

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLISIÀSTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director

RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció

JOSEP M. BENÍTEZ RIERA

PRIM BERTRAN I ROIGÉ

JOAN BUSQUETS DALMAU

ÀNGEL FÀBREGA GRAU

JOSEP M. MARTÍ BONET

JOSEP M. SANS TRAVÉ

ALEXIS SERRANO MÉNDEZ

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

Secretària de redacció

CECÍLIA VIVES BRESÓ

ADMINISTRACIÓ

EDITORIAL BALMES

Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIASTIQUES

VOLUM 86
2013

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2013

Amb llicència eclesiàstica
És propietat de l'Editorial Balmes

Impressió: Palahí, Arts Gràfiques
Canonge Dorca, 1 - 17005 Girona
www.palahi.cat

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

LA TRAJECTÒRIA MEDIEVAL DE TRES CONVENTS
EMBLEMÀTICS DE VIC: SANT FRANCESC, SANTA CLARA
I NOSTRA SENYORA DEL CARME ¹

JILL R. WEBSTER

El segle XIII a la Corona d'Aragó va ser un segle d'expansió urbana i de proliferació de fundacions religioses, tant parroquials com conventuals entre les quals hi havia els convents de frares mendicants, hospitals i establiments de beneficència, com ho foren la casa per a acollir els leprosos de Vic, l'hospital fundat per Arnau de Cloquer i una capella dedicada a la Trinitat per als pobres i necessitats. Per això, la gran majoria de testaments a l'Edat Mitjana incloïa llegats als pobres de Crist, complint així amb l'obligació de cada cristià d'assistir els pobres i els que havien estat rebutjats per la societat.²

La investigació d'aquests anys requereix moltes hores de recerca

1. Dedico aquest estudi a la memòria de la senyora Ignàsia Font i Escalé qui durant gairebé tota la seva vida va dedicar molt de temps a l'Arxiu de la Catedral de Vic, i qui en el transcurs de més de vint anys em va ajudar a cercar material, em va donar suport i suggeriments i, el que és més important encara, la seva amistat. En tot moment, el seu desig va ser el d'assistir i servir els altres. Va ser una presència que no faltava mai a l'Arxiu, bé que molt humil i servicial, però amb una fe molt profunda que transpirava en tot el què feia. Tot plegat, Ignàsia era una persona que sempre recordaré amb afecte i agraïment. Que descansi en pau!

2. Vegeu EDUARD JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona, 1980, p. 87.

en els arxius però, malauradament el resultat no és sempre el que hauríem volgut, atès que la documentació sobre els mendicants és molt escassa i en això Vic no és cap excepció; tan sols és possible un acostament molt superficial a la seva història. A Vic, els documents de l'Arxiu Capitular i de l'Arxiu Municipal són els més rics en informació, complementats pels pocs que hem trobat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Certament, aquesta manca de documents conventuals ens obliga a oferir una visió de la vida conventual molt legalista, però donada la importància del tema mendicant, creiem oportú exposar el poc que hem pogut deduir d'aquesta documentació, bé que som conscients que la presència dels mendicants a Vic no sempre consistia en embolics amb el clergat o amb els veïns, ni tampoc en les malvestats que requerien la mà dura de la Justícia.

Evidentment, hauria estat interessant poder penetrar més en la seva activitat pastoral, però com que no queda evidència dels serveis que feien als fidels, ni tampoc si ajudaven els pobres i necessitats, ens hem d'accontentar a explicar el poc que sabem de l'establiment dels tres convents. No dubtem que varen canviar el panorama religiós i social de la ciutat i per això mereix la nostra consideració la poca documentació existent.

El convent de Sant Francesc va ser el primer a fundar-se a Vic, el de Santa Clara va haver d'esperar gairebé un segle més per a trobar un lloc propici per al seu monestir de clausura, i el de Nostra Senyora del Carme va ser l'últim dels tres a establir-se, de fet en un moment poc favorable, de disturbis socials, crisi econòmica i greus catàstrofes climàtiques.

En efecte, els anys de benestar no podien continuar indefinidament i després de la gran epidèmia de mitjan segle XIV Vic va experimentar uns anys molt inquietos, un contrast molt marcat amb l'esperit de gran entusiasme que rebia l'arribada dels framenors i que donava suport a l'establiment d'esglésies, convents, i fundacions benèfiques. La Catedral de Sant Pere era el centre eclesiàstic de la regió i això no va canviar amb la fundació dels convents mendicants. Junyent parla de la institució de beneficis per a sacerdots, la multiplicació d'altars a l'interior de la Catedral.³ L'Orde Hospitalari dels Cavallers del Sant Sepulcre de Jerusalem també havia fundat una casa a Vic cap al final

3. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 87. Basem aquesta secció sobre la situació general en el seu estudi.

del segle XII, però la seva església no havia estat atorgada pel Papa fins el 1221, quatre anys abans que els frares menors fundessin el seu convent a la ciutat.

Sabem que, inicialment, els framenors havien estat predicadors itinerants però, ben aviat, quan s'estenien fora dels límits d'Assís es féu evident que, si volien prosperar, calia tenir més estructura i, en el primer capítol general de l'any 1217, decidiren dividir l'Orde en províncies, una de les quals va ser la d'Espanya. L'any 1232, foren creades les d'Aragó, Castella i Santiago. La província d'Aragó comprenia Catalunya, Aragó, Navarra, Mallorca, València i una zona anomenada «Serrania», i la d'Aragó comptava amb cinc custòdies, una de les quals era Barcelona, i dintre d'aquesta, s'hi trobava el convent de Vic.⁴

Un document de l'època, que resulta escaient, atesta la presència d'un oratori de Sant Francesc «recentment» establert, és a dir l'any 1233, «ante Almuniam», és a dir davant del mas Almunia que, segons Junyent, va ser servit per donats, i després va ser l'origen de la llegenda «Sant Francesc s'hi moria». Probablement fou associat amb l'hospital que atenia els leprosos i empestats i es convertí, més tard, en l'Almoina General.⁵ El mateix historiador parla de la donació feta per Felip de Mayoles i la seva dona, Berenguera, als Frares Menors, donació consistent en un terreny situat fora de les muralles, amb la condició que hi edificuessin una església i una casa «rodejada d'hort».⁶

El convent de l'Orde dels Mercedaris, en altres llocs molt significatiu a l'Edat Mitjana, fou establert a Vic per Jaume I durant l'any 1235, encara que no es mostra actiu fins gairebé vint anys més tard, i a Osona mai no va assolir la importància que tingué a les ciutats més grans com Barcelona, València o Saragossa. Diferentment dels Mercedaris, els Franciscans guanyaren ràpidament una gran popularitat entre els ciutadans i, per això no varen romandre molt de temps en el lloc primitiu, a prop del raval de Santa Eulàlia, és a dir en aquell terreny donat per Felip i Berenguera Mayoles. Abandonaren la capella que havien improvisat per traslladar-se al carrer conegut ara com el de Sant Francesc i, tot i que el trasllat va produir-se per trobar un lloc

4. WEBSTER, *Els Franciscans catalans a l'Edat Mitjana*, Pagès, Lleida, 2000, p. 43.

5. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de Vic ...*, p. 88.

6. JUNYENT, «El monestir de Sant Francesc», *Ausa*, XXXVIII, 1961, p. 122.

més escaient en relació a la missió que estava creixent, van haver de passar molts anys per a tenir prou diners per a edificar-hi l'església.

A més de la comunitat cristiana, a Vic també n'hi va haver una de jueus, menys nombrosa que en altres ciutats de Catalunya, i que comptava tan sols amb onze famílies; no vivien en un barri tancat, sinó a l'entorn de la sinagoga, que es trobava en el carrer conegut com «call dels jueus».⁷ És remarcable que a Vic no quedi constància de la mateixa animositat entre els cristians i els jueus, però això no hauria de donar a entendre que no existís, sinó, senzillament, que no hi havia tants motius de conflictivitat entre ambdues confessions religioses com en ciutats més poblades, per exemple, Barcelona, on el call era molt més gran. En algunes circumstàncies, els conflictes entre els cristians i els jueus foren provocats pels sermons pronunciats pels Franciscans amb la intenció de convertir-los i, al mateix temps, provocar i incitar el poble cristià, el qual constantment irrompia en protestes extremadament violentes contra els jueus.⁸ Per altra banda, la predicació dels frares fou rebuda entusiàsticament pels municipis, perquè assegurava la pacificació de la ciutat en temps de disturbis i bandositats i, a l'època de Jaume I, servia per a cristianitzar les terres acabades de conquerir als musulmans.

Curiosament, tenint en compte la seva situació geogràfica, el primer document que confirma la presència dels Franciscans a la Corona d'Aragó és el que parla de la donació de terrenys per a establir la casa franciscana de Vic, sempre que els frares estiguessin sota la jurisdicció del bisbe, condició contrària a les constitucions de l'Orde de Frares Menors. Aquesta estipulació fou la causa de conflictes entre les dues branques eclesiàstiques, conflictes que acostumaven a manifestar-se entre el clericat i els frares onsevulla que aquests establien convents, i foren causats, bàsicament, per qüestions econòmiques i jurisdiccionals.⁹ Dit això, i malgrat l'acord entre la diòcesi i els frares, i la manca inicial de problemes a Vic entre ambdues branques, quan els Franciscans començaven a ser una amenaça econòmica, la pau que existia al principi no podia durar.

7. Vegeu, JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 89

8. JILL R. WEBSTER, *Els Franciscans catalans a l'Edat Mitjana*, p. 137-139.

9. WEBSTER, «The Establishment of a Modus Vivendi between the Franciscans and the Clergy: Vic – 1280-1357», *Imago Temporis Medium Aevum*, 2 (2008), p.161-175.

La popularitat dels framenors inevitablement atreia els fidels a les seves esglésies, privant les parròquies dels ingressos econòmics als quals s'havien acostumat; això provocà friccions entre ells i el clericat. Certament, tots dos exercien la mateixa missió, depenent igualment de la generositat dels mateixos fidels, i els conflictes que es produïen entre ells eren molt comprensibles. Una altra causa de conflicte entre els frares i la diòcesi va ser el costum d'enterrar ciutadans de Vic en el cementiri dels frares, pràctica que ja existia des de 1284, perquè cada enterrament valia uns quants diners i possiblement comportava un llegat testamentari del difunt a la parròquia.¹⁰

El nostre article sobre el tema econòmic entre els Franciscans i el clericat, publicat a *Imago Temporis Medium Aevum*, afegeix quatre documents relatius als conflictes entre les dues branques de l'església de Vic. El primer d'aquests documents es remunta a l'any 1283, gairebé mig segle després de l'arribada dels framenors.¹¹ No hi ha cap dubte que per al benestar de Vic era molt important que hi hagués una bona resolució de les discussions que començaven a haver-hi entre els frares i el clericat sobre els diners que cadascú esperava rebre dels fidels en recompensa dels seus serveis. La llei canònica estipulava que els frares, quan participaven en funerals o en altres oficis que tenien lloc a l'església parroquial, o quan el clericat diocesà també oficiava, podien demanar la quarta part dels diners que rebien dels interessats. No ens ha d'estranyar, llavors, que de seguida es produís un punt de contenció entre ambdós, i que el clericat diocesà no veiés de bon ull els nouvinguts que trepitjaven el seu territori, reclamant dels fidels el que abans havia estat enterament seu i que formava part de la seva base econòmica. És un tema que reapareix sovint en els llibres notariais conservats a l'Arxiu Eclesiàstic de Vic.

Això no obstant, hem de fer constar aquí una anomalia, la manca de documents sobre Vic en els registres de la Cancelleria Reial, quan, en canvi, hem trobat col·leccions de cartes molt importants per a la història d'altres convents de la Corona d'Aragó. Per què es parla tant poc del convent de Vic? No ho sabem, i tan sols podem deduir que qualsevol cosa que tingués a veure amb l'administració reial a Vic passava pels oficials de Barcelona, incloent-hi els assumptes que tenien

10. ACF, Vic, 7, f. 76v

11. WEBSTER, «The Establishment of a Modus Vivendi...», p. 161-175.

relació amb els framenors. Per això, llavors, ens manca un fons important que havíem fet servir per als primers anys d'altres convents, i no podem fer menys que refiar-nos de les referències que trobem en mans eclesiàstiques i municipals, de manera que hem de presentar així una visió parcial i enfocada localment, de les activitats dels frares.

Com ja hem assenyalat, el primer document que mostra un intent d'establir un convent de framenors en Vic és del 13 de desembre de 1225, quan Felip de Mayoles i la seva dona, Berenguera, entregaren als frares un terreny situat a la parròquia de Sant Pere de Vic, un indret que es trobava més avall de l'església de Santa Eulàlia.¹² El Pare Sanahuja explica que el Pare Aguiló, en *La província seràfica de Catalunya*, p. 22, parlava d'un llegat de l'any 1240 que feia referència als Frares Menors, afirmant que l'any 1232 l'antic convent posseïa una torre que tenia una campana molt gran amb unes efigies de framenors i el nom gravat del guardià, fra Segimon Deslledó.¹³ Dubtem de la veracitat d'aquesta referència, ja que va ser pràcticament impossible que l'any 1232 tinguessin una campana amb efigies de framenors quan encara no havien fundat el convent de forma estable. Probablement, en aquell any no tenien més que una capella molt modesta. Tampoc no hem trobat altres referències a aquell frare però, amb tot i això, no podem desmentir la seva existència per improbable que sembli, bé que no en l'efigie del 1232. Com que gairebé tota la documentació per a aquests anys ha desaparegut, tampoc no podem descartar del tot la presència de les efigies en la torre en una data posterior a 1232, encara que insistim que ens sembla molt discutible. Sigui com sigui, no podem fer altra cosa que seguir la informació que donen els testaments pel fet de ser els primers documents que tenim a la nostra disposició. Lògicament, els documents que es troben en els manuals de Vic, majoritàriament són esborranys de documents oficials i no parlen dels primers anys, atès que un gran nombre dels llegats testamentaris no podien ser efectius fins que els frares fossin establerts.

Junyent mencionava la dedicació d'un altar a Sant Francesc i l'establiment d'una llàntia perpètua per Ferrer de Gatira el 1242 i,

12. PEDRO SANAHUJA, *Historia de la seráfica provincia de Catalunya*, Barcelona, 1959, p. 48, nota 31 que edita el text del document.

13. Vegeu també WEBSTER, «L'Art Gòtic i els Framenors segons alguns documents de Barcelona i de Vic», *Ausa*, Vic, 1987, XII, p.118-119, p. 204.

més a més, l'existència d'un altre altar el 1256 dedicat a Santa Maria.¹⁴ Junyent considerava que la residència dels frares, també mencionada en el mateix testament, hauria estat provisional i molt modesta com la capella, però amb l'augment del suport que rebien els frares, haurien decidit desplaçar-se al més aviat possible a uns terrenys més adients. No sabem quan varen prendre aquesta decisió, ni si l'any 1257 ja s'havien establert a l'indret definitiu, però creiem que si no es trobaven allí aquell any, no devien tardar molt a anar-hi.

El document de 1257 és datat uns 25 anys després de la fundació del convent primitiu, i és el primer document autèntic que hem trobat on es menciona el nom d'un frare franciscà, però a mesura que es multiplicava el nombre de fidels que donava suport als Franciscans, també augmentaven els llegats testamentaris i la referència als conventuals. El testament de 1257 tenia a veure amb Pera, la que va ser dona de Guillem de Corre, i mencionava els marmessors: el clavíger de Vic, Pons de Moner, Berenguer de Sant Salvador i Bernat de Corre de Vic; aquest últim era parent del marit de la testadora.¹⁵ Actuaven amb el consell del guardià, fra Guillem de Montseny, qui, curiosament, no torna a constar en els documents.¹⁶

Certament, des d'aquella data els serveis espirituals que oferien els frares eren cada vegada més freqüents, la qual cosa constituïa un motiu de preocupació per al clergat. No és cap casualitat que els quatre documents que vàrem incloure en el nostre estudi sobre el «modus vivendi» establert entre els frares i el Capítol i canonges de la Catedral de Vic, tractessin d'assumptes econòmics. L'existència de dues branques de l'església que feien tasques similars no podia deixar de causar conflictes, i aquí hem de recordar també que els Franciscans no eren els únics que havien envaït l'àmbit eclesiàstic vigatà, ja que els Mercedaris, fundats poc després dels Franciscans, també havien començat a exercir el seu apostolat a Vic l'any 1254, i endemés, tant ells com les diverses associacions benèfiques reclamaven la generositat econòmica dels ciutadans, encara que les seves constitucions els exclouïen de les baralles causades per les estipulacions del dret canònic. No podem insistir massa en la preocupació del clergat, una preocupació molt comprensible, ja que cada dia veien disminuir els

14. JUNYENT, «El monestir de Sant Francesc», *Ausa*, 1961, xxxviii, p. 122.

15. ACF, Vic, 6, 1256-1257, 8 maig, 1257.

16. ACF, Vic, 6, 1256-1257, 4 novembre, 1257.

seus recursos econòmics, mentre que els dels Franciscans augmentaven considerablement.

Les referències a la construcció del convent de Sant Francesc són poques i incompletes, i sembla que els Franciscans acostumaven a dedicar-se, primer de tot, a l'establiment de l'església, l'edifici certament més important; mentrestant, els frares residien en llocs provisionals. En un estudi que vam publicar sobre l'art gòtic a Barcelona i a Vic, parlàrem de la construcció dels arcs de l'església, un edifici que hauria estat esplèndid. Els frares havien pagat 100 sous per llimar les pedres i Guillem de Verdguer i Mestre Simó de Peris prometeren a fra Guillem de Blanes, el guardià del convent en aquell temps, que farien set arcs per a l'església i, a més a més, amb els seus propis diners, traurien i llimarien les lloses. Similarment, farien servir les eines dels frares per a construir els arcs, però la consulta de la documentació existent ens suggereix que el nombre d'arcs es va haver de reduir, probablement perquè els frares no tenien prou diners per a pagar la quantitat acordada inicialment.¹⁷

Consten uns llegats testamentaris de l'any 1282, destinats a l'albergueria dels frares en els quals el nom del testador no és llegible, però creiem que el fet d'incloure diners per a la construcció d'aquella dependència significava que havien començat a construir el recinte conventual; no cal dir que no devien tenir tots els diners requerits per a acabar les obres.¹⁸ Si hem de creure les «velles memòries» mencionades per Junyent, algunes construccions imprescindibles foren acabades l'any 1270, és a dir, uns dotze anys abans del nostre document.¹⁹ Tot i que podria ser, dubtem molt que, en aquest cas, la data de les «velles memòries» sigui fiable, però tot depèn de la interpretació que donem a «construccions imprescindibles». De totes maneres, el manual de 1282 és el primer que conté una sèrie de testaments, atestant que la presència dels frares ja començava a fer-se conèixer entre els habitants. Molts dels fidels haurien assistit als sermons dramatitzats dels frares, sermons que eren molt divertits i diferents dels que predicaven els rectors parroquials que al segle XIII tenien fama de ser poc interessants.

17. WEBSTER, «L'Art Gòtic i els Framenors...», p. 122. De fet, els 50 sous mencionats eren per llimar les lloses i els 100 sous pels seus gastos.

18. ACF, Vic, Testaments 1279-1286, f.s.n.

19. JUNYENT, «El Monestir de Sant Francesc...», p. 122.

La majoria dels testaments tan sols menciona petites quantitats de diners i, en aquells anys, els testadors continuaven demanant el seu enterrament a Sant Pere de Vic, fet que sembla indicar que el cementiri dels frares no havia estat acabat encara. Aquesta hipòtesi es recolza en el document de l'any 1284 en el qual Berenguer de Mayoles elegí el cementiri dels frares per a la seva sepultura, deixant-los 200 sous però, per alguna raó no mencionada, va canviar d'idea i deixà 500 sous als frares alhora que demanava ser enterrat a Sant Pere de Vic.²⁰ Això és comprensible perquè devia témer que la mort li sobrevingués abans de ser acabat el cementiri dels frares i, malgrat la llarga tradició de donar suport als Franciscans que tenia la seva família, sucumbí a la pressió del clero diocesà, concretament el de la seva església parroquial. Es pot veure que el seu llegat devia ser una mena de compromís, perquè Berenguer no havia exclòs els frares del seu testament, fins i tot havia augmentat els diners que els havia deixat. Evidentment, no podem fer més que especular, ja que el document no ens ofereix cap més informació i, pel que hem vist, no existeixen altres documents sobre aquest assumpte.

La quantitat de llegats testamentaris a favor dels frares era cada vegada més nombrosa i l'any 1288 trobem una referència a «tortis que ardent coram sanctam», però malauradament la major part d'aquest document resulta poc llegible i poc específica.²¹ L'any 1291, Jaume Pellipar, un artesà que vivia a Vic, mencionava l'hort i el pou, coses molt importants que probablement existien des de la fundació del convent, o almenys poc després del seu establiment. De fet, l'any 1282 els frares protestaren per la construcció d'un edifici que Pere Camdeuna volia construir al costat de l'hort del convent, problema molt corrent i que havia causat protestes en altres llocs quan els edificis en qüestió violaven la intimitat del claustre dels frares; la construcció proposada a prop del convent de Barcelona va ocasionar un conflicte que es perllongà més d'un segle abans de resoldre's.²²

Els pocs documents que consten als manuals notariais a partir del final del segle XIII són els únics que tenim a la nostra disposició per a donar una idea de la vida dels frares de Vic durant els primers segles. Contenen diversos noms dels frares que residien en el convent

20. ACF, Vic, Testaments 1279-1286, f. 76r.

21. ACF, Vic, Testaments 1282-1290, f. 14r.

22. Vegeu WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'Edat Mitjana*, p. 145-147.

de Sant Francesc, referències a enterraments en el cementiri, donacions i construcció de capelles i altars establerts dins de l'església dels frares, com els de Santa Margarida (1294), Sant Antoni (1337), i Sant Francesc (1345), però no parlen de la vida quotidiana dels conventuals. A vegades tampoc no són gaire explícits però, almenys, ens deixen seguir la trajectòria cronològica dels frares durant l'Edat Mitjana, bé que molt inadequadament. Un d'aquests documents, amb la data de l'any 1345, indica que Llorenç de Mas, clergue beneficiat a la Seu de Vic, destinava 100 sous a la taula dels Franciscans en el seu testament, dels quals hi havia 5 pitances, de 20 sous cadascuna, i 50 sous per a fer un retaule sobre l'altar de Sant Francesc. La part més interessant del testament consisteix en el desig del testador que amb un tros de roba fessin una nau de Sant Francesc amb un serafí i la vera creu; probablement amb la idea que serviria com un drap per a l'altar, o un retaule.²³ La quantitat de 50 sous sembla molt petita, i potser no va ser suficient per a fer el retaule; però podria ser que aquella suma només fos una part del preu, el qual creiem que devia ser molt més elevat.

El nombre de testaments augmentava a mesura que la pesta del segle XIV feia témer una mort imminent, però és gairebé cert que totes les deixes fetes en aquells anys no foren realitzades. Sabem que en altres èpoques els frares no rebien tots els llegats testamentaris, una conclusió impossible de confirmar, perquè no hi ha constància de documentació sobre el cobrament dels llegats. A vegades hi havia disputes amb els hereus o qualque altre impediment al cobrament de les quantitats llegades als frares i, a vegades, el llegat era molt important. Hi ha l'exemple del benefactor que deixava diners per a construir una capella, i és un dels pocs casos que podem verificar. Fos com fos, no ens sorprendria gens que en una època de tants morts i tanta tensió, molta gent devia pensar que era el moment de redactar el seu testament.

Si hem de confiar en els documents existents, la construcció d'edificis, capelles i altars dins el temple continuava lentament, en part perquè molts llegats eren de pocs diners i els recursos econòmics que tenien els frares molt escassos, però principalment perquè els framenors havien de recollir els diners sobre la marxa; no hi ha dubte que hi havia grans demores causades per la manca de recursos per a

23. ACF, Vic, Testaments 1341-1348, f. 295r.

prosseguir amb l'obra. Sabem que el claustre de l'església ja existia en 1317 però, probablement, l'havien començat a construir molts anys abans d'aquesta data.²⁴ L'any 1339, Berenguera, dona de Tomàs de Santa Eulàlia, àlies Tomàs Espaial, ciutadà de Vic, llegà 50 sous per a l'obra del dormitori dels frares.²⁵ Com que sembla poc probable que no tinguessin dormitori abans de 1339, creiem que aquesta donació hauria estat per a engrandir el que ja tenien. L'engrandiment del dormitori hauria estat necessari, no tan sols perquè el nombre de frares hauria augmentat, sinó perquè les constants epidèmies implicaven la presència de més frares malalts, i conseqüentment, la necessitat de disposar de més llits i d'una infermeria.

L'any 1348 el testament de Sanxa, dona del venerable Jaume, deixà uns draps i dotze tovalloles per al refectori dels frares, quantitat que possiblement equivalia al nombre de conventuals residents en el convent de Sant Francesc de Vic en aquell any, o potser reemplaçava draps i tovalloles que hi faltaven.²⁶ Un altre ciutadà, Pere de Cuspineda, draper de Vic, deixà 3.000 sous per a la infermeria dels frares, i suggeria que la major part de les dependències principals del convent de Sant Francesc, com la capella, el cementiri, el claustre, el dormitori, la infermeria i el menjador ja estaven enllestits o al punt de ser-ho.²⁷

Quan al seu cementiri, no sabem la data de la seva compleció, però un dels primers documents, amb data de l'any 1246, parla d'un enterrament que havia de tenir lloc en el cementiri dels frares quan la dona d'En Pere, Na Sibil·la, va demanar que després de la seva mort el seu cadàver descansés en el cementiri dels frares, cosa que sembla indicar que la família tenia una vinculació contínua amb els Franciscans.²⁸ Això no obstant, dubtem molt que el cementiri fos acabat en aquell any i, a més a més, els frares no havien construït el convent permanent l'any 1246. L'única cosa que podem suggerir és que es tractava d'un cementiri provisional, però tampoc ho creiem massa viable.

Els testaments mencionen també les confraries que estaven afiliades al convent; molts dels seus membres en la seva última voluntat

24. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 122.

25. ACF, Vic, Testaments 1331-1334, f. 127r.

26. ACF, Vic, Testaments 1346 a 1348, f. 219r.

27. ACF, Vic, Testaments, 1348-1356, f.11r.

28. ACF, Vic, Testaments, 12346-1348, f. 20r.

incloïen llegats als frares. Les primeres referències a les confraries que tenien alguna afiliació amb els framenors daten de l'any 1346, quan els manuals de testaments parlen de la Confraria dels Sants Eloi i Honorat. Entre els testadors, s'hi troben alguns confreres que deixaven diners a la Confraria però, curiosament, Ramon d'Olm, colteller de Vic, confrare de la mateixa confraria, no demanava ser enterrat en el cementiri dels framenors, sinó en el de la Seu de Vic. En aquest cas, els familiars de Ramon d'Olm, els quals tots estaven enterrats a Sant Pere, haurien volgut que ell mantingués el costum que tenia la família i, molt possiblement, posseïen una sepultura familiar al cementiri de la Seu. Al contrari, Bernat Clarà, veguer reial de Vic, i també membre de la Confraria dels Sants Lluís i Lluïsa, no tan sols volia que l'enterressin en el cementiri dels frares, sinó que esperava que compressin una llosa de pedra per a posar-la sobre la seva tomba, i deixava 10 sous per pagar-la.²⁹

L'any 1353, Bernat Martí, artesà de Vic, membre de la Confraria dels Sants Eloi i Honorat, ubicada també a l'església de Sant Francesc de Vic, va deixar dos sous als Franciscans, probablement per una pitança, més uns altres vint diners per a cera a la capella de la Confraria, i dos més perquè preguessin per la seva ànima.³⁰ Aquestes referències juntament amb d'altres que es troben en el mateix manual, no tan sols mostren l'existència de les confraries, sinó també la importància que havien adquirit els framenors a Vic. Va ser molt corrent a l'Edat Mitjana establir una confraria en una de les esglésies dels frares mendicants, i ens serveixen no tan sols per a conèixer els noms d'alguns ciutadans de Vic, sinó també els d'uns quants framenors perquè, de tant en tant, els confreres especificaven quins frares havien de rebre els diners que destinaven en les seves últimes voluntats.

De l'any 1406, el mateix any en què va fundar-se el convent del Carme a la capella de l'Esperança, consta un document prou interessant: Francesca, dona de Bartomeu Cadins, sastre de Vic, va demanar que fessin el seu enterrament en el convent dels Mercedaris «apud suum coram», és a dir al costat de l'altar de Sant Bartomeu, però al mateix temps hi afegí una clàusula que explicava que volia que el seu cos fos lliurat al guardià o vicari dels framenors, o als

29. ACF, Vic, Testaments 1346 a 1348, f.s.n. al començament del manual, i f. 20r.

30. ACF, Ibidem, f. 62r.

altres frares del convent de Sant Francesc, la qual cosa ens fa preguntar per què va estipular dues coses aparentment contradictòries. El llegat era complex, però semblava indicar que, a l'any 1406, els Mercedaris encara no tenien construïda la seva església definitiva, i que Na Francesca demanava ser enterrada en el cementiri dels framenors, sempre a condició que després la traslladessin a la nova església dels Mercedaris. Endemés, volia que, en el moment apropiat, els framenors lliuressin el seu cos als marmessors per a fer el trasllat a l'església dels Mercedaris.³¹ Evidentment, no volia deixar res dubtós, però no sabem si es va complir el seu desig.

Entre els altres testaments que es troben al mateix manual i, amb dates que van des de 1396 a 1414, els testadors demanaven la seva sepultura en el cementiri de Sant Francesc i, al mateix temps, deixaren diners als frares. No foren ells només els qui rebien diners dels testaments sinó també les Clarisses, les quals acabaven de donar-se a conèixer a Vic, bé que, al començament, molta gent afiliada amb Sant Clara escollia el cementiri de Sant Francesc com el seu destí final, segurament perquè les monges encara no en tenien.

Una altra ciutadana de Vic que escollia el cementiri dels framenors va ser Na Elisenda l'any 1396; ella havia estat primerament dona de Llorenç de Vilardell, parador difunt de Vic, i després de Francesc de Clos qui, quan ella féu testament, també havia mort. Na Elisenda volia que l'enterressin a prop de la capella de la beata Oliva a l'església de Sant Francesc, i deixava 22 sous per al retaule que, feia poc, havien col·locat sobre l'altar major de la mateixa església.³² No consten més referències a aquest retaule, però seria lògic concloure que es tractava d'alguna escena de la vida de la beata Oliva. El mateix testament mencionava també les menorettes i el nom d'alguns frares i, d'això deduïm que la testadora i la seva família coneixien molt bé els frares del convent de Sant Francesc i també les monges de Santa Clara. Fins i tot, era molt possible que tingués algun membre de la família que havia pres l'hàbit de Sant Francesc o de Santa Clara, situació aquesta prou corrent durant l'Edat Mitjana.

Mentrestant, la fundació del monestir femení, que havia tingut problemes per a trobar un indret adient per a la construcció de l'església i les dependències de les monges, va rebre la llum verda

31. ACF, Vic, 3535, f. 59r-v.

32. ACF, Ibidem, f. 92r.

per a poder efectuar el seu establiment. Afortunadament, el seu Arxiu s'ha conservat gràcies al fet d'haver passat al convent de Sant Domènec de Vic. No fa gaire, quan l'Orde va tancar el monestir de Vic, les monges dominicanes varen lliurar la documentació de Santa Clara a l'Arxiu Eclesiàstic de Vic. Malgrat l'existència d'aquests documents, la major part dels quals parlen de l'economia del monestir i de les propietats que tenien les clarisses a Osona, no ens ajuden massa a conèixer la vida quotidiana del monestir a l'Edat Mitjana. A diferència dels frares de Sant Francesc, la menció de les germanes en la documentació conservada en els llibres notariais de l'Arxiu Eclesiàstic és mínima, cosa que no sorprèn, ja que elles vivien en clausura i tenien poca necessitat de recórrer als notaris; és a dir, que el contacte que tenien amb els contemporanis era mínim.

La primera notícia que tenim del monestir de Santa Clara fa referència a la seva propera fundació i data de l'any 1343, però, al setembre de 1344, el papa Climent VI expedí una butlla de fundació del monestir de Santa Clara de Vic. L'Orde seria protegit per la Santa Seu, i les monges tindrien la seva residència i viurien sota la regla i protecció dels framenors.³³ El document parlava de la concessió d'un lloc per a edificar el monestir i ordenava que les monges visquessin sota clausura i observança regular. És més, hi havia una clàusula curiosa, i que potser tenia a veure amb la decadència que detectava en altres llocs: deia que tan sols unes poques monges de bona vida podien viure allí, i les novícies havien d'obeir l'abadessa i viure sota la seva direcció. L'any 1411, un pergami confirma que hi havia una comissió durant l'any 1344 integrada per fra Berenguer de Coma, custodi de la custòdia de Barcelona; fra Arnau Serra, guardià del convent dels framenors de Vic, i fra Domènec Mascaró, lector de Vic, amb el fi de tractar de la construcció del nou monestir de Santa Clara. Un altre document conservat a l'Arxiu de Santa Clara parla de la donació que els consellers de Vic varen fer d'uns prats per a edificar el monestir en el Prat de Sant Martí de Salfores (Sentfores), situat dins la parròquia de Cestanyol de Vic; el pergami portava el segell del rei Pere.³⁴ Aquests prats havien estat reservats

33. Arxiu Capitular, Vic, Arxiu de Santa Clara, Vic. A.344, Butlla de fundació de Santa Clara.

34. Arxiu de Santa Clara, A.346, 9 maig, 1346.

per a l'ús de la comunitat de la ciutat, decisió aquesta que certament havia de ser conflictiva.³⁵

Sembla que l'any 1347 hi va haver un altre intent d'establir el monestir, potser en un indret més encertat, però que tampoc no fou acceptable per a l'edificació d'un nou monestir. El cavaller Pons d'Altarriba havia posat a la disposició de les monges la capella de Santa Maria del Camí, que formava part de la seva hisenda de Sant Julià de Vilatorrada, però la varen refusar perquè era massa allunyada de la ciutat.³⁶

El bisbe i capítol de Vic continuaven protestant enèrgicament contra la fundació del monestir en el Prat de Sant Martí de Salfores, perquè en aquelles terres hi havien cultivat vinyes. Tot i això, no va poder evitar que el custodi dels framenors de Barcelona i el guardià del convent de Sant Francesc de Vic mantinguessin el seu suport per a fundar el monestir de Santa Clara, si no en aquest lloc, en un altre de més escaient.³⁷ Sobre aquest afer l'opinió del bisbe i del capítol devia pesar més que la del rei i la dels framenors, ja que l'establiment del monestir de Santa Clara havia d'esperar uns anys més fins que trobessin uns altres terrenys més acceptables per al seu establiment.

L'any 1347, el bisbe i el capítol de Vic reclamaren els diners que els frares havien considerat seus, i que requerien per pagar els deutes que havien acumulat. En efecte, el bisbe i el capítol de Vic no tenien dret a aquells diners, perquè els frares els havien rebut expressament per a pagar les despeses diàries, i d'acord amb el seu recurs en temps de dificultats, els framenors dirigien el seu clam al rei que, com gairebé sempre, es va posar al costat dels frares, confirmant el privilegi que tenien referent a la protecció reial, privilegi que, de tant en tant era renovat, i a més, la casa reial acostumava a concedir-lo a tots els Ordes mendicants.³⁸

Tenim constància d'un altre document curiós i no massa clar, redactat en presència del notari, Pere de Mas, i els framenors, Pere de Frontera, lector i Francesc Magre, en una reunió d'un consell general

35. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 123; ACA, RC 874, f. 123r i ACA 646, f. 84v.

36. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 123.

37. ACA, RC 646, f. 84v.

38. ACA, RC 648, f. 125r.

de l'any 1368. Aquest document fou emès per a acusar recepció de diners de la ciutat de Vic, és a dir, dels 50 sous de tern, com censals anuals i rendals, tot el qual atenyia la suma de 4.090 sous de Barcelona. D'aquesta quantitat, n'havien de pagar 350 sous que devia la ciutat de Vic a Santa Clara i, que per alguna raó no explicada, havia estat reduïda a 190.³⁹ A més a més, de l'any 1377 hi havia un altre pergami referit a un censal, i aparentment copiat en el monestir de Santa Clara, ostensiblement per un habitant de Camprodon, Pere de Coronela. Resulta evident que aquests documents es refereixen als anys anteriors a la fundació efectiva de Santa Clara de Vic, i l'única explicació que ens ve a la ment és la possibilitat d'haver estat recollits abans de l'establiment del monestir, però amb la intenció de fer-los servir una vegada trobats els terrenys per fer-los efectiu. Finalment, l'any 1383, és a dir, uns trenta anys més tard, les monges de Santa Clara trobaren uns terrenys per a edificar el seu monestir, el qual no va trigar en prendre forma en el barri de Puig de Reig, ara conegut com Santa Clara la Vella.⁴⁰

A l'anvers d'un pergami del segle XVIII de l'Arxiu de Santa Clara, hi hem trobat la següent nota: «An appar com se principia edificar lo monastir de Sancta Clara e com lo conseller en cap de la ciutat de Vich posà la primera pedra i après lo altre la segona pedra. E anomenats lo loch a hont és edificat 'Lo mas de Coromina' fou l'any 1383. Carta de la construcció del monestir de madona Santa Clara costà un florí portava la data del 10 de desembre de 1382.»⁴¹ Una altra nota trobada en el mateix pergami diu que la fundació no va tenir lloc segons que els havien informat. Fa menció del guardià dels framenors, fra Antoni de Vilanova i el venerable Francesc de Cuspineda, i també d'altres en referència a l'establiment del monestir en «lo mas de Coromina», que va ser el benefici que no va tenir lloc, no el monestir de Santa Clara. Tot això només serveix per a complicar l'assumpte, però no dubtem que la fundació de 1383 en el barri de Puig de Reig va anar endavant sense cap més problema.

39. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, 1368 Núm. 3 en Resum de les Actes, Censal. Com que manca aquest «Resum», la suma final de 25.000 sous és difícil de justificar, i per això només la mencionem en aquesta nota.

40. WEBSTER, «Afliccions a Sant Francesc i Santa Clara de Vic», *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona, CSIC, 1998, p. 438.

41. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, Vic, 1383.

Junyent atribueix l'obra al mestre Pere Aguilar, aquell que també havia obrat l'església de la Mercè, juntament amb els mestres Ferran de Meserata i Jaume Solà.⁴²

Tenint en compte la presència d'aquests pergamins, hem buscat sense èxit els esborranys dels notaris, però els primers documents que hem trobat en els llibres notariaus que tracten de l'assentament del monestir de Santa Clara, encara que confirmen que les obres del convent havien començat, no faciliten cap notícia sobre la data del començament de la construcció. De tota manera, durant els primers mesos de l'any 1389 dues ciutadanes, Francesca, dona de Pere d'Olm, teixidor de Vic, i Simona Castell, vídua de Berenguer de Carrer, de Sant Feliu de Torelló, deixaren dos sous cadascuna per a l'obra del monestir de Santa Clara «incepto prope civitatem Vicensem».⁴³ Des d'aquesta data les donacions del poble anaren augmentant, tant les de les dones com les dels homes, però la documentació conservada pels primers anys del monestir no ens ofereix gaires detalls sobre la comunitat de les clarisses, ni tampoc sobre altres aspectes de la nova fundació. Nogensmenys, tenim constància d'un document interessant que ens crida l'atenció: el 1394, Francesca, dona de Nicolau de Torrents de Vic, i confrarissa de la Confraria de Sant Gabriel, deixava 5 sous per al monestir de Santa Clara.⁴⁴ El seu interès principal rau en el fet que és el primer document que hem trobat referent a una dona com a membre d'una confraria i, a més a més, que la confraria ja s'havia establert a l'església de Santa Clara. Evidentment, les confraries tenien dones i homes però, possiblement, aquesta confraria, situada en un monestir de clausura, quedava limitada a les dones. Tot plegat, planteja la qüestió de si les confrarisses afiliades a una confraria a l'església de Sant Francesc, veient que la situació quedava bloquejada, insistien sobre els framenors i els consellers de la ciutat de Vic per fundar el monestir de Santa Clara.

Un pergami de 1392 parla de censals del rector de Sant Martí de Sobremunt i la missa a Santa Clara, més la pensió anual i el censal que Bernat de Conamina havia comprat per a Sor Francesca, abadessa del monestir de Santa Clara. Suposem que ella devia ser la primera abadessa del nou monestir i que, probablement, es tracta de Sor

42. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 123-124.

43. ACF, Vic, 3524, Testaments 1375-1392, f. 203r i 209r.

44. ACF, Vic, 3527, f. 154r.

Francesca Costa.⁴⁵ És molt difícil confirmar la cronologia dels primers anys, perquè manquen documents i la informació existent, a vegades, sembla contradictòria. Sabem que l'any 1394 les monges haurien fet servir una casa vora el portal de Santa Eulàlia i que tenien una capella rudimentària durant els primers anys de l'abadessa Sor Margarida Jofre. Tot això confirma l'existència del monestir durant la dècada de 1390 i, al mateix temps, ajuda a explicar la fundació de la missa diària en el nou monestir que va establir Bernat de Coromina, rector de Sant Martí de Sobremunt, i el benefici dedicat a Santa Clara que fou establert a la església de les monges.

La descripció de la ubicació del monestir torna a corroborar els documents que el situen en el mas nomenat de la Coromina, tocant a la muralla de la ciutat de Vic.⁴⁶ Junyent diu que l'església es devia assemblar a la de la Mercè i apunta l'any 1415 com la data de la seva construcció; probablement tenia una nau flanquejada de capelles, però «les obres continuaren fins el 1426, dirigides pel mestre Antoni Valls i ampliades el 1433 amb l'obra del cor i l'acabament del claustre l'any 1441.»⁴⁷ El retaule que va pintar el conegut pintor Lluís Borrassà, i que encara es troba al Museu Episcopal de Vic, fou contractat per 200 florins l'any 1415.⁴⁸ Representa Sant Francesc amb els tres Ordes Franciscans, els framenors, les clarisses i el Terç Orde, i és una de les pintures més valuoses i esplèndides de l'època.

L'Arxiu de Santa Clara també conserva pergamins dels anys 1411 a 1427, el primer dels quals és de l'any 1411, i fa referència als censals lliurats a l'abadessa Sor Gralla de Torrelles, la qual cosa suggereix que hi havia canvis d'abadessa molt sovint, possiblement en una rotació de tres o quatre anys, segons les circumstàncies del monestir.⁴⁹ El mateix any trobem un altre pergami que parla del procurador de Santa Clara reclamant la suma de 121 lliures i 10 sous que els consellers de Vic havien de pagar i que procedien de «dos establiments de terreny del monastir».⁵⁰ En aquesta ocasió, el lector, el guardià i el custodi dels framenors representaven les monges, segons consta en el

45. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, 1292.

46. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, 1394.

47. Vegeu nota 39.

48. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 124.

49. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara 8, pergamins de 1411 a 1475, 9 agost 1411.

50. AC, Vic, *Ibidem*.

número 33 del «Resum de Actes», i la data va ser el 25 d'abril de 1346. El monestir no s'havia fundat encara, però com que la data va coincidir amb el primer intent d'establir-lo, els diners que procedien dels dos establiments devien ser censals o pensions acumulats que havien de rebre sobre aquelles propietats. No tenim més informació, però una altra possibilitat seria que els consellers havien de compensar les monges pels diners que havien pagat pels terrenys, els quals, finalment, no podien fer servir per a la nova fundació. Ens preguntem si es tracta o no dels mateixos censals i de la quantitat de diners que els framenors més tard havien reclamat com a seus.

Un altre pergami parla de la concòrdia del capítol de l'església de Vic i les monges de Santa Clara en relació al cementiri que s'havia de construir per al monestir, on tothom tenia la opció de demanar de ser-hi enterrat o, més específicament, les monges i la gent laica, però ni els framenors ni el clero tindrien el dret de ser enterrats allí, encara que aquests haguessin de celebrar les exèquies i tenir cura de l'enterrament.⁵¹ Les condicions són molt complicades però, en essència, no són massa diferents de les que pertanyien als framenors, i al moment d'arribar a l'acord entre les monges i el capítol de l'església de Vic, hi era present fra Pere Vilardell, mestre i professor de Sagrada Escriptura, i fra Joan, ministre general i custodi dels framenors de Barcelona. Les monges que assistien a la reunió capitular per firmar la concòrdia eren Sor Magdalena Jovera, vicaria del monestir, Sor Violant Cerdana, Sor Caterina Jovera i Sor Eulàlia Sayol.

En efecte, gairebé trenta anys després de l'establiment del convent, l'any 1413, els documents continuen parlant del nou convent de Santa Clara edificat a prop de Vic. En un d'aquests, hi trobem el nom de l'abadessa, Sor Maria Llobet, i la menció de les monges Sor Violant Cerdana i Sor Eulàlia Sayol, com a representants de tot el convent.⁵² Creiem que Sor Maria devia ser germana del conegut framenor Mestre Joan Llobet, al qual li varen confiar la tasca de reformar el convent de Sant Francesc de Vic.⁵³

A vegades, els framenors havien d'acceptar tasques que no els devien agradar, especialment en relació a la cura que tenien del convent

51. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, pergami del 16 juliol, 1411, però menciona també el 27 juliol, 1412 (pergami núm. 29).

52. ACF 757, Vic, f. 60v-61r.

53. WEBSTER, «Les afliccions...», p. 439.

de Santa Clara, on havien d'intervenir en uns casos difícils. Molt delicada va ser la notícia que Sor Eulàlia Sayol, filla d'En Pere Sayol, teixidor, havia parit o estava embarassada, i per a poder declarar si la notícia era verídica, l'abadessa, Sor Maria, la va fer sotmetre a unes proves mèdiques les quals donaren com a resultat que la monja era innocent, ja que varen comprovar que era verge.⁵⁴ Ens preguntem: per què va propagar-se aquesta infàmia? ¿Devia ser per causes personals relacionades amb la família de la noia, o enveges de les altres monges per una raó que desconeixem?

A l'Arxiu de Santa Clara, s'hi conserven tres pergamins dels anys 1424 i 1427: el 29 de març 1424, el 25 d'abril i el 25 d'agost 1427, que parlen dels censals, però donen els noms d'algunes monges. El primer document es refereix a l'abadessa, Sor Francesca Costa, possiblement la mateixa que ja havia estat abadessa uns anys abans i, com que es tracta d'una reunió capitular, apareix la llista dels noms de les altres monges que hi assistien: Sor Constança Roma, Sor Violant del Poyo, Sor Joana Torres, Sor Úrsula March, Sor Caterina Pereç, Sor Paula Pereç, Sor Sibil·la del Bosch i Sor Beatriu Plassa. El 1427, l'abadessa va ser canviada i va ser substituïda per Sor Margarida Carola; també hi havia Sor Constança Roma, Sor Francesca Costa, Sor Violant del Poyo, Sor Maria Plassa i Sor Sanxa de Malla (de la coneguda família osonenca) qui, a l'octubre de 1432, va ser vicària del monestir.⁵⁵

L'any 1425, els framenors havien de resoldre un altre assumpte contenciós, el que tenia a veure amb Sor Beatriu Plassa. Aquesta monja semblava discòrdies, zitzànies i sedicions entre les altres monges del convent de Santa Clara de Vic, comportament que hem trobat també en altres convents tant de monges com de frares, i que devia ser prou freqüent.⁵⁶ Els consellers de la ciutat volien que Sor Beatriu fos expulsada del convent i traslladada a un altre, però sembla que aquest trasllat mai no fou realitzat, perquè uns anys després tornava a estar a Vic. Aquest cas hauria estat un dels més complicats, però va resultar evident que Sor Beatriu no fou l'única monja que causava consternació al convent de Santa Clara i als consellers de la ciutat de Vic.

L'any 1448, el monestir de Santa Clara va celebrar un capítol al

54. Vegeu nota anterior.

55. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, Vic, 8, pergamins de 1411 a 1475, núm. 44.

56. AHM, Vic, Cartes de 1424 a 1438, fsn., 1425.

qual assistiren Sor Francesca Almara com a abadessa, Sor Constança Artigues com a vicària, Sor Joana Banyills, Sor Gabriella des Mas, Sor Elionor Pruners, i Sor Bartolomena Figuera. El tema que havien de tractar tenia relació amb els dos morabatins de terra del vigatà anomenat Pratnarbonés, que quedaven sota el domini i franc alou del monestir «ad census» de 20 sous de Barcelona.⁵⁷

Tornarem a referir-nos als últims anys de Santa Clara, però ara caldria mostrar l'impacte que va fer la fundació d'un altre convent important, el de Nostra Senyora del Carme, convent que va sobreviure a Vic fins al segle xx i que va adquirir una gran popularitat entre els ciutadans. Fins i tot va ser un símbol de la vida vigatana durant molts segles. La fundació d'un convent de monges carmelites en el segle xvii ha deixat rastres en els noms de carrers i altres llocs d'Osona.⁵⁸

Els manuals notariais començaren a incloure llegats testamentaris a favor del Carme molt poc després de la seva fundació l'any 1406. La primera dècada del segle xv es va dedicar a la preparació de la seva missió definitiva, a la tasca de buscar diners i d'atreure el suport de la població. La comunitat no va ser en cap moment gaire nombrosa, però és impossible de donar una xifra exacta dels residents del convent, atès que se suposa que cada convent devia tenir germans laics que intervenien poc en els assumptes econòmics. És més, els documents conservats parlen dels que assistien als capítols, actuaven de procuradors o s'ocupaven en alguna tasca pública, però es mencionen poques vegades les activitats espirituals dels religiosos. Això no obstant, sabem que nou frares assistiren al capítol conventual de Barcelona l'any 1408, i probablement, cinc d'aquests eren originaris de Vic. Aquesta conclusió es basa en els altres documents sobre la casa de Vic i en els capítols que tractaven d'assumptes econòmics en els quals el nombre de conventuals que hi assistien era sempre de cinc.

Podríem dir que els primers anys del convent foren similars als del convent de Sant Francesc; els Carmelites, com els framenors, iniciaren el seu apostolat en uns terrenys provisionals i es traslladaren quan tingueren prou suport econòmic per a construir el monestir definitiu. És curiós que, malgrat les pestilències, pertorbacions polítiques i socials que afectaren la ciutat de Vic al final del segle xiv,

57. AC, Vic, Arxiu de Santa Clara, pergami núm. 36B, 3 febrer, 1448

58. El Monestir de la Presentació de les monges carmelites fou tancat l'any 2007 i les monges que quedaren foren traslladades als monestirs de Barcelona i de Tàrraga.

fos possible emprendre les dues noves iniciatives importants: el monestir de Santa Clara, l'any 1383, i Nostra Senyora del Carme l'any 1406.

Primerament, els frares del Carme s'establiren a la Capella de l'Esperança de la parròquia de Gurb.⁵⁹ Pere de Preixana, del Mas Preixana de Dalt, situat en aquella parròquia i, aparentment inspirat per la seva devoció a la Verge de l'Esperança, va fer construir la capella amb la idea d'oferir-la als Carmelites. Com que aquests darrers havien tingut moltes dificultats per a trobar uns terrenys apropiats a Vic, es posaren d'acord amb Pere de Preixana per a fundar el convent a la capella que ell havia fet construir, però amb la condició imposada per la ciutat que la capella quedés propietat municipal per sempre. Així, els Carmelites pagaven un cens anual al rector de Gurb, més altres censos relacionats amb els drets de la Seu.⁶⁰ La llicència que vam publicar en un estudi anterior especifica més detalladament les condicions sobre les quals els Carmelites podien fundar el seu convent.⁶¹

Des de l'any 1406 abunden les referències als frares del Carme en els llibres notariais i, igual que s'esdevé amb els documents relacionats amb els Franciscans i les Clarisses, la major part tracten de donacions, censals, propietats i altres qüestions que tenien a veure amb la seva economia. Poc després de la fundació del convent i, concretament, a l'abril de 1408, trobem el primer document notarial que esmenta frares del Carme: fra Berenguer Moner, que actuava com a procurador econòmic per Dona Caterina, viuda del fuster vigatà, fra Joan Massot, que oficiava com a lector del convent, i en absència del prior fra Francesc Paquet, el vicari que el substituïa.⁶² D'aquest document, en podríem deduir que fra Francesc va ser el primer prior del convent del Carme de Vic, perquè, l'any 1394, havia estat a Girona com a prior i es traslladà a Vic una vegada que fou establert el nou convent.⁶³

Els primers anys del convent de Nostra Senyora del Carme de Vic

59. Vegeu WEBSTER, «Notes sobre la vida carmelitana de Vic al segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, p. 1063-1072, 26, Barcelona, 2005.

60. ACF, Vic, 698, fsn, 9 novembre, 1419.

61. Vegeu WEBSTER, «Notes sobre la vida carmelitana...», p. 1068-1072.

62. ACF, Vic, 747, 1408-1409, fsn.

63. Vegeu WEBSTER, «Notes sobre la vida carmelitana...», p. 1065.

no degueren ser fàcils, si tenim en compte que el monestir de Santa Clara acabava de construir-se i el poble de Vic havia de donar suport als quatre convents mendicants i les altres fundacions religioses i benèfiques, cosa molt difícil, perquè la ciutat encara estava patint la crisi econòmica que vingué després de la Pesta de mitjan segle XIV, a més de la sèrie de rebrots de l'epidèmia que havia devastat tot Catalunya durant aquells anys. Els efectes de la gran mortaldat també tingueren una repercussió psicològica entre la població, la qual temia la mort, no sense motiu, si es produïen encara més rebrots de l'epidèmia. En conseqüència, tal com va passar durant l'any 1348, hi va haver un augment de llegats testamentaris, un augment que, teòricament, podia beneficiar les noves fundacions, per bé que no podem descartar que molts dels dits llegats mai no varen efectuar-se.

No hi ha cap dubte que la gran incidència de la mort durant el segle XIV havia afectat durament el benestar de la població de Vic, i a més la ciutat tenia problemes polítics i socials, en part producte de les crisis que l'havien sacsejat sense pietat. Però això no obstant, tots tres convents, Sant Francesc, Santa Clara i Nostra Senyora del Carme continuaven rebent el suport del poble de diverses maneres: amb diners, amb donacions de terrenys, amb la participació en gremis i confraries, i en tot el que podien. Probablement, els habitants de Vic creien, com els consellers, que la presència dels frares amb les seves pregàries i intercessions, mitigaria els mals que havien sofert, i que continuaven sense aturador.

En aquells anys, la ciutat de Vic es caracteritzava per una dualitat social que dividia la població en dos bàndols, les activitats malèfiques dels quals torbaven la pau: el dels Malla, també conegut com el bàndol reial, i el dels Montcada.⁶⁴ Les bandositats i hostilitats, delictes i excessos comesos durant l'última dècada del segle XIV requerien la pacificació del rei Martí, però, malgrat l'esperança que la intervenció del rei despertava, no va ser suficient per a posar fi als rebomboris i, en efecte l'any 1401 va ser marcat per l'assassinat de dos membres de cadascun dels bàndols, Pere Mir i Roger de Malla; aquests dos morts serviren per a encendre de nou els seus partidaris. Evidentment, no escau d'explicar aquí detalladament les causes d'aquestes bregues que no tenien res a veure amb els Ordes religiosos, però volem tan sols

64. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 132-138.

indicar que el moment que havien escollit els Carmelites per establir el seu convent definitiu no va ser un dels més propicis. A més, la pobresa sempre era un factor en la vida carmelitana, ja que mai no varen rebre la mateixa quantitat de diners que els framenors, situació aquesta que no resulta sorprenent, donat el caràcter de la missió dels frares del Carme. Tenien menys contactes amb els seus contemporanis i indubtablement no hi havia tants conventuals però, tot i això, l'acolliment que varen rebre sempre era molt calorós.

Molt poc després de la seva fundació a la capella de l'Esperança, els Carmelites es trobaven amb la necessitat de cercar uns terrenys més grans i era evident que la missió carmelitana havia començat molt positivament un apostolat va durar molts anys a Vic. Igual que els altres frares, el govern municipal els rebia amb molt d'entusiasme i els donava suport, sempre amb l'esperança que la seva presència resultés beneficiosa per a la ciutat i que els frares poguessin contribuir a la pau i a la prosperitat dels habitants de Vic. En efecte, al segle xv els Carmelites havien reemplaçat els Franciscans en el cor del poble, probablement perquè els framenors havien començat a tenir problemes morals i l'apostolat dels frares del Carme era nou i diferent.

El suport que rebien els tres convents no volia dir que hagués minvat hegemonia de què sempre havia gaudit la Catedral de Vic, la qual continuava rebent llegats i donacions durant els últims anys de l'Edat Mitjana, cosa que va permetre que s'hi fes una sèrie d'obres, moltes de les quals foren iniciades o perfeccionades al final del segle xiv: la galeria, algunes capelles, els claustres i altres millores. El llegat de 20 sous que va instituir Clara, dona del venerable Jaume de Calvície, jurisperit de Vic, en la seva última voluntat, de l'any 1404, va ser per a fer un retaule dedicat a Sant Miquel i col·locat a la capella del mateix nom ubicada a la Catedral.⁶⁵ Junyent considerava que durant l'Edat Mitjana les obres més importants foren empreses a la catedral, però creiem que no podríem ometre la construcció dels edificis del convent del Carme, l'establiment del monestir de Santa Clara, el trasllat dels Mercedaris i les altres fundacions benèfiques que caracteritzaren el final del segle xiv i el començament del xv, totes obres de gran magnitud.⁶⁶

Afortunadament, al començament del segle xv tenim un altre fons

65. ACF, Vic, 3537, f. 14v-17r.

66. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 123-124; 158-160.

documental que ens ofereix una perspectiva diferent sobre la vida vigatana: són les cartes dels consellers que es conserven a l'Arxiu Municipal i que manifesten plenament la preocupació del Municipi de Vic per l'estat d'intranquil·litat en què es trobava la ciutat. Una de les primeres intervencions en la vida dels Carmelites està registrada a la carta del 18 de maig de 1413, dirigida al prior provincial o al seu vicari, amb ocasió del capítol que l'Orde celebrava a Peralada. A continuació, reproduïm una part de la carta de 1413: «Religiosos senyors ajustats en lo present capítol(l) nos portants càrrech e jou de la ciutat de vic e dels singulars de aquella cobriam ardentment devoció aquí ésser radicada e multiplicada per devots religiosos qui solament vuy son mestres de administrar spiritual vianda, per la qual devoció los pobles són fets obedients, e conservar pau molt nessaria en aquesta ciutat.» Prossegueixen dient que la seva experiència demostrava que predicacions i confessions, solemnitat d'oficis i bons exemples com aleshores donaven els Carmelites asseguraven la prosperitat i la pau de la ciutat, i per això el municipi demanava que l'Orde hi deixés estar «los vuy presadents», és a dir, el prior i els altres oficials del convent del Carme que en aquell moment es trobaven a Vic.

Certament, no hi havia cap dubte que els consellers de Vic tenien la convicció que la predicació i les confessions, juntament amb la solemnitat dels oficis i els bons exemples, podrien resultar molt positius per la moralitat de la ciutat. A més a més, testificaven el bon regiment que sempre havia caracteritzat la vida del convent del Carme, mercès als frares de vida exemplar que hi residien, i insistien que volien que aquells conventuals es quedessin a Vic per al bé de la ciutat.

En efecte, l'actitud dels consellers no va ser fora del normal, atès que durant tota l'Edat Mitjana els regidors solien demanar la intervenció dels Ordes religiosos en èpoques d'inundacions, terratrèmols, plagues de llagostes o rebomboris socials, situacions dramàtiques que varen afligir el poble de Catalunya al final del segle XIV i durant el XV. Sabem que els terratrèmols dels anys 1427 a 1429 varen causar moltes morts i danys materials, per això l'any 1429, els Frares menors i els Carmelites devien demanar ajuda al municipi de Vic, ja que reberen subvencions per a mitigar la gran indigència dels Ordes religiosos, una gràcia especial que els consellers els varen acordar.⁶⁷

67. AHM, Vic, Acords, Llibre I, f. 75r, 79r, 105r.

Les peticions d'ajuda dels religiosos als consellers no es feien sense condicions: és a dir, que el municipi, a canvi de l'ajuda que donava, esperava tenir influència en els nomenaments que feien els framenors i els Carmelites en els seus capítols generals. Igualment, esperaven influir els Carmelites en el capítol tingut a Peralada l'any 1413.⁶⁸ De fet, aquests nomenaments no tenien res a veure amb el Municipi, ja que cada Orde determinava quins frares havien d'exercir els oficis de guardià i de prior, i a quins convents havien d'anar. Malgrat això, encara que no els pertanyia intervenir en els assumptes interns dels Ordes religiosos, els consellers insistien en les seves peticions, tot esperant que les predicacions dels religiosos tinguessin efecte i que atuessin les afliccions que torbaven la serenitat de la ciutat de Vic.

No prou contents amb la intervenció en els nomenaments de càrrecs als convents de Vic, els consellers esperaven que els Carmelites reunits en el seu capítol a Peralada, l'any 1413, tinguessin pietat d'ells.⁶⁹ El llenguatge emprat en aquesta carta solia ser el que acostumaven a fer servir en situacions semblants, confiant que tindria més o menys influència sobre els qui dirigien el Capítol i així resultaria profitós. Certament, no hi ha manera de comprovar-ho, però, molt probablement, alguns dels priors i guardians que tant elogiaven eren nadius de Vic o dels pobles de l'entorn.

Durant tot aquest temps, la construcció del convent del Carme en el nou lloc de Torrent del Prat continuava endavant; l'any 1418, pagaren 10 lliures i 10 sous per les teules de l'església i per la residència i, dos anys més tard, aixecaren els murs de la clausura del convent, posant així fi a la construcció bàsica del seu recinte conventual.⁷⁰ A diferència de moltes empreses dels framenors començades en una època més pròspera, els primers anys de l'estada dels Carmelites a Vic es caracteritzaren per les complicacions per a instal·lar-se definitivament. Hi havia menys possibilitat de recollir diners a causa de la crisi econòmica i també la presència d'altres Ordes, com els Franciscans, els Mercedaris i les Clarisses complicava l'assumpte, perquè feia anys que els frares residien a Vic i, en canvi, les monges acabaven d'establir-se a Osona.

68. AHM, Vic, Cartes de 1424 a 1438, fsn.

69. AHM, *Ibidem*.

70. Per a aquesta secció, vegeu WEBSTER, «Notes sobre la vida carmelitana...», p.1066-1067.

Si hem de confiar en els documents dels notaris, les referències a les activitats dels frares del Carme, bé que freqüents des de la seva instal·lació a la capella de l'Esperança, a Gurb, encara augmentaren durant els anys 1411 a 1418, quan es devien preparar per establir el convent permanent al nou indret del Torrent de Prat. De l'any 1419, molt poc després del trasllat, existeix un document que parla de la venda de la casa de Pere de Preixana, l'home que feia construir la capella de l'Esperança, i de Pere Soler, el capellà que hi tenia un benefici, probablement germà del rector, Joan de Soler.⁷¹ Aquestes dades serveixen per a confirmar la retirada dels frares de Gurb l'any anterior, però, lamentablement, no existeix cap documentació sobre els detalls de la construcció del nou convent. Entre les raons que tenien per a anar-se'n de Gurb, s'hi troben el caràcter provisional del lloc i la necessitat de tenir més espai, però potser encara va comptar més el fet que no se'ls permetia edificar allí una residència conventual, i els frares havien de viure en unes cases a prop de l'absis de la catedral, bastant lluny de la capella i, per això, molt poc pràctica per a poder complir la seva missió.⁷² L'any 1418, la ciutat havia obtingut la permuta d'aquestes cases amb unes cases situades al carrer de Gurb, però, com que foren destinades a la fundació d'un hospital, va ser impossible que els Carmelites hi edificuessin un convent permanent.

L'Orde de Nostre Senyora del Carme tenia una missió més contemplativa que la dels framenors i, per això, havia de procedir més lentament que els Franciscans, ja que trigaven més a obtenir suport. De la mateixa manera s'esdevenia amb les obres que havien contractat, en les quals els obrers no sempre complien. Hem trobat un exemple de retard o oblit d'un argenter de Barcelona, Nadal Salvans, al qual l'any 1420 li encarregaren una custòdia per al Santíssim Sagrament, i per la qual ell havia rebut tres marcs d'or, una suma considerable. L'argenter va cobrar, però no va fer la custòdia i la pobresa dels frares no els podia permetre de sofrir tal pèrdua i van haver de recórrer al nomenament d'un procurador per a recuperar els diners. La documentació existent no ens explica si els frares varen reeixir a recuperar el tres marcs d'or, ni tampoc si varen contractar un altre argenter per fer la custòdia. Creiem que l'actitud de l'argenter es podria considerar simbòlica de les dificultats econòmiques de

71. ACF, Vic, 698, 9 novembre, 1419.

72. Vegeu JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 159.

l'època, perquè molt probablement ell havia fet servir els diners que li havien avançat els Carmelites per executar altres encàrrecs que tenia entre mans, potser amb la intenció de fer la custòdia més tard, però les circumstàncies no li ho havien permès. No dubtem que el costum de començar diverses obres a la vegada era tan habitual a l'Edat Mitjana com avui, i que els operaris actuaven així per assegurar-se prou feina per poder tirar endavant. L'obra en els nous terrenys avançava molt lentament i mentre no començava la construcció de l'església, un temple molt semblant al dels Framenors i Mercedaris, els frares havien de fer servir una capella situada en una planta d'una casa particular.

Mentre s'anava aixecant l'església, en el transcurs dels anys que durava a la construcció, els Carmelites aprofitaven el temps per apropar-se a la gent, però la poca tranquil·litat que existia al començament del segle xv no els ajudava gens, ja que la preocupació de tothom per la tranquil·litat i seguretat de la vida diària, i la necessitat de tenir prou diners per a tirar endavant, deixava poc temps o mitjans als frares. La ciutat, en un esforç per a restablir la prosperitat, va demanar l'ajuda de sant Vicenç Ferrer, conegut per la seva habilitat per a pacificar enrenous. Així, assabentats que sant Vicenç es trobava a Girona, els consellers se li adreçaren tot demanant-li que volgués posar pau a Vic i reconciliar la gent que estava en discòrdia a causa dels bàndols que havien dividit els ciutadans. Durant el mes de maig de 1409, el Sant es trobava a Vic, on va predicar un sermó que fou escoltat per una multitud de «nou a deu mil persones», totes congregades a la plaça major. El resultat immediat del seu sermó fou l'acte de reconciliació pública «en el qual els enemics renunciaren immediatament «a qualsevulla venjança per les injúries que tinguessin rebudes».⁷³ La gent venia de tots els pobles de la comarca d'Osona i, fins i tot, els que havien fet homicidis foren perdonats, i la pau de sant Vicenç posà fre a les hostilitats, encara que la tranquil·litat aconseguida fou de curta durada.

Certament, l'ambient intranquil que regnava a Vic al segle xv tenia molta relació amb la penúria que sofria la ciutat i que afectava d'una manera o d'una altra tots els Ordes religiosos, i no dubtem que fins a un cert punt explica el comportament d'alguns eclesiàstics. No

73. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p.140.

tenim documentació sobre Vic que parli de la manca de vocacions, però és ben sabut que no tots els conventuals tenien inclinació espiritual, i que els seus motius per a prendre l'hàbit eren molt diversos. Sovint, en temps de dificultats econòmiques va ser la pobresa de la família que els va fer optar per la vida religiosa i, malgrat el fet que els frares de Vic al segle xv sempre vivien constantment en un estat de fretura, sempre hi havia l'esperança que la vida del convent seria millor i que, al menys, tindrien l'habitatge assegurat. Lògicament, alguns dels frares que no tenien vocació i que havien escollit la vida religiosa per a viure més còmodament, mai no pogueren adaptar-se a la disciplina del convent, la qual cosa explica, potser, el cas del desembre de 1430 quan alguns framenors robaren el seu convent.

Sobre la qüestió de la penúria dels convents, hem trobat en els «Acords» municipals dels consellers de l'any 1429 la menció d'una qüestió que tenia a veure amb els framenors els quals, segons els consellers, vivien molt pobrament, i citem: «posat en fort gran inòpia e fretura, e tal que vuy no poden sostentar lur vida», tornant a dir el mateix any que «els monestirs de Frares Menors e del Carme [havien] gran indigència».⁷⁴ Els consellers en aquestes ocasions acordaren donar les subvencions habituals que, en el cas dels framenors, eren «dos sachs de forment, cascú de tres quartanes per sustentació del dit monastir», i per als Carmelites «la caritat acostumada de special gracia a obs de les veremes». No sabem quants frares hi havia a cada convent, però sospitem que tenien poc menjar durant aquestes temporades d'escassetat i, probablement, això feia augmentar les tensions que existien.

Els tres convents mencionats tampoc no eren els únics que necessitaven el suport del poble de Vic, atès que hi havia altres fundacions meritòries com, per exemple, l'hospital d'En Cloquer fundat al segle XIII, la capella dedicada a la Trinitat que recollia els pobres i necessitats, i l'Almoina General.⁷⁵ Tots ells tenien més d'un segle d'existència i una llarga tradició al servei del poble; també hi havia el convent de les monges de Santa Margarida de l'Orde de Sant Agustí que havia traslladat el seu convent a Vic l'any 1306, atès que les monges no podien continuar a viure enmig del camp a Vila-seca, del terme de Sant Martí Ses Corts, pels perills que comportava.⁷⁶

74. AHM, Vic, Acords, 1424 a 1431, f.75r, 79r, 4 maig i 20 novembre, 1429.

75. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p. 79 i 88.

76. JUNYENT, *Ibidem*, p. 122.

Els testaments, com sempre, mostren la diversitat d'afiliació dels ciutadans però, tot i que la lleialtat del poble de Vic envers la missió mendicant seguia ininterrompuda, és evident que els ciutadans tendien a favorejar els carmelites durant el segle xv. Això no vol dir que haguessin oblidat els framenors, ni que ignoressin la presència de les Menorettes, però potser veien amb més bons ulls l'obra dels frares del Carme, que aparentment, no manifestaven els conflictes que torbaven la vida dels framenors. Evidentment, malgrat la disminució dels llegats als Franciscans, en consten alguns d'importància, com les obres d'art que adornaven l'església.

En el nostre estudi sobre els pintors catalans de l'Edat Mitjana manifestàvem el continuat interès que demostrava el poble en el benestar i desenvolupament de l'església de Sant Francesc, un exemple del qual fou el contracte de l'any 1405 que signaven amb el pintor, Nicolau Verdera, per a pintar un retaule per l'església del convent de Sant Francesc de Vic.⁷⁷ Igualment, durant l'any 1406 la confraria de Sant Lluc i Santa Llúcia rebé 58 sous 3 diners de Barcelona del testament de Bernat Claret, que havia estat procurador dels framenors, per a pagar el retaule o «espectacle» «sive Spectaculi» per a posar a l'altar dels dos sants. Bernat Claret va morir l'any següent i creiem que aquesta vegada els frares rebien els diners testats, encara que no hi ha constància de cap document que ho confirmi i, com ja hem indicat, en diverses ocasions molts llegats testamentaris mai no arribaren a les mans dels seus destinataris, per manca de diners o per conflictes amb els hereus.

Hem vist que les cartes dels consellers escrites en el segle xv ens havien facilitat informació sobre l'estat dels convents mendicants, els quals malgrat la seva pobresa i les dificultats internes que sofrien alguns dels convents, en opinió del municipi de Vic, les seves pregàries podien ajudar a millorar la situació social, situació que no feia altra cosa que empitjorar, i que semblava ser impossible de rectificar. Així, els consellers decidiren demanar auxili a fora, i fer anar a Vic un frare distingit per les seves predicacions, Mestre Mateu Agrigent (de Sicília). Les Ordenances establertes per Mestre Mateu eren semblants a les paus de fra Vicenç, i com aquest darrer, també predicava en diversos llocs amb motiu de restaurar la pau i tranquil·litat.⁷⁸ En efecte, va

77. WEBSTER, «Nicolau Verdera de Vic i altres pintors catalans de l'Edat Mitjana», *AUSA*, xvii, Vic, 138, 1997, p. 269-275, p. 269 i nota 1.

78. AHM, Vic, Cartes 1424 a 1428, fsn, 18 maig, 1427.

visitar la ciutat de Vic cap a l'entorn de l'any 1428, i les dues cartes que els consellers dirigiren a Mestre Pere Vilardell del convent de Sant Francesc de Vic, demanant la seva presència, clarifiquen molt bé la gran preocupació que tenia el municipi davant de la gravetat de la situació amb la que s'enfrontaven diàriament a Vic.⁷⁹ La carta, com sempre, va demanar que els framenors preguessin per Vic a la hora de la seva tribulació i, concretament, que en les seves pregàries demanessin la fi dels terratrèmols que no deixaven d'afligir la zona.⁸⁰ Els consellers feien recordar les regles especials establertes per fra Vicenç durant la seva visita, i en els anys després de la seva visita, va resultar evident que la pobresa de la ciutat havia augmentat. Probablement, l'extrema pobresa del poble i, els efectes dels terratrèmols i altres problemes havien fet que la situació hagués esdevingut molt més intranquil·la que feia uns vint o trenta anys. A més a més, no dubtem que això va contribuir a la degeneració de costums al convent de Sant Francesc, i el mal comportament d'alguns framenors que robaven joies del seu convent. Fins i tot, un framenor va prendre una custòdia, un peu de la vera Creu i unes canadelles d'argent, segurament amb la intenció de vendre-les i posar fi a la seva vida conventual. Els consellers lamentaren que tal cosa pogués passar en un monestir tan antic, i reclamaven la cooperació del guardià del convent de Sant Francesc a fi de descobrir els culpables i administrar-los justícia. En temps de penúria, incidents com aquest es feien amb més freqüència, sense dubte perquè alguns dels frares que havien pres l'hàbit sense vocació veien la seva oportunitat de fugir d'una vida insuportable.

El 7 d'agost de l'any 1430, fra Pere Riera, àlies Clot, fra Bernat Bossagòs, fra Jaume Closa i fra Pere Figuera, amb el consentiment del guardià, fra Francesc Orriols, prometeren i es posaren d'acord per a garantir que fra Pere Amat, que els havia robat, no s'absentés de Vic ni dels seus suburbis sense el permís del guardià ni dels consellers, Salvador de Terrers i Francesc de Campferran, els quals acordaren lliurar-lo al guardià. Els frares volien que retornés tots els diners que va prendre del convent, i Pere Oromir prometé a Salvador de Terrers i a Francesc de Campferran que el frare tornaria a Vic al mes d'agost, i que també restituiria els vint florins d'or que va prendre del

79. AHM, Vic, Cartes 1424 a 1428, fsn, 25 maig, 1427.

80. AHM, Ibidem.

convent.⁸¹ Aquell mateix dia, fra Pere Amat estava pres i, probablement devia ser la mateixa persona que va prendre les altres joies, per bé que no són esmentades en el document.⁸²

Als Carmelites també els mancaven diners i l'any 1432 havien de traslladar-se a parròquies fora de Vic per a prestar els seus serveis. Ara bé, tot i la pobresa que patien, sembla que no tenien tants problemes interns com els Franciscans, i que tots els frares estaven concentrats a establir fermament la seva missió, la qual feia poc que havia començat a Vic. Els consellers, cada vegada més preocupats pels disturbis causats pels ciutadans incontrolats demanaren, una vegada més, la intervenció del franciscà fra Mateu d' Agrigent per pacificar-los.⁸³

Certament, no eren solament els llecs els qui preocupaven als consellers, sinó que el convent de Franciscans es va dividir a causa dels seus propis problemes, els quals, segons ells, foren causats per la vinguda d'alguns «frases-lladres» com aquell que havia pres les joies del convent. És aquí on tornem a constatar un augment de la intervenció dels consellers en els afers dels framenors, ja que l'any 1433 reclamaven bons frares, bons predicadors i, especialment, demanaven que fra Pere Riera romangués a Vic i no fos traslladat a un altre convent. Al·legaven, també, que els frares no els havien consultat sobre la destinació dels predicadors i, com si de fet caigués dins la seva jurisdicció, expressaven el seu disgust per la manera de procedir dels framenors. Els frares no tenien cap obligació de consultar els consellers sobre cada trasllat d'un frare, però malgrat això, resulta evident que, durant tot el segle xv, el municipi reivindicava seva intervenció en el nomenament del guardià, del lector i dels altres ministres Franciscans. Quan hi havia frares que causaven disturbis, robaven el convent o s'entremetien en afers foscos, els consellers assumien la responsabilitat de reprendre el convent i demanar que els malfactors fossin enviats a un altre convent. Com era d'esperar, aquesta intervenció en la vida conventual no era sempre acceptada positivament pels frares i, molt sovint o gairebé sempre, no feien cas de les recomanacions del consellers, i continuaven fent nomenaments d'acord amb la decisió del capítol general o provincial.

L'any 1450, quan la situació havia empitjorat encara més, els

81. ACF, Vic, 738, f. 107r, 21 agost 1430.

82. ACF, Vic 738, f. 162r, 7 agost 1430.

83. AHM, Vic, Cartes 1424 a 1438, f. 17 maig 1430.

consellers tornaren a escriure a fra Joan Llobet per dir-li: «Tots nosaltres e aquesta ciutat e les ànimes de cascuns som posats en extrema ansietat, congoixa, passió, torbació e tribulació... per la frustració feta, e per gran temps continuada dels oficis e viandes divinals e per vostra absència...»⁸⁴ Els consellers tornaren a escriure una altra carta al custodi del convent de fra menors de Barcelona, fra Antoni Alemany, insistint que fes tornar fra Joan Llobet, perquè el convent de Sant Francesc, com tota la ciutat de Vic, estava en «perill e tribulació», i deien que lamentablement qui n'era el guardià, fra Pere Riera, era «molt indispost a tal càrrec». Evidentment, fra Pere no va resultar tan eficaç en la resolució dels problemes que el convent havia d'afrontar i, naturalment, quedaren desil·lusionats per la seva incapacitat. L'any 1452, una altra carta adreçada a fra Joan Llobet deia que «dit monestir era vingut en punt de total destrucció».⁸⁵ Llegint entre línies, es veu com parlaven ni del recinte conventual, ni de la seva pobresa, sinó de la poca moralitat i decadència en la vida espiritual dels frares, molts dels quals, seduïts per la vida seglar, ja havien deixat del tot l'espiritualitat franciscana i s'havien decantat per una vida que es diferenciava molt poc de la dels seus contemporanis seculars.

Certament, el convent de Sant Francesc havia tingut molts problemes, tan econòmics com morals, però el fet que els consellers acostumessin a escriure cartes d'aquest tipus quan volien que un frare determinat romangués o tornés al convent de Sant Francesc, sembla suggerir que l'estat del convent llavors, tenia poc a veure amb els anys del seu esplendor. En la carta citada i dirigida a fra Jaume Des Solà, ministre provincial de la província d'Aragó, els consellers demanaven que tornés fra Joan Llobet, el qual amb les seves predicacions i doctrina havia enlluminat la ciutat de Vic. A la data de la carta, Mestre Llobet es trobava a Barcelona i tan ocupat que els consellers no l'havien pogut trobar. Però, Mestre Llobet no era l'únic frare que reclamaven, ja que demanaven també que fra Joan Morató continués a Vic com a lector de la Seu, igual que volien que anomenessin un bon guardià i altres frares de vida exemplar per a servir d'exemple a la Seu i el poble.⁸⁶

84. AHM, Vic, Cartes de 1450 a 1458, fsn. 12 agost 1450. Hi hem modificat l'ortografia.

85. AHM, Vic, Cartes 2, 1450 a 1458, 11 gener 1452.

86. AHM, Vic, Cartes 2, 1450 a 1458, 21 juliol 1452.

Les cartes escrites pels consellers amb peticions similars continuaven sent dirigides als frares i fins i tot parlaven «de la potestat infernal» i «lo enamich de humana natura» que havien «inflamats los coratges» a la destrucció total de la ciutat de Vic, referint-se a les bandositats i problemes socials, fets que uns bons frares podrien alleujar. Aquestes cartes dels consellers escrites tant als framenors com als Carmelites exageraven molt la situació amb les al·lusions als poders que vivien en les tenebres, i insistien que frares de vida santa podrien restablir la pau on regnava la discòrdia.

No ens estranya que els consellers volguessin frares de vida exemplar, donat que els convents no pogueren escapar al descens de moralitat que penetrava en molts terrenys de la vida vigatana i que es materialitzava, per exemple, en la ratxa de furts i crims que torbava el poble en general. Aquestes cartes mostren una certa desesperació pel que fa a l'estat de la ciutat de Vic i probablement l'única solució que veien els consellers era el restabliment de l'espiritualitat de la gent, ajudada per bons predicadors que fessin una crida als seus fidels a la restauració de la pau i la tranquil·litat que tant enyoraven.

En el mateix convent de Sant Francesc, hi existia una contínua degeneració de costums, la qual cosa explica el clam constant perquè els millors frares es quedessin a Vic o tornessin, d'allí on estiguessin, al convent de Sant Francesc. Però, malgrat tots els esforços dels consellers, la situació no millorava, i l'any 1458 els framenors foren víctimes d'un altre robatori de vestidures, llibres i joies de gran valor. El robatori s'havia esdevingut quan els frares no eren al convent, vuit dies abans de la data del document. Es veu que algú havia vist els lladres amb «grans fardells que portaven pres la vila de Olot».⁸⁷ Els consellers manaren que els lladres fossin capturats a fi de recuperar els béns robats!

La documentació de la segona meitat del segle xv mostra com els problemes de moralitat que eren evidents en els convents i que tant preocupaven els consellers, no tenien el mateix ressò entre els ciutadans, els quals continuaven fent costat suportant als framenors. Tot i això, sembla que havia baixat el nombre de conventuals franciscans, si tenim en compte que els presents al capítol de l'any 1450 eren fra Rafel Simó com a guardià, fra Joan Ferrer, fra Pere

87. AHM, Vic, Cartes 2, 1450 a 1458, 1 juny 1458.

Riera, fra Antoni Fullós, fra Llorenç Bononia, fra Bartomeu Pujolars (Pugillaris), fra Pere Blanch, fra Pere Galerins, fra Francesc Romeu, fra Joan Rovira, fra Esteve Fontanet i fra Pere Peralada, és a dir un total d'onze frares, que no necessàriament representaven la totalitat del convent, el qual durant gran part de l'època medieval devia tenir uns quinze frares en total.

Mentrestant, el monestir de Santa Clara rebia una sèrie de pagaments, que consten en els llibres de Clavaries de Vic, molts dels quals foren fets directament a l'abadessa del monestir, per bé que també hi havia pagaments als framenors i als Carmelites, però amb menys freqüència. Des de 1435 fins a 1449, les quantitats que es pagaren cada mes a Santa Clara foren considerables.⁸⁸ L'any 1436, Antònia, viuda de Jaume Roura, sabater de Vic, llegà a la seva filla, Constança, monja de Santa Clara, 10 lliures amb la condició que les monges celebressin l'aniversari de la seva mort⁸⁹. En aquella època, l'abadessa era Sor Francesca Marquès (Marquesa), qui va regir el convent durant molts anys. El capítol de 1439 facilita els noms d'altres monges: Sor Isabel de Vilafranca, Sor Constança Artigues (devia ser la mateixa que Sor Constança Roura?), Sor Elionor Sa Font, Sor Antònia Rosquilles, Sor Pertocava Figueres, nomenades per a tractar d'assumptes econòmics, i també hi era present el seu procurador, fra Tomàs Marquès, germà de l'abadessa.⁹⁰

El convent de Santa Clara continuava integrat per les mateixes monges que hi havia l'any 1439. Es varen reunir per a decidir sobre l'entrada de la filla de Ramon Marquès, hostaler de Sant Sadurní de la Roca (diòcesi de Barcelona) i de la seva dona, Eulàlia, l'entrada de la qual podia aportar un dot de 50 lliures de Barcelona, una suma considerable. L'única manera que tenim de saber si fou o no acceptada és trobar el seu nom apareixia en un document posterior ja com a monja de Santa Clara, però en el cas de la filla de Ramon i Eulàlia no en queda cap constància notarial.

L'any següent, un document cancel·lat al manual notarial donava testimoni de la presència d'Elionor, la dona de l'apotecari de Vic, Jaume de Rovirola, com a resident del monestir, encara que no s'explica per quin motiu aquesta dona vivia amb les monges, ja que no

88. AHM, Vic, Clavaries 1445-1449.

89. ACF, 741, f. 32r, 27 febrer 1436.

90. ACF, 742, f. 95r 16 abril, 1439.

semblava ser ni viuda ni monja.⁹¹ El document és interessant, perquè ens facilita un exemple de les moltes dones que foren internades en un monestir per a garantir la seva seguretat. Normalment, hi devien entrar quan el seu marit havia de absentar-se durant una època o després de la mort d'aquest, però en el cas de Na Elionor, no hi cap explicació, perquè l'apotecari continuava exercint activament la seva professió a Vic. En aquesta ocasió, la comunitat rebé una quantitat de diners, bé que no sabem quants, però cal observar que en la majoria dels casos els diners que rebia el monestir eren considerables.

L'any 1443, l'abadessa era sor Francesca Almara, i la comunitat mencionava quatre monges diferents, Sor Joana Banyí's, Sor Gabriela des Mas i Sor Margarida Marquès, possiblement la germana de la monja Francesca que havia exercit com a abadessa, juntament amb Sor Isabel Arrola. Ni Sor Francesca Marquès ni la filla de Ramon Marquès es trobaven en el capítol, i els documents posteriors tampoc no mencionen el nom de Sor Francesca, la qual cosa fa pensar que devia haver mort entre 1439 i 1443.⁹² D'aquell mateix any consten dues cartes enviades de part de la reina Maria als consellers de Vic i al ministre provincial dels framenors sobre l'elecció com a abadessa de Vic de Sor Muntera, del convent de Sant Daniel de Barcelona. Sor Muntera havia estat elegida unànimement i ens diuen que no tenia cap inconvenient en anar a Vic, tot i que el ministre provincial dels framenors es negava a acceptar-la, indicant que li agradaria més una altra abadessa perquè trobava que Sor Muntera «no [era] disposta ne abil a regir e presidir».⁹³ Certament, totes les indicacions fan suposar que fou rebutjada i, probablement, va ser al final de l'any 1443 quan Sor Francesca Almara va ser nomenada.

Dos anys més tard, una monja de Santa Clara de Vic, Sor Rams, aparentment resident en el convent, fou expulsada pel ministre provincial dels framenors i fou obligada a tornar a Barcelona, sempre protestant de la manera que l'havien tractat. Ella havia professat en el monestir de Santa Clara de Barcelona i és molt probable que no hagués estat gaire temps a Vic, però és interessant remarcar que va ser el ministre provincial dels Franciscans qui va insistir que tornés posant en relleu en l'estreta relació que encara existia entre l'Orde de Santa

91. ACF, Vic, f. 90v, 743, 5 febrer, 1444.

92. ACF, Vic, 743, f. 24r, 15 juliol 1443.

93. ACA, RC 3181, f. 166v-167v, 5 abril, 1443.

Clara i el dels Frares Menors.⁹⁴ Això no obstant, i llegint entre línies, sembla que tot no estava bé en el convent de les menorettes de Vic perquè, tot i les bones relacions entre tots dos Ordes, no era gens habitual que el ministre provincial dels framenors intervingués directament en l'elecció d'una abadessa, ni que manés l'expulsió del seu convent d'una monja, a no ser que hi trobés irregularitats. Sabem que els framenors havien d'acceptar tasques que algunes vegades no els devien agradar, especialment en relació a la tutela que exercien sobre el monestir de Santa Clara, on l'any 1425 havien hagut d'intervenir en un cas difícil, el de la monja, Sor Beatriu Plassa.⁹⁵

L'any 1500, Sor Francesca Almara continuava ocupant el càrrec d'abadessa, però hem d'esperar uns sis anys més per tenir una idea del nombre de monges que residien en el monestir de Santa Clara de Vic en aquells anys. L'any 1506, Sor Francesca Almara ja no consta com a abadessa, i el càrrec fou ocupat per Sor Elisabet Merlesa. Assistien al capítol Sor Margarida Marqueta, Sor Elisabet Mir, Sor Elisabet Marca, Sor Elisabet Cabanyelles i Sor Aldonça Sorda, la qual cosa suggereix que la comunitat comptava amb unes sis monges. Creiem, no això obstant, que n'hi havia moltes més que no assistien al capítol, i que la totalitat probablement hauria estat de deu o quinze monges.⁹⁶

És precisament al començament del segle XVI quan notem un fort augment de la pobresa en el convent de framenors ja que, durant la primera dècada del segle, gairebé tots els documents es refereixen als deutes o préstecs que tenien els frares. Per exemple, encara que fra Jaume Bossat, guardià del convent durant l'any 1503, pagava els diners que devia al botiguer de Vic, Joan Bonera, i tres mesos més tard els que devia a un mercader de la mateixa ciutat, el venerable Francesc Albareda, pel vi que se li havia comprat, resultava evident que el convent no tenia suficients diners per a liquidar tots els deutes alhora.⁹⁷ El guardià també pagava els diners que li havia deixat prestats Joan Bonera per a l'obra del convent, fet que suggereix que la pràctica de gastar els diners que esperaven rebre en censals i pensions anticipadament va ser una pràctica que, finalment, els va empobrir de

94. ACA, RC 3191, f. 37v, 23 gener, 1445.

95. AHM, Vic, Cartes de 1424 a 1438, fsn, 1425.

96. ACF, Vic, 941, fsn, 27 agost, 1506.

97. ACF, Vic, 940, f. 39r, 76v-77r i 226v

tal manera que no se'n podien escapar. Indiscutiblement, aquesta va ser la pràctica seguida des de la fundació del convent de Sant Francesc de Vic, el qual, en això, no es diferenciava dels altres convents mendicants de la Corona d'Aragó. Rebien préstecs i bestretes per a poder establir la seva missió i per a fer-la funcionar, però molt sovint els resultava difícil, per no dir impossible, liquidar-los tots després.

Certament, l'esperit que regnava durant els últims anys de l'Edat Mitjana tenia poc a veure amb l'optimisme del segle XIII, i l'economia dels tres convents va ser molt precària amb el resultat de no haver d'esperar gaire temps per caure en la insolvència. Els dos convents franciscans que tanta il·lusió havien despertat entre els habitants de Vic van desaparèixer. El convent de Santa Clara va passar a les monges de Sant Domènec, les quals havien rebut el permís per a fundar un monestir a Vic l'any 1588, bé que la fundació no va ser efectiva fins al 1596. Durant els setze anys compresos entre el 1572 i el 1588, el monestir de Santa Clara encara va continuar la seva missió, però sota la cura dels framenors Observants, els quals l'any 1565 havien establert el convent de Sant Tomàs de Riudeperes en substitució del de Sant Francesc que, empobrit, desmoralitzat i amb pocs conventuals, havia hagut de tancar les portes. Segons Junyent, el convent de Sant Tomàs va ser fundat «sota la protecció del vigatà Jaume Caçador, bisbe de Barcelona, que els féu construir la nova residència en el petit monestir que havia restat abandonat «pels canonges agustinians».⁹⁸

L'any 1562, tres anys abans d'abandonar l'apostolat començat tan entusiàsticament a Vic feia més de dos segles, el convent de Sant Francesc celebrava un capítol, probablement amb la idea de liquidar tots els deutes, al qual assistiren el provincial, fra Rafel Manegat, fra Pere Falgueres, vicari, fra Joan Bernat, fra Jaume Veuballol (?), fra Joan Verdú, i fra Joan Camp. El document explica que estaven reunits per a arribar a un acord sobre el pagament de 260 lliures que els hi havien prestat per un termini de quatre anys per a pagar obres essencials fetes en el convent, més 18 lliures per a la missa celebrada diàriament pel bisbe de Barcelona en el convent de Santa Clara.⁹⁹ A més a més, havien demanat un altre préstec per a la missa diària que celebrava Mestre Francesc Casador a la capella de la beata Maria de Loreto en el convent de Sant Francesc, unes altres 18 lliures per a

98. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p.187.

99. ACF, Vic, 1270, fsn, 3 març, 1562.

l'administrador del fons destinat a sufragis per a les ànimes del purgatori, el dia 15 de novembre, i per la missa també celebrada en el monestir de Santa Clara el dia de la Concepció de la Verge Maria, a la capella de Loreto el «pròxim» dia 15 de novembre. Aquestes últimes quantitats haurien estat els honoraris que se'ls devien per raó de les misses mencionades.

Malgrat la pobresa que caracteritzava la vida dels convents al començament del segle XVI i els conflictes entre els conventuals i els observants que marcaren la vida dels framenors, Santa Maria del Carme va poder encarregar al pintor Joan Navarro que fes un retaule per al tabernacle de l'altar principal de l'església i, com a retribució, l'artista havia de rebre dues peces de llana bruneta i un ducat d'or, més les 23 lliures que els Carmelites li devien com a pagament de la seva obra, però que Pere Graell havia prestat al pintor amb la condició que fos pagats dins un any, i Joan Navarro deia que si els diners que se li havien prestat no fossin pagats en el termini d'un any, ell prometia pagar-los, segurament més tard, quan tingués prou diners per a fer-ho.¹⁰⁰

Certament, el convent de Nostra Senyora del Carme de Vic va experimentar les mateixes dificultats econòmiques que els Framenors, però va poder resistir i, durant els anys problemàtics, la intervenció del municipi de Vic en favor d'alguns priors i lectors, responia al mateix desig de tenir predicadors i religiosos que, amb la seva presència i espiritualitat, ajudessin a mantenir la pau i la tranquil·litat que tant els faltava.

En poc més de dos segles, la vida de Vic s'havia transformat i els tres convents formaren part d'aquella transformació. Malauradament, no totes les iniciatives sobrevisqueren més enllà de la primera meitat del segle XVI, però en això Vic no va ser diferent d'altres poblacions catalanes. Les dificultats de l'època, ocasionades per les epidèmies

100. ACF, Vic, 940, f. 369v-370, 14 febrer, 1505. El document estava cancel·lat, probablement per a indicar que l'assumpte estava finalitzat, però pel seu interès n'incloem un extracte aquí: «Ego Joannes Navarro, pictor civis Vicense, quia vos venerabilis Petrus Graell, mercator, civis Vicense michi tradistis quendam pannum lane bruneta precio VIII librarum, XIII solidi, 6 dinari ex una parte; et ex alia, 2 libras 5 solidi pro duobus pecis ad complimentum illarum XXII librarum per venerabilem priorem monasterium de Carmello michi promissarum pro pintando tenaculum retrotabuli altaris maioris dicti monasterii».

del segle XIV, les crisis financeres, la manca de feina, les lluites entre bàndols, els terratrèmols, la violència, i la poca moralitat visible entre els ciutadans llecs i els religiosos posaren fi a uns anys plens de promeses. La degeneració va ser especialment evident en el convent de Sant Francesc, i el final de l'Edat Mitjana semblava augurar un futur poc profitós per a Vic i per a la resta de Catalunya.

El convent de Santa Margarida tampoc no va poder continuar i va deixar d'existir l'any 1560. Les monges foren substituïdes en el segle XVII pels Trinitaris; aquest fet es va esdevenir pocs anys abans del tancament de Santa Clara per extinció del personal.¹⁰¹ Després del concili de Trento, els edificis que havien pertangut al convent de Santa Margarida van caure en mans de la diòcesi, la qual els va utilitzar com a seminari.

Fos com fos, l'esperit de Sant Francesc no es va extingir, encara que els conventuals, delmats per la baixada de moral i per la manca de vocacions van abandonar el convent de Sant Francesc i van ser substituïts, com ja hem dit, pels Franciscans Observants, els quals van establir una nova missió a Sant Tomàs de Riudeperes, i per l'Orde de Sant Domènec, que prengué possessió de l'antic convent de Sant Francesc.¹⁰²

Quan el monestir de Santa Clara de Vic fou suprimit, les monges dominiques ocuparen les dependències que tenien les Clarisses i deixaren tan sols el convent de Nostra Senyora del Carme, acompanyat més tard pel monestir de les monges Carmelites del convent de la Presentació, situat a l'entrada del poble de Gurb, com a valuós representant d'aquell esperit innovador medieval.¹⁰³ En resum, podríem dir que la trajectòria franciscana de Vic constituïa un microcosmos de la situació abismada del poble català després de la unificació de la Península sota els Reis Catòlics. Així, la gran expectació eclesiàstica i seglar de l'època de Jaume I fou seguida per la depravació i desesperança que van caracteritzar els pobles catalans a la fi del segle XV i començament del XVI, però Vic, amb la seva catedral, avui continua gaudint d'una vida eclesiàstica molt activa.

101. JUNYENT, *La ciutat de Vic...*, p.124, 189.

102. JUNYENT, *Ibidem*, p.187.

103. Lamentablement, tant el convent de Nostra Senyora del Carme com el monestir de la Presentació havien de tancar i ja no hi ha Carmelites a Vic, però la seva influència ha perdurat fins als nostres dies, en els noms de carrers i l'afecte del poble.

RETORNAR ALS ORIGENS DE SANTA CLARA LA PRIMERA GENERACIÓ DE CLARISSES-CAPUTXINES

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

1. MOTS INTRODUCTORIS

En l'escaiença de la celebració dels VIII segles de l'inici de la *forma vitae*, que a partir de l'any 1212 començà a l'Úmbria Santa Clara d'Assís, oferim aquesta aproximació històrica¹ als orígens i primer desenvolupament de la reforma de les clarisses-caputxines; unes religioses que, amb la ferma voluntat de retornar a la radicalitat del primitiu ideari franciscano-clarià, a partir de l'any 1538 començaren a Nàpols, sota el guiatge de la dama catalana Maria Llorença Llong, la seva experiència de vida consagrada viscuda amb gran exigència. Alguns anys després, en el 1599, a la ciutat de Barcelona hi començà

1. Les sigles emprades més freqüentment es corresponen als següents arxius: ACMan (= Arxiu Conventual de les Caputxines de Manresa); ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona); APCC (= Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya); APost (= Archivum Postulationis Generalis FF. MM. Capuccinorum, Roma); BCRoma (= Biblioteca Centrale Cappuccini, Roma) i BHC (= Biblioteca Hispano-Caputxina, Barcelona). Les sigles de les publicacions periòdiques són: ASTar (= *Analecta Sacra Tarraconensia*, Barcelona); CollFr (= *Collectanea Franciscana*, Roma) i EstFr (= *Estudios Franciscanos*, Barcelona).

una experiència semblant el grup de les primeres caputxines catalanes que guià Àngela Serafina Prat.

Comencem l'article amb una brevíssima aproximació al context social i eclesial que originà la naixença del primer monestir de monges caputxines a la ciutat italiana de Nàpols. En efecte, al llarg del segle XVI es desenvolupà, principalment a Itàlia, una nova espiritualitat evangèlica, molt intimista i força afectiva, i alhora sensiblement atenta i oberta a les necessitats del proïsme. Aquesta nova espiritualitat féu néixer els famosos *monts de pietat* i motivà també l'estructuració dels hospitals d'inguaribles a les principals ciutats italianes, que foren fundats al servei dels més desvalguts i de les víctimes dels estralls epidèmics deguts a la propagació de les malalties infeccioses, com ara la sífilis que s'escampà a moltes poblacions durant les continuades guerres que assolaren l'Europa dels temps moderns.

Aquesta nova espiritualitat evangèlica, adés al·ludida, orientada envers Déu i el proïsme, fou ensenyada, fomentada i divulgada des d'aquests hospitals i oratoris italians. Les més importants i significatives d'aquestes entitats i noves associacions pietoses foren les *Compagnie del Divino Amore* que foren fundades inicialment a Vicenza l'any 1494 sota l'impuls de Bernardí de Feltre i, de manera més destacada, a Gènova per Ettore Vernazza i, una mica més tard, a Roma (San Girolamo della Carità), i a Nàpols. En aquesta darrera ciutat, la irradiació espiritual de la *Compagnia del Divino Amore*, que l'any 1519 havia fundat Ettore Vernazza, mogué a la dama catalana Maria Llorença Llong² –vídua d'un jurisconsult valencià al servei del rei Ferran el Catòlic– a orientar la seva vida a l'atenció dels malalts inguaribles³ i a fundar, poc després, l'any 1535, amb la col·laboració de Maria d'Ayerbe, duquesa de Termoli, el monestir de clausura titulat

2. En la documentació d'època hi consta *Llonch*, o bé italianitzat *Longo*. Darrerament alguns escriuen *Llonc*, però al llarg del present article escrivim *Llong*. Una primitiva biografia, redactada durant el segle XVII (dedicada a la Reina de França), ignora l'origen català de Maria Llorença Llong, i la fa napolitana, vegeu PAUL DE LAGNY, *La vie de la séraphique épouse [sic] de Jesus-Christ. Marie Lorence Le Long, napolitaine, première fondatrice des Religieuses Capucines*, Paris 1667, p. 2: «Cette vertueuse Dame nâquit à Naples, ville d'Italie».

3. Cf. A. FALANGA, *La Venerabile Maria Lorenza Longo. Fondatrice dell'Ospedale «Incurabili» e delle Monache Cappuccine in Napoli, 1463-1542*. Napoli: Laurenziana 1973.

de Santa Maria de Jerusalem,⁴ del Terç Orde franciscà,⁵ en el qual també hi va ingressar Maria d'Ayerbe.⁶

2. ELS INICIS DE LES MONGES CAPUTXINES A NÀPOLS

Les caputxines, sota el guiatge de la *Madre Longo*, comptaren fins l'any 1538 amb l'ajut espiritual del fundador dels teatins, sant Gaietà de Thiene,⁷ any en què el monestir fou posat sota la direcció espiritual dels framenors caputxins,⁸ uns religiosos franciscans de vida reformada que havien arribat a Nàpols el 1530. Sota la cura espiritual dels frares caputxins les religioses caputxines napolitanes adoptaren la Regla de Santa Clara, segons les Constitucions de la reforma de Santa Coleta o Colette de Corbie,⁹ un text legislatiu que l'any 1434

4. Cf. L. IRIARTE, «Origine e primo sviluppo delle clarisse cappuccine», dins *I Frati Cappuccini*, Vol. IV, Perugia 1992, pp. 1739-1743: «Il monastero napoletano di Santa Maria in Gerusalemme».

5. L. IRIARTE, *Ibid.*, p. 1741: «Il 19 febbraio 1535 Paolo III promulgava la bolla *Debitum pastoralis officii*, in virtù della quale la fondatrice era autorizzata a costruire, presso l'Ospedale degli Incurabili, un monastero di monache del Terz'Ordine di san Francesco sotto la Regola di santa Chiara. Tutte saranno ammesse senza dote. Vivranno in rigorosa clausura».

6. Amb un breu del Papa Pau III, del 24 de juny de 1536, s'atorgà a Maria d'Ayerbe d'ingressar al monestir fundat per Maria Llorença Llong. Aquest text pontifici fou editat per SAVERIO DA BRUSCIANO, dins *CollFr* 23 (1953) 225: «Breve di Paolo III, che concede a Maria Ajerbo di entrare nel monastero di Maria Longo. Roma, 24 giugno 1536».

7. Cf. BONAVENTURA DA SORRENTO, *I Conventi cappuccini della città di Napoli*, Sorrento 1889, p. 80: «Destinò per se e per le sue monache per Direttore, P. Spirituale e Confessore S. Gaetano Thiene, fondatore dei Chieri Regolari. Di poi per consiglio di questi surrogò i PP. Cappuccini, soggetando il suo monastero all'istituto dei medesimi Frati Cappuccini».

8. Cf. CUTHBERT OF BRIGHTON, *I Cappuccini. Un contributo alla storia della controriforma*, Faenza 1930, p. 133: «Fu durante il governo di Ochino che la Comunità delle Suore del Terz'Ordine di S. Francesco in Napoli, istituita da una signora spagnola Maria Longa, adottò la Regola di santa Chiara e istituì una nuova riforma di Clarisse ispirata alla vita e alle costituzioni dei Cappuccini. Le Cappuccine, come vennero poi chiamate, furono approvate da Paolo III il quale il 10 dicembre 1538 deputò i Cappuccini ad aver cura dei loro conventi in qualità di cappellani e di direttori spirituali».

9. Sobre Santa Coleta, o Colette de Corbie (1381-1447), vegeu l'estudi de l'Abbé DOUILLET, *Sainte Colette. Sa vie, ses oeuvres, son culte, son influence*. Paris: Lib. Téqui 1884.

havia rebut l'aprovació del ministre general dels framenors i, una mica més tard, en el 1458, la confirmació de la Santa Seu. Així, Llorença Llong i les religioses del primer monestir de clarisses-caputxines del món, a través de les Constitucions coletines, maldaren per tal de retornar a l'exigències expressades en la Regla de Santa Clara a partir d'una vivència radical i absoluta de la pobresa i, alhora, estructurant la vida comunitària, o fraterna, en la perspectiva franciscana de la primera època.

Cal assenyalar que la majoria de monestirs de clarisses, després de la mort de Santa Clara, en comptes de seguir la Regla Primera, o de Santa Clara, aprovada per Innocenci IV l'any 1253, adoptaren la Regla del Papa Urbà IV promulgada el 1263; un text legislatiu, aquest darrer, que féu minvar l'observança absoluta de la pobresa i, alhora, causà un notable descens del fervor primitiu que havia caracteritzat les primeres damianites o menoretetes.

A partir del segle XIV s'havia ampliat enormement el nombre de les clarisses a través de les noves fundacions. Tanmateix, amb aquesta creixença numèrica, també augmentà el nombre de possessions i rendes, algunes provinents de la devoció dels benefactors i protectors, i d'altres originades per l'aportació dels quantiosos dots de les sors que ingressaven als monestirs.

Amb l'ingrés de noies procedents dels estaments nobiliaris i de les cases reials, força sovint es consentí el luxe i la comoditat en la vida comunitària de les clarisses i, quan convingué, es féu a les dispenses pontifícies, àdhuc s'imitaren alguns dels costums establerts en els monestirs més antics de tradició benedictina i les clarisses començaren d'admetre a senyores de la noblesa que, quan ingressaven, ho feien acompanyades de les seves serventes per tal de prosseguir amb una vida d'autèntic luxe i senyoriu desenvolupat enmig de germanes senzilles i austeres, les autèntiques *menoretetes*, que s'escandalitzaven amb aquesta mena d'innovacions gens conformes amb l'esperit de Sant Francesc i Santa Clara.¹⁰ No mancaren, però, normes disciplinars destinades a acabar amb aquests abusos, però aquestes no arribaren a promoure autèntics moviments de renovació interior fins la reforma suscitada per Santa Colette de

10. Ho posà en relleu la franciscanista i catalanòfila J. R. WEBSTER, *Els franciscans catalans a l'edat mitjana. Els primers menorets i menoretetes a la Corona d'Aragó*, Lleida 2000, pp. 295-331.

Corbie (1406) i, sobretot, la impulsada per Maria Llorença Llong (1538) que, tot inspirant-se en les clarisses coletines i en l'austeritat de vida dels reformats caputxins, culminà amb l'estructuració de l'Orde de les clarisses-caputxines, tal com veurem al llarg d'aquest article.

Cal posar en relleu que els frares caputxins de la primera generació es resistiren d'assumir la direcció espiritual de les caputxines car això anava en contra de llur legislació,¹¹ ja que es necessitava el permís explícit de la Santa Seu per a poder visitar monestirs i atendre'ls espiritualment,¹² de manera que, per aquest motiu, els monestirs de caputxines foren posats sota la jurisdicció episcopal.

La incipient fundació de monges caputxines a Nàpols, a poc a poc, s'anà consolidant. En efecte, un breu del Papa Pau III del 30 d'abril de 1536 autoritzà poder ampliar el nombre inicial de dotze monges a trenta tres. A partir d'aquest moment, dit monestir napolità es coneix, popularment, com «il convento delle *Trentatrè*». Poc després, el 10 de desembre de 1538, el papa Pau III facultà a les caputxines napolitanes poder professar la Regla de Santa Clara i, malgrat la negativa dels frares, les mantingué sota la direcció espiritual dels framenors caputxins, car al Sant Pare li semblà convenient que fossin ateses espiritualment pels frares caputxins, ja que elles, semblantment, professaven l'observança estricta de la Regla seràfica.¹³ Més tard, un breu del Papa Pau IV del 4 de setembre de 1555, convertí les monges del monestir napolità de *Santa Maria in Gerusalemme* en les primeres clarisses-caputxines de l'Església.¹⁴

La fundadora, Maria Llorença Llong, havia nascut l'any 1463,

11. Cf. Z. BOVERIO, *Vita e gesti di Maria Longa*, Napoli 1853, p. 27: «Furono pregati i Cappuccini a riceverne la cura. La rifiutarono essi da principio costantemente, ordinando le loro Costituzioni, che non accettino cura alcuna, o governo di Monastero di Monache [...] di comun consenso fecero passaggio dalla Terza Regola di S. Chiara, alla prima e più stretta, e s'acquistarono il nome di Cappuccine».

12. Cf. V. CRISCUOLO, *I Cappuccini e le donne: la clausura dei conventi e l'accesso ai monasteri femminili*, Roma 1990, pp. 23-28.

13. Vegeu el motu proprio *Cum Monasterium* (Roma, 19 desembre 1538), del papa Pau III en el qual: «il pontefice affida ai cappuccini la cura della comunità di Santa Maria in Gerusalemme di Napoli», dins *I Frati Cappuccini*, Vol. IV, Perugia 1992, pp. 1798-1801.

14. Vegeu el breu pontifici *Alias Postquam* de Pau IV (Roma, 4 setembre 1555), dins *I Frati Cappuccini*, Vol. IV, Perugia 1992, pp. 1811-1813.

sembla, a la ciutat de Lleida¹⁵ i, per això, la documentació pontificia l'anomena *Mulier catalana*.¹⁶ D'ascendència nobiliària, era del llinatge familiar dels Llorens (o Llorenç) i s'emmaridà (possiblement l'any 1483), amb el jurista valencià Joan Llonch (o Llong).¹⁷ L'any 1506, dos anys després de la incorporació del Regne napolità a la corona catalano-aragonesa, Maria Llorença Llong s'establí a Nàpols amb el seu marit, on aquest hi exercia de Regent del Consell d'Aragó. L'any 1510, quan enviudà, es veié afectada d'una gravíssima malaltia inguarible, i acudint en aquesta circumstància, a tall de pelegrinatge, al santuari de Loreto s'hi féu llegir l'episodi evangèlic d'aquell paralític guarit pel Senyor; mentre l'escoltava, Llorença Llong experimentà, a l'instant, una renovada i extraordinària vitalitat que la dugué a la total curació. Al mateix santuari de Loreto demanà l'hàbit de terciària franciscana i, de retorn a Nàpols, optà per dedicar-se al servei dels malalts més pobres.

15. El text de la *Positio* indica que nasqué a Nàpols sense aportar, però, documentació que ho certifiqui: «La Serva di Dio nacque in Napoli nel mille quattrocento sessantatrè, ma ne ignoro il mese, e il giorno, da Andrea della nobilissima famiglia dei Longo», vegeu *Neapolitana Beatificationis [...] Mariae Laurentiae Longo. Summarium super dubio*, Roma 1892, p. 17: «De ortu, patria, parentibus et adolescentia Servae Dei». Tanmateix, no sembla pas possible que nasqués de la família Llong (aquest era el llinatge del marit!), ans més aviat semblaria que la fundadora de les caputxines hauria nascut a Lleida de la família dels Llorenç (d'ací el nom de Maria Llorenç o Llorença). De fet, més endavant, la *Positio* recollí una testimoniança sobre l'origen català de Maria Llorença Llong: *oriunda Catalana* (a més d'afirmar «che Maria Longo apparteneva ad una famiglia spagnuola di Catalogna, la quale venuta in Napoli godeva *pari nobilitate* con quella del marito»; *Ibid.*, p. 18 i p. 51). El famós cronista caputxí, Zacaries Boverio, en els *Annals de l'Orde*, publicats a Lió entre els anys 1632 i 1639, assenyalà l'origen hispà de Llorença Llong, vegeu Z. BOVERIO, *Vita e gesti...* p. 7: «Fu Maria Longa nativa di Spagna, e moglie di Giovanni [Longo], Regente della Cancelleria [...] Nacque Maria Longa gli anni circa 1463». El P. Eduard d'Alençon, arxiver general de l'Orde i historiador, escriví: «Che la Serva di Dio sia di origine catalana tutti lo confessano, ed il negarlo ci pare impossibile, giacché nei documenti Pontifici viene nominata: *mulier catalana*»; cf. *La Venerabile Serva di Dio Maria Lorenza Longo. Cenno biografico inedito scritto prima del 1600 dal P. Mattia Bellintani da Salò*, Napoli-Roma 1896, p. 9.

16. També, en alguns documents d'època fou qualificada de «nobilis catalana femina»; cf. *CollFr* 23 (1953) 166-167.

17. En el text de la *Positio* hi diu: «Sposandosi al Signor Giovanni Francesco Longo, segretario di Sua Maestà Cattolica, e Presidente del Sacro Regio Consiglio, uomo insigne per la pietà»; cf. *Neapolitana... Summarium Super Dubio*, Roma 1892, p. 27.

De fet, Llorença Llong, a més de la seva adscripció a l'espiritualitat franciscana, com a terciària, mantingué una estreta vinculació amb els cercles de renovació espiritual promoguts pels cercles del *Divino Amore*; una nova espiritualitat de tarannà humanista i evangèlic a la qual ja hem fet una breu referència més amunt. Com a terciària franciscana, i alhora com a membre de la *Compagnia dei Bianchi*, Llorença Llong es dedicà, juntament amb Vittoria Colonna i altres dames, al servei dels malalts inguaribles, especialment sifilítics, que es trobaven acollits a l'hospital napolità.

La fundadora de les caputxines, la venerable *Madre Longo*, morí a Nàpols l'any 1542 (segurament el dia 21 de desembre), als 79 anys d'edat, després d'haver fundat i marcat l'orientació del primer monestir de clarisses-caputxines que, al llarg dels segles, ha destacat per la radicalitat en l'observança de l'ideari espiritual de Santa Clara d'Assís, tal com es percep en els cerimonials i consuetes que s'han conservat,¹⁸ i tal com ho descriu el famós cronista de l'Orde caputxí, Zacaries Boverio de Saluzzo, al descriure'ns l'abstinència perpètua allí practicada, els dejunis quasi permanents, el silenci rigorós, les mortificacions i moltes altres pràctiques penitencials i ascètiques de les clarisses-caputxines napolitanes.¹⁹

L'any 1879, a Nàpols, es va promoure la beatificació de Maria Llorença Llong. Uns anys després, en el 1892, la Sagrada Congregació de Ritus publicà el decret d'introducció de la Causa, que fou aprovada pel Papa Lleó XIII.²⁰ Actualment s'ha reprès novament el procés.

3. TRES BIOGRÀFICS I IRRADIACIÓ ESPiritUAL DE SOR ÀNGELA SERAFINA PRAT, FUNDADORA DE LES CLARISSES-CAPUTXINES A CATALUNYA

Així com la dama catalana Maria Llorença Llong inicià a Nàpols la branca caputxina dins de l'Orde de Santa Clara, també la manresana

18. BCRoma, *Modo di vivere e cerimonie, che osservano le Monache Capuccine di Napoli, che stanno nel Monastero di S. Maria di Gerusalemme, dette le trentatrè. Soto la cura de'PP. Capuccini*. Napoli: Per Novello de Bonis 1712.

19. Cf. Z. BOVERIO, *Vita e gesti...* p. 31: «Non mangiano mai carne, eccetto quando sono inferme, contentandosi di cibarsi con uova e latticini [...] digiunano ogni giorno, eccetto le Domeniche [...] Si levano a mezza notte al Matutino, fanno tre volte la disciplina, e si esercitano in molte altre mortificazioni».

20. Cf. A. FALANGA, *La Venerabile...* p. 127.

Àngela Serafina Prat, féu quelcom força semblant a Catalunya l'any 1599 amb la fundació d'un monestir a Barcelona, des d'on es propagaren les clarisses-caputxines arreu dels territoris hispans i americans.

Àngela Prat era filla dels pagesos Maties i Coloma.²¹ Nasqué, segons una vella tradició, dins l'estable d'una casa anomenada *el Trull*, situada al carrer de Talamanca de la ciutat de Manresa²² (on actualment hi ha edificat un monestir de caputxines), possiblement el dia 26 d'octubre de 1543, jorn en què fou batejada a la parròquia de Santa Maria de la Seu,²³ essent padrins de baptisme els mercaders Francesc i Àngela Ricart.²⁴ Era la filla major d'una nombrosa i cristiana família manresana, i segons els biògrafs antics, quan Àngela tenia vuit anys morí la seva mare i els seus padrins la col·locaren com a serventa, a

21. Cf. *Resumen de la Vida de la Venerable escrita por el Doctor Dalmau [= Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina]*, Barcelona 1605; notes biogràfiques editades per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas de la Orden de las Monjas Capuchinas en España fundada por la Venerable Madre Sor Àngela Maragarita Serafina*, Vol. I, Manresa 1907, p. 318: «Sor Àngela Seraphina és filla lilegitima y natural de Mathia [Macià o Maties] Prats [sic, el cognom era Prat] pagès de la ciutat de Manresa, bisbat de Vich, y de Coloma, de aquell muller. Fonch nada en dita ciutat y baptizada en la iglésia collegiada de Santa Maria de la mateixa ciutat de Manresa a setse [26 !] del mes de Octubre de l'any de la nativitat del Senyor de mil cinc cents quaranta y tres».

22. APost, Sig. 47-3, *Copia Publica Transumpti Actorum Collationis Processus Ordinariae [...] super famae vitae, virtutum et miraculorum Servae Dei Angulae Margaritae Seraphinae, Fundatricis Monialium Capuccinarum in Hispania*, vol. II f. 25 r.: «La Serva di Dio Angula Margherita Serafina nacque nella città di Manresa, diocesi di Vich, provincia di Barcellona, nel Principato di Catalogna, il giorno 26 d'ottobre dell'anno 1543, da umili genitori, ma molto onorati».

23. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 229 v: «Ho letto la fede de battesimo della Serva de Dio nell'Archivio de la Chiesa Catedrale di Manresa, nella quale città essa nacque il ventisei d'ottobre dell'anno mille cinquecento quarantatré». Vegeu, també, S. PUIG, *La Madre Serafina. Breve relación de la maravillosa vida de la Venerable Sor Àngela Margarita Serafina, fundadora de las monjas capuchinas de España, a la luz de sus procesos últimamente remitidos a la Sagrada Congregación de Ritos*, Barcelona 1915, p. 2: «La recién nacida fué llevada el mismo día, 26 de octubre de 1543, siguiendo la cristiana usanza de aquellos venturosos tiempos, al hermoso templo de la Seo manresana para recibir».

24. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 328: «Fué padrino el venerable Francisco Ricart y madrina su hija Àngela». La padrina d'Àngela Prat, passats uns anys, professà al monestir de clarisses de Santa Maria de Jerusalem de Barcelona, vegeu S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 2: «Àngela [Ricart], doncella que fué después edificante monja clarisa del convento de Jerusalén de Barcelona».

Barcelona, a casa del mercader Salvador Molins,²⁵ al carrer dels Canvis Vells. Allà treballà «per temps de setze anys contínuos, ocupant-la de ordinari en cosir y brodar y trevallar de sas pròpies mans».²⁶ Més aviat, però, semblaria que acudí a Barcelona durant l'any 1559, als 16 anys d'edat, quan el seu pare es casà en segones núpcies, segons els resultats de les minucioses investigacions documentals efectuades ran la represa del procés de beatificació.²⁷

A la Ciutat Comtal, Àngela Prat hi treballà, doncs, amb gran fidelitat i dedicació, com a serventa, una colla d'anys, i atès que era molt bonica de rostre i de bella figura,²⁸ diversos nois la volien seduir, però ella els defugia sempre, especialment a un jove de la noblesa a qui, amb fermesa, «lo discacció lasciandolo scornato».²⁹ També a un altre jove que la volia violar, ella se'n escapolí ficant-se, expressament,

25. Cf. P. DALMAU, *Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina*, Barcelona 1605: «Essent de edat de vuyt anys determinaren <a>portar-la en la present ciutat de Barcelona y encomanarla al honorable M[onsenyor] Salvador Molins, mercader, y a la senyora Isabel Molins muller sua»; dins I. TORRADEFLOT, *Crònica...* Vol. I p. 318.

26. Cf. I. TORRADEFLOT, *Ibid.* pp. 318-319.

27. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 7: «Era el año 1559 quando se trasladó a Barcelona, colocándose al servicio del honorable mercader Salvador Molins y de su esposa Isabel, que vivían en la calle de Cambios Viejos, en cuya compañía perseveró durante otros diez y seis años consecutivos, desempeñando las tareas domésticas».

28. El jesuïta Joan-Pau Fons descriví així la seva figura: «Fué de estatura más que mediana y bien tallada, su hermosura muy rara, y la puso en hartos aprietos cuando estaba en su flor, aunque después de las contínuas enfermedades, ayunos y penitencias, marchita se deshizo que parecía muerta en vida, y casi milagro el poderse tener en pie. Su rostro tenía muy blanco, grave y modesto; componía a quien la miraba; la frente harto grande, los ojos negros y bellos, las cejas altas y arqueadas, la nariz aguileña, las mejillas algo largas, pero espectables, su boca un tantito grande sin fealdad ninguna, los labios algo bellos, las manos muy blancas y largas, ágiles para cualquier labor. En todas sus acciones era por extremo airosa y agraciada sin afectación; en su hablar muy concisa, ahorrando palabras; en el andar muy grave y modesta»; semblança recollida per I. TORRADEFLOT, dins *Crònica...* Vol. I pp. 251-252.

29. Apost, *Copia Publica Transumpti...* f. 157 r: «A motivo della sua rara bellezza fu tentata in molte guise uscendo vittoriosa in tutte le occasioni. Una volta vi era un giovane nobile che cercava tutte le occasioni per assolvere la Serva di Dio; vedendo che non gli riusciva di portare a capo le sue disoneste intenzioni dentro la casa di lei, l'aspettò in certa strada, dove soleva essa passare per adempiere ai suoi doveri di servente, e la sollecitò, ma essa con gran prontezza ed energia lo discacciò lasciandolo scornato»; ací *scornato* en el sentit de *beffato*.

dins d'un clot de llot i aigües fètides,³⁰ per tal d'evitar que el jove n'abusés sexualment. Ací cal esmentar, també, el cas d'aquell eclesiàstic a qui Àngela Prat esgarrapà fortament el rostre, al defensar-se'n, quan aquest la volia violar, deixant-lo ben confós i avergonyit,³¹ tal com ho descriví, amb força detalls, el jesuïta Joan-Pau Fons:

Quiere la malicia de nuestros tiempos, que algunos Eclesiásticos, olvidados de su profesión [...] Uno de ellos de grado, y dignidad, anduvo muy divertido, procurando por todas las ocasiones alcanzar la honesta donzella; azechava adonde iva, salíale al encuentro, decíale palabras halagueñas [...] No salió tan medrado de la refriega otro Clérigo, que no menos que el primero iva perdido por Ángela, deseoso de satisfacer su torpe apetito. Sabiendo que iba al huerto, se adelantó, y escondido esperó el lance, vino la cándida donzella sola [...] salió al punto el atrevido Clérigo, y con ímpetu bestial, afierra la donzella, jurando y pro-

30. Cf. J. P. FONTS, *Historia y Vida de la Venerable Madre Ángela Margarita Serafina, fundadora de las Religiosas Capuchinas en España [...] Dedicarla a la Christinísima Magestad de Doña Ana de Austria, Reyna Madre de Francia, la Abadessa y Religiosas de su Primario Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona*. Barcelona: En casa de Maria Dexen 1649, f. 6: «En otra ocasión bolviendo a casa, la aguardava al passo otro mal hombre, para hazer presa de su honestidad. Viéndole Ángela, para desviar el encuentro, se metió por un lodazar de aguas suzias, teniendo por menos inconveniente ensuziar sus vestidos y cuerpo con lodo, que su virginidad y espíritu con pecado».

31. En començar el segle xx, quan el canonge manresà Ignasi Torradeflot reedità la biografia que P. Joan-Pau Fons escriví de la fundadora de les caputxines, per prescripcions de la censura eclesiàstica, ometé aquest passatge sobre l'intent de violació per eclesiàstics: «Juzgando inoportuna la copia de los demás episodios que el P. Fons refiere en este capítulo acerca de esta materia que podrían resultar improprios para las almas buenas que leen esta historia, los pasamos por alto, obedeciendo al juicio e indicaciones del prudente censor»; I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 10. En el resum de la biografia que escriví el P. Fons, i que fou publicada l'any 1743 pel framenor Joan Fogueres, encara hi mantingué aquest passatge sense indicar, però, específicament que es tractava d'un clergue: «Era Ángela de cuerpo y alma hermosa [...] Acometióle su pureza virginal, tomando por instrumento de combate personas de muchos estados, que debiendo ser los más puros, no repararon manchar los candores de su profesión, persiguiendo de aquella doncella Ángela su Angélica virginidad. Uno destes fue de Dignidad y Grado, el qual cebado en las obcenidades de su torpe apetito»; J. FOGUERES, *Epítome de la Admirable Vida de la V. M. Sor Ángela Margarita Serafina, fundadora de Religiosas Capuchinas en España y de otras de sus primeras hijas*, Barcelona 1743, pp. 11-12.

testando [h]avía de condescender con él [...] Con ánimo varonil, y esfuerzo Divino, peleó tan valiente en defensa de su honestidad, que ya con los puños, ya con las uñas arañando, sacudió de sí aquel suzio monstruo, dexándole el rostro afeado y teñido de su propia sangre, y para muchos días tan desfigurado, que no osava salir en público [...] Así se vence el espíritu de la fornicación, luchando, arañando, no jugando.³²

Tot i el gran desig d'Àngela Prat de fer-se religiosa (a imitació de Sor Àngela Ricart, la seva padrina), influïda segurament per les pressions del seu pare Matias Prat i de la seva madrastra Eufrasina i, també, molt possiblement, per les pressions de la família Molins,³³ després de prestar 16 anys de serveis domèstics a l'esmentada família, als 32 anys d'edat, es casà a Barcelona, *per obediència*,³⁴ el dia 15 de maig de 1575 amb el sastre Francesc Serafí. Com a casada, i segons els costums de l'època, prengué el cognom del marit: *Serafina*. El matrimoni fou registrat en els llibres de la parròquia barcelonina de Santa Maria del Mar.³⁵ Malgrat els tractes brutals del seu marit (molt

32. Cf. J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, f. 8. Semblantment, l'edició estampada l'any 1653 per Caterina Mathevad recollí, també, aquest intent de violació per un clergue que s'esmenta en la primera edició de 1649, estampada per Maria Dexen. Tanmateix, l'any 1907, el censor del bisbat de Vic, en preparar-se la reedició d'aquesta antiga biografia, com ja s'ha dit, ordenà a Mn. Torradeflot que ho llevés del text.

33. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 15: «Sus deseos eran de entrar en Religión y consagrarse del todo a Cristo y tomarle por su único y dulce Esposo. Concibiólos con la comunicación que tenía con una Religiosa del Convento de Jerusalén de Barcelona, del Orden de Santa Clara [...] Viendo los señores que no podían inclinarla a tomar marido, dieron razón a sus padres, para que la apretasen».

34. Segons ho manifestà, alguns anys més tard, a la seva secretària Sor Isabel Astorch: «movida tan sólo por obediencia», cf. *La vida de mi Madre Àngela Margarita Serafina, fundadora de las Capuchinas de España, en la ciudad de Barcelona del horden [sic] de Nra. Madre Sta. Clara*; recollit per S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 11. A tall de complement, vegeu J. FOGUERES, *Epítome...* Cap. IV: «Tratan de casar a Àngela. Resiste el casamiento, que después, obediente a sus padres, acepta; y trabajos que padece en compañía de su marido».

35. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 230 v: «Ho letto la fede matrimoniale in quell'Archivio...». El casament tingué lloc a Santa Maria del Mar el dia 15 de maig de 1575. El reverend Ignasi Torradeflot aportà la transcripció de la partida matrimonial, malaguanyadament destruïda durant la revolta del juliol de 1936: «Diumenge a xv de dit [maig de 1575], per mi pere joan roig, prevera de la present sglésia, fonch sposat Francesch Serafí, sastre de la present ciutat, ab na Àngela,

mundà, carnal i jugador,³⁶ que àdhuc intentà matar-la en un descampat de Montjuïc),³⁷ ella fou tothora una esposa dolça i afectuosa.³⁸ En l'estat matrimonial, Àngela Serafina visqué a les poblacions de Barcelona, Vilafranca del Penedès³⁹ i, des de les darreries de l'any 1581, a Manresa,⁴⁰ ciutat nadiua d'Àngela on hi va morir el seu espòs el dia 15 de setembre de l'any 1582,⁴¹ després d'una vida molt mundana i dissoluta.⁴²

El canonge Pere Dalmau descriu la vida matrimonial de la futura fundadora de les caputxines talment com una veritable creu i un turment continuat,⁴³ que avui en diríem un cas de violència domèstica. Del matrimoni en nasqueren tres fills,⁴⁴ dels quals només en

donzella filla de matia[s] prat de manresa, en presència de mn. miquel mongay, notari de barcelona, y de mestre pere vilalta, sastre, y de molts altres. És la llicentia de la Seu a VII de maig 1575»; I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 342.

36. El framenor Joan Fogueres remarcà que Francesc Serafi: «en las costumbres [era] un demonio, perverso, jugador, lascivo, alocado»; J. FOGUERES, *Epítome...* p. 18.

37. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 12: «Una vez la llevó a la montaña de Montjuich para asesinarla».

38. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 230 v: «Fu sposa umile é affettuosa, malgrado il tratto brutale del suo marito, col quale visse circa sette anni, soffrendo molto con esso».

39. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 345: «Resolvió pues [Francesc Serafi, en la primavera de 1580] irse a Villafranca del Panadés y así lo ejecutó, y su esposa le siguió; y allí se acompañó con gente de mala vida, siendo para la santa motivo de aflicción cruelísima».

40. Cf. I. TORRADEFLOT, *Ibid.* p. 348: «Llegados a Manresa alquilaron una casa en la calle del Borne en donde Serafi abrió sastrería y en ella murió».

41. El reverend Ignasi Torradeflot transcriví l'acta de defunció de Francesc Serafi, registrada a l'arxiu parroquial de la Seu de Manresa, i actualment perduda per mor de la revolució del juliol de 1936: «Dissapte als xv del mes de setembre 1582 morí mestre Francesch Serafi, sastre, a les 4 hores del vespre en una casa que tenia llogada en lo born de la ciutat de Manresa essent casi de xxxvi anys. Sepultat diumenge fora lo portal de St. Antoni junt a l'aiguera de la sagristia»; I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 348.

42. Segons una testimoniança aportada per Sor Isabel Astorch, i recollida per Ignasi Torradeflot: «Se contagió o pegó la ponzoña que causa la vida disoluta: *li donaren verí*, escribe en catalán la secretaria»; *Ibid.* pp. 345-346. El jesuïta Joan Pau Fons descriu el marit d'Àngela Serafina com a un home: «perverso, jugador, carnal, alocado; vicios que cada cual basta para convertir al hombre en demonio»; J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, f. 12.

43. Cf. *Resumen de la vida de la Venerable*: «Aportàs de continuo una creu, com era tenir lo marit molt descuidat, de manera que per sos descuits passava ella molt mala vida, y tot ho prenia ab paciència y ne feya gratias al Senyor», editat per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 319.

sobrevisqué una filla, Bàrbara, que es féu religiosa franciscana el 26 de desembre de 1593, prenent el nom de Sor Estefania en el monestir de Santa Isabel de Barcelona, de terciàries regulars.⁴⁵ La pròpia Àngela Serafina confidencià a la seva filla Bàrbara que, Francesc Serafí, el seu marit, la tractà amb molta crueltat durant els anys de matrimoni:

Ya ves, hija mía, lo que padecí siendo casada; niña eras entonces, pero los trabajos míos eran tales y el mal tratamiento de tu padre conmigo tan cruel, que se dejaban bien conocer; jamás vi su cara alegre, una palabra amorosa oí jamás de su boca, sereno día no amaneció a mis ojos en su compañía, hízome criada y aun esclava de sus amigas,⁴⁶ y otras cosas sufrí que pudiera contarte y las callo por no referir pecados de mi marido y padre tuyo.⁴⁷

Poc després d'enviudar, Àngela Serafina, en companyia de la seva filla Bàrbara obrí, a Manresa, un establiment de *costura* per a noies, que situà a casa d'Elionor de Peguera, al carrer de Sobrerroca,⁴⁸ allí hi ensenyà de cosir i de brodar, duent, alhora, una intensa vida de

44. APóst, *Copia Publica Transumpti...* f. 230 v: «La Serva di Dio ebbe tre figli. I due primi Francesco e Barbara, gemelli, furono battezzati in Santa Maria del Mar di Barcellona il 2 d'ottobre del 1576; ho letto le loro fedi. Il terzo che fu una bambina chiamata Angela, nacque e fu battezzata in Villafranca del Penedés ai 15 febbraio del 1581 [...] La figlia Barbara fu Religiosa». Segons el reverend Pere Dalmau, el fill s'anomenava Pere-Pau: «Lo fill se anomenà Pere Pau, lo qual visqué quatre mesos, y la filla bessona se anomenà Bàrbara a la qual N. Senyor ha donat vida y ha pres lo estament que aquí baix se dirà; y la altra filla se anomenà Àngela la qual nasqué en Vilafranca del Penedés»; P. DALMAU, *Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina*, Barcelona 1605; dins I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 318. També en les darrerres biografies s'esmenta que el fill es deia Pere-Pau: «Sus tres hijos, Pedro Pablo y Bárbara, gemelos, bautizados en la parroquial iglesia de Santa María del Mar en 1576, y Àngela, que nació en 1581 en Villafranca del Panadés»; S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 13.

45. Sembla que fou «el día 17 de septiembre del año 1591, fiesta de las Sacratísimas Llagas de san Francisco de Asís»; S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 52.

46. Cf. S. PUIG, *Ibid.*, p. 12: «La obligó a servir heroicamente a su propia concubina, que, cruel y pérfidamente, llevó a vivir bajo el mismo techo de la santa esposa».

47. Cf. S. PUIG, *Ibid.*, p. 10: «Palabras de la sierva de Dios a su hija Bárbara».

48. Cf. S. PUIG, *Ibid.*, p. 14: «A la muerte de su esposo, Àngela Serafina, para remedio de su pobreza y sustento de su tierna hija, abrió *costura* de niñas en la habitación de la casa señorial de la calle de Sobrerroca, que al efecto le cedió su caritativa dueña D. Eleonora de Peguera».

pregària i penitència⁴⁹ sota la direcció del reverend Cristòfor Dalmau.⁵⁰ En aquest període, durant els anys 1582 al 1588 viscuts com a vídua a Manresa, Àngela Serafina, malgrat els aspres dejunis i penitències que practicà,⁵¹ fou fortament atacada per temptacions diabòliques,⁵² a més de sofrir fortes sequedats i desolacions internes.⁵³ Per altra banda, fou, tanmateix, agraciada amb intenses experiències espirituals i místiques, que van causar l'admiració dels seus conciutadans⁵⁴ i que

49. Cf. S. PUIG, *Ibid.*, p. 16: «Ayunaba diariamente en estos años, que fueron como su noviciado; comía sólo una vez y ésta por la tarde; su comida y colación, que iban juntas, eran un poco de ensalada sin aceite ni sal, con sólo vinagre y una rebanada de pan, y bebía una sola vez agua. Otras veces, dejando las hierbas, comía con el pan alguna fruta, por manera que su comida era un continuo ayuno, más para no morir que para sustentar la vida [...] La maceración de su cuerpo era igual y aun mayor que su abstinencia; tomaba a los principios tres disciplinas cada semana; lunes, miércoles y viernes; añadió después cada día otra tan terrible y sin piedad, que dejaba su cuerpo bañado de sangre».

50. Aquest sacerdot havia nascut a Manresa l'any 1552. Un germà seu, Pere Dalmau, nat l'any 1560, també sacerdot, fou canonge de Barcelona i bon amic de Sor Àngela Serafina i de les primeres caputxines, fou l'autor del *Dietari de todas las cosas que se són fetas y sucehidas del primer dia que's fundà y erigí dit monestir [de Santa Margarida] fins a la present jornada*, editat per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I, p. 316.

51. Cf. J. FOGUERES, *Epítome...* p. 36: «Ayunaba en estos años que estuvo en Manresa (que eran como su noviciado) cada día; comía una sola vez, y era a la tarde, con escasez tanta, que solo en una ensalada con vinagre, sin sal ni aceyte consistía su desayuno, o bien en muy poco pan con una naranja. La maceración de su cuerpo era igual, y aun mayor que su abstinencia; tomaba a los principios tres disciplinas cada semana, Lunes, Miércoles y Viernes. Añadió después cada día otra tan terrible y sin piedad, que dexaba su cuerpo y paredes bañadas y teñidas de sangre; y no obstante ser estas penitencias tan terribles, llevaba de continuo un áspero cilicio, y algunas veces un cadena a raíz de sus carnes».

52. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 16: «Sobrecogíala frecuentemente el demonio con espantosos ruidos y medrosas interrogaciones cuando estaba en oración; hacíaesele enconradizo al salir de comulgar, y, no satisfecho con sus estériles tentativas, le exageraba la pobreza y la oscuridad que la torturaban, o la tentaba de vanagloria y presunción».

53. Cf. J. FOGUERES, *Epítome...* Cap. VI: «Forma de vida de Serafina, y sequedades con que en la oración la trata el Señor, y ejercicios rigurosos de penitencia».

54. ACMAN, *Libro de la Fundación*, f. 14: «Todos los Consellers y Jurados la conocían personalmente y la admiraban, recordando todavía su vida penitente y santa, y los raptos admirables con que edificó a esta Ciudad por los años de 1582 hasta el 1588». Semblantment, el patrici manresà Maurici Pons, en una carta escrita a les caputxines de Barcelona, posà per escrit alguns records d'infantesa, tot manifestant: «Haber vivido [Àngela Serafina] en ésta, mi casa, y en un departamento de ella que

trobem recollides en les biografies⁵⁵ i, sobretot, acuradament descrites en el text del procés de beatificació.⁵⁶

En les actes d'aquest procés no s'oculta pas que, a semblança de la majoria de les dones espirituals del seu temps, Àngela Serafina fou examinada, des de la sospita, pels inquisidors⁵⁷ del Sant Ofici que es mostraren força encuriosits pels èxtasis freqüents d'Àngela Serafina⁵⁸ i, en especial, molt sorpresos pel seu esperit de profecia⁵⁹ i de curació, a voltes exercit de faisó semblant als dels *curanderos*

tengo en gran estimación, haberle hecho el Señor [a Àngela Serafina] merced de los primeros éxtasis y elevaciones que tuvo en sus comienzos, de los cuales, aunque entonces era yo de tierna edad, guardo el recuerdo»; carta de Maurici Pons a l'abadessa de les caputxines de Barcelona (Manresa, 9 d'agost 1636); editada per S. PUIG, dins *La Madre Serafina...* p. 19.

55. Per exemple, la biografia que escriví el canonge Sebastià Puig amb la nova documentació recollida ran la represa del procés de beatificació, hi compilà aquesta testimoniança: «Un general murmullo de admiración interrumpió de pronto los divinos misterios [...] Una mujer del pueblo que acababa de recibir el sagrado Cuerpo de Jesucristo aparecía en el aire, arrebatada en plácido éxtasis, radiante de luz, enajenados los sentidos y toda absorta en divina contemplación. Era la viuda Serafina [...] Volvió en sí Serafina y quiso retirarse a su casa, pero fué tanto el concurso de gente que la siguió, que algunas personas honradas se vieron obligadas a ampararla para que el vulgo, ansiosa de verla, no la atropellase, quedando la viuda tan corrida de verse así descubierta y seguida, que por espacio de tres días no se atrevió aparecer en público»; S. PUIG, *La Madre Serafina...* pp. 19-20.

56. APost, *Copia Publica super fama sanctitatis Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae*, ff. 68-71: «Degli Esercizi che la gloriosa Madre faceva in Manresa». El canonge Pere Dalmau manifestà que tots aquests raptos tinguts «en presentia de moltes personas», i eren per a «edificatió dels altres»; *Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina*, Barcelona 1605; editat per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 319.

57. APost, *Copia Publica super fama sanctitatis...* ff. 83-86: «De come i Signori Inquisitori esaminarono le geste della Santa Madre». Vegeu, també, S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 21: «Cuando acertó a llegar a Manresa el Inquisidor, quien, a solitudes de la Ciudad y movido por los propios requerimientos de su conciencia, se resolvió a examinar el espíritu de la extática, convocando al efecto una junta de teólogos».

58. APost, *Copia Publica super fama sanctitatis...* f. 84 v: «Come la orazione dell'inclita Serafina era così fervorosa, così continua e così ardente [...] e come questi rapimenti erano così meravigliosi, così pieni di stupore e così continui, cominciaronsi a divulgare tra tutto il popolo, crebbe la sua fama, e si estese di maniera che i Signori Inquisitori del Santo Uffizio si accinsero a verificare se tutto quello fosse cosa finta o veritiera».

59. APost, *Ibid.*, ff. 142-147: «Dello spirito di Profezia che ebbe la gloriosa Madre».

populars.⁶⁰ Per tots aquests motius, i especialment per mor dels sovintejats desmais,⁶¹ raptés i levitacions, Àngela Serafina fou llargament examinada pels inquisidors durant més de set hores.⁶² Tanmateix, la coherència, autenticitat i la finor espiritual d'Àngela Serafina, féu possible que, l'any 1584 o 1585, el P. Arcàngel d'Alarcón⁶³

60. En alguns dels casos de guarició efectuats per la V. M. Serafina, sembla com si es tractés d'una mena de *curandera* popular, que recitava oracions per treure mals, vegeu A. RODRÍGUEZ DE URETA, *Vida de la Venerable Madre Sor Àngela Margarita Serafina*, Barcelona 1900, pp. 200-201: «Con ocasión de una enfermedad que atacó a Sor Úrsula de los Arcos, que más tarde fué fundadora del convento de Zaragoza, y hallándose ésta muy preocupada porque una grande inflamación en un pie la puso en grave estado; como todos los medicamentos internos, unturas y sangrías, parecían irritar más el mal, acercándose a ella, díjole la bendita Madre: *No temais, hija mía, que presto recobrareis la perdida salud. ¿Quereis que yo diga sobre el mal una oración?* Sí, por cierto, respondió la enferma. Comenzó la Madre Serafina su oración, y a cada estrofa el hinchazón disminuía, hallándose sana pocos días después. A otra religiosa curó del mismo modo unos granos feos y malignos que la estropearon el rostro; hizo sobre ellos la señal de la cruz y se vió libre de tamaña molestia». Sobre aquestes oracions guardores emprades pels *curanderos*, vegeu el *Breve compendio de misteriosas oraciones de gran virtud contra toda clase de males, tanto espirituales como corporales. Enriquecidas con varios privilegios e indulgencias y un gran renombre contra brujerías, encantos y venenos. Trasladado de un antiguo manuscrito de pergamino traducido del [H]Ebreo, Griego y Latino, venido de Egipto como un precioso tesoro, por el que se pueden librar, según sus misteriosos geroglíficos [sic] y santas palabras, los soldados de las balas, y además los cuatro Santos Evangelios, aumentado religiosamente con varias oraciones venidas de Jerusalén. Hecho en Roma*. Barcelona: Imp. Vda. Cristóbal Miró, s.d. La reforma tridentina esguardà aquestes pràctiques amb recel i sospita, vegeu P. CIRUELO, *Tratado en el qual se repruevan [sic] todas las supersticiones y hechizerías*, Barcelona 1628, pp. 106-118: «Las supersticiones que se ordenan para librar[se] los hombres de algunos males y peligros valiéndose de ensalmos para sanar las llagas, heridas y apóstemas, u otras cosas».

61. En la biografia que publicà l'escriptora Antònia Rodríguez de Ureta, a propòsit d'aquests desmais, en una nota a peu de pàgina s'indicà que: «Seméjase cuanto narramos a ciertos ataques de catalepsia, a los que están sujetos las personas débiles, como por la fuerza de las penitencias lo estaba Serafina»; A. RODRÍGUEZ DE URETA, *Vida de la Venerable...* p. 78.

62. APost, *Copia Publica super fama sanctitatis...* f. 85 r: «Nella stessa città di Manresa [...] Incominciarono a fare il controllo dello spirito della Santa Madre [...] Incominciò la prova, e l'esame non durò meno di sette ore continue».

63. Les antigues cròniques fundacionals de la Província de framenors caputxins de Catalunya, han considerat al P. Arcàngel d'Alarcon cofundador de les clarisses-caputxines: «Debemos añadir que el P. Arcángel puede ser considerado como cofundador de las Capuchinas de España, pues él fué quien examinó y aprobó el

li concedís de poder vestir l'hàbit de caputxina,⁶⁴ car ella freqüentava força l'església dels frares caputxins de Manresa on, segons la tradició, li parlà la imatge d'un Sant Crist, indicant-li que hauria de ser la fundadora de les monges caputxines.⁶⁵

En efecte, un grup de framenors caputxins, procedents de Nàpols, feia poc que s'havien instal·lat a Catalunya i, segurament, aquests deuriem parlar a Àngela Serafina –aquella dona intrèpida que volia vestir i viure com ells⁶⁶– que a la ciutat italiana de Nàpols, una dama catalana ja havia posat en marxa una experiència femenina de vida franciscana *a la caputxina* i, segons sembla, Àngela Serafina, a Manresa, vestida com a monja caputxina, però sense poder professar encara com a terciària,⁶⁷ començà d'entusiasmar-se per aquelles

espíritu de la Venerada Fundadora la Madre Serafina, y dándole acertadísimos consejos, le concedió poder vestir el por ella tan suspirado hábito capuchino, imponiéndoselo el mismo Padre Arcángel en Manresa»; *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, p. 103.

64. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 357: «En el Breve de la fundación de la Orden, despachado por el Nuncio de su santidad en España el día 26 de mayo de 1599, se lee que en aquella fecha hacía quince años a poca diferencia que iba vestida de capuchina: *Ipsa quindecim annis in circa habitum, per moniales capuccinas Ordinis Minorum Sancti Francisci gestare solitum, gestat*. Según esta data, sería el 1584».

65. La crònica conventual de les caputxines de Manresa, recollí algunes testimoniancies d'aquest fet, vegeu a l'ACMan, *Libro de la Fundación, o Crónica del Monasterio...* f. 2: «En el altar mayor de la Iglesia de los Padres Capuchinos había una imagen de un Cristo Crucificado que hoy está en la capilla secreta de dicha Iglesia, contigua al altar mayor, la cual figura o imagen, según tradición antigua, han dicho algunas personas, entre otras Inés Quingles, que era muy devota de la Madre Serafina que se lo contó, [que] le había hablado en dicha iglesia de San Bartolomé, diciéndole que había de ser fundadora de Religiosas Capuchinas. Otro testimonio de aquel suceso admirable es el capuchino P. Mauricio de Mataró, de quien lo recogió la M. Catalina Sala, Abadesa del convento de Manresa, hija de esta Ciudad. La Madre Sala tomó el hábito capuchino en este convento de Manresa en abril de 1645».

66. BHC, *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, Saragossa 1909, p. 12: «Nuestra venerable Madre Ángela Margarita Serafina, primera Capuchina de España, cuyo espíritu seráfico la hizo un retrato vivo de nuestro P. San Francisco. Esta gran mujer, para fundar su Orden de Capuchinas, bien lo sabéis, que no tuvo otras Constituciones ni otra norma de vida más, que asimilarse a lo que hacían los PP. Capuchinos».

67. Segons Joan Fogueres, Àngela Prat no professà com a terciària fins el 26 de desembre de 1593; J. FOGUERES, *Epítome...* p. 80. De fet els frares caputxins, després d'una llarga polèmica amb els framenors observants, no pogueren estructurar

monges de Nàpols i de Roma que havien maldat per retornar al ver esperit de la *forma vitae* proposada per Santa Clara d'Assís.

En aquesta circumstància, durant els seus darrers mesos de sojorn a Manresa, Àngela Serafina, amb la ferma voluntat de poder seguir l'ofici diví, s'esforçà per aprendre de llegir sota la direcció d'un jove seminarista.⁶⁸ Finalment, l'any 1586 (o potser el 1588) es traslladà, de nou a Barcelona⁶⁹ en companyia del reverend Bernat Alboy, el jove clergue manresà que li havia ensenyat a llegir, i que també s'havia hostatjat a casa de Caterina Planes (que els acollí a petició dels frares carmelites de Manresa),⁷⁰ per tal de cursar Bernat Alboy a Barcelona els estudis de gramàtica llatina.

fraternitats del Terç Orde fins ben entrat el segle XVII, i només als llocs on no hi havia convent d'observants. A propòsit d'aquesta qüestió, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Els terciaris franciscans a l'època moderna (segles XVII i XVIII), *Pedralbes* 14 (1994) 96: «Poc després de la declaració solemne del Papa Urbà VIII, en la qual reconeixia els frares caputxins com a legítims fills de Sant Francesc, el 1627, amb la butlla *Salvatoris nostri* [...] els menors caputxins començarien d'admetre ja fraternitats del Terç Orde a les seves esglésies conventuals, la qual cosa comportà greus dificultats amb els menors observants, que es creien, malgrat les declaracions pontificies, amb l'exclusiva de vestir l'hàbit franciscà als seglars».

68. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 355: «Mientras vivía en la casa Peguera, los últimos tiempos de su residencia en Manresa, conociendo la falta que le haría el no saber leer, para la realización de su grandioso proyecto en orden a la fundación de capuchinas (por que la orden de mujeres tiene su breviario y su rezo diario como los frailes) se propuso aprender de leer; su maestro fué el estudiantito Bernardo Alboy». Pel que fa a la correspondència epistolar, com que no sabia escriure, se serví de la seva secretària, Sor Isabel Astorch: «A los cuarenta años enseñóle a deletrear el estudiante [Bernardo] Alboy, y para escribir hubo de servirse del auxilio de su secretaria [Isabel] Astorch para sostener su abundantísima correspondencia epistolar»; S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 4.

69. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 231 r: «La Serva di Dio rimasta vedova continuó a stare in Manresa fino al mille cinquecento ottantasei». En efecte, es traslladà a Barcelona el dia 15 de juliol de 1586, segons el reverend Bernat Alboy: «Y estando resuelta a salir de Manresa para Barcelona el día 15 de julio de 1586». Tanmateix, el canonge Pere Dalmau indica que aquest trasllat tingué lloc l'any 1588: «Determinà venir-se'n en la present ciutat de Barcelona, en la qual vingué en lo any de 1588 ab companyia de dita Bàrbara filla sua»; *Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina*, Barcelona 1605; editat per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 320.

70. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 30: «Hospedóla en Barcelona a instancias de los Padres Carmelitas de Manresa, una señora viuda [Caterina Planes] que habitaba cerca del Carmen, y socorríanla estos Religiosos, diariamente, con la sopa conventual».

A la Ciutat Comtal, sota direcció de l' eminent sacerdot Diego Pérez de Valdivia,⁷¹ Àngela Serafina l' any 1586 començà una incipient experiència de vida religiosa amb algunes companyes seves. Consta, segons la testimoniança aportada per Bernat Alboy,⁷² que Àngela Serafina visità al reverend Diego Pérez el dia 15 de juliol de 1586, quan aquest sojornava a la Torre Pallaresa, una casa senyorial amb funcions de residència reial, situada molt a prop del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, on Pérez de Valdivia hi solia passar alguns estius. Cal fer esment que Diego Pérez⁷³ era molt bon amic dels caputxins, en especial del P. Alfonso Lobo de Medina Sidonia⁷⁴ i que en morir, foren enterrats l' un al costat de l' altre al convent caputxí de Montcalvari.

71. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 365: «Había á la sazón en Barcelona un sacerdote llamado Padre Pérez que vivía a la apostólica con otros doce sacerdotes; tenía grande fama y ésta se había extendido por todas las ciudades y pueblos de Cataluña y llegado a oídos de Ángela Serafina. Preguntando en el camino si dicho padre estaba en Barcelona, nos dijeron que por causa del fuerte calor del verano había salido de la ciudad y moraba en la Torre Pallaresa con sus compañeros. Entonces Ángela manifestó deseos de verle y tratarle». Vegeu, sobretot, J. P. FONS, *Historia y Vida*, Barcelona 1649, ff. 41-44: cap. xv «Breve elogio de la predicación y virtudes del Padre Diego Pérez, con quien Serafina comunicó su espíritu»; cap. xvi: «Muerte del Padre Diego Pérez. Sentimiento de Serafina». El P. Joan Fogueres féu esment de la vinculació de l' eminent sacerdot Diego Pérez amb Sant Joan d'Àvila, vegeu J. FOGUERES, *Epítome...* p. 61: «Célebre y esclarecido Varón de Dios, llamado el Padre Diego Pérez, compañero que fué, de aquel grande apóstol y místico predicador, el Maestro Juan de Ávila, y director que fué también del espíritu elevado de la Madre Ángela Serafina».

72. Ho recollí S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 25: «Lo dit Pare Peris [= Diego Pérez] y la dita Àngela Serafina entraren dins la capella y allí parlaren tos dos, espay de mitja hora».

73. Morí a Barcelona, amb fama de santedat, el 28 de febrer de 1589: «Fué llevado su cuerpo en triunfo por el pueblo, obispo, clero, Virrey y magistrados al convento de capuchinos de Montecalvario, en cumplimiento de su última voluntad: «ya que en vida –decía la cláusula testamentaria– deseé estar con ellos y ser su compañero y no pude sea siquiera muerto»...»; S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 29.

74. Sobre el caputxí Alfonso Lobo, vegeu les dades aportades per B. PALOCCI DA SCANDRIGLIA, *Frutti Serafici*, Roma 1656, pp. 301-304: «Vita di fra Alfonso Lupo, Spagnuolo»; CARLES D'AREMBERG, *Flores Seraphici, sive Icones, vitae et gesta virorum illustrium Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Capuccinorum*, Vol. II, Colònia 1640, pp. 407-415: «Fr. Alphonsi Lupi, hispani, praedicatoris, vita et gesta». Pel que fa a l' amistat entre Alfonso Lobo, Diego Pérez de Valdivia i les primeres carmelites descalces de Catalunya, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Alfonso Lobo y la V. Catalina de Cristo», *EstFr* 90 (1989) 143-148.

Àngela Serafina, doncs, orientada i animada per Pérez de Valdivia,⁷⁵ començà, acompanyada d'algunes seguidores, a la ciutat de Barcelona una experiència de vida religiosa⁷⁶ que li causà notables incomprendions i dificultats,⁷⁷ fins que aquesta incipient fundació fou canalitzada vers l'estructuració d'una comunitat de clarisses-caputxines a través de la gestió del bisbe Joan Dimas Loris qui, força preocupat per tantes elevacions espirituals i raptos, molt freqüents en Àngela Serafina,⁷⁸ també la féu examinar⁷⁹ pels inquisidors.

75. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 29: «Desde aquel momento el Venerable Pérez fué el más seguro guía de su alma en el camino de la perfección, ayudándola con su consejo prudente en la grande empresa de fundar una Orden tan amada de él como la Capuchina, en la que intentó varias veces tomar el hábito».

76. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 67: «Admitió algunas doncellas deseosa de agradar a Dios [...] Vivía pues la Madre Ángela Serafina con su hija y estas doncellas en su casilla junto al convento de Nuestra Señora de los Ángeles». Segons la testimoniança aportada per Joan-Pau Fons, les primeres seguidores d'Àngela Serafina foren: Isabel Astorch, Victòria Fàbregas, Magdalena de Pinós, Jerònima Ventura, Marta Bohigas (que després professaren com a caputxines) i, també, Jerònima Capdevila, Isabel Vidal, Jerònima Pla, Mariana Molins i Eulàlia Nogués; vegeu J. P. FONTS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, f. 46.

77. Cf. A. RODRÍGUEZ DE URETA, *Vida de la Venerable...* pp. 112-113: «Mucho tuvo que sufrir Serafina en esta Ciudad de Barcelona, no pocos querían desacreditar su casa, haciendo interpretar a algunos que las doncellas por la sierva de Dios recogidas, era con fines de lucro, y hasta de especie deshonesta. Afanosos andaban jóvenes y viejos por conocer las que voluntariamente se habían encerrado, y para lograr su objeto dábanles música bajo de sus ventanas y cantaban canciones tan lascivas y repugnantes, que estremecían de vergüenza a Serafina; tanto que llamó a todas sus jóvenes y díjolas vivamente emocionada: *Ya oís, hijas mías, la música que nos hacen en la calle: es para ofensa de Dios y escándalo nuestro* [...] entonó el *Miserere* en voz alta, y llevando el compás con las disciplinas, con tal rigor y crueldad, con tanto espíritu de mortificación, que aquellos enmudecieron al instante para oír la diferente, pero ejemplarísima música que los golpes de la disciplina producían».

78. Per exemple, una vegada, «Regando una clavellina, alabando a Dios que la [h]avía criado, y echando la agua encima de las [h]ojas con lo cristalino del agua y lo encendido del clavel, le sobrevinieron unos pensamientos tan Divinos y afectos abrasados de la perfecciones de Dios, que con el vaso en la mano se quedó arrobada por largo rato»; J. P. FONTS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, f. 56.

79. Cf. P. DALMAU, *Naturalesa y Vida de Sor Ángela Serafina*, Barcelona 1605; editat per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 320: «Don Joan Dimas Loris, bisbe de Bcelona, com dita Àngela Serafina estava en Barcelona y que en la casa ahont estava que era en lo carrer del Carme acudia moltíssima gent a veurer-la com s'elevava y los raptos que tenia, volgué dit Sr. Bisbe ell mateix en sa persona y també per medi de altres personas doctas y religiosas provar y fer experiència si lo que tenia dita Àngela Serafina y la indisposició y raptos si eran cosas de mà del Senyor o que

Un temps abans, però, el P. Josep Serrano, frare carmelita de Barcelona i confessor d'Àngela Serafina, li havia ordenat que es llevés l'hàbit de caputxina (que de mans del P. Arcàngel d'Alarcón, havia vestit a Manresa,⁸⁰ com ja hem dit, l'any 1586), i li manà de portar el de terciària carmelita,⁸¹ maldant per vincular-la al grup de dones dirigides per ell i, així, poder formar un beateri de religioses carmelites a Barcelona, car Àngela Serafina sojornava a Barcelona a la llar de la vídua Caterina Planes⁸² (abans esmentada, mare de tres religiosos carmelitans),⁸³ que tenia una casa al carrer del Carme, a prop del convent carmelità de Barcelona,⁸⁴ on vivia sota l'òrbita espiritual

lo dimoni la volgués enganyar, y trovà realment que tot era cosa bona». Vegeu, també, J. P. FONS, *Historia y vida de la Venerable Madre Ángela Margarita Serafina [...] Dedicarla a la Cathólica Magestad del Rey nuestro señor Phelipe Quarto, la Abadessa y Religiosas de su Primario Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona*. Barcelona: Imp. Cathalina Mathevad 1653, ff. 57-58: «Otros raptos, y trabajos que por ellos padece, examíalos el Señor Obispo de Barcelona. A más de estos raptos referidos, que sucedieron en Barcelona, tocamos arriba algunos de los que tuvo en Manresa, y del examen que dellos hizo la Inquisición. Diremos ahora de otros, y de lo que hizo el Prelado para averiguarlos». Sobre la manera de realitzar aquestes investigacions inquisitorials, vegeu J. ALBERGHINUS, *Manuale Qualificatorum Sanctae Inquisitionis*, Venècia 1754, pp. 54-56: «De suspectis de haeresi».

80. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 358: «En dicho monasterio y convento de padres capuchinos de la presente ciudad de Manresa el año del Señor 1586 tomó el hábito de capuchina».

81. Cf. J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1653, pp. 40-41: «Manda el Confesor a Serafina que vista su hábito del Carmen, obedece, y en breve se le restituye el de Capuchina».

82. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 231 r: «Dal Priore dei Carmelitani, Padre Serrano, il quale la collocò presso altra buona donna chiamata Caterina Planas».

83. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I pp. 365-366: «Hospedada en la misma casa en donde vivía la viuda Catalina Planes, invitó al estudiante Bernardo Alboy que había ido con ella desde Manresa, a quedarse en su compañía. La causa fué, que manteniendo los buenos frailes carmelitas a la viuda Catalina Planes, madre de tres religiosos carmelitas, y habiéndose ofrecido el P. Prior a sustentar también a la Venerable [M. Serafina] para cooperar a sus elevados propósitos, le pareció a ella muy oportuna la ocasión de aprovechar los servicios del estudiantito de gramática latina, para ir todos los días al convento y traer a casa la sopa para todos».

84. Vegeu C. CORNET Y MAS, *Guía del viajero en Manresa y Cardona*, Barcelona 1860, p. 105: «Dirigióse más tarde Serafina a Barcelona, donde se hospedó en casa de una viuda llamada Catalina Planes, que la tenía en la calle del Carmen»; testimoniança que fou també recollida en el procés de beatificació: «Andó la Santa

d'aquests frares. Aquesta determinació del confessor causà gran tristesa a la que havia de ser la fundadora de les caputxines hispanes;⁸⁵ amb tot, quan Àngela Serafina vestí novament l'hàbit caputxí, mantingué encara, una bona temporada, l'escapulari carmelità,⁸⁶ ben visible, damunt el saial de caputxina.

L'any 1589 Àngela Serafina Prat sofrí el contagi de la pesta, acceptant-ne els mals amb resignació, i mostrant-se molt sofrerta a l'hora de les cures, segons consta en la documentació i biografies antigues.⁸⁷ Acabada l'epidèmia de pesta, l'any 1593, mentre Àngela Serafina desitjava i tramitava la fundació d'un monestir de clarisses-caputxines a Barcelona, professà com a terciària al convent de Sant Francesc de Barcelona,⁸⁸ mantenint alhora una fonda relació espiritual amb les personalitats més eminentes de santedat i experiència contemplativa; una relació amb eclesiàstics destacats del seu temps que encara prosseguí i amplià, molt més, com a caputxina.

A propòsit d'aquestes vinculacions, cal remarcar, en primer lloc, els lligams espirituals d'Àngela Serafina amb els seus directors i

Madre ad habitare nella città di Barcellona, nell'anno millecinquecento ottantotto, e presa una caseta nella via del Carmine»; APost, *Copia Publica super fama sanctitatis...* f. 122 v.

85. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 59: «Tomando esta prueba con gran resignación».

86. Cf. J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1653, f. 40: «Después de algún tiempo, como prudente, mudó de parecer y consejo dando licencia a la devota viuda vistiese su deseado saco, con notable consuelo suyo, aunque para el de su Confesor [P. Serrano], llevó con aquel vestido [de capuchina] el escapulario de nuestra Señora del Carmen».

87. Cf. J. P. FONS, *Ibid.*, f. 45: «Apretándola todos, y más su conciencia, para que se dejase curar la landre. Rindióse a la necesidad, y ruegos, permitiendo la cura. Dexó edificado al Cirujano y a todos enseñados».

88. Malgrat vestir l'hàbit de caputxina, Àngela Serafina sembla, tal com ja s'ha esmentat més amunt, que no professà pas com a tercerola, fins l'any 1593. Segons Joan Fogueres ingressà i professà al Terç Orde: «Para entretenir Serafina los ansiosos deseos de verse Monja Capuchina, aunque no las había en España, resolvió entrar, como entró en la Hermandad de la Tercera Regla del Glorioso Padre San Francisco, cuya Regla Tercera profesó a los 26 del mes de diciembre de 1593 en el presbiterio de la iglesia del convento del Padre San Francisco de la Ciudad de Barcelona, en manos del Muy Rdo. Padre Fr. N. Salvá entonces Ministro Provincial de los Frayles Menores de la Regular Observancia de la Provincia de Cathaluña, como consta en un Libro de la Entrada y Profesión de los hermanos, que la Hermandad de la Tercera Orden conserva todavía en su Archivo»; J. FOGUERES, *Epítome...* p. 80.

confessors (amb Diego Pérez de Valdivia i el carmelità Josep Serrano, ja esmentats), amb el jesuïta Pere Gil, amb el teòleg Francesc Broquetes, i amb l'ex-ermità Martí Garcia (confessor i director espiritual de les primeres caputxines), entre molts d'altres. A més, hem de referir-nos, també, a les converses espirituals que Àngela Serafina mantenia amb fra Pere del Campo, framenor observant, llec del convent de Jesús, de gran austeritat i de notable fama de santedat.⁸⁹ El jove Bernat Alboy (que com ja s'ha dit més amunt, havia ensenyat de llegir a la Mare Serafina i que l'acompanyà a Barcelona), després de ser ordenat prevere i essent rector de Castellfollit del Boix, redactà un extens memorial dels seus records personals a propòsit de Sor Àngela Serafina a les envistes de ser utilitzats durant el procés de beatificació. En aquests records el reverend Alboy ens descriu d'aquesta fàisó la trobada, esdevinguda entorn de Pasqua de l'any 1587, entre la manresana Àngela Serafina i el framenor riojà Pere del Campo que, quan començaven a dinar, ambdós compartiren una levitació o elevació corporal:

Un dia, en lo any 1587, me digué a mi que en lo monestir de Jesús, afora de la ciutat de Barcelona, hi havia un pare que era hortelà del hort de dit monestir, lo qual se anomenava Frai Pedro del Campo, y ella sabia que se elevaba y tenia gran esperit del Senyor, y que ella hi volia anar a veurer-lo [...] Arrivàrem en lo monestir de Jesús que eran a les onze del matí, y com era hora que tot lo convent estava dinant, dita mare Serafina y yo nos ne entràrem dins la iglésia de Jesús, aguardant allí que dit convent hagués dinat, y sabent que ya dit convent havia acabat de dinar, anàrem tots dos a la porteria de dit monestir y allí la mare Serafina demanà al porter si li faria la mercè de avisar al pare guardià que hi havia una dona que li volia parlar [...] dit pare guardià manà al porter que digués a dit Frai Pedro del Campo que vingués [...] Se assentaren dins d'un escon que hi ha dins dita capella, l'un devant del altre, y dit pare guardià se'n tornà dins del monestir

89. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 39: «No tenía, dicen las crónicas franciscanas, más que un solo hábito, pobre y remendado; caminaba a pie descalzo aun en el rigor del invierno; dormía a penas cuatro horas sobre una tabla; ayunaba muchas cuaresmas al año a pan y agua, y se confesaba dos o tres veces al día con extraordinarias lágrimas, preparándose así para la Comunión».

y encontinent envià tovallons per a parar taula devant dels dos sols, mare Serafina y Frai Pedro del Campo, juntament ab quatre ous ab closca y una escodella de faves per la mare Serafina y altre per mi juntament ab una truitada de ous que tenia tres dits de espès y ab julivert, que com era passada la Pasqua tenian abundància d'ous y nosaltres quan anàrem a dit monestir era divendres o dissapte y dita mare Serafina prengué un ou en les mans devant dit Frai Pedro del Campo y comensà a trencar lo cap per volerse'l beurer y encontinent, estant de la manera que tinch dit, dita mare Serafina se elevà tenint dit ou en les mans, y també lo dit Pare Frai Pedro del Campo se elevà [...] estant deselevada dita mare Serafina se begué l'ou y prengué un glop de vi y no menjà altra cosa més y tot lo demés que restà a taula m'ho donà a mi, que segons la fam que tenia me vingué a bon propòsit.⁹⁰

L'establiment a Barcelona de clarisses-caputxines es realitzà el dia 26 de maig de 1599. Fou una fundació que recolzà la marquesa de Montesclaros i la reina Margarida d'Àustria, i que canalitzà i ajudà el bisbe de Barcelona, Joan Dimas Loris.⁹¹ Un temps abans d'aquesta fundació del protomonestir de caputxines, la filla d'Àngela Serafina, Bàrbara, havia ingressat a les monges elisabets de Barcelona.⁹² Això facilità a la seva mare el poder prosseguir, amb més llibertat, amb el camí de pregària i penitència que s'havia proposat a les envistes de fundar un monestir de caputxines.⁹³

90. Cf. *Verdadera memòria y relació de Bernat Alboy, Rector de la parroquial iglésia de S. Pere de Castellfollit del Boix*, editada per S. PUIG, *La Madre Serafina...* pp. 42-45.

91. Cf. C. CORNET Y MAS, *Guía del viajero...* p. 105: «En dicha ciudad manifestó a su obispo, D. Juan Dimas Gloris [sic], su deseo de fundar la Orden de Monjas Capuchinas, ofreciéndose el Prelado a cooperar a ello en cuanto lo pidiese la oportunidad».

92. APost, *Copia Publica Transumpti...* Vol. II f. 26 r: «Una figlia chiamata Barbara, che consacrata si a Dio si mantenne vergine, vestendo l'abito del Terzo Ordine di San Francesco d'Assisi nel monastero di Santa Isabella di Barcellona, e fu chiamata Suor Stefania».

93. Cf. P. DALMAU, *Naturalesa y Vida de Sor Àngela Serafina*, Barcelona 1605; editat per I. TORRADEFLOT, *Cròniques...* Vol. I p. 320: «Li donaren lo hàbit y li posaren nom de Sor Estefania. Vehent-se per só dita Àngela Serafina ab més llibertat per millor servir al Senyor, continuant sas vigílias, oracions, dejunis y disciplinas, tenint ja pensat de molt temps atrás de fundar y erigir monestir de monjas caputxinias en la present ciutat, se vestí lo hàbit de sant Francesch y comensà, poch a poch, a recollir

Amb l'erecció del monestir barceloní de caputxines, titulat de Santa Margarida la Reial, Bàrbara Serafí, o Sor Estefania, amb permís de la Santa Seu i a petició de la seva mare, col·laborà directament en el govern i, també, en la formació espiritual i litúrgica de la primera generació de clarisses-caputxines. Tanmateix, Sor Estefania, sense reeixir en la tasca confiada,⁹⁴ atesa la seva juvenesa, i sense poder assimilar bé les austeritats pròpies de les monges caputxines, retornà aviat amb les terciàries regulars, o elisabets, tal com es recull en el procés de beatificació de la Mare Serafina.⁹⁵

Sor Àngela Serafina Prat, després d'un temps de formació, professà com a clarissa-caputxina en mans del bisbe Alfons Coloma el dia 7 d'abril de 1602, i el 12 d'agost del mateix any, en la solemnitat de Santa Clara, ja com abadessa, rebé la professió de les primeres novícies,⁹⁶ en una cerimònia presidida pel mateix bisbe, Alfons Coloma.

Durant els primers anys fundacionals en la vida de les caputxines cal fer esment que, ran de l'edició de les obres de Santa Teresa de Jesús, publicades a Barcelona l'any 1606 per Rafael Nogués, oncle de la beata Maria Àngela Astorch,⁹⁷ l'estampació d'aquests escrits

en sa casa algunes pobres donçellas a les quals instrua y encaminava perque servissen a Déu, y sa casa era ja com un monestir de religiosas».

94. Cf. J. FOGUERES, *Epítome...* Cap. XVIII: «Sor Estefanía, hija de Serafina, pasa con el Breve del Nuncio al Convento de Capuchinas; entrégale su Madre el gobierno, que no prosigue mucho tiempo». A la p. 136 hi diu: «Pero como el ministerio de gobernar pide con, la prudencia, madura edad, y [como] la variedad de los humores, que componen al Cuerpo Místico de una Comunidad, sea ocasión de varios accidentes, se vió precisada Estefanía, que no había bien ponderado, ni menos temido la pesada carga de la Prelacia, a exhonerrarse, de común acuerdo con su madre, del cargo del gobierno, y restituirse a su primera morada y vocación del Monasterio de Santa Isabel».

95. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 149 v: «Suor Stefania per non sentirsi con sufficienti forze da sopportare l'austerità cappuccine ottene licenza di ritornare al suo primitivo convento di Santa Isabella».

96. Eren: Victòria Fàbregas, Jerònima Roig, Isabel Astorch, Maria Ortiz, Francesca Jornet, Clemència Xerentona, Emerenciana Copons, i les llegues Marta Bohigas (manresana, parenta d'Àngela Serafina) i Anna Ballester, segons consta en el *Sumario y dietario de todas las cosas hechas en dicho monasterio nuestro de capuchinas*, f. 134; ADB, IV. Ordes Religiosos, caputxines.

97. Vegeu el testament de Sor Àngela Astorch (Barcelona, 7 setembre 1609), publicat per J. M. SEGARRA, «Alguns documents inèdits sobre la beata Maria Àngela

teresians fou explícitament dedicada a sor Àngela Serafina⁹⁸ causant-li, aquesta dedicatòria, un fort disgust personal:

Imprimiöse en Barcelona uno de los libros de la bienaventurada Madre Santa Teresa de Jesús, fundadora dignísima de las descalzas del Carmen; y el que imprimió el libro debía ser aficionado y devoto de la Madre Serafina, y así le dedicó el libro, é impreso se lo presentó con grande afecto y devoción. Comenzó a llorar sin decir palabra por muy largo espacio, y le duró por muchos días, sin querer admitir consuelo; y era la principal ocasión, porque en la dedicatoria se referían algunas de sus alabanzas; y como para los verdaderamente humildes las alabanzas son lanzas, quedó Serafina herida y lastimada de aquella dedicatoria.⁹⁹

Tanmateix, al cap de dos anys, el 1608, sorprenentment, Sor Àngela Serafina trameté un exemplar de les obres de Santa Teresa al cardenal Frederic Borromeu, nebot de Sant Carles i arquebisbe de Milà, a través del confessor de la comunitat, Martí Garcia, quan aquest acudí a Roma per tal de resoldre alguns afers de les caputxines de Barcelona quan s'estructurava la fundació:

Astorch i el monestir de clarisses-caputxines de Barcelona», *EstFr* 84 (1983) 365: «Raphael Nogués llibrater ciudadà [honrat] de Barcelona, mon oncle».

98. Cf. *Los libros de la madre Teresa de Jesús, fundadora de los monesterios de monjas y frayles Carmelitas descalços*. Barcelona: A costa de Raphael Nogués, 1606. Estampat amb una dedicatòria del llibreter que diu: «A la Madre Sor Angela Serafina, Abadessa del monesterio de monjas Caputxinas».

99. Cf. J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, Llib. IV, Cap. XXVIII: «Humildad profunda de la Madre Serafina». Vegeu, també, S. PUIG, *La Madre Serafina...* pp. 80-81: «El librero de Barcelona Rafael Noguera [Nogués!] editó en el año 1606, con censura del expresado obispo Rovirola, algunos tratados espirituales de la Madre Teresa de Jesús y, recogiendo las ingenuas palpitations de la opinión popular, que veía en la ilustre manresana un vivo reflejo de la santidad de la Seráfica Doctora [Carmelita], ocurriösele dedicar aquella edición a la Madre Serafina, entre otros elogios por la semejanza que V. M. tiene con la M. Teresa, no sólo en la vida y costumbres, pero también en ser V. M. en España como nueva fundadora de la religión de Monjas Capuchinas que tanto se ha deseado en esta Ciudad y en tantas partes de la Corona de Aragón se desea, como lo fué la Madre Teresa de las Carmelitas, frases que, como dice el P. Fons, hirieron el corazón sólidamente humilde de la Sierva de Dios, arrancándole copioso y amargo llanto y sumiéndola en confusión y desconuelo que perduró durante muchos meses».

Col Padre Garzia quando egli fu in Milano tenni proposito [delle opere] della Madre Theresia; ma non fu poi mio pensiero il voler dare incommo a V. R. di mandarmi il libro il quale ancorché me ha stato carissimo, et perciò ne ringrazio molto la sua carità; mi e nondimeno dispiacuitto che ella si sia presso questo travaglio et habbia havuto gravetza in mandarlo.¹⁰⁰

Sor Àngela Serafina, segons consta en el procés diocesà de beatificació, fou agraciada amb el do intern dels estigmes¹⁰¹ imprimint-li forts senyals en el seu cos,¹⁰² tal com consta en un informe de l'any 1685 escrit ran de l'examen mèdic del cadàver de la Mare Serafina,¹⁰³ efectuat durant les primeres etapes del procés diocesà de beatificació. Els darrers mesos de la vida d'Àngela Serafina Prat van ser una bella i eloqüent testimoniança d'amor fratern¹⁰⁴ viscut quan s'anava consolidant la fundació del protomonestir de Barcelona i, alhora, quan les clarisses-caputxines estaven ja a punt d'iniciar la primera expansió pels territoris de la Corona d'Aragó des del monestir de Santa Margarida la Reial.

100. Carta de Frederic Borromeu a Àngela Serafina Prat (Milà, 12 març 1608); APost, *Copia Publica versionis originalis documentorum quae pertinent ad Processum Ordinaria auctoritate constructum in Curia Ecclesiastica Barcinonensi, super fama sanctitatis, vitae, et virtutum et miraculorum Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae, Fundatricis Monialium Capuccinarum in Hispania*, f. 53.

101. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 46: «Ex quibus tantum Domino placuit ut dolorum quodammodo suarum stigmatum posuit decorandam».

102. Cf. S. PUIG, *Ibid.* p. 47: «La interna impresión de las sagradas llagas de que eran síntomas tan inexplicables fenómenos, fué en la Sierva de Dios tan honda y penetrante».

103. BHC, *Da quenta la Madre abadesa y Real Convento de Capuchinas de la ciudad de Barcelona [...] el voto que en la causa han dado los médicos y cirujanos sobre la integridad de su venerable cuerpo*, Barcelona 1685, f. 5: «Rubeum stigma sive signum amplitudinis palmae manus in regione mammae dextrae conspicuum».

104. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 84: «Al lavar [Àngela Serafina] los pies a sus hijas en la noche del Mandato, manifestólas que por última vez les repartía la acostumbrada y penitente colación de un pedazo de pan en memoria de la Pasión el Señor. El día de la Inmaculada Concepción, presidiendo desde el lecho su último Capítulo para la otorgación de votos de la Venerable [Àngela] Astorch, exhortólas a la fraternal caridad y perfección religiosa; en la festividad de Santa Lucía [13-XII-1608] les reiteró el anuncio de su muerte para dentro de cinco días; repetidas veces habló de ella a su confesor, encargándole a sus hijas, así como las próximas fundaciones en proyecto».

Sor Àngela Serafina Prat morí, en opinió de santedat, el dia 24 de desembre de 1608, i el seu cadàver fou visitat per una gran gernació.¹⁰⁵ Abans d'expirar pregà que li fos concedit de ser amortallada i enterrada com a una veritable i pobra caputxina.¹⁰⁶ Presidí, i predicà, la litúrgia exequial d'Àngela Serafina el reverend Francesc Broquetes, erudit eclesiàstic que l'any 1603 havia traduït al català les Constitucions de les caputxines. Semblantment, en el convent de frares carmelites de Barcelona hi fou celebrat també un solemne funeral predicat pel P. Josep Serrano, confessor d'Àngela Serafina Prat¹⁰⁷. El P. Joan Pau Fons ens descriví així el rostre de la Mare Serafina poc després d'expirar:

Quedó su cuerpo hermoso, su cara alegre y apacible, los labios nada amortecidos, antes vivos y colorados, sus manos flexibles y suaves; estaba tan lejos de causar horror, que infundía alegría, y no se podían hartar de mirarle sus hijas. Murió a los 24 de diciembre, vigilia del nacimiento del hijo de Dios, del año mil y seis cientos y ocho, siendo de edad de sesenta y cinco años, y

105. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 253: «Puesto en el féretro, la bajaron a la reja de la iglesia donde pudiese ser visto del pueblo. Acudió de tropel aquella devota multitud llevada de su afecto a ver y reverenciar el cuerpo».

106. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* pp. 85-86: «Antes de expirar pidió a su confesor, el P. Martín García, que la asistía en unión del Dr. Broquetes, tres gracias: primera, que, para morir y dar el alma a Dios, la sacaran del lecho y la tendieran en tierra, a semejanza de su Seráfico Padre [San Francisco]; pero no lo hicieron, por no precipitar su fin; segunda, que no pusieran su cuerpo en ataúd ni caja, sino en tierra, de donde había salido; y tercera, que le diesen para enterrarla el hábito más pobre y viejo, lo que tampoco pudo cumplirse por no haber encontrado otro más viejo y remendado que el suyo, que había vestido por espacio de veintidós años».

107. Cf. J. P. FONS, *Historia y vida*, Barcelona 1649, Cap. X: «Honra el Prior del Carmen a la Madre Àngela Margarita Serafina con exequias. Predica sus virtudes». Vegeu, també, B. VELASCO BAYÓN, *Historia del Carmelo Español*, Vol. II, Roma 1992, p. 131: «En el templo carmelitano de Barcelona se hicieron solemnes honras fúnebres en las que predicó su confesor, el P. José Serrano». El P. Joan Fogueres, en canvi, indica que el P. Serrano, després de les festes de Nadal, féu un funeral al mateix monestir de caputxines: «Después de las Fiestas del Nacimiento del Señor, y de las Honras o Exequias que las religiosas hicieron a su Madre Àngela Serafina, el Padre Maestro Fr. Joseph Serrano, entonces Prior del Carmen de [la antigua] Observancia, quiso con sus Religiosos hacerlas de por sí en el mismo Convento de Santa Margarita [...] Predicó un erudito, grave, docto y devoto sermón» J. FOGUERES, *Epítome...* p. 250.

nueve después de la fundación de su convento primero de capuchinas en España.¹⁰⁸

Al llarg de les pàgines de la semblança biogràfica més antiga sobre Àngela Serafina, repetidament es fa esment de la seva mortificació i penitència, qualificant-la de *rara i continuada*,¹⁰⁹ sobreafegida a les malalties que l'afligien,¹¹⁰ tot donant a la fundadora hispana de les caputxines una gran fama de santedat; una generalitzada opinió de santedat que, ran mateix de la seva mort, suscità un fervorós culte popular, especialment en ocasió del trasllat del cos de la venerable,¹¹¹ efectuat per disposició del bisbe Lluís Sans, el dia 9 de maig de 1615. Aquesta veneració popular hagué de ser deturada l'any 1625 per la normativa canònica *de non Cultu*,

108. Ho recollí I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 251.

109. Aquest qualificatiu fou també emprat pel framenor Joan Fogueres: «Quando ya se halló en el estado Religioso, fueron raras las invenciones y trazas que la enseñaron sus fervores para atormentar su carne debilitada, y casi totalmente amortiguada a la fuerza de sus mencionadas enfermedades, con suma paciencia sufridas. Su [h]Ábito era tan áspero, y grosero, y con tanta estrechez, que (como diximos) más servía de decencia para la desnudez que de abrigo para la necesidad. La cama fue los primeros años la tierra desnuda y un madero por cabecera. Mitigó este rigor por precepto de sus Padres Espirituales»; J. FOGUERES, *Epítome...* p. 205.

110. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas*, Múrcia 1646, pp. 7-8: «Su penitencia fue continua y raríssima, aunque tuvo más de 20 años calentura continúa, padeció otras muchas enfermedades, y estando en los huesos que le agujerearon la carne, y dellos tenía muchas llagas en muchas partes de su cuerpo, ni jamás se quejó, ni lo quiso dezir, indicio grandíssimo de mucha paciencia y profunda humildad».

111. El cos de la Venerable Mare Serafina es conservà incorrupte fins el juliol de 1909, quan el monestir fou incendiat durant els avalots de la Setmana Tràgica. En una anotació del llibre-crònica del monestir de Santa Margarida la Reial, transcrita per Ignasi Torradeflot, s'indicava que «el cuerpo está entero, vestido con el hábito, toca y velo, y ceñido con el cordón: tiene las manos cruzadas sobre el pecho, en las cuales se distinguen perfectamente las venas: conservan la piel y las uñas: el rostro está algo desfigurado» I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 385. El dia 9 de maig de 1615 el bisbe Lluís Sans disposà que el cos de Sor Àngela Serafina fos col·locat «en la rica caja de nogal, exvoto del Prelado, en la que estaban esculpidos varios serafines y las insignias de la Pasión, alusión a su apellido y a su devoción predilecta», tal com ho recollí S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 90. Sobre l'impacte dels fets revolucionaris del juliol de 1909 a les caputxines de Barcelona i Manresa, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Església de Catalunya i la Setmana Tràgica. Incidència de la Revolució de Juliol de 1909 en la vida eclesial», *ASTar* 82 (2009) 141-226.

impulsada pel papa Urbà VIII, quan aquest prohibí de retre culte als fidels encara no canonitzats.¹¹²

L'any 1640, durant la guerra dels Segadors, el Consell de Cent de Barcelona es comprometé a postular-ne la seva beatificació, tot comproment-se a pagar les despeses per la beatificació de Sor Àngela Serafina¹¹³ (i la meitat per la canonització del beat Oleguer).¹¹⁴ El procés de Sor Àngela Serafina fou postulat pel rei Felip IV l'any 1659 al bisbe Ramon de Sentmenat, però no s'inicià fins l'any 1665, i fou prosseguit en diverses etapes i tongades, però sense prosperar, en part degut a raons polítiques¹¹⁵ i, sobretot, per mor dels estralls i guerres

112. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I pp. 381-382: «El Sr. obispo de Barcelona [Lluís Sans], agradecido al beneficio obtenido de haber recobrado la salud por intercesión de la V. Madre Serafina, mandó labrarle un precioso sepulcro [...] Fué un estímulo para que los admiradores de la V. Serafina y los favorecidos por su intercesión, le tributaran enseguida un culto bien probado [...] Pero vino después el decreto del Papa Urbano octavo y entonces el cuerpo de la Venerable fué trasladado otra vez en caja y lugar muy humilde». Sobre la prohibició de retre culte públic a Servents de Déu no canonitzats, vegeu J. ALBERGHINUS, *Manuale...* pp. 139-147: «De venerandis homines, illorum canonizatione vel beatificatione», on es prohibeix gosar venerar abans de la beatificació, públicament, fent tocar les «campanas in die eorum obitus pulsando. Altaria erigendo, in Litaniis, aut Martyrologio eorum nomina ponendo [...] aut luminaria ad eorum sepulchra apponendo, graviter ab Inquisitor punienda sunt».

113. Cf. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I pp. 389-390: «En 1640 la ciudad [de Barcelona] deliberó y votó ayudar a la canonización de san Olegario, y a la beatificación de la Madre Serafina, y que gastaría para ayudar a la dicha canonización tres mil libras; y para la beatificación y obtener el rótulo necesario, la cantidad que fuese menester; y solicitar una y otra hasta conseguir las».

114. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 160 v: «Dopo la morte della Serva di Dio, ne fu chiesta immediatamente la Beatificazione promettendo il Consiglio di Cento di Barcellona di fronteggiare esso la metà delle spese per la canonizzazione di St. Olegario e tutte quelle che fossero necessarie per la Beatificazione della Madre Serafina. Posteriormente si sono varie volte cominciati i lavori incoando vari Processi che non si sono potuti terminare a causa di guerre e rivolgimenti politici».

115. La Venerable Àngela Serafina havia estat invocada per les tropes catalanes i, a més, la primera biografia de la fundadora de les caputxines s'havia dedicat a la reina de França, quan Catalunya romania annexionada la monarquia francesa, ran de la Guerra de Separació. Sobre aquest període, vegeu J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona 1956 i, sobretot, la *Historia y vida de la Venerable Madre Angela Margarita Serafina, fundadora de Religiosas Capuchinas en España, y de otras sus primeras hijas, hasta el año de mil [sic] 1622. En que la dexò escrita el P. Juan Pablo Fons, de la Compañía de Jesús. Revista por el P. Miguel Torbavi de la misma Compañía. Dedicarla a la Christianíssima Magestad de Doña Ana de Austria, Reyna Madre de*

que patí Catalunya des del segle XVII, que la deixà molt afeblida i exhausta. Amb tot, malgrat el context tan advers de guerres i revoltes, no faltaren pas les cartes postulatòries de diversos prelats, i àdhuc dels monarques hispans, adreçades al bisbe de Barcelona tot insistint en la prossecució del procés de beatificació de la fundadora hispana de les caputxines. Actualment, el procés de Sor Àngela Serafina es troba totalment deturat a Roma,¹¹⁶ segons consta a l'*Analecta* publicada pels framenors caputxins.¹¹⁷

4. LES CONSTITUCIONS BARCELONINES DE LES CLARISSES-CAPUTXINES

A inicis de l'època moderna, i durant el Renaixement, les successives reformes desenvolupades a l'interior de l'Orde de Santa Clara, primer la promoguda per Santa Colette de Corbie (1406) i, després, la suscitada per Maria Llorença Llong i les primeres clarisses-caputxines (1538), es proposaren de retornar als mateixos ideals de pobresa i visió fraterna de la vida comunitària indicats per Sant Francesc i Santa Clara d'Assís.¹¹⁸ En efecte, a l'hora d'estructurar i

Francia, la Abadessa y Religiosas de su Primario Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona. Barcelona: En casa de María Dexen 1649.

116. Apost. *Copia Publica Transumpti...* f. 361: «Praesentem Copiam Publicam, quae constat foliis 361, hoc comprehenso, fideliter extractam et exemplatum esse ab originali versione ex hispanica in italicam lingua Documentorum, quae pertinent ad Processum Ordinaria auctoritate constructum in Curia Ecclesiastica Barcinonensi super fama sanctitatis vitae, virtutum et miraculorum Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae, Fundatricis Monialium Capuccinarum in Hispania». Sobre l'estat actual del procés, paralitzat fa des de fa anys, vegeu SILVINUS A NADRO, *Acta et Decreta Causarum Beatificationis et Canonizationis OFM Cap ex regestis manuscriptis SS. Rituum Congregationis ab anno 1592 ad annum 1964*, Romae 1964, pp. 69-70. Sobre l'evolució d'aquest procés, cf. V. SERRA DE MANRESA, «La causa de beatificación de Sor Ángela Serafina Prat, fundadora hispana de las clarisas-capuchinas», *Memoria Ecclesiae* 26 (2005) 521-534.

117. Cf. *Analecta OFM Cap* 61 (1945) 58: «Causa Sectioni historicae remittenda sit»; vegeu, també, la carta de Bernardi de Siena a Roderic de Manresa (Roma 20 octubre 1959), on li manifestà que: «Ho ricevuto i suoi documenti relativi alla S. D. Angela M. Serafina, Capuccina. La causa purtroppo è molto complicata, essendo una causa storica» APCC, *Caputxines*, Llig. B-5-26, s.f.

118. Cf. J. M. SEGARRA, «Elements de vida fraterna en les primeres Constitucions de les clarisses-caputxines de Barcelona», *EstFr* 84 (1983) 33: «En el primer capítol

consolidar la primera implantació de clarisses-caputxines en els territoris hispans, Sor Àngela Serafina Prat féu traduir al català, amb algunes adaptacions, el text de les Constitucions de les monges caputxines de Nàpols i Milà.¹¹⁹ De fet, Àngela Serafina Prat trobà en el text de les Constitucions de Santa Colette¹²⁰ i en els Estatuts de les primeres caputxines un model molt adient per a la primera comunitat de clarisses-caputxines de Barcelona, i per això, Sor Àngela Serafina adoptà la legislació coletina i la completà amb alguns punts extrets de les Constitucions dels framenors caputxins: pobresa total i radical, austeritat, intensa vida de pregària, senzillesa i germanor en l'experiència comunitària o fraterna.

En el text de les Constitucions de Barcelona hi figura un aspecte molt remarcable, digne d'esment, que és la incorporació d'una versió catalana (la primera que es coneix!) del Testament de Santa Clara,¹²¹

se'ns parla ja de *pobres Sors*. Pobresa i fraternitat sempre unides. Acceptar la Regla de Santa Clara significa optar, d'entrada, per una vida pobra [...] Aquesta pobresa, però, no és sols l'esforç personal de cada germana. Tota la fraternitat hi queda implicada [...] Pobresa que cal que quedi reflectida en l'austeritat de les estructures externes del monestir. El treball és condició de pobres».

119. En l'escrit episcopal d'aprovació de les Constitucions (Barcelona, 10 gener 1603), el bisbe Alfons Coloma esmentà l'influx de les coletines i de les caputxines de Nàpols i Milà: «Aquesta Regla [l'h]avem obtinguda gràcies al Senyor, ab les declaracions del reverent pare fra Guillem de Cassal [...] També [h]avem obtingudas las addicions de Maria Llorença Longa fundadora del Monestir de Santa Maria de Hierusalem en Nàpols, que fonch la primera que féu tornar a observar las preditas declaracions, y finalment los estatuts del Monestir de santa Pràxedes de Milà, de las quals havem pres tot lo quens convenia pera la conservació del bon assento de aqueix Monestir»; *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch*, Barcelona 1644, f. 8.

120. Nascuda l'any 1381, una vegada morts els seus pares donà els béns als pobres i vestí l'hàbit del Terç Orde franciscà, vivint un temps retirada. Després es féu clarissa, i amb llicència de la Santa Seu reformà molts monestirs de menorettes i àdhuc de framenors, que féu retornar a la primitiva forma de vida franciscana, principalment a través de l'observança de la pobresa, de la pregària i de la penitència. Morí l'any 1447. Sobre Santa Coleta, reformadora del Segon Orde franciscà hi ha diversos estudis i biografies, destacant la que elaborà el famós arxiver i paleògraf André PIDOUX, *Sainte Colette (1381-1447)*, París 1907, i la ja citada de l'Abbé DOUILLET, *Sainte Colette...* publicada l'any 1884, també a París.

121. Vegeu la recensió crítica que, al seu dia, vam publicar sobre la traducció catalana dels escrits de Sant Francesc i Santa Clara, que, l'any 1988, edità la col·lecció «Clàssics del cristianisme», cf. *EstFr* 90 (1989) 314-315: «A més del manuscrit català del Testament (obra del segle XVIII conservat a Pedralbes) citat a la pàgina 136, cal

que fou inserida, segons la peculiar tradició caputxina, entre el text de la Regla i el de les Constitucions. S'ha d'assenyalar, que el text del Testament de Santa Clara és absent en les diverses edicions de les Constitucions coletines, i àdhuc es troba a mancar a les Constitucions de les caputxines de Nàpols. La versió catalana dels textos legislatius de les clarisses-caputxines fou realitzada pel reverend Francesc Broquetes¹²² i, segons sembla, se'n féu ja una primera edició impresa¹²³ l'any 1603, reeditada el 1644 en els obradors tipogràfics de Gabriel Nogués,¹²⁴ parent de Sor Isabel i Sor Àngela Astorch. En

fer especial esment de l'antiga traducció catalana, realitzada l'any 1603 i publicada a Barcelona l'any 1644, de la Regla i Testament de Santa Clara, emprada per les primeres generacions de clarisses-caputxines catalanes».

122. BHC, *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch*, Barcelona 1644, f. 1: «Ego Franciscus Broquetes S. Theologiae Doctor, ac eiusdem in Barcinonensi Universitate publicus interpres, legi quanta diligentia potui librum hunc regulae declarationum, et constitutionum Capuchinarum [sic] sanctimonialium iussu admodum Illustris, ac Reverendissimi domini D. Ildephonsi Coloma Barcinonensis Episcopi, et nihil in eo reperi Catholicae fidei, aut bonis moris repugnans, imo qui typis commutatur iudico dignissimum. Barcinone 3 Idus Februarii, anno virgineo partu 1603».

123. Ho testimonià Sor Isabel Astorch: «Desde el principio de la fundación de la sagrada religión de capuchinas en esta ciudad de Barcelona, la santa Madre procuró por medio del Ilmo. Sr. Obispo don Alonso Coloma y de otras personas, y muy principalmente por medio de los PP. capuchinos, obtener de Roma y de Nápoles la Regla y las constituciones de la religión de monjas capuchinas; y después de recibida, el Rdo. Doctor Francisco Broquetes, por encargo del Sr. Obispo que tanto amaba a la santa Madre, y era electo para la sede de Cartagena, nos hizo la caridad de traducirla del italiano al catalán y aquí mismo fue impresa y mandada estampar a 2 de febrero de 1603, antes que el dicho Sr. Obispo se trasladase a Cartagena»; I. TORRADEFLOT, *Crónicas...* Vol. I p. 373. Vegeu, sobretot, la *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch*, Barcelona 1644, f. 3: «Nos Ildephonsus Coloma, Dei et Apostolicae Sedis gratia Barcinonensis Episcopus, ac Regius Consiliarius visa superiori approbatione de mandato nostro facta per Reverendum Franciscum Broquetes Doctorem Theologum concedimus licentiam imprimendi, et divulgandi in nostra Dioecesi librum hunc Regulae Sanctae Clarae declarationum illius, et constitutionum a nobis datarum monialibus Capuchinis. Dat. Barcinone in nostro palatio Episcopali die 12 Ianuarii, anno ab ortu Christi 1603».

124. Vegeu a la BHC, *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch, donada a la gloriosa santa Clara, y confirmada per lo santíssim Pare Papa Innocencio Quart. Ab las necessarias declaracions, addicions y correccions fetas per lo Reverendíssim Pare fra Guillem de Casal, Ministre General del Orde de Sant Francesch, y per lo molt Reverent Pare Procurador General dels Pares Caputxins, y altres Religiosos. Per lo molt Illustre y Reverendíssim Senyor don Alonso Coloma Bisbe de Barcelona, donadas a las Monjas Caputxinas del Monestir de Santa Margarida de la mateixa Ciutat*. Barcelona: Per Gabriel Nogués 1644.

aquesta reedició, que és el text que ha arribat fins als nostres dies,¹²⁵ hi trobem la versió catalana de la Regla i Testament de Santa Clara, junt amb la traducció al català de les Constitucions coletines i els estatuts dels monestirs de Milà i Nàpols i, òbviament, amb les adequacions pròpies a la realitat del monestir barceloní, dictades pel bisbe de Alfons Coloma.

Aquestes Constitucions de les monges caputxines de Barcelona, amb els retocs que hi donà la beata Àngela Astorch des de la seva condició d'abadessa de les caputxines de Saragossa, foren adoptades, al llarg del segle XVII, per la majoria de monestirs hispans de clarisses-caputxines i, per això, se'n feren noves estampacions al llarg de tot el segle XVII i XVIII.¹²⁶

A propòsit de la pervivència i la validesa del text constitucional de les caputxines de Barcelona, s'ha escrit que, malgrat respondre «a una mentalitat espiritual molt concreta i a una sensibilitat cultural molt determinada, les primeres caputxines catalanes ens donen (amb la redacció de les seves Constitucions), una imatge de sinceritat i de franciscanisme retrobat, de recuperació de la inicial experiència»,¹²⁷ essent, encara avui, un text legislatiu globalment vàlid, que pot ajudar a reenfocar, de bell nou, la concepció franciscana de la vida contemplativa a partir de la vivència comunitària de la pobresa, de la

125. El P. Joan Fogueres esmentà una primera edició que hauria estat publicada l'any 1603 a instàncies del bisbe Alfons Coloma: «Lo mandó imprimir en lengua Cathalana, y de su mano entregó el Libro a la Madre Serafina a dos de Febrero de 1603, imponiendo el precepto de Santa Obediencia a ella, y a las Monjas, y a las otras Abadesas y Religiosas, que en adelante profesaren, la guarda y observancia de dicha Regla, Declaraciones y Constituciones»; J. FOGUERES, *Epítome...* p. 158.

126. A guisa d'exemple vegeu les Constitucions publicades a Toledo l'any 1647 i reeditades, posteriorment, a Madrid el 1774; BHC, *Regla de la Gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas del Santísimo Crucifijo de Roma, reconocidas, y reformadas por el Padre General de los Capuchinos. Y con las adiciones a los Estatutos de dicha Regla, sacadas de las que el Ilustrísimo Señor Don Alonso Coloma, Obispo de Barcelona dió a las Monjas Capuchinas de la misma Ciudad, en el principio de su Fundación el año de 1603. Que después la Santidad de Paulo V, de fel[iz] rec[ordación], por Breve particular concedió a la Abadesa y Monjas del Convento de Santa Clara de Valencia, en 22 de agosto del año 1617. Que es la que hoy guardan las Monjas Capuchinas de Castilla. Año 1647, Madrid 1774.*

127. Cf. J. M. SEGARRA, «Elements de vida fraterna en les primeres constitucions de les clarisses-caputxines de Barcelona», *EstFr* 84 (1983) 80-81.

igualtat entre les germanes,¹²⁸ i del silenci contemplatiu en el clima favorable, i irrenunciable, de la clausura papal.

5. LA PROJECCIÓ ESPIRITUAL DE LA BEATA MARIA ÀNGELA ASTORCH

De la primitiva generació de clarisses-caputxines emergeix la figura de Sor Maria Àngela Astorch. Nascuda a Barcelona el dia primer de setembre de l'any 1592, fou batejada amb el nom de Jerònima Maria Agnès a la parròquia del Pi.¹²⁹ Era filla de Cristòfor Cortey i de Caterina Storch (o Astorch), una dona de considerable posició social que havia heretat els béns del seu oncle, a condició que els fills mantinguessin el cognom Storch.¹³⁰ Un germà de la futura Sor Àngela, Josep [Cristòfor] Storch, professà l'any 1609 a l'Orde dels servites.¹³¹ Jerònima-Agnès Astorch, essent molt joveneta perdé primerament el pare i, poc després, la mare i, segons testimonis documentals d'època, fou guarida, l'any 1599, per la pregària d'intercessió de la carismàtica fundadora de les caputxines, Sor Àngela Serafina Prat,¹³² amb qui ingressaria, el 1603, amb el primer grup de caputxines, quan Jerònima

128. Amb tot, durant els segles XVIII i XIX, i a semblança dels frares caputxins, les monges visqueren una certa divisió *classista* dins de la comunitat entre religioses coristes i lligues: «És cosa molt llastimosa y sensible que las coristas hajan de deixar la obligació del Cor per a que una monja de obediència visca sens fer res y se donia a l'ociositat»; ADB, IV. Ordes Religiosos, Caputxines: carta del visitador, Ramon Capdevila, a l'Abadessa de les Caputxines de Mataró (Barcelona, 19 octubre 1820) s.f.

129. APCC, llig. B-5-25, *Còpia de lo supuncial del Baptisma de la M[ar]je Mariàngela Astorch, Fundadora del Convent de Múrcia, Caputxina*: «Als tres de setembre Any 1592, fonch batejada per mi Joan Vilar, Vicari de la Iglésia Parroquial de Sta. Maria del Pi, Hyerònima, Maria, Ignés, filla de Cristòfor Astorch, y de Chatarina muller sua, foren padrins lo Sr. Miquel Manascal, llibreter, y Maria Manescala donzella y germana sua».

130. Poc després de la beatificació de Sor Àngela Astorch foren descoberts, i publicats, cinc importants documents que il·luminen l'ambient familiar de la beata caputxina; vegeu J. M. SEGARRA, «Alguns documents inèdits sobre la Beata Maria Àngela Astorch i el monestir de les clarisses-caputxines de Barcelona», *EstFr* 84 (1983) 363-368.

131. Cf. VICENTE DE PERALTA, «La Venerable Sor Maria Àngela Astorch», *EstFr* 22 (1919) 428: «Cristóbal, religioso en la Orden de los Servitas».

132. Cf. L. I. ZEVALLOS, *Vida, virtudes, favores del cielo, milagros y prodigios de la V. Madre Sor Maria Àngela Astorch [sic]*, Madrid 1733, p. 8: «Resurrección prodigiosa de la Niña, por la oración de la V. Madre Serafina, y Patrocinio de María Santísima».

Astorch només tenia onze anys, a tall d'aspirant,¹³³ en el monestir de Santa Margarida la Reial de Barcelona. Allí, entre les clarisses-caputxines, hi prengué el nom de Sor Maria Àngela quan començà, el dia 7 de setembre de 1608, el noviciat canònic.

Al llarg de la seva vida religiosa Sor Àngela Astorch, agraciada per una notable comprensió infusa de la llengua llatina,¹³⁴ mostrà una gran afecció a la lectura dels llibres bíblics, litúrgics i patristics; per aquesta raó, el reverend Gaspar Gil, confessor de les caputxines de Saragossa – i després bisbe de Vic – es planyia que Sor Àngela Astorch «fuese mujer, y no poderla ordenar de sacerdote para que predicase».¹³⁵

Àngela Astorch professà la Regla de Santa Clara el dia 8 de setembre de 1609. El maig de 1614 fou enviada amb el grup de caputxines que fundaren a Saragossa. Allí, inicialment, hi féu de mestra de novícies i de juniores. L'any 1626, fou elegida abadessa, càrrec que exercí fins el 1636. En el mentrestant, el 28 d'agost de 1627, havia obtingut un breu del Papa Urbà VIII, en el qual es donava l'aprovació pontifícia al text de les Constitucions de Saragossa,¹³⁶ un text legislatiu pràcticament calcat del de les Constitucions de Barcelona¹³⁷ de l'any 1603, a excepció de la manera de procedir a l'elecció de l'abadessa.

133. Ho possibilitava el text de les Constitucions de Barcelona: «Sia de edat de dotze anys complits abans li sia vestit lo [h]àbit de la Religió. Però ninguna fassa Professió abans dels divuyt anys»; *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch*, Barcelona 1644, f. 100.

134. Cf. L. I. ZEVALLOS, *Vida, virtudes, favores del cielo...* pp. 51-52: «Infündela Dios la inteligencia del Latín, y Divina Escritura. Facilidad y afición que Dios la comunicó a leer Libros Latinos de Escritura y Santos Padres».

135. Cf. *EstFr* 22 (1919) 435.

136. Vegeu la «Bula y Letras Apostólicas de nuestro muy Santo Padre Urbano, por la Divina providencia Papa Octavo, concedidas en forma de Breve, *sub anulo Piscatoris*, para la perpetua aprobación y confirmación de las Constituciones y Estatutos de las Monjas Capuchinas, con que se guarda la primitiva Regla de la Bienaventurada nuestra Madre Santa Clara. Sacadas a instancia de la Madre Abadesa y demás Religiosas Professas del Convento de Capuchinas de Zaragoza», dins *Regla Primera de la Gloriosa Madre Santa Clara, Estatutos y Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Sevilla 1693, pp. 56-69.

137. Ho indicà el P. Jacint de Sant Julià, ex-provincial i guardià del convent de Montcalvari: «Son muy ajustadas unas con otras, y conformes no sólo en el sentido, sino casi en las palabras, y (a nuestro sentir) son las mismas las de Çaragoça que las de Barcelona, y copiadas aquellas de aquestas mudando solamente el idioma catalán en castellano»; APCC, llig. B-5-25, *Parecer de Padres en orden a las Capuchinas que de Barcelona habían ido para fundar en Mallorca*, s.f.

Sor Àngela Astorch (que l'any 1639 havia estat reelegida abadessa de la comunitat de Saragossa), el 1641 demanà al reverend Aleix de Boixadors que fos el seu director espiritual. L'any següent, amb ell, van començar a tramitar la fundació d'un monestir a Múrcia, que comptà amb l'autorització reial a partir del 3 de desembre de 1644.

El dia 9 de juny de 1645, Sor Àngela Astorch, acompanyada d'un petit grup de caputxines, sortí de Saragossa cap a Múrcia per tal d'estructurar la fundació del nou monestir projectat, el qual fou inaugurat el dia 29 de juny de 1645. Aquesta fundació es va veure interferida diverses vegades pels estralls de la virulent pesta de 1648 i, també, per les devastadores inundacions de Múrcia dels anys 1651 i 1653, quan les religioses s'hagueren de refugiar a *les Ermites*, i havent de refer el monestir diverses vegades.¹³⁸ L'any 1661 Àngela Astorch renuncià al càrrec d'abadessa, ja que se sentia inhàbil (sense memòria i infantilitzada),¹³⁹ acabant els seus dies el 2 de desembre de 1665, després d'una intensa vida de pregària i penitència, al servei de les germanes, a través de forts i sovintejats exercicis penitencials¹⁴⁰ que li valgueren una gran fama de santedat. Per aquest motiu, poc després del seu traspàs,¹⁴¹ en el 1668, ja fou incoat el procés diocesà de beatificació a Múrcia. Aquest procés¹⁴² fou reobert el 1759. En els

138. Sobre la fundació i primer desenvolupament de la fundació de les monges caputxines a Múrcia, vegeu L. I. ZEVALLOS, *Crónica del observantísimo Convento de Madres Capuchinas de la Exaltación de el Santísimo Sacramento en la ciudad de Murcia*, Madrid 1736.

139. Cf. L. I. ZEVALLOS, *Vida, virtudes, favores del cielo...* p. 236: «Sin memoria, y como inhábil».

140. Cf. L. I. ZEVALLOS, *Vida, virtudes, favores del cielo...* p. 104: «Grandes fueron los rigores penitentísimos destes tres ejercicios de la Cruz, Oración del Huerto y cárcel, o sótano, en que estuvo el Salvador. Pero sin comparación, más cruel y doloroso, fue el que practicó contra su cuerpo virgen, para imitar el Passo de los Azotes; porque enardecida su alma en el amor de Dios, y con los impulsos y ansias de la imitación de Christo, se había atar a una Columna, o Madero, y por una o dos Religiosas, confidentes y calladas, a deshora de la noche, de ocho en ocho días, por espacio de siete años, (que después la obediencia modificó esta excessiva crueldad), se había azotar con los instrumentos, que diximos, haziendo en ella una carnicería, por imitar a su Amado en el Pretorio de Pilatos y Passo de la Columna».

141. Cf. L. I. ZEVALLOS, *ibíd.*, p. 247: «Su entierro, exequias, concepto de su santidad [...] Luego que expiró la Venerable Madre, quedó su Cuerpo no feo, denegrido, ni pálido, sin causar horror o temor, como suele suceder en los demás».

142. APost, [*Beat. et Can. V.S.D. Mariae Angelae Astorch, Monial. Cappuccinae, et Fundatricis Monast. Caesaraugustani et Murciensis*]. *Copia publ[ic]a Processus*

anys 1773-1776 foren promulgats els decrets d'aprovació dels escrits, i l'any 1850 es publicà el d'heroïcitats de virtuts, amb un dictamen mèdic favorable l'any 1926, quan fou reconeguda una guarició atribuïda a la intercessió de Sor Àngela; una guarició que fou revalidada l'any 1980 per un nou dictamen pericial, que l'any 1981 reconegueren els membres de la Congregació dels Sants, la qual en preparà la beatificació, celebrada, finalment, a Roma el dia 23 de maig de 1982.

L'any 1773, durant la primera fase del procés diocesà de beatificació, a petició de les monges caputxines de Múrcia, el jesuïta Luis-Ignacio Zevallos publicà una extensa biografia de Sor Àngela Astorch,¹⁴³ on a més de posar en relleu la fama de santedat de Sor Àngela,¹⁴⁴ oferí valuoses notícies sobre la vida i espiritualitat de les primitives caputxines,¹⁴⁵ tot remarcant com la beata Astorch fou molt devota del Sagrat Cor de Jesús¹⁴⁶ i presentant-la, allora, com a pione-

Aucto[rita]te Ap[osto]lica in Civitate Murciae constructi, super virtutibus et Miraculis in specie d[ic]t[ae] Ven[erabile] S[ervae] D[ei]. Pel que fa a la còpia autèntica dels escrits de Sor Àngela Astorch, els trobem també a l'arxiu de la Postulació General dels framenors caputxins, compilats en un volum relligat amb tapes flexibles de pergami, titulat: *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria Angela Astorch*; APost, Sig. 10-A-24.

143. BHC, *Vida, virtudes, favores del cielo, milagros y prodigios, de la V. Madre Sor Maria Àngela Astorch [sic], religiosa capuchina natural de Barcelona; fundadora en la ciudad de Murcia de su Ilust[r]e Convento de Capuchinas, de la Exaltación del Santísimo Sacramento. Por el Padre Luis Ignacio Zevallos, de la Compañía de Jesús.* Madrid: Imp. G. Roxo 1733.

144. L. I. ZEVALLOS, *ibíd.*, f. 8 v: «[H]aviendo muerto con fama de santidad, y heroyca virtud, en este Convento observantísimo de Madres Capuchinas Descalças en la Ciudad de Murcia, año 1665, su grande Fundadora, la esclarecida Virgen, Esposa de Christo y V. Madre Sor María Àngela Astorch, procuraron y consiguieron inmediatamente a su fallecimiento, como tan buenas Hijas, sus Religiosas y Súbditas, se formasen Processos Jurídicos ante el Ordinario, el Ilmo. Señor D. Matheo Legassa Bogueyro, Arçobispo Obispo de Cartagena». Sobretot, vegeu *De Venerabili Angela Maria Astorch, Fundatricis Monasteriorum Caesaraugustani et Murciensis Monialium Capuccinarum. Commentariolus erutus ex Actis illius causae exhibitis S. S. Rituum Congregationi*, Roma 1827.

145. Cf. L. I. ZEVALLOS, *Vida, virtudes, favores del cielo...* pp. 538-573: «1. Elogio de aquella gran muger y V. Madre Sor Francisca Gertrudis Díez de Béjar; 2. Elogio de la Madre Sor María Inés de Villaseca; 3. Elogio de la Madre Sor Clara de Sessé; 4. Elogio de la Madre Sor Arcángela Amatrain; 5. Elogio de la Madre Sor Isabel Antonia Salabert».

146. Cf. S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 99: «Doctora mística por sus escritos,

ra d'aquesta moderna devoció cristològica¹⁴⁷ alguns anys abans de les revelacions de Paray-le-Monial que rebé per a tota l'Església Santa Margarida d'Alacoque.¹⁴⁸

També la beata Maria Àngela Astorch fou devotíssima de l'Eucaristia, tant, que sofrí moltíssimes angúnies pels ultratges que cometien els protestants i els soldats en contra de Jesús Sagramentat, de manera que la beata caputxina hauria volgut recollir i salvaguardar totes les custòdies profanades.¹⁴⁹ Motivat per aquest intens amor a l'Eucaristia, i per la seva fonda identitat catòlica, la beata Astorch volgué dedicar l'església del convent de caputxines de Múrcia a l'Exaltació del Santíssim Sagrament,¹⁵⁰ per tal de reparar i expiar les profanacions que, durant la Guerra de Separació, efectuaren les tropes militars en algunes esglésies del Principat de Catalunya.¹⁵¹

especialmente por las *Constituciones del amor divino*, que Dios le reveló, y apóstol celosísimo de la devoción al Sagrado Corazón de Jesús, que propagó e inspirados documentos recientemente remitidos a Roma para su examen, instituyó además en Zaragoza, en 1640 [1626!], antes de la aparición de Jesucristo a la Beata Margarita de Alacoque, la primera confraternidad del Sagrado Corazón de Jesús, bajo el título de *Monte de Piedad del Sagrado corazón de Jesús en sufragio de las almas del Purgatorio*. Hizo voto de dirigirse siempre a la perfección; Nuestro Señor reposó en forma de niño en su corazón, como canta en su *Somni de Sant Joan* nuestro inmortal Verdaguer».

147. Cf. V. SERRA DE MANRESA, «Catalunya i la devoció al Sagrat Cor: els orígens i els principals propagadors» *ASTar* 80 (2007) 125-126.

148. Cf. *Pràctica de la devoció al Santíssim Cor de Jesús*, Barcelona 1847, Introd. f. IV: «Però antes que la V. Margarida [d'Alacoque], la havia practicada una devota religiosa natural de aquest Principat [de Catalunya], la V. M. Sor Maria Àngela Astorch, fundadora de las Monjas Caputxinas en Zaragoza y Murcia».

149. APost, *Scritti...* f. 11 r: «[Un día] de pronto, se me representó como los herejes enemigos de Ntra. Sta. fee chatólica [h]avían saqueado la isla del Brasil, y dióme terrible pena y cuydado que [h]abrían echo los tales de las custodias y del SSmo. Cuerpo de Christo Sagramentado, y me dió una pasión y ansia de recogerlas y traerlas a España, grandísima».

150. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima...* p. 9: «Impulso que tuvo el Señor Don Alexos de Boxadós y de Llull, Doctor en ambos derechos, Canónigo de la Santa Yglesia de Barcelona, e Inquisidor Apostólico del Reyno de Murcia, para fundar el Convento de Madres Capuchinas, dedicado a la *Exaltación del Santísimo Sacramento* en la Ciudad de Murcia».

151. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima...* pp. 9-10: «Apenas llegaron las voraces llamas del fuego acometer sacrílegas las especies Sacramentales en el Principado de Cataluña, [...] el señor don Alexos de Boxadós y de Llull [...] resolvió

Aquest monestir murcià de caputxines fou bastit en unes cases i hortes que adquirí, per aquesta finalitat, el reverend Aleix de Boixadors en el carrer Nou de Múrcia,¹⁵² i fou inaugurat el dia 28 de juliol de 1645:

El señor don Alexos, con su acostumbrada cortesía, dió a la Reverenda Madre Soror María Ángela Astorch, Fundadora y Abadessa, las llaves del Convento [...] y entraron las Reverendas Madres Fundadoras en la clausura a veynte y ocho de julio, poco antes de las Ave Marías, que rezaron en el Choro, Año de mil seyscientos quarenta y cinco.¹⁵³

El rei Felip IV col·laborà amb notables aportacions econòmiques, de manera que aquesta protecció règia facilità l'ingrés al monestir de les noies de Múrcia que no tenien possibilitats econòmiques per aportar una dot.¹⁵⁴ Aquest monestir murcià de caputxines, a més d'honorar l'Eucaristia, fou fundat per tal d'acollir a noies pobres, sense dot, tal com ho escriví el patrocinador de la fundació en un extens memorial datat a Múrcia el 23 de maig de 1645:

zeloso, y afectuoso a este inefable misterio de Fe en su corazón, solicitar, y mientras viviere procurar por todos caminos el desagravio. Discurriendo con eficacia, y cuidado, escogió por lo mejor, y proporcionado medio, consagrar un Coro de Virgenes a la exaltación de este omnipotentísimo Señor Sacramentado, que observando Religión penitentísima». En una carta dels Diputats de la Generalitat de Catalunya, del 18 de setembre de 1640, adreçada al rei Felip IV, suplicaven al monarca que impedis l'entrada a Catalunya de «los soldados sacrílechs y excomunicats, per haver cremat dos vegades lo Santíssim Sagrament, que sia alabat», editada per V. SERRA DE MANRESA, «Bernardí de Manlleu en el context de la Guerra de Separació. Notícia d'alguns documents inèdits», *Pedralbes* 10 (1990) 173.

152. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentísima...* p. 13: «Compró el señor don Alexos unas casas principales en la calle nueva desta Ciudad [...] en 21 días se formaron y fabricaron Yglesia harto capaz, campana, Choro, Sacristía, Confessionario, Comulgatorio, Portería, Torno, Tinagero, Cozina, Refectorio, *de profundis*, Tribuna, Sacristía, a dentro grande y capaz dormitorio, una Huerta no pequeña, con una Azequia grande de agua corriente que passa por ella, y reducido todo dentro de la clausura necesaria».

153. N. TORRECILLA, *Ibid.*, p. 15.

154. N. TORRECILLA, *Ibid.*, p. 16: «Motivado el Rey nuestro señor, el cooperar en hecho tan propio de su Augustísima Casa, [ha] conseguido las colocaciones de muchísimas pobres Donzellas desta Ciudad de Murcia».

En la ciudad de Murcia [h]ay más abundancia de mugeres [...] de cortos caudales; y así será [de] gran utilidad pública que las hijas de padres honrados della, hallen esta colocación tan virtuosa sin el gasto de las dotes de otros conventos. Porque esta Religión [de capuchinas] no la admite, ni tampoco rentas en posesión, ni propiedad.¹⁵⁵

Durant el llarg sojorn de la beata Astorch en aquest monestir de Múrcia, la caputxina catalana sofrí un gran enyorament¹⁵⁶ per mor de les greus dificultats que passava la seva Pàtria, Catalunya, quan, annexionada a França, patia els estralls de la Guerra de Separació, especialment la violència de les tropes castellanques que oprimien una població castigada i empobrida pels allotjaments de les tropes i afeblida, encara, per la pesta i les guerres, tal com ella mateixa ho escriví el maig de 1651:

Primero día de Mayo deste Año de 1651. Después de [h]aver comulgado, rogando por los trabajos de mi patria, y peste tan grande como disian [h]avía, ofreciendo para su remedio todas las comuniones de las religiosas y la mía para la salvación de los apestados.¹⁵⁷

En efecte, Sor Àngela Astorch sofrí moltíssim per la situació de Catalunya durant la Guerra de Separació¹⁵⁸ essent-li, òbviamment, impossible de pregar per la victòria de les tropes castellanques en con-

155. N. TORRECILLA, *Ibíd.*, pp. 18-19.

156. Poc després d'iniciada la revolta catalana de 1640, la beata Astorch escriví, com de passada, dins dels seus escrits espirituals que: «En este [mesmo] año de 1640 o quarenta y uno, en una ocasión, cantando vísperas, de pronto reberberaron en mi memoria los trabajos de mi patria y principado de Cataluña, y esto con una melancolía y tristeza que desfallecía mi corazón, y no me podía tener en pie»; APost, *Scritti...* f. 72 v.

157. APost, *Scritti...* f. 76 r.

158. Cf. M. A. ASTORCH, *Mi camino interior. Relatos autobiográficos*, Madrid 1985, n. 575: «En el tiempo que gobernó el Conde Duque [de Olivares] la monarquía [de Felipe IV] por espacio de doce años, padeció mi alma y corazón. [...] Mi vida, Padre, me parecía un soplo. Entendí que por todo el principado de Cataluña durarían doce años (las guerras) y tan sangrientas, que no perdonarían a justos ni pecadores, ni a los niños, pues los echaban vivos en los ríos, sólo por no admitir el papel sellado. Duraron doce años. Ni a las iglesias no perdonó ni a los altares».

tra del poble català. Al llarg dels seus escrits autobiogràfics, Sor Àngela Astorch, explica, amb molta gràcia, algunes anècdotes ocorregudes durant el viatge de Saragossa a Múrcia (com ara la por que passaren a Oriola quan hi pernoctaren),¹⁵⁹ sense estalviar-nos la descripció, feta amb gran vivesa, del profund dolor que li causà haver de deixar el monestir de Barcelona en ocasió de l'expansió de les clarisses-caputxines als territoris hispans essent, aquest, el més gran, i difícil, acte d'obediència de la seva vida religiosa;¹⁶⁰ una vivència, prou indicativa, del gran amor que la beata Astorch professà a la pàtria catalana.

Àngela Astorch, al llarg dels seus escrits, es planyia d'allargar-se massa en la descripció de la seves experiències espirituals: «Padre y Sr. mío, mucho siento el ser larga y prolixa en mis comunicaciones de spiritu»;¹⁶¹ unes descripcions que eren sempre redactades en castellà, però amb un fort influx de la seva llengua materna, el català,¹⁶² i

159. APost, *Scritti...* f. 153 r: «Diéronos una pieza para pasar la noche, cuyas ventanas davan a la calle, en la qual, a tal [h]ora de la noche oymos [= oímos] un ruido y estruendo terrible de gatos, perros y grosería confusa, que parecía andavan exorcistas de demonios por el ayre junto a las ventanas de la pieza. Pasamos en silencio la noche sin osar disir nada las unas a las otras por no ocasionarnos más pavor. Sierto [= cierto] padesimos interiormente muchísimo toda la noche esperando amaneciera para tomar aliento».

160. APost, *Scritti...* f. 151 r: «[H]aviendo vivido en mi primitivo convento de Santa Margarita la Real de Barcelona trece años, me mandó la obediencia de mi prelado saliese a la fundación de la ciudad de Çaragoça, y fue en el año 1614 en 19 del mes de mayo. Fue mi sentimiento uno de los mayores que [h]e tenido en mi vida; y así el mayor acto de obediencia de ella [...] Fue mi salida para venir a esta ciudad de Murcia a fundar este convento de la Exaltación del SSmo. Sacramento el año 1645 [...] Fue el camino largo y trabajosos».

161. APost, *Scritti...* f. 86 v.

162. El P. Lázaro Iriarte, editor dels escrits de la Beata Astorch escriví: «No obstante su amor a la patria catalana y el empleo constante del catalán en su niñez y primera juventud, escribió siempre en castellano, aun en los años en que el destinatario fue su compaisano el inquisidor Boxadós, y con un dominio perfecto de esta lengua. Como es natural, no faltan algunos vocablos y giros catalanes; abundan también los aragonesismos, asimilados en los tres decenios de su permanencia en Zaragoza. Donde más se nota la ambigüedad es en la grafía de algunos sonidos, debido, sobre todo, a la persistencia de la fonética catalana»; *Beata María-Ángela Astorch (1592-1665): Mi camino interior. Relatos autobiográficos. Cuentas de espíritu. Opúsculos espirituales. Cartas*. Edición preparada por Lázaro Iriarte, Madrid 1985, Introd., p. 13. Vegeu sobretot, a l'APost, *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria Angela Astorch*, introd. s.f: «La lettura di questo scritto, che si estende a cento undeci pieghi,

escrites en diverses tongades.¹⁶³Tots els escrits d'Àngela Astorch foren compilats en ocasió del procés diocesà de beatificació, i transcrits acuradament en un volum que fou autenticat per ordre del bisbe de Cartagena.¹⁶⁴ Aquests relats autobiogràfics, que en bona part van ser editats per l'historiador caputxí Lázaro Iriarte,¹⁶⁵ foren publicats amb l'expressiu títol de *Mi camino interior*;¹⁶⁶ un títol suggerit per aquestes mateixes paraules que va repetint, amb relativa freqüència, Sor Àngela Astorch des dels inicicis de la seva autobiografia: «Mis Confesores me havían mandado escribir las cosas de *mi espíritu y camino interior*».¹⁶⁷

L'estil de Sor Àngela Astorch és força repetitiu, puix que té l'únic

o sia quatro cento quaranta quatro fogli e asai noioso, tanto per essere difusso, che per il cattivo carattere e lo stile in cui la Venerabile scriveva, ed anche per il suo linguaggio composto dal Castigliano e Catalano».

163. «Estos papeles continuan las cosas de mi espíritu desde que salí de Çaragoça, que fue el año de 1645 [h]asta medio verano deste de 1649»; APost, *Scritti...* f. 151 r.

164. APost, Sig. 10-A-24, *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria Angela Astorch*, (Roma, 18 març 1842): «Per incarico e commessione che mi é stata fatta dal'Ilmo. e Rvmo. Monsignore Andrea Frattini, Promotore della Fede, ho letto colla dovuta attenzione un tomo in foglio legato a la rústica, il quale secondo l'attestato e certificato dell'Revmo. ed Ilmo. Monsignore vescovo di Cartagena, é una copia autentica da suo ordine, per il suo secretario di Cámera data degli scritti della Venerabile Serva di Dio Sor Maria Angela Astorch». Aquesta còpia dels escrits fou preparada entre els anys 1832 i 1833 per José Sáenz de Tejada, Secretari de Cambra del bisbat de Cartagena, a petició de Sor Josefa-Francisca Martínez de Yeste, abadessa de les caputxines de Múrcia. Una volta tramesa a Roma, allí fou examinada pel bisbe d'Oriola Félix Herrero Valverde qui, durant el març de 1842 sojornà a Roma.

165. Cf. L. IRIARTE (ed.), *Mi camino interior...* pp. 15-16: «La copia fue realizada con un criterio de fidelidad meticulosa por dos amanuenses de bella y clara caligrafía. El primero, que transcribió la mayor parte de las cuentas de espíritu, traslada mecánicamente cada letra como la encuentra, con la grafía propia de la Beata [...] El segundo copista, que transcribió varios de los opúsculos y la relación autobiográfica, se toma la libertad de unir más racionalmente las palabras y de corregir la ortografía original [...] Terminada la copia, fue confrontada línea por línea con el original. Mandada a Roma».

166. L. IRIARTE (ed.), *Mi camino interior...* p. 20: «[Àngela Astorch] tuvo la conciencia de que el itinerario que Dios la hacía recorrer se salía de los carriles trillados; habla reiteradamente de lo que ella llama *mi camino interior*; un modo peculiar de comunicación con Dios, un conjunto de misericordias divinas. Por esta razón he titulado *Mi camino interior* al conjunto de escritos de la Beata».

167. APost, *Scritti...* f. 2 r i f. 54 r: «Este año de 1636, en veynte del mes de enero, dí cuenta a V. M. de todo mi modo de proceder en *mi camino interior*».

objectiu d'explicar al seu director espiritual, Aleix de Boixadors, les constants il·luminacions interiors i, també, la fermesa i constància en les seves penitències, com ara el deixuplinar-se fortament durant mitja hora maldant de revivre la flagel·lació de Crist;¹⁶⁸ un aspecte biogràfic que no es pot pas silenciar,¹⁶⁹ atesa la gran importància que tingué per a la vida espiritual de Sor Àngela Astorch. La beata Astorch, per a l'exercici de les deixuplines, emprà instruments que li laceraven el cos.¹⁷⁰

Al larg dels seus escrits la beata Astorch es mostra altament agraïda pel do de la contemplació,¹⁷¹ capaç de recollir-se internament amb extraordinària facilitat, i maldant per situar-se «en ocupació interior, encerràndome dentro de mi misma con mi Dios»,¹⁷² per tal d'assaborir les pregoneses inefables del misteri de Déu Trinitat,¹⁷³ viscudes en el seu cor contemplatiu especialment durant la pregària litúrgica.¹⁷⁴ Atesa aquesta rica experiència litúrgica, ha estat qualificada com *la mística del breviari*, i, alhora, ha estat presentada

168. APost, *Scritti...* f. 70 v: «finí en esto el ejercicio de la flagelación, que duró poco más o menos, media [h]ora, y mi alma quedó consoladísima», escriví l'any 1636 al seu seu confés la beata Astorch.

169. Cf. L. IRIARTE (ed.), *Mi camino interior...* p. 17: «Otro reparo provenía de las numerosas descripciones de las que la Beata llama *ejecuciones penales*, elemento integrante de su camino interior, humillaciones públicas, maceraciones corporales rebuscadas, en especial su afición a experimentar en propia carne los azotes del Señor en la columna constituyen un dato biográfico que no debe ignorarse».

170. Cf. L. IRIARTE (ed.), *Mi camino interior...* f. 11: «En cuanto a la penitencia, hacía tres disciplinas cada semana, siguiendo en eso la comunidad, lunes, miércoles y viernes, con tal afecto, que ordinariamente derramaba sangre en ellas por usar de instrumentos violentos. Fuera de éstas, hacía muchas a solas, sin ser registrada de nadie, con mucha fluxión de sangre. Vestía túnica de estameña, iba con solas unas sandalias; y por maravilla hice sino dos comidas cada día y muy poco cada vez».

171. APost, *Scritti...* f. 56 v: «En una <h>ocasión, viernes después de comulgar, me yso [= hizo] una misericordia Dios Ntro. Sr., y fué encerrarme en una profundidad interior, en la qual vine a estar olvidada de todas las cosas».

172. APost, *Scritti...* f. 6 r.

173. APost, *Scritti...* f. 12 r: «Día de la SSma. Trinidad, después de [h]aver comulgado, experimenté grandísima solemnidad y fiesta en lo íntimo y profundo de mi alma, y derretida en amorosas lágrimas, y comprendida de una profundidad y cantidad grande, experimenté la asistencia de las tres divinas personas dentro mi alma, con tanta claridad y distinción que no le pude ignorar».

174. Cf. L. IRIARTE (ed.), *Mi camino interior...* p. 11: «Mientras va recitando los salmos, las antífonas, los responsorios, se siente invadida de luz superior y arrebatada en Dios, sin que ello le impida mantener la atención externa a la ejecución coral».

com una de les figures més representatives i originals de la mística hispana del segle XVII.

Sor Àngela Astorch, a través dels seus escrits espirituals manifesta la gran mortificació que experimentà per fet d'haver de ser responsable, com abadessa,¹⁷⁵ del progrés espiritual de cadascuna de les germanes confiades: «Esme suma mortificasi3n verme prelada, y [h]aver de mandar. Tratar con criaturas es una continua violencia para mi sp3ritu».¹⁷⁶

L'any 1626, al ser elegida abadessa per primera vegada, la beata Astorch maldà per animar pastoralment la comunitat segons el voler de Santa Clara, esdevenint mare i serventa sol·lícita de totes les germanes. Amb aquesta finalitat, i seguint quasi literalment el text de les Constitucions del protomonestir de Barcelona, aprovades el 1603, elaborà les Constitucions del monestir de Saragossa, on accentuà els valors d'una veritable vida fraterna, seguint de prop l'esperit de Santa Clara i el testimoniatge de Sor Àngela Serafina Prat. Aquestes Constitucions,¹⁷⁷ publicades l'any 1629, tingueren diverses edicions i foren adoptades a bona part dels monestirs hispans, àdhuc al de Barcelona,¹⁷⁸ i foren practicades fins l'any 1927, quan foren publicades les primeres Constitucions Generals per a les clarisses-caputxines d'arreu del món.

6. LES CLARISSES-CAPUTXINES, UNA VIDA PREGÀRIA I PENITÈNCIA

En les pàgines d'una primitiva aproximació biogràfica que s'estampà sobre la vida i la irradiació espiritual de la fundadora de

175. APost, *Scritti...* f. 51 r: «Siempre siento el verme ocupada en los oficios de la religi3n y el yr [= ir] ocupada y con tantas atensiones y cuydados por el oficio de prelada, que del modo que padezco en mi interior y los sentimientos que padezco es imposible disirlo [= decirlo] pero no el padecerlos».

176. APost, *Scritti...* f. 159 r.

177. BHC, *Regla Primera de la Gloriosa Madre Santa Clara, y Estatutos y Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Saragossa 1629.

178. BHC, *Regla Primera, y Estatutos*, Barcelona 1915, pp. 64-79: «Bula y Letras Apost3licas de nuestro muy Santo Padre Urbano VIII, concedidas en forma de Breve, *sub anulo Piscatoris*, para perpetua aprobaci3n y confirmaci3n de las Constituciones y Estatutos de las Monjas Capuchinas, con los que se guarda la primitiva Regla de la Bienaventurada Madre nuestra Santa Clara. Sacadas a instancia de la Madre Abadesa y demàs Religiosas Profesas del Convento de Capuchinas de Zaragoza».

les caputxines hispanes, s'indica, molt explícitament, que Sor Àngela Serafina Prat s'esforçà per tal de seguir fidelment la «observancia religiosa de la primitiva Regla de la gran Madre Santa Clara, reformada por su hija S. Colecta, [que] consiste en quatro votos esenciales: Pobreza, Obediencia, Castidad y Clausura».¹⁷⁹ Aquests vots eren viscuts per les religioses en un clima molt peculiar configurat per vivència d'una exigent clausura papal que ha caracteritzat les diverses generacions de caputxines, pràcticament fins els nostres dies; tant, que en les primeres Constitucions Generals, promulgades l'any 1927 s'indicava encara, ben explícitament, que «Las Monjas Capuchinas deben guardar con todo rigor la clausura papal».¹⁸⁰

També, per la seva banda, la beata Maria Àngela Astorch, al llarg dels seus escrits autobiogràfics fa esment d'algunes mortificacions i penitències¹⁸¹ que, dins el clima rigorós de la clausura papal, li foren imposades per les seves formadores; unes mortificacions marcades per un fort rigorisme espiritual que generà unes pràctiques penitencials força rares i extravagants, com ara llevar el tocat de la jove caputxina Sor Àngela Astorch per tal d'emascarar-li la cara amb carbons de la fogaina amb motiu d'haver-se complagut mirant la bellesa del seu rostre; o bé posar-li una mordassa als llavis per haver parlat amb certa arrogància...¹⁸²

Sor Àngela Serafina, la fundadora de les caputxines, semblantment, fou molt extremada en les pràctiques penitencials,

179. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima...* f. 1. Alguns estudiosos de la vida ascètica, consideraven la clausura com una protecció necessària per al foment de la vida de castedat i, a més, també postulaven una clausura dels sentits; cf. M. DE ESPINOSA, *La religiosa mortificada*, Madrid 1799, pp. 146-147: «Considerad que el voto de clausura es el muro de la castidad y de todas las virtudes [...] A esta clausura forzosa del cuerpo añadid la de vuestros sentidos, para que guarnecidos de fortaleza conserven vuestra pureza interior».

180. BHC, *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma 1928, p. 88.

181. Sobre l'ascetisme i la vida de pregària i penitència de les primitives monges caputxines, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «La vida quotidiana de les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca: des de la fundació a les primeres constitucions generals (anys 1599-1927)», *ASTar* 75 (2002) 99-170.

182. Cf. M. A. ASTORCH, *Mi camino interior...* n. 11: «Que fuese destocada y tiznado el rostro, en penitencia de habérmelo mirado por estimación y vanidad [...] Hacíanme ir vendados los ojos, llevar una mordaza en la boca, ponerme todas las religiosas el pie desnudo sobre la boca y otras mortificaciones de comunidades muy recoletas».

especialment en l'ús de la deixuplina que, segons es recull en el procés de beatificació,¹⁸³ la sang que vessava mentre s'assotava esquitxava i tacava les parets de la cel·la,¹⁸⁴ fins i tot quan, essent encara seglar, vivia al carrer del Carme de Barcelona, amb Caterina Planes qui hagué d'emblanquinar les parets de l'estança on Àngela Serafina s'assotava.¹⁸⁵

Pel que fa a la vida de pregària i penitència de Sor Àngela Serafina Prat, i de les seves primeres seguidores, aquesta fou descrita, molt acuradament, pel comissari de la Inquisició a Múrcia, Nicolás Torrecilla, en una interessant obra que dedicà al canonge de la Seu de Barcelona, amb el càrrec d'Inquisidor del Regne de Múrcia i, alhora, protector i confessor de les caputxines, el reverend Aleix de Boixadors i de Llull, i que titulà de manera molt suggeridora: *La primera y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas*.¹⁸⁶ Al llarg d'aquesta narració històrico-biogràfica hom hi troba una minuciosa descripció de les observances i pràctiques penitencials de la primera generació de clarisses-caputxines,¹⁸⁷ junt amb la relació de les tan «raras y heroicas virtudes de su gran Fundadora, la Reverenda y Venerable Soror Àngela Margarita Serafina, catalana ilustrísima».¹⁸⁸

183. Francesca Fabregat, manifestà en el procés de *non cultu* que: «ella declarant que hi havia entrat, veent que las parets eran molt negras [...] en ditas parets hi havia sang de dita Mare Serafina de quan se disciplinava», recollit per S. PUIG, *La Madre Serafina...* p. 6.

184. APost, *Copia Publica Transumpti...* f. 151 r: «Le sue discipline erano tanto sanguinose che imbrotavano le pareti della cella».

185. Segons la testimoniança del Reverend Bernat Alboy, rector de Castellfollit del Boix, qui, essent estudiant a Barcelona, veié: «como todas las paredes estaban salpicadas de sangre. Expliqué, admirado, a la Señora Planes lo que había visto, y me respondió que muy a menudo debía lavar las paredes de la sangre que a fuerza de disciplinas la Madre Serafina hacía brotar de su cuerpo»; recollit per I. TORRADEFLOT, dins *Crónicas...* Vol. I p. 372.

186. BCRoma, *La primera y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas en España, fundada por la Reverenda y Venerable Madre Sor Àngela Margarita Serafina en la Ciudad de Barcelona, que describe el Licenciado Nicolás Torrecilla*, Múrcia 1646.

187. Per exemple, el capítol primer duu el títol de «Breve descripción del origen y primera institución de la penitentíssima Religión de Madres Capuchinas, fundada en España por la Reverenda y Venerable Madre Soror Àngela Margarita Serafina, en la Ciudad de Barcelona del Principado de Cataluña»; N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima...* f. 1.

188. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentíssima...* f. 6 r.

El reverend Nicolás Torrecilla descriu la vida de pregària i penitència de les primeres seguidors de la Mare Serafina Prat; una rica i exigent exigència espiritual que cal situar en el context del barroquisme. La vida penitent de les caputxines consistia en anar perpètuament descalces¹⁸⁹, en dormir poc sense llevar-se mai l'hàbit¹⁹⁰ i directament sobre fusta,¹⁹¹ en la recitació dels matines a mitja nit (trencant el descans nocturn), en els sovintejats dejunis¹⁹² i, sobretot, en els exercicis penitencials a través dels assots de les deixuplines,¹⁹³

189. Aquesta penitència permanent (no només en època hivernal, puix en tot temps les caputxines només es calçaven amb dues incòmodes soles, a guisa de sandàlia), venia ja marcada per la tradició del primer monestir napolità, que fundà la catalana Maria Llorença Llong: «Tutte vanno con i piedi ignudi, e portano solamente ne'piedi un pari di soole, come portano i Capuccini»; *Modo di vivere...* p. 5.

190. Les Constitucions renovades de 1927 encara mantenien la prohibició de llevar-se l'hàbit per dormir: «Siguiendo la antigua costumbre, las Monjas Capuchinas dormirán vestidas con el hábito, salvo que, por causas razonables, las dispense la Abadesa»; *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma 1928, p. 60.

191. Les clarisses, tant les reformades com les urbanites, solien dormir, però, sobre un jaç de palla: «Ordenamos que todas duerman en un jergón, cada una con sábanas y dos o tres mantas conformes a su estado, sin usar colchones, fuera de la necesidad, cuando por enfermedad o vejez sea necesario retirarse a la enfermería»; *Constituciones Generales para todas las Monjas y Religiosas sujetas a la obediencia de la Orden de N. S. P. Francisco en toda esta Familia Cismontana*, Barcelona 1884, p. 280. La tradició de clarisses-caputxines, en canvi, era la de dormir directament sobre la post, sense matalàs: «Duermen con el hábito aun [que] estén enfermas, duermen sobre una tarima [con] dos mantas debajo y una encima y una almohada de paja, lo mismo en invierno que en verano. Cuando están enfermas se les permite colchón»; ADB, *Nota del modo de vida que diariamente observan dichas MM. Capuchinas...* s.f.

192. Pel que fa als dejunis, ran de les noves Constitucions de 1927, es determinà, per a tots els monestirs, que: «En los días de ayuno se permitirá una sola comida principal, en la que podrán tomar pescado y vegetales, lactinios y huevos, y, como condimento, grasa y manteca. Se concede, además, la colación por la noche, pero excluyendo los huevos y lactinios, a menos que la costumbre de la región lo permitiese. Tampoco está prohibido tomar la parvedad por la mañana, según la costumbre local»; *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma 1928, p. 74.

193. Cf. N. TORRECILLA, *La primera y penitentísima...* ff. 1-3: «Todo el año Maytines a media noche, las Letanías mayores y una hora de oración; y después della tres días, Lunes, Miércoles y Viernes disciplina. A las cinco se levantan a Prima, y demás horas [canónicas], con otra hora de oración, y oyen Missa, vuelven a sus celdas a la labor en silencio hasta [la] hora de comer. A las dos al Choro a Vísperas, vuelven a sus celdas a la labor en silencio hasta las cinco. A las cinco Completas, las Letanías de nuestra Señora santísima, y hora de oración. El Adviento y Quaresma se ayuna con todos los viernes y sábados del año inviolablemente».

una pràctica penitencial, aquesta darrera, que les religioses no ometien mai, encara que el fred fos molt intens i que es realitzava per expiació dels pecats i en memòria de la Passió de Crist.¹⁹⁴

7. MOTS CONCLUSIUS

Amb aquesta ràpida descripció de la vida i espiritualitat de les fundadores de les caputxines a Nàpols, Barcelona i Múrcia, Maria Llorença Llong, Àngela Serafina Prat i Maria Àngela Astorch, que hem realitzat amb documentació d'arxiu (i ajudats amb l'ús de valuoses fonts impreses d'època molt poc conegudes i explorades), hem pogut aproximar-nos a la relectura, tan radical, dels aspectes de pregària i penitència en la vida de Santa Clara i de les primeres menoretes o damianites, que van realitzar les intrèpides introductores de la reforma de les clarisses-caputxines en la vida eclesial.¹⁹⁵ Sigui, doncs, aquesta nota d'història i d'espiritualitat una petita commemoració dels VIII segles dels inicis fundacionals de les clarisses, el 1212, que enguany és celebrat eclesialment, especialment tota la família franciscana.

194. Durant la disciplina, els salms i pregàries havien de recitar-se *adagio*, és a dir, a poc a poc, per tal d'allargar al màxim la durada de la penitència comunitària: «Il Lunedì, il Mercoledì & il Venerdì, dopo l'Ave Maria, fanno la Disciplina in memoria dell'acerbissima flagellazione di Gesù Christo, nel qual mentre con voce alta e lugubre cantano adagio il *Miserere*, il *De Profundis*, l'Antífona *Christus factus*»; *Modo di vivere...* p. 7.

195. Sobre l'expansió i forma de vida de les caputxines a casa nostra, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca: de la fundació a la guerra civil (1599-1939)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2002.

ELS RELIGIOSOS DE BARCELONA I L'EXEMPCIÓ
DE LA TAXA D'ENTRADA DELS PRODUCTES VITÍCOLES,
EN EL MARC DE LA NOVA
ADMINISTRACIÓ BORBÒNICA

FRA VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFM Cap.

En aquest article oferim dades inèdites sobre una temàtica poc coneguda, que és l'exempció de la taxa d'entrada dels productes vitícoles (la franquícia de l'impost sobre el vi), de la qual gaudien les comunitats religioses de la Barcelona setcentista.

Els eclesiàstics residents a la ciutat de Barcelona, durant l'Antic Règim, per llur condició d'estament privilegiat, tenien l'exempció de l'impost o taxa d'entrada dels productes vitícoles (i també d'altres franquícies per al consum i vestuari). Hom havia de satisfer aquestes taxes als porters de les drassanes i de les muralles a l'hora d'entrar els productes a la capital catalana.¹ Semblantment, les mercaderies que estaven de trànsit per Barcelona, o àdhuc les que havien de ser exportades, també pagaven aquest dret de Portes. Tanmateix, amb la nova administració borbònica, aquest privilegi de les comunitats religioses començà a ser qüestionat per la política regalista i

1. En època dels Àustries, aquests drets de «Portes» pertanyien a la Ciutat de Barcelona; però l'any 1714, acabada la guerra de Successió, foren incorporats a la Reial Hisenda. Sobre aquesta qüestió vegeu l'obra d'E. ESCARTIN, *La Intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*, Barcelona 1995, p. 243-249.

uniformitzadora de la Casa de Borbó ja que, molt significativament, augmentà el control efectuat pels responsables de la hisenda reial sobre les quantitats de vi que, amb cèdula de franquícia, els eclesiàstics podien introduir legalment a Barcelona per al consum de «taula i sagristia». Aquest privilegi, malgrat els abusos i els fraus comesos per alguns eclesiàstics, encara no va ser cancel·lat tot i que augmentà notablement el control i inspeccions des de la Intendència borbònica.

Els juristes de la divuitena centúria consideraven les exempcions fiscals dels religiosos una concessió reial en virtut de la pobresa professada pels Instituts religiosos (principalment els Ordes mendicants), i no pas un dret que aquests poguessin exigir² a la Corona, tal com acuradament exposà el famós jurista Ramon-Llàtzer de Dou i de Bassols: «la pobreza también es causa de exención de los empleos municipales, y digna de ser atendida esta causa».³ Amb tot, en determinades circumstàncies, i segons l'opinió dels entesos en lleis, cap persona o institució no podia excusar-se de pagar les imposicions fiscals sobre els productes de consum: «hay algunas cargas concejiles, de que nadie se excusa, por la suma importancia del Estado, como los bagajes y otros semejantes servicios que deben hacer al Rey [...] y otras obligaciones como vender o acarrear trigo y otras cosas de esta naturaleza en tiempo de hambre, guerra o necesidad pública»,⁴ ja que, segons afirmaven els teòrics del dret, els eclesiàstics també formaven part del cos polític de l'Estat, i òbviament havien de seguir l'exemple de Jesucrist, que no es dispensà pas de pagar els tributs.⁵ En aquest sentit, tal com argumentà el Dr. Dou, l'eminent jurista de la universitat certerina suara

2. Per exemple, tot invocant la pobresa, l'any 1698 els frares caputxins de Catalunya obtingueren per un decret del rei Carles II, i els anys 1702, 1733, 1735 i 1738, amb decrets del rei Felip V, l'exempció d'impostos per a tot allò que fos necessari per al culte, manutenció i vestuari dels frares. Poc després s'hi afegí, encara, la franquícia del correu (intern entre els convents caputxins) i l'any 1784 obtingueren del rei Carles III la franquícia de la sal. De fet, la majoria de les cases dels religiosos mendicants de Barcelona compartien aquestes mateixes exempcions i no pagaven impost d'entrada a la ciutat dels productes destinats al vestuari, taula i sagristia de les comunitats religioses.

3. Vegeu R. L. de DOU i de BASSOLS, *Instituciones del derecho público general de España, con noticia particular de Cataluña*, Madrid 1800-1803, Lib. II., tit. 9, Cap. VII: «De las exenciones de cargas concejiles en general: por pobreza».

4. *Ibid.*, Lib.II, tit. 9, Cap. VII: «De las cargas concejiles».

5. Cf. Evangeli segons St. Mateu, 17, 24-27.

esmentat, l'exempció fiscal dels eclesiàstics a fi d'evitar frau i abusos havia de ser regulada, necessàriament, per lleis concordatàries amb la Santa Seu: «Las personas eclesiásticas, són acreedoras á las mayores distinciones y privilegios, como se ha notado en varias partes de esta obra, pero no dexan de ser miembros del cuerpo político del Estado; y por esta razón las obliga a interesarse y á trabajar por el mismo cuerpo. La misma Magestad de Christo pagó tributo, y dixo á este propósito, que se había de dar al César lo que era del César [...] De un modo u otro en casi todos los Estados del Christianismo han gozado de la exención de los tributos, como también en España. Con motivo de esta exención ha habido en todas partes varias disputas, que al fin se han terminado en casi todas las naciones con Concordatos con la Santa Sede».⁶

Amb la nova administració borbònica els responsables de la Intendència procuraren, tothora, que l'estament eclesiàstic no cometés frau contra la hisenda pública.⁷ Pel que fa a la franquícia del vi, que és el cas que ací ens ocupa, l'administració reial volia evitar una introducció excessiva de vi que ultrapassés les quantitats fixades per a atendre les necessitats de consum dels diferents col·lectius religiosos, quantitat que era calculada a proporció dels membres que integraven les comunitats religioses. Aquest control de la concessió de pòlisses de franquesa per a la introducció de vi a Barcelona es desenvolupà amb la finalitat d'evitar una comercialització fraudulenta dels excedents des de les cases religioses de la capital catalana. Per això, cada vegada que s'entrava vi a la ciutat de Barcelona amb destinació als membres de les comunitats religioses, sempre havia de

6. Vegeu R.L. de DOU i de BASSOLS, *op. cit.* Lib.II, tit. 9, art. XII: «De la Real Hacienda con relación á la Iglesia y personas Eclesiásticas». L'any 1737 el rei Felip V signà un concordat amb el papa Climent XII, i l'any 1753, el seu fill Ferran VI en signà un altre (de caire regalista i molt beneficiós per a la corona hispana) amb el papa Benet XIV; concordat que vigí, pràcticament, fins l'any 1851, en què Isabel II i Pius IX van signar un nou concordat on liquidaren tots els problemes derivats de la desamortització de Mendizábal.

7. Vegeu R. L. de DOU i de BASSOLS, *op. cit.* Vol. 5, p. 332-335: «Con decreto de 22 de febrero de 1721 se declaró, que ningún eclesiástico puede extraer fuera del Reyno [...] sin pagar los derechos reales». D'ençà de les disposicions del Decret de Nova Planta, els eclesiàstics també havien de pagar el cadastre les finques adquirides d'ençà de la publicació del Decret: «en la instrucción de 1735 se declaró, que en el repartimiento del catastro, deben comprenderse todas las tierras que pertenecen a los eclesiásticos en las fincas adquiridas desde 1716».

fer-se junt amb un document o guia (la pòlissa o cèdula de franquesa), on constaven les càrregues de vi introduïdes i la seva destinació.⁸

Les tensions amb l'administració a causa d'aquestes exempcions dels eclesiàstics (especialment la franquesa del vi i en el conreu del tabac), foren constants al llarg del segle XVIII. A tall d'exemple, pel que fa als framenors caputxins de Catalunya, aquests havien tingut més d'un contenciós amb l'administració reial que, tant sí com no, volia inspeccionar en els horts conventuals (plantats dins la clausura del convent i no assequibles als seglars) el nombre de mates plantades de tabac. A causa d'aquestes tensions, els responsables del govern pastoral de la Província de framenors caputxins donaren normes legislatives molt precises.⁹ Per exemple, un dels pecats reservats (que només podia ser absolut en el fur intern) era haver comerciat amb el tabac, les herbes remeieres, haver fet un mal ús de la franquícia del correu, o bé haver mercadejat amb els excedents dels productes de la capta.¹⁰

8. Poc abans de l'ocupació napoleònica s'havia afinat molt més aquest control de l'entrada de les mercaderies i vi a la ciutat de Barcelona; vegeu el *Reglamento del resguardo de Rentas de Cataluña*, Barcelona 1806, p. 15-16: «Puerta del Angel: la entrada de vinos, aguardientes y licores que se hace por esta Puerta es de mucha consideración, executándose también el registro de los demás géneros y especies [...] prestando los auxilios que están prevenidos á los Creencieros, Colectores e Intervenores que se hallan en ella, a fin de que puedan executar la recaudación de los derechos con la exactitud debida»; «Portal Nou: esta Puerta es también de Registro de vino, aguardiente y demás géneros».

9. Vegeu les disposicions del caputxí Esteve d'Olot a l'APCC, *Manual de Despachos*, (20 octubre 1761) VI, 1-2: «no se les permitan sino doce plantas de tabaco, y nadie pase de este número. Y para que esto se logre, quando las plantas estén medianamente crecidas, lo reconocerá el superior con el súbdito, y arrancándose las menos útiles se quedará con el número expresado». Sobre aquesta qüestió, vegeu una major ampliació a càrrec del P. BASILI de RUBÍ, *Els Caputxins a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona 1984, p. 395-398: «El problema del tabac».

10. APCC, *Compendi instructiu de las obligaciones [que] contrau lo Novici Caputxi ab lo solemne acte de la Professi6 Religiosa*, Cap. 14: «dels preceptes de Sta. Obediència de Nostra Província», f. 60: «que ningún Religios puga dar tabaco en planta, en fulla, ni en planti [per] a persona alguna fora de l'Orde, encara que sia eclesiàstica; ni tampoc baratarlo ab altre tabaco del estanch»; «que ningún Religios baix plech de cartas que escriu a altre Religios dintre de nostre Orde, p6ssia carta alguna, gasetta ni gasetí, ni altre paper dirigit a Secular o altre qualsevol Religios o Religiosa de altra Orde»; (*Ibid.*, f. 61). Sobre l'aplicació d'aquests «preceptes», vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borb6nic a la invasi6 napole6nica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, Barcelona 1996, p. 109-135: «La vida quotidiana dels caputxins catalans al llarg del segle divuitè».

Al final de la divuitena centúria, quan l'Antic Règim començava a tocar la seva fi, ja eren força abundosos els qui qüestionaven aquesta situació d'exempció fiscal anomenada «refacció eclesiàstica»¹¹ que beneficiava els religiosos, d'ací ve que s'hagués de justificar el manteniment del sistema amb diverses argumentacions (de to gal·licà) en què no es presentava l'exempció com un dret de l'Església, ans contràriament es posava molt més en relleu l'aspecte de concessió reial. Per exemple, així s'expressava un reformista, pocs anys abans de la desamortització de 1835, promoguda pel govern de Mendizábal, tot recollint l'opinió ambiental: «El sistema de la administració de las Rentas Reales se ha mudado, y las franquizas de los pueblos se abolieron [...] De lo dicho se deduce que no gozan los eclesiásticos de inmunidad alguna respecto a sus bienes. Las únicas exenciones que gozó el clero después que se mitigó el dominio feudal fueron las personales. Nuestros Reyes respetaron a los clérigos como a una gente santa, por eso nunca pagaron en España [...] *los eclesiásticos gozan de las franquizas insinuadas por la liberalidad de nuestros legisladores, Dios no les concedió esta excención en la ley evangélica*, pues el mismo Jesucristo pagó por si y por sus apóstoles [...] Por eso no puede menos de confesar todo clérigo que sólo por especial gratitud de los Príncipes goza de la excención de los tributos personales.»¹² Situats, doncs, en aquest clima, no hauria de causar-nos estranyesa que cada vegada que les comunitats religioses de Barcelona (principalment les masculines que, a més del vi de missa, habitualment en solien prendre també a taula), quan necessitaven més càrregues de vi de les que tenien concedides per la franquícia d'entrada, haguessin d'exposar-ne la motivació al bisbat (ja fos per la celebració de Capítols Provincials, per un nombre més elevat d'hostes, o per extraordinaris en les festes litúrgiques). I era el mateix bisbe, o vicari general, qui estenia una certificació que acreditava la veracitat de la petició for-

11. Cf. E. ESCARTÍN, *op. cit.*, p. 244: «Esta exención de los derechos de puerta, o exención de gabelas sobre bienes muebles, recibía el nombre de refacción eclesiástica».

12. Cf. *Historia y origen de las Rentas de la Iglesia de España desde su fundación, por un presbítero secular*, Madrid 1828, p. 266-268.

13. Així ho determinà el Concordat de l'any 1753. Uns anys després, el 1761, es perfilaren algunes de les disposicions segons es desprèn de la documentació. Per exemple, entre l'abundosa documentació del lligall 3504 de la secció «Monacals d'Hisenda» de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, hi consta que: «En cumplimiento de la

mulada¹³ que era presentada a l'inspector de franquícies i aquest a l'Intendent,¹⁴ qui finalment atorgava el permís a l'inspector per a redactar les pòlisses de la franquícia de les càrregues de vi extraordinàries.¹⁵ Cada cas, tanmateix, era minuciosament estudiat i no sempre s'atorgaven les franquícies sol·licitades car, des de la hisenda borbònica hi havia la consigna d'evitar l'ampliació de les exempcions i de concedir-ne d'extraordinàries només per una sola vegada tot i que, en noves sol·licituds o memorials, se solia invocar com a precedent les concessions d'anys anteriors.¹⁶

orden comunicada a esta Inspección [de Franquicias] en 6 de junio de 1761, relativa a los Decretos que en adelante presentaren las comunidades religiosas firmadas por el Ilmo. Sr. Obispo desta Ciudad, paso a V.S. el incluso memorial del P. Prior y Convento de Santa Cathalina Mártir, Orden de Predicadores, a quien con decreto del 9 del corriente, ha concedido el Sr. Vicario General, dos cargas de vino tinto y un barrilón de vino blanco, para el gasto de refectorio y sacristía con motivo de celebrarse el 25 [de noviembre] la fiesta de la Santa»; (Ofici de Joan de Ponsich, inspector de franquícies, al Baró de Lalinde, intendent, 24 novembre 1782). Sobre aquesta qüestió, vegeu E. ESCARTÍN, *op. cit.* p. 247: «En cuanto a las franquicias, las cláusulas del convenio de Patiño que permitían ampliar las cantidades según las necesidades, produjeron muchos abusos. Bastantes comunidades de regulares compraban vino para venderlo luego y ni tan si quiera al por mayor, sino muchas veces al por menor».

14. A voltes, a la documentació la figura de l'Intendent és presentada com a delegat de l'administrador general de rendes (amb seu a Madrid) per a les qüestions del Principat: «Informe del Administrador General de Rentas Generales [en el Principado de Cataluña]: Puede Vd. mandar al Inspector de Franquicias que de igual póliza que la que ha despachado en años antecedentes, *El Varón de Lalinde*»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f. Algunes vegades figura com a «Encargado desta Intendencia General», tot signant: «Dn. Manuel de Terán, *Barón de Lalinde*, Caballero professo del Orden de Santiago, Contador principal del Ejército y Principado de Cataluña, comisario ordenador de los Ejércitos de Su Magestad, y *Encargado* por Real Comisión desta *Intendencia General* y todos sus Ramos».

15. Les franquícies consistien en la introducció de mercaderies a l'engròs, a càrrec dels que gaudien de l'exempció, deixant la pòlissa a la porta d'entrada a la ciutat i fent constar la quantitat introduïda.

16. També quan es concedia la franquícia es solia repetir que s'atorgava segons el costum dels anys anteriors: «siendo conforme a la costumbre de los años anteriores, puede el suplicante entrar el vino que pide»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f. Per al vi, que era objecte de la franquícia més important, s'establí per a les comunitats religioses de Barcelona que, segons el *Concordato de la Refacción de 1752*, per a «cada comunidad de religiosos, habida noticia puntual del número de ellos, se les dará franquicia de 2 barrilones al mes para tres religiosos, que serán al año para los mismos, 36»; AGSimancas, *Secretaría de Hacienda*, Leg. 553, s.f.

A propòsit d'aquestes peticions extraordinàries de pòlisses de franquícia del vi, es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó abundant documentació cenyida al segle XVIII que, a més d'informar-nos de manera concreta i detallada sobre com s'aplicà la hisenda borbònica a Barcelona a propòsit de les franquícies del consum de vi en casos extraordinaris (i de donar-nos també dades molt precises de les notables resistències de la intendència a consentir situacions d'exempció fiscal),¹⁷ ens proporciona també algunes notícies força detallades sobre el nombre de membres que integraven els distints convents de Barcelona (amb la xifra exacta de religiosos professors, criats i donats, jornalers domiciliats als convents), sobre els hostes que hi sojornaven algunes setmanes (ja fos de pas a Roma tot anant cap als Capítols Generals,¹⁸ o bé tot esperant embarcar-se cap a les Índies), i també

17. Per exemple, els Trinitaris Descalços, el 1794, a les acaballes del segle XVIII, es planyien per l'escassetat de la franquesa de vi: «siendo sumamente escasa la franquicia de vino», i pregaven la concessió de franquícia d'unes quantes càrregues més de vi per al dia de la festa de sant Joan de Mata. El mateix any, en ocasió de la festa de la Santíssima Trinitat, els trinitaris asseguraven: «como respecto de ser bastante escasa la franquicia de vino que tiene asignada»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f.

18. Per exemple, l'any 1762, els framenors de Barcelona presentaren un memorial tot exposant les necessitats d'obtenir la franquícia de més càrregues de vi, atès el notable augment dels hostes: «El Guardián y comunidad de este Convento de San Francisco de Asís de la presente Ciudad de Barcelona, con el más atento respeto expone a la comprensión de V.S. Ilma., como la franquicia mensual de vino que se le concede solo basta para los individuos de la comunidad, y al mismo tiempo la ocurrencia del Capítulo General que el día 29 de mayo del presente año debe celebrarse en la ciudad de Mantua, por cuyo motivo paran y pararán en este convento muchos Padres Graves, assí de Indias, como de España y Portugal, y otras partes, en idas y vueltas que a lo menos serán 300. Por lo que dicho P. Guardián suplica a V.S. Ilma. su Decreto para que el Sr. Inspector de los Reales derechos de puertas dexé entrar el vino correspondiente según el Concordato, para el debido trato a dichos Rmos. Padres, conforme se ha acostumbrado en semejantes tránsitos. *Fr. Joseph Arbós, guardián. // Barcelona, y marzo 18 de 1762*».

Podrá el suplicante entrar dos barralones de vino por cada tres religiosos que de ida y vuelta del Capitulo General parará en su Convento, *El Obispo de Barcelona*. Semblantment, els frares dominics, el 1763 van demanar l'augment de la franquesa mensual de vi, pel fet d'haver d'acollir la comitiva que acompanyava el Mestre General: «como en dicho convento ha llegado el Rmo. P. General de dicha Orden [de Predicadores], con comitiva que son veinte y una personas, las que harán detención en dicho convento por todo el mes de agosto, y como la franquicia mensual no sea suficiente por tanta multitud de gente, por ende suplica a V.S. Ilma. su Decreto para que el Inspector del Derecho de Puertas dexé entrar diez cargas de vino tinto, que es lo que para dicho tiempo se necesita»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f.

força notícies de les festes extraordinàries que celebrava cada comunitat i dels Capítols Provincials¹⁹ celebrats a Barcelona durant el segle XVIII.

En efecte, a través d'un escorcoll minucios del lligall 3504 de la secció Monacals-Hisenda de l'esmentat arxiu, tenim notícia exacta dels extraordinaris de vi (tant a taula, com a les diverses misses celebrades) consumits en l'oportunitat de la celebració de les festes titulars i sants patrons de cada col·lectiu religiós instal·lat a Barcelona. A guisa d'exemple, esmentem que l'any 1762 els trinitaris calçats demanaren la franquícia de dues càrregues de vi negre (uns 240 litres) i un barralet de vi blanc (uns 15 litres) per al consum de la comunitat, sagristia i refresc per als portants i abanderats de la processó que es feia a l'octava de la festa de la Santíssima Trinitat: «Ilmo. Sr., el día 6 del presente mes de Junio se celebra en este Convento de la Sma. Trinidad, su titular y especial patrona, con numeroso concurso de devotos, y assí mismo el día 14 del mismo se haze en el mismo convento la procesión general del Smo. Sacramento en que se acostumbra dar refresco de vino, biscochos y almendras a los banderados y portantes de antorchas; por lo que el P. Ministro de dicho convento suplica a V.S. Ilma. su decreto para que el inspector de los Reales Derechos de puertas dexé entrar dos cargas de vino tinto y un barrilón de vino blanco, que es lo que para dicha festividad se necesita para

19. Per exemple, l'any 1782 els trinitaris calçats obtenien la franquícia extraordinària de vi per a les necessitats del Capítol Provincial dels convents de la Corona d'Aragó: «con decreto [del Vicario General] se han concedido 26 cargas de vino tinto y 4 del blanco para el gasto de refectorio y sacristía con motivo de celebrarse el día 27 en dicho convento Capitulo Provincial, con numeroso concurso de vocales de la Corona de Aragón». El text de la petició es formulà amb aquests termes: «como en el presente mes de abril debe celebrarse Capitulo Provincial en dicho convento, a que deben concurrir de las quatro partes de que se compone la Provincia, como son Aragón, Valencia, Mallorca y Cathaluña; en el que el número de concursantes entre vocales y no vocales, como son conclusionistas, predicadores, pretendores, compañeros, criados y sirvientes, junto a los demás de la comunidad, llega a muy cerca de ducientos». En termes força semblants, els dominics de Barcelona l'any 1761 presentaven el següent memorial: «el día 11 de abril próximo se celebrará en dicha casa Capitulo Provincial, el que juzga que contados vocales, conclusionistas, legos, arrieros y moços de a pie, concurrirán como unos 250 individuos [...] se digne conceder franquicia del derecho de puertas para 36 cargas de vino tinto y seis cargas de vino blanco o garnacha, que es lo que se necesita para la manutención de los referidos gastos de refectorio y sacristía»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig 3504, s.f.

gastos de refectorio y sacristía, lo que el suplicante recibirá a favor de V.S. Ilma., fr. Miguel Raventós, Ministro del Convento de la Sma. Trinidad de Padres Calçados, a los pies de V.S. Ilma. Barcelona y Junio 1 de 1762.

Podrá el suplicante entrar dos cargas de vino tinto y un barrilón de blanco, para las funciones expresadas en este memorial. *El Obispo de Barcelona*.²⁰

Semblantment, trobem peticions força similars efectuades, pels framenors observants de Barcelona per a la celebració de Sant Francesc, bo i demanant que «como en iguales circunstancias se ha dado semejante franquicia en los años anteriores», el Vicari General del bisbat de Barcelona tramités el certificat que acredités la veracitat de la necessitat de la franquesa de «quatro cargas de vino blanco y dos barrilones del blanco». Amb aquest certificat, l'inspector de franquícies de Barcelona autoritzà l'intendent per preparar-ne les guies: «Muy Sr. Mío [Joan de Ponsich] puede V. M. despachar la franquicia de vino que incluye este oficio, 1 Octubre 1783, *el Varón* [sic] *de Lalinde*.»²¹

A més de les celebracions habituals, també es lliuraven pòlisses de franquesa per al vi a consumir en l'oportunitat de les canonitzacions i beatificacions, com fou, per exemple, la concessió l'any 1779, als trinitaris, de sis càrregues de vi negre i dues de blanc ran la beatificació de fra Miquel dels Sants: «El V[icario] G[ene]ral, ha concedido seis cargas de vino tinto y dos del blanco para el gasto de refectorio y sacristía, con motivo de la beatificación del V[enerable] Miguel de los Santos». ²²

El text de petició que presentaven els superiors de les comunitats religioses al bisbe, segons les disposicions del Concordat, poc més poc menys, era sempre formulat amb aquests termes: «Suplica a V.S. Ilma. su Decreto para que el Señor Inspector de los Reales Derechos de Puertas, dexé entrar quatro cargas de vino tinto y media de vino blanco [o les que siguin], que es lo que se necesita en dicho día para los gastos de refectorio y sacristía»;²³ i una volta obtinguda la

20. ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f.

21. A la majoria dels casos, l'intendent escrivia «no hallo reparo en que V. M. despache la franquicia que acompaña este oficio. *El Varón* [sic] *de Lalinde*» [= D. Manuel de Terán, Barón de Lalinde]; ACA, *Ibid.* Llig. 3504, s.f.

22. ACA, *Ibid.*, Llig. 3504, s.f.

23. ACA, *Ibid.*, s.f.

certificació del Bisbe o Vicari General,²⁴ l'inspector de franquícies feia la sol·licitud a l'Intendent, especificant-ne sempre les motivacions, bo i seguint aquest formulari: «Ha concedido el Sr. Vicario General diez cargas de vino tinto y media carga de blanco para el gasto de refectorio y sacristía con motivo de celebrarse el día 11 del venturo [nov. de 1761] Capítulo Provincial en dicho convento [de Sant Francesc de Barcelona], y como que en iguales circunstancias se le ha dado semejante, y aun mayor franquicia a esta comunidad en los años anteriores».²⁵

Les autoritats borbòniques estaven molt atentes als fraus que cometien els religiosos, car en els llibres d'entrades i sortides conventuals, els frares, força sovint, hi anoten les quantitats donades a guisa d'*estrenes* (sobretot en temps de Nadal), destinades als porters de la ciutat, els quals feien els ulls grossos a l'entrada de productes en espècie acaptats pels almoiners, sobretot vi i oli.²⁶ Són molts els casos registrats per la documentació sobre la directa intervenció de l'Administració borbònica per tal d'evitar els fraus. A tall d'exemple esmentem que l'any 1772, una volta acabades les obres al convent de Sant Francesc de Barcelona, els frares continuaven introduint més vi del compte gràcies a la franquícia extraordinària concedida per motius

24. «Por quanto nos consta ser verdad lo que expone el suplicante por este Memorial, podrá entrar [tantas] cargas de vino tinto, y para ello acudirá al inspector de franquicias, quien le firmará el correspondiente [certificado], según está establecido en el Concordato. *Asensio*, obispo de Barcelona»; ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f.

25. Vegeu els oficis de l'inspector de franquícies J. de Ponsich, adreçats a l'Intendent el Baró de Lalinde (Barcelona, 27 octubre 1783); ACA, *Ibid*, Llig. 3504, s.f.

26. Per exemple, en el *Llibre del Gasto* dels agustins calçats de Barcelona hi anotaren que, el desembre de 1801, gastaren; «Per 2 pollas de Indias [= galls dindi] que regalem: una al Inspector de Franquicias, y altre al majordom de l'escorxador» i, més avall: «estrenas als guardes del Portal de Mar»; ACA, Monacals-Hisenda, Vol. 660. Semblantment, els trinitaris calçats de Barcelona en el *Llibre del Gasto* dels anys 1792-1834 anoten repetidament: «Albricias a los guardas de las Puertas [de la ciutat de Barcelona] y al criado del Sr. Inspector de Franquicias y Sereno: 1 L[liura], 17 s[ous], 10 d[iners] [...] Por un capón para el Sr. Inspector [de Franquicias], 1 L[liura], 17 s[ous], 6 d[iners]»; ACA, Monacals-Universitat, Vol. 19, s.f. A propòsit de les informacions diverses aportades per aquests llibres de comptabilitat, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «La vida quotidiana de les Institucions conventuals i monàstiques, a través dels Llibres de comptabilitat (segles XVI i XVII)»: *Pedralbes* 13 (1993) p. 181-184.

d'obres, fins que els inspectors de franquícies van adonar-se'n i posaren fi a la situació anòmala: «Respecto de que en el Convento de San Francisco de esta Ciudad han cessado las obras de mucho tiempo a esta parte, y que sin embargo de esto se introducen mensualmente cinco cargas de vino, que parece se habían concedido para abasto de la gente que estaba empleada en dicha obra, además de las treinta y tres cargas señaladas cada mes para el consumo de los Religiosos, se ha de servir V. S. prevenir el inspector de franquicias no conceda cédula de franquicia para su introducción en lo sucesivo, habiendo yo dispuesto que en las puertas se niegue la entrada en el presente mes». ²⁷ A més, no totes les sol·licituds eren ateses i, a voltes, es negava la franquícia sobretot per no crear precedents; per exemple, entre els molts casos registrats a la documentació, ens trobem amb la negativa d'ampliar l'any 1752 la franquícia del vi a la comunitat de carmelites descalços que esperava «el arribo del P. General con su concurrencia de Diffinidores y Secretarios en esta Ciudad», a la qual situació els responsables d'Intendència resolgueren que: «no parece que deba abrirse este exemplar, ni dispensarse franquicia a las Religiones por semejantes concurrencias de diffinitorios y visitas de sus superiores, pues se ocuparía todo el año este Ministerio en el examen de tan repetidos recursos, por lo que solo deberá concedérseles [la franquicia] en el indispensable caso de Capítulo Provincial o General». ²⁸

A finals de la divuitena centúria, l'Intendent-Graduat Domingo de Arveras, donà una normativa molt precisa a propòsit del cobrament del dret d'entrada dels productes de consum a la ciutat de Barcelona, ²⁹ on a més d'especificar les motivacions de la seva *Instrucción*, ³⁰

27. Ofici de Miguel de Vallejo a Juan-Felipe de Castaños (Barcelona, 21 octubre 1772); ACA, Monacals-Hisenda, Llig. 3504, s.f.

28. ACA, *Ibid.*, Llig. 3504, s.f.

29. Vegeu el text de la *Instrucción Provisional que deberán observar los oficiales [...] y demás ministros destinados al registro y recaudación de los derechos del vino, vinagre, aguardiente y demás efectos que se cobran en las Puertas de esta ciudad de Barcelona, formada por el Intendente Graduado de Provincia, D. Domingo de Arveras y Larragorri*, Barcelona 1799.

30. «Habiéndose experimentado de algunos años a esta parte la notable decadencia del valor de las rentas locales o de Puertas de esta Ciudad con perjuicio de la Real Hacienda, para repararle en parte deberán observar y guardar: [...] harán los colectores semanalmente entrega de los derechos recaudados en la Tesorería principal de la Provincia»; *Ibid.*, núms. 1 i 5.

tractà específicament de la franquícia del vi amb aquests termes: «tampoco se dará paso a ninguna franquicia de vino, vinagre, aguardientes ó provisiones para las comunidades [de religiosos], Casas de Misericordia o personas exentas, sino llevase el visto bueno de la expresada Administración General de Rentas; [...] las mismas franquicias deberán comprehender solamente la clase del género ó caldo y la cantidad que haya de introducirse de una vez y no más, sentándola en los libros respectivos, con los cuales se comprobarán todas las noches».³¹

Al llarg d'aquesta breu nota històrica hem pogut palesar, d'una banda, com els responsables de la hisenda borbònica a la Catalunya setcentista procuraren evitar que els eclesiàstics fessin un mal ús de la franquesa del vi (examinant cas per cas la concessió de franquícies extraordinàries, que prèviament havien certificat a la cúria diocesana); i per l'altra, hem posat en relleu la utilitat d'aquests memorials, certificats i cèdules de franquesa que, sobrepassant de molt la informació estrictament econòmica, ens aporten notícies molt detallades a propòsit de la xifra exacta de membres integrants de les comunitats, hostes, celebracions festives i, òbviament, ens possibilita saber les càrregues de vi que durant l'any consumia cada casa religiosa de la ciutat, un producte encara molt bàsic en la dieta conventual de les cases religioses de la Barcelona setcentista, i que bé mereixeria un estudi més detallat i monogràfic.³²

31. *Ibid.*, núms. 14 i 15.

32. A propòsit de les tradicions gastronòmiques dels frares caputxins, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *Cuina caputxina. Les pitances dels frares*, Barcelona 2010, p. 21-41.

ELS ESCOLAPIS A SOLSONA (1757-1840)

JOAN FLORENSA

Quan un escolapi arriba a Solsona per primera vegada, té l'agradable sorpresa de trobar topònims que li són ben familiars. Un carrer dedicat a Sant Josep de Calassanç, una travessia que porta el mateix nom del nostre fundador, un altre carrer amb el «dels Escolapis». Fins i tot hom s'hi trobava el «cine dels Escolapis». En una de les portes de l'antic edifici, s'hi conservà l'escut de l'orde calassanci fins l'enderrocament de l'edifici fa pocs anys. Preguntar pels escolapis a qualsevol solsoní té prompta resposta; tothom sap guiar-te i orientar-te. De seguida, doncs, hom es troba en terreny conegut i amic.

Voldríem aquí refer algunes dades de la història d'aquesta casa i col·legi en què es formà un bon nombre de ciutadans. Les referències de què disposem són disperses perquè l'arxiu de la comunitat es devia perdre en abandonar precipitadament la casa i ciutat.¹

1. A més d'algunes citacions en obres generals, tant de la vida de la ciutat com de l'Escola Pia, hom pot trobar breus monografies o estudis parcials a *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. I: Presencia de Escuelas Pías, Madrid-Salamanca: Publicaciones Calasancias, 1990, p. 783-784; Miquel PUIG I REIXACH: «Dos-cents anys del nou col·legi escolapi de Solsona i alguna cosa més», a *Catalaunia* (Barcelona, abril 1990), núm. 328, p. 9-14; Joan FLORENSA: *L'ensenyament a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996; pàgines segons index.

FUNDACIÓ

La fundació de l'Escola Pia de Solsona s'aconseguí en un moment especial. A Espanya regia el decret de «Millones» que prohibia noves fundacions de cases religioses de qualsevol classe o finalitat. Els escolapis, que el 1742 havien obtingut l'autonomia de les cases del Principat respecte les de la resta de la península i per tant formaven una província religiosa, es veien impeditos d'expansionar-se i d'obrir-se a noves poblacions tot i ser requerits per més d'una.

L'Ajuntament de Solsona resolgué el 26 d'octubre de 1744 demanar fundació de col·legi escolapi per a la ciutat. Perquè:

«no obstante los dos magisterios que, de tiempo antiguo, se establecieron en dicha ciudad, uno para la enseñanza de leer y escribir y otro para la de gramática, han sido y son muy pocos los estudiantes que ayan adquirido mediana inteligencia en la lengua latina y sin número los que han quedado insuficientes en ella, y no menos muy defectuosos en el leer, escribir y contar».

Davant d'aquest fracàs escolar, els regidors municipals optaren pels escolapis com a institució docent més recomanable. El sou que pagaven als mestres era molt baix: 40 lliures al de primeres lletres i 80 al de gramàtica. A aquests preus era impossible contractar bons educadors. Els escolapis gaudien ja de bona fama a Catalunya:

*«de dichos padres, se experimentan muy beneficiosos efectos en los pueblos de este principado y de otros reinos en donde han fundado, según la pública fama lo acredita».*²

Confirmat l'Ajuntament en l'interès per la fundació escolàpia, els regidors dirigiren la petició al pare rector de l'Escola Pia d'Oliana, Josep Caballol de la Mare de Déu del Àngels. Aquest contestà el 3 de setembre de 1752 que ho notificaria al pare provincial, però «*sin esperanza por ahora del logro*».³ Amb paraules semblants s'expressà el pare provincial, Joan Balcells, el 7 d'octubre de 1752 des de Mataró: «*visto el presente estado de nuestra corte*» no es posible.⁴

2. Arxiu Comarcal de Solsona (ACS): lligall 92 (1740-1759), plec 16.

3. ACS Lligall 96, plec 15.

4. ACS Lligall 92 (1740-1759), plec 72.

L'Ajuntament i la ciutat no es desmoralitzaren pas amb les precedents respostes tan poc encoratjadores. Ben al contrari, no pararen fins aconseguir l'aprovació reial. En efecte, Ferran VI autoritzà el 13 de maig de 1756, de manera excepcional, que els escolapis s'establissin a Solsona. Les dues parts interessades –Ajuntament de Solsona i escolapis– intensificaren els contactes fins arribar a signar l'acord de fundació l'11 de març de 1757. Al dia següent de signar-se el conveni, els escolapis començaren ja les classes: era, doncs, el 12 de març de 1757. Abans havia calgut encara obtenir els permisos o llicències del Duc de Medinaceli, don Luis Antonio Fernández (15 de juliol de 1747) i del bisbe de la diòcesi fra José de Mezquía (8 d'octubre de 1747). Els quatre primers religiosos que residiren a la ciutat foren: pare Mateu Mestre (com a superior), pare Agustí Vernés, clergue Joan Casagemas i germà Ignasi Bolós.⁵

Les condicions que imposà el monarca per respectar el decret de «Millones» no foren obstacle perquè el col·legi gaudís des del primer curs d'una regularitat absoluta. Ferran VI ordenà que no s'establís a Solsona una comunitat escolàpia, sinó que tres religiosos clergues i un altre germà operari de la comunitat d'Oliana es desplaçessin a Solsona i formessin una sucursal d'aquell col·legi. S'acceptà la condició. Però ben segur que tothom pensà que Solsona quedava molt lluny de la Villa i Corte i que ningú fiscalitzaria la situació canònica de la comunitat. El bisbe donà l'autorització per a establir-hi una comunitat, no una sucursal. Els superiors escolapis –el pare provincial ho proposà i el pare general de Roma ho aprovà– nomenaren immediatament un superior per a la casa de Solsona; com que calien sis religiosos per a formar comunitat i només estava autoritzada la residència de tres sacerdots i un germà, l'epiqueia fou que el rector també hi residís (si era sucursal, el rector havia de residir a la casa mare, és a dir, a Oliana) i, a més, s'hi envià un jove clergue estudiant, figura de la qual el monarca no havia dit res. Així s'anà formant la comunitat amb sis religiosos desvinculada de fet de la d'Oliana. La comunitat es comportà sempre com a independent de la de l'Oliana. Sabem, per exemple, que a Solsona se celebraren regularment els capítols locals independents dels de la comunitat d'Oliana: prova evident de la independència de les dues comunitats.

5. ACS, Llibre d'Actes de l'Ajuntament, t. II (1739-1784), núm. 65, f. 40v - 42 v.

S'acordà entre els escolapis i l'Ajuntament que aquest pagaria als primers el sou dels dos mestres que fins aquell moment hi havia a la població, és a dir 40 lliures pel mestre de primeres lletres i 80 pel de gramàtica; més 100 lliures d'una Pia Fundació; després de comprovar que la casa de l'ensenyament municipal no permetia que hi visquessin els religiosos, l'Ajuntament s'obligà a pagar 21 lliures pel lloguer d'una casa per a habitació de la comunitat. En total, els escolapis cobraven del municipi 221 lliures anuals, una quantitat ben exigua per als quatre mestres. L'Ajuntament també donà als escolapis la casa de l'ensenyament.

L'EDIFICI ESCOLAR

L'Ajuntament tenia una casa per a escola, és a dir, per a les dues aules que normalment s'havien fet servir. «Està ab las malas circunstancias de ser no solamente moltíssim limitada, i de tal manera incòmoda que precisa als dits pares al sufriment de la major molèstia per faltarlos lo més apreciable per un bon religiós, que és lloch acomodat en qué poder exercitarse los actes de oració y de estar en quietut que son estat demana en horas particulars».⁶ Com que els escolapis graduaren l'ensenyament, faltaren aules; a més, la comunitat (ni que fossin quatre persones) necessitava uns espais que no es trobaven a la casa del municipi. La casa de l'ensenyament crec que es trobava al passatge al sud (avui passatge de Sant Llorenç) dels dominics i tocant a la muralla.

Els pares dominics oferiren les seves dependències als escolapis. Recordem que en crear-se la Universitat de Cervera, els dominics havien tancat les facultats que tenien a Solsona. Una vegada més l'amistat agermanava dominics i escolapis. Aquests, però, preferiren comprar una casa amb hort al Rev. Ramon Riu al carrer de Sant Llorenç pel preu de 700 lliures. L'Ajuntament ho compensà amb una subvenció anual de 21 lliures. La casa, amb dos portals, «confronta a orient ab lo hort de Francisco Capella, sastre a mitg jorn ab la casa del reverent Francisco Capella a ponent ab lo dit carrer de Sant Llorens y a tramuntana ab la casa de Carlos Obach, pagés mediant un casalot o

6. ACS, Llibre d'Actes de l'Ajuntament, t. II (1739-1784), núm. 65, f. 40v - 42v.

pati de casa⁷.» Era el primer cas en què els escolapis es veien obligats a tenir casa i col·legi separats: cada dia havien de fer el camí de la casa al col·legi i la tornada. Era una molèstia per als religiosos, però també era un acostament a compartir cada dia el camí de la resta de la població.

La casa comprada i habilitada pels escolapis al carrer de Sant Llorenç es devia anar modificant i ampliant⁸ de manera que el 18 d'abril de 1770 el bisbe Rafael Lassala en consagrà l'església. Aquesta es trobava als baixos d'una de les cases: els graons del presbiteri eren de pedra i quedava separat per una reixa de ferro de la resta de la capella; hi havia seients, una trona, confessionaris, quadres i diversos altars laterals.⁹

El culte era important perquè constituïa una de les fonts de finançament dels religiosos. Una de les condicions imposades pel monarca per a permetre la fundació de Solsona era que els escolapis no tinguessin església pública. Per això la capella que obriren al carrer de Sant Llorenç tenia porta al carrer, però la que normalment servia era una segona porta lateral que donava a la porteria de la casa: és a dir, no tenia porta directa al carrer. Obrir habitualment la porta que donava a l'entrada volia dir que era una capella semipública, cosa que no estava prohibida pel permís reial de fundació. La dotació de l'Ajuntament era insuficient i el culte ajudava al manteniment dels religiosos o mestres. El culte representava normalment un terç de les entrades d'una comunitat en aquesta època.

Un altre ingrés pecuniari important acostumava a ser el dels interns. L'ensenyament era gratuït per a tots els alumnes. Però els interns pagaven –en metàl·lic o en espècie– una quantitat que ajudava al manteniment de la comunitat. Tots els mestres acostumaven a tenir altres fonts d'ingressos al marge del magisteri. Els escolapis, doncs, s'autofinançaven gràcies a la seva condició de sacerdots (la tasca diària de l'escola no permetia dedicar gaires hores a l'atenció dels fidels, com confessions, misses cantades, hores santes, assistència als malalts o moribunds, predicació, etc.) i tenint a casa algun intern (no un internat organitzat com es va fer després). Tant el culte com l'internat,

7. ACS, *Manuale quindecim instrumentorum receptorum* (3 gener 1757 - 23 desembre 1757) del notari Ignasi Comelles i Montoriol, núm. 483, f. 192r-193r.

8. A. LLORENS I SOLÉ: *Solsona i el Solsonès*, p. 96 i 117, on parla de dues cases.

9. ACS, Manual del notari Anton Cantons, núm. 537, f. 87r-88v.

ni que fos reduït, requeria espai. La casa del carrer de Sant Llorenç no donava per gaire. Hom pensà a buscar un solar per a bastir-hi un bon col·legi en què s'hi pogués atendre totes aquestes necessitats amb comoditat.

Primerament es pensà en un solar de la partida del *Camp*, just sortint pel carrer del Castell. Es comprà el 13 de desembre de 1770, per «voler construir y fabricar col·legi», a Maria Pallerès viuda de Joan Baptista Folch i Altarriba pel preu de 346 lliures, 2 sous i 4 diners; s'escripturà davant del notari Anton Cantons.¹⁰

Hi va haver dubtes sobre el lloc a escollir. Finalment, l'Ajuntament en la sessió del 15 de juny de 1771 decidí que s'edifiqués als solars de la *Camorra* i per això «se concedia als pares de la Escola Pia los patis que se encontran al soldevall del carrer anomenat de Sant Pau.¹¹»

Una condició que posà l'Ajuntament abans de qualsevol nou pas era que els escolapis havien de presentar els plànols de l'edifici. S'encarregaren al mestre de cases Francesc Pons, el qual també construï el palau episcopal de la ciutat.¹²

El 16 de gener de 1774, l'Ajuntament acordà concedir als escolapis el permís per a procedir a la construcció del nou edifici i els cedí els terrenys públics que havia d'ocupar la nova construcció, com ara la part baixa del carrer de les Llices, com també la placeta o pati conegut com la *Camorra*.¹³

Els escolapis compraren els solars o cases que hi havia en aquell indret. Ho feren en dos blocs. El 18 de febrer de 1774 compraren quatre peces: casa i hort a Josep Ramon, pagès, pel preu de 270 lliures; hort a Jaume Merlet, argenter, per 148 lliures i 4 sous; i hort i cabana a Pere Màrtir Pintor i Anton Pintor i Torrents, pare i fill courers, per 357 lliures 1 sou. La despesa total era de 775 lliures 5 sous.¹⁴ Per a fer front a aquest considerable pagament, els escolapis es varen vendre el solar del Camp comprat el 1770 per 791 lliures 7 sous 5 diners. No

10. ACS, Manual del notari Anton Cantons, núm. 521, f. 216v-219r.

11. ACS, Llibre d'Actes de l'Ajuntament, t. II (1739-1784), núm. 65, f. 143v-144r.

12. Sobre l'arquitecte Francesc Pons, vegeu *Diccionari Ràfols*, 1980, vol. IV, p. 953 i Antoni LLORENS I SOLER: *Solsona i el Solsonès*, p. 98.

13. ACS, Llibre d'Actes de l'Ajuntament, t. II (1739-1784), núm. 65, f. 175r i en *Sabadellum* (febrer 1962), p. 15.

14. ACS, *Trigesimum manuale sive protocollum instrumentorum* (31 desembre 1774 – 10 novembre 1774) del notari Domènec Aguilar, f. 63v-68r.

solament cobrien perfectament la despesa de les tres adquisicions, sinó que la venda era a un preu molt superior al que havien pagat.¹⁵

Es disposava ja d'una part del solar per al futur col·legi. El pare rector Oleguer Jané no esperà a disposar-ho tot per començar. Calia iniciar les obres i mostrar la voluntat de portar a terme l'edificació del nou col·legi. El 9 d'abril de 1774 se'n posà la primera pedra. Oficià el bisbe fra Rafael Lassala i s'aixecà acta notarial de l'esdeveniment. La pedra –segons l'acte– s'«ha col·locat y fet aciento de una pedra treballada per medi de Francisco Pons cerca del cantó més immediat al carrer nomenat del Castell pujant per lo dit carrer de Sant Pau», és a dir, a la cantonada entre els carrers avui anomenats de sant Pau i dels escolapis.¹⁶

El 7 de juny del mateix 1774, es completà l'operació de compra d'una casa a Francesc Sala i Anton Sala, pagesos, per 226 lliures 13 sous 4 diners, i una altra a Josep Canal, draguer, per 573 lliures 8 sous.¹⁷ Aquest segon bloc de compres tenia un import de 791 lliures 1 sou 4 diners. El total que coneixem (no s'han pogut localitzar les escriptures d'alguns solars) del solar adquirit pels escolapis costà 1.566 lliures 6 sous 4 diners.

S'anaren pujant les parets de la nova fàbrica. Calien diners per a pagar l'obra, el cost total previst de la qual era de mil dues-centes lliures. Els escolapis es vengueren les dues cases que habitaven al carrer de Sant Llorenç i que ja hem descrit anteriorment. L'una la vengueren al mateix mestre d'obres Francesc Pons amb data de 4 de juny de 1789, per 175 lliures a compte de les 1200 lliures que li devien per les obres: d'aquesta operació en diríem una permuta. L'altra, a la planta baixa de la qual hi havia l'església, a Anton Torra per 438

15. Escripura notarial de 20 de febrer de 1774 en ACS, *Trigesimum manuale sive protocollum instrumentorum* (31 desembre 1774 – 10 novembre 1774) del notari Domènech Aguilar, f. 68v-71v.

16. Acta notarial en ACS, *Trigesimum manuale sive protocollum instrumentorum* (31 desembre 1774 – 10 novembre 1774) del notari Domènech Aguilar, f. 95v. També referència en D. COSTA I BOFARULL: *Vida y Muerte del Illustrísimo Señor Lasala*. ADS. núm. 253, capítol LX, f. 122-123. Quan s'enderrocà l'edifici no es trobà aquesta primera pedra tot i que es buscà amb gran interès.

17. ACS, *Trigesimum manuale sive protocollum instrumentorum* (31 desembre 1774 – 10 novembre 1774) del notari Domènech Aguilar, f. 1434r-137r. Queden alguns solars dels quals no s'ha pogut localitzar les escriptures: l'hort dels esposos Josep Fòrnols, notari, i M. Àngles Claret, i la casa de Josep Serra, pagès.

lliures. Sempre amb la condició que no les desocuparien fins que no estigués acabada la nova fàbrica.¹⁸

Les aportacions que podien fer els escolapis no cobrien pas ni de bon tros el cost total. Ells sols no haurien pogut acabar el nou edifici. Reberen ajuda de moltes altres persones interessades a dotar Solsona d'un ensenyament en un edifici adequat. Una de les aportacions més considerables fou la del bisbe fra Rafael Lassala, el qual donà 1.700 lliures; canonges, sacerdots i altres bones persones hi aportaren quantitats considerables fins a un total de 7.162 lliures.¹⁹

La construcció no anà de pressa. L'economia de la comunitat no permetia enllestir-la ràpidament. El 1787 encara no era habitable la nova residència, perquè l'Ajuntament continuava pagant el lloguer de la casa on vivien els escolapis.²⁰ Ponz²¹ passà per Solsona i quan publicà el seu viatge el 1788 escriu:

«Los PP. Escolapios y las Religiosas de la Enseñanza tienen su establecimiento en esta Ciudad después del año de 50 del presente siglo, y los nuevos edificios son acomodados a sus institutos, no habiéndose concluido aún el de las Escuelas Pías».

També Francisco Zamora recordava, la tardor de 1788, que *«La Escuela Pía está haciendo ahora su colegio, y no dudo que será muy útil aquí»*.²² Efectivament, fins el 1790 no s'acabà de construir la part d'edifici que ens ha arribat a nosaltres; fou inaugurat exactament el dia 31 de març d'aquest any, tot i que encara hi mancava per acabar una bona part.

Un solsoní ens deixà la següent descripció de l'edifici: tot de pedra picada, obeeix als cànons establerts per la Congregació, amb un pati central i ales a tot el volt, en les quals hi havia les aules a la planta baixa, servint de saló d'actes acadèmics la més gran; i amb les habitacions i les altes estances per a la comunitat en la segona planta.

18. ACS, *Decimum quintum protocollum sive manuale instrumentorum* (2 gener 1789 – 24 desembre 1789) del notari Domènech Aguilar, f. 158r-159v.

19. ADS, *Arxivador "Solsona-Archivo Diocesano"*, Leg. núm. 163 (contingut: Solsona, vario. Documents històrics).

20. *Sabadellum* (febrer 1962), p. 15.

21. *Viaje de España ...* Madrid 1788, tomo XIV, p. 145.

22. Segons PUIG en *art. cit.* p. 9.

També hi havia estances i serveis per als nois de la comarca que assistien als estudis en pla d'internat.²³ L'edifici de Solsona segueix el model, o cànon escolapi, iniciat a Mojà a finals del segle XVII i que encara es manté en peu. La resta de col·legis que existien quan s'edificà a Solsona eren cases aprofitades i acomodades, no noves construccions. Es tardà un segle a aixecar nous edificis en solar sense dependre de cases preexistents; a Sabadell, a Vilanova i la Geltrú i a Sarrià hom pot veure edificis que en certa manera segueixen el cànon moianès, però del qual s'ha suprimit l'ala nord del claustre, fet que deixa l'edifici en forma d'U. La façana mirava al sud (tradicció de les cases de pagès catalanes) i l'església (o l'espai per a construir-la en el nostre cas) quedava situada a la part d'orient.

El nou col·legi es construï dintre del recinte urbà emmurallat de la ciutat, calia apropar l'ensenyament als nois i a les famílies, integrar-lo a la vida ordinària dels ciutadans. Els escolapis no tenien vocació de recol·lectes o tancats, sinó que volien participar de l'activitat, festes i vida de la ciutat. L'escolapi pare Oleguer Janer passà bona part de la seva vida a Solsona i en la seva necrologia llegim que va ser un religiós molt popular i estimat de tothom i que va compondre una novena a sant Llorenç,²⁴ patró del carrer on passaren els primers anys els escolapis, la qual cosa ens indica que els religiosos convivien amb la gent del carrer i participaven en les festes que en aquella època s'acostumaven a celebrar.

L'arquitecte ja hem dit que fou Francesc Pons. Suposem que en treball material i diari hi intervingué el germà operari escolapi Esteve Ribera.²⁵ Aquest religiós havia nascut el 1753 a la Corriu i passà la major part de la seva vida religiosa a Solsona. Als trenta anys decidí fer-se germà escolapi, és a dir, ingressà a l'orde el 1784 i va fer el

23. A. LLORENS I SOLÉ: *Solsona i el Solsonès*, p. 96.

24. *Novenario devoto al Invictísimo Mártir y Levita San Lorenzo, a quien por los prodigios que llueve el cielo y favores que benignamente dispensa por su intercesión ha tomado por Titular la calle de la Ciudad de Solsona llamada antiguamente La Seo y ahora de San Lorenzo. Sale a luz a devoción y expensas del R. Francisco Capella y Corominas Presbítero Beneficiado de la Iglesia Catedral y otros devotos, por el Hno. Olaguer Janer de María Santísima Clérigo Profeso de la Religión Mariana de las Escuelas Pías*, Vic impremta de Pedro Morera [imprimatur de 1759]. *Vegeu Sabadellum* (febrer 1962) p. 14-15.

25. Llogari PICANYOL: *Sesenta años de fecunda labor cultural y pedagógica en los colegios de escolapios de Cataluña 1776-1836*. Sabadell 1966, p. 95.

noviciat allí quan s'estava construint l'Escola Pia de Solsona. El catàleg de religiosos de 1784 em fa esment com a novici germà i «arquitecte». Ja feia anys que s'anaven aixecant les parets de l'edifici i probablement la seva aportació consistí a tallar aquesta pedra treballada que adorna algunes parts de la construcció.

Si ens fixem en l'exterior de l'edifici, hi veurem que hi ha una notable diferència entre el material emprat en les parets de la primera planta (o planta baixa) i els carreus que formen les altres dues plantes (primer i segon pis). A la llinda d'una de les portes hi ha gravat l'any 1777, la qual cosa sembla indicar que aquest any s'acabà la primera planta. En quatre anys s'havia edificat aquesta part de la nova construcció. El rector de la casa era el pare Oleguer Janer, home voluntariós i estimat a Solsona entre altres motius per l'obra empresa.

En la construcció observem, doncs, que hi ha dues etapes: la primera de 1770 a 1777, que va des de la compra del Camp fins a la benedicció de la primera pedra. La segona comprèn els anys de 1784 a 1790, és a dir, des de la signatura de l'escriptura de construcció fins a la inauguració i trasllat de la comunitat i alumnes. Els dos rectors d'aquestes etapes foren respectivament els pares Oleguer Janer i Miquel Busqué. Ells foren els constructors del col·legi. Tal vegada la diferència de tipus de construcció i de carreus entre la primera planta i la resta expliqui les dues etapes constructives que acabem d'indicar. La primera va acabar el 1777 (any que figurava a la porta del Jutjats) i la segona es devia reprendre alguns anys després de l'arribada del germà Esteve Ribera, el 1784.

Recordem la narració que Tomàs Bajona ens llegà de la inauguració del nou edifici:

«En lo any 1790 en lo mes de mars dia 31 mudaren de Colegi los PP. Escolapios en lo carrer de Sant Pau alias la camorra i tenian lo colegi o casa al carrer de St. Llorenç: anaren en Professó a dos quarts d'onze el matí i portaren St. Josep de Calasans i anaren molts senyors amb atxes i los Minyons també amb atxes i de minyons n'hi havia cent i cantaren lo Te Deum i darrera del sant hi havia lo P. Rector que era Miquel Busqué de Mataró fill i al costat lo Lic. Josep Torrevedella Vicari perpetuo de este i al altre costat lo Dr. Josep Anton Font de esta, i los Padres Conventuals eren P. Agustí Barnés de Mataró, P. Gregori Arderiu, P. Ferran Pitxot de Barcelona, P. Joan Serés de Moiá, P. Francesc

[Mongol] de Mataró organista, Hno. Nicolau Mallol de Mataró, Hno. Vicens Serca de Moyá».²⁶

Abans d'abandonar l'edifici encara podem fixar-nos en un detall que tal vegada a més d'un visitant ha passat desapercebut. Els balcons no surten, les baranes (barrots de ferro) queden al nivell de les parets; són com finestres però obertes fins al pla del pis i una reixa separa de l'exterior mentre que en les finestres és paret. ¿Per què l'edifici dels escolapis té aquest tipus de balcó? La cosa té història llarga per a l'Escola Pia. La qüestió se suscità arran de la construcció del col·legi d'Oliana. En aquella població es projectaren uns balcons sortints. Però els religiosos que podríem anomenar conservadors hi protestaren argumentant que això permetia sortir de la casa religiosa i al·ludint a problemes de moral que podrien sorgir si els religiosos podien abocar-se al balcó. Es va recórrer als superiors de l'orde i no hi hagué possibilitat d'acord. Finalment, el greu problema dels balcons arribà a la Santa Seu i aquesta dictaminà que no era digna d'una casa religiosa tenir balcons que sortissin de l'edifici. Per això els balcons de Solsona estaven oberts esperant poder-hi fer el sortint, però quedaren per sempre amb la reixa arran de paret.

L'ENSENYAMENT

No es tardà massa a recollir el fruit de l'educació que donaven els escolapis. L'Ajuntament en donà l'any 1760 el següent testimoniatge com a resposta a la pregunta que el de Valls li havia fet. Recollim tot el text perquè és summament interessant:

«Que no solamente es imposible exponer el menor inconveniente resultante de la fundación del collegio de los padres de la Esquela Pia, si que seria (?) de la misma verdat no expressar que todo este pueblo ha logrado una felis transformación desde que los padres de tan santo instituto regentan las esqüelas de los primeros rudimentos y de las buenas letras, contestando la infatigable explicacion de los referidos padres las buenas costumbres que relucen en los muchachos, su singular destresa en leer

26. *Sabadellum* (febrer 1962), p. 15.

*y escribir con caracteres nunca advertidos en estos payeses, su extraordinaria pureza en el ideoma latino y otras relevantes circunstancias, que se (?) serían y son conseqüentes necessariamente a todo lo que se acaba de referir. Siendo digno de la más particular consideración que por su ayrado y brillantes prendas se han merecido los dichos padres una muy especial veneración, pregonando su sabia conducta todos los que han llegado a tener algún conocimiento de lo mucho que se adelantan sus discipulos. Sería nunca acabar hazer relación individual del notorio provecho que se ha difundido en esta ciudad y pueblos comarcanos, de forma que, en el consepito común, fue sin duda inspiración divina el pensamiento de introducir en estos ciudadanos la ensenyansa de tan santos varones».*²⁷

Tenim ja algunes dades del lloc de l'escola, primer al carrer de Sant Llorenç i després al de Sant Pau. Però, què ensenyaven els escolapis? Segons la concòrdia signada el 1757, l'escola era pública –com totes les dels escolapis fins la segona meitat del segle XIX– i gratuïta per a tots els alumnes i nivells acadèmics. Les matèries pactades en la concòrdia eren les primeres lletres, el llatí i la retòrica. No es parla ni de comptar ni d'aritmètica.

La primera classe era la de llegir. Sabem el nom de bastants mestres que hi esmerçaren el seu esforç en aquesta aula; però malauradament no podem concretar les dades exactes. Val la pena de totes maneres recordar el nom d'algun dels mestres dels més petits: els pares Antoni Olivilla, Magí Recolons i Joan Renom amb el germà operari, Francesc Mongol.

La segona classe acostumava a ser la d'escriure i d'aritmètica; aquesta última matèria es completava entre els escolapis amb la part comercial o aritmètica pràctica. Quan el nombre d'alumnes era reduït, s'ajuntaven amb els de la classe anterior o d'escriure, però formant un grup separat. Com deia anteriorment, els defensors de la línia progressista demanaven la formació d'una classe d'aritmètica, perquè molts nois després ja no continuaven els estudis, sinó que anaven a treballar; el llatí era només per als que volien seguir carrera eclesiàstica. Quan el nombre d'alumnes que no havien de continuar els estudis de llatí ho permetia, es formava la classe d'aritmètica o

27. ACS. Lligall 93 (1760-1769), plec 9.

com se'n dirà molt endavant, la primària completa: era la classe que Josep Calassanç considerava clau en l'escola, perquè hi anaven els alumnes que després s'integraven al món laboral. Els dos mestres escolapis més eminents d'aritmètica que passaren per les aules de Solsona foren els pares Josep Anton Llacuna²⁸ i Francesc Ferrer²⁹. De manera especial s'ha de recordar que aquest darrer fou traslladat de Solsona a Mataró; el 1797. A Solsona excel·lí com a bon coneixedor de l'aritmètica pràctica o comercial i bon mestre també, motiu pel qual els superiors li encarregaren la programació de la matèria per a tots els col·legis de la província. Publicà alguns llibres sobre aritmètica; Juan Corminas³⁰ en fa el següent elogi: «*Después de Poy fue este sacerdote el que promovió y tal vez más el estudio de la aritmética mercantil en el Principado.*»

El llatí i la retòrica eren les dues aules que formaven la secundària, que en diríem actualment (elemental i superior o ESO i Batxillerat). Formaven una unitat o es dividien en dues aules amb els respectius professors segons el nombre d'alumnes. En la de llatí, s'hi estudiava la gramàtica i la sintaxi llatines amb abundants exercicis de traducció del llatí al català i del català al llatí; segons les normes de Carles III, el català fou substituït pel castellà. En la retòrica s'examinaven i traduïen els autors clàssics (en prosa, poesia, teatre) de manera semblant al que avui en dirien història de la literatura clàssica o anàlisi de textos per a aprofundir l'estil de cada autor. Es complementava amb l'estudi de la història (o cronologia, com s'acostumava a dir-ne), geografia, mitologia i costums del món grecoromà clàssic. Com a data ben excepcional cal anotar que el 1782 a Solsona s'ensenyava la llengua francesa als alumnes de retòrica.³¹

28. Dades biogràfiques en LI. PICANYOL: *Sesenta...* p. 93.

29. Dades biogràfiques en *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. II, Salamanca: Publicaciones Calasancias, 1983, p. 228 i en J. FLORENSA: «La biblioteca en la formació dels mestres escolapis durant el segle XVIII: l'aritmètica», a *Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vic 1997, p. 75-82.

30. *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de escritores catalanes publicadas* por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Amat, Burgos, 1849, p. 108.

31. Vegeu Antonii CAPDEVILA et OLZINA *Rivipullensis humaniorum litterarum in Scholis Piis Coelsonensibus alumni emeriti de priscorum Coelsonensium Pietate, et Religione ad Coelsonenses ORATIO habita in acris Scholarum Piarum Aedibus Coelsonae V. Idus Septembris an. à nat. Dom. 1782*, Barcelona per Carles Gibert i Tutó.

Els escolapis, que sempre miraven la pràctica, veieren que calia afegir-hi alguna cosa de la llengua pròpia. Per a llegir s'usaven llibres en català. L'aritmètica es donava en català i s'hi afegiren algunes nocions de gramàtica castellana. A la secundària també es comentava algun autor no llatí i es practicava la redacció castellana. Un costum que ja venia de sant Josep Calassanç era que els alumnes de llatí havien de presentar cada dilluns una redacció, diguem-ne especial, explicant el que havien fet el diumenge; la particularitat era que la podien fer en qualsevol llengua coneguda. Alguns mestres insinuaven que convenia fer-la en català, perquè no era una redacció pròpiament escolar.

Per Solsona hi passaren mestres escolapis de molta talla; per no allargar massa la llista quedem-nos-en només amb dos, a més dels que ja he citat abans. El pare Jaume Vada (1764-1821)³² fou una de les grans figures escolàpies que fins i tot ha transcendit el món escolar. Ensenyà retòrica a Solsona entre el 1795 i el 1801 i d'aquí passà a Mataró. L'any següent publicà *La Fama en lo Parnàs*³³ poema considerat una de les obres literàries de la prerenaiença de la nostra llengua. Fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Un altre mestre escolapi i llatínia insigne que passà per Solsona entre 1808 i 1815 fou el pare Ramon Ribera i Mont (1781-1846)³⁴; a Solsona precisament és on aprofità l'avinentesa d'estar al costat del pare Jaume Arbós, un altre brillant llatínia, per a formar-se i després ampliar els coneixements amb l'estudi del grec. De les seves aules sortiren joves ben formats en les llengües clàssiques. Podríem ampliar la llista de mestres insignes que ensenyaren en les aules de Solsona amb els noms del pares Agustí Barnés, Joan Ferrer, Narcís Tarter, Jeroni Reixach, Vicenç Tió, etc. Solsona era ciutat amb seu episcopal i calia que els alumnes que es formaven als escolapis adquirissin una bona preparació en la llengua que després en la cúria episcopal els serviria per a desenvolupar-se amb facilitat.

En les capitulacions entre l'Ajuntament i l'Escola Pia

32. Dades biogràfiques en Ll. PICANYOL: *Sesenta ...* p. 185-187 i en *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. II, Salamanca 1983, p. 557.

33. Vegeu M. de RIQUER - A. COMAS: *Història de la literatura catalana*, vol. 4, Barcelona 1964, p. 700-704.

34. Dades biogràfiques en Ll. PICANYOL: *Sesenta...* p. 216-218 i en *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. II, Salamanca 1983, p. 463.

s'especificava que aquesta institució es comprometia a explicar la Doctrina Cristiana els diumenges a l'església o en les places. Era un costum escolapí des dels primers temps. Els diumenges a la tarda, amb un toc especial de campana convocaven els alumnes a doctrina. Del col·legi, en sortia una processó encapçalada per un estendard seguit per uns quants religiosos o mestres; els alumnes s'anaven afegint a la processó; es cantaven les lletanies de la Mare de Déu o Lauretanes. Arribats a la plaça o església assenyalada, s'h feia la sessió catequística. Un grup d'alumnes prèviament designats formaven en dos bàndols que es preguntaven i contestaven el catecisme de memòria; l'acte era públic i els pares i familiars dels alumnes que hi intervenien hi assistien embadalits contemplant l'actuació de llurs fills. Un escolapí dirigia unes paraules als alumnes, i de retruc als grans, explicant o comentant algun dels punts que s'havien preguntat entre els nois. Un cant posava punt final a l'acte. Cadascú se'n tornava cap a casa. Aquest acte públic complementava l'ensenyament del catecisme que es feia diàriament a les escoles segons el nivell dels alumnes durant la primera mitja hora del matí i les explicacions que el professor donava l'últim quart d'hora de la tarda. El llibre o catecisme que s'estudiava a les escoles escolàpies era variat i s'acomodava al que ordenava cada bisbe per al seu territori. Com que això creava diferències entre col·legis, en 1788, el pare provincial Francesc Prats declarà com a obligatori per a tots els col·legis escolapis catalans el catecisme del doctor Francesc Mateu i Smandia, antic alumne de l'Escola Pia de Mataró i rector de Sant Boi de Llobregat: *Compendi o breu explicació de la doctrina cristiana en forma de diàleg entre pare i fill*. Els escolapis en feren diverses edicions pròpies; en total sembla que passaren del centenar les publicades en català, en castellà i bilingües. Es tracta d'un text breu, senzill, d'estil directe.³⁵ El bisbe de Solsona Rafael Lassala i Losela (bisbe diocesà de 1773 a 1792) publicà el 1790 dos catecismes en edició catalana i castellana: *Catecisme menor* i *Catecisme major*³⁶. En algun moment, el primer dels catecismes serví als alumnes dels escolapis com a text: en efecte, el 13 de desembre de 1790 els nois dels escolapis obsequiaren el bisbe Lassala amb una vetllada amb preguntes i respostes del *Catecisme menor*, i

35. Sobre el text vegeu L. RESINES: *La catequesis en España. Historia y textos*, Madrid 1997, 494; sobre l'ús entre els escolapis, Ll. PICANYOL: *Sesenta ...* p. 150.

36. L. RESINES: *La catequesis ...* p. 482-484.

com que estava malalt ho feren en la sala del palau episcopal.³⁷ En el nostre Arxiu provincial conservem un exemplar del *Catecisme menor* (Cervera 1790), en el qual a les guardes i a la primera plana s'hi llegeixen unes anotacions manuscrites d'allò més interessants. En efecte, gràcies a aquestes anotacions ens assabentem que l'exemplar en qüestió va ser enviat pel pare Leandre Baura de Sant Tomàs d'Aquino el 1790 (el mateix any de la publicació) des del col·legi de Solsona al jove escolapi Fausto Abril, estudiant de teologia a Oliana; el futur teòleg el conservà i el deixà a la biblioteca de la comunitat de Sabadell de la qual va ser rector anys després. El bisbe Lassala era conegut dels escolapis perquè a València havia estat bisbe auxiliar de Mons. Andrés Mayoral, el qual donà suport en tot moment als escolapis d'aquella ciutat, engrandí el col·legi amb un seminari de nobles o Seminario Andresiano i llegà a la comunitat la seva rica biblioteca que encara avui pot consultar-se. Lassala es movia en el cercle, doncs, de Mayoral i també de Gregori Mayans, és a dir, entre els il·lustrats valencians. Si el llibre de catecisme no serví als escolapis per a text escolar, sí que despertà en alguns d'ells interès per seu valor teològic i per la seva base bíblica. Veiem, doncs, que els escolapis de Solsona estaven al corrent de les novetats religioses que es publicaven; no eren uns mestres amb uns mètodes i coneixements estereotipats, ben al contrari s'intercanviaven les novetats i s'instruïen constantment.

ELS ALUMNES

Poca cosa sabem dels alumnes de l'Escola Pia de Solsona. En l'aspecte quantitatiu, les xifres de què disposem són aproximatives. En la taula següent hi he agrupat les informacions amb què comptem. Els interns sempre foren molt pocs: no arribaren a deu. A finals del curs 1781-1782 es presentaren dos alumnes de retòrica (única dada que tenim): Antoni Capdevila i Gaietà Anglí, col·legial o intern:³⁸ dos noms d'alumnes que no eren evidentment tots els de l'aula de retòrica.

En diversos documents de l'Ajuntament de Solsona, s'hi fa esment que al col·legi dels escolapis assisteix un bon grup de nois de pobles

37. ARMAÑÀ: *Oración fúnebre Fray Rafael Lassala*. 1792, p. 22.

38. A. CAPDEVILA: *Oratio* ... Barcelona 1782, p. 29 i 22.

de la comarca. En una ocasió es parla d'Olius, Castellvell, Joval, Clariana, Llobera, Clarà, Lladurs.³⁹

Taula del nombre d'alumnes

Any	A	B	C	D
1756	140			
1788	200			
1796	350	170	80	100
1829	393			

A = total. B = Primeres lletres. C = Gramàtica i retòrica. D = Aritmètica

La taula precedent és evidentment molt incompleta i amb dades aproximades excepte les de 1796. Veiem, però, que el nombre d'alumnes s'incrementà i superà els tres cents quan els escolapis encara vivien al carrer de Sant Llorenç. El nombre inicial es duplicà de sobres. Però és molt significatiu el nombre de 1796, perquè ens dona la dada del centenar de nois que cursaven l'aritmètica, és a dir, els que no seguirien carrera, sinó que en acabar l'escola amb l'aritmètica s'incorporaven al món del treball. Aquest nombre considerable de futurs artesans, pagesos, botiguers, etc., que rebia una formació bàsica molt completa, fou el que va fer progressar la ciutat de Solsona en els oficis artesans i l'agricultura. Els membres de l'Ajuntament eren quasi tots artesans i l'artesanía era l'activitat que donava més vida a la ciutat. Madoz, en el *Diccionario geográfico* assenyala a la ciutat les fàbriques següents: 8 de ganivets i baionetes, 3 de llantiols, 4 de lampisteria, 2 de caldereria i 2 de clavillers. La cultura mitjana de la majoria de la població era ben considerable. Aquesta peculiaritat de Solsona coincideix amb l'afirmació d'un altre autor de 1780: «*En la ciudad hay cerrajeros, cuchilleros y otros artífices que saben valerse de este metal [ferro] con mucho beneficio suyo*».⁴⁰

Segons el cens Floridablanca,⁴¹ el grup laboral més nombrós estava

39. ACS, Lligall 143 (1854-1856), plec 2, doc. 19.

40. *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del principado de Cataluña (1780)*, publicat a cura d'Ernest Lluch. Barcelona, 1997, p. 299.

41. Publicat per J. IGLÉSIAS: *Cens de Floridablanca*, vol. II, Barcelona 1970, p. 361.

format pels 344 treballadors del camp (30 «labradors» i 315 «jornalers»), seguit d'un grup de 92 entre comerciants, fabricants i artesans; 11 persones amb professions liberals (advocats i escriptors) i finalment 36 entre els quals predominaven els militars i els funcionaris de l'Estat. L'aritmètica que ensenyaven els escolapis anava dirigida a la gent d'ofici i se'n beneficiaven alhora tant els pagesos com els artesans.

Els escolapis contribuïen amb l'escola a la prosperitat i progrés de Solsona.

Heus aquí un cas singular i anecdòtic d'un alumne. Gaietà Ripoll i Pla va néixer a Solsona el 1768; fou metge. Deportat a França durant la Guerra del Francès, s'hi imbuí de la doctrina de Rousseau. Tornà a Espanya i s'establí com a mestre a Russafa (País Valencià). Acusat i processat per la Inquisició, fou la última persona executada –31 juliol 1826– per aquesta institució. S'intentà la seva conversió i un dels eclesiàstics que més hi pogué influir fou un escolapi:

*«No bien se vio Ripoll en presencia del Padre Lorenzo Ramo [escolapi del col·legi de València], le manifestó con sinceridad que le inspiraba amor y filial respeto, entre otras razones por- que había estudiado gramática latina con los Padres escolapios del Colegio de Solsona, su patria, y conservaba de sus antiguos preceptores los más agradables recuerdos».*⁴²

La llavor sembrada a l'escola no es perd mai del tot.

PROBLEMES ECONÒMICS

La marxa econòmica del col·legi sempre va ser deficient; no s'aconseguí mai una situació sanejada. La construcció del nou edifici comportà un endeutament que no s'eixugà mai. Cinc anys després d'acabar-se el nou edifici començava la Guerra Gran (1795), la qual afectà profundament Catalunya en general i en particular les comarques interiors. El que ajudava més a equilibrar el balanç del

42. Gaspar BONO SERRANO: *Miscelánea religiosa, política y literaria*, Madrid, Imp. de Viuda de Aguado e Hijo, 1870, p. 379-393. Sobre Ripoll, vegeu: *Enciclopèdia Catalana*. Gaietà Ripoll és el protagonista de la novel·la d'Alfred BOSCH *Inquisitio*, Barcelona: Columna, 2006; la personalitat del pare Ramo que s'hi dibuixa no la crec prou ajustada a la realitat.

col·legi era l'aportació dels interns, els quals, tot i ser pocs, suposaven una entrada considerable; el 1795 pel concepte d'interns entraren 1.363 lliures, mentre que el total era només de 2.421 lliures. Sense interns, la casa anava molt justa. Les guerres i èpoques amb conflictes abundaren a Catalunya i foren desastroses per als col·legis en general i per al de Solsona en particular. Un balanç de la casa de 1805 diu que les entrades sumen 1.120 lliures 4 sous 2 diners (molt inferior a les entrades de 1795 que foren de 2.421 lliures) i les despeses arriben a 1.376 lliures 10 sous. El saldo és clarament deficitari. La situació s'agreuja perquè els deutes per la construcció del col·legi que encara s'arrossegaven sumaven la quantitat de 3.992 lliures 17 sous 10 diners. ¿Com es podien pagar deutes si cada any hi havia dèficit? El rector, P. Jaume Arbós, tenia tota la raó quan afirmava que «*este Colegio gasta mucho más de lo que adquiere y todos los años empeora*».⁴³

Sobre aquest problema, s'hi afegí que l'Ajuntament, almenys des de 1805, deixà de pagar puntualment les quantitats acordades, probablement com a conseqüència de la mateixa causa. El monarca havia concedit als escolapis la quantitat de 4.106 rals 22 maravedís per a la construcció de l'església. La forma de pagament era a través de l'Ajuntament; el municipi, però no volia fer efectiva la quantitat. Demandes i més demandes fins que escolapis i municipi arribaren a un acord i el segon pagà el deute, però era l'11 de maig de 1831: més de vint-i-sis anys d'espera.⁴⁴

Si fins el 1805 les finances havien anat malament, els anys posteriors no milloraren pas. Al deute de l'Ajuntament, cal afegir-hi ara les nefastes conseqüències de la Guerra del Francès, primer, i el Trienni Liberal a continuació, amb l'aixecament absolutista després i al cap de pocs anys s'encengué la primera carlinada. Un balanç econòmic de 1828 ho palesa: entrades 1.319 lliures 19 sous 1 diner, i despeses 1.723 lliures 3 sous 9 diners, és a dir, el saldo negatiu puja a 403 lliures, 4 sous 8 diners.⁴⁵ En termes estrictament econòmics, la solució era plegar.

43 . Document en l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya: 07-04 / caixa 3.

44. ACS, Libro de Actas del Ayuntamiento, t. III (1822-1831), núm. 66, f. 175v – 176r.

45. V. FAUBELL: *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, Madrid: Fundación Santa María, 1987, p. 142

Taula resum en lliures d'entrades, despeses i dèficit

Any	Entrades	Despeses	Dèficit
1795	2421	2421	—
1805	1120	1376	256
1828	1319	1723	404

MOMENTS CONFLICTIUS DEL SEGLE XIX

Durant la guerra del Francès no consta que el col·legi sofrís desperfectes ni patís greus problemes: sembla que només danyaren la capella.⁴⁶ Les tropes fidels a la Junta Suprema entraren a Solsona el 8 de juny de 1811 a les onze del matí; els caporals i sergents s'instal·laren al col·legi dels escolapis.⁴⁷

La casa serví de refugi en algun moment per a religiosos d'altres poblacions ocupades pels francesos, com el pare Jaume Vada, que es trobava a Mataró. Segons la relació de defuncions de religiosos escolapis esdevingudes a Solsona, la majoria es donaren entre 1809 i 1813; és a dir, que dels onze religiosos morts a la ciutat, set moriren en el curt període de cinc anys. Crec que això té una explicació. Els religiosos grans que ja no podien treballar a l'escola es dedicaven a atendre les confessions, misses i altres serveis annexos a les esglésies escolàpies; Solsona no tenia església gran oberta al culte i per tant no s'hi enviaven religiosos d'edat avançada. Per això no hi havia habitualment gaires defuncions. Durant la Guerra del Francès, alguns religiosos, amb motiu o sense, se sentiren perseguits i cercaren refugi en les cases de l'interior, especialment en aquesta de Solsona; per això hi hagué aquestes defuncions nombroses. Després de l'ocupació napoleònica, la situació tornà a la normalitat.

Al principi del trienni liberal, el bisbe convocà, entre altres, als escolapis a l'acte de jurament de la Constitució que tingué lloc a la catedral el 25 de març de 1820.⁴⁸ Durant el trienni,⁴⁹ la ciutat es trobà

46. Rafael d'AMAT I DE CORTADA: *Calaix de sastre*, vol. VIII, Barcelona 1996, p. 314

47. A. LLORENS I SOLÉ: *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*, p. 56.

48. A. LLORENS I SOLÉ: *Solsona ...* p. 76.

moltes vegades en la línia de front i de partició dels dos bàndols. El rector pare Jaume Arbós era de tendència absolutista i quan entraren al final les tropes liberals va haver de fugir i refugiar-se a França; tornà aviat perquè no s'havia compromès en res. El professor de retòrica, pare Vicenç Tió, antifrancès i liberal, havia participat en les patrulles que el 1810 el Maresme organitzà per defensar la comarca des de l'alt de Mongat; l'experiència de la derrota devia atemperar-li els ànims i durant el trienni liberal no se significà. Bon professor de filosofia i de teologia a més de la retòrica que explicava a Solsona.

Per si no n'hi havia prou amb els dos bàndols del país, el 28 d'abril de 1823 els Cent Mil Fills de Sant Lluís incendiaren els convents i esglésies dels caputxins i dels dominics; els escolapis no es veieren afectats.⁵⁰

Sabem que durant el trienni liberal es féu la primera partició de Catalunya en províncies. Cada vegada que s'ha parlat de crear províncies, ha sorgit la pugna entre diverses ciutats per a ser designades com a capital. En aquell moment també es discutí quines ciutats tenien més mèrits per a ser capitals de província. Solsona presentà la seva candidatura i en el *Diario de Barcelona* del 23 d'abril de 1821 (p. 899-902) es publicà un article en el qual s'argumentava que entre els avantatges de Solsona sobre la Seu d'Urgell, una altra pretendent, calia anotar-hi que ells tenien col·legi de l'Escola Pia. Els solsonins estaven cofois dels seu col·legi.

Els liberals foren els primers a donar normes sobre l'ensenyament, publicaren els primers decrets i un reglament, els qual legislaven per primer cop sobre les escoles. En el *Proyecto de reglamento general de primera enseñanza* publicat el 1822 hi ha un article que es refereix als edificis escolars i diu el següent:

«El edificio en que se establezca la escuela, se procurará por todos los medios posibles que presente una sencilla y muy noble magnificencia, y se distinga de los demás de la población, a fin de que todos conozcan que se halla destinado al objeto más grandioso e importante, y que más influjo tienen en la prosperi-

49. Sobre aquest període, vegeu J. FLORENSA: *L'ensenyament a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, p. 175.

50. A. LLORENS I SOLÉ: *Solsona ...* p. 98.

dad de los pueblos, y escite en todos el deseo de penetrar en aquel recinto de la inocencia y semillero de virtud.»

Els solsonins ja gaudien d'un edifici amb aquestes característiques que somiava el govern liberal. Poques poblacions del Principat podien exhibir una construcció tan notable. En els anys de vida que ja tenia el col·legi escolapi de Solsona des de 1757, encara no s'havia generalitzat ni de bon tros la idea que la instrucció i l'educació influïen en la formació d'una persona. L'Escola Pia ofería un centre amb tots els avantatges materials.

EL TANCAMENT

L'Escola Pia no tancà el col·legi, ni abandonà Solsona. Els carlins la foragitaren el 1837. En efecte, els partidaris de Carles entraren a Solsona la nit del 20 al 21 d'abril de 1837. Després d'uns dies de lluita dominaren la ciutat.⁵¹ El col·legi escolapi no es trobava en els escenaris de la lluita i, per tant, no patí destrosses. Pocs dies després, del 15 al 19 de juny, el pretendent reial Carles s'hostatjava a la ciutat en l'anomenada expedició reial. Consta que visità les monges de l'Ensenyança, l'hospital i la capella de la Mare de Déu del Claustre; no sabem que s'acostés ni rebés els escolapis. L'expedició planejada com a triomfal s'havia convertit, però, en luctuosa. El dia 12, tres dies abans de l'entrada reial a Solsona, les tropes que acompanyaven el pretendent sofriren una forta derrota vora de Gra davant les tropes del baró de Meer amb més de 600 morts i de moltíssims ferits. Va caldre atendre aquests ferits. L'edifici dels dominics i el dels escolapis foren convertits en hospitals de sang. Són els hospitals dels quals la mare Teresa Janer i les seves sis companyes expulsades de Cervera el març de 1836 pels liberals tingueren cura per encàrrec del pretendent. Els frares dominics no eren al convent perquè la desamortització i la supressió de regulars els n'havia expulsat. Ara tocà el torn de sortir de casa als escolapis. Els carlins els foragitaren de l'edifici amb tantes dificultats aixecat i ells abandonaren la ciutat perquè no hi tenien res a fer. Després la ciutat demanà als escolapis que hi tornessin, però les

51. J. M. MUNDET I GIERÉ: *La primera guerra carlina a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, p. 404 i altres.

repetides instàncies dirigides als superiors resultaren inútils. Per què no tornàrem?

No hi va haver, al meu entendre, una raó o causa concreta que fessin prendre la decisió de tancar l'escola, sinó més aviat fou un conjunt d'aspectes allò que decantà els superiors a preferir altres ciutats del Principat abans de tornar a la de Solsona, tot i el bon tracte que sempre hi havíem –i seguiríem– trobant-hi. Crec que algunes de les coses que he dit anteriorment ja donen una part de l'explicació. El dèficit econòmic crònic que s'anava acumulant; la inestabilitat política que afectava i molt les vies de comunicació en la Catalunya interior, inestabilitat que no acabà pas amb la primera guerra carlina. Sense tranquil·litat no hi havia possibilitat de comptar amb interns i sense interns el col·legi no tenia entrades suficients per a subsistir.

M'he referit també el poc nombre d'alumnes que acostumava a tenir el col·legi: un centenar aproximadament (no els dos-cents que ens diuen algunes fonts). En altres poblacions en algunes aules sobrepassaren els dos-cents i en conjunt sumaven més de quatre-cents alumnes. Tant per tant, valia la pena escollir aquells llocs on es podia atendre més alumnat amb el mateix nombre de professors.

Després de la Guerra del Francès fins a la restauració de 1845, la Província patí el problema de manca de vocacions. El reclutament de noves vocacions i la seva formació foren una preocupació constant dels superiors. Els dos primers provincials de la restauració, pares Vicenç Tió i Narcís Tarter –tots dos havien treballat al col·legi solsoní en la seva joventut– donaren preferència a les fundacions en poblacions on es podia preveure que en sortirien vocacions. Així, el pare provincial escrivia a l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú que de moment no es fundaria a la ciutat perquè no hi havia cap escolapi del lloc i en canvi sí que es faria a Olot perquè d'aquella comarca ja havien entrat a l'Escola Pia força religiosos. Tanmateix Solsona no havia estat terra de vocacions per a l'Escola Pia. Només tres religiosos fins a l'any de la supressió del col·legi: Miquel Vives (1866-1887), que morí novici, el pare Isidre Alterachs (1693-1729) que professà l'any 1709, el germà Josep Muixí (1717-1797). Un altre entraria més tard: el germà Joan Vives i Barrera (1869-1938), el qual professà el 1890. De la comarca, n'entraren només dos en el període del col·legi, tots ells per a germans: Agustí Folch (1735-1787), Esteve Ribera (1753-1843); i dos més després del tancament de la casa: Joan Bertran (1844-1907) i Emeteri

Rius (1844-1901). L'Escola Pia necessitava braços i a Solsona no n'hi trobava.

Una altra explicació pel poc interès a reobrir el col·legi de Solsona crec que fou el fet que la ciutat era seu episcopal i per tant tenia molta importància la preparació en humanitats i en llatí de cara a les vocacions al sacerdoci diocesà i per a una futura carrera eclesiàstica o per a un exitós currículum; l'opció que aquells anys posteriors a 1845 feren els escolapis, era precisament la de fomentar en els col·legis propis l'ensenyament de les matemàtiques i de les ciències (a més de la primària). Quan l'Estat espanyol va anar implantant una secundària organitzada, que quedà definida plenament amb la llei Moyano de 1857, la qual equiparà el batxillerat i els estudis d'humanitats que es donaven als seminaris o institucions similars. Els dos currículums donaven les mateixes possibilitats. Els bisbats optaren i afavoriren les humanitats perquè ajudava més per als estudis posteriors de filosofia i de teologia que s'havien de cursar en llatí. Els escolapis es dedicaren totalment al batxillerat. Per aquest motiu, per exemple, no s'arribà a una entesa amb la població de Banyoles el 1856: un grup amb suport de la parròquia i el bisbat volien humanitats i un altre grup volia que els escolapis impartissin el batxillerat. Guanyaren els primers i no es portà a terme la fundació.

Crec que tots aquests fets qüestions influïren en la decisió dels escolapis de no tornar, tot i la insistència de Solsona a demanar que reobrissin l'escola.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Concessió del permís per a vendre les antigues escoles i aplicar el seu producte a la construcció de l'edifici de l'Escola Pia al carrer Sant Pau.

Archivo Histórico Nacional: *Consejos*, Legajo 6125, año 1796, núm. 25

Señor⁵²

Habiendo ocurrido en el año de 1755 al S.or D.n Fernando el VI exponiendo la caída de Solsona, los graves daños, q.e experimentaban sus vecinos por la mala enseñanza de primeras letras y Gramática, y solicitando se encargase á tres Religiosos escolapios del Colegio de la villa de Oliana á consulta del Consejo de 13 de Marzo de 1756 se sirvió S. M. conceder licencia á la Justicia y Regidores de la referida Ciudad para q.e pudiesen establecer en ella tres Religiosos de la escuela pia del Colegio de Oliana p.a la enseñanza de primeras letras y Gramática, con el estipendio de 140 libras Catalanas que acostumbra dar la Ciudad á los maestros, y las 100 mas de la Pia fundacion dedicada á este fin, cuyos Religiosos hubiesen de residir y parar en la casa dedicada para la enseñanza quedandose claustrales y subditos á el Colegio de dha villa de Oliana, con calidad de que ante todas cosas el Ayuntamiento de Solsona capitulase con el Provincial de dha religion q.e siempre que aquel comun quisiese quitar á la Religion dhos Magisterios deverian los tres Padres desaloxar la casa de la enseñanza que se les destinaba y bolverse á su Colegio de Oliana, previniendose tambien en la Escritura de Capitulacion, q.e en ningun tiempo pudiesen ser mas de tres los Religiosos escolapios que se establecieren en Solsona, con solo el permiso de tenerse Lego para el ministerio de cocina, sin que unos, ni otros pudiesen usar de Alforja, ni hacerse llega ó pedir en ningun modo limosna por dha Ciudad y su Comarca, y q.e no pudiesen tener Iglesia publica, si solo oratorio privado y en parage retirado dentro la Casa de su abitacion con encargo especial que hicieron á dha Ciudad de Solsona de que hicieren se expresase en la Escritura dhas condiciones, y de que se observasen.

En consecuencia de esta R.l Orden otorgaron la competente Escritura

52. Al margen, los nombres siguientes: El Obispo Gobernador, El Marques de Roda, D.r Fran.co Masia, D.n Josef Antonio Fita, D.n Josef Eregenzau, D.n Benito Puente, D.n Josef Eustaquio Moreno, El Marques de la Hinojosa.

los referidos Justicia y regimiento, y el Provincial de las Escuelas pias para el establecimiento de dicha enseñanza, con las condiciones prevenidas en la facultad Real, y obligandose el Ayuntamiento á componer la casa que se les destinase, oratorio, quartos de los religiosos y cocina, como tambien á componer las aulas de bancos y mesas.

Con fecha de 22 de Diciembre de 1780 la misma Justicia y regimiento de Solsona expuso al Intendente de Barcelona, que la casa destinada para esqüelas publicas de primeras letras y gramatica comprada en el año de 1500 por el precio de 45 libras en la actualidad se halla mui reducida por haberse duplicado el numero de muchachos, y mui incomoda por haber de estar muchos de los concurrentes en el patio, y á la inclemencia, cosa que no podia remediar la Ciudad por falta de haberes aumentando el edificio, ni haciendo nuevas escuelas, á cuyos inconvenientes había pensado poderse ocurrir entregando á los PP. de las Esqüelas pias que estaban formando un Colegio de Casa destinado para escuelas publicas para que se utilizasen de ella con la obligacion de dar perpetuamente escuelas capaces, y concluyeron suplicando que se les diese permiso p.a hacerlo.

El Intendente mando que se pasase el recurso al Subdelegado de Cervera, para que enterado de la solicitud, y tomando las noticias conducentes acerca de su utilidad ó perjuico informase lo que se le ofreciere, añadiendo que respondería sacar de la Ciudad Casa y patio, caso de que se pusiese en venta.

En su consecuencia dho. subdelegado informó, en 3 de Febrero de 81 que la ventaja y utilidad que resultaria á la Ciudad de la cesion de la Casa, era tan patente que se eximia de haber de ensancharla, por ser mui incomoda é insuficiente, obviandose los crecidos gastos que importaria á la Ciudad su conservacion. A mas que el publico ganaba el tener unas esuelas perpetuas comodas y capaces pudiendose sacar todo de la citada casa y patio, que caso de venderse daria unas 700 libras poco mas ó menos.

En este estado remitió el expediente al Consejo el Intendente, acompañando una obligacion hecha por los PP. Escolapios del Colegio de la villa de Oliana, con la correspondiente licencia de su general, por la que se hallanaban siempre que se verificase la cesion de la mencionada casa y Patio, á dar á la Ciudad escuelas aptas y capaces en su Colegio, cuya donación ofrecian revalidar ante Escribano publico en el acto de la misma cesion de las Casas.

El Consejo en su vista mandó, que el Intendente oyendo al Gobernador de el partido, y tomando las noticias necesarias, informase con que licencia y en que terminos se estaba construyendo el Colegio, quanto tiempo habia que se hallaban establecidos los Escolapios en aquella Ciudad, y bajo de que obligaciones y condiciones, remitiendo copia de la Escritura

de fundacion y manifestando si se contribuía con algo del fondo de propios lo que fuese.

Para evaquar su Informe el Intendente pidio las noticias conducentes al Subdelegado Gobernador de Berga quien con respuesta de 19 de Diciembre de 82 le remitió la escritura de fundacion de dha. Escuela, que es la referida acompañando otra Carta del Bayle y Regidores de Solsona en contestacion á las preguntas que les habia hecho acerca de los particulares prevenidos por el Consejo.

En ella decían, que el establecimiento de los Escolapios en aquella Ciudad habia sido en virtud de R.l.s Decretos del S.or Rey D.n Fernando VI habiendo ofrecido el Ayuntamiento de sus fondos para su manutencion 140 libras anuales y casa para su habitacion.

Que sabiendo despues que no podia cumplir con esta ultima obligacion, habia acordado en 30 de Septiembre de 1757 darles anualmente la cantidad de 21 libras p.a el pago del alquiler de una casa en la que desde entonces habian habitado y habitaban entonces con grande inconveniente por ser mui pequeña y distante de las esqüelas.

Que quando los referidos PP. se habian encargado de la enseñanza no pasaban los discipulos de 140, pero q.e eran ya mas de 300 segun el credito que se habian adquirido las esqüelas pues acudian á ellas de muchas partes de Cataluña.

Que atendiendo á que para una perfecta enseñanza faltaban las escuelas de Aritmetica y Retorica habia acudido al Provincial de la misma orden, suplicandole que interinamente y hasta que V. M. se sirviese conceder esta gracia embiase nuevos operarios para la enseñanza de estas dos facultades.

Que en efecto el Provincial movido del bien comun habia accedido con dha. calidad de interinamente, añadiendo que ya que el Ayuntamiento no podia remediar la incomodidad de los religiosos ni cumplir con lo ofrecido en las capitulaciones, señalase á lo menos lugar comodo para fabricar una habitacion decente y esqüelas comodas para los Estudiantes á lo que habia condescendido el Ayuntamiento señalando aquel lugar que habia juzgado necesario y menos gravoso á los vecinos que compró la Religion cuidando la misma de empezar á sus expensas la fabrica prosiguiendola con las limosnas hasta el caso de tenerla algo adelantada.

Que el Ayuntamiento habia juzgado por mui conveniente, que las escuelas estubiesen unidas á la habitacion de los Religiosos, y que por lo mismo hecho la solicitud de que se le permitise vender el patio y escuelas incomodas, y hacer con su producto otras comodas en la mencionada fabrica con lo que lograba que sin dar mas que las 140 libras de dotacion, y 21 de alquiler, tendria buenas escuelas para la educacion de la juventud.

Que el Ayuntamiento habia estado siempre en el animo de pedir la

aprobacion de V. M. Pero que habia esperado á poder dar una prueba de la grande utilidad que se seguia, la que tenia en un Certamen publico, mui completo de Gramatica, Retorica, Poesia, Aritmetica, Geografia y Cronologia, á que habian asistido el Rev.do Obispo y el clero con general gusto y complacencia.

Que tambien habia contribuido el retraso, el que siendo anuales alli los Ayuntamientos, solia el de un año dexar para el siguiente la egeccion del premeditado, pero que el de aquel año tenia animo de encargar mui vivamente al del siguiente el cuidado de pedir á V. M. la aprobacion del establecimiento fixo de un Colegio de dhos. PP. de Escuelas pias con conveniente habitacion para determinado numero de maestros y con las correspondientes Esuelas é Iglesia para las funciones expirituales, lo que expresaba seria benignamente oido de V. M.

El Intendente remitió esta misma exposicion al Consejo, en 4 de Enero de 83 y en su vista dio orden en 12 de Agosto de 93 para que el Ayuntamiento informase en que consistia no haberse dado desde luego á los PP. Escolapios las Casas destinadas para la enseñanza con todo lo demas relativo á las que habitaban, estado de las escuelas, numero de religiosos, fabrica del Colegio, sitio que ocupaba, si se proyectaba hecer en él oratorio ó Iglesia y demas necesario á poner en claro las dificultades enunciadas, y que certificase, la Contaduria general de propios del estado de los de Solsona, producto anual de sus fincas, cargas, sobrante y cantidad que en el reglamento se señalaba para maestros de primeras letras, y gramatica.

En su cumplimiento certificó la Contaduria que los Propios de la Ciudad de Solsona, segun el valor que habian tenido en el ultimo quinquenio, cumplido en fin del año de 1795 producian, anualmente 38 d 944 rs. y 6 mrs. ardites. Las cargas y gastos considerados en el reglamento deducidos los aumentos hechos por el Consejo y [] final, importaban 25 d 463 rs. y 10 mrs. y el sobrante anual 13 d 480 rs. y 18 mrs. de la misma moneda destinado por dho reglamento á la redencion de varios capitales de censos con que se hallaban grabados dhos efectos.

Que en los documentos en que se fundaba el reglamento se habia expuesto q.e se pagaban á los PP. Esculapios por enseñar á leer escribir Gramatica, Retorica Poesia 1 d 610 rs. ardites, y que esta misma cantidad se havia señalado en el reglamento.

El Ayuntamiento en su informe de 2 de Enero de 94 dixo que el motivo de no haberse dado desde luego á dchos. PP. la casa que desde el año 1500 servia para escuelas publicas habia sido porque en ella no habia mas que dos piezas precisas una para escuela de leer y escribir, y otra para Gramatica, en cuya atencion habia sido preciso que en el primer año de su ingreso desalojase el Ayuntamiento en una estrecha casa, cerca de las mismas escuelas en que solo habia dos aposentos y una estrecha coci-

na sin otras piezas en que pudiesen cerrar sus provisiones ni menos capacidad para disponer un oratorio.

Que esto y los clamores del publico, obligó al Ayuntamiento al cavo de dos años que estaban padeciendo aquellas incomodidas á alquilarles otra casa que aunque bastante incomoda era suficiente para disponer en ella las piezas necesarias á una casa religiosa, menos escuelas, obligandose el Ayuntamiento á pagar el corto alquiler de 21 libras catalanas que anunciaba bien las pocas comodidades que lograban en la nueva casa alquilada quedandoles ademas la penalidad de tener que ir todos los dias á las esuelas sumamente distantes de su nueva habitacion.

Que todo aquello habian pasado los PP. por algunos años por no poder desempeñar el Ayuntamiento la obligacion que se habia impuesto de darles una habitacion correspondiente á su merito y profesion, ni menos el gastar mas de 12 libras que eran necesarias para hacer alguna habitacion en la primera casa de enseñanza motivos para no haberles dado desde el principio esta misma donde habian estado establecidos las escuelas, hasta la actualidad en que se hallaban trasladadas á la casa nueva, que la caridad de los fieles y la compasion de la gente mas sensata de Solsona les havia proporcionado sin embargo de no tener en ella suficiente lugar para tanto discipulo como concurría, viendose precisados los muchachos de primeras letras á tener la escuela en un pasadizo funebre, y humedo, y los de Retorica juntarse en un corredor de dha. casa con grande incomodidad de mestros y discipulos.

Que para quitarla y hacer que los Padres pudiesen formar escuelas aptas y sanas havia acordado el Ayuntamiento pedir á S. M. concediese facultad para dar á los referidos PP. la casa que antiguamente servia para escuelas y aplicar el resultante para las nuevas.

Que el numero de PP. consistia en el superior, en el maestro de primeras letras, en el de leer, escribir y catecismo, en el de Gramatica, en los interinos de Aritmetica y retorica, y en dos hermanos legos, que servia el uno de cocinero, y el otro que por la perdida de Puigcerda havia llegado al Colegio desnudo y refugiado en el como lo habian hecho otros en otras partes.

Que los mismos PP. tenian un oratorio en la nueva casa habitacion, cuya Puerta estaba dentro de clausura y daba al pasadizo en que se ponian los niños de primeras letras aunque tambien se havia dexado una Puertecilla, que estaba cerrada y daba á un callejon de la Ciudad, con el unico fin de que quando pudiesen construirse las nuevas esuelas, no hubiese de abrir la puez maestra en daño del edificio, y pudiesen entrar por ella los discipulos á oír misa y demas ejercicios espirituales que en la actualidad hacian entrando por la de clausura.

Que la habitacion ó Colegio no se fabricaba en las Casas que habian

ocupado antes los PP. en el principio de su establecimiento, sino en otras diversas situadas en el lugar mas infeliz de la Ciudad, pero por su quietud mui aptas para la enseñanza, comprado con limosnas igualmente con las que para obra tan necesaria, dio la piedad del R.do Obispo La Sala, su Cabildo, Clero, y algunos Ciudadanos, y aunque hubo de suspenderse la obra por haberse consumido dhas. limosnas deseosos los PP. de contribuir al bien publico habian comprado un censo de 600 libras con 18 rs. pension logrando con el poderse transferir á su nueva y algo decente habitacion.

Que el sitio que ocupaba no habia sido del comun y si de particulares que tenian en el algunas casillas que las habian vendido con los medios insinuados.

Que no se creia que los PP. proyectasen hacer oratorio ó Iglesia para el publico sin preceder licencia de la Superioridad.

Que el numero de discipulos de primeras letras era de 170, el de Gramatica y Retorica 80 y el de leer, escribir, Doctrina Cristiana y Aritmetica 100.

Que las utilidades y progresos que se habian experimentado eran mui grandes y bastaria para un testimonio de ello, el certamen que en el año de 1791, se habia tenido sobre el Catecismo menor del R.do Obispo La Sala el que y en los lugares mas publicos de aquella ciudad habian desempeñado unos niños de 6, á 8 años con comun aplauso.

Que el numero de muchachos pobres q.e con el beneficio de la Aritmetica y buen caracter de letra que habian aprendido en aquellas escuelas lograba en aquel Principado una decente comodidad era mui crecido como tambien el de las casas aumentadas con el comercio que permitia aquel corto pais, todo debido á la educacion recibida de aquellos PP. debiendo tambien á los mismos sus notables progresos los muchos sacerdotes discipulos suyos q.e habia en el mismo Principado, pudiendose contar el numero cierto de los sugetos q.e antes salian ilustrados de las antiguas escuelas, lo que en la actualidad no seria facil.

Vuelto á pasar el expediente con el referido informe al vuestro fiscal, dixo en respuesta de 24 de Mayo de 1794 q.e no estimaba todavia bastante instruido el asunto, y asi q.e se podria mandar al Ayuntamiento digese si las casas q.e se intentaban ceder estaban inmediatas á las nuevas que habitaban los Escolapios y en termino de poderlas utilizar para ampliacion de las oficinas de la enseñanza, si estos pedian mayor estipendio que el que se les habia dado por via de alquiler de las casas que habian habitado, á que ascendian en venta y renta las que se intentaba cederles y ultimamente si seria util á los vecinos de los varrios inmediatos á las que han edificado el que se les permitiere poner en su oratorio puerta exterior para la entrada del publico.

El Consejo lo estimó así en su decreto de 28 de Mayo y expedida la orden correspondiente en su cumplimiento contestó el Ayuntamiento en informe de 14 de Enero de 1796, que las casas no podían estar más separadas de la nueva habitación de los Esculapios, por lo que no podían servirles para el aumento de sus oficinas de enseñanza y que sería así de un inestimable provecho para Solsona y toda su Diócesis que las referidas casas se cediesen á lo menos la preferencia de su compra á los PP. Dominicos porque contiguas á su reducido Colegio podrían ampliarse y formar habitaciones capaces que servirían como de Seminario p.a hacer los Santos ejercicios los ordenados del obispado p.r no haber ninguno para tan necesario fin, causando un notabilísimo sentimiento á los R.dos Obispos el haber de embiar fuera á sus subditos para hacer ejercicios espirituales con crecidos é insoprtables gastos de los mismos ordenandos.

Que los PP. Esculapios no pedían mayor estipendio del que se les habia asignado en su fundacion y les daba la Ciudad y comun todos los años.

Que resultaria en ventas de dhas. Casas y patio 400 libras catalanas sobre poco más ó menos y en renta 7 y 10 sueldos anuales.

Y que se consideraba utilísimo al publico y señaladamente á los varios vecinos á los mencionados PP. que se les permitiese puerta exterior en su oratorio para la entrada y salida de los fieles separada de la puerta y entrada de las aulas porq.e eran aquellos varrios los más distantes de las otras Iglesias.

Vuelto á pasar todo al vuestro fiscal por su respuesta de 21 de Marzo proximo pasado dixo entendia q.e dho expediente tenia ya la instruccion necesaria para poderse acordar en el la providencia que correspondiese, no solo en quanto á la cesion de la casa que pidio la Ciudad de Solsona se la permitiera hacer á los Padres Escolapios establecidos en ella á que precisamente venia á reducirse su pretension y que dedujo el Ayuntamiento en el año de 1781 si tambien por lo respectivo á los demas particulares que se habian descubierto y aclarado posteriormente de los informes tomados en el asunto.

Por ellos resulta q.e dha Ciudad en el año de 757 obtubo facultad de V. M. para que en ella se estableciera la enseñanza de Gramatica y primeras letras por medio de los PP. de la Escuela pia: pero previniendo que el numero de ellos debia limitarse al de tres religiosos con un lego para el ministerio de cocina, constando que en el dia ascendia quando menos al de siete: era manifiesta la contravencion con q.e se habia obrado.

Que no se cohonestaba este hecho con lo que expresaba la Ciudad en su informe de 22 de Enero de 1794 diciendo que el numero de los Religiosos provenia de las demandas que hacia presente, y que el Ayuntamiento pidio al P.e Provincial defiriere á el, con la precisa circunstancia

de obtener la aprobacion de V. M. que no se habia conseguido por una especie de omision inculpable.

Que no se habia procedido con menor oposicion á lo encargado en dha R.l facultad en el hecho de no haberse permitido á los PP. Escolapios el edificio de las Casas donde residian en dia, que parece se hallaban ya quasi enteram.te concluidas, y que se denominaban con el titulo formal de Colegio; mediante que la obligacion de la Ciudad contenida en la Escritura que otorgó con aquellos Religiosos se redujo á solo este particular á cederles las Casas que tenian destinadas anteriormente para la enseñanza con el fin de q.e en ellas pudieran proporcionarse oficinas para los Niños y habitaciones p.a los Padres Escolapios.

Que sobre este punto se decia que las Casas se hallaban en la extremidad de la Poblacion y de consiguiente en parege incomodo para el destino, que por ello, y no tener las oficinas correspondientes se vio el Ayuntamiento desde el principio en la precision de proporcionarse otras donde habian residido, hasta que se transfirieron al nuevo edificio donde existen en el dia, que este le habia construido los PP. á impulsos de las persuasiones de los vecinos en comun y particular y de las ofertas que todos ellos con el R.do Obispo, su Cabildo y Clero les hicieron p.a que dieran principio á la obra, la que se executó en el lugar mas infeliz de la Ciudad y parege que ocupaban los sitios de tres Casas viejas que pertenecian á unos pobres vecinos.

Que ninguna de estas especies contribuia para sincerar el exceso de su procedimiento y el hecho de contrabencion á lo estipulado con el Ayuntamiento y PP. Escolapios, á consecuencia de R.l Permiso q.e aquel obtuvo para que estos se establecieran en la Ciudad, porque el objeto principal terminó á que se mexorase la enseñanza quedando subrogados los Religiosos en lugar de los Maestros Seculares que habia anteriormente, pero no á q.e se establecieran formalmente y se les permitiera edificar la Casa Colegio que ya habian fabricado, y solo se les permitio facultad para que pudieran tener oratorio privado en parage retirado dentro la casa de su habitacion, prohibiendoles expresamente el que pudieran hacer Iglesia publica.

Que eran evidentes y notorios los excesos que en el asunto se habian conducido asi p. los Capitulares y Gobernantes de la Ciudad como los Padres Escolapios, abusando unos y otros de su respectivo Ministerio y facultades.

Que sin embargo de esto atendia el fiscal á los buenos efectos que habia producido el pensamiento del establecimiento de dhos. PP. Escolapios á quienes se debia segun aseguraba la Ciudad el progreso que habian tenido diferentes moradores de ella en la carrera de las letras y el estado de la educacion cristiana de todos los demas vecinos, y era

de opinion se mirara con dismulo el procedimiento significado, manifestandolo asi en la Consulta que deberia hacerse a V. M. sobre el asunto se inclinaria su R.l Animo á permitir al Ayuntamiento y PP. Escolapios puedan residir en la Casa que han fabricado los que necesiten de enseñanza en los dos ramos de Latinidad y primeras letras, puesto que para ello no pedian los Religiosos aumento de otras rentas ni emolumentos, que los que se les cedieron en el año de 757.

Que no se trataba rigurosamente hablando de nueva fundacion. Devia en algun modo suponerla ya incohada por el establecimiento autorizado con la mencionada Real facultad de dho. año de 757 y q.e el instituto de los PP. habia producido en todas partes, y en especialidad en Cataluña las utilidades y ventajas que demostraba el expediente y los diferentes que habia despachado el v.ro fiscal de la misma naturaleza.

Que de la educacion de la Juentud en las maximas, y principios de la Religion Cristiana resultaba á los Pueblos y al Estado todo el interes que havia excitado la atencion del Consejo á circular varias ordenes para que se promoviera y estableciera la enseñanza de primeras letras ó rudimentos bajo el pie que corresponde hubiera en todas las Poblaciones del Reyno.

Que como y pues quedaria en la de Solsona el establecimiento si se distrajeran ó separasen de el los PP. Escolapios quando resulta asciende el numero de niños q.e asistian á la Escuela de primeras letras á el de 170, á la de leer, escribir y Doctrina Cristiana 100, y como unos 80 á la de Gramatica y Retorica?

Que no pudiendo mirarse con indiferencia la sensacion que produciria el abandono del metodo q.e los PP. tenian ya establecido en la enseñanza, y la satisfaccion con que aquellos Moradores miraban el progreso de ella y el aprovechamiento de sus hijos, se afirmaba el v.ro fiscal en el concepto significado de que era correspondiente fomentase y propusiese asi á V. M. permitiendose á la Ciudad la facultad que solicitaba de poderse ceder á los Escolapios la Casa que referian de poder darles el valor de ella, vendiendose antes en publica subhasta para que pudieran concluir las que de nuevo habian fabricado, respecto de que eran las mismas que escribieron dedicadas para la enseñanza y que debian entenderse donadas ó transferidas á dhos. Religiosos por el Convenio estipulado del citado año de 757 permitiendoles igualmente el que pudiesen abrir Puerta publica á la Iglesia u Oratorio q.e habian fabricado para q.e los vecinos de las Calles y Casas inmediatas tuviesen la proporcion de oir Misa en el y de exercitar otros actos de religion.

El Consejo, Señor, no puede dejar de conocer el exceso cometido tanto por el Ayuntamiento de Solsona en haber pedido y admitido mas religiosos para la enseñanza de los que se le permitian en el R.l Decreto del Señor D.n Fernando el sexto, y permitido que estos se estableciesen

contra lo pactado expresamente en la fundacion quanto por los mismos Religiosos en haberse propasado á poner los dos maestros y fundar un Colegio á que parecia oponerse directamente el citado R.l Decreto y escritura otorgada en su razon. Pero atendidos los buenos efectos que ha producido el mismo establecimiento, la educacion Cristiana q.e han recibido de dhos. PP. los moradores de Solsona, la instruccion de la Jubentud con un interes tan grande del estado, el sentimiento causaria en la Ciudad de Solsona el abandono del metodo que los mismos PP. tienen ya establecido en la enseñanza que era preciso sucediese si se separasen de ella, la circunstancia de no pedir aumento de otras rentas y emolumentos que los que se les cedieron en el año de 57, no debiendose considerar nueva fundacion quando ya parece incoada desde aquel mismo año por la Real facultad y en una palabra que las Casas que se les intenta ceder no han tenido ni fueron compradas para otro destino que el de Esqüela publica, y que deben entenderse donadas á los religiosos por el convenio del año 57, es de dictamen, que siendo V. M. servido podrá dignamente conceder á la Ciudad la facultad que solicita para poder ceder á los Escolapios el valor de dicha Casa y patio bendida á publica subhasta para que con ella puedan concluir la que han fabricado de nuevo, permitiendo igualmente á estos el que puedan abrir puerta publica á la Iglesia para que los vecinos de las Calles y Casas inmediatas tengan la proporcion de oir Misa en ella, y de exercitar otros actos de religion, ó V. M. resolverá lo que sea mas de su R.l agrado.

Madrid 9 de Julio de 1796.

[segueixen ha vuit signaturas, totes il·legibles]

El Consejo á 9 de Julio de 1796

Como parece al Consejo.

Hace pres.te á V. M. su parecer en vista de lo representado por la Ciudad de Solsona, sobre que se la permita ceder á favor de los PP. Escolapios la Casa que ha servido á su Comun, para Escuela de Niños y Aulas para los Estudios de Gramatica.

Publicada en el Consejo en nueve de Agosto de mil setecientos noventa y seis se acordo su cumplimiento, y que poniendose Certificacion en el expediente se expida el Despacho que corresponde.

[Signatura il·legible]

ACTES DE VISITA DE MONESTIRS DE BENEDICTINES DE CATALUNYA (1789-1816)

ERNEST ZARAGOZA PASCUAL

Presentem aquí algunes de les actes de visita dels monestirs de benedictines de Catalunya: Sant Pere de les Puelles¹ i Sant Anton i

1. Aquest monestir de monges situat dins la ciutat de Barcelona fou fundat al costat de l'església de Sant Sadurní existent al segle IX, per la qual cosa no es pot descartar que el monestir hagués estat fundat en època carolíngia. Sabem que els comtes Sunyer i Riquilda el dotaren abans del 16 de juny del 945 en què la seva església, de planta de creu bizantina i estil romànic, fou consagrada. La primera abadessa, Adalets, vingué del monestir de Sant Joan de Ripoll. Fou destruït en el 985 per les tropes d'Almansur i restaurat pel comte Borrell II el 991, i fou clos de filles de la noblesa catalana. El seu extens patrimoni, fruit de donacions de comtes, bisbes i nobles, s'estenia per les comarques del Vallès Oriental, Osona, Penedès, Garrotxa i Barcelonès, i incloïa la jurisdicció civil d'alguns llocs i la seva abadessa duia insígnies pontificals. El 1079, envià monges a la fundació del monestir de Santa Cecília d'Elins. En el segle XI, la seva església assumí la parroquialitat de la de Sant Sadurní. Tenia el claustre inferior, romànic (segle XII), i el superior gòtic (segle XIV). La seva església, ampliada, tornà a ser consagrada el 1147 i amb el temps fou objecte de reformes d'estil gòtic i renaixentista. El 1174, el papa Alexandre III li atorgà l'exempció episcopal. Pertangué des del segle XIII fins al 1835 a la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense. A instàncies de Felip II tingué una visita apostòlica (1581-1616) que implantà la vida comuna al refector i dormitori, i la clausura manada pel Concili de Trento, després de molta resistència per part de les monges. El 1835, fou convertit en presó. El 1873, el seu claustre fou desmuntat i repartit en diferents museus i les monges expulsades. Finalment, en 1879 inauguraren un nou monestir a Sarrià, a

Santa Clara,² ambdós dins la ciutat de Barcelona, i el de Sant Daniel,³ extramurs de la ciutat de Girona, tots tres pertanyents a la Congregació

la part nord de la ciutat, on encara s'hi estan, i continua com a parròquia l'església de l'antic monestir, restaurada el 1909 a manera de basílica de tres naus que es tornà a consagrar el 1945, després de reparar-hi els danys ocasionats durant l'última guerra civil espanyola. Guarda la major part del seu antic arxiu, i té encara una comunitat nombrosa. Arxiu Diocesà de Barcelona, Campillo, *Speculum* I, 615; P. KEHR, *Papstskunder*, I, 96-98; L. H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés*, I, Maçon, 1939, col. 263; G. DE ARGAIZ, *La soledad laureada*, II, Madrid, 1675, fols. 82r, 86r; *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, VI, col. 699-700; C. BARRAQUER, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, I, Barcelona, 1906, 185; Arxiu del Ministeri de Justícia, de Madrid, Asuntos eclesiásticos, Leg. 3980, Exp. 19758, 19767, 19769; S. PUIG, *Episcopologio de la sede Barcinonense*, Barcelona, 1929, Ap. XXII; U. IRANZO, *El claustro del monasterio de San Pedro de las Puellas*, Barcelona, 1950; A. PAULÍ, *El Real Monasterio de San Pedro de las Puellas*, Barcelona, 1945; F. UDINA MARTORELL, *El milenario del Real Monasterio de San Pedro de las Puellas y el acta de consagración de su primitivo templo*: Bol. R. Acad. de Bones Lletres, 18 (1945) 217-44; *Labor pastoral de un gran pontificado*, Barcelona, 1962, 10; A. PLADEVALL, *Notícies importants sobre el monestir de Sant Pere de les Puel·les*, a *Quaderns d'Estudis Medievals*, 12/2; ID., *Els monestirs catalans*, Vitoria, 1974, 202-03; *Catalunya romànica*, XX, 204; A. FÀBREGA, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, I, Barcelona, 1995, Doc. 220; J. BAUCCELLS, *Els monestirs del bisbat de Barcelona durant l'episcopat de Ponç de Gualba (1303-1334)*: II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català, Poblet, 1972, 142-47; *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya I*, Barcelona, 1999, 226; L. McMILLIN, *Sant Pere de les Puel·les: a medieval sacred and secular politics*: *The American Benedictine Review*, 47 (1996) 200-22; i dins *Iberica and the Mediterranean World of the Middle Ages*, Brill, 1996, 225-37; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVI (1589-1603)*, a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vols. 49-50 (1976-77) 177-204; ID., *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVII (1601-1616)*, *Ibid.*, vols. 51-52 (1978-79) 180-181, 190; ID., *Catàleg dels monestirs catalans*, a *Col. Scripta et Documenta*, vol. 55, Montserrat, 1977, 180-181; ID., *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 87-91.

2. Situat al lloc on més tard s'aixecà la Ciutadella, fou el primer monestir de clarisses de Catalunya, fundat el 1237 per un grup de penitents. Seguia la regla aprovada per Gregori IX i envià monges a fundar a Castelló d'Empúries (1267) i Pedralbes (1327). Al segle XIV també se l'anomenà de Sant Daniel, pel fet d'estar prop de la porta de la muralla d'aquest nom. En el segle XV, s'hi relaxà la disciplina i després d'infructuosos intents de reforma, el 1513 acceptà la regla benedictina i començà a formar part de la Congregació Claustral Tarraconense, llevat dels anys 1514-1518, en què per influència dels abats de Montserrat acceptà les observances val·lisoletanes. Novament, el 1553, amb permís del capítol general claustral intentà passar-se a l'observança, però la Santa Seu no ho permeté. La seva comunitat estava

Benedictina Claustral Tarraconense i Cesaraugustana.⁴ Els anys d'aquestes visites van del 1789 fins al 1816, és a dir des de la Revolució

formada per filles de la noblesa i la burgesia catalanes. Al final del segle XVI i principi del XVII, igual que Sant Pere de les Puel·les, diversos visitadors apostòlics maldaren per implantar-hi la vida comuna al refector i dormitori. El seus edificis foren bombardejats durant el setge de 1713 i després s'acabà d'enderrocar per a bastir-hi la Ciutadella. Les monges demanaren una compensació a Felip V i aquest els donà l'antic palau reial, el qual adaptaren per a monestir. Feren servir d'església el Saló del Tinell. Aquí estigueren fins el 1936. Després de la guerra civil passaren primer al carrer Copèrnic, a Sant Gervasi, després a Ripollet i finalment (1952) a l'antic monestir de Santa Cecília de Montserrat, on vivien les de Sant Benet de Mataró (1952), amb les quals, el 1954 fundaren el monestir de Sant Benet de Montserrat; G. DE ARGAIZ, *La Perla de Catalunya*, Madrid, 1677, 147; B. TRISTANY, *Corona Benedictina adornada de lo más precioso de sus singulares prerrogativas con el resultante de la jurisdicción ordinaria que pueden ejercer los presidentes de la Muy Illtre. y Esclarecida Congregación Claustral de San Benito de la Provincia Tarraconense Cesaraugustana, Navarra y obispado de Mallorca, por orden del Capítulo General* (Barcelona, Rafael Figueró, 1677, 377-383; F. FITA, *Fundación y primer período del monasterio de Sta. Clara de Barcelona*: Bol. de la Real Academia de la Historia, XXVII (1895) 272-314, 436, 489; XXVII (1896) 54-62; A. M. TOBELLA, *Cronología dels capítols de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana (1219-1661)*, a An. Montserratensia, vol. X, Montserrat, 1964, 221-398; F. CARRERAS-P. VINYOLES, *Agregación del monasterio de San Antón y Santa Clara a la Orden de San Benito*, a Rev. Montserratina, 7 (1913) 581-583; A. DURAN, *Barcelona i la seva història*, I, Barcelona, 1972; J. COLL, *Crónica de la Seráfica Provincia de Catalunya*, Barcelona, 1738; J. AGULLÓ, *La Provincia Seráfica de Catalunya*, Barcelona, 1902; P. SANAHUJA, *Historia de la Seráfica provincia de Catalunya*, Barcelona, 1959, 768, 781-786; T. DE AZCONA, *Paso del monasterio, de Santa Clara de Barcelona a la regla benedictina (1512-18)*: Collectanea Franciscana, 38 (1968) 78-134; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Reforma de las benedictinas de Catalunya en el siglo XVI (1589-1603)*, a Analecta Sacra Tarraconensia, vols. 49-50 (1976-77) 181, 195; ID., *Reforma de las benedictinas de Catalunya en el siglo XVII (1601-1616)*, Ibid., vols. 51-52 (1978-79) 171, 190; ID., *Clarisses*: a Diccionari d'Història Eclésiàstica de Catalunya, I, 542-543; ID., *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 76-80.

3. Aquest monestir de benedictines està situat extramurs de la ciutat de Girona, a la vall de Sant Daniel o de Galligants. Fou fundat el 1018 al costat de l'església de Sant Daniel, ermità d'Arles, per la comtessa Ermessenda i el seu fill Berenguer Borrell, els quals la compraren al bisbe de Girona en 1015 per fer-hi la fundació i bastir-hi una nova església, romànica, de planta de creu grega. L'actual és una reedificació del segle XII, transformada el segle XV, que guarda les relíquies del seu sant patró dins un sarcòfag gòtic, obra del mestre Aloy (1345). El claustre, rectangular i ombrívol, té dos pisos, l'inferior és romànic (segle XIII) i el superior, gòtic (segle XV). Les seves possessions estaven repartides entre la mateixa tanca del monestir, Vilabrareix i Vilademuls. Li foren units els priorats de monges de Santa Maria del

Francesa fins a la represa després de la Guerra del Francès. Aquestes actes de visita es troben inèdites a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona, Secció de Monacals d'Hisenda, vols. 749 i 750.

Les publiquem perquè creiem que poden ser interessants per a conèixer la realitat de cada comunitat, abans i després de la maltempada de la Guerra del Francès. El més important i poblat dels tres monestirs era el de les Puelles, que el 1789 tenia una comunitat formada per l'abadessa, divuit monges i tres atorgades (postulants); el 1793 constava de l'abadessa, disset monges i una novícia; el 1797, de l'abadessa, divuit professes, dues novícies i una atorgada; el 1803 de l'abadessa, divuit professes i tres otorgades i el 1805 de l'abadessa i disset monges més.

La comunitat del monestir de Sant Anton i Santa Clara, al 1789 estava formada per l'abadessa i vuit professes; el 1793 i el 1797 per l'abadessa i dotze professes i el 1815 per l'abadessa i deu professes. El monestir de Sant Daniel, el 1789 tenia abadessa i onze monges

Mar de Calonge (1432), Santa Margarida dels Prats de Roses abans del 1450, i Santa Maria de Valldemaria el 1550. Com els altres monestirs de Catalunya, les seves monges eren filles de la noblesa i la burgesia. Fou visitat el 1584 per a introduir-hi la vida comuna i esmenar-hi corrupteles. Fin el 1835 pertangué a la Congregació Claustral, als capítols de la qual enviava el seu síndic, i de la qual era visitada i rebia els confessors ordinaris. Patí les conseqüències funestes de la guerra del Segadors, en què la comunitat es traslladà a l'interior de Girona, i les de la guerra del Francès, la manca de personal per la prohibició de rebre novícies a partir de 1836, i la desamortització, que li féu passar dificultats econòmiques durant molts anys. Avui hi persevera encara la comunitat; G. DE ARGAIZ, *La soledad laureada*, II, Madrid, 1675, ff. 86v, 109r; MERINO-LA CANAL, *España Sagrada*, XLV, 185-89; B. TRISTANY, o.c., 373-76; F. DE MONTSALVATGE, *Noticias históricas*, XIV, Olot, 1904, 305-28; J. DE VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, XIV, 157-62; M. OLIVA, *El monasterio de San Daniel*: Revista de Gerona, 7 (1959) 77; J. M. MARQUÈS, *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Barcelona, 1997; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVI (1589-1603)*, a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vols. 49-50 (1976-77) 177-204; ID., *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVII (1601-1616)*, *Ibid.*, vols. 51-52 (1978-79) 171-190; ID., *Catàleg dels monestirs catalans*, a *Col. Scripta et Documenta*, vol. 55, Montserrat, 1977, 115-116; Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya, II, Barcelona, 2000, 286-287; ID., *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 302-306.

4. Cf. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana (1215-1835)*, a *Col. Scripta et Documenta*, vol. 67, Montserrat, 2004, 415 pàgs.

professes; el 1792 abadessa, priora i deu monges professes, igualment que el 1796, però el 1805 hi havia l'abadessa, la priora i vuit monges professes i el 1815 només l'abadessa i cinc professes.

Els visitadors benedictins claustrals visiten els monestirs, a l'església examinen i exposen el Santíssim, miren la pica baptismal, sants olis, altars, relíquies, sagristia, plata i ornaments, i també visiten les oficines del monestir: arxiu, refector, claustre, sala capitular, la casa de l'abadessa i les de les altres monges, tota la clausura, dormitori, confessionaris, locutori. Arreu tot està en ordre, net i augmentat l'inventari de la sagristia i escolten els clans de les monges. Però en les actes es limiten a lloar la caritat fraterna, la regularitat i observança, la netedat i ordre que han trobat en cada monestir. Amb tot són interessants per a conèixer la situació en què es trobaven els seus edificis i rendes en els anys esmentats.

En la transcripció hem respectat sempre la grafia original. Només hem posat accents ortogràfics per a fer més planera la seva lectura. Esperem que aquestes visites canòniques dels tres únics monestirs de benedictines existents a Catalunya, passades pels visitadors de la Congregació Claustral, a la qual pertanyien tots tres monestirs, tot i la seva retòrica de lloança, siguin interessants per a conèixer la realitat de cadascun d'ells. Que si la comparem amb la seva situació regular i moral del segle XVI, era veritablement una bassa d'oli.⁵

5. Cf. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVI (1589-1603)*, a *Analecta Sacra Tarraconensia*, vols. 49-50 (1976-77), 177-204; ID., *Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVII (1601-1616)*, *Ibid.*, núms. 51-52 (1983) 171-190.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

Visita de Real Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas de Barcelona, abierta el dia 18 del mes de Mayo del año 1789, y cerrada el día 20 de los mismos mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff. 3r-4r (original).

Nos Dn. Fr. Joaquín de Parrella, y de Rialp, Dr. en sagrados cánones, por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Real Monasterio de Sn. Pedro de Camprodón, de la Congregacion Benedictina Claustral Tarraconense, y Cesar-augustana, Visitador General de la misma, elegido y nombrado por el M. I. Visitador Don Fr. Francisco Escofet, Abad de los Reales Monasterios de Sn. Pedro de la Portella, y Sn. Pablo del Campo de Barcelona, su único Presidente en Cataluña por el ascenso del Ilmo. Sr. Dn. Fr. Eustaquio de Azara, Abad del Real Monasterio de Sn. Cugat del Vallés al Obispado de Ibiza, con auto recibido en poder del Secretario de la Religión, en Barcelona a los veinte y un días del mes de Febrero del año de mil setecientos ochenta y nueve por muerte del Muy Illre. Sor. Dn. Fr. Juan Bautista de Olmera y de Desprat, Abad del Real Monasterio de Sta. María de Gerri, quien para dicho empleo había sido canónicamente elegido en la sesion catorce, tenida en el dia diez y ocho de mayo, del Capítulo General celebrado en Barcelona en el año mil setecientos ochenta y siete. Y Nos Dn. Fr. Ramón de Regás y de Sallés, Sacristán Mayor del Real Monasterio de Sn. Pablo del Campo de Barcelona, Catedrático Jubilado e igualmente Visitador General canónicamente elegido en la expresada sesión del mismo Capítulo General, etc.⁶

Deseosos de dar principio al apreciable encargo de visitar en el presente triennio todos los Monasterios de Cataluña, con que merecimos ser honrados en virtud de nuestras respectivas arriba nombradas comisiones, emprendimos fiados en el favor del Cielo el curso de la Santa Visita, dirigiéndonos al Real Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas de Barcelona, al que llegamos el día 18 del mes de mayo del corriente año 1789 y fuimos recibidos en su puerta principal con la mayor humanidad y religiosa modestia, por la Muy Illre. S^a. Abadesa D^a. Maria Francisca de Sans

6. Cf. la biografía d'aquests visitadors a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana*, o.c.; i *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002.

y de Sala,⁷ acompañada de diez y ocho Sras. religiosas profesas y tres otorgadas, las que nos condujeron procesionalmente con cruz alta en medio de dos de ellas, y rezando el salmo miserere al coro, en donde hizimos las deprecaciones acostumbradas. Pasamos después a la Sala Capitular en la que el Muy Illre Sr. Convisitador manifestó la causa de nuestra venida, y el Sr. Secretario leyó los interrogatorios. Inmediatamente nos encaminamos a la Iglesia en cuya puerta nos recibieron el Rvdo. Domero, y un clérigo por ausencia del otro Domero con hábito de coro y ministrándonos uno de ellos el aspersorio nos acompañaron al altar mayor y visitamos allí el SSmo. Sacramento, que expusimos a la veneración del pueblo, practicando la misma diligencia en el altar de Todos los Santos, y hallamos que en una, y otra parte se guarda con toda decencia. Tomamos a las Sras. las declaraciones que hicieron sobre los interrogatorios, y de sus respuestas vimos con el mayor consuelo y edificación nuestra, que se observa en aquel nobilísimo monasterio la debida gravedad y circunspeccion en el culto divino y la mayor exactitud en el cumplimiento de todas las obligaciones, dexándonos llenos del mayor contento la paz, buena armonía, unión, y el amor recíproco de aquellas Sras. acompañado de un zelo puro y santo, que manifiesta bien los deseos grandes que ocupan sus religiosos corazones del bien del monasterio, y de todos sus miembros. Visitamos toda la clausura, todas las casas, dormitorio, archivo, sacristía con sus ornamentos, refectorio, confesionarios, locutorio, y oficinas del monasterio: comprovamos el inventario de la sacristía, y nada se nos ofreció que prevenir por haberlo hallado todo muy conforme, y en el mejor estado, y aún muy aumentado el inventario de la sacristia con un terno de lana blanca, dos capas de damasco negro y una alfombra, y muy mejorado el monasterio con algunas obras nuevas, y singularmente la magnífica escalera principal que acaba de fabricarse: En cuya atención, exortamos a la Muy Illre. Sr^a. Abadesa y Cabildo que continuen en su exemplar observancia de la disciplina regular y a que perseveren en el exacto cumplimiento de sus obligaciones como han hecho hasta ahora, firmemente persuadidas de que en el camino de la virtud no obra bien, sino el que incesantemente así obra, mandándolas embien su síndico con los debidos poderes al próximo Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la Villa de Graus en Aragón el día 3 de Mayo del año 1790, y a nuestro Secretario que libre copia de las presentes: dada en el Real Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas de Barcelona, el día 20 de Mayo de 1789 = Fr. Joaquín Abad de Camprodón, Visitador General =

7. L'abadessa M. Francesca de Sans i de Sala fou electa el 7 d'agost de 1786 i morí el 25 de març de 1799. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 90.

Ramón de Regás, Visitador General = De orden de los Muy Illres. Sres. Visitadores Generales = Dn. Fr. Josef Parrella, Pavorde de Palau, Secretario de Visita.

Fue loada y aprovada por el Sagdo Capº. Gñl.

Ita est, Dn. Fr. Benito de Olmera, Secretº. del Capº. Gñl.

(Segueix l'inventari de la sagristia del monestir, ff-4v-5v).

2

Visita del Real Monasterio de Sn. Antón, y Sta. Clara de Barcelona, abierta en el día 22 del mes de mayo del año 1789, y cerrada el día 24 de los mismos mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.6r-7v (original).

Nos Dn. Fr. Joaquín de Parrella, y de Rialp, Dr. en sagrados cánones, por la gracia de Dios, y de la Santa Sede Apostólica, Abad del Real Monasterio de Sn. Pedro de Camprodón, Visitador General de nuestra Sagrada Congregación Benedictina Claustral Tarraconense, y Cesaraugustana, de cuya legitima elección y nombramiento plenamente consta, con auto que pasó por ante el Secretario de la Religión a los veinte, y un días del mes de febrero del presente año del 1789: Y Nos Dn. Fr. Ramón de Regás y de Sallés, Sacristan Mayor del Real Monasterio de Sn. Pablo del Campo de la Ciudad de Barcelona, Catedrático Jubilado y asimismo Visitador General Canónicamente elegido por el último Sagrado Capítulo General, celebrado en la referida ciudad, etc.

Después de concluída la Visita del Real Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas, pasamos a visitar el Real de Sn. Antón y Sta. Clara de la misma ciudad de Barcelona, en el que nos recibió con religiosísima afabilidad la Muy Illre. Sra. Abadesa D^a. Juana de Pinatelli y Rubí,⁸ acompañada de ocho religiosas professas, y levantada la cruz en medio de dos de ellas, nos dirigimos procesionalmente y rezando el salmo Miserere al coro en donde diximos las acostumbradas oraciones, y pasando inmediatamente a la pieza capitular en la que el Muy Illre. Visitador expuso el motivo que

8. L'abadessa Joana de Pignatelli fou elegida el 13 d'abril de 1768 i morí el 3 de febrer de 1793. E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 78.

nos trahía a aquel monasterio, leyó el Sr. Secretario los interrogatorios. Luego baxamos a la Iglesia, y nos encontramos que nos estaba aguardando el Rvdo. Domero con hábitos de coro, quien nos ministró el aspersorio, y pasando al altar mayor reconocimos el sagrario, en el que con la mayor decencia se guarda el Augustísimo Sacramento. Visitamos seguidamente los demás altares, sacristía, ornamentos, y jocalías, comprobando el inventario; todo lo hallamos con decencia, limpieza y aseo, causándonos la mayor satisfacción el zelo de que llevada la Muy Illre. Sra. Abadesa, cuyda a sus propias expensas remontar los ornamentos de la sacristía, y la religiosa solicitud de todo el Muy Illre. Cabildo en adelantar la muy importante obra que se está construyendo en la iglesia, con la que quedará muy mejorada y embellecida. Vimos la casa abacial y las de las demás Sras., archivo, locutorio, confesionarios, clausura, y demás oficinas, y todo lo encontramos conforme a la decencia, seguridad y cautela que pide un observante y egemplar claustro de Religiosas Benedictinas, y constándonos, como nos constó por los clamores, la observancia de la disciplina monástica de aquel claustro y la exactitud de todas aquellas Sras. en el cumplimiento de sus obligaciones por lo que permite el corto número de ellas, y no menos la paz, buena armonía y fraternal amor que mutuamente las une, solo reconocimos ser de nuestra obligación estrechar más los vínculos de la caridad, exortándolas a ella con todo afecto, para que uniendo sus voluntades y el mérito del sacrificio que de si mismas han hecho al Criador, alcancen la más fervorosa perseverancia en el camino que emprendieron de la perfeccion, hasta tener la felicidad de lograr el fin deseado: y mandamos a la Muy Illre. Sra. Abadesa y Cabildo, que enbien su síndico con los debidos poderes al próximo Capítulo General que se celebrará en la Villa de Graus en Aragón el día 3 de Mayo del año 1790, y a nuestro secretario que libre copia de las presentes: dadas en el Real Monasterio de Sn. Antón y Sta. Clara de Barcelona, oy día 24 de Mayo del año 1789. = Fr. Joaquín, Abad de Camprodón, Visitador General = Dn. Fr. Ramón de Regás, Sacristan Mayor, Visitador General = De orden de los Muy Illres. Sres. Visitadores Generales = Dn. Fr. Josef de Parrella, Paborde de Palau, secretario de visita.

Fue loada, y aprobada por el Sagdo. Cap°. Gñl. el que acordó dar las gracias a la Muy Illre. Abadesa, y demás Sras. por lo mucho (que) han hecho por el aumento del culto a Dios con las costosas y bellísimas obras de la iglesia, y con sus ricos y hermosos adornos = Ita est, de Olmera, secret°. del Cap°. Gñl.

(Segueix en català: “Inventari de la sacristia del real Monastir de St. Antón y Sta. Clara de Barcelona: Plata... ff. 7v ss).

Visita al Rl. Monastr^o. de Sn. Daniel extramuros de la ciudad de Gerona abierta el 28 de abril de 1792, y cerrada el día 3 de mayo del mismo año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.6r-7v (original).

Nos Dn. Fr. Josef Greg^o. de Montero y de Alós, Catedrático Jubilado en la Sgr^a. Teolg^a., por la Gracia de Dios y de la S^a Sede Apost^a Abad del Rl. Monaster^o. de S. Cugat del Vallés: Y Nos Dn. Fr. Benito de Olmera y de Desprat, monge Pietero del Rl. Monast^o. de Sn. Pedro de Rodas, Visres. Genes. de la Congn. Ben^a. Clausl. Tarc. y Ces^a. canónicamente elegidos en la sesión undécima del Sag^o. Cap^o. Gnl., celebrado en la villa de Graus el día 3 de Mayo de 1790, etc.⁹

Continuando en el cumplimiento de nuestro sagrado encargo nos encaminamos hacia el Rl. Monast^o. de S. Daniel, extramuros de Gerona, y llegados a la plaza que está enfrente de este Monast^o. fuimos recibidos por los Revos. Cura y Domero de aquella parroquial yglesia, quienes vestidos con hábitos de coro nos asociaron hasta la puerta del Monast^o. Allí encontramos a la M. I. S. Abadesa D^a. María Antonia de Tord y de Prat,¹⁰ y a otras onze señoras Religiosas Profesas con las cuales subimos procesionalmente al coro, y luego pasamos a la Sala Capitular, en donde el Sr. Convisitador expuso con brevedad el fin y motivo de nuestra visita, y el Sr. Secr^o. leyó los correspondientes interrogatorios. Baxamos inmediatamente a la puerta del Monast^o. y asociados segunda vez de los dichos Rvdos. Cura y Domero entramos en el templo, visitamos y expusimos a la adoración pública así el Augusto Sacramento, como la Sa. Duda, visitamos después las Fuentes Bautismales y los Oleos, los Altares, varias Relíquias y singularmente el cuerpo del glorioso Sn. Daniel, en todas partes reconocimos aquella decencia, limpieza y aseo que debe resplandecer en los tabernáculos del Dios de eterna magestad, que tanto encare-

9. Cf. la biografía d'aquests visitadors a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustal Tarraconense y Cesaraugustana, o.c.*; ID., *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002.

10. L'abadessa M. Antònia de Tord i de Prat havia professat el 17 de desembre de 1743 i fou abadesa des del 30 de maig de 1777. Morí a Santa Clara de Barcelona, on s'havia refugiat amb la seva comunitat, el 20 de desembre de 1794, però les seves despulles foren portades a Sant Daniel el 1978, E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 205.

cen los Concilios y S.S. Padres. Reconocimos asimismo la Sacristía, llena de ricos preciosos ornamentos y vasos sagrados, el archivo, la Casa Abacial, las de las otras Señoras, los confesionarios, los locutorios, el dormitorio, la huerta, en una palabra toda la clausura así interior como exterior, y nada hallamos que reprender viendo que todo se mantenía en el mejor estado. Por último ohimos las deposiciones de todas las señoras, sin exceptuar a la S^a. Supriora D^a. Raimunda de Tord y de Prat y a la S^a. D^a. Antonia Juana de Tord y de Pedrolo, detenidas en cama y gravementes enfermas. Por lo que resultó de estas deposiciones acabamos de conocer lo mismo que mucho tiempo ha teníamos entendido; esto es, que en este Religioso Monast^o. se vive con paz y tranquilidad, practicándose con una sana alegría y fervor las leyes y máximas de nuestro divino instituto: con lo que se redobló nuestro consuelo y satisfacción. Les exortamos pues en Jesucristo que procuren vivir siempre con la pureza de vida y con la inocencia de costumbres que deben caracterizar las verdaderas esposas del Cordero sin mancha. Les amonestamos que aborreciendo la flogedad y tibieza, pidan a Dios incesantemente con David que críe en ellas un corazón limpio, y renueve en sus entrañas un espíritu recto; y que perdiendo de vista los fementidos placeres del mundo y de sus concupiscencias pongan todas sus delicias en la continua dulce meditación de la Ley Santa, acordándose de lo que dice a Dios el mismo Real Profeta: Si tu ley no fuera mi meditación, por ventura hubiera perecido en mi bageza; y en otro lugar dice: Mis ojos siempre al Señor; y él sacará mis pies del lazo. Y en otro lugar: Moriré en mi nido y multiplicare mis días como la palma. Por último: Mandamos a la M.I.S^a Abadesa y Cabildo que envíen su Procurador con legítimos poderes al Sagr^o. Cap^o. Gnl. que se celebrará en la ciudad de Barña el día 3 de mayo de 1793, y a nuestro Scret^o. que libre copias de las pr(esen)tes. Dadas en el Rl. Monast^o. de S. Daniel, a los tres días del mes de mayo del año 1792 = Fr. Josef Greg^o. Visitador Gnl. = Fr. Benito de Olmera, visitador Gnl. De orden de dichos M-I- Ses. Visitadores Gnes. Fr. Benito de Moxó, Secr^o. de Visita.

Fue loada y aprovada por el Sagd^o. Cap^o. Gnl. quien quedó muy satisfecho de la religiosidad, con que se vive en aquel claustro. Ita est, Olmera secr^o. del Cap^o. Gnl.

(Segueix l'inventari de la sacristia del Rl. Monastir de S. Daniel).

Visita del Rl. Monastº. de Sn. Pedro de las Puellas, abierta el día seis de febrero de 1793, y cerrada el día ocho del mismo mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.100v-101v (original).

Nos Dn. Fr. Josef Gregorio de Montero, y de Alós por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Monastº. de Sn. Cucufate del Vallés y Nos Dn. Fr. Benito de Olmera y Desprat, monge pietero del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Rodas, Visitadores Generales de la Sagda. Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesar-Augustana, canónicamente elegidos en la sesión undécima del Sgdo. Capº. Genl., celebrado en la villa de Graus, el día 3 de Mayo del año 1790.

Pocos días después de haver cerrado la visita del Colegio y Noviciado Común, abrimos la del Rl. Monastº. de Sn. Pedro de las Puellas. En la puerta principal nos recibió con singular respeto la M.I.Sª. Abadesa Dª. María Francisca de Sans y de Sala, acompañada de diez y siete señoras profesas, y una novicia. Subimos juntos al Coro, rezamos según costumbre el psalmo Miserere, con lo demás que prescribe nuestro ritual. En la sala capitular, expuso el Sr. Convisitador los fines de nuestra visita, leyendo el secretario los interrogatorios. Baxamos inmediatamente a la iglesia, en cuya puerta hallamos a los dos Rvdos. Señores Domeros, vestidos con hábitos de coro, quienes nos encaminaron primero al altar mayor y después al de Todos los Santos. En una y otra parte visitamos y expusimos a la adoración de un crecido concurso el S.Smo. Sacramento, guardado con mucha decencia: Oymos en el locutorio los clamores secretos, así de la M. I. Señora Abadesa como de todas las demás señoras, menos la Sra. Dª. Dominga de Guzmán, a quien por estar detenida en cama se los escuchamos en su mismo aposento. Seguimos la clausura, las casas y las oficinas. Comprobamos el inventario, muy rico y abundante de su sacristia notablemente mejorado. Nada hallamos que reprender en aquel respetabilísimo monasterio. La religiosidad, la moderación, el amor del retiro, la buena armonía, y la caridad fraternal, que como que dándose entre sí las manos, vimos reynar pacíficamente en aquel claustro, nos llenamos de un puro y verdadero gozo. Sólo les exhortamos a que sean muy humildes y muy agradecidas a Dios, que es único autor de todo bien. Y como algunas de dichas señoras movidas sin duda de su fervor y zelo nos representaron, que deseaban que en tiempo de Adviento y Quaresma se hiciesen a puertas cerradas al M. I. Cabildo unas pláticas de religion y de piedad, ajustadas a su vocación y estado, pues que las que se hacen en la iglesia a todo el pueblo nunca pueden ser tan propicias a este fin. Nos no pudiendo

menos de celebrar tan santo y razonable deseo, exhortamos a la M. I. Sra. Abadesa, que valiéndose de los medios que le ofrecieran su notoria prudencia y virtud, procure se establezcan las expresadas pláticas. Mandamos por último a la misma M. I. Sra. Abadesa y a su cabildo, que envíe un síndico con legítimos poderes al Sagrado Capítulo General, que se celebrará en esta Ciudad de Barna el día 3 de mayo de 1793, y a nuestro secretario que libre copia de las presentes. Dadas en el Rl. Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas, el día 8 de Febrero de 1793= Fr. Josef Gregorio, Abad de S. Cugat, visitador general = Fr. Benito de Olmera visitador general = De orden de dichos M. Ilustres visitadores generales = Fr. Benito de Moxó, Obrero secretario de visita.

Fue loada y aprobada por el Sagdo. Capítulo General, haciéndose saber a la M. I. Sra. Abadesa que se dexa enteramente a su arbitrio el quando y el modo de establecer las pláticas en tiempo de Adviento y Quaresma, conforme le dictare su prudencia.

Ita est, de Olmera, secretario del Capítulo General.

(Segueix l'inventari de sagristia, com a la visita anterior, però augmentat).

5

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Daniel extramuros de la ciudad de Gerona abierta el dia 3 del mes de mayo del año 1796 y cerrada el 7 de los mismos mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.108v-110v (original).

Nos Dn. Fr. Joaquín de Parrella y de Rialp, Doctor en sagrados cánones, por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Rl. monasterio de Sn. Pedro de Camprodón: y Nos Dn. Fr. Francisco de Oriola y de Mir, Pavorde de Palau del Imperial y Rl. Monasterio de Sn. Cugat del Vallés, visitadores generales de la Congregación Benedictina, Tarraconense y Cesaraugustana, canónicamente elegidos en la sesión décima octava del último Sagrado Capítulo Geneal celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 de mayo del año 1793.

A continuación de nuestra visita general, pasamos de Sn. Pedro de Galligans al observantísimo Rl. Monasterio de Sn. Daniel fuera de los muros de la Ciudad de Gerona. Luego que llegamos a la plaza de enfrente

el monasterio nos salieron al encuentro los Rvdos. cura y domero de la parroquial iglesia del mismo monasterio, vestidos con hábitos de coro, y nos acompañaron hasta la puerta del monasterio en que nos recibió con profunda humildad i mui religiosa modestia la M. I. Sra. Priora D^a. Mariana de Font i de Camprodón, por no habérselo permitido a la M. I. Sra. Abadesa D^a. Rafaela de Prats y de Ferrer su mui endeble y quebrantada salud.¹¹ Acompañados procesionalmente por la dicha M. I. Sra. Priora y diez señoras religiosas profesas, levantada la cruz en medio de dos dichas señoras, subimos al coro rezando el salmo Miserere con las demás preces que percibe el ritual. Nos transferimos inmediatamente a la próxima sala capitular acompañados también de la M. I. Sra. Abadesa, que nos recibió en el coro con la más edificante sumisión. En ella expuso el M. I. Sr. Convisitador el fin i objeto de la santa visita, y leyó nuestro secretario los interrogatorios. Practicadas estas primeras diligencias, bajamos con el mismo acompañamiento a la puerta del monasterio: en que nos recibieron otra vez los dichos cura y Domero. Asociados de estos entramos en la iglesia y visitamos el Santo Sacramento exponiéndolo a la pública veneración. Adoramos llenos de la más profunda veneración la Santa Duda. Visitamos también las fuentes bautismales y santos óleos que nos ministró el Rdo. cura. Recorrimos los altares venerando sus sagradas reliquias, y el cuerpo santo del glorioso mártir Sn. Daniel, y reconocimos la sacristía con todos sus ornamentos, comprobando el inventario. En todas partes echamos de ver el incesante afán y esmero inexplicable con que estas esposas de Jesucristo procuran todo el aseo i limpieza posible en los sagrados tabernáculos, y en todo quanto pertenece al culto de Dios y decoro de su santo templo. Vimos el archivo, que allamos ya dispuesto para colocarse luego en él los papeles e instrumentos que guardan en el monasterio, custodiados en los mismos caxones con que se trasladaron a Barcelona con motivo de la guerra próxima pasada. Vimos también la casa abacial, las de las demás sras., huerta, locutorios, confesonarios, rectorio, dormitorio, clausura, con todos sus edificios que hallamos mui reparados de los muchos y graves daños que han padecido en el largo tiempo que estuvieron alojadas en él las tropas de nuestro ejército, como i también de los extraordinarios que causó el fuego que incendió entonces una parte del monasterio, la que en el día hallamos ya de nuevo cubierta i mui reparada. Tomamos las deposiciones a la M. I. Sra. Abadesa i demás Sras. por las que nos constó con suma edificación nuestra, que

11. La priora Maria Anna de Font fou elegida abadessa el 9 de febrer de 1797 i morí el 28 de desembre de 1808. Rafaela de Prats i de Ferrer fou elegida abadessa el 15 d'octubre de 1795 i morí l'1 de febrer de 1797; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 205.

que sin embargo de las extraordinarias revoluciones de estos últimos tiempos, que las precisaron a ausentarse de su propio monasterio i a trasladarse al de S. Antón y Santa Clara de la ciudad de Barcelona, no sólo no se ha entibiado su primitivo fervor, acreditada religiosidad y regular observancia, que tanto han encarecido siempre nuestros predecesores; antes bien como vírgenes prudentes y sabias han sabido servirse de las mismas dificultades de los tiempos para hacerse santas y más dignas de los consuelos divinos, que la misericordia del Señor suele comunicar a aquellas grandes almas que perseveran constantes y fieles a su vocación en medio de la tribulación y adversidad. Por lo que dando mui especiales gracias al Padre de las misericordias por las muchas que ha usado con estas sus mui predilectas hijas, las exortamos en J.C. a la más firme perseverancia i a la altísima meditación de aquellas verdades eternas, en la que se funda el consuelo y esperanza de todas las almas justas, en medio de las turbaciones de estos últimos revoltosos tiempos: a saber que estas mismas extraordinarias revoluciones las ordena la infinita sabiduría del Todopoderoso, a los impenetrables fines de nuestra eterna salud; que el Provisor Universal que sabe de los mismos males sacar i hacer bienes, se vale de las mismas dificultades de los tiempos para hacernos santos; y en una palabra, que quanto hace o permite acá en la tierra la Divina Providencia dueña de los sucesos, sólo lo hace o permite para prepararnos los caminos de la vida eterna. Asi que, no habiéndosenos ofrecido cosa alguna que ordenar, mandamos solamente a la M. I. Sra. Abadesa i cabildo que envíen su syndico con legítimos poderes al Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la ciudad de Barcelona el día 3 del mes de mayo del año 1797, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en el Rl. monasterio de Sn. Pedro de Galligans, a los 7 del mes de mayo del año 1796= Fr. Joaquín, Abad de Camprodón, Visitador General.= Fr. Francisco de Oriola, Pavorde de Palau, Visitador General.= Por mandado de dichos M. I. Sres. Visitadores Generales, Dn. Fr. Antonio de Valparda, Secretario General de Visita.

Fue loada y aprobada por el Sagrado Capítulo General, que hizo el debido elogio de la solicitud y presteza con que el monasterio se ha reparado de los muchos y graves daños que padeció en la guerra proxima pasada.

Ita est, A. Valparda, Secretario del Capítulo General,

(Segueix l'inventari de la sagristia: Plata, roba de seda, roba blanca, etc.)

6

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Antón i Sta. Clara de la ciudad de Barcelona abierta el día 21 del mes de abril del año 1797 y cerrada el día 23 de los mismos mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.137r-138v (original).

Nos Dn. Fr. Joaquín Parrella i de Rialp, por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Camprodón; y Nos Dn. Fr. Francisco Xavier de Oriola i de Mir, Pavorde de Palau, del Imperial y Rl. Monasterio de Sn. Cugat del Vallés, visitadores generales de la Congregación Beneditina Claustral, Tarraconense i Cesaraugustana, canónicamente elegidos en la sesión décima octava del último Sagrado Capítulo General celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 del mes de mayo del año 1793.

En continuación de nuestra Visita General pasamos a visitar el Rl. Monasterio de Sn. Antón i Sta. Clara de la ciudad de Barcelona el 21 de Abril de 1797: En la puerta principal nos recibió con todas las demostraciones propias de su noble i religioso corazón la M. I. Sra. Abadesa D^a. María Francisca de Sentmanat,¹² acompañada de doce señoras profesas con las que en cruz alta i rezando el salmo Miserere nos dirigimos procesionalmente al coro, donde hicimos las preces que ordena nuestro ritual, é inmediatamente pasamos a la sala capitular en que el M. I. Sr. Convisitador manifestó al M. I. Cabildo allí congregado los fines principales a que se dirigen las Visitas, i leyó nuestro secretario los interrogatorios. Practicadas estas previas diligencias, bajamos a la yglesia i habiéndonos al entrar en ella ministrado el aspersorio el Rvdo. Domero en hábitos de coro, asistidos por éste visitamos primeramente el Santísimo Sacramento, que hallamos custodiado con la debida decencia en el altar maior, y seguidamente todos los altares que vimos, sobremanera aseados i adornados a impulso del incesante afán i esmero inexplicable con que estas esposas de J.C. han procurado en estos últimos años embellecer i hermohear su yglesia, la que por su belleza, aseo, i ornatos maiormente si se considera la suma tenuidad de las rentas de este su monasterio es un objeto digno de la maior admiración, i mui superior a todo nuestro encareci-

12. Aquesta abadessa, filla de Joan Manuel de Sentmenat i de Maria Anna de Castellà i neboda de l'abadessa Teresa de Sentmenat i Homs, fou elegida el 8 de febrer de 1793 i morí el 31 de gener de 1812, E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedití de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 78; *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 13 (1979) 481.

miento. Oímos en los clamores secretos a la M. I. S. Abadesa i a todas las demas señoras: por los que nos constó que en este claustro se vive con mucha paz, santa hermandad, i aquel incesante desvelo que exige el Divino Esposo de las vírgenes prudentes i sabias, i echamos de ver que al zelo i la solicitud de su dignísima prelada se debe el restablecimiento de este monasterio que se hallaba posteriormente reducido a un número de señoras insuficiente i mui abreviado, al que animada del espíritu mismo de nuestro Santo Patriarca que tanto encareció el Tridentino, ha proporcionado el regular i competente número de doce señoras con su prelada, para cuias decente manutención, ya que no sufragan las pocas entradas del monasterio, ha empleado su alto i poderoso valimiento, solicitando diferentes pensiones que ha logrado para que algunas señoras pudieran ser admitidas en el monasterio i vestir nuestra santa cogulla, i a este mismo fin ha solicitado últimamente una pensión de quatro mil reales sobre la Abadía de Besalú que acaba de conseguir a favor del monasterio, i no dexará de solicitar a tiempo oportuno otras de maior consideración, que espera también conseguir. A vista de todo esto, hemos quedado sobremanera consolados al ver que con estos poderosos medios i demás recursos podrá con el tiempo aumentarse como corresponde la corta porción de una libra diaria de pan i cincuenta libras anuales en moneda catalana, que pasa el monasterio a cada señora: Y para consuelo de las más necesitadas, insiguiendo las ideas i deseos que nos ha manifestado la M. I. S. Abadesa i las últimas disposiciones de nuestros inmediatos predecesores, como en el día a causa de los extraordinarios precios a que han ascendido todas las cosas, sea esta porción notoriamente insuficiente, dexamos encargado de que en el ínterin i hasta que mejoren considerablemente los fondos del monasterio se aplique anualmente en aumento de porción, i se reparta como a tal el líquido remanente en caja, i lo sobrante que restare, satisfechos todos los cargos de las respectivas administraciones i demás gastos i pagos ordinarias u extraordinarios a que deba acudir el monasterio. Vimos la casa abacial i las de las demás señoras, que hallamos mui aseadas y adornadas con religiosa decencia: el Archivo, que con los considerables trabajos que han empleado en su arreglo la M. I. S. Abadesa i la Archivera D^a. Jacoba de Andriani vimos mui arreglado: el nuevo bellissimo locutorio, los demás locutorios i los confesionarios, y examinamos mui atenta i escrupulosamente toda la clausura, todo lo hallamos conforme se debe i exige un monasterio de religiosas a impulsos del zelo i vigilancia de la prelada i de la fidelidad, candor i observancia con que cumplen las súbditas las estrechas obligaciones de su estado i profesión. Visitamos la Sacristia, en que reconocimos mui preciosos ornamentos y muchas alajas de plata. Vimos llenos de la más profunda veneración los cuerpos de las Venerables fundadoras Inés y Clara. Y habiendo por último

dado las debidas gracias a la M. I. S. Abadesa en nombre de nuestra común madre la Congregación por haber restablecido este monasterio que estaba para espirar, y exhortado paternalmente a estas esposas de J.C. al retiro i silencio que tan severamente exige de ellas el Divino Esposo, i a la labor que tanto encarga el Patriarca en la Santa Regla, i que forma el carácter de la muger fuerte i de una perfecta religiosa. Mandamos solamente a las referidas M. I. S. Abadesa i cabildo que envíen su syndico al Sagrado Capítulo General que se celebrará en esta ciudad de Barcelona el día 3 del próximo maio del presente año, i a nuestro secretario que dé copia de las presentes: Dadas en el Rl. monasterio de Sn. Antón i Sta. Clara de la ciudad de Barcelona, oy 23 de abril de 1797= Fr. Joaquín, Abad de Camprodón, Visitador General= Fr. Francisco de Oriola, Pavorde de Palau, Visitador General= Por Mandado de dichos M. I. Sres. Visitadores Generales, Dn. Fr. Antonio de Valparda, Secretario de Visita.

Fue loada y aprobada por el Sagrado Capítulo General y se dieron gracias a la Muy Ile. Sora. Abadesa por haber aumentado competentemente el insuficiente número de Soras. Religiosas y aumentado considerablemente el patrimonio del monasterio.

Ita est, de Valparda, Secretario del Capítulo General.

(Segueix l'inventari de la sagristia: Plata, terns, casulles, etc.)

7

Visita del Rl. Monastº. de Sn. Pedro de las Puellas, abierta el veinte y nueve de abril? de 1797, y cerrada el día ocho del mismo mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.142r-143v (original).

Nos Dn. Fr. Joaquín Parrella i de Rialp, doctor en sagrados cánones, por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Camprodón: y Nos Dn. Fr. Francisco Xavier de Oriola i de Mir, Pavorde de Palau, del Rl. Monasterio de Sn. Cugat del Vallés, visitadores generales de la Sagrada Congregación Benedictina Claustral, Tarraconense i Cesaraugustana, canónicamente elegidos en la sesión décima octava del último Sagrado Capítulo General celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 del mes de mayo del año 1793.

En cumplimiento de Nuestra Visita General pasamos últimamente a visitar el nobilísimo i religiosísimo monasterio de Sn. Pedro de las Puellas:

Nos recibió en la puerta principal con todas las demostraciones propias de su noble i religioso corazón la M. I. S. Abadesa D^a. María Francisca de Sans i de Sala acompañada de diez i ocho señoras profesas, dos novicias i una otorgada, con las que en cruz alta i rezando el salmo Miserere subimos procesionalmente al coro, donde postrados de rodillas hicimos al Santísimo las preces que prescribe nuestro ritual. Pasamos después a la sala capitular, y el M. I. Convisitador expuso al M. I. Cabildo allí congregado todos los fines a que principalmente se dirigen los cuidados de una santa visita, i nuestro secretario leyó los interrogatorios. Practicadas estas previas diligencias baxamos a la yglesia en cuya puerta nos recibieron i ministraron el aspersionario los dos Rvdos. Sres. Domeros en hábitos de coro i asociados de éstos visitamos en el altar maior i en el de Todos los Santos el Santísimo Sacramento i en uno i otro lo expusimos a la pública veneración, i lo hallamos custodiado decentísimamente. Roconocimos todos los ornamentos de la sacristia, sus ricas ropas, i preciosas halajas, en que echamos de ver un cuidado, aseo i limpieza mui superior a todo encarecimiento, i comprobamos su ynventario, que hallamos mui arreglado i aumentado. Vimos en el Archivo colocados todos sus papeles e instrumentos con un sumo orden i mucho arreglo. Nos complacimos sobremanera al manifestársenos el buen estado de las rentas del monasterio, como que últimamente se han comprado i obrado algunas casas vezinas, con que se ha conseguido aumentar considerablemente las entradas del monasterio, y queda asegurado el que no pueda éste ser dominado de sus vecinos. Seguimos la casa abacial, las de las demás señoras, los confesonarios, los locutorios, el refectorio, el dormitorio, la huerta, y examinamos escrupulosamente toda la clausura, todo lo hallamos en tal estado que todo acredita visiblemente que estas señoras son tan ilustres por su piedad i religión como por su elevado origen i distinguida nobleza. Oímos en los clamores secretos a la M. I. S^a. Abadesa, i todas las demás señoras, i por lo que resultó de sus deposiciones hemos acabado de confirmarnos en aquellas sublimes ideas de virtud i santidad que teníamos de estas egemplarísimas i observantísimas hermanas, i que tanto han encarecido todos nuestros predecesores, pues las hemos hallado animadas de tanto zelo i fervor i de tan grande espíritu de observancia regular i perfección religiosa, que emplean todos sus cuidados i afanes en que no se falte en este su observantísimo claustro ni a una jota ni una tilde de todos los usos i estatutos del monasterio y de las Sagradas Constituciones de la Religión. La estrecha paz i caridad que reina entre las hermanas, i sobre todo esta santa emulación, con que a porfía se esmenan en cumplir, observar i guardar todas las obligaciones de su estado i profesión, nos ha llenado de gran consuelo en medio de la tibieza, flogedad i universal corrupción, i relajación de estos últimos tiempos: y se ha confortado nues-

tro corazon al ver un crecido número de juvenes de muchas i mui grandes esperanzas, que a la sombra, baxo la dirección i con los poderosos egemplos de su virtuosa prelada i de unas Maestras tan consumadas en la ciencia de los santos van heredando su precioso espíritu que conservará en el porvenir el olor i buen nombre que este noble i religioso claustro se tiene universalmente i tan justamente merecido. Y a la vista de todo esto, habiendo dado las debidas gracias a Dios autor de todo bien, por las bendiciones que derrama tan copiosamente sobre esta santa casa y sobre sus felices i afortunadas moradoras, i animado a éstas a la continuación de tan buenas obras, con la segura i firme esperanza de que las breves i momentáneas tribulaciones de esta vida mortal, obran un peso eterno de gloria y un descanso perdurable en los Cielos: Mandamos solamente a la M. I. S. Abadesa i cabildo que envíen su síndico con legítimos poderes al próximo Sagrado Capítulo General, que se celebrara en la ciudad de Barcelona el día 3 del próximo maio del corriente año 1797, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en el Rl. Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas de la ciudad de Barcelona, oy dia 29 Maio (sic) de 1797.= Fr. Joaquín, Abad de Camprodón, Visitador General.= Fr. Francisco de Oriola, Pavorde de Palau, Visitador General. = Por mandado de dichos Mui Yles. Sres. Visitadores Generales, Dn. Fr. Antonio de Valparda, Secretario de Visita.

Fue loada i aprovada por el Sagrado Capítulo General.

Ita est de Valparda Secretario de la Congregación y del Sagrado Capítulo General.

(Segueix l'inventari de la sagristia).

8

Visita al Rl. Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas, abierta el dia 18 de abril del año 1803 y cerrada el día 20 del mismo mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 749, ff.163r-164v (original).

Nos Dn. Fr. Francisco de Codol y de Minguella por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostolica, Abad del Rl. Monasterio de Sta. María de Ripoll, de ningún obispado, siendo territorio separado con facultad de

convocar Synodo: y Nos Dn. Fr. Joaquín de Llauder y de Matas, Catedrático Jubilado, Camarero y Pavorde del Rl. Monasterio de Sn Pedro de Galligans, Visitadores Generales de la Congregación Benidictina Claustal, Tarraconense y Cesar-Agustana,¹³ canónicamente elegidos en la sesión novena y última del Sagrado Capítulo General, celebrado en la insigne yglesia colegiata de Sta. María del Romeral, de la Villa de Monzón, del Reyno de Argón, el día 3 de Mayo del año 1800.

A continuacion de nuestra visita general, pasamos al antiquísimo y muy observante monasterio de Sn. Pedro de las Puellas. Nos recibió en la puerta principal con las mayores expresiones de urbanidad y respeto y con las más claras señales de humildad, sumision y dulzura, la M. I. Sra. Abadesa D^a. Teresa de Montoliu y de Eril,¹⁴ acompañada de diez y ocho señoras profesas y tres otorgadas. Levantada la cruz en medio de dichas señoras y rezando el salmo Miserere, subimos procesionalmente al coro en donde postrados de rodillas, tributamos al Altísimo las preces acostumbradas. Nos transferimos inmediatamente a la sala capitular en la que expuso el M. I. S. Convisitador los santos fines, e importantísimo obgeto de la santa visita, y leyo nuestro secretario los interrogatorios. Practicadas estas previas diligencias, baxamos a la yglesia, en cuya puerta nos recibieron vestidos con hábito de coro los dos Rvdos. Sres. Domeros, y asociados de éstos visitamos en dos distintos altares el Santísimo Sacramento, exponiéndolo en entrambos a la pública veneración, y reconocimos la sacristía con todos sus ornamentos, comprobando el inventario. En todas partes echamos de ver la mas escrupulosa solicitud, aseo y limpieza, correspondiente al incesante afán y esmero inexplicable con que estas dignas esposas de J.C: procuran la mayor gloria de Dios y decoro del Sto. Templo. Vimos el archivo, la casa abacial y las de las demás señoras, los cofesonarios, los locutorios, el refectorio, el dormitorio, la huerta y la clausura, hallándolo todo en el mejor estado y conforme a la singular religiosidad y distinguida nobleza que las caracteriza. Tomamos las deposiciones a la M. I. S^a. Abadesa y demás señoras, por las que tubimos el gusto e indecible consuelo de ver por propia experiencia pruebas inconstatables de la suma observancia y nobles virtudes que han merecido siempre a este monasterio una particular recomendación. La paz, la unión, el amor al silencio y al retiro, la puntualidad y devoción con que se celebran los divinos ofi-

13. Cf. la biografia d'aquests visitadors a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustal Tarraconense y Cesaraugustana, o.c.* ; ID., *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002.

14. Aquesta abadessa fou elegida el 30 de març de 1799 i morí el 16 de desembre de 1817, E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 90.

cios, en una palabra el zelo sobre la cabal observancia de la monástica disciplina, que ocupa los primeros lugares en el religioso espíritu de estas dichas esposas del Divino Redentor, sirviéndolas de brillante modelo la exemplarísima exactitud de su digna prelada, nos dieron muy particulares motivos de edificación y nos precisaron a tributar al Padre de las misericordias las más rendidas gracias por los singulares favores que con benéfica mano dispensa a este religiosísimo monasterio. Por lo que no ofreciéndonos cosa que prevenir, solamente las exortamos en J.C., a que prosigan en el más escrupuloso cumplimiento de todas sus leyes y constituciones, y que estando siempre prevenidas resistan intrépidas a todos los asaltos del común enemigo, teniendo siempre presente que para triunfar éste de las almas virtuosas, empieza sus tentaciones por faltas leves, que fácilmente las hagan caer en las más graves y causen su fatal ruina. Mandamos por último a la M. I. S^a. Abadesa i cabildo, que envíen su síndico con los legítimos poderes al Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la presente ciudad de Barna el día 3 del próximo mayo del corriente año, y a nuestro secretario dé copia de las presentes. Dadas en el Rl. Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas a los 20 días de mes de abril del año 1803 = Fr. Francisco, Abad de Ripoll, Visitador General= Fr. Joaquín de Llauder, Visitador General = De orden de sus señorías los M. I. S. Visitadores Generales, Fr. Pablo de Francolí, Secretario de Visita.

Fue leída y aprobada por el Sagrado Capítulo General. Ita est. En virtud de comision: Fr. Pablo de Francolí Srio. Gerl. de la Cogregacion.

(Segueix l'inventari de la sagristia del monestir).

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Daniel extramuros de la Ciudad de Gerona, abierta el dia 14 de Junio del año 1805 y cerrada el dia 19 del mismo mes y año.

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 750, ff.23r-24r (original).

Nos Dn. Fr. Benito de Olmera y de Desprat, por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostolica Abad del Rl. Monasterio de Sta. María de Gerri, y Nos Dn. Fr. Juan de Massot y de Estrada, Enfermero del Rl.

Monasterio de Sn. Pedro de Rodas,¹⁵ ambos catedráticos jubilados y Visitadores Generales de la Congregación Benedictina Caustral Tarraconense y Cesar-Augustana, canónicamente elegidos en la sesión decimotercia y última del Sagrado Capítulo General celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 de mayo del año 1803.

Impelidos de puros vivísimos deseos de desempeñar nuestro pastoral ministerio, pasamos al más apacible monasterio de Sn. Daniel fuera de los muros de la ciudad de Gerona. Luego que llegamos a la plaza de enfrente el monasterio nos salieron al encuentro los Rvdos. Ecónomo y Domero de la parroquial iglesia del mismo monasterio vestidos con hábitos de coro, y nos acompañaron hasta la puerta del mismo, en que nos recibió con respetuosa sumisión y muy religiosa humildad la M. I. S^a. Priora D^a. Francisca de Amigant por no habérselo permitido a la M. I. S^a. Abadesa D^a. Mariana de Font, su mui endeble salud. Acompañados procesionalmente por dicha M. I. S^a. Priora y ocho señoras religiosas profesas en cruz alta y rezando el salmo Miserere subimos al coro, donde postrados de rodillas hizimos al Altísimo las preces que prescribe nuestro ritual. Pasamos después a la próxima sala capitular asociados también de la M. I. S^a. Abadesa, que nos recibió al entrar al coro, con todas las demostraciones propias de su noble y religioso corazón. En ella, el M. I. Sr. Convisitador hizo presente al M. I. Cabildo allí congregado todos los fines a que principalmente se dirigen los cuidados de una Santa Visita, y nuestro secretario leyó los interrogatorios. Practicadas estas previas diligencias, baxamos con el mismo acompañamiento a la puerta del monasterio, en que nos recibieron los expresados Ecónomo y Domero, y habiendo entrado con los dichos en la iglesia, visitamos el SS. Sacramento exponiéndolo a la pública veneración, y lo hallamos decentísimamente custodiado. Adoramos con la más profunda veneracion la Sta. Duda. Visitamos asimismo las fuentes bautismales y óleos santos, que nos ministró el Rvdo. Ecónomo. Recorrimos los altares venerando las reliquias y el Cuerpo Sto. del glorioso mártir Sn. Daniel. Reconocimos todos los ornamentos de la sacristía, sus ricas ropas y preciosas alajas, en que echamos de ver un cuidado, azeo y limpieza muy superior a todo encarecimiento y comprobamos el inventario que hallamos muy arreglado. Oímos los clamores secretos de la M. I. S^a: Abadesa y a todas las demás señoras, y nos consoló sobremanera al ver en cada uno de aquellos sencillos y virtuosos espíritus de aquel antiguo y religioso claustro, con no poca solidez la fuerza y brillantez del inestimable tesoro de paz, unión y caridad fraternal. Estas

15. Cf. la biografía d'aquests visitadors a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana, o.c.*; ID., *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002.

apreciables virtudes forman el principal adorno de las esposas de Jesu-Christo consagradas al retiro, a la obediencia, a la oración y a una pureza libre de toda mancha. Y por lo mismo les exortamos con todo nuestro paternal afecto a que continúen a cultivarlas con el mayor esmero, executando con prontitud y alegría interior y exterior los preceptos y avisos de su virtuosa prelada, acordándose que está escrito que el verdadero obediente logrará una cumplida victoria de sus pasiones, y que la obediencia vale más que todos los sacrificios. Seguimos consecutivamente el Archivo, y vimos colocados en él todos sus papeles é instrumentos con un sumo orden y mucho arreglo. Vimos después la casa abacial, las de las demás señoras, los confesonarios, los locutorios, y el refectorio, el dormitorio, y la huerta y examinamos escrupulosamente toda la clausura, todo lo hallamos en tal estado, que acredita visiblemente que estas señoras son tan ilustres por su piedad y religión, como por su distinguida nobleza. Finalmente, no teniendo cosa alguna que prevenir, mandamos solamente a la M. I. S^a. Abadesa y cabildo, que envíen su síndico con legítimos poderes al próximo, Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la ciudad de Barcelona el día 3 de mayo del año 1806, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en el Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Galligans a los 19 días del mes de Junio del año 1805 = Fr. Benito, Abad de Gerri, Visitador General= Fr. Juan de Massot, Visitador General = De orden de sus señorías los M. Illes. Sres. Visitadores Generales = Fr. Josef de Castells, secretario de visita= Drechos de esta visita. 7 libras, 10 sueldos .

Fue loada y aprobada por el Sagrado Capítulo General.

Ita est, de Francolí, secretario del Sagrado Capítulo General.

10

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Daniel de Gerona abierta el día 7 de octubre del año 1815, y cerrada el día 10 del mismo mes y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 750, s. f. (original).

Nos Dn. Fr. Melchor de Rocabrana, y de Taberner por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Abad del Rl. Monasterio de San Pedro de Besalú, de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense, y Cesar-Augustana, Presidente de la misma en los Reinos de Aragón, Navarra, y Principado de Cataluña con todo el Obispado de Mallorca, y como

tal Visitador de ella por fallecimiento del M. I. S. Abad de Bañolas que lo había sido elegido en el último Sagrado Capítulo general é indisposición del de Serrateix, especialmente nombrado por la Presidencia; y Nos Dn. Fr. Pablo de Francolí y de Maris, Despensero maior del Rl. Monasterio de Ripoll, Catedrático en el Pontificio y Rl. Colegio de Sn. Pablo de Barcelona, secretario general de la misma Congregación y Visitador canónicamente elegido en la sesión décima sexta y última del Sagrado Capítulo General, celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 de maio del año 1806.¹⁶

Siguiendo el curso de nuestra visita llegamos al antiquísimo monasterio de Sn. Daniel, situado antes extramuros de la ciudad de Gerona y en el día á motivo de haber quedado enteramente arruinado de resultas de las invasiones del enemigo, reunido provisionalmente en una casa dentro de la misma ciudad. Nos recibió vestido con hábitos de coro a alguna distancia de su interina capilla el Rev. Dn. José Malatier, procurador del propio monasterio, con el que levantando la cruz en medio de dos monachillos nos encaminamos a la misma capilla, en la que encontramos en la parte interior del coro la M. Y. S. Abadesa¹⁷ con cinco señoras, las que nos recibieron con las más convincentes pruebas de sumisión y afabilidad, y rezando alternativamente el salmo Miserere nos postramos ante el altar en el que dirigimos a Dios las preces acostumbradas. Concluídas éstas y cerradas las puertas, expusimos los fines de nuestra Visita y leió el secretario los interrogatorios. Visitamos acto continuo el Sto. Sacramento y lo hallamos custodiado con la maior decencia. Adoramos al mismo tiempo la Sda. Duda, vimos los óleos santos, y reconocimos el altar adorando sus venerables reliquias, y la sacristia con sus ornamentos comprobando el inventario; y echamos de ver en todas partes con indecible gozo y particular satisfacción la singular limpieza y aseo con que estas esposas de Jesu-Cristo cuidan todo lo perteneciente al debido culto de Dios y al religioso decoro de su santo templo. Seguimos después la casa monasterio, la habitaciones de la M. Y. S. Abadesa y de las demás señoras, la pieza destinada para archivo, la huerta, los locutorios, los dos coros, y los confesonarios, y no pudimos menos de admirar el no visto zelo conque estas dignas hijas de nuestro Santo Patriarca han procurado arreglarlo todo para vivir con el recato propio de su estado, teniendo en

16. Cf. la biografía d'aquests visitadors a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Història de la Congregació Benedictina Claustal Tarraconense y Cesaraugustana, o.c.*; ID., *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002.

17. L'abadessa era Maria Anna de Camps i de Font, elegida el 16 de març de 1815, que morí el 27 d'octubre de 1824; E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 205.

la particular resignación, alegría y sufrimiento con que a impulsos de su religiosidad llevan las imponderables incomodidades consiguientes a la suma estrechez en que se ven reducidas, pruebas incontrastables de la observancia que las es característica y que ha siempre merecido a las mismas una particular recomendación. Terminadas estas diligencias pasamos al propio monasterio de Sn. Daniel en el que fuimos recibidos por su cura párroco, y dirigiéndonos a su destruída iglesia rezando el salmo Miserere hechas las preces acostumbradas ante el único altar que se ha interinamente habilitado para el sevicio de aquella parroquia, visitamos en el mismo el S.S. Sacramento que expusimos a la pública veneración y hallamos custodiado con la posible decencia; miramos las fuentes bautismales y santos óleos, y cantamos en el sementerio el acostumbrado responso. Examinamos consecutivamente la fábrica de aquel respetabilísimo monasterio y se llenó nuestro corazón de la maior amargura al ver que en el mismo sólo había quedado servible el claustro, y que todo lo demás presentaba un lastimoso cuadro de escombros, desechos y ruinas. Tomamos las deposiciones a la M. Y. S. Abadesa y demás señoras, por las que supimos que íntimamente convencidas de la estrecha obligación en que están de invertir sus rentas en beneficio de su desgraciado monasterio hacen en favor del mismo los maiores sacrificios, llegando hasta el extremo de perjudicarse en gran parte de sus precisos alimentos y porciones, para invertirla cuando las circunstancias se lo permitan en su reedificación. Asimismo entendimos la paz, armonía y buena correspondencia que reina entre ellas, y que los incesantes desvelos con que en medio de su tribulación y adversidad procuran el más puntual cumplimiento de sus deberes y obligaciones, son el distintivo que caracteriza á estas afortunadas almas, y que las hace dignas de mejor suerte y de toda la consideración de nuestra común Madre y de su Sagrado Capítulo general. Por lo que después de haber tributado a Dios las más rendidas gracias por las que se ha dignado derramar sobre esta casa, las exortamos a que sigan en la misma caridad fraternal, que es el fundamento de todas las demás virtudes y á que continuen en emplear todo su acrisolado zelo y actividad, en la puntual y exacta cobranza de sus rentas que tanto les importa en el día, y no ofreciéndosenos cosa que prevenir, solamente mandamos al M. Y. cabildo que envíe su síndico con legítimos poderes al Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la ynsigne yglesia colegiata de Sta. María del Romeral de la Villa de Monzón en el Reino de Aragón, el día 3 de maio del año 1816, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en la ciudad de Gerona a los 10 del mes de octubre del año 1815 = F. Melchor, Abad de Besalú, Presidente Visitador General = F. Pablo de Francolí, Visitador General = De orden de sus señorías los M. Y. S. Visitadores Generales. = F. Benito Vilas, seretario de Visita. Derechos de esta visita 7 libras, 10 sueldos.

Fue loada y aprobada por el Sagrado Capitulo General. Fr. Pablo de Francolí, secretario de la Congregación y dicho Capitulo.

Inventari de la sacristia del Rl. Monestir de Sn. Daniel de Gerona.

Un globo per la reserva; vuit calcers; reliquiari del Sn. Dupte; una Vera Creu; dos reliquiaris grans: lo bras de Sn. Daniel; tres reliquiaris petits; uns incensers; una escudella ab platet per a purificarse als dits lo sacerdot después de donar la comunió.

Roba. Colgadas per la yglesia; sinch terns; 17 casullas; 8 palis; 2 cubiertas de banch; sis tovallolas de la creu; 2 caixetas del globo; 17 albas llisas; 12 albas crespadas; 20 amits; 40 purificadors; 30 lavabos; 12 tovallolas de combregar; 16 tovalloles de aixugar las mans, etc.

11

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de las Puellas de la ciudad de Barcelona, abierta el día 14 del mes de noviembre del año 1815, y cerrada el día 16 del mismo mes, y año

ACA, *Monacals d'Hisenda*, vol. 750, s. f. (original).

Nos Dn. Fr. Melchor de Rocabrana, y de Taberner por la Gracia de Dios, y de la Santa Sede Apostólica Abad del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Besalú de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesar-Agustana, y Presidente de la misma en los Reynos de Aragón, Navarra y Principado de Cataluña con todo el Obispado de Mallorca, y como tal Visitador de ella por fallecimiento del M. I. S. Abad de Bañolas, que lo había sido elegido en el último Sagrado Capitulo General e indisposición del de Serrateix, especialmente nombrado por la Presidencia; y Nos Dn. Pablo de Francolí y de Maris, Despensero mayor del Rl. Monasterio de Ripoll, Catedrático en el Pontificio y Rl. Colegio de Sn. Pablo de Barcelona, secretario general de la misma Congregación y visitador canónicamente elegido en la sesión décima sexta, y última del Sagrado Capitulo general celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 de maio del año 1806.

Habiendo ya concluido todas las visitas de los monasterios que tiene nuestra Congregación en el Principado de Cataluña, y quedando solamente las que deben verificarse en las de esta capital, y de Sn. Cugat,

llegamos al antiquísimo monasterio de Sn. Pedro de las Puellas, respetable por su nobleza así como por su conocida religiosidad, en cuya puerta principal nos recibió con mucho respeto, y con toda afabilidad, y dulzura la M. Y. S. Abadesa D^a. Teresa de Montoliu y de Eiril acompañada de quince señoras monjas, faltando D^a. Raimunda de Sans, priora, y D^a. Marianna de Cartellá por estar enfermas y detenidas en cama, con las que levantada la cruz en medio de dos de dichas señoras y rezando el salmo Miserere subimos procesionalmente al coro en donde postrados de rodillas dirigimos al Altísimo las oraciones acostumbradas. Seguidamente pasamos a la sala capitular, expusimos aquí los santos i saludables fines á que se dirige todo el cuidado de nuestra Sta. Visita y leió el secretario los interrogatorios. Bajamos luego a la yglesia, y recibiéndonos en su puerta los Rvdos. Domeros vestidos con hábitos de coro, visitamos en dos distintos altares el S.S. Sacramento, exponiéndolo en entrambos a la pública veneración. Revistamos la sacristía con sus ricos y preciosos ornamentos y jocalías, advirtiéndolo con suma complacencia no sólo en todas partes la escrupulosa solicitud con que procuran las M. I. S. Abadesa y demás señoras el aseo y limpieza en todas las cosas destinadas al culto de Dios, si que también que por su vigilantísimo cuidado y singular diligencia sólo se ha disminuído el inventario por lo relativo a algunas alhajas de plata, que a motivo de tan imperiosas urgencias y necesidades como las en que se vieron reducidas en las pasadas ocurrencias se enagenaron. Vimos el archivo, perfectamente ordenado, cuio arreglo verificado en el corto tiempo que ha mediado desde la agresión de los enemigos, patentiza claramente el interez y desvelo que toman en el bien del monasterio. Seguimos también la casa abacial, las de todas las señoras, los cofesonarios y locutorios, el refectorio, el dormitorio, la huerta y reconocimos la clausura, hallándolo todo en el mejor estado y conforme a la singular religiosidad que ha sido siempre el distintivo de estas dignas esposas del Jesucristo. Tomamos las deposiciones a la M. I. S. Abadesa y demás señoras, sin exeptuar a D^a. Raimunda de Sans, Priora, y D^a. Marianna de Cartellá, que como queda dicho están detenidas en cama, y rebozando de gozo nuestro corazón entendimos que reinaba entre ellas la más ardiente caridad, y que se distinguían todas en a porfía en el exacto cumplimiento de sus obligaciones, así que mui lejos de haberse aflojado y relajado en las mismas la observancia de resulta de las extraordinarias circunstancias pasadas, al contrario obligadas a separarse de su monasterio por las mismas, se retiraron al de las Carmelitas de Villafranca con edificación de este Principado y particular satisfacción de toda la Congregación que tiene el honor de contar este observantísimo monasterio entre los demás que la integran. Conocimos finalmente que ésta su recomendable conducta, unida al intensísimo amor y maternal afecto con que la M. I. S. Abadesa trata a las

demás religiosas, y el filial respeto con que la corresponden éstas, aseguran firme y solidamente la paz, la union y la buena correspondencia que las caracteriza. Por lo que exortándolas únicamente a que sigan constantes y fervorosas estas mismas sendas de virtud y perfección que emprendieron, y habiendo tributado las debidas gracias al Supremo Dispensador de todo bien, por los que se dignó dispensar con liberal mano a esta Casa, no ofreciéndonos otra cosa, mandamos solamente a la M. I. S. Abadesa y cabildo que envíe su síndico con legítimos poderes al Sagrado Capítulo General que se celebrará en la ynsigne yglesia colegiata de Sta. María del Romeral de la Villa de Monzón en el Reino de Aragón, el día 3 de maio del año 1816, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en la ciudad de Barcelona, a los 16 del mes de noviembre del año 1815. = Fr. Melchor, Abad de Besalú, Presidente Visitador general. = Fr. Pablo de Francolí, Visitador general. = De orden de sus señorías los M. I. S. Visitadores Generales. = Fr. Benito Vilas, Secretario de Visita.

Drechos de esta Visita.

Fue loada y aprovada por el sagrado capítulo general.

Fr. Pablo de Francolí, Srio. de la Congón y dho. Capº.

(Segueix l'inventari de la sagristia del monestir: Plata i robes).

12

Visita del Rl. Monasterio de Sn. Antón y Sta. Clara de la Ciudad de Barcelona, abierta el dia 20 del mes de noviembre del año 1815 y cerrada el 22 del mismo mes, y año

ACA, vol. 750, s. f. (original).

Nos Dn. Fr. Melchor de Rocabrana, y de Taberner, por la gracia de Dios y de la Santa sede Apostólica Abad del Rl. Monasterio de Sn. Pedro de Besalú, de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense, y Cesar-Augustana, y Presidente de la misma en los Reynos de Aragón, Navarra y Principado de Cataluña con todo el obispado de Mallorca, y como tal Visitador de ella por fallecimiento del M. Y. S. Abad de Bañolas, que lo había sido elegido en el último Sagrado Capítulo general é indis-

169

posición del de Serrateix, especialmente nombrado por la Presidencia, y Nos Dn. Fr. Pablo de Francolí y de Maris Despensero mayor del Rl. Monasterio de Ripoll, Catedrático en el Pontificio y Rl. Colegio de Sn. Pablo de Barcelona, secretario general de la misma Congregación, y visitador canónicamente elegido en la sesión décima sexta y última del Sagrado Capítulo General celebrado en la ciudad de Barcelona el día 3 de maio del año 1806.

Continuando nuestra Visita pasamos a verificarla en el mui noble, antiguo y Rl. Monasterio de Sn. Antón y Sta. Clara. En su puerta Principal nos recibió con la maior sumisión, y afabilidad la M. Y. S^a. Abadesa D^a. Juana de Garró, Priora y Abadesa electa,¹⁸ asociada de otras diez señoras monjas profesas, y levantada la cruz en medio de ellas rezando el salmo Miserere nos subimos al coro en el que hizimos las oraciones acostumbradas, y pasando inmediatamente a la sala capitular expusimos los fines de nuestra Sta. Visita, y leió el secretario los interrogatorios. Bajamos después a la yglesia donde encontramos al Rvdo. Sr. Domero con hábitos de coro con el que llegamos al altar maior, visitamos el SS^o. Sacramento que expusimos a la pública veneración y en seguida los demás altares con sus reliquias, particularmente la del glorioso mártir Sn. Benito, que se halla magníficamente colocada en otro de los altares, y vimos los cuerpos de las dos fundadoras Ynes y Clara, que se conservan enteros en este monasterio. Reconocimos la sacristía con sus ornamentos, y no pudimos menos de admirar y loar el particular desvelo con que cuydan estas religiosas el aseo y limpieza de todo lo perteneciente al culto de su Divino Esposo. Comprobando el ynventario lo encontramos de resultas de las terribles circunstancias pasadas, que tanto aflgieron este religioso claustro, tan sumamente disminuido en orden a la plata, que falta lo más preciso para el culto, comoviéndonos sobremanera al ver que aún los vasos sagrados que sirven para el Santo Sacrificio y el Globo mismo en que se custodian las Sagradas formas no son propios de su Yglesia, y se aumentó no poco nuestra tristeza al considerar la imposibilidad de hacer todo lo dicho a motivo de la no vista tenuidad de las rentas del mismo, que ni sufragan para la más precisa sustentación de las señoras que lo integran, siendo dignas de la mayor compasión y de toda la atención del Sagrado Capítulo General. Vimos la casa abacial y las de las demás señoras, las que observamos religiosamente adornadas, seguimos los confesonarios y demás oficinas, y examinamos la clausura viendo todo en su correspondiente estado. Vimos igualmente el archivo, y admiramos

18. L'abadessa Maria-Joana de Garró fou elegida el 5 de juliol de 1814 i morí de febre groga el 23 d'octubre de 1821, E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 78.

el orden y arreglo con que están colocados los papeles tocantes al monasterio y supimos con mucha satisfacción por los clamores secretos que tomamos inmediatamente a la M. Y. S^a. Abadesa y demás religiosas el particular esmero con que las señoras archiveras se ocupan en el cobro de las rentas para proporcionar a las demás la subsistencia necesaria. Descubrimos asimismo la paz, unión y caridad religiosa que reina entre las mismas, la puntualidad con que asisten a la celebración de los divinos oficios y horas canónicas, y el zeloso cuidado con que acuden todas al cumplimiento de sus obligaciones. Por lo que únicamente las exhortamos con todas veras en Jesu-Cristo a que sigan constantes en el camino de la virtud que emprendieron, procurando conservar siempre pura y sin lesión la caridad fraternal, seguras de que con ella no se apartarán jamás de la perfección a que están obligadas por razón de su religioso estado: Y no teniendo cosa que prevenir, mandamos solamente a la M. Y. S^a: Abadesa y al cabildo que envíe su síndico con legítimos poderes al Sagrado Capítulo General, que se celebrará en la insigne Yglesia Colegiata de Sta. María del Romeral, de la Villa de Monzón, en el Reyno de Aragón, el día 3 de maio del año 1816, y a nuestro secretario que dé copia de las presentes. Dadas en la ciudad de Barcelona el día 22 del mes de noviembre del año 1815. = Fr. Melchor, Abad de Besalú, Presidente, Visitador General.= Fr. Pablo de Francolí, Visitador General. = De orden de sus señorías los M. Y. S. Visitadores Generales.= Fr. Benito Vilas, secretario de visita.

Fue leída y aprobada por el sagrado capítulo general.

Fr. Pablo de Francolí, Srio. de la Congón. y dho. Cap^o.

Ynventari de la sacristia del Rl. Monastir de Sn. Antón y Santa Clara, de la ciutat de Barcelona.

Plata. La capsa de posar las hòstias; lo salpaser; una pau; una barquilla; una Vera Creu; una creu per la professó; una patena; un reliquiari; una corona per la Puríssima del altar major; lo pectoral (*de la imatge*) del P. S. Benet y la sortija.

Robas: Dotze terns, a excepció de dos planetas de domàs negre que se han perdut; 2 dalmàtics per los acòlits; 25 casullas; 4 capas; 1 drap de morts; 7 tovallolas; 9 coxins; 4 catifas; 4 estolas de la señora Abadesa; 10 draps de seda; 6 colgadas; 1 talam y 1 gremial. Roba blanca: 18 amits; 14 corporals; 88 purificadors; 36 lavabos; 6 almenisars; 19 estovallas; 5 tovallolas; 34 albas; 1 velum templi. Altres alajas: 1 quadro, 100 palmatòrias; 48 candeleros; 2 bacinas; 12 llanternas; 6 espavilladoras y una calderilla gran.

Nombres y apellidos de todas las señoras monjas del Rl. Monasterio de Sn. Antón y Sta. Clata en tiempo de esta Visita:

1. M. Y. Sa. Dª Juana de Garró, priora y abadesa electa.
2. Dª Gertrudis de Mena y de Sabater.
3. Dª Mariana de Mena y de Sabater.
4. Dª Francisca de Sans.
5. Dª Francisca de Quintana.
6. Dª Manuela Grau.
7. Dª María Cano.
8. Dª Vicenta Miquel.
9. Dª Francisca Grau.
10. Dª Teresa Huix o Nuix.
11. Dª Francisca Huix o Nuix¹⁹

19. D'aquestes monges, en foren abadeses: Maria-Francesca de Quintana (1834); Manuela de Grau i de Miró (1824-34) i Maria-Francesca de Grau i de Miró (1835-55), E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi Benedicti de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 78.

CANÇONS A LA CATALUNYA DE LA TERCERA GUERRA CARLINA

CECÍLIA VIVES BRESÓ

Aquest treball es fa sobre un quadern manuscrit de cançons carlines conservat a la Biblioteca Balmes de Barcelona.

Es tracta d'un document que porta a la coberta una etiqueta amb la inscripció següent: «*Libreta de Versos y Cansiones Carlistas 1874.*»

A l'interior, hi trobem un títol, un nom i un any: *Varios Versos y Cansiones / Carlistas sacados de varios periodicos / Por / Miquel Torroella y Plaja / Palafrugell / Año de / 1874.*

Sabem, per tant, qui era el propietari de la llibreta, encara que hi observem quatre tipus de lletra, cosa que ens mostra que va haver-hi més d'un copista. També ens indica l'any, 1874. Això ens assenyala que fou copiat en plena guerra carlina.

La llibreta consta de seixanta-dues pàgines numerades. Hi manquen la vint-i-nou i la trenta, la trenta-nou i la quaranta i la cinquanta-cinc i la cinquanta-sis. Es veu que han estat arrencades.

Conté dotze cançons, quatre en català i la resta en castellà. En algunes composicions hi ha indicacions sobre la música que les havia d'acompanyar. La primera és la coneguda *Sardana d'Alpens*, recollida a l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. D'altres es diu que han de ser interpretades amb música d'una determinada sarsuela, d'un tango, d'un can-can i encara una altra amb la de l'Himne de Garibaldi. De la resta no hi ha cap indicació musical.

Si ens fixem en les catalanes, són escrites, és clar, en el català d'abans de la normativització, amb castellanismes, i curiosament, en una d'elles, la que passarem a transcriure i comentar, amb noms propis castellans catalanitzats, per exemple: Concha és escrit «Conxa», Echagüe «Exagüe». Hem transcrit el text tal com va ser copiat, a fi que el lector actual el llegeixi tal com el van veure els contemporanis dels fets.

Pel que fa al copista d'aquest quadern, Miquel Torroella i Plaja (Fitor 1858-Barcelona 1934) va ser un important propietari rural de les Gavarres amb vocació literària. Lluís Molinas ens explica que se'l solia anomenar «el cronista de les Gavarres», perquè en les seves obres més llegides, *Cuentos que són historia* i *Cosas de casa*, recull històries que s'havien tramès de pares a fills per tradició oral a les masies de les Gavarres, com unes rondalles que descrivien els costums d'aquella societat. Va escriure també obres de caràcter històric, la més coneguda la *Història de Palafrugell i la seva comarca* (1924) i va fundar un setmanari, *El Palafrugellense*, que es va publicar entre 1882 i 1885.¹

Encara que la pagesia de Girona d'aquella època era majoritàriament carlina, no és el cas de Miquel Torroella, que era un home d'ideologia conservadora, amb profundes conviccions religioses i apassionat pel seu món rural, el qual en aquells moments ja presentava símptomes de decadència, però no pot ser pas adscrit al carlisme. Ell mateix, en *El Palafrugellense* es defineix com a liberal-conservador. En un dels seus relats que fa referència a un fet d'armes de la primera guerra carlina no s'explica com uns i altres:

«...se feyan matar sols per serne uns partidaris de la pubilla i els altres del areu».²

Reduir el conflicte que va enfrontar els espanyols durant tot el segle XIX a una disputa entre els partidaris de l'hereu (D. Carles) i els de la pubilla (la infanta Isabel), no denota massa simpatia, ni pels uns ni pels altres. Per tant, en Torroella no era carlí, però en aquest quadern només s'hi copien versos i cançons que veuen la realitat des d'una sola òptica: la carlina, fets per carlins i a favor dels carlins.

1. Lluís MOLINA, *Revista de Girona*, núm. 204, gener-febrer 2001, p. 36-39.

2. Miguel TORROELLA Y PLAJA, *Cosas de casa*. Palafrugell: Amics de Fitor, Lluís Molinas, 2000 (edició facsimil de la de 1906) p. 263.

El títol ens informa també que aquests versos són manllevats de diaris de l'època. No especifica quins, però és evident que s'ha de tractar de premsa carlina. Durant el període de la tercera guerra, a Girona hi hagué dues publicacions periòdiques: l'*Iris*, que es va publicar a Olot durant el temps que la van ocupar el carlins i que sortia dimarts, dijous i dissabtes. Era escrit en castellà, encara que amb alguna secció en català, i *El Boletín Oficial del Principado de Catalunya*, de Sant Joan de les Abadesses, l'òrgan oficial de la Diputació Carlina de Catalunya que recollia les disposicions que emanaven de les seves autoritats. Eixia tots els dimecres i dissabtes, també en castellà.³

Tenint en compte que el dia 4 de gener de 1874 el Ministre de la Governació va donar l'ordre de suspendre tota la premsa carlina, es feia molt difícil l'existència d'aquestes publicacions fora del territori que ocupaven.

D'aquest quadern, n'hem triat una cançó en català, *La derrota del general Conxa*, que ens ha semblat la més interessant com a document històric. No l'hem trobada a la premsa de l'època i això ens fa pensar que, potser, no ha estat copiada de cap diari, sinó d'algun full volander.

És una composició de trenta-tres estrofes de quatre versos octosíl·labs que participa de les principals característiques de la poesia política del segle XIX.

1) La seva qualitat literària és més aviat escassa. No té ambicions artístiques, la seva finalitat és la de donar a conèixer uns fets que els diferents governs –ja siguin els de la monarquia d'Amadeu de Savoia, els de la Primera República, o els de la Restauració alfonsina– tenien prou cura de no donar-los publicitat i que tenien molt poc ressò a la premsa no carlina, que era la majoria. Joaquim Marco, referint-se a la poesia política, no estrictament carlina, diu que malgrat la manca de qualitat literària:

«Els versos són generalment més correctes del que caldria esperar d'aquest temps, i ens demostren que l'ús de la llengua dintre la literatura popular, encara que influïda per la castellana, es mantingué més àgil que no en la literatura culta».⁴

3. Josep CLARA, «Notes sobre la premsa carlina a Girona (1868-1876)», dins *Institut d'Estudis Gironins*, Girona, 1978 p. 213 i s.

4. Joaquín MARCO, *Poesia popular política del segle XIX*, Barcelona: Edicions 62, 1967, p. 16.

2) *La derrota del general Conxa* és una poesia narrativa. El seu propòsit és la narració d'uns fets, el nucli dels quals és la mort del general Gutiérrez de la Concha a la batalla d'Abárzuza, però el narrador no es limita a aquesta acció bèl·lica, sinó que va canviant d'escenari i fa referència a altres fets. Els personatges que apareixen en aquesta cançó són tots reals i van tenir relació amb els fets narrats: Concha, Echagüe, Dorregaray, D. Alfons-Carles, Tristany, Savalls, Lizárraga, Andía, el bisbe de Vic, Raimon Strauch, Alfons XII («*el Nen*») Bismarck, Leopold de Hohenzollern («*el rei que no te nasus*»). A la cançó, hi són presents els tres territoris on el carlisme estava més organitzat: el Nord, el Centre i Catalunya.

3) És una poesia compromesa i plena de passió, on els mèrits propis s'enalteixen i els dels contraris es rebaixen, i generalment sempre es canten victòries; les derrotes tothora són de l'enemic i si n'apareix alguna de pròpia, s'hi passa de puntetes.

4) El nostre poeta coneixia bé els fets que narra. No és un simple improvisador, per tant, som davant d'un document amb valor històric que reflecteix el drama de les lluites civils del segle XIX des del punt de vista d'una de les parts bel·ligerants. L'autor és objectiu en la mesura que narra fets reals ens els quals intervenen uns personatges també reals, però no és imparcial, ni pretén ser-ho, perquè ell ha pres partit per la causa legitimista, és un seguidor de D. Carles. En aquest sentit podem dir que la poesia era un instrument per una altra guerra que acompanya tots els conflictes armats: la de la propaganda.

En el cas concret de la poesia de les guerres carlines, Antonio Zavala, membre de la secció de literatura popular de la Euskalzaindia (Reial Acadèmia de la Llengua Basca), diu que anaven adreçades a uns receptors que no desconeixien els fets.⁵

5) La poesia política és, generalment, d'autor anònim. Posar el nom a la capçalera o al peu d'una composició d'aquest tipus podia ser equivalent a signar una sentència de mort o, almenys, ser objecte de fortes represàlies. Molt més en el cas de les guerres carlines, perquè en tractar-se de guerres sense fronts ben delimitats, un dia entraven a un poble els carlins i al dia següent podien entrar-hi els liberals, i la por de les conseqüències aconsellava la màxima prudència.

5. Antonio ZAVALA, «El cancionero vasco de la guerras carlistas», dins *Actes del col·loqui sobre cançó tradicional*, a cura de Salvador Rebés, Reus, setembre de 1990, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 462.

6) La poesia política es difonia, sobretot, a través dels fulls volanders, els quals amb el desenvolupament de la impremta es van multiplicar durant el segle XIX. Moltes vegades feien un paper substitutiu dels diaris.

7) En aquesta cançó s'hi fa també present l'element religiós, com no podia ser d'una altra manera tractant-se dels carlins. Així, per exemple, quan explica que han obtingut una victòria afegeix «-- y del cel protecció». O ja al final de la cançó diu que Carles VII: «...ja com sant Miquel/lo peu sobre el coll us té» i amb un entusiasme incontenible acaba amb un vers en llatí «...digan tots ab fe catolichs / Digitus Dei est hic».

En definitiva, tal com diu Zavala,

*«De todo el conjunto resulta una visión nueva y bastante completa de aquellas guerras, visión que de los hechos del pasado se han encargado de ofrecernos los libros de historia. Lo que sobre todo consigue la poesía popular es acercarnos a los hechos. Al leer sus estrofas, nos parece estar oyendo las voces de los protagonistas».*⁶

Efectivament, el nostre poeta anònim, addicte a la causa carlina, narra els fets amb tanta força, amb tanta convicció i passió que transmet l'emoció de les seves vivències, emoció que no transmeten les pàgines inertes d'uns annals o d'una crònica.

«DERROTA DEL GENERAL CONXA»

Aquest és el títol que porta la cançó. S'emmarca a l'època de la tercera guerra i ens ofereix la narració d'una batalla, coneguda pels carlins amb el nom d'Abárzuza, i pels liberals amb el d'Estella o Monte-Muru. A l'acció, hi va perdre la vida el general Manuel Gutiérrez de la Concha, marquès del Duero.⁷

6. Antonio ZAVALA, p. 464.

7. En esclatar la tercera guerra, el govern de la Primera República, una cop acabada la rebel·lió cantonalista, va poder destinar més recursos a la guerra contra els carlins i va confiar el comandament de l'exèrcit del nord al general Concha, marquès del Duero, militar de gran prestigi. Antonio de Brea, general d'artilleria carlí, autor de la millor obra sobre la campanya del nord i testimoni de gairebé tots

El general Concha, decidit a acabar la guerra, va creure que el cop definitiu seria apoderar-se d'Estella, que de fet era la capital del carlisme i residència de D. Carles.⁸ Era una ciutat ben comunicada i envoltada de muntanyes que en facilitaven la defensa. Tenia uns 7.000 habitants i era la més gran del territori dominat pels carlins a Navarra, la que més recursos proporcionava i més homes tenia en armes.⁹

El dia 25 de juny de 1874 comença l'acció. La diferència de forces, tant d'homes com d'armes, era molt gran a favor de l'exèrcit governamental, però els carlins resisteixen i el general Concha, en un acte d'audàcia, el dia 27 de juny, cap al tard, va voler fer personalment un reconeixement de les trinxeres de l'enemic, quan tornava a les seves posicions una bala li va segar la vida.

En la primera estrofa, el narrador ens presenta el que per a ell és decisiu: la mort del general Concha que, efectivament, va provocar el descoratjament de les tropes republicanes i la seva retirada.

*Ara sí amichs carlins
que'us baig a contarla grossa
Conxa lo negosian
lo tenim ja á la fossa*

*La batalla comensaren
los tossuts aragonesos,
l'emprenen contra l'Exagüe
fen li morts, ferits y presos*

els fets d'armes que s'hi descriuen, fa aquesta semblança del general Concha: «Seguramente que en 1874 no había en España un General de más prestigio que D. Manuel Gutiérrez de la Concha: sus anteriores hechos le abonaban. Desde subalterno de la Guardia Real de Infantería a Mariscal de Campo, ganó durante la primera guerra civil en el campo de batalla todos sus empleos y condecoraciones, entre las que honraban su pecho nueve cruces de san Fernando. En la expedición á Portugal consiguió la pacificación del país, por lo que fue agraciado con la Grandeza de España y el título de Marqués del Duero. Igualmente en la segunda guerra civil, ó sea combatiendo y venciendo a Cabrera en Cataluña, fue premiado con la jerarquía de Capitán General de Ejército» (Vegeu BREA, Antonio. *Campaña del Norte de 1873 a 1876*. (Biblioteca Popular Carlista) Barcelona: Imprenta de la Hormiga de Oro, 1897, p. 194).

8. D. Carles no va tenir una residència estable, però els llocs on més temps va residir van ser Estella, Durango i Tolosa.

9. Enrique ROLDÁN, «La batalla de Abárzuza», dins *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, núm 58 (2005) p. 102 i s.

Al general Concha, despectivament, el titlla de «*negosiant*». Segurament es refereix a la pràctica dels governs de Madrid de combatre els carlins fent servir mitjans com el suborn per aconseguir la deserció d'alguns dels seus caps, però també pot estar al·ludint a les activitats d'aquest militar que, des de 1868 fins al 1874, havia viscut apartat de les lluites polítiques i dedicat únicament a l'explotació agrícola de les seves finques a Andalusia.

El narrador ens explica també que l'acció la va començar el batalló d'aragonesos.¹⁰ *L'Exagüe* es el general Rafael Echagüe.¹¹

*Lo colp mes terrible fou
del irratat, fiel Navarro,
cuan Dorregaray esclama
¡Conxa te'l descalabro!*

*¡Ah minyons! desde las horas
surten tots los batallons
y com lleons embastechan
fins agafa'ls los canons.*

*La derrota es mes gran,
molt mes del que nos han dit,
lo sert es que ja es preparan
per passar pronte á Madrid*

10. El carlisme, tant en l'àmbit polític com en el militar, va tenir una organització de caràcter territorial. Hi havia tres exèrcits que operaven per separat: el del Nord, el de Catalunya i el del Centre i encara que existia una Secretaria de Guerra per a coordinar-los, de fet van tenir una gran autonomia pel que fa a la seva organització interna. Cada territori reclutava els seus homes i s'ocupava dels seu armament i avituallament. Cada exèrcit operava, llevat de casos excepcionals, dintre de la seva província. Amb voluntaris que arribaren al Nord procedents d'altres territoris es van formar alguns batallons, entre els quals hi havia un d'aragonesos: els *Almogávares del Pilar*. Són els *tossuts aragonesos* de la cançó. (Vegeu Juan PARDO SAN GIL, «Los Ejércitos carlistas en 1872-1876», dins *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, núm 58 (2005) p. 50 i s.

11. *Rafael Echagüe*, comte del Serrallo, havia nascut a San Sebastián l'any 1815. El 1833 va ingressar en el cos dels «chapelgorris», voluntaris d'Isabel II, per lluitar contra els carlins. Havia participat amb el general Serrano a la revolució de 1868. A la tercera guerra, el general Concha el va posar al capdavant del tercer cos de l'exèrcit. (Vegeu: Jaime del BURGO, *Bibliografía del siglo XIX: guerras carlistas, luchas políticas*. 2a. Ed. Pamplona: Diputación de Navarra, 1978 p. 311.

*Conxa y'l seu estat majó,
tota la artilleria,
batallons enter copats,
y molta caballeria*

*A mil á mil los quedavers
estirats quedan al camp
campi qui puga es la senya
tot es terror y espan*

Aquí «Navarro» és un gentilici, fa referència als batallons navarresos de l'exèrcit carlí del Nord al front dels quals hi havia el general Antonio Dorregaray i Dominguera.¹²

La descripció d'aquesta acció de guerra no s'aparta gaire del que devia ser la realitat. Efectivament, l'exèrcit governamental comptava amb cinquanta mil soldats; el dels carlins era de trenta-dos mil.¹³ Igualment pel que fa a l'armament. El carlins gairebé no van disposar d'artilleria. Els combats van ser duríssims i les circumstàncies atmosfèriques van contribuir a empitjorar la situació, ja que es va haver de lluitar enmig d'un temporal de vent i pluges torrencials que convertien les trinxeres en munts de fang.

Els comunicats de baixa donaven mil cinc-cents morts del bàndol republicà i 300 del carlins. Segurament van ser més, però en aquesta proporció.¹⁴ Piralá ens diu que els liberals van tenir dues mil baixes, entre morts, ferits i presoners i els carlins tres-cents.¹⁵

12. *El general Antonio Dorregaray y Dominguera*, nascut a Ceuta l'any 1823, només amb 13 anys va participar a la primera guerra, en la qual el seu pare va perdre la vida. S'adherí al Conveni de Vergara i participà a la Guerra del Marroc, on va tenir una actuació destacada a la batalla de Wad-Ras. Quan va triomfar la «Gloriosa», el 1868, va emigrar a França des d'on va oferir els seus serveis a D. Carles. El 13 de febrer de 1873 va entrar a Navarra amb el càrrec de capità general de les províncies basques i Navarra. (Reynaldo de BREA (Barón de Artagán), *Cruzados modernos*. Barcelona: La Bandera Regional, 1910, p. 105 i s.

13. Aquesta és la xifra que dona Pardo San Gil, p. 68. Brea diu que l'exèrcit liberal era de 50.000 homes i el dels carlins era inferior en un terç. (Antonio BREA, p. 195)

14. Enrique ROLDÁN, p. 113

15. Antonio PIRALÁ, *Historia Contemporánea: Segunda parte de la guerra civil. Anales desde 1843 hasta el fallecimiento de don Alfonso XII*. Madrid: Felipe González Rojas 1893. Tom III, p. 277.

*La soldadesca impia
al marchar a la batalla
tots los pobles va creman
y sols reserva á Tafalla.*

Es fa referència als incendis que durant la nit del dia 26 de juny es van produir a Abárzuza i als pobles del voltant i que van arrasar cases i collites. Tafalla se'n va salvar, perquè hi havia acantonades tropes liberals.¹⁶

*Setze Krups s'han agafat
I tambe molta Plasensia
cin mil presoners s'han fet
tres mil morts y la secuencia*

*Nou sens caballs arrendits
dos sens carros de metralla*

16. Els voluntaris carlins des de les seves trinxeres veien, amb gran indignació, com s'aixecaven enormes columnes de fum, senyal evident de la crema de les cases i les collites. El marquès del Duero va recriminar durament els seus soldats per aquests fets i semblava determinat a castigar-los. Aquests incendis van tenir conseqüències, perquè Dorregaray, acabada l'acció, els va castigar amb un rigor que alguns van considerar excessiu. Constituït un Consell de Guerra, es va imposar la pena d'afusellament a 135 presoners. D. Carles, a instàncies de la seva esposa, doña Margarita, va accedir a rebaixar el càstig i es limità a delmar els condemnats i indultar la resta. Ana de Sagrera explica que el general Dorregaray, en assabentar-se d'aquesta mesura de gràcia, va exclamar: «No se puede hacer la guerra con mujeres». Entre els dotze afusellats hi havia un periodista i aventurer alemany, Albert Schmidt, que havia combatut a la guerra francoprussiana. Abans de morir es va voler batejar i va escriure a la seva família explicant el fets. L'afusellament de Schmidt va provocar la indignació de Bismarck i una violenta campanya de la premsa prussiana contra els carlins. Segons Ana de Sagrera:

«Alemania, en efecto, reconoció ese verano al gobierno del general Serrano haciendo el Conde de Hatzfeld, al presentar sus cartas credenciales, un vivo elogio de su política. Presionó sobre Austria, su vencida en Sadowa, que envió su representante en la persona del Conde de Ludolf. También influyó sobre Francia, su vencida en Sedán, para que reconociese al gobierno de Madrid. Incluso el papa Pío IX –a pesar del afecto personal que sentía hacia los reyes carlistas? envió al gobierno del Duque de La Torre, su legado. Sin duda, aquellos reconocimientos tuvieron como telón de fondo, el pretexto de los fusilamientos de Abárzuza» (Vegeu Ana de SAGRERA, *La Duquesa de Madrid: última reina de los carlistas*. Palma de Mallorca, [s.n.] 1969, p. 384 i s.

*mol mil duros ócupats
son lo fruit de la batalla.*

Krupps i Plasencia són sistemes d'artilleria de muntanya.¹⁷

*La batalla es decisiva:
á Navarra ja'n fet nit
D. Carlos ha passat l'Ebro,
y á Madrid marcha de pit*

*Son victoriós exercit
persegueix de dia y nit
impedin que se organisi
lo destrosat enemich.*

*Sabem ahont lo van tombar
aqueix gran marqués y tunu
junt ab lo seu gros exercit
prop de un lloch que sen diu Muro.*

L'autor ens diu «*D. Carlos ha passat l'Ebro*», es refereix al príncep Alfons-Carles, germà del pretendent carlí.¹⁸

17. Saturnino GIMÉNEZ, *Secretos e intimidades del campo carlista en la pasada guerra civil*. Barcelona; imprenta de Salvador Manero, 1876, p. 14. Aquest autor, corresponsal de guerra al camp liberal, dóna tres fonts de procedència de l'artilleria carlina: 1) Canons que s'agafaven a l'exèrcit liberal. 2) Canons estrangers comprats amb fons carlins o regalats per legitimistes francesos i anglesos, i 3) Canons fabricats a la fundició d'Azpeitia. Explica que la primera peça d'artilleria que van tenir els carlins al Nord va ser una Krupp que havia perdut la columna del coronel Navarro a l'acció d'Eraúl. Ho explica així: «Hallábame á la sazón accidentalmente en Navarra, y aprecié, no de lejos, el inmenso júbilo con que aquellas gentes celebraban su presa. Jamás niño alguno, en brazos de su madre, ha recibido tantas caricias como el cañón de Eraúl en manos de los partidarios de don Carlos».

A la batalla d'Abárzuza, els carlins pràcticament no van disposar d'artilleria.

18. D. Alfons Carles el 25 de maig de 1874 havia travessat l'Ebre, envoltat del seu batalló de zuaus, per posar-se al capdavant de l'exèrcit del Centre, que s'havia unit al de Catalunya. Aquesta unitat de zuaus era formada majoritàriament per legitimistes francesos, excompanyans d'armes del príncep Alfons-Carles en la defensa de Roma. Hi havia també legitimistes italians, entre ells, el duc de Parma i els comtes de Bardí, Caserta i Bari. Sembla que també hi va participar un descendent dels Estuard al capdavant d'una petita flota. L'uniforme d'aquest batalló era igual que el dels

Concreta també el lloc on va morir el general Concha. Aquest militar liberal s'havia acostat a les posicions del carlins a Monte Muru per a tenir un coneixement més directe de la situació i allí va trobar la mort.

Brea diu que després de la batalla d'Abárzuza l'entusiasme dels carlins «*rayaba en el delirio*»,¹⁹ i aquest entusiasme el manifesta també el nostre autor, però Brea afegeix que els carlins no van saber aprofitar aquesta victòria per passar de la guerra defensiva a l'ofensiva, ampliar el territori d'operacions de l'exèrcit del Nord traspasant l'Ebre, estendre la guerra cap a Santander i Astúries i amb això fer possible el camí cap a Madrid.

A la narració de la batalla Abárzuza, hi trobem a faltar un nom: el del general carlí Torcuato Mendi que va tenir una actuació tan destacada que fou mereixedor d'un títol nobiliari, el de comte d'Abárzuza. Creiem que no es tracta d'un simple oblit, sinó d'una omisió voluntària, perquè el navarrès Mendiry concitava l'animadversió de molts carlins per les seves operacions militars molt discutides, fins al punt que, tement per la seva vida, ja al final de la guerra va abandonar les obligacions militars i va passar a França.²⁰

zuaus pontificis, però substituint el quepis per la boina vermella (Vegeu Alfonso BULLÓN DE MENDOZA, «Las Guerras carlistas», dins Bonifacio GIL, *Cancionero histórico carlista*. Madrid: *Aportes XIX*, 1990, p.31 i s.

19. Antonio de BREA, p. 212. Aquest mateix raonament de Brea és el que li fa dir a Oyarzun: «Dorregaray fue árbitro y dueño de los destinos del carlismo, pero se limitó, después del gran triunfo de Abárzuza, a no hacer nada. Lo único que se le ocurrió fue lanzar alocuciones rimbombantes y ofensivas para sus adversarios... Los carlistas no supieron aprovecharse de la magnífica coyuntura que se les presentaba y después de tan brillante éxito, Dorregaray se durmió sobre sus laureles, como Aníbal en Capua. Si aprovechando el entusiasmo y el optimismo de que se hallaban dominadas sus fuerzas las hubiera lanzado sobre las derrotadas divisiones de Concha, es seguro que las hubiera aniquilado, dejando libre el camino hacia Madrid...» (Román OYARZUN, *Historia del Carlismo*, Madrid: Ediciones Fe, 1939. p. 409-410

Però les coses no devien ser tan fàcils perquè, a finals del segle XIX, amb els avenços en les armes, els transports i les comunicacions ja no es podia guanyar una guerra a base de guerrilles, i sense artilleria i cavalleria suficients era impossible plantejar cap batalla a camp obert. Els carlins només van disposar d'artilleria al final de la guerra, quan ja no la necessitaven.

20. *Torcuato Mendiry y Corera*, nascut a Allo (Navarra) el 1813. Era sergent quan el 1833 es va presentar al camp carlí, on prengué part en tots els fets d'armes protagonitzats per Zumalacárregui a la guerra dels Set Anys. Formà part de l'expedició de Guergué a Catalunya. En acabar la guerra, amb el grau de coronel, va emigrar a

*Frente l'historica Xelva,
los carlins del Arago,
han obtingut gran victoria
y del Cel protecsio.*

*Quatre sagristans no mes
donan tal xurriacada
que hasta han apagat los llums
à Castelló de la Plana.*

Aquí l'autor ens situa a una altra zona del conflicte: l'anomenat Centre.²¹

«*Quatre sagristans no més*». El component religiós del carlisme, que lluitava al crit de *¡Visca la Religió!*, donava peu als seus contraris

França, on va aprendre l'ofici d'impressor gràcies al qual es va poder guanyar la vida a Madrid quan tornà de l'exili. En 1843 es va acollir als beneficis del Conveni de Bergara i es va reintegrar a l'exèrcit. En triomfar la Revolució de 1868, es va presentar a D. Carles, que el 1873 el va nomenar Cap de l'Estat Major de la Divisió d'Àlaba al capdavant de la qual tingué un paper destacat a la batalla de Montejurra. A la batalla de Somorrostro (Biscaia) va comandar les operacions de les forces que ocupaven la part esquerra d'aquella línia. L'abril de 1874 va ser nomenat Comandant General de la Divisió carlina de Navarra. Quan es va aixecar el setge de Bilbao, va dirigir la retirada de les forces que operaven a Somorrostro i a San Pedro Abanto (Biscaia). Va tenir una participació molt destacada a la batalla d'Abárzuza, que el féu mereixedor del títol de comte d'Abárzuza. L'octubre de 1874 fou nomenat Capità General de les Províncies Basques i Navarra.

Les seves operacions, de vegades molt discutides, li van fer guanyar una mala opinió entre molts carlins i, tement per la seva vida, se'n va anar a França sense demanar permís ni comunicar-ho a D. Carles, fet que li va valer ser sotmès a un judici sumari pel Ministre de la Guerra, general Bériz. Va morir l'any 1881.

21. Als annals de les guerres carlines s'entén per Centre el territori integrat pel sud d'Aragó, les províncies de l'antic Regne de València, la zona de Tarragona al sud de l'Ebre, la zona oriental de Castella (Guadalajara i Cuenca) i Múrcia, és a dir, el territori que al final de la Guerra dels Set Anys dominava el general Cabrera. El Maestrat es troba dintre d'aquesta zona. La batalla de Xelva fou una victòria dels partidaris de D. Carles que tingué lloc el dia 12 de febrer de 1875. Xelva, situada a l'interior de València, a l'Alt Túria, durant la primera guerra va ser fortificada per Cabrera, el qual va instal·lar-hi un hospital per atendre els ferits de guerra i les malalties de la tropa.

a titllar-los de «sagristans». Ricardo de la Vega, fill de Ventura de la Vega i llibretista de la famosíssima sarsuela *La verbena de la paloma*, l'any 1875 va estrenar la revista musical bufa *Los cuatro sacristanes*. Es tractava d'una peça de caràcter polític on es feia mofa del clero carlí representat per quatre sagristans. Hi va posar la música Fernández Caballero. Aquesta caracterització de «sagristans» devia molestar molt els carlins, perquè Francisco de Paula Oller, periodista i advocat, que als catorze anys s'havia incorporat a l'exèrcit carlí de Catalunya, a la seva obra, *Episodios tradicionalistas. La España carlista*, dedica el capítol desè del segon volum a rebatre aquest qualificatiu de «sagristans».²²

A Barcelona, l'any 1876 hi va aparèixer un setmanari amb el nom *El Sacristán*, Portava el següent subtítol: *Periódico carlista a secas, escrito por cuatro sacristanes*. Va tenir una vida molt efimera.

*¡Si no aixalan las alas
als intrepits catalans!
dintre ja de Barcelona
haurian fet cosas grans*

*¡Viva D. Rafael Tristany
y lo seu company Savalls!
héroes de tres campanyas
mes que fiels sempre leals.*

*Lo virtuos Lisarraga
ha vist ja los catalans,
volant pasa allá al Ebro
á veura als valencians*

22. Francisco de Paula OLLER, *Episodios Tradicionalistas. La España Carlista*. Barcelona: La Propaganda catalana, 1886. Tom II, p. 84 i s. Diu aquesta autor: «¿En qué quedamos? ¿Eran cuatro sacristanes ó un numeroso y aguerrido ejército...? Supongamos que los facciosos eran cuatro sacristanes...en este caso es mucho el mérito y no escaso el valor de esos cuatro sacristanes... No debían ser escasos los conocimientos de estos cuatro sacristanes... No se explica como cuatro sacristanes lograron que la guerra civil adquiriera grandes proporciones en todo el antiguo Principado desde los Pirineos orientales al Mediterráneo... mucho debieron preocupar al Gobierno de Madrid esos infelices cuatro sacristanes...»

Hem entrat a una altra zona del conflicte: Catalunya. Aquí se'ns presenten dues figures indiscutibles del carlisme català: Rafael Tristany i Francesc Savalls. Tots dos havien pres part en les guerres anteriors.

Tristany va ser un personatge estimadíssim pels carlins. Acabada la guerra, va emigrar a Lourdes on va morir l'any 1899.²³ Savalls, el general empordanès, era d'una altra fusta. El seu pare havia mort a la primera guerra i ell va prendre-hi part a totes tres. També va participar de l'aventura italiana, però les notícies d'aquesta època són més aviat escadusseres i confuses. A la tercera guerra van ser constants els enfrontaments amb D. Alfons-Carles, el germà de Carles VII. Savalls feia la guerra a la seva manera i no admetia impositcions de ningú. La seva relació amb els trabucaires, l'episodi de l'Hostal de la Corda i alguns assumptes de diners, han fet planar damunt d'ell la sospita, per bé que mai s'ha pogut provar res amb total seguretat.²⁴

23. En el curs de les tres guerres, disset Tristany van prendre les armes a favor del carlisme, cinc hi van deixar la vida. Rafael Tristany, que després de la guerra dels *Matiners* havia emigrat a França, el juliol de 1855, amb un grup de 200 homes va entrar a Catalunya i s'hi va estar durant un any. És l'anomenada «Guerra dels Tristany». Després va començar el seu exili italià, al servei també del legitimisme. L'any 1872 tornà a Catalunya com a Comandant General del Principat. En acabar la guerra va emigrar a Lourdes. L'any 1913 es van traslladar les seves despulles des de Lourdes al cementiri d'Ardèvol, on la família Tristany tenia la casa pairal. Amb aquest motiu es va organitzar un multitudinari pelegrinatge. A la tornada de Lourdes, tant a Barcelona, com a Manresa, Súria, Cardona, Solsona i el santuari del Miracle se li van retre homenatges i van ser innombrables les persones que van desfilar davant del seu fèretre. (Vegeu *Àlbum històric del Carlisme 1833-1933-35* Barcelona: s.n. s.a. p. 274 i s.)

24. *Francesc Savalls* va néixer a La Pera (Empordà) el 1817. Prengué part a la primera guerra a les ordres del seu pare, que morí a mans dels liberals. En acabar la guerra va haver d'emigrar a França, d'on tornà el 1848 per lluitar a favor de Carles VI. El 1849 se n'anà a Niça i d'allí a Itàlia, on primer serví a l'exèrcit del duc de Mòdena i després fou capità de l'exèrcit pontifici. Com diu Mundet: «Més enllà de les polèmiques per una o altra acció, per la veritat o mentida d'un detall, sobresurt la bel·licositat d'un home que, lluny de casa seva, semblava haver-se transformat en un professional de les armes però que mantenia fidelitat a uns principis que havia après i defensat sobre la seva terra i que tornaria a defensar al cap de poc (Josep Maria MUNDET I GIFRE, Narcís PUIGDEVALL I DIUMÉ, *El general Savalls*. Girona: Diputació de Girona, 1994, p. 8.

Savalls sembla que tingué relació amb el trabucaire Ramon «Felip» encara que no s'ha pogut provar la seva participació en alguns fets reprovables. Pel que fa a les sospites de traïció per l'entrevista amb Martínez Campos a l'Hostal de la Corda, prop de Ridaura, en territori carlí, tampoc mai s'ha pogut provar res. Però ja al final de la guerra, en un ambient enrarit, aquesta trobada aixecà molts recels.

L'altre personatge és el navarrès Antonio Lizárraga i Ezquiroz. També havia pres part a la primera guerra.²⁵

*Cuan lo Conxa pren lo mando
del exércit dit del Nort,
mes que ab las balas contaba
ab sos pastells cuberts d'or.*

*Era mestre consumat
de la maldat y discordia:
y un destructor pervers
del honor y de la gloria.*

*Contaban com á Bilbao
que las bruixas volarian
y ab eixa seguritat,
á Estella amtrarian.*

*Jo ab bruixas no hi crec pas
pero sí, ab certs tractots
hi ha gent avuy el dia
que fan la cara á tots.*

*¿Sabeu tanbe qui habia?
lo de la Puiglagullada
¡oh! quin fret sentí l'Andia
Sens la conxa ni flasada.*

25. Antonio Lizárraga y Ezquiroz, nascut a Pamplona l'any 1817. El 1833 va ingressar com a voluntari a l'Exèrcit carlí del Nord i va servir en el Batalló de Guies de Zumalacárregui. Formà part de l'Expedició de D. Carles per Aragó, Catalunya, el Maestrat i Castella. Va ser ferit a l'acció de Guissona. Comandant general de Guipúscoa des de gener de 1873 fins a començaments de 1874 que fou nomenat comandat general d'Aragó i el juny Cap de l'Estat Major de l'Exèrcit del Centre. El gener de 1875 va passar a Catalunya on va fer una defensa heroica de la Seu d'Urgell contra l'exèrcit de Martínez Campos. Sempre que es parla de Lizárraga se li afegeixen adjectius com «sant» o «virtuós», i és que era un home profundament religiós que va tenir sempre una conducta exemplar i es va distingir pel seu valor i la seva disciplina (Vegeu Reynaldo de BREA (Barón de Artagán), p. 157 i s.

*Vaya una casualitat
Conxa, Etxagüe y Andia,
á Vich foren graduats
d'una vella confraría.*

*La logia mes ordenada
y que alcanza quan li plau
alto, silencio, no's hora
contemplen lo bisbe Strau*

En aquestes versos s'al·ludeix a la pràctica molt habitual del suborn, a la qual es destinaven grans sumes de diners, per comprar la voluntat d'alguns caps dels carlins als quals se'ls prometia el reconeixement dels graus militars que tenien a l'exèrcit de don Carles.

També hi veiem una referència a l'aixecament del setge de Bilbao, el qual el general Concha va aconseguir el 2 de maig de 1874. Després d'aquests fets és quan va decidir atacar Estella, pensant que seria el cop definitiu per acabar la guerra, amb el resultat que ja hem vist.²⁶

Antonio Pirala explica que la proximitat dels combatents (de vegades la distància entre ells era inferior als cent metres) va facilitar la confraternització i amb aquesta situació es van produir contactes entre alguns caps dels dos bàndols contendents.²⁷ Francisco Hernando, des de l'òptica carlina, explica els mateixos fets, però concreta la

26. Així com la conquesta d'Estella, la capital del carlisme al nord, era una idea obsessiva per als liberals, la conquesta de Bilbao, on l'exèrcit carlí s'havia estibat diverses vegades a la primera guerra, ho era per als carlins per moltes raons. En primer lloc perquè els guanyaria un reconeixement internacional com a bel·ligerants, i també perquè una ciutat de la importància de Bilbao seria una font de recursos per al seu exèrcit, però militarment no era una decisió encertada. Francisco Hernando diu: «...como punto militar, ni su posesión nos era ventajosa ni su pérdida sensible a los republicanos. El punto que para descomponer la base de operaciones del ejército enemigo y para evitar invasiones en nuestro territorio nos interesaba poseer, era Vitoria, pero el sentimiento popular y con él algunos generales, creyeron que era más conveniente, sobre todo más positivo, apoderarnos con la toma de Bilbao de gran cantidad de recursos...» (Vegeu Francisco HERNANDO, *La campaña carlista (1872 a 1876): El alzamiento en el Norte. Carlos VII en campaña. Somorrostro y Abarzuza. La guerra en Cataluña El ejército del Centro. La Seo de Urgel. La terminación de la guerra.* París: A. Roger y Chernoviz, 1877, p. 135).

27. Antonio PIRALA, *Anales desde 1843 hasta la conclusión de la última guerra civil.* Madrid: Imprenta y Fundición de Manuel Tello, 1878, Tom V, p. 257 i s.

zona on es produïen aquestes trobades, que era el lloc on tenien establert el quarter general Lizárraga i els seus ajudants. La raó que dóna Hernando és que l'enemic va decidir canviar la tàctica i en lloc de la força va estimar-se més fer servir mitjans com el suborn.²⁸

Hi apareix també un altre personatge que va participar a la batalla d'Abárzuza, el general liberal Manuel Andía i Abela, que ja era conegut pels carlins catalans perquè el 2 de novembre de 1872 va trobar Savalls a Sant Hilari Sacalm i aquest per evitar una derrota va haver de fugir.²⁹

També hi veiem una al·lusió a «*la vella confraria*», que no és

28. Francisco Hernando es pregunta com és possible que, estant encara calenta la sang que s'havia vessat i havent encara cadàvers per sepultar, els qui havien passat tres dies destruint-se fossin els mateixos que ara confraternitzaven: «¿Cómo se había verificado aquella transformación? ¿Por qué carlistas y republicanos se mezclaban y confundían en el centro de la línea, mientras que por nuestra parte el que sacaba la cabeza del parapeto que le reguardaba, recibía un balazo de los centinelas enemigos que estaban acechando la ocasión de disparar» (Vegeu Francisco HERNANDO, p. 164 i s.).

En definitiva, pel que explica Hernando, sembla que era un pla ordit pel general Serrano, que es volia presentar com el pacificador d'Espanya, cosa que hagués servit per a consolidar-lo en el poder i li hagués donat un gran prestigi sobre els altres polítics revolucionaris. A més Serrano ja tenia pràctica en les negociacions amb els carlins, perquè l'any 1872 havia posat fi a l'aixecament del nord amb el Conveni d'Amorebieta, signat amb la Diputació de Guerra de Biscaia el 24 de maig de 1872. Amorebieta va concedir l'amnistia per a tots els participants a l'aixecament, però no va accontentar ningú. Els liberals perquè el varen considerar massa benèvol i els seguidors de D. Carles perquè hi van veure un nou Conveni de Vergara (el que va posar fi a la guerra dels Set Anys), el qual per als carlins sempre ha estat sinònim de traïció.

Francisco Hernando, periodista, va néixer a Algesires l'any 1847. L'any 1873 s'incorporà a l'exèrcit de Carles VII i serví al segon batalló de Navarra. Fou ajudant del general Antonio Lizárraga. En acabar la guerra va ser redactor d'«El Correo Catalán» i col·laborador de «La Hormiga de Oro». Morí a Cadis l'any 1912.

29. *Manuel Andía y Amela*, nascut a Ronda (Málaga), el 1818, de família navarresa. Va lluitar contra els carlins a la primera guerra, on va ser ferit greument dues vegades. A la Guerra de l'Àfrica va formar part de l'expedició comandada pel general Echagüe. A la tercera guerra carlina va lluitar al front del Nord, i va prendre part a les accions de Montano, Galdames (Somorrostro), Abárzuza i Pamplona, plaça que va defensar com a capità general interí durant l'assetjament i bloqueig que va durar des de l'agost de 1874 fins al 2 de febrer de 1875. Aquest va ser un dels fets més notables de la seva carrera militar. Va tenir també una actuació destacada a Catalunya. Posteriorment, va ser capità general de Granada i morí a Vic el 1884.

A l'acció de Sant Hilari Sacalm, s'hi va distingir un dels oficials d'Andía, Josep Cusachs, el qual arribaria a ser un reconegut pintor de temes militars i eqüestres. (Josep Maria MUNDET I GIFRÉ, Narcís PUIGDEVALL I DIUMÉ, p.82)

altra que la maçoneria, de la qual van formar part molts militars espanyols durant el segle XIX. I amb aquesta referència a la maçoneria hi apareix un altre personatge, fra Raimon Strauch, caputxí i bisbe de Vic, a qui l'enfrontament amb «*la vella confraria*» li va costar la vida.³⁰

*Si Conxa passa a Bilbao
per lo de las Muñecas,
ho feu ab gran villania
no ab forsa de bayonetas*

*Lo bando mes depravat
y lo mes estrafalari
pe fer aquechas maldats
es lo bando doctrinari*

*En tots los estats del regne
son la gen ofisial
práctichs en la picardia
y'ls autors de tot lo mal*

*Conxa la gran esperansa
dels ratirats y actius
pronte tots tindreu la paga
diuen los que queden vius*

30. Fra Raimon Strauch fou el traductor al castellà de las *Memorias para servir a la historia del jacobinismo*, de l'abat Barruel, polemist francès, jesuïta, impugnador infatigable de les filosofies del segle XVIII. En aquesta obra considera Voltaire, d'Alambert i Frederic II de Prússia com els capdavaners de la conspiració contra la religió, que es va consolidar amb l'Enciclopèdia i va continuar amb les societats secretes dels francmaçons fins esclatar amb la Revolució Francesa. Els enemics del bisbe Strauch no li van perdonar que fos el traductor d'aquesta obra, i, amb l'excusa de ser favorable als realistes (estem en el trienni constitucional) i al pretendent D. Carles germà de Ferran VII, Roten el va fer agafar a Vic i el va tancar a la torre de la Ciutadella de Barcelona. Se li va obrir un procés i fou condemnat a mort. Elias de Molins ens diu: «Por esta relación se ve que el P. Strauch no fue condenado por el tribunal militar que entendía la causa, sino por una sociedad secreta, que se impuso á la primera autoridad militar de Cataluña. Esta acató su fallo y se hizo cómplice de él. El ayudante del general Mina no se atrevió á consignar el nombre de los patriotas, sin duda por la enormidad del hecho». (Antonio ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (Apuntes y datos)*. Barcelona, Imprenta de Calzada, 1895. Tom II, p. 643)

L'acció de les Muñecas va ser una derrota per als carlins. Per tal de trencar el setge de Bilbao pels carlins, el general Concha, avançant des de la província de Santander va forçar el pas de la Muñecas, en poder del carlins, i els va obligar a replegar-se i finalment van haver d'aixecar el setge el dia 2 de maig de 1874.³¹

*Quen farem ara del Nen,
devots del visi y la trampa,
seductors de innoens
y de molta gen non sancta*

*Penetro que pensau:
y per acho sou capasus
de dir a Bismarck que porti
aquel rey que no te nasus*

*¡No volen lo nostre Rey!
¡¡¡Viva D. Carlos seté!!!
¡oh! Sí: ja com St.Miquel
lo peu sobre el coll ja us té*

*cert que es molt gran la victoria
y el espant del enemich;
digan tots ab fe catolichs
Digitus Dei est hic.*

La cançó, en l'antepenúltima estrofa es refereix als fets de l'any 1869, quan les Corts Constituents van votar la Constitució, com que

31. El pas de Las Muñecas va costar 500 baixes. Allí va perdre la vida el general carlí Cástor Andéchaga, un dels entestats en la conquesta de Bilbao en contra de l'opinió d'altres que veien molt difícil poder cobrir un front tan extens.

Cástor Andéchaga, nascut a Gordexola (Biscaia) el dia 21 de març de 1803, va començar la seva carrera militar el 1822 en un batalló de realistes de Biscaia. L'any 1833 participà a la primera guerra carlina. L'any 1873, amb una edat molt avançada, tornà a la lluita armada destacant en la defensa de la línia de Somorrostro (durant el setge de Bilbao). Va morir l'any 1874 defensant el pas de las Muñecas. Al seu costat va caure també ferit mortalment el capellà que havia acudit per donar-li els últims auxilis espirituals (Francisco de Paula OLLER, *Album de personajes carlistas con sus biografías*. 2 vol. Barcelona: Propaganda Catalana, 1887. Tom I, p. 179 i s.

haviem exclòs els Borbons, van haver d'eleger un monarca entre les famílies regnants a Europa. Fracassada la candidatura portuguesa, Bismarck, a petició del general Prim, va presentar la candidatura del príncep Leopold de Hohenzollern Singmaringen, la qual va provocar l'oposició de Napoleó III. Aquest incident va ser el desencadenant de la guerra francoprussiana que va acabar amb la derrota francesa. La candidatura Hohenzollern no va prosperar i la corona espanyola va anar a parar, com és prou sabut, a Amadeu de Savoia.³²

A l'última estrofa, el narrador, hi torna a mostrar el seu entusiasme per la victòria d'Abárzuza, i manifesta d'una manera una mica grandiloqüent –fa servir el llatí– el seu sentiment religiós, una religiositat que sempre ha estat signe d'identitat del carlisme.

En definitiva, ens trobem davant d'una mostra de poesia popular política del segle XIX. Com hem vist, l'autor anònim de la *Derrota del general Conxa* fa la narració d'un fet d'armes, la batalla d'Abárzuza, la qual va tenir un gran ressò entre els seguidors de don Carles, no solament al front del Nord, on es va produir, sinó també a Catalunya, escenari igualment de la tercera guerra.

L'autor fa el seu relat d'una manera una mica ingènua –és poesia popular–, però alhora viva, directa, apassionada i molt cenyit a la realitat. En alguns moments gairebé sembla una crònica. Bon coneixedor de la causa que defensa i dels fets que relata, va avançant i retrocedint en el temps i canviant d'escenari, i això li permet aportar una gran quantitat de dades, amb la particularitat que tots els fets i els personatges que relaciona són reals.

És evident que aquesta poesia no destaca –ni ho pretén– per la seva qualitat literària, que és escassa, però adquireix valor com a mitjà de propaganda, assumpte de gran importància en qualsevol conflicte bèl·lic, i és un document històric contemporani dels fets. Com és propi d'aquest tipus de literatura, tota la cançó traspua fervor i entusiasme per la causa que serveix, una causa que era signe d'identitat de molts catalans: la religió, la monarquia, l'amor a la pàtria, la terra dels pares, que es concretava en la defensa dels furs. I tan identificats se sentien amb aquests ideals, que, quan va arribar l'hora, no van dubtar de prendre les armes per defensar-los, i això ho van fer en vuit ocasions en menys de cent anys: la Guerra Gran, contra la Convenció (1792),

32. Els madrilenys, davant la dificultat de pronunciar el nom del príncep prussià Hohenzollern Singmaringen l'anomenaven: «¡Olé, Olé, si me eligen!».

la guerra de la Independència, contra l'invasor napoleònic, la del Trienni constitucional (1822), la dels «Malcontents» (1827), la guerra dels Set Anys (1833-1837), la guerra dels «Matiners» (1846-1849), la guerra «dels Tristany» (1855-1856) i la tercera guerra carlina (1872-1876).

Són pàgines del nostre passat col·lectiu que, de vegades, han tingut una interpretació molt confusa quan l'orientació ideològica i política ha primat per damunt de l'anàlisi dels fets. Com diu José Antonio Ullate, en un article sobre la crisi de l'Antic Règim, aquesta confusió

*«...se debía principalmente a la forzada imposición de una vulgata maniquea y oficialista que caricaturizaba (y sigue haciéndolo en la pluma de la mayor parte de los expositores de aquellos sucesos) los bandos en litigio, la realidad es que en gran medida la razón por la que nos resulta difícil tener una idea cabal de esa crisis es porque seguimos inmersos en ella. O si se prefiere, porque las fuerzas intelectuales que operaban en aquel período no han cesado de estar en confrontación hasta hoy, los procesos subversivos que eclosionaron por entonces siguen desarrollándose y las fuerzas que los lideraban siguen ambicionando redefinir la realidad histórica. En ese contexto, probablemente único en el pasado conocido (en el que los vencedores no sólo quieren, como no es infrecuente, escribir la historia a su manera sino transmutar el concepto mismo de verdad), la serena labor del historiador se ve ensombrecida por la encarnada pasión del partisan».*³³

33. José Antonio ULLATE, «Las actitudes políticas ante la crisis del Antiguo Régimen», dins *Revista Verbo*, núm. 505-506, maig-juny-juliol 2012. p. 365 i s.

AVENTURAS Y DESVENTURAS DE UN DERTOSENSE
EN EL PORTUGAL FINISECULAR:
DON MANUEL DOMINGO Y SOL*

EDUARDO JAVIER ALONSO ROMO

No hace mucho tiempo, un prestigioso historiador actual subrayaba la falta de comunicación histórica entre los católicos españoles y portugueses y comenzaba su artículo con esta reflexión:

«Al igual que en casi todas las facetas de las relaciones entre ambos países a lo largo de la Edad Contemporánea, los contactos entre uno y otro catolicismo han sido escasos y débiles. Pese a que un gran número de circunstancias semejaban impulsarles a un diálogo fecundo y estrecho, la realidad descubre un paisaje bien distinto. Durante dos siglos la Iglesia portuguesa y la española anduvieron un camino con grandes paralelismos, pero sin encuentros ni interacciones dignos por lo común de reseñarse».¹

* Este estudio ha sido elaborado con el apoyo del proyecto de investigación *Arcadia Babilónica* (ref. FFI2009-07451).

1. José Manuel CUENCA TORIBIO, «Catolicismo español y portugués contemporáneos, ¿un enclaustramiento deseado?», en su obra *Catolicismo contemporáneo de España y Europa. Encuentros y divergencias*, Madrid, Eds. Encuentro, 1999, p. 43 [43-57].

Ahora bien, reconociendo la buena parte de verdad de esta apreciación, sin embargo debemos notar que la historia de las interacciones hispano-lusas es un fenómeno muy complejo, en el que con frecuencia nos podemos engañar con impresiones apresuradas. En este sentido, nos parecen particularmente esclarecedoras las palabras del profesor luso-español Gabriel Magalhães, el cual trata aquí de las relaciones literarias pero que podríamos extender a otros campos histórico-culturales:

«O estudioso que trabalha há bastantes anos no âmbito dos estudos comparados luso-espanhóis sabe que esta área de investigação se configura muitas vezes como um horizonte de falsos desertos –de espaços vazios que afinal estavam cheios. Esta impressão é particularmente intensa quando se estudam os períodos posteriores a 1640. Com efeito, o que costuma acontecer é o seguinte: num momento inicial, o investigador é ameaçado pela impressão de que não há relações vincadas entre os dois países, mas num momento posterior, à medida que a pesquisa avança, descobre-se sempre uma densa rede de cumplicidades».²

Nuestra investigación trata de la relación con Portugal de mosén Sol,³ un español –catalán para más señas, por tanto, del otro extremo de la Península Ibérica– que se interesa por el país vecino en los últimos años del siglo XIX. Pues bien, este sacerdote tortosino realizó dos viajes a Portugal, en los cuales sólo pudo conocer Lisboa y poco más. Pero el caso es que los asuntos portugueses aparecen como tema recurrente en su correspondencia, especialmente durante los ocho años que van de 1894 a 1901 (encontraremos algunos lusitanismos e incluso algunas –pocas, pero curiosas– observaciones metalingüísticas). Lo llamativo del caso es que a un entusiasmo inicial le sucede un progresivo desencanto, al encontrarse con los obstáculos impuestos por la terca realidad. Se trata

2. Gabriel MAGALHÃES, «Os subterrâneos peninsulares de Espronceda a Simões Dias passando por Bulhão Pato», en A. Marcos de Dios (Ed.), *Aula Ibérica*, Salamanca, Eds. Universidad de Salamanca, 2007, p. 113 [113-129].

3. En el presente trabajo nos referiremos a nuestro protagonista como mosén Sol o don Manuel, indistintamente.

en todo caso de una visión de Portugal desde España, complementaria de otras muchas realizadas, por ejemplo, desde el campo literario.⁴

En primer lugar presentaremos brevemente a nuestro personaje, su obra y su interés por la problemática portuguesa, y también los principales colaboradores con que contó para sus empresas lusas. El cuerpo central de este trabajo está constituido por la descripción de sus iniciativas en relación con Portugal, para terminar con unas reflexiones sobre cuáles pudieron ser las claves para el desencuentro.

La principal fuente para nuestro estudio está constituida por los propios escritos de don Manuel, especialmente por sus cartas.⁵ Contamos, además, con una bibliografía fundamental constituida por tres obras de referencia,⁶ y con otra complementaria –en particular otras biografías.⁷

4. Gabriel MAGALHÃES, «Visita guiada à Casa Ibérica», en *Relações linguísticas e literárias entre Portugal e Espanha desde o início do século XIX até à actualidade*, Covilhã, UBI, 2007, pp. 47-124; António Apolinário LOURENÇO, «Um olhar sobre a Lusitânia. Portugal visto de Espanha», *Revista de História das Ideias*, 28 (Coimbra 2007), p. 649-683.

5. Los escritos completos de Manuel Domingo y Sol forman un conjunto de 46 volúmenes que se conservan en el Archivo de la Hermandad de Sacerdotes Operarios (Roma). Pueden consultarse a través de la página colocada en internet por la Hermandad: <www.sacerdotesoperarios.org/centenario/index.htm>. Sus escritos se dividen en tres secciones: I: *Predicación*; II: *Epistolario*; y III: *Varios*. A la hora de citarlos, indicamos la sección, el número del volumen y el número del documento, más la paginación si procede.

6. Francisco MARTÍN HERNÁNDEZ – Lope RUBIO PARRADO, *Mosén Sol. Vida de Manuel Domingo y Sol*, Salamanca, Eds. Sígueme, 1978; Lope RUBIO PARRADO – Juan de ANDRÉS HERNANDEZ – Francisco MARTÍN HERNÁNDEZ, *Sacerdotes Operarios Diocesanos. Aproximación a su historia*, Salamanca, Eds. Sígueme, 1996; J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios. Apuntes biográficos*, Salamanca, Sígueme, 2003.

7. Antonio TORRES SÁNCHEZ, *Vida del S. de D. don Manuel Domingo y Sol*, Tortosa, 1934; Germán MÁRTIL, *Manuel Domingo y Sol*, Madrid, 1942; J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Un hombre que supo darse: Manuel Domingo y Sol (1836-1909)*, Salamanca, 1959; José María JAVIERRE, *Reportaje a Mosén Sol. Un hombre bueno y audaz*, Madrid, S. E. Atenas, 1987.

1. MANUEL DOMINGO Y SOL Y LA HERMANDAD DE SACERDOTES OPERARIOS

El siglo XIX, con todos sus problemas político-sociales, afectó notablemente a las instituciones de la Iglesia católica en España, y de modo especial a los seminarios. La formación insuficiente que se impartía en estos centros eclesiásticos había llevado a la decadencia total del clero, que sin la debida preparación no podía responder al reto que la sociedad industrializada le presentaba en las últimas décadas del siglo XIX. Es en este contexto donde debemos situar la figura del personaje que nos ocupa en el presente estudio.

Manuel Domingo y Sol había nacido en la ciudad episcopal de Tortosa el 1 de abril de 1836⁸ y allí mismo moriría el 25 de enero de 1909.⁹ A los 15 años ingresó en el seminario de su ciudad. Nuestro protagonista dibujará años después un cuadro bastante negativo de la formación –sobre todo espiritual– en los seminarios de su tiempo y concretamente del de su diócesis: «Aquí mismo ha habido épocas en que una plática y nada más. Ni se sabía qué era el Kempis. ¿Por qué? Porque se mira la carrera sacerdotal como una carrera, y no es carrera, es estado el sacerdocio, es ser otro Cristo».¹⁰ En otro lugar comenta: «Los ejercicios para Órdenes eran un juguete. Los anuales [no se establecieron] hasta Pratmans y Vilamitjana».¹¹

Ordenado sacerdote el 2 de junio de 1860, ejerció el apostolado en diversas parroquias de su diócesis y como profesor de religión en el instituto, distinguiéndose como apóstol de la juventud y promotor de todo tipo de vocaciones. Confesor de algunos monasterios de religiosas, contribuyó también a la fundación de varios conventos y ayudando a diversas congregaciones.¹²

8. Cf. J. PIÑERO CARRIÓN, «Domingo y Sol, Manuel», en *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, III, cc. 961-962.

9. En el año 2009 se cumplió, por tanto, un siglo de su muerte. Mosén Sol fue beatificado por la Iglesia el 29 de marzo de 1987.

10. *Escritos I*, vol. 7º, doc. 26. A los seminaristas les dirá: «No entréis por sólo el seguir la carrera. Más vale ser carbonero»; *Escritos I*, vol. 8º, doc. 36, p. 4.

11. *Escritos I*, vol. 7º, doc. 57. Sobre la actuación de Vilamitjana en Tortosa puede verse J. M. CUENCA TORIBIO, «Un pontificado en plenitud: Vilamitjana», en su obra *Sociedad y clero en la España del XIX*, Córdoba, Publ. Caja de Ahorros, 1980, p. 310-341.

12. Cf. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 113-122.

El conocimiento de la vida de algunos seminaristas pobres de su diócesis le abrió el camino a su apostolado más peculiar en pro de la renovación espiritual e intelectual del clero. Antes de llegar a Lisboa en 1895 don Manuel había fundado el Colegio de Vocaciones de San José de Tortosa (1874), al que le siguieron los de Valencia (1884), Murcia (1888), Orihuela (1889), Plasencia (1893) y Almería (1894), que marcan un nuevo rumbo en la formación sacerdotal en España. Más tarde abrirá otros colegios en Burgos (1895) y Toledo (1899). Todo ello culmina con la creación del Pontificio Colegio Español de San José de Roma (1892). Esta ingente labor hizo que varios obispos posteriormente le apremiasen para que asumiera la dirección de sus seminarios diocesanos en España y en México.¹³ Para la intercomunicación de los seminarios y colegios diocesanos de vocaciones fundó en 1897 la revista *El Correo (Interior) Josefino*, del mismo modo que en 1881 había comenzado a publicar *El Congregante de San Luis*.

A fin de perpetuar y consolidar estos apostolados, en 1883 intuye la idea de fundar la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos, original instituto sacerdotal con voto de obediencia pero que no es una congregación religiosa.¹⁴ En 1895 don Manuel dirige al Congreso Católico de Lisboa una «Noticia de la Obra Española de Vocaciones Eclesiásticas», donde presenta la nueva institución: «Una Hermandad permanente y de carácter universal, la cual pudiera difundir a otras partes su benéfica acción, y se ofreciera a las diócesis para el fomento, sostenimiento y cuidado de las vocaciones eclesásticas».¹⁵

13. Sobre la distinción entre seminario (centro de enseñanza) y colegio de vocaciones (residencia de ambiente familiar), véase L. RUBIO PARRADO – J. de ANDRÉS HERNANDEZ – F. MARTÍN HERNÁNDEZ, *Sacerdotes Operarios Diocesanos*, pp. 125-126. Nosotros utilizaremos indistintamente ambas denominaciones al tratar de las iniciativas de don Manuel para Portugal.

14. En portugués *Fraternidade dos Padres Operários Diocesanos*; en algunos lugares son conocidos popularmente como «Josefinos». Actualmente, un siglo después, la Hermandad está compuesta por algo más de dos centenares de sacerdotes. Desde el punto de vista canónico ha sido un instituto secular clerical hasta la XXI Asamblea General de la Hermandad (julio de 2008) en que ha estrenado la figura jurídica de Asociación Sacerdotal de Derecho Pontificio. Cf. *Anuario Pontificio 2007*, Città del Vaticano, Ed. Vaticana, 2007, p. 1507.

15. *Actas do Congresso Catholico Internacional de Lisboa celebrado nos dias 25 a 28 de Junho de 1895 por occasião do 7º centenário de Santo António*, Lisboa, Matos Moreira & Pinheiro, 1896. Cf. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 179.

Una característica central de su espiritualidad es el espíritu de reparación a Jesucristo en la eucaristía. Este rasgo se plasmará externamente en sus templos de reparación, de los que fundó el de Tortosa –donde reposan sus restos– y el de San Felipe de Jesús, en México. Desde este espíritu reparador quiso que su Hermandad trabajase en el campo de las vocaciones sacerdotales, religiosas y apostólicas, y en la pastoral juvenil.¹⁶

No podemos precisar cómo ni cuándo nació su querencia lusitana, pero, ciertamente, en la mente del sacerdote tortosino el interés por Portugal venía de muy atrás. En sus notas personales de 1889, vemos que frecuentemente ofrecía intenciones en sus misas para que Dios remediara la suerte de Portugal.¹⁷ En noviembre de 1892, desde las páginas de *El Congregante* lanzaba una llamada en favor de la juventud lusa. Conoce los recelos con que tradicionalmente se miran Portugal y España. En dicho artículo comienza lamentando la ignorancia que en España se tiene de lo que sucede en el país vecino:

«Sabemos más cuánto hacen o dejan de hacer los jóvenes franceses, italianos o americanos, que lo que hacen o dejan de hacer los jóvenes portugueses: no suele hablar de esto la prensa buena ni la mala. Diríase que reñidos los vecinos del entresuelo y del principal, no se cuidan para nada los unos de los otros. Los españoles y los portugueses ganarán ayudándose mutuamente».¹⁸

Continúa don Manuel su escrito señalando los problemas de tipo religioso, y especialmente la falta de clero, que según sus informaciones aquejan a Portugal:

«Allí no se ve el traje del religioso atraer las miradas puras de la juventud, que quizás Dios querrá para sí. Allí, con la falta de clero, languidece el culto, se apaga la lámpara del Sagrario y Dios se ausenta... ¡Pobre juventud, la juventud de Portugal!...

16. Cf. J. CARDA «Sacerdoti Operai Diocesani del Cuore di Gesù», en *Dizionario degli Istituti di Perfezione-VIII*, Roma, Ed. Paoline, 1988, cc. 12-13.

17. Cf. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 228. Con fecha de 1 de febrero de 1895 encontramos esta posdata: «Los domingos de san José ofrezcánclo por Portugal, Burgos, Constituciones, Operarios nuevos, y por la Obra proyectada a desagraviar a Jesús sacramentado»; en *Escritos II*, vol. 8º, doc. 11, p. 4.

18 *El Congregante de San Luis* (nov. 1892), recomendación particular del mes.

¡Bien merece la atención de los jóvenes españoles!... ¡Bien pagaría Dios lo que por ella se intentase!».¹⁹

Con frecuencia habla de las necesidades de Portugal y de sus deseos de ayudar, si las fuerzas y el número de operarios lo permitieran. Así en marzo de 1893 revelaba: «más nos inclina el corazón a las pobrecitas y perdidas diócesis de Andalucía y, si pudiese ser, el desdichado Portugal». ²⁰ ¿De dónde procedían sus informaciones sobre el país vecino? Porque ciertamente acertaba al señalar las lagunas que afectaban al clero portugués y que en gran parte tenían su origen e las deficiencias de los seminarios.²¹ Y ello en una sociedad donde, con frecuencia, el párroco apenas era considerado como un oficial del registro civil. De cualquier modo, pronto don Manuel va a planear el modo de contribuir a resolver el problema de las vocaciones, dando una formación más sólida y completa a su clero.

2. EL COLEGIO DE LISBOA: «UNA TENTACIÓN NO VENCIDA»

2.1. *Preparativos y primer viaje a Portugal*

Hacia 1892 los Operarios estaban intentando la fundación de un colegio en Madrid. Para ello se encontraba en la capital de España el joven operario Andrés Serrano, quien mantenía continua comunicación con monseñor Antonio Vico, auditor de la Nunciatura madrileña.²² En

19. IDEM, *ibid.*

20. *Escritos II*, vol. 6º, doc. 48, p. 4.

21. A este respecto escribe D. Manuel CLEMENTE: «O regime liberal não largou nenhuma das prerrogativas da monarquia absoluta no respeitante ao controlo da Igreja. Pelo contrário, reforçou-as, chamando a si a provisão exclusiva de todo o quadro eclesiástico diocesano e paroquial. Também superintendia na formação dos respectivos candidatos, embora o fizesse com pouca pressa: foi preciso esperar pelos anos 50 e pelos rendimentos da ‘bula da Cruzada’ para que os Seminários reabrissem, e nunca viveram prósperos quanto a meios materiais e humanos»; *Igreja e Sociedade Portuguesa do Liberalismo à República*, Lisboa, Grifo, 2002, p. 13.

22. Nacido en 1847, Antonio Vico desempeñó los siguientes cargos en su larga carrera diplomática: en 1877, secretario de la nunciatura de Madrid; en 1880, de la delegación apostólica de Constantinopla; en 1883, de la de París; en 1887, auditor de la nunciatura de Madrid; en 1893, de la de Lisboa; en 1897, arzobispo titular de Filipos, delegado apostólico de Colombia; en 1903, nuncio en Bruselas, y desde 1907 a 1911, nuncio en Madrid. Creado cardenal, fue hasta su muerte prefecto de la S. C. de Ritos.

la primavera de 1893 monseñor Vico, que desde 1887 residía en Madrid, es trasladado con igual cargo a Lisboa, siendo nuncio monseñor Doménico Jacobini.²³ Don Manuel, que mantiene correspondencia ordinaria con monseñor Vico, ve en este cambio un paso claro para la penetración de su obra en Portugal. El 15 de mayo de 1893 le expone a Andrés Serrano:

«Mañana escribiré a monseñor Vico y le diré que usted irá a despedirse personalmente en nuestro nombre. Háblele abiertamente de establecer nuestra Obra en Portugal, y dígame que, si no se hacía nada en Madrid, tal vez usted aconsejara a la Hermandad se emprendiera para el año próximo, si allí había disposición. Esto le calentará y no comprometerá».²⁴

Una vez en Lisboa, Antonio Vico será el más fervoroso y constante colaborador de la nueva fundación. El 2 de enero de 1894 los Operarios del Colegio Español de Roma reciben una carta suya, en la que les propone una nueva fundación de la Hermandad en Lisboa y les ofrece, en nombre del cardenal patriarca, una casa y abundantes becas.²⁵

Por otra parte, el sacerdote manchego Andrés Serrano será desde el primer momento el hombre de mosén Domingo y Sol en Portugal.²⁶ Andrés Serrano García-Vao había nacido en Manzanares (Ciudad Real) el 8 de diciembre de 1866. Incorporado de hecho al equipo de la Hermandad en 1885 y ordenado sacerdote en 1890, pronto se señalaría en su deseo de trabajar en tierras lusitanas. Así don Manuel puede decirle el 12 de mayo de 1893: «Vico parece va a Lisboa. Lo siento muchísimo. Si usted, don Andrés, que es el apóstol de Portugal quiere entablarle lo de colegio en Lisboa u otra diócesis grande, puede hacerlo».²⁷ El 7 de junio de 1893 le expresa mosén Sol: «Ya sabe que el fundador de Portugal ha de ser usted... y luego a Madrid para poner en contacto a los dos ángeles de España y Portugal».²⁸

23. Mons. Jacobini ocupó la nunciatura de Lisboa desde julio de 1891 hasta noviembre de 1896. Le substituyó en el cargo Mons. Andrea Aiuti (1896-1903).

24. *Escritos II*, vol. 6º, doc. 81, pp. 1-2 (15 mayo 1893).

25. Cf. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 229.

26. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 55-58.

27. *Escritos II*, vol. 6º, doc. 78, p. 2.

28. *Escritos II*, vol. 6º, doc. 99, p. 3. Dos días después don Manuel escribe palabras semejantes a Benjamín Miñana sobre los deseos de Andrés Serrano: «Serra-

Ahora bien, en relación con esta querencia lusitana de Serrano, encontramos unas curiosas palabras del fundador de la Hermandad sobre la idiosincrasia portuguesa:

«A mí me sorprendía la longanimidad de Benjamín en *enviar* a su Andresito y casi impulsarle a ir a Lisboa. Éste no me gustaba bastante en Roma, porque no se explotaban bastante sus buenísimas condiciones. No me satisfacía del todo fuese a Lisboa, porque su carácter enjuto y carrasqueño tal vez no se amolde a aquel carácter falso y flojo de *lus portuguesus*. Pero... su vocación, los deseos de Vico [...], me hicieron creer era ese el camino de don Andrés».²⁹

Andrés Serrano dirigirá el colegio de Lisboa durante cinco años, de 1895 a 1900, de donde pasará al seminario de Astorga. Tras desempeñar otras responsabilidades de relieve en la Hermandad, fallece en Madrid el 20 de junio de 1918.

El otro hombre de don Manuel en Lisboa era extremeño y se llamaba Esteban Ginés Ovejero.³⁰ Nacido en Plasencia el 28 de diciembre de 1858, ya en mayo de 1893, antes de ingresar en la Hermandad, le habla don Manuel de Portugal como posible campo para futuros trabajos apostólicos:

«No crea usted que es poco lo que daría a la Obra, y por lo tanto, a la gloria de Dios. Además de su persona y del nombre de una diócesis más [...], es un nuevo campo que podrá abrir otros, hasta llegar a Portugal, campo desdichado, devastado por *extraneus ferus*. Así, a usted toca buscar y aprovechar las circunstancias e indicarme momentos y ocasión y modo».³¹

El 1 de febrero de 1895 le confía el fundador: «si cuaja Portugal, será una espina para la Obra la elección de director para aquel delica-

no siente que esto, si se realiza, le impida su apostolado en la patria de san Antonio de Padua. Yo le digo que irá a fundar y se volverá y pondrá en contacto los dos ángeles de España y Portugal»: *Escritos II*, vol. 6º, doc. 103, p. 3 (9 junio 1893).

29. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 69, pp. 2-3 (26 julio 1895), a Benjamín Miñana.

30. J. de ANDRÉS HERNANZANZ, *Los cien primeros operarios*, p. 65-68.

31. *Escritos II*, vol. 6º, doc. 54, p. 2 (7 abril 1893).

do campo. Serrano está entusiasmado por esa copiosa mies; pero... me intimida su indolencia para organización».³² Mes y medio después le anima a que vaya estudiando la lengua portuguesa: «Convenría que usted mirase un poco la gramática portuguesa, siquiera para poderlos entender, y expresarse en lo principal. Yo he comprado una. No es difícil, fuera de la pronunciación que debe ser muy extraña, y no tendría dificultad de escribir una carta. Serrano felicitó a don José García en *portugués*».³³ Más aún, pocas semanas después el propio mosén Sol se atreve a redactar «en portugués» la primera parte de su carta a Esteban Ginés, con estos curiosos comentarios fonéticos:

«Meu irmão em Cristo: Aos portugueses não é muito fácil ouvir bem as palavras, as quais com os seus *u u u*. são poco perceptivéis, se falam depressa; isso é o que eu temo; mas eles ficaram contentes das nossas palavras hespanicas que são mais pulidas do que as suas e mais facêis. Assim você falará sempre, eu estarei quieto».³⁴

Tras colaborar con Andrés Serrano en la fundación portuguesa durante el primer curso (1895-96), Esteban Ginés permanece en Portugal desde 1896 hasta 1899, año en que marcha a Zaragoza para hacerse cargo de la dirección del seminario diocesano, falleciendo en Ciudad Real el 15 de mayo de 1908.

Personaje fundamental en esta historia es, por supuesto, el cardenal D. Fr. José Sebastião Neto, duodécimo patriarca de Lisboa. Éste había nacido en Lagos en 1841 y había sido ordenado sacerdote en 1865. Diez años después, atraído por la vida religiosa, ingresó en el convento franciscano de Varatojo (Torres Vedras). Obispo de Angola y Congo durante tres años (1880-1883), en abril de 1883 fue presentado para la sede patriarcal de la metrópoli, siendo creado cardenal por León XIII en 1884³⁵. Al cardenal José Neto le dirigirá don Manuel varias cartas entre el 7 de junio de 1895³⁶ y el 17

32. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 11, p. 1-2.

33. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 29, p. 3-4.

34. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 33, p. 1 (11 abril 1895).

35. Cf. Carlos AZEVEDO (Coord.), *Os Patriarcas de Lisboa*, Lisboa, Aletheia, 2009.

36. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 57. Curiosamente, junto al texto castellano, se conserva un autógrafo en portugués de esta misma carta.

de septiembre de 1898.³⁷ Pues bien, el cardenal Neto no llegó a entenderse bien con el fundador de la Hermandad. Éste pronto manifestará «que el cardenal divaga, y no comprende la Obra, y quisiera formar sacerdotes y misioneros de solos los huérfanos de *pae e mae*».³⁸ Más tarde dirá también: «Aquel cardenal variable es un gran obstáculo».³⁹

Una vez comunicado a don Manuel el ofrecimiento inicial del patriarca, el fundador envía cartas sucesivas a Benjamín Miñana –director del Colegio Español de Roma–,⁴⁰ aceptando la invitación y señalando algunas condiciones. El 15 de enero anota desde Vinaroz: «La única carta salada es la tarjeta del Vico. Sobre ella contestaré a ustedes apenas llegue a Tortosa».⁴¹ Dos días después, ya en Tortosa, formula estas expresivas palabras: «Portugal: Me crecen las energías al pensar en ese país. Las proposiciones de monseñor Vico no son desatendibles. Pero creo o temo que el seminario no está en la capital, y en este caso no puede pensarse en nada». Seguidamente le copia las bases para la nueva fundación y les indica que contesten a monseñor Vico, pero «con la condición *sine qua non* de que sea en la capital», y que permitan el ingreso de sacerdotes a la Hermandad, para evitar el carácter de extranjera que pudiera ofrecer.⁴²

Después de varias cartas a través de los Operarios de Roma, monseñor Vico escribe directamente a don Manuel. En ella le propone que se haga presente un sacerdote de la Hermandad, pues el carde-

37. *Escritos II*, vol. 11º, doc. 123.

38. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 1, p. 2 (4 enero 1895)

39. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 119, p. 4 (4 junio 1896). J. M.ª JAVIERRE se muestra muy crítico con él: «El cardenal utiliza un título ampuloso: su eminencia reverendísima José Sebastián III Netto, patriarca de Lisboa. Lo malo es que su psicología y sus movimientos casan perfectamente con la retórica del título, va a resultar difícil su conexión con los operarios. Vico ve clara la urgencia de traer un refuerzo a los seminarios portugueses, pero a su eminencia el campanudo patriarca lisboeta no le crea grandes entusiasmos la venida de un equipo español a Portugal»; *Reportaje a Mosén Sol*, 297.

40. Hombre de especial confianza para mosén Sol, Benjamín Miñana, es destinatario preferente de su correspondencia. Primer rector del Colegio Español de Roma (1892-1909), sucedió a don Manuel como director general de la Hermandad (1909-1927). Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, pp. 49-54.

41. *Escritos II*, vol. 7º, doc. 4, p. 2.

42. *Escritos II*, vol. 7º, doc. 6, p. 6-7.

nal deseaba ponerse en contacto con la institución para la apertura de un seminario menor en Lisboa.⁴³ La respuesta del sacerdote catalán es rápida:

«Es tal la fruición que nos causa ese nuevo campo de gloria de Dios, y el deseo de corresponder a los bondadosos ofrecimientos del Cardenal Patriarca y al interés de V. S., que sin aguardar el parecer y consejo de los nuestros de Tortosa, a los cuales escribí, me atrevo a aceptar en principio y a reiterar nuestros propósitos de consagrar nuestros pobres trabajos en esa tierra del padre san Antonio, objeto de tantas oraciones para nosotros».⁴⁴

Finalmente el 19 de abril de 1895 don Manuel emprende su viaje a Lisboa, acompañado de tres operarios: el castellonense Francisco Osuna⁴⁵ y el murciano José María Caparrós –futuro obispo de Sigüenza–,⁴⁶ más Esteban Ginés que se les unió desde Plasencia. Llegan a Lisboa en la mañana del 20. En las cartas de esos días cuenta don Manuel todos los pormenores del viaje: «sábado, entrábamos en la soberbia estación de Lisboa, después de habernos asombrado los campos fértiles sólo comparables con los de Valencia».⁴⁷ En la misma carta, de 22 de abril, narra los primeros encuentros con monseñor Vico y con el nuncio, monseñor Jacobini. Éstos pronto le dan una visión panorámica de la situación religiosa de la nación lusa y de los principales problemas del clero y de los seminarios:

«Hablamos largamente. El nuncio en italiano y portugués clarísimo, y nosotros en español entendiéndonos perfectamente. Se leyeron las bases que se redactaron, fueron discutidas y aprobadas, animándonos el nuncio, y diciéndonos que es la voluntad de Dios nuestra Obra allí, y dándole nosotros a conocer la Obra, de la cual se hizo cargo completamente [...]. Fue una conferencia importantísima, y el nuncio nos dio muchos datos del clero por-

43. Carta a don Manuel de 10 de noviembre de 1894; cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 230.

44. *Escritos II*, vol. 7º, doc. 167, p. 1-2.

45. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 17-21.

46. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 62-64.

47. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 38, p. 2.

tugués, y de la situación religiosa (que es la situación de un pueblo muerto, etc.)».⁴⁸

Dos días después declara: «Jesús parece nos quiere en Portugal. No se oyen más que miserias y eso que el pueblo es sencillo, pero el clero... sin traje... y *sin escándalos* por parte del pueblo, porque ya están acostumbrados a ver a muchos *padres* siendo *paes*. Horroriza el pensarlo».⁴⁹ El 26 de abril mosén Sol regresaba a España. Como resultado de los encuentros celebrados con el patriarca de Lisboa, convinieron en fundar un centro de estudios dependiente del seminario de Santarém, que llevaría además la denominación de colegio de vocaciones eclesiásticas y para misioneros de las colonias portuguesas.⁵⁰

El seminario se establecería en Lisboa, pero mientras se habilitaba el lugar a ello destinado, el colegio se establece en la quinta de Farrobo, cerca de Vila Franca de Xira. En realidad, se trataba de un palacio construido en el siglo XIX, que había pertenecido a Joaquim

48. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 38, p. 4-5. Sobre la capital portuguesa escribe estas curiosas anotaciones en las que habla de las montañas de su ciudad natal de Tortosa para comparativamente formar una idea de las de Lisboa: «Lisboa: Es una ciudad singularísima. Un perímetro doble que Madrid, y con la mitad de habitantes de Madrid. Son 7 colinas, dicen, pero son 7 montañas. Haceos cuenta, montaña del castillo, montaña de San José y cuarteles, montaña de la señora, montaña de Orleans (gimnasio), añadid tres más, al pie del río, y sería Lisboa. Unas cuestas más empinadas que las del castillo, que no sé cómo bajan los caballos, ni aún como suben; algunos tranvías funiculares; pero sobre todo coches. Se asemeja a Génova, pero más cuestas, y muchas más distancias»; *ibid.*, p. 6.

49. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 39, p. 2-3. A. Torres cita además estas otras palabras de mosén Sol, en el cap. XXXII de su libro *Vida del S. de D. don Manuel Domingo y Sol*: «Hay aquí poco clero y flojo, y no quieren llevar traje sacerdotal: sólo algunos religiosos llevan sotana y sobretodo. A nosotros, con el manteo español, nos miran con extrañeza, pero nos respetan, y no hemos recibido ningún insulto, a pesar que es una ciudad más grande que Barcelona. Es éste un campo muy vasto y muy necesitado, y se necesitan apóstoles y muchas oraciones. Conque, al Corazón de Jesús, a San José, a San Antonio de Lisboa (que dicen aquí) y Santo Ángel de España, para que multipliquen la Obra de nuestras manos y podamos llenar este país de sacerdotes santos y de misioneros, que hagan retornar la piedad antigua de Portugal, y haya muchas almas que reparen a Jesús, pues en esta ciudad no se conocen las obras de reparación y hemos de ponerlas, y pronto estableceremos la Vela Nocturna, si podemos, y luego otras cosas».

50. El título completo era «Pequeno Seminário de Jesus, Maria e José, e Colégio de S. José e Santo António, de vocações eclesiásticas, e para missionários das colónias portuguesas».

Pedro Quintela (1801-1869), 2º barão de Quintela y, desde 1833, 1º conde de Farrobo. En aquel momento el edificio era propiedad de D. António de Meneses.⁵¹ El centro estaba destinado a albergar a los seminaristas principiantes que no cupiesen en el edificio de Santarém. En concreto, funcionaban allí los tres primeros cursos de estudios preparatorios.

2.2. Desarrollo del Colegio y segunda visita de don Manuel

A fin de dar a conocer la nueva fundación, los Operarios envían «a los reverendos señores sacerdotes y a las familias piadosas» una circular en la que, después de describir la situación vocacional en la Iglesia y en Lisboa, les anuncian la fundación del colegio de vocaciones bajo la dirección de los Operarios, y les envían las bases por las que se regirá el nuevo centro, que no son otras sino las de todos los colegios de vocaciones ya existentes, acomodadas a las circunstancias concretas del lugar.⁵²

En las bases firmadas con la diócesis, se estipulan las relaciones del colegio tanto con el seminario como con el cardenal patriarca; se establece el capital fundacional y las relaciones económicas con la Hermandad. Se introduce la cláusula de que se permita ingresar en la Hermandad a «los sacerdotes que a ella se sintieran llamados».⁵³

Poco tiempo después, el 31 de agosto, monseñor Vico escribiría a don Manuel una carta en la que, adelantándose a los sucesos, le dice lacónicamente: «esta obra de Lisboa necesita mucha, muchísima asistencia, paciencia y más sacrificios. Dios dará, en fin, el premio».⁵⁴ Así las cosas, el 10 de septiembre de 1895 llegaban a Lisboa los Operarios Andrés Serrano y Esteban Ginés, que se encargan de la dirección del nuevo colegio. Les ayuda otro joven operario llamado José Andrés Despons Tena (1870-1897).⁵⁵ El curso comienza con 60 alumnos en la quinta de Farrobo.

51. Actualmente dicho palacio se conserva en estado semirruinoso.

52. Cf. *Escritos III*, vol. 8º, doc. 21; cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 230.

53. Cf. *Escritos III*, vol. 8º, doc. 22; cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 230.

54. Cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 230.

55. Despons marchó a Plasencia durante el curso 1896-1897, pero regresó a

Tras su primera visita a Lisboa, el fundador de los Operarios piensa en las causas de la situación de aquel país, deseando dar soluciones que vayan a la raíz y que tengan garantías de continuidad y futuro. Para él la clave está en la formación de los sacerdotes. En ello piensa cuando expresa lo siguiente:

«Portugal, objeto de nuestras ansias y de nuestro celo; vasto campo que, aunque no llenara otro nuestra Obra, esto es, una Obra sola dedicada a él sólo, ya sería de máxima gloria de Dios. Gente bonachona, pero país muerto a toda vida religiosa; clero inerte, convertido en autómeta de la ingerencia civil del Estado y de la secta, incapaz de recibir sello, vida ni iniciativa, a no ser formando una nueva y completa generación levítica, y esto sólo por medio de nuestra Obra, o de otros que se apoderen de los seminaristas. No se ve otro medio».⁵⁶

El 8 de enero de 1896 escribe a Andrés Serrano, pidiéndole que de Portugal envíen textos para publicarlos en *El Correo Josefino*: «Si puede enviar algún trabajito portugués, hágalo pronto. Tal vez un saludo en portugués y un verso a los colegiales españoles de San José o una visita a Lisboa o a Farrobo, etc. En Valencia he encargado un saludo a los portugueses en gallego».⁵⁷

Tras muchas vacilaciones,⁵⁸ en junio de ese año 1896 vuelve don Manuel a Portugal, acompañado esta vez por Remigio Albiol,⁵⁹ para tratar con el cardenal patriarca sobre la fundación de un colegio por-

Lisboa para comenzar el curso siguiente. Poco pudo hacer, pues falleció en Lisboa el 1 de noviembre de 1897. Cuatro días después escribe mosén Sol: «Tiene difícil reemplazo Despóns para aquella tierra y aquella gente a la cual, en particular al cardenal, había caído muy bien»; *Escritos II*, vol. 10º, doc. 165, p. 3. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, pp. 71-72.

56. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 41, p. 1-2 (14 mayo 1895); a Benjamín Miñana.

57. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 4b.

58. Todavía el 13 de mayo de 1896 escribe: «Estoy luchando de ir o no. Voy a hacer un mal papel allá, y más por la lengua porque (aunque entienden el español) en las *citas* particulares que yo quisiera hacer de varias personas (pues soy enemigo de reuniones, que es lo que Vico y Serrano quieren hacer) no podré planchar como conviene. Con todo, he escrito a Serrano que me telegrafe si debo ir; es el viaje que habré hecho con más repugnancia»; *Escritos II*, vol. 9º, doc. 110, p. 2-3.

59. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 32-33.

tugués en Roma y sobre el traslado del colegio, de Farrobo a Lisboa. Precisamente desde Farrobo redacta una deliciosa carta el 12 de junio de 1896, en la que explaya su espíritu, tres días después de llegar a la quinta:

«¡Farrobo de mi alma! ¡Tema de encanto para los poetas! ¡Deliciosa soledad para los espíritus contemplativos! ¡Ambiciosa estancia para el cardenal! ¡Encanto de las almas superficiales! Pero para mí... y para la Obra, prisión para purgar nuestros pecados y origen y causa de todos los males de nuestra santa empresa, nido de sufrimientos y quebrantos materiales y morales. Una casa, en fin, de la cual no se paga arriendo, pero que origina más gastos que el arriendo de una en Lisboa, sin relaciones, sin esperanzas de limosnas [...]. En fin, una tentación no vencida».⁶⁰

En el diálogo con el cardenal, éste manifiesta que no desea casa en Lisboa, a no ser en su palacio. A don Manuel no le convence esta solución y le apena el asunto. En la carta antes citada confía: «Veremos, y que san Antonio lo bendiga, que muchas bendiciones se necesitan para lograr algo en esta tierra tan necesitada. Como más va, más temo, como más va, más deseo este campo; pero hemos empezado mal, viniendo a Lisboa por primera diócesis».⁶¹

Poco después, don Manuel se va a desahogar con Benjamín Miñana, planteando esta sorprendente –y tremenda– reflexión sobre la inercia del clero luso de aquel tiempo:

«Nada le digo hoy todavía de mis desmayos en Portugal, por el estado fatal de aquella pobre Iglesia, y encargaré a los nuestros pidan a Dios la *persecución* en ella contra el clero, hasta lograr la separación de la Iglesia del Estado; de los descontentos algo *justificados* de aquel Patriarca; del estado de aquel pequeño plantel tan *enclenque* en manos del cardenal».⁶²

A pesar de los problemas, don Manuel consigue que el colegio de Farrobo sea trasladado a Lisboa durante ese mismo verano (1896).

60. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 122, p. 1-2.

61. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 122, p. 3.

62. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 135, p. 4 (5 julio 1896).

De este modo, el colegio-seminario pasa de la quinta de Farrobo a una parte del grandioso edificio lisboeta de S. Vicente de Fora, el antiguo monasterio de los canónigos regulares de san Agustín entonces convertido en sede del cardenal patriarca. En S. Vicente de Fora, el colegio llegó a tener más de cien alumnos. Aparentemente la vida interna del colegio sigue su ritmo espiritual y de formación humana, pero la situación económica sigue siendo preocupante, lo que obliga a los Operarios a vivir angustiosos agobios.⁶³

Don Manuel quiere consolidar la fundación y para ello pide a Esteban Ginés que «no pierda de vista por este año Lisboa», aunque —como veremos más adelante— ya está pensando en la posibilidad de establecerse en algún otro lugar de la nación, donde la situación de la obra sea un poco más cómoda:

«Crea usted que me apena el *asunto* portugués, que nos enerva nuestras ambiciones en estos campos necesitados. Parece que hay empeño en el diablo de levantar crisis de apuros de todas clases, para acobardarnos, y sentiría se posesionara la anemia de mi corazón, que a veces parece asomar, o es señal de mi vejez, y necesito como a los viejos que me alienten».⁶⁴

Al parecer, a comienzos de 1899 surgió la idea de establecer el colegio del Patriarcado en Santarém,⁶⁵ iniciativa que finalmente no tuvo efecto. De cualquier modo, parece que los Operarios nunca se sintieron del todo a gusto en relación con su dependencia directa del cardenal. El 21 de marzo de ese año explica mosén Sol a Andrés Serrano:

«Si ahí en Lisboa hubiese seminario, yo le aseguro que con agrado o desagrado del cardenal alquilaríamos una casita, nos emanciparíamos de su tutela, buscaríamos y encontraríamos una organización de limosnas por medio de todos esos sacerdotes que

63. El 14 de diciembre de 1896 se queja el fundador de la Hermandad: «Me contristan esas regaterías o desconfianzas del señor cardenal»; *Escritos II*, vol. 9º, doc. 230, p. 2.

64. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 217, p. 2-3.

65. Don Manuel le pregunta a Serrano: «No entiendo bien la indicación del prelado respecto a poner el internado en Santarém»; *Escritos II*, vol. 12º, doc. 54, p. 1.

tanto respetan y aman a usted, y ustedes no saben aprovechar, y la sostendríamos sin quebrantos. Ahora no habiendo centro docente, no podría ser».⁶⁶

Para sustituir al fallecido José Despons, a finales de 1897 llega a Lisboa el seminarista cacereño Francisco Cástor Sojo López,⁶⁷ todavía aspirante a la Hermandad, quien tras un paréntesis en Plasencia durante el curso 1899-1900, volvió a Portugal.

2.3. *El desenlace del Colegio lisboeta*

Cinco cursos de vida va a tener solamente el colegio lisboeta. A juzgar por las crónicas de *El Correo Josefino*, el régimen de vida es de auténtica familiaridad; de una intensa vida religiosa y un buen complemento de vida cultural, artística y de tiempos libres.⁶⁸ Durante cuatro años y medio (1896-1901) fue prefecto de los estudios Juan Antonio Fabregat Tena.⁶⁹

En enero de 1900 la capilla del colegio se vistió de gala para la ordenación de Pedro Grau, que había llegado a Lisboa cuatro meses antes siendo aún diácono. Grau celebró su primera misa en la iglesia de S. Vicente de Fora, en la fiesta del patrono de la ciudad.⁷⁰

Don Manuel había pedido para el clero la persecución. Y, curiosamente, los primeros que van a sufrirla serán los Operarios de Lisboa. Las convulsiones políticas y sociales de Portugal, en continua efervescencia prerrevolucionaria, llevaron a una persecución continua de los «frades espanhóis», hasta conseguir su expulsión en marzo de 1901. Concretamente, debemos situar el desenlace de la presencia de los Operarios en Portugal en el contexto de la persecución de los

66. *Escritos II*, vol. 12º, doc. 54, p. 4.

67. Cf. Juan de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 260-268.

68. Cf. *El Correo Josefino*, 3, p. 6-7; 4, p. 4-6; 5, p. 1; 6, p. 4; 8, p. 3; 10, p. 4-6; 13, p. 5; 14, p. 6-7; 15, p. 5; 17, p. 4; etc.

69. Cf. Juan de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, pp. 47-48. Fabregat dejó Lisboa en los primeros días de enero de 1901, marchando a Toledo. De este modo, por dos meses y medio, no se encontraba ya en la capital portuguesa cuando los operarios fueron expulsados de allí.

70. Cf. Cf. Juan de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 165-167. Pedro Grau salió de la Hermandad en 1904.

meses de febrero y marzo de 1901, a raíz del llamado «caso de Rosa Calmon» –muy semejante al ocurrido por las mismas fechas en España con la señorita Ubao–.⁷¹ Por decreto de 10 de marzo, el Gobierno mandaba cerrar numerosas casas religiosas en todo el país.⁷² Un mes después, el 18 de abril de 1901, saldría el decreto de Ernesto Hintze Ribeiro que regulaba los institutos religiosos en Portugal, obligándolos a sujetarse a unos estatutos aprobados oficialmente y a no tener clausura, noviciado, ni votos.⁷³

Todavía el 3 de marzo de 1901 afirmaba mosén Sol a Manuel Marzá (rector):⁷⁴

«Dios sabe el interés y celo que nos anima por el bien de ese país y que nos anima a aceptar cualquier solución que no fuera excesivamente perjudicial a nuestra Hermandad, porque no queremos que nos recuerde nunca que se haya perdido por nosotros, si acaso Jesús tiene designios por conducto nuestro sobre ese país necesitado. Si no pudiera aceptarse ninguna solución, estaríamos tranquilos por no haber sido por culpa nuestra, y en este sentido escribiría al cardenal si usted lo creyera necesario. Pero creo que si usted le expone estas consideraciones bastará para que se haga cargo de la razón de nuestra resolución».⁷⁵

El desenlace del Colegio fue rápido: «El 9 de marzo un periódico lisboeta corrió la idea de que a los Operarios había que perseguirlos con mayor encono aún que a los mismos jesuitas».⁷⁶ Era, de nuevo, la vieja idea: «Contra los jesuitas era el rumor el arma más eficaz. Me-

71. Cf. Inmaculada YÁÑEZ, *Cimientos para un edificio: Santa Rafaela María del Sagrado Corazón*, Madrid, BAC, 1979, pp. 640-647; Francisco RODRÍGUEZ DE CORO, «Anticlericalismo popular en Madrid», *Cuadernos de Historia y Arte*, 4 (Madrid 1986), p. 37-39 [7-45].

72. Cf. F. de ALMEIDA, *História da Igreja em Portugal*, 2ª ed., Porto, Civilização, 1970, III, p. 172-173. Este autor no menciona la salida de los Operarios, que no eran propiamente una congregación religiosa.

73. Cf. Vítor NETO, *O Estado, a Igreja e a Sociedade em Portugal (1832-1911)*, Lisboa, IN-CM, 1998, p. 342-354.

74. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 34. Marzá dejaría la Hermandad en 1906.

75. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 47, p. 8.

76. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 232.

diante él, se comenzaba por provocar una confusión en la que todo religioso o clérigo seglar resultaba *jesuíta*». ⁷⁷ La intervención del cardenal ante el gobierno impidió que fuera asaltado el colegio en las noches del 10 y el 11, pero finalmente tuvo que ceder: «El ministro dijo al señor cardenal que debían ir fuera los sacerdotes de San Vicente, y que no respondía de lo que pudiera suceder». ⁷⁸

Así las cosas, entre los días 16 y 18 salen de Lisboa los cuatro operarios que trabajaban en la capital: los ya mencionados Manuel Marzá, Francisco Sojo y Pedro Grau, además de Sebastián Forner Miralles. ⁷⁹ Curiosamente, tres décadas después, dos de ellos morirían mártires en España, durante la persecución religiosa de 1936: Sebastián Forner (en Vinaroz, Castellón) y Francisco Sojo (en Ciudad Real). ⁸⁰

Pocos días antes había escrito mosén Sol a Manuel Marzá, como director del colegio: «Si la providencia de Jesús quisiera que saliéramos por motivos de los masones, sería una salida muy gloriosa ante los obispos españoles y ante el mundo. Sería una bendición». ⁸¹ Don Manuel encaja el golpe con la serenidad de quien sabe que su obra es buena y que en la expulsión no ha existido culpa alguna: «Estuve en Valencia a la inauguración de la grandiosa capilla, y tuvimos por la tarde una pedrea de los sectarios masones. Ahora nos están apedreando en Lisboa a los *paes españoles*, que cuidan del colegio de aquella capital. ⁸² El mismo 16 de marzo comentaba:

«No puedo explicar la crisis revolucionaria de Portugal. La secta ha apuntado contra los frailes españoles del pequeño seminario, y el “Correo interior josefino”. Si no han visto los periódicos portugueses, le mandaré uno. Temo que los nuestros no acierten en las resoluciones. El palacio patriarcal está custodiado por caballería todas las noches, por las intontas

77. Jesús PABÓN, *La revolución portuguesa (De Don Carlos a Sidonio Paes)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1941, p. 34. Cf. José Eduardo FRANCO – Bruno Cardoso REIS, *Vieira na Literatura Anti-Jesútica*, Lisboa, Roma Ed., 1997, p. 86-115.

78. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 67, p. 3.

79. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 105-108.

80. Cf. J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 108 y 266-268. Forner había salido de la Hermandad en 1904.

81. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 56, p. 3.

82. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 57, p. 1.

contra los padres españoles. Se ve que *bañeta* ha comprendido *nuestra malicia*, y no puede sufrir cien sotanitas por las calles de Lisboa». ⁸³

Sebastián Forner escribía a don Manuel el 17 de marzo para dar cuenta del desenlace final y de la marcha de los Operarios a Plasencia:

«El señor Sojo y yo salimos de Portugal ayer a las 11 de la mañana. El martes, día de san José, estaremos reunidos en este colegio de Plasencia cuatro cesantes, pues don Manuel Marzá y Pedro Grau saldrán mañana de Lisboa. Nuestros colegiales quedaron sumamente abatidos por la separación; ahora, más que nunca reconocen el afecto y desinterés de sus superiores... El cardenal, afligido y amilanado, nos ha despedido en su capilla, de rodillas él y nosotros, por encontrarle haciendo el *via crucis*; lo que excusó toda palabra, contentándonos con besar su anillo y recibir su bendición». ⁸⁴

Así acabó la aventura de mosén Sol en Lisboa, quien deja el siguiente balance económico del gravamen ocasionado por la casa de Lisboa: «La crisis estaba reducida a Lisboa y Roma. En las zarzas de la primera nos hemos dejado 26.000 pesetas, por culpa de quien sea en parte; Jesús nos ha librado de la carga, y con completa tranquilidad de mi alma, que es lo que más deseaba». ⁸⁵

Cuatro años más sobreviviría el pequeño seminario. Como se sustentaba de limosnas y éstas no cubrían los gastos, fue suprimido en 1905. Los alumnos pasaron entonces al seminario de Santarém, que ya tenía menos alumnos y podía alojarlos a todos. Tras la marcha de los Operarios, en los últimos tres años fue vicerrector del pequeño seminario João Manuel Teixeira, canónigo de Lisboa. ⁸⁶

Debemos completar el cuadro señalando que el patriarca D. José Neto se había erigido en líder de la lucha antimasonica, por lo que fue duramente combatido. Ello le llevaría a pedir su dimisión en la sede lisboeta, renuncia que fue aceptada en 1907. Fallecería el 7 de

83. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 60, pp. 1-2. *Bañeta* es el nombre con que mosén Sol solía designar al demonio en términos coloquiales.

84. Cit. por J. de ANDRÉS HERNANDEZ, *Los cien primeros operarios*, p. 107.

85. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 294, p. 3.

86. Cf. F. de ALMEIDA, *História da Igreja em Portugal*, III, p. 373.

diciembre de 1920 en Vilariño (Pontevedra), en el convento que los franciscanos portugueses tenían en este pueblo del sur de Galicia.⁸⁷

3. EL COLEGIO PORTUGUÉS DE ROMA

Don Manuel desea soluciones definitivas que consigan la estabilidad necesaria y una proyección de futuro. En concreto percibe la importancia de colocar buenos profesores en las cátedras de los seminarios, es decir, formar adecuadamente un cuadro docente para cada diócesis. Por ello,

«una vez que conoce la situación del clero portugués, comienza a pensar en ofrecer algo más que un colegio de vocaciones en las afueras de Lisboa. Desea fundar en Roma el colegio portugués, como lo había hecho con el español. Para ello no se ahorró preocupaciones, ni cesó en su empresa, hasta tener la seguridad de que el colegio era un hecho».⁸⁸

Conviene tener presente que desde mediados del siglo XIX fue apareciendo en Roma un buen número de colegios nacionales de países católicos: desde el Colegio Belga (1844) al Canadiense (1888). Además, como sabemos, el mismo mosén Domingo y Sol había fundado en 1892 el Colegio Español de Roma y, con la experiencia aún fresca, pensó en la conveniencia de intentar algo parecido para Portugal. De hecho, entre las naciones de tradición católica sólo faltaba en Roma un colegio portugués, para la formación de jóvenes eclesiásticos de las diócesis de Portugal y de sus colonias.

Ya en 1894, escribiendo a los Operarios de Roma, recién establecidos en el palacio Altemps, don Manuel les hablaba de su proyecto de un colegio portugués en la ciudad eterna: «sería para nosotros mejor que el colegio de Lisboa, y principio y fuente de muchas fundaciones en Portugal».⁸⁹ El 18 de mayo solicita a Andrés Serrano que, a través

87. Cf. F. de ALMEIDA, *História da Igreja em Portugal*, III, p. 559-561, 601.

88. F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 233.

89. *Escritos III*, vol. 8º, doc. 63; cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 233. Puede verse la carta del patriarca de Lisboa a los obispos portugueses sobre el colegio de Roma (junio de 1896), así como el borra-

de monseñor Vico, haga llegar al cardenal de Lisboa su ofrecimiento de recibir a los primeros colegiales portugueses en el colegio español y luego buscarles casa propia.⁹⁰

Ya hemos visto cómo en junio de 1896, en el segundo viaje que realiza a Lisboa, uno de los asuntos que trata con el cardenal es precisamente la fundación del colegio portugués en Roma. Enseguida comienzan a darse los pasos ante la Santa Sede. Poco antes había escrito: «De todos los proyectos, el más fácil y eficaz y hacedero es el del colegio portugués en Roma bajo la iniciativa de los Operarios diocesanos».⁹¹

El cardenal Mariano Rampolla, secretario de Estado vaticano, escribe al nuncio en Lisboa y le pide, en nombre de León XIII, que apoye la idea, pues es de tanta importancia para el futuro del país. Monseñor Giacomo della Chiesa –futuro papa Benedicto XV– comunica la buena acogida de la iniciativa en los círculos más elevados del Vaticano. Igualmente monseñor Vico, por quien conocemos todos estos detalles, cree realizable a corto plazo el proyecto y comunica a los Operarios que preparen la circular para los obispos portugueses. Vico termina su carta con esta expresión: «Faltaba Portugal. ¡Con cuánta complacencia abrazará el Pontífice a este Benjamín! ¡Adelante, pues!».⁹² Con estos ánimos, don Manuel redacta las bases del futuro colegio, a las que hemos aludido.

Así las cosas, en abril de 1898 llegó a Roma D. António Barroso, entonces obispo de Meliapor. Andrés Serrano habla de un obispo portugués «que ha sido de Mozambique... y ahora va a la India..., lleva el encargo de estudiar cómo se puede transformar San Antonio en colegio».⁹³ En efecto, las primeras iniciativas proponían una reconversión de la centenaria institución de *Sant' Antonio dei*

dor preparado por don Manuel para la circular sobre el «Colegio portugués de San José de estudios eclesiásticos en Roma»: *Escritos III*, vol. 1º, docs. 68 y 69 respectivamente.

90. *Escritos II*, vol. 7º, doc. 101, p. 2.

91. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 53, p. 1 (23 marzo 1896).

92. Cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 233.

93. Carta de Serrano a Miñana: cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 233. D. António Barroso había sido obispo en Moçambique (1891-1897), y después lo fue de Meliapor (1898-1899), antes de pasar a la sede de Oporto (1899-1918).

Portoghesi.⁹⁴ D. António Barroso fue visitado por el rector del Colegio español el 15 de abril: «Después de los primeros saludos, dijo el señor obispo que había pensado visitar el Colegio español y enterarse de su estado y condiciones porque hacía pocos días que había sido recibido por el Santo Padre y éste le había hablado mucho del colegio español y animado para que se fundase en Roma también un colegio portugués».⁹⁵

Aunque las cosas se atrasaron, no desistía don Manuel de su intento, pues todavía el 27 de septiembre de 1899 refería al rector del colegio de Roma: «No me han movido los objetos de gloria de Dios que usted enumera; uno solo me ha excitado un poquitín mis semiapagados entusiasmos de viejo: lo del *Colegio portugués*. Así, explíqueme eso, sus posibilidades, bases, confianzas, etc., que sería lo único que me movería».⁹⁶

En realidad, cuando finalmente puede ir a Roma, la fundación del colegio portugués ya había sido comenzada, pero por otros caminos ajenos a la Hermandad. Las peripecias de su fundación son narradas por el P. José de Castro, en su obra *Portugal em Roma*.⁹⁷ Curiosamente, este autor no dice nada de los esfuerzos paralelos de mosén Sol, pero, en cambio, sí afirma que lo que más impresionó a los sacerdotes residentes en *Sant' Antonio dei Portoghesi* fue la inauguración del colegio español en 1892.⁹⁸ En cambio, sí alude a la iniciativa española para la creación del colegio portugués, aunque de pasada, Pinto Cardoso en su amplio y documentado estudio.⁹⁹

Ciertamente, la idea de don Manuel había encontrado varias difi-

94. Cf. Maria de Lurdes ROSA, «*S. Antonio dei Portoghesi*. Elementos para a história do Hospital nacional português em Roma (secs. XIV-XX)», *Lusitania Sacra*, 2ª série, 5 (1993), p. 319-378.

95. Carta de Serrano a Miñana: cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 233-234.

96. *Escritos II*, vol. 12º, doc. 178, p. 1.

97. José de CASTRO, *Portugal em Roma*, Lisboa, União Gráfica, 1939, II, p. 199-227 y 405-415. Cf. *Appunti per la Storia della fondazione del Collegio Portoghese in Roma*, Roma, Tipografia Forense, 1901. Puede verse una síntesis en «Lusitanum (Pontificium Collegium) (Pontificio Colégio Português em Roma)», en *Seminaria Ecclesiae Catholicae*, Roma, T. P. Vaticanis, 1963, p. 301-302.

98. J. de CASTRO, *Portugal em Roma*, II, 201.

99. Arnaldo Pinto CARDOSO, «A fundação do Colégio Português em Roma e a formação do clero em Portugal no final do século XIX», *Lusitania Sacra*, 2ª série, 3 (1991), p. 315 [291-347].

cultades, siendo una de las principales «la de que los portugueses no pueden perder sus recelos y prevenciones contra todo lo que respire aire español». ¹⁰⁰ Desde Roma, se lo cuenta él mismo al director del colegio de Lisboa: «He sabido aquí la historia del Colegio portugués. Los *Stigmatini* son los que lo dirigen; haga Jesús que vaya bien. De todos modos, se ha *logrado* que vayan a la Gregoriana, y para ello han mediado varios episodios que le contaré cuando no veamos». ¹⁰¹

De hecho, el Colegio Portugués comenzó a funcionar experimentalmente en 1898, con tres alumnos, bajo la dirección de los padres estigmatinos italianos, estableciéndose en la iglesia de *S. Nicola dei Prefetti*. ¹⁰² Su primer director fue el estigmatino P. Riccardo Tabarelli (1851-1909), insigne profesor y teólogo. ¹⁰³ Dos años después pasó a ser dirigido por sacerdotes seculares de Portugal, siendo rector del mismo monseñor Tiago Sinibaldi, antiguo profesor de filosofía tomista en el seminario de Coimbra. ¹⁰⁴

León XIII lo constituyó el 20 de octubre de 1900 por la carta apostólica *Rei Catholicae apud Lusitanos*, haciéndole al mismo tiempo donación perpetua del palacio Alberini –también llamado Senni– (Via del Banco di S. Spirito, 12), para establecer allí su sede definitiva, ¹⁰⁵ sede en que permaneció hasta 1974. ¹⁰⁶ Los grandes benefactores de este Colegio portugués de Roma fueron los Viscondes de S. João da Pesqueira: D. Luís Maria de Sousa Rebelo Vahia y su esposa D.ª Maria Adelaide Pinto da Silva. Como hemos visto en la correspondencia de mosén Sol, el célebre obispo D. António Barroso fue también uno de los mayores impulsores del proyecto, así como monseñor José de Oliveira Machado (rector de *Sant' Antonio dei Portoghesi*) y el caballero António Brás.

100. Cit. por F. MARTÍN HERNÁNDEZ – L. RUBIO PARRADO, *Mosén Sol*, p. 234.

101. *Escritos II*, vol. 12º, doc. 204, p. 1 (2 noviembre 1899); a Andrés Serrano.

102. El acta fundacional, fechada el 6 de mayo de 1898, es recogida por J. de CASTRO, *Portugal em Roma*, II, pp. 205-211.

103. La congregación de los *Stigmatini* había sido fundada en 1816 por Gaspar Bertoni.

104. D. Tiago Sinibaldi (1856-1928) fue rector del Colegio entre 1900 y 1913. A Coimbra había llegado en 1885. Su obra más conocida son los *Elementos de Filosofía*.

105. *Acta Leonis XIII*, 20 (1900), p. 288-293; cf. *Acta Pii X*, 1 (1903-1904), p. 238-239.

106. En octubre de 1975 se inauguró la nueva sede del Colegio en la Via Nicolò V, 3.

4. OTROS PROYECTOS PARA PORTUGAL

Don Manuel había llegado a declarar: «no se satisfaría mi ambición con todo Portugal entero».¹⁰⁷ De hecho, rastreando en su correspondencia, tenemos noticia de otros proyectos para Portugal que no llegaron a cuajar ni a mayores concreciones. Como vamos a ver, el inspirador de nuevas obras es nuestro conocido Andrés Serrano.

Entre las instituciones proyectadas por mosén Sol para Portugal destaca la creación de un colegio o internado nacional eclesiástico en Coimbra, bajo el episcopado de D. Manuel Correia de Bastos Pina. De hecho, el cardenal patriarca de Lisboa no veía clara la creación del antes analizado *Colegio Português em Roma*, prefiriendo la fundación de un gran colegio en Coimbra.¹⁰⁸ Don Manuel acepta inicialmente la idea coimbrana, aunque sin verla clara: «De Portugal hace días no sé; Serrano con proyectos varios, que no me llenan. El último es el establecimiento de colegio en Coimbra, para los alumnos que estudian teología en la universidad. Lo veo oscuro».¹⁰⁹ En todo caso, este tema aparece de modo recurrente en su epistolario a lo largo de cuatro años (1896-1900).¹¹⁰ En marzo de 1899 da a entender que el *Bispo Conde* coimbricense se había enfriado en su apoyo:

«Mi ilusión [...] hubiera sido lo de Coimbra, cuando aquel obispo estaba algo inclinado. Un colegio allí de 25 o 30 chicos para la diócesis, y luego el ofrecimiento de hospedaje a los que cursan la teología en la Universidad, dándoles la manutención como la tendríamos nosotros, y con carácter y la realidad de hacerles con ello un obsequio y un beneficio, y por lo tanto pudiéndoles obligar a las prescripciones de un reglamento, puesto que vendrían voluntarios y por conveniencia, eso... lo veía honroso y

107. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 4b.

108. Cf. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 122, p. 3. Algo semejante había propugnado años antes Tomás Cámara, obispo de Salamanca, para España: la creación de un centro superior de estudios eclesiásticos en Salamanca; vid. A. VÁZQUEZ GARCÍA, «El Padre Cámara, figura preclara del episcopado español y fundador de los estudios eclesiásticos superiores de Calatrava», *Hispania Sacra*, 7 (1954), p. 327-358. Ambos prelados debieron conocerse personalmente, pues el patriarca de Lisboa visitó Salamanca en abril de 1889.

109. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 29, p. 5 (8 febrero 1896).

110. Véanse, por ejemplo, los docs. 22, 27, 33, 38b, 41, 46, 54 y 62 del mismo vol. 9º.

decente, y no me hubiera intimidado ni debía hacer usted tanto caso de los *gestos* del cardenal y las timideces de ser españoles, etc.».¹¹¹

Finalmente desiste: «Tendremos que abandonar lo de Coimbra, y así lo escrito a Serrano»,¹¹² escribe el 28 de junio de 1900.

En otra ocasión, mosén Sol –informado por Andrés Serrano– habla de la «visita de un director del colegio de San José de Braga que desearía solidar su empresa en aquella diócesis de mil parroquias, y solos 500 seminaristas *perdidos*».¹¹³ Tras varias conversaciones, la cosa no fue adelante: «Respecto de Braga, lo veo una aventura y sobre todo teniendo que mendigarlo. Está allí el otro Colegio del padre López que impedirá que podamos organizar ni esperar limosna alguna. Según dijo usted, había dicho padre cedido ya el Colegio al prelado de la diócesis».¹¹⁴

Más adelantada parece que llegó a estar la creación de un seminario en Évora –en tiempos del arzobispo D. Augusto Eduardo Nunes–, aunque con algunos recelos desde el principio: «Lo que más me ha complacido ha sido lo de Évora. Claro es que debemos ir con cierta seguridad de no tener que arrostrar quebrantos en la diócesis. 2.º Que Dios nos guarde en Portugal; pero como nos es tan indispensable tener *otro* punto de apoyo, aceptaremos cualquier condición».¹¹⁵ Parece que la idea era encargarse de un seminario en Elvas. Tampoco se llevó a cabo este proyecto del sacerdote catalán:

«Mucho me inclinaba a Évora dada su proximidad a España; pero esas contingencias de prelado me han quitado la ilusión. Desde luego que no podemos aceptar lo del Seminario en la capital de diócesis suprimida; pues aunque hay la ventaja del edifi-

111. *Escritos II*, vol. 12º, doc. 54, p. 3-4.

112. *Escritos II*, vol. 13, doc. 136, p. 2.

113. *Escritos II*, vol. 8º, doc. 139, p. 1-2 (24 diciembre 1895). Era arzobispo de Braga D. António José de Freitas Honorato.

114. *Escritos II*, vol. 12º, doc. 54, pp. 2-3. Se refiere al *Seminário de Santo António e S. Luís Gonzaga*, fundado por monseñor Joaquim Fernandes Lopes, que, de hecho, pasaría al *Arcebispo-Primaz* en 1907. Un año antes, en noviembre de 1894, los salesianos se habían hecho cargo del Colégio dos Órfãos de S. Caetano (Braga), hasta entonces dirigido por el abajo mencionado padre Francisco Rodrigues da Cruz.

115. *Escritos II*, vol. 10º, doc. 13, p. 2-3 (19 enero 1897).

cio, en cambio los inconvenientes son mayores. En primer lugar el profesorado, por más que pudiera ser el de la colegiata; pero sobre todo que este obispo u otro que viniera lo más que haría sería tener en aquel punto la gramática y filosofía y la teología en su capital. Otra cosa sería si nos estableciéramos primero en Évora, y luego si convenía una sucursal *allá*, los de ésta irían un día a nuestra casa de Évora. No puede aceptarse, pues, si no es primero en la misma Évora. Si iba a Braga el señor obispo, y quisiera allí favorecer nuestra Obra, quizás entonces sería ocasión de ofrecernos al padre López o hacerlo nosotros independientemente».¹¹⁶

En otro orden de cosas, mosén Sol pensó también abrir en Lisboa un templo de «reparación»; así escribe a Serrano en 1896: «Vea pronto una iglesia o capillita de Lisboa independiente y que tenga casa inmediata arrendada, y llame al doctor Cruz y la instalaremos».¹¹⁷ Este «doctor Cruz» no es otro que el célebre padre Francisco Rodrigues da Cruz (1859-1948). Efectivamente, el padre Cruz fue director espiritual del Seminario menor del patriarcado de Lisboa, primero en Farrobo (1895-1896) y después en el edificio de S. Vicente de Fora, de la capital (1896-1902)¹¹⁸. El caso es que estuvo muy próximo a los Operarios. Debió conocer personalmente a mosén Sol, pero sobre todo sabemos que entabló una buena amistad con Andrés Serrano y en este sentido aparece con relativa frecuencia en las cartas del sacerdote tortosino, siempre designado como «doctor Cruz»: «No deje de pista al doctor Cruz que nos le ha hecho usted simpático a pesar de su poca salud».¹¹⁹ Probablemente don Manuel albergaba esperanzas de que el P. Cruz ingresara en la Hermandad –y habría sido un buen operario si no llevara más de una década con el corazón entregado a la Compañía de Jesús–. Por ello le llega a invitar a España. Particularmente confiaba en él para implantar en Lisboa su obra de «reparación»: «¿Doctor Cruz no vive con ustedes? Cuídenmelo, que lo quiero para nosotros, al menos

116. *Escritos II*, vol. 10º, doc. 36, p. 1-2 (4 marzo 1897). La diócesis de Elvas había quedado extinguida definitivamente en 1882.

117. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 179, p. 2 (27 septiembre 1896).

118. El P. Cruz dejó el cargo de director espiritual de Seminario al comenzar el curso 1902-1903, pero continuó residiendo en S. Vicente de Fora hasta 1910. Maria Joana Mendes LEAL, *O «Santo» Padre Cruz*, 7ª ed., Braga, Ed. A.O., 1991, p. 51-54.

119. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 4b; carta a Andrés Serrano (8 enero 1896).

para la Reparación en Lisboa». ¹²⁰ Por su parte, el P. Cruz escribía el 13 de agosto de 1897: «O P.^e Serrano, reitor do Seminário, insistiu muitíssimo comigo para ir agora na peregrinação de Nossa Senhora de Lourdes e não só insistiu com palavras, mas mesmo com dinheiro para a viagem e não houve remédio senão ceder. Por isso lá vou visitar aquele grande Santuário». ¹²¹

No como profesor, sino como alumno en la quinta do Farrobo, estuvo desde 1895 el célebre Manuel Nunes Formigão (1883-1958), quien posteriormente sería el primer cronista y teólogo de las apariciones de Fátima. ¹²²

También anduvo cerca de los Operarios Manuel Anaquim (1871-1939), canónigo de la catedral de Lisboa desde 1898 y que en 1920 llegaría a ser vicario general. ¹²³ Pues bien, el nombre de Anaquim (o Anaquino) aparece bastante en las cartas a Lisboa del fundador de los Operarios: «Sobre Anaquino, etc., procuren hablar ustedes muy poco, y a Anaquino acariciarle». ¹²⁴

Otro proyecto para Lisboa fue la creación de una «Pía Unión de San Antonio», que recaudaría limosnas a través del «Pan de San Antonio». El 23 de noviembre de 1896 describe su plan a Andrés Serrano:

«1.º Establecer primero la Pía Unión de San Antonio, cuya central está aquí en San Antonio y se pide autorización para fundar ahí el centro nacional o al menos diocesano, si está establecido en otras diócesis ya. Debe procurarse los estatutos o yo se los mandaré. Esta Pía unión se constituirá con una junta cuyo presidente deba ser el director del Colegio de Jesús María José, dedicándose un altar, a ser posible en San Vicente, y con una misa el día 13, o el domingo inmediato, para los asociados, etc., o con el tiempo con una función por la tarde. Además a ser posible un

120. *Escritos II*, vol. 10º, doc. 2, p. 2; carta a Andrés Serrano (2 enero 1897).

121. Cit. por M. J. Mendes LEAL, *O «Santo» Padre Cruz*, p. 62.

122. Cf. Jesué Pinharanda GOMES, «Formigão, Manuel Nunes», en *Enciclopédia de Fátima*, Estoril, Principia Ed., 2007, 232-237.

123. Además del padre Cruz y de Manuel Anaquim, tenemos noticia de otros profesores que enseñaban en S. Vicente: Sebastião José Ruas de Abreu, Sena Freitas, José da Cruz Caldeira, Ribeiro Coelho, Santos Farinha, João Damasceno Fiadeiro y Manuel Jorge da Fonseca (que más tarde sería rector del Colegio Portugués en Roma, entre 1913 y 1924): F. de ALMEIDA, *História da Igreja em Portugal*, III, p. 373.

124. *Escritos II*, vol. 10º, doc. 43, p. 1-2 (21 marzo 1897).

boletino mensual de 8 páginas por de pronto a cinco céntimos el número, y cuyos productos sean para la misa y función mensual de san Antonio. Así se logra que si un día nosotros faltamos de ahí, pueda continuar y el santo lo agradecerá. 2.º Constituida la Pía unión, se establece el Pan de San Antonio, con la autorización del señor cardenal Patriarca, cuyos productos de las limosnas sería para los pobres de la parroquia y para las vocaciones eclesiásticas pobres. Los cepillos pueden ponerse en las parroquias que lo soliciten, partiendo el resultado entre los pobres o asociaciones caritativas de la parroquia, y la otra mitad para el colegio». ¹²⁵

Sin embargo, tres semanas después se queja al mismo interlocutor: «Veo no tiene ánimo de revista fija de 4 páginas mensual, ni de fundar junta para la Pía unión. Si yo supiese portugués, con ocho días ahí formaba junta, y ella con un vice-director cualquiera lo llevaría». ¹²⁶

5. REFLEXIONES FINALES

Después de recorrer la trayectoria de las relaciones de Manuel Domingo y Sol con Portugal –muy esperanzadoras al principio, malogradas después– pensamos que dos son las claves principales de este desencuentro: la funcionarización del clero secular y el choque con la masonería y el anticlericalismo. Lo curioso del caso es que ambos factores estaban también muy presentes en la España de aquel tiempo, pero, ¿en la misma medida? Hay que decir que, en ese tiempo, la problemática religiosa de Portugal era bastante parecida a la de España, con una Iglesia inadaptada a los nuevos tiempos y a la vez hostigada por un liberalismo laicista y por la masonería. ¹²⁷

125. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 220, pp. 3-4. Continúa escribiendo el sacerdote catalán: «Para el boletín, tengo toda la colección en Tortosa del Eco Franciscano, que trae la sección Antoniana, con lo cual hay bastante para escribir boletines toda la vida sin trabajo, con tal tenga una vida quieta de mesita el que lo haya de escribir. Además hay en Bilbao la revista de el Pan de San Antonio, y a «docenas» de extranjeros, y podría suscribirse a alguno».

126. *Escritos II*, vol. 9º, doc. 230, p. 1-2.

127. Puede verse una síntesis del problema en José A. FERRER BENIMELLI, «La masonería y la Iglesia en el siglo XIX español», en AA. VV., *La cuestión social en la Iglesia española contemporánea*, R. M. de El Escorial, EDES, 1981, p. 225-283.

En otro orden de cosas cabe contar con el posible papel de la idiosincrasia lusa, también en el ámbito religioso.¹²⁸ Y tampoco debemos minimizar la dificultad impuesta por el carácter de extranjeros –y concretamente españoles– de los Operarios, dificultad de la que siempre fue consciente el fundador de la Hermandad.

Repitamos aquí las duras palabras que el sacerdote catalán escribía en el verano de 1896: «encargaré a los nuestros pidan a Dios la *persecución* en ella contra el clero, hasta lograr la separación de la Iglesia del Estado».¹²⁹ Para entender esta llamativa expresión de don Manuel, debemos tener presente que con la instauración del liberalismo en Portugal, el clero secular adquirió un estatuto de doble dependencia: de los obispos y de los gobiernos, además de la dependencia económica respecto a las poblaciones que lo sustentaban. Es decir, que los curas fueron semi-funcionarizados. Así explica esta situación de burocratización clerical el historiador Vítor Neto:

«O poder civil procurou controlar o acesso dos clérigos aos cargos religiosos. Para isso começou por diminuir as atribuições da hierarquia católica neste processo, ao estabelecer que as provas dos candidatos propostos para igrejas paroquiais fossem feitas perante a Junta do Exame das Ordens Regulares [...]. Para domesticar a Igreja, o poder civil impôs, a partir de 1862, que a admissão dos sacerdotes ao serviço paroquial se passasse a fazer através de concursos por provas públicas ou documentais realizados perante os prelados diocesanos, mas controlados, em última instância, pelos governos».¹³⁰

Ahora bien, la cuestión es que en España el panorama no era muy diferente, como puede verse en el informe escrito por monseñor Vico en 1891,¹³¹ y como ha sido señalado por diversos historiadores de la

128. En este sentido véase el incitante ensayo de Bento DOMINGUES, 2ª ed., *A religião dos portugueses*, Porto, Figueirinhas, 1989, p. 15-79.

129 *Escritos II*, vol. 9º, doc. 135, p. 4.

130. V. NETO, *O Estado, a Igreja e a Sociedade em Portugal*, p. 120. Cf. Joaquim Maria LOURENÇO, *Situação jurídica da Igreja em Portugal*, 2ª ed., Coimbra, Coimbra Ed., 1943, p. 88-93.

131. Cf. Vicente CARCEL ORTÍ, *León XIII y los católicos españoles: Informes vaticanos sobre la Iglesia en España*, Pamplona, Eunsa, 1988, p. 130-134.

Iglesia española contemporánea.¹³² Pero, lo que es cierto es que don Manuel sí percibió cierto contraste.

Entre los posibles testimonios recogidos de la literatura portuguesa de la segunda mitad del siglo XIX queremos recordar aquí a Eça de Queirós, durante algún tiempo presentado equívocamente como «mangeur de curés».¹³³ El personaje queirosiano más revelador para nuestra perspectiva es el padre Salgueiro, presentado por Eça en *A Correspondência de Fradique Mendes* (1900).¹³⁴ Según el autor –con evidente exageración–, este personaje «resume mesmo, com uma fidelidade de índice, o pensar, e o sentir, e o viver, e o parecer da classe eclesiástica em Portugal». Este buen hombre entendía el sacerdocio como una mera función civil: «Para ele o sacerdócio (que de resto ama e acata como um dos mais úteis fundamentos da sociedade) não constitui de modo algum uma função espiritual – mas

132. Cf. José ANDRÉS-GALLEGO – Antón M. PAZOS, *La Iglesia en la España contemporánea/1, 1800-1936*, Madrid, Eds. Encuentro, 1999, 127-129; William J. CALLAHAN, *La Iglesia Católica en España (1875-2002)*, Barcelona, Crítica, 2003, p. 163-166, 172-174. Desde otra perspectiva, un poco más positiva, véanse Baldomero JIMÉNEZ DUQUE, *La espiritualidad en el siglo XIX español*, Madrid, UPSA-FUE, 1974, pp. 35-53; y Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, «Clero viejo y clero nuevo en el siglo XIX», en su obra *La Iglesia española en el siglo XIX. Desafíos y respuestas*, Madrid, U. P. Comillas, 2005, p. 73-111. Desde el campo literario pueden consultarse Soledad MIRANDA GARCÍA, «La religiosidad española a través de la gran novela decimonónica», en *Iglesia, sociedad y política en la España contemporánea*, R. M. de El Escorial, EDES, 1983, pp. 249-407; Yvan LISSORGES, *El pensamiento filosófico y religioso de Leopoldo Alas*, Clarín, Oviedo, GEA, 1996, p. 64-74.

133. En *O Crime do Padre Amaro* hemos de reconocer que la cuestión del celibato sacerdotal no es abordada con profundidad, ya que Amaro nunca tuvo auténtica vocación. No obstante, lo que ahora nos interesa destacar es que este personaje, que por una parte es empujado al sacerdocio por diversas circunstancias externas, por otro lado es un estado elegido por él mismo como medio de ascenso social y de promoción personal. La crítica queirosiana a la clase clerical apunta sobre todo al cura-funcionario público, dependiente de la política y político él mismo, para quien el sacerdocio era una carrera en lugar de una vocación, y la liturgia y los sacramentos, un modo de vida en vez de celebración y servicio. Nótese en este sentido, la figura hasta cierto punto redentora del abade Ferrão, introducida por Eça en la refundición de *O Crime*, ilustrando la vertiente caritativa del sacerdocio.

134. J. M. EÇA DE QUEIRÓS, «Carta XIV: A Madame de Jouarre», en *A Correspondência de Fradique Mendes*, Lisboa, Ed. Livros do Brasil, s.d., p. 207-214. Para otros enfoques literarios puede verse Maria de Fátima MARINHO, «Padres e frades: de malditos a corruptos», *Revista da Faculdade de Letras – Línguas – e Literaturas*, II Série, 22 (Porto 2005), p. 221-234.

unicamente e terminantemente uma função civil. Nunca, desde que foi colado à sua paróquia, padre Salgueiro se considerou senão como um funcionário do Estado, um empregado público». ¹³⁵ Para él, los sacramentos son meras ceremonias civiles que garantizan el buen orden social. ¹³⁶ En suma, se trata de una religión como práctica material y espectacular y no como vivencia espiritual. ¹³⁷

Sin embargo, si toda generalización negativa es injusta, también en este caso debemos suponer que existiría una gran variedad dentro del clero portugués de la época. De hecho, en Lisboa los Operarios entraron en contacto con algunos sacerdotes ejemplares, pero el caso es que —en contra de lo previsto—, no surgieron vocaciones portuguesas para la Hermandad.

Por otro lado mosén Sol comenta en noviembre de 1898: «Portugal me interesa porque está destinada a desaparecer, como España, por resolución de las sectas». ¹³⁸ A este respecto José Manuel Cuenca comenta lo siguiente:

«Para una exacta valoración del alcance de la obra renovadora emprendida por la Iglesia lusitana en tiempos de León XIII, no

135. *A Correspondência de Fradique Mendes*, p. 208.

136. Como Eça-Fradique señala con fina ironía, la idea que el padre Salgueiro tiene de su misión determina su conducta: «Nunca abre o Breviário [...]. Enquanto a orações, meditações, mortificações, exames de alma, todos esses pacientes métodos de aperfeiçoamento e santificação própria, nem sequer suspeita que lhe sejam necessários o favoráveis. Para quê? Padre Salgueiro constantemente tem presente que, sendo um funcionário, deve manter, sem transigência, nem omissões, o decoro que tornará as suas funções respeitadas do mundo»; *A Correspondência de Fradique Mendes*, p. 211-212. Por otra parte, como «empleado», sus ocupaciones se dirigen a procurar una mejora de empleo por parte de la Secretaria dos Negócios Eclesiásticos. El autor termina con la noticia de que el padre Salgueiro va a ser nombrado canónigo.

137. En aquel tiempo escribía GOMES DOS SANTOS: «entre nós se mantém a mesma rotina imobilizada, não se tendo sequer reformado os seminários, do que tão urgentemente se carece. Dentro em poucos anos, teremos nos outros países um clero modelar, enquanto entre nós o Padre se limitará ainda a ser um 'oficial de missa', que confinou o mundo dentro da sacristia, e que nem sequer tem curiosidade»; *O Catolicismo em Portugal*, Póvoa de Varzim, Povoense Ed., 1906, p. 18. No muy diferente es el diagnóstico crítico ofrecido por el padre SENA FREITAS en *A alta educação do Padre* [1909], Lisboa, Roma Ed., 2003. En esta línea es interesante el testimonio, necesariamente personal y subjetivo, de Mário MARTINS, recogido en la antología de Jorge Sans Vila, *¿Por qué me hice sacerdote?*, 7ª ed., Salamanca, Sígueme, 1992, p. 86-100.

138. *Escritos II*, vol. 11º, doc. 174b.

puede olvidarse el hecho de que los obstáculos que se opusieron a su cumplimiento fueron mayores que los que debió vencer la hispánica [...]. La cuantía y pujanza de las fuerzas adversas a la propagación de la doctrina católica eran considerables en el Portugal finisecular. Amparada por su decisivo influjo en el nacimiento del *establishment* liberal, la masonería gozaba de enorme predicamento en las esferas dirigentes. El espectro de su omnímodo poder [...] no poseyó en ningún otro país de vieja cristianidad mayor realidad que en tierras lusitanas».¹³⁹

Lo cual no significa que debamos conceder a la masonería todo el protagonismo en la controversia anticlerical, pues esta tendencia estaba muy presente en el socialismo y en el republicanismo.¹⁴⁰

Antes de terminar, podemos aludir a los comentarios sobre Portugal de otro sacerdote catalán, coetáneo y amigo de mosén Sol: Enrique de Ossó, pues ambos son muy coincidentes. El P. Ossó, fundador de la Compañía de santa Teresa, viajó a Portugal –centro y norte– en tres ocasiones: octubre-noviembre de 1883, noviembre-diciembre de 1886 y octubre-noviembre de 1892.¹⁴¹ Ya en su primera visita –preparando su primera fundación en suelo portugués– escribe desde Braga: «Son muy buenos en esta ciudad, a diferencia de otras que insultan a todos los sacerdotes».¹⁴² Pocos días después, desde Oporto, comentará: «Esta gente es buena y muy sencilla, pero orad para que las cabezas estén conformes [...]. Los buenos son muy buenos, pero los malos

139. J. M. CUENCA, *Estudios sobre la Iglesia española del XIX*, Madrid, Rialp, 1973, p. 207-208. Algunos datos sobre las conexiones entre la masonería portuguesa y la española pueden rastrearse en José Freire ANTUNES, *Os espanhóis e Portugal*, 2ª ed., Lisboa, Oficina do Livro, 2004, p. 447-454 y 484-488.

140. Cf. Jorge Borges de MACEDO, «O anticlericalismo em Portugal no século XIX. Ensaio de uma perspectiva sociológica», *Communio*, 2 (1985), p. 440-450; Fernando CATROGA, «Cientismo, política e anticlericalismo», en *História de Portugal. V: O Liberalismo (1807-1890)*, dir. por José Mattoso, Lisboa, Círculo de Leitores, 1993, pp. 583-593; Manuel CLEMENTE, «Clericalismo e anticlericalismo na cultura portuguesa», en *Portugal e os Portugueses*, Lisboa, Assírio & Alvim, 2008, 30-32 [21-33].

141. Cf. Marcelo GONZÁLEZ MARTÍN, *Enrique de Ossó: La fuerza del sacerdocio*, Madrid, BAC, 1983, p. 212-215, 251-253, 348-349; Joan GABERNET, *Enrique de Ossó: un contestatario leal*, Barcelona, Sociedad de Educación Atenas – Eds. STJ, 1987, p. 260-262, 285-286, 329.

142. *Cartas de Enrique de Ossó*, Barcelona, Eds. STJ, 1969, p. 311.

son rematados». ¹⁴³ Y en otra ocasión: «Las cabezas flojas, malas, pésimas; el pueblo sencillo, religioso y bueno. La corriente del desorden de la época que constatamos en todas partes, reina en Portugal con notable superioridad». ¹⁴⁴ Importa retener la comparación que realiza este eclesiástico catalán: hay desorden en todas partes, pero más en Portugal. ¹⁴⁵

El penúltimo día de 1901 escribía mosén Sol: «De Lisboa ya no tenemos esperanzas de volver, al menos por hoy». ¹⁴⁶ De hecho, los Operarios tardarán casi un siglo en volver a Portugal. En concreto, es en 1995 cuando se le encarga a la Hermandad la formación espiritual de los seminaristas mayores de Évora. Unos años antes, en 1988, la Hermandad se había establecido en Brasil. ¹⁴⁷

RESUMO

Este artigo pretende compreender o processo de desencantamento com respeito a Portugal de Manuel Domingo y Sol (1836-1909), fundador da Fraternidade dos Padres Operários Diocesanos. Analisa-se nomeadamente a correspondência deste padre espanhol –que realizou duas viagens a Portugal (em 1895 e 1896)– em relação com as suas iniciativas para melhorar a formação do clero luso: um colégio de vocações em Lisboa e um colégio português em Roma, para além doutros projectos menos concretizados. De especial interesse é o diagnóstico que faz da sociedade e o clero da época.

143. *Cartas de Enrique de Ossó*, p. 312.

144. Cit. por J. GABERNET, *Enrique de Ossó*, p. 261.

145. Es interesante ver cómo enlaza su diagnóstico del laicismo en España con lo que sucede en Portugal: «Este temor de no contentar al César, con el peligro de no contentar a Dios, esa inclinación al manejo y a las transacciones, deslumbrantes, si queréis, pero que se volverán desastrosos, me temo con fundamento que corromperán nuestro carácter. ¿Serán nubes de paso? Dios lo quiera. Pero, ¡ay!, si se nos estancan. Me temo que no veremos claro y que, como en Portugal, con el tiempo habrá muchos ‘canes muti non valentes latrare’»; cit. por J. GABERNET, *Enrique de Ossó*, p. 261.

146. *Escritos II*, vol. 14º, doc. 309, p. 3.

147. Actualmente los operarios están presentes en la parroquia S. Geraldo Magella de São Bernardo do Campo (São Paulo).

ABSTRACT

This paper intends to understand the process of disenchantment in relation to Portugal of Manuel Domingo y Sol (1836-1909), founder of the Fraternity of the Diocesan Laborer Priests. This essay analyses particularly the correspondence of this Spanish priest –who made two journeys to Portugal (1895 and 1896)– in relation with his enterprises to improve the formation of Portuguese clergy: a school of vocations in Lisbon and a Portuguese College in Rome, apart from other projects scarcely undertaken. The most interesting aspect of Manuel Domingo's writings is his diagnosis of society and clergy of the time.

LA PRIMERA VERSIÓ ORIGINAL DEL POEMA LLATÍ
«IN BOLSCEVIKUM HODIERNUM»
DEL DOCTOR JOSEP FONTS I SURINYACH (1877-1930)

JESÚS ALTURO I PERUCHO

Mossèn Josep Fonts i Surinyach, eruditíssim humanista d'època contemporània i, per això mateix, ben oblidat en els nostres dies,¹ fou un dels pocs i egregis llatínistes capaç de fer servir amb tota desimboltura i remarcable elegància la llengua de Ciceró, tant per a les seves composicions en prosa com en vers.² No endebades, el doc-

1. Apareix, tanmateix, al *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol.II, Barcelona, 2000, p. 202, en una entrada que li dedica el també erudit Ramon Ordeig i Mata i és considerat, naturalment, a l'excel·lent florilegi de J. MEDINA, *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles X-XX (Antologia)*, Bellaterra 1996, pp. 217-227, qui se n'ha tornat a ocupar a l'article *Una polèmica a la premsa vigatana entorn de la imitació dels ritmes clàssics en català: Josep Fonts, Joan Franquesa i Josep Maria Llovera*, «Ausa», XXI, 151 (2003), pp. 75-87. De la mateixa manera en parla breument I. ROVIRÓ, *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del Seminari de Vic (1749-1968)*, Vic 2000, p. 174. Vegeu, també, la meua nota 4.

2. Si bé el doctor J. Fonts és més conegut –diguem-ho així– per les seves composicions poètiques en llatí, també va escriure en aquesta llengua textos en prosa, com, per exemple, correspondència creuada amb altres humanistes del seu temps com l'escolapi pare Tomàs Garrido Sàez (1879-1937), oriünd de Budia, Guadalajara, però resident a Mataró el 1922, o el claretià Manuel Jové i Bonet (1895-1936), natural de Vallbona de les Monges i assassinat a l'inici de la Guerra Civil, que creà el 1927 la revista *Candidatus Latinus*, esdevinguda després *Palaestra Latina*. Aquest

tor Josep Torras i Bages ja havia vist en ell «el nostre petit Horaci» quan encara era ben jove.³ I no li mancava raó al venerable bisbe de Vic per a atorgar-li aquell títol de glòria.

Recordem, però, d'antuvi que mossèn Josep Fonts i Surinyach havia nascut a Santa Maria d'Horta d'Avinyó el 19 de setembre de 1877. S'ordenà de prevere el mateix dia de 1903, en fer els 26 anys, i el 10 de juny de l'any següent fou nomenat vicari i mestre de Cabrianes. El 21 de novembre de 1908 passà, en qualitat també de vicari, a Sant Cristòfor de Campdevàrol. Des d'octubre de 1909 exercí com a professor del Seminari de Vic, on regentà successivament les càtedres de Llatí, Humanitats, Retòrica i Poètica. El juliol de 1915 obtingué la llicenciatura en Sagrada Teologia pel Seminari Pontifici de Tarragona. Morí el 17 d'octubre de 1930, als 53 anys acabats de complir, per tant.⁴

capteniment erudit era força usual. Valgui a tall de mostra una breu nota en una targeta de visita, un díptic, que en data indeterminada el jesuïta pare Jaume Nonell deixà al doctor Fonts, reflex de la pregona formació humanística dels eclesiàstics de l'època:

«Fonts es tu; et robur de fonte poëseos hauris.
Purius ex ipso fonte bibuntur aquae.
Pignus amoris,

Iacobus Nonell, S. I.»

Bé és veritat, però, que el pare Jaume Nonell i Mas (1844-1922) fou professor de Retòrica, i autor de llibres i estudis d'interès, entre els quals diversos de gramaticals i un d'aquests un *Tratado de la cantidad prosódica y de la formación de las palabras latinas*, Barcelona 1882. Basti veure l'article de J. SOLÀ, *L'obra gramatical del pare Jaume Nonell*, dins *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. 6, Abadía de Montserrat 1987, pp. 231-242, i A. ÀLVAREZ VILLA, *sub voce* al *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* cit., vol. II, pp. 720-721. Fins i tot en temps més recents, i ja inicialment decadents en el conreu del llatí, els espectacles col·legials coneguts amb el nom d'«acadèmies» no deixaven de fer ús del llatí, ni que fos un «llatí macarrònic de secà», com se'ns diu respecte del Seminari de Barcelona a l'amè i ben escrit llibre de GUILLEM DEL MÓN (pseudònim de mossèn Joan Subirà i Rocamora), *La traca. Trapelleries seculares d'un Seminari pre-conciliar*, Barcelona 1983, p. 40.

3. Així ho conta mossèn J. GASOL, *Memòries d'un escolà de la Guia. Petita història d'un quart de segle: 1924-1948*, Manresa 1998, p. 269.

4. Vegeu el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich*, LXXXV, 1930, p. 470, i, sobretot, la nota necrològica que li dedicà la malauradament desapareguda revista *Palaestra Latina*, Annus Scholaris I. Num. 2, 1930-1931, Mense Novembri a. MCMXXX, p. 31, on llegim: «PALAESTRA LATINA pullo hanc pagellam induere cogitur et lacrimis interlinere. Nuntio luctuosissimo contristati sumus, quo Rdu. Dr.

Ja ben aviat publicà textos poètics en llatí. Així, M. S. Salarich esmenta la seva participació en la composició de les poesies que precedien els programes de les festes i certàmens organitzats per l'Acadèmia del Cíngol de Sant Tomàs,⁵ i en les poesies primer recitades en el Círcol literari i després publicades en periòdics vigatans.⁶ Per la seva banda, mossèn Gasol ens recorda que al Seminari Vell de Vic es col·locà, al vestíbul, una làpida commemorativa dels professors i seminaristes morts en la Guerra Civil, al costat d'altres dues dedicades, respectivament, a sant Antoni M. Claret i a Jaume Balmes. Totes tres eren compostes en llatí: la primera per mossèn Joan Colom i Grau (1905-1991), gran admirador de mossèn Cinto Verdaguer;⁷ la segona per l'il·lustre canonge Jaume Collell (1846-1932) i la de Balmes, per

Antonius Reixach nostrum moderatorem oppressit. Subito mortis periculo, ut credebatur paucis ante diebus, de nostro Fontio meliora sperabamus, cum hujus schedae postalis missionem accepimus:

Rdo. P. Emm. Jové, C. M. F.
Vici, 17 oct. 1930

«Carissime: Dolore oppressus tibi verba faciam. Hodie fere hora septima matutina Fontius noster egit animam *peritonitico* morbo correptus. R. I. P. Abs dubio in pace requiescit qui heri Ssmo. Viatico iterum solemniter recreatus et in finem plane sui compos vernacula lingua dixisse fertur: «Contritus morior». Tuam vix PALAESTRAM laetus legentem audivi, cum in altera palaestra, patientiae scilicet christianae in doloribus tolerandis, mirum in modum se exercuit, in qua bravium jam comprehendit, ubi lux perpetua luceat ei. Lugent familiares, conlegae, Seminarium, Latinae etiam litterae lugent».

Hortae in vico provinciae Barcinonensis natus est anno 1877. Caelesti adflatui obsequens ad Seminarium Vicense se contulit, ubi Sacerdotalibus studiis operam frugiferam dedit. Sacram ordinationem ubi recepit paroeciali munere functus est, donec anno 1913 a perinlustri Episcopo Torras et Bages ad cathedram rethorices est cooptatus. Latinitatis excultor egregius fuit cum vineta tum soluta oratione. Praecipua ejusdem opera recensentur *Nova lira, Episcopalia, Tentamina Hexametri et Odarum Liber* cui postremam manum nondum inposuerat, praeter quosdam in ALMA ROMA articulos in lucem editos.

Sacerdos fuit eximiae in Deum pietatis. Doctiores homines eum toto corde colebant, maxime P. Thomas Vinyas, Sch. P., P. Reuss, C. SS. R., Prof. Galdi, P. Tarrats, S. I., et carissimus hujusce nostri commentarii Moderator praeclarus, qui eum fratris loco habebat. Vita decessit die 17 mensis octobris, omnibus Ecclesiae auxiliis communitus quae piissime excepit. R. I. P.»

5. M. S. SALARICH, *Poesia vigatana del segle XIX*, «Ausa», XXVIII (1960), p. 22.

6. *Ibidem*, p. 27.

7. M. M. MIRÓ, *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* cit., vol I, Barcelona 1998, p. 572.

mossèn Fonts,⁸ «famós poeta en llengua llatina».⁹ I mossèn Gasol encara ens explica que el més important acte acadèmic del Seminari «era el de la festa de Sant Tomàs. N'era el número principal –continua– la discussió pública i en llatí ... d'una tesi de Teologia o Filosofia, segons els anys. Tradicionalment –prosegueix–, fins el 1936 i els primers anys de la postguerra, la sessió s'acabava amb el cant de l'*Hymnus auditorum Seminarium* (val a dir, l'himne dels estudiants del Seminari). A ple pulmó, amb lletra del “petit Horaci”, mossèn Josep Fonts, fill il·lustre d'Avinyó, afirmaven:

*Vicenze Seminarium! Te nostra pangunt pectora:
Nobis nihil devinctius, nil vixque nobis carius».*¹⁰

Pensem, a més, en els seus llibres, com els esmentats *Nova lyra*, *Episcopalia*, *Tentamina hexametri* i l'inacabat *Odorum liber*. L'expedient de censura eclesiàstica de la primera d'aquestes obres, *Nova lyra*, publicada a Barcelona,¹¹ es conserva justament a l'Arxiu Diocesà de Barcelona i crec que val la pena de donar-lo a conèixer, perquè aquí ja es veu l'alta estima en què era tingut mossèn Fonts. Comença amb la instància de l'autor, que deia:

«M. I. Sr.

El infrascrito José Fonts y Surinyach Pbro. de la Diócesis de Vich, á V. S. con el mayor respeto expone:

Que, deseando publicar una obrita titulada «Nova lyra» que contiene himnos y odas originales latinas, juntamente con su traducción catalana en verso por el Rdo. Luís Vinyas Pbro.:¹²

8. Edita els versos J. MEDINA, *op. cit.*, pp. 226-227.

9. J. GASOL, *op. cit.*, p. 269.

10. *Ibidem*, p. 283-284. Mn. Gasol també ens diu que «estranyament, l'any 1942, aquest himne deixà de cantar-se».

11. Amb el subtítol *Himnes y odas llatines* de Josep Fonts, Pbre., traduïdes al català en vers per Mn. Lluís Vinyas, Pbre, Vich, Agost de 1910, Barcelona. Imprempta de Guinart y Pujolar, Carrer del Bruch, 63.

12. Mossèn Lluís Vinyas i Canadell, de qui diu el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vic*, del dilluns 31 de gener de 1944, núm. 2293, p. 55: «El día 19 del actual fallece en la Casa Asilo de Sacerdotes de esta Ciudad el Rdo. D. Luís Vinyas Canadell, pbro., Beneficiado del A. P. de la Catedral. Nacido en San Bartolomé del Grau el día 5 de Marzo de 1878 cursó los estudios eclesiásticos en el Seminario Diocesano, siendo ordenado Sacerdote en las Téporas de San Mateo de 1903, ejer-

A V. S. acude solicitando se digne hacer el oportuno nombramiento de Censor de la misma, á los efectos de la debida Aprobación eclesiástica.

Favor que el exponente espera merecer de la reconocida benignidad de V. S. á quien Dios guarde muchos años.

Barcelona 24 de Agosto de 1910

José Fonts Surinyach Pbro.

M. I. Sr. Vicario general de la Diócesis de Barcelona».

I la censura anà a càrrec de mossèn Josep M. Baranera.¹³ que opinà el següent:

ciendo seguidamente el cargo de Profesor del Colegio de 2ª Enseñanza de San Miguel de los Santos de esta Ciudad hasta 1922 que, por motivos de salud, dejó el cargo. En 1921 fue nombrado Beneficiado del A. P. de la S. I. Catedral. Se dedicó por largos años al ministerio de la Predicación de la Divina Palabra. Fue también Director de la Asociación de las Teresianas».

13. Mossèn Josep M. Baranera i Pasqués havia nascut a Vic el 5 de març de 1873 i estudià al seminari d'aquesta ciutat, però el 4 de novembre de 1896 sol·licità al bisbe de Barcelona que «habiéndole concedido su Prelado diocesano el correspondiente permiso para trasladarse á esta Ciudad con el fin de emprender una carrera en esta Universidad literaria, y, deseando adscribirse á la Parroquial de Santa Madrona, previo siempre lo que V. E. I. estime conveniente ordenarle sobre el particular» li concedís «la debida licencia para poder celebrar en esta Diócesis el Santo Sacrificio de la Misa». Sabem, a més, que, pel cap baix, el 14 de juny de 1911 ja era canonge de la Catedral de Barcelona i que el 28 de febrer de 1915 exercia com a catedràtic d'Economia Política Cristiana al Seminari Conciliar de Barcelona i que també fou nomenat professor especial de Religió i de Moral de «Las Escuelas Normales de Maestros y Maestras de esta provincia», per la qual cosa demanà un professor suplent per a la seva càtedra del Seminari. Morí a la casa rectoral de Sant Genís de Taradell el 5 d'agost de 1920 a les nou de la nit. Fou autor d'algunes obres, entre les quals: *Balmes i la seva obra apologètica-social*. Discurs llegit en la sessió commemorativa del LVII aniversari de la mort del gran filòsof que celebrà l'Associació «Catalunya Vella» el dia 9 de juliol de 1905 al Temple romà de Vich, Vic 1905; *El clasicismo poético de Manuel de Cabanyes*. Oración inaugural del curso académico de 1908-1909 leída en el Seminario conciliar de Barcelona, Barcelona 1909; i en col·laboració amb J. S. Soler, *Luz y tinieblas*. Controversia popular, Barcelona 1909; *La imitación de Cristo en el apostolado popular del sacerdote*, Barcelona 1912; *L'Apòstol de la pau*, Barcelona 1914; *El R. D. Cayetano Soler Pbro: El escritor. El hombre de acción. El apologista. El sacerdote*, por los M. Iltres. Srs. Dr. D. José M^a. Baranera; Dr. D. Sebastián Puig, Canónigos de Barcelona, y Dr. D. Jaime Collell, Canónigo de Vich, Barcelona 1916; *Al Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses*, Ripoll 1926; *Goigs a llaor del Santíssim Misteri de Sant Joan de les Abadesses*, 1978. Tingué també un germà eclesiàstic, Mn. Jaume Baranera, nat igualment a Vic el 1875

«M. I. Sr.

Dando cumplimiento al honroso encargo de V. S. he leído con amor el original de «Nova lyra», selecto florilegio de poesías escritas en los metros más numerosos de la lira latina, en el cual su autor, el joven sacerdote, Rdo. D. José Fonts y Surinyach, ya ventajosamente conocido por su colaboración en la clásica revista romana, intitulada *Vox Urbis*, inspirándose en el espíritu cristiano y cultivando con exquisita elegancia la forma horaciana, se aprovecha muy oportunamente de la feliz conjunción de los Centenarios del inmortal pontífice, León XIII, y del eximio filósofo, Dr. D. Jaime Balmes, Pbro., para panegirizar las eminentes dotes de estas dos lumbreras de la Iglesia y de otros varones beneméritos de la Religión y de la Patria. Con estos temas ha sabido armonizar otros, no menos dignos de ponderación por el contraste que ofrece la presente lucha entre la Verdad y el Error, entre el Bien y el Mal.

Esta colección de poesías va acompañada de una fiel y atilada versión en versos catalanes, debidos a la bien templada lira de otro joven sacerdote, el Rdo. D. Luís Vinyas y Cañadell; y como entrambos textos me parecen ajustados á la más pura ortodoxia y moral cristiana, y pueden, de otra parte, servir de estímulo poderoso á la juventud estudiosa, para cultivar las Bellas Letras en obsequio de nuestra sacrosanta religión, los juzgo merecedores del honor de la publicidad, para la cual se solicita la venia de V. S.

Este es mi parecer, que humildemente someto al superior criterio de V. S.

Dios guarde á V. S. muchos años.

Barcelona 29 de Agosto de 1910.

José M^a. Baranera, Pbro.»

Ni cal dir que la llicència de publicació s'expedí sense cap problema.¹⁴

i mort a Barcelona el 25 de març de 1920, quan estava adscrit a la parròquia de Santa Anna de Barcelona. Extrec aquestes dades de l'Arxiu Diocesà de Barcelona; vegeu també J. BONET, *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, cit., vol. I, p. 194.

14. Però, curiosament sí que tingué alguna dificultat la publicació del seu poema «Sepulchrum episcopi Torras». D'aquesta qüestió me n'ocupo a l'article *La publicació del poema Sepulchrum episcopi Torras del Dr. Josep Fonts i la censura*, en premsa.

Tanmateix un dels seus poemaris més reconeguts foren els *Tentamina hexametri*, recull de poemes compostos en hores desvagades, on agabella versos ja publicats, que havien merescut algun premi en certàmens del gènere o que havien estat concebuts en honor d'algun pròcer il·lustre, al costat d'altres d'inèdits.¹⁵ Entre aquests cal comptar una poesia, *In Bolscevikum hodiernum*, diatriba feta contra el bolxevisme i dedicada a Isidor Vilaró, òptim conreador de la llengua llatina, segons el mateix Fonts, i recent –llavors– traductor de l'obra completa d'Horaci al català en versos ben disposats.¹⁶

El que no ens diu el doctor Fonts, però, és que aquesta mateixa composició inicialment havia estat pensada com una crítica a Alejandro Lerroux, en uns versos acabats de compondre el 8 de març de 1910, però que romangueren inèdits fins a la publicació dels *Tentamina* el 1927, moment en què, reaprofitant-los, els adreçà aleshores contra un enemic polític, sens dubte considerat encara més perillós que l'inefable Emperador del Paral·lel, això és, la facció bolxevic comandada per Lenin, victoriosa a Rússia des de feia un decenni i amb creixent influència en la política del moment arreu del món.

I és que mossèn Fonts, fidel a la història de la literatura llatina, que ja de bell antuvi serví tant per a enaltir els amics i protectors com per a rebaixar els enemics i rivals, dedicà algunes inspirades elegies en honor de personatges contemporanis seus, que admirava sincerament, com fou el cas del bon catòlic Enric Prat de la Riba,¹⁷ per a qui compongué, al cap d'un any de la seva mort, un poema, *Henricus*, «consagrat a cantar la mort gloriosa, l'activitat feconda, el

15. Així ho declara ell mateix en l'endrella *Ad lectorem*: «*Hoc in volumine collegi poëmata, horis subsecivis composita, quorum nonnulla iam separatim edita fuerunt, quum in certaminibus praemium, vel in ephemeridibus censorum laudem meruissent. Verum in his ausus sum paginis fructus aliquot novissimos exhibere meae parum ingeniosae musae, amariores equidem, utpote in viridario natos, quod neque ars ulla politior neque assidua cura excoluerint*», p. 5. L'obra fou publicada a Vic el 1927 i dedicada *Illustri admodum atque amplissimo viro P. Joanni Perelló, SS. CC. qui episcopus Sedis Vicensis renunciatus est*.

16. La publicà el 1922, vegeu J. MEDINA, *Lletres d'enguany i d'antany*, Abadia de Montserrat 2003, p. 38.

17. Per bé que l'autor de *La Nacionalitat Catalana*, contràriament a J. Torras i Bages, «s'apartaria discretament ... [d'una orientació pública] confessional tot i la seva religiositat personal», tal com assenyala A. Balcells, *Evolució del pensament polític de Prat de la Riba*, dins E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa, (1887-1898)*, vol. I, Barcelona 1998, p. 35.

sepeli triomfal del fill il·lustre de Castelltersol», acompanyat d'una traducció de l'escolapi pare T. Garrido,¹⁸ també destacat humanista aquest, com he dit, a qui va dedicada la composició. I com fou el cas, així mateix, de l'esmentat doctor Torras i Bages, a qui mossèn Fonts consagrà uns inspirats i sentits versos amb motiu de la seva mort, que li valgueren, entre altres, el següent comentari aparegut a la, per tants conceptes, memorable revista *La Paraula Cristiana*: «El fons llatí del nostre temperament nacional brolla aquí en versos tan autènticament clàssics com puguin donar-los els poetes llatinitzants de la culta Itàlia, o aquell prodigiós alsacià Reuss, èmul de Prudenci i Ausoni». I continuava encara: «Les virtuts del gran bisbe, els seus pontificals ensenyaments, la seva glòria actual són celebrats amb plectre manllevat al segle d'Horaci i ungit de gràcia cristiana».¹⁹

Però el doctor Fonts també es deixà endur per la crítica a polítics, d'altra banda ben censurables, com és el cas del mencionat Alejandro Lerroux, «llevat de l'odi portat pels polítics de Madrid a Barcelona», en paraules d'E. Prat de la Riba.²⁰ Aquest poema es conserva en versió autògrafa de l'autor i crec que vaga la pena de donar-lo a conèixer com a nova prova de l'alt nivell humanístic del seu autor; del seu esperit perfeccionista, que el duia a una constant correcció i millora, i alhora ens ofereix un nou element per conèixer més bé el seu pensament polític, ben arrelat a la terra, ja en part reflectit en les susdites poesies dedicades als dos prohoms de la pàtria esmentats.²¹

18. *Henricus Prat de la Riba. Memores versus compositi a Iosepho Fonts, pbro. lic. Theol. et in Seminario Trid. Vicensi Humaniorum Litterarum professore*, Vici Typ. Balmesiana MCMXVIII. Vegeu el comentari sobre aquest poema de M. DAUSÀ, «Gazeta de Vich», 8 d'agost de 1918, recollit en extret també als *Iudicia in comentariis periodicis prolata*, aplegats a *Tentamina hexametri*, p. XII. Del pare T. Garrido Sáez (Budia, Guadalajara 7-III-1879, Iratxe, Navarra 26-IX-1937), diu I. LÓPEZ, *sub voce* al *Diccionario Enciclopédico Escolapio*, vol. II. *Biografías de escolapios*, Salamanca 1983, p. 253: «Gran humanista, orador sagrado, y también dotado de vena poética, versificando fácilmente en latín, catalán y castellano». Va residir a Mataró, com he dit, i traduí al català el text llatí de l'*Oda a llaor de les Ss. Juliana i Semproniana Patronas de Mataró*, del pare Miquel Busqué.

19. Al fascicle 3r, del mes de març de 1925, i a *Tentamina hexametri*, p. XVI.

20. Vegeu el seu article «*Mataad*». *A. Lerroux*, publicat a «La Veu de Catalunya» el 19 d'abril de 1907 i reproduït a *Obra completa, 1906-1917*, vol. III, Barcelona 2000, p. 341-342.

21. Sobre la coincidència dels quals vegeu Ll. VALERI, *Ideologies paralelas, Prat de la Riba y Torras y Bages*, «La Vanguardia Española», 1 d'agost de 1967.

La data de la composició, 8 de març de 1910, com he dit, és propera a la Setmana Tràgica, la qual, òbviament no deixà d'impactar el doctor Fonts²², de la qual, sens dubte, feia ben responsable Lerroux i el seu partit. I poc importa ara que l'anticlericalisme no hagués estat, certament, ni suscitat ni tan sols controlat pel lerrouxisme;²³ seria suficient l'opinió creada per «un cor ben harmonitzat de veus dretanes», que «assenyalava els radicals com a principals culpables de la “setmana roja”», imputació en què coincidiren «els conservadors de Maura, els integristes, els ultracatòlics de la Defensa Social i, naturalment, la Lliga, la qual, a través dels seus més alts portaveus, afirmà: “l'acció directiva i decisiva que en les darreres violències ha tingut un partit [que vingué] a pertorbar la normalitat de la vida política catalana [...] és tan evident que ni tan sols cal assenyalar-ho”»; atribuint a Lerroux «“l'obra de perversió moral de les masses” que havia fet possible la Setmana Tràgica».²⁴ D'altra banda, si bé en un primer moment els lerrouixistes defugiren «qualsevol participació i responsabilitat en els successos» i els arribaren a reprovar «atribuint-los a l'anarquisme», el panorama, com assenyala J. B. Culla, «canvià absolutament a partir del novembre de 1909. Caigut Maura, restablertes les garanties i esvaïda –amb l'ascens al poder dels liberals– l'amenaça judicial sobre l'estat major lerrouixista barceloní, el Partit Radical pot emprendre, amb poc risc, una explotació política oberta i indissimulada de la Setmana de Juliol».²⁵ «En resum –conclou Culla–, després d'haver-ne eludit les responsabilitats, els radicals mitifiquen ara “aquella bendita semana de julio de 1909”, en reclamen la paternitat espiritual, en reivindiquen la “gloria” i àdhuc, ocasionalment, se'n proclamen autors».²⁶

I no cal oblidar tampoc altres factors històrics que podien predisposar l'esperit de mossèn Fonts contra Lerroux, car la seva composició encara era cronològicament més propera a la caiguda, el 21 d'octubre de 1909, de Maura, en qui Prat de la Riba, l'admirat

22. De fet, també escriví un poema sobre el tema intitulat *Horrida Barcinone admissa in hebdomada terroris ultima mensis julii MCMIX*, recollit dins l'esmentada recopilació *Nova lyra* cit., pp. 74-79.

23. Com encertadament indica J. B. CULLA, *El republicanisme lerrouixista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona 1986, p. 206.

24. *Ibidem*, p. 213.

25. *Ibidem*, p. 215.

26. *Ibidem*, p. 216.

polític del nostre autor, basava el seu projecte de Mancomunitat que havia d'autoritzar la llei d'Administració local. Afegim-hi, a més, la posterior pujada al poder del liberal Segismundo Moret, la formació de la Conjunción Republicano-Socialista el 7 de novembre, a la qual s'incorporà el Partit Radical; les eleccions municipals del 12 de desembre, que donaren el triomf a liberals i republicans, i la formació de govern per part de José Canalejas després de la dimissió de Moret el 9 de febrer de 1910, cosa que comportà, com a primeres mesures, la dissolució de les congregacions no inscrites en el registre civil i accions a favor de la llibertat de cultes.

Òbviament, com a català i com a catòlic el doctor Fonts, davant aquesta situació, devia albirar un horitzó força entenebrit, i en faria responsable a Lerroux, per anticatalanista i per anticlerical; i en ell veurà un Sinó, el grec que dugué a la ruïna els troians en aconsellar-los que entressin dins la ciutat el cavall de fusta deixat pels aqueus, de la mateixa manera que, un any després, A. Rovira veuria el lerrouxisme com una «mala herba, maleïda herba».²⁷

Però, com ja he dit, el poema fou reaprofitat més endavant per atacar els bolxevics, facció política encara més de témer als ulls de mossèn Fonts. Ofereixo a continuació ambdós textos i assenyalo en cursiva les diferències. Atès que de la primera versió dedicada a Lerroux hom en conserva la redacció autògrafa original amb diverses correccions, també indico en nota, els successius *pentimenti*:

HORAE SUBSECIVAE^a

IN

ADMODUM SCELERATISSIMUM VIRUM^b A. LERROUX

COMMUNI CONCORDIAE PERNICIOSISSIMUM

ET NEQUAM MORUM LICENTIAE FAUTOREM

*Diverso Troiae miscentur moenia luctu...,
ingenti tandem á culmine tota ruit.
Turpibus insidiis, periurique arte Sinonis
Ilion infandum flet tacitumque dolum.*

27. En article aparegut a *La Campana de Gràcia* el 4 de març de 1911, citat per J. B. CULLA, *op. cit.*

a. *Cuidam Sinoni Lerroux*, cancel·lat.

b. *scleratisimo viro*, cancel·lat.

Tetrrior ecce Sinon *alter stat multo* priore,
 quem *peperit feritas* tartareusque furor.
Dulci peiorem Patriae non saecla *viderunt*
 hostem, nec vomuit turpius Orcus adhuc.
Stultitia captus tumida, ut rex ardet haberi,
 iura dare ac leges ipse superbus amat.
 Quos aliis *renuit*, *sibi summos* poscit honores,
 laudes *ac* titulos exigit *ipse sibi*.
 Non *aliis terris curat* commercia rerum
 ferri nostrarum, quas edit immeritus.
 Non *nobis traxit* Progressum, commoda nulla,
ex aliis populis iste Redemptor adhuc;
 errorem tantum malesuadum, iurgia dira
 et constans odium, bella, ferosque modos.
 Culturam populis dare, qua caret *ipse*, ferinus^c
 non *quaerit*, nam *illam*^d nescit amare *ferox*.
 Nititur et pueri blandos *pervertere* sensus.^e
Casti namque^f odio pignora amoris habet.
 Commentis iuvenum mentes, et corda nefandis
 vexat^g promissis, dira suadet eis.
 Hos odisse Deum *conatur*, cunctaque sancta,^h
 omnibus ut *jnequam! sponte sit ipse* deus.
 Ordinis et pacis scelerato crimine sedes
 commaculare pias, ecce opus, ecce labor.
Cernite, mortales, hinc infortunia *nostra*;
Spernantur leges, pellitur usque Pudor.
 Ius dicunt iniustitiam, dominosque, tyrannos;
 Libertas premitur dedecore atque probro...
¡Vere peiorem Patriae non saecla viderunt
hostem, nec vomuit turpius Orcus adhuc!
Postridie Nonas Martii MCMX

c. *venustus*, cancel·lat.

d. Una segona còpia de la primera versió diu *istam*.

e. *Indocilis sensus pueri pervertere gestit*, cancel·lat.

f. *humanos*, cancel·lat.

g. *corrumpit*, cancel·lat.

h. *recta*, cancel·lat.

IN BOLSCEVIKUM HODIERNUM

Horrifico Troiae miscentur moenia luctu;
 ingenti tandem a culmine tota ruit...
 Turpibus insidiis periurique arte Sinonis
 Ilion infandum flet tacitumque dolum.
 Tetrrior ecce Sinon *saevit peiorque* priore,
 quem *feritas peperit* tartareusque furor.
Carae peiorem patriae non saecula *dederunt*
 hostem, nec vomuit turpius Orcus adhuc.
Turgida corda gerens, miser, ut rex ardet haberi,
 iura dare ac leges ipse superbus amat.
 Quos aliis *negat, ipse tumens sibi* poscit honores,
 laudes *et* titulos *exigit atque decus.*
 Non *cupit ad terras alias* commercia rerum
 ferri nostrarum, quas edit immeritus.
 Non *traxit nobis progressum,* commoda nulla,
gentibus ex aliis iste *redemptor* adhuc!
 errorem tantum malesuadum, iurgia dira,
 et constans odium, bella ferosque modos.
 Culturam populis dare, qua caret *ille,* ferinus
 non *satagit,* nam illam nescit amare *rudis.*
 Nititur et pueri blandos *corrumpere* sensus;
namque odio casti pignora amoris habet.
 Commentis iuvenum mentes et corda nefandis
 vexat promissis; dira suadet eis.
Edocet hos odisse Deum, *pia* cunctaque sancta,
 omnibus ut *possit, turgidus, esse* deus.
 Ordinis et pacis scelerato crimine sedes
 commaculare *pias;* ecce opus, ecce labor.
Hinc quot gignuntur mala, quae infortunia *nobis!*
Leges spernuntur, pellitur usque Pudor.
 Ius dicunt iniustitiam, dominosque tyrannos;
 Libertas premitur dedecore atque probro.
Atri nunc Orci furiae procul ite ministrae;
Vadite ab orbe; probris sat necibusque datum!

Com a simple curiositat i per remarcar el paper d'A. Lerroix com a «musa inspiradora» no sols de qui li eren contraris (*o felix culpa!*, en aquest cas), sinó també dels qui l'idolatraven, recordaré els següents dos acròstics, que li dedicà el coreligionari J. Caparrós. Eren com segueix:

GENIO Y GRANDEZA

*Alta cimera es su frente
Luminosa que flamea
Enhiesta perennemente.
Junto a su invicta odisea
Alumbra siempre el ingente
Naife solar de su Idea.
De su numen eminente
Rezuma eviterna tea
Opulenta y refulgente.*

*La elocuencia de su verbo
Enciende recios fervores,
Rimando santos amores
Rinde al necio y al protervo,
Obstruyendo los rencores
Ululantes de un acerbo
Xenofobismo de horrores.*

*Genio viril que somete
A la estúpida carnaza
Rijosa que le acomete.
Cumbre altísima que traza
Iris inmenso, y promete
Amplio horizonte a la raza.*

EXELSITUD

*Abrazado al Ideal
Luminoso que le anima,
Es el recio y liberal
Jalón que abarca la cima
Amplia del lar nacional.
Numen genial que sublima*

De la Patria el historial.
 Recto Juez que no escatima
 Opuesta acción frente al Mal.

Lumbre altiva de emoción
 Es su pura ideología.
 Rebate a la vil Traición
 Refugiado en noble hombría.
 Odios funde su pasión
 Ubicua como una pía
 Xana de excelsa intención.

Guerrilleros del Rencor
 Atacan a este Titán,
 Repúblico indiscutible;
 Cegados por el Error
 Ignoran que golpes dan
 A una potencia invencible.²⁸

Remarquem, finalment, que el propòsit immediat del doctor J. Fonts amb les seves composicions poètiques, de primer contra Lerroux i després contra els bolxevics, era, certament, el de combatre, amb les armes de les seves lletres, unes ideologies i unes polítiques que considerava socialment nocives, però la seva dedicació més general al conreu de la llengua del Laci obeïa, sobretot, al convenciment que el temps consagrat a la llengua mare millora el domini de les llengües filles, car ben clarament el mateix doctor Fonts ens ho explica al seu pròleg, quan diu: «*In his elucubrationibus praecipue id mihi proposui, ut pro mea exigua parte operam darem ne eloquii latini usus magis magisque in desuetudinem abeat, non sine magno detrimento ipsarum, hodie vigentium, linguarum, earum praesertim, quae a latina suam ducunt originem*».²⁹

28. Vegeu J. SAMBLANCAT, *El odio a Lerroux, el mejor amigo de la República*. Colección de artículos publicados en *Renovación*. (Pórtico, prólogo y comentario de Juan Caparrós Escudero). Dibujos de Andreu Damesón, 2ª edición popular, Barcelona 1935. El primer poema ja havia estat publicat, com se'ns diu en el mateix pórtic, a *Progreso*, de Barcelona, el 9 d'octubre de 1932 i reproduït al setmanari *Alerta*, de Mazarrón (Múrcia), el 2 de juliol de 1933. El segon acròstic, també havia estat prèviament publicat al setmanari *Juventud*, de Barcelona, el 25 de setembre de 1934.

29. *Tentamina Hexametri* cit., *Ad lectorem*, p. 6.

Opinió a la qual s'adherirà també el seu docte recensionador de *La Paraula Cristiana*, en remarcar: «Nosaltres ... creiem que la nostra llengua no arribarà a la maduresa fins que tota persona culta –majorment els escriptors– posseirà almenys el llatí clàssic»,³⁰ motiu pel qual judicava, molt encertadament, «de gran profit la tasca d'aquests gloriosos isolats que mantenen en la nostra terra el caliu de la tradició llatinista, guardat gairebé exclusivament en els centres de cultura eclesiàstica», afirmació aquesta darrera ben certa també, si bé, malauradament, en els nostres dies, ja sembla tenir sols un valor històric, perquè, fins i tot als seminaris, l'estudi de les llengües clàssiques, de les llengües sagrades, sembla en preocupant procés de regressió, sense que les institucions civils no en prenguin, ai las!, el relleu.

30. *Op. cit.*, p. XVI.

DEL SILENCIO AL OLVIDO.
EL SACERDOTE Y DIPUTADO REPUBLICANO
JERÓNIMO GARCÍA GALLEGO (1893-1961)

ANTONIO CÉSAR MORENO CANTANO

1. INTRODUCCIÓN

Junto a importantes religiosos que participaron en el régimen del 14 de abril de 1931, que podríamos englobar cerca de tesis próximas al republicanismo radical y al socialismo –como López Dóriga,¹ Basilio Álvarez² o *Juan García Morales* (alias de Hugo Moreno López)³ aparecieron otros sacerdotes que, aunque llegaron a alcanzar la condición de diputados, participaron únicamente en el nuevo sistema político (que algunos de ellos consideraron como el *mal menor*) para defender al catolicismo de las medidas anticlericales de la II República. Nos referimos, por ejemplo, a Ramón Molina Nieto,

1. MORILLAS BRANDY, J. A.: *Luis López-Dóriga, el deán republicano de Granada*. Granada: Comares, 2003.

2. TEZANOS GANDARILLAS, M.: «Basilio Álvarez: “una sotana casi rebelde”», *Espacio, Tiempo y Forma. Historia Contemporánea*. Madrid: UNED, 1997, pp. 151-177.

3. MORENO CANTANO, A. C.: *El anticlericalismo cristiano en España: el caso del presbítero Hugo Moreno López / Juan García Morales (1883-1944)*. Gijón: Editorial Trea, 2013.

Santiago Guallar Poza o Ricardo Gómez Rojí,⁴ y muy próximo a ellos, al menos en estas fechas, nuestro protagonista, el canónigo segoviano Jerónimo García Gallego.⁵

Su bagaje intelectual (bajo la estela del neoescolasticismo, como lo prueban sus continuas citas al cardenal francés Louis Billot)⁶ y político en los inicios del régimen republicano lo mostraban como un decidido monárquico, amante de la autoridad y opuesto al régimen constitucional parlamentario (abogaba por una especie de Estado corporativo), al liberalismo, al sufragio individual... que mantuvo encendidas polémicas con gran número de políticos de la Restauración (Sánchez Guerra, Goicoechea, el conde de Romanones), de la Dictadura (su opinión sobre Miguel Primo de Rivera evolucionará de la plena aceptación al más firme de los rechazos), de la República (Gil Robles), y diarios como *El Debate*. Este medio periodístico, auténtica obsesión en sus años como director del semanario católico *Hogar y Pueblo* (1921-1931), centrará muchas de sus críticas (no menos de veinte artículos rebatiendo sus argumentos), las cuales servirán como excusa perfecta para mostrar a su vez su propio pensamiento en materia política, social y religiosa. Todo ello pese a que, como apuntaba el historiador José María García Escudero, en la mayoría de ocasiones el ideario de *El Debate* y de García Gallego sobre el origen del poder y su finalidad, no presentasen

4. Importantes referencias sobre estos personajes en TEZANOS GANDARILLAS, M.: «El clero ante la República: los clérigos candidatos en las elecciones constituyentes de 1931», en CUEVA, J. de la y MONTERO, F. (editores): *Laicismo y catolicismo. El conflicto político-religioso en la Segunda República*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2009, pp. 276-284.

5. Existen varios estudios de importancia sobre su figura, que traspasan en ocasiones su estricta actuación parlamentaria. Véanse, GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes de la II República: D. Jerónimo García Gallego (1893-1961)», en MAZA, E. y MARCOS DEL OLMO, M. de C. (coords.): *Estudios de historia: homenaje al profesor Jesús María Palomares*. Valladolid: Universidad de Valladolid, 2006, pp. 211-230; *El Norte de Castilla.es*, «Un republicano con sotana», 13 de abril de 2008, www.elnortedecastilla.es/.../republicano-sotana-20080413.html (página web visitada el 1 de junio de 2012); LINAGE CONDE, A.: «9 de octubre de 1931: En torno a un discurso parlamentario del presbítero segoviano Jerónimo García Gallego», *Estudios Segovianos*, 94, 1996, pp. 417-452; y «Un eclesiástico constitucionalista en la Segunda República, Jerónimo García Gallego», *Anuario de historia del derecho español*, 67, 1997, pp. 485-508.

6. *Hogar y Pueblo*, «Contra una alusión una descubierta», 12 de agosto de 1927; o «Los Consejos Económicos y la crisis institucional», 19 de noviembre de 1925.

grandes diferencias en el fondo, más bien en la forma, en la manera de expresarse: «La ardorosa crítica a que sometió esos principios de *El Debate* el canónigo de la catedral de Burgo de Osma, don Jerónimo García Gallego, tiene demasiado de logomaquia para que justifique más que la estricta mención».⁷ Sin embargo, como analizaremos en esta investigación, el discurso del diputado segoviano presentó una gran complejidad, reflejo de alguien que estaba más inserto en el mundo de la política que en el de la propia Iglesia. Institución, esta última, a la que se enfrentó abiertamente en 1936, cuando por motivos de índole electoral –que no religiosos– fue suspendido *a divinis* por el obispo Luciano Pérez Platero. Desde ese instante apoyó abiertamente al Frente Popular, lo que le granjeó calificativos (junto a otros personajes como Leocadio Lobo) por parte del Padre Constantino Bayle –uno de los cerebros de la maquinaria católica a favor del bando franquista– como «procuradores de ideales bastardos en pro del capitalismo».⁸

Este acontecimiento fue un punto de ruptura ideológica clave en su trayectoria vital, que tuvo su fin –como otros muchos– en el exilio, en este caso en Cuba. Hasta llegar a ese punto, es conveniente retrotraernos en el tiempo y profundizar en su brillante etapa de formación en el Seminario de Segovia y en la Universidad Gregoriana de Roma; en su faceta como director de *Hogar y Pueblo* en Burgo de Osma (sus años más prolíficos en escritos, base de su futura acción política), para llegar a su época como diputado en la República, en 1931, los que nos aproximará a su postura parlamentaria en temas claves como la Ley de Confesiones y Congregaciones Religiosas; así como a sus contratiempos electorales en 1933 y 1936, fecha esta última de su despegue de la jerarquía eclesiástica. La Guerra Civil le obligó a exiliarse a Francia, y tras un breve paso por un campo de prisioneros en el Norte de África, al Caribe. Desde La Habana continuará con sus discursos políticos, sin olvidar nunca el dolor que le causó su marginación de la vida católica española.

7. GARCÍA ESCUDERO, J. M.: *El pensamiento de "El Debate": Un diario católico en la crisis de España (1911-1936)*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1983, p. 30, nota a pie de página 66.

8. BAYLE, C.: *¿Qué pasa en España? A los católicos del mundo*. Salamanca: Delegación del Estado para Prensa y Propaganda, junio de 1937, p. 63.

2. UN CURRÍCULUM ECLESIAÍSTICO Y CULTURAL EXCELENTE:
DEL SEMINARIO A LA CATEDRAL DEL BURGO DE OSMA. LA INFLUENCIA DEL
OBISPO GANDÁSEGUI

La figura del sacerdote y futuro diputado a Cortes, Jerónimo García Gallego, ha permanecido prácticamente en el olvido hasta fechas bien recientes. A finales de la década de los noventa, el jurista Antonio Linage Conde publicó sendos artículos sobre su ideal político a partir del análisis de sus discursos parlamentarios y del texto de sus numerosas y voluminosas obras.⁹ El más completo estudio sobre su proyección pública, desde su nacimiento hasta su exilio corresponde al profesor de la Universidad de Valladolid, Ángel García Sanz, que ofreció pistas primigenias sobre el sacerdote segoviano mediante el acceso al Archivo Histórico Diocesano de dicha provincia así como al Archivo Capitular de la Catedral del Burgo de Osma.¹⁰ Otro historiador que se ha volcado en su estudio ha sido el profesor cubano Jorge Domingo Cuadriello, que ha reconstruido con maestría sus años en el exilio en América.¹¹

Todas estas investigaciones, así como la lectura de la prensa de la época y la nueva documentación hallada, nos permitirán ofrecer un cuadro bastante detallado sobre la vida, ideología y actuación política del referido eclesiástico. Como punto de partida hay que resaltar dos condicionantes que determinarán a lo largo de los años muchas de sus acciones. Su amor y vinculación con Segovia, tanto a nivel religioso, cultural, político y económico; y su relación con el mundo agrario. Este último factor tiene su origen en dos circunstancias: primero, su padre era agricultor y, en segundo lugar, la defensa del sector agrícola que hizo el obispo de Segovia, Remigio Gandásegui,¹² uno de los principales mentores del joven García Gallego tras ser nombrado sacerdote.

Su nacimiento se produjo en 1893, en el pequeño pueblo segoviano de Turégano, el mismo que años después celebraría su ascenso social

9. Véase nota a pie de página número cuatro.

10. *Idem*.

11. Destacan dos obras, «Eclesiásticos españoles antifranquistas exiliados en Cuba», *República de las Letras*, junio 2009, Madrid, pp. 72-90; y *El exilio republicano español en Cuba*. Madrid: Siglo XXI, 2009.

12. BERZAL DE LA ROSA, E.: *Remigio Gandásegui (1905-1937). Un obispo para una España en crisis*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1999.

en un importante homenaje.¹³ El camino hacia el reconocimiento público fue duro, ya que a falta de medios económicos tuvo que apoyarse en su brillante capacidad intelectual para lograr sus metas, tal y como aplaudía el semanario *Hogar y Pueblo*:

«Su preeminente lugar es indiscutible, pero nuestra admiración aumenta cuando recordamos el camino tan espinoso por el que su vida ha tenido que deslizarse. Quebrantos de salud y desgracias de familia le salieron pródigamente al paso. Horas de intensa amargura cayeron como copas de hiel sobre su alma, pero su voluntad cada vez más fortalecida, hace que su pensamiento sutil continúe aceleradamente el éxito de sus doctrinas. Las publicaciones de las primeras obras tenían que llevar un sacrificio económico hasta darse a conocer. Se lanzó a tan ardua empresa pobre de dinero, pero riquísimo de fe y ha triunfado porque el hombre animoso siempre vence».¹⁴

En el año 1905 entró en el Seminario Diocesano de Segovia, donde obtuvo en la mayoría de asignaturas la más alta calificación, *meritissimus*.¹⁵ En 1914, seguramente con la ayuda económica de alguna beca del Obispado, se trasladó al Colegio Español de San José

13. *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano en honor del M. I. Sr. Doctor Don Jerónimo García Gallego*. Valladolid: Talleres Tipográficos Cuesta, 1930.

14. *Hogar y Pueblo*, «El doctor García Gallego», 28 de septiembre de 1929.

15. Se nos ofrece un cuadro bastante detallado de su paso por el Seminario en la *Crónica del homenaje* que recibió en Turégano, donde se nos decía sobre este tema: «Llegar al Seminario y captarse el cariño de sus profesores por sus buenas cualidades, fue cosa de momento, figurando en seguida el primero de la clase. Como consecuencia, obtuvo en sus primeros exámenes la nota de *Meritissimus*, que conservó durante todos los cursos. D. Pablo Velasco Truchado, entonces Profesor del Seminario y hoy párroco de Prádena, fue uno de los primeros en apreciar las excelentes dotes del Sr. García Gallego, protegiéndole debidamente y siendo para él un padre cariñoso. Cuando estudiaba tercer año de Latinidad y Humanidades, le llevaba al Seminario para que lo leyera, el *Iris de Paz* y alguna otra lectura de temas de actualidad en España por aquel entonces, en las que él saciaba su espíritu y recibía las primeras impresiones de la política nacional... Haciendo los estudios de Filosofía, y como sus especiales dotes de talento y aplicación le dejaban tiempo sobrado, despertóse en él la afición a trabajos periodísticos, y el primero que hizo para la revista católica *Ora et Labora* de Sevilla, fue premiado con un reloj». *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano...*, *op. cit.*, p. 89.

de Roma.¹⁶ Fundado en 1892 por el sacerdote catalán Manuel Domingo y Sol, principal promotor de la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos del Sagrado Corazón de Jesús, el objetivo fundamental de dicho Colegio era promover la educación romana de los futuros sacerdotes españoles. Para favorecer su subsistencia, el Papa León XIII decidió en 1901 que las rentas anuales de las capellanías fuesen destinadas al Colegio. El Obispado de Segovia fundó dos capellanías a tenor de dicha normativa.¹⁷ Es probable que el joven García Gallego, en virtud a sus excelentes resultados académicos en el Seminario, se hubiese podido beneficiar –como atestigua algún relato– de esta medida para trasladarse a Roma y continuar con su formación eclesiástica.¹⁸ Su estancia en la capital italiana se prolongó de 1914 a 1917, coincidiendo con el patronato del Arzobispo de Toledo, Victoriano Guisasola, y siendo rector del Colegio, Joaquín Jovaní (asesinado en Cataluña en plena Guerra Civil el 5 de diciembre de 1936).¹⁹ Alumnos destacados en esta institución, y que en el futuro estarían estrechamente ligados al sacerdote de Turégano, fueron Miguel de los Santos Díaz Gómara (obispo de El Burgo de Osma), Aurelio del Pino (secretario de Cámara del Obispado de Segovia y enemigo acérrimo de García Gallego) o Daniel Llorente de Federico (obispo de Segovia entre 1944 y 1967, responsable de restaurar las funciones sacerdotales de nuestro biografiado en su exilio en Cuba en 1954).²⁰

16. CÁRCCEL ORTÍ, V.: *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2006, pp. 508-509.

17. CÁRCCEL ORTÍ, V. y RUBIO, L.: *Pontificio Colegio Español de San José de Roma*. Salamanca: Ediciones Sígueme, 2010, pp. 31 y 82-83.

18. «Cuando aún cursaba la Filosofía se celebró en el Seminario una velada literaria y, claro es, que había de tomar parte en ella como principal elemento, García Gallego. Tal fue el triunfo alcanzado con su notabilísimo trabajo que el señor Obispo, doctor Gandásegui (hoy Arzobispo de Valladolid), concibió el propósito de enviarle pensionado al Colegio Español de Roma, como lo realizó al comenzar el curso siguiente, para que continuase su carrera en la Universidad Gregoriana. En aquel centro de enseñanza, donde cursan sus estudios los jóvenes más aventajados de todas las diócesis españolas y extranjeras, de Europa y de América, se reveló como una lumbrera, obteniendo brillantísimas calificaciones y entre ellas la nota *Summa cum laude*, que era la calificación más alta obtenida por muy pocos en aquella Universidad Internacional». *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano...*, *op. cit.*, p. 90.

19. CÁRCCEL ORTÍ, V. y RUBIO, L.: *Pontificio Colegio Español...*, *op. cit.*, pp. 261-263.

20. *Ibidem*, pp. 259-261.

Su entrada en el Colegio Español de Roma, desde donde preparó sus estudios de Sagrada Teología en la Universidad Gregoriana (obtuvo el título de Doctor en 1917, fecha que en la que también fue ordenado sacerdote), se produjo en una época especialmente convulsa a causa del estallido de la Primera Guerra Mundial. En el curso 1914-1915 la comunidad del Colegio Español estuvo formada por sólo 80 alumnos y la Universidad Gregoriana perdió casi 300 alumnos con respecto al curso anterior.²¹ En mayo de 1915, con la entrada de Italia en la guerra, se obligó a los alumnos (entre ellos García Gallego) a regresar temporalmente a España una vez que hubiesen realizado sus exámenes. El curso se pudo reanudar, finalmente, en noviembre de ese año.²²

¿Qué tipo de formación intelectual y eclesiástica recibió entre 1914 y 1917 en Roma? Durante ese tiempo se empapó del neoescolasticismo, es decir, aquella corriente dentro de la Iglesia católica que apostaba por una recuperación del pensamiento escolástico medieval aplicado a los problemas de los nuevos tiempos. Uno de los máximos representantes de este movimiento filosófico y religioso fue el cardenal francés Louis Billot, incorporado al Claustro de profesores de la Universidad Gregoriana en 1895.²³ Fue uno de los grandes colaboradores de San

21. ANDRÉS HERNÁNDEZ, J. de: *Pontificio Colegio Español de San José de Roma. Cien años de historia*. Roma, 1992, pp. 419-420.

22. *Ibidem*, pp. 418-419.

23. «También en la Universidad Gregoriana tuvo un éxito de primera magnitud tomando parte en un acto académico en el que disertó sobre un tema de los más intrincados y difíciles de Teología, el cual desarrolló con gran brillantez y profundidad, exponiendo conceptos propios, opuestos algunos de ellos a los sostenidos por un gran teólogo de la Iglesia, el entonces Cardenal Billot. El trabajo presentado al Catedrático llamó tanto la atención de éste que le dio a leer al insigne Purpurado y a varios ilustres Profesores de la Universidad, quedando todos ellos grandemente admirados. La solemnidad académica resultó brillantísima, asistiendo el Rector del Colegio Español y más catedráticos de la Gregoriana y más público en general de lo acostumbrado, llevados de su interés en oírle. Todos quedaron altamente complacidos y cautivados. El Profesor de Teología Dogmática, P. Lazzarini admirado y entusiasmado por aquella hondura de conceptos, por aquella firmeza y claridad de juicio, por aquella originalidad tan sorprendente de ideas filosófico-teológicas, felicitó allí mismo públicamente al señor García Gallego, y explicando después en cátedra algunos puntos de aquellos que nuestro paisano tan maravillosamente había tratado, le citó repetidas veces, apoyando e ilustrando con sus pensamientos y doctrinas lo que intentaba esclarecer y demostrar. El Cardenal Billot le envió su felicitación para él y para el Colegio Español por contar entre sus alumnos al señor García Gallego...». ». *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano...*, *op. cit.*, p. 91.

Pío X en su lucha contra el Modernismo. Escribió importantes obras como *El error del liberalismo* o *La inmutabilidad de la tradición contra la moderna herejía evolucionista*.²⁴ Muchas de las ideas recogidas en estos textos fueron adoptadas por el sacerdote segoviano, por lo que fue algo bastante frecuente la apelación a Louis Billot en numerosos libros y artículos periodísticos. De esta manera, en uno de ellos recurrirá al texto *De Ecclesia Christi* del cardenal francés para advertir que la democracia solo funciona realmente cuando la Nación (el pueblo) y el Estado (los reyes) «formaban un solo cuerpo substancial».²⁵ Otros prestigiosos profesores de la Gregoriana en esos años fueron H. Van Laak, Reimsbrach, Vidal, Mechineau y Machi, firmes defensores del catolicismo frente al modernismo religioso de Loisy y Tyrrel.²⁶ En ese sentido, la repulsa a dicho movimiento fue también palpable en los escritos de García Gallego, personificada la misma en la encendida disputa periodística mantenida con el soriano José Tudela de la Orden (en el que nos centraremos en capítulos posteriores), intelectual estrechamente relacionado con escritores como Antonio Machado, Valle-Inclán, Unamuno o Pío Baroja, algunos de ellos partícipes literaria e incluso religiosamente en el modernismo.²⁷ A estos dos últimos escritores los calificó el doctor Jerónimo García Gallego con ironía y pluma crítica como:

«Santos Padres a quienes todos los fieles viven obligados a reverencias y obedecer. ¡Cómo si no estuviéramos al tanto de quienes son estos dos gallos de roja cresta, de los que más estridentemente cantan en el gallinero de las izquierdas ultraradicales, o séase, de los únicos pensadores de *bien*».²⁸

En resumidas cuentas, nuestro protagonista era el tipo de alumno que el Colegio Español de Roma reclamaba: seminaristas intelligen-

24. Sobre Louis Billot véase, McCOOL, G. A.: *Nineteenth-century Scholasticism: the search for a unitary method*. Fordham University Press, 1989.

25. *Hogar y Pueblo*, «Contra una alusión descubierta», 19 de agosto de 1927.

26. Sobre la recepción del modernismo religioso en España véase, BOTTI, A.: *España y la crisis modernista. Cultura, sociedad civil y religiosa entre los siglos XIX y XX*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2012.

27. LLERA, L. de: *Religión y literatura en el Modernismo español*. Madrid: Editorial Actas, 1994.

28. *Hogar y Pueblo*, «Comentando un comentario de *La Voz de Soria*», 16 de octubre de 1924.

tes, estudiosos y formales. Pero la potenciación de estas cualidades, a partir de una excelente formación teórica y teológica, tuvo una consecuencia negativa claramente visible en García Gallego: la deficiente preparación pastoral. De esta manera, los sacerdotes españoles regresaban de Roma con escasa vocación para el ministerio parroquial, demostrando mayor interés por las oposiciones a canonjías como forma de colocarse en las catedrales y situarse en el llamado *escalafón eclesiástico*.²⁹ No es casualidad, por tanto, que recién llegado a España, el recién nombrado sacerdote segoviano fuese nombrado Catedrático de Filosofía en el Seminario Conciliar de su ciudad y en 1920 consiguiese la canonjía de la Catedral de El Burgo de Osma.

Entre 1917 y esa fecha ostentó la dirección del semanario católico *El Avance Social*, órgano de los sindicatos católicos agrarios, gracias al inestimable apoyo de Remigio Gandásegui, por esa época obispo de Segovia. Varios rasgos característicos de su obispado dejarán una fuerte impronta en García Gallego. El primero de ellos será su preocupación por el campesinado y el mundo agrario. Gandásegui impulsó el papel en tierras segovianas de la Confederación Nacional Católica Agraria (CONCA), dedicando incluso algunos textos de carácter técnico, como *Exhortación pastoral acerca del Dry Farming o cultivo de seco*, a mejorar la situación de los trabajadores del campo. Además, defendió la importancia de los sindicatos y círculos católicos como único medio de librar al campesinado de su postración material y espiritual.³⁰ Bajo coordenadas muy parecidas se manifestaría años después García Gallego al opinar que «no puede España ser grande sin ser grande su agricultura». Para lograr esta meta había que acabar con «la esclavitud de los hijos del campo», lo que se conseguiría potenciando los créditos agrícolas al pequeño labrador.³¹ No se cansará, acorde con esta preocupación, en dar publicidad a cualquier cuestión que versase sobre los problemas de los campesinos, llegando a citar las tesis de León XIII en defensa de los mismos:

«Acuden a nuestra memoria aquellos principios sociales de virtualidad inmensa que proclamó el inmortal León XIII, y entre

29. CÁRCEL ORTÍ, V. y RUBIO, L.: *Pontificio Colegio Español...*, *op. cit.*, pp. 126 y 130.

30. BERZAL DE LA ROSA, E.: *Remigio Gandásegui...*, *op. cit.*, pp. 121-125.

31. *Hogar y Pueblo*, «La Agricultura y el Gobierno», 7 de noviembre de 1923.

todos ellos particularmente el de que tiene derecho todo obrero honrado, sobrio y laborioso, que trabaja todo el día, a la honesta sustentación y nos preguntamos si el modesto labrador no estará de hecho fuera de las amplias márgenes de tan hermosa y profunda sociología, y si todos los que trabajan tendrán derecho a la vida y no lo tendrá el agricultor».³²

Con los años, este sentir e interés hacia lo agrario explicará su candidatura como independiente y bajo el anterior epíteto a las elecciones a Cortes Constituyentes en 1931.

Otro aspecto renombrable en la actuación de Gandásegui, presente a la postre en la vida y pensamiento de García Gallego, fue el deseo de que el clero participase en política, tal y como él mismo practicó. De esta manera, en 1918 entró de lleno en el juego político presentándose dentro de la candidatura de derechas conocida como la *Piña Liberal* para la elección de senadores en Bilbao. La candidatura de Gandásegui, movida por el «deseo de defender los intereses de la Iglesia, de la religión vasca y de España», no logró representación. Finalmente, y por presiones del Nuncio Ragonesi y el obispo de Vitoria, Eijo y Garay, abandonó esta candidatura.³³ El ejemplo del obispo de Segovia caló fuerte en el sacerdote de Turégano, que reivindicó activamente a través de sus escritos la presencia del clero en política, siempre y cuando contase con el visto bueno de la jerarquía eclesiástica:

«En honradez administrativa, el clero indudablemente iría hasta donde el que más lejos fuese y todavía algo más. Comencemos por decir que, aún dado que esa idea se abriera camino entre los partidos políticos de la derecha, habría de ser condición previa el asentimiento y la autoridad de la Santa Sede».³⁴

Este espíritu de obediencia nos induce a pensar que su *suspensión a divinis*, bajo la acusación de presentarse a las elecciones sin el consentimiento del Obispado de Segovia no era del todo real. Todo lo contrario (como analizaremos más adelante). Más bien fue una ma-

32. *Hogar y Pueblo*, «La cuestión triguera», 13 de noviembre de 1923.

33. BERZAL DE LA ROSA, E.: *Remigio Gandásegui...*, op. cit., pp. 178-182.

34. *Hogar y Pueblo*, «Una idea que deben acoger los partidos derechistas», 16 de mayo de 1923.

niobra de carácter político, lejos de motivaciones realmente eclesiásticas y doctrinales.

Tanto el obispo Gandásegui como el doctor García Gallego entendían que la Monarquía era la mejor forma de gobierno para España, el único sistema político que garantizaba el orden y la autoridad. Por tal razón, las muestras de agradecimiento y de admiración hacia la Corona española serán práctica común para ambas figuras. Así, el obispo de Segovia le dedicará elogiosas palabras a Alfonso XIII en la inauguración del Dispensario de la Cruz Roja, celebrada en la capilla pública del Palacio Real.³⁵ Por su parte, el sacerdote segoviano también se manifestará en numerosas ocasiones a favor de la Monarquía (aún más si ésta fuese representativa y no parlamentaria), sin importar los vaivenes políticos por los que atravesó en el tiempo de la Dictadura de Primo de Rivera. Monarquía sí, pero en beneficio del pueblo, que tenía la obligación de obedecer:

«A la Autoridad legítimamente constituida, a ella y solo a ella, toca mandar, y a los ciudadanos, a ellos y solo a ellos, toca obedecer, pero esto no quiere decir que aquella pueda mandar a su antojo, y éstos hayan de obedecer a su talante... La Sociedad es el fin y la Autoridad es el medio, y entre el medio y el fin la soberanía ontológica no es dudoso a que atribuirle, pero tampoco lo es a quien corresponde ir delante y ser acatado y entendido, porque sin la acción previa del medio, vulnerados sus derechos y prerrogativas, imposible de todo punto lograr el fin, que es sencillamente el bien social...».³⁶

Su concepción concreta de la Monarquía (que consideraba la más lógica y natural forma de Estado), de la que ofreceremos más datos en el próximo apartado, no le impidió acatar el régimen republicano, ya que por encima de las preferencias políticas personales se encontraba una obligación mayor –no compartida por muchos de sus homólogos eclesiásticos–, la aceptación del poder legalmente constituido:

«Soy republicano y lo soy porque debo serlo, pues un acatamiento actual a la República no es sino una deducción de un amor

35. BERZAL DE LA ROSA, E.: *Remigio Gandásegui...*, *op. cit.*, p. 190.

36. *Hogar y Pueblo*, «Puntualizando», 18 de marzo de 1925.

inextinguible hacia la soberanía nacional, pues, aunque como todo poder procede de Dios, éste no delega en ninguna familia ni en individuo determinado, sino que lo transmite al pueblo para que éste se dé el régimen que se acomode a su voluntad».³⁷

Aunque muchas de las referencias utilizadas hasta este punto han sido extraídas del semanario *Hogar y Pueblo*, y no de *El Avance Social* (debido a los escasos ejemplares conservados), son igualmente útiles para plasmar los temas e ideas en los que, de manera general, encontrar ciertas similitudes y correspondencias entre el pensamiento y modo de obrar del obispo Remigio Gandásegui (por ser él quien lo aupó a la dirección de *El Avance Social*, otorgándole la confianza del Obispado en la divulgación y propaganda de sus ideales a escala provincial) y del brillante doctor Jerónimo García Gallego. Su opinión en temas de mayor complejidad y trascendencia, tanto política, social o religiosamente, será nuestra tarea prioritaria en páginas posteriores. Antes, sin embargo, nos detendremos en otro punto de encuentro, y de gran relevancia, entre ambos: la necesidad de dotar al clero de los suficientes recursos económicos para garantizar su supervivencia y labor social. La situación económica del clero en la década de 1920 no era muy halagüeña, especialmente en el ámbito rural. Gandásegui, como uno de los máximos representantes de la Comisión formada para reclamar una mayor dotación financiera del Estado a la Iglesia, consiguió un crédito para el clero regular de más tres millones de pesetas y un aumento sustancial en los haberes del clero.³⁸ Estas mismas penurias en la vida de los sacerdotes fueron puestas en palestra por García Gallego con las siguientes palabras:

«Con una dotación oficial irrisoria, a la que se añade un arancel, por lo común de los más bajos, que haya en toda España, las familias no quieren dar al santuario sus hijos, aún siendo extremada su pobreza, porque después de doce años de estudios y de sacrificios ven que los aguarda como premio una asignación misérrima, que más parece una burla que un acto de justicia so-

37. Discurso de García Gallego en el Teatro Cervantes en junio de 1931. Ver, *El Norte de Castilla.es*. 13 de abril de 2008. <http://www.elnortedecastilla.es/20080413/segovia/repblicano-sotana-20080413.html> (página web visitada el 30 de junio de 2012).

38. BERZAL DE LA ROSA, E.: *Remigio Gandásegui...*, op. cit., pp. 193-197.

cial... Pero, ¿y los católicos? ¿dónde están? ¿en qué piensan y que hacen, mientras el altar está amenazado de quedarse sin ministros? ¡Una nación católica y el clero es tratado así!».³⁹

La misma opinión mantendrá en años venideros, pero ya como diputado de la II República, demostrando que era capaz de convivir con cualquier sistema político si de lo que se trataba era de buscar el bienestar de la Iglesia católica y de sus miembros.

3. DIRECTOR DEL SEMANARIO *HOGAR Y PUEBLO* (1921-1931) PENSAMIENTO POLÍTICO, SOCIAL Y RELIGIOSO

En 1921 comenzaba una nueva etapa en la vida del sacerdote Jerónimo García Gallego. A la canonjía obtenida el año anterior en la catedral de El Burgo de Osma, como canónigo archivero, se le unía a partir de ahora su designación como director del semanario católico, órgano de la Acción Social Diocesana, *Hogar y Pueblo*. Estos nuevos cargos, completados con el de Profesor de Teología Dogmática en el Seminario de dicho pueblo,⁴⁰ le obligaron a abandonar Segovia. Su traslado fue acompañado, como relatan algunos testimonios, de un gran homenaje de despedida, reconocimiento a su labor religiosa y social:

«Homenaje que iniciado por los periodistas de la capital mereció la entusiasta adhesión y participación de las más altas personalidades, que como el Excmo. y Rvdmo. Sr. Obispo, Gobernador Civil, Alcalde de la Ciudad, centros docentes, y multitud de personas de todas las clases sociales que asistieron al banquete ofrecido al Sacerdote periodista». ⁴¹

La lectura y análisis de los cientos de artículos que escribió en este medio escrito tiene una gran importancia por las siguientes razones. Primero, porque estos textos conforman el corpus teórico de todas las obras de naturaleza política que redactó entre 1926 y 1930.

39. *Hogar y Pueblo*, «La repercusión de las Conferencias de Madrid», 13 de mayo de 1926.

40. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 212.

41. *Hogar y Pueblo*, «El nuevo Director», 2 de marzo de 1921.

Estos títulos, que no son más que una mera recopilación de sus opiniones en el semanario *Hogar y Pueblo*, ordenador por cuestiones temáticas y de actualidad, fueron: *El régimen constitucional y los principios de la filosofía cristiana* (1926); *Miscelánea política y religiosa: la organización del Estado del siglo XIX* (1927); *Miscelánea política. Los valores eternos de la civilización política europea y la desorientación y los errores de nuestros días* (1928); *La quiebra de nuestro sistema político y la gestación de un régimen nuevo* (1928); *Los caminos de la normalidad. La organización del Estado* (1928); *Necesidad de Cortes Constituyentes* (1930) y *¿Por dónde sale? El momento actual de España* (1930). Incluso partes de estas voluminosas obras aparecieron publicadas en forma de folletos tales como *El porvenir de la democracia en el régimen de los pueblos* (1929), que recogía el discurso dada por García Gallego en junio de ese año en la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación de Madrid, y en el que incidiremos más adelante.

Otra característica relevante de estos artículos es que nos permiten conocer de primera mano su punto de vista ante la evolución política de España durante la Dictadura de Primo de Rivera. A través de sus opiniones sobre la actualidad, entenderemos mejor su concepción del Estado, su programa religioso, su defensa del mundo agrario..., lo que nos permitirá, a su vez, situar más adecuadamente el contenido de sus actuaciones parlamentarias durante la Segunda República.

En los textos de García Gallego aparecerán constantes referencias y críticas contra el diario católico *El Debate*, órgano de expresión de la Asociación Católica Nacional de Propagandistas (ACN de P). Las polémicas que se suscitarán entre ambos, llenas de réplicas, contrarréplicas, matizaciones... serán un medio muy útil para ir desmenuzando el complejo pensamiento del sacerdote segoviano sobre temas como soberanía nacional, sufragio corporativo, democracia, parlamentarismo... Percibirá el lector que, en numerosas ocasiones, las diferencias ideológicas eran mínimas en determinados asuntos, variando exclusivamente el lenguaje o la forma de expresar determinadas ideas. Las razones por las que el canónigo de Turégano se enfrentó con «indispensable severidad» a las tesis de *El Debate* durante largo tiempo aparecen perfectamente resumidas en las siguientes líneas:

«Por el daño gravísimo que ha hecho a la Iglesia y a la causa católica con su íntima y perseverante alianza con la Dictadura,

con sus excomuniones al régimen constitucional, al sufragio universal, a la democracia y a la soberanía de la nación».⁴²

Hay que ponderar con extrema delicadez estas aseveraciones, pues algunas de las ideas que él rechaza llegaron a ser abrazadas inicialmente con gran entusiasmo. Después se produjo una evolución o rechazo de algunos de estos principios, pero si en su caso se acalla esta circunstancia o no se le da importancia, si se convierte en algo totalmente reprochable para analizar el cambio de pensamiento de dicho diario católico. Con respecto a la Dictadura, su postura fue de aceptación plena en los primeros años, para ir poco a poco alejándose de la misma hasta llegar a rechazarla de pleno. Lo que reprochaba a *El Debate* había sido práctica común en él. En agosto de 1924, aprovechaba la denuncia contra el político Antonio Maura para aplaudir los avances que –según su parecer– se habían experimentado tras la subida al poder de Primo de Rivera: «¿Cómo negará el Sr. Maura que el orden social y la disciplina ciudadana han mejorado muchísimo bajo este régimen? ¿Acaso él hizo más en su día?».⁴³ ¿Qué es lo que agradecía García Gallego –al igual que otras fuerzas políticas conservadoras– al régimen del golpe de Estado de septiembre de 1923? Básicamente dos hechos: «la pacificación de Marruecos y el restablecimiento del orden social».⁴⁴ Sin embargo, y marcando distancias con *El Debate* («el gran pecado de algunas derechas demasiado torcidas durante la etapa de la Dictadura ha sido no fijarse, para juzgar su labor, en otra cosa que en Marruecos y la paz social»), añadía una larga lista de reproches, que obedecía más a las promesas o expectativas no cumplidas que a la propia naturaleza no democrática de dicho sistema político:

«Habiendo venido el régimen instaurado a darnos otro distinto del que había, se ha marchado dejándonos con el mismo que teníamos; habiendo venido a dar a la batalla a la revolución, la ha dejado más engrosada y pujante y más embravecida que los que mucho parece que creen; habiendo venido a defender a las Instituciones fundamentales del Reino, las ha dejado en mayor peli-

42. *Crisol*, «Una nota del Sr. García Gallego», 22 de julio de 1931.

43. *Hogar y Pueblo*, «La confianza de estos días», agosto de 1924.

44. *Hogar y Pueblo*, «La muerte del General Primo de Rivera», 15 de marzo de 1930.

gro que nunca, porque a los hombres de ideas disolventes que antes las odiaban y las combatían, ahora hay que sumar las fuerzas conservadoras y los elementos de prestigio intelectual y social que se les han puesto en contra; habiendo venido a acabar con el *déficit* de la Hacienda pública, le ha dejado mucho más grande que el que encontrara...».⁴⁵

Durante la vida de la Dictadura, García Gallego se manifestó en contra de dos de sus principales pilares: la Unión Patriótica y la Asamblea Nacional Consultiva. La Unión Patriótica fue –en palabras del historiador Javier Tusell- uno de los más evidentes fracasos de Primo de Rivera. Osciló entre un movimiento de masas en apoyo del dictador sin significación política a una especie muy peculiar de partido único.⁴⁶ Los ataques del sacerdote segoviano discurrieron por el mismo sentido: «Hoy por hoy la Unión Patriótica no es más que un popurrí ideológico, considerada como instrumento del Gobierno: falta programa, falta organización, falta hombres...».⁴⁷ No menos crítico fue con otra de las medidas *estrella* de la Dictadura, la creación de una Asamblea Nacional Consultiva, una especie de Parlamento corporativo a imagen del modelo que Mussolini⁴⁸ comenzaba a implantar en Italia. En un momento de crisis del sistema liberal-democrático, la Asamblea Nacional introdujo el voto corporativo de resonancias fascistas.⁴⁹ Para García Gallego, esta Asamblea representaba muchos de los valores que había puesto en tela de juicio de *El Debate*, a saber: rechazo de la Constitución, de la soberanía nacional, del sufragio universal... El voto corporativo era una de las grandes reivindicaciones de las corrientes ideológicas que sustentaba a dicho diario: «el sufragio universal no puede considerarse como medio para que se exteriorice la opinión nacional... La genuina representación nacional

45. *Hogar y Pueblo*, «Hechos y no leyendas», 4 de abril de 1930.

46. TUSELL, J.: «Las dictaduras ibéricas», en VV. AA.: *La Europa de las Dictaduras. De Mussolini a Primo de Rivera*. Siglo XX, Historia Universal, Vol. 9. Madrid: Historia 16 & Temas de Hoy, 1997, p. 126.

47. *Hogar y Pueblo*, «Después de las declaraciones del Presidente», 25 de noviembre de 1925.

48. Una descripción bastante negativa de la Italia fascista por parte de Jerónimo García Gallego en *Hogar y Pueblo*, «Mussolini es liberal», 6 de abril de 1927.

49. GONZÁLEZ CALLEJA, E.: *La España de Primo de Rivera. La modernización autoritaria, 1923-1930*. Madrid: Alianza Editorial, 2005, pp. 138-144.

es la representación de intereses... El medio de lograr esa representación está en la organización corporativa».⁵⁰ El director de *Hogar y Pueblo* no tardó en matizar la validez del sufragio corporativo y de la Asamblea Nacional. Para ello, y en una práctica muy común en la mayoría de sus escritos, recurrió a autores clásicos de la escolástica – en este caso a Santo Tomás de Aquino- para «desmontar» la argumentación de *El Debate*, sin reflejar a las claras cuál era su postura ante tal tema (se perdía de manera frecuente en la retórica y en la prosa cargada, sin plasmar su verdadero parecer): «si el sufragio individual es malo, el sufragio por clases, que es una suma del sufragio individual, no puede tampoco ser bueno».⁵¹ Mayor concreción sobre esta cuestión se reflejó en la Conferencia pronunciada en la Real Academia de la Jurisprudencia de Madrid en junio de 1929, a la que asistieron reputadas personalidades políticas como Ángel Ossorio y Gallardo, José M^a. Pemán, Calvo Sotelo, Antonio Goicoechea...,⁵² y en la que, de manera sintética, dijo que «está bien que haya representación por clases; que haya parlamentos corporativos; que haya también, si se quiere, representación individual, pero nada más, política no puede haber... sino meramente y exclusivamente carácter social».⁵³ Y rechazaba la Asamblea Nacional Consultiva porque «la creemos innecesaria, por añadidura inútil y la creemos además perjudicial».⁵⁴ La principal razón de esta oposición era que su existencia prolongaría el Gobierno de Primo de Rivera excesivamente.⁵⁵

Otro punto de conflicto con *El Debate* giró en torno a la doctrina de la soberanía nacional, negada en un artículo de ese periódico en julio de 1927. La postura de García Gallego ante tal negación era:

«el poder constituyente, el poder revisional, el poder fiscalizante... son los poderes supremos en todos los Estados,

50. GARCÍA ESCUDERO, J. M.: *El pensamiento de "El Debate"...*, op. cit., pp. 254-255.

51. *Hogar y Pueblo*, «Algunas discrepancias con D. Víctor Pradera», 29 de abril de 1927.

52. *Hogar y Pueblo*, «Nuestro Director en la Real Academia de la Jurisprudencia», 9 de junio de 1929.

53. GARCÍA GALLEGO, J.: *El porvenir de la democracia en el régimen de los pueblos*. Valladolid: Tipografía Cuesta, 1929, p. 11.

54. *Hogar y Pueblo*, «La Asamblea Nacional», 18 de noviembre de 1926.

55. *Hogar y Pueblo*, «La Asamblea Nacional. II», 2 de diciembre de 1926.

estos poderes pertenecen católicamente a la Nación, luego es soberana la nación... ésta no puede salirse, en el ejercicio de ella, de la ley natural, del Evangelio, del Derecho Canónico, o sea, del derecho divino en general».⁵⁶

Y, aunque profesaba una obediencia firme a la Monarquía, no dudaba en afirmar –para escándalo de sus correligionarios- que: «No hay en lo humano más soberanía que una: la soberanía de la Nación. Todas las demás son delegadas y vicariales, subsiguientes a su otorgamiento originario, y, por lo tanto, con los debidos requisitos, posibles siempre de restringir y revocar».⁵⁷ Atendiendo a esta reflexión se comprende fácilmente su aceptación del régimen republicano, porque aunque él considerase que no era la más conveniente forma de poder, tenía que ser respetada por haber sido elegida por los ciudadanos, depositarios de la soberanía a través de Dios.

Desde su óptica política, y como plasmó a lo largo de los años veinte, España debería organizarse, para un perfecto funcionamiento, como una *Monarquía constitucional representativa*, con un Poder Ejecutivo fuerte, con un Poder Judicial independiente, al que estuviesen sometidos los Ministros y los Diputados, con unas Cortes con auténtico Poder Legislador y Consultivo («que lleven la voz de los intereses nacionales y no de los intereses y egoísmos de los corros y pandillas»), con una gran descentralización administrativa y en materia religiosa «sostenemos íntegramente la doctrina de la Iglesia en cuanto sus derechos en la vida pública y social».⁵⁸

Pese a las distancias que quiso mantener con respecto a *El Debate* y a algunos de sus principales teóricos, como el Catedrático de Historia del Derecho de la Universidad de Zaragoza y uno de los nombres más destacados del extinto *Partido Social Popular*, Salvador Minguijón, hubo importantes semejanzas entre ellos. Podemos nom-

56. *Hogar y Pueblo*, «Contra una alusión una descubierta», 7 de julio de 1927.

57. GARCÍA GALLEGU, J.: *El porvenir de la democracia...*, op. cit., p. 29.

58. Aunque existen cantidad de artículos sobre el pensamiento político de García Gallego, véanse –por ser los más representativos- los siguientes del semanario *Hogar y Pueblo*: «Nuestro pensamiento», 5 de junio de 1925; «Donde se reanuda el hilo del capítulo anterior», Marzo de 1925; «Carta abierta y contestación abierta también», Marzo de 1925; «Donde continúa demostrándose hasta la saciedad que la dependencia del Gobierno del Parlamento debe ser abolida en defensa de la libertad y del bienestar de los pueblos», 7 de mayo de 1925.

brar, principalmente, el deseo común de lograr la unidad política de los católicos, aunque *El Debate* no juzgaba viable la constitución de un partido político, sólo la unión de católicos de diversa obediencia política en torno a un «programa mínimo». ⁵⁹ García Gallego fue más lejos de esta idea al reclamar la creación de un verdadero partido político católico: «el Poder no se lograría jamás si se prescinde de la política... de aquí que insistamos en la nueva agrupación haya de ser política». ⁶⁰

Otra manera más dinámica y visceral de aproximarnos al credo político del sacerdote segoviano se encuentra en los desencuentros doctrinales que protagonizó desde las páginas de *Hogar y Pueblo* con periodistas e intelectuales de otros órganos de expresión. El más sobresaliente de ellos es el que mantuvo con José Tudela de la Orden, del periódico *La Voz de Soria*. Durante largo tiempo vivió en Segovia (por lo que es probable que fuesen «conocidos»), donde mantuvo una estrecha amistad con Antonio Machado. Se codeó con escritores de la Generación del 98 como Valle-Inclán, Unamuno o Pío Baroja (recuérdese el negativo juicio que sobre ellos realizó García Gallego), estuvo al frente del Museo de América en Madrid y participó en la creación de la Universidad Popular de San Quirce (o Universidad Popular Segoviana). ⁶¹ La polémica entre ambos se inició a raíz del artículo de Tudela titulado «Profesión de fe». La réplica del mismo generó un intenso debate sobre las características del sistema constitucional defendido por el clérigo segoviano. La postura del periodista soriano era tajante: era imprescindible reformar la Constitución de 1876 en un sentido más democrático, de manera que garantizase más fielmente las libertades individuales. ⁶² Retaba, seguidamente, a García Gallego a que aclarase ante los lectores de *La Voz de Soria* o de *Hogar y Pueblo* si había algo de pernicioso en tal afirmación. Casi un mes después, José Tudela le reprochaba que los principios jurídicos sobre Derecho Político que abrazaba, ⁶³ aunque respetables en abs-

59. ALZAGA, O.: *La primera democracia cristiana en España*. Barcelona: Editorial Ariel, 1973, pp. 120-121.

60. *Hogar y Pueblo*, «El Partido Católico», 21 de junio de 1922.

61. Sobre este personaje véase, GOIG SOLER, I.: *José Tudela de la Orden. La persona y sus espacios*. Diputación de Soria, 2010.

62. *La Voz de Soria*, «Justa correspondencia», 17 de febrero de 1925.

63. «Las limitaciones jurídicas al Jefe del Estado, el derecho que al pueblo asiste al protestar, reclamar y defenderse contra los abusos de poder, el derecho de hablar

tracto, cambiaban al pasar del plano teórico al práctico y conducían «a engañosas manifestaciones de constitucionalismo que hacen dudar de su sinceridad democrática».⁶⁴

La extensa respuesta del doctor García Gallego no se hizo esperar, y ese mismo mes de marzo le dio contestación a través de tres largas páginas plagadas de ironía y meditaciones sobre Teoría del Estado, en las que argumentaba que no estaba a favor del absolutismo, ni del recorte de libertades, pues abogaba por una democracia católica «con más sustancia democrática que toda la que hay en los famosos frascos de las no menos famosas esencias liberales».⁶⁵ Tudela contestó que, dijese lo que dijese el eclesiástico segoviano, el sistema presidencialista (ensalzado en alguno de sus escritos) llevaría en España al absolutismo y que la representación corporativa era propia de la Edad Media y poco adecuada para un Estado Moderno. Daba fin a esta larga diatriba con la siguiente descripción de la actitud de su adversario intelectual:

«Su afán polémico le lleva a forjar y combatir fantasmas y espejismos, a estirar, complicar y retorcer los temas en lugar de concretarlos y rectificarlos, a desviar su puntería con el prurito de lucir su fácil erudición, sin contar el tono, con exceso, suficiente de sus artículos, su vocabulario despectivo y fraseología de mediano gusto impropias del guante blanco con que dice escribir, fíjese en que sin darse cuenta de ello, se le salen las afiladas uñas por el cabo de sus albos guantes».⁶⁶

Igualmente de llamativo fue el «animoso diálogo» mantenido con el poeta modernista Gonzalo Morenas de Tejada, Delegado al Congreso por el Burgo de Osma y Secretario de Cultura del Ateneo de Madrid,⁶⁷ donde se relación con figuras literarias como Azorín, Juan

y de comentar la función pública, el derecho de las Cortes a fiscalizar y controlar la gestión de los Ministros y del Jefe de Estado, el derecho de regular el ejercicio del Gobierno organizando de la manera más conveniente la división de poderes...». *La Voz de Soria*, «Para Hogar y Pueblo. Réplica y dúplica», 6 de marzo de 1925.

64. *Idem*.

65. *Hogar y Pueblo*, «Para *La Voz de Soria*», 27 de marzo de 1925.

66. *La Voz de Soria*, «Para *Hogar y Pueblo*. El fin de una polémica», 3 de abril de 1925.

67. Véase su ficha biográfica en la página web de la Fundación Pablo Iglesias.

Ramón Jiménez o el teósofo Roso de Luna. Dionisio Ridruejo en su obra *Casi unas memorias* contaba de él que «los canónigos del Burgo casi se santiguaban al verle, pues *olía a azufre*», lo que era una clara muestra de su carácter anticlerical.⁶⁸ Bajo el pseudónimo de *La Condesa de Peñalara* publicó, hasta que fue descubierto, algunos artículos muy violentos contra Jerónimo García Gallego, del que destacó «su prosa grotesca, de escombros y esportilla, de cemento armado, falta de dominio de la expresión castellana, podredumbre espiritual...» Pero lo que ocasionó mayor disgusto es que «ha negado el magisterio infalible de la Iglesia católica, y ha puesto en pie de igualdad a Giner de los Ríos y a San Francisco de Asís, y a los jesuitas con los masones».⁶⁹

Salvando estos desencuentros personales y confrontamientos ideológicos, su labor obtuvo una gran recompensa pública cuando en 1929 su pueblo natal, Turégano, le rindió un grandioso homenaje, que quedó recogido para la posteridad en una obra impresa al año siguiente.⁷⁰ En el prólogo de la misma se recogían algunos de los méritos que habían despertado la admiración de sus paisanos, como su «abnegada, valiente y heroica actuación al frente de los semanarios *Avance Social* y *Hogar y Pueblo* defendiendo los intereses de España y de la Iglesia».⁷¹

El relato de este homenaje así como un folleto de 56 páginas en el que se publicaron los juicios realizados por la crítica nacional sobre la obra de García Gallego fueron costeados por sus vecinos y, en gran parte, por su tío Higinio Álvarez. En este libreto, políticos, periodistas y afamados pensadores como el Conde de la Mortera (de las Reales Academias de la Lengua, de la Historia y Ciencias Morales y Políticas), Antonio Goicoechea, el Conde de Lizárraga, José M^a. Pemán o Ramón Menéndez Pidal, entre otros, le bautizaron con epítetos y calificativos como «discípulo fervoroso de Balmes», «su pluma honrará, honra ya, a la Iglesia y a las letras españolas», «es el continuador de la escuela política católica» o «es una de las glorias más ilustres del clero español».⁷² En correspondencia a todos estos méritos, el pueblo de Turégano inauguró una biblioteca popular con su nombre; colocó diversos retratos suyos en la sala de sesiones del Ayuntamiento.

68. Citado en MARTÍNEZ LASECA, J. M.: «Remembranza del poeta afable Morenas de Tejada», *Arevacos*, nº 2 (revista online).

69. *Hogar y Pueblo*, «Repeliendo una agresión», 15 de abril de 1926.

70. *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano...*, *op. cit.*

71. *Ibidem*, p. 1.

72. *Ibidem*, pp. 18-27.

to y en las escuelas; y puso una lápida conmemorativa en la casa en la que nació y se crió.⁷³ Al acto asistieron gran número de personalidades de la provincia de Segovia, Soria y Valladolid, como el ex senador Rufino Cano Rueda (futuro adversario en las elecciones a diputado durante la II República); el deán de la Catedral de Segovia, Juan Gómez Delgado... y presentaron adhesiones el Arzobispo de Valladolid, Remigio Gandásegui (citado con profusión en el capítulo anterior), o el Gobernador Civil.⁷⁴

Los fervientes apoyos que recibió de sus paisanos así como de gran parte del mundo político y religioso de la España de finales de los años veinte nos explican, en parte, porqué su candidatura en junio de 1931 fue la más votada de la provincia de Segovia. En el discurso que ofreció a sus vecinos restó valor a los halagos recibidos, ya que –según su opinión– lo único que había hecho a lo largo de su vida era «decir unas cuantas verdades fuertes, duras y amargas a muchos católicos extraviados, que están en alianza indisoluble con los regímenes más o menos absolutistas o despóticos y en guerra permanente con todas las formas democráticas en la gobernación de los pueblos».⁷⁵ Esta idea, que engloba gran parte de su sentir, le granjeó a la postre grandes apoyos populares, pero le puso en el punto de mira de destacadas fuerzas de la derecha conservadora con valiosas conexiones con la jerarquía eclesiástica provincial, suponiéndole en años venideros una carga de muy elevado peaje personal y político.

4. DEFENSA DE LA IGLESIA COMO DIPUTADO DURANTE LA SEGUNDA REPÚBLICA (1931-1936)

La caída de la Dictadura de Primo de Rivera y los meses de Gobierno del general Berenguer no hicieron más que confirmar muchos de los temores políticos de Don Jerónimo: si no se reformaba en profundidad la Constitución era inminente la precipitación de la Monar-

73. *Hogar y Pueblo*, «Turégano a su hijo predilecto el Sr. García Gallego», 13 de septiembre de 1929.

74. *Hogar y Pueblo*, «Grandioso homenaje al Muy Iltre. Sr. Dr. D. Jerónimo García Gallego», 28 de septiembre de 1929.

75. *Crónica del homenaje celebrado en la villa de Turégano...*, *op. cit.*, pp. 117-118.

quía. Y de la previsible desaparición de la misma hacía, en gran parte, responsable a las fuerzas de la derecha y a determinados diarios de bandera católica por su *carácter inmovilista*, de espaldas a la realidad política española:

«*El Debate*, *La Época*, y *ABC* se encogen de hombros, ensayan diversas maneras de quedar bien y de salir de su atasco y se preguntan, ¿Qué ha pasado aquí? Pues muy sencillo: que los grandes diarios de la Monarquía, los grandes consejeros de los Ministros del Rey, no han sabido por donde han andado, que parece que son ellos los encargados de traer la República a España...».⁷⁶

Desconocemos en que momento se forjó en su mente la idea de participar activamente en política, si a lo largo de sus años como director de *Hogar y Pueblo* (recordemos la defensa que había hecho en 1929 de la presencia del clero en el Parlamento o el ejemplo cercano de su apreciado valedor, el antiguo obispo de Segovia, Remigio Gandásegui) o a partir de la caída de Alfonso XIII. Lo que es importante, y explicaremos de manera precisa al lector, es que su candidatura nunca fue bien vista por los partidos políticos y diarios de derechas, tanto nacionales como provinciales (estos con gran activismo) así como por el Obispado de Segovia, especialmente por sus dos máximos representantes, el obispo Luciano Pérez Platero y su secretario de Cámara, Aurelio del Pino.

Los primeros testimonios de este desencuentro se observan en las páginas del diario *El Adelantado de Segovia*, fundado y dirigido por Rufino Cano de Rueda, político conservador con gran influencia en toda la provincia y muy ligado a la CEDA.⁷⁷ En dicho periódico se plasmaron las discrepancias entre el canónigo García Gallego y algunos miembros de la diócesis de Segovia, que bajo el amparo del obispo no perdían ocasión de enfrentarse a un clérigo del que recelaban por su creciente influencia y proyección pública, con opiniones y reflexiones que, en ocasiones, podían «atentar» contra destacados personajes o medios católicos, como por ejemplo sus campañas contra *El Debate*. En este caso, la llama de la nueva polémica fue encendida

76. *Hogar y Pueblo*, «Nuestro lema y la situación», 14 de febrero de 1931.

77. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 217.

por el profesor del Seminario de Segovia, Fausto López Velicia (antiguo cura ecónomo de la parroquia de San Millán y desde 1938 capellán del Hospital de Asilos Penitenciarios de la capital), calificado por *El Adelantado de Segovia* como «virtuoso y culto sacerdote, brillante colaborador nuestro». ⁷⁸ La relación de dicho eclesiástico con destacados dirigentes derechistas de la provincia estaba fuera de toda duda. De esta circunstancia daba prueba fehaciente su participación en la inauguración del nuevo edificio de Acción Popular en Segovia, acto presidido por Cano de Rueda y el Marqués de Lozoya, Juan de Contreras. ⁷⁹ Los ataques de López Velicia se centraron, en primer lugar, en la figura del joven jurista tureganense Miguel Canto Borreguero, que llegó a ser alcalde de Segovia en la década de los sesenta. Le reprochaba las críticas que este letrado había realizado contra la conferencia que López Velicia había impartido sobre «La filosofía política de Balmes». Canto Borreguero expresaba que nada nuevo aportaba dicho conferenciante sobre tal tema, y que lo mejor era acogerse a lo publicado en las obras de su paisano, el doctor Jerónimo García Gallego, que se solidarizó con él en su réplica. Este comentario enojó a López Velicia, que advirtió que:

«Antes de hablar o escribir sobre una cosa o criticar un hecho, lo primero que hace falta es enterarse. De lo contrario se expondrá uno a escribir o hablar sin fundamento, a tontas y a locas. Que, en definitiva, es lo que en esta ocasión ha hecho el señor Canto. Y tome nota de ello el doctor García Gallego...». ⁸⁰

De inmediato, García Gallego envió un artículo contestatario contra el juicio emitido por López Velicia, pero que por presiones del Provisor del Obispado (Aurelio del Pino) y el propio obispo no se publicaron. Detrás de esta «censura» se plantean dos posibilidades, a saber: evitar una discusión pública entre dos miembros del clero, y por otra parte, mostrar al canónigo de El Burgo de Osma que muchas de sus opiniones y actuaciones no iban a ser respaldadas por la dióce-

78. *El Adelantado de Segovia*, «En el Sindicato Católico de Oficios Varios», 15 de noviembre de 1930.

79. *El Adelantado de Segovia*, «Actos de Propaganda de Acción Popular», 3 de agosto de 1932.

80. *El Adelantado de Segovia*, «A propósito de un artículo del Sr. Canto», 3 de noviembre de 1930.

sis de Segovia, más ortodoxa y conservadora en cuanto a la línea política a seguir y a los grupos políticos que apoyar en los meses finales de 1930. Esta postura indignó a nuestro biografiado, que lejos de aceptar esta recomendación se dirigió a sus superiores en estos términos:

«Me ha llenado de disgusto el hecho de que se le haya permitido a ese sacerdote injuriarme, y en cambio se me amenace a mí con penas canónicas por defenderme. Comprenderá Vd. así el estado de mi espíritu de una revulsión muy grande en lo más íntimo de él».⁸¹

No sería el último desencuentro con el Obispado. Pocos meses después, García Gallego solicitaba permiso a Luciano Pérez Platero para dar una conferencia en la Universidad Popular de Segovia el domingo de carnaval de 1931. Como argumento de peso para recabar una respuesta positiva –y con clara intencionalidad política, al conocer el interesado la «relación» que existía entre ambos personajes– recordó que el Marqués de Lozoya ya había departido en dicha institución.⁸² De nada sirvieron tales argucias y maniobras, ya que como anunciaban sorprendidos algunos diarios madrileños: «el acto fue suspendido por causas ajenas al conferenciante y a los organizadores». Aunque a nadie escapaba la verdadera razón, lo que era un claro síntoma de la enemistad que provocaba su figura dentro del episcopado segoviano: «la suspensión obedece a la presión ejercida por las autoridades eclesiásticas».⁸³ Esta actitud hacia su persona por quienes – en teoría– deberían haberlo respaldado tanto en este acto como en su posterior etapa como parlamentario, estuvo siempre presente en su sentir, como se desprende de la siguiente reflexión: «Es V. E., Señor Obispo, el que me tiene que pedir a mí perdón de las iniquidades y crímenes que, desde hace ya varios años, viene cometiendo Vd. conmigo».⁸⁴

81. Archivo Histórico Diocesano de Segovia (en adelante AHDS), Expediente Jerónimo García Gallego, «Carta de Jerónimo García Gallego al M. I. Sr. Provisor del Obispado», 19 de noviembre de 1930.

82. *Ibidem*, «Carta de Jerónimo García Gallego al Ilmo. y Rvdmo. Sr. Obispo de Segovia», 6 de febrero de 1931.

83. *El Sol*, «García Gallego no puede hablar en Segovia», 15 de febrero de 1931.

84. AHDS, Expediente Jerónimo García Gallego, «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. y Reverendísimo Señor Don Luciano Pérez Platero», 7 de marzo de 1936.

¿Cuál era el panorama político en la provincia de Segovia que explicaba esta animadversión hacia el sacerdote Jerónimo García Gallego? ¿Tiene alguna influencia este clima de hostilidad y rechazo en su decisión de concurrir a las elecciones a Cortes Constituyentes de junio de 1931? En los primeros meses de ese año no se observa en la prensa segoviana una propaganda activa con vista a las elecciones que el general Berenguer había convocado para el mes de marzo. Frente a la agrupación provincial *Al Servicio de la República*, presidida por el escritor Antonio Machado,⁸⁵ se posiciona de manera clara el diario *El Adelantado de Segovia*, que impulsa la figura de su director, Cano de Rueda, responsable del primer comité local del Partido Nacional Agrario en la provincia. La Iglesia segoviana, de manera general, se decantó por esta opción política y por el resto de candidatos monárquicos (por ejemplo, el Marqués de Lozoya), ya que teóricamente encarnaban valores como los que se identificaban plenamente como religión, monarquía, familia, propiedad, paz, trabajo y orden social.⁸⁶ Por tales razones, tras la proclamación de la República el obispo atacó violentamente al nuevo régimen. Si al rechazo que ya causaba en algunos sectores católicos la figura de García Gallego por sus continuos ataques a *El Debate*, a los caciques de Segovia o a su creciente influencia política y eclesiástica (pese al rechazo del Obispado, que seguramente lo podía considerar como un rival dentro de la diócesis), el mismo se incrementó aún más cuando éste declaró en el Teatro Cervantes que: «soy republicano, soy católico y soy demócrata».⁸⁷ A todos estos adjetivos había que unir el de *agrario*, ya que «como hijo de labradores, he podido observar en los años de mi carrera eclesiástica y años después... que poco o nada han atendido los gobiernos estos intereses vitales para el bienestar de la nación».⁸⁸ Su condición de republicano no dejaba de ser accidentalista, pues en sus escritos siempre había propugnado una Monarquía Constitucional (la de 1876 pero profundamente reformada), pero por encima de sus preferencias personales estaba la voluntad popular: «es el régimen [re-

85. COBOS, P. de A.: *Antonio Machado en Segovia. Vida y Obra*. Madrid: 1973.

86. BARRIO GOZALO, M.: «Aproximación a las elecciones y a los partidos políticos en Segovia durante la Segunda República, 1931-1936», *Investigaciones Históricas*, nº 8, 1988, p. 266.

87. *Ibidem*, p. 272.

88. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 215.

publicano] que quiere la soberanía del pueblo, ansioso de libertades democrática». ⁸⁹ Su adscripción al republicanismo, con los matices expuestos, causó escándalo entre la jerarquía eclesiástica segoviana. Sin embargo, este mismo sector hizo oídos sordos o quitó importancia a la declaración sobre tal tema del candidato Cano de Rueda, que escribió en su periódico: «acepto la República como forma de gobierno y la serviré con lealtad de conducta...Llevo a la lucha bandera derechista por considerar absolutamente necesario aportar sustancia conservadora a la institución republicana». ⁹⁰ Las líneas maestras de su programa electoral eran: 1) Impedir la separación Iglesia-Estado; 2) Reforma agraria: parcelación de los latifundios, abaratamiento de la producción para facilitar el consumo... ⁹¹ En el ámbito agrario es donde se producirán las mayores discrepancias entre esta candidatura y la de García Gallego, pero a grandes rasgos sus programas políticos eran bastante parecidos. Por estos motivos, resulta llamativo que el Obispado no diese todo su apoyo al sacerdote tureganense, como él lamentó una y otra vez:

«Ya en la primera elección [junio de 1931] se puso V.E. [Luciano Pérez Platero] enfrente, y hasta se llegó a celebrar con toda solemnidad un Consejo del Cabildo Catedral en el Palacio de V.E., para sentenciarme, con grave sanción, y menos mal que un capitular, respetabilísimo por su virtud, salió en defensa mía... Se acordó, sin embargo, que escribieran varios Sres. Canónigos cartas a los sacerdotes, diciéndoles que no me votaran y me restasen todos los votos que les fuese posible... Ponían todo su afán en destrozarme mi elección, y trabajar a favor de ideas, que, si hubiera sustentado yo, les hubieran dado a Vds. una gran ocasión, que hubieran aprovechado con toda seguridad, para excomulgarme. Era el primer espectáculo que daban Vds. ante toda la provincia». ⁹²

Todas estas presiones, para satisfacción del canónigo del Burgo de Osma, no cumplieron su cometido: impedir su elección, tal y como

89. *Idem.*

90. *El Adelantado de Segovia*, «A los electores de la provincia de Segovia», 6 de junio de 1931.

91. *Idem.*

92. AHDS, Expediente Jerónimo García Gallego, «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. y Reverendísimo Señor Don Luciano Pérez Platero», 7 de marzo de 1936.

veremos a continuación. Es más, como señalaba el historiador Maximiliano Barrio, logró «el apoyo masivo que le prestó el clero»,⁹³ en especial de los curas párrocos, a los que trató de *compañeros* y les pidió el voto con finura.⁹⁴

El panorama que reinaba en Segovia y su provincia después de las elecciones municipales de abril de 1931 se caracterizaba por la desunión de las derechas, sin ninguna entidad coordinadora, y por una izquierda unidad en torno a la Agrupación Socialista, Alianza Republicana y Agrupación al Servicio de la República. Dentro de las «derechas» podemos incluir a Jerónimo García Gallego, que se presenta a las elecciones como Independiente, animado especialmente por su pueblo, «que con voz unánime, potente y resuelta ha reclamado vibrantemente un puesto para mí en las próximas Cortes Constituyentes», sufragando con una suscripción pública todo el coste de su campaña.⁹⁵ Dentro de las derechas encontramos, a su vez, un amplio abanico ideológico, donde sobresalían Juan de Contreras, de Acción Nacional (su órgano de difusión y portavoz de la candidatura fue el semanario *La Ciudad y los Campos*); el mencionado Cano de Rueda, defensor de los intereses agrarios de la provincia, director de *El Adelantado Social*; Eugenio Torregato, de la Unión Agrícola, o Eutiquiano Rebollar, de la Derecha Liberal Republicana.⁹⁶

La campaña revistió gran dureza. Los candidatos independientes de derechas, como García Gallego, incapaces de renunciar a personalismos y formar una candidatura única y cerrada, se presentaron como defensores de los derechos de la Iglesia y del orden social frente a la amenaza que representaba la candidatura cerrada de la Conjunción republicano-socialista y pidieron el voto a los católicos. Los cuatro escaños de Segovia y su provincia son disputados por catorce candidatos. Los resultados provinciales fueron favorables a las derechas, que obtienen el 69,70% de los votos emitidos. Los candidatos electos fueron: dos independientes, Jerónimo García Gallego, con 14.573 votos, y Rufino Cano de Rueda, con 12.514; y dos de la Conjunción

93. BARRIO GOZALO, M.: «Aproximación a las elecciones y a los partidos políticos en Segovia...», *op. cit.*, p. 275.

94. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 217.

95. *Ibidem*, p. 216.

96. BARRIO GOZALO, M.: «Aproximación a las elecciones y a los partidos políticos en Segovia...», *op. cit.*, p. 272.

republicano-socialista, Cayetano Redondo, con 11.443, y Pedro Romero, con 11.438 votos.⁹⁷ El día siguiente a las elecciones, el diario *El Adelantado de Segovia* no disimulaba su rechazo hacia el triunfo del doctor García Gallego con la siguiente valoración: «la elección que se consideraba segura para dos o tres derechistas, queda reducida a uno..., porque hay candidato a quien se incluye en aquella tendencia social, sin seguridad de que sea de su agrado».⁹⁸

Para poder cumplir con su nuevo deber político en Madrid, se vio obligado a solicitar dispensa de residencia coral por el tiempo que durase su cargo de diputado a Cortes, la cual fue aprobada el 21 de julio de 1931.⁹⁹ Al poco de su elección, fue entrevistado por el diario madrileño *La Voz*, que lo presentó como «hombre joven, inteligente, autor de varias obras de carácter político muy alabadas por la opinión y la Prensa». En esta columna el «novicio político» (como lo calificaba dicho periódico) expresaba –ateniéndose a una de sus grandes directrices ideológicas– que el Parlamento tenía que gozar de gran independencia y poder («veré mal que los ministros sugieran o hagan señales de lo que éste haya de hacer»). Apostaba por Niceto Alcalá Zamora como Presidente de la República y por dar a las Cortes Constituyentes «el tiempo que se necesite, sin coacciones ni presiones de nadie».¹⁰⁰

Muy diferente fue su relación con los medios periodísticos católicos madrileños, con los que ya había protagonizado abiertos choques en años anteriores. La situación no tendió a mejorar, mucho menos cuando cada una de sus actuaciones parlamentarias¹⁰¹ era revisada con lupa por sus adversarios. El 12 de agosto de 1931, García Gallego expuso ante el resto de diputado «lo funesta que había sido para los intereses católicos la consustancialización de la Monarquía con la Religión».¹⁰² Esta declaración fue duramente reprendida desde las

97. *Ibidem*, pp. 273-275.

98. *El Adelantado de Segovia*, «La lucha electoral en la provincia de Segovia», 29 de junio de 1931.

99. *Boletín Oficial del Obispado de Osma*, 9 de julio de 1940, p. 98. Véase su credencial de diputado en el anexo documental, documento n.º 2.

100. *La Voz*, «Un sacerdote demócrata y republicano con todas las de la ley», 16 de julio de 1931.

101. La totalidad de sus intervenciones en las Cortes está detallada en el anexo documental, documento n.º 3.

102. *Crisol*, «Una nota del señor García Gallego», 22 de agosto de 1931.

páginas de *El Debate* y *El Siglo Futuro*, que –en palabras del sacerdote segoviano– «desataron contra mí su ira, que ha ido a saciarse en mis hábitos de sacerdote, mancillados hábilmente con insinuaciones malévolas, tendentes a poner en litigio mi fe pura y abnegada». ¹⁰³ Si la criticada relación entre Monarquía y Catolicismo había exasperado los ánimos de estos diarios, más leña al fuego se echó cuando el Presidente de la Cámara valoró positivamente la intervención del canónigo tureganense: «el señor García Gallego, desafiando el criterio de algunas dignidades eclesiásticas y del espíritu laico de algunas transigencias refugiadas en redacciones tan fáciles a excomulgar, habló con espíritu democrático». ¹⁰⁴ Además, fue equiparado, por su valentía política, con dos antiguos clérigos, símbolos del liberalismo y de la libertad, Muñoz Torrero y un antepasado de Alcalá Zamora. ¹⁰⁵

El periodista *Mirabal*, pseudónimo de Manuel Sánchez Cuesta, importante redactor en la prensa derechista, asesinado en agosto de 1939 en Madrid por los milicianos, ¹⁰⁶ reprochó al diputado segoviano que hubiese aceptado los «elogios» de Alcalá Zamora, lo que equivalía –en referencia a su identificación con los clérigos nombrados– a comulgar con un «propugnador de la libertad de pensamiento, representantes del liberalismo, principal germen del espíritu de la Revolución, error expresa y terminantemente condenado por la Iglesia». ¹⁰⁷ Este tema fue aprovechado a lo largo de los días siguientes para asociar el nombre de García Gallego con los males que denunciaba la derecha parlamentaria del régimen republicano. Su supuesta postura ambigua, «de dos aguas», entre los católicos y los laicos, había contribuido –en opinión de *El Siglo Futuro*– a los aspectos más condenables del Proyecto de Constitución: «libertad de cultos, divorcio, disolución de Órdenes religiosas, escuela primaria única, obligatoria y atea...». ¹⁰⁸

Harto de que su imagen y actuación pública fuese mancillada,

103. *Idem*.

104. Reproducido en *El Siglo Futuro*, «Después de unas preguntas ha comenzado a discutirse el Proyecto de Responsabilidades», 13 de agosto de 1931.

105. *El Siglo Futuro*, «Manes de Muñoz Torrero», 13 de agosto de 1931.

106. Sobre su vida y muerte véase, *ABC*, «Obituario de Manuel Sánchez Cuesta», 18 de agosto de 1939.

107. *El Siglo Futuro*, «Un doceañista bigamo», 13 de agosto de 1931.

108. *El Siglo Futuro*, «A Constitución radical nadie nos gana», 14 de agosto de 1931.

remitió a diferentes medios escritos, tanto de izquierdas como de derechas, varias cartas de protesta: «dispuesto a no tolerar a un diario creyente esa clase de agresiones solapadas al más sagrado honor de un sacerdote, que salen de la órbita permitida a las controversias nobles y grandes».¹⁰⁹ Su réplica se basaba en tres puntos muy precisos. No era «un sacerdote que profese ningún error condenado por la Iglesia católica», en relación a la vinculación que le asignaban con el liberalismo, duramente perseguido en el *Syllabus*. Seguidamente, mataba que su actuación parlamentaria no había sido reproducida íntegramente, con lo que se perdía el sentido global de la misma; y que sus palabras no incurrieran en aspecto político alguno prohibido por la Santa Sede.¹¹⁰ El periodista Mirabal rechazó las excusas del diputado y terminó su artículo con una dura advertencia (y totalmente errónea como se apreciará al analizar su postura en temas tan candentes como el debate parlamentario sobre la cuestión religiosa) y recomendación, tomada de la Pastoral Colectiva del Episcopado español: «Los católicos que tengan representación en las Cortes están gravemente en conciencia obligados a propugnar, por cuantos medios legítimos estén a su alcance, los sacrosantos derechos de la Iglesia».¹¹¹

No era necesario. García Gallego se expresó con contundencia, y fuera de toda duda o suspicacia, en sus intervenciones de septiembre y octubre acerca de los artículos 3 y 24 de la Constitución, es decir, no existe religión del Estado y el Estado disolverá todas las Órdenes religiosas y nacionalizará sus bienes.¹¹² Junto a otros diputados católicos como Ramón Molina Nieto (diputado agrario por Toledo) o Basilio Álvarez (del Partido Radical por Orense), el sacerdote segoviano hizo frente con todas sus fuerzas a las tesis, entre otros, del Presidente de la Comisión Constitucional, el socialista Jiménez de Asua, que propugnaba que era fundamental que no se estableciesen nuevas órdenes religiosas así como disolver las ya existentes.¹¹³ Un mes antes, el 11 de septiembre, Don Jerónimo ya se había planta-

109. *Crisol*, «Una nota del Señor García Gallego», 22 de agosto de 1931.

110. *El Siglo Futuro*, «Una carta con varias direcciones», 21 de agosto de 1931.

111. *Idem*.

112. Sobre estas cuestiones véase, entre otros títulos, CUEVA, J. de la y MONTERO, F. (editores): *Laicismo y catolicismo. El conflicto político-religioso en la Segunda República*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2009.

113. ALBERTI, J.: «La Constitució republicana de 1931. Factors de distorsió», *VIA. Revista del Centre d'Estudis Jordi Pujol*, n.º 12, 2010, p. 139.

do ante el contenido del artículo 3º, argumentando que el mismo contradecía el artículo 2º de la Constitución, que establecía que «todos los españoles son iguales ante la ley». También explicó ante el Parlamento que se marginaba ilegalmente a las órdenes religiosas, pues a diferencia del resto de asociaciones comunes «no pueden tener acceso a las ayudas económicas de las administraciones públicas». Y concluía su declamación poniendo en palestra el carácter excluyente y radical de la Carta Magna republicana, en comparación a otras más democráticas y avanzadas de la sociedad occidental:

«Lo que se ha hecho en esta Constitución, no tiene parangón alguno con lo reflejado en otras constituciones europeas (Gran Bretaña, Bélgica o Alemania) y americanas (EE.UU.)... porque en ellas se reconoce a todos los individuos iguales derechos a la vida, a la libertad, a la propiedad... sin distinciones de raza, lengua, nacionalidad, sexo y religión».¹¹⁴

La respuesta, en octubre de ese año, a las palabras de Jiménez de Asua –que resumen en parte las de la izquierda más radical– constituye uno de sus más célebres discursos en las Cortes. Apelando a su condición de sacerdote y defensor de la libertad constitucional, rasgos que consideraba plenamente compatibles («no he encontrado jamás en la Iglesia Católica una declaración dogmática, un principio teológico, una norma papal que me obligase a ir contra todos los derechos populares»), protestó por las disposiciones establecidas contra las órdenes religiosas, olvidando los dirigentes republicanos que muchos jesuitas, franciscanos..., «enseñaron y propagaron los principios políticos fundamentales de la soberanía nacional».¹¹⁵ Combatió, a continuación, la proyectada supresión del presupuesto de Culto y Clero, y la instauración del divorcio. Y cerró su discurso con unas palabras proféticas sobre la situación de la Iglesia y la pervivencia de la Segunda República:

«Si la República, aunque no lo sea, aparece como enemiga de los católicos, éstos se declararán enemigos de la República; iden-

114. Reproducido en PASCUAL RODRÍGUEZ, M.: *Dotación de la Iglesia española en la Segunda República*, Tesis doctoral. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1993, p. 36.

115. LINAGE CONDE, A.: «9 de octubre de 1931...», *op. cit.*, pp. 432-433.

tificarán la forma de gobierno con su contenido... y dirán que República es sinónimo de persecución religiosa, que democracia es sinónimo de incredulidad, y así podrá llegar a tambalearse o crujir o caerse la institución republicana».¹¹⁶

No obstante, y con todos los elementos negativos que consideraba que lastraba la Constitución republicana, en especial su carácter laico, lejos de atacarla y aumentar las tensiones «hizo un llamamiento a las clases conservadoras para que depongan su odio y su egoísmo, y se compenetren más con las necesidades obreras», y se mostró optimista «esperando que pronto surjan del Gobierno verdaderos valores que ahoguen la exaltación sectaria de los grupos políticos».¹¹⁷ El mismo pecaba, como reconoció en alguna declaración, de este defecto de confrontación, en especial contra *El Debate*: «el atacar a *El Debate* ha sido para mí el más doloroso de los deberes. Es uno de los principales causantes de los males que afligen hoy a la Iglesia de España...».¹¹⁸ Pese a todo, y en un gesto que le honra y que prueba que por encima de su rechazo hacia este periódico era un verdadero amante de la libertad; cuando *El Debate* fue suspendido en enero de 1932, en virtud de la *Ley de Defensa de la República*, firmó junto a otros diputados (Antonio Royo Vilanova, Basilio Álvarez, Ángel Ossorio y Gallardo o Manuel Portela Valladares) una prerrogativa que pretendía eliminar esta norma.¹¹⁹

Colaboró también a principios de ese año con la *Comisión Pro Clero*, presidida por el deán del Cabildo Primado de Toledo, José Polo Benito, e integrada –entre otros– por el diputado y sacerdote Ramón Molina Nieto. El objetivo de esta Comisión era trasladarse a Madrid para buscar apoyos entre los parlamentarios a fin de «impedir o contrarrestar tan grave daño como amenaza a la Iglesia de España». En primera instancia, visitaron a diferentes diputados, como Ricardo Gómez Rojí, Santiago Guallar Poza y Maximiliano Arboleya. Finalmente, se entrevistaron con Basilio Álvarez y Jerónimo García Gallego.¹²⁰

116. *Ibidem*, p. 437.

117. *Crisol*, «Mitin derechista en Andújar», 4 de enero de 1932.

118. Periódico *La Libertad*, 10 de diciembre de 1931. Reproducido en GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 218.

119. GÓMEZ APARICIO, P.: *Historia del Periodismo español. De la Dictadura a la Guerra Civil*, Tomo IV. Madrid: Editora Nacional, 1981, pp. 272-273.

120. «Circular de José Polo Benito, degà del capítol i president de la Comissió

La mayoría de sus apariciones públicas, ya fuese como parlamentario o conferenciante (por ejemplo, de manera asidua en el Teatro Cervantes de Segovia), se encaminaron en las directrices –que eran las suyas propias, pese a lo que se decía desde la prensa derechista– de la *Comisión Pro Clero*, como se observa en el siguiente extracto de prensa:

«El orador afirmó que las creencias religiosas tienen hondas raíces en nuestra Patria... Dedicó gran parte de su discurso a la cuestión religiosa. Habló de la separación de la Iglesia y el Estado, que no es tal separación, sino sometimiento despótico y arbitrario. Aludió a la persecución que se hace a la religión católica y a sus símbolos, como el crucifijo».¹²¹

Su otra gran preocupación, junto a la cuestión religiosa, fue el tema agrario, no en vano pertenecía a esa minoría en las Cortes aunque apareciese como Independiente. Se posicionó en contra de la Reforma Agraria, rechazando las medidas impulsadas por el Gobierno: «¿Cuáles son esos éxitos? ¿La ley de reforma agraria, que más bien pudiera llamarse de *destrucción agraria* y que será un instrumento formidable de opresión política?».¹²² Era partidario de una *ley de arrendamientos* que limitase la renta a entregar a los propietarios y la cuantía de terreno a cultivar para éstos a fin de que haya un sobrante de tierra suficiente para los renteros. Además, los arrendamientos tenían que tener mayor vigencia temporal.¹²³

Al margen de cualquier consideración ideológica actual, la labor desarrollada por García Gallego como diputado entre 1931 y 1933 fue intachable desde un punto de vista doctrinario en materia religio-

Pro Clero de l'arxidiòcesi de Toledo, a tots els bisbes», en BATLLORI, M. y ARBELLOA, V. M.: *Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Segona República Espanyola.*, Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 384-387.

121. *La Época*, «Conferencia del señor García Gallego en Segovia», 26 de abril de 1932.

122. *La Época*, «El señor García Gallego en Valladolid», 29 de septiembre de 1932.

123. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, pp. 218-219.

sa.¹²⁴ Sus proclamas y opiniones no hicieron otra cosa que garantizar los derechos de la Iglesia en un régimen intrínsecamente opuesto a sus anteriores (y en algunos casos excesivos) privilegios. Por tanto, su desgaste político, que se vería reflejado en la pérdida de su escaño en las elecciones de 1933, estuvo totalmente ligado a la divergencia de pareceres con el resto de fuerzas derechistas católicas y con algunos de sus líderes:

«Censuró duramente la actuación de Acción Popular, dirigiendo acerbos ataques al Sr. Gil Robles por la actitud equívoca en que inspira sus campañas políticas, más torpes que las de los monárquicos. Terminó diciendo el Sr. Gallego que los directores de aquella política son los verdaderos responsables de la situación creada a las derechas católicas, por la conducta que siguieron durante la Dictadura y después antes de venir la República».¹²⁵

Por desgracia, y tal como ocurrió en 1931, este tipo de manifestaciones no fueron del agrado de sus superiores eclesiásticos provinciales, que no le prestaron el más mínimo apoyo en las elecciones que se celebraron en noviembre de 1933. Íntimamente vinculados con el mundo rural tradicional y con los grandes caciques segovianos, la figura del sacerdote tureganense y sus discursos políticos fueron considerados un acto imperdonable de heterodoxia política, que llegó a transformarse en el futuro en una ruptura religiosa según el criterio del Obispado segoviano.

Tras la caída del conglomerado social-azañista, Alcalá Zamora dio el encargo de formar gobierno y disolver el Parlamento al radical Martínez Barrios, que convocó elecciones generales para el 19 de noviembre de 1933. Los cuatro escaños que corresponden elegir a la circunscripción de Segovia son disputados por trece candidatos de distin-

124. Otra prueba más. Con motivo de la promulgación, en junio de 1933, de la Ley de Confesiones y Congregaciones, firmó junto a sus compañeros de las minorías agrarias y vasconavarras un manifiesto contra dicha norma, en el que se leía: «A todos pedimos que unan sus esfuerzos para que, triunfantes las fuerzas de la derecha en las primeras elecciones generales, impongan la rectificación de la legislación persecutoria, contraria a nuestros ideales y sentimientos de católicos y a nuestra misma dignidad de ciudadanos». *El Siglo Futuro*, «Vibrante manifiesto de los diputados católicos contra la Ley de Confesiones y Congregaciones religiosas», junio de 1933.

125. *La Voz*, «El sacerdote y diputado Sr. García Gallego ataca duramente al señor Gil Robles», 1 de febrero de 1933.

tas fuerzas políticas. Los católicos-agrarios presentan una candidatura cerrada constituida por Juan de Contreras y Mariano Fernández de Córdoba, como agrarios de Acción Popular, y Rufino Cano de Rueda, como agrario independiente. Jerónimo García Gallego, al igual que en las anteriores elecciones se presenta como independiente.¹²⁶

La campaña reviste gran agresividad dialéctica y las fuerzas políticas utilizan los más modernos medios de propaganda –prensa, cine, anuncios luminosos en las calles más céntricas, carteles e incluso el empleo de avionetas que arrojan propaganda– para captar el voto del electorado. El sacerdote segoviano, el más votado en el anterior proceso electoral, se convierte en objeto constante de las críticas de los medios derechistas, sabedores que en el pasado les restó gran número de votos. Por esa razón se refirieron a él de manera totalmente peyorativa, advirtiéndole a sus conciudadanos del peligro que suponía para su modo de vida y el de la provincia su campaña y actuación política:

«El señor García Gallego combate rudamente a Acción Popular y a cuanto a ella está cercano y arremete contra el señor Cano de la Rueda desconsiderada y falsamente. Esta no debe ser la conducta de estos instantes de un sacerdote ni de ningún hombre de derechas que esté libre de ambición y de pasión malsana. De todos modos, el sr. García Gallego no puede ser hoy persona grata ni satisfacer su inflamada pasión por ser diputado a Cortes, porque no ha servido a los intereses de la nación, ni a una política de derechas, ni a los intereses de Segovia. Sabemos que aquella pasión no se extinguirá, pues quiere ser diputado a todo trance sin reparar en nada... El pueblo segoviano cuando medite serenamente no votará a este hombre inconsciente y peligroso».¹²⁷

La actuación y oposición de parte del clero, que actuaba de agente electoral en el pueblo «a las órdenes imperativas del obispo D. Luciano Pérez Platero»,¹²⁸ encendieron los ánimos de García Gallego contra sus superiores:

126. BARRIO GOZALO, M.: «Aproximación a las elecciones y a los partidos políticos en Segovia...», *op. cit.*, pp. 276-277.

127. *El Adelantado de Segovia*, «Las falsedades del señor García Gallego y la conducta política del señor Cano de Rueda», 13 de noviembre de 1933.

128. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 222.

«En la segunda elección [1933] procedieron Vds. en forma más solapada y encubierta, pero su hostilidad hacia mí fue la misma de antes, o más acentuada aún, si cabe, y desde luego más eficaz. Sería muy extensa la relación que podría hacerse también acerca de la conducta de Vds. para conmigo en aquella lucha electoral». ¹²⁹

Dentro de estas «formas solapadas y encubiertas» de proceder contra él, hay que nombrar al cura de su propio pueblo, Turégano, Plácido González, en estrecha relación con el vicario de la diócesis, Aurelio del Pino (futuro obispo de Lérida), ¹³⁰ uno de los principales oponentes de García Gallego. ¹³¹ Con todos estos precedentes, y sobre todo a la gran movilización y unión de la candidatura de derechas (los candidatos más votados fueron los pertenecientes a Acción Popular y al Partido Agrario), no es de extrañar que en esta ocasión no consiguiese escaño parlamentario. De los trece candidatos, quedó en la posición número diez con 10.559 votos. ¹³² Si nos basamos en el relato de Plácido González, la derrota electoral fue un auténtico varapalo para García Gallego, desprovisto desde ese momento de cualquier medio económico para proseguir sus actividades políticas en Madrid: «Visto el resultado, se ha metido en la cama y no quiere ver a nadie y al Sr. Alcalde le ha dicho que retire sus retratos de las escuelas y bibliotecas... Yo estoy sentado como el árabe, a la puerta de mi tienda viendo pasar su cadáver...». ¹³³

A su marginación política se unió otro problema aún de mayor calado. Perdido su escaño, su dispensa de residencia Coral quedaba sin efecto tras las elecciones. Desde noviembre de 1933 a marzo de 1934 seguramente volvió a sus obligaciones como canónigo en El

129. AHDS, Expediente Jerónimo García Gallego, «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. y Reverendísimo Señor Don Luciano Pérez Platero», 7 de marzo de 1936.

130. Sobre este tema véase, SANTIAGO MASCARAQUE, M. C.: *La Iglesia de Lleida durante el franquismo (1938-1967)*, tesis doctoral. Lérida: Universitat de Lleida, 1996.

131. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 222.

132. BARRIO GOZALO, M.: «Aproximación a las elecciones y a los partidos políticos en Segovia...», *op. cit.*, p. 278.

133. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, p. 222.

Burgo de Osma. El 15 de ese mes, pese a todo, solicitó al Obispado de Madrid (presidido por Eijo Garay y muy vigilante con los sacerdotes extradiocesanos),¹³⁴ y directamente a Roma también, dispensa por razones de enfermedad para poder establecerse durante un largo periodo en la capital madrileña. Acompañó su petición de un certificado médico expedido por el médico de la Curia Eclesiástica y de la Mutualidad del Clero de la Diócesis de Madrid, Carlos Ruiz Ledesma, donde se constataba que el sacerdote Jerónimo García Gallego «presenta algunos síntomas de insuficiencia hepática y por análisis de sangre se demuestra que padece un estado prediabético». Para examinar mejor sus dolencias, se recomendaba que «permaneciese en Madrid un par de meses».¹³⁵ La respuesta dada por la Santa Sede fue contundente: «Non expedire».¹³⁶ Detrás de esta resolución, probablemente se encontraría el rechazo del Obispado madrileño (influido a su vez por el de Segovia) ante un sacerdote crítico con sus conexiones políticas, y al que convenía tener apartado de la capital, pues suficientes quebraderos de cabeza tenían ya en la diócesis con otros religiosos como Basilio Álvarez¹³⁷ o el polémico Juan García Morales.¹³⁸ Finalmente, el 12 de marzo de 1935 consiguió la dispensa de residencia coral por enfermo *ad annum*, es decir, renovable cada año.¹³⁹

Apenas tenemos ninguna declaración referencia de nuestro sacerdote entre 1934 y 1935. Podemos citar, por ejemplo, que en febrero de 1935 (lo que atestigua que permanecía por esas fechas en la capital como «irresidente») fue recibido por el Presidente de la República en audiencia en el Palacio de Oriente.¹⁴⁰ Lo que si está constatado y queda fuera de toda duda es su participación en el proceso electoral

134. GONZÁLEZ GULLÓN, J. L.: *El clero en la Segunda República, Madrid, 1931-1936*. Burgos: Editorial Monte Carmelo, 2011, p. 70.

135. Archivo Histórico Diocesano de Madrid, Personal Antiguo, Expediente personal de Jerónimo García Gallego, Legajo 16, marzo de 1934.

136. *Ibidem*, 5 de junio de 1934.

137. TEZANOS GANDARILLAS, M. L.: «Basilio Álvarez: “una sotana casi rebelde”», *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie V, Historia Contemporánea, 1997, pp. 151-177.

138. MORILLAS BRANDY, J. A.: «“Juan García Morales”: un cura republicano. *Obrero de la pluma*», *Cuadernos Republicanos*, nº 23, Madrid, 1995

139. *Boletín Oficial del Obispado de Osma*, «Declaración de vacante», 9 de julio de 1940, pp. 97-98.

140. *El Sol*, «Audiencias del Jefe del Estado», 24 de febrero de 1935.

de febrero de 1936 y que dio lugar a nivel nacional al triunfo del Frente Popular. Como en los dos procesos electorales precedentes (1931 y 1933), solicitó permiso al Obispado de Segovia (provincia por la que concurría a las elecciones), que de forma sorprendente -o no, a tenor de lo expuesto a lo largo de esta obra- se lo negó sin explicitar las razones de forma pública,¹⁴¹ y presionó para que el obispo de Osma, Manuel Gutiérrez, tomase la misma determinación. Las causas, tal y como explicamos en párrafos anteriores, estaban claras. La participación de García Gallego era totalmente perjudicial ya que restaba votos al bloque derechista, aunque su pensamiento no fuese muy distinto del mismo. Era, en pocas palabras, un adversario de primer orden de la derecha oficial, de la CEDA y sus adláteres. Pese a todo, y aún sin los permisos eclesiásticos, siguió adelante con «la propaganda política a tal fin».¹⁴² En una decisión de gran trascendencia religiosa, pero de intencionalidad política por lo que podía suponer – y supuso– de pérdida de votos, fue *suspendido a divinis* el 10 de febrero de 1936, pocos días antes del inicio de las elecciones. El Obispado apeló a la supuesta violación del canón 139.4 del Derecho Eclesiástico que establecía que:

«No solicite el cargo de Senadores o de órdenes parlamentarias llamados comúnmente diputados, ni lo acepten sin licencia de la Santa Sede en aquellas regiones donde haya prohibición pontificia, ni intenten esto mismo en las demás regiones sin licencia, tanto de su Ordinario como del Ordinario del lugar en que se ha de efectuar la elección».¹⁴³

Esta suspensión exasperó a García Gallego, que en una larga misiva de más de diez páginas arremetió, sin cortapisas, contra el obispo Luciano Pérez y su mano derecha, Aurelio del Pino, por una decisión que consideraba totalmente injusta y movida únicamente por razones políticas y personales, lejos de justificaciones doctrinarias:

141. *Boletín Oficial del Obispado de Osma*, «Declaración de vacante», 9 de julio de 1940, p. 98.

142. *Idem*.

143. DOMÍNGUEZ LORENZO, M. y otros: *Código de Derecho canónico y Legislación complementaria*. Madrid: 1957, pp. 59-60.

«En definitiva, ¿qué es lo que he hecho yo? ¿Qué delitos he cometido? ¿Cuál ha sido mi actuación como diputado católico de Segovia en las Cortes de España? ¿Qué es lo que puede decir V.E. Rvdma., que esté al nivel de las iniquidades que ha realizado contra mí? ¿Qué motivos grandes, de verdadera altura, que no sean ruindades de amor propio, o cosa parecida, *relacionado todo íntimamente con partidos políticos, que son de su preferencia*, y a los que yo tengo derecho de no pertenecer, y a los que tengo el derecho de combatir, puede aducir V.E. para llevar su persecución contra mí a los extremos que ha llegado? ¿No es verdad que puedo presentar ante Vds. una larga serie de ejecutorias de una labor católica y patriótica, que ha sido premiada y favorecida con los más fervorosos encomios de las personalidades más ilustres del campo católico nacional? De todo ello, ¿qué le importa a V.E., ni a su Secretario de Cámara, por lo que se ve? Ello no ha sido ni consideración a tener en cuenta para fulminar contra mí una sanción afrentosa de incapacitación eclesiástica, que en modo alguno podrá ser borrada totalmente jamás».¹⁴⁴

Además, con esta medida se quería lograr que determinados partidos políticos, cuya trayectoria cuestionaba, ascendiesen y se aupasen con el poder, a costa de su defenestración y de zaherir su imagen pública:

«Por no estar conforme con determinadas agrupaciones políticas, católicas, en lo que es libremente discutible entre los católicos y entre los hombres, se me niega un derecho a ser diputado, que se reconoce a otros sacerdotes que van de acuerdo con ellos, y además se convierte luego el báculo pastoral en un instrumento de propaganda política a favor de partidos políticos, que no son más católicos que yo y que son responsables de tantos fracasos y daños como han traído a la Religión y a la Patria, fracasos y daños que yo anuncié con mucha anticipación, por querer evitarlos, y se les brinda, además ufanamente por V.E. mi escarnio y mi afrenta e inhabilitación sacerdotales, para favorecer y asegurar su victoria en la Provincia, sin que a este fin le importase a V.E.

144. AHDS, Expediente Jerónimo García Gallego, «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. y Reverendísimo Señor Don Luciano Pérez Platero», 7 de marzo de 1936. El subrayado es nuestro.

nada el que paseasen con algazara triunfal esa mi deshonra oficial, decretada por Vd., a través de todo el territorio electoral segoviano, como una conquista política, que habían logrado del celo apostólico de V.E. por la salvación de mi alma y por la salvación de otras almas, a que la suerte de la mía pueden afectar». ¹⁴⁵

El sacerdote segoviano rompió a partir de este punto de manera radical con la Iglesia española, entregándose más decididamente a la causa republicana:

«No tengo que esperar ya nada del campo eclesiástico para remediar mi gravísima situación y apareceré siempre ahí, ante la mayor de mis compañeros, mancillado con la mancha que ha querido injustamente echar V.E. sobre mis hábitos sacerdotales. *Del camino que yo pueda verme obligado a tomar en adelante, tendrá la culpa V.E., amparador de caciques y exterminador de sacerdotes*». ¹⁴⁶

El Adelantado de Segovia no tardó ni un solo día en dar a conocer a sus lectores este incidente. El proceso electoral, donde cada voto era un tesoro, obligaba a ello, máxime en un personaje tan poco querido por la derecha segoviana pero de gran popularidad entre el pueblo. En primera plana de dicho diario se publicó: «El sacerdote señor García Gallego suspendido por el señor obispo de esta Diócesis de ejercer los actos divinos dimanantes de su sagrada ordenación». ¹⁴⁷ Don Jerónimo, víctima de la sanción episcopal, sólo juntó 9602 votos. Tras esta votación se produjeron en Segovia y en Turégano protestas ciudadanas contra el modo de proceder del obispo, tanto en las calles (intento de asaltar el palacio episcopal y el templo parroquial dirigido por Plácido González) ¹⁴⁸ como en los periódicos de izquierdas, que explicaban sin pudor los verdaderos motivos de su exclusión religiosa y, por ende, política:

145. *Idem*.

146. *Idem*. El subrayado es nuestro.

147. *El Adelantado de Segovia*, 12 de noviembre de 1936.

148. GARCÍA SANZ, A.: «Las tribulaciones de un presbítero diputado a Cortes...», *op. cit.*, pp. 225-226.

«Como es sabido de toda la opinión española, el ex diputado republicano por Segovia ha estado siempre enfrente de la política de *El Debate*, de Gil Robles y los agrarios, a los que combatió en el mismo Parlamento más de una vez. Esto sacaba de quicio al obispo, gran amigo de Acción Popular y del cacique agrario... Últimamente, al ver que se hallaba muy comprometida en esta elección la candidatura de Acción Popular, a la que quitaba mucha fuerza la del señor García Gallego, por su prestigio y por los ataques razonados y valientes de que la hacía objeto en los pueblos en los que hablaba, el obispo, a quién desde el periódico provincial de la CEDA se le pedía con las más claras insinuaciones socorro y ayuda contra el señor García Gallego, acudió resueltamente en auxilio de los populistas y agrario.

Ni corto ni perezoso, decidió aplastar en el terreno eclesiástico, y en el terreno electoral a un mismo tiempo, a quién muy católico y virtuoso que fuese, pensaba en cuestiones políticas de distinto modo que su ilustrísima y representaba un grave obstáculo para el triunfo de sus amigos, cosas ambas que no se podían perdonar. El mejor medio que encontró para ello fue dictar, en pleno periodo electoral, un derecho concebido en términos de una gran hipocresía legalista, suspendiendo canónicamente al Sr. García Gallego y declarándole sacerdote reprobado por el obispo ante los electores católicos para que se retrajesen de votarle y saliera derrotado, como sucedió en efecto».¹⁴⁹

La precisión en el análisis de los acontecimientos narrados por el diario *Heraldo de Madrid* (uno de los principales medios anticlericales de la República, tribuna privilegiada de la pluma del polémico sacerdote almeriense Juan García Morales), nos lleva a pensar que fue el propio afectado quién se encontraba detrás (o por lo menos lo animó) de este escrito, muy en la línea de la carta enviada a Luciano Pérez Platero ese mismo mes. Poco tiempo después, y como ya había advertido en alguna de sus intervenciones parlamentarias y escritos periódicos, una tragedia mayor (unida a su propio drama personal) se ceñía sobre el país: la Guerra Civil.

149. *Heraldo de Madrid*, «En desagravio de un sacerdote republicano», 6 de marzo de 1936.

5. LA GUERRA CIVIL Y SU ETAPA EN EL EXILIO EN CUBA

La situación de marginalidad política (no fue elegido diputado en las elecciones de febrero de 1936) y religiosa (privado de poder ejercer cualquier labor sacerdotal a causa de su suspensión a divinis) ocasionaron grandes dificultades de índole material en la vida de Jerónimo García Gallego a partir de la primavera de ese año. Este negro panorama se volvió aún más complicado, como es de suponer, con el estallido de la contienda bélica española. Intentando mejorar su nivel de vida maniobró apelando a sus antiguos contactos gubernamentales en la capital para conseguir un puesto en un ministerio, en la administración de algún colegio o institución del Estado, bibliotecas o fundaciones. En mayo de 1936, y por consejo de Gregorio Villarias (diputado a Cortes en 1931 por Santander, bajo la bandera del Partido Republicano Radical Socialista), se dirigió al ministro de Instrucción Pública, Marcelino Domingo, rogándole trabajar a sus órdenes «ante la situación personal y familiar, extremadamente crítica, en que me encuentro, por la persecución impecable de que se me ha hecho objeto en el campo eclesiástico y en el campo político de las derechas». No era la primera vez que escribía al ministro, pues en la misma petición se aludía a otra realizada en el mes de marzo, lo que dejaba constancia de su desesperación. Llegaba a pedir, en el caso de no encontrar una solución para él, un puesto para su sobrina, Isabel García Barral, como celadora, encargada o para tareas de limpieza en algún centro dependiente de Instrucción Pública.¹⁵⁰ Todos sus ruegos cayeron en saco roto. Marcelino Domingo le comunicó pocos días después, y lamentándolo mucho «las dificultades que existen para complacerle».¹⁵¹

Son muy escasas las noticias referentes a nuestro biografiado en el tiempo de la Guerra Civil. La primera que encontramos, en el mismo mes de la sublevación militar, lo incluye en una larga lista de personalidades y empresas que realizaron un donativo –por iniciativa del Ministerio de Industria y Comercio– «a favor de los heridos y familias de los caídos del Frente Popular», de 10 pesetas.¹⁵² Una se-

150. Archivo de la Guerra Civil Española, Salamanca, Política-Social Madrid, carp. 358, leg. 2964, «Expediente de Jerónimo García Gallego», 6 de mayo de 1936. En adelante se abreviará, AGCE, PS-Madrid, 358/2964.

151. *Ibidem*, 11 de mayo de 1936.

152. *ABC*, «Lista de donativos», 29 de julio de 1936.

mana más adelante, su nombre figuraba otra vez en una lista de donativos, en esta ocasión en la «suscripción para los defensores de la República, encabezada por *El Liberal*», de 50 pesetas.¹⁵³ Aunque son cantidades muy pequeñas, son reveladoras de su compromiso con la República, pese a su precaria situación económica, y que de paso le podían servir para promocionarse e intentar aspirar a un cargo en la administración estatal que tanto necesitaba y anhelaba. En sintonía con ello, tal como había efectuado en marzo y mayo, reclamó de nuevo ayuda a los dirigentes republicanos. El personaje elegido fue el subsecretario de Hacienda, Jerónimo Bugada, socialista y diputado a Cortes por Jaén en 1931 y 1933. A la vez que le felicitaba por su nuevo cargo, aprovechaba para reafirmar su compromiso «al lado del Gobierno, de la República, de la Democracia y de la Libertad», y demandarle de soslayo ayuda para su familia, la cual permanecía en Segovia:

«Tengo a mis familiares en territorio fascista, amenazados gravemente, según noticias que han llegado hasta mí, por el hecho de ser familiares míos... Supongo que sabrá que el Obispo de Segovia me suspendió en las últimas elecciones por combatir a las derechas y señaladamente a Gil Robles».¹⁵⁴

Como apuntan algunas noticias indirectas, que no hemos podido corroborar con el documento en mano, realizó una intensa propaganda política, con discursos y por medio de la Radio, en Madrid durante 1936.¹⁵⁵ Su pista se pierde hasta principios de 1937, momento en el que un grupo de sacerdotes, políticos y escritores católicos, integrado por Leocadio Lobo, José Manuel Gallegos Rocafull, Jerónimo García Gallego, Ángel Ossorio y Gallardo, Claudio Sánchez Albornoz, José Bergamín, José María Semprún, José Carner y Eugenio Imaz, remitieron a diferentes diarios europeos de gran tirada, como *The Manchester Guardian*¹⁵⁶ o *Esprit*,¹⁵⁷ un manifiesto¹⁵⁸ en el que alzaban la voz por los recientes bombardeos sobre Madrid:

153. *El Liberal*, 7 de agosto de 1936.

154. AGCE, PS-Madrid, 2124/21, «Correspondencia entre Jerónimo García Gallego y Jerónimo Bugada», 15 de septiembre de 1936.

155. *Boletín Oficial del Obispado de Osma*, «Declaración de vacante», 9 de julio de 1940.

156. MARCOS SOLA, M. L.: «El factor cristiano. Católicos y sacerdotes antifranquistas en los medios republicanos», *El Argonauta español*, nº 7, 2010.

«Nosotros, cristianos de diferentes clases sociales, divididos también tal vez nuestras varias opiniones políticas, pero unidos por lazos espirituales de una fe común en los mandatos de Dios, hemos decidido levantar nuestra voz con toda modestia para protestar contra todos estos actos de injusticia y crueldad. Cada día se cometen nuevos crímenes; de hora en hora las negras nubes de la guerra se ciernen sobre nuestras cabezas. ¿Es posible que en el siglo XX de la Era cristiana pueda haber hombres que se dicen católicos, que de este modo olvidan su deber más elemental? No tenemos intención aún de expresar nuestra opinión sobre la brutalidad de una guerra civil, en la cual están siendo violadas las reglas más elementales en cuanto a la seguridad de la población civil en tiempos de guerra. Influidos cínicamente por los principios de la ética cristiana, protestamos con toda la fuerza de nuestras convicciones contra un acto tan detestable como el bombardeo, diariamente repetido de nuestro querido Madrid, capital de la República española».¹⁵⁹

Episodios propagandísticos de esta naturaleza lo situaron en el punto de mira de las autoridades rebeldes, que lo atacaron vivamente en algunas de sus publicaciones. En comparación con el clero que apoyaba la *Cruzada*, aparecía –junto a otros sacerdotes como Gallegos Rocafull o Leocadio Lobo– como «un renegado» al servicio de la ideología marxista.¹⁶⁰ En contraste, la opinión pública republicana ensalzó su figura y sus actividades a lo largo de la Guerra Civil, siendo presentado por la prensa como una de las pocas resistencias –como López Dóriga o Maximiliano Arboleya– al catolicismo que aplaudía

Online: <http://argonauta.imageson.org/document140.html> (Página consultada el 26 de julio de 2012).

157. En esta revista internacional, el manifiesto se publicó el 1 de enero de 1937 bajo el título *Un appel espagnol aux catholiques du monde entier*, y como subrayaba el sacerdote Leocadio Lobo, «que tanta ira provocó a Queipo de Llanos». Reproducido en GONZÁLEZ GULLÓN, J. L.: «Leocadio Lobo, un sacerdote republicano (1887-1959)», *Hispania Sacra*, n.º 125, 2010, p. 285.

158. Reproducido el 27 de enero en *La Vanguardia* y, más adelante, dentro del folleto propagandístico *El catolicismo en la España leal y en la zona facciosa*. Madrid, 1937, pp. 27-28.

159. *La Vanguardia*, «Protesta de los católicos españoles contra el bombardeo de Madrid», 27 de enero de 1937.

160. BAYLE, C.: *¿Qué pasa en España?...*, *op. cit.*, p. 63.

al fascismo: «se vieron solos frente a la incompreensión de sus correligionarios».¹⁶¹

La salida de España de Jerónimo García Gallego y su establecimiento en Francia se documenta a principios de febrero de 1937, gracias a la mediación del ministro Manuel de Irujo. Las razones de esta marcha fueron de índole personal y económica: «Don Manuel Irujo se ha interesado a mi favor para las gestiones del pasaporte desde Barcelona... se ha portado muy bien conmigo para poder trasladarme a Francia. En Madrid estuve varias veces expuesto a ser asesinado. No podía tener allí seguridad ninguna ni tenía tampoco medio alguno de vida».¹⁶² Teniendo en cuenta este panorama, es normal considerar que si le saliese una oportunidad que le garantizase una mejor situación política, económica y personal, cerca de figuras próximas a su pensamiento, aunque fuese en el extranjero, la aprovecharía. Esta premisa se cumplió en febrero de ese año, cuando se atestigua su presencia en Biarritz (de manera muy breve), y después en San Juan de Luz (en el País Vasco francés, cerca del Golfo de Vizcaya), dentro del círculo de los medios nacionalistas vascos del sur de Francia. Durante un tiempo no precisado se refugio en «Villa Begoña», perteneciente al empresario y miembro de la Agrupación Vasca de Acción Social Católica, José Camiña, personaje de fuertes convicciones católicas que había sido diputado durante la Monarquía. En este mismo punto convivió con el canónigo Alberto Onaindia, muy identificado con las tesis del PNV y del Lehendakari, José Antonio Aguirre, durante la Guerra Civil, al que había escrito numerosas cartas desde finales de 1936 solicitándole ayuda y un puesto donde colaborar en la «labor democrática y antifascista católica».¹⁶³ Para ello le pedía que mediase para lograr que Irujo «me confíe o se me autorice alguna misión o labor en Bélgica o en otra parte, o que el Gobierno me de su beneplácito para trabajar allí donde me traslade».¹⁶⁴ No es casualidad que el

161. *La Vanguardia*, «El Papa, el Nuncio, Hitler y la República», 27 de julio de 1937.

162. Archivo General Militar de Ávila (en adelante, AGMAV), c. 69, 5,1. «Correspondencia. Cartas entre D. Jerónimo García Gallego y D. José Antonio Aguirre», 11 de febrero de 1937.

163. AGMAV, c. 69, 5,1. «Correspondencia. Cartas entre D. Jerónimo García Gallego y D. José Antonio Aguirre», 11 de febrero de 1937.

164. AGMAV, c. 69, 5,1. «Correspondencia. Cartas entre D. Jerónimo García Gallego y D. José Antonio Aguirre», 9 de octubre de 1936.

sacerdote segoviano indicase dicho país, pues debía tener conocimiento del viaje que estaban a punto de efectuar a dicha latitud los religiosos Leocadio Lobo y José Manuel Gallegos Rocafull.¹⁶⁵ En relación a este tema, y meses después, Aguirre le comunicó que:

«El señor Ossorio y Gallardo me escribió una carta pidiéndome nombres de católicos para una cruzada de propaganda que iba a desarrollarse poniendo en claro todos estos asuntos. Me aseguraba la ortodoxia de la misma. ¿Quiere usted dirigirse a él mismo pidiéndole detalles, y diciéndole si Ud. pudiera realizar alguna misión, como yo estimo?».¹⁶⁶

Nada más sabemos de este proyecto. Pese a todo, no sería la última vez que ambos personajes colaborasen coordinadamente en la defensa de la causa republicana y del catolicismo. El Presidente vasco, en su discurso del 22 de diciembre de 1936, había definido la guerra como una guerra de liberación nacional y social, y había planteado, entre otras cosas, las siguientes preguntas a la Jerarquía de la Iglesia católica: ¿No luchaban los nacionalistas vascos por defender un poder legalmente constituido? ¿No hacían los vascos usos del derecho de legítima defensa ante la agresión injusta? La respuesta a las preguntas de Aguirre fue realizada por el cardenal Gomá. El Primado se situaba entre los que no aceptaban la democracia liberal y deseaban la construcción de un «gran Estado» en el que tendrían lugar las peculiaridades regionales, entendía que al ser la guerra una guerra de carácter principalmente religioso el futuro de la fe estaba antes que el proyecto nacional vasco y consideraba que de hecho no se había producido un levantamiento contra el orden establecido.¹⁶⁷

La carta abierta del cardenal Gomá, que era muy crítica con los dirigentes del PNV, exigió una respuesta por parte de Aguirre, réplica que necesariamente debía abordar la razón de ser de la guerra. Los medios nacionalistas vascos en Francia prepararon un documento (en

165. GONZÁLEZ GULLÓN, J. L.: «Leocadio Lobo, un sacerdote republicano...», *op. cit.*, p. 281-285.

166. AGMAV, c. 69, 5,1. «Correspondencia. Cartas entre D. Jerónimo García Gallego y D. José Antonio Aguirre», 23 de febrero de 1937.

167. GOMÁ Y TOMÁS, I.: *Respuesta obligada: carta abierta al Sr. D. José Antonio Aguirre por el Emmo. Sr. D. Isidro Gomá Tomás, cardenal Arzobispo de Toledo*. Pamplona: Gráficas Bescansa, 1937.

febrero de 1937) como instrumento de trabajo para el Presidente que se centraba principalmente en los orígenes de la Guerra Civil. La respuesta del Lehendakari incidía en aspectos como: «es una rebelión contra el poder constituido; el exterminio es un recurso ordinario para dominar al enemigo...».¹⁶⁸

Jerónimo García Gallego, debido a su estrecho contacto con Onaindia, tuvo en sus manos el borrador previo que elaboraron los dirigentes del PNV para dar contestación a las argumentaciones de Gomá. Tras su lectura, escribió a José Antonio Aguirre mostrándole su opinión sobre este importante asunto:

«Me ha parecido muy bien, admirablemente trazada, y admirablemente hecha, la sinopsis, o abocetada esquematización del proyecto de respuesta al Cardenal Gomá, que he visto en casa de D. José Camiña, desde donde le escribo a usted, y de la que he sido enterado *confidencialmente* por Alberto Onaindia. Ya sé que no es más que un plan que luego será entregado al examen de Vd. y será desarrollado y perfeccionado por Vd. Le digo sinceramente que merece toda clase de elogios, y que coincide plenamente con la substancialidad de mi enfoque de cuestión».¹⁶⁹

Las siguientes referencias sobre las actividades de García Gallego a lo largo de la Guerra Civil están vinculadas con el diario *La Vanguardia* (órgano de expresión del Gobierno republicano tras su instalación en Barcelona), medió a través del cual mostró a la opinión nacional e internacional su postura y opinión ante los principales sucesos relacionados con la contienda bélica, en especial su faceta política. Además, sus colaboraciones con el periódico barcelonés nos permiten suponer que permaneció cerca de la frontera catalana, probablemente en San Juan de Luz, hasta por lo menos 1940, tal y como se

168. OLABARRI, I. y MEER, F. de: «Aproximación a la Guerra Civil en el País Vasco (1936-1939) como un conflicto de ideas», *Cuadernos de Sección Historia y Geografía*, n.º 17, 1990, pp. 13-14. El texto de Gomá como de Aguirre fue publicado en un libro conjunto titulado *Le problème basque vu par le Cardinal Gomá et le Président Aguirre*. Paris: 1938. Online: <http://irudi.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DCMVisorBibliotecaWEB/Visor.do?PC=undefined>. Página consultada el 26 de julio de 2012.

169. OLABARRI, I. y MEER, F. de: «Aproximación a la Guerra Civil en el País Vasco...», *op. cit.*, p. 14.

comprueba con el telegrama que envió desde Biarritz, en abril de ese año, al Obispado de Osma en respuesta a los comunicados de sus superiores donde le indicaban el fin de su dispensa coral en Madrid, la cual se había extinguido en la primavera de 1936.¹⁷⁰

El primer artículo que rastreamos y de mayor trascendencia, por las razones que a continuación expondremos, data del 26 de mayo de 1938. Los periodistas de *La Vanguardia* calificaron al sacerdote segoviano como un autor que «ha estado desde el primer momento al lado del Gobierno de la República y ha realizado una noble campaña en favor de la causa antifascista en la Prensa extranjera». Este dato es de gran interés, ya que prueba que pese a su salida de España colaboró activamente con la causa republicana, apareciendo muchos de sus artículos en el diario *Le Sud Ouest* y *Euzko Deya*.¹⁷¹ Su nombre ya había aparecido en importantes rotativos extranjeros, como *Esprit* o *The Manchester Guardian*, en enero de 1937. De igual manera, su nombre es mencionado por Antonio Griera –uno de los informadores de Gomá en el extranjero (el más importante fue el sacerdote catalán Albert Bonet)¹⁷² al analizar la opinión internacional de los católicos en junio de 1937. Al hablar sobre Suiza se dice: «los comunistas intensifican su propaganda contra los católicos, contra la España nacional, difundiendo profusamente folletos en alemán y francés con artículos y manifiestos de Ossorio y Gallardo, Semprún Gallegos Rocafull, *García Gallego...*».¹⁷³ Uno de estos escritos es el que vamos a exponer, de una gran valía histórica porque se supone que está extraído de la obra *La Guerra Civil de España ante la Razón Católi-*

170. *Boletín Oficial del Obispado de Osma*, «Declaración de vacante», 9 de julio de 1940.

171. «Le recomiendo lea los dos últimos artículos publicados en el Sudoeste sobre el testamento de José A. Primo de Rivera, me parecen sencillamente formidables y que su divulgación produciría un gran efecto sobre todo si pudiera introducir en España». *Archivo Alberto Onaindia*. «Carta de José Camiña a Alberto Onaindia», 30 de noviembre de 1938.

172. MORENO CANTANO, A. C.: «La propaganda exterior católica del bando franquista durante la Guerra Civil española: el protagonismo de Albert Bonet», en MORENO CANTANO, Antonio César (Coord.): *Propagandistas y diplomáticos al servicio de Franco (1936-1945)*. Gijón: Ediciones Trea, 2012, pp. 179-212.

173. *Archivo Gomá. Documentos de la Guerra Civil*, Vol. VI, Edición de ANDRÉS-GALLEGO, José y PAZOS, Antón María, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2005-2011, Anexo 2, doc. 6-99, 12 de junio de 1937, p. 152. El subrayado es nuestro.

ca y la Razón Nacional, escrita entre 1937 y 1938 por nuestro biografiado. Y repetimos, se supone porque tras incluir este título en los principales catálogos bibliográficos del mundo¹⁷⁴ no hemos hallado el más mínimo rastro del mismo. Esta infructuosa búsqueda nos lleva a establecer las siguientes hipótesis. Primera, la cita de *La Vanguardia* supuestamente era correcta, pero se debieron editar muy pocos ejemplares del mismo, lo que unido a su inestable y cambiante posición en Francia, con posterior inclusión en un campo de refugiados y salida hacia América, pudieron hacer que este libro no se distribuyese adecuadamente y se perdiese a lo largo de los años, habiendo desaparecido su pista en la actualidad. Aún teniendo en cuenta todos estos contratiempos, otras obras en peores condiciones se han propagado y, aún no conservándose ningún ejemplar, son citadas o recogidas extractos de las mismas en ensayos posteriores. Por estos motivos, consideramos que esta explicación no resulta del todo satisfactoria. Una segunda hipótesis estaría relacionada con el título del libro y el nombre del autor. Quizás, la obra se publicó pero con un título diferente y utilizando García Gallego un pseudónimo, lo que no ha permitido ubicarla con los parámetros de búsqueda seleccionados. Es otra opción a tener en cuenta, pero abre una gran interrogación, ¿por qué esconderse bajo un apodo si no lo había hecho antes en sus numerosas obras? ¿Acaso su integridad física estaba en amenaza en Francia y no quería dejar un rastro al espionaje franquista? La explicación más lógica sería que este librito nunca se terminó, que tanto el sacerdote segoviano como el periódico catalán avanzaron el título de un escrito que seguramente estaba en gestación, pero por diferentes motivos –como podría ser la falta de medios para su edición– no vio la luz, lo que supone una gran contrariedad para el investigador, que de un solo vistazo hubiese podido tener acceso completo a sus opiniones en el tiempo de la guerra. Esta teoría ha sido corroborada –en parte– gracias a valiosísima documentación hallada en los archivos vascos. En agosto de 1938 Jerónimo García Gallego escribía –como había sido práctica común desde el inicio de la guerra– a José Antonio Aguirre comentándole que «encuentro grandes dificultades para la publicación de un libro, que tengo preparado desde hace ya mucho

174. Por ejemplo, la Biblioteca del Congreso de los EE.UU., la Universidad de Harvard, la Biblioteca Nacional de España, la Biblioteca Nacional de Francia...

tiempo, por falta de medios económicos para ello y por falta de las ayudas necesarias para suplirlo». ¹⁷⁵ Aún siendo conscientes de lo complicado de la tarea («las dificultades son formidables en estos momentos por la carestía de papel»), el lehendakari accedió a la petición del sacerdote segoviano, que le demandaba 3000 francos para editar la obra en Barcelona. Pocos días después, su secretario particular, Pedro de Basaldua, mandaba esta cantidad al domicilio de García Gallego en Biarritz. ¹⁷⁶ Entonces, ¿por qué no se llegó a publicar este título? Seguramente el mismo se encontraría en imprenta cuando las tropas franquistas entraron en la capital catalana, haciendo desaparecer un manuscrito que, entre otros contenidos, recogía «una contestación expresa a la Carta Colectiva de los Prelados», ¹⁷⁷ y que como constataba Camiña, «no sé lo que pueda costar hacer la publicación de esta parte y mucho mejor si se tradujera al francés... nada he visto parecido, ni nada creo llegaría más profundamente al alma del pueblo». ¹⁷⁸

Regresando al artículo de *La Vanguardia*, éste giraba alrededor de los duros reproches que García Gallego realizaba al bando sublevado por la ayuda recibida de Mussolini y Hitler, permitiendo que extranjeros aniquilen a «otros españoles», en la línea de los *Trece Puntos de Negrín*, que en los apartados 1 y 2, defendía la independencia de España. ¹⁷⁹

«Franco no es más que un sargento de requetés de los Estados Mayores de Mussolini y de Hitler y un encargado de negocios de Italia y de Alemania en España... ¿Qué triunfo sería ese que habría de celebrarse al final del banquete que, en la carne de

175. Archivo de la Fundación Sabino Arana, Archivo del Nacionalismo (en adelante, AN), Donaciones Particulares (DP), 0215-01. «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. Sr. Dn. José Antonio Aguirre», 30 de agosto de 1938.

176. *Ibidem*. «Carta de José Antonio Aguirre al Sr. Don Jerónimo García Gallego», sin fecha, y «Carta de Pedro de Basaldua al Sr. Don Jerónimo García Gallego», 13 de septiembre de 1938.

177. Archivo de la Fundación Sabino Arana, AN-DP, 0215-01. «Carta de Jerónimo García Gallego al Excmo. Sr. Dn. José Antonio Aguirre», 30 de agosto de 1938.

178. Archivo Alberto Onaindia. «Carta de José Camiña a Alberto Onaindia», 20 de noviembre de 1938. Agradecer a Iñaki Goiogana el acceso a esta documentación inédita, pendiente de publicación.

179. El contenido de los mismos en MIRALLES, R. y REDONDO RODELAS, J.: *Los 13 puntos de Negrín (mayo 1938)*. Madrid: Unidad Editorial, 2005.

España, se están dando esas fieras, bebiendo Franco, como si fuera vino de Frascati, en copa de cristal de Sajonia, la sangre de España, rindiendo homenaje de admiración y de gratitud a los ejércitos extranjeros, con los cuales, únicamente, le habría sido posible obtener esa victoria, la que le habían de presentar en bandeja de plata, con la cabeza ensangrentada de la nación puesta en la punta de los sables de Mussolini y de Hitler, como clavada en una pica, los generales y los técnicos de esos verdugos y de esos bárbaros, a los que habría que vitorear allí mismo con gran desenvoltura y entusiasmo aparatoso, ¡el Generalísimo de las fuerzas nacionales!, brindando por ellos ante Europa y ante el mundo, que se llenarían de vergüenza al presenciar el espectáculo? El que tiene que reconocer a Franco como Gobierno legítimo de la nación es España, y España no lo hará nunca, jamás, por nada ni por nadie».¹⁸⁰

Y hacía cómplices de los excesos de las tropas franquistas a la jerarquía católica española por haberles regalado su apoyo incondicional:

«Nosotros no sabemos cómo no se les caen a los escritores de Franco sus plumas, y a los prelados fascistas sus pectorales, y a los jefes militares sus espadas, y a las multitudes allí reclusas sus cartas de ciudadanía, y a los soldados nacidos en nuestro suelo, la cara de vergüenza ante todas las cosas que están sucediendo, ante todo lo que está pasando. Parece imposible y parece mentira que una corriente eléctrica del amor patrio y del sentimiento católico y del sentimiento nacional, no los sacuda, no los estremezca, no los haga enderezarse y vibrar ante tanto bochorno, ante tanto vejamen, ante tanto escarnio, ante tanto ludibrio, ante tanto ataque y tanto reto a su conciencia, a su sensibilidad humana, a su sentir íntimo, a su condición de españoles, a su pundonor y a su decoro, como es el que representa toda esa infame confabulación fascista, traidora y mercenaria, antieuropea, antihumana, anticristiana y paganizante... Con las doctrinas católicas por delante, expuestas con diafanidad y demostradas con solidez en sus lugares respectivos, tenemos que decir que toda el agua que hay en nuestros ríos y en todos nuestros mares, no es suficiente para

180. *La Vanguardia*, «La voz de un ex diputado católico al lado del pueblo en estos momentos ásperos», 26 de mayo de 1938.

lavar la culpa y la mancha de los que han desencadenado esta guerra civil, llena de tantos oprobios y de tantos horrores, y para lavar la culpa y la mancha de los que han puesto a España al pie de los caballos de los ejércitos extranjeros».¹⁸¹

Aún reconociendo la precaria situación militar de la República, y el más que probable triunfo del bando insurgente, profetizaba que el futuro haría justicia con la causa que él defendía:

«El alma de España no muere: el alma de España no puede morir; el alma de España es inmortal. Más pronto o más tarde, a plazo más corto o más largo, habrá de llegar un día extraordinariamente sonado en el concierto de todos los países de la tierra, en que asista nuestra nación a los funerales de esos monstruos, con una carcajada de triunfo, que, con admiración universal, será oída en todo el Orbe».¹⁸²

El siguiente artículo en *La Vanguardia* está relacionado con el famoso discurso, conocido como *Paz, Piedad y Perdón*, dado por el Presidente de la República, Manuel Azaña, en Barcelona el 18 de julio de 1938. La zona republicana se encontraba en una situación de crisis política y militar, en un clima de desmoralización. La opinión pública consideraba que la derrota final era inevitable y muy cercana. El discurso de Azaña contenía un mensaje de reconciliación y fue elaborado con la intención de preparar a la población para lograr una mediación internacional y no prolongar la guerra.¹⁸³ Esta «política de paz» de Azaña contrastaba con la «política de resistencia» del Presidente del Gobierno, Juan Negrín, que ese mismo día por la noche pronunció en Madrid una arenga a los combatientes republicanos y a los trabajadores de retaguardia, en el que clamaba por no rendirse pese a las crecientes dificultades: «machaconamente he insistido desde el primer momento en que la guerra sería dura y larga... Mi convicción sigue siendo la misma; la victoria depende de nuestro tesón y su logro merece todo sacrificio».¹⁸⁴ Esta política de lucha y de mantener

181. *Idem*.

182. *Idem*

183. El texto del discurso en *La Vanguardia*, 19 de julio de 1938.

184. Su discurso se encuentra reproducido en guerra.enmadrid.blogspot.com/ (página web consultada el 26 de julio de 2012).

la resistencia fue la que acogió García Gallego en sus escritos, aplaudiendo las palabras de Negrín, a la vez que de manera solapada mostraba su rechazo a las tesis de Azaña:

«Para que la guerra tenga un carácter nacional -y esta es una condición indispensable para ganarla-, juzga con sumo acierto el doctor Negrín que la política que debe hacerse es una política nacional. Tal es, a nuestro parecer, el alma de su alocución al país. Esta es la médula de su pensamiento capital, que nosotros suscribimos por entero, y con nosotros la inmensa mayoría de la opinión española... Esto ha sido, en realidad, su discurso: un discurso de síntesis nacional, que es el discurso que tenía que hacer en estos instantes un profesor de energía y un profesor de patriotismo, como lo es el doctor Negrín, al frente de la defensa del pueblo español. *La actitud de resistencia heroica que encarna, es hoy la única posible ante la conciencia de la nación, ante el mundo y ante la Historia.* No cabe otra. Ni sería digna, ni sería útil... En la España facciosa y en el tablero internacional pueden surgir factores nuevos, cuando menos se piense o cuando menos se espere. Por encima de todas las combinaciones políticas y diplomáticas están muchas veces el empuje de la realidad y la fuerza de las cosas, superiores frecuentemente a la voluntad de los Gobiernos y a todos los cálculos de la humana inteligencia. Los pueblos que se suicidan, eso sí que es completamente seguro que mueren».¹⁸⁵

Su opinión en este tema se radicalizó en los momentos finales de la Guerra Civil, tal como queda recogido en la carta que remitió a su amigo Alberto Onaindia:

«La rendición sin condiciones es una cosa que yo rechazo en absoluto, totalmente, y además con fuerte indignación que no admite el planteamiento actual de ese problema en tales términos. La actitud de Azaña es, en mi opinión, indigna y bochornosa, y ha sido muy funesta para lo que como nadie estaba obligado a defender y a prestigiar...»¹⁸⁶

185. *La Vanguardia*, «El discurso que no se puede hacer en el campo de la insurrección», 28 de julio de 1938. El subrayado es nuestro.

186. Archivo de Alberto Onaindia. «Carta de Jerónimo García Gallego a Alberto Onaindia», 3 de marzo de 1939.

En el mismo escrito, pedía ayuda al sacerdote vasco para instalarse en París cerca de los católicos franceses, tales como Maritain.¹⁸⁷ Apelaba, para ello, a la buena amistad que unía a Onaindia con el cardenal francés Verdier.¹⁸⁸ El objetivo final era lograr mejorar su delicada situación económica y «poder reanudar mis funciones sacerdotales».¹⁸⁹ Este dato es de gran interés, ya que demuestra su deseo –pese a todos los contratiempos y sin sabores– de recobrar una condición que nunca debió perder según su criterio, y mucho menos por razones políticas. En esta tarea de rehabilitación participó, incluso, el obispo vasco Mateo Múgica –expulsado de España por la Junta de Defensa Nacional–, que en la década de los cuarenta dirigió un largo pliego al obispado del Burgo de Osma con las siguientes peticiones:

«Soy yo su antiguo Prelado, quien voluntariamente abogo por el que fue ejemplar canónigo de Osma; soy yo, Maestro ya en la escuela del dolor y de las penas, y en consecuencia idóneo y apto, para comprender las de otros, quien doy este paso a favor de un capitular, ex diputado a Cortes que levantó su voz más de una vez en la Cámara de Diputados a favor de Cristo y de su Iglesia y hoy se ve, sin recursos y pobrísimo, vestido, alimentado de limosna.

Sé que D. Jerónimo ha dicho que el mayor consuelo que le pueden proporcionar es el de celebrar la Santa Misa, demostrando en esto que prefiere a todo lo demás *ser sacerdote*, ser hombre de altar; sé que su conducta personal es excelente; su reputación, muy buena; sé que de palabra y por escrito ha hecho siempre gala de su ortodoxia católica; y ha defendido los sacrosantos derechos de Dios y su Iglesia; todos sabemos además que Don Jerónimo, no sólo es publicista conocido y considerado, sino hasta respetado y bien estimado por altos, muy altos personajes políticos, monárquicos (publicistas también), yo tengo prueba incontrovertible de ello; todo eso, bonísimo Pastor, Padre y Excmo. Sr. Obispo Oxomense, *muévale*, se lo ruego muy encarecidamente, a disponer ordenar y hacer que se normalicen la situación canónica del M.I. Sr. Don Jerónimo García Gallego, concediéndole las li-

187. *Idem*.

188. Archivo de Alberto Onaindia. «Carta de Jerónimo García Gallego a Alberto Onaindia», 15 de abril de 1939.

189. *Idem*.

encias que desea obtener; yo creo que haciéndolo así, Su Excelencia Rvdma. ofrecerá al Señor obra bien grata y excelentísima».¹⁹⁰

Aparecía, además, por primera vez la posibilidad –aunque no era su primera opción– de emigrar a México junto a su sobrina si su situación en Francia no cambiaba radicalmente: «les comunico a Vs. que yo preferiría continuar aquí, si hay alguna otra solución favorable a este objeto, y solamente cuando no la hubiera y por uno u otro motivo no pudiera permanecer en Francia, es cuando naturalmente, había de resolverme a emprender viaje a esas otras tierras».¹⁹¹ Para ello contaba con el apoyo de Manuel Torres Campaña, de Unión Republicana, y Julio Jáuregui, secretario general del Gobierno Vasco en Cataluña y tras la guerra, encargado de facilitar la emigración de exiliados vascos en América. Onaindia, preocupado por su amigo García Gallego («vive en la mayor miseria en Biarritz»),¹⁹² rogó a Jáuregui si podían facilitar al sacerdote segoviano la cantidad –por intercesión del SERE– de 500 francos mensuales, dinero suficiente para salir de Francia.

A lo largo de 1940 su panorama empeoró radicalmente como consecuencia de la derrota francesa en junio de ese año ante las tropas del Tercer Reich. Con la firma del armisticio de Compiègne y el establecimiento del régimen de Vichy, se promulgó una nueva legislación de carácter persecutorio y excluyente con los extranjeros en suelo francés.¹⁹³ García Gallego fue, a raíz de todo ello, detenido (o recluido) por las autoridades francesas, que lo trasladaron a un campo de concentración¹⁹⁴ cercano a la ciudad colonial de Casablanca, segura-

190. Archivo de Alberto Onaindia. «Carta de Mateo Múgica al obispo del Burgo de Osma», 27 de febrero de 1940.

191. Archivo de Alberto Onaindia. «Carta de Jerónimo García Gallego a Alberto Onaindia», 6 de mayo de 1939.

192. Archivo de Alberto Onaindia. «Nota para D. Julio Jáuregui», 20 de julio de 1939.

193. En septiembre una nueva ley sobre «el trabajo obligatorio de los refugiados» crea las Agrupaciones de Trabajadores Extranjeros. Todos los no nacionales de 18 a 55 años «que están de más en la economía francesas» tenían que ser reagrupados. RAFENEAU-BOJ, M. C.: *Los campos de concentración de los refugiados españoles en Francia (1939-1945)*. Barcelona: Ediciones Omega, 1995, pp. 220 y 228-229.

194. Sobre los campos de concentración o internamiento franceses véase, PESCHANSKI, D.: *Les Camps français d'internement (1938-1946)*. Paris: Université Paris 1, Panthéon – Sorbonne, 2000.

mente el de Sidi-el-Ayachi (a sólo 80 kilómetros de este enclave), dedicado a la reclusión de extranjeros. Por intersección del Gobierno mexicano¹⁹⁵ fue aceptado, junto a otras destacadas figuras republicanas como Cipriano Mera (Comisario General de Milicias en la Guerra Civil española), para refugiarse en ese país.¹⁹⁶

La siguiente noticia que tenemos sobre él, gracias a los libros de Actas de la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE), lo sitúa a finales de mayo de 1941 en la República Dominicana, de escala a su viaje a México. Finalmente se instaló en Cuba –seguramente porque allí se trasladaron otros sacerdotes vascos con los que estableció contacto años atrás en Francia–, donde llegó en agosto, tal y como lo atestigua la carta manuscrita que un religioso mandó al Obispado cubano advirtiéndole sobre el pasado republicano del recién llegado y de sus encontronazos con la jerarquía eclesiástica española: «Digo esto a V. S. Ilma. por si pudiera evitarse que este Señor sea instrumento de los enemigos de la Iglesia, pues según me dicen los Padres de la Parroquia ataca a Monseñor Gomá...».¹⁹⁷ Su primera intervención de renombre en esta latitud data del 15 de julio de ese año en la *Institución Hispanocubana de Cultura*, donde dio una conferencia titulada «La Guerra Civil española y la presente guerra mundial», publicada a posteriori en las páginas de la revista *Ultra*. Lo más reseñable de la misma son las severas afirmaciones que realizó al papel protagonizado por la Iglesia española durante la Guerra Civil:

«Lo peor que pueden hacer los hombres con Dios no es negarle, sino el hacerle el autor del mal, ponerle de abanderado de sus concupiscencias, de sus prevaricaciones y de sus injusticias y de parapeto defensivo de sus empresas de iniquidad, aunque con

195. En agosto de 1940 las autoridades mexicanas y el régimen de Vichy firmaron un acuerdo por el que las primeras se comprometían a acoger en sus fronteras a «a todos los refugiados españoles que lo desearan». En esta operación sobresalió el papel del diplomático mexicano Luis I. Rodríguez Taboada. Sobre este interesante tema véase, *Misión de Luis Ignacio Rodríguez en Francia. La protección de los refugiados españoles, julio a diciembre de 1940*. México: El Colegio de México, Secretaría de Relaciones Exteriores, Consejo Nacional de Ciencia y Tecnología, 2000.

196. «Relación nominal de los refugiados españoles residentes en Marruecos a quienes se documentó como inmigrantes aceptados por la Legación de México», en *Misión de Luis Ignacio Rodríguez en Francia...*, *op. cit.*, pp. 420-421.

197. Reproducido en DOMINGO CUADRIELLO, J.: «Eclesiásticos españoles antifranquistas exiliados...», *op. cit.*, p. 86.

bastardía miserable le invoquen y le glorifiquen luego y procuren extender crecientemente su culto entre las masas a manera de compensación y de obsequio, como si trataran de corromper y de sobornar a la Justicia y a la Santidad infinitas... Los católicos, por muy anticomunistas que sean, no pueden ser ni unos malhechores públicos, ni unos bandidos, ni unos salvajes, ni unos energúmenos, ni unos antropófagos... En nombre de la libertad se han cometido muchos crímenes, pero en nombre de la autoridad y del orden y en nombre de Dios y de Cristo, ¿cuántos no se han cometido y se están cometiendo también? La verdad siempre, la justicia siempre».¹⁹⁸

A pesar de esta notoriedad pública que empezaba a disfrutar en suelo americano, su estabilidad económica no llegó tan rápidamente. De esta manera, a principios de octubre de 1941 recibió –como solución temporal– un donativo de 75 dólares por parte de la JARE.¹⁹⁹ Todo cambió con sus cada vez más numerosas conferencias y charlas en centros culturales y políticos de apoyo a la causa republicana en Cuba. Muchas de estas apariciones ya han sido estudiadas en profundidad, por lo que simplemente haremos un resumen de las mismas, poniendo el acento en los aspectos que consideremos más reseñables. A mediados de octubre de 1942 participó en el acto de clausura del congreso celebrado por el Círculo Republicano Español, que versaba sobre el rechazo de la España franquista y su vinculación con las Potencias del Eje. García Gallego pronunció un discurso que fue transmitido por la Radio cubana.²⁰⁰ Su nombre también figuró, junto a otros exiliados españoles como Eduardo Ortega y Gasset, en el manifiesto lanzado contra «la tiranía franquista» por la Convención Nacional Democrática Pro-República Española.²⁰¹ Entre 1945 y 1949 participó activamente en el Ateneo de Matanzas y en el Círculo de Amigos de la Cultura Francesa. En estos actos solía estar acompañado de importantes figuras políticas republicanas españolas como María Zambrano, Jiménez de Asúa...²⁰²

198. *Ultra*, vol. X, n.º 61, «La Guerra Civil española y la presente guerra mundial», La Habana, septiembre de 1941, pp. 299-301.

299. JARE, *Libros de Actas (1939-1942)*, Libro III, Acta n.º 115, 6 de octubre de 1941.

200. DOMINGO CUADRIELLO, J.: *El exilio republicano español...*, op. cit., p. 74.

201. *Ibidem*, p. 82.

202. *Ibidem*, p. 128.

Sus discursos colaboraron, junto a otros muchos exiliados, a divulgar en el ámbito cubano distintas corrientes filosóficas, por eso fueron acogidas con agrado en las diferentes instituciones con las que colaboró, como la sociedad feminista *Lyceum* o el *Lawn Tennis Club*. Aparte de temas de actualidad política, en especial referentes a la contienda mundial y sus consecuencias, en sus escritos hubo cabida para nombres como Descartes, Ortega y Gasset o su admirado Balmes.²⁰³

En sus años finales se desempeñó, aparte de sus comunes conferencias y discursos, como secretario particular del humanista cubano, José María Chacón y Calvo, director de Cultura de la Secretaría de Educación (1934-1944). En su obra *Diario de la muerte de mi madre* (1953) aparece mencionado varias veces, así como en el artículo que escribió Chacón para el *Diario de la Marina*, donde era presentado como «un adalid de las ideas católicas, de sus normas severas y de cómo en medio de múltiples y muy dolorosas vicisitudes ofrecía el ejemplo de sus acrisoladas virtudes...».²⁰⁴ Durante sus años en Cuba, pese a todo, no volvió a ejercer el sacerdocio, como lo corroboró a través de las colaboraciones que con motivo de la Semana Santa publicó en el periódico habanero *Alerta* en abril de 1949.²⁰⁵

A partir de la victoria revolucionaria de 1959 su rastro se pierde completamente. El 10 de agosto de 1961 falleció en el Hospital Calixto García, de la Habana, víctima de un edema agudo de pulmón. Como descubrió el investigador Jorge Domingo, sus restos reposan de forma anónima, sin identificación ninguna, en una de las incontables bóvedas del Cementerio Colón.²⁰⁶ Murió sin poder regresar a sus amadas tierras segovianas, esas que casi tres décadas antes le brindaron el mayor de los homenajes por su impecable carrera eclesiástica y periodística, acto aplaudido por la élite política y cultural del país. Pese a su enfrentamiento con la jerarquía eclesiástica española nunca abandonó unos principios católicos que acogió y defendió a lo largo de su vida, sin importar el régimen político en el que tuviese que convivir, y que le llevaron de la mayor de las glorias a la más triste

203. DOMINGO CUADRIELLO, J.: «Eclesiásticos españoles antifranquistas exiliados...», *op. cit.*, p. 89.

204. *Idem*.

205. *Idem*.

206. *Idem*.

soledad en el exilio. La cálida descripción que de él hizo el escritor cubano Agustín Acosta sirve para cerrar estas páginas, con el deseo de que la figura del sacerdote y diputado republicano Jerónimo García Gallego nunca más vuelva a caer en el *olvido*:

«Este es Don Jerónimo García Gallego, el hombre que la Iglesia Católica ha abolido; el diputado que sin ostentación, sin empaque de superior jerarquía intelectual, fue siempre respetado por los más ilustres republicanos españoles, quienes, cuando él pronunciaba sus discursos polémicos en las Cortes lo escuchaban con la admiración y la ansiedad que su talento y sus intenciones merecían.

Tal vez algunos exiliados españoles, menos ilustres, naturalmente, aunque más osados, no lo recuerden hoy, no lo saluden. No importa. El sacerdote, el diputado, siempre será menos que el gran espíritu que vive en esta figura pequeña...».²⁰⁷

CONCLUSIONES

En septiembre de 1936, el papa Pío XI, ante seiscientos refugiados españoles, habló del «odio a Dios verdaderamente satánico» de los republicanos.²⁰⁸ El pontífice cometía el craso error de englobar en el mismo grupo a todos los políticos o personalidades públicas que entre 1931 y el inicio de la Guerra Civil habían participado en el régimen del 14 de abril. En los últimos años, diferentes investigadores (Tezanos Gandarillas, González Gullón...) han puesto sus miras en toda una serie de sacerdotes católicos que no sólo participaron en el juego político de la República, ya sea para contener algunas de sus medidas o para aplaudirlas, sino que incluso –ya fuese por decisión propia o por circunstancias externas a su voluntad– se enfrentaron a la jerarquía eclesiástica católica. Muchos de ellos fueron privados de su labor pastoral, como Leocadio Lobo, Gallegos Rocafull, López-Doriga o Basilio Álvarez, aduciendo en muchas ocasiones a la viola-

207. CAPOTE, M.^a: *Agustín Acosta: el modernista y su isla*. Florida: Ediciones Universal, 1990, p. 219.

208. Reproducido en THOMAS, H.: *La Guerra Civil Española*, T. 1. Barcelona: Debolsillo, 2003, p. 431.

ción o incumplimiento de algún principio del derecho canónico, sujeto el mismo a una interpretación muy subjetiva según los condicionantes que rodeaban a cada uno de estos nombres. Un caso que destaca por encima del resto en estas circunstancias es del personaje biografiado en esta obra: Jerónimo García Gallego. Su figura pone en evidencia, como en el de muchos de sus compañeros religiosos republicanos, la existencia de una «Iglesia paralela» a la Iglesia oficial, que no tuvo reparos en defenestrar a algunos de sus miembros obedeciendo a motivaciones políticas lejos de principios doctrinales, influida por un contexto, el de la República, donde toda opción que lidiase o conviviese con ella era vista como una provocación para la ortodoxia que emanó desde diferentes obispados, ya fuese el de Segovia, Granada, Madrid...

El análisis de la vida y obra del sacerdote segoviano resulta muy interesante desde diferentes enfoques. Primero, porque permite analizar a un religioso que participó activamente en el sistema político republicano desde un campo conservador, lo que vuelve a poner de manifiesto que el régimen establecido en España en 1931 estaba abierto a cualquier opción política, siempre y cuando respetase el modelo de Estado establecido. Su pasado no mostraba apenas fisuras ni motivos de contradicción con el catolicismo imperante, por lo que no podían recaer sobre él sospechas de anticlericalismo de ninguna índole. Miembro con gran proyección en el escalafón eclesiástico, dedicó gran parte de sus fuerzas a defender a la Iglesia de muchas medidas que eliminaban muchos de sus privilegios y la apartaban de la vida pública del país. Sólo a partir de 1936, cuando fue suspendido *a divinis* – punto de ruptura clave en su trayectoria vital- se manifestó abiertamente contra sus superiores, actitud que se acrecentó durante la Guerra Civil y su exilio. A lo largo de estas páginas incidiremos en estos puntos, para que el lector pueda comprender como un becario de la prestigiosa *Universidad Gregoriana* de Roma pudo llegar a ser uno de los mayores enemigos para la maquinaria propagandista católica franquista.

Su paso por el Seminario de Segovia fue brillante, obteniendo en la mayoría de asignaturas la mayor de las calificaciones. Este curriculum no paso desapercibido para sus superiores, que de la mano del obispo de Segovia, Remigio Gandásegui, lo becaron para que pudiese continuar sus estudios el Colegio Español de Roma y la Universidad Gregoriana. Allí convivió con personajes claves en su futu-

ro, como Miguel de los Santos Díaz G'pmara (obispo del Burgo de Osma cuando él era canónigo), Aurelio del Pino (Secretario del obispo de Segovia, Luciano Pérez Platero) o Daniel Llorente (obispo de Segovia a partir de 1944). Estos contactos previos, tuvieron consecuencias positivas y negativas para su posterior carrera. Significativa fue su relación con el futuro obispo de Lleida, Aurelio del Pino, que apareció en sus cartas como uno de sus principales adversarios en el episcopado segoviano desde principios de los años 30. Nos atrevemos a enunciar que, aparte de las razones de color político —como, por ejemplo, su sintonía con la CEDA—, la rivalidad con este personaje pudo obedecer a envidias personales. García Gallego mostró en su etapa en Roma que podía alcanzar un puesto destacado en la Iglesia española, no recatando elogios a su figura por parte de eminentes profesores como el neotomista Louis Billot (una de sus grandes influencias ideológicas). En esta línea se reafirmó cuando, al poco de ser nombrado doctor en Teología, logró que Gandásegui confiase en él para dirigir el importante órgano de la Acción Diocesana Segoviana, *El Avance Social*. No muy interesado en la labor pastoral, consiguió con éxito la canonjía de archivero en la catedral del Burgo de Osma y, a su vez, ser elegido director del medio católico *Hogar y Pueblo*. Éxito tras éxito que podía ser contemplado con resquemor por algunos de sus antiguos compañeros, como Aurelio del Pino, que al menos debió alegrarse de que García Gallego se alejase de Segovia, donde él empezaba a hacer carrera, especialmente con la llegada de Luciano Pérez Platero. ¿En qué pruebas nos sustentamos para apoyar esta teoría? Debemos remontarnos a 1929, para contemplar un hecho cuando menos insólito o llamativo. En el homenaje que le dio el pueblo de Turegano no asistió el obispo de Segovia ni su secretario. A finales de 1930, se le impidió dar contestación a un artículo muy crítico hacia su dignidad escrito por el cura Fausto López Velicia, que como los jefes católicos segovianos estaba muy unido a los políticos derechistas de la provincia (Rufino Cano de Rueda y Juan Contreras). Otro dato más. Pocos meses después, el Obispado clausuró, sin explicación alguna, su programada intervención en la Universidad Popular Segoviana.

Aparte de estos posibles argumentos, había una realidad incontestable que está relacionada con su actividad en el diario *Hogar y Pueblo*. En los más doscientos artículos (muchos de los cuales se recopilaron dando lugar a la edición de casi una docena de obras) que

escribió a lo largo de casi una década ofreció a sus lectores unos planteamientos ideológicos y políticos, la mayoría de base política cristiana de matiz neotomista (eso sí, interpretada bajo su peculiar filtro de pensamiento) que rechazaban muchos de los principios de los partidos políticos conservadores y de sus medios de comunicación, como *El Debate*. Estas opiniones, que ahora recapitularemos brevemente, no encajaron demasiado bien en el parecer de muchos de sus compañeros eclesiásticos, que en el momento que decidió dar el salto electoral, hicieron lo imposible para que este no llegase a buen puerto. Los ataques a este diario católico tenían su origen en el apoyo incondicional que desde sus páginas le había brindado a la Dictadura de Primo de Rivera. Además, le culpaba de no combatir por la reforma del sistema político de la Restauración, precipitando con ello la caída de la Monarquía. Para García Gallego esta ruptura histórica se habría logrado con una serie de cambios imprescindibles, criticados en su momento por muchos políticos de derechas y por sus órganos de expresión. Para el canónigo segoviano el sistema político de la Restauración estaba enfermo de muerte y necesita una cura radical para lograr su pervivencia. Defendía el establecimiento de una monarquía constitucional representativa, que acabase con el bipartidismo y con la debilidad del poder ejecutivo. De igual manera, era necesario un poder judicial independiente, que obligase a los ministros y parlamentarios el cumplimiento estricto de la ley. Las Cortes deberían tener mayor poder legislativo y organizarse de forma corporativa, punto éste de su ideología muy ambiguo, pues cuando era defendido desde otras gradas del panorama político era atacado vehementemente por su pluma. Su falta de claridad en algunos temas trascendentales, como los expuestos o sobre su visión de la Dictadura (que evolucionó de la aceptación al rechazo), le ocasionaron múltiples quejas, como las apuntadas en esta investigación con el periodista soriano José Tudela, que lo acusaban de falta de claridad y de perderse en la retórica de las palabras para no explicitar abiertamente su pensamiento político en temas tan trascendentales como las libertades públicas o la soberanía nacional.

Estos temas quedaron relegados a un segundo plano con la instauración de la Segunda República, pasando a ser la principal preocupación no ya la organización del nuevo régimen político sino la salvaguarda de los derechos de la Iglesia. Desconocemos en qué momento decidió dar el salto al escenario político, pero detrás de tal

maniobra debió esconderse el soporte público recibido en 1929, así como el ejemplo vital de uno de sus grandes valedores e impulsores, el obispo Gandásegui. A lo largo de la década de los años 20 había propugnado desde las columnas del diario *Hogar y Pueblo* la creación de un verdadero partido político católico en España. No concretado el mismo, decidió actuar de manera individual y se presentó como independiente, pero muy cerca de los partidos agrarios, a las elecciones a Cortes Constituyentes de 1931. Enfrentado a las derechas segovianas, encarnadas en las figuras de Rufino Cano y el Marqués de Lozoya –que contaban con el apoyo del episcopado–, logró pese a todos los contratiempos ser el candidato más votado. Atacado constantemente desde medios como *El Siglo Futuro* o diarios provinciales como *El Adelantado de Segovia*, por sus pasadas y renovadas críticas a la actuación de *El Debate* o políticos como Gil Robles, despertó mayores resquemores entre la jerarquía eclesiástica de Segovia por la aceptación y acatamiento que había realizado del régimen republicano. No obstante, aceptar no significaba obedecer sin más y García Gallego se mostró como un muy activo parlamentario en temas que atentaban contra los derechos de la Iglesia. Especialmente significativa fue su campaña e intervenciones en el hemiciclo contra los artículos 3 y 24 de la Constitución republicana, es decir, aquellos que negaban la existencia de una religión de Estado y que abogaban por la disolución de las órdenes religiosas. También se expresó en contra de la ley del divorcio y de la supresión del presupuesto de Culto y del Clero.

A pesar de todo, en las nuevas elecciones de 1933 su posicionamiento ante estas medidas no le valieron para renovar su acta como parlamentario. La unión de las derechas y el valioso apoyo que recibieron del episcopado lograron su objetivo y García Gallego se vio más marginado que nunca. De paso, su dispensa de residencia coral para residir en Madrid quedó invalidada, y tras diversas gestiones (precedidas de un rechazo por parte del Obispado de Madrid y de la propia Santa Sede) logró renovarlas, aduciendo enfermedad, en 1935. No perdió el ánimo y se presentó a la campaña electoral de 1936. A diferencia de los años 1931 y 1933, el obispo Luciano Pérez Platero le negó el derecho a incurrir a ellas, sin alegar justificación de ninguna índole. No era necesario, la razón estaba clara, tanto para el propio afectado como para los medios periódicos de izquierdas (recuérdese la acertada valoración que realizó sobre esta decisión *El Heraldo de*

Madrid). Ante el creciente poder del Frente Popular, la Iglesia no se quería arriesgar a que desde sectores de centro o de derechas, votasen al sacerdote segoviano e hiciesen peligrar la candidatura encabezada por la CEDA y el Partido Agrario. De ahí su suspensión a poco días de la celebración de las elecciones en febrero de 1936. A partir de este momento, apartado de la vida sacerdotal por motivaciones políticas, García Gallego habló abiertamente contra sus superiores, iniciando una etapa muy próxima al anticlericalismo.

Marginado por sus superiores tampoco encontró una ubicación cómoda en el Madrid de la Guerra Civil. Sin medios con los que sobrevivir y no lejos del peligro de algunos milicianos extremistas, a los que poco podía importar su compromiso con el Gobierno republicano y si causar resquemor su condición de religioso, a principios de 1937 se trasladó a Francia. Cerca de la frontera española, convivió con los católicos del PNV, forjando una estrecha alianza con el canónigo vasco, Alberto de Onaindia, muy próximo al lehendakari José Antonio Aguirre, al cual García Gallego aconsejó en su respuesta a la Carta abierta del cardenal Gomá. Igualmente participó activamente en las campañas de propaganda extranjera emprendidas por la República. De esta manera, su nombre apareció en el llamamiento a los católicos del mundo entero junto a otros sacerdotes republicanos de gran relevancia como Leocadio Lobo o José Manuel Gallegos Rocafull. Colaboró hasta el final de la contienda bélica española en *La Vanguardia*, donde escribió diferentes artículos reprochando la ayuda que el bando franquista recibía de las potencias fascistas y de la Iglesia española. Próximo a las tesis de Juan Negrín y a sus famosos *Trece Puntos*, se posicionó en la política de resistencia hasta el final.

Durante el tiempo de la Segunda Guerra Mundial, su posición en Francia se deterioró enormemente con la nueva legislación hacia los extranjeros emanada por el régimen de Vichy. Como otros religiosos españoles en su misma posición (por ejemplo *Juan García Morales*, refugiado en Lyon pero internado en 1941 en el campo de Gurs), fue retenido y traslado a un campo de concentración francés, en este caso cerca de Casablanca. Gracias a la mediación del Gobierno mexicano pudo salir de Europa y tras un periplo de varios meses instalarse en Cuba junto con un gran número de republicanos españoles exiliados. En la isla caribeña no tardó en ser conocido, para bien o para mal (suspicias del Arzobispado por sus enfrentamientos con la jerar-

quía eclesiástica), merced a sus constantes intervenciones en instituciones y organizaciones de apoyo a la Segunda República. Pocos años antes de morir, contempló con satisfacción como el Obispado de Segovia, de la mano de su antiguo compañero del Colegio Español de Roma, el ahora obispo Daniel Llorente, le levantaba la suspensión canónica que pesaba sobre sus espaldas. Esta decisión no varió su parecer hacia cúpula católica española, pero hacia justicia a un personaje que dedicó toda su vida a defender el mensaje de Cristo, especialmente desde la tribuna política y periodística. A diferencia de otros sacerdotes republicanos, su campo de acción estuvo alejado del catolicismo social, interesándose más por la estructuración y organización del Estado siguiendo la teoría cristiana escolástica. Consideraba que sólo así España tendría un gobierno más justo e igualitario para todos.

LA RECEPCIÓ DELS BISBES DE LA TARRACONENSE
DELS DECRETS DE LA SANTA SEU (1928-1929)
SOBRE LA “QÜESTIÓ CATALANA”

RAMON CORTS I BLAY

I després de la visita apostòlica a Catalunya de 1928 del nunci Federico Tedeschini,¹ que acabà amb el seu extens informe “*Inchiesta*

1. *Federico Tedeschini* (Antrodoco, diòcesi de Rieti, 12 d'octubre de 1873 – Roma, 2 de novembre de 1959). En 1900 passà al servei de la Secretaria d'Estat. Benet XV el nomenà substitut de la Secretaria d'Estat. El 31 de març de 1921 fou nomenat nunci d'Espanya, i el 30 d'abril, arquebisbe de Lepant, el mateix títol que ostentà Achille Ratti, futur Pius XI. Arribà a Madrid el primer dia de juny de 1921 i hi romangué fins l'11 de juny de 1936, cinc setmanes abans de l'inici de la Guerra Civil. Pius XI el creà cardenal en el consistori del 13 de març de 1933, però, reservat *in pectore*, no fou fet públic el seu nom fins al consistori del 16 de desembre de 1935. Rebé la birreta cardenalícia, amb permís del Sant Pare, de mans del president de la República, Niceto Alcalá Zamora –catòlic practicant. Un cop tornat a Roma tingué encara diversos càrrecs, entre ells el d'arxiprest de la Patriarcal Basílica Vaticana, el març de 1939. Mantingué una estreta relació personal amb Benet XV i fou, junt amb Eugenio Pacelli, amic i protegit del cardenal secretari d'Estat, cardenal Gasparri. Ambdós, Pacelli i Tedeschini, es professaven una fina i sincera amistat. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra civil Española en el Archivo Secreto Vaticano*, I.-1, *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 1-15: ID., «Documentos del Pontificado de Pío XI sobre España (1922-1939)»: *Analecta Sacra Tarraconensia* 80 (2007) p. 236.

in Catalugna”,² i dels cinc decrets sortits de la Cúria romana entre 1928 i 1929, sobre eventuais abusos comesos pel clergat considerat

2. Vegeu els nostres articles «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona, un intent de repressió d’una pastoral en català»: *AnalTar* 81 (2008) 197-603, «L’informe final de la visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Catalunya»: *Ibid.*, 83 (2010) 485-757, «La visita del nunci Tedeschini de 1928-1929 a Montserrat»: *Ibid.*, 84 (2011) 839-870 i «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929) sobre la “Qüestió catalana” durant la Dictadura de Primo de Rivera»: *Ibid.*, 85 (2012) 5-142.

Per a la redacció d’aquest article hem treballat en els arxius següents:

ASV (*Archivio Segreto Vaticano*). *Arch. Nunz. Madrid* (Arxiu Nunciatura de Madrid)

Congr. Consist., Relat. Dioec. (Arxiu de la Congregació Consistorial)

SECRETARIA DI STATO (*Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico*): AA.EE.SS. (*Affari Ecclesiastici Straordinari*). Des del gener de 2011, l’arxiu d’aquesta Congregació es troba a Secretaria d’Estat.

Stati Ecclesiastici

Altres arxius de l’Estat de la Ciutat del Vaticà:

ACC (*Archivio della Congregazione per il Clero*, abans *S. Congregazione del Concilio*)

ACEC (*Archivio della Congregazione per l’Educazione Cattolica*. En aquest arxiu hi ha el de l’antiga *S. Congregazione dei Seminari e delle Università degli Studi*)

ACV (*Archivio della Congregazione dei Vescovi*. Hi ha l’arxiu de la *Sacra Congregazione Consistoriale*)

APA (*Archivio della Penitenziaria Apostolica*)

Arxius de Roma:

ARSI (*Archivum Romanum Societatis Iesu, Tarraconensis, 1401-1404, (1925-1930), Quaestio catalaunica*).

Altres arxius:

ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), *Arxiu Dr. Lluís Carreras*, fons *Prevres o Sèries sacerdots, Canongies catedral, Notaria Persecució religiosa, Acta Synodalia, Propostes 1929*, i d’altres fons

ADG (Arxiu Diocesà de Girona), *Correspondència amb els prelats, Nunciatura*

ADLI (Arxiu Diocesà de Lleida), *Manuel Irurita i Almandoz 1927-1935* i fons *Ordes sagrats 1890*.

ADM (Arxiu Diocesà de Mallorca), fons *Bisbe Miralles*

ADS (Arxiu Diocesà de Solsona), fons *Bisbe Comellas*

ADT (Arxiu Diocesà de Tortosa)

ADU (Arxiu Diocesà d’Urgell), *Bisbe Guitart*

catalanista en la pastoral i en l'educació donada als seminaris, arribà l'hora en què els bisbes de la Tarraconense havien d'aplicar les resolucions de la Santa Seu.³

El nostre treball d'ara, doncs, consistirà a analitzar la reacció de l'episcopat català davant dels esmentats decrets romans.

I. ELS BISBES, “SUPORTEN” ELS DECRETS DE ROMA

Els bisbes catalans, amb algunes excepcions, no acolliren de bon grat els decrets romans. La mateixa Santa Seu així ho hagué de reconèixer en un Informe de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris de l'any 1930, una volta que tant aquest organisme, com el de la Secretaria d'Estat, havien canviat de titulars: monsenyor Borgongini Duca, per Pizzardo, i el cardenal Pietro Gasparri, pel cardenal Eugenio Pacelli respectivament.⁴ Vet aquí aquests significatius mots referits a les disposicions de les Congregacions romanes que manllevem de l'Informe de 1930:

«*Da quanto risulta dall'archivio [Affari Ecclesiastici Straordinari] gli stessi Vescovi [catalans] astenendosi da*

ADV (Arxiu Diocesà de Vic), *fons preveres*

AFB (Arxiu Fundació Balmesiana, de Barcelona), *fons P. Casanovas*,

AFPC (Arxiu del Foment de Pietat Catalana, de Barcelona, avui Cultura Religiosa), *Recull de notícies històriques, I (1909-1993)*

AHAT (Arxiu Històric de l'Arxidiòcesi de Tarragona), *fons Francesc d'A. Vidal i Barraquer*.

AHSIC (Arxiu Històric de la Companyia de Jesús de Catalunya), Barcelona, *curriculum vitae*.

3. Els decrets romans i altres disposicions a què ens acabem de referir els trobareu en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929) sobre la “Qüestió catalana” durant la Dictadura de Primo de Rivera»: *AnalTar* 85 (2012) 5-142.

4. *Pietro Gasparri* (Ussita, Norcia, 1852 – Roma 1934), secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris entre 1901 i 1906, cardenal per sant Pius X en 1907. Secretari d'Estat des del 13 d'octubre de 1914. Cessà en el càrrec per la mort de Benet XV, el 22 de gener de 1922. Reelegit per Pius XI, fou dimissionari el 7 de febrer de 1930. Giuseppe de MARCHI, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*. Prefazione di Mons. Antonio Samoré, Roma 1957, Roma 1957, p. 14. Vegeu també Vicente CARCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil española en el Archivo Secreto Vaticano*, I-1. *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 343.

*manifestazioni in favore delle medesime istruzioni diedero a vedere che le «sopportavano»».*⁵

La Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris mantingué un judici semblant a la promemòria de 1930, en al report preparat per a la sessió plenària d'aquesta Congregació, del 20 d'abril de 1931; la primera plenària que es reuní per a analitzar la situació d'Espanya un cop caiguda la dictadura de Primo de Rivera:

*«Pare però che questi decreti [1928-1929] non siano stati accolti con la dovuta soggezione; pervennero alla Santa Sede autorevoli lamenti secondo i quali i decreti erano fondati su informazioni inesatte. Si disse che alcuni esagerarono l'ubbidienza a detti decreti per aumentare il malcontento dei catalani contro la Santa Sede».*⁶

Les dues observacions del text que acabem de reproduir són molt interessants. A part del que diu sobre la «*dovuta soggezione*», una és la constatació de la banda de la Cúria de l'existència de planys per part de la societat catalana. Es refereix, pel que anirem veient, als dels mateixos bisbes i els de la clerecia, i dels seglars, creients o laics. L'altra té a veure amb la insinuació que algú o alguns membres de l'episcopat de la província eclesiàstica tarraconense havien aplicat les disposicions de la Santa Seu de 1928-1929 amb un excessiu rigor per fomentar just aquell malcontent i les lamentacions consegüents dels catalans o dels catalanistes. Els darrers, per Roma i per Madrid, eren de seguida identificats amb els separatistes. El mateix podria ser dit respecte a alguns seglars. De fet, tot anirà sortint en el transcurs de la nostra anàlisi.

També el metropolità de la Tarraconense, Vidal i Barraquer,

5. "Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre la Qüestió catalana". Any 1930: AA.EE.SS, *Spagna*, 1928, pos. 589, fasc. 19, ff.24.24v. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 83-88.

6. Relació del report per a la Plenària de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Ciutat del Vaticà, 23 d'abril de 1931: AA.EE.SS., *Spagna* 784, fasc. 118, f. 94 ss., fascicle imprès en *Plenaria 1335*, ff. 5-19. Relació reproduïda en Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil española en el Archivo Secreto Vaticano*, I-1. *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 232-242.

manifestà des del començ de tot, que les esmentades disposicions de la Santa Seu revelaven una «informació deficient» i que l'«espantaven» personalment les conseqüències que podien tenir per a Catalunya.⁷

Igualment, l'historiador de la vida i obra del cardenal Vidal i Barraquer, mossèn Ramon Muntanyola, es refereix a la reacció dels prelats de la Tarraconense davant dels decrets de les diverses Congregacions romanes dient que els bisbes en foren «desagradablement sorpresos».⁸

Un altre historiador, en un recent estudi sobre la dictadura de Primo de Rivera, Shlomo Ben-Ami, qualifica d'«amarga reacció» el capteniment de l'episcopat català davant del que ell en diu la cessió de la Santa Seu a la política unitària d'aquell Govern, palesada en les decisions de Roma sobre la Qüestió catalana en 1928 i 1929.⁹

Iniciem ja el nostre estudi. Ho farem començant per aquells prelats que més se significaren, o dels quals tenim més informació en un sentit o en un altre, davant dels cinc decrets al·ludits. Exactament, hauríem de parlar aquí de quatre decrets, ja que a l'arxiu de l'antiga Sagrada Congregació de Ritus, a part de les disposicions que va donar, no hi hem trobat cap resposta dels bisbes o dels superiors religiosos catalans.¹⁰

Primer, doncs, estudiarem els bisbes individualment, després, veurem la reacció de l'episcopat com a col·lectiu.

7. Carta reservada del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Ragonesi. Tarragona, 10 de gener de 1929 (postdata). Citat per Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 219.

8. Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 219.

9. Shlomo BEN-AMI, *El cirujano de hierro. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*, Barcelona 2012, 188-189.

10. L'arxiu de l'antiga S. Congregació dels Ritus és dipositat avui a l'Arxiu de la Congregació per la Causa dels Sants. L'hem consultat, però no hem trobat les respostes dels bisbes o dels superiors religiosos catalans al decret de la Congregació de Ritus del 12 de desembre de 1928. Hem comptat amb l'ajut atent i amable, i amb la seva competència, de l'actual arxivera, la doctora Simona Durante. Donem les gràcies també a monsenyor Claudio Jovine per les gestions fetes perquè poguéssim accedir a aquesta documentació.

EL CARDENAL VIDAL I BARRAQUER, ARQUEBISBE DE TARRAGONA

El primer document que la Santa Seu envià al metropolità de la Tarraconense i als seus sufraganis fou el de la Penitenciària Apostòlica, del dia 16 de novembre de 1928.¹¹

Decret de la Penitenciària Apostòlica

L'alt tribunal de la Penitenciària Apostòlica posava en guàrdia el primat i els bisbes de Catalunya sobre els abusos que podrien ésser comesos pel clergat catalanista, quan alguns d'aquests preveres haurien obligat llurs penitents de parla castellana a confessar-se en català. Ordenava després als prelats catalans que extirpessin un abús com aquell mitjançant les oportunes sancions als seus sacerdots infractors, si n'era el cas.

Pel nostre compte ja hem dit que els casos en què podria haver-se donat algun abús en el camp de la confessió sacramental deurien ser al màxim entre un i cinc, i encara caldria matisar força aquesta eventualitat.¹²

L'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Francesc Vidal i Barraquer,¹³ per donar compliment a les lletres que rebé de la Peni-

11. El *Tribunal de la Penitenciària Apostòlica*. A l'època que estudiem, era el dicasteri de la Cúria romana amb competències que tenien a veure, com ara, exclusivament amb el fur intern tant dins de l'àmbit estrictament sacramental, com fora. Posteriorment, li foren afegides altres atribucions.

12. De tot això, n'hem parlat en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 25-27. Aquí mateix trobareu la circular de la Penitenciària Apostòlica del 16 de novembre de 1928: *Ibid.*, 95-97.

13. *Francesc Vidal i Barraquer* (Cambrils, Baix Camp, 1968 – Friburg, Suïssa, 1943), cardenal, cursà la carrera de dret a Barcelona, fou ordenat prevere en 1899. En 1914 era bisbe administrador apostòlic de Solsona, arquebisbe de Tarragona en 1914 i creat cardenal en 1921. Treballà molt pel redreçament religiós de Catalunya i per la llibertat de l'Església i de la llengua catalana, particularment sota la Dictadura de Primo de Rivera. En proclamar-se la Segona República, mantingué un capteniment de moderació i de respecte envers les noves autoritats, el qual palesà encara més quan fou president de la conferència de metropolitans d'Espanya. En esclatar la guerra civil hagué de sortir d'Espanya. El nou règim polític no permeté mai que tornés a Tarragona, però la Santa Seu el mantingué sempre com a pastor d'aquesta arxidiòcesi, la qual governà des de fora. Josep RAVENTÓS I GIRALT, *Francesc Vidal i Barraquer: DHEC*, III, Barcelona 2001, 664-666.

tenciària Apostòlica, ordenà una investigació a la seva arxidiòcesi a fi d'esbrinar si havien estat comesos els abusos de què parlava aquell tribunal i per imposar als eclesiàstics de Tarragona l'obligació de vigilar i de denunciar-los amb la més gran discreció. Això ho féu, l'arquebisbe, a través d'un reservat que envià el mes de desembre de 1928 a diversos clergues seculars i religiosos: al degà del capítol catedral, Ramon Sensada,¹⁴ als rectors de parròquies i altres llocs de culte de la capital, al rector del seminari, a l'operari diocesà Mateu Despons, als arxiprestes i als presidents de les Conferències teologicomorals del clergat, i als superiors dels ordes religiosos tant masculins com femenins.¹⁵ Les respostes dels esmentats clergues i religiosos es conserven a la Penitenciària Apostòlica. Tots són unànimes a l'hora de mostrar llur sorpresa davant de les acusacions de què tractava aquest alt tribunal de la Santa Seu.

Pel seu compte, el doctor Sensada afegeix a la contestació al reservat del cardenal Vidal i Barraquer que, la lectura de la comunicació del purpurat davant del capítol catedral, en què era esmentat aquell punt dels abusos en la confessió, havia causat entre els canonges i els beneficiats no poca estupefacció i fins indignació en llur ànim, *«temiéndose por algunos que, como el asunto de la lengua o idioma apasiona tanto, las diabólicas insidias contra el Clero ni siquiera se hayan detenido en el umbral del Sacramento de la Penitencia»*.¹⁶ És a dir, dóna la culpa d'aquella espècie sobre abusos als qui tenien un capteniment anticatalanista.

14. *Ramon Sensada i Nadeu* (Berga, Bergadà, 1862 – Tarragona 1930), canonge de la catedral de Solsona (1903-1912) i de la catedral de Tarragona (1912-1918), de la qual fou arxiprest (1918-1924) i degà (1924-1930). Dades extretes de l'AHAT, facilitades pel seu arxiver, mossèn Manuel Fuentes i Gasó, a qui agraïm la seva constant col·laboració en la nostra investigació.

15. Com a al·legats, assenyalats amb la lletra A, a l'"Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciària Apostòlica", de què parlarem més avall, hi ha un model dels reservats que el cardenal adreçà als seus preveres i a les superiors de les religioses de la seva arxidiòcesi. Porten la data del 7 de desembre de 1928 (còpies): APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28. En l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, en el fons del cardenal Vidal i Barraquer, hi ha els mateixos models de reservats: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, D2 15 (Correspondència amb la Penitenciària Apostòlica) o (D15, núm. 40)*.

16. Ofici del degà del capítol catedral de Tarragona, Ramon Sensada, al cardenal Vidal i Barraquer. Tarragona, 10 de desembre de 1928 (còpia). Al·legat B a "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciària Apostòlica": APA, *Tom XCII/49a.*, N. 1784/28.

El prior de Reus, Josep Garravé,¹⁷ un cop hagué llegit als sacerdots del Centre de Conferències de Reus la comunicació de l'ordinari del lloc sobre les acusacions que arribaren a Roma, expressaren individualment i tots plegats, que estaven convençuts que és «*por almas ruines que se habrá acudido a suposiciones calumniosas*».¹⁸

La superiora de les religioses oblates del Santíssim Redemptor de la ciutat de Tarragona deia al cardenal Vidal i Barraquer que tenia la convicció ferma que, en cap lloc, de cap de les diòcesis catalanes, hi havia hagut ni un sol cas d'aquells abusos denunciats a la Penitenciària Apostòlica. Les seves religioses, castellanès, que sortien del convent per recollir almoines, i que per mor d'aquesta activitat havien de recórrer tres diòcesis de Catalunya podrien testimoniar, assegura sor Màxima, que, confessant-se elles mateixes en diversos llocs, «*jamás, ni por asomo, se ha dado aquel caso, de que ningún sacerdote les haya impuesto confesarse en diferente o determinado idioma; muy al contrario siempre han encontrado todas las facilidades y han podido muy bien apreciar la caridad profunda, celo incomparable, y demás virtudes sacerdotales que adornan en grado eminente al ejemplarísimo clero de Cataluña*».¹⁹

La superiora de les carmelites terciàries descalces de les Borges Blanques, exposava a l'arquebisbe unes conclusions semblants a les que havia arribat la superiora de Tarragona, que acabem de recollir. La germana Magdalena afegia, a més, el seu testimoniatge personal en la carta de resposta que dirigí al cardenal Vidal i Barraquer, i que expressava així: «*Que a pesar de mis ochenta años no ha llegado a mi noticia de haber sucedido cosas de esta naturaleza*».²⁰

17. *José Garravé i Rius* (Vila-seca, Tarragonès, 1847 – Reus, Baix Camp, 1931) preveres de l'Arxidiòcesi de Tarragona, prior de la Parròquia de Sant Pere Apòstol, de la ciutat de Reus, la qual regí fins l'any de la seva mort. Dades extretes de l'AHAT.

18. Ofici del prior de Reus, Josep Garravé, al cardenal Vidal i Barraquer. Reus, 11 de desembre de 1928 (còpia). Al·legat C a “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciària Apostòlica”: APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

19. Carta de sor Màxima dels SS. Cors, O. SS. R., al cardenal Vidal i Barraquer. Tarragona, 24 de desembre de 1928 (còpia). Al·legat D a “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciària Apostòlica”: APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

20. Carta de la germana Magdalena de Sant Josep, CTD, al cardenal Vidal i Barraquer. Les Borges Blanques, 30 de desembre de 1928 (còpia). Al·legat E a “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciària Apostòlica”: APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

Un cop aplegades les respostes de la seva clerecia i de les religioses, i també dels fidels, que ell mateix havia escoltat, el cardenal Vidal i Barraquer trameté un informe al cardenal Lauri,²¹ penitencier major, el dia 5 de gener de 1929.²² L'Informe de què tractem l'envià igualment al cardenal al prepòsit general de la Companyia de Jesús, Włodimir Ledóchowski.²³

La primera cosa que hi diu l'arquebisbe de Tarragona és que la denúncia d'aquell «horrible crim» de què parla la Congregació ha produït en el seu ànim una trista i dolorosa impressió, «*tristitiae et amaritudinis impressionem in animum meum induxisse*», escriu el mateix purpurat. De manera semblant ha passat amb molts dels seus sacerdots, els quals s'han mostrat «estranyats i ferits i alguns amb llàgrimes als ulls», almenys així s'han expressat davant de llur Pastor. I a continuació avança la conclusió del seu informe; val a dir, que, a la seva arxidiòcesi, no s'ha produït cap cas d'abús, per mor de l'obligació d'emprar una o altra llengua al confessionari.

Vidal i Barraquer ja tenia notícies vagues d'imprudències relatives a l'idioma atribuïdes a algun sacerdot tant «*catalán como castellano*», però mai havia tingut cap certesa, ni tan sols moral, d'haver arribat

21. *Lorenzo Lauri* (Roma 1864 – 1941) arquebisbe titular d'Efes i nunci apostòlic al Perú (1916-1921) i Polònia (1921-1926). Pius XI el creà cardenal en 1926. Penitencier Major, Camarlenc de Santa Romana Església. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Pío XI entre la República y Franco*, Madrid 2008, 378.

22. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciaria Apostòlica". Tarragona, 5 de gener de 1929, text llatí (original), amb al·legats: APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28. A l'Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona hi ha la minuta del cardenal en llengua llatina, escrita a màquina, amb correccions i afegitons, també en llatí de la mà del mateix cardenal, i altres còpies mecanografiades. Hi ha també diverses còpies –almenys quatre–, del text en castellà, com també una minuta en aquesta mateixa llengua escrita per Vidal i Barraquer tota entera seva: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, caps a D2 15 (Correspondència amb la Penitenciaria apostòlica)*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 1. A l'Informe del cardenal, s'hi refereix també Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 219-222. Agraïm a l'arxiver de la Penitenciaria Apostòlica, reverend D. Alessandro Saraco, la seva amabilitat i diligència a l'hora de cercar i d'obtenir el permís, que sovint no és concedit, per poder consultar els documents que ens interessaven.

23. El general dels jesuïtes diu al cardenal que ha rebut el seu Informe dirigit a la Penitenciaria i que l'ha llegit. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al P. Ledóchowski. 17 de gener de 1929: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Episcopi et clero)*.

a l'extrem de cometre «aquell crim», i sí, en canvi, d'apassionaments que volen perjudicar algun prevere a través de denúncies de sol·licitud en la confessió utilitzades com a arma per venjar-se o per satisfer alguna passió personal.

Tanmateix, per dur a bon terme la vigilància que demanava Roma relativa al confessorari a fi de mantenir-lo lluny de les passions polítiques, l'arquebisbe de Tarragona sol·licita a la Penitenciaria Apostòlica que enviï un delegat per dissipar les denúncies que poguessin haver estat formulades a la seva arxidiòcesi. I si això no semblés convenient al cardenal Lauri, Vidal i Barraquer sotmet a la seva aprovació les mesures que ell mateix vol aplicar a la seva demarcació episcopal per no lesionar el dret que té tot penitent a confessar-se en la llengua que li sigui més avinent, sempre que el ministre sagrat la pugui parlar o almenys entendre, o que, en tot cas, confés i penitent emprin la llur pròpia. El prelat, no cal dir-ho, té sempre present la catalana i la castellana. De no seguir la normativa que ara l'arquebisbe sotmet a Roma, el confessor serà suspès *ipso facto* «*ab audiendis confessionibus*».

Monsenyor Vidal i Barraquer, doncs, escriu un Informe que pretén salvar els drets d'uns i d'altres, i en què vol mostrar-se imparcial igualment davant d'un bàndol i de l'altre pel que fa a l'ús de la llengua. I al mateix temps palesa la seva sinceritat envers la Santa Seu exposant la seva manera de veure les coses: «*Perdone, Emmo. Sr., le hablo con sinceridad evangélica, pero creo que es la mejor manera de rendir tributo de veneración y afecto a la Iglesia y a la causa que todos servimos, que es la de Jesucristo*».

Arran del decret de la Penitenciaria Apostòlica, el metropolità de la Tarraconense havia rebut les respostes de les consultes que havia fet, a mitjan desembre de 1928, als seus sufraganis sobre l'oportunitat de redactar unes normes per a totes les diòcesis catalanes sobre com procedir respecte a l'audiència de les confessions en la celebració de la Penitència.²⁴

24. Hom pot veure un dels oficis, enviat per correu, del metropolità conservat en l'Arxiu Diocesà d'Urgell. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al bisbe Justí Guitart. Tarragona, 13 de desembre de 1928 (original mecanografiat) : ADU, *Bisbe Guitart, carpeta 1 (Correspondència amb el metropolità: directori militar i II República)*. Vegeu també Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadia de Montserrat, 2007. Oferirem les referències

El cardenal passà consulta, però els bisbes no foren unànimes en llurs respostes.²⁵

Decret de la Congregació per als Seminaris

Després del segon decret emanat de Roma, el de la Congregació dels Ritus, el cardenal Vidal i Barraquer manifestà a la Santa Seu el seu parer respecte a les disposicions donades per la Congregació per als Seminaris, el 21 de desembre de 1928.²⁶

Com ja passà amb el decret de la Penitenciària Apostòlica, el prelat obrí una investigació a la seva arxidiòcesi per saber si al seu seminari-universitat pontificia s'havia comès algun dels abusos que assenyalava aquesta Congregació. A tal efecte, féu a mans del personal directiu i docent del Seminari de Tarragona, el dia 9 de gener de 1929, un reservat inquirint sobre els temes següents: si els superiors procuren que els seminaristes estiguin allunyats de qüestions polítiques; si n'hi ha que revelin un esperit catalanista i separatista; si algun professor participa d'aquesta mateixa inquietud; si entren periòdics i llibres catalanistes al seminari i, finalment, si entre els superiors, els professors i els alumnes parlen d'actualitat política. En concret, foren consultats el prefecte d'estudis, els superiors –que eren aleshores els operaris diocesans–, i cada un dels professors d'aquell centre.²⁷ De tots els consultats, se'n conserven tres informes.

arxivístiques, que no pogueren ser donades per Badia i Batalla, quan compongué el seu estudi sobre Guitart. Agraïm les facilitats que ens han donat per investigar en aquell arxiu, en primer lloc, el senyor arquebisbe d'Urgell i copríncep d'Andorra i els reverends Benigne Marquès, Nemesi Marquès i Ignasi Navarri. Agraïm també les orientacions del senyor Badia i Batalla.

25. Ho diu l'article de Josep CLARA, «El bisbe Vila i Martínez i la llengua catalana»: *Revista de Girona* 28 (1982) 72.

26. Des que en 1915, el papa Benet XV tragué de la Congregació Consistorial la secció relativa als seminaris i la fongué amb la Congregació dels Estudis, el dicasteri que s'ocupava dels seminaris i de les universitats passà a anomenar-se *Congregació per als Seminaris i de les Universitats dels Estudis*. Per la constitució *Pastor Bonus*, del beat Joan Pau II, del 28 de juny de 1988, el seu nom és *Congregació per a l'Educació Catòlica*. Del decret de la Congregació per als Seminaris n'hem parlat ja en el nostre article, «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 39-45.

27. El formulari de les preguntes adreçades a tots els qui intervenien en la

Un és el doctor Andreu Dexeus, prefecte d'Estudis de Seminari Universitat Pontifícia,²⁸ el qual conclou el seu informe dient que si hom té en compte el que es feia al seminari abans i després del segon quart del segle XX, «*comparándolo con lo que actualmente sucede respecto al idioma que se usa en la capilla y clases, debe manifestar [A. Dexeus] que en el caso de haberse introducido modificaciones, más bien favorecen al idioma castellano, por cuanto entonces no existiendo la presunciones de hoy, se obraba con más espontaneidad*».²⁹

Vénen després els informes dels superiors del Seminari de Tarragona representats pel rector Mateu Despons Tena,³⁰ per Carles Espuny,³¹ per Lluís Grau,³² i per Recared Centelles.³³ Tots quatre són

formació dels seminaristes es troba en AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, capsa D2 13 (correspondència amb la Congregació de de Seminaris)*.

28. *Andreu Dexeus i Cuyàs* (Tarragona 1851 – Tarragona 1941), vicerector del Seminari Pontifici de Tarragona, prefecte d'estudis de la Universitat Pontifícia i beneficiat de Sant Esteve de la catedral de Tarragona (1886-1897), d'on fou també canonge des de 1897 fins a la seva mort. Dades extretes de l'AHAT.

29. Resposta del reverend Andreu Dexeus al reservat del cardenal Vidal i Barraquer del 9 de gener de 1929. Tarragona, 22 de gener de 1929 (al·legat a l'Informe del cardenal a la Congregació per als Seminaris): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. L'original manuscrit és a AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, D2 13*.

30. *Mateu Despons Tena* (Sant Mateu del Maestrat, Baix Maestrat, 1884 – 1936), operari diocesà, conegué personalment el fundador del seu institut, el beat Manuel Sol. Fou set anys rector del Seminari de Tarragona. Bon coneixedor de la llengua llatina, de la litúrgia i de la teologia, conreà també la música. Morí assassinat durant la revolució de 1936 al seu poble natal. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 380.

31. *Carles Espuny* (Santa Bàrbara, Municipi de Montsià, a la dreta de l'Ebre, (?) – 1947), sacerdot operari diocesà, féu la provació definitiva en 1921, destinat al Seminari Menor de Barcelona, La Conreria, Tiana, (1916-1920) i al de Ciudad Real, després al col·legi de Múrcia, i novament als seminaris de Toledo i al de Tarragona (1923-1935). Després de la guerra civil no es reintegrà ja a la Germandat i restà com a vicari parroquial al seu poble natal. A Roma, a l'Arxiu General de la Germandat, hi ha diverses cartes seves dirigides a Benjamín Miñana, Joaquim Jovaní, Pedro Ruíz de los Paños i a don Vicente Lores. RAH, 3, 135, *fitxa núm. 135*. Agraïm la informació donada pel secretari general de la Germandat dels Sacerdots Operaris, P. Tirso Cepedal.

32. *Lluís Grau i Serra* (Valls, Alt Camp, 1889 – Tarragona 1975), sacerdot operari diocesà, féu la provació definitiva en 1924, fou prefecte d'alumnes al Seminari de Valladolid (1914-1921) i administrador d'aquest mateix seminari (1921-1924), prefecte del Seminari de Tarragona (1924 al 1932), rector de León (1942-1943), rector del Seminari Menor de Barcelona (1943-1948), rector del de Tarragona (1948-1950), administrador del Seminari de Saragossa i torna com administrador a Tarragona,

esmentats en aquest informe dels operaris diocesans del seminari tarragoní.³⁴ Respecte dels alumnes de llur institució afirmen que són «dòcils i de bon tracte», però, que al seminari sí que hi havia alguna arrel catalanista. Una ja havia estat arrencada. Es tractava dels seminaristes Despujol i Josep Casanelles,³⁵ tots dos del Seminari de Barcelona, que havien anat a estudiar temporalment al de Tarragona, i els quals estaven «*movidós por el espíritu político*». Un alumne, Jaume Mestres, havia estat, a més, expulsat per «incoregible i molt exaltat en política catalanista»; tres més havien estat reconvinguts «per haver fet manifestacions catalanistes separatistes per escrit i de paraula»,³⁶

a partir de 1967 es queda de resident al Seminari de Tarragona. Agraïm la informació donada pel secretari general de la Germandat dels Sacerdots Operaris.

33. *Recared Centelles Abad* (Vall d'Uixó, Plana Baixa, 1904 – Nules, Plana Baixa, 1936), operari diocesà, féu la consagració a la Germandat de Sacerdots Operaris en 1928 i fou ordenat sacerdot en 1929. Prefecte al Seminari de Tarragona durant dos anys, sobresortí com catequista. Els milicians de la “Columna de Ferro” l’assassinaren a Nules. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles*, Madrid 2006, 330.

34. Resposta dels operaris diocesans del Seminari de Tarragona al reservat del cardenal Vidal i Barraquer del 9 de gener de 1929. Tarragona, 21 de gener de 1921 (còpia), al·legat a H a l’Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació per als Seminaris del 12 de març de 1929: ACEC, *Fondo Seminario, Spagna, 14/29*.

35. *Josep Casanelles i Montalt* (Gelida, Alt Penedès, 1893 – Barcelona 1937), sacerdot de la Diòcesi de Barcelona, estudià teologia al Pontifici Seminari de Tarragona, amb gran profit. En 1926 fou adscrit a la Parròquia de Santa Anna de Barcelona i a la capella del Foment de Pietat Catalana, d’on era arxiver de l’Obra del Sant Evangeli. Fou difusor de les Sagrades Escripures en català i traductor a la mateixa llengua d’altres publicacions. En 1929, fou adscrit a la Parròquia de Sant Francesc de Paula i nomenat capellà del Col·legi dels Germans de la Doctrina Cristiana. Fou assassinat en 1936 durant la persecució religiosa d’aleshores. Les seves despulles foren identificades al cementiri de Montcada en 1940. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles*, Madrid 2006, 315, Isabel JUNCOSA I GINESTA, *Josep Casanelles i Montalt: DHEC I*, Barcelona 1998, 451, Josep ESTRUCH I VERNIS, «Cròniques de la Gelida del segle XX. Vicissituds dels migdies escolars, II, Període d’octubre de 1927 a 1932»: *Festa Major*, Gelida, 2005, p. 70.

De Despujol, citat en el nostre text, no n’hi ha cap dada a l’Arxiu Diocesà de Barcelona. No creiem que es tracti de *Lluís de Despujol Ricart* (Barcelona 1895 – Llívia 1981), sacerdot de Barcelona, encara que estudià Moral durant dos anys a Tarragona (1919-1921): ADB, *Sèries sacerdots C55/10*. Agraïm l’ineestimable ajut que ens ha donat el doctor Josep M. Martí Bonet, director de l’Arxiu Diocesà de Barcelona.

36. Els tres seminaristes exhortats pels superiors per mor de llur catalanisme eren Pere Rofes i Llauredó, que estudià al Seminari de Barcelona, Gaietà Cunillera i

finalment un altre havia estat sorprès llegint el diari d'esquerres i catalanista *La Veu de Catalunya*. Els professors, en canvi, no es deixen arrossegar per la passió política, ans al contrari són uns quants els qui s'han mostrat contraris al «*partido catalanista*».

El tercer i darrer declarant és el professor «antiregionalista» –en paraules del mateix Vidal i Barraquer– Braulio Martínez, de la Companyia de Jesús.³⁷ De la seva llarga resposta al cardenal, en reblem solament que el P. Martínez pensava que, entre els estudiants del seminari tarragoní, hom podria trobar-ne algun o fins alguns de catalanistes separatistes. Un d'ells, comentant amb el rector del seminari la notícia que portava la premsa, després de la visita apostòlica de Tedeschini a Catalunya, sobre el trasllat forçós del monjo de Montserrat dom Gregori M. Sunyol³⁸ i, pel mateix motiu, la destinació fora de Barcelona –que no s'arribà a advenir– del jesuïta Ignasi Casanovas,³⁹ el seminarista en qüestió exclamà: «Això no és sinó per a accelerar el cop; és a dir la revolució».

Entre els professors, Braulio Martínez assenyala el doctor Miquel

Güell, i Blai Alberich Gebellí. Els noms d'aquest dos darrers estudiants no apareixen en l'Ahmed, la qual cosa significa que no eren del clergat tarragoní o que no arribaren mai a ser ordenats de sacerdots.

Pere Rofes i Llauredor (Tarragona, Tarragonès, 1909 – Borges del Camp, Baix Camp, 1936), sacerdot de Tarragona, exercí el seu ministeri a Mont-roig del Camp, fou assassinat durant la persecució religiosa de 1936. Ha estat introduïda la seva causa de beatificació. Francesc BASCO GRACIÀ, *Mártires del siglo XX. Arquebisbat de Tarragona*, Tarragona 2009, 309-313.

37. *Braulio Martínez Simón* (Murchante, Navarra, 1852- Tarragona 1936) jesuïta, estudià al Seminari de Tudela, el qual deixà durant quatre anys per a servir la causa carlista (esdevingué capità en els exèrcits carlistes). Fou ordenat sacerdot en 1879. Ingressà a la Companyia de Jesús en 1887, ocupà diversos càrrecs com a religiós d'aquest orde als seminaris de Tortosa i d'Oriola. De 1905 a 1936 residí a Tarragona, on fou professor de dret canònic al seminari i ministre de la residència dels jesuïtes d'aquesta ciutat. Ha estat declarat beat per haver sofert martiri durant la Revolució de 1936. «L'Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 537.

38. Ens remetem al nostre escrit «La visita del nunci Tedeschini 1928 a Montserrat»: *AnalTar* 84 (2011) 923-924.

39. La sortida de Barcelona del P. Casanovas, motivada per la seva fama de catalanista i pel fet de ser director de la catalanista Biblioteca Balmes, no s'arribà a produir. Ho volia així la Congregació per als Religiosos, però no hi accedí el general de la Companyia de Jesús, Włodimir Ledóchowski. Ho estudiarem més endavant en un altre article.

Vilatimó,⁴⁰ «muy señalado por su catalanismo», el doctor Pau Rosselló,⁴¹ «fervorós catalanista» i un mossèn de cognom Moliné. Aquest darrer, segons que ho sentí el rector del seminari, veient passar Alfons XIII per Tarragona digué: «Mira que labios tiene; parecen llenos de rabia contra Cataluña».

En resum, per al jesuïta professor del Seminari de Tarragona en aquest centre, l'«oficialidad del castellano viene a ser casi una palabra vana». En fi, la visió del P. Martínez del moviment catalanista en general no pot ser més negativa: «Ese incesante trabajo por el resurgimiento y la vuelta a los siglos pasados; y el cultivo y uso de la lengua y su injerencias y predominio en todas las relaciones sociales... Todo esto forma un espíritu de soberbia, de aversión, de indisciplina que divorcia a los que así sienten de los que no son catalanes y a tenerles por extranjeros o enemigos». Aquest religiós fou un dels testimonis cridats a declarar davant del nunci en la seva visita apostòlica i no deixà d'influir sobre monsenyor Tedeschini.⁴²

Finalment, les conclusions a les consultes fetes pel cardenal Vidal i Barraquer al seu clergat foren enviades a Roma el 12 de març de 1929.⁴³

40. Miquel Vilatimó i Costa (Vic, Osona, 1890 – Tarragona 1936), sacerdot, canonge, catedràtic de psicologia al Seminari de Vic, 1915, i de filosofia a la Universitat Pontifícia de Tarragona, des de 1928. Estudià a Bèlgica i Alemanya i tingué ressò internacional. A Alemanya visità l'estigmatitzada Teresa Neumann sobre la qual escriví un fulletó i en parlà en diverses conferències. Col·laborador d'*Analecta Sacra Tarraconensia* i altres publicacions. Canonge de la seu metropolitana. Fou assassinat per la seva condició sacerdotal en 1936, juntament amb el seu amic, mossèn Roselló, a casa del qual es refugià en esclatar la revolució. L'Associació Catòlica de Propagandistes ha fet els primers passos per a la canonització del doctor Vilatimó. Ignasi ROVIRÓ I ALEMANY, *Miquel Vilatimó i Costa: DHEC*, III, Barcelona 2001, P. 699-670 i Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006. Tedeschini es refereix al doctor Vilatimó diverses vegades en el seu *Rapporto in Catalogna*. Vegeu «L'Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 558, 718.

41. Deu referir-se a Pau Rosselló i Borqueres (Vimbodí, Conca de Barberà, 1895 – Tarragona 1936), sacerdot de l'Arxidiòcesi de Tarragona, professor de ciències naturals a la Universitat Pontifícia de Tarragona, amic íntim del doctor Miquel Vilatimó, martiritzat dins del terme municipal d'aquesta ciutat en 1936. Dades extretes de l'AHAT.

42. Així consta en AA.EE.SS, *Espanya*, pos. 589, fasc. 13, ff. 34-72v.

43. «Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació per als Seminaris en resposta al decret de la mateixa Congregació del 21 de desembre de 1928»: ACEC, *Fondo Seminario, Spagna*, 14/29; AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, D2 14 (Correspondència amb la Congregació de Seminaris)*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 2.

L'Informe comença assegurant al prefecte de la Congregació de Seminaris, cardenal Bisleti, que a Tarragona serien complimentades amb zel i amb interès totes les disposicions dirigides als seminaris catalans.

Abans d'entrar pròpiament en el tema, l'arquebisbe vol referir-se al seu presbiteri per a mostrar que, si aquest clergat, «dòcil, treballador i de bon esperit», ha fet possible un «ufanós renaixement en l'orde religiós», això ha estat gràcies al fet que darrera d'aquesta clerecia i dels seus trumfos hi ha la bona formació que ha rebut en el seminari tarragoní. Són, a més, homes prudents i pacificadors, «*que no se entrometen en partidos políticos, y menos revolucionarios*». Aquests darrers mots constitueixen, doncs, una defensa del cardenal del seu clergat, ja que la Congregació per als Seminaris –seguint les referències donades pel secretari d'Estat, cardenal Gasparri i pel nunci Tedeschini– havia precisat que la tendència catalanista «és essencialment separatista i revolucionària».⁴⁴

A continuació, Vidal i Barraquer exposa les conclusions de la seva investigació i diligències que ja ha practicades al seu seminari per actuar les indicacions de la Santa Seu. Adverteix primer –atès que el tema de fons era el catalanisme– que el prefecte d'estudis del seminari i els operaris diocesans, que dirigien aquest establiment, «*tienen poca fama de nada afectos al regionalismo*», el mateix que vuit dels dinou professors; «*muchos de los restantes sienten simpatías por un regionalismo moderado*». Assenyala encara que un dels membres del claustre «*es antiregionalista exagerado, pues lleva más de 30 años de profesor y ni con el pueblo quiere hablar en catalán*». Aquest darrer havia de ser el P. Braulio Martínez.

Entrem ja a les conclusions de l'Informe del cardenal. Les podríem sintetitzar així: que no hi ha al Seminari i Universitat Pontifícia de Tarragona professors «*dominados de espíritu catalanista-separatista*», que l'ensenyament de les tradicions catalanes –referint-se amb això a les minses classes de llengua i d'història catalanes– són tan limitades que no arriben a un nivell indispensable i que la llengua emprada a les classes és sempre el llatí o el castellà. El prelat ha reiterat a més les seves severes ordres per evitar que no entrin al seminari ni diaris, ni revistes «*que susciten odiosidad contra España o a la len-*

44. Vegeu el nostre article «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 388.

gua castellana», junt amb la renovació de la prohibició que els seminaristes parlessin de qüestions polítiques.

Confirma finalment, Vidal i Barraquer, el seu compromís de complir les prescripcions de la Congregació per als Seminaris, «*haciéndolo con suma prudencia y reserva*» i, també, «*para que no disminuyan las vocaciones eclesiásticas, pues el pueblo y las familias buenas y piadosas sienten generalmente un fuerte amor a España, y les produciría mal efecto que se pudiera confundir dicho amor con partidismos políticos exagerados*». Aquestes paraules deuen tractar-se d'una precisió que el cardenal Vidal i Barraquer es permet de presentar respectuosament a la Santa Seu.

Queda encara una última qüestió. En la circular del cardenal Bisleti hi assenyalava el mateix prefecte de la Congregació per als Seminaris, que hom renovés el projecte, de què ja estava ben informat el cardenal Vidal i Barraquer des de 1924; això és, la creació d'un o més seminaris provincials «*per concentravi tutti i seminaristi filosofi e teologi della Catalogna*», i per a aquest fi, Bisleti desitjava ara que els bisbes de la Tarraconense es reunissin per a estudiar aquest pla. Hom ja s'adona que l'objectiu d'aquesta iniciativa tant de part del nunci, com de la Santa Seu era de reprimir, o almenys de moderar, el moviment catalanista entre els seminaristes i llurs professors fent-los residir plegats a l'abandonat monestir de Poblet.⁴⁵

Vidal i Barraquer fa saber al cardenal Bisleti que la reunió de la Conferència de bisbes de la Tarraconense per a tractar de la qüestió dels seminaris interdiocesans ja se celebrà el dia 6 de febrer i que tots els seus sufraganis es manifestaren en desacord amb el projecte recomanat per la prefectura de la Congregació per als Seminaris. Els prelats nomenaren aleshores una comissió de tres d'ells perquè preparassin un informe raonat de llur postura per a enviar-lo després a la Santa Seu.⁴⁶

45. Sobre aquest pla ens remetem novament a «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 38-39, 41-42.

46. Del resultat final d'aquesta comissió de bisbes –que eren els d'Urgell, Guitart, de Girona, Vila, i de Lleida, Irurita– no n'hem trobat cap més notícia, a excepció del que diu Vidal i Barraquer en el seu Informe a la Santa Seu. En una còpia de l'acta de la Conferència Episcopal de la Tarraconense, celebrada el 6 de febrer de 1929, hi llegim els noms que acabem de reportar de la comissió de bisbes, Guitart, Vila i Irurita: Conferència Episcopal (Tarraconense) (Tarragona) 6 de febrer de 1929: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Conferències Tarraconense 1923-1931) D3 18*.

El cardenal Vidal i Barraquer envià la seva resposta a la Congregació per als Seminaris al general dels jesuïtes, el P. Wlodimir Ledóchowski, amb el prec que, un cop llegida, la fes lliurar al prefecte cardenal Bisleti. Li anuncia que li farà a mans els altres informes, els quals anirà fent arribar a les Congregacions del Concili i la Consistorial.⁴⁷

Decret de la Congregació del Concili

La Congregació del Concili, ja ho sabem, tenia cura de la disciplina del clergat i de la catequesi.⁴⁸ Fou aquest dicasteri qui, el 4 de gener de 1929, donà a llum, dins del marc de la “Qüestió catalana”, el seu decret sobre la predicació i l’ensenyament de la doctrina cristiana per part de la clerecia de la Tarraconense.⁴⁹

47. «Muy estimado y respetado P. General: Como ya le indiqué, tengo el gusto de enviar a V. P. mi contestación a la Circular de la S. Congregación de Seminarios, que siento se me haya retrasado más de lo que esperaba, debido primeramente al tiempo necesario para recoger los datos estadísticos que se acompañan y en segundo lugar a mi enfermedad de gripe [*sic*] que, por haber exacerbado la septicemia, que venía sufriendo, me ha obligado a guardar cama desde hace tres semanas. A D. gr., voy mejorando y empiezo ya a levantarme unas horas.

Por la confianza que V. P. me merece le agradeceré se sirva enterarse reservadamente del contenido de la misma y no tengo inconveniente en que se quede copia de todo lo que pueda serle de utilidad, cuidando luego de hacerla entregar cerrada, por persona de confianza de V. P., al Emmo. Sr. Cardenal Bisleti. Mi norma ha sido siempre hablar con el Superior con reverencia, sinceridad y verdad, y espero de V. P. que con toda libertad se servirá indicarme si en algo me he propasado.

Pienso, así que esté algo mejor, ir preparando las respuestas a las SS. CC. del Concilio y Consistorial, que también me será grato enviar en su día a V. P. para que tenga conocimiento de ellas.

Sabe, Rvdmo. P. General, cuanto le estima y venera en el Señor y se encomienda a sus OO. y SS. su affmo. En Cristo q. l. b. [*s. m.*]

+ Francisco, cardenal Vidal y Barraquer.

El Rdo. Vallet da aun mucho que hacer [afegit de la mà del mateix Vidal i Barraquer]». Carta del cardenal Vidal i Barraquer al P. Wlodimir Ledóchowski. Sarrià-Barcelona, 14 de març de 1929 (original mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1939*.

48. Per la constitució *Regimini Ecclesiae universae*, de Pau VI, del 15 d’agost de 1967, donà a la del Concili el nou nom, l’actual de Congregació per al Clergat i li deixà les mateixes competències que ja tenia. Actualment, l’Arxiu de la Congregació per als Seminaris de l’època que ens interessa són conservats en el de la Congregació per al Clergat.

49. Del decret de la Congregació del Concili, n’hem tractat en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 43-56.

El cardenal Vidal i Barraquer escriví al prefecte de la Congregació del Concili, cardenal Sbarretti, l'1 d'abril de 1929, donant-li solament justificació de la seva comunicació. S'excusava tot seguit de no haver pogut respondre anteriorment per mor de la malaltia, que l'havia obligat a fer llit, i li assegurava que ho faria de seguida que es trobés millor.⁵⁰ I així ho féu.

“Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili”. L'arquebisbe de Tarragona, sempre prompte a defensar el bon nom del seu clergat i «*por el paterno afecto a mis sacerdotes, cuya ejemplar conducta es necesario que quede bien patente por boca de su prelado*», envià, el mes d'abril de 1929, un llarg Informe molt documentat i fins enèrgic de vint-i-quatre folis, amb quarant-un apartats, al prefecte de la Congregació. El publiquem per primera vegada.⁵¹ L'objecte de l'Informe era sortir als pas de les acusacions de suposats abusos contra la disciplina eclesiàstica que aquest dicasteri havia individuat del clergat català i de retruc en el de l'arxidiòcesi tarragonina.

Per l'estil de la redacció i pels tipus de la màquina d'escriure ens sembla que aquest “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili”, com d'altres escrits signats per l'arquebisbe de Tarragona, és obra del doctor Lluís Carreras. El purpurat deuria fer alguns afegitons damunt del text presentat per l'eclesiàstic de Sabadell i deuria haver aportat alguns suggeriments per a reforçar les idees allí contingudes. No podem afirmar, en canvi, que aquest extens treball de què estem parlant hagués arribat a Roma. Podem suposar

50. El cardenal diu en un altre lloc que havia tingut una septicèmia a conseqüència d'una grip. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Sbarretti. Tarragona, 1 d'abril de 1929: ACC, Prot. N. 5264/29.

51. “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929”. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3. D'aquest Informe sols en tenim una còpia mecanografiada amb correccions de la mà del cardenal conservada a Tarragona. No l'hem trobat a l'Arxiu de la Congregació per al Clergat, la successora de la del Concili, en l'expedient on es conserven les respostes dels altres bisbes de la Tarraconense al decret del 4 de gener de 1929. Agraïm aquí l'ajut que hem tingut de l'arxiver de la Congregació per al Clergat, don Francisco González, i la seva paciència en la recerca, no pas fàcil, del que hi buscàvem. Mercès també al P. Thomas Fox per haver-nos facilitat l'obtenció del permís per a investigar en l'arxiu d'aquest Congregació.

que sí, però no l'hem trobat a la Congregació del Concili. Tanmateix, el seu interès és gran per a conèixer les reivindicacions que conté davant del decret d'aquesta Congregació, així com, un cop més, el pensament de Carreras i del cardenal.

El primer apartat de l'Informe, el contingut del qual es correspon amb el mateix capítol primer del decret del 4 de gener de 1929, *De disciplina Cleri in re politica*, afronta l'assumpte de la conducta del clergat en general respecte a les qüestions polítiques. Igualment, pretén d'oferir la seva opinió sobre les mesures que la Congregació del Concili havia determinat respecte a la l'acció del clergat en política; això és, la no immisció de la clerecia en temes seculars i que aquest mateix estament fomentés tant l'amor a la «*patria chica*», com a la «*patria grande*». En el transcurs d'aquest report el cardenal es refereix sovint a les visites *ad limina* de l'arquebisbe Antolí López Peláez de 1917, a les dues del mateix Vidal i Barraquer de 1922 i de 1927, i a l'Informe dirigit a la Congregació per als Seminaris de 1928, de què acabem de tractar més amunt.

Novament, l'arquebisbe de Tarragona diu aquí, que el seu clergat és exemplar en el compliment dels seus deures individuals i ministerials, per mor de la bona educació rebuda al seminari i que els qui en formen part són «reverents, dòcils i addictíssims a la Santa Seu». Descriu després la solidesa de la vida espiritual d'aquesta clerecia i la seva acció apostòlica, veritablement modèlica.

Reconeix, tanmateix, el purpurat que, a finals del segle XIX, hi hagué entre els sacerdots de Tarragona una forta crisi deguda a les circumstàncies polítiques del moment i que foren les que motivaren una lletra de Lleó XIII a l'arquebisbe Vilamitjana, en 1894, tal com l'havia fet sortir el cardenal Sbarretti en el decret del 4 de febrer de 1929. En aquell escrit, el Sant Pare advertia als preveres tarragonins que s'abstinguessin de qualsevulla acció política. Vidal i Barraquer, per la seva part, comenta la referència de la lletra del Papa, tramesa en contestació a l'homenatge que elevaren a Lleó XIII els prelats reunits a Tarragona durant la celebració del Quart Congrés Catòlic Nacional de 1894, i diu que seria curiós de repassar les respostes donades per Roma als missatges que li foren dirigits, també, en altres Congressos Catòlics, així com altres documents pontificis.⁵² Amb això,

52. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 46, 115-116.

el cardenal deu referir-se al fet que la situació, a les darreries del XIX, era confusa i que aquella realitat era aplicable tant a Catalunya, com a la resta d'Espanya.

Superada la situació de finals del Vuit-cents, l'arquebisbe afirma que, des d'aleshores, els seu clergat s'ha esforçat encara més en el seguiment de les orientacions pontificies, inculcades per llurs prelats. Per això, precisament, el clergat tarragoní ha estat perseguit. Ho està també ara per la Dictadura de Primo de Rivera, apunta Vidal i Barraquer, a causa de la seva acció castellanitzadora:

«Perseguido, por no prestarse a ser instrumento político, queriéndose interpretar esta digna actitud como política de desafecto. Han sido varios los que han sufrido molestias y vejaciones, y han sido puestos en las listas del Gobierno Civil de los calificados por catalanistas o separatistas [...] Ninguna queja en cambio he recibido de los fieles. En cambio de parte de éstos he recibido muchas contra algunos sacerdotes por su actuación política en favor de los gobernantes, y alentados por los mismos, y explotados con el cebo de destinos pingües.»⁵³

L'ensenyament del catecisme és el segon apartat de l'Informe del cardenal Vidal i Barraquer, que, com ja hem dit, segueix el mateix ordre que el decret de la Congregació del Concili, per anar comentant-ne així, punt per punt, els seus continguts. Els rectors de parròquia, assevera l'arquebisbe, compleixen llur obligació pel que fa a l'ensenyança del catecisme en la llengua materna, seguint d'aquesta manera les prescripcions del Concili de Trento i les dels concilis provincials de la Tarraconense, sense fer accepció de persones i assegurant l'ús del català i del castellà. En canvi,

«los que pretenden esclava a la Iglesia y disponer de los sacerdotes a su antojo político, han podido aprovechar las cir-

53. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 5. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928) D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3. Aquí són esmentats els clergues que estaven en connivència amb els representants de la Dictadura, els noms dels quals són: Sanz, Montañés, Jové, Gallego, López, Val, A. Bru, i Batlle.

*cunstancias especiales de estos últimos años para atribuirles lo que puede hacerles odiosos a los gobernantes, como es haberse negado a enseñar el catecismo en castellano a niños castellanos».*⁵⁴

El cardenal afegeix prolixament més anotacions personals a l'esmentat decret del 4 de gener de 1929. En reportem algunes. Així, després de resultar que eren falses les acusacions fetes contra rectors de parròquia que s'haurien negat a ensenyar el catecisme en castellà a nens d'aquesta parla, diu Vidal i Barraquer, que, en canvi, diversos governs han intentat i han fet qüestió política d'aquesta qüestió; verbigràcia, fer que, a les escoles, hom expliqués, fins i tot als nens catalans, la doctrina catòlica en castellà. I continua dient: «*Ciertamente nunca ha movido a los gobernantes el bien espiritual de los niños por el que han velado la Iglesia y los preladados*».

És el que passava aleshores amb la Dictadura de Primo de Rivera, que, contra el costum de sempre, i solament amb finalitat unificadora, havia decretat que, a les escoles, la Doctrina hi fos explicada a tothom en castellà. La Congregació del Concili sentència, però, que aquesta iniciativa política «*tolerari posset*».⁵⁵ Tot això portarà, en opinió del cardenal Vidal i Barraquer, «*consecuencias fatalísimas para el bien de las almas y la autoridad de la Iglesia así durante el actual gobierno y en los gobiernos sucesivos*».⁵⁶

Tampoc, afegeix encara el purpurat, els col·legis dirigits per religioses no observen l'obligació decretada pels bisbes de la Tarragonense d'ensenyar el catecisme en català als nens catalans, ja que ho fan tot en castellà, puix que elles mateixes són de Castella; i així, observa el cardenal –que fa sentir sempre la veu de l'altra part–, «*son*

54. “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929”, f. 12. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

55. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 53.

56. “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929”, ff. 18-19. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928) D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

las familias catalanas las que se quejan con razón las que se ven desatendidas en la enseñanza a sus niñas del catecismo en lengua catalana».

El clergat tarragoní compleix bé la seva obligació a l'hora de donar la catequesi a les parròquies, però mai ha entrat en aquelles subtileses en què s'ha abocat la Congregació del Concili; això és, que calgui explicar als catequitzands les distincions entre els deures del cristià envers la «*patria chica y la patria grande*».⁵⁷ Unes «distincions i subtileses» que, de voler portar-les al catecisme parroquial, produiran «*efectos contraproducentes y graves perturbaciones de orden espiritual*».⁵⁸

La inclusió al catecisme d'aquells distingues sobre els deures envers la pàtria, recomanats per la Congregació del Concili, és el que féu, precisament, a la seva diòcesi, el bisbe de Barcelona, Josep Miralles, amb unes fórmules catequístiques per ell compostes sobre la pàtria gran (Espanya) i la petita (Catalunya) i que tant molestaren el Govern: «*Hoy el sólo nombre de patria chica ofende a sus oídos (constata Vidal i Barraquer), prueba de ello los periódicos que le son adictos que no admiten ya que se haga esta distinción y solo quieren se nombre, se respete y casi se adore a la patria grande*».⁵⁹ Vet aquí, quines són les pretensions de la Dictadura de Primo de Rivera, conclou el cardenal.

El tercer apartat del llarg Informe del cardenal de Tarragona al prefecte del Concili tracta sobre la predicació sagrada. Molt del que ha dit l'arquebisbe en l'apartat anterior respecte del catecisme pot aplicar-se en substància a aquest altre de què tractem ara. Hi ha una afirmació principal, val a dir, que, a Tarragona, la predicació hom la

57. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 46-47.

58. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 17. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928) D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

59. El bisbe Miralles de Barcelona compongué un afegitó per al catecisme de la seva diòcesi en què es referia a la pàtria gran i a la pàtria petita. A aquesta espontània iniciativa li ocasionà molts problemes amb Roma i amb el Govern espanyol. En parlarem quan tractem aquí mateix de la reacció de Miralles als decrets romans.

fa en la llengua vernacle del lloc, el català. No pas en un català intel·ligible, modern o literari, com deia la Congregació del Concili, sinó entenedor, perquè els predicadors del país no es volen, precisament, lluir. En canvi, perfila el cardenal:

«Es más frecuente en oradores castellanos emplear un lenguaje castelarino, con pretensiones de literario, que resulta ampuloso, hueco e inadaptable al auditorio y a la predicación sagrada. Son éstos más inclinados a la adulación con cierta tendencia política. En cambio no ha habido predicador que haya merecido repulsas por usar el lenguaje catalán del llamado reciente o literario.»

Respecte d'aquesta «llengua catalana modernitzant o literària» a què es referí la Congregació del Concili, per prohibir-ne el seu ús en la predicació,⁶⁰ el cardenal Vidal i Barraquer defensa el català depurat que l'Institut d'Estudis Catalans estava duent a terme i diu clarament al prefecte, cardenal Sbarretti:

«Ciertamente el catalán de hoy se ha purificado de muchos modismos o palabras que no eran suyas y se ha perfeccionado, y el clero lo habla con menos imperfección que antes haciendo honor a su clase y con ello a la Iglesia al no despreciar el renacimiento de la lengua del país.»⁶¹

Surt, igualment, a aclarir una idea, convertida en norma en el decret de la Congregació del Concili, quan aquest dicasteri obliga que en els sermons dels tridus, novenes, etc., hom prediqui en castellà, «en conformitat a l'antic costum».⁶² El cardenal Vidal i Barraquer ha de desmentir que existeixi un costum com aquell i explica amb tot detall com fou introduïda aquella moda de predicar en castellà en llocs on

60. Fou el nunci Tedeschini qui trameté al cardenal secretari d'Estat Gasparri l'acusació que el català depurat era intel·ligible per als fidels. Vegeu el nostre «Informe final de la visita apostòlica del 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 501-505.

61. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 23. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

62. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 55.

no era pas d'ús comú aquesta llengua. Els principals factors de la difusió d'aquell recent costum eren algunes famílies que tenien amistat amb canonges de la catedral, de provenença castellana. Després ho farien, així, igualment, els encarregats d'organitzar les festes religioses de les diverses poblacions de l'arxidiòcesi; verbigràcia, convidar aquells mateixos canonges a predicar als pobles i ciutats, com si això donés un to de més categoria o fins un toc d'exotisme. En definitiva, segons l'arquebisbe de Tarragona, aquell no podia ser altra cosa que un criteri «vanitós».⁶³

I Vidal i Barraquer acaba aquest tema de la renaixença de la llengua i del seu ús en la predicació dient:

*«Este renacimiento se ha extendido a todas las clases sociales y a personas de todas las edades [...] Se leen muchísimo más obras o libros, o folletos en catalán, les gusta más, lo consideran más propio, más íntimo, les habla más al corazón, y si se quiere está más de moda. Hoy por hoy es más que inútil, contraproducente, empeñarse en que prefieran el castellano y cuanto más se intente con visos de imposición y en mengua de la lengua catalana como lo hacen los gobernantes, lejos de conseguir aprecio a la lengua castellana se consigue desafecto. Lo propio acontece con la predicación».*⁶⁴

En conseqüència del que acabem de recollir, i així acaba el comentari del cardenal Vidal i Barraquer al tercer apartat del decret de la Congregació del Concili, el poble vol emprar la seva llengua en el rís i en la predicació:

«No quieren que en los rezos o en la predicación se les imponga la lengua y menos aceptan esta imposición cuando creen

63. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", ff. 26-27. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

64. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 23 bis. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

*o no saben comprenderlo de otra manera, que la imposición viene del Gobierno, de cuyo poder consideran agente cuanto se refiere a la Iglesia».*⁶⁵

Aquí surt ja una noció, que recollirem en un altre lloc, és a saber, que hom considerava aleshores l'Església com un agent del Govern, quan secundava la política centralista i unitària en tots sentits de la Dictadura de Primo de Rivera. Igualment, observa de manera valenta Vidal i Barraquer, les resolucions vingudes de Roma, que s'anaven coneixent i fins aplicant en alguns llocs, no eren sinó, per al poble, consignes estatals a les quals es plegava l'Església.

A la llengua catalana, hi dedica el quart i últim capítol el decret de la Congregació del Concili, del 4 de gener de 1929, i el mateix fa el cardenal Vidal i Barraquer en el seu "Informe a la Congregació del Concili".

Tota aquesta part de l'Informe és consagrada a mostrar com el clergat de Tarragona ja cultivava la llengua catalana, sense deixar de fer el mateix amb la castellana. Un aspecte, aquest darrer, que no sembla pas que compartís aquella Congregació respecte de la clerecia catalana.⁶⁶

Passa després a justificar, puix que ho tractava també la Congregació del Concili, per què les Congregacions marianes de Tarragona empraven, habitualment el català. Això valia, igualment, per a les altres associacions religioses. En el cas de les primeres, Vidal i Barraquer diu que si s'ha mantingut aquell ús del català és perquè

*«el exclusivismo de la lengua castellana retrae a algunos jóvenes a quienes sería de gran provecho espiritual el formar parte de la Congregación y podría contarse más con ellos para la Acción Católica. En alguna diócesis han experimentado fuerte crisis por este motivo.»*⁶⁷

65. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 29. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

66. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 55, 131.

67. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en

Un altre tema: el Foment de Pietat Catalana. Per poder donar el seu suport a l'activitat del Foment de Pietat Catalana, que qüestionava, per catalanista, el decret de la Congregació del Concili, el metropolità de la Tarraconense fa una presentació del fenomen de la situació de la puixança de la llengua i del catalanisme en aquells moments, que és digne de ser llegit en l'Informe del cardenal i després afegeix:

«*Ante este enorme despertar del sentimiento catalán y de su propia lengua varias personas celosas de la gloria de Dios, del bien de la Iglesia y de provecho de las almas, creyeron que no se podía permanecer indiferentes y acuciadas por este celo y reconocida la necesidad que se proponían remediar crearon la entidad "Foment de Pietat Catalana" cuya importancia y cuyos frutos en el orden espiritual más que con palabras se demuestra con estadísticas*». ⁶⁸

Ens trobem, doncs, davant d'una defensa del Foment de Pietat Catalana, per part del cardenal Vidal i Barraquer, que sempre havia protegit aquesta obra.⁶⁹ Toca després els temes del Foment com una

resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 33. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

68. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 38. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

69. El *Foment de Pietat Catalana* fou una associació eclesiàstica de Barcelona iniciada en 1909 per mossèn Eudald Serra i Buixó, secundat pel jesuïta Ignasi Casanovas i Camprubí, i que en fou el seu primer consiliari. Mentor d'aquesta institució fou el bisbe de Vic, el venerable Josep Torras i Bages. Comptà de seguida amb un equip de sacerdots escriptors. L'objectiu del Foment era renovar i dignificar la pietat del poble cristià de Catalunya, a través de la premsa, particularment de la seva Editorial Balmes. Les pressions del Govern de la Dictadura i la intervenció del nunci Tedeschini obligaren a suprimir del nom de la seva obra l'adjectiu *catalana* en 1929 i a publicar en català i en castellà. Donà a la llum més de cent milions d'unitats bibliogràfiques. A més de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, de la Biblioteca Balmes, en publicava mensualment quatre més. Ultra la seva biblioteca, tenia diverses obres filials, entre les quals l'Obra del Culte. La persecució religiosa de 1936 estroncà aquesta puixança: foren assassinats el P. Casanovas i quatre dels sacerdots redactors

institució, els estatuts de la qual foren aprovats per l'autoritat diocesana i que, per tant, diversament del que apuntava la Santa Seu, no és sols una editorial amb fins econòmics, la qual cosa la faria caure, com les altres sota l'autoritat civil, sinó que és, també, una obra de caràcter eclesiàstic. És per això que el purpurat se sent impel·lit a salvar la fama i l'obra del Foment de Pietat Catalana davant de:

*«La tendencia cada día más absorbente de esclavizar a la Iglesia y a sus obras sometiéndola a las prescripciones civiles y privándole del trato que se le debe de sociedad jurídicamente perfecta, suprema y superior en su orden a la potestad civil por razón de su fin».*⁷⁰

Igualment, el metropolità de Tarragona nega, davant del cardenal prefecte de la Congregació del Concili, al Foment de Pietat Catalana qualsevol caràcter polític.

«10. El Foment nunca se ha metido en política ni ha aceptado dinero ni favor de políticos y jamás se ha extralimitado ni apartado de su finalidad espiritual y ha obtenido progresivamente cada día más aceptación de los sacerdotes y seglares piadosos, pero por su pujanza y a pretexto de que llevaba el epíteto “Catalana”, pronto después de 1923 concitó sobre sí la animadver-

que tenia el Foment per a compondre els escrits que després aquesta obra divulgaria, i molts seglars col·laboradors i benefactors seus. En 1939 es convertí en Fundació Cultura Religiosa i la seva biblioteca en la Fundació Balmes, de la qual passà a ésser solament una secció. L'ideal dels fundadors era la renovació de la pietat catalana i la divulgació de l'alta cultura eclesiàstica amb la Biblioteca Balmes. Hom volia crear també uns instituts d'Història Eclesiàstica i de Filosofia per donar accés els laics als estudis teològics. En 1940 el Foment, ja anomenat Cultura Religiosa, i la Fundació Balmesiana, amb llurs edificis, foren traspassats a la mitra de Barcelona amb pacte de fidúcia, per mor de les amenaces de Falange Española, que volia quedar-se per als seus propis fins el bell immoble d'una obra, considerada encara com a catalanista. Vegeu A. FÀBREGA GRAU, *Foment de Pietat Catalana: DHEC*, II, Barcelona 2000, 189-190 i RAMON CORTS I BLAY, «Ressenya de la Fundació Balmesiana»: *AnalTar* 80 (2008) 616-627.

70. “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929”, f. 41. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

sión y las iras de los gobernantes explotados por personas de fines innobles, bastardos e inconfesables. Ya en 1923 se ocuparon los preladados en las Conferencias de enero sobre la conveniencia de suprimir o cambiar el epíteto "catalana" pero no creyeron llegado el momento oportuno de poder verificarlo por el mismo prestigio de la Iglesia frente a las exacerbadas pasiones de los gobernantes en asuntos de la exclusiva incumbencia de la autoridad eclesiástica.

11. El Foment ha guardado a las autoridades civiles todas las consideraciones, las ha invitado y obsequiado, a pesar de lo cual se le ha molestado y perseguido por el único pecado de editar sus obras de piedad exclusivamente en catalán».⁷¹

Aquesta animadversió dels capitosts de la Dictadura envers el Foment de Pietat Catalana per l'«únic pecat d'editar les seves obres de pietat exclusivament en català», rebug que, d'altra banda, compartien amb el nunci Tedeschini i el cardenal Gasparri, fou el que motivà directament per part dels darrers la disposició de la Congregació del Concili; és a dir, la de eliminar l'adjectiu «catalana» del títol complet amb què havia nascut el Foment.

Els precedents d'aquesta voluntat de borrar l'adjectiu «catalana» del nom sencer del Foment ja els coneixem pel mateix cardenal Vidal i Barraquer, quan acaba de dir que, l'any 1923, els bisbes de la Tarragonense estudiaren aquella qüestió reunits en conferència episcopal. Tornarem de seguida a aquest punt. Abans, però, recordem dues coses: que obtenir informació sobre la naturalesa i l'obra del Foment era un dels objectius de la visita apostòlica del nunci Tedeschini a Catalunya en 1928,⁷² i que d'aquella obra d'apostolat, majoritàriament expressada en llengua catalana, en tracta abundantment el visitador apostòlic en el seu "*Rapporto finale*".⁷³

71. "Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929", f. 39. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu l'apèndix documental núm. 3.

72. Aquest era un dels punts que figurava en el qüestionari de preguntes que feia Tedeschini a tots els qui eren cridats a declarar davant seu en el transcurs de la seva visita apostòlica. Ens remetem al nostre estudi «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 386-388.

73. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Catalunya»: *AnalTar* 83 (2010) 531-540.

En efecte, en la conferència episcopal de la Tarraconense celebrada durant els mesos de novembre i de desembre de 1923, els bisbes decidiren per pròpia iniciativa canviar en part el nom del Foment, que passaria, així, a anomenar-se “Foment de Pietat a Catalunya”:

«1º. – *Aprobar y bendecir las obra del “Apostolado de Misiones y Ejercicios” y sus auxiliares “Apostolado del buen libro”. – Propaganda de piedad,- y Obra del culto”, recientemente creadas por el “Foment de Pietat”, para trabajar más eficazmente en la restauración del espíritu cristiano en esta Provincia eclesiástica, conforme al fin propio y exclusivo que persigue esta institución.*”

“2º. *Advertir a la dirección del “Foment” que, para evitar recelos y torcidas interpretaciones a que pudiera dar ocasión, en los actuales momentos, el título que ha venido usando la entidad desde su origen, fuera preferible substituirlo por el de “Foment de Pietat a Catalunya”, que expresaría en términos más precisos la finalidad puramente espiritual arriba indicada*”».⁷⁴

Anteriorment, en 1921, els prelats de Catalunya havien acceptat la presidència honorària del Foment de Pietat Catalana i beneït les seves obres, i en 1923 recomanaven el seu *Devocionari Popular* i el seu *Missal Romà*.⁷⁵

El Foment, assabentat de la resolució dels bisbes de la Tarraconense, al·legaren davant de l'episcopat, que el canvi de nom que li proposaven, originaria una sèrie d'inconvenients, tant des de punt de vista dels qui el sostenien amb almoines –i que, potser, deixarien de fer-ho–, com per qüestions de registre legal.

74. “*Acuerdos de las Conferencias Episcopales de la Provincia Tarraconense relativos a ‘Foment de Pietat’*”, (còpia mecanografiada): FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993)*, f. 30. Aquest document, com d'altres, fou proporcionat al Foment de Pietat Catalana, després Cultura Religiosa, per mossèn Bonet i Baltà. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 4. Una altra còpia, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid 834, fasc. 1, f. 112*. Es tracta de la conferència celebrada del 29 de novembre al 2 de desembre de 1923. «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 438.

75. “*Acuerdos de las Conferencias Episcopales de la Provincia Tarraconense relativos a ‘Foment de Pietat’*”: FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993)*, f. 30. Apèndix documental núm. 4.

Tanmateix, aquests arguments no deturaren pas els representants de la Dictadura a l'hora de reclamar l'execució d'aquella disposició dels bisbes, així com tampoc llurs atacs contra una obra que tenien per catalanista i separatista, a més de no considerar-la estrictament religiosa, perquè posseïa la seva pròpia editorial, amb la qual cosa, deien, queia dins de la jurisdicció civil. Sobre el que estem dient, recordem el que ja hem recollit en altres llocs. Primer, la intervenció de la "Junta Ciudadana de la Provincia de Barcelona",⁷⁶ presidida pel capità general, Emilio Barrera, exigint en 1927 l'abolició de l'adjectiu «catalana».⁷⁷ En segon lloc, els atacs de l'ambaixador d'Espanya prop de la Santa Seu, el marquès de Magaz, davant del doctor Lluís Carreras en el viatge que aquest il·lustre clergue féu a Roma en 1928.⁷⁸ No parlem ací ja dels informes tan negatius que el nunci Tedeschini donà a Roma sobre el Foment.

Així, doncs, amb aquests precedents, que motivaren la decisió ja esmentada de la Congregació del Concili, el cardenal Vidal i Barraquer comunica al prefecte d'aquest dicasteri, cardenal Sbarretti, que ha estat ell mateix qui ha executat la resolució de Roma fent saber a la direcció del Foment –sense esmentar per a res el nom de la Congregació del Concili–⁷⁹ la necessitat imperiosa que el Foment de Pietat Catalana es desprengués d'una vegada per sempre de l'adjectiu «Catalana», tan avorrit per alguns:

«El Foment, docilísimo como siempre a las indicaciones de la autoridad eclesiástica, suprimió su epíteto "Catalana" así que se le manifestó lo hiciera. Lo hice yo mismo en cumplimiento del acuerdo de la Conferencia aludida de Sufragáneos, sin mentar para nada el mandato de esa venerada S. Congregación al objeto de asumir ante los fieles toda la responsabilidad y dejar a

76. Sobre la Junta de Barcelona vegeu Shlomo BEN-AMI, *El cirujano de hierro. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*, Barcelona 2012, 187-188.

77. Respecte d'aquest episodi en remetem a «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 266-267.

78. «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 292-293.

79. El cardenal no parla de la Congregació del Concili a mossèn Eudald Serra, director del Foment de Pietat Catalana, però en l'Arxiu d'aquesta fundació hi ha una còpia mecanografiada del decret del 4 de gener de 1929, en què és recollit solament allò que té a veure amb el Foment de Pietat Catalana. FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993)*, f. 30.

*salvo a la Santa Sede en asunto que debía herir los sentimientos de muchos de ellos, que, por sumisos que sean, no saben a veces comprender la razón de ciertas determinaciones y sustraerlas al convencimiento de que se ha cedido a exigencias políticas de los gobernante cuyos principales cooperadores no se han recatado de proclamarlo».*⁸⁰

Un home d'Església com Vidal i Barraquer, complidor escrupolós de les seves obligacions envers la Santa Seu, no deixà de fer, però, amb el text que acabem de transcriure, una certa crítica –almenys ho sembla– de la decisió continguda en el decret de la Congregació del Concili respecte al Foment de Pietat. Unes disposicions obtingudes, d'altra banda, per la pressió de la Dictadura de Primo de Rivera, així ho pensa sempre el purpurat.

Efectivament, aquella decisió de la Congregació del Concili fou comunicada pel mateix cardenal a mossèn Eudald Serra, director del Foment de Pietat Catalana, en la lletra que li adreçà el 12 de gener de 1929; això és, passada tan sols una setmana de la data que porta la circular de la Congregació, poquíssims dies, doncs, després d'haver-la rebut a Tarragona.⁸¹ El primat ho explicà igualment en carta personal a tots els bisbes de la seva província i al capità general de Catalunya, Emilio Barrera.⁸²

El bisbe de Barcelona comunicà també la transformació del nom

80. “Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili en resposta al decret de la mateixa Congregació del 4 de gener de 1929”, f. 41. Tarragona (abril 1929) (còpia): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2 13*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 3.

81. Carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudald Serra. Tarragona, 12 de gener de 1929 (original mecanografiada): FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993), f. 31*. La còpia d'aquesta lletra que el cardenal adreçà a mossèn Serra, subratllada i amb exclamacions, la trobareu en el nostre apèndix documental núm. 5.

82. El model de la lletra amb què es dirigí Vidal i Barraquer a cada un dels prelats catalana, datada al 16 de gener de 1929 és en l'AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Circulars sufraganis (1920-1931), D3.19*, i que se'l pot trobar a les cùries diocesanes. La comunicació al general Barrera responia a l'acord número quatre de la Conferència Episcopal Tarraconense del febrer de 1929 (Tarragona) (6) de febrer de 1929: AHTA, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Conferències Tarraconense (1923-1931), D3.18*. L'acord dels bisbes respecte a la comunicació a Barrera era, a part de la comunicació de què hem parlat, que el Foment publicaria en castellà, “sempre que tingués almoines per a poder-ho fer”.

del Foment a mossèn Serra, després, però, d'agafar una gran enrabiada en assabentar-se de la intervenció en l'afer de l'arquebisbe de Tarragona, segons que ho conta el P. Casanovas.⁸³ El director del fins ara anomenat Foment de Pietat Catalana, després de rebre la lletra de monsenyor Miralles, escriví de seguida al cardenal Vidal i Barraquer protestant, junt amb la Junta Directiva del Foment i el seu consiliari, el P. Casanovas, la seva fidelitat i «la seva més absoluta i sincera obediència i submissió» als prelats de la Tarraconense. Per contra, mossèn Serra es planyia d'aquells que parlaven de «resistència» del Foment de Pietat als determinis de l'episcopat català, que eren, en el fons, els de la Santa Seu.⁸⁴ La resposta del cardenal no podia ser més amable i tranquil·litzadora. Així, referint-se el purpurat a les manifestacions d'adhesió i d'obediència del Foment, de què acabem de parlar, confortava a mossèn Serra i als membres de la fundació que dirigia dient-los: «*Esto no es de ahora, es de siempre, pues nunca he hallado en "Foment" ni en sus personas la menor resistencia a nuestros consejos e insinuaciones, sino una cordial cooperación para llevar todas las cosas por el camino de la más exacta disciplina y dignidad eclesiástica.*»⁸⁵

Del nom Foment de Pietat Catalana mudat en "Foment de Pietat de Catalunya" i, finalment, en Foment de Pietat, en fou informat a bastament el P. Ledóchowski en la seva visita a Barcelona, ja que tant el Foment com la Biblioteca Balmes havien nascut de les intuïcions de mossèn Eudald Solà i del P. Casanovas, de la Companyia de Jesús.⁸⁶ El preposít general defensarà el Foment de Pietat en la Relació de la seva visita apostòlica.

També en fou assabentat el nunci a través de la carta que li escriví el cardenal el 20 de gener de 1929, i en què li adjuntava còpia de la

83. Així ho relata el P. Casanovas en l'escrit realitzat per a preparar la Relació final del P. Ledóchowski, lliurat al provincial Vilallonga. "*Foment de Pietat. Difficultates quas etiam nunc patitur ab auctoritate praedicta [la civil]*". Març de 1929: ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Foment et Annexa, X*. En tractarem en un altre article.

84. Carta de mossèn Eudald Serra al cardenal Vidal i Barraquer. Barcelona, 25 de gener de 1925 (còpia): FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993), f. 32*.

85. Carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudald Serra. Tarragona, 28 de gener de 1929 (original mecanografiat): FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993), f. 33*.

86. Hi ha molta informació sobre tot això en l'ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Foment et Annexa, X, XIII, XVI*.

missiva dirigida a Eudald Serra, del dia 12.⁸⁷ Tant el contingut del text adreçat al representant del Papa, com el de la lletra a mossèn Serra no degueren plaure gaire a monsenyor Tedeschini, si és que hem de fer cas del bon nombre de subratllats i d'exclamacions que el nunci feia damunt d'aquests escrits. En concret, no agradà a Tedeschini que Vidal i Barraquer no hagués volgut esmentar en la seva carta al director del Foment de Pietat Catalana el nom de la Santa Seu. El motiu d'aquesta omisió ja l'havia explicat el mateix purpurat al nunci, quan li deia, que havia actuat d'aquella manera: *«para dejar a salvo su prestigio delante de los fieles asumiendo nosotros [els bisbes de la Tarraconense] toda la responsabilidad de una disposición [la de la Congregació del Concili] que puede disgustar a muchos católicos >»*.⁸⁸ Al nunci no li devia caber al cap que una resolució de la Santa Seu, com aquella de llevar el qualificatiu «catalana» del nom del Foment de Pietat pogués doldre als catòlics catalans. I és que monsenyor Tedeschini estava ben persuadit que el decret de la Congregació del Concili era just i oportú.

Hi havia encara més coses de la lletra del metropolità de Tarragona a mossèn Serra, que no agradaven a Tedeschini. De fet, li causà perplexitat allò que el cardenal deia al director del Foment de Pietat Catalana; verbigràcia, que mirés de tenir cura d'editar també obres en castellà, però *«siempre y cuando reciba de los fieles la limosna correspondiente»*, i la referència que hi feia als sofriments que aquella fundació hauria de patir per mor dels canvis forçats de nom i, en un cert sentit, d'activitat. En efecte, Vidal i Barraquer referint-se als components del Foment els deia: *«No dudamos que el sacrificio que ellos [els canvis] pudieran tal vez importarle, le hará acreedor a las bendiciones del Altísimo»*. Això darrer apareix en el text més assenyalat pel llapis de colors blau i vermell de Tedeschini.⁸⁹ I és que

87. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Tarragona, 20 de gener de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 526-526v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 6.

88. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Tarragona, 20 de gener de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 526-526v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 6.

89. Vegeu la carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudald Serra. Tarragona, 12 de gener de 1929 (còpia mecanografiada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, f. 526. És aquesta còpia la que apareix subratllada i anotada amb signes d'exclamació per Tedeschini. Recordem ací que el contingut de la lletra del cardenal Vidal i Barraquer es pot veure en l'apèndix documental núm. 5.

el representant de Pius XI estava ben convençut, que Vidal i Barraquer era un catalanista acèrrim i que treballava tothora “*pro domo sua*”, fins i tot en el terreny de les coses de l’Església.

El cardenal Vidal i Barraquer, com ja ho hem reblat, sempre prompte a complir les disposicions romanes, era, en canvi, molt gelós de la seva independència com a representant de l’Església davant del poder civil. Així, després d’haver comunicat al director del Foment de Pietat Catalana que seria llevat aquest adjectiu de la institució que dirigia, volgué deixar ben clar a l’autoritat pública que aquesta mesura era dictada sols per la potestat eclesiàstica. D’aquesta manera pretenia d’esvair qualsevulla mena de dubte sobre si en la qüestió del Foment, al metropolità de la Tarraconense el movien les pressions del Govern.

Passat un any des de quan Vidal i Barraquer havia rebut la còpia del peremptori ofici que el president de l’oficialista “Junta de Acción Ciudadana de la Província de Barcelona”, el capità general Emilio Barrera, adreçà al bisbe Miralles, el 15 de gener de 1928, el cardenal contestà, doncs, amb gallardia a Barrera. En efecte, en aquell ofici el militar urgia a l’ordinari de Barcelona que fos executada la decisió de la conferència de bisbes de la Tarraconense respecte a la transformació del nom del Foment de Pietat Catalana, la qual els patrons d’aquesta fundació no havien actuat encara al·legant diversos motius.⁹⁰ L’11 de gener de 1929, el cardenal escriví, un any, per tant, després de l’ofici de Barrera a Miralles, una lletra, també forta, al general Barrera defensant decididament el Foment de Pietat de les acusacions que la Junta de Acción Ciudadana li llançava acusant-lo de catalanisme i de cercar sols fins mercantilistes.

El que causà, però, més l’admiració del nunci –que subratllava amb grans signes d’exclamació el text de la còpia de la carta de Vidal i Barraquer a Barrera, de l’11 de gener de 1929, que tenia en el seu poder– fou la peculiar justificació de la tardança del mateix cardenal

90. Carta del president de la Junta Ciudadana de la Província de Barcelona, capità general Emilio Barrera, al bisbe Miralles. Barcelona, 15 de gener de 1928 (còpia): ASV, 838, *fasc. 14, ff. 533-538*. Aquesta és la còpia que el cardenal Vidal i Barraquer envià al general Barrera junt amb la seva de l’11 de gener de 1929, de què parlarem tot seguit. La lletra de 1928 figurava ja entre els papers de la visita apostòlica del nunci a Barcelona i que li fou lliurada pel mateix Miralles. La reproduïm íntegrament en «La visita apostòlica a Barcelona 1928»: *AnalTar 81* (2008) 439-442. Vegeu també *Íbid.*, 266-267.

i dels seus sufraganis a fer seguir a la fundació del Foment una decisió de la conferència eclesiàstica de la Tarraconense, presa ja l'any 1923. En definitiva, l'estupor de monsenyor Tedeschini rau en la forma com el purpurat presenta al general Barrera la modificació de la denominació del Foment de Pietat Catalana; val a dir, com un acte de bona voluntat dels bisbes de Catalunya envers la potestat pública, silenciament, per contra, que el canvi del títol fou determinat definitivament per la Congregació del Concili, i no pas pel cardenal Vidal i Barraquer, ni pels altres prelats catalans, amb llurs dilacions voluntàries.⁹¹

Segons la documentació que ens ha arribat, hom pot suposar que el metropolità de la Tarraconense demanà diversos dictàmens o parers sobre el decret de la Congregació del Concili abans de compondre el seu propi Informe. En algunes coses, les respostes dels anònims consultats i l'escrit del cardenal dirigit a Roma coincideixen en les línies de fons.

91. Aquests són els mots de Vidal i Barraquer adreçats a Barrera que qüestiona el nunci: «*Transcurrido todo este lapso de tiempo [de 1923 a 1929] que ha debido servir de sedante para el mayor equilibrio del público espíritu, [subratllat amb cinc signes d'admiració per Tedeschini] y para que ni sombra de sospecha pueda con fundamento admitirse, de que no obra la Iglesia con aquella independencia y dignidad que le son peculiar, ha llegado el momento de dar a V. E. [al general Barrera] un nuevo testimonio de consideración [subratllat amb dos signes d'admiració] en obsequio a la mayor armonía entre ambas potestades, haciendo presente a la entidad eclesiástica "Foment de Pietat Catalana" la conveniencia de suprimir del título la palabra Catalana, denominándose sencillamente "Foment de Pietat" [subratllat amb exclamacions]; como asimismo le pediré que cuide de editar en castellano las obras que los fieles deseen, supuesto que ofrezcan para ello la correspondiente limosna. Espero de la magnanimidad de V. E. que sabiendo apreciar la delicada atención de la referida entidad en aras de la paz y de la armonía, le dará toda clase de garantías, como indicaba en su anterior, a fin de que no sufra perjuicio de clase alguna, por el cambio de título o denominación.*» Carta del cardenal Vidal i Barraquer al capità general Emilio Barrera. Tarragona, 11 de gener de 1929 (còpia): ASV, 838, fasc. 4, ff. 529-532v. La resposta de rebut per part del nunci dels documents sobre el Foment de Pietat, que Vidal i Barraquer havia enviat, amb una carta seva el 20 de gener, a Tedeschini, constitueixen el despatx núm. 3729 del nunci al cardenal Vidal i Barraquer. Madrid, 28 de gener de 1929 (còpia): ASV, *Ibid.*, 539. Recordem que el general Barrera fou informat, segurament pel mateix cardenal Vidal i Barraquer, de la retallada del nom del Foment de Pietat Catalana, en consonància amb l'acord número quart de la Conferència Episcopal Tarraconense del febrer de 1929 (Tarragona) (6) de febrer de 1929: AHTA, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Conferències Tarraconense (1923-1931), D3.18.*

Aquest és el cas d'unes ben fonamentades, jurídicament parlant, “*Observaciones al decreto de la S. Congregación del Concilio pesentadas al cardenal de Tarragona*”, de vint-i-quatre folis, conservades en l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona. Aquí hom parla de l'existència de «dos separatismes», un de català i un altre d'espanyol. Assenyala igualment la lluita política que estan procurant els decrets romans, ajudada també, aquesta contesa, pel caràcter secret que tenen els esmentats decrets. Valdria més, diuen les “*Observaciones*”, que perdessin llur secretisme i que les disposicions romanes sobre la Qüestió Catalana esdevinguessin, així, públiques. Considera, a més, injusta la posició de la Santa Seu expressada per la Congregació del Concili, quan diu que l'Església «pot tolerar» el castellà a l'hora d'ensenyar el catecisme a l'escola a Catalunya i permeti, en canvi, que sigui explicat amb aquesta mateixa llengua als establiments regits per religiosos vinguts de fora. Altres coses que blasmen les “*Observaciones*” són els fets que addueix la Congregació, que no arriba mai a provar, com els que es refereixen a l'existència d'un «català modern», intel·ligible fins per als mateixos catalans, o al fet d'apel·lar a uns pretesos «costums antics» per justificar així que hom faci ara la predicació en castellà.⁹²

Aquestes “*Observaciones al decreto de la S. Congregación del Concilio pesentadas al cardenal de Tarragona*” estan en consonància amb uns altres breus dictàmens o, potser simples notes de protesta, els quals presenten les disposicions de la Congregació romana com un suport a la Dictadura, de «l'Església que es fa solidària de l'Estat opressor». Per contra, defensen el catalanisme o el separatisme —en aquest darrer cas el català—, sense que el fet de seguir aquests moviments hagi de constituir, afirmen, un punt incompatible amb la moral catòlica.⁹³

92. “*Observaciones al decreto de la Sagrada Congregación del Concilio pesentadas al Emo. Sr. Arzobispo de Tarragona, Cardenal de la Santa Iglesia Romana*” (manuscrit): AHTA, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correpondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2. 13.

93. Es tracta de tres manuscrits menors, també de l'Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona. Un, el primer, al qual acabem de referir-nos, porta aquest encapçalament “*Causas de ruïna espiritual en molts fidels*”, un altre, el de “*Vindicación*” i un tercer comença amb els mots “*Colegios religiosos*”: AHTA, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correpondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), D2. 13.

Decret de la Congregació Consistorial

Ja sabem, que el darrer decret que rebé de Roma l'episcopat català fou el de la Congregació Consistorial, que portava la data del 8 de febrer de 1929,⁹⁴ i que aquest organisme de la Santa Seu era el que s'ocupava dels bisbes de tot el món.⁹⁵

El cardenal Vidal i Barraquer trigà a comunicar-ne la recepció. De fet no escriví al cardenal Perosi, el prefecte de la Congregació, fins al primer dia del mes d'abril. El motiu de la tardança fou que el purpurat es trobava impedit per la malaltia.⁹⁶ No consta, però, que, un cop restablert, hagués enviat cap informe a la Congregació Consistorial.

MONSENYOR JUSTÍ GUITART, BISBE DE LA SEU

Després del cardenal Vidal i Barraquer passem a veure la reacció que tingué el bisbe d'Urgell, Justí Guitart,⁹⁷ davant dels decrets de la

94. Vegeu l'estudi i el text del decret de la Congregació Consistorial en el nostre article «La redacció dels decrets de la Cúria (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 136-138 i 58-61. Cada Bisbe el rebé a la seva diòcesi. El dirigit al cardenal Vidal i Barraquer es troba en AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb les Congregacions, Consistorial (1929), D12 15.*

95. La Sagrada Congregació Consistorial fou transformada en Congregació per als Bisbes pel papa Pau VI amb la constitució *Regimini Ecclesiae Universae*, del 15 d'agost de 1967. El beat Joan Pau II la remodelà encara amb la *Pastor Bonus* de 1988.

96. «Etsi cito ipsis responsum dare voluimus [*al decret de la Congregació*] facere id tamen non potui, eo quod exacerbata est dolentia mea. Pluribus diebus in lecto decubui, nunc tamen, Deo favente, melius me habeo et statim ac responsio una cum omnibus quae istius Sacrae Congregationis interesse possint in negotio tanti momenti parata sint, in honorem mihi erit ad Emma. Vestram Revmam mittere.». ACV, *Spagna*, 692/28.

97. *Justí Guitart i Vilardebò* (Barcelona, 1875 – 1940), bisbe d'Urgell, vicari general i canonge de Barcelona, nomenat bisbe d'Urgell en 1920 i, per tant, copríncep d'Andorra, la qual modernitzà. Amic íntim del cardenal Vidal i Barraquer, a qui tracta de tu en la seva correspondència, anà sempre d'acord amb ell en les qüestions fonamentals en relació a l'Església i l'Estat durant la Segona República. Tingué fama de catalanista. Hilari RAGUER, «Justí Guitart, bisbe d'Urgell i la guerra civil»: *L'Avenç*, abril 1998, Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadia de Montserrat, 2007. Vegeu «La visita apostòlica

Santa Seu que estem treballant.⁹⁸ Fou segurament, després del seu primat, qui més entre els bisbes catalans escriví a Roma aportant ponderades reflexions sobre les seves resolucions respecte a Catalunya.

Decret de la Penitenciària Apostòlica

Després de rebre el text del 16 de novembre de 1928 de la Penitenciària Apostòlica, monsenyor Guitart envià com a resposta a aquest decret una lletra en llatí dirigida al cardenal Lauri, datada al dia 3 de desembre del mateix any.⁹⁹

El bisbe Guitart diu al penitencier major que a la seva diòcesi no es donen aquells excessos de confessors que imposen al penitent de parlar en català, moguts, els primers, per l'esperit polític del moment. D'altra banda, és comprensible que sia així, quan són poquíssims, recalca el Bisbe, els seus diocesans que no facin servir la seva pròpia llengua catalana. Amb tot, el prelat, diu al cardenal Lauri, que ell, pel seu compte, està ben disposat a corregir severíssimament els seus clergues si descobrís algun cas d'aquella mena d'abusos.

Monsenyor Guitart té a més unes "*Observaciones a propósito del decreto de la carta de la Sacra Penitenciaría Apostólica*", enviades a Roma i també al cardenal Vidal i Barraquer, i al P. Ledóchowski, general de la Companyia de Jesús.¹⁰⁰ El prelat opina que cal fer constar

a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 224, 277, 309, 341, i Benigne MARQUÈS, «Crònica del bisbat d'Urgell», dins: Benigne MARQUÈS SALA, Enric BARTRINA COROMINAS, Ignasi ROVIRÓ ALEMANY, *L'Església catalana durant el franquisme (1939-1975)*. *Apunts per a una història*, I, Barcelona 2005, 11-15.

98. Sobre Guitart i els decrets romans vegeu Francesc BADIA I BATALLA, *El coprincep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. *La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadía de Montserrat, 2007, 47-61.

99. Carta del bisbe Justí Guitart al cardenal Lauri. La Seu d'Urgell, 3 de desembre de 1928 (original llatí): APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28; AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb les Congregacions, Consistorial (1929)*, D2 15 (còpia). Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 7.

100. Les "*Observaciones a propósito de la carta de la Sacra Penitenciaría Apostólica*", desembre de 1928 (còpia autògrafa), amb una nota escrita al damunt «Enviado a Roma por conducto particular» és conservada en l'ADU, *Bisbe Guitart, car-*

davant de Roma, que no existeix a Catalunya l'abús a què es referia aquell tribunal i que, si bisbes i clerecia haguessin arribat a conèixer-lo, hauria estat objecte d'unànime reprovació. Encara que el Bisbe reconeix que hauria pogut donar-se algun cas aïllat, «*pero, según noticias de varias diócesis, ni uno solo ha sido denunciado (mucho menos comprobado), ni ha llegado por cualquier vía a conocimiento de los preladados*».¹⁰¹

Els bisbes catalans podrien donar una normativa general per a garantir la llibertat dels penitents a confessar-se en llur pròpia llengua, però això, segons el doctor Guitart, podria tenir greus inconvenients. El primer seria reconèixer que les conteses polítiques entre els dos corrents en lliça, «espanyolisme i catalanisme», han arribat, fins i tot, al fur intern.

En descàrrec del clergat catalanista, el bisbe d'Urgell afegeix, canviant així el punt de partida de la Penitenciaría Apostòlica, que els elements més exaltats del catalanisme mai no han formulat, en canvi, cap demanda contra els confessors –els religiosos, especifica Guitart– que no parlen català. En justa correspondència amb els qui denuncien els confessors catalans que abusen suposadament de llur ministeri a favor d'ideals catalanistes, caldria, també, defensar els drets dels penitents que s'expressen en català, els quals tampoc poden confessar llurs pecats en llur llengua, perquè els confessors castellans no la saben o no la volen parlar. El capteniment d'aquests darrers, junt amb

peta 2 (El bisbe Guitart i la llengua catalana a l'Església 1924-1939). S'hi refereix també Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadía de Montserrat 2007, 57. El mateix text es troba en l'AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, *(Correspondència amb les Congregacions, Consistorial (1929), D2 15*, és el que hem fet servir nosaltres. Un petit comentari de les “Observaciones”, en Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadía de Montserrat 1976, 222-224. Les “Observaciones” de Guitart no les hem trobat en l'expedient corresponent en l'Arxiu de la Penitenciaría Apostòlica. El «conducto particular» a què es referia Guitart referint-se a com féu arribar a Roma les “Observaciones a propósito de la carta de la Sacra Penitenciaría Apostòlica” fou el pare Ledóchowski. ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Episcopi et Clero) II b*.

101. “Observaciones a propósito de la carta de la Sacra Penitenciaría Apostòlica”. Desembre de 1928 (copia autògrafa): ADU, *Bisbe Guitart, carpeta 2 (El bisbe Guitart i la llengua catalana a l'Església 1924-1939)*.

altres causes, segurament, és el que ocasionava el que assenyala el Bisbe respecte a la confessió:

*«Tal es, por desgracia, la aversión política que muchos catalanes, principalmente jóvenes, sienten hoy a la lengua castellana, que les basta su empleo para hacerles odioso cualquier acto. Si uno de ellos tropieza con un confesor de habla castellana, se retirará sin confesar-se, o ciertamente no volverá a confesar con él».*¹⁰²

Si els bisbes de la Tarraconense dictessin disposicions sobre aquesta matèria de les confessions, els catalans tindrien també dret a exigir que llurs prelats imposessin als confessors l'obligació d'emprar la llengua del penitent o caldria arribar fins a la situació d'haver d'assenyalar que el confés no parla el català. Tot plegat dividiria encara més els catòlics.

El segon inconvenient a l'hora de promulgar una eventual normativa sobre la confessió, «verdaderament formidable», seria el de les falses denúncies: *«En la conciencia de todos está el sinnúmero de atropellos de todo género que, en los últimos cinco años, se han cometido en virtud de denuncias, a veces anónimas, a veces absurdas y monstruosas de catalanismo o separatismo. Aun algunos Obispos han debido sufrir las consecuencias...».*¹⁰³ Què passaria, doncs, el dia que gent maliciosa posessin denúncies relacionades amb el sagrament de la Penitència per comprometre un sacerdot?

És per tot això que el bisbe d'Urgell es manifesta contrari a publicar disposicions generals sobre matèria de confessió i que, en tot cas, els bisbes consultessin prèviament a la Penitenciària Apostòlica. És el que féu el cardenal Vidal i Barraquer amb el seu Informe adreçat a aquest tribunal de la Santa Seu, el cinc de gener de 1929, i que ja hem estudiat més amunt.

Com ho féu l'encimbellat bon amic del doctor Guitart, el cardenal Vidal i Barraquer, el bisbe d'Urgell posà també les seves “*Obser-*

102. “*Observaciones a propósito de la carta de la Sacra Penitenciaria Apostólica*”. Desembre de 1928 (copia autògrafa): ADU, Bisbe Guitart, carpeta 2 (*El bisbe Guitart i la llengua catalana a l'Església 1924-1939*).

103. “*Observaciones a propósito de la carta de la Sacra Penitenciaria Apostólica*”. Desembre de 1928 (copia autògrafa): ADU, Bisbe Guitart, carpeta 2 (*El bisbe Guitart i la llengua catalana a l'Església 1924-1939*).

vaciones a propósito del decreto de la carta de la Sacra Penitenciaría Apostólica”, a mans del P. Włodimir Ledóchowski, general de la Companyia de Jesús, que per aquelles dates passava visita apostòlica a les cases dels jesuïtes de Catalunya.¹⁰⁴

Decret de la Congregació per als Seminaris

En rebre la circular de la Congregació per als Seminaris, el bisbe Guitart no es limità a contestar amb una simple carta de cortesia al seu prefecte, el cardenal Bisleti, sinó que li escriví una llarga, ben pensada i fins valenta exposició, el 2 de gener de 1929.¹⁰⁵

Té dues parts. En la primera manifesta que al Seminari d’Urgell no es dóna cap de les situacions que lamentava el decret de la Congregació de Seminaris: ni hi ha ambient polític, ni superiors catalanistes —«*en el sentido mas benévolo de la palabra*»— i ni hi entren diaris, puix que és el mateix Bisbe qui destrueix la premsa periòdica suspecta que li arriba. Afegeix solament, que s’hi ensenya gramàtica catalana i que alguna de les devocions de la comunitat del seminari se segueixen en aquesta llengua. No toca la qüestió de la creació d’un seminari interprovincial. D’aquest assumpte, en tractarà, en tot cas, en la reunió de bisbes de la Tarraconense.

El to de la segona part d’aquesta lletra del doctor Guitart a Roma canvia. Una volta ha informat sobre els continguts manats en la circular de principis de gener, declara al cardenal prefecte la seva dolorosa impressió, això és: «*el triste concepto que a esa Sagrada Congrega-*

104. Les “*Observaciones*” enviades a la Penitenciaría Apostòlica, hom les pot trobar en l’ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Episcopi et Clero), II/b*. Justí Guitart enviarà igualment a Ledóchowski la seva resposta al decret de la Congregació per als Seminaris.

105. Carta del bisbe Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. La Seu d’Urgell, 2 de gener de 1929 (original autògraf): ACEC, *Fondo Seminario, Spagna, 1929*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 8. Hi ha un còpia mecanografiada en l’ADU, *Bisbe Guitart, capsa 2 (Correspondència del bisbe Guitart amb el metropolità: Directori militar, II República)*. En parla Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d’Andorra i d’Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadía de Montserrat 2007, 57. La trobareu transcrita en aquest estudi pp. 602-604. Una altra còpia, en l’AHAT, *Francesc d’A. Vidal i Barraquer, Correspondència amb la Congregació de Seminaris, capsa D2. 14*.

ción merecen, en mayor o menor grado, el clero y los seminarios de Cataluña». El Bisbe assegura que té cura especial del seu seminari i que està convençut que hi regna la pau. Hi té solament tres alumnes de parla castellana, un de Sevilla, incardinat a la diòcesi, i els altres dos són fugitius de la persecució religiosa de Mèxic.

Després diu, sense embuts, el que ell creu que és el motiu real de les acusacions que hom dirigeix contra el clergat de Catalunya; verbigràcia, la veritable causa és que aquesta clerecia s'ha abtingut sistemàticament d'afiliar-se al nou partit governamental, la "Unión Patriótica";¹⁰⁶ «*y no se ha prestado [el clero] a colaborar a la impopular y odiosa política del actual Gobierno con respecto a esta región, política sintetizada por el propio Sr. Presidente en la frase tristemente célebre descatalanizar a Cataluña*».¹⁰⁷

I continua fent una veritable denúncia davant del prefecte de la Congregació per als Seminaris dels intents de la política religiosa del Govern de la Dictadura:

*«Se acusa al clero y aun se molesta a los Obispos, por no haberse prestado a secundar esta acción descatalanizadora, cambiando (como se pretendía) la lengua vulgar, usada desde tiempo inmemorial en la predicación y en la enseñanza del catecismo, por la lengua oficial castellana, que el pueblo no habla, y en muchas partes difícilmente comprende. Como si la predicación y el catecismo pudieran ser convertidos, a voluntad del Gobierno, en dóciles instrumentos de su particular política!».*¹⁰⁸

Són els mateixos conceptes sobre els quals deuria haver tractat el doctor Guitart durant la visita apostòlica de monsenyor Tedeschini,

106. La *Unión Patriótica*, partit oficialista, fou fundada pel general Miguel Primo de Rivera en 1924. Rebutjava els principis de la democràcia liberal, centralista i antiregionalista, i per això anticatalanista, i es presentava com a defensora de la religió catòlica. En caure la Dictadura perdé la seva força. En proclamar-se la Segona República es convertí en la Unión Monárquica i, més tard, s'incorporà a la Falange Española en 1936. Vegeu Shlomo BEN-AMI, *El cirujano de hierro. La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*, Barcelona 2012, 125-153.

107. Carta del bisbe Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. La Seu d'Urgell, 2 de gener de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 8.

108. Carta del bisbe Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. La Seu d'Urgell, 2 de gener de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29*. Apèndix documental núm. 8.

en concret a la Seu d'Urgell. No serví de gaire, ja que el visitador considerà tothora el Bisbe com un catalanista que no volia veure el mal que causava aquest moviment, i així ho palesà en el seu Informe final.¹⁰⁹ Amb aquesta carta al cardenal Bisleti, el bisbe d'Urgell tampoc guanyà res als ulls del nunci, com ho explicarem aviat.

I pel que fa als seminaris de Catalunya, el prelat no s'explica que hi puguin haver acusacions d'ordre polític, «*si no es en esa insignificante parte que se concede, como arriba queda dicho, a la literatura catalana; o en el hecho de enseñar a los alumnos la pronunciación romana del latín..., que eso también ha llegado a tomarse como una manifestación de separatismo*».¹¹⁰

Monsenyor Guitart acaba la seva carta expressant el seu acatament a la Santa Seu i la seva disposició a posar remei a qualsevulla cas d'abús que pogués donar-se al Seminari d'Urgell i que resultés efectivament comprovat.

Com ja ho féu amb les seves “*Observaciones*” a la circular de la Penitenciària Apostòlica, el bisbe Guitart envià igualment aquesta Exposició sobre el seu seminari al P. Wlodimir Ledóchowski.¹¹¹

Decret de la Congregació Concili

Ja hem dit que la Congregació Concili era la que tractava les qüestions relacionades amb el clergat i que, respecte a la Qüestió catalana, emeté un decret el dia 4 de gener de 1929. El més remarcable, de cara al nostre estudi, és la restricció de la llengua catalana que pretenia d'imposar als sacerdots en la predicació i en la catequesi, afavorint així que el clergat emprés més sovint la castellana.¹¹²

El bisbe d'Urgell respongué a la circular del prefecte de la

109. A tall d'exemple vegeu del nostre article, «L'Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (210) 555, 571.

110. Carta del bisbe Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. La Seu d'Urgell, 2 de gener de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29*. Apèndix documental núm. 8.

111. Una còpia d'aquesta Exposició de Guitart dirigida a la Congregació per als Seminaris es troba en l'ARSI, *Tarraconensis, 1404, 1927-1930, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Episcopi et Clero), III*.

112. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 54.55, 128-131.

Congregació, cardenal Donato Sbarretti, amb una llarga carta en llatí –sis folis–, el dia 26 de gener de 1929.¹¹³ La féu arribar igualment al general de la Companyia de Jesús.¹¹⁴

Com altres escrits del doctor Guitart adreçats a les Congregacions romanes, també l'extensa i ben elaborada carta de finals de gener de 1929, segueix, a tall de resposta, l'ordre dels mateixos apartats temàtics dels decrets romans. El primer toca la disciplina del clergat en relació a la política. El Bisbe, així ho explica, s'ha cenyit sempre a les directrius donades per la Santa Seu en matèria política, i, d'aquesta manera, ha ensenyat a fer-ho als seus clergues. Si ha hagut de reprendre, en comptadíssimes ocasions, algun dels components del seu presbiteri, precisa Guitart, ho ha fet tant amb l'objecte que el corregit s'estigués de fer política catalanista, com, a d'altres, de prendre part en la l'opció política que representava, en sentit contrari al catalanisme, el partit de la Unió Patriòtica.

Responent a altres punts que conté el decret de la Congregació, el doctor Guitart diu que ell mateix no prohibeix pas al clergat l'estudi privat de les seves afeccions –referint-se amb això, sense dir-ho, al de la llengua i cultures catalanes. Quan els clergues surten d'aquest àmbit privat i publiquen algun treball, solen demanar les corresponents llicències eclesiàstiques. Són, a més, pocs els qui escriuen en els periòdics, ja sia de qüestions religioses o socials.

L'ensenyament del catecisme és un altre apartat de la carta del bisbe Guitart a la Congregació del Concili. Aclareix ací que el tex del catecisme que hom fa servir a la Diòcesi d'Urgell és sempre el de sant Pius X, en la doble versió catalana i castellana. Recorda al cardenal prefecte que, seguint les disposicions de la conferència de bisbes de la Tarraconense de 1921, la Doctrina ha de ser donada en la llengua

113. Carta en llatí del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 26 de gener de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29. Hi ha una còpia en l'AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili 1923 i 1928)*, D2 13. No l'hem trobat en l'Arxiu Diocesà d'Urgell, tampoc en Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadia de Montserrat 2007, 57. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 9. És la primera vegada que aquesta lletra de Guitart es publica.

114. Es troba en ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1939, antecedentes II (Doc. S. Sede), VII, A.*

materna. Això és el que se segueix, de fet, tant a les parròquies, com a les escoles, amb excepció de les que són regentades per religiosos.

Parlar de «pàtria gran» i de «pàtria petita», com ho fa el decret de la Congregació del Concili, no podia ser del gust del Govern de la Dictadura de Primo de Rivera, per al qual la «pàtria és única i indivisible»; val a dir, Espanya. Els deures del cristià envers la pàtria són ensenyats ja en el Catecisme de sant Pius X, sense necessitat, explica Guitart, d'haver de recórrer a altres fórmules que resultarien confuses i donarien lloc a polèmiques en les circumstàncies polítiques d'aleshores. De tot això i de les obligacions dels fidels envers les autoritats constituïdes, ja en tractaren –anomenant expressament la qüestió de l'amor a la pàtria– el cardenal metropolità i els seus sufraganis, en ocasió de la Quaresma de 1924.

I pel que fa la disposició del Govern d'ensenyar el catecisme en castellà a les escoles públiques de Catalunya, contràriament al que hom havia vingut fent fins aleshores, ho jutja Guitart com una iniciativa «perniciosa». Recordem que, respecte a aquella llei del Govern, la Congregació del Concili havia dictaminat que «*tolerari posset*», encara que aquest dicasteri es manifestava partidari que hom hagués seguit el costum d'aprendre el catecisme en català a les aules. La veritat és, però, que els mestres de les escoles nacionals d'Urgell no observen aquella disposició governamental sobre l'ensenyament del catecisme i continuen donant-lo en la llengua del país. El Bisbe i els rectors de parròquia tenen cura, tanmateix, que els infants aprenguin també les primeres oracions en llengua castellana. Actuar d'altra manera és introduir la confusió mental en els infants.

El tercer apartat es refereix a la predicació sagrada. No hi ha abusos a Urgell, com advertia, referint-se a tota Catalunya, la Congregació del Concili, ni un de sol que hom pugui sostenir en el sentit que algun ministre sagrat hagi profanat el ministeri de la predicació introduint-hi temes polítics partidistes i, ja no cal ni dir-ho, revolucionaris. Pel que fa a la llengua de la predicació, ja n'ha explicat anteriorment els motius, és solament la catalana i és la que fan servir ja sia el Bisbe, ja sia els rectors de parròquia.¹¹⁵

115. La llengua «in Urgellensi Dioecesi una tantum agnoscatur (non duplex) lingua catalaunica, quam populus universus loquitur, et de omnes, sive Episcopus, sive Parochi alique sacerdotes, utantur ad verbum Dei praedicandum. Salva tantum levi exceptione, quoad nonnullas paroecias Vicariatus foranei de *Arén*, extra

El que potser cridà més l'atenció del cardenal Sbarretti, si ho jutgem pels subratllats que féu damunt de la carta del doctor Guitart, és el que diu sobre la predicació en català a la catedral. Assenyala també Sbarretti el fragment on el Bisbe aclareix que, a la catedral de la Seu, hom predica en castellà, quan hi assisteixen els caps militars, altrament s'enfadarien i fins abandonarien probablement el temple, *«qui aegre ferrent, et probaliter recederent, si sermo haberetur lingua regionis»*. I, aclareix monsenyor Guitart, que aquells sermons en llengua castellana van a càrrec del mateix prelat diocesà –*«ad nutum Episcopi»*–, com també les predicacions en castellà, que pronuncia un superior del seminari, a la parròquia on es congreguen els soldats de la jurisdicció castrense del lloc, amb llurs famílies, en les festes de guardar.

No han existit mai a la diòcesi urgellenca les predicacions de tridus o novenes o panegírics en castellà. No cal, per tant, com era disposat per la Congregació del Concili, que hom tornés a emprar en actes piadosos la llengua castellana si és que havia estat substituïda en els darrers anys per la del lloc, a causa de la força del catalanisme.

I amb l'apartat dedicat al conreu de la llengua catalana finalitza l'escrit que estem comentant. Al Seminari de la Seu, no hi ha estat bandejat el castellà en els darrers vint o trenta anys, com ho sostenia el nunci Tedeschini –ho recordem nosaltres– i com aquesta errònia apreciació arribà a les Congregacions romanes. Els sacerdots sí que conreen llur llengua, continua el doctor Guitart, en els estudis que emprenen, majorment de caire històric, i, si no es dediquen més a la llengua castellana és perquè no tenen oportunitat d'escoltar-la ni de parlar-la. Això darrer fa, també, que no emprin gaire l'espanyol, en no ser sol·licitat per a la predicació.

Aquí mateix, el bisbe Guitart fa sortir el tema, puix era contingut també en el decret de la Congregació del Concili, del Foment de Pietat Catalana. Aquesta fundació, lloada per Benet XV, aprovada pels bisbes catalans, que n'acceptaren fins i tot el seu patronatge, no s'ha immiscit mai –sosté el prelat–, en qüestions polítiques, sinó que sobre aquesta institució han caigut sospites, solament pel fet de portar l'adjectiu “catalana”.

Catalauniam». Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 26 de gener de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29. Apèndix documental núm. 9.

Una secció del Foment de Pietat Catalana, fa avinent el bisbe al nunci, l'anomenada Obra del Culte, té el mèrit d'haver organitzat jornades eucarístiques, exposicions litúrgiques, una de les quals celebrada a Balaguer en 1928, i d'haver repartir molt aixovar litúrgic entre les parròquies pobres de Catalunya.

Finalment, el bisbe d'Urgell afegeix a la seva lletra un breu apèndix de dos folis, "*De Sermone vernaculo*", per corroborar les afirmacions que ha fet precedentment.¹¹⁶ Es tracta d'un petit recull de la doctrina més recent del magisteri pontifici respecte a la llengua materna: de Lleó XIII i de Benet XV dirigint-se als bisbes del Canadà, de 1916, i als de Bèlgica. Hi ha també sentències de sant Antoni M. Claret, el qual deia de si mateix, «*que predicando en catalán había convertido más almas, siendo poquísimas las que había convertido cuando predicaba en castellano*». El prelat recull encara ensenyaments d'altres eclesiàstics, com de l'arquebisbe Vilamitjana, de Tarragona, i del jesuïta i pedagog Ramon Ruíz Amado.¹¹⁷

"*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*". Fins aquí, la llarga carta del bisbe d'Urgell de finals de gener de 1929. Però, com que l'afer que tractava la Congregació del Concili –el catalanisme entre el clero– era, segons el bisbe Guitart, tan greu, «*y de tal manera lastiman mi corazón las calumnias que con fines políticos se han levantado contra el Clero de Cataluña, que estimo necesario salir en defensa de la verdad, contra las insidias de los que pretenden comprometer la autoridad y prestigio de la Santa*

116. Bisbe Justí Guitart, "*De Sermone vernaculo*", apèndix a la carta de Guitart a Sbarretti. La Seu d'Urgell, 26 de gener de 1929 (còpia). Però aquest apèndix és sols en l'AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (*Correspondència amb la Congregació del Concili 1923 i 1928*), D2 13. No hi és ni en l'arxiu de la Seu d'Urgell ni en el de l'actual Congregació del Clergat.

117. Ramon Amado Ruiz Contreras (Castelló d'Empúries, 1934 – Barcelona 1934), jesuïta, teòric de l'educació. Abans d'entrar a la Companyia de Jesús estudià a la Universitat de Barcelona. Exercí com a mestre a Oriola i, després, com professor de grec, a Veruela. Visqué, en diversos períodes, a Madrid (1906-1925) i a Barcelona (1932-1934). Com a escriptor pedagog escriví sobre la llibertat d'ensenyament, primer sota el pseudònim de Raimundo Carbonell. Atacà l'exjesuïta Miquel Mir i defensà el seu orde i els seus mètodes pedagògics. És el traductor dels dotze primers volums de la *Geschichte der Päpste* de Ludwig von Pastor. Dirigí a Barcelona l'editorial *La Librería Religiosa*. B. MANZANO, *Ramón Ruiz Amado*, dins: *Diccionario de la Compañía de Jesús*, IV. Roma-Madrid 2001, 3435-3436.

Sede en la desgraciada política española», que fou, quan el doctor Guitart tornà a adreçar-se a aquella Congregació, amb un “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”, datat el dia 5 de març de 1929. El publiquem íntegrament per primer cop. Aquest Memorial, rebla el Bisbe, té un caràcter purament confidencial.¹¹⁸ El P. Josep Massot diu que en la redacció d’aquest escrit, hi degué intervenir el doctor Lluís Carreras i que és «el més significatiu» de les altres relacions o memorials que els bisbes catalans enviaren a Roma en protesta dels decrets de les seves Congregacions.¹¹⁹

Comença, doncs, amb unes “Consideracions personals” encaminades, sobretot, a palesar el seu coneixement tant de Barcelona, d’on provenia, com dels «últims racons de les muntanyes catalanes», ja que, en els seus més de vuit anys de pontificat a Urgell, havia recorregut una a una les quatre-centes onze parròquies de què constava el seu bisbat. Aquestes dades personals apunten a mostrar que, a més, del seu coneixement de primera mà d’algunes zones de Catalunya, el mateix Guitart mai havia tingut vel·leitats polítiques, ni de seglar, ni menys encara com a sacerdot i més tard com a bisbe. Essent a Barcelona, quan era vicari general del doctor Reig i Casanova,¹²⁰ sí que

118. Bisbe Justí GUITART, “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d’Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d’Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10. La còpia del text es troba en l’ADU, *Bisbe Guitart i la llengua catalana en l’Església, caps 2 (1924-1939)*. Una altra còpia de la llarga carta Guitart a la Congregació del Concili, figura entre els papers del cardenal Vidal i Barraquer: AHAM, *Francesc d’A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili 1923 i 1928)*, D2 13. S’hi refereix Francesc BADIA i BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d’Andorra i d’Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadía de Montserrat 2007, 59 i el transcriu, sense algun petit fragment, i sense el seu apèndix, en les pàgines 604-613. Del “*Memorial reservado*” de Guitart en copia un fragment Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadía de Montserrat 1976, 223-224.

119. Josep MASSOT i MUNTANER, *Església i Societat a la Catalunya contemporània*, Abadía de Montserrat 2003, 29-30.

120. *Enric Reig i Casanova* (Agullent, País Valencià, 1859 – Toledo, 1927), després de quedar vidu fou ordenat sacerdot, 1904; l’any 1914 era ja bisbe de Barcelona. Saludà amb entusiasme el primer Congrés litúrgic de Montserrat. Fou el creador de l’Acció Popular a Barcelona. En aquesta diòcesi tingué forts enfrontaments amb l’element catalanista. Arquebisbe de València i de Toledo. En 1922 fou creat cardenal. Vegeu Joan BONET i BALTÀ, «Reig i Casanova pastor sol·lícit de Barcelona

hagué d'intervenir en alguna qüestió relacionada amb la política, però fou tothora «*para contener extralimitaciones de ciertos elementos avanzados del catalanismo*». I amb tot, és tingut encara avui per catalanista, confessa al cardenal Sbarretti. Ho prova això, el fet que fins el governador de Lleida, feia poc, s'havia atrevit a dir en públic que “el palau del bisbe d'Urgell era un focus de catalanisme”.

Així es pregunta:

*«¿Por qué, pues, soy tildado de separatista? Tal vez por predicar a mis diocesanos en su propia lengua, que es también la mía; tal vez por haberme abstenido de firmar ciertos documentos, o de figurar en públicas manifestaciones de adhesión a la política del Directorio o a la persona del Jefe del Gobierno. Sin duda también por haber protestado, cuando ha sido menester, contra agravios inferidos por otras Autoridades a la Eclesiástica».*¹²¹

I es sincera davant del cardenal Sbarretti desenvolupant una mica més el que ja ha insinuat sobre la seva personal adhesió a la Dictadura, en dir que el seu respecte extern per aquest Govern no significa pas que estigui conforme amb la seva actuació:

*«No he tenido otro choque con las Autoridades de la Nación. No porque esté conforme con la actuacion del Gobierno que hoy la rige; sino porque he sabido guardarme, como es debido, de exteriorizar mi particular opinión, que, claro está, puedo tener como otro cualquier ciudadano».*¹²²

(28- V-1914 a 22- IV- 1920)», dins: *Agullent: 1885-1985: IV centenari de la segregació jurídica d'Agullent d'Ontinyent*. Publicació a cura d'Emili Casanova, Ontinyent 1985, P. 199. Ens remetem també al nostre treball, *Josep Puig i Cadafalch: un polític catalanista i catòlic. Els fets de Corpus de Barcelona de 1919*, Mataró 200, 25-28 i en forma d'article en *AnalTar 75* (2002) 433-502.

121. Bisbe Justí GUITART, “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29, f. 2*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

122. “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29, f. 2*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

I, així, entra en l'apartat que intitula "Estat polític de Catalunya", que comença d'aquesta manera:

*«En mi concepto la situación del Gobierno, digna de aplauso por el restablecimiento del orden social, y otros particulares que no es del caso enumerar, merece los más severos calificativos en sus relaciones con Cataluña y con la Iglesia. Con Cataluña, por la política de persecución que desplegó desde su encumbramiento al poder; que no ha servido sino para encender odios y robustecer de modo formidable el separatismo. Con la Iglesia, porque, bajo capa de un aparente respeto, no ha buscado otra cosa que poner a contribución una fuerza moral para maquinar fines políticos».*¹²³

El bisbe Guitart fa, a continuació, una ressenya dels greuges comesos per Primo de Rivera contra Catalunya sota el pretext de la repressió del catalanisme; això és, des de la prohibició de fer onejar la senyera catalana, fins a la de parlar el català en públic. Les denúncies, des d'aleshores, han estat constants contra les persones i entitats d'Església, «*la monstruosidad de alguna de ellas es incomprendible*», de manera especial la formulada contra el cardenal Vidal i Barraquer, arran de la inauguració del curs 1925-1926 de la Universitat Pontifícia de Tarragona. Fou quan els militars assistents a aquell acte denunciaren l'ús del català en públic, quan, en realitat, el que hom estava emprant tota l'estona era la llengua llatina. Hom viu a Catalunya, remarca el Bisbe, un «ambient de fanatisme polític».

D'aquesta manera,

«En nombre de la bandera española se persigue la bandera y el escudo catalanes. En nombre de la hermosa lengua de Castilla, oficial del Estado, se persigue la peculiar de nuestra región. En nombre de la que llaman PATRIA ÚNICA INDIVISIBLE, se persigue la que llamamos Patria chica; expresión que, lejos de saber a separatismo, importa por el contrario un virtual

123. "Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 3. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

*reconocimiento de la Patria grande, integrada por las regiones hermanas, como miembros todos de la gran familia española».*¹²⁴

La seva diagnosi de la situació és contundent:

*«Salta a la vista que, en estas circunstancias, la cordialidad entre Cataluña y el Gobierno es imposible. En vez de cordialidad, hay en gran parte del pueblo catalán, sobre todo en la juventud, verdadero odio al Gobierno; y como el Gobierno ha hecho su particular política en nombre de España, de su lengua oficial y de su bandera, el odio alcanza a la bandera, a la lengua y a la Nación, dando lugar inevitablemente al separatismo».*¹²⁵

Els continguts de les idees d'aquests fragments extrets del Memorial del doctor Guitart, que acabem de transcriure, responen al seu desig d'expressar la seva opinió en relació al primer apartat del decret de la Congregació del Concili; en concret, sobre la conducta del clergat català respecte a les qüestions polítiques i, amb més precisió encara, com caldria que el bon cristià abordés el concepte de pàtria i el dels seus deures envers ella.¹²⁶

El resum d'aquesta part del Memorial del bisbe d'Urgell és que, la pretensió de Primo de Rivera de monopolitzar la idea de patriotisme i la de voler identificar, a més, Espanya amb el Directori Militar; amb tot això, ha fet recaure sobre Espanya *«toda la odiosidad del nuevo régimen en sus relaciones con Cataluña»*.¹²⁷

124. "Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 5. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

125. "Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 6. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

126. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar*, 85 (2012) 5-142.

127. Bisbe Justí GUITART, "Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 6. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

En conseqüència, el futur de les relacions entre Catalunya i Espanya, per mor de la Dictadura, s'han espatllat molt, segons Guitart. Ara, els militars al poder han fet possibles iniciatives que hom podia qualificar, fins feia poc, de «desvarío». Es referix, és clar, a l'avenç del separatisme:

*«Al sobrevenir el nuevo régimen, con una política de atracción y de condescendencia con los legítimos anhelos de Cataluña, se hubiera fácilmente contenido su avance [del catalanismo o del separatismo] La persecución, en cambio, lo ha robustecido de tal manera, que por desgracia no parece ya improbable, lo que seis años atrás calificábamos de desvarío».*¹²⁸

El capteniment del clergat és el tercer apartat del “*Memorial reservado*”. Es tracta d'un descàrrec que fa monsenyor Guitart davant del prefecte de la Congregació del Concili a favor de la clerecia catalana, la qual s'ha mantingut tothora al marge de les qüestions polítiques –les propugnades per la Dictadura– que podien molestar a molta part del clergat, i que, en canvi, aquesta clerecia ha actuat sempre segons les normes de l'Església pel que fa a la predicació i a l'ensenyant del catecisme sense caure en cap excés. I bo i així ha hagut de rebre acusacions i ha experimentat fins i tot la persecució:

*«Hase dicho y repetido públicamente por el Jefe del Gobierno [Primo de Rivera] que una parte de la propaganda separatista se hacía en la Iglesia: en el púlpito y en el confesionario. Hase acusado a los sacerdotes catalanes (como si fuera entre ellos cosa corriente) de abusar sacrílegamente del sacramento de la Penitencia, imponiendo a los penitentes la obligación de confesarse en catalán. Se ha supuesto que en la predicación de la divina palabra y aún en la enseñanza del Catecismo, se mezclan temas políticos y se hace propaganda revolucionaria contra España, en forma más o menos solapada y tendenciosa. Todo se ha dicho, pero nada se ha probado».*¹²⁹

128. “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 6. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10

129. “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema cata-*

Com ho havia dit anteriorment, monsenyor Guitart, en la seva exposició del 2 de gener de 1929, adreçada al prefecte de la Congregació per als Seminaris, tota aquesta incomprensió del Govern envers el clergat català venia del fet, que aquella clerecia no s'hagués afiliat a la Unió Patriòtica i que, tampoc, no s'hagués subscrit al diari *La Nación*, òrgan oficial del Directori militar:

*«Si hubiera puesto el Catecismo y la predicación al servicio del poder civil, para contribuir con ellos a la obra llamada españolizadora, o descatalanizadora, que lleva entre manos; entonces el clero catalán sería a los ojos de los gobernantes un modelo acabado de virtudes, no sólo cívicas, sino también sacerdotales».*¹³⁰

S'arriba, així, amb aquestes afirmacions tan agosadares, al final del Memorial de Guitart sota l'epígraf "Falsos o inexactes supòsits". És molt llarg i detallat. Assenyalarem solament els cinc supòsits a què es refereix el bisbe d'Urgell i sobre on recolzen –ho diem nosaltres– les resolucions de la Santa Seu, que, a la seva volta, havien pervingut a Roma a través del Govern de la Dictadura i del nunci Tedeschini.

Vet aquí, doncs, quins són aquests punts, o bé falsos o bé inexactes, segons Guitart. El primer és suposar que, a Catalunya, hom pretén que l'ensenyament catequètic hagi de ser donat sols en català, fins i tot a les famílies castellanès. Guitart nega que els bisbes catalans hagin mai pres cap determini en aquest sentit. Aquí, el prelat especifica que l'acord de la Conferència provincial de 1921, ratificat en 1928, segons el qual el catecisme ha de ser ensenyat en la llengua materna, es refereix expressament als col·legis, sobretot de religioses, «donde se introducía el abuso de enseñar las primeras oraciones en idioma extranjero, y se enseñaba todo el catecismo en lengua

lán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, ff. 6-7. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

130. "Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán". La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 7. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

castellana [...] *Es doloroso hacer constar que esta última práctica continúa*».¹³¹

El segon dels falsos o inexactes pressupòsits que circulen sobre l'acció dels bisbes i dels sacerdots catalans respecte de l'ús de la llengua en la pastoral fa així: que, en el catecisme i en la predicació, hom emprava una «llengua nova o català modern», que no és entesa ni pels mateixos catalans. És, en efecte, el que recollia el decret de la Congregació del Concili. Vet aquí la reacció del bisbe Guitart davant d'aquella errònia precisió: «*La verdad es que el tal catalán moderno no existe. No hay otra cosa que el catalán usual, más o menos correcto, y el catalán de estilo poético o literario, como tiene toda lengua en su época de esplendor*».¹³²

La resta d'inexactituds que conté, el decret de la Congregació del Concili serien, segons el doctor Guitart, aquestes tres: que els ciutadans de llengua castellana residents a Catalunya no entenen res del català i, al contrari, que els catalans, en general, comprenen tots perfectament el castellà; que els fidels castellans estiguin pastoralment desatesos; i que sigui un costum antic predicar en llengua castellana els tridus, novenaris, panegírics i sermons de festa major. D'aquest darrer punt, el Bisbe fa aquesta observació: «*Tal costumbre era considerada como ridícula por las personas sensatas, que sabían muy bien cuán escasa era, en la generalidad de los pueblos, la inteligencia de la lengua castellana*».¹³³

131. “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d’Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d’Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29, f. 8*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

132. “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d’Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d’Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29, f. 9*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10. Justament aquest paràgraf no figura en la transcripció del “*Memorial reservado*” que féu Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d’Andorra i d’Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Abadía de Montserrat 2007, 604-613.

133. Bisbe Justí GUITART, “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d’Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d’Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29, f. 11*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10. Aquest fragment que acabem de recollir del Memorial de Guitart no es troba tampoc en la transcripció de Francesc BADIA I BATALLA, *El copríncep Mons. Justí*

Sense deixar aquest cinquè punt sobre l'ús de la llengua catalana de què parla el bisbe d'Urgell, reblem una afirmació seva que contrasta amb la teoria de fons del Decret de la Congregació del Concili; val a dir, que, a l'hora d'abordar el tema de l'ús de la llengua, hom no ho haria de fer pas, segons Guitart, des de la perspectiva de la comprensió o del nombre dels qui parlen la llengua catalana, sinó des del punt de vista del dret que tenen aquells que els és la pròpia a fer-la servir i que hom se'ls dirigeixi públicament en llur llengua materna per part dels qui la parlen. No és, doncs, una qüestió de comprensió –que portaria a no poder fer servir la llengua minoritària–, sinó de dret. Aquestes són unes reflexions nostres, però que deuen venir avalades per les del mateix doctor Guitart:

*«Si, pues, los fieles hablan catalán, y quieren que en esta lengua se les predique, no hay porque separarse de la regla, aun suponiendo que en las capitales de provincia y demás ciudades principales de Cataluña, el pueblo entendiera sin dificultad el castellano. Es evidente que, por regla general, no ha de prevalecer la voluntad de unos pocos, a veces muy contados, forasteros (que, por otra parte, también entienden más o menos el catalán) sobre la inmensa mayoría de los naturales, que tienen derecho a que se les predique en la lengua del país».*¹³⁴

En les conclusions del seu Memorial, el bisbe d'Urgell i copríncep d'Andorra, remarca diversos punts de fort contingut. N'assanyaem sols un parell. Un és la pregunta que s'hi fa al prefecte de la Congregació del Concili: «*Cuando ésta [la llengua catalana] alcanza tan alto grado de esplendor, y el pueblo está ansioso de oír predicar en ella, ¿podemos los prelados romper la antigua tradición y contrariar el legítimo y natural sentir de los fieles, imponiendo, en términos más o menos absolutos, la predicación castellana?*». Una altra

Guitart i el seu temps (1920-1940). La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents, Abadia de Montserrat 2007, 604-613.

134. Bisbe Justí GUITART, “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. La Seu d'Urgell. 1929. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, Prot. N. 5264/29, f. 12. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10.

vegada surt la qüestió del dret aplicat a la llengua, en aquest cas la catalana. En el segon punt, monsenyor Guitart rebla, com en altres ocasions, la situació de “castellanofòbia” que ha provocat la política lingüística de la Dictadura de Primo de Rivera, particularment entre la joventut de Catalunya. És lamentable des del punt de vista, fins i tot moral, conclou el prelat, però es tracta de «*verdadero odio*», recalca el Bisbe.

En aquelles circumstàncies en què semblava que la Santa Seu, arran de la visita apostòlica de Tedeschini, circulaven rumors sobre pròximes intervencions de les Congregacions romanes restrictives de l'ús del català en el catecisme i en la predicació, aquestes notícies, doncs, i les mesures ja decretades havien trencat el prestigi que l'Església gaudia, fins aleshores, en l'àmbit català. Que no passi, doncs, que ara, la població, practicant o no, adopti un aire de crítica i de menysteniment envers la Santa Seu i l'episcopat català.

Totes aquestes afirmacions que ha fet en el “*Memorial reservado*”, prolixament argumentades, les acompanya el doctor Guitart d'un apèndix documental de quinze folis.¹³⁵ En efecte, aquí recull sols les disposicions relatives a la llengua catalana adoptades pels concilis i les conferències provincials dels bisbes de la Tarraconense, com també per diverses constitucions sinodals, a més de decrets diocesans i de rituals litúrgics particulars de les Esglésies de Catalunya.¹³⁶

135. Bisbe Justí GUITART, “*Antecedentes sobre el uso de la lengua catalana en la predicación, en la Provincia Eclesiástica Tarraconense*.” La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929, 15 f. És un “*Anexo*” al seu “*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”, de què hem tractat més amunt i que havia estava compost –així hom pot llegir-ho en el text primer– per acompanyar el “*Memorial reservado*” o Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 5 de març de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 10. Però aquest “*Anexo*” o “*Antecedentes sobre el uso de la lengua catalana*” no és conservat en l'ACC, on solament hi ha la primera part o el “*Memorial reservado*”. És troba, en canvi, com a autògraf i mecanografiat en l'ADU, *Bisbe Guitart i la llengua catalana en l'Església, caps 2 (1924-1939)*. També, en l'AHAM, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili 1923, 1928)*, D2 13.

136. En efecte, els documents continguts en l'esmentat “*Anexo, Antecedentes sobre el uso de la lengua catalana en la predicación, en la Provincia Eclesiástica Tarraconense*”, datat com el mateix “*Memorial*”, a la Seu d'Urgell el 5 de març de 1929 són els següents: I. Concilis i conferències provincials, Concili provincial de la Tarraconense de 1591, Concili de 1635-1636, amb la constitució de la sessió XLII, del dia 27 de juny de 1636, Concili de 1727; II. Constitucions sinodals i altres decrets

Aquest Apèndix al “*Memorial reservado*”, de monsenyor Guitart, i que porta el subtítol “*Antecedentes sobre el uso de la lengua catalana en la predicación, en la Provincia Eclesiástica Tarraconense*”, conté força documents i pel mateix ordre, uns catorze, que hom troba també en el *Processus Juris Ecclesiastici super doctrina cristiana docenda, evangelio predicando [...]*, de 1928, del qual llibre és autor el canonge de Tarragona, Sanç Capdevila, estudi que li devia haver encarregat el cardenal Vidal i Barraquer.¹³⁷ Aquest treball, com hom pot ja suposar-ho, és per a defensar l’ús de la llengua catalana en la predicació i en l’ensenyament del catecisme, segons la doctrina tradicional dels concilis i dels bisbes de la Tarraconense.¹³⁸

de diverses diòcesis: disposicions de l’arquebisbe Josep Llinàs, Tit. XXII, De verbi Dei praedicatione, Constitució V, del concili tarraconense de 1704, circular del governador eclesiàstic de l’Arquebisbat de Tarragona, Joan B. Grau, en ocasió de la Quaresma de 1870; disposicions del bisbe Català en el sínode de Barcelona de l’any 1890, (const. XV); del bisbe Enric Reig, del sínode de Barcelona de 1919 (const. 166), Cartes pastorals del visitador general de la Diòcesi de Solsona, Pere Puigmarí, de l’any 1633, també de Solsona la carta del bisbe Josep de Mezquia, al corregidor de l’Ajuntament de Cervera, 1748, sínode de 1751 (llibre I) i decret del vicari general, de 30 de març de 1892; de la diòcesi de Tortosa, disposició del bisbe Alfons Márquez, sínode de 1614 (caP. II) i constitució sinodal de l’any 1819; d’Urgell, disposicions del bisbe Pau Duran en el sínode de 1635 i del bisbe fra Sebastià de Victòria, en el sínode de 1747. III. Rituals diocesans: Ritual de Tarragona de 1853, Apèndix del Ritual Romà de l’Arxidiòcesi de Barcelona, aprovat per la Congregació de Ritus de 1913, Ritual de la Diòcesi de Solsona de 1863, Ritual de la Diòcesi de Tortosa de 1847, Ritual de la Diòcesi de Girona de 1885, Ritual Romà de Pau V de la Diòcesi de Lleida de 1860, Apèndix al Ritual Romà la Diòcesi d’Urgell de 1891, Ritual de Vic de 1849, també, de Vic el Manual Ritual de 1876. El bisbe Guitart ja havia enviat a Tedeschini un altre report, amb una títol semblant a aquest de 1929, el 27 d’abril de l’any anterior, per preparar la visita del nunci a la Seu d’Urgell. Vegeu ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 835, *fasc. 2, ff. 239-244*.

137. *Sanç Capdevila i Felip* (Maldà, Urgell, 1883 – 1932), sacerdot de l’Arxidiòcesi de Tarragona, erudit i arxiver. El cardenal Vidal i Barraquer li encarregà d’ordenar i de catalogar l’arxiu històric de l’arquebisbat i en fou el primer director. Fou pioner en determinats camps de la teoria arxivística dels arxius eclesiàstics. El mateix cardenal li encomanà el *Processus iuris ecclesiastici*, col·laborà amb l’*Analecta Sacra Tarraconensia* i altres revistes. Té diverses obres, alguna de pòstuma. Joaquim PUIGVERT I SOLÀ, *Sanç Capdevila i Felip: DHEC*, I, Barcelona 1998, 417.

138. En tractarem en un altre article d’aquesta revista.

Decret de la Congregació Consistorial

Respecte al decret de la Congregació Consistorial, la que s'encarregava dels Bisbes, del 8 de febrer de 1929, podríem dir que la nota més remarcable del seu contingut és quan la mateixa Congregació afirma en relació a la Qüestió catalana, que «no creu que les coses siguin tal qual han estat delatades».¹³⁹

Doncs bé, això mateix és el que rebla el bisbe Justí Guitart, en la carta que envià al prefecte de la Congregació Consistorial, el 14 de març de 1929, en la qual comunicava la recepció de l'esmentat decret, quan diu que, després de tantes denúncies calumnioses contra els bisbes i el clergat català arribades a la Santa Seu, hom alegra l'esperit i el refà, quan llegeix els mots de la mateixa Congregació en què manifesta, que «no creu» en aquelles denúncies tal com han estat propalades.¹⁴⁰

El bisbe d'Urgell renova la seva disponibilitat a rebre els avisos i seguir els consells que vinguin de Roma.

Un cop presentades les figures del cardenal Vidal i Barraquer, i de Justí Guitart, pel que fa a llur reacció als decrets romans, hem de concloure que foren aquests dos eclesiàstics els qui més maldaren per demostrar que els continguts d'aquelles instruccions romanes, nascudes de la visita de Tedeschini a Catalunya en 1928, no responien prou a la realitat, per no dir que podien ser, fins i tot, equivocades i injustes.

I com que Vidal i Barraquer, i Guitart sabien quina fou la intervenció del nunci en aquelles decisions de Roma no deixaren de manifestar a monsenyor Tedeschini, fins i tot externament, llur decepció. Això és el que cregué notar el representant del Pontífex Romà, quan, a penes acabat de sortir l'últim decret de Roma sobre la

139. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 59.

140. En concret, diu: «Equidem post tot tantasque calumniosas denuntiationes, in re politica, adversus Episcopos et Clerum Catalauniae congestas, et ad Apostolicam Sedem delatas, animam recreat et refecit verba legere quibus Sacra Congregatio mentem suam paucis exprimit dicens: "Quod res ita sint quomodo referentur, profecto ab hac S. Congregatione non creditur."». Despatx 652/28 del bisbe Guitart al cardenal Perosi, secretari de la Congregació Consistorial. La Seu d'Urgell, 14 de març de 1929 (original): ACV, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

Qüestió catalana, els dos prelats –«*i due corifei fra l'Episcopato del catalanismo*», segons que ho especifica Tedeschini– el visitaren a la Nunciatura, el mes de febrer de 1929, arran dels funerals per la reina Maria Cristina, celebrats a la capital del Regne. El nunci es refereix a la reserva i fredor del capteniment del cardenal i el bisbe envers la seva persona, i que palesaven pla bé el seu malcontent i despit:

*«I due egregi Prelati, dopo il rito funebre, hanno tenuto moltissimo a farmi notare questa loro dimostrazione di fede religiosa e di sentimenti monarchici-nazionali, e sono venuti in Nunziatura conservando però un atteggiamento di tanta riservatezza e freddezza, che bene ne traspirava il malcontento ed il dispetto. E mentre nella visita non fecero neppure una parola su Cataluña, nel congedarsi il Cardinale volle ripetere come unico rimedio alla situazione della regione, la nomina di Vescovi unicamente catalani».*¹⁴¹

Aquest despatx no fou, finalment, enviat a la Secretaria d'Estat. Demostra, però, amb claredat meridiana, quin era el pensament de monsenyor Tedeschini respecte a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe d'Urgell i, més en concret, la reacció que veia en ells davant dels decrets romans i, en el fons, també, en relació al mateix nunci, perquè no ignorava que el dos prelats devien pensar que les disposicions vingudes de Roma no podien haver estat generades sinó després de la visita apostòlica de Tedeschini a Catalunya.

MONSENYOR VALENTÍ COMELLAS, ADMINISTRADOR APOSTÒLIC DE SOLSONA

El bisbe administrador apostòlic de Solsona, Valentí Comelles,¹⁴² formava part també del grup de prelats que monsenyor Tedeschini

141. Despatx núm. 3775 (no enviat) de Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 26 de febrer de 1929 (original dactilografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 388, *fasc. 4, f. 478v*.

142. *Valentí Comellas i Santamaria* (Casserres, Bergadà, 1851 – Solsona, Solsonès, 1945). En 1923 fou nomenat administrador apostòlic de Solsona. Deu anys més tard aconseguí la restauració canònica d'aquesta diòcesi. Fou bisbe residencial entre 1933 i 1942. Gran amic del cardenal Vidal i Barraquer, sempre li fou fidel.

qualificava de «catalanistes». El cap, segons el nunci, era el cardenal Vidal i Barraquer, i els seus membres, els bisbes Guitart i el mateix Valentí Comelles. L'altra tendència, recordem-ho, era la representada pels bisbes «independents» –hom ha d'entendre, és clar, aquesta categoria en relació al catalanisme. Eren, sempre segons Tedeschini, Fèlix Bilbao, Josep Vila, Manuel Irurita i Joan Perelló. Els dos darrers eren, en opinió del representant del Papa, «anticatalanistes».¹⁴³ El doctor Carreras i el doctor Manyà, com ja sabem, consideraven tots aquests prelat, sense incloure-hi tanmateix Perelló, com a «auxiliars eclesiàstics» de la Dictadura.¹⁴⁴

El doctor Josep Miralles, de Barcelona, no entrava ben bé en cap de les dues qualificacions fetes pel visitador apostòlica, perquè el bisbe s'havia entestat a actuar com «*il bilanciato*», és a dir, que feia equilibris, que volia estar al mig, per acontentar tothom, catalanistes i anticatalanistes.¹⁴⁵

Passem ja a veure quina fou la reacció de l'administrador apostòlic de Solsona davant dels decrets romans.¹⁴⁶

Decret de la Penitenciària Apostòlica

De primer, monsenyor Valentí Comellas escriví una carta oficial al prefecte de la Penitenciària Apostòlica en rebre el decret d'aquesta Congregació. Ací, el prelat diu que li resulten «inaudites» les

Publicà el *Catecisme diocesà de la Doctrina Cristiana*, el qual féu reimprimir després de la guerra civil. Vegeu Lluís CARRERAS, «Evocación pastoral»: *Boletín Oficial Eclesiástico de Solsona*, número extraordinari juny 1945, p. 45, i Enric BARTRINA, *Valentí Comellas i Santamaria: DHEC*, I, Barcelona 1998, 582.

143. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 203 i Enric BARTRINA, *50 homenots solsonins*, Solsona 2004, 89-90.

144. Ens remetem a Josep M. ROIG I ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat 1992, 419.

145. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 571-772.

146. Tots els documents que segueixen provenen d'altres arxius que no són el Diocesà de Solsona, perquè no n'hi hem trobat cap del nostre període. Agraïm al seu arxiver, mossèn Enric Bartrina, la seva gentilesa i ajut mostrats a l'hora de cercar per l'arxiu que dirigeix les notícies que ens interessaven i per haver-nos-en fornir, en canvi, d'altres.

acusacions que han arribat a Roma sobre abusos en l'administració de la Penitència comesos eventualment pel clergat català.

I respecte al «*politicus motus in praeclara Catalaunias regiones iampridem effervescentes*», a què es refereix també aquell alt tribunal de la Santa Seu, l'administrador apostòlic de Solsona afirma que no existeix a la seva diòcesi aquell «moviment polític», l'ardor del qual podria interferir en la seva vida religiosa.¹⁴⁷

Poques paraules, doncs, per a dissipar una idea que havia aixecat tanta polseguera a Roma.

Decret de la Congregació per als Seminaris

El bisbe Comellas no es limità a enviar a Roma una carta acusant rebut de la circular de la Congregació per als Seminaris, sinó que n'escriví una de força llarga al seu prefecte, el 8 de gener de 1929.¹⁴⁸ D'aquesta lletra, podríem dir-ne que té tres cossos. El primer es refereix al clergat i al catalanisme. Sense preàmbuls, el doctor Comellas fa saber al cardenal Bisleti, que, a Catalunya, el seu clergat és prou prudent per a sentir amor pel propi país sense caure en el separatisme o en actituds polítiques:

*«Verdaderamente es en Cataluña algo apasionado el amor a la patria chica y a la propia lengua, pero, gracias a Dios, el clero tiene bastante prudencia para no llegar a este apasionadamente [apasionamiento ?] culpable. Los enemigos de la clase sacerdotal para acusar a los sacerdotes buenos, sabiendo la facilidad con que son admitidas sus denuncias por los poderes públicos, los acusan de SEPARATISTAS».*¹⁴⁹

147. «Abusum in confessionibus ministerio, de quo memoratae Litterae mentionem faciunt, in hac catalaunica regione grassantem mihi plane usque modo inauditum [...] Alia deinde ratione ductus quod politici motus in eo sensu ut in religionis peritiam, in hac saltem celsoniensi Dioecesi non sit effervere.» Carta de l'administrador apostòlic de Solsona, Valenti Comelles, al cardenal Lauri, penitencier major. Solsona (1928) (original): APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

148. Carta del bisbe Comellas al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Solsona, 8 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna*, 14/29. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 11.

149. Carta del bisbe Comellas al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació

A Solsona, aquestes denúncies han resultat, quasi bé sempre, «falses i calumnioses», amb la particularitat que hom acusava normalment els sacerdots de més vàlua pastoral.

El segon contingut de la lletra del bisbe Comellas té a veure amb al seu Seminari. El de Solsona està allunyat de l'efervescència d'aquell moviment polític que la Congregació deia que existia a Catalunya. Ni professors ni alumnes toquen temes polítics, ni llegeixen la premsa catalanista. Explica aquí l'anècdota personal protagonitzada pel mateix prelat, abans del temps de la Dictadura, quan rebé un llegat i com, del seu import total, en destinà una part a aquell alumne del seminari que millor escrigués i parlés el castellà. La conclusió de Comellas respecte a aquesta seva iniciativa és la següent: «*Se ve, pues, que aunque amamos nuestra lengua vernácula, no sentimos aversión ni a la lengua ni a la nación española*».¹⁵⁰

En relació a l'erecció d'un seminari interdiocesà o central de Catalunya, darrera qüestió que toca la circular de la Congregació per als Seminaris, l'administrador apostòlic de Solsona opina que, no sols és un projecte irrealitzable, sinó que, si s'adverés, serien també «molt discutibles les seves conseqüències».

És de suposar que el doctor Comellas pensés, i més quan tenia estreta amistat amb el cardenal Vidal i Barraquer –el qual, al seu torn, coneixia ben bé les intencions de la Nunciatura–, que el fi d'aquella hipotètica creació del seminari interdiocesà fos, per part de Tedeschini, el de reprimir el catalanisme. Això, com ho advertia el bisbe Comellas a Roma, sense dir-ho palesament, complicaria encara més la situació eclesiàstica a la Tarraconense, pel que fa a la formació dels seminaristes, i trobaria, potser, oposició entre seguidors de la causa catalanista.

Decret de la Congregació del Concili

Hom podria dir, que no va plaure gens al bisbe administrador de Solsona el decret de la Congregació del Concili. Almenys, és això el

per als Seminaris. Solsona, 8 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminario, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 11.

150. Carta del bisbe Comellas al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Solsona, 8 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminario, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental, núm. 11.

que podem deduir de la seva correspondència privada amb a l'arquebisbe Vidal i Barraquer, de mitjan mes de gener de 1929. En efecte, en acabar de rebre les disposicions d'aquella Congregació romana, el Bisbe s'expressava confidencialment dirigint-se al seu amic cardenal tant respecte al decret en qüestió com sobre monsenyor Tedeschini i a la part que Comelles intuïa que el nunci devia tenir en l'aparició d'aquell document romà. És per això, que qualifica el nunci de «covard» i de, “trionfalista”, la seva visita a Catalunya:

*«Ayer recibí otra larga misiva de la Congregación del Concilio, y parece que hay intención de apavullarnos [sic] – pero confío mucho en Dios y no acabando de ver claro la cobardía de aquel señor de la visita triunfal por Cataluña [Tedeschini] ».*¹⁵¹

Però, l'administrador apostòlic de Solsona es manifestà no sols en la intimitat, sinó, també, oficialment davant d'elevades instàncies de Roma. Així, féu a mans del prefecte de la Congregació del Concili una lletra en llatí de tres folis, el dia 2 de febrer de 1929.¹⁵²

El doctor Comellas, a tall d'introducció, assevera que no es dona pas a la seva diòcesi l'efervescència política per mor del catalanisme a què es referia l'inici del decret de la Congregació del Concili, de la primeria de gener de 1929. Continua després assegurant que els seus sacerdots segueixen en la qüestió política les instruccions que dona la Santa Seu, i que, a l'hora de lliurar llurs escrits a la impremta, els preveres sol·liciten primer la llicència corresponent a l'ordinari del lloc.

Respecte a l'explicació del catecisme als minyons, el prelat diu que ha donat les oportunes instruccions, perquè a les parròquies on hi hagi famílies d'origen castellà sigui assegurat a llurs fills l'ensenyament catequètic en llur llengua original. No li consta, específica el Bisbe, que hom ensenyi res a Doctrina que vagi contra l'obediència que el cristià deu a les autoritats civils legítimament constituïdes.

151. Carta del bisbe Comellas al cardenal Vidal i Barraquer. Solsona, 12 de gener de 1929 (original autògraf): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Valentí Comellas. Solsona (1919-1931), caps 5, 38.*

152. Carta del bisbe Comellas al prefecte de la Congregació del Concili, cardenal Sbarretti. Solsona, 2 de febrer de 1929 (original): ACC, *Prot. N. 5264/29.*

Especifica també, que les prèdiques que fa el presbiteri de Solsona són en llengua catalana, la que usa el poble; no pas en l'anomenat, per alguns, català modern, «*recenti catalaunica lingua*». Amb tot, en aquest punt de la predicació, hom segueix la ment de la Santa Seu; per tant, els predicadors no aprofiten la trona per cap fi polític, ni menys «revolucionari» –amb això darrer el Bisbe es referia al catalanisme separatista. D'altra banda, els clergues solsonins saben ben bé què cal ensenyar sobre els deures de pietat envers la pàtria; és per això, que no cauen en la ignorància de desconèixer què és la «pàtria gran»>, o sia Espanya: «*Sunt enim nostri sacerdotes nimis timorati quam ut ad tantam deveniant stultitiam*». No hi ha, afegeix Comelles, a la diòcesi solsonina, predicacions de tridus, novenes i panegírics de solemnitat en castellà per a un públic, gran part del qual no sap ni llegir ni escriure en català; menys, doncs, escoltaran sermons en una altra llengua.

I al final de la seva carta, el doctor Comellas tracta de l'espai que té el castellà al seminari solsoní. Així diu, que s'hi ensenya, també, aquesta llengua, a més, del llatí; les traduccions, per exemple, dels textos en llatí es fan sempre en castellà, per a afavorir d'aquesta manera l'aprenentatge de l'espanyol per part dels alumnes: «*ut sic melius in ejus usu (del castellà) imbuantur*».

Decret de la Congregació Consistorial

Abans que l'administrador apostòlic de Solsona donés la seva resposta a la Congregació Consistorial, havia manifestat privadament a l'arquebisbe Vidal i Barraquer, emparat en la relació personal d'amistat que tenia amb el cardenal, la seva perplexitat pel nou document vaticà sorgit d'aquella Congregació, el 8 de febrer de 1929. No deixava tampoc d'apuntar una crítica envers la «imparcialitat» i la veracitat del nunci Tedeschini, i del seu Informe de després de l'encara recent visita apostòlica a Catalunya. En efecte, el Bisbe s'expressa així:

«*Después de la comunicación de la Consistorial, que no he contestado todavía, no sé qué más falta, a no ser que venga otra para sacarnos los cuartos, ya no atino qué más falta. Es difícil hacerse cargo del ambiente nuestro, sin estudiarlo muy bien y*

*con entera imparcialidad. Dios no nos dejará abandonados a las flacas pasiones de los hombres».*¹⁵³

Deixem de banda el temor de Comelles que Roma li “tragués els quartos” i assenyalem com, allò de les «*flacas pasiones de los hombres*», a què acaba de referir-se el prelat en el text suara transcrit, deu anar per monsenyor Tedeschini.

La resposta del bisbe de Solsona al prefecte de la Congregació Consistorial la donà, finalment, el 16 de març de 1929.¹⁵⁴ Respecte a la seva diòcesi, assegura el doctor Comellas, el cardenal Bisleti pot estar tranquil, perquè no hi ha entre els seus clergues un capteniment polític en la direcció catalanista. La raó és que, en aquella part de Catalunya, el moviment polític és, també, molt més feble que en altres llocs.

El cultiu, d'altra banda, de la llengua i de les tradicions de la cultura catalanes –un dels temes que surt en el decret de la Congregació Consistorial– el va fent el clergat solsoní sense mancar mai a la justícia i a la caritat, i sense que adquireixi cap jeia de caràcter polític.

Monsenyor Comelles, doncs, no se sent identificat amb els perills que anuncia la Congregació que tenia cura dels bisbes i no deixa de defensar, tampoc, les formes culturals, la llengua i la història, del país on és enclavada la seva diòcesi, a la qual serveix el seu clergat, essent com és solsoní i català. Tot això ho exposa amb respecte i decisió, i des de la confiança i del secret, també, a la Santa Seu.

MONSENYOR FÈLIX BILBAO, BISBE DE TORTOSA

Entrem ara al grup dels bisbes «independents». Com ja ho hem assenyalat més amunt, aquest era el nom d'una categoria de mitrats de Catalunya, nomenats en temps de la Dictadura, qualificats d'aquesta manera pel nunci Federico Tedeschini. «Independents» volia dir, que

153. Carta de del bisbe Comellas al cardenal Vidal i Barraquer. Solsona, 4 de març de 1929 (original mecanografiada): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, Valentí Comellas. Solsona (1919-1931)*, caps 5, 38.

154. Carta del bisbe Comellas al prefecte de la Congregació Consistorial, cardenal Sbarretti. Solsona, 16 de març de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*.

no es deixaven influir, en el camp del catalanisme, per llur metropolità, l'arquebisbe Vidal i Barraquer.¹⁵⁵

No hem trobat cap contesta del bisbe de Tortosa, Fèlix Bilbao,^{156a} cap de les Congregacions en què hem consultat llurs arxius. És estrany, perquè el nunci Federico Tedeschini, en tenir monsenyor Bilbao per un prelat «*ottimo*», a més de «*moderato, e molto sensato*»,¹⁵⁷ i que mostrava tothora un «excel·lent esperit i criteri» a l'hora de tocar la Qüestió catalana,¹⁵⁸ hom podria esperar que el Bisbe hagués reaccionat –en aquest cas seria d'esperar que positivament– a les mesures adoptades per Roma sobre la pastoral en català.

Decret de la Penitenciària Apostòlica

Tenim, tanmateix, la resposta del bisbe de Tortosa a la consulta del cardenal Vidal i Barraquer sobre l'oportunitat que, arran de la

155. Sobre Bilbao i el catalanisme, o millor dir el seu anticatalanisme, vegeu el que testimonia qui el tractà i sofrí per aquesta raó en la seva pròpia carn, Joan Baptista MANYÀ, *Les meves confessions*, Abadia de Montserrat, segona edició 1983, 195-197. Mossèn Rafael Escuder, de la diòcesi de Tortosa, diu que monsenyor Bilbao li havia fet jurar que no escriuria més en català si és que volia ser ordenat prevere. Explica, també, com el Bisbe prohibí als fejecistes de Tortosa d'expressar-se en català en els actes del seu moviment, puix que «hacer Acción Católica en catalán, es hacer política». Paper lliurat pel diputat Ventosa al nunci Tedeschini, el 29 de novembre de 1935: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 943, *fasc. 4*, f. 413. Respecte a la referència de mossèn Escuder i al mateix tema del catalanisme i el bisbe Bilbao, vegeu també Josep ALANYÀ, *L'Església catalana durant el franquisme (1939-1975)*. II. *Girona-Lleida-Tortosa*, 229-235, 293-298.

156. *Fèlix Bilbao y Ugarriza* (Bakio, Euskadi, 1873 – Tortosa, Baix Ebre, 1943), bisbe auxiliar de Tortosa en 1924 i, després, administrador apostòlic. Per la mort del bisbe Pere Rocamora, esdevingué bisbe residencial d'aquesta diòcesi en 1925. D'ideologia carlista, desenvolupà una política ultradretana espanyolista i anticatalanista. Ramon MIRAVALL I DOLÇ, *Bilbao y Ugarriza, Fèlix: DHEC*, I, Barcelona 1998, 309-310.

157. «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 523-524. Hi ha referències del bisbe Bilbao en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Tortosa* 10 (1931) 181-183, número extraordinari de desembre de 1943, pàgs. 255-268.

158. Despatx núm. 7331 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 23 de març de 1935 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya*, 865, *fasc. 246*, f. 26. Tot aquest despatx és reproduït en Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los nombramientos de obispos en España durante la Segunda República»: *AnalTar* 85 (2012) 456-464.

lletra de la Penitenciària Apostòlica, la Tarraconense elaborés unes normes comunes per a tota aquesta província eclesiàstica.¹⁵⁹ Monsenyor Bibao contesta al seu metropolità que, un dels dies de recés que fa el seu clergat, en què hi acudeixen tots els sacerdots, l'aprofità per llegir-los el document i per fer-ne algunes observacions, com la conveniència que li denunciessin, «reservadament i ràpida qualsevulla cosa relacionada amb aquell abús sacríleg», condemnat en la carta esmentada. Igualment, preparà una comunicació als presidents de les Centres de Conferències del clero diocesà ofrenint-los les mateixes reflexions.

Respecte al tema d'unes eventuais normes comunes de la Tarraconense pel que fa a la manera d'escoltar les confessions, manifesta al cardenal que no les creu oportunes, perquè la seva diòcesi, en ser tant valenciana, l'«exacerbació de l'esperit nacionalista» no hi té tanta vivesa com a la resta de la província. Sap, tanmateix, Fèlix Bilbao que, a Barcelona, hi hagut dos casos de penitents que foren violentats a l'hora de demanar-los que es confessessin en català i que, a una altra penitent, el confés no la volgué escoltar per no parlar-li en aquella llengua.¹⁶⁰ En fi, acaba dient al metropolità, que no veu la necessitat que es facin aquelles eventuais normes, que, per a Tortosa, podrien resultar fins i tot perjudicials, encara que poguessin ser útils a la resta de Catalunya.

Decret de la Congregació per als Seminaris

També sabem nosaltres que arribà, almenys, una lletra del bisbe Bilbao a la Congregació de Seminaris. Així figura en uns apunts, “*Riassunto delle lettere dei Vescovi della Catalogna*”, que serviren per a l'audiència que el papa Pius XI concedí al cardenal Bisleti en què aprovà les instruccions que havien de sortir d'aquesta Congregació

159. Carta del bisbe Bilbao al cardenal Vidal i Barraquer. Tortosa, 16 de desembre de 1928 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Fèlix Bilbao. Tortosa (1929-1931), D5 37.*

160. Carta del bisbe Bilbao al cardenal Vidal i Barraquer. Tortosa, 16 de desembre de 1928 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Fèlix Bilbao. Tortosa (1929-1931), D5 37.* Del tema dels abusos en les confessions, n'hem tractat ja en el nostre anterior article, «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 24-27.

respecte a la Qüestió catalana. Aquí, en el resum fet per la Congregació de la carta del doctor Bilbao, hom hi llegeix que, actualment, al seu seminari no hi havia «desordres catalanistes», perquè foren combatuts en el passat pel seu predecessor, el bisbe Pere Rocamora.¹⁶¹

A continuació, la promemòria al·ludida de la Congregació per als Seminaris toca el tema del seminari interdiocesà, contingut ja en el seu decret sobre la Qüestió catalana del 21 de desembre de 1928. Segons monsenyor Bilbao, la seva eventual creació comprometria la pau de la diòcesi i seria instrument de propaganda catalanista pel fet que, els centres majors, Barcelona i Tarragona, «estan infectats de catalanisme». Desenvolupant aquesta reflexió, conclou així: «*Il catalanismo fomenta soprattutto la lingua catalana e quella fisionomia morale che traligna facilmente in politicantismo*».¹⁶²

Aquestes idees, junt amb les aportacions dels altres bisbes de Catalunya, són les que oïa Pius XI, segons que li eren exposades per la Cúria romana, en aquest cas, per la Congregació per als Seminaris.

Decret de la Congregació del Concili

El doctor Bilbao aplicà de manera indirecta, però decidida, les disposicions de les Congregacions del Concili i de la Consistorial sobre l'allunyament que calia que el clergat observés en relació a les qüestions polítiques. En efecte, a finals d'abril de 1930, el bisbe de

161. *Pere Rocamora i Garcia* (la Granja de Rocamora, País Valencià, 1882 – Castelló de la Plana, País Valencià, 1925), professor al Seminari d'Oriola i després canonge penitencier d'aquesta seu episcopal. Bisbe de Tortosa, des de 1894 fins al 1925. En 1921 provocà la visita del nunci arran del seu govern, en què no deixava de tenir-hi part, també, el seu anticatalanisme. Expulsà per aquesta mateixa raó del Seminari de Tortosa el doctor Joan B. Manyà i altres prestigiosos professors, mesures que feren intervenir el cardenal Vidal i Barraquer i Francesc Cambó entre d'altres, i que provocà una gran protesta a tot Catalunya. El general Primo de Rivera donà suport al Bisbe, que sortí vencedor d'aquella lliça entre anticatalanistes i contraris a aquest moviment. Ramon MIRAVALL I DOLÇ, *DHEC*, III, Barcelona 2001, 270. Vegeu també Ramon RAMON CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1887-1899)*, Barcelona 2005, n. 352, *passim*, i Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 101-107.

162. Congregació de Seminaris, «*Riassunto delle lettere dei Vescovi catalani*». Roma (1929) (manuscrit): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 19/29*.

Tortosa comunicava al nunci que els reverends Tomàs Bellpuig¹⁶³ i Joan Baptista Manyà¹⁶⁴ pretenien prendre part en un acte de la festa de sant Jordi a Alcanar, caseriu del municipi de la Romana de Tarafa, província d'Alacant, que el prelat considerava que estava «tocat de la passió catalanista».¹⁶⁵

163. *Tomàs Bellpuig i Joy* (Barcelona 1876 – 1936), sacerdot de la Diòcesi de Tortosa, poeta, fou professor de retòrica al Seminari de Tortosa, d'on fou expulsat per catalanista junt amb l'amic Joan Baptista Manyà, al començament de 1921. Amb el doctor Manyà treballà molt per la Federació de Joves Cristians tant religiosament com culturalment. Té diverses obres poètiques i teològiques. El mes de novembre de 1936 fou afusellat per la seva condició de sacerdot. Ramon MIRAVALL I DOLÇ, *Bellpuig i Joy, Tomàs: DHEC*, I, Barcelona 1998, 265. Fou col·laborador de la revista *El Bon Pastor*, editada pel Foment de Pietat Catalana, de Barcelona

164. *Joan Baptista Manyà i Alcoverro* (Gandesa, Terra Alta, 1884 – Tortosa, Baix Ebre, 1976), teòleg i escriptor. Estudià a la Universitat Gregoriana de Roma, professor de Sagrada Escripura al Seminari de Tortosa (1909-1931), canonge magistral (1918), epígon de la renovació pastoral a Tortosa. Fou apartat de la seva càtedra sota la Dictadura de Primo de Rivera i després amb el bisbe Manuel Moll. Obtingué la dignitat d'ardiaca (1953), la qual conservà fins a la seva mort. Escriptor fecund, donà lliçons d'alta divulgació científica organitzades per la Biblioteca Balmes (1935). En 1970 fou creada una càtedra de Teologia especialment per a ell al Seminari de Tortosa, formà part de diverses institucions com d'Institut d'Estudis Catalans. Àngel MONLLEÓ I GALCERÀ, *Manyà i Alcoverro, Joan Baptista: DHEC*, II, 200, 538-540, Vegeu Vicente CÀRCER ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 729-730, i Josep ALANYÀ I ROIG, *El Seminari Diocesà de Tortosa*, Tortosa 2001, 83-84. Vegeu, també, Josep M. ROIG I ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat 1992, 399.

165. El bisbe de Tortosa escriví a Tedeschini informant-lo de la «festa catalanista d'Alcanar» i, al mateix temps, li n'enviava un programa de mà. Ací li exposava el cas dels dos sacerdots «un tanto exaltados» i com els havia hagut de cridar per prohibir-los llur intervenció en aquell acte. Els clergues obeïren «con bastance docilidad ofreciendo sus puntos de vista sin embargo». El doctor Bilbao, continua dient en la seva carta, com rebé un telegrama, «escrito en catalán», de la Comissió de festes d'Alcanar. Li adreçaven paraules fortes, que transcrivim: «Lamentamos que revele tan a las claras su origen dictatorial, y todos los elementos vitales de la ciudad darán la debida respuesta a V. I. que continúa en la incomprensión de nuestras cosas y de espaldas a Cataluña, como lo demuestra en su pastoral enalteciendo y recomendando sólo la prensa enemiga de nuestra personalidad y nuestras instituciones antiguas. Boria, Cid, Esteller, Fabregat, Masot, Reverter, Sancho, Ulldemolins». El bisbe es refereix ací al fet que havia esmentat *El Siglo Futuro* i *El Debate*, i no havia dit res respecte a *El Matí*. Carta del bisbe Bilabo al nunci Tedeschini. Tortosa, 21 d'abril de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, fasc. 3, f. 456-457.

El nunci li contestà lloant la seva diligència a tenir informada la Nunciatura i

Els esmentats sacerdots –amics units per llurs ideals i expulsats ambdós, “per catalanistes”, de la docència al seminari tortosí pel bisbe Rocamora–,¹⁶⁶ obeïren l’ordinari, «però molt a contracor», fins l’extrem de fer excusar llur presència al rector d’aquella població, deien, «per causes estranyes a llur voluntat». Dels festeigs d’Alcanar i de l’absència, motivada pel bisbe de Tortosa, dels eclesiàstics esmentats se’n feren ressò els diaris regionals, així com, de manera ponderada, *La Veu de Catalunya*.¹⁶⁷

No acabaren pas aquí els enfrontaments del bisbe Bilbao amb els

afegia: «Me es grato alabar la prudencia y la firmeza pastoral con que ha cuidado de que de la Santa Iglesia estuviese alejada de toda polémica política.» Carta del nunci Tedeschini al bisbe Bilbao. Madrid, 24 d’abril de 1930 (minuta amb lletra de Tedeschini): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 3*, f. 455.

La intervenció en la Missa Major d’Alcanar del canonge Manyà i del doctor Bellpuig era prevista per al dilluns de Pasqua, 21 d’abril de 1930. El mateix dia, a la tarda, va parlar l’expresident de la Diputació de Barcelona, Joan Vallès i Pujals, en un «acte d’afirmació catalanista». Vegeu el programa de la *Diada de sant Jordi – Patró de Catalunya*, d’Alcanar 1930, en AHAT, *Arxiu Francesc d’A. Vidal i Barraquer*, (*Félix Bilbao. Tortosa (1929-1931)*, caps 5, 37. El mateix programa havia arribat a mans del nunci Tedeschini, ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 3*, f. 454.

166. La separació de la càtedra fou al començament de 1921, així ho diu el mateix mossèn Joan B. MANYÀ, *Les meves confessions*, Abadia de Montserrat, segona edició 1983, 203.

167. Carta del bisbe Félix Bilbao al nunci Tedeschini. Tortosa, 27 d’abril de 1930: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 553-553v. Les relacions del bisbe Bilbao amb el doctor Manyà es veu que no eren gaire afables. Vegeu el que continua dient el prelat en aquesta mateixa lletra al nunci: «Al día siguiente el Sr. Mañá (el Magistral) me notificó por carta que estaba comprometido a bendecir el matrimonio del director de una revista catalanista (bastante desenfadada e izquierdista). Le contesté que podía hacerlo, enviando por mi parte a los esposos mi bendición, para que siendo un nuevo hogar cristiano, fuera muy feliz, ya que la religión era la única garantía de una paz y dicha duraderas. Como en su carta me subrayaba el Sr. Magistral su temor de que eso fuera llevar la política al templo, le añadí que el peligro de llevar al templo las luchas políticas era tan real como terrible. Por eso le había encargado que él procurase evitarlo, con buena voluntad. También en esta carta su susceptibilidad sobreexcitada creyó ver una acusación a su modo de predicar como Magistral [Manyà]». Carta del bisbe Bilbao a Tedeschini. Tortosa, 27 d’abril de 1930: ASV, *Ibid.*, 553-553v. Arran de la prohibició de monsenyor Bilbao sobre el fet que els feijocistes de Tortosa empresin el català, perquè això era fer política; prohibició, d’altra banda, que féu davant del mateix Manyà i aquest li respongué: «La lengua catalana no es una lengua de parias dentro de la Iglesia». Així ho diu el paper lliurat pel diputat Joan Ventosa i Calvell al nunci Tedeschini, el 29 de novembre de 1935: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 943, *fasc. 4*, f. 413.

representants del catalanisme en l'esfera eclesiàstica a Tortosa; ens referim novament als doctors Manyà i Bellpuig. L'ordinari d'aquesta diòcesi, en efecte, obrí una mena d'expedient al canonge magistral de la seva catedral per un sermó que Manyà predicà durant la Missa de la Candelera de 1931, en el qual el capitular feia sortir idees sobre l'abast del concepte de l'obediència deguda al Bisbe. Al prelat, aquests continguts li semblaren lesius per a la seva autoritat. Al darrere, s'hi agitava, segons hom pot comprovar-ho, la qüestió catalanista. Félix Bilbao consultà el seu metropolità sobre aquesta qüestió. Vidal i Barraquer li contestà que, en aquells moments, s'estenien les «doctrines perilloses sobre l'obediència que són subversives i més en els temps actuals, amenaçats com estem del bolxevisme». Qui ha de fer de jutge de l'ortodòxia – continuava reflexionant el cardenal– d'un component del seu presbiteri és el seu propi ordinari diocesà, i, així, recomanava al Bisbe que cridés el doctor Manyà i hi parlés.¹⁶⁸

L'altre cas que hem esmentat és el de Tomàs Bellpuig. Aquest antic catedràtic del Seminari de Tortosa escriví, el 13 de 1931, al caputxí Martí de Barcelona,¹⁶⁹ amb qui compartia els mateixos ideals patriòtics i culturals, planyent-se de la seva situació personal i la de la seva diòcesi per mor del capteniment del bisbe Bilbao. En efecte, el doctor Bellpuig es lamenta en aquesta lletra a l'amic, de la marginació en què el seu ordinari el manté –quasi bé fins a passar necessitat– «pel sol fet de voler predicar en català a Catalunya,

168. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al bisbe Bilbao. Tarragona, 10 d març de 1931 (còpia autògrafa de la carta reservada): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Félix Bilbao. Tortosa (1929-1931), D5 37*. Aquí hi ha igualment la resposta del bisbe Bilbao al cardenal Vidal i Barraquer. Castelló, 14 de març de 1931 (original autògrafa) i la còpia de l'expedient iniciat contra Manyà: AHAT, *Íbid.*

169. *Martí de Barcelona* (nom de religió del caputxí Jaume Bogunyà i Casanovas) (Barcelona 1895 – Montcada, Vallès Occidental, 1936), completà els seus estudis sacerdotals a Lovaina, on s'especialitzà en història eclesiàstica; director de la revista *Estudios Franciscanos*, la catalanitzà i la redimensionà científicament. Té diverses obres de caràcter històric de Catalunya i de l'orde caputxí i escriví diversos articles a la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*. Fou assassinat per la seva condició sacerdotal en la revolució de 1936. Valentí SERRA, *Martí de Barcelona: DHEC*, II, Barcelona 2000, 567 i d'ID., *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, 246-251.

d'ensenyar en tortosí el catecisme als nens de Tortosa o d'escriure en llengua pròpia, sempre que una raó de pes no m'obligui a fer-ho en foraster».¹⁷⁰

Denuncia igualment, el doctor Bellpuig, a fra Martí la repressió del català que estava duent a terme, a la seva diòcesi, el bisbe Bilbao, particularment al Seminari de Tortosa. Sense deixar el tema d'aquesta institució, Bellpuig assenyala, d'una banda els operaris diocesans, sota la direcció dels quals estava aquell establiment, els quals tenien per un pecat gros la lectura del diari *El Matí*, com també la dels llibres editats pel Foment de Pietat Catalana; i de l'altra, el bisbe Bilbao, qui –aplicant segurament les directrius de les encara recents disposicions de les Congregacions romanes– havia creat per als aspirants al sacerdoci «la novíssima irregularitat consistent en l'amor a la llengua pròpia» com un impediment per a rebre l'ordenació sagrada.¹⁷¹ Aquesta irregularitat, segons Bellpuig, ja havia estat actuada, en negar monsenyor Bilbao els ordes sagrats a algun seminarista, tan sols pel sol fet d'haver compost tres dissertacions acadèmiques «*todas en catalán*». El prelat pretenia que aquesta dràstica mesura servís «*para escarmiento de los demás separatistas*».

El doctor Bellpuig esperava, en part, la solució a la seva situació personal en l'ajut que li venia de fer de corrector d'algunes obres de la col·lecció Bernat Metge, sufragada per Francesc Cambó, i d'alguna altra fundació, que, a través de fra Martí de Barcelona arribaven al necessitat Bellpuig. Pel que fa a la situació del seu bisbat de Tortosa, solament tenia posada la seva confiança en un sol remei, això és, el canvi de Bisbe: «Aquesta diòcesi dissortada –deia– que no guarirà del seu mal crònic fins que Nostre Senyor ens concedeixi la gràcia d'un bisbe català». En aquest sentit, mossèn Bellpuig esperava que la

170. Segons Bellpuig, Bilbao li hauria dit personalment: «¡Qué lástima! Tan buen sacerdote [...] y que tenga esta malas inclinaciones [catalanistes] que le inutilizan para el servicio de la diócesis!». Carta del doctor Bellpuig al P. Martí de Barcelona. Tortosa, 13 de febrer de 1931 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Fèlix Bilbao. Tortosa (1929-1931), D5 37*.

171. Ja hem assenyalat que és això mateix el que també deia mossèn Rafael Escuder, quan assegurava que el bisbe Bilbao li havia fet jurar, abans de ser ordenat sacerdot i com a requisit previ, que no escriuria més en català. Paper lliurat pel diputat Ventosa al nunci Tedeschini, el 29 de novembre de 1935: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 943, fasc. 4, f. 413*.

brama que corria aleshores s'adverés; val a dir, que li fos concedida una mitra al P. Miquel d'Esplugues.¹⁷²

Sembla, d'altra banda, que devia ser en aquest context –per a nosaltres el de l'aplicació del decret de la Congregació del Concili– que el bisbe de Tortosa, segons que ho diu el mateix doctor Manyà, hauria afirmat: «*Mientras yo esté aquí la lengua catalana en la Iglesia no adelantará ni un paso*».¹⁷³

S'escauria ací esmentar els mots del doctor Lluís Carreras, de Barcelona, en referir-se a monsenyor Bilbao, així com al bisbe de Girona, Josep Vila, de qui parlarem tot seguit. Es tracta d'unes paraules extretes del seu “Informe en defensa de la llengua catalana”, escrit, el mes de juliol de 1928; després, doncs, de la visita apostòlica de Tedeschini a Catalunya i abans de l'aparició de les disposicions romanes sobre la Qüestió catalana, un informe que obrava en poder del mateix nunci:

«En los últimos 15 años, diversos Obispos, servidores del Gobierno, con diversa fortuna y alternativas de criterio, Dr. Reig en Barcelona, Dr. Muñoz en Vich, Dres. Rocamora y Bilbao en Tortosa, Dr. Vila y Martínez en Gerona, han hecho cuanto han podido para aminorar el uso del catalán en la predicación y en la enseñanza del Catecismo, con escándalo de

172. Carta del doctor Bellpuig al caputxí Martí de Barcelona. Tortosa, 13 de febrer de 1931 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Félix Bilbao. Tortosa (1929-1931), caps 5, 37*. En 1933 es torna a parlar que el P. Miquel anava destinat a Lleida, així com el doctor Carreras, a Girona. La documentació, entre d'altra, és en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 915, fasc. 1, 127-166*. De l'eventual promoció a l'episcopat del P. Miquel d'Esplugues, ja se'n parlava en 1922. En efecte, l'arquebisbe Enric Reig i Casanova, que sembla que havia estat consultat pel nunci sobre aquest particular, escriu així a Tedeschini: «Respecto al P. Esplugas, Capuchino, dejo para otra carta el enviarle datos concretos; pero quiero de nuevo reiterar a Vtra. Exca. Rvdma. mi humilde juicio respecto a la historia y condiciones de dicho señor, que le hacen de todo punto indigno de todo cargo, honor o distinción que se tratara de otorgarle». Carta de l'arquebisbe de València, Enric Reig i Casanova, al nunci Tedeschini. València, 8 de juny de 1922 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 943, fasc. 4, f 674*.

173. Així hom pot llegir-ho en Joan Baptista MANYÀ, *Les meves confessions*, Montserrat 1983, 2^a ed., 196. Vegeu també el que repeteix el mateix doctor Manyà, en Albert MANENT, «Joan Bta. Manyà, una consciència catalana»: *Serra d'Or*, agost 1977, p. 11 i Josep M. ROIG ROSICH, *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, 1992, 419.

*los fieles, disminución de eficacia espiritual y resistencia pasiva del clero».*¹⁷⁴

Hauríem de recordar ací, igualment, l'opinió que, de monsenyor Bilbao, tenia el P. Joaquim Vilallonga.¹⁷⁵ L'expressà en efecte, en l'informe secret que, sobre els bisbes catalans, preparà per a la visita que havia de passar a les cases de Catalunya el seu general, el P. Ledóchowski, quan referint-se al prelat deia: «*Es de los más adictos al Gobierno y contrarios al catalanismo*». El religiós explica a més que, a la ciutat de Tortosa, en un tridu contra la blasfèmia que havia de predicar el P. Planas,¹⁷⁶ aquest assajà amb els infants alguns cants en català i repartí també alguns fulletons escrits en aquesta mateixa llengua. El Bisbe, de seguida, li escriví protestant per aquelles iniciatives i dient-li que «*aquello era meter el catalanismo en su diócesis, que hasta entonces se veía libre de él*».¹⁷⁷ Fou igualment el doctor Bilbao que prohibí als jesuïtes de la casa de Tortosa de predicar en català les dues tandes d'exercicis espirituals que la Companyia

174. Lluís CARRERAS, "Informe en defensa de la llengua catalana". Barcelona, 10 de juliol de 1928: ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc. 1, f. 14. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *Anal Tar* 81 (2008) 496 i 293.

175. *Joaquim Vilallonga (i Vernia)* (Burriana, Castelló, 1868 – Manila, Filipines, 1963) jesuïta, estudià a Manila i a Saint Louis (Missouri), on tingué l'acte general de teologia al qual assistí el president dels Estat Units, Theodor Roosevelt i el cardenal James Gibbons, de Missouri. En 1926 fou nomenat provincial d'Aragó i el mes de març de 1929, visitador apostòlic de Filipines. Estigué a l'Índia i tornà a Filipines, on treballà entre els leprosos. Té diversos escrits de teologia i de missionologia. J. S. ARCILLA y I. ECHÁNIZ, *Joaquín Vilallonga*: Charles E. O'NEILL – Joaquín DOMÍNGUEZ, *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, Roma-Madrid, 2001, 3972. Vegeu el nostre article «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTa* 82 (2009) 259-260, aquí diu erròniament Ignasi per Joaquim. i «L'informe final de la visita apostòlica de 1928» 83 (2010) 536. Aquí és on es pot llegir allò que deia Vilallonga: «Los catalanes son groseros así como los castellanos son finos». E referia a la manera com els primers tracten als castellans que no comprenen llur llengua.

176. *Pere Planas* (Sant Esteve de Vinyoles d'Orís, Les Masies de Voltregà, Osona, 1866 - Barcelona 1940), jesuïta, professa en la Companyia de Jesús el 1904. En 1928 es trobava a la residència dels jesuïtes de Tortosa i era membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Associació d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria. Té treballs com *Paralelismo entre las instituciones fundamentales de las sociedades céltica e Ibérica*. Dades extretes de l' AHSIC, *curriculum vitae*.

177. Informe sobre el bisbe Félix Bilbao preparat pel P. Joaquim Vilallonga (1929) (text mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Epsicopi et Clero), VI*.

hi donava, fins aleshores sempre en català, dos cops a l'any, amb la conseqüència que, en una d'elles, els exercitants, pagesos de Vilafranca de Cid, no entenien res de les plàtiques en castellà.¹⁷⁸

Hem de donar com a sòlida, doncs, la prova de l'existència d'una episcopat "col·laboracionista" a la Tarraconense pel que fa a l'intent de la Dictadura de desterrar l'ús públic de la llengua catalana tant de la societat, com dins mateix de l'Església. És això el que constaten les mateixes autoritats civils de Catalunya.¹⁷⁹

MONSENYOR JOSEP VILA, BISBE DE GIRONA

El bisbe de Girona, el valencià Josep Vila,¹⁸⁰ pertany també a aquell grup de la "independència" respecte a la resta de l'episcopat català, la qual independència era per mor de llur anticatalanisme. Monsenyor Vila n'era un exemple. El nunci, ja ho sabem, el tenia per un «òptim bisbe» i el capità general de Catalunya, el general Barrera, per "confident"¹⁸¹ i per un «digne i virtuós» prelat, que donava un «ampli

178. "Sobre la Obra de Ejercicios Parroquiales", informe que ens sembla que és del P. Vilallonga, (original mecanografiat) ff. 3-4: ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Exercitia Spiritualia et Ministeria, II*.

179. Vet aquí uns mots del capità general de Catalunya: «¡Qué no hubiera conseguido si en ciertas altas esferas de aquí hubiese yo encontrado la colaboración franca y leal que, como al principio dije se me prometió tiempo atrás, y que en honor a la verdad no regatean los virtuosos y dignísimo Obispos que hoy afortunadamente tenemos en esta provincia eclesiástica!». Carta del general Emilio Barrera a l'ambaixador a Roma, marquès de Magaz: Hilari RAGUER, «La política anticatalanista de la Dictadura de Primo de Rivera segons una correspondència íntima»: *AnalTar* 84 (2011) 788.

180. *Josep Vila i Martínez* (Benavites, Camp de Morvedre, 1866 – València 1932), bisbe de Girona des de 1926 fins al 1932. De tendència integrista, serví els interessos de la Dictadura de Primo de Rivera. Josep CLARA I RESPLANDIS, *Josep Vila i Martínez: DHEC*, III, Barcelona 2001, 672-673, d'ID., «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1992, 75-101. L. COSTA, «La jerarquia eclesiàstica gironina i la Dictadura de Primo de Rivera»: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 24 (1994). Vegeu també Josep M. ROIG ROSICH, *Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat, 1992, 399.

181. En una lletra de l'ambaixador espanyol prop de la Santa Seu al capità general de Catalunya, hi diu que ha tingut ocasió de llegir-ne una altra «muy sabrosa» d'un dels bisbes que protestaren per la pastoral de Vidal i Barraquer del 30 de gener

suport sense restriccions» a algunes de les iniciatives de la política lingüística del Govern a Catalunya.¹⁸²

Aquesta era igualment l'opinió que en tenien les autoritats civils de la Dictadura a Girona, sobretot arran de la traducció al castellà que promogué el doctor Vila, l'any 1927, del catecisme oficial d'aquesta diòcesi, publicat pel bisbe Gabriel Llompart en 1922.¹⁸³ El prelat valencià hauria sucumbit, segons hom deia, a les pressions «espanyolitzadores» del poder civil i la Junta Ciudadana de Girona, presidida pel governador, Prudencio Rodríguez Chamorro, mentre que aquest organisme de la Dictadura s'entusiasmava amb el Bisbe: «*La Junta ha llegado al convencimiento de que el Sr. Obispo, con el decidido patriotismo que inspira todos sus actos, procura, sin descanso, y dentro de los medios con que en su elevado sacerdocio cuenta, que los sermones y la propaganda religiosa se efectúe en castellano*».¹⁸⁴

de 1928, sobre el català en la pastoral. Creiem que aquest bisbe podia ser molt bé el de Girona, que escrivia a Roma contra Vidal i Barraquer. Carta del marquès de Magaz al general Barrera. Roma, 30 d'abril de 1928: Hilari RAGUER, «La política anticatalanista de la Dictadura de Primo de Rivera segons una correspondència íntima»: *AnalTar* 84 (2011) 804.

182. Referint-se al governador civil de Girona –que es deia Prudencio Rodríguez Chamorro– i a la seva disposició que el catecisme fos ensenyat en castellà a les escoles, Barrera s'expressa així: «Contó previamente con la aprobación del digno y virtuoso Prelado de la Diócesis [Mons. Vila] que la dio amplia y sin restricciones por encontrar perfectamente lógica y sin lugar a dudas el que en España se enseñase la doctrina [catòlica] en las escuelas en español»: Emilio BARRERA, «*Proyecto de interpelación a l'Asamblea Nacional*», un projecte escrit arran de la pastoral del cardenal Vidal i Barraquer del 30 de gener de 1928. Hilari RAGUER, «La política anticatalanista de la Dictadura de Primo de Rivera segons una correspondència íntima»: *AnalTar* 84 (2011) 794. La pastoral de Vidal i Barraquer, del 30 de gener de 1928, és al *Boletín Oficial Eclesiástico del Arzobispado de Tarragona* 64 (1928) 313-317.

183. *Gabriel Llompart i Jaume* (Inca, 1862 – Palma de Mallorca 1928) fou bisbe de Girona (1922-1925). Les autoritats de la Dictadura no el consideraren prou dúctil a la política espanyolitzadora i determinaren el seu trasllat a Mallorca, on no destacà precisament per la seva protecció a la cultura del país. Josep CLARA I RESPLANDIS, *Gabriel Llompart i Jaume: DHEC*, Barcelona 2000, 500-501.

184. Vegeu Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 89-90.

Decret de la Penitenciària Apostòlica

Comencem ja veient quina fou la reacció del doctor Vila a les circulars vingudes de Roma.¹⁸⁵ La de la Penitenciària Apostòlica li fou tramesa, com als altres prelats de la Tarraconense, pel metropolità. En la seva resposta, a requesta de la consulta feta per l'arquebisbe de Tarragona, l'ordinari de Girona li respongué que, segons el seu parer, seria millor que cada Bisbe en la seva diòcesi donés les normes o les disposicions adequades conforme a les circumstàncies peculiars, les quals deuran ser diferents en cada diòcesi. Això –creu monsenyor Vila– és més convenient que no pas adoptar una postura comuna a tota la província eclesiàstica davant dels abusos de què parlava la primera part del decret romà.¹⁸⁶

El Bisbe contestà després a l'alt tribunal de la Santa Seu. No es limitava a enviar-hi una lletra oficial amb justificant de recepció del decret de la Penitenciària Apostòlica, sinó que n'escriví una de llarga, en un ben elaborat llatí, el 12 de gener de 1929, en què ofereix, també, alguna seva reflexió sobre la situació que hom vivia a Catalunya en relació al moviment catalanista i a la seva derivació separatista.¹⁸⁷ Inicia la missiva dient que havia pogut constatar com determinats polítics maldaven per promocionar el català i per arraconar, en canvi, el castellà. I el mateix passava entre alguns clergues, de manera especial de Barcelona, que, com els polítics en llur àmbit, bandejaven l'espanyol, de les oracions, de les lectures, dels càntics i dels exercicis espirituals.

185. Malgrat les facilitats donades pel director de l'Arxiu Diocesà de Girona, mossèn Joan Naspleda, i de l'arxiver Albert Serrat, la nostra recerca sobre el bisbe Vila ha estat més aviat minça. La farem, tanmateix, patent ací. L'arxiu té, però, fons bibliogràfics que ens han ajudat molt a l'estudi del bisbe Vila i Girona a l'època que ens ocupa.

186. Carta del bisbe Vila al cardenal Vidal i Barraquer. Girona, 17 de desembre de 1928 (autògrafa): AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer; (Vila Martínez. Girona (1922-1928), caps 3. 25*. La còpia autògrafa de Vila és en l'ADG, *Correspondència amb els prelats 1921-1963, S 61*. La consulta de Vidal i Barraquer a Vila respecte a una eventual resposta comuna de l'episcopat català per aplicar el contingut del decret de la Penitenciària Apostòlica, Tarragona 13 de desembre de 1928 (original), en ADG, *Ibid.*, S 61.

187. Carta del bisbe Vila al penitencier major, cardenal Lauri. Girona, 12 de gener de 1929 (original en llatí autògraf): APA, *Tom XCII/49a., N. 1784/28*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 12.

Tanmateix, monsenyor Vila afirma que d'aquell «*excessum hunc vere incivilem et sacrilegum*» –referint-se a l'abús dels preveres, que obligaven llurs penitents a confessar-se en català– no n'havia pas sentit a parlar. El mateix prelat, per voler seguir les instruccions donades per la Santa Seu, i veient que en altres diòcesis llurs ordinaris havien reunit el clergat per donar a conèixer aquelles disposicions de la Penitenciaría, ell havia decidit, en canvi, de comunicar-les al clergat gironí, en mig del silenci, propi d'uns exercicis espirituals. D'aquesta manera en serien evitats els comentaris. D'altra banda, continua el Bisbe, el silenci és el que va millor contra la cridòria catalanista, que de tot en vol fer motiu de discussió per a llurs fins i aparèixer als diaris: «*Nihil magis amant, nihil magis cupiunt catalanistae, quam ut de re quomodocumque disputetur, loquatur, scribatur in publicis foliis*».

El poble, almenys a la diòcesi de Girona, no segueix aquells que mouen la separació de la resta d'Espanya. Les instruccions de la Penitenciaría Apostòlica podran anar bé, doncs, per a les gran ciutats, on sí que es dóna l'odi envers Espanya i el desig de separar-se'n.¹⁸⁸

Finalment, explica com ha elegit sacerdots prudents i espirituals –de catalans també, perfila monsenyor Vila, però allunyats de l'esperit polític, que, diem nosaltres, deu voler significar catalanista–, perquè recorrin la diòcesi, amb les orelles ben atentes, «*ut aures ubique arrigant*», per informar-se d'eventuals abusos en la confessió i per poder aplicar així, el mateix prelat, les oportunes correccions i les corresponents penes.

Decret de la Congregació dels Ritus

No hem trobat res en el corresponent arxiu de l'antiga Sagrada Congregació dels Ritus sobre una eventual reacció del bisbe de Girona respecte al que disposava el decret del 12 de desembre de 1928, enviat a les diòcesis catalanes. Només hem pogut constatar la reproducció, en el Butlletí oficial eclesiàstic de Girona, del mes de setembre de 1929,¹⁸⁹

188. «*Ubi ille spiritus odii et separationis ab Hispaniae, adhibito, quasi praecipus instrumento, usu linguas affectato, fovetur*». Carta del bisbe Vila al penitencier major, cardenal Lauri. Girona, 12 de gener de 1929 (original en llatí autògraf): APA, Tom XCII/49a., N. 1784/28. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 12.

189. «Prohibición de ornamentos sagrados en forma gótica»: *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona* 73 (1929) 397-398.

de la circular del bisbe Miralles sobre forma dels ornaments sagrats, apareguda en el Butlletí oficial de Barcelona a finals del mes passat d'aquell mateix any.

Ens referirem a aquella circular del doctor Miralles, en l'apartat que li dedicarem més endavant. Així, recordem que en aquell escrit el prelat feia memòria de prohibicions anteriors de la Santa Seu respecte a la confecció d'ornaments anomenats gòtics i donava a conèixer, en 1929, la mateixa prohibició, a propòsit de la consulta feta a Roma per un particular sobre l'ús d'aquelles paraments litúrgics, ja que la resposta de la Santa Seu, com ja ho sabem, fou negativa. És, per tant, aquesta circular de monsenyor Miralles la que mana de publicar monsenyor Vila en el seu butlletí diocesà. Podríem dir que, d'aquesta manera, compleix, sense dir-ho, les disposicions donades per la Congregació dels Ritus.

Decret de la Congregació per als Seminaris

Els escrits del bisbe de Girona responent al decret de la Congregació per als Seminaris són dos i tots dos constitueixen un nou atac al catalanisme i a les obres d'Església que el doctor Vila tenia com a producte d'aquest moviment, com són l'Obra d'Exercicis Parroquials, el Foment de Pietat Catalana i la seva Obra del Culte.

El primer és la carta en llatí de quatre folis, del 4 de gener de 1929.¹⁹⁰ Comunica al cardenal Bisleti que, un cop rebut el decret de la seva Congregació, del 21 de desembre de 1928, convocà els superiors i professors del Seminari de Girona i els el llegí. Els exhortà després que tant ells com llurs alumnes arrenquessin del cor qualsevol «odi o aversió a la llengua i a la nació espanyola», que no s'inclinessin per la secessió o per la separació de la resta d'Espanya i que fessin, en canvi, que la llengua espanyola fos cultivada i estimada: «*aestimetur, addiscatur, exerceatur, adhibeatur, sine repugnantia, cum amore*». Les reaccions foren diverses en el si de la comunitat educativa.¹⁹¹ Citem els

190. Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Girona, 4 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 13.

191. Així ho diu al nunci el reverend Joan Geronès Bellvé, professor del Seminari de Girona, en comentar la reacció d'un dels professors d'aquesta institució, el reverend

casos dels professors Joan Geronès,¹⁹² partidari de les decisions de Roma, i de Josep Casanovas i de Carles de Bolós,¹⁹³ tots dos catalanistes i contraris a la normativa de la Congregació per als Seminaris.

El bisbe de Girona està del tot d'acord amb la Congregació per als Seminaris que ha dictat aquelles normes contra la pastoral en català.¹⁹⁴ Els decrets han posat, deia el doctor Vila, el dit dins de la

Josep Casanovas, el qual durant la Dictadura, sovint «hacía chistes, burlándose del uso de la lengua española; lo mismo contra Primo de Rivera, a quien no perdía ocasión de ridiculizar, y contra los españoles a quienes llamaba tontos que se encontraban bajo el yugo de la esclavitud». Vet aquí les paraules de Geronès: «Cuando nos hubieron leído el comunicado de la Congregación de Seminarios en que se nos mandaba que en el Seminario debemos fomentar el amor a España y a su lengua, yo le pregunté al Sr. Casanovas si la cara le había caído de vergüenza, y él me contestó que no le habían dicho nada y continuó igual». Carta del reverend Geronès al nunci Tedeschini. (s.d.) (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 555v.-556. Un altre superior o professor del Seminari Menor de Santa Maria del Collell, Josep Balaguer, mostrà davant de Geronès un capteniment semblant al de mossèn Casanovas: «Cuando le dije yo que desde Roma se nos había mandado que amemos a España y a la lengua española, me contestó: “Está bien que lo hagan los que son españoles; pero yo no soy español”». Carta de Geronès a Tedeschini. Seminari de Girona, 8 de maig de 1930 (original autògraf): ASV, *Ibid.*, 558. Un altre que pensava igual que els reverends Casanovas i Balaguer era mossèn Carles de Bolós, bibliotecari del seminari. Tant Josep Casanovas com Joan Geronès foren consultats pel nunci en la seva visita apostòlica a Girona: AA.EE.SS., *Espanya*, 1928, 589, *fasc. 13*, ff. 105.

192. *Joan Geronès i Bellvé* (Santa Coloma de Farners, la Selva, 1881 – 1971), sacerdot diocesà de Girona, llicenciat en Sagrada Escripura pel Seminari Pontifici de Tarragona, on havia realitzat part dels seus estudis. Professor del Seminari-Col·legi de Santa Maria del Collell (1904-1915) i del Seminari Major de Girona, com a professor de Ciències (1915-1958). Exercí de capellà de les religioses escolàpies des de 1929. En 1941 fou nomenat beneficiat de la Col·legiata de Sant Fèlix i obtingué la dignitat de canonge Mestrescola de la catedral de Girona (1952). *Boletín Eclesiástico de Gerona* (1971) 217.

193. *Josep Casanovas i Genover* (l'Armentera, Alt Empordà, 1884 – Girona, Gironès, 1965), prevere, doctor, catedràtic del Seminari de Girona (1909-1958). Li foren encomanats diversos càrrecs diocesans, entre els quals el de director del seminari asil per a sacerdots Bisbe Sivilla. *Boletín Eclesiástico de Gerona* (1965) 99.

194. Així mateix ho entengué la Congregació per als Seminaris, quan referint-se al bisbe Vila, deixà escrit en el resum que després li seria llegit, en la «*Udienza*», a Pius XI: «Approva la Circolare e condivide il pensiero della S. Sede di riparare e prevenire i mali che può creare il Catalanismo. Ha dato ordini in proposito»: «*Riassunto delle Lettere di Vescovi della Catalogna*»: ACEC, *Fondo Seminari*, *Espanya*, 14/29.

plaga, «*digitum posuit in vulnere*». Hom viu en un temps en què el cultiu del català mena a tots aquells mals sobre els quals acabava d'alertar la Congregació. Una època en què els seminaris poden esdevenir centres « del separatisme i del catalanisme ». Els sacerdots de quaranta anys en avall estan « infestats d'aquest esperit pestilent ». Ell, el Bisbe, serà diligent en l'aplicació de les disposicions preses per la Santa Seu.¹⁹⁵

Per a conèixer una mica més el pensament del bisbe Vila, en aquest particular del tema de la llengua al seu seminari reblem el que deia en la intimitat a un jesuïta, valencià com ell i a qui tutejava, el P. Joan Baptista Ferreres,¹⁹⁶ això és, que ell mateix aspirava « *a que en el Seminario se me enseñe a los chicos a hablar y leer en castellano también. Esto último es fundamental. No se ha llegado a lo que tenemos sin una insensatez universal.* »¹⁹⁷

La segona part de la carta, Vila la dedica a tractar de la qüestió de la creació d'un eventual seminari interdiocesà o interprovincial. Ho veu del tot improcedent, perquè fomentaria encara més el catalanisme, « *calamitas catalanismi aggravatur* » o, almenys, seria vist com una fitxa moguda pel catalanisme.¹⁹⁸ I dóna les seves raons. S'expressa

195. El P. Francesc Llorens, de qui en parlarem més avall, explica als seus superiors, que el doctor Vila volia en 1928 que els exercicis espirituals del seminari fossin predicats en castellà, tal com ho digué el rector d'aquest establiment, doctor Yglesias, al mateix Llorens, i com Yglesias acudí als operaris diocesans de la casa de Banyoles, els quals es negaren a donar-los en aquella llengua. Finalment, els encarregà al P. Llorens: FRANCESC LLORENS, « *De re cathalaunica in Dioecesi Gerundensi* ». Sarrià, 24 de desembre de 1928 (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Personae SJ, P. Llorens, Gerona, III.*

196. Joan Baptista Ferreres i Boluda (L'Olleria, País Valencià, 1861 ? Paterna, l'Horta, 1936) sacerdot jesuïta. Es distingí com a docent en matèries morals, jurídiques i litúrgiques; professor des de 1900 a 1931, excepte de 1918 a 1924, de teologia moral i dret canònic a la facultat de la Companyia de Jesús a Sarrià. Té escrites moltes obres. Participà en el I Congrés litúrgic de Montserrat. JOSEP BENÍTEZ I RIERA, *Joan Baptista Ferreres i Boluda: DHEC, II*, Barcelona 2000, 169. En esclatar la guerra civil espanyola, fou detingut al seu poble natal i empresonat, morí a la presó a causa dels sofriments infringits. Encara que no fou màrtir, el beat Joan Pau II el declarà beat l'11 de març de 2001.

197. « De una carta del Sr. Obispo de Gerona, Dr. Vila y Martínez al P. J. B. Ferreres. – Julio de 1926 ». Nota reservada, escrita en un paper que porta el timbre del Col·legi Màxim de Sarrià (mecnografiada): AHAT, Arxiu *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, Circulars sufraganis (1921-1931)*, D 13 19.

198. En el full per a l'*Udienza* amb Pius XI, hi ha escrit en relació a la carta de

d'aquesta manera: «*Inter diversas manifestationes huius politicae passionis, aberrationis et dementiae, quae, sub nomine catalanismi, hominum mentes occupavit*». El catalanisme, doncs, treballa en un determinat projecte de polítics i d'eclesiàstics per catalanitzar-ho tot. Aquest és l'objectiu, també, de l'Obra dels Exercicis Parroquials, de l'Obra del Culte i del Foment de Pietat Catalana. El judici sobre totes aquestes obres, per part de monsenyor Vila, no pot ser més negatiu als seus ulls: no tenen un veritable esperit religiós, sols persegueixen que la personalitat de Catalunya sigui «una i única».¹⁹⁹

A coses com aquestes, les que provenen del catalanisme i del separatisme, conduiria un seminari interdiocesà. La idea de l'eventual existència d'aquesta classe de centre, solament podria salvar-se si la Santa Seu el constituís i el regís amb la seva autoritat. No ignora, tanmateix, el bisbe Vila que un seminari dirigit només per la Santa Seu podria provocar una gran reacció: «*Sed hoc ipsum esset forsitan violentum et periculosum*».²⁰⁰

Aquesta relació del doctor Vila que acabem de comentar, el nunci la qualificarà de «magnífica».²⁰¹ Ho veurem més endavant.

El bisbe de Girona encara té un altre escrit adreçat a la Congregació per als Seminaris. Ens referim a la lletra en llatí del 19 de gener de 1929.²⁰² El seu objecte és demanar que el cardenal prefecte faci el

Vila a Bisleti, del 4 de gener de 1929: «Quanto al Seminario Interdiocesano, porta forti ragioni in prova della sua avversione, soprattutto perchè teme che il Seminario potrebbe fomentare il Catalanismo, o per lo meno darebbe motivo a pensare che è una mossa di Catalanismo»: «*Riassunto delle Lettere di Vescovi della Catalogna*»: ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*.

199. Aquestes mateixes idees les repetí en la carta en llatí, confidencial i reservada, que el bisbe Vila dirigí al P. Ledóchowski, general dels jesuïtes, durant la seva visita a les cases de la Companya de Jesús a Catalunya. Tamarit, 2 de gener de 1929 (original mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (Episcopi et Clero), José Vila*. Ens tornarem a referir a aquesta lletra, quan estudiem la visita del P. Ledóchowski.

200. Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Girona, 4 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 13.

201. Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Girona, 4 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 13.

202. Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti. Girona, 19 de gener de 1929 (origi-

que pugui, perquè no arribi a celebrar-se la conferència de bisbes de la Tarraconense, convocada ja per llur metropolità per al dia 9 de febrer, amb un ordre del dia que conté el tema del seminari interdiocesà.

Monsenyor Vila temia la gran diligència del cardenal Vidal i Barraquer a l'hora de reunir llurs sufraganis per tractar de la qüestió acabada d'apuntar. Sospitava que l'avís de la Congregació de convocar una conferència dels prelats catalans per la qüestió del seminari interprovincial seria agradabilíssima a l'arquebisbe de Tarragona, un «*incredibili gaudio*»; mentre que, per al Bisbe, es convertia en causa de temor i de contorbació i, amb ell, tots els qui «reprovaven sincerament el catalanisme». El motiu d'aquesta sofrança era, ja el sabem, perquè el doctor Vila estava íntimament persuadit que al cardenal català li era grata la perspectiva de comptar amb un seminari interdiocesà a Catalunya per convertir-lo així en un viver catalanista.

Els periòdics s'assabentaran i parlaran de la projectada conferència episcopal, assegura monsenyor Vila, i els catalanistes posaran el crit al cel per aquesta reunió i pel seu objecte. Una trobada concebuda i capitanejada, diran els diaris, per la Santa Seu. I estaran a l'aguait per veure quin Bisbe discreparà del conjunt de l'episcopat català sobre la creació d'un seminari interdiocesà.

Decret de la Congregació del Concili

De la reacció de monsenyor Vila davant dels altres decrets de Roma no en sabem tantes coses, segons els arxius en què hem investigat.

Del que sí ens hem assabentat és que el bisbe de Girona divulgà a la seva diòcesi els principals continguts del decret de la Congregació del Concili del 4 de gener de 1929. Ho féu a través d'una circular interna, del 21 de febrer de d'aquell any, dirigida als responsables de l'acció pastoral de la seva demarcació episcopal, tant els pertanyents al clergat secular com al regular.²⁰³ Aquí el prelat recollia solament el

nal): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 14.

203. Circular interna del bisbe Vila als rectors i clergat regular de la seva diòcesi. Girona, 21 de febrer de 1929 (text mecanografiat): ADG, *Correspondència amb els prelats 1921-1963, S 61*. Aquesta circular no apareix en el butlletí oficial eclesiàstic

capítol de l'esmentada Congregació referit al cultiu de la llengua; això és, la prohibició d'emprar el català modern o literari, el de la penalització canònica, si es produís per part dels predicadors qualsevulla insinuació de política revolucionària contra Espanya, l'obligació de predicar sempre en castellà, encara que s'hagi fet en català, a totes les parròquies, principalment a les urbanes, i la que es referia al fet que els sermons, tridus, novenes panegírics, segons costum antiga, siguin predicats en llengua castellana.

En aquesta circular, en què resumeix alguns continguts de la Congregació del Concili, el del doctor Vila hi rebla pel seu compte, aquella obligació «*de hacer todos los domingos y días de fiesta a una hora fija, durante una de las misas una explicación del evangelio en lengua castellana, sin perjuicio de las que se hacen en lengua catalana*». ²⁰⁴

Les confidències fetes per monsenyor Vila al P. Ferreres, de la Companyia de Jesús, ajuden sens dubte a entendre el perquè de l'interès de la difusió del castellà en la vida pastoral de l'Església de Girona, o sigui perquè l'ús del català, entès en sentit exclusivista per part dels catalanistes, respon a un desig separatista. Alguns dels seus sacerdots, opina el Bisbe, han caigut en aquesta equivocació, que és expressió de l'«espècie més funesta de catalanisme.» ²⁰⁵ I, tanmateix, acabada la Dictadura algun periòdic gironí acusava els jesuïtes d'haver

de Girona de 1929. S'hi refereix i transcriu alguns punts d'aquesta circular de Vila, Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 96-97.

204. Circular interna del bisbe Vila als rectors i clergat regular de la seva diòcesi. Girona, 21 de febrer de 1929 (text mecanografiat): ADG, *Correspondència amb els prelats 1921-1963*, S 61.

205. «Entiendo que catalanismo y uso de catalán (con tendencia exclusivista, como es de hecho) materialmente y de hecho son una misma cosa, aunque formalmente y de derecho sean distintas.

Que la especie más funesta de catalanismo (quizás inconscientemente) es la de los sacerdotes que creen que la gloria de Dios pide *ese uso* del catalán». “De una carta del Sr. Obispo de Gerona, Dr. Vila y Martínez al P. J. B. Ferreres. – Julio de 1926”. Nota reservada, escrita en un paper que porta el timbre del Col·legi Màxim de Sarrià (mecanografiada): AHAT, Arxiu *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, Circulars sufraganis (1921-1931)*, D 13 19.

bandejat absolutament l'«esperit catalanesc» de la llengua, l'art i la cultura catalanes.²⁰⁶

Coneixem també altres disposicions donades pel Bisbe a la seva diòcesi arran de les normes de la Congregació del Concili. Ens guiem, per dir això, pel contingut del diari catalanista *La Publicitat*, que informava sobre l'eventual prohibició episcopal que el seu presbiteri prediqués en català a la ciutat d'Olot.²⁰⁷ A Girona, el doctor Vila hauria disposat, a més, que totes les prèdiques del diumenge de Rams i de Dijous Sant, i la solemne funció de les Quaranta Hores fossin pronunciades en castellà.²⁰⁸

Pel doctor Lluís Carreras, en un informe seu enviat a Roma en 1931, estem assabentats, igualment, dels anhels de monsenyor Vila, de la seva preocupació, segons Carreras, «pel pensament d'una política assimilista espanyola, que l'induiria a fer que s'estenguí tant com fos possible la predicació en llengua castellana». La crítica de l'eclesiàstic de Sabadell a aquestes intencions de l'ordinari de Girona és més forta encara, en la mesura que el Bisbe mai havia promulgat el decret de la Congregació del Concili, el qual admetia, almenys, que la predicació i la catequesi poguessin ser fetes en espanyol o en català, segons els casos. El resultat del capteniment del prelat és, doncs, que, a Girona, «ni en els documents, ni en els actes públics, hom no té en compte el fet català».²⁰⁹

En aquest mateix any de 1931, caiguda ja, doncs, la Dictadura,

206. «La conducta de l'alt clergat»: *Clar i net* (periòdic de Girona), 14 de juny de 1931. Citat per Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 99.

207. *La Publicitat*, 2 de març de 1929. Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat 1992, 411.

208. *La Publicitat*, 20 de març de 1929. Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat 1992, 410. Sobre el Sermó del Dijous Sant ens remetem a Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 89-90.

209. Lluís CARRERAS, «Informe sulla situazione della Catalogna». 10 de febrer de 1931 (còpia mecanografiada): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, Documents varis 1926-1937, caps 37*. A aquest Informe, ens hi referirem una altra vegada quan tractem del bisbe Perelló i ho tornarem a fer particularment en l'article següent sobre la reacció dels clergues i seglars davant dels decrets de Roma.

els diaris gironins deixaren de guardar el silenci prudencial d'altres moments i dedicaren forts atacs al bisbe de Girona per la seva acció anticatalanista i política. De fet, no s'estaven de qualificar-lo de funcionari posat al servei de règim i de lacai de les institucions caducades de la Dictadura, ja que romania, després de Primo de Rivera, en la mateixa pràctica anticatalana.²¹⁰ Pràctiques que, per al Bisbe, es deuriem recolzar –ho diem nosaltres– en la força moral qui li proporcionaven, també, els documents romans sobre la Qüestió catalana.

Decret de la Congregació Consistorial

Monsenyor Vila no respongué al dicasteri romà que tenia cura dels bisbes, és a dir la Congregació Consistorial, després de rebre'n el decret del 8 de febrer de 1929. D'aquesta descurança, però, en fou advertit finalment pel seu prefecte.²¹¹

Estem assabentats, a més, que, a una pregunta que li havia estat presentada pel cardenal Vidal i Barraquer sobre si el bisbe Vila havia fet algun ús de les normes d'aquesta Congregació, el prelat gironí li respongué negativament. Li deia també que, per a més seguretat, i a fi que el decret romà no fos conegut, l'havia destruït ell mateix.²¹²

Fins aquí el que sabem de la reacció del bisbe Josep Vila davant dels decrets vaticans. En el seu personal capteniment i en les seves respostes als corresponents dicasteris, les tres que hem analitzat,²¹³ hem

210. Lluís COSTA, «La jerarquia eclesiàstica gironina i la Dictadura de Primo de Rivera»: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 24 (1994). Vegeu també pel que fa al tema que ens ocupa de la premsa i el bisbe Vila després de la caiguda de la Dictadura, Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 75-101. I d'ID., «El bisbe Vila i Martínez i la llengua catalana»: *Revista de Girona* núm. 101 (1982) 366-372..

211. En un paper que té a veure amb l'informe de la visita *ad limina* de 1929, amb data 14 de novembre de 1929, i que porta el protocol número 442/27, hi ha la següent nota manuscrita pel prefecte de la Congregació Consistorial: «È uno [Vila] dei Vescovi della Catalogna che non ha datta risposta alla lettera del Febbraio, che perciò ho creduto ricordare.»: ASV, *Congr. Consist., Relat. Dioec. (Gerund.)* 354.

212. Així ho diu un Saluda del bisbe Vila al cardenal Vidal i Barraquer (autògraf). Girona, 2 de març de 1929: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Vila Martínez. Girona (1925-1931), D3* 25.

213. Han estat la carta a la Penitenciària Apostòlica i les dues a la Congregació

pogut veure la seva prevenció envers l'embranchida catalanista en general, així com dins de l'Església, i per, aquest mateix motiu, la suspicàcia del prelat respecte al seu metropolità, el cardenal Vidal i Barraquer.

Ja hem dit que al general dels jesuïtes, Wlodomir Ledóchowski, li fou encarregat de passar inspecció als seus religiosos de Catalunya, segons les instruccions que el cardenal Gasparri donà a la Congregació per als Religiosos, aprovades, com les altres sobre la Qüestió catalana, per Pius XI.²¹⁴ El general de la Companyia de Jesús dugué a terme la visita durant els mesos de desembre de 1928 i de gener de l'any següent. Si ens avancem ara a recollir una de les informacions que conté el seu Informe final és perquè ens fan adonar del capteniment del bisbe de Girona, i, també, del de Lleida, Manuel Irurita, als quals els decrets romans ajudaren a radicalitzar llur anticatalanisme.

Vegem què escrivia des de Roma el preposít general dels jesuïtes, el 19 de març de 1929, al final, doncs, de la seva visita a Catalunya. Referint-se a l'actitud d'aquells pocs eclesiàstics que es prestaren a ser instruments de la política del Govern de la Dictadura, el P. Ledóchowski diu:

*«È doloroso di vedere come anche i buoni Vescovi, come quello di Gerona, sono troppo condiscendenti su questo punto. Sentendo parlare Mons. Vila, si crederebbe veramente che fosse quasi un peccato parlare il catalano. Se il clero per dovere di coscienza non si fosse energicamente opposto, avrebbe già introdotto, contro la pratica da secoli in uso, il castigliano per un popolo che non lo capisce o almeno non bene».*²¹⁵

Informacions semblants a aquestes conclusions del P. Ledóchowski li havien estat proporcionades per dos súbdits seus. Es tracta del P.

per als Seminaris. A part de la Congregació per als Ritus, que ja hem dit que no n'hi cap dels bisbes catalans, tampoc hem trobat cap escrit del bisbe Vila ni a la Congregació del Concili ni a la Consistorial.

214. Vegeu el nostre article, «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 61-70.

215. “*Relazione della visita fatta dal preposito generale d. C. d. G. alle case del suo Ordine in Catalogna (21 dicembre 1928-1929 gennaio 1929)*, Roma, 19 de març de 1929 (original mecanografiat i signat): AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931, fasc. 15, f. 39*.

Joaquim Vilallonga, el qual havia elaborat un dossier sobre l'episcopat català per preparar la visita del general a les cases dels jesuïtes de Catalunya. El P. Vilallonga deia, doncs, referint-se al bisbe de Girona, que: «*El Sr. Obispo parece haber sido escogido expresamente por el actual Gobierno para poner freno al catalanismo en su diócesis y toda su conducta respira esta tendencia.*» I afegeix, que per aquesta i per altres causes, «*el clero está completamente apartado de él en espíritu.*»²¹⁶ L'altre era el P. Francesc Llorens,²¹⁷ el qual afirmava que: «*El Sr. Obispo de Gerona parece estar empeñado en suprimir de todo ministerio sagrado el uso de la lengua catalana. Por esta razón principalmente tiene enajenada la voluntad de su clero y de la generalidad de sus fieles catalanes.*»²¹⁸ Aquest jesuïta portava a col·lació encara que el doctor Vila el comminà a fer «*españolismo*» amb les seves predicacions.²¹⁹ El prelat arribà, fins i tot, a comparar l'ús del català

216. "Report del P. Joaquim Vilallonga sobre l'episcopat català per preparar la visita del P. Ledóchowski a Catalunya". 1929 (mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis*, 1404, 1927-1930, *Quaestio catalaunica*, (*Episcopi et Clero*), III/a.

217. *Francesc Llorens i Freixas* (Manresa, Bages, 1888 – Raïmat, Segrià, 1969), jesuïta, estudià al Col·legi Màxim de Barcelona i fou superior de la Residència Antiga, Alcalde Areny, de Lleida. Morí a la casa de formació de la Companyia de Jesús a Raïmat, pertanyent al municipi de la ciutat de Lleida. No hem trobat cap dada sobre la seva estada a Girona. Notícies extretes de l'AHSJC, *Curriculum vitae, Francesc Llorens i Freixas, Difunts 1969/03 DIF-4*. Sabem, tanmateix, que el P. Llorens fou rector de la casa de Girona i, també, que fou cridat pel nunci per a testificar davant seu sobre la situació de l'Església durant la seva visita apostòlica a aquest diòcesi, la declaració del qual recollí el secretari de visita, P. Gamarra: AA.EE.SS., *Espana*, 1928, pos. 589, fasc. 11, ff. 81-105v.

218. Francesc LLORENS, "*De re cathalaunica in Dioecesi Gerundensi*". Sarrià, 24 de desembre de 1928 (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis*, 1401, *Quaestio catalaunica*, 1925-1929, *Personae SJ, P. Llorens, Gerona*, III.

219. «Le conté un día al Sr. Obispo [Vila] cómo alguien me dijo que debía hacer yo catalanismo en mis sermones y cómo le respondí yo que en mis ministerios jamás haría yo ni catalanismo ni españolismo, sino cristianismo. Al punto me corrigió la frase dicho Sr. Obispo indicándome que debía hacer españolismo». En una Missa cantada a Lloret de Mar, en la qual es féu present el bisbe de Girona, en acabar i després de sentir com la Schola ho havia fet, segons la pronúncia italianitzada del llatí, el prelat s'adreçà al pobre vicari de la parroquia etzibant-li: «"Muy mal habéis cantado, muy mal", –Pobres de nosotros, repuso el Sr. Vicario, se ha hecho lo que se ha podido. – "No me refiero a la música, sino a esa pronunciación tan mala del latín". – Es la romana. Cuando yo era estudiante nos la impusieron los Obispos de la provincia eclesiástica Tarraconense, siguiendo, según creo las indicaciones de S. S. el Papa Benedicto XV. De todas maneras si Su Ilma. Me manda lo contrario dispuesto estoy a obedecerle. – "También en esto se metió en política aquel Papa"». Fou el mateix

en els exercicis espirituals donats a la ciutat de Girona amb una victòria del mateix dimoni, i la pronúncia del llatí, “a la romana”, com una acció política separatista, en la qual hi hauria incorregut el mateix papa Benet XV!²²⁰

Com sol passar quan les persones disputen entre elles, també el bisbe Vila estava realment afligit pel tomb que prenia la Companyia de Jesús a Girona i així li ho tirava en cara. Contestant un qüestionari preparat arran de la visita apostòlica del P. Ledóchowski, el prelat es queixava amb dolor de la deriva catalanista que adoptaven els jesuïtes de la capital de la seva diòcesi: «*Cada día estos Padres de la residencia de Gerona parecen más exclusivistas y tendenciosos en el uso del catalán en la iglesia [...] Así un día y otro, con tenacidad y perseverancia van excluyendo, desterrando la lengua española*». El Bisbe no s'està de dir al pare general dels jesuïtes que aquesta tendència dels seus súbdits li desagradava molt. En definitiva, al doctor Vila el preocupava, com ell mateix ho deia, «*el uso tendencioso y exclusivista de la lengua catalana en la Iglesia*», un defecte en què havia caigut palesament la Companyia de Jesús a Girona.²²¹ El Bisbe desitjava solament que l'església dels jesuïtes de Girona abandonés el “catalanisme exclusivista” en què es trobava la comunitat que la regentava i retornés a l'ús del castellà, també exclusiu, d'una volta:

vicari de Lloret qui contà al P. Llorens aquesta anècdota, de la qual fou testimoni el rector d'aquesta parròquia. Francesc LLORENS, “*De re cathalaunica in Dioecesi Gerundensi*”. Sarrià, 24 de desembre de 1928 (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1401, 1925-1929 Quaestio catalaunica, Personae SJ, P. Llorens, Gerona, III*.

220. El bisbe Vila, en sentir les explicacions que li donava el mateix P. Llorens, en visitar-lo al seu palau per calmar-lo, un cop assabentat d'aquella iniciativa dels jesuïtes, i per informar-lo sobre la predicació dels exercicis per a senyores al convent de les religioses adoratrius de la ciutat de Girona, exclamà: «*Cuando yo oí que iban a darse ejercicios en catalán en la Casa de las Adoratrices exclamé (se puso las dos manos en la cabeza): Dios mío! El demonio ha tomado otra fortaleza*»: Francesc LLORENS, “*De re cathalaunica in Dioecesi Gerundensi*”. Sarrià, 24 de desembre de 1928 (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Personae SJ, P. Llorens, Gerona, III*.

221. Resposta del bisbe Vila a un qüestionari destinat a la preparació de la visita apostòlica del P. Ledóchowski a les cases de la Companyia de Jesús de Catalunya: ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Personae SJ, P. Llorens, Gerona, III 6*.

«¿Qué consuelo tan grande si vuestra iglesia volviera a lo tradicional!».²²²

Recordem un altre cop el doctor Carreras quan, en el seu “Informe en defensa de la llengua catalana,” es refereix encara al bisbe Vila i a la seva frase, de to anticatalà, que li era atribuïda: «*El hablar catalán constituye por sí mismo un acto antipatriótico*».²²³ Tres anys més tard, escrivint a Roma, assenyalarà novament aquest esperit refractari del Bisbe envers l'ús públic de la llengua catalana, així com a la creença, estesa entre el seu presbiteri, de seguir el doctor Vila «una política assimilista espanyola».²²⁴

Aquest capteniment de poca sintonia amb la llengua i cultura catalanes, del savi i caritatiu bisbe de Girona, ens sembla que esdevingué més radical arran de les disposicions romanes. Això li causà molt de dolor, el distanciament de la seva clerecia i, com ja hem assenyalat, l'atac de la premsa gironina.²²⁵ No deixa de sorprendre'ns aquesta

222. “De una carta del Sr. Obispo de Gerona, Dr. Vila y Martínez al P. J. B. Ferreres. – Julio de 1926”. Nota reservada, escrita en un paper que porta el timbre del Col·legi Màxim de Sarrià (mecanografiada): AHAT, Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, *Circulars sufraganis (1921-1931)*, D 13 19.

223. “Informe en defensa de la llengua catalana”. Barcelona, 10 de juliol de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 834, fasc. 1, f. 22. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 508.

224. Lluís CARRERAS, “*Situazione politico-religiosa della Catalogna dopo la caduta di Primo di Rivera*”. (Barcelona) 10 de febrer de 1931 (original mecanografiat): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*. Té 12 folis. D'aquest informe de Carreras, en tornarem a tractar en el proper article sobre la reacció del clergat i dels seglars als documents romans de 1928-1929.

La data que hem donat apareix escrita en català, de lletra del mateix Carreras, damunt del text mecanografiat de l'Informe, tant a l'inici com al final. Fou enviat a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris.

225. L'arxiprest del capítol catedral de Girona, Antoni Vilaplana, havent-li demanat el nunci, l'estiu de 1929, la seva opinió sobre el govern del bisbe Vila, conclou, dient que: «Desgraciadamente, es verdad que reina el malestar y el descontento entre el Clero; el Sr. Obispo ha perdido, en gran parte el prestigio; la impresión, dolorosa en verdad, que muchas veces he sacado de cuanto se dice y comenta, es la de que el Sr. Obispo, a pesar de su buena voluntad, de su acrisolada virtud, que nadie puede poner en tela de juicio, y de su ciencia, ha fracasado en el gobierno de esta diócesis». Carta del canonge Antoni Vilaplana al nunci Tedeschini. Girona, 16 de setembre de 1929 (mecanografiada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 943, fasc. 4, f. 420v. El doctor Vilaplana continua encara amb el seu judici afirmant: «Me consta que el Sr. Obispo ha recibido, en diversas oportunidades, cartas muy irrespetuosas y que ha

deriva anticatalanista del bisbe de Girona, si la comparem amb l'afecte que el doctor Josep Vila sentia envers al català i el cultiu que en feia, quan era encara a la seva diòcesi originària de València.²²⁶

MONSENYOR MANUEL IRURITA, BISBE DE LLEIDA

El flamant bisbe de Lleida, Manuel Irurita,²²⁷ era un personatge molt valorat pel nunci Tedeschini, un dels prelats catalans «òptims», i ben considerat, també, pels seus mateixos diocesans.²²⁸ El doctor

oído de sus subordinados palabras y frases muy duras. Esto necesariamente ha de agravar las deficiencias de carácter –que son del dominio público– del prelado, y contribuye a destacar su debilidad y versatilidad, que me atrevería a calificar de valenciana, pues la he observado en otros casos». Carta del canonge Antoni Vilaplana al nunci Tedeschini. Girona, 16 de setembre de 1929 (mecnografiada): ASV, *Ibid.*, f. 421. Respecte de la mort del bisbe Vila, el canonge Vilaplana diu al nunci, en assabentar-se del seu decés: «Ha muerto santamente, como había vivido, después de la larguísima y penosa enfermedad, soportada con resignación verdaderamente ejemplar. En varias ocasiones tuve el honor de hablar confidencialmente del estado de esta diócesis; la muerte del santo Prelado, en las circunstancias actuales, agrava considerablemente la situación». Carta del canonge Vilaplana al nunci Tedeschini. Girona, 5 de setembre de 1933 (original mecnografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 944, fasc. 2, f. 111.

226. Vegeu Josep CLARA, «Els bisbes de Girona davant la Dictadura de Primo de Rivera», dins: *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona 1992, 88-90.

227. *Manuel Irurita Almandoz* (Larrainzar, Navarra, 1876 – Montcada, Vallès Occidental, 1936?) bisbe de Lleida (1926-1930) i de Barcelona, fins la guerra civil. De tendència dretana i integrista, refractari a la catalanitat de l'Església de la província tarraconense, segons que així ho observa Joan BADA I ELIAS, *Manuel Irurita Almandoz: DHEC*, II, Barcelona 2000, 404-405.

228. El nunci deia del bisbe que era «*uomo di santità, di soavità e di buon senso*». Vegeu «L'Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 601. En una lletra a Miralles, el nunci, després de manifestar la seva satisfacció, perquè Miralles mateix estava content amb la designació d'Irurita com a successor seu a Lleida, deia d'aquest darrer, que un era «sacerdote alejado de toda política, misionero, apostólico» i que estava en condicions d'entendre el català. Carta del nunci Tedeschini al bisbe Miralles, sense número de registre. Madrid, 24 de març de 1926 (original mecnografiat): ADM, C. 2, llig. 8, *Nunciatura*. També el provincial dels jesuïtes, el P. Joaquim Vilallonga, deia que «el clero en general admira y ama a su Prelado». «Report del P. Joaquim Vilallonga sobre l'episcopat català per preparar la visita del P. Ledóchowski a Catalunya». 1929: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930 (Episcopi et Clero)*, IV.

Irurita no estava en gaire sintonia amb el seu primat, el cardenal Vidal i Barraquer, fonamentalment, per mor del suport que el purpurat donava, des de la conferència de bisbes que ell presidia, a iniciatives que monsenyor Irurita considerava, per una banda com un excés de les atribucions que el metropolità es prenia i per l'altra, que moltes d'aquelles directrius del cardenal eren, per a Irurita, de matriu catalanista.

Hem de col·locar, doncs, en aquesta part del nostre treball, el doctor Irurita entre aquells prelats que pensaven igual que el nunci Tedeschini respecte al que ell mateix anomenava la Qüestió catalana.

Decret de la Penitenciaría Apostòlica

En rebre el bisbe de Lleida la circular de la Penitenciaría Apostòlica, escriví al penitencier major, el 7 de desembre de 1928, en testimoniança del seu propi agraïment per la comunicació tramesa des de Roma i de la seva voluntat amatent a complir-ne, amb totes les seves forces, les disposicions. Deia, també, que s'informaria acuradament dels eventuais abusos sobre les confessions al seu bisbat.²²⁹ I, de fet, així ho féu. Escriví, el 13 de desembre, a tots les arxiprestes, rectors de parròquies i superiors religiosos de la ciutat i diòcesi de Lleida demanant-los que l'informessin bé de si es produïa en llurs demarcacions o cases els excessos de què tractava la circular de la Penitenciaría apostòlica. Als arxiprestes els ordenà a més que llegissin en les Conferències morals que celebraven periòdicament amb els sacerdots de llurs arxiprestats el contingut de la normativa de la Santa Seu sobre la confessió en català. De les nombroses respostes que arribaren a la cúria lleidatana no n'hi ha ni una que reconegui l'existència dels esmentats abusos i tots els sacerdots prometen que donaran compte a llur ordinari de qualsevulla irregularitat en aquest camp.²³⁰

S'adreçà igualment al cardenal Vidal i Barraquer per a respondre

229. Carta del bisbe Irurita al cardenal Lauri, penitenciarí major. Lleida, 7 de desembre de 1928 (original): APP, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28.

230. Tota aquesta documentació es pot veure en l'ADLI, *Manuel Irurita i Almandoz 1927-1935*, lligall 7. Hem vist, a més, els lligalls 6 i 12. Agraïm ací l'ajut que ens ha prestat el director de l'Arxiu Diocesà de Lleida, mossèn Jacint Cotonat i la seva assistent Anna Esteve.

a la consulta que li féu sobre la conveniència de prendre de manera col·legial els bisbes de la tarraconense una actitud comuna respecte al que la Penitenciària Apostòlica reportava d'aquells preveres que obligaven els fidels a expressar-se en català en les confessions sacramentals. El doctor Irurita manifestà al seu metropolità, que, podent aquell abús revestir característiques especials a cada diòcesi, no procedia un mateixa disposició per a totes les que formaven la Tarraconense.²³¹

En una segona lletra a la Penitenciària, quasi bé un any i mig més tard que la primera, de l'11 d'abril de 1930, comunica que, després d'haver rebut el decret d'aquell alt tribunal, ha indagat sobre els possibles abusos en la Confessió i que ha fet les oportunes gestions per esbrinar si algun sacerdot de la Diòcesi de Lleida podia haver incorregut en algun d'ells. El resultat de la investigació va ser que cap sacerdot de la diòcesi de Lleida havia comès aquell sacrilegi.²³²

Decret de la Congregació de Ritus

Com passa amb els altres prelatos de la Tarraconense, no tenim llurs cartes adreçades a la Congregació per als Ritus. En canvi, sí que coneixem la posició del doctor Irurita respecte a la qüestió de les casulles neogòtiques. De fet, el bisbe de Lleida considerava aquests paraments litúrgics com una manifestació més de l'esperit separatista català. Igualment li passava amb l'Obra del Culte, secció depenent del Foment de Pietat, creada per a ajudar les parròquies pobres, amb aixovar litúrgic, i per a dignificar el culte, en la línia de la renovació litúrgica que hom operava a Catalunya. Tant les casulles, com l'esmentada Obra del Culte, doncs, eren considerades per monsenyor Irurita en la mateixa direcció que el nunci Tedeschini; verbigràcia, com a iniciatives d'«exclusivisme catalanista».²³³

231. Carta del bisbe Manuel Irurita al cardenal Francesc Vidal i Barraquer. Lleida, 15 de desembre de 1928 (original autògrafa): AHT, *Arxiu Francisc d'A. Vidal i Barraquer*, (Manuel Irurita, Lleida (1927-1930), D4 34.

232. «*In quantum scire possum conscius sum in hac Dioecesi Ilerdensi nullum sacerdotum unquam in huius modi sacrilegum atque incivilem sacri ministerio abusum incidisse*». Carta del bisbe Irurita al cardenal Lauri (original): APP, *Tomo XCII/49a*, N. 1784/28.

233. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 601.

Recordem el que deia el bisbe de Lleida al visitador apostòlic en 1928:

«*No me gustan obras provinciales: El Foment y los Cultos [sic] piden a cada paso apoyo de la Autoridad Eclesiástica. Y esto no me gusta.*

Acerca de la Obra del Cult [sic] y de las Casullas, opino que tiene que venir a tierra todo lo que tiene organización provincial o metropolitana. Esto no es canónico; es político. ¿Qué hacen? Van a uniformar Cataluña en todos sentidos; lo de las Casullas es singularizarse: de ninguna manera».²³⁴

Decret de la Congregació per als Seminaris

La breu, però clara resposta, del bisbe de Lleida al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris, és datada el dia 7 de gener de 1929. Aquí, monsenyor Manuel Irurita professa la seva decidida voluntat de complir, sense cap mena de reserva, les disposicions romanes respecte als seminaris catalans.²³⁵

De fet, és això el que entengué la mateixa Congregació, quan en el seu informe sobre la posició dels prelats de la Tarraconense respecte a la Qüestió catalana aplicada als seminaris, fa constar referint-se a monsenyor Manuel Irurita: «*Farà quanto può per combattere il Catalanismo*».²³⁶

Decrets de les congregacions del Concili i Consistorial

A la Congregació del Concili, del 4 de gener de 1929, hi respongué el bisbe de Lleida, el 10 de juny del mateix any.²³⁷ El doctor Irurita

234. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 581.

235. «Iussa S. C. de Seminariis et Universitatibus studiorum [referint-se als "pericula", «sic dicti catalanismo»] adimplere vero meis viribus pergam, nulla mora neque tergiversatione interposita, eamque de dispositionibus latis et de rei exitu opportuno tempore docere curabo». Carta del bisbe Irurita al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Lleida, 7 de gener de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 19/29*.

236. "Riassunto delle lettere del vescovi della Catalogna": ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 19/29*.

237. Carta del bisbe Irurita al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. Lleida, 10 de gener de 1929: ACC, *Prot., n. 5624/29*.

jutja les disposicions d'aquella Congregació, que s'ocupava del clero –i que és la que donà les normes més explícites dels decrets romans per a frenar el catalanisme–, d'exhortacions «sapientíssimes», a l'hora de corregir els abusos introduïts en la disciplina eclesiàstica en el cultiu de matèries profanes que hom realitzava a Catalunya. El Bisbe es referia amb això al conreu que feia el clergat de la llengua i de la cultura catalanes en general.

En la mateixa missiva, monsenyor Irurita comunicava al cardenal Sbarretti, que donaria a conèixer al més aviat possible entre el clergat secular i regular de la seva diòcesi les indicacions de la Congregació del Concili sobre la Qüestió catalana. Com en el cas de la circular de la Penitenciària apostòlica, també el Bisbe féu arribar, el dia 22 de febrer de 1929, a través del seu canceller secretari, Benito Irurita, el contingut de les determinacions preses per la Congregació del Concili als mateixos arxiprestes, rectors i superiors de les cases de religiosos, i amb les mateixes instruccions que calia emprendre respecte a l'escrit d'aquell alt tribunal.²³⁸

En la brevíssima lletra, de després de febrer de 1929, dirigida al cardenal Perosi, secretari de la Congregació Consistorial, el bisbe Manuel Irurita es limitava a assegurar a qui era aleshores cap interí d'aquesta Congregació que, per la seva banda, faria el que estigués a les seves mans i amb totes les seves forces per complir amb tot allò que contenia el decret que l'esmentada Congregació Consistorial envià als bisbes catalans, el 8 de febrer de 1929, perquè fos executat duent a terme tot el que hi disposava.²³⁹

La pastoral d'Irurita «Sobre la obediència a la Iglesia»

Segurament que la pastoral del bisbe Irurita, escrita amb motiu de la Quaresma, el 8 de febrer de 1929, «*Sobre la obediència a la Iglesia*», deu respondre a la voluntat del prelat de donar suport als decrets

238. Igualment, a l'Arxiu Diocesà de Lleida, hi ha les respostes de submissió a Roma i al Bisbe de tots els qui varen rebre les instruccions del doctor Irurita, donades el 28 de febrer de 1929. «*Respuesta a la circular de S. S. Ilma. sobre las prescripciones de la Sagrada Congregación del Concilio*»: ADLI, *Manuel Irurita Almandoz 1927-1935*, lligall 7.

239. Carta del bisbe Irurita al cardenal Perosi, prefecte de la Congregació Consistorial [s. d.] (després del 8 de febrer de 1929): ACV, *Spagna*, 692/28.

romans, particularment el de la Congregació del Concili, tal com ho acabem d'indicar.²⁴⁰ Es tracta d'un text més aviat extens, ben elaborat, amb abundoses cites probatòries.

D'aquesta pastoral comencem fent-ne un comentari personal i és que, des del començ, hom pot adonar-se'n del seu caire antiliberal: «¡Los aires de la libertad! ¡Los aires pestilentes del liberalismo! Hace tiempo los venimos respirando tal vez sin advertirlo». Aquests eflusis del liberalisme afecten tant les dones mateixes, com tots els catòlics, i fins els millors, i el mateix clergat.²⁴¹

De fet, la carta pastoral del bisbe de Lleida toca tots aquells punts de l'eclesiologia i del dret públic eclesiàstic del moment; això és l'Església com a societat perfecta,²⁴² la seva autoritat i deure dels seus fidels d'obeir-la. Acaba l'escrit demanant als rectors de les parròquies, als religiosos i als encarregats d'esglésies que llegeixin públicament la pastoral els diumenges i que n'expliquin els continguts més remarcables. L'objecte, doncs, és palesament, com ho anuncia el títol de la pastoral, l'obediència a la doctrina i disciplina de l'Església –plasmada ací aquesta institució particularment en el Papa i en les Congregacions romanes– començant pels mateixos bisbes, pels sacerdots i seguint per tots els fidels.²⁴³ No deixa tampoc

240. Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrer de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 38-58.

241. «Hasta el sexo femenino, sexo devoto por antonomasia, se yergue descaradamente contra las prescripciones más severas de la Santa Sede»: Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrero de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 39. Més endavant diu: «A pesar de las libertades malditas, hijas de la Revolución, voceadas desafortadamente a todos los vientos, los hombres en general no se sienten libres para pensar a su antojo, desentendiéndose de todo magisterio, sino solamente en materia religiosa»: *Ibid.*, 51.

242. També ho és la civil en el seu ordre, especifica el Bisbe, i, per això, el cristià li deu respecte i obediència. Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrero de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 46.

243. Dels bisbes diu: «Los Obispos no deben separarse del Papa. Separado el sol, el rayo se extingue; separada la rama muere; separado del manantial, el arroyo se seca. Pero tampoco el Papa puede suprimir el Episcopado porque es de origen divino; por otra parte la supresión del Episcopado ninguna ventaja traería al Pontífice Romano. No le quitéis al sol su cabellera de fuego, ni al árbol sus ramas, ni al Papa los

Irurita d'exhortar l'acatament de clergues i de seglars al bisbe diocesà.²⁴⁴

Per l'interès del nostre estudi reblem encara de la pastoral del bisbe de Lleida l'apartat quart, el dedicat a les Sagrades Congregacions romanes. El prelat en fa primer una succinta introducció històrica, seguida d'una consideració jurídica, per a concloure immediatament que, a les decisions doctrinals de les esmentades Congregacions, «cal que hom hi presti un assentiment intern i obediència a llurs prescripcions o manaments». Ens sembla que és clar allò en què el doctor Irurita pensava en les circumstàncies en que componia el seu text; això és, en l'obediència a les decisions de la Santa Seu, concretades en aquell moment en els decrets de 1928-1929 referents a Catalunya.²⁴⁵

Per a acabar aquest apartat dedicat a l'ordinari lleidatà apleguem aquí el judici que surt en la Relació de la visita a Catalunya feta pel general dels jesuïtes, a què ja ens hem referit més amunt, en tractar de monsenyor Vila de Girona i sobre la radicalització d'ambdós prelats després de l'aparició dels decrets romans sobre l'ús de la llengua en la pastoral a la Tarraconense. Ara, el P. Ledóchowski fa així respecte del doctor Irurita:

«Mons. Vescovo di Lerida giudicava, come i nostri Padri mi dissero, nel principio molto giustamente sull'uso della lingua catalana, ma si è lasciato troppo influenzare dal governo; anche lui parlò a me come se il predicare in basco o in catalano fosse un peccato. Pare che questo si debba attribuire a una grande

Obispos»: Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrer de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 48.

244. Seguint sant Cebrià, Irurita ensenya: «"Debes saber que el obispo está en la Iglesia y la Iglesia en el Obispo y si alguien no está con el Obispo, no está en la Iglesia". Por donde se ve que es necesario tener a los Obispos el respeto que pide la excelencia de su cargo y obedecerles enteramente en las cosas que tocan a su jurisdicción»: Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrer de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 40.

245. Manuel IRURITA ALMANDOZ, *Carta pastoral del obispo de Lérida, con motivo de la santa Cuaresma sobre la obediencia a la Iglesia Católica*. Lleida, 8 de febrer de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Lérida* 38 (1929) 50.

*mutabilità del Vescovo [...] È chiaro che Barrera parlandomi di questi Vescovo non trovava bastanti parole di lode chiamandoli santo ecc.».*²⁴⁶

El provincial dels jesuïtes catalans, el P. Joaquim Vilamitjana, assenyalava igualment, que, en arribar a Lleida, el nou prelat semblava estrany a tota tendència política –es refereix a la qüestió del catalanisme i de l'espanyolisme–, però aviat li demanà, en ocasió de la inauguració de la Casa d'Exercicis d'aquesta ciutat, que els exercicis espirituals dirigits al clergat i als seminaristes, que havien de ser donats pels jesuïtes de Lleida, fossin predicats en castellà.²⁴⁷ A causa de la difusió de la llengua catalana que feien aquests religiosos emprant-la en la predicació, el bisbe Irurita estava disgustat amb la Companyia de Jesús de la seva diòcesi.²⁴⁸ A aquella «mutabilitat» de monsenyor Irurita de què parlava el pare Ledóchowski i que insinuava també Vilamitjana, respecte del català en la pastoral, s'hi referia així mateix el doctor Lluís Carreras, quan Irurita era ja bisbe de Barcelona, en un dels seus informes enviats a Roma, en aquest cas el del 10 de febrer de 1931.²⁴⁹

246. “*Relazione della visita fatta dal preposito generale*”. Roma, 19 de març de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931, fasc. 15, f. 40*.

247. “Report del P. Joaquim Vilallonga sobre l'episcopat català per preparar la visita del P. Ledóchowski a Catalunya”. 1929 (mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930 (Episcopi et Clero), IV*.

248. Irurita «estaba algo disgustado con los PP. de nuestra residencia, porque iban difundiendo la costumbre de predicar en catalán en la capital de la diócesis». Més avall en l'informe preparat pel P. Vilallonga, s'hi llegeix: «En lo del catalanismo, claro está que no debía ser muy favorable a las ideas catalanistas, siendo él navarro. Pero cuando hace unos meses el Presidente hizo manifestaciones en contra del himno y de los privilegios de los vascongados, volvió el Sr. Obispo muy disgustado por ello, y temeroso de que saliera perjudicada por de pronto la educación de los niños, que ahora tienen allí muy buenos maestros». “Report del P. Joaquim Vilallonga sobre l'episcopat català per preparar la visita del P. Ledóchowski a Catalunya”. 1929 (mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930 (Episcopi et Clero), IV*.

249. Lluís CARRERAS, “*Situazione politico-religiosa della Catalogna dopo la caduta di Primo di Rivera*”. (Barcelona) 10 de febrer de 1931 (original mecanografiat): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*. Té 12 folis. Sabem que fou enviat a Secretaria d'Estat. D'aquest informe de Carreras en tornarem a tractar en el pròxim article sobre la reacció del clergat i dels seglars als documents romans de 1928-1929.

MONSENYOR JOAN PERELLÓ, BISBE DE VIC

Els bisbe Joan Perelló²⁵⁰ –de qui coneixem la seva bona amistat amb el nunci Tedeschini,²⁵¹ i que era de «rectes sentiments espanyols», en paraules del representant de Pius XI–,²⁵² respongué de manera oficial a les Congregacions romanes, d'on havien sortit els corresponents decrets sobre la Qüestió catalana.

Decret de la Penitenciaria Apostòlica

Així ho féu amb la Penitenciaria Apostòlica, el 21 de desembre de 1928, assegurant que el seu clergat no cometia abusos en l'administració del sagrament de la Penitència per mor de l'ús del català.²⁵³

Per al diari *La Veu de Catalunya*, que recull una notícia apareguda en la *Gazeta de Vich*, del 13 del mateix mes i any, sabem que el Bisbe féu convocar, pocs dies abans d'aquesta data, tots els rectors

250. *Joan Perelló i Pou* (Santa Maria del Camí, Mallorca, 1870 – Vic, Osona, 1955) membre de la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors, professor de moral del Seminari de Mallorca, segon superior general de la seva congregació. Preconitzat bisbe de Vic en 1927, romangué en aquest ministeri fins la seva mort. Celebrà un sínode diocesà en 1945. La seva acceptació de la Dictadura de Primo de Rivera i de Francisco Franco fou més aviat pacífica. Sense ser catalanista, defensà l'ús del català en la pastoral. Sobre la llarga i complexa designació del P. Perelló al bisbat de Vic, Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931). I. Segunda parte: provisiones normales»: *AnalTar* 84 (2011) 321-326. Una biografia de Perelló, en *L'Amic del Papa* 19 (1927), núm. 77, 1-16. Està entre els papers de l'AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (P. Joan Perelló. Vic (1927-1931), D4 29*.

251. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica a Catalunya de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 571-572. Tedeschini consultava Perelló sobre el cardenal Vidal i Barraquer. Carta del nunci Tedeschini del bisbe Perelló. Madrid, 16 de febrer de 1928: AA.EE.SS., *Espanya, 1928, Pos. 589, fasc. 6, f. 60*.

252. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica a Catalunya de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 556.

253. «Usque nunc nulla facta est denuntiatio cum de singulis Ecclesiis praecipuis responsum venit conformitatis et reverentia quad Monitum. Unde cogitare possumus memoratum absum in hac Dioecesi non accidisse. Quod si evenerit opportune ad istam Sacram Penitentiariam denuntiabo». Carta del bisbe Perelló al penitencier major de la Penitenciaria Apostòlica, cardenal Lauri, (original). Vic, 21 de desembre de 1928: APA, *Tom XCII/49a., N. 1784/28*.

de la ciutat i diòcesi de Vic, tots els superiors religiosos i els encarregats dels llocs de culte, i que en aquest trobada, que tingué lloc en la capella del seminari, el canceller secretari, P. Miquel Rosselló, llegí la comunicació del Tribunal de la Penitenciària Apostòlica.²⁵⁴

D'aquesta petita crònica, en dona també compte, bevent de la mateixa font que l'anterior periòdic, un altre diari, *La Voz de Gerona*, del 16 de desembre de 1928. Segons aquesta publicació gironina, la notícia sobre la Penitenciària apostòlica, feta pública al clergat vigatà, segons que ho escriu *La Voz de Gerona*, «causó en los concurrentes verdadera admiración por su alta procedencia y por los términos en que está expresado, lamentando que puedan ocurrir hechos tan incalificables –si no son fruto de inconsciencia o de perturbación mental– como los que han motivado tan severas amonestaciones. Presidió el acto el M. I. Señor Vicario general [Jaume Serra i Jordi] que dirigió palabras oportunas después de la lectura del gravísimo documento [...]».²⁵⁵

Monsenyor Perelló és l'únic dels bisbes de la Tarraconense que respongué afirmativament a la consulta del cardenal Vidal i Barraquer sobre l'oportunitat de donar una resposta pública conjunta de l'episcopat català al decret de la Penitenciària Apostòlica. El Bisbe, com ho explica ell mateix, abans d'emetre la seva opinió havia consultat els principals canonistes i moralistes de la seva diòcesi. Llur parer unànim fou que, a Vic, hom no havia comès cap abús dels quals parla la Penitenciària Apostòlica. Respecte a donar la Tarraconense unes normes mancomunades, el P. Perelló hi està d'acord, doncs, i considera que causaria un bon efecte entre els fidels que els prelats coincidissin a traçar normes sobre a qui i com cal denunciar els abusos esmentats.²⁵⁶

254. El retall d'aquest diari catalanista es troba entre els papers del cardenal Vidal i Barraquer. *La Veu de Catalunya*, 15 de desembre de 1928: AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Circulars sufraganis (1920-1931), D3 19.

255. *La Voz de Gerona*, 13 de desembre de 1929: ASV, Arch. Nunz. Madrid, 839, fasc. 1, f. 37.

256. Carta del bisbe Perelló al cardenal Vidal i Barraquer (original autògrafa). Vic, 20 de desembre de 1928: AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (P. Joan Perelló. Vic (1927-1931), D4 29.

Decret de la Congregació per als Seminaris

El mateix féu el bisbe Perelló amb les altres Congregacions de Roma. Escriví, doncs, una lletra a la dels Seminaris, el 4 de gener de 1929, en què assegurava que no hi havia inconvenients al seu seminari que poguessin sorgir del catalanisme.²⁵⁷

En aquesta mateixa missiva, es mostrava contrari a l'erecció del projectat seminari interdiocesà, segons que recomanava de fer-ho la Congregació per als Seminaris. Alguns dels seus alumnes, argumentava el prelat, es formaven en seminaris diferents del de Vic i, per tant, sortien ja de llur ambient, obrint-se d'aquesta manera a d'altres amb menys o nul·les connotacions catalanistes. Així, quatre seminaristes prossegueixen llurs estudis a Roma, el mateix nombre, a la Pontifícia Universitat de Tarragona i nou més a la resta d'Espanya.

Decret de la Congregació del Concili

Al prefecte de la Congregació del Concili, hi adreçà la seva contesta el dia 21 de gener de 1921. Per la seva banda, el P. Perelló diu que està disposat a complir totes les orientacions donades per aquesta Congregació sobre el clergat, particularment pel que fa a l'amor a la «pàtria gran» i a la «petita», en l'ensenyament del catecisme, en la predicació i «*in usu linguae* [la catalana] *moderato*». El seu clergat és submís, continua explanant-se el prelat, i es va corregint d'algun excés de tipus catalanista d'altres moments.²⁵⁸

El decret del Concili fou llegit, almenys, en dues trobades del clergat de Vic, ambdues presidides pel vicari general, Jaume Serra.²⁵⁹

257. «*Motus politici mihi dicuntur non agitari nunc in Seminario*». Carta del bisbe Perelló al prefecte de la Congregació per als Seminaris, cardenal Bisleti. Vic, 4 de gener de 1929 (original): ACEC, *Fondi Seminari, Spagna, 14/29*.

258. Carta del bisbe Perelló al prefecte de la Congregació del Concili, cardenal Sbarretti. Vic 21 de gener de 1929 (original): ACC, *Prot., n. 5264/29*.

259. *Jaume Serra i Jordi* (Igalada, Anoia, 1847 – Calldetenes, Osona, 1936), vicari general de Vic, fou condeixeble al Seminari de Vic de mossèn Jacint Verdaguer i de qui seria el canonge Jaume Collell. Primer fou vicari general d'Urgell i després de Vic (1882), fins la seva mort, o sia durant cinquanta-quatre anys, i degà de la catedral des de 1898. A Vic, es dedicà molt a les obres de misericòrdia. Mercès a ell, hom continuà el projecte de la decoració de la catedral, obra de Josep Maria Sert,

Una era sols per al capítol catedral i fou el 28 de febrer, l'altra, per al clergat en general, al palau del episcopal, el dia 5 de març. El doctor Serra disposà solament que, de llavors endavant els sermons de "taula", pel que fa als canonges, fossin predicats en llengua espanyola i, en aquesta mateixa llengua, quan les autoritats assistissin a la catedral.²⁶⁰

El cardenal Vidal i Barraquer, que seguia de prop, a través dels informes que li proporcionava el vigatà doctor Vilatimó, l'acció del bisbe Perelló respecte de l'aplicació de les «famoses disposicions» s'assabentà que el mateix ordinari de Vic predicà «en mallorquí» els sermons de la Quaresma d'aquell any 1929.²⁶¹

Encara en la línia de fer complir el decret del Concili, en concret la seva exhortació a l'obediència que el clergat deu al poder constituït i del deure d'ensenyar a fer-ho així mateix als seus feligresos, el bisbe Perelló recorda al seu presbiteri, en el butlletí oficial de la seva diòcesi, del final de 1929, l'obligació que tenia el clergat de pregar pel Rei en la col·lecta *Et famulos*, en què el celebrant esmenta el nom del

després de la mort del seu promotor, el venerable Torras i Bages. Fou assassinat durant la revolució de 1936 per la seva identitat sacerdotal, a Sant Martí de Riudeperes. Vicente CARCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 1090-1091, Ramon ORDEIG I MATA, *Joan Serra i Vilaró*, DHEC, III, Barcelona 2001, 430-431. Fou interrogat pel nunci Tedeschini durant la seva visita apostòlica a Catalunya. AA.EE.SS., *Espanya, 1928*, pos. 589, fasc. 12, ff. 1-44.

260. Ho sabem per un text, "Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer". Vic, 28 d'abril de 1929 (original mecanografiat amb afegitons autògrafs): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16. Vidal i Barraquer preguntava a Vilatimó: «Qui les comunicà [les disposicions de Roma] el Bisbe o el Vic. Gen. y ab quins comentaris...? Resposta: Tant al Capítol com al Clero del Oficialat, ho feu el Vic. Gen.: Retragué falaciosament al nom de Balmes... el nom y comportament del Dr. Torras y Bages en ses relacions ab les autoritats... com si desde allavors hi hagi hagut qui hagi descarrilat en el seu prudent comportament ministerial y actuació sacerdotal en aquell cayre. No n'hi ha un sol cas. La Qüestió es servir al Cesar»: "Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer": AHAT, *Ibid.*

261. A la pregunta del cardenal «Si s'ha innovat res desde la notificació feta al Clero de las famoses suposicions?, el doctor Vilatimó respon dient: «A exepció de lo dels sermons de *taula*, no s'ha innovat res. El Bisbe, feu els sermons de Quaresma en mallorquí. En cambi s'ha dit, y En Cambó ho suposà al Dr. Serra y Esturi, que de Roma havien vingut instruccions atenuants de les que el Clero no'n sap res»: "Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer". Vic, 28 d'abril de 1929 (original mecanografiat amb afegitons autògrafs): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

monarca. Una oració, d'altra banda, que cal elevar a totes les Misses que hom celebri, ja sigui en la de cada dia o en les solemnitats. Els recorda, a més, que així ho disposa l'acord de les Conferències Episcopals de la metròpoli pres pels bisbes de la Tarraconense el mes de gener de 1928.²⁶²

No deixem encara el decret del Concili, perquè al bisbe Perelló, que volia convocar un sínode diocesà per l'any 1929, se li plantejava el dilema de si, en aquella assemblea sinodal, hauria de recollir les disposicions de la Congregació romana. Unes ordres, pensava Perelló, que l'element catalanista era unànime a l'hora de jutjar que atemptaven contra la pastoral en català, avalada, deien els catalanistes, per la pràctica i pels concilis provincials, i pels mateixos sínodes diocesans.

És mossèn Lluís Carreras, qui, en dos informes adreçats a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, donava compte del desconeixement del prelat vigatà de la realitat catalana, ja que ell provenia de Mallorca i feia poc que era a la Península. Era inconscient el P. Perelló, segons Carreras, que el fet d'integrar les normes de la Congregació del Concili en les conclusions del sínode de Vic ocasionaria molta divisió entre el clergat de Vic i enverinaria encara més l'anomenada Qüestió catalana.²⁶³ La solució per al sacerdot de Sabadell era que la Santa Seu abolís *quam primum* els decrets que ella mateixa havia generat entre 1928-1929.²⁶⁴

Congregació Consistorial

A la Congregació Consistorial, hi envià el bisbe Perelló uns breus mots, el dia 23 de febrer de 1929, just per professar la seva adhesió a

262. Joan PERELLÓ, *Indicaciones y prevenciones para el año 1930*, Vic 31 de desembre de 1929: *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vic* 76 (1929) 460.

263. Lluís CARRERAS, "Situazione politico-religiosa della Catalogna dopo la caduta di Primo di Rivera". (Barcelona) 10 de febrer de 1931 (original mecanografiat): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*. D'aquest informe de Carreras, en tornarem a tractar en el pròxim article sobre la reacció del clergat i dels seglars als documents romans de 1928-1929.

264. Lluís CARRERAS, "Il Sinodo diocesano di Barcellona": AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 99, f. 103*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31. Ens tornarem a referir a aquest informe de Carreras sobre el Sinode de Barcelona una mica més avall.

la Santa Seu i a les seves directrius donades a l'episcopat català en ordre a evitar el catalanisme de llurs presbiteris.²⁶⁵

En el Butlletí oficial eclesiàstic de Vic, hi trobem una circular del P. Perelló, “*Sobre escribir el clero para la prensa*”, del 15 d’abril de 1929,²⁶⁶ que suposa l’execució d’una de les normes donades per la Congregació Consistorial relacionades amb la Qüestió catalana.

Com ho diu el mateix prelat, es tracta de complir amb el que determina aquell dicasteri romà que s’ocupava dels bisbes d’arreu del món, sobre l’obligació que han de tenir els bisbes catalans de vetllar pel seu clergat, perquè no publiqui res sense la llicència de l’autoritat eclesiàstica. En conseqüència, el Bisbe ordena que tots els seus clergues que tinguin llicència per a dirigir periòdics i revistes o per a escriure-hi, vulguin exhibir-les a la Cancelleria del bisbat. Dóna una data per a fer-ho, passada la qual caducaran totes les llicències similars que no haguessin estat presentades a revisió de l’ordinari.

Adhesió del bisbe Perelló i del clergat de Vic als decrets romans

La protesta de filial submissió que feia monsenyor Perelló a la Seu Apostòlica de Roma no era solament de paraules, sinó que ho demostrà també amb els fets.

La primera acció en aquest sentit fou una carta elevada per «la totalitat del clergat de Vic» al papa Pius XI, el mes de març de 1929 en què s’adheria plenament a les disposicions de la Congregació del Concili. Els signants hi deien: «*No podemos olvidar que somos paisanos del preclaro sacerdote Balmes, devotísimo de la Iglesia y del Papa*» i reblaven llur capteniment d’obediència i de submissió absoluta a la Santa Seu, en contrast, deien, amb el dels catòlics ultranacionalistes i integristes francesos decantats envers el moviment de l’*Action Française*, desautoritzats per Pius XI en 1926.²⁶⁷ La carta

265. Carta del bisbe Perelló al secretari de la Congregació Consistorial, cardinal Perosi. Vic, 28 de febrer de 1928 (original): ACV, *Spagna*, 692/28.

266. J. PERELLÓ, *Circular sobre escribir el clero para la prensa*. Vic 15 d’abril de 1929: *BOEOV* 76 (1929) 127.

267. Full volant de la Carta del clergat de Vic al Papa, març de 1929, que comença «Beatísimo Padre»: AHAT, *Arxiu Francisc d’A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16. Sobre l’*Action Française*, Giacomo MARTINA, *La Iglesia, de Lutero a nuestros días*, IV, *Época del totalitarismo*, Madrid

fou reproduïda en el diari *El Debate* del 5 d'abril d'aquell any, «El clero de Vich al Papa»²⁶⁸.

Una altra mostra de bona acollida de les disposicions romanes, hom la veu palesada, segons la versió del bisbe Perelló, en la carta de l'11 de juliol de 1929 que el prelat escriví al nunci, en què l'assabentava d'un acte d'homenatge del clergat de Vic a Pius XI, «arran de les suposicions sobre catalanisme y separatisme», contingudes en els recents decrets romans.²⁶⁹ La idea del P. Perelló l'havia tingut el vicari general de Vic, el doctor Jaume Serra.²⁷⁰ El Bisbe, no sols havia afavorit aquesta proposta, sinó que, també, l'havia fomentat.

En definitiva, es tractava de posar a les mans del Sant Pare un àlbum que contenia les signatures de tots els sacerdots vigatans que havien volgut palesar així el testimoniatge de llur adhesió a la persona del Papa i a la seva doctrina recentment exposada en el decret de la Congregació del Concili i els altres sobre la Qüestió catalana. Seria una delegació de seminaristes i de llurs catedràtics, que aniria a Roma, com ho feien en aquell 1929 tots els seminaris del món, en ocasió del jubileu sacerdotal de Pius XI, els seus cinquanta anys d'ordenació presbiteral, i aquella mateixa representació del Seminari de Vic lliuraria l'àlbum de les signatures al Pontífex Romà.

En la mateixa lletra, de l'11 de juliol, el doctor Perelló s'esplaia

1974, 134-137. Pel que fa a Catalunya vegeu Albert MANENT, «Charles Maurras i el catolicisme»: *La Vanguardia*, diumenge 10 de març de 2013.

268. L'esmentada notícia periodística es troba en l'Arxiu Secret Vaticà. «El clero de Vich al Papa»: *El Debate*, 5 d'abril de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 839, *fasc. 1, f. 166*.

269. Carta del bisbe Perelló al nunci Tedeschini. Vic, 11 de juliol de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4, 495-496v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 15.

270. El doctor Vilatimó, de qui tornarem a parlar ben aviat, era també del parer que la idea de l'homenatge del clergat vigatà al Papa provenia del vicari general. Aquesta era la resposta a la pregunta que plantejà a aquell sacerdot, Vilatimó, el cardenal Vidal i Barraquer: «Si el Dr. Serra y Jordi al fer al Sr. Rector de la catedral [de Vic] la proposta de la adhesió sapiguda, ho feu motu *proprio* o del Sr. Bisbe?». Resposta: «Se creu que ho feu motu *proprio*». «Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer». Vic, 28 d'abril de 1929 (original mecanografiat amb afegitons de la mà de Vilatimó): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

amb monsenyor Tedeschini fent-lo particip de dues inquietuds que pesaven en el seu ànim. Una és que, cap dels altres ordinaris catalans li havia dit res sobre la seva iniciativa de l'homenatge al Pontífex Romà. L'altra és que, el prior de la capella de Sant Jordi de la Diputació de Barcelona, el doctor Berenguer,²⁷¹ «*que comunica con el señor cardenal de Tarragona*», li féu observar que, fora de la diòcesi vigatana, «hom havia vist amb mals ulls l'homenatge de Vic».

El Bisbe aprofita de passada aquesta comunicació al nunci per reportar les desavinences que hi havia entre el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe Miralles de Barcelona, en el sentit que aquest darrer parlava malament en públic del seu metropolità, i que això «amargava molt» el purpurat. En opinió del P. Perelló, el cardenal «s'ha excedit en les seves atribucions» al cap de la província eclesiàstica tarraconense i el Bisbe de Barcelona no ha estat «*remirado en sus palabras*».²⁷²

Sabem, perquè el doctor Perelló envià també a monsenyor Tedeschini, amb una altra carta del 15 de juliol, una còpia de l'encapçalament de l'àlbum amb què havia de ser obsequiat el Papa, que el nombre de sacerdots signants era de sis-cents trenta-tres, encara que l'estadística diocesana del clergat fos de més de set-cents. La resta, els que no pogueren firmar, fou per mor de les dificultats sorgides a l'hora de localitzar-los entremig de tants poblets i perquè n'hi havia d'altres que, en aquells moments, es trobaven fora de la diòcesi, amb les degudes lletres comendatícies. Junt amb aquesta còpia, el Bisbe en féu també d'altres documents que anaven com a al·legats a l'esmentat àlbum. Reblem-ne sols un comentari al Quart manament

271. *Antoni Berenguer i Sala*, sacerdot diocesà de Barcelona, capellà de la capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat. En l'ASV hi ha documentació sobre l'adjudicació d'aquesta capellania al doctor Berenguer: una Memòria seva adreçada al nunci Tedeschini sobre la fundació i obligacions de la capellania de Sant Jordi i els contactes amb la Santa Seu. Memòria del doctor Berenguer al nunci Tedeschini. Barcelona, 2 d'agost de 1922 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 3*, ff. 382-386. El doctor Lluís Carreras el tenia pel seu mateix «*alter ego*», i el nunci, per separatista. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 222, 286, 293, i «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *Ibid.* 82 (2009) 523.

272. Carta del bisbe Perelló al nunci Tedeschini. Vic, 11 de juliol de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, 496-496v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 15.

de la Llei de Déu, sobre els deures del ciutadà cristià, respecte a la pàtria, «conforme a les instruccions del la S. Congregació del Concili».²⁷³

Monsenyor Tedeschini contesta els dos escrits del doctor Perelló, primer el del dia 11 de juliol de 1929. En la seva resposta, el representant del Papa lloa la iniciativa de l'homenatge de Vic a Pius XI: «*Felicito cordialmente a Vuestra Excia. por el rasgo que tan oportunamente ha tenido ese venerable Clero de demostrar su entusiasta acatamiento a las directivas Pontificias, con relación a la cuestión catalana*».²⁷⁴ I en la segona, contestant la carta del Bisbe del 15 de juliol, diu que, per part seva: «*No he dejado de señalar a mis superiores como hermoso ejemplo de conducta sacerdotal el acto llevado a cabo por el Clero de Vich encabezado por su digno Pastor, y que no dudo que el Santo Padre lo haya recibido con particular y paternal afecto y complacencia*».²⁷⁵

De fet, el dia abans que Tedeschini enviés la lletra al doctor Perelló, que acabem de comentar, és a dir el mateix dia 14 de juliol, el nunci informa el cardenal secretari d'Estat del pelegrinatge a Roma de superiors i seminaristes de Vic, i de l'adhesió del seu clergat al Papa. Demana per aquest motiu al cardenal Gasparri que ho vulgui assenyalar així al Sant Pare, amb particular interès, car «*è finora l'unico [homenatge] che sia uscito del Clero di Cataluña*» i que podrà, potser, suscitar-ne d'altres. Suggereix igualment que l'àlbum del clergat de Vic— prova de l'homenatge al Papa—, amb els seus escrits, no quedi

273. Carta del bisbe Perelló al nunci Tedeschini. Vic, 15 de juliol de 1929 (original): ASV, 838, fasc. 4, ff. 498-499. Aquí no hi els al·legats que el Bisbe esmenta en la seva lletra. Sols n'hi ha un, el núm. 1, que és l'adreça del bisbe Perelló a Pius XI, que encapçala l'àlbum que li havia de ser lliurat: «*Beatissime Pater: Sponte atque liberrime clerus Vicensis, administrationibus Sacrae Congregationis Concilii quod catalanismus humillime acceptis, hanc firmæ fidei ac Apostolicæ Sedi submissionis protestationem ab omnibus singillatim subsignatam paraverunt mittendam. Quam ego Episcopus libentiori et gratiori animo ad Sanctitatem Vestram pro suo solatio defero et transmittito. Deo gratias agens de cleri vicensis fidelitate bona.*»: ASV, *Ibid.*, f. 501. En un altre lloc hem vist el comentari, del qual ja hem parlat, sobre els deures del cristià respecte a la potestat pública, «conforme a les instruccions de la Congregació del Concili.»

274. Despatx núm. 3949 del nunci Tedeschini al bisbe Perelló. Madrid, 14 de juliol de 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, fasc. 4, f. 497.

275. Despatx núm. 3974 del nunci Tedeschini al bisbe Perelló. Madrid, 31 de juliol de 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, fasc. 4, f. 500.

sense resposta per part de la Santa Seu i que, en cas de donar-la, no ho sigui d'una manera comuna, sinó que tingui en compte la importància del document.²⁷⁶

Les gestions de monsenyor Tedeschini donaren un bon resultat a Roma. Així, el dia 29 de juliol de 1929, el secretari d'Estat, a través d'un despatx oficial, demana al mateix nunci que faci saber a l'ordinari de Vic, «*che il Santo Padre ha vivamente gradito l'omaggio singolare del sullodato clero*». Era el que havia insinuat el representant de la Santa Seu a Madrid.²⁷⁷

Des del Bisbat de Vic, hom deia que el manifest d'adhesió de la cleraciació vigatana al Papa –«en ocasió d'haver rebut instruccions i amonestacions de Roma en relació a certs exagerats moviments d'opinió (el catalanisme)» i després que l'«hagués signat individualment» quasi bé tot el seu clergat– havia estat lliurat a Pius XI, de mans dels reverends Joan Quintana²⁷⁸ i Feliu Tresserra²⁷⁹ en l'«audiència particular» concedida el mes de juliol als pelegrins espanyols. En el transcurs d'aquest acte, sempre segons la versió ofi-

276. Despatx núm. 3950 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 14 de juliol de 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, fasc. 4, f. 494.

277. Despatx núm. 8204 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 29 de juliol de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, fasc. 4, f. 492.

278. *Joan Quintana i Camps* (Cabrianes, Bages, 1875 – Vic, 1944), canonge de gràcia de la catedral de Vic (1941). Estudià al Seminari de Vic i obtingué el grau de llicenciat a la Facultat de Teologia de la Universitat Pontifícia de Tarragona (1902), aquell mateix any fou nomenat mestre de col·legials del seminari. En 1906 obtingué un benefici a la catedral amb el càrrec de mestre de cerimònies. Escriví una biografia sobre la mare Caterina Corominas, fundadora de les josefines de la Caritat. Ignasi ROVIRO ALEMANY, *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del Seminari de Vic (1749-1968)*, Vic 2000, 250.

279. *Feliu Tresserra i Llach* (Torelló, Osona, 1903 – Montcada i Reixach, Vallès Occidental, 1937), sacerdot de la diòcesi de Vic, es formà amb els maristes del Col·legi de Sant Josep i al Seminari de Vic d'aquesta ciutat, amplià els seus estudis a la Universitat Gregoriana, a Roma, (1918), on es doctorà en filosofia i en teologia, i el magisteri en filosofia. Nomenat mestre de col·legials del seminari (1925), fou professor d'hebreu (1928-1931) i grec (1929-1930). En 1931 ingressà a la Universitat de Beirut per aprendre àrab, de retorn, un any després, romangué a Barcelona per estudiar-hi filosofia i lletres (1932-1936). Col·laborà en aquests darrers anys amb el Foment de Pietat Catalana publicant en la seva editorial i en la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, de la Biblioteca Balmes. Té diverses obres, de metafísica, teologia, etc. Morí assassinat durant la guerra civil per la seva condició sacerdotal. Ignasi ROVIRO ALEMANY, *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del Seminari de Vic (1749-1968)*, Vic 2000, 303-304.

cial del bisbat, fou llegit al Pontífex Romà la lletra que li dirigia monsenyor Perelló en la qual li remerciava les instruccions donades sobre el catalanisme.²⁸⁰

En aquesta ocasió, el Sant Pare no respongué als pelegrins de Vic, hom llegeix en la informació sortida de la Cúria vigatana, però després, a través de la Secretaria d'Estat, Pius XI envià una lletra en què donava les gràcies al Bisbe i als seus sacerdots per aquell «*praeclaro documento*», que pot ser proposat com un «claríssim exemple per a les altres diòcesis catalanes». Tot el que havia dit el nunci que es fes a Secretaria d'Estat.²⁸¹

¿Com anà en realitat l'acte de lliurament de l'àlbum que contenia totes aquelles firmes d'adhesió a Pius XI? El cardenal Vidal i Barraquer seguia amb atenció, almenys des del mes d'abril de 1929, aquest moviment del clergat vigatà i se n'informava a través del doctor Miquel Vilatimó.²⁸² Aquest expert en qüestions vaticanes, com ja ho sabem, havia fet saber al seu metropolità que les signatures de la clerecia havien estat obtingudes «de mala gana», «sense espontaneïtat i sense unanimitat», i que el conegut canonge de la catedral de Vic, Jaume Collell,²⁸³ s'havia negat a subscriure el

280. Tota aquesta informació circulava impresa, «*Contestación de Su Santidad al Homenje de sumisión del Venerable Clero Vicense. Año 1929*», en un full doble que contenia una introducció de la Cúria de Vic i el despatx núm. 81951 del cardenal Gasparri al bisbe Perelló. Vaticà, 29 de juliol de 1929 (text llatí): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

281. Despatx núm. 81951 del cardenal Gasparri al bisbe Perelló. Vaticà, 29 de juliol de 1929 (text llatí), reproduït en l'imprès, «*Contestación de Su Santidad al Homenje de sumisión del Venerable Clero Vicense. Año 1929*»: AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

282. Entre els papers del cardenal Vidal i Barraquer, n'hi ha de referits a la qüestió del manifest dels sacerdots de Vic a favor de Pius XI i un qüestionari amb les respostes a les preguntes que el purpurat plantejava al reverend Vilatimó: «Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer». Vic, 28 d'abril de 1929 (original mecanografiat amb afegitons de la mà de Vilatimó): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

283. *Jaume Collell i Bancells* (Vic, Osona, 1846 – 1932), canonge de Vic, escriptor, estudià al Seminari de Vic i a la Universitat de Barcelona, canonge des de 1868, fou ardiaca del capítol catedral. De caràcter enèrgic i abrandat, fou militant decidit del moviment catalanista. Tenia grans relacions d'amistat en el món literari i fou amic personal de mossèn Jacint Verdaguer, a qui defensà en el seu enfrontament amb la jerarquia eclesiàstica. Intervingué en moltes polèmiques literàries i polítiques.

manifest.²⁸⁴ Aquesta afirmació coincideix amb la que feia el jesuïta Ignasi Casanovas, director de la Biblioteca Balmes, quan informava Roma de l'actitud mantinguda pel doctor Collell.²⁸⁵ Després, a la vista del full volant que contenia les notícies que acabem d'aplegar, Vilatimó s'esbravava davant del cardenal Vidal i Barraquer, en lletra del 14 de setembre de 1929, en què deia que els canonges i rectors de Vic estaven «indignats, entristits i espantats de veure com d'aquella manera hom falsificava la realitat de les coses».

El mateix professor del Seminari de Vic que duia el llibre per posar-lo a les mans del Papa, manifestà, «amb veritable temor», al doctor

Contribuí a les campanyes del Mil·lenari de Montserrat, de la restauració del monestir de Ripoll i del centenari de Balmes. Publicà la seva correspondència amb el bisbe Torras i Bages i té una gran quantitat de llibres de poesia i articles de diversa temàtica. Joan BONET i BALTA, *Jaume Collell i Bancells: DHEC*, I. Barcelona, 1998, 569-570, Vicente CARCEL ORTI, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 346-347. Notícies sobre Collell, en Ramon RAMON CORTS i BLAY, *Regests de la documentació conservada a l'Arxiu Secret Vaticà del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu*, II. *Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992, nn. 164, 276, 509 i *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'arxiu secret Vaticà*, II. *Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003, nn. 2-5.

284. «Les firmes signades son les de tothom en general. És conegut l'esperit gregari del Clero sota la *mano que aprieta* d'un degà [de la catedral, Manuel Alejos] sense escrúpols. La protesta es sorda e íntima; la malagana es la actitud comú.- Que jo sàpiga, el canonge Collell s'hi negà resoltament, elegant, entre'ls amichs, les rahons, que no sols no n'hi havia cap necessitat y que de les directives del Concili hi havia molt a dir, sinó que el cas de Fransa que s'adueix en el missatge no té cap paritat ab el cas de la nostra terra... Puch no obstant afirmar que les signatures, en general, han estat donades sense espontaneïtat y sense unanimitat [...]»: «Respostes del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer». Vic, 28 d'abril de 1929 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16.

285. En una lletra de Casanovas al secretari del general dels jesuïtes, Camillo Crivelli, li escriu: «En Vich se ha promovido oficialmente un acto público de obediencia al Papa con ocasión de los decretos enviados por las Congregaciones. El Sr. Cardenal de Tarragona (a quien crea otro conflicto esta actitud de una diócesis sufragánea) cree que también es maniobra que tiene origen parecido de la anterior. El canónigo Collell, el hombre más conocido de Vich y el más antiguo de aquel Cabildo, ha dicho que él no quería firmar aquello». Carta del P. Ignasi Casanovas al P. Camilo Crivelli. Barcelona, 15 d'abril de 1929 (autògrafa): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930*. Ens sembla que en aquest escrit, el P. Casanovas al·ludeix al mateix nunci Tedeschini.

Vilatimó que no l'entregà pas personalment a Pius XI, sinó a monsenyor Ruffini, aleshores secretari de la Congregació per als Seminaris,²⁸⁶ i que no hi hagué tampoc audiència privada, sinó pública. Així, doncs, segons Vilatimó, «cap dels vigatans veié, ni parlà particularment amb el Papa». L'abrandat Vilatimó continua narrant encara com hom obtingué les signatures que constaven en el llibre que havia de ser consignat al Sant Pare –«enmig de pressions i amenaces»– i com els organitzadors d'aquella iniciativa havien deixat, fins i tot, llocs en blanc en l'espai que tenien assignat d'antuvi en el plec de les signatures.²⁸⁷

MONSENYOR JOSEP MIRALLES, BISBE DE BARCELONA

Més amunt ja hem explicat per què la figura de monsenyor Josep Miralles ocupa el darrer lloc en el nostre estudi sobre la reacció dels

286. *Ernesto Ruffini* (San Benedetto Po, 1888 – Palerm, 1967), bibliista i cardenal. En 1928, Pius XI el nomenà secretari de la Congregació per als Seminaris i consultor de les congregacions Consistorial i d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, i en 1930 primer rector de la Universitat Lateranense. Pius XII el féu arquebisbe de Palerm en 1945 i un any després, el creà cardenal. Al Concili Vaticà II, hi fou un dels representants de l'ala conservadora, *Coetus Internationalis Patrum*. A això darrer es refereix també R. Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 214. El P. H. Raguer ens ha fet arribar la transcripció d'una carta del bisbe de Girona, Félix Bilbao, al cardenal Vidal i Barraquer en què li demana, encara en 1937 i a requesta d'alguns oficials de la Congregació per als Seminaris, entre els quals hi ha Ruffini, que li expliqués si l'episcopat català va arribar a publicar mai el decret d'aquella Congregació, del 21 de desembre de 1928. També ho recordarà segurament, diu Bilbao, el «Buen Samaritano», que era el bisbe Viladrich, de Solsona. A Vidal li'n diu «Hospes primus». Carta del bisbe Bilbao al cardenal Vidal i Barraquer. Roma, 18 de febrer de 1937 (original autògrafa). Aquesta lletra, de l'Arxiu del cardenal Vidal i Barraquer, serà publicada pel P. Raguer en el segon volum del seu *Arxiu de l'Església Catalana durant la guerra civil*.

287. «Més que no pas per a Catalunya és lamentable per a la religiositat del nostre poble i principalment per a l'autoritat i prestigi del Vaticà en la nostra terra ja que pot semblar i per desgràcia molts ho interpreten així, que en l'agressió castellanista contra Catalunya, les autoritats romanes es posen a favor de l'agressor i contra la víctima, i que es volen negar i combatre uns drets naturals imprescriptibles». Carta del doctor Vilatimó al cardenal Vidal i Barraquer. Vic, 14 de setembre de 1929 (original autògraf): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Informe del Decret de Congregacions, 1929)*, D2 16. A aquesta lletra, s'hi refereix, sense recollir-ne cap fragment, Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 224.

prelats de la Tarraconense davant dels decrets de Roma.²⁸⁸ De fet, l'hem col·locat després dels bisbes «catalanistes» i dels «espanyolistes» emprant aquesta terminologia, ben simplificadora en tots sentits, que feia servir el mateix nunci apostòlic a Espanya. Ras i curt, perquè el representant del Papa considerava Miralles com un bisbe, al qual la seva arribada a Barcelona l'havia estovat en el seu espanyolisme i, en canvi, s'havia deixat guanyar pel catalanisme. El nunci mateix el té com una singularitat i, per tant, no pot incloure'l en cap de les dues grans divisions que ell mateix havia fet de l'episcopat català entre catalanistes i espanyolistes. Justament, per aquesta i per altres causes, que exposarem més endavant, Tedeschini intervingué en el seu trasllat a Mallorca.

Decret de la Penitenciaria Apostòlica

La diòcesi de Barcelona era precisament d'on havien sortit les denúncies, traslladades després a Roma pel visitador apostòlic, monsenyor Tedeschini, sobre els suposats abusos, «*non paucos nec leves*», comesos per sacerdots que obligaven llurs penitents a expressar la confessió de les faltes en català, perquè aquests darrers comprenien la llengua catalana i sobretot la sabien parlar.²⁸⁹

Doncs bé, en la carta en llatí que envià el bisbe Miralles a la San-

288. *Josep Miralles i Sbert* (Palma de Mallorca, 1860 – Mallorca 1947), bisbe de Lleida (1914-1925), administrador apostòlic d'aquest bisbat (1925-1927), coadjutor del bisbe Ramon Guillaumet i Coma, de Barcelona, i bisbe residencial d'aquesta mateixa diòcesi (1926-1929). En aquest període estigué enfrontat amb el capità general d'aquesta plaça, Emilio Barrera, per la seva captivença benvolent envers la llengua i la cultura catalanes. En 1929 celebrà un sínode diocesà, que no fou aprovat per la Santa Seu per mor de les disposicions que contenia sobre l'ús del català. Fou traslladat a Mallorca en 1929. Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991. Sobre la promoció de Miralles a Lleida i Barcelona i el seu posterior trasllat a Mallorca, a proposta de Tedeschini, ens hem de remetre a Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la monarquía (1922-1931). Primera parte: Cuestiones generales y nombramientos conflictivos»: *AnalTar* (2010) 172-173.

289. Una traducció manuscrita de la circular de la Penitenciaria Apostòlica es pot veure en l'ADM, C. 4, llig. 37, núm. 1, *Regionalismo catalán*. Sobre els abusos en la confessió atribuïts a sacerdots catalanistes, vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 25-27.

ta Seu, el 24 de novembre de 1928, en rebre la circular de la Penitenciària Apostòlica, en què l'alt tribunal blasmava aquells excessos, el prelat proclamava de manera rotunda al penitencier major, que, durant la seva estada a Barcelona, no havia arribat mai al seu coneixement cap d'aquells reprehensibles abusos tan justament reprovats per Roma i que si li'n pervingués cap el seu protagonista seria castigat severament.²⁹⁰ Tanmateix, segons un testimoni, la declaració del qual no arribà a Roma, sabem que el doctor Miralles havia expressat en la intimitat a dos sacerdots, un jesuïta, el P. Guim,²⁹¹ i un altre del seu presbiteri, Ramon Balcells,²⁹² que ell mateix coneixia, almenys, dos casos d'aquesta mena d'abusos comesos l'un per un religiós i l'altre per un secular.²⁹³

El doctor Miralles deuria ignorar segurament que la Santa Seu

290. «Certissime affirmare possum, nec tempore meae Coadiutoriae (a die 18 Octobris 1925) nec durante meo Pontificatu (a die 14 Aprilis 1926), nullum ad me nuntium pervenisse reprehensibilis abusos a Vestra Eminentia merito reprobati; et tutissime dicere audeo non sine gravi punitione a me correctum fuisse si dolenter datum esset». Carta del bisbe Miralles al cardenal Lauri, penitencier major. Barcelona, 24 de novembre de 1928 (original): APA, *Tomo XCII/49a.*, N. 1784/28. La còpia autògrafa de la carta del mateix Miralles es troba en l'ADM, C. 4, llig. 37, núm. 1, *Regionalismo catalán*.

291. *Joan Guim i Molet* (Vallfogona de Riucorb, Segarra, 1873 – Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 1959) jesuïta, provincial de la Província d'Aragó i de la Bètica. Fou cofundador i director del Cottolengo del P. Alegre. Excel·lí en el camp del pensament social i de la direcció espiritual. Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *Joan Guim i Molet: DHEC*, II, Barcelona 2000, 337. Fou rector del Col·legi del Sagrat Cor del carrer Casp de Barcelona i superior de la Residència dels jesuïtes en aquesta ciutat. Bernardino LLORCA, *Juan Guim Molet. Un catalán insigne por sus dotes de gobierno, virtud y caridad cristiana. Cofundador del «Cottolengo»*, Barcelona 1979.

292. Del doctor Balcells en parlarem una mica més avall en l'apartat *Desastrosa aplicació, segons Roma i Madrid, per part del bisbe Miralles dels decrets de les congregacions del Concili i Consistorial*.

293. Així es pot llegir en el report preparat pel provincial dels jesuïtes, Joaquim Vilallonga, arran de la visita a Barcelona del general de la Companyia de Jesús, quan Miralles, després de negar davant del seu clergat l'existència d'abusos d'ordre catalanista en la confessió, digué privadament que n'estava assabentat almenys de dos casos: «A pesar de lo cual, después a dos Sacerdotes (P. Guim y Dr. Baucells) que le visitaron, les dijo que le constaba de dos casos, uno de un religioso y otro de un secular». Joaquim VILALLONGA, «Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona». (1928) (original dactilografiat) ff. 2-3: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi II b*).

—en concret, la Nunciatura de Madrid i la Secretaria d’Estat— sabien perfectament que aquells casos «*abbastanti frequenti*» d’abusos en la confessió, en la línia que ja sabem, es donaven precisament a la Diòcesi de Barcelona, tal com ho reportava el nunci. El bisbe quedava, doncs, malament davant de Roma, quan afirmava amb tanta rotunditat, que, en la seva diòcesi, no es produïen aquells fets «veritablement increïbles», com els qualificava la Penitenciaria Apostòlica.

De manera semblant s’expressà el bisbe de Barcelona al metropolità de Tarragona, el 14 de desembre de 1928, responent a la consulta que Vidal i Barraquer féu als seus sufraganis sobre si es donaven en llurs diòcesis casos d’abusos en la confessió com els que denunciava la Penitenciaria Apostòlica.²⁹⁴ El doctor Miralles contestà dient que no n’hi havia a Barcelona ni tampoc a les altres Esglésies de Catalunya i que, per això, no creia que fos necessari donar normes concretes, «*porque no hemos de dar remedio para dolencias no existentes a lo menos en la mitad de la Provincia, y sin duda la mitad más extensa e intensa*».

En aquesta mateixa lletra el doctor Miralles explica com donà a conèixer la circular de la Penitenciaria Apostòlica al seu clergat, tot i que estava convençut —deia— que cap dels seus sacerdots havien comès aquell greu abús en les confessions: «*Esto no obstante, reuní en mi capilla pública a todos los encargados de iglesias de esta ciudad y les enteré de la carta [de la Penitenciaria Apostòlica] y envié copia de la misma a cada arcipreste para que en su territorio hiciera lo que yo hice*». Aquí diu igualment que tractarà d’aquesta qüestió en el proper sínode diocesà que se sent obligat a convocar l’any següent, ja que passava de la dècada la celebració de l’anterior, l’any 1919, pel bisbe Reig i Casanova.²⁹⁵

Desconeixia el Bisbe de Barcelona que en aquell mes de desembre

294. «Respecto al documento de la Sagrada Penitenciaría, me consta que en Lérida, en Urgel, en Vich y aquí no hay el abuso de que en ella se trata.» Carta del bisbe Miralles al cardenal Vidal i Barraquer. Barcelona, 14 de desembre de 1928. Citat per Josep MASSOT i MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l’Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 62. Carta del bisbe Miralles al cardenal Vidal i Barraquer (original autògraf): AHAT, *Francesc d’A. Vidal i Barraquer; (Josep Miralles. Barcelona (1925-1931), D4 31*. Aquí mateix, Miralles diu que publicarà el document de la Penitenciaría en el butlletí oficial del Bisbat de Barcelona, cosa que no féu.

295. Carta del bisbe Miralles al cardenal Vidal i Barraquer (original autògraf): AHAT, *Francesc d’A. Vidal i Barraquer; (Josep Miralles. Barcelona (1925-1931), D4 31*.

de 1928, des de l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu, a Roma, el seu titular, el marquès de Magaz, informava a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris de l'actitud que mostrà el mateix Miralles, quan llegí davant del seu clergat la comunicació de la Penitenciaría Apostòlica. Seria el començament d'una sèrie de denúncies, que, d'una altra banda, anaren a parar definitivament a la Secretaria d'Estat. Vegem com l'ambaixador espanyol narrava aquella situació creada amb la lectura del document de Roma:

*«Entre el clero y religiosos de Barcelona la nota del día [3 de diciembre] es la comunicación de la Sagrada Penitenciaría a los obispos de Cataluña, en queja de que algunos sacerdotes se niegan a oír confesiones en castellano. El Obispo llamó a los arciprestes y curas de la capital, etc., unos 150 o 200 sacerdotes, les leyó las instrucciones y después, entre otras cosas, dijo que mal se podía curar una enfermedad que no existía, pues él nada supo nunca sobre el particular, ni nadie le había delatado caso alguno. Los sacerdotes, entusiasmados con el Obispo que se había portado como un padre; pero los espíritus imparciales con estas palabras vieron un síntoma de que las cosas seguirían como estaban».*²⁹⁶

Molt mal averany per al doctor Miralles aquesta conclusió a què arriba l'ambaixador espanyol, puix no podia deixar d'impressionar la Congregació romana el capteniment de l'ordinari de Barcelona, el qual podia aparèixer com una desautorització d'un dels alts organismes de la Santa Seu i una desobediència, a més, a la seva voluntat d'aplicar les mesures que ella mateixa havia determinat, i que l'autoritat civil esperava que el Bisbe ho fes així.

La informació que el marquès de Magaz passà a la Secretaria d'Estat sobre el capteniment del bisbe Miralles durant la lectura del decret de la Penitenciaría és la mateixa que proporcionà el jesuïta

296. "Promemoria circa alcuni avvenimenti catalanisti". Roma, 18 de desembre de 1928 (text mecanografiat): AA.EE.SS, *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 14, f. 29*. Es tracta de la notícia provinent de l'Ambaixada d'Espanya i que fa referència a la celebració del dia de sant Francesc Xavier a l'església romana de San Ignazio, en què hom hi cantà himnes en llaor del sant i en què hi participaren molts espanyols, entre ells el predicador, el jesuïta Galdós, «marcadamente vizcaitarra», segons Magaz.

valencià, resident a Roma, Josep Barrachina,²⁹⁷ al general de la Companyia de Jesús, Wlodimir Ledóchowski; sols que, aquell religiós feia del comportament del doctor Miralles mostrat davant de la seva clerecia un punt més d'informació per a la visita apostòlica que emprengué el prepòsit general a Catalunya.²⁹⁸ També donava comptes de tot això –com ja ho hem assenyalat més amunt– el provincial, Joaquim Vilallonga, al prepòsit general en l'informe que posà a mans del seu superior sobre els bisbes catalans, per preparar igualment la seva visita a les terres catalanes.²⁹⁹

Comença el calvari del bisbe Miralles: el seu trasllat a Mallorca. L'estudi complet dels motius del trasllat del bisbe Miralles a la seva terra natal, Mallorca, ara no pot ser objecte de la nostra investigació. Una de les causes d'aquesta remoció podria haver estat, almenys tenint en compte la sensibilitat de la Santa Seu, la manera com el prelat reaccionà i aplicà a Barcelona els decrets sobre la Qüestió catalana vinguts de Roma. Per això inserim ací els prolegòmens del canvi de

297. *Josep Barrachina Carbonell* (Alcoi, Alacant, 1856 – Roma 1929), jesuïta, ensenyà literatura, filosofia i teologia a Santiago de Xile i a Tortosa, fou mestre de novicis a Veruela (Saragossa), provincial d'Aragó (1909-1914) i assistent d'Espanya des de 1915 fins la seva mort. J. BAPTISTA, *José Barrachina Carbonell*: Charles E. O'NEILL - Joaquín M. DOMÍNGUEZ, *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*. I, Roma-Madrid, 2001, 348-349.

298. Vet aquí com informa Barrachina a Ledóchowski sobre el bisbe Miralles i la lectura de la circular de la Penitenciaría apostòlica: «L'occasione è stata il riferire Magaz a S. E. Gasparri che il Vescovo di Barcellona aveva detto al clero che non esisteva la malattia del catalanismo esagerato, quando dovette comunicare la risposta della Sacra Penitenciaría di non doversi negare l'assoluzione sacramentale a chi non volesse confessare in catalano». Carta del P. Josep Barrachina al prepòsit general Ledóchowski. Roma, 17 de desembre de 1928 (original autògrafa): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, (P. Casanovas, Foment de Pietat)*.

299. «Con motivo de la última comunicación de la Sagrada Penitenciaría, manifestó sentimiento de que en Roma se hubiese hecho caso de las delaciones y dijo que en su diócesis ni en las de otros Prelados (Vich y Urgel) le constaba que no había habido falta en este particular: que él defendería a su clero de acusaciones infundadas y que era fácil el remedio en donde no había enfermedad». A pesar de lo cual, después a dos Sacerdotes (P. Guim y Dr. Baucells) que le visitaron, les dijo que le constaba de dos casos, uno de un religioso y otro de un secular». «Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona». (1928) (original dactilografiat) ff. 2-3: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi II b)*.

bisbat del doctor Miralles, sense deixar de mirar precisament la manera com aplicà els decrets.

En aquest afer del trasllat hi deu haver almenys dos nivells: l'un deuria ser el de la manca d'entesa entre el Govern riverià –encarnat a Barcelona pels generals Barrera i Milans del Bosch, íntims de Primo de Rivera– i el bisbe Miralles, per raons que ja coneixem; l'altre deuria ser el disgust de la Santa Seu pel govern del bisbe de Barcelona i per com rebé els decrets romans, aspectes que eren molt presents en la imatge que del Bisbe s'havia format el nunci.

Sembla que el primer a treballar, si bé encara no pas peremptòriament, pel trasllat de Miralles fou el ministre de Justícia i Culte, Galo Ponte,³⁰⁰ bon amic del prelat, el qual, al final de desembre de 1928, li proposà ja el trasllat a Mallorca, «*lugar más tranquilo y de mayores encantos y recuerdos más gratos que Barcelona*».³⁰¹ És que la seu de Mallorca havia quedat vacant per la mort del seu titular, el bisbe Gabriel Llompart.³⁰² Al doctor Miralles no li degué pas desplaure l'oferta del ministre, perquè el dia 30 de desembre, de seguida, per tant, d'haver rebut el correu de Ponte, escriu al nunci per dir-li que ell «no serà mai un obstacle al que disposi la Santa Seu», només demana de poder descansar de les obligacions pastorals; una al·lusió, doncs, al seu desig d'evitar un eventual trasllat.³⁰³ Aquesta vegada ni Roma ni la Nunciatura en particular tingueren res a veure, ni

300. *Galo Ponte y Escartín* (Saragossa 1867 – Madrid 1943) jurista aragonès, periodista. Primo de Rivera el nomenà fiscal del tribunal Suprem i, en 1925, ministre de Justícia i Culte, i en fou del 3 de novembre de 1928 al 30 de gener de 1930, abans ja ho havia estat des de 1925 a 1928. José Ramón URQUIJO GOITIA, *Gobiernos y ministros españoles (1908-2000)*, Madrid 2001, 293.

301. Carta del ministre Galo Ponte al bisbe Miralles. Madrid, 30 de desembre de 1928 (original mecanografiada): ADM, C. 1. Vegeu també Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palma de Mallorca*, Milà 1984, 33-34. Ponte repeteix quelcom de semblant a Miralles un any després: «Mentiría si ocultase a V. que se creyó conveniente su cesación en la diócesis de Barcelona». Carta de Galo Ponte a Josep Miralles. 3 de desembre de 1929. Luis de LLERA ESTEBAN, *Ibid.*, 34.

302. Gabriel Llompart fou bisbe de Mallorca de 1925 fins l'any de la seva mort esdevinguda en 1928. Vegeu Josep CLARA I RESPLANDIS, *Gabriel Llompart i Jaume: DHEC*, Barcelona 2000, 500-501.

303. «Si se envuelve algún plan que se relacionare con esta sede y con mi persona, sabe muy bien V. E. I., que una y otra están siempre a sus absolutas órdenes y, que, por tanto, nunca he de ser obstáculo a lo que la Santa Sede pueda considerar conveniente en vista de la actitud de la otra parte. Sólo pido una cosa muy natural a mis

directament ni indirecta, amb aquella iniciativa del Govern o del ministre Ponte; almenys, és això el que diu clarament el nunci a Miralles.³⁰⁴ Monsenyor Tedeschini deuria gravar, de segur, en la seva memòria que, a Miralles, li podria fer gràcia de tornar al seu país natal. Del pas de Barcelona a Palma de Mallorca, en tractarem tanmateix més endavant.

Nosaltres, ara, ens referirem solament, com ja ho hem advertit, a les motivacions que mogueren la Santa Seu al *promoveatur ut amoveatur* de monsenyor Miralles. Les relacionarem després al paper que, en aquesta dolorosa decisió, hi hagués pogut tenir el capteniment del prelat davant de l'aplicació a Barcelona dels decrets de les diverses Congregacions romanes.

En efecte, arran d'una llarga denúncia escrita en llatí, el mes d'abril de 1929 i enviada al secretari de la Congregació del Sant Ofici contra monsenyor Miralles, feta pel canonge barceloní Josep Viader,³⁰⁵ monsenyor Tedeschini, seguint les instruccions del secretari d'Estat, obrí una investigació sobre la persona i el govern diocesà del bisbe de Barcelona.³⁰⁶ Les acusacions del doctor Viader eren veritablement

años, que se me conceda el beneficio del descanso». Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 30 de desembre de 1928: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 2*, ff. 440-440v.

304. Despatx núm. 3686 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 2 de gener de 1929 (original mecanografiat): ADM, *Bisbe Miralles C. 1*.

305. *Josep Viader i Malla* (Cardedeu, Vallès Oriental, 1884 – Barcelona 1955), sacerdot, jurista. Estudià al Seminari de Barcelona, obtingué la llicenciatura en Dret civil i en Ciències socials a la Universitat de Barcelona, i la de Dret canònic a la Universitat Gregoriana de Roma. En aquesta ciutat fou ordenat de prevere en 1907. Fou oficial del Tribunal eclesiàstic de Barcelona (1907-1912), defensor del Vincle (1912-1936), oficial del Vicariat general (1939-1948), secretari del Vicariat i jutge prosinodal, i viceprovisor de la Cúria de 1948, càrrec que exercí fins la seva mort. En 1911 era adscrit a la Parròquia de Sant Joan de Gràcia, en 1917 guanyà la canongia de xantre de la seu barcelonina. Intervingué en diverses causes de canonització promogudes pel Bisbat de Barcelona. ADB, *Preveres, C. 47-48/23*.

306. L'acusació de Viader dirigida al Sant Ofici, Barcelona, 13 d'abril de 1929 (original en llatí, autògraf), es troba en AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1929, pos. 759, fasc. 98, ff. 3-9*. El prefecte del Sant Ofici l'envià a Gasparri, el 18 d'abril, protocol 916/29. Gasparri, al seu torn, la féu a mans a Tedeschini. Vaticà, 8 de maig de 1929: ASV. *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1, f. 106*. El nunci la tornà a la Secretaria d'Estat i d'allí passà a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, com ja sabem.

greus i, sovint, també, massa generals i amb massa apreciacions particulars.

Els blasmes del doctor Viader contra el govern del bisbe Miralles comencen presentant el clergat barceloní, almenys en una bona part, mogut per sentiments d'animadversió envers la Santa Seu –“*Credo in unam Sanctam, Catholicam et Apostolicam Ecclesiam, non autem Romanam*”, assegura que deien els sacerdots barcelonins. Aquest sentiment d'oposició a Roma ja venia d'abans o, potser, havia estat exacerbada després dels decrets romans. Aquest mateix clergat, continua explicant el canonge Viader, estava penetrat d'un catalanisme que sacrificava la comprensió de l'evangeli a l'expansió de llur llengua, un presbiteri en què progressen els immorals, engegats per la passió política. Vet aquí, en això darrer, on cal cercar la causa d'on provenia, segons Viader, aquella malvolença envers Roma, així com els sentiments separatistes i la desobediència del clergat a un Govern, que ajudava l'Església; val a dir que la causant de tot era la política.

Acusacions ja prou greus per elles mateixes, sobretot quan el canonge Viader sembla que faci dependre la situació enverinada del clergat de Barcelona de la inoperància del Bisbe. El que serà pitjor encara per al doctor Miralles és el fet de presentar a la Santa Seu per part de Viader la sornegueria amb què el prelat s'expressava davant dels seus sacerdots, en rebre els decrets de les Congregacions romanes, negant-ne les acusacions, ni que fos a costa de ridiculitzar Roma. Això mateix és el que féu també el Bisbe respecte a les observacions de la Penitenciària, quan convocà el seu clergat per informar-lo del contingut de les disposicions d'aquell alt tribunal i quan asseverà aleshores que la Santa Seu «havia estat enganyada».

El canonge Viader esmenta a més en la seva denúncia com s'havia donat el cas d'algun sacerdot que havia despatxat del confessor aquells penitents que no empraven la llengua catalana en llur confessió.

Els clergues de Barcelona, refractaris a les decisions de Roma, en concret a les provinents de les Congregacions del Concili i la Consistorial, les veien com una imposició feta al Papa pel Govern de la Dictadura. Viader aclareix que es tracta de sacerdots que no ocultaven pas llur simpatia envers aquells altres clergues alsacians que es mostraven rebels a llur propi Bisbe.³⁰⁷ El mal rau en el fet que és el

307. A aquest tema d'Alsàcia, ja ens hi hem referit en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 14-16.

mateix ordinari de Barcelona qui, segons el reverend Viader, propiciava les irreverències del seu presbiteri envers Roma, el qual, fins i tot, pronunciava en contra seu paraules sacrílegues, que bo i així el doctor Viader no deixa d'expressar-les, ni que sigui en llatí, en la seva denúncia.

Hi surt tot i tot és negatiu: un clergat nacionalista, el de Barcelona, que sols s'omplia la boca parlant de conceptes catalanistes, «*loquabatur de pietate catalaunica, de liturgia catalunica, de Ecclesia catalaunica*». Es tracta del mateix presbiteri que ja féu oposició al bisbe Reig i Casanova, fins a fer-lo marxar de Barcelona i com passà també amb el doctor Muñoz a Vic.³⁰⁸ En la seva denúncia, el reverend Viader hi pinta una Mancomunitat de Catalunya aliada amb l'Església nacionalista i marxant plegades contra Roma. Hi apareixen uns preveres que sols volien la separació d'Espanya i uns seminaristes, tan separatistes com ells, que llegien «*cum delectatione*» el diari de llur gust, el catalanista *La Publicitat*.

En fi, la Santa Seu parà l'orella a totes aquestes acusacions i en conseqüència, el nunci envià reservats a notables clergues de Barcelona i de fora d'aquesta diòcesi, durant el mes de maig per informar-se sobre el govern del doctor Miralles. El resultat final d'aquesta i d'altres iniciatives de la Nunciatura Apostòlica ja el coneixem: l'exili, el desterrament del bisbe de Barcelona «*a Santa Elena del Mediterráneo*» –com deia el mateix Miralles–; és a dir, a Mallorca.³⁰⁹

308. *Francesc Muñoz i Izquierdo* (Burjassot, País Valencià, 1868 – 1930), estudià al seminari de València, on es doctorà en teologia i dret canònic, fou secretari de cambra del bisbe de Barcelona, Joan Laguarda (1902), canonge arxipreste de la catedral (1910) i canceller secretari. En 1916 fou nomenat bisbe de Vic, ocupà aquest lloc fins 1927. Durant la Dictadura de Primo de Rivera escriví un document, «El sentimiento de patria y el artículo "Creo en la Santa Iglesia"», que féu signar al canonge Ramon Casadevall, en què advertia al clergat dels perills de divisió per qüestions polítiques. Vicari general castrense (1925). En 1926 rebé el títol de patriarca de les Índies Occidentals. Per succeir-lo fou preconitzat bisbe de Vic el doctor Jaume Viladrich, que no en prengué possessió. El succeí Joan Perelló. Miquel dels Sants GROS, *Francesc Muñoz i Izquierdo: DHEC*, II, Barcelona 200, 692-693.

309. Carta del bisbe Miralles al ministre de Justícia i Culte, Galo Ponte. Barcelona, 4 de desembre de 1929 (minuta autògrafa): ADM, C.1. Es tracta d'una carta dramàtica, en què el Bisbe mostra la seva desesperació i amargor pel fet de no conèixer els motius del seu cessament per ordre de Roma. Els atribueix, en part, al Govern i al general Barrera. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 70, 63-76 i, també, Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos

Un dels consultats per la Nunciatura sobre el doctor Miralles fou el bisbe de Tarassona, Isidre Gomà,³¹⁰ el qual respongué àmpliament al reservat de monsenyor Tedeschini, el dia 25 de maig de 1929, amb què li feia a mans, també, la denúncia de Viader contra monsenyor Miralles.³¹¹ El futur cardenal primat d'Espanya, que ja essent bisbe queia molt bé al representant del Papa, l'informa, efectivament, amb termes fatals per a l'ordinari barceloní sobre la forma poc hàbil i gens respectuosa amb què donà a conèixer al seu clergat els decrets de les Congregacions romanes, i igualment per la seva manera de governar, la qual cosa l'incapitava per a estar al capdavant de la Diòcesi de Barcelona:

*«El infrascrito no ignoraba [Gomà] la forma poco hábil y poco respetuosa del actual Obispo de Barcelona [Miralles] en la notificación y aplicación de las últimas disposiciones de la Santa Sede. No sólo esto, sino que por su temperamento y por la forma de enjuiciar las cosas, por su espíritu, le juzgo peligroso para la paz espiritual de Barcelona y sin autoridad ninguna para ejercer una acción grave, serena y sobre todo "eclesiástica" sobre sus sacerdotes, ante los cuales, casi todos, se hallan sin la asistencia de los prestigios necesarios a toda autoridad».*³¹²

No sols el Bisbe, sinó també el seu presbiteri reberen malament, segons monsenyor Gomà, les resolucions de la Santa Seu,

obispos de la monarquía (1922-1931). Primera parte: Cuestiones generales y nombramientos conflictivos»: *AnalTar* (2010) 172-173.

310. *Isidre Gomà i Tomàs* (la Riba, Alt Camp, 1869 – Toledo 1940) fou bisbe de Tarassona des de 1927 a 1933, any en què prengué possessió de la seu primada de Toledo, la qual ocupà fins la seva mort. Fou creat cardenal en 1935. De tendència conservadora, s'arreglerà amb els bisbes d'aquest grup dirigits pel cardenal Segura. Tenia idees diferents de les del cardenal Vidal i Barraquer pel que fa a les relacions Església-Estat. Hilari RAGUER I SUÑER, *Isidre Gomà i Tomàs: DHEC*, II, Barcelona 2000, 294-295 i Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 552-554.

311. Carta del bisbe de Tarassona, Isidre Gomà, al nunci Tedeschini. Madrid, 25 de maig de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, fasc. 837, fasc. 1, ff. 114-115v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 16.

312. Carta del bisbe de Tarassona, Isidre Gomà, al nunci Tedeschini. Madrid, 25 de maig de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, fasc. 837, fasc. 1, ff. 114v-115*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 16.

particularment els més joves, «exacerbats» pel catalanisme, sense, però, que la immensa majoria hagués mancat mai al respecte degut a l'autoritat suprema del Sant Pare. La causa, tanmateix, del comportament díscol del clergat respecte al que havia assenyalat Roma sobre la Qüestió catalana i la manera com ho havia abordat Miralles, caldria cercar-la, segons Gomà, en aquests precedents:

*«a) La excesiva tolerancia, en años anteriores de algunos prelados en consentir que sus sacerdotes se inmiscuyeran en la actuación política; b) La falta de formación verdaderamente sacerdotal en los seminarios en este punto, ya que en ellos no se ha dado la pauta a seguir por los clérigos en este particular ni se han impuesto las debidas sanciones a los atrevidos y díscolos; c) La “catalanización” de la predicación, de la piedad, hasta del culto, sino como propaganda catalanista, a lo menos paralelamente a la misma y no pocas veces con espíritu catalanista».*³¹³

Hom llegeix immediatament entre línies que en el darrer punt del fragment que acabem de transcriure, el bisbe Gomà s'està referint al Foment de Pietat Catalana, amb la seva Obra del Culte.

Gomà insisteix en la seva resposta a Tedeschini que el clergat barceloní no està tocat per l'esperit de rebel·lia contra la Santa Seu, de què parlava el doctor Viader. És per això, a més, que no es pot donar a Catalunya un episodi semblant de desobediència a Roma anàleg al de *l'Action Française*, moviment condemnat pel Papa.³¹⁴ Si això és així, de positiu, pel que fa als eclesiàstics, encara és més confortadora la perspectiva del bisbe de Tarassona en relació al món dels laics barcelonins:

«Cuanto a los seglares, no hay en Barcelona fuerza de intelectualidad bastante en el elemento civil, gente ordinariamente más de negocios que de letras, para sostener una rebeldía contra las disposiciones y tendencias procedentes de Roma. Sólo una minoría exigua de literatos y periodistas, más por afán de

313. Carta de Gomà a Tedeschini. Madrid, 25 de maig de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, fasc. 837, fasc. 1, f. 114v*. Vegeu l'apèndix documental núm. 16.

314. *L'Action Française*, fundada per Charles Maurras, era un moviment nacionalista xenòfob i ultracatòlic. Fou condemnat pel papa Pius XI.

*enredar y envenenar las cuestiones político-religiosas que para sostener una acción protestataria contra la Santa Sede, podría agudizar el daño que a los espíritus ha traído el estado actual de cosas en Cataluña. Una actuación prudente, que pudiese haber sido personal y eficazísima en muchos casos, hubiera contribuido grandemente a matar todo germen de rebelión posible. El abandono ha sido lamentable en este punto».*³¹⁵

Un altre eminent clergue, el jesuïta d'origen valencià, Josep Bover,³¹⁶ informava a petició del nunci sobre el doctor Viader, el qual al seu torn havia denunciat, com ja sabem, el bisbe Miralles. El religiós li fa avinent que la seva principal font d'on treu les dades que li ofereix és del canonge Cagigós, com també de l'operari diocesà Innocenci Colom, de qui parlarem tot seguit. Així, el P. Bover explica a monsenyor Tedeschini com actuà el Bisbe, davant dels seus sacerdots, en el moment de donar-los a conèixer els decrets de la Congregació per als Seminaris i del Tribunal de la Penitenciària Apostòlica: «*El señor Obispo los soslayó y casi todo tomó a broma*».³¹⁷

Contràriament al que pensava monsenyor Tedeschini, el P. Bover li diu que el Bisbe «té contra seu els catalanistes». Assenyala encara que els canonges de Barcelona, Josep M. Llovera,³¹⁸ així com el

315. Carta de Gomà a Tedeschini. Madrid, 25 de maig de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, fasc. 837, fasc. 1, f. 115v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 16.

316. *Josep Bover i Oliver* (Vinaròs, País Valencià, 1877 – Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 1954) jesuïta i escriptorista. En 1895 inicià el noviciat a la Companyia de Jesús, residí a Tortosa, Barcelona i Sant Cugat del Vallès. Hom pot considerar-lo una autoritat mundial en el camp de la crítica textual del Nou Testament grec. Traductor de la Bíblia al castellà i editor del Nou Testament en grec. Fou consultor des de 1941 de la Pontificia Comissió Bíblica. Josep O'CALLAGHAN I MARTÍNEZ, *DHEC*, I, Barcelona 1998, 348-349. D'ID., *Josep Bover i Oliver: Diccionario de la Compañía de Jesús*, dirigit per E. O'NEILL – Joaquín M. DOMÍNGUEZ, Roma –Madrid 2001, 514-515. Tedeschini el consultà diverses vegades sobre la situació a Catalunya.

317. Carta del P. Josep Bover al nunci Tedeschini. Barcelona, 26 de maig de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, 112-113*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 17.

318. *Josep M. Llovera i Tomàs* (Castelló d'Empúries, Alt Empordà, 1874 – Barcelona 1949), sacerdot sociòleg i literat. Fou carmelita i provincial. Del seu orde, en rebé molts càrrecs, però l'hagué de deixar per motius de salut, a partir de 1911. Canonge de Barcelona i professor de sociologia al seminari. De profundes conviccions catalanes i democràtiques, fou director de la revista *Catalunya Social*, membre del

conegut Lluís Carreras,³¹⁹ exerceixen damunt del prelat un gran influx, no perquè el bisbe Miralles pensi com ells, «sinó perquè els tem».

El rector del Seminari de Barcelona, mossèn Innocent Colom, fou també consultat pel nunci Tedeschini.³²⁰ El sacerdot operari diocesà li respongué d'aquesta manera:

Grup de la Democràcia Cristiana, de Severino Aznar, i donà suport a la Unió Democràtica de Catalunya. Consiliari de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat i impulsor de la Federació de Joves Cristians. Té una producció abundant sobre sociologia, litúrgia, sobre els clàssics i sobre poesia i vida espiritual. Són molt coneguts els seus escrits *Tratado de sociología cristiana* (1909) i *l'Himnari litúrgic* (1926). Ramon RIBERA i FLORIT, *DHEC*, II, Barcelona 2000, 505-506 i Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 689-690. El doctor Llovera tingué una gran amistat amb Lluís Carreras, així com estigué enemistat amb el P. Ignasi Casanovas, de la Biblioteca Balmes. Surt diverses vegades en la nostra «Visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 222, 305, *passim*.

319. *Lluís Carreras i Mas* (Sabadell, Vallès Occidental, 1884 – Barcelona 1955), conegut liturgista i escriptor. Cultivà i defensà la llengua catalana. Durant la dictadura de Primo de Rivera fou proposat per a bisbe de Cadis, per allunyar-lo de Catalunya, però no ho acceptà. Tingué un paper rellevant en l'alta política eclesiàstica com a persona de confiança del cardenal Vidal i Barraquer. Hagué d'exiliar-se a França en 1936. Jaume GONZÁLEZ PADRÓS, *DHEC*, I, 1998, 451-452. Vegeu també Dolores VINAS i CAMPS, *El doctor Lluís Carreras i Mas. En el centenari del seu naixement*, Barcelona 1985. A Barcelona, en 1928, era capellà de les religioses de Nostra Senyora de Loreto i membre de cos del clergat de la Parròquia de la Puríssima Concepció d'aquesta ciutat. En 1917, el bisbe Reig i Casanova, de Barcelona, el proposà per a bisbe. El prelat remarcava aleshores «el catalanismo sin estridencias» de Lluís Carreras. Ramon CORTS i BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992, n. 791. Sobre la seva personalitat i caràcter, un xic difícil i que desconcertava els qui no el coneixien, ens remetem a *l'Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Segona República espanyola 1931-1936*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Victor Manuel ARBELOA, I. Primera part, Monestir de Montserrat, 1971, 195-196. Particularment, sobre la seva proposta a la canongia de Barcelona de 1923 i l'intent de promoció episcopal, vegeu les interessants dades que aporta Vicente CÀRCEL ORTÍ: *Ibid.*, 307-309.

320. *Innocent Colom Altava* (Villafranca del Cid, Castelló, 1881 – Tortosa, Baix Ebre, 1949) sacerdot operari diocesà. Estudià a Tortosa i a Roma, cantà la seva primera Missa a Montserrat (1906), tingué diversos càrrecs en els col·legis i seminaris que portaven els operaris, fou rector dels seminaris de Salamanca (1915-1918), Ciudad Real (1921-1927) i Barcelona (1927-1933). Passà els darrers anys de la seva vida a Tortosa. Juan de Andrés HERNANSANZ, *Los ciento primeros Operarios*, Salamanca 2003, 295-296. De mossèn Innocent Colom, n'hem parlat en el nostre article «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 324-325.

«A mi pobre modo de entender, el Sr. Obispo, a pesar de su buena voluntad, no estuvo tan oportuno como reclamaban las circunstancias al dar cuenta de algunas de las últimas comunicaciones de las Sagradas Congregaciones y en su aplicación.

*Al comunicar las advertencias que hacía la Sagrada Penitenciaría sobre haberse negado la absolución a penitentes que no se confesaban en catalán, vino a decir el Sr. Obispo, según oí de personas fidedignas, que él no tenía noticia de los hechos y sacaron como consecuencia que él sería el padre que los defendería. Estas afirmaciones, o parecidas, no sentaron bien a muchos de los sacerdotes presentes reunidos por el Prelado, ya que asentían de lleno a una afirmación tan categórica de la Sagrada Congregación, que suponían bien informada».*³²¹

Mossèn Colom, doncs, opinava i així ho feia saber a monsenyor Tedeschini, que l'ordinari de Barcelona «no estuvo tan oportuno como reclamaban las circunstancias» quan reuní part del seu presbiteri per donar-li a conèixer el contingut de les disposicions de les Congregacions romanes.

Recordem ací que aquestes observacions de Viader, Gomà, Bover i Colom –i com, tot seguit veurem, mossèn Martí Cagigós– respecte a la manera com Miralles acollí els decrets romans coincideixen en substància amb el report que sobre aquest prelat el P. Vilallonga preparà per a la visita apostòlica del seu preposít general a Catalunya, tal com ja ho hem anat assenyalant.³²²

Les dades ofertes a la Nunciatura del bisbe Gomà i dels reverends Bover i Colom foren degudament presentades a la Secretaria d'Estat, com tot seguit veurem.

Fetes les corresponents investigacions, monsenyor Tedeschini escriví, el 22 d'agost de 1929, un despatx reservadíssim al cardenal Gasparri. És en realitat la resposta del nunci al text xifrat amb què el cardenal Gasparri li feia a mans la denúncia del canonge Josep Viader, de qui hem parlat fa poc, contra el bisbe Miralles.³²³

321. Carta d'Innocenci Colom, rector del Seminari de Barcelona, al nunci Tedeschini. Barcelona, 29 de maig de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1, f. 11*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 18.

322. Vegeu particularment el que hem recollit més amunt quan hem tractat de la circular de la Penitenciaría Apostòlica i la reacció de Miralles.

323. Despatx núm. 3997, Riservatissimo, del nunci Tedeschini al cardenal

El nunci respon dient que ha complert les disposicions de la Secretaria d'Estat d'obrir una investigació arran de les acusacions de Viader contra Miralles. Tedeschini no deixa d'assenyalar tanmateix que no caldria fer ulteriors recerques, perquè la situació del Bisbe i del clergat de Barcelona, hom la trobarà abastament exposada en l'Informe final que el mateix nunci féu després de la seva visita apostòlica a Catalunya en 1928.³²⁴ Amb tot, Tedeschini ha obeït el que li indicava de fer Roma i ha arribat a diverses conclusions.

La primera recerca que ha fet monsenyor Tedeschini ha estat començar pel mateix doctor Viader, del qual diu que hom el té mal reputat no en sentit moral, sinó per mor de les seves «*dubbie tendenze*» polítiques, una volta carlistes, i perquè s'ha distingit sempre pel fet d'atacar el seu ordinari diocesà. El que Tedeschini diu de Viader no treu, però, que el canonge tingui raó en les seves acusacions en l'ordre polític llançades contra l'ordinari de Barcelona: «Són desgraciadament provades en llur conjunt». Quan Miralles era bisbe de Lleida, continua escrivint el nunci, no era pas catalanista, però el grup de catalanistes lleidatans furibunds el feren aparèixer no ja com a anticatalanista, sinó, senzillament, com a espanyol. És per això, que el Govern de la Dictadura el retingué adequat per anar a Barcelona, ja que el jutjà almenys no contrari a les seves intencions, «*ed anzi in qualche modo favorevole alla repressione degli eccessi politici anticatalanisti*».

«*Invece Monsignor Miralles risultò una delusione completa*», segueix informant Tedeschini al secretari d'Estat. La voluntat immutable del Bisbe de restar equidistant de les confrontacions nacionalistes no és, creu el representant del Papa, per mor de les seves pròpies conviccions, sinó perquè té por dels catalanistes, els qual creuen a més que el prelat ha salvat seu moviment.

Gasparri. Vidiago (Lane, Oviedo) del 22 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 77-79A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 19. El reproduceix també Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía»: *AnalTar* 83 (2010) 391-406.

324. «Sebbene dopo la mia inchiesta dello scorso anno in Cataluña [sic] che mi offri ampia occasione di conoscere uomini e cose, non avessi bisogno di fare ulteriori indagini per vedere in qual conto debbano tenersi le accuse lanciate dal suddetto curiale». Despatx núm. 3997 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Lane, Oviedo) del 22 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 77v.-79A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 19.

Encara té més coses a dir el nunci. Entra així en el tema del govern de la diòcesis del doctor Miralles: posa professors catalanistes al seminari, nega les acusacions que hom fa contra el seu clergat per aquest mateix motiu, i «*asserisce e scrive che a Catalunya [sic] non manca nessuno dei requisiti per essere una vera nazione*». El llenguatge de Tedeschini cada vegada puja més de to. Vegem-lo a continuació:

*« È dunque fuori di dubbio che egli [Miralles] non vuole urtare i catalanisti e preferisce urtare la Santa Sede ed il Governo. Almeno però riuscisse con ciò ad essere accetto ad una delle due parti, cioè alla parte favorita, al catalanismo! Ma neppure questo consegue Mgr. Miralles, perché di fatto egli è spiacente a Cristo ed ai nemici suoi, non riuscendo ad essere accetto né ai catalanisti né agli anticatalanisti ».*³²⁵

Després d'aquestes acusacions tan fortes –en què hi surt fins i tot el nom de Crist–, el nunci passa a responsabilitzar el bisbe de Barcelona del capteniment del clergat d'aquesta diòcesi que, per catalanista, és poc devot de la Santa Seu i poc afecte també al Govern de la Dictadura d'Espanya. Tedeschini coincideix amb el doctor Viader a l'hora de valorar el fet inqüestionable que, a Barcelona, no han estat ben rebudes les disposicions romanes sobre el catalanisme. Discrepa tanmateix amb ell, en què això darrer no és pas degut a un sentiment d'aversion a Roma, com ho insinua Viader, sinó més aviat, a motius polítics.

El clergat barceloní ha acollit les mesures de les Congregacions romanes no com l'emanació de la voluntat del Sant Pare, sinó

« come il risultato di un compromesso politico, cui si sia inclinata la Santa Sede per compiacere al Governo attuale, il quale, per non aver continuato la tolleranza che verso i catalanisti avevano avuto precedenti governi, conta infiniti avversari in Cataluña. Uguali sentimenti si manifestano anche in altri campi. Così, per esempio, è risaputo che in Cataluña trova minori simpatie che nelle altre regioni di Spagna, il Governo attuale

325. Despatx núm. 3997 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Lane, Oviedo) del 22 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 77v.-79A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 19.

*d'Italia [Mussolini] perché questo è considerato come un governo amico degli uomini oggi al potere in Spagna».*³²⁶

No deixa de tenir raó el nunci amb aquesta seva diagnosi. Diu també monsenyor Tedeschini que el clero de Barcelona, almenys la part «menys lloable», participa de les mateixes idees que té la població tant respecte a la Santa Seu i a allò que ella mateixa en deia la Qüestió catalana, com en relació al Govern de Primo de Rivera i el seu fort anticatalanisme.

És per tot això que el Bisbe hauria hagut d'actuar, sentència el nunci, corregint el seu clergat més bataller a través d'aquestes tres mesures, mai preses: primera, explicant al seu presbiteri els motius veritables que han empès la Santa Seu a emetre les seves decisions sobre el catalanisme; segona, defensar aquestes resolucions «contra els sofismes i la ceguesa dels catalanistes» i instant els clergues a observar-les; i en tercer lloc ordenant les oportunes sancions canòniques contra els rebels i els contumàços.

No solament el doctor Miralles no ha fet res del que hauria d'haver disposat respecte al catalanisme i a la seva clerecia, sinó que, tal com ja ho havia denunciat el canonge Viader –i en això hi està també d'acord el nunci–, el Bisbe s'ha pres la qüestió dels decrets de la Santa Seu en broma, com ho testimonien tants sacerdots. Una apreciació que, assevera Tedeschini, és desgraciadament exacta.

Vet aquí el resultat del que el representant del Papa ha esbrinat sobre la recepció per part del bisbe Miralles de les disposicions romanes; verbigràcia, els mots que el mateix prelat havia pronunciat davant dels seus preveres, els seus gests, el seu menyspreu, en una paraula:

«"La Santa Sede è stata ingannata, qui non c'è nulla di tutto ciò; io sarò il vostro difensore". Questo in sostanza ha detto il vescovo di Barcellona, e lo ha detto dinanzi al clero da lui convocato, e per di più con un sorriso e con una quasi crollata di spalle, come a dimostrare che aveva compiuto soltanto un ufficio imposto; e se ciò è vero, come si può pretendere che il Clero non

326. Despatx núm. 3997 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Lane, Oviedo) del 22 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 77v.-79A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 19.

*parli male della Santa Sede, alla stessa guisa che parla male del Governo, col quale, secondo il Clero, la Chiesa è connivente?».*³²⁷

A la vista de les conclusions del representant del Papa, hom s'adona de seguida que el bisbe Miralles ja ho tenia quasi bé tot perdut davant de Roma. Quin efecte podia causar, si no, al Vaticà, que un Bisbe s'expressi «*con un sorriso malizioso*» i arronsant les espatlles –«*con una quasi crollatta di spalle*»–, com mofant-se de les disposicions d'alguns dels seus dicasteris...? No trigarà gaire Tedeschini a recomanar a la Santa Seu el trasllat de Miralles a la seva Santa Elena...

Mentre havia estat iniciada ja aquesta primera investigació sobre el prelat, arribaren noves denúncies contra el bisbe Miralles. Aquesta vegada no es tractava pròpiament d'una denúncia, sinó més aviat d'una informació del cardenal Vidal i Barraquer –poc amic de Miralles– continguda en la lletra que dirigí al cardenal Gasparri el 20 d'agost de 1929.³²⁸ Fou, en realitat, el detonant final de la crisi que acabà amb el doctor Miralles al seu país natal, ja que provocà que fos oberta una segona investigació, la decisiva, contra el bisbe de Barcelona. El cardenal referia, doncs, en el seu escrit que l'havia visitat el P. Antoni Soterias, provincial dels claretians.³²⁹ Aquest religiós l'havia assabentat detalladament de la manera com l'ordinari de Barcelona tenia de governar la seva diòcesi i sobre l'«ambient d'immoralitat» que creaven alguns dels seus col·laboradors més íntims al palau episcopal.

Uns dies abans, el 15 d'agost, el metropolità de la Tarraconense ja havia advertit al secretari d'Estat que Miralles havia creat una comissió d'eclesiàstics per tirar endavant el seu projecte de Sínode

327. Despatx núm. 3997 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Lane, Oviedo) del 22 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 77v.-79A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 19.

328. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Gasparri. Solsona, 20 d'agost de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 12-12v*. La reproduceix sencera VICENTE CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 168-169.

329. *Antoni Soterias i Soterias* (la Pobla de Claramunt, Anoià, 1876 – Barcelona 1957), claretia. Superior provincial de Catalunya (1925-1931), impulsor del col·legi Claret de Barcelona i del noviciat de Vic, igualment, de la Tipografia Claret (1926), llavor de la futura Editorial Claret. Fou també ecònom del govern general dels claretians a Roma. Manuel CASANOVES I CASALS, *Antoni Soterias i Soterias: DHEC*, III, Barcelona 2001, 477.

diocesà, del qual tractarem aviat.³³⁰ Aquesta informació, no desconeixuda tanmateix per la Santa Seu, fou tinguda com una acusació de Vidal contra Miralles. Això significa que tot el que el prelat féu respecte a aquesta assemblea sinodal jugà també en contra seu. Tindrem oportunitat de demostrar-ho.

Arran, doncs, de la lletra més amunt esmentada de l'arquebisbe de Tarragona, del dia 20, el secretari d'Estat posà de seguida en coneixement del nunci aquella entrevista del P. Soteras amb el cardenal Vidal i Barraquer, en un despatx escrit al finals d'agost.³³¹ Aquí Gasparri afegí encara un altre nom als d'aquells que denunciaven a Roma el bisbe de Barcelona, això és, el del P. Antoni Prat. Conseqüentment, el cardenal Gasparri ordenà a monsenyor Tedeschini que obrís una nova investigació.

Abans de continuar amb la nova investigació que obrí el nunci el mes de setembre de 1929 sobre el bisbe Miralles, voldríem referir-nos als informes –que no arribaren pas a la Santa Seu– sobre aquest mitrat aplegats pel provincial dels jesuïtes catalans, Joaquim Vilallonga, a les envistes de la visita que havia de fer a Catalunya el seu general a finals de 1928 i principi de l'any següent. El P. Vilallonga recollí almenys dos informes, segurament de la mateixa mà, que podria ser la del rector de la Residència dels jesuïtes del carrer Llúria, el P. Joan Guim, als quals caldria afegir el que ell mateix sembla que preparà com a síntesi d'aquest dos, i que va llegir després el P. Ledóchowski.³³²

330. Carta reservada del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Solsona, 15 d'agost de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 14-14v*. De fet, la lletra a què ens acabem de referir porta com a capçalera, posada per Afers Eclesiàstics Extraordinaris, la llegenda: “*Accuse contro Mons. Miralles – Vescovo di Barcellona*”. És el títol donat per AA.EE.SS en la “Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris”, octubre-novembre de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, posz. 759, fasc. 98, ff. 15-16*, de la qual parlarem tot seguit.

331. Despatx núm. 1883/29 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 30 d'agost de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, f. 94*. El reproduceix Vicente CÀRCEL ORTÍ, « Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnaITar* 83 (2010) 405-406. La minuta, AA.EE.SS., *Spagna, 1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 13-13v*.

332. Sembla que es tracti de dos informes aplegats pel P. Vilallonga, “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat) de tres folis i “*Cosas del Señor Obispo de Barcelona*”, (1928) (original mecanografiat) previs al que seria la conclusió, o si volem el tercer informe, del provincial Vilallonga, d'un sol foli. Tot plegat es troba en ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi*.

Intentarem de fer una síntesi d'aquesta informació reunida pel provincial Vilallonga. Així, s'hi assenyala el caràcter o la psicologia del mateix bisbe Miralles, que és «indefinible, per la seva inconsistència i desorientació».³³³ Respecte a la seva activitat i govern diocesà, hom assegura que no sap guardar els secrets que li confien,³³⁴ ni pot tampoc fiar-se del que diu, que és impulsiu en excés a l'hora de resoldre el negoci de la cúria diocesana³³⁵, és igualment expeditiu en passar la santa pastoral visita,³³⁶ actua amb parcialitat respecte de la clerecia, particularment l'extradiocesana,³³⁷ amant del diner i, per això,

333. «*Su personalidad en general es indefinible, tal vez por su misma inconsistencia y o desorientación. Su actividad característica es la necesaria para despachar expedientes burocráticos; ni comprende ni siente problemas generales y comunes, para los cuales es cierto que no se sabe que haya llamado nunca a nadie para aconsejarse o deliberar. El P. Rector ha oído quejas de Canónigos (Drs. Puig y Vilarrubias) por no ser nunca llamados*». “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi*.

334. «También es queja algo general la motivada por *falta de reserva* y por su *flojedad de lengua*; fácilmente en las visitas lo dice todo». “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II b*).

En el segon informe es diu: «1º) Que nadie tiene seguro el secreto que se le confía, y aun suelen decir que con mayor facilidad dice a la persona que entra a visitarle lo que le ha dicho la que acaba de salir». “*Cosas del Señor Obispo de Barcelona*” (1928) (original mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, 1927-1930, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F*.

335. «No parece sincero como se ve, por ejemplo, en el asunto del Sr. Vallet; una cosa nos dice a nosotros y otra distinta a sus partidarios». “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat), ff. 1-2: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi*. «2º) Que uno no se puede fiar de lo que dice, porque lo desmienten los hechos y aun lo que dice a diversas personas de diferente sentir». “*Cosas del Señor Obispo de Barcelona*” (1928) (original mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F*.

336. 2º) Causa mal efecto entre el clero la *rapidez y como oficiosidad* con que hace la visita pastoral, las bendiciones y demás ceremonias reservadas a su carácter episcopal: haciéndolo todo con poquísimo tiempo y sin darse cuenta de nada. – Especialmente censuran su modo de oficiar y celebrar la santa Misa; algunos han dicho, medio en broma, “que no tenía fe”. “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat), f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, 1927-1930, Quaestio catalaunica, Episcopi. II b*).

337. «4º) Es censurada y llama mucho la atención la norma de conducta que sigue con los sacerdotes extradiocesanos, sin distinción de dignos e indignos». “*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*” (1928) (original dactilografiat), f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II b*).

actua estranyament en la seva forma de governar,³³⁸ no té zel i malbarata les obres de l'Església que han costat tant d'aixecar.³³⁹ Al costat de les crítiques sobre el govern de la Diòcesi de Barcelona, s'hi afegeix encara la de la pròpia casa del bisbe Miralles, en la qual permet que la família episcopal adopti un capteniment en què el nostre informador hi veu alguna immoralitat.³⁴⁰ Per acabar, els informes que treballem i que atribuïm als jesuïtes Vilallonga i Guim observen que l'ordinari de Barcelona desprestigia les autoritats eclesiàstiques, sobretot el cardenal Vidal i Barraquer,³⁴¹ i que manté una estranya ambigüitat respecte al "problema català", mostrant-se a favor de la llengua catalana ara beneïnt-la, ara prohibint-ne l'ús.³⁴²

La conclusió d'un dels informes, el que degué escriure el rector Guim, és desolador respecte a la vida i l'obra de Josep Miralles: «*De todas estas cosas se deduce una conclusión de gran importancia religiosa y es que la manera de proceder del Sr. Obispo de Barcelona, no solo no edifica al pueblo cristiano, sino que le desorienta y escandaliza*».³⁴³

338. «3º) Que es muy amante del dinero, y que por esto hace lo que por razones del ministerio no haría». "Cosas del Señor Obispo de Barcelona" (1928) (original mecanografiat) f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F.*

339. «6º) Que no se le ve espíritu, y que por razones pobres, y aun sin razón, malbarata obras de celo que se han levantado con grandes fatigas». "Cosas del Señor Obispo de Barcelona" (1928) (original mecanografiat), f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F.*

340. «3º También es censurada su condescendencia con algunos familiares de su palacio, de quienes se cuentan cosas inmorales. En el seno de su vida familiar, dicen que hay cosas desagradables entre el Mayordomo y secretario [Josep Riera] respecto de la hermana del Sr. Obispo, que suele vivir con él». Joan GUIM, "Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona" (1928) (original dactilografiat), f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II b).*

341. «5º) Que de palabra y de hecho desprestigia a otras autoridades eclesiásticas superiores, sobretodo al Sr. Cardenal de Tarragona». "Cosas del Señor Obispo de Barcelona" (1928) (original mecanografiat), f. 1: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F.*

342. «8º.- Respecto al problema catalán: a) Habla siempre en catalán. Parece disconforme con las disposiciones del Gobierno. Aunque de hecho ha dado disposiciones disconformes con lo que parece aprobar (lo referido a la procesión de la fiesta de Cristo Rey, ya indicado en el anterior informe; ha mandado la predicación castellana en la catedral)». "Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona" (1928) (original dactilografiat), f. 2: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II b).*

343. "Cosas del Señor Obispo de Barcelona" (1928) (original mecanografiat), f. 4: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F.*

Les conclusions o report del P. Vilallonga sobre el bisbe Miralles són les mateixes que hem vist en el dos informes precedents que degué preparar el P. Guim.³⁴⁴ On, potser, insisteix una mica més Vilallonga en el seu informe és en l'anàlisi que fa de les relacions del prelat amb els polítics del moment. Així es refereix al distanciament de l'ordinari de Barcelona amb el Govern per mor de la qüestió catalanista i en l'equilibri que vol mantenir tothora, sobretot, en el delicat camp de les tendències catalanistes i espanyolistes, com hom en deia aleshores.³⁴⁵

Aquest rosari de queixes contra la persona i l'acció del doctor Miralles, més aviat crític, puix que no n'esvaneix cap, està fet per dignes i prudents membres de la Companyia de Jesús a Barcelona,

344. «*El Sr. Obispo de Barcelona. Sus relaciones con el elemento eclesiástico.* Su característica es una manera de ser que podríamos llamar burocrática. La cual se manifiesta en cierto celo exagerado para hacer cumplir leyes y prescripciones de carácter externo, v. gr. en no permitir que los sacerdotes forasteros celebren en su diócesis sin expreso permiso suyo, ni que dentro mismo de su diócesis un sacerdote celebre en una parroquia distinta de la suya sin acudir antes al Prelado, en dificultar mucho que se lleve la comunión en privado a los enfermos, en castigar con suspensión ipso facto por un día a todos los que no acudan al retiro mensual, etc.

Se precia mucho de ser muy despachador de negocios, respondiendo a veces por sí mismo y el mismo día a los asuntos. Esto dicen que le trae algún compromiso que se podría evitar, como la promulgación del último aviso que recibí de la Sagrada Penitenciaría sobre el confesar en catalán.

En general dicen que no se hace amar de sus subordinados y que su gobierno es poco paternal.

Parece que atiende mucho a cosas particulares y que le falta mirada de conjunto, para atender al bien común». Report preparat segurament pel P. Joaquim Vilallonga per a la visita apostòlic del P. Ledóchowski (1829): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II a.*

345. «*Sus relaciones con el elemento político.* El actual Gobierno le trajo a Barcelona, esperando que le ayudaría a extirpar el catalanismo del clero. Pero se dice que no es grato ni a los catalanistas ni al mismo Gobierno. Algunos de los componentes del elemento oficial dicen que dijo de él esta expresión, que yo no puedo certificar que sea histórica: "Nos ha salido una mula que tira coces."

Su norma parece ser el evitar conflictos con unos y con otros, pero no lo consigue. Hace poco le acusaron porque asistió a la función en el Palau de la Música catalana (aunque la verdad es que nadie se había dado cuenta de que aquello pudiera tener algún color político). Ahora le acusan de que se familiariza con un sacerdote, D. Luis Carreras, que estuvo desterrado en Roma por catalanista, y que es muy enemigo del P. Casanovas». Report preparat segurament pel P. Joaquim Vilallonga per a la visita apostòlic del P. Ledóchowski (1829): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II a.*

persuadits, tanmateix, que l'ordinari del lloc no apreciava llur institut: «*Los hechos demuestran ausencia de cariño*» envers la Companyia, sostenen els pares Guim i Vilallonga.³⁴⁶ Podria ser, doncs, que els nostres informadors es deixessin emportar un xic per aquesta manca de sintonia entre els religiosos i el bisbe de Barcelona, al qual desencontre caldria veure-hi i com a raó de pes, el capteniment mostrat per Miralles en relació al reverend Francesc de Paula Vallet, a qui protegí després de la seva sortida de la Companyia de Jesús.³⁴⁷

De les informacions sobre el nostre prelat que li foren presentades al P. Ledóchowski, en parlà el prepòsit general amb el nunci o amb la Secretaria d'Estat? Certament, el bisbe Miralles és esmentat en l'Informe final de la visita del general a les cases dels seus religiosos a Catalunya, però, ¿sortí en algun moment aquesta altra informació, que, en principi, anava destinada a romandre guardada dins del mateix orde de la Companyia de Jesús? No ho podem dir. Expressat d'una altra manera ¿influïren les dades a què ens estem referint en l'ànim de Roma per traslladar el bisbe Miralles a Mallorca?

Tornem ara al fil dels esdeveniments que havíem deixat per uns moments. Després de la carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci, del 20 d'agost de 1929, la qual alarmà el secretari d'Estat amb el seu contingut sobre l'actuació del doctor Miralles, i que reenvià a Tedeschini perquè obrís una segona investigació sobre el Bisbe, el nunci es posà mans a l'obra per aplegar novament més informes sobre el bisbe de Barcelona. Era la segona investigació sobre el mateix tema, Miralles. Així, el mes de setembre de 1929 preguntava a diversos sacerdots: «*Lo que en conciencia y delante de Dios piensa de la actual situación del Excmo. Sr. Obispo de la diócesis de Barcelona*». De les contestes, més el judici particular que de totes féu el nunci, en sortí el llarg despatx enviat al cardenal secretari d'Estat el 25 d'octubre

346. «*Informe sobre el Excmo. Sr. Obispo de Barcelona*» (1928) (original dactilografiat), f. 2: ARSI, *Tarraconensis*, 1404, *Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II b*), devia ser el del P. Guim, i el Report preparat segurament pel P. Joaquim Vilallonga per a la visita apostòlica del P. Ledóchowski (1829): ARSI, *Tarraconensis*, 1404, *Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi. II a*.

347. A aquesta faceta de Miralles ens referirem més avall, en l'apartat *Decebedora aplicació, segons Roma i Madrid, per part del bisbe Miralles dels decrets de les congregacions del Concili i Consistorial*.

de 1929.³⁴⁸ Nosaltres, d'aquest despatx número 4080 ens fixarem solament en aquelles persones consultades que, en informar el nunci es referien a quina fou la captinença del prelat diocesà davant dels decrets de Roma.

D'aquesta manera, el reverend Martí Cagigós, visitador de religioses del Bisbat de Barcelona,³⁴⁹ contestà al requeriment del nunci del 16 de setembre de 1929, el dia 27 del mateix mes.³⁵⁰ Comença, després de contar que els sacerdots de Barcelona qualifiquen llur ordinari com el «Calles» del clergat,³⁵¹ dient que el clero barceloní «que no és catalanista separatista està escandalitzat i entristit per la conducta del Bisbe amb la Santa Seu». L'escàndol prové primer de

348. Despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 33-46. El reproduïx també Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 394-406.

349. *Martí Cagigós i Balda* (Arén, Osca, 1863 – Barcelona 1944) prevere de la diòcesi d'Urgell, on fou professor de Filosofia i de Teologia al seminari. En passar el cardenal Casañas d'Urgell a Barcelona, s'incardinà en aquesta diòcesi (1904), on, també, exercí durant tres anys com a catedràtic de Teologia dogmàtica al seminari, en temps ja del bisbe Laguarda (1918). Nomenat visitador general de religioses pel bisbe Reig i Casanova (1918), ocupà aquest càrrec durant vint-i-sis anys. Fou també examinador sinodal i censor d'ofici. Membre de la comunitat de preveres parroquials de la basílica de Santa Maria del Mar i col·laborador de la Parròquia de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona. La Santa Seu el distingí amb el títol de prelat domèstic, abans de la revolució de 1936. ADB, *Preveres C. 34/2*. Pronuncià la lliçó inaugural del Seminari de Barcelona en 1906, «De natura liberalismi», publicada en el *BOEOB* 49 (1906) 25-67. El nunci Tedeschini diu de monsenyor Cagigós que era «spagnolista certament». Vegeu els nostres treballs «Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 538 i «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *Ibid.* 82 (2009) 308-310.

350. Carta de mossèn Martí Cagigós al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de setembre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837*, fasc. 1, ff. 7-15. La seva resposta és continguda en el despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 33-46. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 395-399.

351. L'apel·latiu Calles es refereix al president de Mèxic, Plutarco Elías Calles (1877-1945), que ho fou de 1924 al 1928 i un dels més grans perseguïdors de l'Església Catòlica. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Persecuciones religiosas y mártires del siglo XX*, Madrid 2001, 103-110. En els cercles militars del general Barrera, capità general, hom deia del bisbe de Barcelona: «En Méjico salió un Calles y en Barcelona un Miralles». Vegeu el nostre article «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 270.

tot per la forma burlesca com Miralles donà a conèixer la circular de la Penitenciària Apostòlica.

*«La mandó leer, a su presencia, en la capilla del Palacio episcopal ante los encargados de todas las iglesias de la capital; y, por los ademanes y la manera de hablar del Sr. Obispo, muchos salieron riendo, haciendo mofa del documento pontificio y aludieron que el mismo Obispo les daba la razón, esto es que el señor nuncio y Roma estaban equivocados».*³⁵²

I aquells mateixos clergues de Barcelona no adscrits al «catalanisme separatista», segons Cagigós, estaven també molestos amb llur ordinari per la forma amb què rebé i donà a conèixer el decret de la Congregació per als Seminaris, de què tot seguit parlarem. Així, el reverend Cagigós assenyala:

*«El rescripto referente al Seminario fue burlado por el mismo señor Obispo, porque, después de leído a los profesores, dijo que no había nada que no lo había advertido; que lo menos que él no lo había advertido; que cuando lo advirtiera lo corregiría y que, así había contestado a Roma; después preguntó a los profesores si había obrado bien. Al siguiente día dos catedráticos contáronme lo sucedido y añadieron: “Ayer el señor Obispo nos enseñó a escamotear y burlar los documentos del Santo Padre”. Es público y notorio que en el Seminario hay profesores separatistas, y alguno nombrado por el actual prelado».*³⁵³

Mossèn Cagigós es féu ressò, igualment, del rumor que corria pels ambients clericals de Barcelona en el sentit que monsenyor Miralles, abans de llegir el rescripte de la Congregació per als Seminaris als professors del seminari barceloní, féu comparèixer a la seva presència el doctor Lluís Carreras, a qui informà de les disposicions d'aquell dicasteri. Hom deia, i així ho repetia Cagigós,

352. Carta de mossèn Martí Cagigós al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de setembre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 7-15.

353. Carta de mossèn Martí Cagigós al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de setembre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 7-15.

que Carreras hauria respost d'aquesta manera a la confidència del Bisbe: «*Como sacerdote lo lamento, porque esto da a entender que en Roma están mal informados; como político, me opongo, porque esto hará más separatistas*». Cagigós donava per probablement certa la resposta de Carreras a Miralles, de manera particular el que Carreras digué: que Roma no estava prou ben informada del que passava a Catalunya. Mossèn Cagigós opina així de l'anècdota de Miralles i de Carreras, és a dir com ben versemblant, «*teniendo en cuenta ciertas condescendencias, en cierta manera, inexplicables, entre el señor Obispo y los catalanistas-separatistas, de los cuales es corifeo el doctor Carreras y también el canónigo señor Llovera*». ³⁵⁴

Un altre dels qui reberen reservats de la Nunciatura fou el P. Josep Mundó, ³⁵⁵ que substituïa en aquell moment el provincial dels jesuïtes d'Aragó, Joaquim Vilallonga. El primer religiós responia al nunci a finals de setembre de 1929. ³⁵⁶ Sobre el P. Mundó, Tedeschini posarà en guàrdia el secretari d'Estat advertint-lo que es tracta d'un «catalanista», com de seguida veurem.

El religiós reconeix la laboriositat i el zel del bisbe Miralles, però també el seu excés d'autoritarisme i altres trets foscos de la seva personalitat, com la manca de sinceritat i de generositat. El primer aspecte es feia palès en la tibantor que mantenia amb el seu metropolità, el cardenal Vidal i Barraquer, motiu pel qual s'oposava

354. Carta de mossèn Martí Cagigós al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de setembre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 7-15.

355. *Josep Mundó i Fló* (Barcelona, 1872 – 1955), jesuïta. Entrà a la Companyia de Jesús en 1889. Ordenat sacerdot a Alemanya en 1905. En 1929 era soci-secretari del provincial, Joaquim Vilallonga. Arran de l'expulsió de la Companyia l'any 1931, estudià teologia a Bèlgica, de 1931 a 1935. Passada la guerra civil fou enviat a Gandia (1940-1945), a Osca (1945-1948) i a la residència del carrer de Roger de Llúria de Barcelona, de 1945 fins la seva mort. Exercí com a director espiritual i altres ministeris. Informació extreta de l'Arxiu Històric Societatis Iesu de Catalunya (AHSIC). Regraciem el P. Francesc Casanovas, director de l'arxiu dels jesuïtes de Catalunya, per la gran quantitat de dades biogràfiques dels religiosos, que no hem pogut localitzar enlloc més.

356. Carta del P. Josep Mundó al nunci Tedeschini. Barcelona, 25 de setembre de 1929 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 36-39. La resposta del P. Mundó és continguda en el despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, *posz. 759*, *fasc. 98*, ff. 33-46. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 403-404.

les obres d'organització comuna a nivell de província eclesiàstica tarraconense. Arribat a aquest punt, monsenyor Tedeschini, en el despatx que conté les informacions del P. Mundó fa notar al cardenal Gasparri que aquesta mena d'obres provincials foren desaprovades per la Santa Seu «*come strumento di catalanismo; ed avverto che questo Vice Provinciale [Mundó] è un catalanista*». ³⁵⁷ Amb aquesta al·lusió a la desaprovació de Roma sobre el treball en comú de la Tarraconense, el nunci es refereix al decret del proppassat 8 de febrer del mateix any de la Congregació Consistorial. ³⁵⁸

També el clergat de Barcelona, continua informant el P. Mundó, acusa llur ordinari de ser «excessivament rígid a l'hora d'aplicar les normes donades per Roma sobre la predicació en català». ³⁵⁹ Aquest simple comentari no agradà a Tedeschini, el qual anotà en un marge de la lletra de Mundó: «*È un catalano!*». Les normes a què acabem de veure que al·ludia el jesuïta eren substancialment les emanades de les congregacions del Concili i la Consistorial. El nunci no comparteix tampoc aquesta observació del P. Mundó i així diu: «*Noto che anche questa ultima osservazione tradisce i sentimenti catalanisti dell'informatore*».

Recollim una última nota del P. Mundó sobre el doctor Miralles, de cara a tenir nosaltres mateixos un element més de judici de la personalitat del Bisbe: «*De su trato con los seglares oigo decir que las autoridades civiles están descontentas de él porque no condesciende con sus pretensiones. Otros en cambio le acusan de lo contrario. Algunas personas celosas querrian ver en él un celo más personal, resuelto y sencillo, favoreciendo más decididamente las obras del divino servicio o interviniendo en ellas como Padre amoroso*». ³⁶⁰

357. Tedeschini diu que Mundó era viceprovincial. En realitat, com ja hem dit en la penúltima nota, era soci-secretari del provincial d'Aragó.

358. Vegeu el nostre treball «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 60-61.

359. En aquesta la lletra de Mundó a Tedeschini, Barcelona 25 de setembre de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 36-39, al costat del que acabem de reportar, escrit amb llapis i de la seva mateixa mà, el nunci hi anota: «*È un catalano!*» f. 38.

360. Carta del P. Josep Mundó al nunci Tedeschini. Barcelona, 25 de setembre de 1929 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 36-39. La resposta del P. Mundó és continguda en el despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espana, 1929-1930*, pos. 759, *fasc. 98*, ff. 33-46.

D'aquesta segona ronda d'informes ordenada per la Nunciatura sobre el bisbe Miralles i el seu govern diocesà, reportem finalment el que contestà, a mitjan setembre de 1929, el dominic asturià, de la comunitat del convent del carrer Bailèn de Barcelona, fra Avelino Valdeparets,³⁶¹ conegut del nunci i de qui el representant de la Santa Seu escoltava els seus consells, particularment els que li donava sobre el catalanisme i la manera d'eradicar-lo.³⁶²

Per a aquest religiós, el Bisbe es va desprestigiant cada vegada més entre el seu clergat, també entre els laics i davant de les autoritats civils i militars: «*En una palabra, se observa fácilmente que tanto el clero como el laicado, los catalanistas como los que no son catalanistas están todos de este Sr. Obispo muy descontentos*». El tema del catalanisme el fa sortir el P. Valdeparets en la seva carta, en dir que ell mateix no s'acosta gaire al palau episcopal «*porque hube de notar allí cierto sabor catalanista, poco agradable para un servidor, adhicto [sic] siempre incondicional, como religioso dominico, al criterio de la Santa Sede y amante de mi Patria*».³⁶³ D'aquesta manera, Valdeparets identificava el catalanisme amb posicions contràries a Roma.

El nunci, en aquest llarg despatx al secretari d'Estat que estem comentant, troba que els testimonis dels enquestats que reporta al cardenal Gasparri no hi fan aparèixer quasi bé gens la qüestió

361. *Avelino Díaz-Valdeparets* (Cartavio, Astúries, 1876 - Barcelona 1965), dominic, fou destinat a diversos convents de l'orde (Salamanca, Padrón, Valladolid, La Corunya, Manacor), en 1910 fou assignat al de Barcelona. En 1928 era predicador general i, en 1929, prior de Manacor fins 1932. Es distingí en el camp de la predicació. Home d'estudi, depenia de pensadors com Balmes i, també, de Donoso Cortés i Vázquez de Mella. Dirigi la revista dominica de Barcelona *El Cruzado* i col·laborà en *Rosas y Espinas*. Agraïm al P. Juan José Gallego Salvadores aquestes dades que ha extret de l'arxiu del Convent de Santa Caterina, on visqué el P. Valdeparets. Vegeu també «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 311-312.

362. A tall d'exemple, vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 311-312.

363. Carta de fra Avelino Valdeparets al nunci Tedeschini. Barcelona, 19 de setembre de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 118-118v. Gran part d'aquesta lletra és reproduïda en l'esmentat despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, *posz. 759*, *fasc. 98*, ff. 33-46. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 404-405.

catalanista, «*di così grande importanza nei riguardi del Vescovo di Barcellona*». La Santa Seu, però, diu Tedeschini, ja ha estat informada a bastament sobre aquest particular «*di non aver bisogno di ulteriori notizie*».

L'acabament del despatx del representant de la Santa Seu, del 25 d'octubre de 1929, és tanmateix desastrós per al doctor Miralles, puix que Tedeschini insinua ja a la Secretaria d'Estat el trasllat del bisbe de Barcelona a Mallorca.³⁶⁴

La impressió que hom tenia a Roma de com el bisbe Miralles regia la seva diòcesi, després de les denúncies que li arribaven, ja fossin les del doctor Viader i, sobretot, la del cardenal Vidal i Barraquer, era en efecte negativa. No oblidem pas, que, entre els components de pes d'aquesta desaprovació, hi entrava també el suport que la Santa Seu creia que el doctor Miralles donava al moviment catalanista i la captinença del prelat a l'hora de rebre la circular de la Penitenciària Apostòlica i els decrets de les Congregacions romanes. Tot això figura expressat així en una "Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris", que degué ser escrita entre els mesos d'octubre i novembre de 1929, després, en tot cas, de les segones diligències fetes pel nunci en relació a Miralles:

*«Già la Santa Sede conosceva la condotta poco corretta di Mons. Vescovo di Barcellona circa la questione catalana, perché egli manteneva un'attività ambigua e perché talvolta trascese a deridere i decreti delle Sacre Congregazioni in merito a non tenerne conto».*³⁶⁵

364. En efecte, Tedeschini indica a Gasparri que Mallorca està vacant i que ha fet deturar la seva provisió en la persona de Bartomeu Caldentey, general dels teatins, proposat ja a Roma: «Ho procurato che si soppradesse la pubblicazione della nomina, senza naturalmente far sospettare il motivo». D'altra banda, el traspàs de Miralles a Mallorca ja havia estat proposat al Bisbe pel ministre de Gràcia i Culte, «nella formula più amichevole e meno insistente». Despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 33-46*. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Ultimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 405-406.

365. "Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris", octubre-novembre de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 15-16*. Porta l'encapçalament "*Accuse contro Mons. Miralles, Vescovo di Barcellona*". Vegeu el nostre apèndix documental núm. 20. Aquestes promemòries se solien encarregar a un oficial especialitzat en el tema que s'havia de tocar del personal de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris o de la Secretaria d'Estat en general.

L'esmentada Promemòria aclareix que la Santa Seu estava informada per la Nunciatura sobre el bisbe de Barcelona, però no fou sinó fins després d'una «reservada informació del cardenal arquebisbe de Tarragona que conegué altres greus càrrecs sobre l'haver del monsenyor Miralles».³⁶⁶ La Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris es referia a la lletra reservada de Vidal i Barraquer a Gasparri del 20 d'agost de 1929, que hem comentat més amunt.

El resultat a què ha arribat el nunci, així ho recull la Promemòria, després de la seva segona investigació sobre Miralles, és pessim: el bisbe de Barcelona és sever ultra mesura, autoritari, despòtic i sense cor envers el seu presbiteri, el qual l'ha batejat amb el nom de “Calles” del clergat barceloní. És un perfecte “funcionari”, ple de si mateix, que mai consulta res a ningú, incapaç de reconèixer els seus errors, amic del seu propi peculi. La seva família episcopal és motiu d'escàndol a tota la diòcesi. Fa les visites pastorals precipitadament, com també les celebracions litúrgiques que ha de presidir. D'altra banda, és «notori i arriba fins a l'escàndol» l'enfrontament que té amb el seu metropolità i és poc cordial amb els seus germans en l'episcopat. Per a acabar aquest rosari de dolor, hi afegirem que el clergat «li té una animadversió tan gran que degenera en odi», els laics participen del malcontent del clergat i les autoritats civils estan en contra seu pel tracte que els dispensa.

A la vista d'aquestes recriminacions, la Promemòria no podia acabar d'altra manera, sinó recollint el suggeriment que féu monsenyor Tedeschini al final de la seva investigació; això és, si la Santa Seu creia oportú d'adoptar la providència de transferir el bisbe Miralles a una altra diòcesi. El nunci, pel seu compte, ja havia fet suspendre la provisió de Mallorca, que estava en curs. Ara la Santa Seu confia que, com ho indica Tedeschini, «no sigui impossible» que el prelat vulgui acceptar la nova destinació al seu país natal.³⁶⁷

Arribem així al 9 de novembre de 1929, quan el cardenal Gasparri disposa ja que Tedeschini procedeixi ràpidament a transferir el bisbe

366. “Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris”, octubre-novembre de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 15*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 20.

367. “Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris”, octubre-novembre de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 16*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 20.

Josep Miralles a Mallorca.³⁶⁸ Pocs dies després, el nunci feia saber personalment al Bisbe, que es trobava casualment a Madrid, la resolució de la Secretaria d'Estat. Miralles, un cop superat l'estupor inicial, acabà acceptant amb obediència a allò que volia Roma. Demanà solament la concessió del títol personal d'arquebisbe, perquè no aparegués així el seu trasllat com un càstig, en anar a una diòcesi menor en comparació amb la que ocupava.³⁶⁹ Pius XI accedí a ambdues peticions.³⁷⁰ La data exacta de la nòmina de monsenyor Miralles és el 30 de novembre de 1929.³⁷¹

Lligats aquests extrems, tot va ràpid. Així, el ministre Ponte podia comunicar a l'ordinari de Barcelona que el Govern i la Nunciatura estaven d'acord per a traslladar-lo a la seva illa nadiua i li demanà la contestació.³⁷² El doctor Miralles li respongué afirmativament l'endemà mateix d'haver rebut la proposta.³⁷³

Creiem que les causes que acabem d'exposar: el govern de la diòcesi i la persistent sospita de burlar les disposicions romanes –amb altres pinzellades del seu suposat “catalanisme”– són, entre d'altres, les que motivaren la destinació de Miralles a Mallorca. I, relacionat

368. Minuta del despatx xifrat del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 9 de novembre de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 47*. Aquesta minuta és la resposta al despatx n. 4080 de Tedeschini a Gasparri, al qual acabem de referirnos-hi més amunt. Sobre el trasllat de Miralles a Mallorca ens remetem a Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 405-406, 165-173.

369. Despatx núm. 4111 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 16 de novembre de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, Spagna 1929, ff. 68-69v*. Tedeschini descriu ací el disgust que tingué Miralles, a la Nunciatura de Madrid, en saber la nova del seu trasllat a Mallorca i com el Bisbe demanà el títol personal d'arquebisbe per no semblar que hi anava castigat. Hi ha la transcripció en Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 172-173.

370. Text amb xifra núm. 16 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 23 de novembre de 1929 (minuta): AA.EE.SS., *Spagna pos. 758, fasc. 97, f. 83*.

371. Despatx núm. 4146 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 5 de desembre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 758, fasc. 97, f. 73*:

372. Carta del ministre Galo Ponte al bisbe Miralles. Madrid, 24 de novembre de 1929 (original mecanografiada): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*.

373. Carta del bisbe Miralles al ministre Galo Ponte. Barcelona, 25 de novembre de 1929 (còpia autògrafa): ADM, *C. 1*. L'expedient de trasllat fou iniciat el dia 17 de desembre de 1929. Despatx núm. 4171 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 17 de desembre de 1929: ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*.

amb això darrer, caldria afegir-hi encara el que significà per a Roma la celebració del sínode diocesà de Barcelona de 1929, com tindrem ocasió de veure més avall.

Deixem aquí el tema del trasllat del bisbe de Barcelona a Mallorca. El reprendrem més avall de manera cronològica en la seva etapa final, quan tractem el tema del nostre apartat *El sínode de 1929 arriba a Roma*. I ara donem per acabada la qüestió de com el doctor Miralles abordà les instruccions de la Santa Seu contingudes en la circular de la Penitenciaría Apostòlica i el que, junt amb això, hem vist sobre el seguiment de Roma i de Madrid d'aquesta qüestió, per continuar tot seguit amb els decrets de les altres Congregacions romanes i el bisbe Miralles.

Decret de la Congregació dels Ritus

Pròpiament no hi ha entre els papers que hem consultat cap referència sobre com el doctor Miralles acollí les disposicions de la Congregació dels Ritus, del 12 de desembre de 1928. Tanmateix, sí que tingué una iniciativa relacionada amb un dels continguts d'aquell dicasteri. Ens referim a la publicació que féu l'any següent d'una circular, del 28 de juny de 1929, sobre l'ús de les casulles neogòtiques, apareguda en el Butlletí oficial de la diòcesi.³⁷⁴

Anteriorment, ja n'havia reproduïda una altra, del mes de desembre de 1926, en la qual la Congregació declarava il·lícita la confecció i ús d'aquells ornaments per a la celebració de la Missa, sense comptar abans amb el previ coneixement i beneplàcit de la Santa Seu.³⁷⁵

En la circular de 1929, l'ordinari de Barcelona hi explica que, si bé la Congregació dels Ritus, en una seva anterior comunicació sobre el tema de què parlem, prohibia la fabricació de casulles que s'apartessin del model tradicional, no deixava prou clar què s'havia de fer amb les que ja estaven en ús o què calia fer quan algú en regalava

374. Josep MIRALLES, *Circular 148 sobre la forma de ornamentos sagrados*. Barcelona, 28 de juny de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona* 71 (1929) 317-318.

375. S. CONCREGATIO RITUUM, «Dubium, de forma paramentorum». Cardenal Vico, Roma 9 de desembre de 1925: *BOOB* 68 (1926) 1926 132-133.

de noves. La resposta a aquestes preguntes per part de la Congregació ja ha arribat en forma d'un nou decret, precisa monsenyor Miralles, del 15 de juny de 1929, dirigit a Barcelona. Aquí queda determinat que els ornaments al·ludits es redueixin a la forma llatina usada fins aleshores, «*reducantur in formam latinam*». El Bisbe, doncs, manifesta que és «*de absoluta imposibilidad de atender a cualquier petición que nos hagan acerca de tan delicada materia*». No deu tractar-se, segurament, d'una qüestió molt complexa, però a nosaltres ens mostra un bisbe Miralles executant el que la Santa Seu ordena.

Podríem dir, per tant, que el doctor Miralles, sense citar el decret de la Congregació dels Ritus, del 12 de desembre de 1928, el fa efectiu a la seva diòcesi aprofitant de les circumstàncies que li sortien al pas.

Decret de la Congregació per als Seminaris

La carta pel cardenal Bisleti enviada pel bisbe Miralles porta la data del mateix dia de Nadal de 1928.³⁷⁶ Hom hi llegeix l'expressió amb què arrenca la lletra, «*Deo gratias!*» –que no caigué gens bé a la Nunciatura, com aviat ho veurem– proclamant que al Seminari de Barcelona, hom no hi podria trobar en aquell moment res del que denunciava el decret de la Congregació per als Seminaris; o el que és el mateix, que no hi havia cap traça de catalanisme. Serà el prelat en persona qui, després de la circular d'aquella Congregació, seguirà encara més de prop la vida del seu seminari i si hi hagués quelcom del que havia assenyalat el cardenal Bisleti, Miralles «ho extirparà el mateix d'arrel».

La Congregació, en principi, donà per bona la informació del Bisbe sobre la no existència d'esperit catalanista al Seminari de Barcelona i anotà en l'informe que fou llegit en l'audiència privada de Pius XI al cardenal Bisleti: «*Barcellona: Nessuno inconveniente. Tutto va bene*».

376. «Deo gratias, nullum ex eis quae Vestra Eminentia reprehendit, nunc invenitur in meo Seminario». Carta del bisbe Miralles al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. Barcelona, 25 de desembre de 1928 (original): ACEC, *Fondo Seminario, Spagna, 14/29*. La còpia autògrafa, en l'ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 1, Regionalismo catalán*. Entre els papers de Miralles hi ha una traducció seva, autògrafa, feta al castellà. ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 1, Regionalismo catalán*.

El nunci Tedeschini ja tindria cura més tard de corregir la impressió d'aquell dicasteri.³⁷⁷

Sobre el pla de la creació d'un seminari interprovincial, el doctor Miralles creu que aquesta iniciativa no seria ni oportuna ni necessària, per mor de la llibertat que podrien prendre's els estudiants lluny del control immediat de llurs bisbes.³⁷⁸

La carta acaba així, amb aquesta expansió de l'esperit del bisbe Miralles: «*Pro restaurationis domo ¡quantum laboravi! Sed usque nunc in vanum. Deus providebit*». Aquestes efusions referint-se personalment als seus grans treballs a favor del seminari de Barcelona no podien ser gaire del grat d'una Congregació de la Santa Seu, com tampoc de la Nunciatura Apostòlica, i més quan el doctor Miralles estava en el punt de mira de la Cúria romana.

Recordem a més, que el P. Bover faria més tard les seves observacions a la Nunciatura sobre la manera com monsenyor Miralles havia llegit davant del seu clergat el decret de la Congregació per als Seminaris, en dir que el prelat «*se lo tomó a broma*»³⁷⁹ i que, amb paraules semblants, s'expressarà també mossèn Cagigós, quan escriurà que el decret sobre seminaris: «*fue burlado por el mismo señor Obispo*».³⁸⁰

Decret de la Congregació del Concili

Amb una breu nota, perquè es trobava lleugerament indisposat, el bisbe de Barcelona justificà la recepció del decret de la Congregació

377. “*Riassunto delle lettere del Vescovi della Catalogna*”. Roma, 1928 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 19/29*.

378. És el mateix que dirà Miralles al cardenal Vidal i Barraquer. Barcelona, 31 de gener de 1929: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Josep Miralles. Barcelona (1925-1930), D4 31*.

379. Carta del P. Josep Bover al nunci Tedeschini. Barcelona, 26 de maig de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, 112-113*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 17.

380. Carta de mossèn Cagigós al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de setembre de 1929 (original autògrafa): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 89.89v*. Llargs fragments d'aquesta lletra de Cagigós són recollits en el despatx núm. 4080 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 33-46*. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931): *AnalTar* 83 (2010) 395-399.

del Concili el dia 9 de gener de 1929.³⁸¹ Aquí es comprometia, per quan es trobés millor, a fer a mans del cardenal Sbarretti, prefecte d'aquest dicasteri, una relació més completa de la situació del seu clergat sobre el catalanisme. Tanmateix, no sembla pas que l'hagués escrit. Segurament, el doctor Miralles ja estava prou ocupat pensant en la convocatòria del sínode diocesà de Barcelona, com aviat tindrem ocasió de parlar-ne.

Una peculiar aplicació del decret de la C. del Concili per Miralles: les "Fórmulas catequísticas"

El bisbe de Barcelona volgué aplicar immediatament les indicacions de la Santa Seu sobre els deures del cristià envers la pàtria, contingudes en el decret de la Congregació del Concili, perquè, eventualment, aquestes nocions catequètiques fossin introduïdes en els catecismes dels infants de Catalunya. El prelat comença a fer-ho, és clar, per la seva pròpia diòcesi.

D'aquesta manera, fou com el doctor Miralles compongué unes "*Fórmulas catequísticas sobre los deberes del ciudadano cristiano con su patria*", que féu publicar en català i en castellà en el butlletí oficial del Bisbat de Barcelona, el 31 de gener de 1929.³⁸² Ja farem observar que hi ha alguna diferència entre les dues versions.

És, per tant, en aquestes "*Fórmulas catequísticas*", on apareixen les categories de les dues "pàtries" que el cristià cal que estimi. Vet aquí el que escriví monsenyor Miralles:

«P. Tenim més d'una Patria?

R. Els nascuts i educats en aquest Bisbat en tenim dues: l'una nomenada gran, ço es: Espanya; l'altra nomenada petita, ço es: Catalunya.

P. Per què hem d'estimar-la?

R. Perque ella ens ha proporcionat tot lo que la nostra vida

381. Carta del bisbe Miralles al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. Barcelona, 9 de gener de 1929: ACC, *Prot.*, n. 5624/29.

382. Josep MIRALLES, «Fórmulas catequísticas sobre los deberes del ciudadano cristiano con su patria»: *BOOB* 71 (1929) 26-29. Recordem que el decret de la Congregació del Concili és del 4 de gener del mateix any i que les *Fórmulas* apareixen en el butlletí del 31 de gener, igualment de 1929.

*té de bo, en la terra; porque així ho vol la Santa Iglesia catòlica, i porque així ens ho aconsellen el Sant Pare, els Bisbes, els nostres pares y mestres».*³⁸³

En la versió castellana de les “*Fórmulas catequísticas*”, en referir-se Miralles a la pàtria «*pequeña*», hi apareix el mot «*Región*», mentre que aquest terme, com ho acabem de veure, no surt pas en la catalana:

*«Los nacidos y educados en este Obispado tenemos dos [de pàtries]: una llamada “grande”, España; y otra, Región de la primera, llamada “pequeña”, Cataluña».*³⁸⁴

Les “*Fórmulas*” tingueren un ampli ressò en la premsa tant d'àmbit català, com en *El Diario de Barcelona* i en *La Vanguardia*, així com a la de Madrid.³⁸⁵ Foren atacades, a més, en *La Voz de Gerona*,³⁸⁶ pel sacerdot integrista Joan Solanas.³⁸⁷

383. Josep MIRALLES, «Fórmulas catequísticas sobre los deberes del ciudadano cristiano con su patria»: *BOOB*, 71 (1929) 7-28. En la nota que acompanya al títol, Miralles mostra també, que les “*Fórmulas*” obeeixen a les instruccions aparegudes en el decret de la Congregació del Concili, per exemple: «In textu catechetico paucae brevesque formulae, viva catechistae voce latius exponendae, inserantur circa officia civis christiani erga patriam tum «magnam» tum «parvam». – Decr. S. C. Concilii 4 ianuarii 1929, II, c)»: *BOOB*, 71 (1929) p. 26.

384. Ens en fa adonar mossèn Bonet i Baltà, que en féu, a més, el següent comentari: «En aquell temps de gran afermament del nacionalisme català, la supressió del mot «Región» a la resposta catalana fou interpretada com una superació del concepte “regionalista” propi de la Renaixença i una adhesió del prelat al concepte “nacionalista” de Prat de la Riva, llavors ja acceptat dins el catalanisme del moment, i, en conseqüència, quedava ja afirmat davant la Dictadura el concepte de “Pàtria catalana” [...]»: Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 357.

385. En l'arxiu de Miralles hi ha retalls sobre les “*Fórmulas*” aparegudes en els periòdics, *Diario de Barcelona*, 1 de febrer de 1929, *La Nau*, 1 de febrer, *La Publicitat*, 2 de febrer, *La Vanguardia*, 2 de febrer, *Las Noticias*, 2 de febrer, *La Veu de Catalunya*, 3 de febrer, *La Razón*, 6 de febrer: ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 1, Regionalismo catalán*. El text de *La Vanguardia*, l'hem trobat també en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, f. 517*.

L'antic president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, les transcriu, en les seves memòries, del *Diario de Barcelona*, Josep PUIG I CADAFALCH, *Memòries*. Edició a cura de Núria MAÑÉ i Josep Josep MASSOT I MUNTANER, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 335-336. Les *Fórmulas* les reproduïxen Joan BONET I BALTÀ,

A part de força citacions de fonts i de bibliografia, el bisbe Miralles vol mostrar en les seves “*Fórmulas*” que la substància del seu contingut és manllevat directament del decret de la Congregació del Concili. Així, respecte d’aquests conceptes sobre les dues pàtries, Miralles precisa en una nota del seu text quina és exactament la seva font; això és, el contingut de la mateixa disposició d’aquella Congregació, quan diu : «*Magnae patriae*», *Hispaniae nempe*.- «*Parvam patriam*», *quae dicitur, seu Catalauniam* (*Decr. S. C. Concilii 4 ianuarii 1929, II*,

L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença, Abadia de Montserrat 1984, 355-357 i Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 62-63.

386. L'article de Solanas, «¿Hay regiones?» surt en *La Voz de Gerona* del 10 de febrer de 1929 i es troba en l'Arxiu de la Nunciatura de Madrid: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4, f. 517*.

387. *Joan Solanas i Calaf* (San Boi de Llobregat, 1862 - 1959), sacerdot de la Diòcesi de Barcelona, tenia el grau de doctor, era beneficiat de la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona des de 1899, almenys, i continuà essent-ho com a mínim fins 1939. En el seu expedient, molt incomplet, de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, hi ha dos llibrets seus: *Mis luchas con nueve obispos*, I, Barcelona, Industrias Gráficas, 1934 i *Mis luchas con nueve obispos o historia de un cisma*, II, Barcelona, Imprenta de la Unión Obrera, 1936. ADB, *Preveres 45/38*. El bisbe Miralles, referint-se al reverend Solanas i a d'altres eclesiàstics, diu que el sotsdiaca Nadal és l'únic que visita la Capitania de Barcelona –vol dir el general Barrera– junt amb el canonge Montagut i un «suspès a divinis», Joan Solanas, el qual és: «*un conjunto de loco y piadoso como el perpetuo subdiacono Nadal*». Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 4 de desembre de 1927 (Al·legat n. 13): AA.EE.SS. *Espanya, 1927, pos. 589, fasc. 5, ff. 57-60v*. En uns informes realitzats en 1929 per la Cúria provincial de Catalunya de la Companyia de Jesús, amb motiu de la visita del seu general, P. Ledóchowski, hom llegeix sobre Solanas, que estava suspès a divinis des del temps del bisbe Laguarda i que assistia als banquets de la Unión Patriótica, que «chismorreaba» en qüestions polítiques i que, a Sant Boi de Llobregat, era un dels directors de la política municipal del Directori militar. Tenia un germà, Antonio, també sacerdot, «que tiene automóvil que guía el mismo y corretea» amb el seu germà, i que participava igualment en la política municipal de llur comú lloc d'origen. A més d'aquest text manuscrit i anònim, n'hi ha un altre de mecanografiat, on es diu que Solanas havia presentat un plet contra el rector de la Parròquia de la Puríssima Concepció, doctor Pau Costas, d'on era beneficiat, i que, sembla, que arribà fins i tot d'intentar d'agredir-lo: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930*. Fou cridat pel nunci Tedeschini durant la seva visita apostòlica a Barcelona. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar 81* (2008) 339-340. A Solanas i a la seva defensa de la llengua espanyola, s'hi refereix Lluís COSTA, «La jerarquia eclesiàstica gironina i la Dictadura de Primo de Rivera»: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 34 (1994).

c)». S'ha inspirat, doncs, palesament en el decret de la Congregació del Concili.

Una formulació massa laxa la de l'ordinari de Barcelona, que disgustà, com és natural, al Govern i a Roma mateix. Així, el capità general de Catalunya, Emilio Barrera, tal com ho explica el mateix Miralles, denuncià al president del Consell de ministres les “*Fórmulas catequéticas*”.³⁸⁸ En conseqüència, el general Primo de Rivera, n'elevà, el 26 de febrer de 1929, al cardenal primat d'Espanya, Pedro Segura, una protesta, en particular sobre les dues nocions de pàtria, verbigràcia les que hem transcrit més amunt. El marquès de Estella deia al cardenal:

*«No parece preciso señalar al elevado criterio de V. E. la impropiedad y el error de estas definiciones que indican “para los nacidos en el Obispado de Barcelona”, la existencia de dos patrias, cosa contraria al concepto y robustecimiento de la Patria única y a la labor que el Gobierno viene realizando con éxito para que desaparezcan ambigüedades perniciosas con las cuales se venía quebrantando hace mucho tiempo en algunas regiones españolas el sentimiento patriótico. Tampoco parece muy completa la exposición de razones que para amar a la patria se exponen en la segunda respuesta transcrita».*³⁸⁹

La protesta de Primo de Rivera no quedà sols en això, sinó que obtingué un reial decret, del 26 de febrer de 1929, pel qual el Rei i el Consell de ministres demanaven al cardenal Segura que el Sant Pare

388. El mateix bisbe Miralles afirma que el general Barrera el denuncià a Primo de Rivera. Així ho digué el prelat al ministre Galo Ponte, això és, que Barrera denuncià les Fórmulas catequéticas «en uno de sus arrebatos de cólera (¡y tiene tantos!)». Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palma de Mallorca*, Milà, 1984, 33. Ho cita també Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 63, el qual autor esmenta igualment Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 355-357.

389. Carta del general Primo de Rivera al cardenal Pedro Segura. Madrid, 26 de febrer de 1929 (còpia): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 509-509v. En el despatx 549/29 del cardenal Pietro Gasparri al nunci Tedeschini, Vaticà 13 de març de 1929 (original), hom pot llegir-hi que fou el cardenal Segura qui envià a Secretaria d'Estat la còpia de la carta escrita per Primo de Rivera el 26 de febrer de 1929: ASV, *Íbid.*, f. 512.

intervingués, tal com ho sol·licita la reial ordre, del 26 de febrer, per «*enmendar la errònea teoria sustentada respecto al concepto de la Patria, por el Boletín [Oficial del Obispado de Barcelona] y evitar que sea divulgada y se extienda entre los fieles católicos de la provincia de Barcelona*». ³⁹⁰

El Govern no estava disposat al fet que la Santa Seu adoptés cap mena de mesura dilatòria respecte a la qüestió de les “*Fórmulas catequísticas*”. És el mateix secretari d’Estat, cardenal Gasparri, que fa saber al nunci que el general Primo de Rivera continuava demanant a la Santa Seu una resposta sobre aquell text del bisbe Miralles. L’argumentació de la protesta civil recolza en el fet que parlar d’aquelles dues menes de pàtria, com ho feia el bisbe de Barcelona, era un concepte absolutament nou a Espanya.

Com a contrapès a les queixes del Govern, el secretari d’Estat, en un telegrama enviat al nunci, el dia 23 de març de 1929, rebla que Miralles funda aquelles expressions sobre les dues pàtries en les mateixes instruccions donades per la Congregació del Concili, que ja coneixem. ³⁹¹ Un bon problema per a Roma, puix que la Santa Seu no deixa de reconèixer en un àmbit molt íntim, que, efectivament, Miralles ha pouat la doctrina de les “*Fórmulas*” de l’eixida d’un dicasteri seu i aprovada, per tant, pel Papa.

Monsenyor Tedeschini, un dia després d’haver rebut el telegrama del cardenal Gasparri, li adreça un llarguíssim despatx sobre el «*Catechismo catalano*». D’aquesta manera responia al darrer de la Secretaria d’Estat, del 23 de març, i en el qual el purpurat demanava al nunci el seu parer sobre com procedir «davant d’aquest nou cas de catalanisme» enfront de les pressions del poder civil que rep la Santa Seu. ³⁹²

Segons el nunci, que sembla que es presenti a si mateix com un expert en el coneixement de la «passió política que agita Catalunya»,

390. La reial ordre del 26 de febrer està copiada en la mateixa carta escrita pel general Primo de Rivera i adreçada al cardenal Pedro Segura. Madrid, 26 de febrer de 1929 (còpia): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 509-509v.

391. Telegrama núm. 284 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Roma, 23 de març de 1929 (còpia): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, f. 514.

392. Despatx núm. 3822 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1928*, pos. 589, *fasc. 15*, ff. 15-19; la minuta, amb moltes correccions de Tedeschini, és en l’ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 838, *fasc. 4*, ff. 515-516. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 21.

afirma que les preguntes i les respostes de l'anomenat Catecisme del bisbe Miralles són evidentment tendencioses sota el punt de vista polític. Responen a l'«educació de les generacions d'espanyols que van creixent a Catalunya». Tothom, diu Tedeschini, sap què significa quan hom parla de pàtria i de nació; en canvi, el llenguatge dels catalanistes i, també, el del bisbe Miralles és ambigu. «*Non è così che la Chiesa Cattolica parla della Patria: così ne parla la Chiesa Catalana*». ³⁹³ Si el bisbe de Barcelona empra l'expressió, «*los nacidos en este Obispado*», és precisament, assegura el nunci, per no haver de dir de manera clara, “els nascuts a Catalunya”, «*e questo il bravo Vescovo di Barcellona voleva dirlo di risulta, ma non sfacciatamente*». ³⁹⁴

Hi ha encara, en opinió de monsenyor Tedeschini, una altra raó que palesa les veritables intencions «*di autentico catalanista*» que té el bisbe Miralles, tot i que el mateix prelat les amagui darrera d'altres pantalles per no ser descobert. Unes motivacions que no escapen, però, a la fina penetració, com sembla creure-s'ho de si mateix, del representant del Papa. És a dir, que monsenyor Miralles s'aprofitaria del decret de la Congregació del Concili del 4 de gener de 1929 –que era d'on sortia el mestratge sobre la «*patria grande*» i la «*patria chica*»– per poder escampar tesis catalanistes que són del grat dels catalanistes.

El capteniment del Bisbe de Barcelona és, doncs, del tot condemnable, perquè actua com un autèntic catalanista i perquè es burla de les disposicions del dicasteri romà esmentat. Res, per tant, d'un acte «*filocatalanista*», afirma el nunci. Res d'un estirabot com els que acostuma a protagonitzar de tant en tant Miralles en la seva «*infinita ingenuïtat*» en aquesta matèria del catalanisme, i que el fa sempre «*presoner dels catalanistes*», tal com el mateix Tedeschini ja havia provat a bastament en l'Informe final de la seva visita apostòlica a Catalunya de 1928. Aquesta vegada, amb les “*Fórmulas catequísticas*”, el bisbe de Barcelona –sentència amb paraules dures el nunci Tedeschini–, ha fet un «*atto di autentico catalanismo e di presa in giro delle disposizioni del Sacro Dicastero*». ³⁹⁵

393. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 16v*. Apèndix documental núm. 21.

394. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 17*. Apèndix documental núm. 21.

395. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, ff. 17-17v*. Apèndix documental núm. 21.

És una acusació realment greu aquesta que Tedeschini fa davant del secretari d'Estat: la d'afirmar que Miralles se'n riu de les disposicions de la Congregació del Concili i més quan el nunci no ignorava pas que el cardenal Gasparri –i ell mateix– era l'autor material dels decrets romans.

No cal admirar-se d'aquelles coses que passen per Catalunya, continua informant el representant del Papa, de manera especial en aquella «hora de ressentiments», com diu el mateix nunci, referint-se amb això a l'ambient creat després de les disposicions romanes sobre la Qüestió catalana. Una circumstància històrica de ressentiment, doncs, en què, fins i tot les persones religioses, com se n'ha adonat el nunci, «*non si fanno scrupolo di criticare le disposizioni della Santa Sede*».

En tractar de la recepció a Catalunya de les disposicions romanes, amb les interessants observacions que acaba de fer, monsenyor Tedeschini concreta encara quina fou la captinença del clergat català respecte del decret de la Congregació del Concili:

*«Il Clero (non è un mistero per nessuno) oppone alle disposizioni del Concilio una resistenza passiva, sperando niente di meno che nelle dimissioni del Cardinale Gasparri! Le quali, secondo, loro porterebbero un cambio nella condotta della Santa Sede verso Cataluña [sic]».*³⁹⁶

Després de fer Tedeschini aquest esment del tema realment delicat –vés a saber amb quina intenció!– dels sacerdots barcelonins que tenen posada l'esperança en la dimissió, ni més ni menys, del cardenal secretari d'Estat, el nunci segueix el seu despatx amb una altra observació de vital importància pel que fa a la consideració que la Santa Seu tenia a monsenyor Miralles i que no és pas exempta de la seva caiguda de Barcelona. Ens referim a la manera com el secretari d'Estat i el nunci perceberen el captinament de Miralles a l'hora d'actuar a la seva diòcesi els decrets vinguts de Roma i, especialment, el de la Congregació del Concili. Vegem què diu sobre això Tedeschini a Gasparri:

396. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 17v*. Vegeu l'Apèndix documental núm. 21.

«E sa Vostra Em.za come il Vescovo di Barcellona comunicò al suo Clero le norme della Sacra Congregazione [del Concili] Seccamente, senza aggiungere verbo quasi per dimostrare che di suo non ci metteva niente. E meno male che di suo non si mise il sorriso malizioso con cui lesse al suo Clero le avvertenze della Sacra Penitenziaria circa le confessioni.»³⁹⁷

En fi, acabada aquesta digressió del cap de la Nunciatura de Madrid que acabem de recollir, monsenyor Tedeschini torna sobre el tema de les “*Fórmulas catequísticas*”. Aquesta vegada, així ho creu el nunci, el doctor Miralles ha manllevat hàbilment algunes expressions del decret de la Congregació del Concili per accontentar la Congregació i, ensems, els catalanistes. «*Così la Congregazione rimane contenta e gabbata, e Cataluña contenta, e per bocca del sacro Dicastero canonizzata!*».³⁹⁸ Vet aquí, doncs, quines són en opinió del nunci les veritables intencions del bisbe de Barcelona a l’hora de compondre aquell afegitó al catecisme de la seva diòcesi. Ras i curt, per a Tedeschini, Miralles és un catalanista al servei d’aquest moviment.

Afegeix encara, en analitzar en concret l’expressió «*patria chica*» utilitzada per la Congregació del Concili i, també, per Miralles, per concloure que el Bisbe l’empra «amb mala intenció» i «per portar l’aigua al seu molí». Això és, segons la manera de veure-ho Tedeschini, «una indignitat»: la de fer servir els continguts del dicasteri romà per pretendre de donar existència jurídica a una «pàtria catalana». Per a aquesta Congregació, com per a l’Església catòlica, conclou Tedeschini, el concepte de pàtria no té equívocs, és la nació, i la nació, ho deduïm nosaltres, és Espanya. La resta és «impropi o tendencios».

I encara una segona observació o pregunta del representant de Pius XI. És aquesta: ¿Havia de recolzar el bisbe Miralles les seves intencions catalanistes, en tractar per al seu catecisme sobre l’amor a la pàtria, precisament en les obligacions religioses, els ensenyaments de l’Església, del Papa i en els decrets de les Congregacions romanes? Al nunci aquesta sola pregunta que ell mateix es planteja i la seva eventual resposta ja li deurien semblar una profanació.

A la vista de tot el que ha exposat al secretari d’Estat, Tedeschini creu que «és natural que ell mateix justifiqui la mala impressió que ha

397. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Espanya, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 17v*. Apèndix documental núm. 21.

causat al Govern» i el sever judici que l'executiu espanyol ha fet de les “*Fórmulas catequísticas*”. No li sembla pas exagerada la reacció que han tingut Primo de Rivera i altres representants del directori militar en preocupar-se perquè, a Catalunya, hom ensenyi, en nom de l'autoritat eclesiàstica, «*teorie che dividono ed abbassano il concetto di patria, facendo del problema regionalista o meglio separatista un mezzo di burla per la Santa Sede e per il suo intervento*».³⁹⁹

Les Fórmules catequètiques s'han convertit finalment, així ho creu la Nunciatura Apostòlica, en suport ideològic al separatisme i en un motiu d'escarni a la Santa Seu, un concepte aquest darrer que es repeteix diverses vegades en l'informe del nunci. És comprensible, doncs, que el primat d'Espanya, el cardenal Pedro Segura, —que pensa en tot aquest afer igual que monsenyor Tedeschini, com ho diu aquest mateix— reaccionés adreçant-se a la Nunciatura i a Roma, tal com li ho havia recomanat de fer el mateix representant del Papa. Per això, cal que la Santa Seu reforci amb la seva autoritat el propi pensament del cardenal Segura, amb orientacions que facin veure de manera palesa al Govern «*che la linea di condotta della santa Sede è logica e rettilinea e non tollera né evasioni, né sogghigni*».⁴⁰⁰

Amb tot aquest bagatge de reserves envers les Fórmules catequètiques, no és d'estranyar que aquestes nocions sobre els deures del cristià envers la pàtria arribessin, des de la Secretaria d'Estat, a la Congregació del Concili, el mes d'abril de 1929, perquè les valorés. Aquest dicasteri començà, doncs, per demanar, a primers d'aquell mateix mes, dos exemplars de les “*Fórmulas catequísticas*”, els quals li foren tramesos promptament pel seu autor. Monsenyor Miralles, en la carta amb què els acompanyava, prevenia ja al cardenal Sbarretti dient-li que les “*Fórmulas*” no havien estat del grat del president del Consell de Ministres, general Primo de Rivera, i se'n defensava.⁴⁰¹

398. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 18*. Apèndix documental núm. 21.

399. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 18v*. Apèndix documental núm. 21.

400. Despatx núm. 3822 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, f. 19*. Apèndix documental núm. 21.

401. Carta del bisbe Miralles al cardenal Sbarretti. Barcelona, 14 d'abril de 1929 (còpia autògrafa): ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 3*. Els dos exemplars foren reclamats efectivament per Roma. Despatx, prot. 2238/29 del cardenal Sbarretti al bisbe Miralles. Roma, 9 d'abril de 1929: ADM, *Íbid.*

Després d'això, sabem que Roma obrí un expedient sobre el text de Miralles aquell mes d'abril de 1929.⁴⁰² Un parell de mesos més tard, el Bisbe rebé una comunicació del prefecte de la Congregació del Concili en què manava que, de les “*Fórmulas catequísticas*”, en fossin expurgats aquells fragments que es referien a la idea de les dues pàtries, que el doctor Miralles deia que tenen els catalans, això és, la «pàtria gran» i la «pàtria petita».⁴⁰³ El que, en realitat, volia salvar Roma –així ho deduïm de la decisió del cardenal Sbarretti– és que de pàtria, pel que fa al nostre tema, sols n’hi havia una, la «gran», Espanya. Monsenyor Miralles acceptà humilment i amb prompte ànim el que disposava la Santa Seu.⁴⁰⁴

En aquest cas de la censura de les “*Fórmulas catequísticas*”, que ens ha ocupat fins ara, sí que podríem dir que triomfaren les pressions del Govern i fins i tot les del mateix nunci. Deu ser per mor de l’expeditiva ordre de Roma que les Fórmules degueren quedar soterrades entre els papers del mateix Miralles i no creiem que no fou donada a conèixer a Barcelona aquella decisió de la Congregació del Concili.

No solament la Santa Seu no tingué per bones les “*Fórmulas catequísticas*”, sinó que també el fidel col·laborador del bisbe de Barcelona, el doctor Lluís Carreras, qualificà les preguntes del catecisme de Miralles de «no oportunes», com ho veurem aviat.⁴⁰⁵

402. “*Appunti circa la formula “Patria grande” e “Patria chica” usata nel Catechismo della Diocesi de Barcellona sui doveri del cittadino cristiano*”. Al damunt d’aquest text mecanografiat hi ha escrit a mà: “*Promemoria spedita a S. E. il Sig. Prefetto della S. C. del Concilio il 15-IV-1929 con un biglietto da visita dell’Emmo Card Segr di Stato*”: AA.EE.SS., *Espanya, 1928, pos. 589, fasc. 19, ff. 3-4*. La resposta a aquesta consulta fou de desautorització de la iniciativa de Miralles.

403. Despatx, protocol núm. 2238/29, del cardenal Sbarretti al bisbe Miralles. Roma, 27 de juny de 1929: (original manuscrit): ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 3*.

404. Carta del bisbe Miralles al cardenal Sbarretti. Barcelona, 7 de juliol de 1929 (còpia autògrafa): ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 3*.

405. Carta del doctor Carreras al P. Enrico Rosa. Barcelona, 7 de desembre de 1929 (còpia autògrafa): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 41, Cartes (carpeta 2)*. De «curioses i sorprenents» i, la resposta sobre la pàtria petita, de «pénible impresion», qualifica també les “*Fórmulas catequísticas*” Antoni Bultó en l’article que li atribuïm, «La Catalogne et le Vatican»: *La Révue de Catalogne* n. 3, 25 de maig – 1 de juny (1929), 181-182. D’aquest personatge i del seu escrit suara esmentat ens n’ocuparem en l’article següent sobre la reacció dels seglars als decrets romans.

Des de la Companyia de Jesús a Barcelona, hom creia igualment que monsenyor Miralles s'havia precipitat en compondre el seu anomenat catecisme sobre els deures polítics del cristià i a l'hora de prendre també altres iniciatives, sense tenir en compte la resta de bisbes de la mateixa província eclesiàstica per tractar conjuntament els decrets romans.⁴⁰⁶

Altres aplicacions del bisbe Miralles del decret de la Congregació del Concili

Assenyalarem a continuació dues mostres més, a part de les ja estudiades “*Fórmulas catequísticas*”, de com el bisbe de Barcelona es proposà d'aplicar les directrius romanes de la Congregació del Concili, del 4 de gener de 1929. Foren les consultes que féu als arxiprestats de la seva diòcesi i la circular “*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*”.

La consulta de 1929 del bisbe Miralles als arxiprestats de Barcelona. Entre els mesos de febrer i abril de l'any 1929, el doctor Miralles tantejà l'opinió dels seus arxiprestes sobre la manera d'aplicar el decret de la Congregació del Concili, que, recordem-ho, és del mes de gener d'aquell any. Així ens consta pel material que hem trobat en l'arxiu particular del mateix Miralles. Es tracta dels arxiprestats de Granollers, Mataró, Piera, Sabadell, Sant Celoni, Terrassa, Vendrell, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú. Tots els arxiprestes enviaren llurs relacions signades al Bisbat.⁴⁰⁷

406. «Los decretos gravísimos que últimamente han enviado las Congregaciones Pontificias dicen expresamente que se dan para que haya unidad entre los Obispos. El Sr. Obispo de Barcelona ha dicho a todos los que han querido oírlo, que él haría en su diócesis lo que quisiera, sin atender a lo que digan o hagan los demás. Y realmente se ha visto un apresuramiento en ejecutar y disponer antes que todos y, cuando se han reunido los Obispos en consulta sobre estos puntos, él se ha excusado públicamente en los días de concurrir, por la razón incongruente del duelo por la muerte reciente de su hermana». “*Cosas del Señor Obispo de Barcelona*”, (1929) (original mecanografiat) ff. 1-2, informe pertanyent al dossier format pel P. Vilallonga sobre els bisbes catalans, amb motiu de la visita apostòlica del P. Ledóchowski a Barcelona: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1930, Episcopi, F.*

407. “*Cuadro estadístico de las parroquias de este arciprestazgo de Granollers*

No sabem prou bé si aquest treball dels arxiprestes cristal·litzà després en algunes orientacions episcopals sobre la predicació, a no ser que es tracti de les contingudes en les circulars del doctor Miralles mateix, “*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*”, del 30 de gener de 1929, i “*Sobre la predicación sagrada*”, del 26 d’octubre de 1930, aquesta segona, un cop apareguda la circular de la Congregació Consistorial. Les estudiarem breument totes dues.

“*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*”. Monsenyor Miralles, a part de les fallides “*Fórmulas catequísticas*”, féu algun moviment més de cara a actuar a la seva diòcesi de Barcelona les disposicions de la Congregació del Concili del 4 de gener de 1929. En efecte, en escriure la circular “*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*”, a finals d’aquell mateix any, recordava als rectors i als altres sacerdots, que tant en la «predicació de la paraula evangèlica, com en l’ensenyament catequètic» ho fessin tothora, segons el que havia determinat el dicasteri romà.⁴⁰⁸

D’aquesta circular, no en diu res el nunci. És estrany, perquè allò que disposava de fer Miralles en les seves «*Previsiones*», hom ho troba en la pàgina anterior del text imprès de les “*Fórmulas Catequéticas*”; això és, en el Butlletí Oficial del Bisbat de Barcelona, d’on les manllevaren tant el Govern, com la Nunciatura per denunciar-les a Roma.

En l’apart novè de les “*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*”, el Bisbe, referint-se a les normes de la Congregació del Concili, feia saber també als rectors de parròquies que les esmentades disposicions «*ya les han sido o serán comunicadas por los respectivos Rvdos. Arciprestes*».

Ens sembla que el que queda clar d’aquestes “*Previsiones*” són dues coses: que el prelat no hi ofereix cap orientació concreta respec-

del Vallés con su relación a la manera y modo de aplicar el decreto de 4 de enero de 1929, dado por la S. Congregación del Concilio”. Hi ha, com hem dit, les relacions dels arxiprestats de Mataró, Piera, Sabadell, Sant Celoni, Terrassa, Vendrell, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú. Foren escrites entre febrer i abril de 1929 i signades pel respectius arxiprestes: ADM, *Bisbe Miralles*, C. 4, llig. 37, núm. 5. *Regionalismo catalán*.

408. Josep MIRALLES, «*Previsiones para el tiempo de Cuaresma*»: *BOOB* 71 (1929) 25. Aquest text el cita també BONET I BALTA, *Església a Catalunya* 357.

te a la llengua de la predicació i de la catequesi, que sí assenyalaven, en canvi, les normes d'aquella Congregació, i que, en tot cas, foren els arxiprestes que les donaren a conèixer a llurs respectius rectors. El motiu del silenci del Bisbe sobre quina llengua emprar en la pastoral, deu ser, segurament, perquè donava per doctrina bona i que calia seguir allò que decretava el Concili de Trento sobre la llengua materna, així com les constitucions sinodals de la Tarraconense.

Amb tot, hem d'assenyalar que Miralles sí que, a la pràctica, restringí, arran de les disposicions romanes, que fos emprada la llengua catalana en actes de dins de les esglésies. Això ho rebla amb força exemples un laic de Barcelona, Antoni Bultó, en un llarg informe en què reivindicava el dret dels catalans a emprar llur llengua, el qual envià a la Secretaria d'Estat en 1929, "*Une information sur la Catalogne*". Tindrem ocasió de tractar-ne més endavant.⁴⁰⁹

Comença dient que abans que el bisbe de Barcelona donés compte del decret del Concili als seus arxiprestes i als superiors de les cases dels religiosos, ja ho havien fet persones vinculats amb les autoritats militars i civils.⁴¹⁰ Antoni Bultó porta a col·lació diversos abusos o restriccions de l'ús del català a la Diòcesi de Barcelona, la majoria dels quals cauen dins de la responsabilitat del mateix ordinari diocesà. Allò que més sembla que causà sorpresa al senyor Bultó fou que les pregàries dels tridus, novenes i altres devocions es fessin en llengua catalana davant d'una assemblea que pertanyia massivament a aquesta parla i, en canvi, després de la intervenció de Roma en la pastoral de la Tarraconense, quan hom arribava al sermó, el predicador es passava automàticament al castellà. Bultó atribueix aquest canvi tan sobtat i nou a l'obra de la Congregació del Concili respecte a la Qüestió catalana i, directament, a l'acció del doctor Miralles a l'hora d'aplicar aquell conegut decret.⁴¹¹

409. Serà en el proper article dedicat a veure la reacció dels laics i dels eclesiàstics als decrets de Roma.

410. «Il est à remarquer que le sens et le fond des décrets de la S. Congrégation du Concile on tété connus à Barcelone par l'intermédiaire des gens liés avec les autorités militaire et civile avant que par les explications que Mgr. l'Evêque en a donné aux Archiprêtres et aux Supérieurs des maisons des Religieux». Antoni BULTÓ, "*Une information sur la Catalogne*." Barcelona 31 de maig de 1929 (original mecanografiat) f. III: ARSI, *Tarraconensis, 1403, Quaestio catalaunica, 1925-1929*.

411. Coses iguals o semblants passaven al convent dels dominics de Barcelona, a la ciutat de Terrassa, a les parròquies de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona, de

Decret de la Congregació Consistorial

Deixem enrere la llarga digressió que acabem de fer sobre el bisbe Miralles i la Congregació del Concili, i passem a veure la resposta de l'ordinari de Barcelona en rebre un altre decret, el de la Congregació Consistorial, el dicasteri que s'ocupava dels bisbes.⁴¹²

La carta del doctor Miralles a la Congregació Consistorial és del 12 de febrer de 1929.⁴¹³ Diu clarament que cap dels continguts del decret d'aquesta Congregació l'afecta com a Bisbe i, una altra vegada, dóna gràcies a Déu per no tenir res a veure amb la Qüestió catalana: «*Nihil in illo* [del decret] *! laus Deo! Ad me attinet*». I si algú li atribueix quelcom, respecte a la seva eventual adscripció al catalanisme, o és que està mal informat o és que el vol calumniar. Per part seva, diu que tothora que segueix el cànon tres-cents trenta-quatre i següents del Codi de dret canònic de 1917, amb zelosa observança.⁴¹⁴

Les declaracions del bisbe de Barcelona foren referides en síntesi al Sant Pare en l'audiència privada que concedí al secretari de la Congregació Consistorial, el 22 de febrer de 1929.⁴¹⁵

Sant Anton de Vilanova i la Geltrú, de la Trinitat de Vilafranca del Penedès, de Sant Esteve de la Garriga, Col·legi de Maria Immaculada, de les religioses del Servei Domèstic de Barcelona, a la capella de la Mare de Déu de la Victòria de la Ciutat Comtal, regida pels jesuïtes, i pel que fa a les predicacions de la Quaresma, que fins aleshores es feien en català i ara, en canvi, en castellà. Antoni BULTÓ, "Une information sur la Catalogne." Barcelona 31 de maig de 1929 (original mecanografiat) ff. IV-XI: ARSI, *Tarraconensis*, 1403, *Quaestio catalaunica 1925-1929*.

412. Una còpia dactilografiada de la circular de la Congregació Consistorial, del 8 de febrer de 1929, és conservada en l'ADM, *Bisbe Miralles*, C. 4, llig. 37, núm. 1, *Regionalismo catalán*.

413. Carta del bisbe Miralles al cardenal Perosi, prefecte de la Congregació Consistorial. Barcelona, 12 de febrer de 1929: ACV, *Espana* 692/28. La còpia autògrafa de Miralles és a l'ADM, *Bisbe Miralles*, C. 4, llig. 37, núm. 1, *Regionalismo catalán*.

414. Es refereix al cànon del Dret canònic de 1927 que tracta de la cooperació que han de prestar els bisbes al Papa i als cànons que defineixen les relacions dels bisbes amb el Pontífex Romà.

415. Així consta en una nota escrita a mà damunt de la carta del bisbe Miralles al cardenal Perosi del 12 de febrer de 1929: ACV, *Espana* 692/28.

La circular del bisbe Miralles “Sobre la predicación sagrada”

El bisbe de Barcelona no oblidava pas que havia d’executar les instruccions vingudes de Roma. Així, en la circular “*Sobre la predicación sagrada*”, que dirigí al clergat barceloní el 26 d’octubre de 1930,⁴¹⁶ i en què donava instruccions sobre aquest tema, recordava junt amb la doctrina del Concili de Trento l’encíclica *Humani generis*, de Benet XV, i que calia seguir, a més, les normes donades anteriorment per la Congregació Consistorial, 18 de juny de 1917, sobre aquest tema tan important en el ministeri sacerdotal i per a la instrucció dels fidels.

Aquí, com ja ens n’hem pogut anar adonant, el doctor Miralles defensa l’ús de la llengua materna en la predicació i en l’ensenyament de la catequesi seguint en això els canons de Trento. No significa pas que el que estem dient hagi de tenir una connotació primordialment catalanista, sinó més aviat pastoral, que no li venia pas d’aleshores. En efecte, força abans del seu episcopat, el catedràtic doctor Miralles suggerí ja la creació d’una càtedra de llengua i d’història mallorquines al Seminari de Palma per a la formació dels futurs predicadors i catequetes.⁴¹⁷ I aquesta fou sempre la norma de la seva actuació episcopal.⁴¹⁸

416. Josep MIRALLES, «Circular sobre predicación sagrada», Barcelona 26 d’octubre de 1930: *BOOB* 72 (1930) 509-512.

417. Així ho hem pogut llegir en el *Bulletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VIII (1914-1915) 115. Aquest número és conservat en l’ADM, *Bisbe Miralles, C. I, llig. 5, Documentos personales anteriores al episcopado*. En el «Plan de estudios» del Seminari de Palma, aparegut en el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* VII (1898) 425, ja es deia tanmateix que la càtedra de literatura mallorquina havia estat confiada al doctor Miquel Costa i Llobera: ADM, *Ibid.* Vegeu també Josep AMENGUAL I BATLLE, *Joaquim Rosselló, Miquel Maura, Miquel Costa i Llobera i mig segle de bisbes mallorquins (1898-1947)*, Palma de Mallorca 2011, 110-111. Agraïm al P. Amengual per les informacions que ens ha donat personalment sobre mossèn Miralles a Palma de Mallorca.

418. Sobre la doctrina de Trento i Miralles, vegeu l’encertat estudi de Josep AMENGUAL I BATLLE, «Plantejaments del bisbe Josep Miralles i Sbert contra la instrumentalització de la llengua a través de l’ensenyant del catecisme», dins: *Segon Congrés internacional de la llengua catalana. VIII, Àrea 7, Història de la llengua*. Edició a cura d’Antoni FERRANDO, València 1989, 239-246. I encara del mateix autor *Joaquim Rosselló, Miquel Maura, Miquel Costa i Llobera i mig segle de bisbes mallorquins (1898-1947)*, Palma de Mallorca 2011, 110-111. Vegeu també Josep MASSOT I MUNTANER *El bisbe Josep Miralles i l’Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 32-37 i el nostre treball sobre la «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 268.

Soprèn tanmateix que, en la circular “*Sobre la predicación sagrada*”, el bisbe de Barcelona no esmenti per res les instruccions de la Congregació Consistorial de 1929, que tracten precisament sobre la predicació i el tema tan sensible de la llengua, i el mitrat es refereixi, en canvi, a una altra de la mateixa Congregació, de l’any 1917. Hom podria pensar que es tracta d’una decisió de prudència per part del doctor Miralles per no exarcerbar els ànims. També seria possible interpretar aquest silenci del Bisbe en concordança amb el contingut secret que tenia el document romà de 1929, que anava adreçat particularment als bisbes i a llur ministeri.

Decebedora aplicació, segons Roma i Madrid, per part del bisbe Miralles dels decrets de les congregacions del Concili i Consistorial

L’aplicació dels continguts de les congregacions del Concili i de la Consistorial foren, sens dubte, el factor que més incidí en la sensibilitat de tothom que, a Catalunya i a fora, estigués ficat en la qüestió eclesiàstica que s’agitava durant aquells mesos de final de 1928 i principi de l’any següent. Ens referim, és clar, als qui havien creat el mateix concepte de la “*Cuestión catalana*” o de la “*Questione catalana*” –diguem que Madrid i Roma– i els de l’altra banda, això és dels qui només veien darrera d’aquesta qualificació afanys provinents de fora de Catalunya, encaminats a la repressió de la llengua del lloc tant en la pastoral de la Tarraconense, com del mateix moviment catalanista.

De fet, després de l’aparició del decret de la Congregació del Concili, hom tenia la impressió a la Ciutat Comtal –quan molts ja parlaven del trasllat del bisbe Miralles a Mallorca– que Roma estava decebuda del prelat. Recordem que així ho posava de manifest al nunci el P. Josep Mundó, en comentar-li que el motiu d’aquell eventual desengany de la Santa Seu es devia, segons el que hom creia, al fet que l’ordinari de Barcelona no hagués executat prou bé les normes sobre la predicació que dictaminaven les congregacions del Concili i la Consistorial.⁴¹⁹ Mossèn Ramon Balcells, a qui el nunci apreciava

419. Del P. Mundó, a qui ens hem referit més amunt, en parlava el nunci Tedeschini en el seu despatx núm. 4080 al cardenal Gasparri. Madrid, 25 d’octubre

molt,⁴²⁰ atribuïa el que hom suposava malestar de Roma envers Miralles al fet que no hagués publicat les disposicions enteres de la Congregació del Concili, sinó que les presentà a la seva manera,

de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 33-46. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931): *AnalTar* 83 (2010) 403-404.

420. *Ramon Balcells i Masó* (Barcelona 1882 – Sant Salvador de Toló, Pallars Jussà, 1937), sacerdot, es formà a col·legi dels jesuïtes de Sarrià i al Seminari Conciliar de Barcelona, doctor en Teologia per la Universitat de la Sapienza de Roma, ordenat sacerdot en 1905, capellà del Col·legi de Loreto (1905-1917), director president del Patronat Social Escolar d'Obreres del Poblet (1907), beneficiat de la Parròquia de la Puríssima Concepció (1916), on succeí el doctor Torras i Bages en el seu benefici que tenia en aquesta parròquia, ecònom de la de Sant Joan de Gràcia (1916-1920), ecònom de la Major de Santa Anna (1920), fundador i director general de la Lliga d'Acció Catòlica de la Dona (1920) i de la Joventut Catòlica Femenina, al mateix any president de la Secció de propagandistes de l'Associació d'Eclesiàstics, consiliari de l'Institut de la Dona Treballadora, consiliari de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica de la Dona (1926), del Sindicat barceloní de l'Agulla (1926) i altres càrrecs. Escriptor prolífic col·laborà en les revistes *El Mensajero del Sagrado Corazón de Jesús*, *Reseña Eclesiástica*, *Hoja Dominical* i d'altres, i és autor de diversos llibres de pietat i de catequesi, de què n'era un expert, i un d'ordre social, *Los Sindicatos*. *Hoja Diocesana* IV (1942) 18: ADB, *Notaria Persecució religiosa n. 401-5, 401-420*.

Tedeschini volia fer bisbe Balcells –vegeu el nostres articles «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 219-223 i «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 522. En efecte, aquesta era la seva intenció, almenys des de 1924. En féu un intent en 1926. Despatx núm. 2396 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 11 de novembre de 1926 (original mecanografiat): ADM, *Bisbe Miralles, C. 2, llig. 8, Nunciatura*. Ho tornà a intentar en 1929 sense sortir-se'n, «perchè a molti sà di catalanismo», deia el nunci. Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 58, 66, 71. Al final, en 1936, Tedeschini obtingué l'aprovació de la Santa Seu i l'acceptació del candidat per esdevenir bisbe coadjutor de Tortosa, tanmateix, pocs dies després, Balcells rebutjà la nòmina per motius de salut. De tot això en tracta monsenyor Vicente CÀRCEL ORTÍ en «Los nombramientos de obispos en España durante la Segunda República»: *AnalTar* 85 (2012) 301-302. Vegeu també d'ID, *II República y la Guerra Civil*, I-2, Madrid 2011, 724-726 (aquí monsenyor Cárcel confon per un moment els noms de Ramon Baucells i Serra pel nostre Ramon Balcells i Masó). Entre els papers de l'Arxiu Diocesà de Barcelona del temps d'Irurita es conserva una fotocòpia del despatx núm. 796 (il·legible) de Tedeschini al bisbe (Irurita ?), Madrid 11 de novembre de 193? (il·legible) en què demana informes sobre el doctor Balcells i un altre sacerdot barceloní, el canonge Sebastià Puig i Puig: ADB, *Notaria Persecució religiosa, n. 401-13*.

diguem que amb parcialitat.⁴²¹ I era això el que pensava també el poder civil.⁴²²

El mateix rei Alfons XIII, en acabar la visita que féu a Barcelona, a primers d'octubre de 1929, quan mancava poc més d'una setmana perquè se celebrés el sínode diocesà convocat pel doctor Miralles, en acomiadar-se del prelat tingué aquest diàleg amb el Bisbe, el qual diàleg reporta el mateix Miralles al nunci, en què recull el que li hauria dit el monarca: «*Señor Obispo: procure que se cumplan los decretos venidos de Roma. –Se cumplen, Señor, al pie de la letra. –Es que, acaso, se hará presión para que no se cumplan. (Y mirándome con interés): Estoy detrás de Vd. (Como si dijese: cuente conmigo)*»». Preguntava després Miralles a Tedeschini si és que ell havia tingut quelcom a veure amb el fons d'aquesta conversa entre el Rei i el prelat.⁴²³ La carta a Tedeschini acaba dient al nunci: «*Cuando “veneris in regnum tuum”, se acordará V. E. I. de mi lealtad*». I Miralles ho degué ser de lleial envers Tedeschini.

Assenyalem de passada que aquesta lletra de Miralles, del 6 d'octubre de 1929, resulta interessant per a veure com eren les relacions entre el bisbe de Barcelona i el metropolità de Tarragona, val a dir, més aviat receloses; fins fer exclamar a Miralles: «*¡Qué lástima esas debilidades de nuestro Metropolitano!*».

Monsenyor Tedeschini, el dia 15 d'octubre de 1929, respongué al doctor Miralles assegurant que les expressions que sortiren en la conversa del prelat amb el monarca sobre el compliment dels decrets de la Santa Seu no tenien cap relació amb la celebració del sínode diocesà, les quals intencions, assegura Tedeschini, «han estat guardades sota el més estricte secret».⁴²⁴

421. Carta de mossèn Balcells al nunci Tedeschini. Barcelona, 26 de desembre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 834, fasc. 1, f. 58.

422. Vegeu l'interès de Primo de Rivera, Magaz i Barrera per una ràpida tramitació dels famosos decrets o el que és el mateix, per la traducció en mesures concretes de la visita apostòlica de Tedeschini a Catalunya, en el nostre article «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929): *AnalTar* 85 (2012) 9-20.

423. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 6 d'octubre de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc.2, ff. 229-231v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 22.

424. Despatx núm. 4065 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 15 d'octubre de 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc.2, f. 244. El Bisbe regreia l'explicació donada pel nunci i afegeix: «Espero reiterarle personalmente mi gratitud durante el próximo congreso de Acción Católica, para asistir al cual lle-

El lleial amic de Miralles, Galo Ponte, a primers de gener de 1930, anava encara més enllà del Rei, perquè no solament aconsellava al prelat que fes complir els decrets de Roma, com li ho digué ja el monarca, sinó que desconfiava que ho hagués fet. Així, des de la intimitat de la mútua confiança i a tall d'examen de consciència li preguntava:

*«¿Fueron exactamente cumplidas las instrucciones de Su Santidad y de las Congregaciones? ¿Llegaron a conocimiento de V. estridencias o resistencias pasivas –rechazo la hipótesis de que V. amparara éstas?, contra aquellas instrucciones? ¿Se tomaron medidas para evitar el incumplimiento y las propuestas? [...] Permítame V. que tenga por cierto que hubo por parte de V. exceso de confianza en que se cumplía lo mandado».*⁴²⁵

L'aragonès, partidari d'aplicar, en sentit més aviat restrictiu, les disposicions de les congregacions del Concili i de la Consistorial sobre l'ús de la llengua catalana, posava com exemple d'incompliment de les esmentades ordres dels dicasteris romans el fet que, durant una visita seva a la Ciutat Comtal, Ponte s'adonà diverses vegades que, en algunes esglésies en què participà de la Missa, la predicació era sols en català. I, en la seva carta, deia al doctor Miralles: «*Lo sucedido pues, me dolió por lo que afecta a V., a quien estimo lealmente, pero no me sorprendió*».⁴²⁶

Encara dins del marc del poder civil no deixem d'apuntar com, quasi bé deu anys després de les mesures sobre la Qüestió catalana

garé a última hora del dia 13 o a primera del 14». Carta de Miralles a Tedeschini. Barcelona, 3 de novembre de 1929 (original manuscrit): ASV, Arch. Nunz. Madrid, 834, fasc.1, f. 245. Fou precisament en aquesta visita a la Nunciatura, a mitjan novembre, que el bisbe Miralles fou assabentat pel nunci del seu trasllat a Mallorca. N'hem parlat ja al començament d'aquest apartat, MONSENYOR MIRALLES, BISBE DE BARCELONA.

425. Carta de Galo Ponte al bisbe Miralles. 2 de gener de 1930 (original mecanografiada): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*. La cita també Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palma de Mallorca*, Milà 1984, 34-35.

426. Carta de Ponte a Miralles. 2 de gener de 1930. Citat per Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palma de Mallorca*, Milà, 1984, 35.

adoptades per Roma, el bisbe Miralles era recordat a l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu per la seva actuació davant dels decrets romans. Així, en un fitxer dels clergues sospitosos, catalans i bascos, hi figura qui ja era aleshores arquebisbe-bisbe de Mallorca en els termes següents:

*«Cuando fue obispo de Barcelona se señaló por permitir a sus sacerdotes que desobedeciesen absolutamente el decreto de la Sagrada Congregación Romana [del Concilio] que daba normas sobre la predicación en castellano o en catalán para Cataluña. “Hacer lo que queráis”, les decía a los sacerdotes catalanistas, “pero a mí no me compliquéis ni me metáis en líos”. Por estas y otras causas análogas hubo de ser expulsado de Barcelona por la Dictadura».*⁴²⁷

Recordem que, amb la mateixa idea de fons –la de la desobediència a Roma–, el marquès de Magaz havia informat a Afers Eclesiàstics Extraordinaris respecte de la Penitenciària Apostòlica i Miralles.

I ja en un camp, més aviat dels rumors i de les xafarderies romanes, ens referim ara al P. Pou que feia partícip al doctor Miralles d'aquelles especulacions sobre la seva caiguda de Barcelona que corrien per la Ciutat Eterna. El franciscà català, Josep M. Pou, funcionari de l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu,⁴²⁸ comunicava en 1930 al bisbe de Barcelona, que, a Roma, hi arribaven queixes contra ell; en concret, a l'Ambaixada d'Espanya i a la Congregació del Concili. Allí, el P. Pou sentí dir de llavis del mateix ambaixador, el marquès

427. Citat per Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 76. Text manllevat de J. M. MARGENAT PERALTA, *El factor catòlic en la construcció del consens del nuevo estado franquista (1936-1927)*, tesi doctoral presentada a la Universidad Complutense de Madrid, 1990, p. 158.

428. *Josep Maria Pou i Martí* (Santa Eugènia de Berga, Osona, 1882 – Roma 1961), franciscà, historiador, catedràtic d'història eclesiàstica medieval de l'*Antonianum* de Roma. Fou arxiver de l'Ambaixada d'Espanya a la Santa Seu (1915-1940) i en publicà l'inventari en quatre volums (1917-1935). Penitencier pontifici del Laterà, intervingué en diverses revistes científiques i al seu naixement, entre les quals l'*Archivo Ibero-Americano*. Té una gran producció literària de caràcter històric i missional de l'orde franciscà. Agustí BOADAS I LLEVAT- Josep MARTÍ I MAJOR, *Josep Maria Pou i Martí: DHEC*, III, 2001, 132. Era de tendència més aviat anticatalanista. Vegeu el nostre article «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar 81* (2008) 373-375.

de Magaz, que «*había tenido noticias de ahí [de Barcelona] que no se cumplían los decretos dados por la Santa Sede sobre predicación y catecismo*». ⁴²⁹ I el franciscà, d'allò que hom deia als dicasteris romans, comentava a Miralles: «*Según me ha dicho un sacerdote que tiene intimidación con gente de las congregaciones, parece cierto que en ellas, principalmente en las del concilio y consistorial, le habían minado el terreno a V. E. con cartas y con habladurías de un consultor español, a quien V. E. ya conoce. Me aseguran que el cardenal Ibarretti [per Sbarretti] se dejó influir por semejantes voces*». ⁴³⁰ Ens sembla que no seria massa aventurat afirmar que el consultor espanyol de què parlava Pou es tractés del català Pere Vidal. ⁴³¹ Aquest jesuïta, en efecte, formava part com a consultor de diverses congregacions romanes, com la del Concili i de la d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. ⁴³² Naturalment, era partidari de les mesures adoptades per aquests organismes de la Cúria i fins era favorable al Govern de Primo de Rivera, ⁴³³ almenys

429. Carta del P. Josep M. Pou al bisbe Miralles. Roma, 5 d'abril de 1930 (original): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*. Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palama de Mallorca*, Milà 1984, 24.

430. Carta del P. Josep M. Pou al bisbe Miralles. Roma, 23 de novembre de 1929 (original): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*. Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palama de Mallorca*, Milà 1984, 23. De Llera dóna la data de l'11 de novembre. El consultor espanyol de Roma, de què parla el P. Pou, podria ben ser el jesuïta Pere Vidal. El mateix P. Pou afegeix que, segons els rumors que sentia a Roma, els jesuïtes eren culpables del canvi episcopal a Barcelona, per no haver-se mostrat ferm Miralles en relació a l'obra del P. Vallet i per no haver anat, així, contra les seves joventuts, les quals feien competència a les convocatòries d'Exercicis espirituals que liderava a Catalunya la Companyia de Jesús.

431. *Pere Vidal i Montfort* (Igualada, Anoià, 1867 – Roma, 1938), canonista, ingressà a la Companyia de Jesús en 1884. Estudià a Tortosa. Catedràtic de dret canònic a la Gregoriana de Roma, on excel·lí per les seves publicacions. Consultor de la Congregació del Sant Ofici i de diverses Congregacions romanes. Josep Maria BENÍTEZ I RIERA, *Pere Vidal i Montfort: DHEC*, III, Barcelona 2001, 668.

432. En 1929 era consultor de les Congregacions del Concili, dels Sagraments, d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, de Seminaris i formava part de la Comissió Pontifícia per a la recta interpretació del Dret Canònic. *Anuario Eclesiástico 1928 14* (1929) 33-35, 39.

433. El jesuïta Ferran M. Palmés, que seria director de la Fundació Balmesiana, de la comunitat del carrer Casp de Barcelona, informava al seu general, P. Ledóchowski, sobre el P. Vidal, del qual deia que, en venir a Barcelona durant el període estiuenc, parlava lliurement de l'aplicació dels decrets de Roma i, a més de

aquest era el que testimoniava el pare Ferran M. Palmés, que fou director de la Fundació Balmesiana.⁴³⁴

El franciscà P. Pou, en la mateixa lletra del 23 novembre, afegeix que, a les Congregacions romanes, hom sentia parlar amb prevenció del Sínode de Barcelona i que les mateixes enraonies insinuaven que, amb motiu de la visita del cardenal de Toledo a la Ciutat Eterna per aquelles dates, fou quan hom decidí el canvi de diòcesi de Barcelona a la de Mallorca. Les acusacions contra el doctor Miralles provenien, segons Josep M. Pou, del baix i de l'alt clergat de Barcelona, «*hasta hacer suponer que ahí (Barcelona) el clero no puede respirar*» i apuntaven també a la transigència del Bisbe envers el catalanisme.⁴³⁵

mostrar-se totalment d'acord amb ells, tenia l'episcopat català per «groller» per no seguir la conducta volguda pel Govern respecte al català en la predicació i la catequesi: «P. Petrus Vidal, aestivo tempore dum hic versabatur, multam etiam protulit imprudentissime in domo cujusdam Parochi Barcinonensis. Inter alia vehementer improvavit confirmationem factam recenter ab Episcopis Provinciae Tarraconensis, decreti jam existentis de conciodando et catechismum docendo lingua cathalaunica, et de recitandis orationibus cathalaunicae in scholis, dicens Episcopos non respondere attentionibus quas erga illos habet actuale Gubernium, et illos defecisse ab officio urbanitatis vel comitatis (que habían cometido una grosera falta de urbanidad al contestar así al Gobierno, que les pedía mandasen que no se predicase en catalán). Hoc etiam audientibus magno schandalo fuit, eo magis quo Pater dicebat se esse bene informatum, eo quo Romae degeret, et poterat scire multa quae hic ignorabantur». Ferran M. PALMÉS, "Informe al preposit general Wlodimir Ledóchoswki". Sarrià-Barcelona 6 de gener de 1929. "*Informatio de Petre Palmés, a semetipso*" (original mecanografiat): ARSI, *Tarraconensis, 1401, Quaestio catalaunica, 1925-1929, Personae SJ, P. Palmés*. El P. Batllori assenyalava Vidal dient que tingué alguna actitud integrista. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1ª i 2ª part 8, Monestir de Montserrat 1971, 57, 63.

434. *Ferran M. Palmés i Vilella* (Lleida 1979 – Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 1963), jesuïta i psicòleg. Entrà a la Companyia de Jesús en 1900, professor de psicologia (1912), organitzà un laboratori psicopedagògic a Sarrià (1925) i fou un dels iniciadors de la psicologia experimental a Espanya. Després de l'expulsió del jesuïtes de l'any 1932 continuà el seu magisteri a Aviliana (Tori), en tornar a Espanya, fou director de la Fundació Balmesiana (1939). La seva obra més coneguda ha estat *Psicología experimental i filosòfica* i té molts articles no signats a l'*Enciclopedia Espasa*. Josep M. BENÍTEZ, *Ferran M. Palmés i Vilella: DHEC*, III, Barcelona 2001, 17.

435. Carta del P. Josep M. Pou al bisbe Miralles. Roma, 4 de novembre de 1930 (original): ADM, *Bisbe Miralles, C. I.* Luis de LLERA ESTEBAN, *Relaciones entre la Iglesia y el Estado desde la Restauración hasta la guerra civil de 1936. El archivo Miralles de Palama de Mallorca*, Milà 1984, 24.

Encara que no sigui objecte del nostre interès –que és ara la decebedora aplicació dels decrets per part del bisbe Miralles, segons la percepció de Roma– portem ací a col·locació altres dos motius que deuen haver de sumar-se eventualment a les queixes que la Santa Seu podia tenir contra aquest prelat.

Deixem de banda el que ja sabem sobre el govern del doctor Miralles de la Diòcesi de Barcelona –un aspecte de tant de pes pel Vaticà–, així com el conflicte que generaren les seves *Fórmulas Catequísticas*, i passem a assenyalar l’anècdota del Palau de la Música Catalana, protagonitzada involuntàriament pel doctor Miralles. En efecte, poc temps després de la visita de Tedeschini a Catalunya, finalitzada el mes de maig de 1928, i poc abans que sortissin els decrets que ja coneixem, el bisbe Miralles féu saber a Pius XI que, a Barcelona, hom havia organitzat una vetllada missionera al Palau de la Música Catalana. Al Papa l’epítet de “Catalana” aplicat al Palau de la Música no li agradà gens i determinà que ho manifestessin al Bisbe, i així ho executà el cardenal Gasparri.⁴³⁶

La comunicació de Roma arribà a Miralles, a través de la Nunciatura, el mateix dia de l’acte que havia de tenir lloc al Palau de la Música, puix el Bisbe havia estat passant pastoral visita a Sant Ginés de Vilassar, al Maresme; era, doncs, ja tard per canviar de local. El prelat s’excusa davant del nunci i li diu que ell no ha estat pas l’organitzador d’aquella vetlla missional, i que el Palau de la Música Catalana havia acollit altres manifestacions de caràcter religiós amb

436. «Faccia sapere Vescovo che circostaza palacio musica Catalana non è stata soddisfazione Santo Padre». Telegrama xifrat n. 267 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà 19 d’octubre de 1928, «ore 22» (original transcrit i mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid 838, fasc. 3, f. 421*, la minuta, en AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931, pos. 589, fasc. 14, f. 10*. Tedeschini ho fa saber per carta a Miralles: «El mismo señor cardenal Secretario de Estado me encarga de comunicar a V. E. que la circunstancia de “Palacio de la música catalana” no satisface al Padre Santo. Deseando que este Pontificio parecer servirá de norma para V. E. [...]». Despatx n. 3497 de Tedeschini a Miralles. Madrid, 20 d’octubre de 1928 (original mecanografiat): ADM, *Bisbe Miralles, C. 2, llig. 8, Nunciatura*. La minuta, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid 838, fasc. 3, f. 420*. A aquest episodi es refereix també Josep MASSOT I MUNTANER, «El bisbe Josep Miralles davant la Dictadura, la República i la Guerra civil», dins: *Contribució a la història de l’Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà*. A cura d’Albert MANENT, etc., Abadía de Montserrat 1983, 288.

la presència, fins i tot, de distingits purpurats i bisbes, àdhuc del mateix marquès d'Estella.⁴³⁷

L'exculpació i la defensa que d'ell mateix féu monsenyor Miralles sembla que irrità Tedeschini, almenys així hom pot deduir-ho del despatx que féu a mans del secretari d'Estat, el 29 de novembre de 1929, puix s'expressa així: «*Monsignor Vescovo dimostra o finge di non aver capito, e perciò fa vedere di non aver voluto capire*».⁴³⁸ Novament, la Santa Seu percebia en Miralles un acte de murrieria i de desobediència en el sensible tema del catalanisme.

Tampoc és la nostra intenció deturar-nos per ara en la complexa i

437. «Esto manifestado, debo añadir que yo no he estado más que una sola vez en el “Palau de la Música Catalana”, indisputablemente el mejor local católico de la ciudad, para ver la película de la Peregrinación de Lourdes [...] que el Palau fue fundado con el objeto de educar masas corales cristianas que contrarrestaran los célebres revolucionarios Coros Clavé, que se habían adueñado de Cataluña y extendían su acción democrática a toda España y parte de América meridional; que a coros catalanes revolucionarios se oponían cantos catalanes ortodoxos; que en dicho Palau se han cantado la Misa del Papa Marcelo y sinnúmero de composiciones gregorianas». Miralles refereix després que al Palau s'hi celebrà en 1919 el Tercer Congrés Nacional de Música Sagrada, presidida pels cardenals de Valladolid i de Sevilla i altres prelats; en 1913, la festa de la Caritat, amb els bisbe de Barcelona i Buenos Aires, La Plata, etc.; en 1917, la festa de la Premsa Catòlica, amb el bisbe Reig i Casanova; en 1918, la sessió necrològica de Benet XV, presidida pel cardenal Vidal i Barraquer i altres bisbes catalans; també, al mateix any, la Setmana Ignasiana, amb la participació del general Primo de Rivera. La lletra acaba així: «Cuando V. E. I. se digne honrarnos con su visita, si no tiene inconveniente en ello le enseñaré el Palau [...] verá V. E. I. comprobado el adagio: “el nombre no le hace a la cosa”». Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Sant Genís de Vilassar, 23 d'octubre de 1928 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid 838, fasc. 3, ff. 416-419v*. Damunt de la carta de Miralles hi ha escrit de mà de Tedeschini: «O non ha capito [Miralles] o non ha voluto!».

438. «Seguendo le istruzioni comunicatemi col venerato cifrato distinto dell'Emm.za Vostra Rev.ma, del numero 267, non ho mancato di partecipare a Monsignor vescovo di Barcellona che la circostanza “Palacio Musica *Catalana*” non era del sovrano gradimento del Santo Padre. Anzi, poichè il cable fu consegnato con qualche ritardo, e si era alla vigilia della serata, per maggior sicurezza ho comunicato Monsignor Vescovo per telefono ciò che Vostra Em.za mi partecipava [...] Monsignor Vescovo mi ha scritto poi una lettera con la quale dimostra o finge di non aver capito, e perciò fa vedere di non capire: difatti tende a giustificare *sotto l'aspetto morale* la scelta del locale in parola, sebbene per telefono e per iscritto io avessi accennata o sottolineata, come era nel cable di Vostra Em.za, la parola *catalana*: il che ben definiva il vero aspetto della questione». Despatx núm. 3638 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri: AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931, pos. 589, fasc. 14, ff. 36v.-37*.

extensa qüestió del suport que el bisbe Miralles hagués pogut donar al reverend Francesc de Paula Vallet, un cop aquest sacerdot sortí de la Companyia de Jesús i deixà en conseqüència la direcció de l'Obra d'Exercicis Parroquials, a la qual el religiós, que l'havia fundat, li havia donat també tanta esplendor. En recollirem sols un aspecte; això és, com disgustà a Roma l'ambigüitat que veia en Miralles a l'hora de fer tornar l'esmentat ex jesuïta, de Barcelona, on es trobava temporalment, a la seva nova diòcesi adoptiva de Salto, a l'Uruguai. Abans de prosseguir diguem que la Conferència Episcopal Tarraconense prengué l'acord, el 6 de febrer de 1929 d'evitar que el reverend Vallet residís a Catalunya, perquè la seva presència era nociva per a l'Obra d'Exercicis Parroquials, que estava en mans dels bisbes.⁴³⁹

El general de la Companyia de Jesús ja escriví, el 20 de febrer de 1929, al cardenal Gasparri sobre «els gravíssims inconvenients» que presentava la presència d'aquell sacerdot a la diòcesi de Sant Pacià, on era per a visitar la seva mare, malalta i, potser, per tramitar de quedar-s'hi. El mes d'abril el pare general s'adreçà a monsenyor Giuseppe Pizzardo i li féu saber que Vallet era encara a Barcelona i que «*con grande veemenza sta movendo agitazioni contro la Compagnia, e nuoce assai alla bellissima opera degli Esercizi Spirituali chiusi*». El P. Ledóchowski diu clarament al substitut de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, que Miralles protegeix Vallet i que ha afirmat obertament que no el farà fora de la seva diòcesi si no rep ordres de Roma».⁴⁴⁰ Immediatament, el secretari d'Estat escriví al nunci, perquè enviés *quam primum* el reverend Vallet a Salto.⁴⁴¹

Un altre cop, monsenyor Tedeschini informà a Roma que el doctor Miralles, en lloc d'executar allò que ve de la Cúria romana, en aquest cas l'allunyament de Vallet de la diòcesi barcelonina, presentà al mateix nunci «*varie scuse o, se vogliamo essere generosi, varie ragioni per le quali aveva permesso al P. Vallet di risiedere nella*

439. Conferència Episcopal Tarraconense. Tarragona, 6 de febrer de 1929]: AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer*, D13, 18.

440. Carta del general dels jesuïtes Ledóchowski a monsenyor Pizzardo. Roma, 10 d'abril de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931*, pos.589, fasc.19, ff. 6-7.

441. Despatx núm 754/29 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 15 d'abril de 1929 (minuta): AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931*, pos.589, fasc.16, ff. 8-8v.

diocesi de Barcellona».⁴⁴² Per la seva banda, el doctor Miralles, segons Tedeschini, assegurarà que obeiria, però no perquè la presència del P. Vallet fes mal als jesuïtes i als seus Exercicis, que és del que es queixava el nunci, sinó perquè aquest sacerdot era «un os fora de lloc» a Barcelona, segons expressió emprada per Miralles. Aquest raonament del prelat no agradà gens al representant de la Santa Seu. En conseqüència, el P. Vallet obeí la decisió del Bisbe de fer-lo tornar a l'Uruguai. Solament expressà a monsenyor Miralles que «ho sentia per la meva senyora mare, anciana i amb el braç trencat».

El nunci, continua explicant la història de Vallet al secretari d'Estat, i diu que ja feia temps que havia desaconsellat el Bisbe d'incardinar-lo a Barcelona; però, al final, seguint Miralles la seva política de voler mantenir-se ell mateix al bell mig de les balances per a contentar tohom, «ell rigidíssim i tan despietat» a l'hora de no voler incardinar cap sacerdot foraster a la seva diòcesi –comenta Tedeschini–, concedí al P. Vallet de poder residir, sense incardinar-lo, a Barcelona.⁴⁴³

I la conclusió del nunci d'aquest afer del P. Vallet, que involucrava el doctor Miralles, no podia ser bona pel mitrat. Vet aquí el que, de tot plegat, trameté Tedeschini al seu superior, el secretari d'Estat:

*«Così abbiamo avuto anche in questo oggetto tanti casi di quella curiosa politica del Vescovo di Barcellona, alla quale ho dovuto accennare parecchie volte i miei antecedenti rapporti e che non è certo destinata a fare bene in una situazione così delicata come quella di Cataluña e in particolare di Barcellona».*⁴⁴⁴

442. Despatx núm. 3882 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 2 de maig de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931, pos. 589, fasc. 19, f. 14v*. La minuta, l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 858, fasc. 3, ff. 400-403v*.

443. «E Mgr. Vescovo accettò, in apparenza, la indicazione che mi aveva chiesta; ma seguendo la solita peculiarissima sua politica del “bilancino”, dopo aver rifiutata la incardinazione al Vallet, egli che è sempre non soltanto rigidissimo ma perfino spietato nel rifiutare che siano in Barcellona sacerdoti estradiocesani concesse allo stesso Vallet di continuare a risiedere in Barcellona il che praticamente agli effetti dell'azione del Vallet, è lo stesso». Despatx núm. 3882 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 2 de maig de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931, pos. 589, fasc. 19, f. 14v*. La minuta, l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 858, fasc. 3, ff. 400-403v*.

444. Despatx núm. 3882 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 2 de

Mals informes, doncs, per al bisbe Miralles els que sobre ell arribaven a Roma de part de monsenyor Tedeschini.⁴⁴⁵

maig de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931, pos. 589, fasc. 19, ff. 12-14v*. La minuta, l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 858, fasc. 3, ff. 400-403v*.

445. Hi ha un ampli dossier sobre el P. Vallet en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 858, fasc. 3, ff. 327-432*. El recollim amb el mateix ordre que l'hem trobat, sense haver-lo estudiat ni haver-nos-hi entretingut gaire. Hi ha papers sobre els cooperadors parroquials del Cor de Jesús. Hi ha encara una síntesi de las "Constituciones de los cooperadores parroquiales de Jesús Rey". Data de rebuda, 20 de desembre de 1928 (ff. 369-371); "Schema di Costituzioni dei Cooperatori Parrocchiali del Cuore di Jesu [sic i corregit així]" Romae, 24 Maii in festo Mariae Auxiliatricis 1928 (ff. 372-392). Tots dos textos són mecanografiats, sense data ni signatura. Carta de Fernando Damiani, vicari general de Salto, a Tedeschini. Roma, 13 de novembre de 1928, en què demana al nunci que s'interessi pel P. Vallet. Li envia una promemòria. Li ofereix d'entrevistar-se amb el comte Luis de Tyward-Brzynski (393-303v.). Despatx núm. 3606 del nunci Tedeschini a Fernando Damiani. Madrid, 27 de novembre de 1928 (minuta). Resposta del vicari general: no pot intervenir en el cas P. Vallet (394). Carta del bisbe Miralles a Tedeschini. Barcelona, 17 de juny de 1928 (original). Parla de la salut de Vidal i Barraquer i de les gestions que fa monsenyor Damiani en nom del seu bisbe a favor del P. Vallet. Li diu que els seus hereus seran Barcelona i la Santa Seu, ben subratllat en blau i vermell (395-396v.). Carta de Miralles a Tedeschini. Barcelona, 25 de maig de 1929 (original). Informe que el P. Vallet no ha trobat lloc al transatlàntic per a Amèrica i que sortirà en el pròxim vaixell. Afegeix que, durant estada Barcelona, no ha exercit cap ministeri. Li ha estat indicat a més que, en visitar la seva família, a Sant Andreu de la Barca, no passés per l'església del poble. A Barcelona, vivia al Torrent de les Flors, 134 (397-398v.). Carta del P. Vallet a Tedeschini. Barcelona, 8 de maig de 1929 (original), es veu obligat a sortir d'Espanya per incardinar-se a Salto, però ha vingut a Espanya pels treballs preliminars de la fundació Cooperadors parroquials: «Yo procuré varias veces salirme de la Provincia Eclesiástica Tarraconense donde mi presencia estorbaba a cuantas personas aspiraban a quedarse con alguno de los jirones de la que fue Obra grande de los Ejercicios Parroquiales. Toda desavenencia dentro de ella, toda resistencia de alguno de sus elementos por más natural y legítima que fuese, había de atribuirse a inspiración mía; ni bastaron mis largas ausencias de Barcelona para persuadir lo contrario.» (399v.) Parla que alguns estan torbats per la seva fundació, però Vallet creu que és voluntat de Déu (399-399v.). Carta de Tedeschini a Vallet. Madrid 12 de maig de 1929 (minuta) (400). Despatx núm. 3882 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 2 de maig de 1929 (minuta). El nunci respon despatx 754/29, que ja coneixem: ha transmès a Miralles que, en haver-hi queixes contra Vallet, l'enviï «al piú presto possibile» a la seva diòcesi d'Uruguai. Miralles creu, segon que li ha dit el nunci, que Vallet és ara a Barcelona «un hueso fuera de su sitio». Però Miralles, des de juny de l'any anterior, volia que Vallet s'incorporés a Barcelona i així li ho demanava al nunci. S'hi oposava el provincial dels jesuïtes. Tedeschini ho comunica a Miralles per dissuadir-lo d'incardinar Vallet a Barcelona i li recorda les disposicions anteriorment preses pels Bisbes de la Tarraconense de no admetre religiosos secularitzats en llurs diòcesis.

I com ja ho havíem anunciat, a continuació ens ocuparem del Sínode de Barcelona de 1929, que té a veure tant amb el tema dels

Miralles, segons el nunci, «fa il bilancino» i permet l'estada a Barcelona de Vallet. «Cosi abbiamo avuto anche in questo oggetto tanti casi di quella curiosa politica del Vescovo di Barcellona, alla quale ho (403) dovuto accennare parecchie volte i miei antecedenti rapporti e che non è certo destinata a fare bene in una situazione così delicata come quella di Cataluña e in particolare di Barcellona» (400-402v.). Carta de Miralles a Tedeschini. Barcelona, 30 d'abril de 1929 (original). Ha comunicat l'ordre de la Secretaria d'Estat al P. Vallet, «que la ha recibido con toda humildad y reverencia, no diciendo más que: “lo siento por mi Sra. Madre, anciana y con el brazo roto”». (403). Nova carta de Miralles Tedeschini. Barcelona, 24 d'abril de 1929 (original). Fa saber que ha rebut les lletres comenatícies del bisbe de Salto i que ha fet cridar el P. Vallet «porque no era persona grata al Emmo. Metropolitano y a otros Prelados de esta Provincia, que antes tanto le habían favorecido y puesto por encima de las nubes». Quan torni de la vista pastoral, cridarà un altre cop a Vallet i li dirà que abandoni la diòcesi. «Respecto al motivo alegado por mi metropolitano, permítame V.S.I. que haga más reservas: me alegraré mucho de que se vaya el Rdo. Vallet, pero no por lo que daña la Obra de Ejercicios, sino porque le considero aquí como un hueso fuera de sitio adecuado. Conozco la génesis y el desenvolvimiento de la acción contra él, y de ella solo celebro el resultado. Debo a V.S.I. etc. leal indicación, dictada por mi conciencia de sacerdote» (404-404v.). Despatx núm. 754/9 de Gasparri a Tedeschini. Vaticà, 15 d'abril de 1929 (minuta). El general de la Companyia, Ledóchowski, l'acusa d'anar contra els Exercicis espirituals tancats. És evident, diu, que Miralles protegeix el P. Vallet (405-405v.). Despatx núm. 3866 de Tedeschini a Miralles. Madrid, 20 d'abril de 1929 (minuta). Comunica al Bisbe el contingut del despatx anterior de Secretaria d'Estat (407). Carta de Miralles a Tedeschini. Barcelona, 1 de juny de 1928 (original). Envia un document sobre la sortida i suspensió de P. Vallet (408-408v.). Sembla que hi ha el que seria la resposta del nunci (410-410v.). Carta, sembla, del jesuïta, P. Guim, al P. Fernando Fuster (director de la *Revista de Estudios Eclesiásticos*). Barcelona, 11 de juny de 1928 (original). Envia la carta del pare provincial: «El Sr. Vallet está aquí desde anteayer, y nos va a dar guerra por mucho tiempo, si el Sr. no lo remedia». El cardenal Vidal i Barraquer diu que el nunci sigui advertit que Vallet el vol anar a visitar. Converses del cardenal amb Miralles. Vidal i Barraquer sospita de connivència entre Miralles i Vallet (413-414). Carta de Joaquim Vilallonga al P. Fuster. Manresa, 12 de juny de 1928. Demana que Fuster visiti el nunci abans que el P. Vallet i li transmeti el missatge de Barcelona: les causes per les quals el Sr. Vallet fou separat de l'Obra d'Exercicis; aquí parla de més coses privades del P. Vallet, de les seves visions i del perill que, si tornava a intervenir eventualment en l'Obra d'Exercicis, «se deslizara en alguna de las faltas antiguas, que hasta ahora han permanecido ignoradas» (415-416). Hi ha una “Promemòria sobre l'acceptació del P. Vallet a la Diòcesi de Salto”. Aquí hom llegeix, que «las faltas del P. Vallet, me aseguró dicho General, que él estaba convencido que no habían sido faltas formales, sino sólo materiales» (417). Hi ha encara diversos al·legats.

decrets romans, com amb els disgustos que causà a la Santa Seu envers el bisbe Miralles i que no deixen de tenir el seu pes en la presa de decisió de traslladar-lo a Mallorca.

El Sínode diocesà de Barcelona de 1929 i els decrets de Roma

L'ambient romà era ja prou advers a Josep Miralles a causa de la manera com la Santa Seu creia que el prelat rebé els decrets de les Congregacions romanes. Un altre element que vindria a exacerbar més aquella situació fou la convocatòria que féu d'un sínode a Barcelona. És el que ara estudiarem.

El cardenal Vidal i Barraquer avisà ja al cardenal Gasparri, el 15 d'agost de 1929, que monsenyor Miralles havia creat una comissió secreta per preparar dins de pocs dies la celebració d'un sínode diocesà de Barcelona.⁴⁴⁶ No és el moment, segons el parer de Vidal Barraquer, d'aplegar un sínode, ja que, en una Dictadura, no sembla pas que l'Església pugui tenir prou llibertat. A més, les seves eventuais conclusions podrien molestar els uns i els altres, i motivar reclamacions del Govern. Seria millor que aquella assemblea fos convocada un parell d'anys o tres més tard, «*pues el presidente del Consejo [de Ministres] ha declarado públicamente y de manera oficial que antes de dos años habrá terminado la dictadura*».⁴⁴⁷ Vidal i Barraquer no pot evitar d'al·ludir la peculiar manera d'actuar de l'ordinari de Barcelona.⁴⁴⁸

446. Efectivament, la convocatòria del Sínode diocesà es féu el 15 d'agost de 1929, «Edicto de indicción del Sinodo Diocesano»: *BOOB* 76 (1929) 369-371. El decret de la indicció del sínode és comentat per Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 259-360.

447. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Gasparri. Solsona, 15 d'agost de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 14-14v. Encapçalant la lletra hi ha sobreafegit «*Accuse contro Mons. Miralles – Vescovo di Barcellona*». La carta de Vidal i Barraquer la reproduïx, manllevada de la minuta conservada a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 66-67. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 165-166.

448. «d) entre las disposiciones sinodales que se den, puede haber alguna que cause molestia a los fieles o a la dictadura, y aquellas se atribuirán a presión de las autoridades civiles sobre el Obispo, y éstas a finalidad política o deseo de complacer al pueblo; d) este último caso es muy probable que motivase una reclamación del

El cardenal Gasparri envià uns dies després un telegrama reservat, el 26 d'agost de 1929, al nunci Tedeschini en què l'informava de manera confidencial dels suggeriments que Vidal i Barraquer li havia fet. El metropolità de la Tarraconense –reportava Gasparri–, se li havia mostrat preocupat per «*eventuali difficoltà date le condizioni regionali e modo di agire il Vescovo [Miralles]*». ⁴⁴⁹

Intervenció de la Santa Seu. Monsenyor Tedeschini respongué immediatament al cardenal Gasparri, el 29 d'agost de 1929. ⁴⁵⁰ El nunci es mostra palesament molest per l'actitud del cardenal Vidal i Barraquer, segurament perquè no s'havia adreçat primer a ell mateix, representant del Papa a Madrid, en lloc d'anar manifestant al secretari d'Estat la seva inquietud respecte a les intencions de monsenyor Miralles sobre el sínode que pensava de convocar. De fet, Tedeschini s'apressa a dir al seu superior, que ell estava ja ben assabentat de les intencions de Miralles, perquè el mateix Bisbe ja havia comunicat a la Congregació del Concili la seva voluntat de celebrar el sínode i que ell, el nunci, havia intervingut indirectament en aquesta qüestió.

Adverteix també Tedeschini a Gasparri, que cal prendre amb cautela la desconfiança amb què Vidal i Barraquer parla del sínode, ja

Gobierno ante la Santa Sede, lo cual siempre es enojoso y debe evitarse; verdad es que la Santa Sede podría salvaguardarse obligando a enviar el proyecto sinodal a Roma, para examinarlo previamente, pero es mucho compromiso, pues atendida la manera de actuar de aquel Sr. Obispo, se haría público y toda la responsabilidad recaería sobre la Santa Sede, como ha sucedido, varias veces, en asuntos análogos, lo que es muy de lamentar». Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Gasparri. Solsona, 15 d'agost de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 14-14v.*

449. «Cardinale Vidal comunica confidenzialmente progetto Vescovo Barcellona tenere sinodo diocesano mostra? [sic] andamento se ne preoccupa per eventuali difficoltà date le condizioni regionali e modo agire Vescovo». Telegrama núm. 9, xifrat i reservat, del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini (còpia). Vaticà, 25 d'agost de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, f. 217*. Una altra còpia del text del telegrama és en AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 217*. La minuta, en AA.EE.SS., *Ibid.*, f. 17.

450. Despatx núm. 4001 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri (original mecanografiat). Vidiago (Llanes, Oviedo), 29 d'agost de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 19-20v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 23. Vicente CARCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 386-387.

que el cardenal, aclareix el nunci, no està en bones relacions amb Miralles, en part perquè el Bisbe, recentment, ha hagut de posar fi a tantes ingerències de l'arquebisbe de Tarragona a Barcelona i és per això, que el purpurat s'hi deu haver predisposat en contra: «*Anche in questo caso sembra ragionevole il credere che le disposizioni di animo dell'Emmo. nel prevedere e giudicare non siano senza passione*». ⁴⁵¹ Afegeim ací per part nostra que tampoc Tedeschini tenia bones relacions amb Vidal i Barraquer. Aquesta situació canviarà en esdevenir-se la República.

Sorprenentment, potser per reacció a l'alarma donada per l'arquebisbe metropolità de Tarragona, Tedeschini no veu dificultats en la celebració del sínode, bo i en el context de les «condicions regionals de Barcelona i de Catalunya». I torna a la càrrega contra Vidal i Barraquer presentant-lo ara, com altres vegades, com a catalanista:

«Vorrà forse l'Emo Signor Cardinale riferirsi a possibili riprovevoli atteggiamenti del clero di Barcellona in relazione al movimento catalanista e alle recenti disposizioni della Santa Sede? In questo caso non è precisamente il Cardinale Vidal che possa mostrarsi sinceramente preoccupato, date le sue idee ed i suoi precedenti in materia di catalanismo». ⁴⁵²

Tot sumat, prossegueix Tedeschini, les dificultats amb el projectat sínode sols podrien venir de les manifestacions que hom pugui fer durant la seva celebració o bé per deliberacions «*non conformi alle saggie ordinanze della Santa Sede*», referint-se amb això darrer, és clar, als decrets romans. La solució davant d'aquesta eventual dificultat la troba el nunci en el fet que la Congregació del Concili adverteixi al bisbe Miralles recordant-li que aquelles recents disposicions de la Santa Seu «*non si devono ne tergiversare ne eludere*» i que les «temudes decisions» del sínode han de ser aprovades per la

451. Despatx núm. 4001 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri (original mecanografiat). Vidiago (Llanes, Oviedo), 29 d'agost de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 19v*. Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 386-387.

452. Despatx núm. 4001 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri (original mecanografiat). Vidiago (Llanes, Oviedo), 29 d'agost de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 19v*. Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 386-387.

corresponent Congregació, «*che potrebbe ben negare la Superiore approvazione* [del Papa]». ⁴⁵³

Reflexionant encara sobre el sínode de Barcelona i sobre les recents normes de les Congregacions romanes, el nunci, corregint i completant l'anterior despatx de finals d'agost, n'escriu un altre, el 3 de setembre de 1929, aquesta vegada a monsenyor Giuseppe Pizzardo, secretari d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. ⁴⁵⁴ Aquí monsenyor Tedeschini retoca el que havia dit abans al secretari d'Estat, ja que, en tractar-se el de Barcelona d'un sínode i no d'un concili provincial, el Bisbe no caldrà que demani cap permís superior per a publicar-ne les actes; per això ara, diu Tedeschini –canviant, doncs, de parer–, que no seria sobrer que la Santa Seu, tenint en compte l'excepcionalitat d'aquells cinc decrets adreçats a Catalunya, suggereixi a monsenyor Miralles que l'assemblea sinodal no toqui aquells temes sobre els quals s'havien ja pronunciat els dicasteris romans. ⁴⁵⁵

Efectivament, el secretari d'Estat, cardenal Gasparri, recull el consell de Tedeschini i demana al nunci, el 10 de setembre, que insinuï a l'ordinari de Barcelona «*che il Sinodo non si occupi di quelle materie a cui ha messo mano la Santa Sede in quella regione*». ⁴⁵⁶

Torna, doncs, a dirigir-se el nunci al bisbe Miralles, amb el despatx

453. Despatx núm. 4001 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri (original mecanografiat). Vidiago (Llanes, Oviedo), 29 d'agost de 1929: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 20v*. Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 386-387.

454. *Giuseppe Pizzardo* (Savona 1877 – Roma 1970), fou substituït de la Secretaria d'Estat per als Afers Ordinaris i secretari de Xifra (1921-1929), arquebisbe titular de Nicea i secretari, el 7 de juny de 1929, de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, fins el 13 de desembre de 1937, en què fou nomenat cardenal, i prefecte de la Congregació per als Seminaris (1929-1968). Giuseppe de MARCHI, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*. Prefazione di Mons. Antonio Samorè, Roma 1957, Roma 1957, 13-15, 25-26.

455. Despatx núm. 4009 del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Comillas, 3 de setembre de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 21-20v*. La minuta és en ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, f. 218*. El despatx 4009 de Tedeschini el transcriu Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 387-388.

456. Despatx núm. 1962/29 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Vaticà, 10 de setembre de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, f. 225*. La minuta és a AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 22A*. Vegeu Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 167.

4017, del 16 de setembre, amb un to més aviat personal, i li diu que considera superflu recordar-li el que ja li havia comunicat la Secretaria d'Estat respecte la marxa del futur sínode. Això significava per a Tedeschini que la pròxima assemblea sinodal no havia de tocar els temes ja clarificats pels decrets romans i, a més, que no en fossin publicades les actes sense el permís de la Santa Seu:

*«Secundando una indicación del Emo. Sr. Cardenal Secretario de Estado, pues de mi parte lo hubiera estimado superfluo, tengo el honor de comunicar a V. E. que la Santa Sede vería con agrado que de los estudios y de las deliberaciones del próximo Sínodo de esa Diócesis, se excluyeran los puntos que se refieran a materias que hayan sido objeto de las últimas disposiciones de la Santa Sede en esa región».*⁴⁵⁷

Vet aquí una instrucció de la Nunciatura que després seria canviada girant-la com una mitja des de la Secretaria d'Estat.

El despatx del nunci és respost pel Bisbe tranquil·litzant-lo, perquè, ell mateix, ja ha procurat de prevenir els desigs de la Santa Seu. Amb tot, per un descàrrec seu més gran, li fa a mans els esquemes del sínode que s'havia de celebrar del 16 al 18 d'octubre, *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis*.⁴⁵⁸ Li explica igualment, per què convoca el sínode. El bisbe Miralles, en efecte, volia reunir-lo, car estaven a punt de complir-se els deu anys de la celebració del darrer i, segons la normativa eclesiàstica, actes com aquell havien de ser convocats cada deu anys.⁴⁵⁹

457. Despatx núm. 4017 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 16 de setembre de 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 219. El despatx original es troba a l'Arxiu Diocesà de Mallorca. L'ha vist també Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 64. Aquest text del despatx de Tedeschini el copia Miralles en la carta que li adreçarà el 16 d'octubre. Més avall ens referirem a aquesta lletra. Vegeu ara el nostre apèndix documental núm. 26.

458. *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis indictae die 15 Augusti 1929 celebrandae diebus 16 ad 18 Octobris sequentis*, Barcelona, Editorial Políglota, 1929, 135 p. N'hi ha un exemplar al fons del Seminari d'Història Eclesiàstica Contemporània, Fundació Mn. Joan Bonet i Baltà, de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona, amb anotacions del mateix mossèn Bonet, a la mateixa Biblioteca Episcopal i a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

459. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 18 de setembre de 1929 (original autògrafa): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, ff. 220-220v.

Aquestes propostes del sínode, que el bisbe Miralles posa a les mans del nunci Tedeschini i que féu repartir igualment entre els sacerdots més rellevants del Bisbat, perquè manifestessin llurs punts de vista sobre els punts proposats de bell antuvi. Fins i tot, l'*Specimen* és publicat deixant una pàgina en blanc al costat de cada una de les impreses, per a facilitar precisament allò és a dir, que hom pugui palesar personalment llurs suggeriments sobre els temes a debatre. Les propostes sinodals s'agrupen entorn de l'esquema clàssic dels concilis i sínodes: sobre la fe, la disciplina, el culte i beneficis i béns eclesiàstics. No citen ni un sol cop, com ja ho ha explicat el bisbe Miralles, els decrets romans de 1928 i 1929.

Les pàgines de l'*Specimen*, ho hem pogut comprovar, contenen un gran aparell crític, amb notes –amb cites freqüents del magisteri pontifici–, del dret canònic i de temes de dret públic eclesiàstic, i d'actualitat com els que es refereixen als concordats de Romania i Lituània, a penes signats aleshores entre aquests països i la Santa Seu.⁴⁶⁰ Conté a més moltes propostes per ajornar la pastoral, com tot allò que té a veure amb l'Acció Catòlica, l'acció social de l'Església i la renovació litúrgica. Tracta també qüestions de menys pes, però igualment actuals, com ara l'ús, per part dels eclesiàstics, de vehicles de tracció, tal com automòbils, motos, motocicletes, que condueixen ells mateixos, i sobre la passió que despertava en general entre la societat els moderns esports com el futbol i la gimnàstica.

Per part nostra pensem que, sense que les propostes del Sínode esmentin per a res les recents instruccions vingudes de Roma, no deixa de recollir-les –sembla que amb fidelitat– al·legant per això els costums antics de la Diòcesi de Barcelona. A tall d'exemple, esmentem el que diuen sobre l'acolliment dels fidels per part dels confessors, pel que fa a la llengua en què han de ser escoltades les confessions,⁴⁶¹ l'ús del

460. *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis*, n. 30, p. 9 i n. 31, p. 11. El Concordat entre la Santa Seu i el Regne de Romania fou signat el 7 de juliol de 1929 i el de Lituània, el 27 de setembre de 1927.

461. «Dei indignationem incurret et ab omnibus licentiis ministerialibus ipso facto suspensus manebit sacerdos qui facultate praeditus ad confessiones audiendas in hac dioecesi non ea lingua in confessione utatur in qua sese poenitens exprimit, semel ac illum confessor sat cognoscat ut eam intelligere possit. Si vero poenitens sese expresserit in lingua, quam confessor non sat cognoscit ut quae ipsi ab illo dicuntur capere valeat, humaniter et humiliter hoc confitenti notum faciet, confessionem intercipiens et alium innuens sacerdotem, quem aptum censeat ad

català en la predicació i en l'ensenyament de la doctrina,⁴⁶² el catecisme bilingüe,⁴⁶³ la necessitat de la censura episcopal per part dels clergues a l'hora de publicar llurs escrits,⁴⁶⁴ la prohibició de confeccionar casulles neogòtiques sense l'aprovació expressa de la Santa Seu.⁴⁶⁵

poenitentem intelligendum»: *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus II, De Divini Verbi ministerio, capitulum I, De praedictione in genere, lit., h, p. 11.* D'aquesta conclusió del sínode, en tractarem més avall, en referir-nos a l'oposició de la minoria a les resolucions sinodals. Observem, però, com aquesta conclusió sembla referir-se als qui abusen en el sagrament de la Confessió tant pel que fa a la llengua catalana com a la castellana.

462. «Etsi, iuxta traditionem et normas Ecclesiae (30) ac veterem morem Dioecesis, ipsis consentaneum, divini verbi paedicatione generaliter fiet lingua catalaunica, populi ac regionis propria, meminerint Parochi, praesertim urbani et nominatim Barcinone, in Evangelii explanatione, quod est peculiare parochi officium, ad normam Canonis 1344 ea lingua utendum esse qua fideles loquuntur, vel quam saltem percipiant. In paroeciis igitur ubi adsunt multae familiae quae linguam suam tantum percipiunt Evangelium utraque lingua, scilicet catalaunica et hispana vel castellana, separatim est exponendum, Idem dicatur, quoad dicatur, quoad linguae usum, de aliis sacris concionibus. Spiritualis fidelium proventus sit in hac re unica norma»: *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus II, De Divini Verbi ministerio, Caput I, De paedicatione in genere, lit. C, p. 9.* «In institutione catechetica pueris tradenda, tam in scholis quam in ecclesiis, idem sit textus, nempe catechismus dioecesanus iuxta praescriptum in n. 13. Quae quidem institutio ex Concilio Tridentino (*Sess. XXV de Ref., c. 7*), ex Synodis Provincialibus et ex Litteris Episcoporum Catalauniae, lingua materna est impartienda, (9) pueris nempe e familiis catalaunicis lingua catalaunica, pueris vero e familiis castellanis lingua castellana»: *Ibid., Pars I, De fide Catholica, capitulum IV, De catechetica puerorum institutione, n. 53, p. 23.* En general, hom podrà veure aquesta doctrina exposada al llarg de tot el *Titol II, capítol I, p. 3-13.*

463. «Pro adultorum et infantium institutione catechetica, decreta renovamus et confirmamus venerabilium Praedecessorum nostrorum, declarantes Catechismum a sanctae memoriae Pio Papa X pro dioecibus Romanae Provinciae Ecclesiasticae edita, tamquam textum officiale in hac Nostra dioecesi; et praxi eiusdem Nostrae dioecesis inistentes statuimus quod hic textus in duplici eius versione catalaunica scilicet et hispana [...]: *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus II, De Divini Verbi ministerio, Caput I, De paedicatione in genere, lit. C, p. 10.*

464. *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus V, De paedicationibus et scriptoribus, caput. II, De scriptoribus catholicis, n. 133-140, p. 79-82.*

465. *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars III, De cultu divino, Titulus I, De cultu divino in genere, caput. VI, De sacra suppellectili, art. I, lit. f, p. 29.*

Tenim, a més, la impressió que el sínode de 1929 tracta d'unes propostes de renovació i d'eficàcia pastoral, algunes molt actuals, segons les circumstàncies del moment. El punt més conflictiu, però, era –així ens ho sembla i, també, al nunci– el que es refereix a l'ús de la llengua catalana.

En contestar monsenyor Tedeschini al darrer despatx del cardenal Gasparri, amb el seu del dia 21 de setembre de 1929,⁴⁶⁶ i a la vista dels esquemes del projectat sínode de Barcelona, el text del *Specimen Synodi Barcinonensis*, que ja tenia al seu poder, la sensació del nunci és desoladora. El representant de la Santa Seu opina, doncs, que el Bisbe de Barcelona ha tocat volgudament els continguts dels decrets romans sobre Catalunya i, el que és pitjor, per burlar-los. Vet aquí les seves paraules:

*«Non solo non si sia evitato di entrare nelle materie già trattate per Cataluña [sic] dai diversi Dicasteri della Santa Sede, ma vi sia entrato senza neppure citarle, e peggio ancora, senza osservarle, o per lo meno lasciando la cosa in balia delle antiche disposizioni, generiche e non rispecchianti le vere necessità e condizioni locali».*⁴⁶⁷

Aquesta impressió sobre la desobediència i fins d'engany del doctor Miralles que tenia ja Tedeschini, es va veure refermada encara més per la informació que li acabava de fer arribar el P. Ramon Sarabia, superior dels redemptoristes de la Ciutat Comtal.⁴⁶⁸ Aquest

466. Despatx núm. 4032 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 21 de setembre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 23-24v. La minuta, ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, ff. 223-224. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 24. Igualment, Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 388-390.

467. Despatx núm. 4032 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 21 de setembre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 23-23v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 24.

468. *Ramon Sarabia* (Pola de Lena, Astúries, 1875 – Madrid, 1958), redemptorista, fundà a Barcelona la primera comunitat a Catalunya de la Congregació del Santíssim Redemptor i en fou superior de 1926 a 1933. Destacà com a predicador i gaudi d'una gran popularitat. Té diversos escrits, com el recull dels seus sermons i conferències, i les seves catequesis. És autor del llibre *¿España es católica?* (1940) en què tracta de la sinceritat de la pràctica religiosa després de la guerra civil. *Ramon Sarabia: DHEC*, III, Barcelona 2001, 403. Pedro SANTIDRIÁN, *El Padre Sarabia escribe su historia (1875-1938)*, Madrid 1963.

religió, que en aquell estiu de 1929, es trobava predicant a Astúries, alerta el nunci dient-li que en l'esborrany de les qüestions que havia de tractar aquella assemblea, a la qual el redemptorista havia estat igualment convidat d'assistir-hi per delegació del seu provincial, «*no se han tenido en cuenta muchas cosas relacionadas con los decretos recientes de Roma en la llamada Cuestión catalana*». Tem, a més, el P. Sarabia, que la insistència en l'ús de la llengua catalana, encara que sigui seguint el Dret canònic vigent, provoqui algun conflicte amb les autoritats civils.⁴⁶⁹

Per tot plegat, el nunci sentència en la seva lletra al secretari d'Estat que les decisions dels dicasteris romans són per al bisbe Miralles «lletra morta» i, si la Santa Seu no hi posa remei, aviat ho seran també per a tota l'assemblea sinodal. Monsenyor Tedeschini enumera a continuació quins són els punts que sobresurten com a perillosos en el *lineamenta* del sínode de Barcelona. Així, els esquemes no fan ni el més lleuger esment de les decisions dels decrets de Roma sobre Catalunya. A més, donen suport a alguns dels seus enunciats sobre citacions del Concordat de Lituània, «*già tanto sfruttato dal catalanismo*».⁴⁷⁰ Finalment, els esquemes sinodals repeteixen «vells errors» com, per

469. Carta del P. Ramon Sarabia al nunci Tedeschini. Pola de Siero, 19 de setembre de 1929 (original mecanografiada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2*, ff. 222-222v. Forma part com a al·legat al despatx núm. 4032 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri: AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, *fasc. 98*, ff. 25-25v. Junt amb la seva lletra i a tall de document annex, el P. Sarabia fa a mans del nunci l'esquema en llatí del sínode, de 32 pàgines. Vegeu el nostre apèndix núm. 24.

470. El 27 de setembre de 1927 fou signada una Convenció de Lituània amb la Santa Seu. A aquest conveni, s'hi referí igualment Carreras en el seu "Informe en defensa de la llengua catalana" com a defensa del dret natural i sobrenatural que els fidels tenen de rebre l'ensenyament religiós en llengua materna. Vegeu el nostre article «La Visita apostòlica de 1928 de Tedeschini a Barcelona»: *Anal Tar* 81 (2008) 295 i 512. De l'influx d'aquesta fórmula lituana sobre l'avantprojecte de Concordat amb la Santa Seu preparat pel Ministeri d'Estat espanyol de l'any 1937, en parlen Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, *Arxiu Vidal i Barraquer*, IV/4ª part, Abadia de Montserrat 1991, 1437. El concordat amb Lituània el publicà la revista del Foment de Pietat Catalana de Barcelona, *El Bon Pastor*, que segur que llegia, com molt clericat català, el mateix Carreras. *El Bon Pastor*, I (1928) 84-93. A la situació de Lituània pel que fa al dret de la llengua de les minories, es refereix mossèn Ricard Aragó i Turón (sota el pseudònim Ivon l'Escop), en tractar de la comunicació del 12 de maig de 1922 d'aquell país a la Societat de les Nacions sobre el règim de protecció de drets de les minories nacionals. IVON L'ESCOPI, *La llengua de l'Església*, Barcelona (1930), 193-195.

exemple, que la predicació «*generaliter fiet in lingua catalaunica*», mentre consta, afegeix el nunci, «*che fino a trent'anni fa la predicazione che potrebbe dirsi di lusso, si faceva in castigliano, ed è stata in questi 30 anni sbandita*». ⁴⁷¹

Això darrer ja ho havia consignat el visitador apostòlic en la seva «*Inchiesta in Catalugna*», és a dir, que l'ús recent de la predicació en català era un «costum nou», introduït pel catalanisme polític feia més d'un quart de segle. Aquesta observació de Tedeschini sobre el canvi operat en els darrers trenta anys a la Tarraconense, pel que fa a la predicació en llengua castellana cal relacionar-la també amb una de les propostes de l'Informe final de la visita de 1928, que era la següent en la seva rotunditat: «*Che tornino dico, allo statu quo ante, di trenta anni fa, le cose della Chiesa; perché delle altre cose non dobbiamo occuparci*». ⁴⁷²

Com a resposta, el secretari d'Estat, el 4 d'octubre de 1929, envia una còpia del despatx de Tedeschini, a què acabem de referir-nos, al secretari de la Congregació del Concili. Li comunica que el nunci a Espanya es lamenta que els esquemes del sínode de Barcelona no tinguin en compte les «conegudes prescripcions» d'aquesta Congregació sobre el catalanisme: «*non si sia tenuto conto delle note prescrizioni di cotesta Sacra Congregazione sul Catalanismo*». Amb aquesta observació, Gasparri es refereix de manera explícita al tema de la predicació i de l'ensenyament del catecisme en llengua catalana. A més a més, feia arribar a aquella Congregació l'*Specimen Decretorum Synodi Barcinonensis*, perquè, en ser aquell afer competència d'aquest dicasteri, el pugui estudiar. ⁴⁷³

471. Despatx núm. 4032 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 21 de setembre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 23-24v. Apèndix documental núm. 24. Igualment, Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 388-390.

472. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 495-496, 595-596.

473. Despatx núm. 2181/29 del cardenal Gasparri al cardenal Sbarretti, secretari de la Congregació del Concili. Roma, 4 d'octubre de 1929 (original mecanografiat): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. La minuta del despatx és a AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, f. 27. Gasparri fa també a mans de Sbarretti el despatx de Tedeschini núm. 4032, del 21 de setembre de 1929. Aquí, com al·legat núm 2, hi ha una part de l'*Specimen Decretorum Synodi Barcinonensis* o esquemes del sínode de Barcelona, que lliurava Gasparri a Sbarretti, amb el prec que la tornés a Secretaria d'Estat.

El cardenal secretari de la Congregació respon a Gasparri, el 14 d'octubre, fent-li saber que ell és de l'opinió que el sínode de Barcelona citi i tingui tothora present les instruccions donades per la Santa Seu en actes semblants, especialment les darreres «referides a Catalunya», i que, abans de la publicació de les actes, el Bisbe demani l'aprovació de Roma.⁴⁷⁴ Gasparri sembla compartir els consells del cardenal Sabarretti i així ho comunicarà per telegrama a Miralles, el 16 d'octubre, el mateix dia en què començaven les sessions sinodals, i n'informarà també al nunci. Ho veurem més avall.

Deixem ara per uns instants el capteniment inicial, després variat, de la Santa Seu respecte del sínode, per dir alguns mots sobre aquest esdeveniment de la vida eclesiàstica barcelonina.

El Sínode. Fou inaugurat el 16 d'octubre de 1929,⁴⁷⁵ durà fins al dia 18 del mateix mes, tal com era previst.⁴⁷⁶ No és la nostra intenció entrar en l'anàlisi d'aquest esdeveniment.⁴⁷⁷ Per part nostra, solament

474. Despatx del cardenal Sbarretti al cardenal Gasparri. Roma, 14 d'octubre de 1929 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos.759, fasc. 98, ff. 28-28v. La minuta, en l'ACC, *Prot.*, n. 5264/29.

475. Així ho anuncia el bisbe de Barcelona al nunci Tedeschini el mateix matí de la seva inauguració: «Acaba de inaugurarse Sínodo diocesano cuantos a el asisten se asocian al prelado para rendir a Vucencia homenaje debido representante Su Santidad en España rogándole les ayude con oraciones a perseverar en enseñanzas Iglesia y obediencia inquebrantable Romano Pontífice». Telegrama del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 16 d'octubre de 1929 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 232. La resposta de Pius XI, del 21 d'octubre de 1929, potser un xic en retard, es troba en l'ASV, *Ibid.*, f. 236.

476. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 19 d'octubre de 1929 (original autògrafa): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, ff. 241-242.

Bibliografia sobre el Sínode de Barcelona de l'any 1929: Una extensa crònica oficial del sínode, datada a 31 d'octubre de 1929, «Sínodo diocesano»: *BOOB* 71 (1929) 533-548 i l'estudi d'aquesta assemblea en Joan BONET I BALTA, *Església catalana* 353-376; Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 63-68; Josep M. ROIG ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions Abadia de Montserrat 1992, 417-418; Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 165-171; Hilari RAGUER I SUÑER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931-193)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976, 33-36.

477. Hi ha documentació sobre el Sínode de 1929 en l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Es tracta dels seus esquemes, d'apunts per a les conclusions, de litúrgia, crònica, etc. ADB, *Acta Synodalia, Propostes 1929, caps 10*. Hi ha també les respostes dels

voldríem destacar l'oposició que trobaren les seves propostes, per mor dels continguts "catalanistes" que alguns hi veien i per la contradicció que creien que hi havia, si hom comparava les propostes sinodals amb les recents normes donades pels dicasteris romans sobre la pastoral a Catalunya.

L'acusació de catalanisme referida al sínode tenia a veure amb allò que ja deia el redemptorista Sarabia; verbigràcia, que hom volia adoptar a la Diòcesi de Barcelona l'ús exclusiu del català en la predicació. Tanmateix, d'oposició a les propostes del sínode referides al tema de la llengua, n'hi havia també entre els cridats a esdevenir membres sinodals. En aquest sentit, hi ha dos casos particulars, els dels canonges Marià Vilaseca⁴⁷⁸ i Miquel Hospital.⁴⁷⁹ A ambdós eclesiàstics hom els té com a epígons del «dissentiment d'una clerecia llavors en part dividida»; això és, d'aquells clergues que no volien "desviacions catalanistes" en la pastoral, "desviacions" que eren, precisament, les posades en litigi per la Dictadura i per la Santa Seu.⁴⁸⁰

A tall d'exemple d'aquelles discrepàncies del que podríem qualificar com la minoria sinodal, mossèn Bonet i Baltà en recollí algunes. La primera podria ser el parer disconforme, presentat en el

convidats pel Bisbe a participar al sínode, així com d'algunes diòcesis espanyoles sobre els continguts de llurs respectius i més recents sínodes contestant així la consulta que els fou feta pel doctor Miralles. ADM, *Bisbe Miralles, Acta Synodalia, General, capsa 15*.

478. *Marià Vilaseca i Terradellas* (Vic, Osona, 1880 – Barcelona 1975), canonge de Barcelona. Estudià a Vic i a Comillas, on obtingué el doctorat en diverses ciències. Incardinat a Barcelona (1903), fou canonge (1910) i arxiprest de la catedral (1947), i professor del seminari, sobresortí en la predicació. Molt actiu en el camp de la caritat. En la dècada de 1940, el cardenal Vidal i Barraquer demanà a la Santa Seu que no fes bisbe Vilaseca per mor de la seva significació política carlista i conservadora. Fou el fundador de la revista infantil, d'inspiració carlista, *Flechas*, més tard anomenada *Flechas y Pelayos*, amb un altre director, el benedictí Justo Pérez de Urbel. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 1202. Vegeu també Ramon RAMON CORTS I BLAY, *La Setmana Tràgica de 1909. L'Arxiu Secret Vaticà*, Barcelona 2009, 41-46.

479. *Miquel Hospital i Gasol* (Os de Balaguer, Noguera, 1882 - Barcelona 1935), originari de la diòcesi de Lleida, estudià a Comillas. Ordenat a títol *Patrimonii* en 1907, doctor en filosofia, teologia i dret canònic. Professor al Seminari de Lleida, féu oposicions a la canongia de doctoral de la catedral de Barcelona (1918), jutge sinodal, censor i fiscal de Tribunal eclesiàstic (1932). ADB, *Sèries sacerdots, C 29/1 i Canongies catedral 1918*. BOOB 77 (1935) 32-33.

vot consultiu escrit, respecte del silenci contingut en les propostes a debatre en l'aula sinodal en relació al decret de la Congregació del Concili sobre l'ús de les llengües catalana i castellana. Un altre punt és que, segons aquella minoria, les propostes del sínode no feien cap referència a les “*Fórmulas catequísticas sobre los deberes del ciudadano cristiano con su patria*”; val a dir, el catecisme de Miralles, on tractava de la «*patria grande*» i de la «*patria chica*», conceptes manlevats pel seu autor, precisament d'aquella mateixa Congregació, i que ara, en canvi, hom no té en compte en el sínode.⁴⁸¹

Fem un incís en aquest punt de la llengua que hem començat a tractar per dir, que el doctor Lluís Carreras –veritable ànima i guia del Sínode–, amic del P. Enrico Rosa, el prestigiós director de *La Civiltà Cattolica*,⁴⁸² quan aquest es trobava de pas per Barcelona camí de Roma i quan el mateix Carreras i altres membres de la comissió preparatòria del sínode estaven elaborant els textos de les discussions sinodals, sotmeté al judici de Rosa els projectes dels decrets sinodals referents a l'ús de les llengües catalana i castellana en la predicació. Al P. Rosa li semblà que estaven bé, fins al punt d'haver-hi introduït alguna petita modificació indicada pel mateix religiós i que el bisbe Miralles acceptà de bon grat.⁴⁸³

480. Vegeu l'estudi de mossèn Bonet sobre el sínode de 1929 en Joan BONET I BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 353-376.

481. Joan BONET I BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 363-364.

482. *Enrico Rosa* (Salvo Marcone, Vercelli, 1870 – Roma 1938) jesuïta, historiador, polígraf. En 1905 fou destinat a l'equip de redacció de *La Civiltà Cattolica* de Roma, de què en fou director (1915-1931). Considerat una dels de les figures més remarcables del catolicisme italià en els moments difícils de la Primera Guerra Mundial i de la postguerra. Lluitador de la veritat i de la justícia, i per l'Església i pel Papa. Anà contra el Modernisme (Ernesto Buonaiuti) i el liberalisme, i les noves ideologies del moment. Té reconeguts estudis d'història eclesiàstica, entre els quals una història de la Companyia de Jesús i una altra de general de l'Església, i de teologia. Charles E. O'NEIL – José Maria DOMÍNGUEZ, *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico temático*, IV. Roma-Madrid, 2001, 3410-3411.

483. Carta del doctor Lluís Carreras al P. Enrico Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 1929 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Aquesta lletra arribà a Rosa a través de l'escolapi Tomás Garrido. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 25. El bisbe Miralles digué a la comissió preparatòria del Sínode que havia consultat al P. Rosa. Vegeu Joan BONET I BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 367.

Ja es veu, doncs, que el tema de preocupació respecte del sínode per part de tothom era aquest de l'ús del català en la pastoral, fins al punt de fer-hi intervenir algú, certament de pes a Roma, com era el P. Rosa. Recordem novament el redactat de l'*Specimen* sobre el català, almenys la part més significativa; això és, que, "d'acord amb la tradició i les normes de l'Església, se segueixi, a Barcelona, l'antic costum de la diòcesi de fer la predicació generalment en llengua catalana, que és la llengua que els fidels parlen o que, almenys, entenen".⁴⁸⁴

Mossèn Carreras explica encara que, quan aquells mateixos textos foren presentats a votació a l'assemblea sinodal, d'entre els cent-vint pares presents, sols tres feren alguna observació en llur vot consultiu al virulent punt de la llengua. Foren, com ja ho sabem, els canonges Vilaseca i Hospital; tots dos, segons Carreras, «*conocidos por su amistad con el Gobierno*». El tercer era el superior dels redemptoristes, Ramón Sarabia. Carreras féu a mans del P. Rosa el parer disconforme del doctor Vilaseca, «el més precís i característic», que anà a parar en part a la Congregació del Concili.⁴⁸⁵

El doctor Carreras, ultra explicar el motiu pel qual el Sínode no esmentava els decrets romans, com ho demanaven els canonges Vilaseca i Hospital, ens diu per què no foren incloses en les conclusions sinodals les "*Fórmulas catequísticas*" del bisbe Miralles –motivades, com ho justificava el seu mateix autor, pel decret de la Congregació del Concili. Fou aquesta mateixa Congregació que, segons, Carreras, manà al Bisbe que «*retirase la formula que se refería a las dos patrias*».⁴⁸⁶

484. «Etsi, iuxta traditionem et normas Ecclesiae (30) ac veterem morem Dioecesis, ipsis consentaneum, divini verbi paedictio generaliter fiet lingua catalaunica, populi ac regionis propria, meminerint Parochi, praesertim urbani et nominatim Barcinone, in Evangelii explanatione, quod est peculiare parochi officium, ad normam Canonis 1344 ea lingua utendum esse qua fideles loquuntur, vel quam saltem percipiant. In paroeciis igitur ubi adsunt multae familiae quae linguam suam tantum percipiunt Evangelium utraque lingua, scilicet catalaunica et hispana vel castellana, separatim est exponendum, Idem dicatur, quoad dicatur, quoad linguae usum, de aliis sacris concionibus. Spiritualis fidelium proventus sit in hac re unica norma»: *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus II, De Divini Verbi ministerio, Caput I, De praedicatione in genere, lit. C, p. 9.*

485. Ens referim als fragments del parer del doctor Vilaseca que recull el doctor Carreras en la seva carta al P. Enrico Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 2011 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 25.

486. Carta de Carreras a Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 1929: ACC, *Prot.*, n.

Continuem veient algunes altres discrepàncies de la minoria sinodal. Ens referim ara a la proposta a debatre en el Sínode la pronúncia del llatí “*more romano*”, per oficialitzar-la al Seminari Conciliar de Barcelona. Aquesta és l’argumentació dels que no hi estaven d’acord, els doctors Vilaseca i Hospital: «*Esta pronunciación italiana, además de ser en Cataluña de origen únicamente separatista y del gusto del separatismo, no está mandada, ni recomendada para nosotros por la Santa Sede, se presta entre españoles a mucho ridículo.*»⁴⁸⁷ D’altra banda, referint-se encara a la llengua llatina, aquella exigua minoria rebla que les propostes sinodals han estat escrites en un estil «ple de faltes gramaticals i construccions llatines no gens clàssiques».⁴⁸⁸ No deixen de tenir alguna raó.

Una darrera proposta del Sínode, conflictiva per a la minoria discrepant, seria la reacció de l’assemblea a la censura que havia fet la Penitenciària Apostòlica, dirigida als eventuals confessors que negaven l’absolució a qui no es confessava en català. Ara una proposta de l’*Specimen* allargava la censura a aquells sacerdots castellans que feien el mateix respecte a un penitent que parlés català. Vet aquí el fonament de la posició contrària: «*Que resulta ser contra el espíritu y la letra de lo recientemente dispuesto por la Sagrada Penitenciaría cuanto se manda y sanciona en la página 11, letra h, de la primera parte, tergiversando y retorciendo absurdamente, en contra más de los confesores castellanos que los catalanes, lo que sólo fue dictado en Roma contra conocidos abusos sacrílegos de algunos confesores catalanistas*». Sabem per Bonet i Baltà que Miralles fou l’inspirador de l’ampliació de la norma romana fent-la també extensiva als “confessors castellans”.⁴⁸⁹

5264/29. Vegeu novament el nostre apèndix documental núm. 25. Vegeu també Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 363-364. A l’ordre de retirar les expressions sobre les dues pàtries, contingudes en les “*Fórmulas*”, ens hi hem referit ja més amunt.

487. Vegeu Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 364.

488. Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 365.

489. Vegeu Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 364, també Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 65. El text de les propostes del sínode a què ens referiem més amunt és el que fa així, tal com ja ho

El placet. Les dificultats del Sínode de Barcelona no estaven sols en el petit corrent discrepant intern, sinó que venien també de la Santa Seu, que veia amb sospita com repercutirien les seves recents disposicions dels anys 1928 i 1929 en la celebració del Sínode. Recapitem la intervenció de Roma fins al matí mateix del començ de les sessions sinodals. Caldria recordar, primer de tot, les vacil·lacions i les contradiccions de la Nunciatura i de la Secretaria d'Estat respecte al Sínode, les quals comprometeren greument el bisbe de Barcelona.

En efecte, després de les denúncies del cardenal Vidal i Barraquer i del P. Sarabia, els mesos d'agost i setembre de 1929, advertint el nunci dels perills que podia entranyar la convocatòria del Sínode, envia dos despatxos a la Santa Seu sobre aquesta qüestió: l'un adreçat al Secretari d'Estat i l'altre al secretari d'Afers Eclesiàstics Extraordinari, monsenyor Pizzardo. En el primer, del 26 d'agost, Tedeschini recomana que la Congregació del Concili determini per la seva autoritat, que l'assemblea dels pares sinodals de Barcelona «no tergiversi ni eludeixi» les disposicions dels decrets de Roma i, a més, que la Santa Seu hauria d'aprovar les actes del sínode.

Una setmana després, sembla que el nunci canvia d'opinió, com es pot veure en el despatx a Pizzardo, del 3 de setembre, en què aconsella al secretari d'Afers Extraordinaris, que Miralles no toqui aquells temes sobre els quals s'havien ja pronunciat els dicasteris romans i que no cal que demani permís d'aprovació a Roma.

El secretari d'Estat accepta el consell del nunci, i així li ho manifesta, el 10 de setembre, això és, que el sínode «*non si occupi di quelle materie a cui ha messo mano la Santa Sede in quella regione*» i se li fa saber també a l'ordinari de Barcelona, de part del cardenal Gasparri, el 16 d'aquell mes: «*que se excluyeran las materias objeto*

haviem assenyalat en l'apartat *La intervenció de la Santa Seu*: «*Dei indignationem incurret et ab omnibus licentiis ministerialibus ipso facto suspensus manebit sacerdos qui facultate praeditus ad confessiones audiendas in hac dioecesi non ea lingua in confessione utatur in qua sese poenitens exprimit, semel ac illam confessor sat cognoscat ut eam intelligere possit. Si vero poenitens sese expresserit in lingua, quam confessor non sat cognoscit ut quae ipsi ab illo dicuntur capere valeat, humaniter et humiliter hoc confitenti notum faciet, confessionem intercipiens et alium innuens sacerdotem, quem aptum censeat ad poenitentem intelligendum*»: *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis, Pars I, De fide Catholica, Titulus II, De Divini Verbi ministerio, capitulum I, De praedictione in genere, lit., h, p. 11.*

de los últimos decretos y aun el citar éstos, especialmente el de la Sagrada Congregación del enero último», referint-se d'aquesta manera a la Congregació del Concili i, indirectament, a la qüestió de la llengua en la pastoral.

Però, l'infatigable Tedeschini envia encara, el 21 de setembre de 1929, al cardenal Gasparri, un llarg despatx en què prevenia la Santa Seu sobre el sínode de Miralles i diu que les propostes sinodals no inclouen els ensenyaments dels famosos cinc decrets, quan ja sabem que ell mateix havia suggerit el contrari i que la seva proposta havia estat admesa així per la Secretaria d'Estat.⁴⁹⁰

Hem recapitulat fins aquí, doncs, les ordres i contraordres de la Cúria romana relacionades amb el Sínode de Barcelona. Continuem endavant. El resultat dels informes de Tedeschini a Roma fou que Gasparri, com ja ho hem vist, es posés en moviment i arribés així la resolució de la Congregació del Concili, del 14 d'octubre, determinant que siguin citats els decrets de les Congregacions romanes al Sínode de Barcelona i que, un cop finalitzat, siguin presentades les conclusions a Roma.

Aquesta decisió de la Congregació del Concili és comunicada per telegrama a Miralles en aquests termes:

*«Sacra Congregazione del Concilio presa visione schemi del Sinodo diocesano di Barcellona pregami farle sapere che nelle discussioni materie sinodali si citino sempre e si tragha conto analoghi atti e disposizioni datte da Santa Sede particolarmente quelle recenti che si interferiscono Catalogna. Inoltre detta Sacra Congregazione prega V. I. non pubblicare atti Sinodo fino a che Santa Sede non avrà approvato testo. Cardenal Gasparri».*⁴⁹¹

El cardenal Gasparri, en un altre telegrama, també del dia 16 d'octubre de 1929, fa partícip del contingut del primer al nunci Fede-

490. De tot això, n'hem tractat a l'inici d'aquest apartat, *El Sínode diocesà de Barcelona de 1929 i els decrets de Roma*.

491. Telegrama del cardenal Gasparri al bisbe Miralles. Vaticà, 16 d'octubre de 1929 (minuta): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 31*. L'original és a l'Arxiu Diocesà de Mallorca, ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 6*. S'hi refereix també Josep MASSOT I MUNTANER, *El Bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 67.

rico Tedeschini.⁴⁹² Vet aquí, doncs, el canvi d'ordres, resultat dels informes de Tedeschini, que pressionà a Secretaria d'Estat, i de la intervenció consegüent de la Congregació del Concili.

El Bisbe contesta el telegrama del secretari d'Estat, del 16 d'octubre, el mateix dia en què havia començat el sínode i en què el prelat es troba l'esmentat telegrama en el seu palau, just després de la primera sessió sinodal, celebrada al cor de la catedral. En la seva interessant resposta a Gasparri, Miralles es mostra moralment convençut que, al sínode, no hi haurà discussions que no hagin estat ja recollides en els esquemes prèviament repartits i, si en sorgís cap, hom obrarà segons les indicacions de la Congregació del Concili, tal com li ho demanava de fer el secretari d'Estat.⁴⁹³

Amb tot, el doctor Miralles es permet de fer observar a Gasparri que, en el despatx del nunci, número 4017, del 16 de setembre, l'havia emmenat a actuar diversament de com li ho ordena de fer ara el mateix secretari d'Estat; és a dir, Tedeschini advertia aleshores el bisbe de Barcelona, feia justament un any,

*«que la Santa Sede vería con agrado que de los estudios y de las deliberaciones del próximo sínodo de esa diócesis, se excluyeran los puntos que se refieran a materias que hayan sido objeto de las últimas disposiciones de la Santa Sede en esta región».*⁴⁹⁴

Miralles encara continua asserenant Gasparri dient-li que agradarà de saber al representnat del Papa, que ni en la iniciada primera sessió del sínode, ni en les observacions escrites dels pares sinodals, prèvies a la inauguració d'aquella assemblea, no havia estat feta, per part de cap dels participants, la més mínima al·lusió als decrets romans. Aca-

492. Telegrama xifrat núm. 12 del cardenal Gasparri al nunci Tedeschini. Ciutat del Vaticà, 16 d'octubre de 1929 (transcripció de l'original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2, f. 234*.

493. Carta del bisbe Miralles al cardenal Gasparri. Barcelona, 16 d'octubre de 1929 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 32-32A*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 26. Vicente CÁRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 169-171. La minuta autògrafa, en l'ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 37, núm. 6*.

494. Mots extrets del despatx núm. 4017 del nunci Tedeschini a bisbe Miralles. Madrid, 16 de setembre de 1929: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2, ff. 217-219*. D'aquest despatx, n'hem parlat més amunt.

ba dient que obeirà gustosament el que li assenyalava de fer el secretari d'Estat sobre silenciar les disposicions de les Congregacions romanes i que enviarà les actes sinodals al nunci, perquè la Santa Seu les aprovi segons el seu grat.

Passa després, el doctor Miralles, a manifestar al cardenal Gasparri, que si ha reunit el sínode aquell any de 1929 ho ha fet purament i exclusivament per complir amb el Codi de dret canònic, que disposa la convocatòria de sínodes diocesans cada deu anys; i el darrer celebrat a Barcelona fou el mes de febrer de 1919, per qui n'era aleshores Bisbe, Enric Reig i Casanova.⁴⁹⁵

Després de l'agitació d'aquells dies del sínode, el doctor Miralles escriurà de nou a monsenyor Tedeschini el 19 d'octubre de 1929.⁴⁹⁶ En aquest escrit li fa avinent que, el dia anterior, havia estat conclòs el sínode i que no hi havia hagut –com ja ho esperava– la més mínima al·lusió als decrets de Roma.⁴⁹⁷

Es refereix una altra vegada al telegrama de la Secretaria d'Estat rebut el dia mateix de la inauguració del Sínode. A la vista, doncs, de les ordres que li donava el cardenal Gasparri de part de la Congregació del Concili –i que el Bisbe no s'està de dir de bell nou que són diferents de les que li foren indicades a l'inici pel mateix secretari d'Estat, transmeses pel nunci en el despatx 4017– el mateix prelat ja havia comunicat als pares sinodals, sense fer cap referència al telegrama de Roma, que no promulgaria les constitucions sinodals, sinó que, un cop finalitzat el sínode, les faria corregir i les enviaria a Roma per al *placet*. S'augura ara que la Santa Seu «no faci esperar molt la seva aprovació».⁴⁹⁸

495. Vegeu l'estudi de Joan BONET I BALTÀ, «Reig i Casanova pastor sol·lícit de Barcelona (28-V-1914 a 22-IV-1920)», dins: *Agullent: 1885-1985: IV centenari de la segregació jurídica d'Agullent d'Ontinyent*. Publicació a cura d'Emili Casanova, Ontinyent 1985, 193-204.

496. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 19 d'octubre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2*, ff. 241-242.

497. Miralles diu també a Tedeschini: «Me complazco en mandarle un ejemplar de las conclusiones, tiradas en Bélgica, porque se salen de lo usual y corriente». No hi ha res que ens permeti de deduir a què es refereix el Bisbe amb allò de Bèlgica, a no ser que es tracti de les conclusions del sínode. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 19 d'octubre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2*, f. 241.

498. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 19 d'octubre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2*, ff. 241-242. Aquesta

Uns dies més tard, Miralles torna a escriure a la Nunciatura Apostòlica, el 23 d'octubre.⁴⁹⁹ Era per a donar gràcies pel telegrama enviat pel nunci i traslladar-li el del secretari d'Estat, arran del que fou tramès a monsenyor Tedeschini, amb motiu de la inauguració del sínode. El cardenal Gasparri li fa saber que el Papa agraeix la fermíssima adhesió a la càtedra de Sant Pere del Bisbe i del reunits en el Sínode Barcelona i augura el seu feliç desenvolupament «*secondo recentissima direttiva*» donada per la Santa Seu.⁵⁰⁰ En aquesta lletra, Miralles assegura novament a Tedeschini que el Sínode no conté res que vagi en sentit contrari dels decrets dels dicasteris vaticans i que, per tant, no ha calgut aplicar la «*recentissima direttiva*», perquè «*ni en las sesiones preparatorias ni en las solemnes se hizo la menor indicación [als decrets romans] por ninguno de los asistentes al Sínode*». Posarà també notes al text de les resolucions abans de transmetre-les a Roma per a la seva aprovació.⁵⁰¹

La intervenció del doctor Carreras a la recerca del placet: El P. Enrico Rosa. Un cop finalitzat el Sínode, el dia 18 d'octubre de 1929, el doctor Lluís Carreras, actiu protagonista d'aquella assemblea i col·laborador eficaç del bisbe Miralles, intervingué també en els esforços per agilitzar l'obtenció del *placet* de la Santa Seu. Per encàrrec del bisbe Miralles, de cara a assolir aquest objectiu, Carreras mobilitzà els seus contactes a la Ciutat Eterna i posà la seva àgil ploma al servei d'aquest fi.

Primer de tot, s'adreçà a l'influent jesuïta Enrico Rosa. Així, el mateix dia en què finalitzaren les sessions sinodals, li escriví una lletra,

lletra acaba així: «Considero posible, ir a ésa [Madrid] en el próximo noviembre, a pretexto de asistir al Congreso de Acción Católica, en realidad para presentar al Sr. Ministro el proyecto y presupuesto de la nueva fachada [de la catedral] y pedirle una subvención. Si no hago esta mejora, Dios sabrá cuándo y cómo se hará. Empezaré por contribuir a ella con veinte y cinco mil pesetas de mi bolsillo»: ASV, *Íbid.*, ff. 241v., 242.

499. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 23 d'octubre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, ff. 243-243v.

500. Telegrama del nunci Tedeschini al bisbe Miralles [Madrid] 21 d'octubre de 1921 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 236.

501. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 23 d'octubre de 1929 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 243.

datada a Barcelona el 18 d'octubre, i conservada en la Congregació del Concili, on pervingué de mans del mateix Rosa.⁵⁰² Aquí Carreras diu al jesuïta que, després de tot el treball preliminar del Sínode, es trobava reposant fora de Barcelona, quan li arribà una lletra confidencial del bisbe Miralles en què el posava al corrent de les darreres disposicions de Roma respecte del Sínode. Això, diu el mateix Carreras, fou el que l'obligà a dirigir-se al P. Rosa.

Així, explica a aquell religiós, com ja ho hem vist més amunt, els obstacles que li semblava que posava Roma al sínode barceloní. Porta després a col·locació el tema de la trobada del Rei amb el Bisbe, a l'estació del tren de Barcelona. Això darrer, l'exigència d'Alfons XIII de voler que siguin aplicats els decrets romans, més el vot contrari a les decisions de la majoria sinodal del canonge Vilaseca –amic dels representants del Govern de la Dictadura a Barcelona– fa que el doctor Carreras atribueixi els canvis haguts des de l'inici del Sínode, per mor de la intervenció de la Santa Seu amb les seves disposicions, a la immissió del poder civil. Carreras creu que el Govern o el capità general de Catalunya, general Barrera, influïen a Roma, perquè el sínode no fos aprovat. «¿Será posible evitar este nuevo peligro que amenaza la paz religiosa de este país?».⁵⁰³

Vet aquí el perquè dels moviments del doctor Carreras: la por dels eventuals actes regalistes del Govern de la Dictadura en relació amb el sínode de Barcelona i, en particular, d'una severa restricció de l'ús del català a l'Església, si Roma no reconegués la validesa dels acords sinodals en aquesta matèria: «*El cambio de los decretos sinodales por imposición del Gobierno, tal como están las cosas, si se realiza, no podrá permanecer oculto y, entonces, la gravedad de la situación puede ser de veras irreparable*».⁵⁰⁴

Carreras, doncs, demana a Rosa que informi la Cúria romana so-

502. Carta del doctor Lluís Carreras al P. Enrico Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 1929 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 25. El lloc, Barcelona, i la data és el 18 d'octubre, tanmateix Carreras diu en la seva lletra que es trobava en un balneari de Santa Coloma de Farners.

503. Carta de Lluís Carreras al P. Enrico Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 1929 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 25.

504. El mateix que el doctor Carreras pensa l'estudiós del bisbe de Barcelona, l'historiador Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 64.

bre el sínode de Barcelona, que li faci patent que els pares sinodals no han desobeït Roma mai en res ni, en concret, la Congregació del Concili, pel que fa a les instruccions rebudes sobre la Qüestió catalana respecte a la llengua en la predicació i en la catequesi.

El P. Rosa accedí ben disposat al que li havia sol·licitat el doctor Carreras. Tanmateix, en no haver pogut parlar personalment amb el prefecte de la Congregació del Concili, lliurà al mateix cardenal Sbarretti una nota personal seva, escrita el 31 d'octubre de 1929, amb què acompanyava la lletra de l'amic.⁵⁰⁵ En la seva carta, el P. Rosa diu que vol cridar l'atenció del purpurat romà sobre la «qüestió gravíssima» que conté la carta adjuntada del doctor Carreras, a qui coneix, diu, «*assai bene*» i a qui qualifica de cultíssim, bon sacerdot i bon amic seu.

El mateix Enrico Rosa conta al cardenal Sbarretti que a Espanya, d'on acabava de tornar, ha sentit parlar molt de l'embranchida catalanista que hom vivia aleshores a les persones més zeloses, intel·ligents i serenes, no sols de Catalunya, sinó també d'altres parts de fora de la regió, les quals estaven persuadides que, per part del Govern de la Dictadura, «havia resultat molt exagerada» la seva reacció davant d'aquell moviment. Amb això, els mandataris polítics no han aconseguit res més que «escalfar encara més el cap» dels anomenats catalanistes i fer sortir de polleguera «*i più focosi e meno istruiti dalla Chiesa*».⁵⁰⁶

En suma, el P. Rosa transmet a Roma la mateixa percepció que tenien tant Carreras com el bisbe Miralles sobre una mena de conspiració o almenys d'intervenció del poder civil en l'afer del sínode barceloní en el sentit de posar traves a l'aprovació romana, a causa, particularment, dels seus continguts referits a la llengua en la vida pastoral de l'Església de Barcelona.

A la vora d'un mes després de la primera lletra, el P. Enrico Rosa dóna compte per carta al doctor Carreras, el 21 de novembre de 1929, de les gestions que ell mateix ha fet a la Cúria romana sobre el sínode barceloní.⁵⁰⁷ L'informa, doncs, de com va anar la conversa que va

505. Nota del P. Rosa al cardenal Sbarretti. Roma, 31 d'octubre de 1929 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 27.

506. Nota del P. Rosa al cardenal Sbarretti. Roma, 31 d'octubre de 1929 (original autògraf): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 27.

507. Carta del P. Enrico Rosa al doctor Carreras. Roma, 21 de novembre de 1929 (original autògraf): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*.

mantenir amb el cardenal Sbarretti i amb la Secretaria d'Estat, probablement amb monsenyor Pizzardo, sense especificar en el darrer cas amb qui. A aquest organisme és on arribaven, diu el jesuïta, les queixes sobre el sínode de Barcelona «*da quella parte che Lei sa (Piazza Spagna?)*», referint-se així a l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu i al seu titular, el marquès de Magaz. Aquests planys són adreçats a la Congregació del Concili.

Rosa diu després que, arran de l'audiència amb el prefecte de la Congregació del Concili, té la sensació que no hi ha res a témer «*per la loro buona causa*», que és la del mateix Carreras, així com la del canonge Llovera i el seglar Ramon Rucabado.⁵⁰⁸ I això, malgrat les pressions que rep aquella Congregació de part dels qui, des de Roma o des d'Espanya, protesten contra el sínode celebrat a la Ciutat Comtal.⁵⁰⁹

En el transcurs de l'esmentada audiència amb el cardenal Sbarretti, el P. Rosa diu que rebé del mateix prefecte la confirmació que la interpretació que feia el jesuïta sobre l'expressió, referida a l'ús del català, continguda en les conclusions del sínode, «*iuxta veteram morem*», era la correcta. Aquest tecnicisme al·ludeix a la consulta –a què ja ens hem referit– que féu el doctor Miralles a Rosa sobre la fórmula que havia d'aprovar el sínode en relació a l'«antic costum» de predicar en la llengua catalana de cada poble i regió.

No tot és positiu, tanmateix, en la lletra del P. Rosa. En efecte, qui podríem anomenar “ambaixador” del doctor Carreras a la Ciutat Eterna ofereix a l'amic dues reflexions molt importants per a nosaltres: la primera és la desgràcia, segons Rosa, que no hi hagi hagut entesa entre el bisbe de Barcelona i el metropolità de la Tarraconense sobre la interpretació i l'aplicació pràctica de les resolucions sinodals; i la segona no haver recorregut el Bisbe a la Santa Seu en els dubtes sorgits arran del sínode –i fins potser al Papa mateix. En definitiva, no haver

508. *Ramon Rucabado i Comerma* (Barcelona 1884 – 1966) escriptor i militant catòlic, amic d'intel·lectuals catalans del seu temps, director de la revista *Catalunya Social* (1922-1936). Aquí i en altres llocs escriví molts articles sobre el catalanisme polític, cultura popular i altres temes, tot des de la perspectiva catòlica i de la seva moral. Albert MANENT I SEGIMON, *Ramon Rucabado i Comerma DHEC*, III, Barcelona 2001, 298-299.

509. Carta del P. Enrico Rosa al doctor Carreras. Roma, 21 de novembre de 1929 (original autògraf): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*.

marxat plegats, doncs, «*unitamente e andare di comune accordo le spiegazioni opportune in alto*».⁵¹⁰

Aquesta hauria estat la dissort més gran a l'hora d'obtenir l'aprovació de Roma, la manca d'unió del doctor Miralles amb Vidal i Barraquer i amb la Cúria. Aquí el que hom pretén, sosté Rosa, és tenir informacions exactes sobre el sínode, amb l'objecte de poder presentar el Vaticà arguments fermes davant de les pressions «cesaristes» de la Dictadura espanyola i de la seva diplomàcia, en al·lusió, això darrer, a l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu.

Els altres dos entrebancs per a assolir el *placet* són afortunadament superables, segons Rosa, encara que caldria insistir a Roma; això és, no haver citat el decret de la Congregació del Concili i no haver emprat la famosa fórmula sobre la llengua —«*ad captum populi e iuxta veterem morem*»—,⁵¹¹ ambdós temes suggerits des del principi pel mateix jesuïta a la jerarquia eclesiàstica barcelonina.⁵¹²

Sobre aquests dos punts, els curials de Roma que el mateix Rosa ha visitat li donen la raó. Sols li sap greu no haver pogut prevenir Pius XI, a fi d'evitar aquests ensopcs a l'hora de l'aprovació del sínode de Barcelona. Amb tot, el director de *La Civiltà Cattolica* ha pogut informar el Sant Pare sobre la Qüestió catalana. Un tema, d'altra banda, segons Rosa, «*che egli [el Papa] è ben lontano dall'apprendere tragicamente*».⁵¹³

510. Carta del P. Enrico Rosa al doctor Carreras. Roma, 21 de novembre de 1929 (original autògraf): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*.

511. Vegeu dues notes més avall.

512. «La disgrazia fu quella che io già accennai: non essersi intesi i dirigenti unitamente all'Emo. Card. Primate della Catalogna, arcv. di Tarragona, circa la interpretazione (*in odiosis restringenda*) e l'applicazione *pratica* delle ordinazioni, ove se ne dava luogo, e nel dubbio, il non avere fatto ricorso a Roma *unitamente e date di comune accordo* le spiegazioni opportune *in alto*. Altro no si desiderava che avere cognizione esatta delle cose ed all'uopo, argomenti certi e decisivi da opporre alle insistenze *cesaristiche* e opprimenti della parte più forte e più viva, anzi incombente [?] (la diplomatica). Anche l'omissione della citazione delle ordinazioni Romane da parte dei decreti Sinodali di Barcellona, fu da ma giustificata per la natura segreta di quella e la pubblica di questi che sono destinati alla promulgazione anche per la stampa. Su questa questione devono insistere.» Carta del P. Enrico Rosa al doctor Carreras. Roma, 21 de novembre de 1929 (original autògraf): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*.

513. «Non ho quindi difficoltà che per le due cose da me consigliate (la formula riguardante la predicazione da farsi *ad captum populi e iuxta veterem morem*, e

Amb data del mateix dia en què el P. Rosa escrivia al doctor Lluís Carreras, això és el 21 de novembre de 1929, el jesuïta deixava a la Congregació dels Afers Eclesiàstics Extraordinaris una nota dirigida, probablement, al seu secretari Giuseppe Pizzardo.⁵¹⁴ L'objecte era, és clar, el sínode de Barcelona. La primera cosa que el P. Rosa diu al destinatari de la nota és que «impedeixi que hom faci qualsevulla cosa per impedir les recents deliberacions del Sínode». Amb aquests mots, que no deixen de ser ben decidits per part de qui els escriví, es referia Rosa a les maquinacions de l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu, al marquès de Magaz i a les xafarderies amb què hom s'entretenia en la Congregació del Concili, i a d'altres. Tot plegat és el que hauria entorpit, segons el religiós jesuïta, la marxa normal encaminada a l'obtenció del plàcet.

En aquesta nova lletra del 21 de novembre, el P. Rosa asserena després la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, com ja ho havia fet amb el cardenal Sbarretti, respecte d'allò que té a veure amb la llengua catalana, explicant-li bé la fórmula amb què quedava plasmada aquesta qüestió en els decrets del Sínode. Dóna raó, també, de com anà el tema de las instruccions vingudes de Roma, les quals, ja sabem el perquè, no foren explícitament esmentades en les actes sinodals. Sobre aquest punt el P. Rosa vol llevar ja sia del Bisbe com dels pares del Sínode, qualsevol nota de desobediència envers la Santa Seu.

Podríem acabar aquest carteig entre aquests il·lustres personatges dient que el doctor Lluís Carreras tenia un fidel amic i un actiu aliat a Roma, i un fervorós defensor, també, de la causa del Sínode en allò que es referia als drets de la llengua materna en l'acció ministerial de l'Església.

l'omissione della citazione di un documento per natura segreto e non destinato al pubblico). Mi si dia la responsabilità che posso avere se questo vale costì a scusare e a tranquillare gli animi. Tutti con quanti ne ho parlato mi hanno dato ragione su questi due punti. Solo mi dispiace di non avere potuto prevenire anche il S. P., sebbene gli abbia accennato il punto della questione catalana, che egli è ben lontano dall'apprendere tragicamente.» Carta d'Enrico Rosa a Carreras. Roma, 21 de novembre de 1929 (original autògraf): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*.

514. "Da una lettera di P. Rosa in data del 21 Novembre 1929": AA.EE SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 758, fasc. 97, ff. 80-81*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 28.

Tot aquest, diguem-ne argumentari és el que farà servir el doctor Carreras en el seu memorandum “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”, de què ens ocuparem tot seguit.

Abans d’entretenir-nos uns moments en “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”, expliquem que mossèn Carreras respongué la lletra del P. Rosa del mes de novembre, que acabem de comentar, amb una altra, del 7 de desembre de 1929.⁵¹⁵ El clergue de Sabadell, al·ludint aquella «*lunga ed ardua crisi*» del Sínode de Barcelona, justifica davant de l’amic jesuïta que els actors d’aquella assemblea sinodal volgueren tothora que fos «verament apostòlica, sacerdotal, gens imprudent ni exagerada». Aclareix un cop més que, si en el *Decretorum Schema* – es deu referir a l’*Specimen Decretorum Synodi Barcinonensis*– no hi apareix esmentada directament cap decisió de la Congregació del Concili, és per indicació directa de Secretaria d’Estat, per mediació del nunci apostòlic, continguda en la lletra que el bisbe Miralles deixà llegir al mateix Carreras i com això mateix ho repetí el prelat en la seva resposta al secretari d’Estat i quedà plasmat en els esquemes dels decrets del Sínode. Tot això nosaltres ja ho coneixem.

Toca després Carreras el tema de les “*Fórmulas catequísticas*” de Miralles, que, si be les té per «no oportunes», el prelat hi prescrivía absolutament l’omissió del decret de la Santa Seu.⁵¹⁶ L’abrandat eclesiàstic de Sabadell obre després el seu cor a l’influent P. Rosa dient-li, per a quan el text definitiu del sínode arribi a Roma, que: «Tenim posada la nostra esperança en la vostra autoritzada intervenció». Més encara, que els de Barcelona hauran de fer servir el nom del director de *La Civiltà Cattolica* –tal com ell mateix els ho havia ofert– per fer aprovar la fórmula sinodal sobre la predicació i més, quan ja anuncia al jesuïta que això serà necessari per mor del

515. Carta del doctor Carreras al P. Rosa. Barcelona, 7 de desembre de 1929 (còpia autògrafa): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 41, Cartes, (carpeta 2)*.

516. No és tan així com ho diu Carreras, perquè en el text de la “*Fórmulas catequísticas*” de Miralles, en la primera nota, s’hi llegeix, com ja hem dit: «In texto catechetico paucae brevesque formulae, viva catechistae voce latius exponendae, inserantur circa officia civis christiani erga patriam tum “magnam” tum “parvam”. – (decr. S. C. Concilii 4 ianuarii 1929, II c.)» Aquest mots han estat extrets i citats literalment del Decret de la Congregació del Concili, *apartat II. De catechismo tradendo, lletra c*. Vegeu apèndix documental núm. 11. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 53-55.

trasllat de Miralles a la «seu inferior» de Mallorca, i quan hom desconeix quin capteniment tindrà el successor de Miralles respecte del sínode.

Arran del darrer punt, Carreras es pregunta mortificat: «Ha estat això (la remoció de Miralles) una nova opressió cesarista?». Presenta encara al P. Rosa un altra pregunta sobre la successió de Miralles, una mesura que és sols de la incumbència de la Santa Seu, la qual, d'altra banda, és sotmesa a les pressions d'un govern dictatorial i anticatalà. Vet aquí l'interrogant: «*¿È possibile, in praesentibus adiunctis, una buona elezione, favorevole alla indipendenza della Chiesa e alla pacificazione degli animi?*».⁵¹⁷

El sínode arriba a Roma i el bisbe Miralles surt cap a Mallorca. Haviem deixat al mes d'octubre de 1929 l'aprovació per Roma del sínode, amb les gestions fetes per monsenyor Miralles encaminades a assolir aquest objectiu. Després d'aquell temps es produí, però, un fet de molta importància tant en la vida personal de monsenyor Miralles, com en la diocesana de Barcelona i pel futur del sínode de 1929. Ens referim, és clar, al seu trasllat a Mallorca.

De com el bisbe Miralles hagué de deixar Barcelona, ja n'hem parlat més amunt. Recordem-ho tanmateix. A mitjan novembre de 1929 –un mes després, doncs, de l'acabament dels treballs sinodals– monsenyor Tedeschini féu saber confidencialment a l'ordinari de Barcelona que la Santa Seu el volia traslladar a Mallorca, seguint així l'ordre del cardenal Gasparri comunicada al nunci el dia 13 d'aquell mes.

Sabem també que no era la primera vegada que hom havia tractat de la remoció de Miralles, ja que, en 1928, el ministre Galo Ponte –mogut pel Govern i a la vista dels resultats del sínode barceloní– havia plantejat al mateix prelat la conveniència que anés a exercir el ministeri episcopal a la seva illa natal. Hem vist, també, la gelada negativa del doctor Miralles.

Vingueren després les investigacions mogudes per la Santa Seu sobre el mitrat, que ja coneixem: la primera, oberta el mes de maig de 1929, arran de la denúncia contra el bisbe Miralles, feta pel sacerdot del seu presbiteri, el doctor Viader, i una altra, instruïda el mes de setembre d'aquell mateix any. Aquesta segona investigació sorgí arran de la informació que el cardenal Vidal i Barraquer proporcionà a la

517. Carta del doctor Carreras al P. Rosa. Barcelona, 7 de desembre de 1929 (còpia autògrafa): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 41, Cartes, (carpeta 2)*.

Secretaria d'Estat sobre el govern episcopal del seu sufragani de Barcelona. El resultat d'aquestes dues "inchieste" fou la decisió de fer passar monsenyor Miralles de Barcelona a Palma de Mallorca.

Afegim ara al que ja coneixem, que el nomenament del doctor Miralles com a aquebisbe-bisbe de Mallorca fou fet públic el 5 de gener de 1930, encara que el decret de la remoció ja estava llest per a ser rubricat per Alfons XIII, el 30 de novembre de 1929.⁵¹⁸

Fou preconitzat el 13 de març de 1930. Dos mesos després s'acomiadà dels seus fidels barcelonins, el dia 5 de maig, amb una bonica i ferma pastoral.⁵¹⁹ Abandonà Barcelona per dirigir-se a la nova seu de Palma de Mallorca, el dia 7 del mateix mes i any. Romangué encara, doncs, a Barcelona quatre mesos, que foren de molt de dolor, des que fou feta pública la nova del trasllat.⁵²⁰

518. Despatx núm. 4146 de Tedeschini a Gasparri. Madrid, 5 desembre 1929 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 1, ff. 95-97v. En parla també Joan BONET I BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 368-370. Vegeu , pel que fa a les gestions de la concessió de títol personal d'arquebisbe, Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 173.

519. El dia 5 de maig de 1930 digué adéu als seus antics diocesans de Barcelona amb una pastoral publicada en el *BOOB* 73 (1930) 235-240. Aquest escrit es troba també en l'ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, ff. 165-167v. Del comiat i de la pastoral del doctor Miralles se'n fan eco els diaris, *La Nau*, del 6 de maig de 1930 i *El Siglo Futuro*, 23 de maig, amb un article de Francisco Nabot i Tomàs, professor de la Universitat de Barcelona. Tots aquests retalls de premsa els conservava Miralles en el seu arxiu dipositat a la ciutat de Palma de Mallorca: ADM, *Bisbe Miralles*, C. 3, llig. 34, *Sueltos de periódicos (1925-1930)*. De la presa de possessió de Palma, en parla Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 77-78.

520. Ens referim tant al dolor psíquic causat per una remoció que Miralles tenia per incompreensible, com al dolor físic. De fet, el prelat es posà malalt, d'«un forte attacco di uremia con sintomi di congestione cerebrale». Els metges que l'atenien, tal com ho explica el nunci, segons el que li digué el secretari de Miralles: «"Atribuyen ellos (i dottori) la enfermedad que ha puesto la vida del Sr. Obispo en gravísimo peligro al sufrimiento moral que de un tiempo a esta parte ha debido aquél padecer a causa de su traslado a Mallorca"». Despatx núm. 4274 del nunci Tedeschini al cardinal Gaspari. Madrid, 1 de febrer de 1930 (original dactilografiat): AA.EE.SS., *Espanya*, pos. 758, fasc. 97, ff. 78v. Minuta, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 1, f. 202. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 416. El Bisbe, sempre obsequiós amb el nunci, li escriurà cortesament donant-li les gràcies pel seu interès per la seva malaltia. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 1 de febrer de 1930 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 1, ff. 203-203v.

De la partida amb vaixell del port de Barcelona se'n féu ressò la premsa tant barcelonina, com mallorquina i d'altres indrets d'Espanya.⁵²¹ Alguns periòdics no oferien només la notícia, sinó que opinaven sobre la causa de la remoció de Miralles. Així, el periòdic esquerrà, *La Nau* donava la culpa de la sortida de Miralles de la seu de sant Pacià al Govern, això és «*por iniciativa de la Dictadura*».⁵²² En un sentit semblant s'expressava un dels diaris de Mallorca, *Almudaina*, que es referia, a més, a l'«odi manifest a Catalunya» que tenia la Dictadura de Primo de Rivera.⁵²³

No cal dir, que la reacció a Barcelona i a fora de Catalunya davant del transferiment del bisbe Miralles a l'illa de Mallorca, suscità moltes opinions, particularment a l'hora de dilucidar qui havia estat el responsable principal d'aquell moviment.⁵²⁴ Els comentaris que circulaven per la Ciutat Comtal i per altres indrets, i no sols els de la premsa, els coneixia també el nunci Tedeschini, el qual n'informa la Santa Seu.⁵²⁵

Així, quan ja estava decidida la nova destinació del bisbe de Barcelona, el nunci Tedeschini escriu, a inicis de 1930, al cardenal Gasparri per posar-lo al corrent, que una part de l'opinió a Espanya creu –com així ho proclamava també Miralles– que el trasllat del Bisbe havia estat impositat pel Govern.⁵²⁶ La Santa Seu i la Nunciatura, segons les enraonies

521. Esmentem ací el retalls que de premsa que hi ha a l'Arxiu Diocesà de Mallorca catalogats pel mateix Miralles. *El Diario Gráfico*, del 8 de maig de 1930; *Las Noticias*, 8 de maig; *Cataluña*, maig; *La Razón*, mes de maig; *Diario de Barcelona*, 8 de maig; *La Vanguardia*, 8 de maig; ADM, *Bisbe Miralles*, C. 3, llig. 34, *Sueltos de periódicos (1925-1930)*.

522. *La Nau*, 6 de maig de 1930: ADM, *Bisbe Miralles*, C. 3, llig. 30, *Coadjutoria Barcelona*.

523. *Almudaina*, 17 de maig de 1930: ADM, *Bisbe Miralles*, C. 1.

524. Citem un retall del diari *Montearagón*, d'Osca, Aragó, del del 9 de gener de 1930, que recull noves de *La Nación* que es refereixen al pas de Miralles a Mallorca. Conté elogis per al Bisbe, «bondadosísimo perlado, cuyo talento y patriotismo están por encima de los adjetivos». El nunci subratlla i registra l'article i al seu damunt hi anota de mà seva: «Por qué el cambio?»: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 1, f. 137. Mai l'entengué.

525. Despatx núm. 4243 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 15 de gener de 1930 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya*, pos. 758, fasc. 97, ff. 75-76. Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 416-417.

526. Així ho pensava Miralles i així ho reportava també Tedeschini a Gasparri, després que el nunci hagués negat a Miralles que el responsable del seu trasllat hagués estat el Govern. Despatx núm. 3686 de Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 2 (?) de gener de 1930 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 1, ff. 160-161.

que ara recull el nunci, no haurien fet altra cosa que plegar-se a les exigències del general Primo de Rivera «*tanto che si è detto reiteratamente, che la tiara era passata sulla fronte di un militare*». ⁵²⁷ És el que pensaven també molts de fora de Barcelona, tal com ho fa saber a Tedeschini el bisbe d'Àvila, el català Enric Pla i Deniel. ⁵²⁸

D'altra banda, el Govern havia declarat, continua escrivint Tedeschini, que la mesura de què tractem era cosa de Roma i del nunci. ⁵²⁹ Després del que corria sobre el Govern de Madrid, els catalanistes, malcontents per la decisió de Roma, havien afegit encara a la travessa que hom feia sobre la remoció de Miralles el nom del general Barrera, que hom tenia per enfrontat amb el bisbe Miralles. Un punt que el militar havia hagut de desmentir personalment davant del prelat suggerint-li, per contra, que l'origen del seu pas a Mallorca es trobava en el nunci i, també, en Primo de Rivera. ⁵³⁰ Igualment, el marquès de Magaz, l'ambaixador espanyol prop de la Santa Seu, havia fet una declaració al doctor Miralles en el sentit que ell no tenia res a veure en aquell afer. ⁵³¹

527. Despatx 4212 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 10 de gener de 1930 (original mecanografiat): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1.*

528. *Enric Pla i Deniel* (Barcelona 1876 – Toledo 1968) arquebisbe de Toledo i cardenal. Professor al Seminari de Barcelona, fou nomenat bisbe d'Àvila en 1918 i en 1935 de Salamanca, d'on fou el creador de la seva Pontifícia Universitat. En 1941 fou preconitzat arquebisbe de Toledo i creat cardenal en 1946. S'adherí al general Franco, sense, però, deixar de tenir després motius de conflicte amb el nou règim. Escriptor polifacètic i prolífic, té una coneguda pastoral sobre la guerra civil espanyola. Isabel JUNCOSA I GINESTA, *Enric Pla i Deniel: DHEC*, III, Barcelona 2001, 103. Informació més actualitzada en Vicente CARCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil española en el Archivo Secreto Vaticano*, I-1. *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 565.

529. A nosaltres ens consta que, per dues vegades, Ponte diu confidencialment a Miralles, que el Govern no ha tingut part, en les circumstàncies presents, en el trasllat de Miralles; encara que ho havia pensat en 1928, com ja sabem. Cartes del ministre Galo Ponte al bisbe Miralles. Madrid, 1 de març de 1929 i 2 de gener de 1930 (la darrera autògrafa): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1.*

530. Tot això ho continua explicant Tedeschini a Gasparri en el despatx 4214; però, en efecte, de l'aclariment que fa Barrera a Miralles dient-li personalment que ell no ha tingut cap part en el seu trasllat a Mallorca, ho explica el mateix Bisbe al nunci. Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 2 de gener de 1930 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 138-138v.*

531. «Efectivamente, varias veces manifesté al P. Pou cuán ajeno había sido yo a su traslado, que constituyó para mi una desagradable sorpresa». Carta del capità general del Departament d'El Ferrol, marquès de Magaz, al bisbe Miralles. El Ferrol, 5 d'agost de 1930 (original autògrafa): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1.*

I encara, s'anaven difonent cada vegada amb més força els comentaris en el sentit que, tot plegat, havia estat degut a una qüestió personal de Tedeschini, el qual hauria volgut abatre així el Bisbe. El nunci hagué de desmentir, també al començament de 1930, al mateix doctor Miralles que ni la Nunciatura ni el Govern havien influït «*en este acto lo más mínimo*». ⁵³² Sembla una afirmació molt rodona la que fa Tedeschini, almenys en allò que es refereix a ell mateix, si és que pensem en les gestions que féu per fer plana a Roma la “promoció” de Miralles. Formalment, però, deia la veritat en el sentit que aquesta segona vegada, que hom intentà d'allunyar Miralles de Barcelona, la intervenció definitiva fou de la Secretaria d'Estat, la Nunciatura en facilità la intenció.

Com altres vegades, en què el representant del Papa analitza els afers de Catalunya, acaba dient que el que passava aleshores era «*frutto della passione politica che non cessa di agitare gli estremisti di Catalogna*». ⁵³³ Hom està temptat de pensar que el “primer extremista” era el mateix nunci.

I cal reprendre el tema de la sort del Sínode. Les conclusions sinodals les tenia enllestides el bisbe Miralles, ja destiant a Mallorca, per a ser sotmeses a Roma per a llur examen i aprovació, el dia 25 de febrer de 1930. No hi arribarien, però, fins a la darrerria del mes següent, com tot seguit explicarem. Formen el considerable llibre, *Constitutiones Synodi dioeclesanae Barcinonensis*, editat a Barcelona el febrer de 1930, ⁵³⁴ després que haguessin estat enllestides les

532. Despatx núm. 4212 del nunci Tedeschini al bisbe Miralles. Madrid, 10 de gener de 1930 (original mecanografiat): ADM, *Bisbe Miralles, C. 1*. ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 127-127v.

533. Despatx núm. 4243 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 15 de gener de 1930 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, pos. 758, fasc. 97, f. 76*. La minuta, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 1*, ff. 131-131v. Vicente CÀRCEL ORTÍ, «Los últimos obispos de la Monarquía (1922-1931)»: *AnalTar* 83 (2010) 417.

534. El llibre amb les *Constitutiones Synodi dioeclesanae Barcinonensis*, creiem haver-lo vist en l'arxiu de l'antiga Congregació del Concili, ara del Clero. En voler-ho comprovar, a la tardor de 2012, ens assabentàrem que la part de l'arxiu corresponent al nostre període havia estat dipositat a l'Arxiu Secret Vaticà i que, aleshores, estava essent catalogat. No l'hem trobat tampoc a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, ni a la Biblioteca Episcopal, ni al Seminari d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de la Fundació Bonet i Baltà.

correccions d'estil de les actes sinodals de l'octubre de l'any anterior, ja que no fou tornat a Barcelona, tal com ho reclamava el Bisbe, després de la seva eventual –i mai produïda– aprovació.⁵³⁵

Fou el P. Bartomeu M. Xiberta, resident aleshores a la Ciutat Eterna,⁵³⁶ qui tingué cura de fer arribar a la Cúria romana les actes sinodals consignants-les al P. Rosa. La lletra que el docte carmelita adreçà a mossèn Carreras, a les darreries de març de 1930, li comunicava que ja havia lliurat les actes del sínodo al religiós jesuïta, i li proporcionava ensems una dada interessant. En efecte, segons Rosa –que així ho havia fet saber a Xiberta– el nou equip de la Secretaria d'Estat feia, igual que el mateix jesuïta, una interpretació negativa dels famosos decrets de 1928-1929, en el sentit de ponderar-ne, més tost críticament, llur objectivitat i oportunitat.⁵³⁷ És una informació significativa, que sembla més aviat verídica.

El prefecte de la Congregació del Concili, abans de procedir a l'examen de les constitucions sinodals preguntava al secretari d'Estat, que ja era el cardenal Pacelli, el 6 de març de 1930, si havia de limitar-se sols a fer-ho respecte a la part que es referia a la matèria que

535. Carta del bisbe Miralles al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. Barcelona, 25 de febrer de 1930 (original mecanografiat): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. La lletra de Miralles fou registrada en la Congregació del Concili el 4 de març del mateix any. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 29.

536. *Bartomeu M. Xiberta i Roqueta* (Santa Coloma de Farners, Selva, 1897 – Terrassa, Vallès Occidental, 1926), carmelita. Al noviciat d'Onda, País Valencià, tingué com a professor el P. Josep M. Llovera, després sacerdot diocesà. Estudià a Roma, a la Gregoriana, on l'influí el cardenal Franz Ehrle en el camp de la història medieval i Maurice de la Taille, que fou el seu director de tesi, «Clavis Ecclesiae». Professor de filosofia al Col·legi Internacional de Sant Albert a Roma (1921-1926) i de dogmàtica (1926-1937). En 1927 era consultor de la Congregació dels Ritus. Membre de l'Acadèmia Romana de Sant Tomàs, de la Societat Filosòfica de Catalunya i de l'Institut d'Estudis Catalans, entre altres. Després de la guerra civil espanyola, reprèn el magisteri a Roma (1947-1964), director d'*Analecta Ordinis Carmelitarum*. Té diversos llibres i molts escrits. Ramon RIBERA i FLORIT, *DHEC*, III, Barcelona 2001, 724 i sobre la bibliografia, *AnalTar* 45 (1972) 5*-6*. Vegeu també interessants aspectes biogràfics en Josep Maria MANRESA LAMARCA, *Eclesiologia del P. B. Xiberta (1897-1967)*, Roma 2011.

537. Carta del P. Xiberta al doctor Carreras. Roma, 28 de març de 1930 (autògrafa): ADB, *Dr. Carreras, Documents varis 1926-1931, Capsa 37(carpeta 1930)*. Fa la impressió que l'autor de la carta degué equivocar-se amb la data. Semblaria que en lloc del mes de març hauria haver estat escrita al febrer. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 30.

era pròpiament competència de la seva Congregació –val a dir, en aquest cas, «*la questione della lingua catalana*»– o bé, calia estendre l'examen a totes les instruccions donades per les altres Congregacions, de les quals, la del Concili, no en coneixia la tenor dels decrets de la resta de dicasteris.⁵³⁸

Pacelli respon a la pregunta de Sbarretti l'11 d'abril dient-li que ha consultat Pius XI i que la decisió del Sant Pare ha estat que n'hi ha prou amb què la Congregació del Concili examini les actes sinodals solament «des d'un punt de vista general». A la Secretaria d'Estat, des d'on han estat gestats els decrets enviats als bisbes de la Tarracense, li caldrà, segons Pacelli, d'analitzar la part que tingui a veure «*con la Questione politica catalana*». Junt amb el seu despatx, el cardenal secretari envia com a al·legat al prefecte de la Congregació del Concili les instruccions de 1928-1929 impartides pels altres dicasteris als bisbes de Catalunya.⁵³⁹

A la darrerria de maig de 1930, el prefecte de la Congregació del Concili comunica al secretari d'Estat que ja havia nomenat un consultor de la seva Congregació perquè procedís a examinar el sínode de Barcelona, tot i que el seu dicasteri no solia examinar i aprovar els sínodes diocesans. Aquesta iniciativa la prengué, doncs, Sbarretti poc abans que li arribés la instrucció de Secretaria d'Estat, de l'11 d'abril, de fer aquell examen. El cardenal seguia, però, en tot les directrius rebudes el mes de desembre de 1928, quan rebé les instruccions de Gasparri d'elaborar el decret que li corresponia de fer a la Congregació del Concili sobre Catalunya.⁵⁴⁰

El prefecte remetia ara a Secretaria d'Estat els decrets de les altres quatre Congregacions romanes, lliurats a Sbarretti pel cardenal Pacelli,

538. Despatx del cardenal Sbarretti al cardenal Pacelli, secretari d'Estat (original mecanografiat). Roma, 6 de març de 1930: AA.EE.SS, *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 85-85v. La minuta es troba en ACC, *Prot.*, n. 5264/29. En aquesta mateixa lletra, Sbarretti diu que havia suggerit de seguida al cardenal Pacelli mateix, d'enviar un telegrama al bisbe Miralles advertint-lo que no publicués les actes del sínode, abans que la Santa Seu no hagués examinat el text. L'avís fou donat i ha estat ara, quan Miralles ha enviat a Roma les actes sinodals.

539. Despatx n. 1186/30 del cardenal Pacelli al cardenal Sbarretti. Vaticà, 11 d'abril de 1930 (original dactilografiat): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. AA.EE.SS, *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 87-87v. (minuta).

540. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 43-45.

i li adjuntava les constitucions del sínode de Barcelona.⁵⁴¹ Posteriorment, com ja ho hem assenyalat, les *Constitutiones Barcinonensis Synodi Dioecesanæ* foren tornades a la Congregació del Concili.

“Barcinonensis Synodi Dioecesanæ”: *Examen de la Congregació del Concili sobre el Sínode de Barcelona de 1929*. Efectivament, entre els papers de la Congregació presidida pel cardenal Sbarretti hi ha el resultat, inèdit fins ara, de la revisió i examen del Sínode diocesà de Barcelona, encarregat per aquell dicasteri, abans fins i tot, que el seu titular rebés instruccions precises sobre com fer-ne la censura. Es tracta del dictamen “*Barcinonensis Synodi Dioecesanæ*”, datat a Roma el 13 de maig de 1930.⁵⁴² Hem esbrinat sobre el seu autor, un francès, resident a Roma, monsenyor Auguste Boudinhon.⁵⁴³

L’anàlisi d’aquest sínode ha estat feta, segons el censor, per a investigar sobre la conformitat de les seves constitucions amb el dret comú eclesiàstic i, especialment, amb els decrets de les diverses Congregacions romanes dels anys 1928 i 1929 referits a Catalunya sobre les qüestions que Boudinhon en diu clarament «*catalaunicas*».⁵⁴⁴

541. Despatx de Sbarretti a Pacelli. Roma, 28 de maig de 1930 (original mecanografiat), amb cinc al·legats: AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, f. 88-88v. La minuta, en ACC, *Prot.*, n. 5264/29.

542. Augustus BOUDINHON, “*Barcinonen[sis] Synodi Dioecesanæ*”. Roma 13 de maig de 1930 (original): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

543. *Auguste Marie Felix Boudinhon* (Le Puy, Alt Loira, 1858 – Roma 1948) canonista i teòleg francès. Estudià al Seminari de Sant Sulpici de París (1875-1880) i a Roma, Teologia i Dret canònic. Professor de Dret canònic a l’Institut Catòlic de París (1884-1916), fou nomenat en 1916 rector de l’església de Sant Lluís dels Francesos de la Ciutat Eterna. Dirigí, des de 1893 i per més de vint-i-cinc anys, *Le canoniste contemporaine*. Pierre BRANCHEREAU, *Auguste Boudinhon* dins: François LAPLANCHE, *Les sciences religieuses: Le XIX siècle 1800-1914*, París 1996, 88-89. Sabem que, a Roma, fou consultor de la Congregació de Sagraments, del Concili i dels Seminaris (1916), també de la Comissió per a la interpretació del Codi de Dret canònic (1917) i distingit com a prelat consultor de la Signatura Apostòlica (1925). Té diverses obres de la seva especialitat, de canonista i de teòleg, així com de litúrgia, i escriví per a l’*Encyclopaedia Britannica*. Dades extretes de les *Acta Apostolicae Sedis* 8 (1916) 462, 9 (1917) 558 i 17 (1925) 332.

544. «Inquirendum tantummodo est de conformitate praefatarum Constitutionum cum iure communi, praesertim vero cum pluribus instructionibus a S. Sede recenter datis circa speciales quaestiones quas «Catalaunicas» dixerimus». Augustus BOUDINHON, “*Barcinonensis Synodi Dioecesanæ*”. Roma 13 de maig de 1930 (original): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

Aquest és l'objectiu del consultor de la Congregació del Concili, per tant, exempta la seva intenció d'emetre cap judici sobre les constitucions sinodals de Barcelona.⁵⁴⁵

Encara en el pròleg, diguem-ho així, del dictamen "*Barcinonensis Synodi*", Boudinhon especifica que la seva tasca és «d'especial índole». D'aquest estudi sobre les *Constitutiones Synodi dioeclesanae Barcinonensis*, un llibre imprès de tres-centes quaranta-nou pàgines, en diu el prelat francès que no pot creure que hom no s'adoni «de com és de gran i difícil aquest treball d'anàlisi». A aquesta complexitat, cal afegir-hi, continua dient, que les conclusions del Sínode són presentades en un ordre divers del Codi de Dret canònic, que és a més il·lògic, «*diversus, nec adeo logicus*». Gairebé totes les lleis del Sínode són redactades en un «estil oratori i homilètic, més que no pas jurídic». La part expositiva dels canons establerts és consignada de forma tova i relaxada, «*ad unguem exscribit, modo laxius*», alterant d'aquesta manera l'ordre dels substantius i dels verbs, afegint-hi, en canvi, moltes coses sense advertir mai el lector d'aquests afegitons. En poques paraules, en cap lloc de les actes finals hom pot veure-hi de manera ordenada i entenedora el conjunt de les lleis diocesanes establertes pel Sínode, amb el resultat que els clergues no les entendran ni faran cap servei a l'estudiós. Amb tot, el canonista francès adverteix palesament que no ha trobat en aquelles «vastíssimes constitucions» res que anés contra el Dret canònic. Ultra això, queda també clar, que els pares sinodals han cercat tothora de salvaguardar el compliment de les lleis eclesiàstiques i de fer-les observar, «*accurate et prompto animi servandi*».⁵⁴⁶

L'autor del "*Barcinonensis Synodi Dioeclesanae*" explica la manera com ha elaborat el seu dictamen; val a dir, ha disposat el seu estudi en forma de dues columnes: en una apareixen els decrets de les Congregacions romanes sobre la Qüestió catalana, i en l'altra les conclusions sinodals. Així, comença comparant les disposicions

545. «De Constitutionibus synodalibus Barcinonensibus iudicium ferre nec debeo nec cupio». Augustus BOUDINHON, "*Barcinonensis Synodi Dioeclesanae*". Roma 13 de maig de 1930 (original): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

546. Boudinhon solament troba en les constitucions sinodals de Barcelona, unes minúcies –com ell mateix ho reconeix– que caldria retocar sobre lleis eclesiàstiques. Una és la referència a l'ensenyament dels clergues a les dones ja sia en privat o en públic, i l'altra a la dispensa del dejuni eucarístic als malalts.

emanades de la Congregació del Concili amb les actes mateixes del Sínode. D'aquesta forma, de la conducta del clergat català en les qüestions polítiques, de què n'havia parlat el dicasteri romà, monsenyor Boudinhon en rebla que les constitucions sinodals no contenen les instruccions sobre l'anomenada Qüestió catalana.

El censor enumera a continuació quins són aquells punts que ha obviat el sínode de 1929. El primer té a veure amb l'exhortació de la Congregació del Concili feta als bisbes i als sacerdots catalans de seguir el mestratge de la Santa Seu sobre la convenient separació que ha d'haver-hi entre el clergat i la política en general, i sobre la conveniència, també, que els clergues sotmetin llurs publicacions, particularment de gènere polític, a la censura eclesiàstica. Una segona llacuna del Sínode seria que no recull amb prou claredat el que disposa aquella Congregació respecte a l'ensenyament del catecisme en llengua castellana, fent servir, en canvi, moltes paraules per variar el contingut de la norma. Quelcom semblant passa amb la doctrina exposada pel mateix dicasteri sobre la «pàtria gran i la pàtria xica», de la qual disposició el Sínode barceloní no es fa cap ressò.

En l'apartat dedicat a la predicació sagrada, Boudinhon s'hi detura una mica més. De la prohibició de predicar en "català modern", de què parlava la Congregació del Concili, el Sínode ni se n'ocupa. No mostra tampoc la contundència que hom podria esperar a l'hora de seguir les disposicions romanes sobre les penes canòniques d'aquells que, en llur ministeri de la predicació, tracten de política revolucionària contra Espanya –o sigui del catalanisme. Igualment, no és taxatiu en empènyer els clergues catalans a promoure un ús més ampli del castellà en l'oratori sagrada –en canvi, sí que ho és, quan disposa que la «predicació es faci generalment en llengua catalana».⁵⁴⁷ El mateix hom pot dir en sermonar en castellà durant les funcions de pietat popular a l'església. Sobre això darrer, el consultor de la Congregació del Concili recorda que el seu dicasteri determinava expressament que, per a novenes, tridus i altres actes piadosos, hom recuperés l'«antic costum» de pronunciar-los en llengua castellana. La quarta i darrera mancança del sínode és el silenci que adopta a l'hora de recomanar al clergat

547. Tinguem en compte que aquesta era l'expressió que havia suggerit d'emprar el P. Rosa, com ho hem indicat més amunt, la qual acceptà el bisbe Miralles i que tingué per correcta el prefecte de la Congregació del Concili, cardenal Sbarretti. En canvi, Boudinhon la censura.

barceloní el cultiu de l'espanyol. De les disposicions sobre el Foment de Pietat Catalana, tampoc ni un mot.⁵⁴⁸

En l'apartat ja del decret de la Congregació dels Seminaris, el dictamen "*Barcinonensis Synodi Dioecesanæ*" remarca que el sínode de Barcelona no fa seves cap de les sis prescripcions emanades d'aquell dicasteri sobre els seminaris de Catalunya i el catalanisme; les quals sembla, segons el censor, que haurien d'haver estat integrades en el capítol dedicat a aquestes institucions diocesanes de formació sacerdotal.⁵⁴⁹

El mateix passa amb la Congregació Consistorial, quan aquest organisme recomana a l'episcopat català que inculqui al clero d'abstenir-se de qualsevulla vel·leïtat política i d'aquells estudis sobre la llengua catalana, la seva literatura i la seva història que poguessin tenir un caràcter «de tendència exclusivista i separatista». Traçava, també, aquest dicasteri quines han de ser les relacions entre el metropolità de la província eclesiàstica i llurs sufraganis. Doncs, de tot això, el sínode tampoc en diu res, «*hac de res nihil*».⁵⁵⁰

Al tema de les casulles neogòtiques, l'ús de les quals creixia a Catalunya –amb un «objectiu, sense dubtar-ne pas, polític» i que foren prohibides per la Congregació dels Ritus, amb el seu decret de 1928–, s'hi refereix, certament, ho rebla el mateix Boudinhon, el sínode de Barcelona en la línia del que determinava la Santa Seu. Tanmateix, les resolucions sinodals no deixen prou clar, que llur ús ja era absolutament prohibit, puix estava per transcórrer, mentre se celebrava el Sínode, l'any de termini que donà la Congregació, perquè fossin apartades del servei litúrgic les casulles que, tot i estar en bon estat, no havien estat adaptades fins aquell moment a l'estil de les romanes. El Sínode, per contra, remet tan sols a una circular sobre paraments litúrgics del bisbe de Barcelona, apareguda en el butlletí del Bisbat, el 28 de juny de 1929.⁵⁵¹ Igualment, les conclusions sinodals no

548. Recordeu que el decret de la Congregació del Concili el trobareu transcrit en el nostre article «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 122-128.

549. Vegeu les esmentades prescripcions en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 109-113.

550. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 136-138.

551. Josep MIRALLES, *Circular 148 sobre la forma de ornamentos sagrados*. Barcelona, 28 de juny de 1929: *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona* 71 (1929)

esmenten la interdicció de brodats de tipus “catalanistes” en aquests i en altres paraments litúrgics.⁵⁵²

Sobre la qüestió tan delicada dels abusos introduïts per alguns clergues «arrossegats per la passió política» de no voler escoltar els penitents que, en la confessió sacramental, no s’expressen en llengua catalana, tal com ho posà de manifest la Penitenciària Apostòlica, el censor porta a col·lació les instruccions donades a aquest alt tribunal per la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris respecte a una pràctica tan “*incivile e sacrilega*”. Les compara després amb la norma donada pel Sínode respecte a la llengua amb què cal oir les confessions i com castigar en això les extralimitacions.

Però el contingut de la disposició sinodal, recalca el censor, no coincideix, en el fons, amb la de la Penitenciària Apostòlica. Sense dir-ho, fa la impressió que Boudinhon pensa que la resolució sinodal no palesa prou bé la ment de la Santa Seu. En definitiva, per al censor el Sínode donaria una interpretació massa general, més ampla, que no pas la que pretenien les disposicions de Roma sobre aquest tema, de fons catalanista.⁵⁵³

Fins aquí l’acurada anàlisi de monsenyor Boudinhon, la qual comprèn a més un apèndix en forma de vint-i-set notes sobre la llatinitat de les conclusions del sínode, com també alguna observació jurídica o senzillament encaminada a millorar eventualment les resolucions sinodals. La conclusió és, però, que l’expert censor no hi ha trobat res que s’aparti del codi de dret canònic, almenys greument.⁵⁵⁴ Hi ha, però, una segona conclusió –la fem nosaltres a la vista del dictamen– i és que, el Sínode no recull les instruccions donades per la Santa Seu als bisbes catalans respecte a la Qüestió catalana i si ho fa d’alguna manera, o les seves determinacions tenen alguna

317-318. Més amunt, en l’apartat sobre el bisbe Miralles i la seva reacció davant del decret de la Congregació dels Ritus, hem tocat aquesta qüestió.

552. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 31-32.

553. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 93-94.

554. «Nihil in Synodolibus Constitutionibus mihi occurrit quod a Codice Iuris Canonici deflectat, graviter saltem». Augustus BOUDINHON, “*Barcinonensis Synodi Dioecessanae*”. Roma 13 de maig de 1930 (original): ACC, *Prot.*, n. 5264/29. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

intersecció amb les de les Congregacions de la Santa Seu, no acaben quasi bé mai seguint, de manera clara i precisa, el que mana Roma.

No creiem que la sentència de Boudinhon sigui una condemna del Sínode de Barcelona, però no deixa tampoc del tot ben parada la seva prompta i clara obediència a la Santa Seu. Cal insistir aquí altra vegada que fou la mateixa Cúria romana que, de primer, disposà que el sínode de 1929 no esmentés els decrets romans i que, després, canvià d'opinió, quan ja era massa tard per introduir-los en les constitucions finals. Igualment, cal remarcar que l'informe de monsenyor Boudinhon, està elaborat desconeixent aquestes contradiccions.

La intervenció del canonge Llovera i del doctor Berenguer per assolir de Roma l'aprovació del sínode. Com ja hem explicat, les conclusions del Sínode de Barcelona arribaren a Roma a les darreries del mes de març de 1930. Els amics íntims del doctor Carreras, el canonge Josep M. Llovera i el prior de la capella de Sant Jordi de la Diputació Provincial de Barcelona, Antoni Berenguer, s'adreçaren, al final del mateix mes i any, al nunci per a demanar la seva intervenció i influència davant de dos fets que els recurrents consideraven importants.⁵⁵⁵

Una de les peticions dels clergues barcelonins es referia a l'obtenció per al doctor Carreras d'una canongia de provisió reial de la catedral de Barcelona, vacant per la mort del seu detentor, el doctor Cararach.⁵⁵⁶

555. Carta del canonge Llovera i del doctor Berenguer al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de març de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, fasc. 3, ff. 730-734. Es conserva també en l'ADB, *Arxiu Dr. Carreras, inèdits, caps 42 (sobre 2)*.

556. *Jaume Cararach i Iborra* (Barcelona, Vila de Gràcia, 1856 – Barcelona 1930), sacerdot del Bisbat de Barcelona, on féu la carrera eclesiàstica, llicenciat en dret civil i canònic, ocupà diversos càrrecs a la cúria diocesana, com el de fiscal, catedràtic de Filosofia al Seminari (1886-1895), bibliotecari d'aquest centre (1890-1895), provisor vicari general de Tortosa (1895-1900), jutge sinodal, mestrescola de la catedral de Tortosa, de 1899 fins 1904, any en què hi renuncià per una malaltia incurable. En 1905 tornà a Barcelona, on fou beneficiat de concordat de la seva catedral (1905-1907) i després, ardiaca de Tarragona (1907), degà de Girona (1907-1910), degà de Lleida (1910-1912) i canonge, finalment, de Barcelona (1912-1930). Sembla ser de tendència integrista. ADB, *Preveres*, c. 24/33. Vegeu Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992, nn. 4, 192, 255, 295 i Joan BONET– Casimir MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888*, Barcelona 1990, 590-591.

Llovera i Berenguer posen en antecedents a Tedeschini, encara que el nunci ho sabia perfectament, de com es frustrà la concessió d'una altra canongia per al doctor Carreras. Aquella vegada, en 1923, el canonicat era de provisió pontificia. Un cop concedit, la Santa Seu hagué de fer marxa enrere per l'oposició d'Alfons XIII i del Govern de la Dictadura, llevant així a Carreras la canongia concedida.⁵⁵⁷ La petició actual, en canvi, la basaven els amics de Carreras en el fet que «*en esta hora de reparaciones*» –després de la caiguda la Dictadura– causaria una impressió òptima a Barcelona que, per intercessió del nunci apostòlic, el Rei concedís la vacant a un sacerdot tan digne com aquell fill de Sabadell. Deuria cridar l'atenció al nunci del Papa allò que deien els peticionaris sobre la “situació de reparació”, puix que damunt el text de la carta que tenia Tedeschini, aquesta apreciació sociològica i moral de Llovera i Berenguer apareix subratllada en llapis vermell.

El segon punt de la lletra dels reverends Llovera i Berenguer a monsenyor Tedeschini tracta d'una altra súplica: això és, que el representant del Sant Pare faci valer el seu poderós influx, a fi que el Sínode de 1929 sigui aprovat per Roma. Per a entrar en el tema, el canonge i el prior de Sant Jordi comencen fent ressaltar la intervenció de llur comú amic en l'esmentat sínode. Així, diuen que el doctor Carreras fou el compilador de les més importants directrius pontificies que dominen tota la primera part de les actes sinodals i en fou «ponent especial, com també principal orientador de la resta». El reconeixement per part de la Santa Seu seria per al doctor Carreras –la intel·ligència i l'autoritat moral del qual són «*sin hipérbole, únicas entre el clero*» de Barcelona– com la culminació de la seva tasca com a membre de la comissió preparatòria del sínode. A més, segons el judici de Llovera i de Berenguer, l'aplicació de les resolucions sinodals a la vida diocesana esdevindrien «*un verdadero soplo divino de restauración en Cristo*», al·ludint amb aquesta frase al lema del predecessor en el pontificat romà de Pius XI, és a dir del papa sant Pius X.

557. Ho explica el doctor Carreras en una nota biogràfica feta per ell mateix: «El 15 de novembre [de 1923] el Rei, Primo de Rivera i el cardenal de Toledo [Pedro Segura] anaren a Roma. Hi hagué el cos a cos de Rei a Papa, posant el veto personalment [...] En tornar de Roma el Rei, en Damià Mateu, a Barcelona, tingué amb ell una conversa molt viva sobre el que havia passat a Roma. D'ací vingué saber ben de veres el veto del Rei, i que els amics [Llovera, Berenguer, l'abat Marcet i Damià Mateu] es moguessin». Nota autògrafa del doctor Lluís Carreras, “Sobre la canongia”. Barcelona, estiu 1949: ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 42 (sobre 2)*.

És mèrit de mossèn Carreras, continuen dient els dos eclesiàstics de Barcelona, haver sabut proposar al Sínode unes normes que han esquivat «*las más escabrosas dificultades de los momentos penosos para los intereses de la Iglesia que estamos atravesando*». És, igualment, un trumfo a favor del doctor Carreras haver sabut recollir els criteris oferts pel P. Rosa en l'espínosa qüestió de l'ús de les llengües en la pastoral.

Els doctors Llovera i Berenguer, intentant de mostrar comprensió envers la Nunciatura i la Secretaria d'Estat –que és d'on van sortir, com ells ho devien saber, els famosos decrets– reporten a continuació un pensament, que el jesuïta italià hauria compartit amb ells mateixos: «*Hay que hacerse cargo –hauria dit el P. Rosa– de que la Santa Sede pasa a veces momentos de dificultades por la presión de la parte adversaria, anzi incumbente (tr. amenazadora), voglio dire la diplomazia; y de buenos hijos es ayudarla con su comprensión a sortearlas*»». Aquesta reflexió, que es refereix a la Dictadura i a la seva acció en relació a Madrid i a Roma, no degué plaure gaire a monsenyor Tedeschini, ja que tornen a sortir nous subratllats i interrogants escrits en llapis vermell focalitzats pel nunci sobre els suara transcrits mots del P. Enrico Rosa.

Els dos eclesiàstics, Llovera i Carreras, assenyalen també la inquietud que, segons ells, hom vivia a Catalunya tant com a ciutadans, com a cristians, després de la publicació d'aquells decrets: això és, una impressió de desencant envers la Monarquia i envers Roma.⁵⁵⁸ Tampoc foren del gust del nunci els judicis suara expressats pels sacerdots de Barcelona, si és que hem de fer cas de com marcava la carta que li havien adreçat, amb més subratllats i amb més interrogants encara. Del que llurs autors estaven convençuts és que, tot allò que tendís a esvaïr aquell estat dels ànims a Catalunya descrit per ells mateixos, hauria de ser-li bo per força. I a això ajudaria sense dubte que Roma reconegués el sínode de 1929 amb les seves conclusions sobre l'ús del català en la pastoral, i així li ho demanen:

«*La aprobación del Sínode de Barcelona, salvo las ligeras modificaciones que parezcan necesarias; pero dejando subsisten-*

558. Carta del canonge Llovera i del doctor Berenguer al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de març de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, *fasc. 3, f. 732*.

te todo lo que en él se establece en orden al uso de la lengua materna en la predicación del catecismo, si no es que quepa todavía alguna mejora en el sentido de la antigua tradición de la Iglesia [!!! exclamacions sobreafegides de mà del nunci] *Con ello quedaría de una manera digna y decorosa borrada la impresión deprimente, que, más que los decretos romanos, lo sucedido en torno a los decretos romanos, causó innegablemente entre los fieles [!! sobreafegit]*».⁵⁵⁹

Hom pot esperar-se ja la reacció de Tedeschini, que ens imaginem que fou de molèstia, puix que deuria veure en Llovera i en Berenguer dos exemples de corifeus del catalanisme, d'aquells que ho sacrificaven tot en ares de la llengua catalana. La resposta els fou donada el 7 d'abril, però no pas directament sortida del nunci.⁵⁶⁰ Monsenyor Tedeschini, en estar indisposat de salut, els féu contestar a través del secretari de la Nunciatura, monsenyor Tito Crespi,⁵⁶¹ dient-los que ell no podia fer res respecte a les dues peticions que li havien elevat. Pel que fa a la primera, la que es referia al Sínode, en trobar-se el seu expedient sotmès a l'examen de la Congregació del Concili, continua dient el secretari, una intervenció de la Nunciatura «*sería mirada y esa gestión se tendría como inoportuna y hasta intrusa*». I respecte a l'obtenció de la canongia de Carreras, Tedeschini no jutja convenient fer cap recomanació al Rei, perquè «*cridaría molt l'atenció*», perquè mai s'ha immiscit el mateix nunci apostòlic en aquesta mena de nomenaments.⁵⁶²

559. Carta del canonge Llovera i del doctor Berenguer al nunci Tedeschini. Barcelona, 27 de març de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, *fasc. 3, f. 733*.

560. Carta de la Secretaria de la Nunciatura de Madrid (Tito Crespi) als reverends Llovera i Berenguer. Madrid, 7 d'abril de 1930 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, *fasc. 3, ff. 735-735v*.

561. *Tito Crespi* substituï el secretari de la Nunciatura a monsenyor Antonio Guerinoni, el qual havia estat amb Tedeschini des de 1921 fins 1927. Crespi provenia de la delegació apostòlica de Mèxic. Greument malalt, pocs anys després d'arribat a Madrid, fou autoritzat a retornar a Roma. Durant el trajecte del viatge en vaixell, per mor de les seves freqüent depressions, es llançà al mar i fou recuperat ja cadàver. Vicente CARCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil española en el Archivo Secreto Vaticano*, I-1. *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 451.

562. «Y no deben ver Vdes. en esto la menor animosidad ni malquerencia hacia el Sr. Carreras pues les consta muy bien los sentimientos de estimación y aprecio con que ha distinguido siempre el Excmo. Sr. Nuncio al Sr. Carreras y al grande [sic]

És possible que Tedeschini valorés el doctor Carreras, com ho fa saber el secretari de la Nunciatura a Llovera i a Berenguer, però el que és cert és que tenia grans reserves envers la seva persona per mor del seu catalanisme i perquè el jutjava intrigant i lliurat al servei del bisbe Miralles i del cardenal Vidal i Barraquer, dels quals prelats el nunci, en aquells moments, desconfiava molt.

Diguem de pas que, almenys dues personalitats eclesiàstiques més s'interessaren per la concessió de la canongia vacant de la catedral de Barcelona i demanaren la intervenció del nunci davant del Govern. Aquest és el cas del canonge arxipreste de la catedral de Girona, ben entrat en la Nunciatura de Madrid, Antoni Vilaplana,⁵⁶³ el qual feia avinent a Tedeschini, que si es mogué a favor del pretendent de Barcelona quedaria palès el seu interès per les persones i les coses de Catalunya.⁵⁶⁴ El doctor Antoni Tenas –que coneixia aquella iniciativa

afecto, que desde hace mucho tiempo le profesaba.» Carta de la Secretaria de la Nunciatura de Madrid (Tito Crespi) als reverends Llovera i Berenguer. Madrid, 7 d'abril de 1930 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, *fasc. 3*, f. 735v.

563. *Antoni Vilaplana i Forcada* (Sentfores, Osona, 1894 – Puigdolena, Sant Quirze Safaja, Vallès Occidental, 1944), canonge de Girona. Completà els estudis eclesiàstics a la Universitat Gregoriana de Roma i els inicià a l'Acadèmia Diplomàtica Pontifícia, carrera que abandonà per motius que hom en digué de salut. Li fou concedida una canongia de provisió pontifícia a Mallorca en 1922 i en 1927 obtingué la de canonge, després arxiprest de Girona en 1927 i fou rector de *Paedagogium*, 1931-1936. Prestà serveis a la Nunciatura de Madrid. Junt amb Lluís Carreras foren grans col·laboradors del cardenal Vidal i Barraquer –també de la Nunciatura de Tedeschini–, el qual cardenal els envià en diverses missions a Roma un cop esdevinguda la Segona República. Al Vaticà tractà amb el cardenal Pacelli i amb el cardenal Giuseppe Pizzardo, aquest darrer, prefecte de la Congregació per als Seminaris, de qui fou secretari uns anys més tard. Romangué a Roma fins 1944. Vidal i Barraquer, ja a l'exili, el proposà com a bisbe auxiliar i àdhuc coadjutor seu. Escriví sobre teologia pastoral. Joan BUSQUETS, *Antoni Vilaplana i Forcada: DHEC*, III, Barcelona 2001, 692-693, Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 1200-1201 i ÍD., *II República y la Guerra Civil*, I-1, Madrid 2011, 517.

564. «Cuán vivamente Vuestra Excelencia se ha interesado siempre por las personas y cosas de este principado, a pesar de las enormes dificultades, contratiempos y sinsabores –que no han cesado todavía– a qué ha estado sujeto, por querer siempre y en todo momento cumplir cuidadosamente con los deberes de su elevado, cuanto difícil y espinoso cargo». Carta del canonge Antoni Vilaplana al nunci Tedeschini. Girona, 24 de juliol de 1930 (original dactilografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, *fasc. 3*, ff. 728-728v.

de Llovera i de Berenguer prop de la Nunciatura de Madrid– fou el segon personatge, que ens consti, que intercedí davant de Tedeschini pel doctor Carreras i pel seu eventual conferiment de la canongia vacant.⁵⁶⁵ Si el nunci donés un cop de mà a aquesta candidatura seria reparada la injustícia de la pèrdua d'aquella altra canongia que l'eclesiàstic de Sabadell tenia ja concedida, i que la Dictadura li llevà. Així sembla entendre-ho mossèn Tenas i així mateix ho demana al nunci pregant-li que exerceixi el seu poderós influx a Roma.⁵⁶⁶

Una nova intervenció del doctor Carreras: “Il Sinodo diocesano di Barcellona”. Una altra iniciativa del doctor Carreras, després de la que tingué en relació al P. Rosa, respecte del sínode de Barcelona, respon a les gestions que féu prop del secretari de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Ens referim a una memòria escrita en italià que l'eclesiàstic de Sabadell posà a mans de monsenyor Pizzardo.

L’informe, “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”, és datat el 15 de novembre de 1930.⁵⁶⁷ Comença amb un primer apartat dedicat a la

565. *Antoni Tenas i Alibés* (Ripoll, Ripollès, 1881 – Sant Just Desvern, Baix Llobregat, 1953), sacerdot del Bisbat de Barcelona i historiador. Doctor per la Universitat Pontifícia de Tarragona, rector de sant Just Desvern des de 1916 fins la seva mort. Fou un dels principals animadors del moviment litúrgic Catalunya, participà al Congrés Litúrgic de Montserrat de 1915 i escriví per a la revista *Vida Cristiana*. Fundador i director de l'*Anuario Eclesiástico* (1915-1935). Juntament amb mossèn Pere Farnés publicà la tretzena edició revisada (1953) del clàssic Manual litúrgic de Solana-Vendrell que es donava a la majoria dels seminaris d’Espanya i Amèrica. Hilari RAGUER I SUNYER, *Antoni Tenas i Alibés: DHEC*, III, Barcelona 2001, 526-527. És autor d’un catecisme considerat modèlic i fou el creador del museu catequètic de Barcelona. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Antonio Tenas Alibés: Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 1127-1128. Fou vicari de Tiana (1907-1910), de l’Hospitalet de Llobregat (1910-1911), de Sant Pere de les Puel·les (1911-1912), Sants Just i Pastor de Barcelona (1916), ecònom de Banyeres (1916) i rector de Sant Just Desvern, com ja hem dit. ADB, *Preveres*, c. 46/8).

566. Carta d’Antoni Tenas al nunci Tedeschini. Barcelona, 31 de març de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 858, fasc. 3, ff. 729-729v.

567. Lluís CARRERAS, “*Il Sinodo diocesano de Barcellona*”. 15 de novembre de 1930 (original mecanografiat), 5f.: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 99-103. Hi ha, a més, un llegenda manuscrita que diu així: “*Memoriale sul Sinodo di Barcellona d’un canonico spagnolo compagno di Scuola di Mons. Segretario*”. Això mateix es llegeix en el dossier on es troba sols el “*Memorandum Confidenziale*”, acompanyat d’una targeta de monsenyor Antoni Vilaplana i Forcada. El canonge Vilaplana és, doncs, el company d’escola de Pizzardo: AA.EE.SS., *Spagna*,

preparació del sínode i als seus procediments, on s'endevina el protagonisme que hi tingué el mateix Carreras.⁵⁶⁸ En el segon, sobre la suspensió i promulgació del sínode, palesa no sols la bona informació que tenia d'aquella iniciativa, sinó també la confiança que deuria haver gaudit del doctor Miralles per a dur-la a terme, atès que sols del Bisbe mateix podien provenir –ho diem nosaltres– unes dades tan reservades com les que revela en aquest informe. Aquí diu mossèn Carreras que, en ser distribuït entre els pares sinodals el projecte imprès de les Constitucions, a la primeria de setembre de 1929, el capità general de Barcelona, Emilio Barrera, s'assabentà del decret relatiu a la qüestió de la llengua en la predicació. Fou aleshores quan, segons Carreras, el Directori militar es degué moure fins a obtenir de Roma la decisió de mitjan d'aquell mes, en el sentit que el Sínode no fes esment dels decrets romans, contradient d'aquesta manera el que havia estat d'antuvi anunciat per la Nunciatura al bisbe Miralles.

Una nova contraordre arribà de la Secretaria d'Estat del Papa, a mitjan octubre –quan ja havia estat iniciat el Sínode i havien estat ja recollides les proposicions dels sinodals– dient ara que les disposicions romanes fossin citades i que les actes fossin aprovades per la Santa Seu.

Per tant, aclareix el doctor Carreras a monsenyor Pizzardo, els

1929-1931, pos. 769, fasc. 105, ff. 70-70v. Aquí hi ha també el “*Memorandum Confidenziale*”: AA.EE.SS., *Ibid.*, ff. 71-78. Hi ha un altre escrit de Carreras, “*La crisi politica accaduta durante i giorni scorsi - 13-17- è la più grave e la più trascendentale della Ristaurazione*”: AA.EE.SS., *Ibid.*, ff. 83-87. En l'Arxiu Diocesà de Barcelona hi ha el text autògraf i una còpia dactilografada, que és d'on treiem la data de la seva composició, la del 15 de novembre de 1930. “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*” figura a continuació d'un altre escrit de Carreras, “*Memorandum confidenziale*”, que porta la mateixa data del 15 de novembre de 1930. D'aquest *Memorandum*, en tractarem en una altre article dedicat a la reacció davant els decrets romans del clergat i dels seglars. Totes dues memòries tenen una foliació pròpia, però van plegades, com ja ho hem dit, en l'ADB, *Arxiu Dr. Carreras, capsa 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 32.

Sobre “*Il Sinodo di Barcellona*” vegeu Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 372-376, Josep MASSOT I MUNTANER, «El Vaticà i Catalunya»: *Qüestions de Vida Cristiana* 109 (1981) 58-60.

568. Sobre aquests punts ens remetem a Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 373-374.

decrets del Concili –que eren els que es referien a l'ús de la llengua en la pastoral– no pogueren ser citats en el text sinodal, perquè l'ordre arribà massa tard. Tanmateix, l'ordinari de Barcelona, així com els sinodals, cregueren igualment oportú d'aprovar la fórmula de la llengua en la predicació, amb la seguretat moral que donava a Miralles el fet que aquesta fórmula havia comptat amb l'assessorament i l'aprovació del P. Enrico Rosa. Vet aquí el *quid* de la qüestió presentat sense embuts per Carreras: el problema era la llengua i, així ho féu percebre a Roma, segons aquest eclesiàstic, el Govern de la Dictadura.

La tercera part de l'escrit es refereix al bisbe de Barcelona i el Sínode. Per a Carreras, hom no pot relacionar el trasllat del doctor Miralles a Mallorca per mor del Sínode, ja que la convocatòria i posterior celebració d'aquesta assemblea foren desenvolupades de manera altament correcta pel Bisbe. I així, conclou: «*Una questione può essere staccata dall'altra, ed a più forte ragione post factum*». Nosaltres sabem que el Sínode no fou l'única causa del pas de Miralles de Barcelona a Mallorca, però sí que en fou una i de pes, segons els informes del nunci Tedeschini.

El darrer fragment d'aquesta tercera part d'*Il Sinodo di Barcellona*, n'és una defensa: representa, en opinió de Carreras, un notable avenç respecte dels sínodes anteriors, ja que conté un excel·lent resum de les orientacions pontificies que tenen a veure amb els diversos problemes contemporanis i de la situació concreta de Barcelona, com la predicació, l'ensenyament religiós a les escoles i l'Acció Catòlica, a més dels abusos que s'havien anat introduint tant en la pastoral litúrgica, com en la pietat.

I arribem a l'últim punt, amb les reflexions del doctor Carreras sobre el problema de la llengua al Sínode, que inicia així:

*«Dai fatti fin qui riportati e dalla generale opinione della diocesi, quella dei sacerdoti e dei fedeli, pare si possa affermare, che non è temerario il dire che la sospensione del Sinodo risponde al fatto di contenere la formula dell'uso della lingua catalana nella predicazione. E questa generale credenza aggrava la situazione religiosa della diocesi».*⁵⁶⁹

569. Lluís CARRERAS, "Il Sinodo diocesano di Barcellona". 15 de novembre de 1930 (original), f. 3 v.: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 101v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 32.

Que el Sínode estigués en suspens a Roma, quan ja havia caigut la Dictadura –continua Carreras– no pot suposar altra cosa que mantenir Barcelona en una gran inquietud i agreujar, com ja ho havia dit més amunt, la situació religiosa de la diòcesi. Si el motiu de la no obtenció del *placet*, en aquelles altures de finals de 1930, és aquell, verbigràcia, el de la llengua en la predicació, l'autor de l'Informe discorre d'aquesta manera:

«Viene aggravata la situazione religiosa della Catalogna molto di più di quanto l'aggravò la Dittatura, perché si potrebbe credere alla decisa volontà di Roma a mantenere i Decreti, i quali, considerate le circostanze in cui furono ottenuti, non si possono riguardare come spontanei della Chiesa, perché non rispondono alla realtà delle cose di questo paese.

L'approvazione del Sinodo significherebbe il termine di questa angoscia e di queste anomalie, in modo totalmente favorevole al prestigio della Chiesa ed alla pacificazione degli spiriti.»⁵⁷⁰

Heus ací, doncs, el nucli de tot el pensament de Carreras respecte no sols del sínode, sinó també dels decrets de les Congregacions romanes: que foren obtinguts de la Santa Seu per les maniobres del Govern militar i que no responien a la realitat de les coses o, en tot cas, sols a circumstàncies transitòries. En conclusió, l'aprovació del sínode significaria ensems la fi, almenys a la pràctica, dels mateixos decrets romans.

El savi sacerdot de Sabadell prossegueix tocant el tema de les disposicions dels dicasteris de Roma, amb unes reflexions de gran interès per a nosaltres:

«Il Sinodo, daltronde, non poteva incorporare è dare uno stato pubblico, facendone una citazione, a Decreti riservati, che né la Congregazione né i Vescovi della Catalogna avevano promulgato e che per la loro natura rispondevano a circostanze transitorie. E la conoscenza pubblica di siffatti Decreti era dovuta alle pressioni illegittime dell'autorità militare, le quali

570. Lluís CARRERAS, "Il Sinodo diocesano di Barcellona". 15 de novembre de 1930 (original), f. 4: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 102*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 32.

*impedirono che fossero mantenuti in segreti; e d'altra parte, gli accordi dell'Episcopato catalano, ai quali quelle autorità pretendevano opporre i Decreti di Roma, avevano meritato l'elogio di Sua Santità, come ci costa delle dichiarazioni di Mgr. Vescovo di Osnabrück, fatte in notevole conferenza nella stessa Roma e non smentite e pubblicate dalla stampa tedesca e riprodotte in Catalogna».*⁵⁷¹

Fem ara una mica de parada per explicar la referència del doctor Carreras al bisbe d'Osnabrück, el nom del qual era Hermann Wilhelm Berning.⁵⁷² Deurien causar sensació les declaracions de monsenyor Berning en els ambients catalanistes i de fora també. De primer, aparegueren en el diari de Madrid, *El Debate*, del dia 22 de maig de 1928.⁵⁷³ Les recollí ja el mateix doctor Carreras en el seu “Informe en defensa de la llengua catalana”, escrit el 10 de juliol de 1928 i enviat

571. Lluís CARRERAS, “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”. 15 de novembre de 1930 (original), f. 4: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98 ff. 102-102v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 32.

572. *Hermann Wilhelm Berning* (Lingen, Ems, 1877 – Osnabrück, Baixa Saxònia, 1955) fou bisbe de la diòcesi d'Osnabrück de 1914 a 1955. Membre del Consell d'Estat de Prússia. I «*fogli di udienza*» del cardinale Eugenio Pacelli, segretario di Stato, a cura de Sergio PAGANO – Marcel CHAPPIN – Giovanni COCO. I. (1930), Ciutat del Vaticà, 2010, 397. De primer saludà el règim nacionalsocialista i després n'esdevingué crític a causa de les lleis racials del partit nazi i per la seva doctrina pagana.

573. Se ha recibido una correspondencia de Roma, que ha interesado mucho. En dicha ciudad, hablando ante la Unión de Maestros Católicos alemanes y en presencia de los arzobispos y obispos de Bamberg, Spira y Sebau, el Obispo de Osmabruck [*sic*] dio cuenta a los asistentes de una declaración significativa hecha por el Papa en la última audiencia que le concedió.

Respondiendo a una cuestión que le fue planteada por el mismo Obispo de Osmabruck, Pío XI declaró que los fieles tienen un derecho natural y sobrenatural a recibir la enseñanza religiosa en su lengua materna. EL SOBERANO PONTIFICE AÑADIÓ QUE ESTO ERA UNA TRADICIÓN ARRAIGADA EN LA IGLESIA. RECORDÓ LAS DECISIONES DE LAS ÚLTIMAS CONFERENCIAS DEL EPISCOPADO CATALÁN Y REPITIÓ LAS GARANTÍAS YA DADAS SOBRE ESTE PARTICULAR DEL CARDENAL ARZOBISPO DE VIENA, y también trajo a colación el recuerdo del arzobispo de Guiezno-Poznan, monseñor Ledochovski, encarcelado por las autoridades prusianas por haber defendido estos mismos principios y promovido por Pío IX a la dignidad cardenalicia». *El Debate*, 22 de maig de 1928 (copia mecanografiada): ADU, *El bisbe Guitart i la llengua catalana en l'Església, 1924-1931*, caps núm. 2.

a Roma, per indicació de Tedeschini, el mes de gener de 1929.⁵⁷⁴ L'il·lustrat clergue manleva la notícia del diari germànic, *Kölnische Volkszeitung*, del 23 d'abril d'aquell mateix any, i la difon i li serveix per mostrar com les paraules que adreçà Pius XI al bisbe d'Osnabrück, comentades després pel mateix Bisbe en la *Lesererein* de Roma, constitueixen una autèntica defensa del dret natural i sobrenatural que els fidels puguin rebre l'ensenyament religiós en la llengua materna.

Igualment, als mots pronunciats per Pius XI i els posteriors del bisbe Berning es refereix també Ivon l'Escop, o el que és el mateix, mossèn Ricard Aragó i Turon, en el seu llibre *La llengua de l'Església*.⁵⁷⁵ En efecte, en un altre diari alemany, el *Völkische Volkszeitung*, del 20 de març de 1928, es feia ressò de la conferència de l'ordinari d'Osnabrück en què el prelat parlava de les minories alemanyes enclavades en altres estats. Tractant d'això, el Bisbe explicà la seva darrera audiència amb Pius XI, en la qual el Papa, a una pregunta de monsenyor Berning, féu unes declaracions de la tenor que transcriu Ivon l'Escop manlevant-les del report del diari de Colònia. Són les que ja coneixem pel mateix doctor Carreras; això és, que els fidels, hauria dit el Sant Pare, tenen «dret natural i sobrenatural» que els sigui donada la instrucció religiosa en la llengua materna. Aquesta, deia, és la tradició de l'Església i, en aquest sentit, el Pontífex Romà recordà la resolució de la Conferència de bisbes de la Tarraconense d'aquell any de 1928,⁵⁷⁶ junt amb l'acció del cardenal arquebisbe de

574. Recordeu que ja vam publicar íntegrament i per primera vegada aquest "Informe en defensa de la llengua catalana" en el nostre treball «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 487-525, en concret les pp. 512-513 i 293-296.

575. *Ricard Aragó i Turon* (Santa Coloma de Farners, Selva, 1883 – Barcelona 1963), sacerdot i escriptor de Barcelona. Comença el seus estudis a Girona i s'establí a Barcelona. En 1910 creà la Lliga del Bon Mot contra la blasfèmia, de gran ressò a tot Catalunya. Amb el pseudònim d'«Ivon l'Escop», edità *La Lliga del Bon Mot* i altres publicacions. En el seu treball *La llengua de l'Església* (1930), defensa aferrissadament la necessitat de la predicació en català. Albert MANENT I SEGIMON, *Ricard Aragó i Turon: DHEC*, I, Barcelona 1998, 98-99. Sobre la Lliga del Bon Mot, vegeu Alexandre GALÍ, «1908. Lliga del Bon Mot», dins: ID., *Obra completa. Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1906 a 1936*. Llibre X. *Institucions de cultura popular*, Barcelona 1983, 231-236.

576. Aquestes resolucions foren preses per la Conferència de bisbes el mes de gener de 1928 i renovaven els acords anteriors de predicar normalment en la llengua del país i d'ensenyar així mateix el catecisme. Aquestes resolucions de la Conferència

Gnesen-Posen, comte Ledóchowski –i oncle del general de la Companyia de Jesús Wlodomir Ledóchowski–, «en veritat màrtir de la causa de la llengua materna».⁵⁷⁷

És curiós remarcar que el reverend Carreras havia estat a la ciutat saxona d'Osnabrück, sembla que a l'estiu o a la tardor de 1929, tal com ho posa de manifest la correspondència que hem trobat amb l'abat de l'abadia benedictina renana de Maria Laach, capdavantera del moviment litúrgic alemany, dom Ildefons Herwegen.⁵⁷⁸ Aquest mateix carteig palesa que el doctor Carreras i l'abat devien haver tingut un cert tracte de confiança, entre altres coses perquè el primer diu que enviarà al Bisbe un Memoràndum amb una «descripció minuciosa» de l'Església a Catalunya, i que el cardenal Vidal i Barraquer ha donat permís al canonge i a l'abat per tractar ambdós de coses confidencials que afecten la seva persona. El purpurat, interessat com estava pels problemes lingüístics de l'Alto Adige o del Südtirol i per assabentar-se de com els resolva l'Església allí, demana la mediació de l'abat de Maria Laach davant de l'ordinari d'Osnabrück a fi que l'informi acuradament sobre l'assumpte, atès que el mateix prelat havia parlat de la situació lingüística de les minories alemanyes.

L'abat Herwegen havia sol·licitat, a més, al doctor Carreras una relació de la visita que féu o feren plegats a monsenyor Berning, la qual visita «*en vue de V. P., fût pour nous accueillant en excès, et tout a fait ouverte et favorable a nôtre requête*». Ignorem si els apunts del canonge de Barcelona es refereixen a la relació del viatge a Osnabrück o al Memoràndum⁵⁷⁹ de què hem parlat més amunt.⁵⁸⁰

Provincial dels bisbes de la Tarraconense, celebrada a Barcelona dels dies 9 a l'11 de gener de 1928, hom les pot trobar senceres en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 835, fasc. 3, ff. 621-628 i en AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 743, fasc. 90, ff. 22-42.

577. IVON L'ESCOPI, *La llengua de l'Església*, Barcelona (1930), 183-184.

578. *Ildefons (Peter) Herwegen* (Colònia-Junkersdorf 1874 - Maria Laach, Palatinat, 1946), abat, liturgista i historiador. Treballà molt en el camp de la renovació litúrgica al costat d'homes tan coneguts com Romano Guardini i Odo Casel entre d'altres. Mangué una posició crítica davant dels intents totalitaristes a Alemanya fins arribar al temps de Hitler. L'any 1935 hagué de deixar per un temps no massa llarg la seva abadia. Té publicades diverses obres litúrgiques.

579. Podria ser que aquest Memoràndum a què ens anem referint fos aquell "Informe en defensa de la llengua catalana", del mateix Carreras, de l'any 1928, enviat a Roma el mes de gener de 1929. Vegeu «La visita apostòlica de 1928 del nunci Tedeschini a Barcelona»: *AnalTar* 81 (2008) 487-525.

580. El doctor Carreras contesta a una lletra de l'abat Herwegen, que aquest li

Tornem a “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”. Pel que hem vist fins ara d’aquest escrit, hem de dir que el doctor Carreras sosté que, en realitat, el Sínode ha tingut en compte els decrets romans, ni que no n’hagi fet esment, per les raons exposades més amunt i per les circumstàncies polítiques del moment. És per això que, pel que fa a la llengua, adoptà una «fórmula, mínima, prudent i justa» que tenia el caràcter transaccional de no canviar el «criteri tradicional» sobre l’ús que hom n’ha fet sempre del català a l’Església de Barcelona, però aplicada, aquella fórmula, a les condicions i a les necessitats espirituals actuals de Catalunya i per a evitar en el futur conflictes en les relacions de l’Església amb l’Estat.⁵⁸¹ En suma, «*Se si esamina accuratamente la detta formula, si potrà ben costatare come non manca in essa l’ispirazione dei decreti, ma discretamente adattata alla realtà diocesana*». Cal tenir en compte, a més, continua argumentant el doctor Carreras, que no en podia baixar al detall pràctic, pastoral, ja que un sínode té un caràcter eminentment jurídic i pràctic.

Mirem a continuació com Carreras defensa el criteri del Sínode respecte al català en el context social i polític del moment:

«La bontà ed efficacia di tale procedimento, che badava alle difficoltà del momento e teneva conto del non lontano mutamento delle circostanze di allora, da tutti preveduto, sono accreditate dalla situazione attuale di Ispagna e particolarmente della Catalogna, dove l’opera tutta quanta della Dittatura è censurata e rettificata in ogni aspetto della vita civile e politica. Se nel Sinodo fosse stata fatta la promulgazione dei Decreti di Roma il danno sarebbe stato irreparabile, invece, con quella formula,

havia adreçat el 10 de novembre de 1929. Carta del doctor Carreras a l’abat Ildefons Herwegen [s. l.] 4 de desembre de 1929 (còpia autògrafa): ADB, *Arxiu Doctor Carreras, capsa 41, Cartes, capsa 41, carpeta 2*.

Hi ha encara una altra carta de l’abat Herwegen a Carreras. Maria Laach, 16 de desembre de 1929: ADB, *Arxiu Doctor Carreras, capsa 37, Documents varis 1926-1931 (capsa 1929)*. Aquí Herwegen li explica el que ell sap sobre les llengües italiana i alemanya a l’Alto Adige i, al mateix temps, com avança la primera per la força del feixisme.

581. A la fórmula del Sínode de què parla Carreras sobre la llengua amb la qual es farà normalment la predicació –la catalana–, la suggerida pel P. Rosa, ja ens hi hem referit més amunt i la repetim novament: «*ad captum populi e iuxta veterem morem*».

adesso si può benissimo riparare il danno portato al prestigio della Chiesa nel nostro popolo dalla intervento indovuta della Dittatura negli affari ecclesiastici.»⁵⁸²

Per tot això, el judici equànime, segons Carreras, del bisbes, sacerdots i catòlics eminents que coneixen perfectament la situació de Catalunya, és que, si bé és cert que el bisbe Miralles cometé «una evident equivocació» convocant el Sínode, aquest error ha estat una «*felix culpa*»: perquè facilita a la Cúria romana –aprovant el Sínode– el restabliment del *statu quo* que alterà la Dictadura militar, sense que Roma hagi de fer cap acte que pugui aparèixer com una rectificació dels decrets que ella mateixa emanà sobre la qüestió de la llengua, «*perché la formula diocesana tiene conto di quanto hanno di assimilabile quei Decreti, senza neppure svirtuare ciò che è la vera realtà dell'evangelizzazione della Catalogna nella lingua materna dei catalani, ed in quella propria degli altri fedeli non catalani*».⁵⁸³

Per a Carreras hi ha encara un argument decisiu que prova tot el que ha dit fins aquest moment i és que, una volta caiguda la Dictadura, tant durant el pontificat del doctor Miralles, com ara el de Manuel Irurita, la predicació i l'ensenyament en català han tornat espontàniament a la situació d'abans; això és, la normal, la de sempre, sense necessitat d'haver hagut de litigar amb el nou Govern, el qual, «*libero del furore regalista di quelle [autoritats] dittatoriali, non portano la politica al Tempio con evidente guadagno delle buone relazioni tra le due potestà e con contentamento del popolo cristiano, contentamento che sarebbe definitivo se non vi fosse più pericolo di nuove utilizzazioni di quei Decreti nella maniera tendenziosa e persecutoria che ne faceva la Dittatura*».⁵⁸⁴

Lamentablement, però –així ho assenyala mossèn Carreras– els Bisbes no catalans que exerceixen llur ministeri a Catalunya i que

582. Lluís CARRERAS, “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”. 15 de novembre de 1930 (original), f. 4v.: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 102v*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 32.

583. Lluís CARRERAS, “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”. 15 de novembre de 1930 (original), ff. 4v.-5: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 102v-103*. Apèndix documental núm. 32.

584. Lluís CARRERAS, “*Il Sinodo diocesano di Barcellona*”. 15 de novembre de 1930 (original), f. 5: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 103*. Apèndix documental núm. 32.

ignoren la seva realitat pregona, també poden constituir part d'aquell perill que fa poc havia al·ludit; verbigràcia, que un altre dia puguin utilitzar de bell nou els decrets romans d'una manera contrària «al costum de l'ús de la llengua catalana» en la pastoral del país. Justament, una prova ben actual d'això darrer la veu Carreras en la preparació del sínode diocesà de Vic que ja ha emprès el prelat mallorquí, Joan Perelló. Aquest Bisbe, que no coneix prou la seva diòcesi, en veure que encara estan vigor els decrets romans, es planteja, «*con angosciosa inquietudine*», llur eventual incorporació en les futures constitucions sinodals. Per tant, i aquesta és l'última reflexió de l'autor de l'escrit que hem estat estudiant: «*L'approvazione del Sinodo di Barcellona la finirebbe con questo pericolo, il quale se diventasse realtà, recarebbe forse seco delle conseguenze irreparabili*».⁵⁸⁵

Fins aquí l'escrit del doctor Carreras. En 1931, en un altre Informe elaborat per ell mateix per a ser enviat a la Santa Seu, Carreras insisteix encara en el perill que representava la convocatòria del sínode diocesà de Vic en relació a les disposicions de la Congregació del Concili. Però el canvi de rumb que s'havia produït a la Secretaria d'Estat, ho diem nosaltres, esvaïa aquesta eventual dificultat. Volem dir, el fet d'haver d'incloure en les resolucions sinodals vigatanes les disposicions romanes sobre l'ús de la llengua en la pastoral, font de tants problemes. Això és el que deuria pensar Carreras, en considerar que Pacelli era al cap de la Secretaria d'Estat, i Pizzardo a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. És per això mateix, segurament, que Carreras acaba dient que aquell possible conflicte –la inclusió dels decrets romans, amb la consegüent qüestió de l'ús de la llengua catalana en la pastoral– serà superat.⁵⁸⁶

Com un al·legat a "Il Sinodo diocesano di Barcellona" hi ha una "Nota complementale" del mateix Carreras, de 1930, doncs, en què

585. Lluís CARRERAS, "Il Sinodo diocesano di Barcellona". 15 de novembre de 1930 (original), f. 5: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 103*. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 31.

586. Lluís CARRERAS, "Situazione politico-religiosa della Catalogna dopo la caduta di Primo di Rivera". (Barcelona) 10 de febrer de 1931 (còpia mecanografiada): ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1929)*. Té 12 folis. D'aquest informe de Carreras, en tornarem a tractar en el proper article sobre la reacció del clergat i dels seglars als documents romans de 1928-1929. Hem vist també el text original en AA.EE.SS.

hom hi llegeix que l'aprovació de les constitucions sinodals restava pendent de solució per part de la Congregació del Concili. Sembla, a més, que no havia seguit l'ordinària tramitació i que aleshores estava parat a Secretaria d'Estat. Confidencialment, hom ha sabut, continua dient la *Nota*, que el report sobre el Sínode escrit per Carreras havia causat impressió a monsenyor Pizzardo. Malgrat tot, el bisbe de Barcelona, Manuel Irurita, no havia rebut fins ara cap indicació d'aquella Congregació romana;⁵⁸⁷ ni, de fet, diem nosaltres, l'esperava, ja que ell mateix aconsellarà a la Santa Seu deixar en suspens l'aprovació del Sínode.

El mes de juny de 1931, Carreras intervingué novament, junt amb Antoni Vilaplana, prop de la Santa Seu per fer que s'interessés una altra vegada per la ja llarga qüestió de l'aprovació del Sínode de Barcelona.⁵⁸⁸ L'ur informe, enviat Secretaria d'Estat, versa sobre la nova situació política d'Espanya després de la caiguda de la Monarquia i igualment sobre la qüestió religiosa a Catalunya en aquella nova realitat. És en aquest apartat de l'Informe on els reverends Carreras i Vilaplana recorden que, en un llur anterior report, de l'11 de novembre de l'any anterior, havien ja propugnat a Roma l'aprovació del sínode,

*«poiché ci sembrava l'unica maniera indiretta ed elegante di chiudere la crisi aperta in Catalogna con motivo dei decreti della Curia Romana intorno all'uso delle lingue nei ministeri ecclesiastici. Quel nostro rapporto prende adesso una maggiore attualità e la soluzione ivi indicata una maggior urgenza, Sarebbe prudente che vi fosse già una soluzione, quando la questione religiosa e quella catalana saranno discusse nelle "Constituyentes" e nella Deputazione di Catalogna».*⁵⁸⁹

587. Lluís CARRERAS, "Nota Complementale" al report "Il Sinodo di Barcellona": ADB, *Arxiu Doctor Carreras, caps 37, Documents varis 1926-1931 (caps 1929)*. Aquesta Nota no figura en l'arxiu de l'actual Congregació del Clergat.

588. Lluís CARRERAS i Antoni VILAPLANA, "Report a la Secretaria d'Estat" [21 de juny de 1931]: *Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Segona República Espanyola 1931/1936*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II. 1^a i 2ª parts, Monestir de Montserrat, 1975, 104-105.

589. Lluís CARRERAS i Antoni VILAPLANA, "Report a la Secretaria d'Estat" [21 de juny de 1931]: *Arxiu Vidal i Barraquer. Església i Estat durant la Segona República Espanyola 1931/1936*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA,

A aquelles altures de l'estiu de 1931, els dos ambaixadors oficiosos del cardenal Vidal i Barraquer a Roma ja devien saber que la Santa Seu no aprovaria el sínode barceloní, ja que, entre altres senyals, deurien veure com el butlletí oficial de la diòcesi de Barcelona anava publicant algunes de les resolucions del passat Sínode; un fet que podia fer preveure que les constitucions sinodals estaven en un punt mort. Això darrer era el que, en efecte, decidí Roma, a finals de novembre de 1931, com tot seguit veurem.

Roma no dóna el placet. El procés per a l'aprovació del Sínode de Barcelona continuava, doncs, a Roma. Després del dictamen de Boudinhon, mes de maig de 1930, tornem a tenir-ne una altra notícia. Ara es tracta de la consulta de la Secretaria d'Estat a la Nunciatura de Madrid, del 23 de setembre d'aquell any, en què el cardenal Pacelli preguntava a monsenyor Tedeschini si, «*in seguito agli ultimi avvenimenti*» –val a dir, després de la caiguda de Primo de Rivera–, no seria millor que les actes sinodals fossin publicades segons el dret comú, això és sense intervenció de la Santa Seu.⁵⁹⁰

Monsenyor Tedeschini es posà, doncs, en moviment. El primer que féu fou adreçar-se a l'«*ottimo*» bisbe de Tortosa, Félix Bilbao.⁵⁹¹ La trobada entre els dos eclesiàstics fou a Saragossa, on ambdós coincidiren a finals de setembre o durant el mes d'octubre de 1930. Aleshores, fet coneixedor el nunci que el bisbe de Tortosa havia de passar per Barcelona, de tornada a la seva diòcesi, encarregà a Bilbao que tractés amb Irurita «*del importante y reservado*» afer del sínode diocesà de 1929; en concret, sobre quina seria l'opinió de l'actual ordinari barceloní, Manuel Irurita, respecte a l'eventualitat que Roma

II. 1^a i 2ª parts, Monestir de Montserrat, 1975, 97-105, vegeu la p. 104. Enlloc és indicat que l'informe del 15 de novembre de 1930 de què hem parlat en el cos del nostre text sigui obra de Carreras i de Vilaplana, però els mateixos autors donen per suposat en aquest informe de 1931 que, el de 1930 sobre el Sínode sigui d'ells.

590. Despatx núm. 3129/30 del cardenal Pacelli, secretari d'Estat, al nunci Tedeschini. Vaticà, 23 de setembre de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 227. La minuta és en AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, ff. 90-90v.

591. Ja sabem que era així com anomenava Tedeschini a Bilbao, ultra considerar-lo com «*moderato, e molto sensato*». Vegeu el nostre article, «Informe final de la visita apostòlica de 1928» 523-524.

s'inhibís d'aprovar el Sínode. Tedeschini volia saber també la pròpia opinió de Bilbao.⁵⁹²

Pocs dies després, Félix Bilbao respongué a Federico Tedeschini.⁵⁹³ Efectivament, el bisbe de Tortosa parlà amb el de Barcelona. Durant aquesta trobada, monsenyor Bilbao començà per assenyalar-li que una eventual solució inhibidora de Roma pel que fa a l'aprovació del sínode barceloní «*tenía sus quiebras*», tal com així ho havia manifestat el mateix nunci al de Tortosa. La circumstància que tothom sabés, continua exposant Bilbao a Tedeschini, que el Sínode havia estat portat a Roma i que la Santa Seu no n'hagués emès cap judici públic, podria aparèixer al ulls de molts com una aprovació implícita de Roma, «*de cosas antes poco aceptadas, como un halago a corrientes hoy en alza y ayer en baja en la difícil y siempre viva cuestión catalana*». Uns mots que es refereixen, és clar, a la caiguda de la Dictadura i a la represa immediatament posterior del catalanisme fora i dins del si de l'Església.

El doctor Irurita, a la pregunta del nunci que li fou transmesa pel bisbe Bilbao i després de la reflexió que aquest mateix prelat acabava d'oferir al nunci, féu partícip a Tedeschini de dues observacions de l'ordinari de Barcelona. La primera, que Irurita concedeix que ningú no ignora que el Sínode és a Roma; però, també, que tothom sap que no seran aprovades totes les seves conclusions i que això no causarà massa estranyesa. La segona, que el bisbe Irurita podria, amb el permís de Roma, donar pas a algunes de les resolucions sinodals més necessàries i urgents, més aviat de caràcter econòmic, i que la resta es dilatessin encara per un llarg temps.

El bisbe de Tortosa afegeix després la seva opinió personal sobre la qüestió presentada a Irurita. Vet aquí el preàmbul:

«Las normas que se nos dieron sobre catalanismo a raíz de la detenida Visita de V. E. Rdma. son sapientísimas y prudentísimas. De ellas se ha dicho poco y se las ha dado poco a conocer, porque estas cuestiones apasionantes son delicadísimas y difícilísimas de tratar, pues interviene enseguida el factor sentimental que lo avasalla todo.

592. Despatx n. 4708 del nunci Tedeschini al bisbe Bilbao. Madrid, 25 d'octubre de 1929 (minuta): ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, f. 246.

593. Carta del bisbe Félix Bilbao al nunci Tedeschini. Tortosa, 8 de novembre de 1930 (original mecanografiada): ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, ff.247-248.

*En el problema fundamental de la lengua, que es la característica más defendida, se llega –incluso por los sacerdotes y sin escrúpulo, ni remordimientos– a una verdadera idolatría, el menos prácticamente. Estos sacerdotes (al menos gran parte) si tropiezan con quien comparte los mismos entusiasmos que ellos por la lengua, aunque sea un impío, un hombre hostil a la Iglesia, se derriten en amores por él: y viceversa, si le creen poco afecto, le detestan, aunque sea un adalid de la buena causa. No hay, pues, para ellos prácticamente otro criterio para discernir el bien y el mal».*⁵⁹⁴

A aquesta descripció que Bilbao fa dels amors dels catalanistes, que sembla expressada en una forma literària més aviat, diguem-ne eròtica, li segueix pròpiament l'opinió personal del Bisbe respecte al sínode de Barcelona i la solució que podria prendre Roma. La transcrivim també, perquè expressa ajustadament la mentalitat d'aquest prelat:

*«Por esto en mi humildísimo parecer que cuanto tienda a poner con toda prudencia pero sin perder el norte, un dique a esta agudización catalanista, en cuanto pasión política, respecto del clero, será un bien; cuanto aliente, aunque sea indirectamente, será una desgracia. Si la mera inhibición de Roma en cuanto al Sínodo, pudiera producir este efecto de fomentar, aunque indirectamente, este mal, podría ser buena solución la práctica del Sr. Obispo de Barcelona, de pedir la aprobación de aquellos puntos prácticamente útiles y dejar lo demás sine die».*⁵⁹⁵

Amb aquests parers dels bisbes de Barcelona i de Tortosa a la mà, el nunci respon quasi dos mesos més tard, el 13 de novembre de 1930, a la consulta que li fou evacuada pel secretari d'Estat.⁵⁹⁶ Així, Tedeschini diu a Pacelli que, «tractant-se d'un afer molt delicat –el

594. Carta del bisbe Félix Bilbao al nunci Tedeschini. Tortosa, 8 de novembre de 1930 (original mecanografiada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 247v.-248.

595. Carta del bisbe Félix Bilbao al nunci Tedeschini. Tortosa, 8 de novembre de 1930 (original mecanografiada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 248.

596. Despatx núm. 4753 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 13 de novembre de 1930 – giunto 22 di novembre 1930 - (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, f. 91. Minuta, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 249. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 33.

de l'aprovació o no del sínode a Roma— per les connexions que té amb la qüestió catalana», ha cregut oportú de preguntar directament el parer de qui era encara flamant bisbe de Barcelona, Manuel Irurita. La resposta del prelat al nunci respecte del sínode fou que no era,

*«en manera alguna conveniente su promulgación [del Sínode], debiendo añadir a este criterio que es el general entre los sacerdotes de uno y otro clero que asistieron al mismo».*⁵⁹⁷

Per tant, a ningú causarà sorpresa, segons el Bisbe, que el sínode barceloní no sigui promulgat. Monsenyor Irurita creia en canvi —com ja sabem pel bisbe Bilbao— que seria procedent la publicació per decret episcopal d'algunes de les resolucions sinodals. El nunci no té res a «llevar o afegir» a l'opinió d'Irurita i així ho comunica al secretari d'Estat.⁵⁹⁸

A Roma, doncs, la resolució respecte del sínode de Barcelona es precipitava. El 24 de novembre de 1930, Pius XI determinava en audiència privada que fos executat allò que el nunci i el bisbe de Barcelona havien dit sobre el reconeixement del Sínode, i així fou passat al minutant el dia 28 de novembre.⁵⁹⁹ Dos dies després, el secretari d'Estat posa en coneixement del nunci que ha referit al Sant Pare l'opinió de monsenyor Irurita sobre el Sínode, i com el Pontífex havia determinat que se seguís el parer l'ordinari de Barcelona; això és, la suspensió de la seva publicació i, al mateix temps, que fossin

Amb aquest despatx hi ha com a al·legat la còpia d'una carta del bisbe Irurita al nunci Tedeschini. Barcelona, 8 de novembre de 1930: AA.EE.SS., *Ibid*, f. 93. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 33.

597. Carta del bisbe Manuel Irurita al nunci Tedeschini. Barcelona, 8 de novembre de 1930 (còpia dactilografiada en forma d'al·legat al despatx núm. 4753 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 13 de novembre de 1930). La minuta és en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 250. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 33.

598. Despatx núm. 4753 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 13 de novembre de 1930 – giunto 22 di novembre 1930 - (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, f. 91. Minuta, en ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, fasc. 2, f. 249. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 33.

599. “Promemòria de la Secretaria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre el Sínode de Barcelona”. Vaticà, 1930: AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930*, pos. 759, fasc. 98, f. 94. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 34.

publicades per decret episcopal algunes de les seves disposicions. Aquestes decisions papals també foren comunicades uns dies després a la Congregació del Concili.⁶⁰⁰ I això és el mateix que el Bisbe féu a la seva diòcesi de Barcelona.

Recordem ací, arribats ja a la fi d'aquesta història de l'aprovació del sínode de Barcelona de 1929, que el secretari d'Estat es mostrà, al final de tot, procliu a aprovar el Sínode.⁶⁰¹ Foren, però, els consells del bisbe Irurita i del nunci Tedeschini els que menaren a convèncer Pacelli de no aprovar-lo i foren aquests mateixos parers els que influïren també en l'ànim de Pius XI.

Probablement no hi degueren de ser externes altres causes. Ens referim a les suspicàcies de Roma envers el bisbe Miralles, que es plegava, creia, davant dels catalanistes, feblesa que s'ocultava també en les resolucions sinodals. I encara, de manera indirecta, l'ambigua censura de monsenyor Boudinhon. Tot plegat féu o ajudà, doncs, a la Santa Seu d'inhibir-se de l'aprovació del Sínode i a fer que quedés enterrat, segons que ho debia el mateix Miralles,⁶⁰² sota dels papers dels dicasteris vaticans.⁶⁰³

Conclusió: El doctor Miralles i el sínode de Barcelona. Del bisbe Miralles no podem pas dir que no hagués aplicat a Barcelona els

600. Despatx núm. 3793/30 del cardenal Pacelli al nunci Tedeschini responent al seu despatx núm. 4753, del 13 de novembre. Vaticà, 30 de novembre de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2, f. 251*. El mateix contingut fou comunicat en el despatx núm. 3794/30 de Pacelli al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili. Vaticà 30 de novembre de 1920 (original mecanografiat): ACC, *Prot.*, n. 5264/29.

601. Ja hem assenyalat més amunt que així ho insinuava Pacelli a Tedeschini en el despatx núm. 3129/30. Vaticà, 23 de setembre de 1930 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2, f. 227*. La minuta és en AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930*, pos. 759, *fasc. 98, ff. 90-90v*.

602. Vegeu Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 353 i Josep MASSOT I MUNTANER, «El bisbe Josep Miralles davant la Dictadura, la República i la Guerra civil», dins: *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà*. A cura d'Albert MANENT, etc., Abadia de Montserrat 1983, 289-290.

603. En el recull –publicat de primer en *Reseña Eclesiástica*– que el doctor Josep Sanabre, arxiver de l'arxiu Diocesà de Barcelona, fa en 1930 sobre els sínodes barchinonenses no esmenta per a res el del bisbe Miralles de 1929. Josep SANABRE, *Los sínodos diocesanos de Barcelona*, Barcelona 1930.

decrets romans, amb més o menys rigor –més aviat era acusat d'un rigorisme desprietat en aquesta qüestió–, i que no hagués estat tothora obedient a la Santa Seu tenint sempre en compte la delicada situació de la seva diòcesi tant en l'orde eclesiàstic, com en el sociopolític. Això no deu significar, però, que el Bisbe veiés del tot clar que les acusacions que arribaren a Roma i que tornaven després a la Tarraconense en forma dels famosos decrets fossin certes o que es produïssin en concret a la seva diòcesi. De fet, el prelat donà a conèixer amb discreció les disposicions de les Congregacions romanes, escriví –ben segur que amb recta intenció i amb exclusió de posar-se al servei del catalanisme– les Fórmules catequètiques, per aplicar així les normes de la Congregació del Concili i publicà la circular sobre la predicació sagrada, que ja coneixem, de la Quaresma de 1929.

El que sí que queda clar –així ens ho sembla– és que el mallorquí Miralles, junt amb el sacerdot de la seva diòcesi, el doctor Lluís Carreras, defensà tothora, seguint les lleis eclesiàstiques, el dret a usar la llengua materna en la pastoral, en el nostre cas la catalana. Fou precisament això el qui li valgué l'acusació de ser un catalanista militant o un catalanista a remolc dels catalanistes barcelonins.

Pel que fa al Sínode, el convocà, segons el mateix prelat, perquè tocava fer-ho per prescripció canònica i, també, per raons pastorals sentides, per actualitzar l'acció de l'Església a Barcelona en diversos camps de la seva missió. Pensem, d'altra banda, que ha quedat clar el motiu pel qual, en l'assemblea sinodal, no foren esmentats els decrets de les Congregacions romanes, però que, així ho creiem, els tingué presents, tal com ho assenyala també el censor que els va revisar a Roma. Amb tot, les conclusions del Sínode, principalment la de l'ús de la llengua catalana en la predicació, no foren prou del grat ni de la Congregació del Concili, ni de la Secretaria d'Estat, ni del nou bisbe de Barcelona, Manuel Irurita, i, no cal ni dir-ho, del Govern espanyol. La conclusió última de l'Informe de l'any 1930 sobre la Qüestió catalana de la Secretaria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris feia així:

*«Sembrò che [el bisbe Josep Miralles] non facesse molto conto delle istruzioni sul catalanismo».*⁶⁰⁴

604. "Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre la Qüestió catalana". Vaticà, 29 de març de 1930: AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931*,

Conclusió general sobre l'aplicació del bisbe Miralles dels decrets romans. Acabem de preguntar-nos si el doctor Miralles ignorà expressament, abans i durant la celebració del sínode diocesà de 1929, les normes donades per les Congregacions de la Santa Seu sobre la Qüestió catalana. Creiem que hem resolt aquest tema afirmant que fou la mateixa Roma que tingué un capteniment tardà i contradictori.

Hem tingut ocasió d'apuntar també en altres llocs, que el doctor Miralles fou escrupolós a l'hora d'aplicar la normativa romana sobre la Qüestió catalana; val a dir, que obeïa promptament i radical el que li era indicat per la Santa Seu.⁶⁰⁵ I, en efecte, així era considerat per alguns. D'estricta quan es tractava d'actuar les disposicions de la Cúria de Roma, ho era fins en l'àmbit més íntim de l'acció com a mitrat, a l'hora de rebre els candidats als ordes sagrats majors per prendre'ls els juraments previs a llur conferiment, els exigia l'abstenció de l'acció política catalanista.⁶⁰⁶ Sabem a més, pel testimoni personal de mossèn Bonet i Baltà que, abans de la seva ordenació sacerdotal, el bisbe Miralles li féu prometre que no es dedicaria a la literatura catalana ni a altres estudis que poguessin ésser titllats des de Madrid de «separatistes».⁶⁰⁷ Aquesta era, en suma, una aplicació concreta de les disposicions donades per les congregacions del Concili i de la Consistorial.

De rígid, a l'hora d'executar les disposicions de les congregacions romanes, tenia també a monsenyor Miralles el P. Enrico Rosa, tot i que aquest religiós, com ja sabem, havia contribuït al bon desenvolupament del sínode diocesà de 1929 i al seu frustrat reconeixement per Roma. En això el jesuïta opinava igual que el seu

pos. 589, fasc. 19, f. 25. La trobareu tota transcrita en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929): *AnalTar* 85 (2012) 83-88.

605. Aquest era el cas molt probablement l'historiador i escriptor Ferran Soldevila. Vegeu el que diu deferint-se als decrets romans: «Aquests documents, dit sigui de passada, que en algun bisbat han estat aplicats amb interpretació rigorosa i àdhuc extremada [...]» Ferran SOLDEVILA, «Ferran Valls i Taberner». *La Veu de Catalunya* del 21 d'abril de 1930.

606. Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadia de Montserrat 1984, 347-348.

607. A aquesta anècdota, ens hi hem referit ja en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929): *AnalTar* 85 (2012) 39. L'esmenta també Josep MASSOT I MUNTANER, *El bisbe Josep Miralles i l'Església de Mallorca*, Barcelona 1991, 62-63.

germà en Religió, el P. Josep Mundó, segons que ho hem vist més amunt. De manera semblant pensaven alguns seglars de la Ciutat Comtal. Aquest era el cas de Francesc Bultó,⁶⁰⁸ puix que, en haver prohibit el Bisbe la predicació en català del sermó de sant Isidre en la festa dels pagesos de Vilanova i la Geltrú de l'any 1930, escriví al P. Rosa planyent-se del rigorisme de l'ordianri de Barcelona. En la seva lletra li diu que s'havia dirigit al cardenal Pacelli queixant-se, com ho fa al P. Rosa, de l'«aplicació despietada» que el seu prelat, ja dimissionari de Barcelona, feia dels decrets emanats de la Santa Seu sobre la Qüestió catalana.⁶⁰⁹

El P. Rosa, en efecte, es mobilitzà davant de la Cúria romana, així, en una lletra dirigida, segurament, a monsenyor Pizzardo, feia esment de l'ordre de Miralles als pagesos dient-ne que és «*una manifesta esagerazione dei noti Decreti*» i li sol·licitava si podia influir damunt del cardenal Pacelli a fi que el mateix secretari d'Estat enviés un telegrama a Miralles, perquè suspengués la prohibició que havia fet del panegíric de sant Isidre permetent que fos pronunciat en llengua catalana.⁶¹⁰

608. De Francesc Bultó, simpatitzant de la Companyia de Jesús, perquè havia estudiat amb els jesuïtes del carrer Casp de Barcelona, en tractarem a bastament en el pròxim article.

609. «Seguramente recordará V. R. la visita que tuve el gusto de hacerle este verano pasado, en la cual le hablé de la situación creada en esta diócesis por los decretos “diplomático-eclesiásticos” de las Sagradas Congregaciones referentes a Cataluña y especialmente de la del Concilio de fecha 4 de enero de 1929 sobre el empleo de la lengua catalana en la predicación y en la enseñanza del Catecismo, y acerca del “Foment de Pietat”; mala situación agravada considerablemente por la aplicación despiadada que de la letra estricta de dichos decretos ha estado haciendo nuestro Rdm. Sr. Obispo, hoy dimisionario y a punto de dejar la diócesis.

La imposición que de nuevo y recientemente ha querido hacer de la lengua castellana al sermón panegírico de San Isidro en la fiesta de los agricultores de Villanueva y Geltrú, cuya organización tengo a mi cargo, ha motivado que me dirija en atenta instancia al Emmo. Sr. Cardenal Secretario de Estado de S. S. Con la presente me permito remitirle copia de dicha instancia, cuya lectura enterará a V. R. de todos los pormenores de la cuestión y rogarle que, si en sus conversaciones con el Sr. Cardenal le es posible a V. R. ilustrar sobre ella, en virtud del claro criterio que hubo de formarse en su viaje del verano pasado, tenga la caridad de hacerlo para bien y prestigio e la Iglesia y para la pacificación de los espíritus de muchas gentes de esta tierra.» Carta del senyor Francesc Bultó al P. Enrico Rosa. Barcelona, 1 de maig de 1930: AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931*, pos. 589, fasc. 19, ff. 34-34v.

610. El P. Rosa creu que els decrets romans «non proibiscono per ogni caso la

Creiem que no seria sobrer recordar aquí el report preparat per a la sessió plenària d'aquesta Congregació, del 20 d'abril de 1931, amb què hem començat aquestes pàgines, el qual recollia una sospita expressada amb aquests termes: «*Si disse che alcuni esagerarono l'ubbidienza a detti decreti per aumentare il malcontento dei catalani contro la Santa Sede*». ⁶¹¹ No deu ser pas una mala hipòtesi pensar que aquests mots foren escrits per referir-los al bisbe de Barcelona. Ja sabem que aquest prelat era tingut per la Cúria romana i, en particular, per la Nunciatura de Madrid, per catalanista; bé podria hom pensar que el seu rigor, a l'hora d'aplicar els decrets de la Santa Seu, era premeditat per a afavorir els seus pretesos companys de camí: els catalanistes, que eren tots uns irredemptes separatistes.

Amb tot, les bones disposicions –que creiem que tenia Miralles– d'executar els decrets de Roma no foren apreciades pel seu clergat ni per Roma, ni per molts seglars de la seva diòcesi. Aquests darrers, junt amb la clerecia barcelonina, creien a més que les resolucions adoptades per l'ordinari de Barcelona eren motivades per la pressió de la Dictadura de Primo de Rivera. El Vaticà, d'altra banda, no tingué les disposicions que mostrava Miralles respecte a la Qüestió catalana com sincers actes de devoció a la Santa Seu, i això per mor de la seva feblesa o per l'ambigüitat que mostrava davant del catalanisme i de la mateixa Cúria romana. ⁶¹²

No podem oblidar tampoc, la psicologia de la persona, en aquest cas del bisbe Miralles, que –com pot passar en alguns prelats diocesans

lingua catalana, ma anzi la suppongono a me pare con le parole, *iuxta veterem morem*, se l'uso antico la favorisce, come nel caso dei contadini e del loro Patrono. Io che predicai e catechizzai tante volte *in piemontese*, e anche in *cattivo piemontese*, al popolo che così gradiva, non so spiegare altrimenti il decreto! A voce Le dirò il resto». Carta del P. Enrico Rosa a monsenyor Pizzardo (?). Roma, 6 de maig de 1930: AA.EE.SS., *Spagna, 1928-1931*, pos. 589, fasc. 19, f. 31v.

611. Relació del report per a la Plenària de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Ciutat del Vaticà, 23 d'abril de 1931: AA.EE.SS., *Spagna 784*, fasc. 118, f. 94 ss., fascicle imprès en *Plenaria 1335*, ff. 5-19. Relació reproduïda en Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil española en el Archivo Secreto Vaticano*, I-1. *Documentos del año 1931 (febrero – julio)*, Madrid 2011, 232-242.

612. Joan BONET I BALTÀ, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Abadía de Montserrat 1984, 348.

de qualsevulla època— per una banda volia ser fidel a les ordres de la Santa Seu, però per l'altra s'esforçava per aparèixer davant del seu clergat, potser per guanyar-se la seva benevolència, amb una captivença que deixava entreveure la seva, diguem-ne llibertat de judici o d'independència envers Roma, a través de gestos o de comentaris irònics, o de complicitat amb la clerecia, que, fins i tot, podien arribar a convertir-se ells mateixos en mofetes de l'autoritat superior.

II. EL NUNCI TEDESCHINI JUDICA ELS BISBES CATALANS

Amb aquest títol ens referim al contingut de l'informe de Federico Tedeschini sobre els seminaris de Catalunya, en què emet els seus personals judicis sobre la majoria dels membres de l'episcopat català pel que fa al govern de llurs respectius seminaris, però, també, a llur posició davant del catalanisme. En realitat, es tracta d'un llarg despatx enviat al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació dels Seminaris, del 4 de març de 1929.⁶¹³ Té naturalment un caràcter oficial i ensems privat, entre col·legues que s'ocupen confidencialment de temes delicats i sobre personatges, com ells mateixos, revestits de la dignitat cardenalícia o episcopal, i que per això resulten interessants per a nosaltres, de cara a conèixer el pensament íntim de Tedeschini en allò que té a veure amb la "Qüestió catalana".

Anant una mica més enrere, al primer de gener de 1929, el nunci a Madrid, en rebre de part del prefecte de la Congregació dels Seminaris la circular dirigida als prelats de la Tarraconense sobre «*le infiltrazioni regionaliste e politiche nei seminari*» —que és així com la intitula Tedeschini—,⁶¹⁴ ja havia puntualitzat que la trobava «*veramente opportuna*»: no podia ser d'altra manera perquè ell n'era, en el fons, el seu autor. Al seu judici, els remeis allí indicats no podien ser millors i, valorava sobretot, que la circular reprengués el projecte de l'erecció d'un seminari interdiocesà, «*che lo stesso Emo. Signor*

613. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

614. Ens referim a la circular de la Congregació per als Seminaris, del 21 de desembre de 1928. «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 39-43.

*Cardinale Vidal y Barraquer, dopo averlo proposto, aveva fatto poi naufragare».*⁶¹⁵

El mes de març de 1929, el cardenal Bisleti escriví al nunci una altra carta, amb la qual li remetia les respostes dels ordinaris de Catalunya pervingudes a la seva Congregació, després que els bisbes catalans haguessin rebut la seva circular sobre la situació dels seminaris a la Tarraconense. Amb aquesta iniciativa, el prefecte demanava el parer de Tedeschini sobre les respostes dels bisbes i, en particular, sobre el tema de l'eventual cració del seminari interdiocesà.⁶¹⁶

El nunci, en la seva resposta al prefecte, rebla que contestarà la requesta del cardenal, amb «caràcter summament reservat» i que la seva contesta serà com una continuació de l'Informe final de la visita apostòlica que féu a Catalunya en 1928. Monsenyor Tedeschini justifica així aquesta petició de reserva: atès que Pius XI escriví del seu puny i lletra damunt del text de la *Inchiesta in Catalugna* els mots «*sub secreto Sancti Officii*», ara el representant del Pontífex a Espanya trasllada al cardenal Bisleti la responsabilitat d'observar el secret sobre el contingut del report que li fa a mans.⁶¹⁷

Comença, doncs, referint-se al cardenal Vidal i Barraquer. Tedeschini es pensava que l'arquebisbe de Tarragona no havia fet arribar a la Congregació per als Seminaris cap resposta seva. I és que la carta del purpurat al prefecte és datada el 12 de març, després, doncs, que Bisleti hagués lliurat al nunci les contestacions de l'episcopat català i després, també, que el mateix nunci hagués contestat la consulta que li havia fet el prefecte.⁶¹⁸ Monsenyor Tedeschini, enardit, es refereix al silenci, en realitat no pas observat per Vidal i Barraquer. Mes aviat, el troba lògic, perquè, amb el decret d'aquella Congregació, del 21 de desembre de 1928, el purpurat català, segons el nunci «*ha visto minacciata la sua lunga ed abile opera di*

615. Despatx n. 3687 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 1 de gener de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929*.

616. Despatx del cardenal Bisleti al nunci Tedeschini. Roma, 25 de gener de 1929 (minuta): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929*.

617. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

618. N'hem parlat en l'apartat EL CARDENAL VIDAL I BARRAQUER, ARQUEBISBE DE TARRAGONA.

ardente catalanista» en el pla de l'educació del seu clergat, i, no podent negar el que no ha fet al seu seminari per eradicar el catalanisme, ha preferit fer callar el seu despit, almenys per ara, amb un «*crucciato silenzio*». ⁶¹⁹

Els bisbes de fiar: Félix Bilbao i Josep Vila. Del cos episcopal de la Tarraconense, n'hi ha quatre «òptims bisbes», com els qualifica el nunci en el seu informe, que han donat a la Congregació per als Seminaris les respostes que reflecteixen el tarannà catalanista –o més ben dit anticatalanista– de cadascun d'ells: bones, segons Tedeschini, la del de Solsona, Valentí Comellas, així com la de Joan Perelló, de Vic; molt bones les dels bisbes de Lleida, Manuel Irurita, i de Tortosa, Félix Bilbao, i magnífica la del de Girona, Josep Vila. Els quatre darrers són els qui, segons Tedeschini, «*senza passione politica*» veuen els mals i procuren remeiar-los.

Monsenyor Josep Miralles. Resta encara al nunci tractar del bisbe de Barcelona, Josep Miralles, que si bé en moltes coses, especifica Tedeschini, és ben diferent del cardenal metropolità, en canvi, en matèria de catalanisme, ambdós són «*primus et ultimus in honore pares*». En la seva carta a Bisleti, recorda els mots de satisfacció que el bisbe Miralles escriví en la seva resposta a la circular de la Congregació per als Seminaris, aquell “*Deo gratias!*” agraït a la Providència, amb què la començava. Les donava, perquè no hi havia cap arrel catalanista al seu seminari i, en cas que n'hi restés alguna d'oculta, un cop descoberta, ell mateix l'arrencaria amb les seves mans. ⁶²⁰

El comentari del nunci a aquestes expansions de l'ordinari de Barcelona és mordaç: el *Deo gratias* de Miralles –l'home que, segons Tedeschini, «no veu res i de res no se n'adona»– s'assemblaria al “*Gratias ago Deo meo*” del fariseu del temple, de la paràbola evangèlica, si no fos perquè el Bisbe no tingués l'atenuant de posseir una «gran ingenuïtat». Que vegi, sinó, aconsella el nunci al cardenal

619. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

620. Vegeu l'apartat MONSENYOR MIRALLES, BISBE DE BARCELONA, on es tracta del *Decret de la Congregació per als Seminaris*.

Bisleti, les ingenuïtats de Miralles a què es refereix Tedeschini en la seva *Inchiesta in Catalugna*.⁶²¹

Monsenyor Justí Guitart. Del bisbe d'Urgell, el nunci del Papa a Espanya sosté que la seva lletra a la Congregació per als Seminaris és la que s'escau a un catalanista i que, en efecte, s'hi revela com el que és, fins i tot més que en altres ocasions:

«Il catalanista non solo non vede nulla, ma quello che vede, lo trova assolutamente giusto e necessario, e se vi è ragione di lamento, è, secondo questo criterio, tutto in favore dei catalani».⁶²²

Aquesta sentència la refereix el nunci a la visió que el mateix doctor Guitart té del seu seminari.⁶²³

Monsenyor Tedeschini posa en guàrdia el cardenal Bisleti advertint-lo que el doctor Guitart no pot excusar-se davant seu al·legant que les instruccions de la seva Congregació donades a l'episcopat català fossin de caràcter general i que, per tant, no tenien per què afectar el Seminari de la Seu. Tedeschini justifica aquest advertiment en el fet que, ja durant la seva visita a apostòlica a Urgell, ell mateix tingué ocasió de fer a Guitart algunes, «i no pas lleugeres», observacions.⁶²⁴ El Bisbe, en canvi, ha obviat les instruccions de la Santa Seu, tal com ho mostra la carta que havia enviat a la Congregació per als Seminaris. D'aquesta manera, conclou el nunci, és com Guitart apareix palesament als ulls de Roma, com un desobedient que serveix el catalanisme i fa que hom s'adoni de «*quale mentalità regge quella Diocesi; e quali debbono per logica necessità esserne le conseguenze.*»

621. En la "*Inchiesta in Catalugna*" del nunci trobareu el que Tedeschini reporta sobre el Seminari de Barcelona. «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 552-553.

622. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

623. Ens hem referit a la carta de Guitart a Bisleti en l'apartat MONSENYOR GUITART, BISBE D'URGELL, en el sotsapartat *Decret de la Congregació de Seminaris*.

624. Del Seminari d'Urgell, en parla el nunci Tedeschini en el seu *Rapporto*, vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 555.

Que monsenyor Guitart persevera en el seu catalanisme es demostra, segons el nunci, amb les argumentacions que el mateix prelat ha fet en descàrrec propi i del clergat català en general en la lletra que estem comentant, del 2 de gener de 1929; és a dir, si el Bisbe mateix i la seva clerecia són acusats en aquell temps de la Dictadura, és per mor, argumenta Guitart, de no haver-se volgut afiliar a la Unión Patriótica, el partit governamental. Són perseguits també, continua defensant-se el Bisbe, perquè el clero no s'ha prestat a col·laborar mai amb l'«odiosa política de l'actual Directori militar», sintetitzada en les paraules de Primo de Rivera de «descatalanitzar Catalunya».

El contraatac de Tedeschini a aquestes argumentacions del bisbe d'Urgell és contundent. Així, a la primera argumentació de Guitart sobre la Unión Patriótica, escriu:

*«Questa volgarità fantastica e, salvo la buona fede politica, del tutto menzognera, il Vescovo di Urgel la può dire agli agenti del Governo; la può dire ai catalani; ma non la può dire al Nunzio del Papa che da sé ha fatta la visita, e ha visto quello che i Vescovi catalanisti non vedranno e non comprenderanno mai. Quasi quasi ha ragione il Padre Valdepires, domenicano, residente in Cataluña [sic] che giorni fa mi diceva: Bisogna fare come Filippo V: Niente vescovi catalani!».*⁶²⁵

I respecte al segon argument del doctor Guitart, aquell que fa que la clerecia urgellenca no ha volgut col·laborar amb la política sectària de la Dictadura en relació a l'ús de la llengua i de la cultura catalanes; en definitiva, de no seguir la idea de «descatalanitzar Catalunya», de Primo de Rivera, monsenyor Tedeschini contesta d'aquesta manera al raonament del Bisbe:

«La passione acceca quel buon Vescovo. Io che ho parlato cento volte col Presidente e con tutto il Governo su questo problema, mai e poi mai ho potuto raccogliere questo concetto. Ed è che il Governo attuale rispetta ed ama Cataluña con tutte le sue

625. Del P. Avelino Valdepires, Tedeschini n'ha fet esment en diversos llocs: «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 311-312. Surt també la «*Inchiesta in Catalugna*» del nunci, «Informe final» f. 82v., que trobareu en el nostre article «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 565-566.

*qualità regionali, compresa la lingua: ma la lingua per gli usi regionali, e non per esiliare la lingua nazionale, come io ho constatato che si va facendo. Il povero Vescovo di Urgel dunque si è foggianti argomenti tali, che solo i catalani possono udirli senza ridere».*⁶²⁶

És un testimoni interessant el que acabem de recollir, que ajuda encara més a veure quina era la posició ideològica de Tedeschini davant del catalanisme i, naturalment, davant de la política envers el “problema català” de la Dictadura riveriana. En aquest punt podríem dir que el nunci i el dictador pensaven igual.

No ha acabat encara el representant del Papa la seva defensa del Govern espanyol, puix que vol mostrar al prefecte de la Congregació per als Seminaris com el poder polític no ha interferit en les qüestions eclesiàstiques que s’agiten a Catalunya, ja que afegeix:

*«I vescovi catalani, credo, non si accorgono di ciò che fanno, di ciò che permettono, di ciò che i preti ed i seminaristi fanno essi non vedono [...] Il Governo in questo non ha influito in altra cosa che in volere una inchiesta. Ma nella inchiesta non è entrato menomamente; né gli è stato detto nulla del risultato».*⁶²⁷

Resulta tan interessant com sorprenent aquesta afirmació del nunci Tedeschini que acabem de transcriure; això és, que el Govern de la Dictadura no havia actuat sobre l’Església –sobre la jerarquia espanyola i sobre la Santa Seu–, sinó que havia sol·licitat tan sols a Roma una investigació sobre la llengua i el catalanisme en l’Església a Catalunya. També rebla aquí Tedeschini que el mateix Govern no ha tingut accés al resultat de l’esmentada «*inchiesta*», val a dir al seu Informe final elaborat després de la visita pastoral a la Tarraconense de 1928. Si Tedeschini havia parlat «cent vegades» –com ell mateix diu– amb el president del Consell de ministres i estava assabentat, sens dubte, de les gestions que feia en els dicasteris romans

626. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

627. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

l'ambaixador d'Espanya, marquès de Magaz, resulta estrany que no s'adonés de la pressió que el Govern feia damunt de l'Església demanant col·laboració a la seva política uniformadora i anticatalanista. Una altra cosa és que Roma o la Nunciatura haguessin informat al Govern del contingut de la "*Inchiesta in Catalugna*".

Els bisbes Irurita, Vila, Perelló i Comellas. Continuem amb la lletra de Tedeschini a Bisleti. Els seminaris de Catalunya, encara que no ho vulguin veure els bisbes catalanistes, són quasi bé tots «focus d'infecció de catalanisme», excepte, clarament, el de Tortosa, on hi ha aquell «òptim» bisbe, l'espanyolista Félix Bilbao. D'altres estan «en vies de guarició», com els de Lleida, Girona, Vic i fins el de Solsona. En romanen dos de malalts encara, el de Tarragona i el de Barcelona, respecte dels quals la Congregació per als Seminaris no hauria d'estar tranquil·la, segons l'opinió de monsenyor Tedeschini.

Un seminari regional. A continuació tracta del projecte de la creació del seminari interdiocesà, a què ja ens hem referit a bastament més amunt.⁶²⁸ En substància, el nunci diu que, de ser creat aquest model de seminari a Catalunya, a fi d'eliminar el catalanisme infiltrat als seminaris actuals, l'eventual seminari metropolità hauria de ser liderat per la Santa Seu; res de deixar-lo a mans del "catalanista" cardenal Vidal i Barraquer. Caldria un seminari regional «*del tutto nuovo, con personale nuovo*» de l'absoluta confiança de Roma.

Els remeis: «descatalanitzar» els seminaris i traslladar el cardenal Vidal i Barraquer. Si hom no pogués tirar endavant aquesta obra, l'erecció d'un seminari interdiocesà, romandrien per aplicar encara, segons el nunci Tedeschini, dos altres remeis:

«Cambiare i Seminari diocesani nella direzione e nello spirito! Ma è possibile cambiare il Seminario sotto gli occhi di ciascun Vescovo? Non sarebbe anche questo uno schiaffo troppo forte per essi?»

628. Recordem que l'erecció d'un seminari metropolità que posés fi al catalanisme dels seminaristes de la Tarraconense és el que havia proposat de fer la Congregació de Seminaris en la seva circular als bisbes de Catalunya. Vegeu «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 38-39, 41-43. Vegeu també les reaccions de cada bisbe a aquesta iniciativa en el present treball.

*E allora non rimane che fare quell'altro cambio, che io non ho voluto neppure menzionare, ma nel quale sta la chiave di volta di tutto l'edificio».*⁶²⁹

Vet aquí, doncs, el «remei» contra el catalanisme dels seminaris de Catalunya i del moviment catalanista en general: o reformar-los radicalment, en aquest sentit d'exterminar el mal endèmic del catalanisme, o bé «*cambiare... mi duole assai doverlo dire; ma Vostra Eminenza lo indovina da sé*». Això que podria endevinar el cardenal Bisleti és... el trasllat de Vidal i Barraquer fora de Catalunya.⁶³⁰

Heus ací, per tant, quina és la «clau de volta» imprescindible per a rematar l'obra de la creació no sols d'un seminari nou, sinó també la d'una Església local, la Tarraconense, concebuda en la seva acció pastoral tal com la imaginaven el nunci i els principals personatges de la Dictadura, i, naturalment, d'altres de la mateixa Catalunya i de la resta d'Espanya.

El nunci continua encara referint-se al primat de Tarragona suggerint al prefecte de la Congregació de Seminaris que, si «*interessasse proprio avere notizie o osservazioni*» sobre el cardenal Vidal i Barraquer i el seu eventual trasllat fora de Catalunya, el mateix Tedeschini li recomana que es dirigeixi a un personatge que ell creu «*che abbia bene studiata la cosa*», incapaç, certament, continua dient, de traïr la pròpia consciència i de parlar amb passió. Aquest home és... el primat de Toledo, el cardenal Segura.⁶³¹

629. Despatx n. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929 (original mecanografiat): ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929* [sense foliació]. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 35.

630. Aquesta és la proposta, en efecte, –la de treure Vidal i Barraquer de Catalunya– que féu Tedeschini al papa Pius XI després de la seva visita apostòlica per terres catalanes. «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 606-607.

631. *Pedro Segura y Sáenz* (Caraoz, Burgos, 1880 – Madrid 1957), cardenal. Fou bisbe auxiliar de Valladolid (1916), bisbe de Còria (1920), de Burgos (1926) i finalment, primat de Toledo i cardenal. Proposat per a aquesta seu el 19 de desembre de 1927. Era ja primat, doncs, quan fou consultat pel nunci abans d'emprendre la seva visita apostòlica a Catalunya. En proclamar-se la Segona República, li fou aconsellat per Tedeschini que abandonés el país a causa del seu antirepublicanisme. Renuncià a Toledo. Durant la guerra civil (1937) fou nomenat arquebisbe de Sevilla. Segura apareix ja en la *Inchiesta in Catalogna* de Tedeschini. «Informe final del nunci» ff. 117-117v. Vegeu «L'informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 82 (2009) 742-43.

A part de dir-nos que l'arquebisbe de Toledo «tenia ja ben estudiada la cosa» –la remoció del de Tarragona–, per la lletra de la Nunciatura Apostòlica que estem tractant, sabem també que el prefecte volia entrar en contacte amb el primat toledà, ja que aquest desig figura expressat en una nota marginal feta del puny i lletra del cardenal Bisleti, que fa així: «*Scrivere al Primate*». Ignorem quin desenvolupament tingué el consell del nunci.

III. LA SORT FINAL DELS DECRETS ROMANS

Mossèn Muntanyola en el seu estudi sobre el Cardenal de la pau rebla la unitat de criteri dels bisbes de Catalunya en la qüestió dels famosos decretes i que així ho manifestà Vidal i Barraquer en l'audiència privada que mantingué amb Pius XI, el 3 de juny de 1929, passada ja la pruija de les disposicions emanades de Roma.⁶³² En el transcurs d'aquesta entrevista el purpurat pogué exposar al Sant Pare la seva particular visió sobre els fets que tenia per inexactes damunt dels quals es fundaven les esmentades disposicions de la Santa Seu i com ja havien estat una mena de derrota per a l'Església i per als bisbes.⁶³³ A aquestes consideracions afegim-hi sols, per part nostra, que no podem subscriure l'afirmació de Muntanyola sobre la unanimitat de criteri dels bisbes catalans, quan ja sabem que l'episcopat estava dividit respecte a la iniciativa de la Santa Seu en relació a la "Qüestió catalana".

La Dictadura caigué el 28 de gener de 1930. Les coses tornaren a

632. Sabem, efectivament, que el cardenal estigué a Roma amb motiu de la beatificació de D. Joan Bosco, el dia 2 de juny de 1929. *La Vanguardia*, 12 de juny de 1929. Sabem igualment que assistí junt amb el cardenal Hlond a l'audiència general de l'endemà a la tarda, concedida per Pius XI als pelegrins de la família salesiana.

633. Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Abadia de Montserrat 1976, 224.

En l'arxiu Vidal i Barraquer de Tarragona hi ha dos apunts en què Francesc Cambó, a les envistes del seu viatge a Roma pel desembre de 1928, durant el qual s'entrevistà amb el cardenal Gasparri i algun altre alt càrrec de la Cúria, ofereix un argumentari per presentar a Pius XI, de cara a mostrar quina era la situació de Catalunya després dels decretes de 1928-1929. L'arquebisbe de Tarragona tenia aquests apunts de Cambó en el seu poder. En recollí algun d'aquests arguments el cardenal Vidal i Barraquer en l'entrevista amb el Papa del dia 3 de juny de 1929? D'aquest episodi en tractarem en el proper article.

canviar, també pel que fa a la llengua i a la cultura catalanes en l'àmbit eclesiàstic. El mes següent de la desfeta de Primo de Rivera i com a signe, potser, de la nova situació, el mateix cardenal Vidal i Barraquer deixà ja publicar un text pontifici, traduït al català junt amb el castellà, en el butlletí oficial de la seva arxidiòcesi.⁶³⁴

Del canvi polític operat, prou que se n'adonaven igualment els bisbes "independents de judici" –que tan positivament ponderava Tedeschini–, aquells que, en l'etapa immediatament anterior havien acceptat la política del govern de la Dictadura en el camp de la llengua i de la cultura pròpies de Catalunya. N'ofereim un exemple. Al mes de març de 1930, el bisbe de Girona, Josep Vila, s'esplaiava davant del nunci explicant-li la inquietud i la sorpresa que li produïen els canvis esdevinguts després de Primo de Rivera, particularment en la qüestió del català: «*Con la mudanza de gobierno, ¿qué mudanza también en las cosas de nuestros cuidados y especialmente en esa cosa de las lenguas!*». El prelat creu que no li resta cap altra solució que callar i dissimular, això és adaptar-se a la nova situació pel que fa a «*esa cosa de las lenguas*» i al catalanisme.⁶³⁵

Segurament, que, per mor d'haver hagut de sotmetre's en certa mesura a les noves circumstàncies polítiques, monsenyor Vila deixà predicar per primera vegada en català a mossèn Ricard Aragó –precisament el fundador de la revista *La Lliga del Bon Mot*, escrita en català– a la catedral de Girona en aquell mateix 1930, davant

634. Ens referim a l'encíclica de Pius XI sobre l'educació cristiana de la joventut, del 31 de desembre de 1929, publicada en el núm. 30, del divendres 28 de febrer de 1930, del *BOEAT* 41 (1930) 541-577. Una pastoral, també en català, de Vidal i Barraquer, *El Ressorgiment espiritual i els sants Exercicis*, Tarragona 2 d'octubre de 1929: *BOEAT* 41 (1929) 313-327 i en castellà 298-312.

635. El bisbe Vila continua així: «Preveo que sin tardar vendrán exigencias. Y como parece que el gobierno nuevo (y más otros que vendrán) toma actitud de consentirlo todo, no tendríamos nosotros bastante motivo para negar y oponernos sin provecho alguno, con daño probado, con conflictos ciertos.

Callaremos y disimularemos en cosa que, al cabo, si no se convirtiera en instrumento de apasionamiento político, está muy lejos de ser contraria al criterio de la Iglesia: procuraremos alejar conflictos de ella y del Santo Padre [...] ¡A no ser que corifeos del apasionamiento político, sabiendo quien soy y quien he sido, se empeñaran en envolverme, como uno de tantos funcionarios del Estado! A lo cual yo ciertamente no me opondría». Carta del bisbe Vila al nunci Tedeschini. Girona, 27 de març de 1930 (original autògraf): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 538, *fasc. 4*, ff. 559-559v.

de les autoritats civils. Una prèdica que li meresqué de ser felicitat pel mateix governador civil, segons el periòdic *La Nau*,⁶³⁶ i per l'alcalde de Girona, tal com ho reportava el diari *El Matí*.⁶³⁷ El Bisbe, però, continuava portant la cúria i la pastoral fent-ho tot en castellà.

“Normae” del cardenal Vidal i Barraquer sobre l'ús del català en la pastoral. 1931

El cardenal Vidal i Barraquer arribà amb l'hydroavió que anava de Barcelona a Roma, amb escala a Gènova, el 15 de juliol de 1931. Allí es va estar una setmana.⁶³⁸ Fou rebut per Pius XI el dia 17, a la tarda, en una audiència privada que durà cinc quarts d'hora.⁶³⁹ L'arquebisbe de Tarragona havia escrit anteriorment al cardenal Se-

636. *La Nau*, el 17 de febrer de 1930 (anotat de la mà del bisbe Miralles) es refereix a una predicació de mossèn Aragó a Girona que li valgué l'elogi del governador civil: ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 39, núm. 13, Separatisme catalán*.

637. *El Matí*, dissabte sant de 1930 (anotat de la mà del bisbe Miralles). L'alcalde de Girona felicità per carta mossèn Aragó: ADM, *Bisbe Miralles, C. 4, llig. 39, núm. 13, Separatisme catalán*. Mossèn Aragó explica el següent: «El mateix autor d'aquestes ratlles, canviades les circumstàncies, s'adreçà el dia 13 d'abril de 1930, en la Catedral de Girona, a les més altes autoritats –Bisbe, Governador civil, don Juan José Alonso Giménez, sens dubte per haver predicat en idioma català. “Dios conserve su salud y su talento, deia, para bien de la Religión y para el orgullo el idioma catalán...”»: IVON L'ESCOF, *La llengua de l'Església*, Barcelona (1930), 205.

638. Manllevem aquesta informació de la carta en llatí del P. Ledóchowski al cardenal Vidal i Barraquer. Roma, 16 de juliol de 1931. Vegeu *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 149 i la nota 1 de la p. 150.

639. Carta de mossèn Magí Albaigès –que acompanyà el cardenal Vidal i Barraquer a Roma– al doctor Joan Viladrich. Roma, 18 de juliol de 1931. De l'entrevista del Papa amb Vidal i Barraquer, en dóna compte *L'Osservatore Romano* del diumenge, dia 19. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat, 150.

Magí Albaigès i Escoda (L'Albi, les Garrigues, 1889 – Valls, Alt Camp, 1936), sacerdot de l'Arxidiòcesi de Tarragona, secretari de cambra del cardenal Vidal i Barraquer, amb qui convivia al palau episcopal, arxipreste de la catedral de Tarragona. Acompanyà el cardenal al monestir de Santa Maria de Poblet en esclatar la persecució religiosa de 1936. En tornar a Tarragona, fou fet presoner i portat al vaixell presó i després, afusellat. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid 2006, 88.

gura explicant-li que l'objecte del seu viatge a la Ciutat Eterna era «donar compte a la Santa Seu de les coses de Catalunya especialment, sense oblidar les d'Espanya».⁶⁴⁰ Cal suposar, doncs, que el Papa i el cardenal parlaren de Catalunya en aquella trobada i, pel context d'aleshores, degueren deturar-se presumiblement en la normalització de la llengua catalana en la pastoral.

Una hora i un quart es perllongà igualment l'entrevista que mantingué el cardenal Vidal i Barraquer amb el cardenal Eugenio Pacelli, el matí del dia 18 de juliol, l'endemà, doncs, de l'audiència pontificia.⁶⁴¹ En aquell encontre, Vidal i Barraquer digué al secretari d'Estat que una de les coses més urgents i necessàries que calia fer a la Tarraconense era adoptar unes normes referents a la predicació i a l'ensenyament del catecisme, «*que puedan tener un carácter definitivo y que revistan espontaneidad por parte de la Iglesia*».⁶⁴²

Reportem aquí, que el mateix dia 18, segurament que abans que aquell matí parlessin Pacelli i Vidal, el secretari d'Estat ja havia tingut audiència amb el Papa. En el transcurs de l'audiència, el secretari d'Estat comentà al Pontífex una llarga carta tramesa pel cardenal arquebisbe al mateix Pacelli, a finals de juny d'aquell any. Si la resumí Pacelli a Pius XI hi deurien sortir dos conceptes: que la Dictadura de Primo de Rivera, segons que ho afirmava el cardenal de Tarragona, «*se enemistó con Cataluña por combatir con dureza su idioma y herir los sentimientos, aún los más legítimos, de esta importante región*», i el segon concepte serien les paraules del president de la Generalitat, Francesc Macià, reconeixent, perquè així li ho constava, «que el cardenal Vidal i Barraquer havia estat molt perseguit per la Dictadura».⁶⁴³ Si no la mateixa lletra, almenys la música degué ressonar per les estances pontificies.

640. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pedro Segura. Roma, Pontificio Colegio Español, 20 de juliol de 1931. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 151.

641. Ho diu també mossèn Magí Albaigès en la seva carta adreçada al doctor Joan Viladrich. Roma, 18 de juliol de 1931. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 150.

642. Així consta en la carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. Roma, 19 de juliol de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931*, 589, fasc. 19, ff. 48-48v.

643. Nota autògrafa de Pacelli després de l'audiència amb Pius XI el 18 de

L'endemà d'haver-se vist els dos purpurats, Vidal i Barraquer recordava per escrit a Pacelli el contingut més remarcable de la trobada que tots dos mantingueren el dia anterior. En aquesta missiva del dia 19, doncs, el de Tarragona reblava la idea del «fet diferencial» dels pobles d'Espanya; una característica peculiar que acabarà sent reconeguda, segons l'arquebisbe, pels governs que s'esdevindran:

*«Sea cualquiera el régimen político que predomine en lo sucesivo, no podrá menos de reconocer el hecho diferencial especialmente en lo que hace referencia a la lengua. Los Gobiernos regionales y el pueblo harán fuerte presión para que las autoridades eclesiásticas así lo reconozcan e impongan la enseñanza religiosa en lengua materna».*⁶⁴⁴

Les “Normae del cardenal Vidal i Barraquer”. L'Església, doncs, s'ha d'avançar. És per això que el cardenal arquebisbe de Tarragona lliura a Pacelli unes Normes, redactades en llatí, sobre l'ús del català en la pastoral. Si la Santa Seu els donés el vist-i-plau, serien adoptades en la propera reunió de prelats de la província tarraconense i enviades després a Roma per a la seva aprovació.⁶⁴⁵ Aquestes “Normae” de Vidal i Barraquer sobre l'ús del català en la pastoral contenen fonamentalment la idea que la predicació i l'ensenyament del catecisme, hom els ha de fer tant a les parròquies,

juliol de 1931. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/1, Madrid 2011, 627, amb la seva remissió a la carta reservada de Vidal i Barraquer a Pacelli, Tarragona 27-30 de juny de 1931 (còpia). Vegeu ifualment, *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 79-89.

644. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. Roma, 19 de juliol de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931*, pos. 589, fasc. 19, f. 48.

645. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. Roma, 19 de juliol de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya, 1928-1931*, pos. 589, fasc. 19, ff. 48-48v.

646. “Normae del cardenal Vidal i Barraquer sobre l'ús del català en la pastoral”. 1931 (text llatí). Estan adjuntades a la carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. Roma, 19 de juliol de 1931: AA.EE.SS., *Espanya, 1928*, 589, fasc. 19, ff. 49-49v. Es tracta de la mateixa normativa que, com ho veurem, serà aprovada més endavant. Apèndix documental núm. 36.

com a les escoles, ja siguin públiques o regides per congregacions religioses, en la llengua materna, la qual, a Catalunya «és generalment la catalana».⁶⁴⁶

Eugenio Pacelli fou rebut novament en audiència de treball per Pius XI, el 19 de juliol. El secretari d'Estat, reprenent el que deuria haver tractat dos dies abans amb el primat de la Tarraconense, exposà al Papa, entre altres coses, l'oportunitat d'arbitrar una fórmula que corregís els famosos decrets romans tenint en compte que Catalunya tindria aviat un estatut especial dins d'Espanya. Sobre aquest punt, el Sant Pare digué a Pacelli que era millor esperar, perquè hom no pogués pensar que la Santa Seu actuava a remolc de les circumstàncies polítiques.

*«Ho sposto al S. Padre la veduta dell'Emmo. Arcivescovo di Tarragona circa [...] 4º) la convenienza di una formula che corregga i decreti della S. Sede a riguardo della Catalogna, la quale avrà ora uno speciale Statuto di autonomia. Il S. Padre ha detto che occorre per questo attendere un'occasione; altrimenti si penserà che sia un atto politico».*⁶⁴⁷

Llegint aquestes notes personals del cardenal Pacelli, hom podria dir que el mateix cardenal i fins el Sant Pare, s'adonaren que calia trobar una fórmula que «corregeixi» els decrets de 1928-1929, sols calia esperar l'ocasió propícia. En aquest canvi de rumb, hi entrava també el factor de l'Estatut de Catalunya de 1931. No podia, doncs, Roma mantenir unes prescripcions tan restrictives per a l'ús de català com les que havia donat, quan l'Estatut permetrà la normalització d'aquesta llengua, amb tot el que això comportarà en la vida pública. L'Església, o la diplomàcia vaticana, tenien en compte també les circumstàncies polítiques del moment.

Si hem de fer cas del que deia el doctor Cebrià Montserrat,⁶⁴⁸ canonge de Barcelona, en un interview que li preparà el doctor Joan

647. És lletra autògrafa del cardenal Pacelli corresponent al dia 19 de juliol de 1931 en el diari on anotava les audiències amb Pius XI: AA.EE.SS., *Stati ecclesiastici*, pos. 430a, fasc. 343, 1931, f. 17. Vegeu Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Pío XI entre la República y Franco*, Madrid 2008, 63 i ID., *La II República y la Guerra Civil*, I/1, Madrid 2011, 627, amb la seva remissió a *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 150.

648. *Cebrià Montserrat i Roig* (Olesa de Montserrat, Baix Llobregat, 1886 –

Tusquets,⁶⁴⁹ Francesc Cambó, en un dels seus viatges a la Ciutat Eterna, el mes de desembre de 1928, escoltà del mateix cardenal Gasparri, quan encara era secretari d'Estat, que: «Roma es veuria obligada a canviar els decrets de la Congregació del Concili, de seguida que canviés el Govern espanyol». Si això que diu en aquest interview el doctor Montserrat s'hagués esdevingut així mateix, l'anècdota recollida sobre Gasparri palesaria un cop més el que nosaltres mateixos pensem, és a dir, que la Santa Seu actuava, en el pla diplomàtic, segons les circumstàncies polítiques del moment.⁶⁵⁰

Barcelona 1962), canonge de la catedral de Barcelona i teòleg. Obtingué tres doctorats a Roma, professor del Seminari de Barcelona des de 1915, canonge penitencier de la catedral per les oposicions guanyades en 1943, fou traductor de la Fundació Bíblica Catalana i de la Fundació Bernat Metge. Isabel JUNCOSA I GINESTA, *Cebrià Montserrat i Roig: DHEC*, II, Barcelona 2000, Tingué dificultats amb el govern d'Emilio Barrera durant la Dictadura de Primo de Rivera. 672-673. Vegeu «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 211.

649. *Joan Tusquets i Terrats* (Barcelona, 1901 - 1998) filòsof, pedagog catequeta. Estudià a Lovaina, a Barcelona i a Tarragona. Professor al Seminari de Barcelona des de 1927, i a la Universitat de Barcelona. Publicà moltes obres de filosofia i catequètica, fou secretari de la revista *Criterion*, dirigida pel P. Miquel d'Esplugues. S'interessà molt per la maçoneria i l'atacà, almenys des de 1931. Durant la Dictadura de Primo de Rivera fou combatut pel seu catalanisme tant per la Nunciatura, com pel poder civil. L'experiència de la guerra civil degué fer canviar en el doctor Tusquets algunes coses del seu pensament. El cardenal Vidal i Barraquer demanà a la Santa Seu, en 1941, que no el fes bisbe, per mor del seu passat falangista durant la guerra i contra el separatisme. Tingué una certa relació amb el general Franco i la seva família mercès a la seva amistat amb el sacerdot barceloní, Josep Maria Bulart. Albert MANENT I SEGIMON, *Joan Tusquets Terrats: DHEC*, III, Barcelona 2001, 590-591 i Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, Madrid, BAC, 2006, 1153-1155. Pel període de la Dictadura vegeu els nostres articles «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 337 *passim* i també «L'Informe final de la visita apostòlica de 1928»: *AnalTar* 83 (2010) 48-49, 63.

650. «Notifica [el doctor Cebrià Montserrat] que Cambó en uno de sus últimos viajes estuvo en Roma hablando con el cardenal Gasparri y éste le aseguró que Roma se vería obligada a cambiar decretos Congregación del Concilio en seguida que cambie el Gobierno español». «Interviú con el Dr. Montserrat (21 de abril de 1929)» (text mecanografiat). Comença dient «X. fue presentado al Dr. Montserrat por una carta de recomendación del Dr. Tusquets»: ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1931*. Aquest resum de l'anomenat Interview amb el Dr. Montserrat fou escrit amb motiu de la visita del P. Ledóchowski a Barcelona. En hi tornarem a referir en el proper article.

Hi hagué encara una altra audiència de Pius XI amb Vidal i Barraquer. Així ho reporta *L'Osservatore Romano* del dia 23 de juliol de 1931, però no en podem dir res perquè desconeixem els assumptes que s'hi tractaren.⁶⁵¹

Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris de 1931 sobre les "Normae" de Vidal i Barraquer. Com que el l'arquebisbe tenia pressa per a tornar a Espanya i volia emportar-se el projecte aprovat de les "Normae", la Secretaria d'Estat actuà amb diligència. Així, dos dies després de l'entrevista del cardenal Pacelli amb el purpurat català i un dia després d'haver-li lliurat Vidal i Barraquer aquelles normes, la secretaria de la Congregació dels Afers Eclesiàstics Extraordinaris ja tenia preparada, el 20 de juliol, una promemòria sobre la "*Questione catalana*".⁶⁵²

El document comença ja amb un inquietant, «*In via pregiudiziale*», per dir a continuació, que el cardenal Vidal i Barraquer, bo i essent una persona digníssima, superior i addicta a la Santa Seu, era també un «*catalano assai spinto*», tal com hom pot comprovar-ho tant en el seu passat, com en les "Normae" que ara presenta a la Santa Seu per a la seva aprovació; de manera particular, allà on el cardenal especifica que desitjaria poder disposar que la predicació hom la fes «generalment en català», ja que aquesta és la llengua pròpia del poble i de la regió catalana. L'autor de la Promemòria observa tanmateix, que de tothom és sabut que la gran

651. *L'Osservatore Romano* del dijous 23 de juliol de 1931. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 150. En l'esmentat diari no hi figura cap referència a l'entrevista. En el dietari de les d'audiències concedides per Pius XI al cardenal Pacelli, en el lloc del 25 de juliol de 1931, sols hi ha registrat, «Cifrato n° 216 Mons. Nunzio di Madrid, Faccia pure. Il Cardinale di Tarragona è partito prima dell'arrivo del telegrama»: AA.EE.SS., *Stati ecclesiastici*, pos. 430a, fasc. 343, 1931, f 23v.

652. "Promemòria de la Secretaria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre les "Normae" del cardenal Vidal i Barraquer sobre la llengua catalana". Vaticà, 20 de juliol de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1928*, pos. 589, fasc. 19, ff. 47-47v. El títol que porta aquesta promemòria és simplement «*La Questione Catalana*». ¿La va preparar monsenyor Pizzardo, secretari d'aquella Congregació? Vegeu el nostre apèndix documental núm. 37. D'aquesta Relació, n'hem tractat ja en «La redacció dels decrets de la Cúria romana (1928-1929)»: *AnalTar* 85 (2012) 39, 78-79.

majoria entén el castellà a Catalunya, mentre que molts no comprenen el català. Aquest sembla ser, doncs, l'escull més important, com sempre, de cara a assolir en aquesta ocasió el vist-i-plau de l'ús normalitzat del català en la predicació.

Una altra impressió que hom pot endur-se respecte del projecte de les "Normae", continua dient la Promemòria, és que el cardenal vulgui presentar-se davant dels seus sufraganis per a «imposar-los» les seves decisions, com si haguessin estat ja aprovades per la Santa Seu. No s'acaben aquí les sospites, n'hi ha encara un altra important: «*Non si comprende infatti la fretta e perché abbia voluto saltare, come si dice, la Nunziatura*». Una mostra més de com era considerat Vidal i Barraquer a la Cúria, almenys en aquells anys; això és, amb suspicàcia.

En canvi, seria oportú, segons la Promemòria de la Congregació dels Afers Eclesiàstics Extraordinaris, que els bisbes catalans es reunissin i exposessin llur parer sobre l'aplicació de les orientacions donades en els decrets romans de 1928 i 1929, a la llum, ara, de les noves circumstàncies polítiques. Damunt del text d'aquesta Relació, hom hi llegeix en una nota manuscrita, que aquesta fou la darrera instrucció sobre aquest tema que des de la Secretaria d'Estat fou donada a Vidal i Barraquer. En conclusió, oferir a corre-cuita als bisbes catalans aquelles "Normae", mentre la Santa Seu «*è allo scuro della situazione*», seria «*imprudente e causa dei facili errori*».

No pot, doncs, anar amb presses el dicasteri romà, com ho desitja el cardenal de Tarragona, ja que la documentació de la Qüestió catalana és, segons que ho especifica la Secretaria d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, un material «*enorme che fu studiato soltanto dall'E.mo Sig. Card. Gasparri*». Aquí és on es desvela el que ja coneixem: que l'antic secretari d'Estat redactà «personalment» les instruccions que les Congregacions havien de concretar en forma de decrets i com, un cop expedides, «descontentaren tothom excepte el govern dictatorial que les havia provocat». ⁶⁵³ En conclusió, segons aquesta Promemòria,

653. Recordem com la fórmula verbal «volgut» (*voluto*) era la que figurava en el text original i que fou corregida per la de «provocat» (*provocato*). "Promemòria de la Secretaria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre les "Normae" del cardenal Vidal i Barraquer sobre la llengua catalana". Vaticà, 20 de juliol de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 19, f. 47v*. Vegeu l'apèndix documental núm. 37.

bastaria aplicar en les presents circumstàncies el que disposen les lleis generals de l'Església, sense necessitat de recórrer al decret que ha preparat Vidal i Barraquer.⁶⁵⁴

I així en fou assabentat l'arquebisbe de Tarragona per la Secretaria d'Estat. Hom pot comprovar el que dèiem fa poc sobre la nota autògrafa que prengué el cardenal Pacelli, després d'una normal audiència amb Pius XI, el 21 de juliol de 1931, en què tornà a tocar-se la sempre actual Qüestió catalana. En l'esmentada nota manuscrita de Pacelli, el secretari d'Estat fa constar que calia fer saber al metropolità el que acabava de tractar ell mateix amb el Sant Pare; això és, que, respecte a les Normes sobre l'ús de les llengües, el primat de la Tarraconense «escolti primer els bisbes de la seva província i després refereixi el resultat a la Santa Seu» i, encara, que cerqués «*anche d'intendersi coll'Em.o Segura per la buona intesa fraterna*».⁶⁵⁵

La comunicació fou tramitada per la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris.⁶⁵⁶ Aquesta advertència es correspon amb la que li féu de viva veu el nunci al cardenal Vidal i Barraquer el mes d'agost següent, amb la qual li demanava, a més, que, un cop seguit el curs oportú amb les “*Normae*”, les enviés a la Nunciatura de Madrid.⁶⁵⁷ En suma, que seguís els procediments ordinaris.

654. “Promemòria de la Secretaria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre les “*Normae*” del cardenal Vidal i Barraquer”. Vaticà, 20 de juliol de 1931 (original): AA.EE.SS., *Espanya, 1928*, pos. 589, fasc. 19, ff. 47-47v. Vegeu el nostre apèndix documental núm. 37.

655. Nota autògrafa del cardenal Pacelli després de les audiències amb Pius XI. Audiència del 21 de juliol de 1931 (autògrafa): AA.EE.SS., *Stati Ecclesiastici*, pos. 430a., fasc. 343, f. 20. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/1, Madrid 2011, 656. Igualment, *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 152. Vegeu també d'ID, *Pio XI entre la República y Franco*, Madrid 2008, 64.

656. «Gli fu risposto a voce che sembrava più opportuno che la stessa Conferenza episcopale esprimesse il suo parere in merito, sul quale la Santa Sede avrebbe poi manifestato il suo pensiero». Despatx núm. 2658/31 de monsenyor Pizzardo al nunci Tedeschini. Vaticà, 31 d'octubre de 1931 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, ff. 241-241v. Minuta, en AA.EE.SS., *Espanya, 1931-1939*, pos. 800, fasc. 170, ff. 40-41. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 454.

657. «Antes de publicarlas, las enviaré al Emmo. Sr. Secretario de Estado, como convinimos, y también a V. E.». Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Solsona, 9 d'agost de 1931 (còpia): *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 194. Una nova carta de Vidal i Barraquer aquesta vegada al cardenal Pacelli

“*Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana en los ministerios eclesiásticos en las diócesis de la Provincia Eclesiástica Tarraconense*” de 1931

En la Conferència Episcopal de la Tarraconense celebrada, sense fer-la pública, a Sarrià el 7 d'agost de 1931, els bisbes prengueren un acord sobre l'ús de les llengües catalana i castellana en l'ensenyament del catecisme, en els exercicis de pietat i en l'administració dels sagraments.⁶⁵⁸ Són les “*Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana*” de la Tarraconense determinaven que el principi normal i general sigui que tant en la instrucció cristiana dels fidels, com en les funcions religioses ha de fer-se servir la llengua catalana, amb les excepcions que calgui per raons de la geografia lingüística d'algunes diòcesis o per la condició dels mateixos fidels. I a l'escola, pública i privada, que el catecisme sigui donat en la llengua materna.⁶⁵⁹

Amb raó, el P. Miquel Batllori assenyalava en la seva recopilació i estudi de l'Arxiu Vidal i Barraquer, que aquestes normes de 1931 dels bisbes catalans venien a substituir, en la pràctica, les contingudes en els decrets romans que ja coneixem prou bé.⁶⁶⁰

dient que li enviarà les Normes quan estiguin passades en net. Solsona, 12 d'agost de 1931 (còpia): *Ibid.*, 202-209. Tedeschini diu com les rebé: «Don Luis Carreás, da parte de cardenal Vidal. Ho promesso che scrivereia a Roma in questo senso. 20-8-931». Nota autògrafa de Carreras damunt del text mecanografiat de les *Notas*: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, fasc. 1, f. 246.

658. Les *Normas* lli foren lliurades al nunci amb una carta del cardenal al nunci, del 29 d'agost de 1931, de part del cardenal Vidal i Barraquer, com consta damunt del text que les recull ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, fasc. 1, f. 235. Les Normes són aquí, ff. 247-250.

659. “*Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana en los ministerios eclesiásticos en las diócesis de la Provincia Eclesiástica Tarraconense*”. 7 d'agost de 1931: *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, 188-193. En aquests acords, els prelatos es referien també a l'Obra del Culte, iniciativa tan vilipendiada pel nunci. En efecte, diuen: «Mucho podría hacer en este sentido la “Obra del Culte”, filial del “Foment de Pietat”, que tan laudablemente se dedica a suministrar ornamentos y socorrer en diferentes formas a las parroquias pobres. Sería muy oportuno que extendiese su acción al socorro personal de los sacerdotes necesitados, por ejemplo coleccionando limosnas para las celebraciones de estipendio superior al ordinario, que se repartieran equitativamente entre las Diócesis de esta Provincia, por medio de los respectivos Prelados». *Ibid.*, 189.

660. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, Monestir de Montserrat 1971, nota 14, p. 190.

Les “*Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana*” –que és com van quedar, ampliades tanmateix en alguns punts, les “*Normae*” de Vidal i Barraquer– les remeté al cardenal Pacelli el president de la mateixa Tarraconense, el 9 de setembre de 1931. Arribaren, però, amb retard a Secretaria d’Estat, a mitjan octubre, com de seguida veurem.⁶⁶¹

Mentrestant, el cardenal Vidal i Barraquer mantenia converses amb el nunci, per si aquest hagués d’intervenir fent algun tipus de pressió sobre Roma, de cara a l’aprovació de les *Normas*. No volia, però, el purpurat que el representant del Papa fes cap moviment, fins que el mateix Tedeschini no fos consultat per la Santa Seu. Això ho sabem pel mateix nunci, per una carta de mitjan setembre d’aquell any de 1931, que tenia preparada per a trametre al cardenal Pacelli tractant d’aquest tema.⁶⁶² A nosaltres ens interessa aquesta lletra perquè palesa en aquelles noves circumstàncies polítiques i socials quina era la posició de l’autor de l’Informe de 1928, que, com ho sabem prou bé, és a la base dels decrets restrictius de l’ús de la llengua catalana en la pastoral.

En efecte, el nunci reconeix ara, en aquest despatx del mes de setembre de 1931, que el decret eixit de la Congregació del Concili, precisament, arran de la seva pròpia *Inchiesta in Catalogna*, les disposicions d’aquest dicasteri «*ristringevano l’uso di detto idioma [el català]*» (!). És per això, que en aquests moments, havent estat

661. Despatx núm. 3035/31 del cardenal Pacelli al cardenal Vidal i Barraquer. Vaticà, 8 de desembre de 1931 (original): *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1^a i 2ª part, Abadia de Montserrat 1975, 249-250; la minuta és en AA.EE.SS., *Espanya 1931-1935*, pos. 800, fasc. 170, f. 88. La carta, amb les Normes, de Vidal i Barraquer a Pacelli és datada a Tarragona, a 9 de setembre de 1931, (còpia): *Ibid.*, I/3ª part, Abadia de Montserrat 1975, 295-299. D’aquesta carta de Vidal i Barraquer, en fa també referència el despatx ja esmentat núm. 2658/31, de monsenyor Pizzardo al nunci Tedeschini. Vaticà, 31 d’octubre de 1931 (original): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, ff. 241-241v. Minuta, en AA.EE.SS., *Espanya, 1931-1939*, pos. 800, fasc. 170, ff. 40-41. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 454.

662. Despatx núm. 5223 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 14 de setembre de 1931 (minuta): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, f. 238-239v. Damunt hi ha escrit de mà de Tedeschini «*Il Card. Vidal preferisce che io aspetti che la Santa Sede a cui egli ha scritto, mi s’interrogui*». 6-10-1931. El despatx en qüestió no fou finalment enviat a la seva destinació. Vegeu-lo tanmateix trascrit en V. CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 239-241.

pregat pel metropolità de Tarragona que s'interessés per les seves *Normas* sobre la normalització del català a l'Església, Tedeschini diu ara, tres anys després, de la seva visita apostòlica:

*«La ragione addotta dall'Eminentissimo Cardinale Vidal per giustificare la sua domanda è reale, ed in considerazione specialmente della situazione di Catalogna che dinanzi al problema nazionale è completamente mutata, come è mutata di fronte alle tradizioni linguistiche, state fin qui in vigore in Catalogna, questa Nunziatura, non ha ora nessuna difficoltà ad appoggiare detto voto ed a raccomandarne all'Em.za Vostra la benevola presa in considerazione».*⁶⁶³

No deixa de ser un canvi de posició ben remarcable aquesta sentència de Tedeschini respecte, doncs, al que denunciava arran de la seva visita apostòlica a Catalunya en 1928; és a dir, quan era ell mateix que aconsellava de «restringir l'ús» del català a l'Església a Catalunya i ara recomana, en canvi, donar-li acta de presència. Aquest despatx no fou enviat tanmateix a Roma. ¿Potser no el lliurà a la Secretaria d'Estat, perquè a Tedeschini les seves mateixes paraules escrites ara li sonarien com un *mentís* als remeis que rezeptà tres anys abans de 1931?

Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris de 1931 sobre les "Normas" de la Conferència de bisbes de la Tarraconense. La Santa Seu no havia deixat pas de la mà el tema de les "Normas" del català. En efecte, hi ha encara una altra Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, del darrer dia del mes d'octubre de 1931, sobre l'aprovació de les esmentades "Normas" proposades pels prelats de la Tarraconense.⁶⁶⁴

663. Despatx núm. 5223 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 14 de setembre de 1931 (minuta no enviada): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 915, f. 238. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, 1/2, Madrid 2011, 239-241.

664. "Promemòria de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre l'aprovació de les "Normas" de la Conferència de bisbes de la Tarraconense" (Octubre 1931): AA.EE.SS., *Espanya, 1931-1939*, pos. 800, fasc. 170, f. 39. Vegeu l'apèndix documental núm. 37. Aquesta Promemòria, seria un "riassunto Verbale" de la Conferència tinguda a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Serà en

El redactor de la Promemòria exposa que, segons el seu parer, poden ser aprovades les normes per a l'ús del català, sempre que «hi siguin llevats els tres primers articles que contenen el principi general». Aquest principi general és el que fa així, que: «la instrucció religiosa ha de ser feta en *llengua catalana*» i, a continuació, l'informe de què parlem suggereix que aquesta expressió sigui substituïda per la de «llengua materna». La sentència, doncs, de la Promemòria conté la proposta de substituir aquesta expressió, «*llengua catalana*», per «*llengua materna*». Amb sornegueria, el relator fa observar, que, sota un govern catalanista, els bisbes ja tindran prou cura de dir que en tal o altre lloc, la llengua materna és la catalana.

Vet aquí, doncs, on rau el problema per a Roma, en si cal o no suprimir el terme *llengua catalana* que figura al començ de les normes sobre el català i el castellà que havien aprovat els bisbes catalans. És això mateix el que els digué monsenyor Pizzardo, el secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, als sacerdots Lluís Carreras i Antoni Vilaplana.⁶⁶⁵ Idèntica idea expressà el nunci al cardenal Vidal i Barraquer. És per aquest motiu que l'arquebisbe de Tarragona diu amb tota franquesa a Tedeschini, en la carta del 25 de novembre, que no seria oportú d'ometre en las *Normes* els mots «llengua catalana» i hi afegeix: «*con tanta mayor cuanto no se recató de emplenar tal precisión el propio Decreto de la S. C. del Concilio de 4 de enero de 1929.*»!⁶⁶⁶

Tornant a la proposta feta pel redactor de la Relació del mes d'octubre de 1931, és a dir, la de suprimir els mots «llengua catalana», hem de dir que no tirà endavant i quedà en suspens la qüestió de

viada també al nunci. Despatx núm. 2658/31 de monsenyor Pizzardo al nunci Tedeschini. Vaticà, 31 d'octubre de 1931 (minuta): AA.EE.SS., *Espanya, 1931-1939*, pos. 800, fasc. 170, ff. 44-45.

665. Sobre aquest particular, vegeu la intervenció a Roma en un dels viatges que hi feren Lluís Carreras i Antoni Vilaplana. Carta de Carreras i de Vilaplana al nunci Tedeschini. Barcelona, 11 de novembre de 1931 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 931, ff. 626-629. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2012, 491-493.

666. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Madrid, 25 de novembre de 1931 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 944, fasc. 3, f. 350. La minuta, en l'*Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1971, 163-164.

les “*Normas*”. Som ja al 20 d’octubre.⁶⁶⁷ Finalment, fou desbloquejada, quan la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris féu al nunci la consulta sobre les “*Normas*”, el darrer dia del mes d’octubre de 1931,⁶⁶⁸ al mateix temps que posava a mans de Tedeschini la Promemòria de les *Normas* de la conferència de bisbes de la Tarraconense.⁶⁶⁹

La resposta de Tedeschini a la consulta sobre les Normas del català dels bisbes de la Tarraconense. Monsenyor Tedeschini respon, a mitjan novembre de 1931, a la consulta que li féu monsenyor Pizzardo, el darrer dia d’octubre, relativa a les “*Normas*” per a l’ús de la llengua catalana, que havien sortit de la conferència de bisbes de Catalunya.⁶⁷⁰ El contingut no se separa sinó en l’extensió de la tenor d’aquella resposta que el nunci ja tenia preparada per al mateix Pizzardo des del mes de setembre, com ho acabem de veure més amunt. Comença recordant, doncs, al secretari de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris, que, a ell mateix, li fou encarregada la *Inchiesta* en 1928. Ara, les condicions civils i polítiques de Catalunya han canviat radicalment. Diu, a més, que «*si è verificato oltre ogni*

667. Així figura en una nota final manuscrita de la “Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre l’aprovació de les “*Normas*” de la Conferència de bisbes de la Tarraconense» (Octubre 1931): AA.EE.SS., *Spagna, 1931-1939, pos. 800, fasc. 170, f. 39*. Vegeu l’apèndix documental núm. 38.

668. Ho diu també la nota final manuscrita de la “Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre l’aprovació de les “*Normas*” de la Conferència de bisbes de la Tarraconense» (Octubre 1931): AA.EE.SS., *Spagna, 1931-1939, pos. 800, fasc. 170, f. 39*. Vegeu l’apèndix documental núm. 38. El despatx no fou expedit, però, fins el dia 6 de novembre

669. Despatx prot. núm. 2658/31 de monsenyor Pizzardo al nunci Tedeschini. Vaticà, 31 d’octubre de 1931 (original dactilografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 915, ff. 241-241v*. A l’AA.EE.SS., *Spagna 1931-1939, pos. 800, fasc. 170, ff. 40-41* hi ha la minuta manuscrita. Vegeu també Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 454.

670. Despatx núm. 5310, Norme per l’uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 1931-1939, 800, fasc. 170, ff. 89-91*. ASV, *Arch. Nunz. Madrid 915, ff. 242-244* (minuta autògrafa). Recordem que amb aquest despatx Tedeschini respon al de Pizzardo n. 2658/31, del 31 d’octubre de 1931, sobre les “*Normas*” dels bisbes catalans, del qual hem parlat més amunt. Vicente CÀRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 555-557.

misura ciò che fin da allora si vedeva dover succedere»; això és, la prevalença del català, fins en els costums de l'Església, que «*s'intuiva anzi da quel tempo che quel cambiamento doveva fatalmente verificarsi*» i que era «*malagevole, per non dire impossibile, lottare*».⁶⁷¹

Hom se sorprèn molt d'aquestes saberudes reflexions de Tedeschini del mes de novembre de 1931, quan ja havien caigut tant la Dictadura de Primo, com la monarquia, i quan hom era a les envistes de l'aprovació de l'estatut d'autonomia de Catalunya, fet que s'esdevindria just un any després. No sembla pas que, llegint el seu Informe de la visita pastoral a Catalunya, el nunci hagués intuït gran cosa respecte dels canvis que, ara, diu que veia venir aleshores, i menys, quan ell mateix, en 1928, estava disposat a eradicar el catalanisme –contra l'evidència que ara proclama, de la presència oficial del català en l'Església i de l'autogovern de Catalunya– i quan aconsellava a Pius XI d'enviar fora del seu país el cardenal de Tarragona, l'abat de Montserrat i altres religiosos, perquè Tedeschini els tenia, precisament, per catalanistes i partidaris, alguns, d'un règim d'autonomia política.

Si tan palesament el nunci hagués vist la impossibilitat de fer front a aquella embranzida del catalanisme no hauria emprès una lluita en contra, que podríem qualificar d'aferrissada. Vet aquí com s'expressa:

*«Data per tanto l'unione di quel stato di sentimentalità e di fatto che si veniva creando da oltre trenta anni, con l'autonomia concessa a Catalogna mediante lo Statuto Catalano, e la prevalenza ora legale della lingua vernacola sopra la castigliana, mi pare che il problema non abbia più né scopo né importanza, e che negare ciò che quei Vescovi unanimemente chiedono, sarebbe non solo violentare lo stato di fatto legalmente creato, ma anche andare contro corrente agli spiriti e alle nuove leggi, e stabilire una condizione di odiosa differenza tra le cose di Chiesa e le cose di Stato, vogliono la prevalenza della lingua vernacola, cioè la catalana, e le autorità della Chiesa.»*⁶⁷²

671. Despatx núm. 5310, Norme per l'uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya 1931-1939*, 800, fasc. 170, f. 89v. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 555.

672. Despatx núm. 5310, Norme per l'uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat):

La Secretaria d'Estat, continua monsenyor Tesdeschini, deu recordar bé els motius i els fins pels quals foren donats el decrets que seguiren a la vista de 1928, que eren tres: que l'Església no servís la política; que, per part del clergat català «*non si conculcassero i diritti secolari della Spagna Cattolica*» i en tercer lloc, que fossin respectades les tradicions sota l'esguard vigilant de l'episcopat sobre les novetats que els catalanistes volguessin introduir.

Els mots que empra el nunci sobre unes preteses «antigues «tradicions» i «drets», que ell creu haver descobert durant la seva visita a Catalunya, caldria entendre'ls –a la llum del report de 1928– en el sentit d'allò que hi reclamava el mateix visitador apostòlic; val a dir, un ús més extens del castellà en la vida de l'Església a Catalunya i la salvaguarda d'uns drets en l'ús d'aquest idioma, els quals, segons ell, havien estat bandejats, des de feia més de trenta anys per la irrupció del catalanisme en l'esfera eclesiàstica. Per la paraula «novetats» es refereix, en canvi, a l'aparició entre uns quants lletraferits, enmig dels quals es troba també un bon nombre de clergues, d'un «català nou», intel·ligible, per més inri, per als mateixos que parlen aquesta llengua.

*«Ma ora siamo repentinamente arrivati al punto che la politica ha pienamente raggiunti i suoi fini, e domina indisturbata anche nel campo della lingua; e che la Spagna non più cattolica di diritto, sebbene sempre cattolica, grazie a Dio, di fatto non solo non reclama più contro gli abusi linguistici del clero in Catalogna, ma dà essa stessa manus victas. Che cosa rimane adunque? Rimane il valore, sempre per noi grandissimo, della legittima tradizione e degli usi certi e rispettabili».*⁶⁷³

Vet aquí una autodefensa sotmesa, però ferma, de l'autor de la *Inchiesta in Catalogna*. Qui una volta fou visitador apostòlic de Catalunya prossegueix, referint-se, encara en 1931, als «abusos lingüístics» del clergat català. Què ha quedat ara de la seva acció i de

AA.EE.SS., *Spagna, 800, fasc. 170, f. 90*. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, 1/2, Madrid 2011, 555.

673. Despatx núm. 5310, Norme per l'uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Spagna, 800, fasc. 170, ff. 90-90v*. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, 1/2, Madrid 2011, 555.

les seves propostes?, es pregunta el mateix nunci. La resposta hauria de ser: res, només malestar.

Però Tedeschini creu, per contra, que, del seu Informe de 1928, roman la defensa que ell mateix féu –de la mà de la Dictadura– de la «legítima tradició» i d'uns «usos certs i respectables» de la llengua espanyola al temple. Uns costums, més aviat recents –hom podria concloure–, sobre una llengua i una cultura, les catalanes, vexades i reduïdes a l'espai més íntim de la vida íntima familiar; uns costums, d'altra banda, imposats pel poder civil.

Ara, els bisbes catalans, amb llurs “*Normas*”, rebla el nunci, han proveït afortunadament que siguin salvaguardades en el futur aquelles tradicions i usos tan respectables del passat. Això ho fan sí, els mitrats, després de disposar que la llengua catalana serà l'habitual, però –i aquest sembla ser el gran argument per mostrar-se d'acord Tedeschini amb els prelats de la Tarraconense– n'han estat exceptuades algunes diòcesis i els bisbes han tingut també en compte les condicions particulars dels fidels. Arguments, doncs, els de Tedeschini, que no semblen pas de gaire consistència, perquè, abans de la visita apostòlica, els bisbes ja tenien present en la pastoral ordinària allò de què, ara, en 1931, tornen a fer simplement menció.

I vet aquí la conclusió de tot: «*Io sarei perciò della sommessima opinione che si approvassero le deliberazioni dell'Episcopato di Catalogna, insistendo soltanto, a titolo di mera precauzione di difesa storica, nell'osservanza del paragrafo 2° sopradetto*». ⁶⁷⁴

Aquesta és, doncs, la conclusió. Però, com ja ho hem remarcat més amunt, Tedeschini havia de defensar el Report de la seva visita

674. Despatx núm. 5310, Norme per l'uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya*, 800, fasc. 170, ff. 90v.-91. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, I/2, Madrid 2011, 555-557. El paràgraf núm. 2 a què es refereix Tedeschini, que en la transcripció de monsenyor Cárcel figura com el núm. 22, fa així: «Exceptuándose de esta regla [el principi general d'emprar la llengua catalana] las circunscripciones que las Diócesis de Lérida, Tortosa y Urgel tienen fuera de Cataluña, donde no se usa aquella lengua; y, aun dentro de Cataluña, aquellas iglesias y funciones en las cuales otra cosa reclamen o aconsejen la legítima costumbre, la condición de los fieles, u otras particulares circunstancias»: “*Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana en los ministerios eclesiásticos en las diócesis de la Provincia Eclesiástica Tarraconense*”. 7 d'agost de 1931: *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª part, part, Monestir de Montserrat 1971, 191.

apostòlica i ensems el seu canvi actual de capteniment, que sembla que va a batzegades, segons les circumstàncies, sempre polítiques. Per això, com a colofó de la seva lletra a Pizzardo, fa servir l'argument de la separació de l'Església i de l'Estat produïda a Espanya amb l'adveniment de la Segona República, amb les conseqüències pràctiques que això tindrà a Catalunya pel que fa precisament a la preservació del castellà en la seva vida pastoral i a l'ús del català cada dia més omnipresent. D'aquesta manera, el nunci justifica, com ho veurem tot seguit, de poder donar ara la seva conformitat a les *Normas* del català i sortir-se'n, de passada, una mica airós respecte de situacions anteriors en què sostenia el contrari. Així, rebla el següent, amb els tòpics de sempre:

*«Non sarà infine inutile avvertire che, siccome l'uso del castigliano era principalmente riservato ab antiquo a sermoni ufficiali, panegirici, quaresime, ecc., tutto questo con la cessazione della partecipazione di personaggi ufficiali alle cerimonie, e colla soppressione dei pagamenti ufficiali del Culto, verrà, se non a cessare, a diminuire, perché o non avrà in genere possibilità di verificarsi, ovvero quando si verifichi, non avrà ragione di effettuarsi in tutto all'antica maniera; e perciò anche sotto questo aspetto si viene a consolidare il nuovo stato di cose in favore della lingua catalana».*⁶⁷⁵

¿No eren aquests –que acabem de transcriure– alguns dels «usos certs i respectables» i de «legítima tradició» a què Tedeschini es referia més amunt i que la mateixa Església havia de preservar? Fent-se l'home pràctic, si no és que es mostra irònic, el nunci ve a dir a Roma que aprovi d'una vegada les "*Normas*"; perquè, en no participar més als oficis religiosos –per mor de la separació de l'Església i l'Estat– les autoritats civils, que no entenen el català, esdevé innecessari que la Santa Seu es bati a favor dels drets que tenen aquestes autoritats a escoltar la predicació en llengua espanyola.⁶⁷⁶

675. Despatx núm. 5310, Norme per l'uso del catalano, del nunci Tedeschini a monsenyor Pizzardo. Madrid, 16 de novembre de 1931 (original mecanografiat): AA.EE.SS., *Espanya*, 800, fasc. 170, f. 91. Vicente CÁRCEL ORTÍ, *La II República y la Guerra Civil*, 1/2, Madrid 2011, 556-557.

676. Afegim ací, que, en no tenir encara resposta la petició que Vidal i Barraquer havia fet al secretari d'Estat, a principis de setembre de 1931 –ja en sabem el motiu–,

L'aprovació per Roma de les "Normas" dels bisbes catalans. Finalment, el secretari d'Estat comunicà al cardenal Vidal i Barraquer, el 8 de desembre de 1931, després d'haver-ho consultat amb el Sant Pare, que les "Normas" dels bisbes de Catalunya sobre l'ús de la llengua en la pastoral queden aprovades. Aquest són les paraules exactes:

*«Che tutto ben considerato e tenuto conto in modo speciale delle condizioni politico religiose di cotesta regione, nulla osta da parte della Santa Sede alla loro pubblicazione. Sua Santità non dubita poi che le eccezioni alla regola generale riferite nel secondo paragrafo [ús del castellà en certs llocs i circumstàncies] verranno scrupolosamente osservate».*⁶⁷⁷

Es tracta, en definitiva de la sentència del nunci Tedeschini. També, doncs, la Santa Seu, d'on van sortir els famosos decrets romans, fa marxa enrere i, a la pràctica, els deroga així. Torna a tenir raó, doncs, el P. Miquel Batllori, quan, en comentar aquest reconeixement pontifici de les "Normas sobre el uso de las lenguas catalana y castellana en los ministerios eclesiásticos en las diócesis de la Provincia Eclesiástica Tarraconense", en la nova etapa que segueix a la Dictadura de Primo de Rivera, diu que:

el cardenal de Tarragona diu ara a Tedeschini, en carta reservada de finals de novembre, que informi el secretari d'Estat tan aviat com li sigui possible sobre les conegudes "Normas". Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Madrid, 25 de novembre de 1931 (original mecanografiat): ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 944, fasc. 3, f. 350*. Al costat d'aquesta carta hi ha escrit de mà de Tedeschini: "fatto". La minuta és transcrita en l'*Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1ª i 2ª part, Monestir de Montserrat 1975, 163-164.

El motiu de la tardança de la resposta de la Secretaria d'Estat a què hem al·ludit era, recordem-lo, que la petició que Vidal i Barraquer feia a la Cúria romana en el sentit d'interessar-se per les *Normas*, l'envià a Roma a principis de setembre de 1931 i no hi arribà, en canvi, fins a mitjan octubre. És per això, que, desconeixent que Roma ja havia respost al nunci el dia 31 d'octubre, torna a fer-li ara una nova petició a finals de novembre .

677. Despatx núm. 3035/31 del cardenal Pacelli al cardenal Vidal i Barraquer. Vaticà, 8 de desembre de 1931 (original): *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1ª i 2ª part, Monestir de Montserrat 1975, 249-250.

«Els cinc decrets d'altres tantes Congregacions romanes contra els suposats abusos en l'ús del català a l'Església, emanats entre el 16 de novembre i el 8 de febrer de 1929, són derogats d'aquesta manera indirecta, aprovant les [*Normas*] de 7 d'agost de 1931».⁶⁷⁸

Aquesta podria ser també la nostra conclusió a la qual afegiríem el que ja hem anat expressant: això és, que Tedeschini actuà en l'assumpte de les "*Normas*" sobre la llengua catalana de l'episcopat de la Tarraconense a remolc de les circumstàncies polítiques –com, segurament, no podia ser d'una altra manera–, però que, amb la seva aprovació personal d'aquella normativa, ell mateix condemnava quasi bé al no-res el seu Informe sobre la visita apostòlica a la Tarraconense de 1928, així com els decrets romans motivats per aquest *Rapporto* i, encara, les seves pròpies propostes d'una volta de castigar distingits eclesiàstics, el crim dels quals no havia estat altre que la defensa d'una pastoral en català. Això no deu pas significar que Tedeschini canviés íntimament el seu criteri de veure, en poques paraules, en el catalanisme un enemic per a l'Església i per a les relacions de la Santa Seu i de Catalunya amb Espanya.

678. *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1975, 250 n. 1. De tota manera els prelats catalans, en la conferència del 17 de desembre de 1931, celebrada al palau del Bisbe de Barcelona, decidiren que les "*Normas*" sobre la llengua fossin distribuïdes als arxiprestes i superiors religiosos «sense fer-hi constar la superior aprovació de la Santa Seu, sinó únicament la dels prelats de la província». Conferència episcopal de la província eclesiàstica tarraconense. Desembre de 1931, dia 17: *Ibid.*, 269. Vidal i Barraquer decidí, però, de publicar les "*Normas*" en el butlletí oficial de la seva arxidiòcesi i així ho comunicà als seus coprovincials. Carta de Vidal i Barraquer als seus sufraganis. Tarragona, 31 de desembre de 1931 (còpia): *Arxiu Vidal i Barraquer*, *Íbid.*, 315-316. Foren impreses més tard en els butlletins oficials dels bisbats catalans. Així, el bisbe Guitart les féu posar en el seu butlletí oficial d'Urgell el 2 de maig de 1932 i, després, el 10 de març de 1933, l'11 de setembre de 1935 i el 2 de gener de 1936. FranceBADIA i BATALLA, *El Copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps. La història d'Andorra i d'Espanya i les relacions entre els dos països en temps turbulents*, Barcelona 2007, 615. A Solsona, el bisbe Comellas les publicà també en 1932, *Boletín Eclesiástico de la Diócesis de Solsona* 67 (1932) 57-60, i el bisbe Vila de Girona *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona* 76 (1932). El doctor Carreras els dedicà un article, Lluís CARRERAS, «Normes sobre l'ús de les llengües catalana i castellana en els ministeris eclesiàstics»: *El Bon Pastor*, maig de 1932, VI (1932) 477-480. Aquest escrit es troba també en l'ADB, *Arxiu Dr. Carreras, Documents varis (1932-1933)*, caps 38.

El que Tedeschini deixava enrere després de 1931 no fou res més que protestes, ofenses i desconfiança de molts envers l'Església; i a la porció de la mateixa Església a Catalunya llegava també una despesa considerable d'energies per defensar allò que molts del seu clergat i del seu poble creien que tenien com a propi, d'acord amb les lleis eclesiàstiques.

Normalitat pacificadora de l'Església a Catalunya en 1931

El punt de les *Normas* no torna a sortir més en la documentació que treballem, menys encara directament l'assumpte dels decrets de les Congregacions romanes. Hom havia arribat, a grans trets, a una normalitat pacificadora pel que feia a la llengua en la vida pública de l'Església catalana.

Tanmateix, a la jerarquia eclesiàstica de Catalunya més sensible a la llengua i la cultura del lloc l'interessava mostrar encara a Roma la importància que continuava tenint la llengua catalana en l'alta cultura eclesiàstica. Per aquest motiu el cardenal Vidal i Barraquer aplanà el camí al P. Miquel d'Esplugues –a qui acompanyava el seu provincial, Pau de Castelló–,⁶⁷⁹ a fi que pogués presentar a Pius XI els sis volums de la Bíblia en català de la Fundació Bíblica Catalana, com, de fet, així ho féu el mes de maig de 1932.

Ara, qui ajudaria a introduir-se el P. Miquel al Vaticà seria un altre secretari d'Estat, Eugenio Pacelli. Enrere quedaven les posicions de grans recels respecte a la llengua catalana i al frare en qüestió del temps del cardenal Gasparri i de l'acció del nunci Tedeschini.

Certa premsa catalanista d'esquerra comentà aquella visita dels caputxins al Sant Pare en un to mofeta d'esquifit caire anticlerical.⁶⁸⁰

679. *Pau de Castelló d'Empúries* (Jaume Mas i Parés) (Castelló d'Empúries, Alt Empordà, 1881 – Poblet, Conca de Barberà, 1958), sacerdot caputxí, es dedicà a la predicació popular i fou guardià dels convents d'Igualada, Olot i Pompeia, i ministre provincial dels caputxins de Catalunya (anys 1930-1933 i 1942-1948). Durant l'Exposició de Barcelona de 1929 treballà eficaçment en l'Exposició del Palau de Missions. Morí a Poblet mentre feia uns dies de recés. Valentí SERRA DE MANRESA, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la Guerra Civil (1900-1936)*, Barcelona 2000. Vegeu també «La visita apostòlica a Barcelona de 1928»: *AnalTar* 81 (2008) 215-219.

680. Miquel BATLLORI – Víctor Manuel ARBELOA, *Introducció*, dins: *Arxiu Vidal i Barraquer*, III/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1977, p. 9.

Es tracta del diari *L'Opinió*, el qual en el seu article del 24 de maig, «El papa i la bossa», al·ludint a les disposicions romanes de l'època de Primo de Rivera, escriu: «Suposem que els senyors Pau [*de Castelló*] i Miquel [*d'Esplugues*] hauran fet adonar al papa Pius, del llenguatge en què les dites obres [*la Bíblia de la Fundació Bíblica Catalana*] són escrites, i que el Papa Pius, ara que no ha d'aconterar cap Borbó ni cap Primo, haurà reconegut que el llenguatge dels catalans no deixa d'ésser-ho pel sol fet d'esdevenir literari».⁶⁸¹ Era en efecte una palesa, i encertada crítica –admetem que expressada molt barroerament– al que pensava Tedeschini respecte a la llengua culta catalana, pensament que fou difós després, com ho sabem prou bé, des de la Secretaria d'Estat mitjançant els dissortats i famosos decrets de les Congregacions romanes.

Si volguéssim afegir algunes altres paradoxes en relació a l'actuació de l'episcopat català i de la mateixa Santa Seu en el camp de la cultura catalana, en particular durant els anys 1928-1929, i després de l'adveniment de la Segona República espanyola, n'assenyalaríem almenys dues. La primera tindria a veure amb la creació d'un institut superior de ciències eclesiàstiques a Catalunya, ja en l'Espanya republicana. En efecte, en la conferència de la Tarraconense celebrada el 18 de juliol de 1932, la següent de després de l'aprovació per Roma de les “*Normas*” sobre el català, en el primer punt de l'ordre del dia hom hi pot llegir: «Estudiar la creació d'Universitats catòliques a Espanya, per al dia que hom cregui convenient de fundar-les».

Era el que el P. Ignasi Casanovas ja havia començat a fer a la Biblioteca Balmes de Barcelona, almenys des de 1928, sota la protecció del cardenal Vidal i Barraquer i amb l'encoratjament de les conferències episcopals de Catalunya del mes de gener del mateix any 1928,⁶⁸² tal com el mateix Casanovas n'informava a

681. Miquel BATLLORI – Víctor Manuel ARBELOA, *Introducció*, dins: *Arxiu Vidal i Barraquer*, III/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1977, p. 40.

682. «Aprobar la idea de la fundación del Instituto Católico de altos estudios, acariciada por la Biblioteca Balmes: aguardando el tiempo oportuno para llevarla a la práctica». Aquest era el punt sisè de l'ordre del dia de la Conferència provincial tarraconense, celebrada a Barcelona, dels dies 9 a l'11 de 1928, segons que ho diu l'acta que aixecà el bisbe de Vic, Joan Perelló (còpia dactilografada): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer. Conferències Tarraconense (1923-1931)*, D13.18.

Roma,⁶⁸³ i la del 7 d'agost de 1931. En aquesta darrera conferència, en el punt set de l'ordre del dia, els bisbes deien:

«*Muy recomendable se consideró, en este mismo orden [de l'alt ensenyament] el proyecto del director de la Biblioteca Balmes [P. Casanovas] de creación de un Instituto Católico anexo a dicha Biblioteca, a manera de un Centro superior de cultura científico-religiosa para seglares*».⁶⁸⁴

El projecte del P. Casanovas s'anava consolidant, doncs, des de 1931. Coincidia amb el que havien acordat també els metropolitans de tot Espanya en la conferència que tingueren dels dies 3 al 6 de

Hi ha un al·legat: “*Memoria presentada por la «Biblioteca Balmes» a los señores obispos de la provincia eclesiástica tarraconense reunidos en conferencia, sobre la fundación en Barcelona de un Instituto Católico de Altos Estudios*” (gener de 1928): AHAT, *Ibid.*

683. «En la última reunión de Prelados (no la última, sino la penúltima) presentamos una memoria sobre el plan de ir convirtiendo la *Biblioteca Balmes* en un completo *Instituto Católico*. Decíamos los elementos que teníamos reunidos y los que esperábamos, para llegar al fin evolutivamente. A los Obispos les pedíamos, como presidentes que son de nuestra casa, 1º que conocieran nuestros planes para bendecirlos, y 2º, que cuando llegase la hora, presentasen nuestra institución a la aprobación pontificia. Ustedes deben tener ahí esta memoria, porque fue enviada. Antes fue consultada a personas prudentes de dentro y de fuera de casa, y todos hicieron de ella grandes elogios. No iba firmada por mí, aunque era mía, sino que se presentaba en nombre de la Biblioteca Balmes». Carta del P. Ignasi Casanovas al P. Camillo Crivelli, secretari del general dels jesuïtes. Barcelona, 5 d'agost de 1929 (original autògrafa): ARSI, *Tarraconensis, 1404, Quaestio catalaunica, 1927-1931*. La Memòria a què al·ludia Casanovas és la que anava adjunta a l'acta de de la celebració d'aquella Conferència. Vegeu la nota anterior.

Per aquells mateixos dies d'agost de 1929, l'Obra diocesana d'Exercicis Parroquials, fundada per qui era aleshores un religiós jesuïta, Francesc de Paula Vallet, havia aprovat en una de les seves juntes la creació d'un Institut Catòlic, com el que pensaven d'erigir els de la Biblioteca Balmes. El P. Casanovas ho atribueix tot a l'enveja que envers aquest institució tenia el reverend Vallet. Aquest «*engendro*», com en deia el jesuïta, l'havia aprovat també el bisbe Miralles de Barcelona. Carta del P. Ignasi Casanovas al P. Camillo Crivelli, secretari del general dels jesuïtes. Barcelona, 5 d'agost de 1929 (original autògrafa): ARSI, *Ibid.*

684. “Acta de la conferència episcopal de la província eclesiàstica tarraconense. Barcelona, 7 d'agost de 1931”: *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, I/1ª i 2ª part, Monestir de Montserrat 1975, 188-191.

novembre de 1932, sobre l'oportunitat de formar els seglars en els camps de la filosofia, de la teologia i de la història de l'Església.⁶⁸⁵

Els bisbes catalans confiaven, per tant, en 1932 en el projecte i en la institució dirigida pel P. Casanovas –la Biblioteca Balmes–, tan blasmada, junt amb el seu director, les seves seccions i amb les seves empreses culturals, pel nunci Tedeschini i pel cardenal Gasparri, dos o tres anys abans. Vet aquí, doncs, la sorpresa: aquella institució, que aquests alts dignataris de Roma detestaven, així com alguns prelats catalans, ara, per mor del canvi polític, es convertia en un dels instruments de salvació que preveia l'Església de la Catalunya de la Segona República.

I una altra paradoxa. Al final de desembre d'aquell 1931, el cardenal Vidal i Barraquer escriví al cardenal Pacelli per agrair-li la benedicció de Pius XI, la qual el secretari d'Estat li havia fet arribar destinada als col·laboradors de la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*, publicada per la Biblioteca Balmes. Li pregà, igualment, que el Sant Pare atorgués a la Biblioteca Balmes l'honor de poder dedicar al mateix Pontífex la gran biografia sobre Jaume Balmes, escrita pel P. Ignasi Casanovas i publicada per la biblioteca que aquest religiós dirigia.⁶⁸⁶ Uns dies després, Vidal i Barraquer insistirà al nunci Tedeschini en la seva requesta que, d'assolir aquella endreça del Pontífex Romà, «causaria molt bon efecte en les circumstàncies presents» a Catalunya.⁶⁸⁷

Monsenyor Tedeschini ha de llegir, doncs, aquests elogis de Vidal i Barraquer dirigits al P. Casanovas –a qui, feia poc, el mateix nunci pretenia d'allunyar de Barcelona, per catalanista. Ha de veure igualment, com Vidal i Barraquer li demana que, a sobre, faci interessar el secretari d'Estat, Pacelli, a favor del jesuïta, “en aquelles circumstàncies” polítiques, per demanar, en el fons, un enaltiment

685. Miquel BATLLORI – Víctor Manuel ARBELOA, *Introducció*, dins: *Arxiu Vidal i Barraquer*, III/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1977, p. 7.

686. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Pacelli. Tarragona, 2 de desembre de 1931 (còpia). *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, II/1^a i 2ª part, Monestir de Montserrat 1975, 198-199.

687. Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. 8 de desembre de 1931 (minuta dactilografiada): *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, III/1^a i 2^a, Monestir de Montserrat 1977, 250-251.

d'aquest religió, ni més ni menys que per part del Papa.⁶⁸⁸ Sigui com sigui, les gestions donaren el resultat esperat durant l'estiu de 1932.⁶⁸⁹ Així, el P. Casanovas pogué dedicar a Pius XI el seu estudi sobre Balmes.⁶⁹⁰ El Pontífex, a través del cardenal secretari d'Estat, regregrà l'erudit jesuïta per l'enviament del seu *Balmes, la seva vida, el seu temps*, al mateix temps que s'expressava així respecte a la biblioteca que dirigia: «*Su Santidad conociendo el bien que hacen las publicaciones de la Biblioteca Balmes le felicita y hace votos para que alcance los frutos que se propone seguir de las misma. Bendice especialmente a los que trabajan en tan santa obra.*»⁶⁹¹

Fins la modesta Obra del Culte, filial del Foment de Pietat Cata-

688. Ens referim encara a la carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. 8 de desembre de 1931 (minuta): *Arxiu Vidal i Barraquer*. Edició a cura de Miquel BATLLORI i Víctor Manuel ARBELOA, III/1^a i 2^a, Monestir de Montserrat 1977, 250-251.

689. El cardenal Vidal i Barraquer comunica a mossèn Eudald Serra que va rebre els llibres del P. Casanovas i que, al mateix dia, els lliurà al Papa i al cardenal Pacelli, i afegí que «quedaren contentíssims» i encara: «Vaig fer present al sant Pare lo molt que Vs. Treballaben, i li digué que Vs. Rebrien amb molta satisfacció la benedicció i alentant-los a treballar per a la glòria de Déu. Pot comunicar-ho al P. Casanovas». Carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudald Serra. Roma, Col·legi Espanyol de San Josep, 6 de juliol de 1932 (original mecanografiat): AFB, *Fons P. Casanovas, capsa 43, Litterae ad P. Casanovas, Sobre correspondencia de Obispos*. Agraïm les facilitats donades pel secretari de la Fundació Balmesiana, doctor Enrique Martínez, per a ccedir als seus arxius.

690.

PIO · XI
PONTIFICI · MAXIMO
HAEC · COMMENTARIA
DE · TEMPORE · VITA · ET · SCRIPTIS
IACOBI · BALMES
DOCTRINAE · CATHOLICAE
ECCLESIAE · CHRISTI · ET · ROMANI · PONTIFICIS
PROPVGNATORIS · EXIMII
BIBLIOTHECA · BALMESIANA
BARCINONENSIS
POST · EIVSDEM · OPERA · FELICITER · EDITA
PERMANENTER · OFFERT

Aquest és el frontispici que figura en l'obra del pare Ignasi CASANOVAS, *Balmes. La seva vida. El seu temps*, Barcelona 1932.

691. Carta del cardenal Pacelli al cardenal Vidal i Barraquer. Vaticà, 11 d'agost de 1932 (còpia). N'he vist una còpia a l'ADLI, Manuel Irurita Almandoz 1927-1935, lligall 12.

lana, tan blasmada per Tedeschini com a niu catalanista, perquè fabricava les casulles neogòtiques que després eren distribuïdes entre les parròquies pobres de tot Catalunya, recobrava la normalitat. En efecte, la Conferència dels Bisbes de la Tarraconense, celebrada el 25 de maig de 1931, agraià i recomanava la seva tasca, i li concedia la seva «efusiva benedicció».⁶⁹²

Hom torna, doncs, després de l'aparició dels cinc decrets i disposicions de la Santa Seu sobre el lloc del català i també del castellà en la pastoral de l'Església a Catalunya al que ja hem anomenat com una certa normalitat pacificadora en l'acció pastoral de la Tarraconense.

De les recomanacions de Tedeschini, no en restà res, sinó el ressentiment de molts. El cardenal Pacelli procurà que aquells decrets s'anessin a poc a poc oblidant, mirant, al mateix temps, que la Santa Seu quedés bé i no aparegués com a contradictòria o oportunista en la nova situació política. El mateix podríem dir del seu antecessor, Pius XI, en les mateixes circumstàncies polítiques. I, recordem-ho un cop més, les iniciatives de Gasparri i de Tedeschini foren criticades per la mateixa Secretaria d'Estat, quan al seu vèrtex hi ascendiren Pacelli i Pizzardo.

El nunci continuava creient, tanmateix, que ell tenia raó –i així que podia ho expressava– sobre el tomb que prendria el catalanisme, això és en el sentit de radicalitzar-se en les seves pretensions fins arribar, deuria pensar, al separatisme. D'aquesta manera, estava atent a les campanyes anticatalanistes que es planyien dels intents de «desespanyolitzar» Catalunya.⁶⁹³

692. Còpia de l'acta de la Conferència de Bisbes de la Tarraconense celebrada a Sarrià-Barcelona, el 25 de maig de 1931: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 949, *fasc. 1*, f. 134.

693. De la seva mateixa mà, Tedeschini escriu, «Unire alla Visita di Catalogna del 1928», damunt d'un retall d'*El Debate*, del 13 de desembre de 1932, on hi ha l'article d'Angulo, «Campana de desespanyolización de Barcelona». Segurament, el nunci fa arxivar aquest text en l'expedient de la Visita apostòlica, encara que no es féu així, a tall de prova del que ell mateix pensava, a la vista de les idees de l'autor de l'article d'*El Debate*, les quals devien de ser del seu grat. En efecte, aquí es llegeix: «El nuevo estado de cosas en Cataluña ha traído consigo una xenofobia exacerbada que nadie se cuida de disimular. Es lógico y natural que haya muchos españoles que adviertan el proceso de rápida desespanyolización de Cataluña». També es refereix Angulo a l'«obsesión desespanyolizante» d'inventar els catalanistes un idioma, «el

Aviat arribarien la guerra civil i després els anys de la postguerra, quan Tedeschini tornà a Catalunya, més de trenta anys després de la seva visita apostòlica, com a legat pontifici al Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952. Bé podem imaginar-nos, que el seu sentiment íntim deuria ser de satisfacció. Deuria pensar, probablement, que tenia raó: que la nova dictadura del general Franco posava remei al que ell ja havia anunciat com a grans perills; això és, el catalanisme i el separatisme; els moviments, doncs, que es congriaren per donar lloc a la guerra civil.

I no solament ho degué pensar dintre seu, sinó que Tedeschini posà per escrit el que opinava sobre el catalanisme i el separatisme i a què menaven aquests moviments. Ho féu, també, després d'haver-se produït els fets revolucionaris d'octubre de 1934 i arran dels intents independentistes de Catalunya. Tot ho havia intuït ja feia temps, es vantava Tedeschini davant dels nous caps de la Secretaria d'Estat. Tenia, doncs raó, n'estava persuadit el nunci, en tot el que havia anunciat en la seva visita apostòlica de 1928 i que havia estat plasmat després en els decrets de la Santa Seu sobre la Qüestió catalana que ell mateix va inspirar i dels quals pròpiament en fou corredactor:

*«Catalogna, che ho sempre indicato come il punto pericoloso di partenza di un movimento rivoluzionario [...] Catalogna, quella Catalogna che dal 1928 ha fatto tanto soffrire questo Nunzio di Spagna, e che ora gli sta dando troppo, veramente troppo [raggione?] in tutto ciò che egli allora disse, ha fatto quello che da molto tempo si prevedeva avrebbe fatto».*⁶⁹⁴

L'episcopat català reaccionà, com hem vist, en contra del nunci i dels decrets. No pas tots, alguns li donaren la raó. En el primer camp

catalán literario», que ningú entén: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 837, *fasc. 2, f. 253*. Aquest terme de «desespanyolitzar» Catalunya l'emprava el capità general Emilio Barrera. Carta del general Barrera al nunci Tedeschini. Barcelona, 20 d'abril de 1928. Vegeu Hilari RAGUER, «La política anticatalanista de la Dictadura de Primo de Rivera, segons una correspondència íntima»: *AnalTar* 84 (2011) 807.

⁶⁹⁴. Despatx del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 17 d'octubre del 1934: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 912, *fasc. 3, ff. 202-203*. Agraïm al P. Hilari Raguier que ens hagi facilitat la signatura i la transcripció d'aquest informe de Tedeschini. Vegeu també Hilari RAGUER, «Tedeschini contra Cataluña», *El País*, 6 de novembre de 2010.

excel·leix el cardenal Vidal i Barraquer, li segueixen el bisbe Justí Guitart i Valentí Comellas. A aquesta part de l'episcopat de la Tarraconense li és degut en gran part que els decrets romans no arribessin a ser mai publicats i, posteriorment foren de fet retirats amb les Normes de 1931 de la Conferència de bisbes de la Tarraconense sobre la normalització del català a l'Església de Catalunya.

Hi contribuïren també, a aquesta normalització, el general dels jesuïtes, Wlodomir Ledóchowski, sacerdots i seglars, així com la societat civil. Aquest serà ja el tema del nostre proper article.

RAMON CORTS I BLAY, PREV.
bibliotecabalmesiana@org

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 1

“Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Penitenciaría Apostòlica”.
Tarragona, 5 de gener de 1929.

Informe del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Lauri, prefecte del Tribunal de la Penitenciaría Apostòlica, en què li presenta la seva acció i propostes de futur per executar a la seva arxidiòcesi les disposicions contingudes en el decret d'aquella mateixa Congregació, de 16 de novembre de 1928, sobre eventuais abusos en l'exercici de llur ministeri per part d'alguns clergues catalanistes, i que l'arquebisbe de Tarragona nega que s'hagin donat aquests casos almenys en la seva demarcació episcopal.

APA, Tomo XCII/49a., N. 1784/28, original llatí dactilografiat, amb al·legats.

AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, caps a D2 15 (Correspondència amb la Penitenciaría apostòlica 1928-1929). Còpia del text en castellà dactilografiat. De la minuta manllevem els afegitons fets de mà del cardenal i que apareixen recollits en el text que transcrivim. Els assenyalem en lletra cursiva. El text que en surt es correspon exactament amb el llatí.

AHAT, *Íbid.*, hi ha també el text llatí. Còpia mecanografiada.

Tarragona 5 de enero de 1929. = Emmo. y Rvmo. Sr. Cardenal Lauri, Penitenciario Mayor. = Eminencia Reverendísima: = Recibidas con respeto y veneración las Letras de esa Sda. Penitenciaría de 16 Noviembre nº 1784/28, he de manifestar a V. Emcia. Rvma. que produjeron en mi ánimo una triste y dolorosa impresión: a) por considerar al Clero de esta Diócesis, aunque haya algún individuo poco prudente, incapaz sentado en el confesionario de cometer tan horrendo crimen; b) porque caso de haberse cometido, tendría noticia de ello, y hubiera impuesto al delincuente un severo correctivo. = Pero deseoso de cumplir las instrucciones de ese Sdo. Tribunal y de proceder con seguridad y acierto en asunto de tanta gravedad: 1º mandé comunicaciones reservadas (Doc. A) al Sr. Deán Presidente del Cabildo Catedral, a los Párrocos de la capital, al Director del Seminario, a los Arciprestes y a los Presidentes de las Conferencias teológico-morales de Clero, a los Superiores de la Órdenes Religiosas que tienen iglesias u oratorios, y a las Superiores de las Religiosas que dirigen o cuidan asilos, Liceos o Colegios, los siguientes fines: a) para averiguar si el delito *existía* [la minuta *deia* se había cometido] y su au-

tor; b) para imponerles la obligación de vigilar y denunciarlos, y c) para obligarles a guardar reserva en asunto tan delicado que afecta al prestigio del Clero y a la santidad y decoro del sacramento de la Penitencia. 2º He preguntado sobre el particular, con igual reserva y lo mismos fines, a las personas más graves y más conocedoras del Clero y de los fieles por razón de sus cargos y ministerios. Tanto éstos como aquéllos coinciden en sus respuestas, que guardo originales y a disposición de la Sda. Penitenciaría. Ni un solo caso citan; si lo supieran, lo hubieran ya denunciado, como prometen hacerlo, si de alguno tuviera en noticia en lo sucesivo. = Hablando particularmente conmigo muchos sacerdotes *se han mostrado extrañados y lastimados y algunos con lágrimas en los ojos no han podido disimular su pena de que nuestro Clero haya sido objeto de acusación tan grave y todos consideran inverosímil que hayan podido permanecer ocultos tamaños sacrilegios, caso de haberse perpetrado [per cometido]* Lo mismo dan a entender algunos de ellos en sus respuestas escritas. Envío copia de la del Sr. Deán Presidente del Cabildo (Doc. B) y de la del Sr. Arcipreste de Reus (Documento C).

Mi humilde y sincera opinión coincide con la expuesta, esto es, que no se ha cometido el referido crimen en esta Diócesis, y la fundo: a) en el testimonio del Clero secular y regular y de los encargados y directores de asilos, Casa de Beneficencia, Colegios, Liceos, etc.; b) en el conocimiento que tengo *desde antiguo [afegit autògraf]* de las personas y cosas de la Diócesis; c) en la experiencia que me enseña los procedimientos empleados por ciertas personas movidas por odio, pasión política o interés personal; d) en la constante vigilancia que procuro ejercer sobre el Clero y los fieles; e) *en el buen espíritu de los sacerdotes y en la confianza de que me dan pruebas [afegitó]* f) por haber llegado a mi noticias vagas de imprudencias relativas al idioma atribuidas a algún sacerdote catalán como también castellano y, a pesar de diligentes y escrupulosas informaciones respecto a los de esta Diócesis no se ha obtenido certeza jurídica, ni siquiera moral, para poder imponer la menor sanción que siempre acarrea infamia para los sacerdotes, como se hubiera hecho de haber existido fundamento sólido para proceder a ello,

Yo quisiera que este mi convencimiento llegase al ánimo de esa Sagrada Penitenciaría que con celo e imparcialidad cumple su elevada misión; pero si no fuera así, me atrevería a suplicarle, como Padre y Pastor de estos sacerdotes y fieles a mi cuidado confiados, que se sirviera enviar aquí un delegado que poseyera sentido jurídico y conocimientos elementales de derecho procesal, para poder comprobar de manera fehaciente las denuncias que pudieran haberse formulado contra el Clero de esta Diócesis. De este modo la Sgda. Penitenciaría de mi aserto después de esclarecerlo todo, se podría buscar la fórmula para que no quedase esa nota desfavorable para el Clero *que tanto más le apena cuanto mayor es*

su ejemplaridad en virtud y ciencia, y para su Prelado que siente la responsabilidad de su cargo pastoral y procure [afegit] con su vigilancia extirpar los abusos contra la disciplina eclesiástica.

Si a la Sda. Penitenciaria le parece que no es bastante lo efectuado para cumplimentar sus veneradas instrucciones, ruego a V.E.R. se sirva indicarme si considera oportunas las siguientes normas de carácter general: 1º Los sacerdotes contestarán o emplearán en el confesionario la lengua en que se confiese el penitente. 2ª Si no la saben, lo advertirán al penitente suave y caritativamente. 3ª Si no hay abundancia de confesores, y confesor y penitente comprenden cada uno la lengua del otro, pero no la saben hablar, podrá verificarse la confesión, usando cada uno idioma distinto. 4ª En el Sacramento de la Penitencia, ya de si gravoso, debe guardarse la máxima libertad, caridad y mansedumbre, procurando no violentar en lo más mínimo a los fieles. 5ª Si un sacerdote abusando del sacramento de la Penitencia obligase a los fieles a confesarse en un idioma *distinto del que usen en la confesión [afegit]* incurrirá *ipso facto* en suspensión ab audiendis confessionibus, hasta que contrito demande perdón al Ordinario del lugar, quien le hará las moniciones convenientes *imponiéndole según la gravedad [afegitó]* la penitencia saludable. 6ª En la misma pena incurrirán los sacerdotes que denuncien o sean causa de que otros denuncien falsamente a sus compañeros atribuyéndoseles abusos sacrílegos del sacramento, como es obligar a los fieles a confesarse exclusivamente en determinado idioma.

No soy partidario de legislar o dar instrucciones sobre materia tan delicada y menos sin motivos muy fundados, ya que no es raro que la ley o la norma detallada sufriera el abuso o cree el delito que se trata de evitar, en ciertas personas poco escrupulosas o apasionadas que buscan la manera de fastidiar a un sacerdote o de hacer prevalecer su criterio. Ejemplo claro o tenemos en lo que pasa algunas veces con las denuncias del crimen de sollicitación contra sacerdotes dignos, hechas por personas enteradas del procedimiento o instrucción y que lo emplean como arma para vengarse o satisfacer otra pasión. Verdad es además que la confesión es gravosa para el penitente, pero lo resulta también y mucho para el confesor, y si se le aumenta la carga o el gravamen poniéndole en el peligro de verse acusado o difamado con pocos medios de defensa, se corre el riesgo de que sacerdotes piadosos y timoratos se retraigan del confesionario.

Perdone, Emmo. Sr., le hablo con sinceridad evangélica, pero creo que es la mejor manera de rendir tributo de veneración y afecto a la Iglesia y a la causa que todos servimos, que es la de Jesucristo.

Si ocurre algo más de particular, tendré el honor de comunicarlo a V. Emma.

Con sentimientos de la mayor veneración y afecto, besa reverente su mano y se reitera de Vuestra Eminencia Rev. hum. add. serv. ver.

P. D. acompaño copia de la respuesta de la Superiora de las Oblatas del SS. Redentor (Doc. D) y de la Hermana carmelita terciaria descalza (Doc. E).

Tarragona, 5 Enero de 1929.

[No hi ha cap al·legat]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 2

“Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació per als Seminaris”. Any 1929.

Informe del cardenal Vidal i Barraquer del 12 de març de 1929 dirigit al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris i per a la Universitat dels Estudis, escrit arran del decret d'aquesta Congregació del 21 de desembre de 1929.

ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 14/29*. Original mecanografiat, AHAT, *Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, capsa D2 14 (Correspondència amb la Congregació de Seminaris)*. Còpia del text en castellà dactilografiat.

AHAT, *Íbid*. Minuta autògrafa del cardenal Vidal i Barraquer.

Barcelona-Sarrià

Sarrià -- Barcelona 12 de Marzo de 1929.

Eminencia Reverendísima:

Recibidas con veneración las Letras de Vuestra Eminencia Reverendísima de nº 210/24, tengo el honor de expresarLe que serán cumplimentadas con celo e interés en todos sus detalles.

Antes que todo he de indicar a V. Emcia. Revma. que siempre he contestado sinceramente las preguntas referentes al Seminario tanto de la relación trienal que se manda a esa S. Congregación, como a las del Cuestionario *super Statu dioecesis* en la Visita ad Limina.

De la contestación al primer cuestionario, arts. III y IV, núms.10-27 los años 1924 y 1927, y al segundo, cap. VI, arts. 40-44 los años 1922 y 1927, aparece la especial solicitud en escoger a los niños que dan señales de vocación sacerdotal y en procurar la sólida formación espiritual y literaria de los mismos en el Seminario, el cuidado de que no entren en dicho establecimiento periódicos y solo lean los libros adecuados a su formación y estudios, la vigilancia en que se les tiene así durante el curso como en vacaciones, la escrupulosa y frecuente información sobre su vida y costumbres a medida que se aproximan a la Ordenación, y la prontitud con que se aparta a los que no se consideran aptos. Asimismo consta la diligencia en la elección de los profesores y su competencia y celo, y el laudable comportamiento de profesores y alumnos *iuxta mentem Ecclesiae*,

y cuanto se observa para que, manteniéndose alejados de todo partidismo político, se dediquen exclusivamente a lo que es propio de su ministerio.

Quisiera, sin embargo, que V. Emcia. Revma. pudiera todavía conocer más lo que son mis seminaristas y el feliz resultado de la formación recibida en el Seminario, cuando, llegados al Sacerdocio, cumplen en los pueblos su misión de *dispensatores mysteriorum Dei*, y a este objeto me permitirá, Emmo. Señor, algunas observaciones salidas del corazón de un Prelado que ama a su Clero, a su Diócesis y a la Iglesia, y procura mirar las cosas en la presencia de Dios, y creo no serán mal recibidas, pues me consta el espíritu de supernaturalismo y el deseo de acertar que animan a V. Emcia. Revma.

Por regla general el Clero de esta Diócesis es dócil, obediente, trabajador y de buen espíritu. Desde algunos años a esta parte se nota un floreciente renacimiento en el orden religioso debido a la actividad de los sacerdotes, especialmente de los jóvenes. Se han intensificado las misiones, los ejercicios espirituales en completo retiro, las instrucciones catequísticas, el apostolado seglar, etc., de modo que casi la totalidad de los habitantes de esta Diócesis reciben el bautismo, hacen la primera Comunión con solemnidad, se casan y entierran canónicamente, y si se acude a tiempo, mueren confortados con los Santos Sacramentos. Se realizan manifestaciones religiosas y de propaganda con éxito insospechado y conversiones maravillosas en pueblos indiferentes y aun anticlericales. Las adjuntas estadísticas son termómetro que indica la laboriosidad del Clero y de los fieles.

En la de letra A se ve: 1) que, comparando los dos últimos quinquenios, el producto de Colectas ordinarias ha aumentado en 7.743'06 pesetas.

2) Que por Colectas extraordinaria se obtuvieron 32.029'57 y 14,909'05 pesetas.

3) Que por Cruzada e Indulto Cuadregesimal se ha recaudado en el último quinquenio 3,483'75 pesetas más que en el anterior; y

4) Que de 1921 a 1928 el importe nominal del capital invertido en Beneficios, Predicación, Culto, Vocaciones eclesiásticas y otras Obras de Caridad y Apostolado ha aumentado en 654,840 pesetas sobre 985,785 pesetas invertidas en el decenio de 1911 a 1920.

La de letra B acredita: 5) que los sermones predicados en 1922, sin contar los de Misiones y Ejercicios ni la predicación ordinaria de los párrocos en los domingos y demás días festivos, fueron 1.967, y 2.174 en 1927, habiendo superado en 207 sermones.

6) Que el promedio quinquenal de Misiones de 1872 a 1922 fueron 14 y en el quinquenio de 1922 a 1927 se predicaron 33.

7) Que iniciada en 1923 en esta Diócesis la Obra de Ejercicios Parroquiales, los han practicado hasta la fecha en completo retiro 1.564 seglares distribuidos en 107 parroquias.

8) Que de 1922 a 1927 las pías asociaciones han aumentado en 24.

Por la de letra C puede observarse: 9) Que en el último quinquenio el número de alumnos que han ingresado en el Seminario ha superado en 49 al del quinquenio anterior.

10) Que de los sacerdotes seculares practican ordinariamente ejercicios espirituales en completo retiro el 20% cada año, el 44'09 % cada dos años, y el 25'91 % cada tres.

11) Que en 1922 fallecieron sin sacramentos el 16'87 % y en 1927 el 18%.

12) Que ha disminuido el número de matrimonios civiles, y el de acatólicos y no bautizados.

Nos permiten además establecer una comparación muy favorable a nuestra Clerecía dos fenómenos observados con alguna frecuencia: a) los jóvenes de otras provincias eclesiásticas que vienen para prestar el servicio militar, algunos sin haber hecho la primera Comunión, y b) los obreros que acuden a esta región en busca de trabajo, muchos de ellos viven amancebados y con escasa instrucción religiosa, cuidando nuestras instituciones caritativas de legalizar canónicamente su situación irregular, de ampararles y de asistirles.

Parece, pues, en vista de lo expuesto, que el Clero en general atiende al socorro de las necesidades espirituales y aun materiales de los fieles; que busca la paz y la concordia y el bien de las almas; que procura aumentar su prestigio ante los feligreses, en medio de los cuales tienen que vivir y actuar con suma prudencia, especialmente en las presentes circunstancias; que sin divorciarse del sano sentir del pueblo, no se entromete en partidos políticos, y menos revolucionarios, lo cual haría disminuir su prestigio, pues la experiencia enseña que en el sacerdote dominado por espíritu político exagerado, sea el que sea, no se encuentra sólo este defecto sino otros muchos que le restan ascendiente e influencia.

Si el Clero por regla general es bueno, instruido y laborioso, debe principalmente estas cualidades al Seminario que lo ha formado, que si tiene alguna deficiencia, con la gracia de Dios y la buena voluntad de los Directores y Profesores procura corregirse.

Hechas las precedentes observaciones, paso a dar cuenta a V. Emcia. Revma. de las diligencias practicadas para cumplimentar con exactitud los venerados mandatos de esa Sda. Congregación de Seminarios y averiguar nuevamente si había algún abuso que corregir. Envié comunicaciones al prefecto de Estudios (doc. D), a los Directores, (doc. E.) y a cada uno de los Profesores (doc. F), haciéndoles las preguntas oportunas caldadas en el documento de esa Sda. Congregación. De esta manera se lograba: a) que guardasen reserva, a fin de evitar comentarios e interpretaciones torcidas, sobre todo por parte de los seglares; b) que meditasen su respuesta avalándola, con su firma; c) que les sirviera de admonición para

que extremaran su prudencia. Debo advertir que el Prefecto de Estudios y los Operarios Diocesanos que dirigen el Seminario, tienen fama de nada afectos al regionalismo, lo mismo que ocho de los diecinueve Profesores; muchos de los restantes sienten simpatías por un regionalismo moderado y uno es antiregionalista exagerado, pues lleva más de 30 años de Profesor y ni con el pueblo quiere hablar en catalán.

De las respuestas dadas se deduce: 1º que los seminaristas se forman en el verdadero espíritu eclesiástico, en la piedad, en la ciencia, especialmente sacra, y por regla general se mantienen separados de todo partidismo político.

2º- Que son eliminados del Seminario los alumnos poseídos de mal espíritu y que así continuará realizándose con la mayor solitud posible.

3º- Que no hay Profesores dominados de espíritu catalanista-separatista, pues aun cuando por persona apasionada se ha presentado denuncia contra algún Profesor, no ha resultado comprobada a pesar de las diligencias instruidas.

4º- Que la enseñanza del catalán y de las tradiciones catalanas es tan limitada que no llega a lo indispensable. Claros son los informes respecto al particular del Prefecto de Estudios, que desde el año 1886 ha intervenido en el Seminario como Vice-Rector y Profesor (doc. G) y del Director del Seminario, (doc. H) en los cuales consta que los libros de texto, los de formación espiritual, etc. son latinos o castellanos e iguales son los idiomas usados en las clases.

5º- Que se han reiterado las severas órdenes a los Directores del Seminario para evitar que entren diarios o periódicos y que circulen entre los alumnos libros revistas o folletos que susciten odiosidad contra España y contra la lengua castellana.

6º- Que se ha renovado a los Profesores y a los alumnos la prohibición de hablar de cuestiones políticas, de las cuales tampoco acostumbra ocuparse.

Con todo respeto, como he dicho, son y serán cumplidas las prescripciones de la Sda. Congregación, haciéndolo con suma prudencia y reserva, a) para evitar todo lo que pudiere redundar en desprestigio de la autoridad y mas en momentos de apasionamiento; b) para asumir el Prelado toda responsabilidad, salvaguardando a la Santa Sede; c) para que no disminuyan las vocaciones eclesiásticas, pues el pueblo y las familias buenas y piadosas sienten generalmente un fuerte cariño a la región, a su lengua y a sus costumbres, cosa compatible con el amor a España, y les produciría mal efecto que se pudiera confundir dicho amor con partidismos políticos exagerados.

Respecto a los deseos de esa Sda. Congregación de que se reunieran los Prelados en Conferencia para deliberar sobre lo de los Seminarios interdiocesanos, he de manifestar a V.E.R. que tuvo lugar dicha reunión

el día 6 de Febrero último y todos los Sufragáneos expresaron respetuosamente su criterio opuesto a dicho proyecto, acordándose nombrar una ponencia de tres Prelados para que emita informe razonado, y luego de aprobado por todos, tendré el honor de elevarlo a V.E.R. con mi voto u observaciones.

Si V.E.R. desea algún otro dato sírvase indicármelo para complacerLe y darLe al propio tiempo todos los elementos necesarios para poder juzgar con imparcialidad esta delicada cuestión.

Aprovecha esta oportunidad para reiterarLe los sentimientos de su mayor veneración y sincera estima, y besandoLe la mano, queda

de Vuestra Eminencia Reverendísima
humilde, devoto y verdadero Servidor

† Card. Vidal y Barraquer
Arzobispo de Tarragona [signat i rubricat]

En aquesta mateixa lletra del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Bisleti, del 12 de març de 1929, traduïda a l'italià. Porta aquesta inscripció: Prof. Servo Goyeneche C. M. F. , Via Giulia 131, Roma (16). Hi també els al·legats que surten en la mateixa carta del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Bisleti marcats amb les lletres A, B, C, D, E, F, G, H, tots escrits en castellà.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 3

“Informe del cardenal Vidal i Barraquer a la Congregació del Concili.”
Any 1929.

Informe del cardenal Vidal i Barraquer al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili, [abril] de 1929, en què defensa fonamentalment el seu clergat i ofereix algunes observacions respecte del clero català contingudes en el decret de la Congregació del Concili del 4 de gener de 1929, pel que fa, sobretot, a l'ensenyament i a la predicació en llengua catalana i castellana. No deixa de fer-hi també una crítica a l'acció del Govern de la Dictadura en coses de la missió més interna de l'Església.

AHAT, Francesc d'A. *Vidal i Barraquer, Correspondència amb la Congregació del Concili (1923-1928), (Correspondència amb la Congregació del Concili) D2, 13.* Còpia dactilografada, amb afegitons de la mà del cardenal Vidal i Barraquer. Els subratllats del text són expressats en lletra cursiva.

Con el respeto y acatamiento que merece recibí el documento de esa Sagrada Congregación del Concilio de... [4 de gener de 2011] en que se indican los abusos que averiguó se habían cometido contra la disciplina eclesiástica y los remedios encaminados a corregirlos.

Realmente puede tener V. Emcia., como espera, *la seguridad* [sobrefegit a mà pel cardenal Vidal i Barraquer] de que por mi parte, haciendo nuevamente honor a la devoción y reverencia a la Sta. Sede, de que he venido constantemente dando pruebas, nada he de omitir para que por todos sean observadas las prescripciones canónicas en cosa de tanta trascendencia.

Precisamente por la capital importancia que tienen los puntos de que se ocupa V. Emcia. en el meritado documento, por la extremada delicadeza que requiere la conducta del Prelado en el presente caso a *fin de* [sobrefegit a mà pel cardenal Vidal i Barraquer] para cooperar con fruto al bien de las almas, único móvil de sus actos para que a su vez sigan su ejemplo los sacerdotes y simples fieles, por el acendrado amor a la Santa Sede, inculcado en todo momento a mis diocesanos, y por el paterno afecto a mis sacerdotes, cuya ejemplar conducta es necesario que quede bien patente por boca de su Prelado, me considero en el deber de ilustrar a esa Sda. Congregación siguiendo el mismo orden de los extremos aludidos.

I

De disciplina cleri in re política

1 – El Clero de esta diócesis en general bien merece el calificativo de ejemplar así a) en el cumplimiento de sus deberes individuales, como b) ministeriales; siendo este comportamiento fruto de la esmerada formación espiritual que ha recibido en el Seminario.

Véanse las respuestas dadas en la relación sobre el estado de la Diócesis enviada a la Sda. Congregación Consistorial en los años de la visita ad limina. Podrán leerse las correspondientes a los n.º. 40 a 45, de la que dio el Excmo. Dr. López Peláez el año 1917 y las de n.º. 47 y 59 de los años 1922 y 1927 por mí escritos. Estas respuestas jamás las he dado por simple formulismo sino con verdadero conocimiento de causa.

2 – Puedo asegurar que mis sacerdotes en general

a) Diariamente tienen oración mental, celebran la Santa Misa, visitan al Santísimo y rezan el Rosario de la B. V. María a más de cumplir con el rezo del Oficio Divino; reciben el sacramento de la Penitencia cada ocho o quince días; la mayor parte practican el retiro mensual y hay un promedio de [*espai en blanc*] que practican los Ejercicios espirituales cada año, cada dos o cada tres respectivamente, siendo reverentes, dóciles y obedientes al Prelado y adictísimos a la Santa Sede.

b) Cumplen además con celo su ministerio en la enseñanza de la divina palabra, asistencia a los enfermos y obras de apostolado, mostrándose sacerdotes para todos sin distinción de partidos, absteniéndose de intervenir en asuntos políticos y procurando, sobre todo los párrocos, con sus respetuosas relaciones con las autoridades y sus prudentes consejos, cooperar al bienestar de los pueblos. Véanse las respuestas al n.º. 48 de la relación de 1917 y el 52 de las 1922 y 1927.

3 – El celo de mis sacerdotes se pone más de manifiesto si se atiende al floreciente renacimiento religioso debido etc. (podría repetirse lo que se dijo a la S. C. de Seminarios pag. 2 y pag. 3).

4 – Su prudencia se ha puesto a prueba especialmente en estos últimos años. En esta diócesis, según se dijo ya en n.º. 24 de la relación super Seminarii Statu del año 1924 y en la de 1927, hubo años atrás () cierta perturbación por cuestiones opinables en materia política que en aquel entonces en España tenían excitados los ánimos de los fieles. Esta excitación se manifestaba en todas las diócesis y en algunas ha venido perdurando, aunque con decrecimiento, varios años. Por la disciplina y obediencia de los profesores del Seminario y demás clero de este Arzobispado que se inspiraba en motivos de celo religioso, aunque a veces poco prudente, fue fácil al entonces Arzobispo Dr. Vilamitjana restablecer el orden y obtener el más rendido acatamiento, y desde entonces no ha habi-

do la menor sombra de perturbación. Cuan general fue ésta lo demuestran las veneradas Letras de León XIII, recordadas por esa Sda. Congregación, dirigidas con fecha 10 diciembre 1894 al Arzobispo de esta Archidiócesis Dr. Costa y Fornaguera en contestación al homenaje que le elevaron los Prelados reunidos en el 4º. Congreso Católico Nacional celebrado en Tarragona. La exhortación que hace al clero de toda la nación, como la que se refiere a los simples fieles, es la misma que venía y siguió recordando el Soberano Pontífice atendido el estado de ánimo de muchos de los católicos españoles. (Sería curioso repasar las respuestas dadas por Roma a los mensajes de los otros Congresos Católicos Nacionales, así como otros documentos Pontificios).

5 – Nuestro Clero desde entonces se ha fijado mucho más todavía en seguir fielmente las normas pontificias inculcadas por los Prelados, por lo cual en general ha sabido resistir, por más que se ha visto estos años halagado y perseguido. Halagado, con el fin de que hiciera política e imitara el proceder de algunos de otras partes que por innobles fines olvidaron sus deberes sacerdotales y conculcaron las normas de la Iglesia. Perseguido, por no prestarse a ser instrumento político, queriéndose interpretar esta digna actitud como política de desafecto.

Han sido varios los que han sufrido molestias y vejaciones y han sido puestos en las listas del Gobierno Civil de los calificados por catalanistas *o sep* [*aratistas*] [*sobreafegit a mà pel cardenal Vidal i Barraquer*], pero no obstante el empeño de querer hallar sacerdotes culpables, únicamente tres han sido denunciados a pesar de lo cual se instruyó expediente de Curia del que apareció lo infundado de la denuncia. Ninguna queja he recibido de los fieles. En cambio de parte de éstos he recibido muchas contra algunos sacerdotes por su actuación política a favor de los gobernantes, y alentados por los mismos, y explotados con el cebo de destinos pingüe¹ de algunos de estos desgraciados se han valido aquellos para que delataran con calumnias a compañeros y aun a los Superiores eclesiásticos. Aunque siento este indigno proceder de algunos sacerdotes, he preferido usar con ellos de extremada consideración atendidas las circunstancias, limitándose a privadas reprensiones. Algunos otros han sido débiles por haber temido venganzas o haber succumbido a exigencias, y se han prestado a algunos actos, de los que mejor hubiera sido abstenerse en el justo medio; atento y respetuoso con la autoridad civil sin ser esclavo suyo, no se ha dejado imponer por fuertes presiones para que tomara parte activa y de propaganda en mítines, homenajes y plebiscitos ficticios a favor de personas políticas y con manifiestos fines políticos en fiestas y excursiones, llamadas algu-

1. Sanz, Montañés, Jové, Gallego, López, A. Brú, Batlle.

na vez peregrinaciones, de la Unión Patriótica, con suscripciones y fomento de periódicos políticos que se han atribuido la exclusiva del patriotismo.

6 – Ha contribuido a que pudiera guardar esta norma de conducta enérgica en el fondo, pero suave en la forma, además de la sólida formación espiritual y de interés de observar dócilmente las normas de la Santa Sede sin reparar en sacrificios, el ejemplo de sus Superiores el paternal afecto con que los han tratado predisponiéndoles a recibir y atender con cariño sus exhortaciones y consejos así privados como públicos y la vigilancia que se ha tenido para poder corregirles o ampararles. Fácil sería encontrar en las páginas del Boletín Oficial eclesiástico, así anteriores como posteriores al año de 1925, los principales documentos pontificios o episcopales encaminados a la veneración y filial acatamiento a la Santa Sede y obediencia a los Prelados y sumisión y respeto a las demás Autoridades. Estos años he dado varias conferencias a sacerdotes aprovechando ocasiones de retiro espiritual u otras solemnes para inculcarles estas normas, he aprovechado los acuerdos de reuniones episcopales y conocida es mi Pastoral sobre deberes ciudadanos.²

7 – Se dijo también en la relación sobre el estado de la Diócesis nº 51 que tengo designados algunos sacerdotes para escribir en *revistas* y [*sobreafegit a mà pel cardenal Vidal i Barraquer*] periódicos, que lo hacen conforme requiere el buen espíritu sacerdotal, *moderate et suaviter ut pacis praedicatores et voluntatum conciliatores*. Tienen buen cuidado en no meterse en cuestiones políticas, ni en disquisiciones o asuntos que puedan perturbar los ánimos aun a pretexto del amor a la región o llamada patria chica a cuyo amor no se opone, según afirma esa S. C. la norma recordada de León XIII.

8 – Por lo dicho aparece que en esta Diócesis no se ha de hacer más que seguir la conducta observada hasta ahora y continuar la vigilancia a fin de que no se introduzcan los abusos de que se lamenta esa S. C. sobre la disciplina del clero *in re* política.

II

De Catechismo tradendo

1 - También en esta Diócesis, gracias a Dios, cumplen los párrocos con celo su obligación referente a la enseñanza del catecismo. Véanse las

2. Vid. Acuerdos B.O. 1925 pág. 58 – 312 obediencia = 1921 p. 152 – 580 obediencia sacerdotal eucarística 1921 – 304 = 1925 – 291.

respuestas al nº 74 de la relación sobre el estado de la Diócesis y al cap. I de la carta de V. Emcia. de 24 de Junio de 1924.

La preparación la han adquirido en el Seminario, que de antiguo ha dado verdadera importancia a la enseñanza teórica y práctica de la doctrina cristiana. Teórica, mediante lecturas y conferencias adecuadas los días festivos. Práctica acudiendo (los seminaristas) a las Iglesias los días festivos para ayudar a los párrocos, y teniendo establecida una sección catequística de niños en el propio Seminario.³

2 – Asimismo se remontan a época muy lejana la existencia de la Junta Diocesana para la enseñanza del catecismo, que ha venido vigilando y fomentando la asistencia de los niños y el cumplimiento de este deber de los párrocos así [*en*] la capital como en los pueblos, y tanto en los templos como en las escuelas de instrucción primaria.

3 – A ello si duda fue debido que al publicar Pío X su [*espai en blanc*] [*deu referir-se a l'Acerbo Nimis, del 15 d'abril de 1905*] poco le costó a la Junta siguiendo órdenes del Prelado aplicar exactamente los mandatos del Romano Pontífice, pues ya se cumplían en su mayor parte.

4 – La Junta Diocesana ha protegido su labor secundada por los párrocos; está establecida la Cofradía de la Doctrina Cristiana en todas las parroquias; se celebran de vez en cuando concursos catequísticos locales, fiestas catequísticas comarcales; fue memorable la Semana Catequística (?) celebrada en Reus (la población de mayor número de almas de la Diócesis) el año 1923, y se tiene admirablemente organizado un Centro Diocesano de proyecciones en relación con los párrocos al objeto de darles las mayores facilidades para poder emplear el método instructivo de grandes láminas, proyecciones, etc. Fue la instrucción religiosa y la enseñanza catequística uno de mis primeros cuidados, moviéndome a tratar de la misma y recomendarla en mi primera exhortación pastoral en 1921. (?). Algo se ha conseguido en cuanto a la vida y actividad que han de tener las Asociaciones de la Doctrina cristiana, cuya falta advertía en la respuesta al nº 7 de la citada carta de V. Emcia.

5 – En la contestación al nº 4 de la repetida carta, se dijo el método que se emplea en la instrucción catequística y su fruto. Para mejor conocimiento de la labor catequístico-parroquial y estímulo de los párrocos y demás sacerdotes en los años 1922 y 1927 los primeros debieron responder a las preguntas siguientes (cópiese del formulario XXIII y podría acompañarse el cuestionario de 1924).

6 – Consta por las respuestas al cuestionario indicado en el nº precedente que a más del catecismo de los días festivos, tienen los párrocos clase diaria en los días laborables de cuaresma y en algunos puntos tam-

3. Podría citarse la que actuaba en 1850? Incidente sobre el texto.

bién en Adviento. En Cuaresma preparan los niños especialmente para la confesión y la 1ª Comuni3n.

7 – Siempre los párrocos han considerado feligreses suyos a cuantos han estado domiciliados o cuasi domiciliados en sus parroquias; más todavía, no han dejado de prestar su asistencia espiritual a cuantos han residido o se han encontrado en sus parroquias y nunca han tenido preferencias por motivo alguno. Han sido *todo para todos*. La enseñaanza del catecismo a los niños la han dado de conformidad con lo prescrito por el S. C. de Trento y ordenado en Concilios provinciales, sínodos diocesanos y circulares de los Prelados, en lengua materna, que ha sido generalísimamente y es la catalana; pero lejos de excluir la castellana, con esta lengua se ha enseñado y enseña a los castellanos, como se procura instruir en su propia lengua, *cuando* [en lloc d'un *si*, *sobreafegit a mà*]si es posible, a los extranjeros, si se da algùn caso, p. e., de conversi3n a nuestra santa fe.

8 – En mi larga experiencia personal en esta di3cesis desde 1900 a 1913 y de 1920 al presente y conociendo como conozco la conducta desde antiguo de este clero, sus cualidades y defectos, puedo asegurar que no se ha hecho queja alguna a los Prelados en contra de ningùn párroco por haber desatendido la enseñaanza del catecismo en lengua castellana a los castellanos. Los que pretenden esclava a la Iglesia y disponer de los sacerdotes a su antojo político, han podido aprovechar las circunstancias especiales de estos últimos años para atribuirles lo que puede hacerles odiosos a los gobernantes, como es haberse negado a enseñar en castellano el catecismo a niños castellanos. Tuve noticia de que se habían denunciado dos casos a la autoridad civil; ordené que se instruyese expediente y su resultado fue la comprobaci3n de la falsedad de los hechos denunciados.

9 – Y es que si exceptuarnos las poblaciones de mayor número de habitantes, casi no hay pueblo en que se les presente este caso a los párrocos. Son contados los pueblos en que viven familias castellanas. En las cabezas de partido – hay cuatro en esta di3cesis – a veces hay castellanos el Juez, el Registrador de la Propiedad, el Teniente de la Guardia Civil, los guardias y algùn otro empleado. También se encuentran a veces en algùn pueblo por raz3n de minas, extracci3n de canteras u otro negocio obrero de diversas regiones de España y del extranjero (Bellmunt, La Riba, Irlas, Dosaiguas). Hay que tener en cuenta: a) que estos obreros, de ordinario, están poco tiempo y no constituyen familia; b) que viven muy descuidados en religi3n; c) que si permanecen algùn año y forman familia, los niños sobretodo al poco tiempo hablan como los del país, y sus padres también se adaptan, aun por su propia conveniencia, por el trato constante que han de tener continuando aquí con la gente que solo hablan el catalán.

10 – Dicha adaptación sucedía a los mismos empleados o guardias y les ha servido para congraciarse al pueblo. Acomodándose en los actos no oficiales al lenguaje y a las costumbres del pueblo. Esta táctica se ha variado por los guardias desde 1923 en detrimento de la eficacia de su misión, pero aun hoy los niños, hijos de los guardias, que están en contacto con los demás niños del pueblo hablan como ellos.

11 – En las poblaciones de más importancia, hay mayor número de familias castellanas que tienen residencia fija. En su mayoría por propia conveniencia o causa de sus negocios, no solo procuran comprender el catalán, sino hablarlo a las gentes del país. Desde 1923 en algunos por razones políticas se ha notado cambio de conducta. De estas familias algunas son gente de carrera o de alguna profesión o empleo importante, otras de empleo más modesto y otras de clase obrera. Si bien las hay buenas y aun piadosas, en general viven estas familias más descuidadas de sus deberes religiosos que las naturales del país y son las que dan mayor contingente a espectáculos, como cines, teatros, etc. etc. Los niños de dichas familias fuera de su hogar hablan como los niños de familias catalanas y si van al Colegio aprenden el catecismo en castellano. De manera que pocos que asisten al catecismo parroquial nunca ha habido necesidad, ni siquiera conveniencia, de establecer una sección propia para los niños hijos de familias castellanas. Los párrocos no se han preocupado más [*que*] de hacer buenos cristianos, empleando los medios, y por consiguiente la lengua y lenguaje más apropiado.

12 – Los catecismos parroquiales en estas poblaciones se nutren ordinariamente de niños de gente pobre que no les mandan a la escuela. De ahí mi empeño en que se enseñe el catecismo en las escuelas y sean visitadas por los párrocos para completar la enseñanza catequística. En las escuelas nacionales el catecismo se enseña en la lengua vulgar catalana sin desatender la enseñanza en castellano a los niños que la necesitaban. De antiguo se ha manifestado empeño, alguna que otra vez, por parte de los gobernantes de que el catecismo se enseñase, aun a los catalanes, en castellano, y de ello se hizo, como ahora, cuestión política. Ciertamente nunca ha movido a los gobernantes en bien espiritual de los niños por el que ha velado la Iglesia y los Prelados. En 1901 se llegó al atrevimiento de ordenarse mediante R. O. que en todas las escuelas nacionales se enseñase el catecismo en castellano a todos los niños. Se opusieron enérgicamente los Prelados de Cataluña; cayó luego el Gabinete y un mes y medio después de la fecha de la desdichada R. O. se dictó otra revocándola.

13 – Posteriormente se notó que en varios colegios de religiosas se faltaba respecto de este particular, enseñando a las niñas así catalanas como castellanas el catecismo solo en lengua castellana y aun se daba el caso de que en algunos a niñas españolas se les enseñaban las primeras oraciones y fórmulas del catecismo en lengua extranjera, p.

e. el inglés. Las consecuencias en el orden espiritual eran muy lamentables para las niñas catalanas. Además había quejas de sus padres. Esto movió a los Prelados como provinciales reunidos en Conferencia al acuerdo siguiente:

Teniendo noticia de que en algún colegio para familiarizarse a los alumnos en el uso del inglés o del francés, empieza a introducirse la práctica de enseñarles las primeras oraciones y fórmulas del Catecismo en aquellas lenguas, descuidando su enseñanza y repetición en la lengua materna y considerando que la enseñanza de la Doctrina cristiana debe ocupar el primer lugar en la formación de la niñez, sin subordinación a ninguna otra disciplina, y que no conviene se utilice la piedad como medio de adquirir conocimientos puramente humanos, aunque en sí nada censurable, se repruebe la práctica aludida y se manda terminantemente que en los Colegios se enseñe a los españoles el Catecismo, y muy en particular las oraciones que suelen rezarse en familia, en castellano o catalán a voluntad de los padres o encargados de los alumnos en consonancia con el lenguaje predominante en el hogar.

14 – El acuerdo transcrito fue muy bien recibido, evitó graves inconvenientes y puede sostenerse en todo tiempo cualquiera que sea la situación política. Pero no todas las religiosas lo han observado, y han continuado los abusos, a pesar de lo cual se ha procedido con ellas con suma prudencia y tolerancia por parte mía, atendidos especiales motivos, de suerte que son las familias catalanas las que se quejan con razón y las que se ven desatendidas en la enseñanza a sus niñas del catecismo en lengua catalana. Las que más se quejan son las madres catalanas que en dichos colegios solo aprendieron el catecismo en castellano y experimentaron en sí mismas los inconvenientes.

15 – En la explicación del catecismo se esfuerzan los párrocos en acomodarse a la inteligencia y capacidad de los niños, nunca omiten en la explicación de los mandamientos o en otras oportunas inculcarles el respeto y obediencia a sus superiores y jamás se les ha podido imputar con fundamento y obediencia a sus superiores y jamás se les ha podido imputar con fundamento haber hecho explicaciones tendenciosas. Nunca he recibido ni queja ni simple aviso de que alguno se haya extralimitado. Al explicar la obediencia a los superiores comprenden esto y hablan de manera adecuada a los niños de todos los que ejercen autoridad. Descender o insistir en ciertos detalles sobre todo personales, y hacer comparaciones, causarían efectos contraproducentes. No dudo en calificar de muy laudable y ejemplar la norma observada por mis párrocos y sacerdotes catequistas en este particular. Tampoco se han metido jamás en distinciones y sutilezas. Llevarlos al catecismo y explicar a los niños lo de patria chica y patria grande, produciría igualmente efectos contraproducentes y graves perturbaciones de orden espiritual.

16 – No estará de más que conozca V. Emcia. la estadística de catecismos que tengo noticia. Por ella verá que se han editado en catalán, en castellano, bilingües, o sea en catalán y en castellano.

Para ahorrar gastos en tiempo del Arzobispo Costa y Fornaguera, 1902, se editó por separado el texto castellano y el texto catalán. Nunca han faltado ediciones del texto castellano.

Si ha sido tan conforme con la mente de esa S. C. la conducta de mis párrocos antes de los mandatos que contiene el capítulo el capítulo II de su venerada carta, no hay que decir que he de esforzarme en que no decaiga ni un momento antes a contrario prosigan con su celo de varones y santos y prudentes en su tarea catequística.

En cuanto a la afición al texto del catecismo de algunas fórmulas breves sobre los deberes del cristianismo para la patria así la llamada pequeña como grande, lo ocurrido con el Señor Obispo de Barcelona según manifestación del mismo Presidente del Gobierno a varios de sus amigos revela a donde llega su pretensión. Hoy el solo nombre de patria chica ofende a sus oídos; prueba de ello los periódicos que le son adictos que no admiten ya que se haga esta distinción y solo quieren se nombre, se respeten y casi se adore a la patria grande.

La tolerancia que se permite referente al cumplimiento de lo ordenado abusivamente por el poder civil de que el catecismo en las escuelas solo se enseña en castellano a los niños aunque sean de familias catalanas, ha de traer consecuencias fatalísimas para el bien de las almas y la autoridad de la Iglesia.

III

De Sacris Concionibus

1 – Conforme se dijo en la relación sobre el estado de la diócesis al responder al nº 75, los párrocos cumplen los cánones 1344, 1346 y 1349 *circa Evangelii explanationem et circa sacras conciones*. La explicación del Evangelio se hace en lenguaje sencillo y en tono y estilo familiar *ad captum populi*. En los demás sermones se eleva un poco el tono y estilo acomodándose no obstante a la capacidad de los oyentes.

2 – En la explicación del Evangelio los párrocos han empleado siempre en todas las parroquias la lengua vernácula, que ha sido y es generalísimamente la catalana, y al hacerlo así han cumplido exactamente las disposiciones generales de la Iglesia contenidas hoy en el can. 1344 y siguientes como también los decretos de los concilios provinciales, sínodos diocesanos y circulares de los Prelados. Podrían citarse?

3 – Dicha lengua es la que *fideles loquuntur vel quam saltem*

percipiunt. Ya se ha dicho en los nº 9, 10 y 11 del capítulo anterior que son pocos los pueblos en que hay familias castellanas de residencia fija, su facilidad en acomodarse al lenguaje del país, su interés en hacerlo en mayoría, y su idiosincrasia en cuanto a sus deberes religiosos. Así pues, no son en los pueblos en que sólo viven familias catalanas sino que también en las poblaciones en que tienen residencia fija algunas familias castellanas han explicado los párrocos le Evangelio en la lengua en que hablan los fieles *vel quam saltem percipiunt*.

4 – Hay que advertir que en los pueblos si se les explicase el evangelio en castellano no se les hablaría con la lengua que usan, ni tan solo con una lengua que pueda decirse la comprenden la inmensa mayoría. Lo mismo acontecería en las ciudades atendida la clase de fieles que van a oír la explicación del Evangelio en las parroquias que son de ordinario gente sencilla y de poca instrucción. La gente de alguna cultura si son personas piadosas frecuentan los sacramentos y cumplen el precepto de la misa antes de la del oficio parroquial. Si no lo son, muchos no oyen misa y los que satisfacen el cumplimiento del precepto, prefieren acudir a parroquia u otras iglesias a algunas de las misas en que no hay predicación.

5 – Ni en los pueblos ni en las ciudades jamás había habido quejas ni siquiera peticiones de parte de familias castellanas ni de nadie para que se explicase el evangelio en castellano. Desde 1923 constan dos casos. En una parroquia rural luego después del golpe de Estado a últimos de Septiembre un guardia civil conminó a un párroco que si no predicaba en castellano le haría bajar del púlpito y se le llevaría maniatado a la cárcel. En 1924 el delegado gubernativo de Montblanch pidió al párroco que predicase en castellano. Como los que acudían a la misa mayor en que predicaba la homilía todos eran catalanes de los cuales muchos no comprendían el castellano, y sólo eran castellanos el Sr. Juez y el Sr. Delegado, y ambos comprendían bien el catalán, muy cortésmente les hizo ver que no cumpliría bien con su deber si accediese a su petición y se les ofreció a hacer para ellos y cuantos quisieran asistir su explicación en castellano. No insistió el Delegado ante la seguridad de que hubieran estado solos y quizás ni hubiera acudido al Sr. Juez porque comprendía la sinrazón del Delegado a quien solo movía finalidad política y el deseo de que se le tuviese como mérito esta pretensión.

6 – En los contados pueblos en que por obras públicas o empresas industriales viven algunas familias castellanas según se dijo en nº 8 del capítulo II, a pesar de que pronto hablan el lenguaje del país si permanecen algún tiempo, y por más que sean generalmente muy descuidados en sus deberes religiosos y no acudan a la iglesia, los párrocos trabajan con celo para conducirles por el camino de salvación y se acomodan a su idioma al hablarles y exhortarles y procuran alguna vez celebrar alguna fiesta especial para ellos excitándoles asistan cuando menos en tal día y

predicándoles en su lengua, como les predicaría si acudiesen otros días. Si fijan aquí su residencia, influye mucho cerca de ellos el buen ejemplo de las familias del país que gracias a Dios superan muchísimo a aquellos en cuanto a religiosidad, laboriosidad y buenas costumbres.

7 – A más de las homilias de los domingos y fiestas de precepto prescrita en can. 1344, en todas las parroquias desde antiguo se han predicado otros sermones principalmente en Adviento y Cuaresma observándose las disposiciones canónicas contenidas hoy en canon 1347. No se ha dado el caso prevenido en el párrafo 3, ni se ha recibido denuncia alguna, pero ha debido darse algún aviso pastoral a algún predicador castellano para que se acomodase más a las normas de predicación sagrada.

Es más frecuente en oradores castellanos emplear un lenguaje castellarino con pretensiones de literario que resulta ampuloso, hueco e inadaptable al auditorio y a la predicación sagrada. Son éstos más inclinados a la adulación con cierta tendencia política. En cambio no ha habido predicador que ha merecido repulsa por usar el lenguaje catalán del llamado reciente o literario. Los predicadores no usan tal catalán y si lo empleasen serían corregidos. Ciertamente el catalán hoy se ha purificado de muchos modismos o palabras que no eran suyas y se ha perfeccionado y el clero lo habla con menos imperfecciones que antes haciendo honor a su clase y con ello a la Iglesia al no despreciar el renacimiento de la lengua del país.

[*No hi ha pròpiament l'apartat núm. 8, però hi ha un apèndix que deuria correspondre al 9*] Este renacimiento se ha extendido a todas las clases sociales y a personas de todas las edades; aun entre las mismas doncellas. Hoy se posee más instrucción, las gentes de los pueblos leen mucho más hasta el punto que preocupa la manera de evitar la propagación de lecturas malas, o frívolas. Se lee muchísimo más obras o libros, o folletos en catalán, les gusta más, lo consideran más propio, más íntimo, les habla más al corazón, y si se quiere está más de moda. Hoy por hoy es más que inútil, contraproducente empeñarse en que prefieran el castellano y cuanto más se intenta con visos de imposición y en mengua de la lengua catalana como lo hacen los gobernantes lejos de conseguir aprecio a la lengua castellana se consigue desafecto. Lo propio acontece con la predicación.

9 – La predicación ha aumentado considerablemente estos últimos años. Vide resp. A Seminarios.

10 – En tiempos que todavía no son muy remotos en los pueblos se predicaba exclusivamente en catalán. Desde mediados del siglo pasado y especialmente en el último tercio en algunos que pretendían darse tono o importancia se predicó algún sermón en castellano, a veces el día de la fiesta mayor, o en otra fiesta de relumbrón. Esto obedeció

a) a que había en la capital algunos capitulares o beneficiados y algu-

nos religiosos castellanos, más o menos oradores y eran invitados o por alguna familia amiga, o por los que cuidaban de la fiesta y preferían un orador que halagase a los oídos y satisficiera su vanidad.

b) a que cundió el ejemplo y daba nota de solemnidad la predicación en lengua castellana por su novedad y ser menos conocida y comprendida.

c) a que se introdujo la moda de hablar en castellano en las familias distinguidas de las capitales y a algunas de los pueblos les parecía lengua más fina y les gustaba más en fiesta de aparato el sermón en castellano.

No obstante lo indicado son contadísimas las excepciones de predicación castellana en dichos pueblos en sermones de triduos, novenario, etc. De predicación de misiones un una consta se hiciera en castellano.

Efectivamente de uno de los denunciados se acreditó por declaración jurada de un Teniente de la Guardia Civil que a un hijo suyo que había nacido y vivido constantemente en Cataluña le enseñó voluntariamente el aludido sacerdote el catecismo en castellano a un simple ruego del indicado Teniente, que así lo prefería. La denuncia había sido inspirada por venganza, aprovechándose de las circunstancias, por no haber podido admitirse a la 1ª Comunidad un niño que no sabía ni en castellano ni en catalán lo indispensable del catecismo por abandono de sus padres que no cuidaron asistiese al mismo. Otra se hizo contra uno de los más venerables párrocos por su virtud y celo apostólico. Afortunadamente a más de quedar evidenciada la falsedad de la denuncia, pudo demostrarse su españolismo mediante varios escritos publicados años anteriores al 1923 y alguno en fecha aproximada al gobierno del Directorio militar.

11 – Han predicado siempre en catalán en los pueblos de la diócesis misioneros de gran santidad y predicamento, como el P. Claret, el P. Coll, el P. Videllet el P. Ramonet, del I. C. de Maria; el P. Mach, el P. Maresma, el P. Matas, de la Compañía de Jesús y otros. Son interesantes las manifestaciones de los párrocos y otros sacerdotes más antiguos, que más se dedicaron a la predicación, y son septuagenarios y algunos octogenarios, muy conocedores de la diócesis por haber vivido y ejercido su ministerio en parroquias de diversas comarcas. Corroboran lo que se ha dicho. El Prior de Reus, octogenario, ha predicado en toda su larga vida tan solo un sermón en castellano. Aseguran dos septuagenarios que en la Catedral siempre se ha predicado la cuaresma en catalán, que en catalán se predicaban también los sermones de cuaresma en catalán, que en catalán se predicaban también los sermones de cuaresma y de fuera de cuaresma en el oficio o Misa conventual de los Domingos hasta que se hicieron en castellano, restableciéndose estos últimos años el predicarlos en catalán; que en las muchas parroquias en que han prestado servicio, solo en una de ellas y tan solo en una fiesta se predicó en castellano por haber querido atender el ruego de una familia amiga del predicador que era un canónigo castellano y bienhechora de la parroquia y que en otro pueblo en que

por la fiesta mayor el predicador hizo el panegírico en castellano se trataba de un sacerdote listo, pero de tendencias republicanas, amigo del Alcalde republicano del pueblo. Al salir del templo el Ayuntamiento después de haber despedido el párroco, acompañaba al predicador al domicilio del Alcalde tocando el himno revolucionario llamado de Riego.

El Arcipreste de Falset que en lo que va de siglo solo se han predicado en Falset en la fiesta de los Santos Patronos unos diez sermones en castellano, casi todos por predicadores castellanos; y que en su Arciprestazgo en Bellmunt en que hay mineros castellanos el párroco ha procurado hacer la homilía en castellano alguno días pero no ha logrado la asistencia más que en la fiesta de Santa Bárbara, y de los restantes pueblos únicamente en Cornudella se han predicado tres o cuatro panegíricos de fiesta mayor y un septenario en castellano. Los predicadores eran castellanos.

El de Sant Martí de Maldá no tiene pueblos en que se haya predicado algún sermón en castellano [*afegit a mà: El documento 1°*]

12 – Aquella novedad decreció luego a) por el buen sentido y prudente celo de los párrocos cuando ni por asomo podía sospecharse que les guiara otro móvil que la gloria de Dios y el bien de las almas. Fue bastantes años antes de que se hablara y se hiciera el movimiento regionalista. b) A que los mismos representantes de cofradías que cuidaban de las fiestas y familias de más significación que antes pedían predicador castellano, después querían el sermón en su lengua catalana, desapareciendo el criterio vanidoso de años atrás. Coadyuvó tal vez a este cambio el indicado sentimiento que tomó notable incremento, apoyado por las mismas autoridades y gobiernos.

13 – En las ciudades de Tarragona y Reus, sobre todo en la capital, desde mediados del siglo último fue aumentando la predicación en castellano; a más de las causas indicadas hubo otras como a) el haber sido práctica como he dicho, en personas de alguna posición social usar la lengua castellana aun en familia, al revés de lo que hoy generalmente sucede, b) el emplearse por religiosos y religiosas, dicha lengua en los actos de Comunidad, c) su tendencia a usarla también en los actos de culto y en sus conversaciones, y d) el ser castellanos muchas religiosas [*algunas religiosas, sobreafegit de la mà del cardenal Vidal i Barraquer*]

14 – En Tarragona la predicación del año 1928 ha sido la que consta en el estado.

En esta predicación no se incluye la de la explicación del evangelio y del catecismo por los párrocos, ni los días de retiro o ejercicios espirituales predicados a Comunidades religiosas o colegios de religiosos o religiosas.

De los 400 sermones se ha predicado [*segueixen alguns espais en blanc*] en castellano y en catalán.

Última Misión. – Más exigencias

P. Aguilera Cuaresma

S. Agustín y Catedral

En Reus Valls, Montblanch en que se predica alguna vez. Diferencia de fruto de la predicación catalana o castellana. Se ve en los pueblos y en las ciudades. Prueba los Ejercicios espirituales en catalán.

15 – Como se ve en cuanto a la predicación en su propia lengua los fieles castellanos están suficientemente atendidos. No puede esto afirmarse referente a los catalanes. De estos si bien los más piadosos se conforman en que se les predique en catalán o en castellano, no así la generalidad ni siquiera de aquellos que comprenden bien el castellano. No quieren que en los rezos o en la predicación se les imponga la lengua y menos aceptan esta imposición cuando creen o no saben comprenderlo de otra manera, que la imposición viene del Gobierno, de cuyo poder consideran ajeno cuanto se refiere a la Iglesia.

16 – De los precedentes número aparece a) que los predicadores en esta diócesis no emplean el catalán llamado reciente o literario; b) que a pesar de las indagaciones practicadas por personas prudentes, celosas y de consciencia delicada no se ha encontrado ni un caso de predicación en la cual se haya hecho por el predicador alguna alusión ni indirecta ni encubierta a la política de revolución en contra de España ni de su Gobierno; c) que las familias castellanas en Tarragona pueden oír por las mañanas de los días festivos abundante predicación en castellano en iglesias y horas las más cómodas y por las tardes es tan copiosa la predicación castellana que de hecho resulta en menor provecho espiritual de la inmensa mayoría de los habitantes, si nos referimos a los vecinos, o de los oyentes si nos fijamos en el auditorio, el no emplear la lengua catalana sino en proporción tan escasa, pues no comprenden el castellano muchos de ellos prefieren y es la más apropiada la catalana, muchísimas otras y es considerablemente mayor el número de oyentes catalanes que no comprenden la lengua castellana que de castellanos que no comprenden la predicación catalana; d) Que los panegíricos se han hecho siempre en catalán en los pueblos a excepción de algunos pocos durante época determinada, en que alguna otra vez fueron predicados en castellano que todavía es menor, insignificante, el número de pueblos en que se ha llegado a predicar a los vecinos una vez algún triduo, novenario, etc; Que se han predicado y predicán [*escrit a mà*] algunos en Valls, *más en Reus [a mà]* y muchísimos en Tarragona; que ni en los pueblos ni en las poblaciones importantes, como las citadas jamás se han predicado Misiones en castellano, salvo la única excepción del año 1926 ? [*interrogant posat a mà*] en Tarragona que ordené que una de las iglesias de las más céntricas y capaces se predicasen los sermones en castellano.

17 – No obstante lo indicado pondré el debido interés en que se ex-

treme para evitar abusos [*escrit de la mà del cardenal*] la vigilancia y se cumplan los mandatos de esa venerada S. C y si en virtud de lo expuesto algo debiera advertírseme en cualquier sentido que fuese, descargada como pueda mi conciencia, he de aceptarlo como todas las órdenes e instrucciones de la Santa Sede [*ratllades aquestes frases. Després de S. C., hi ha sobreafegit, de la mà del cardenal Vidal i Barraquer: con la prudencia que reclama asunto tan importante y delicado para que no se malogre ni el bien de las almas ni la voluntad de V. E.*]

IV

De lingua catalaunica

1 – En el Seminario en las clases se explican las lecciones en latín o en castellano. Están escritos los textos en una de estas dos lenguas a excepción de la gramática catalana, cuya asignatura puso el Arzobispo Dr. López Peláez, como la puso más tarde en Lérida el actual Obispo de Barcelona, en el propio de Barcelona y *figura también* en otros? [*afegitons a mà*] No se le da quizás la importancia que tiene, pero ha ayudado a que el Clero tuviera hoy ciertos conocimientos necesarios para su prestigio delante de personas ilustradas y aun del mismo pueblo. Por la importancia que [*ha*] adquirido el renacimiento literario catalán y por la mayor cultura de la gente de los pueblos son muchos los que hablan y escriben el catalán con más conocimiento y perfección que antes, de suerte que en algunos pueblos aventajan a sus sacerdotes. La predicación y los ejercicios de piedad en el Seminario son también en castellano a excepción del rezo del Santo Rosario.

2 - Cuando ordenados sacerdotes salen del Seminario continúan sus estudios en textos latinos o castellanos, cuyos idiomas se usan en los exámenes de renovación de licencias, los trabajos o estudios de las Conferencias del Clero se hacen también en latín o en castellano. Algunos sacerdotes leen sólo periódicos y revistas escritas en castellano, otros en castellano y en catalán y pocos hay que sólo lean periódicos y revistas escritas en catalán. Pero en la inmensa mayoría de los pueblos raras veces se les presentan a los sacerdotes ocasiones de hablar en castellano. Quizás tan solo cuando pasa por los pueblos algún individuo de la Guardia Civil o algún recaudador de contribuciones que lleven poco tiempo de estancia en Cataluña. No es por tanto extraño que el no practicar la lengua castellana, resulte para los pobres párrocos rurales sobre todo, algo forzado el hablar dicho idioma. En los pueblos de mayor importancia como se les ofrecen más ocasiones, procuran cuando menos no estar en cuanto a la lengua castellana en inferior nivel de las demás personas de

carrera, como médico, abogados, etc. De suerte que no dudo en afirmar que comparando profesionales [*afegit a mà: de otras carreras con la clase sacerdotal*] así en los pueblos como en las ciudades serian los sacerdotes de los primeros en conocimiento de la lengua castellana y en perfección de su habla.

3 – Los periódicos más leídos por el Clero diocesano son la “La Cruz”, “El Correo Catalán”, “El Debate”, “El Diario de Barcelona”, “La Vanguardia”, “La Veu de Catalunya”, “El Siglo Futuro”, etc. De las revistas eclesiásticas tiene muchos suscriptores en nuestro clero “Sal Terrae”, “Ilustración del Clero”, “Revista Eclesiástica”, “Reseña Eclesiástica”, “Razón y Fe”, “Estudios Canónicos”, “Bon Pastor”, etc.

4 – Las comunicaciones oficiales con la autoridad eclesiástica y demás autoridades, Centros u oficinas las escriben en castellano. En la correspondencia particular dirigida a personas catalanas, aunque son muchos los que usan el catalán, no ahora precisamente sino desde antiguo según es de ver de correspondencia de fecha remota, pero ni antes ni ahora se ha excluido el castellano, como comprueba igualmente su correspondencia antigua y moderna.

5 – En cuanto a las Congregaciones Marianas [*que son de época reciente, afegitó fet de la mà del cardenal*], Asociaciones, Cofradías, etc., no hay que decir que en los pueblos al reunirse los asociados *siempre* [*a mà*] han hablado y hablan [*ratllat “siempre”*] el lenguaje vulgar. Igualmente se ha venido practicando en las poblaciones de más importancia y en la propia capital; salvo en la capital las sesiones de las Conferencias de S. Vicente de Paul, Propagación de la Fe, Cofradía del Carmen, de los PP. Carmelitas y Congregación Mariana. En la Congregación Mariana se ha mantenido esta práctica, a pesar de la petición de algunos congregantes, pero este exclusivismo de la lengua castellana retrae a algunos jóvenes a quienes sería de gran provecho espiritual el formar parte de la Congregación y podría contarse más con ellos para la Acción Católica. En alguna diócesis han experimentado fuerte crisis por este motivo.

6 – El Padre Claret de cuyo catecismo catalán se hicieron más de [*espai en blanc*] ediciones, también publicó algunos devocionarios en lengua catalana. Lo mismo hicieron el P. Mach y otros religiosos y sacerdotes de celo apostólico. Estos devocionarios iban agotándose, se sustituían en algunos pueblos por [*escrit a mà: los de edición castellana u otros*] devocionarios castellanos, a falta de catalanes, importados algunos de América de devoción menos sólida, y propios algunos de ellos de personas de piedad frívola e inclinados a sensiblerías siendo poco aptos para el fomento de la verdadera piedad cristiana.

Por otra parte con viva simpatía y creciente entusiasmo de los elementos más valiosos y sectores de todas clases tomaba incremento considerable el renacimiento catalán, el gusto por la propia lengua del país, la

preferencia por la misma, su estudio, su purificación, su empleo en actos semi-oficiales y aun oficiales. Este resurgimiento se manifestaba en los periódicos, en las revistas, en los libros, en academias, en centros de recreación, etc. En todas las manifestaciones de la vida y no sólo en las indiferentes en sí para la vida religiosa, sino y con mayor intensidad en las hostiles a nuestra Santa Religión.

7 – Puede dar idea de este renacimiento y de su pujanza la consideración de los siguientes datos: En Cataluña al principio de 1929 se publicaban 10 diarios bilingües (castellano y catalán) y exclusivamente en catalán 13 diarios, 74 semanarios, 40 de publicación mensual o bimensual y 102 revistas.

En 1928 se editaron cerca de 400 libros en catalán. De uno solo se vendieron más de 13.000 ejemplares. La proporción ha aumentado en lo que va de 1929. Hay siete bibliotecas de solo obras catalanas y se preparan otras, y en Barcelona hay tres librerías que sólo tienen en sus catálogos obras en catalán. *Se hacen muchas [afegitó escrit a mà]* ediciones musicales en catalán.

Están constituidos en Asociación los profesionales catalanes como Abogados, Médicos, Ingenieros, Arquitectos, Dependientes de Comercio, Federación de Estudiantes, etc.

En ciudades, villas y pueblos se dan innumerables conferencias en catalán que suman mayor número que el de sermones?

Hay diez Centros de vida artística de los cuales seis con salas de exposición. Sólo en uno se anuncia en castellano.

Se dan cursos de estudios complementarios.

Son catalanas las sociedades de Alpinistas, más de 200, y el Institut Català de Rítmica i Plàstica, y los Clubs de natación, los Sports de mar, la Penya Rhin de corridas de autos, la Federación catalana de juegos de Tennis, el Club de Camping, Stry, Rugby, Sport ciclista catalá, Pedestrisme, Cross, Cursas de regularidad a pie por las montañas, Federación de juego de Ajedrez, Federación catalana de Atletismo, Penya de l'Aire, única en España que posee aeródromo particular, Asociación catalana de Fotografía, etc. En todas estas entidades es la lengua catalana la de su uso para todos sus actos, anuncios, etc. Es también progresivo el número de esquelas de nacimientos, matrimonios y defunciones que se editan en catalán. Hay en Cataluña l'Institut català de Folklore de Cataluña, 5 Asociaciones de concierto, 80 coros catalanes de Clavé y desde el Orfeó Catalá se han creado 60 sociedades corales catalanas. Hay además 3.500? teatros que representan obras catalanas. En Cataluña los derechos de autor que se pagan por obras catalanas superan a las que se satisfacen por obras castellanas.

De Octubre 1928 a Marzo de 1929 se han estrenado 20 obras catalanas cómicas y dramáticas y se han traducido al catalán dos de Shakespeare.

Hay un repertorio de 212 obras catalanas y de algunas se dan 100, 200 y hasta 400 representaciones.

En Barcelona hay un teatro bilingüe, dos castellanos y tres catalanes y un Circo que alterna sus funciones con teatro catalán.

En Tarragona hay un teatro catalán y tres bilingües (Moderno, Tarragona y Real Cinema).

En el Liceo de Barcelona se canta música italiana, alemana, rusa y catalana.

Los del Paralelo todos son catalanes.

En las revistas los diálogos son castellanos y catalanes y últimamente ha representado episodios catalanes. Hay dos teatros artísticos catalanes y otros dos también catalanes para niños. También hay teatro católico catalán.

Ante este enorme despertar del sentimiento catalán y de su propia lengua varias personas celosas de la gloria de Dios, del bien de la Iglesia y del provecho de las almas, creyeron que no podían permanecer acusadas por este celo y reconocida la necesidad que se proponían remediar crearon la entidad *Foment de Pietat Catalana* cuya importancia y cuyos frutos en el orden espiritual más que con palabras se demuestra con estadísticas.

Acompáñese una de Foment.

9 – La autoridad diocesana aprobó los Estatutos de Foment y asimismo fueron aprobados por la autoridad civil. Se ha mantenido siempre fiel a sus Estatutos y a la más rigurosa disciplina eclesiástica. No sólo fue su Prelado barcelonés quien alentó a sus directores sino que mereció la Obra la bendición y recomendación de los Prelados de la Provincia Eclesiástica, de Benedicto XV y del actual Sumo Pontífice Pío XI. Cítense textos.

10 – El Foment nunca se ha metido en política ni ha aceptado dinero ni favor de políticos o entidades políticas y jamás se ha extralimitado ni apartado de su finalidad espiritual y ha obtenido progresivamente cada día más aceptación de los sacerdotes y seglares piadosos, pero por su pujanza y a pretexto de que llevaba el epíteto *Catalana*, pronto después de 1923 concitó sobre sí la animadversión y las iras de los gobernantes explotados por personas de fines innobles, bastardos e inconfesables. *Ya en 1923 [escrit a mà]* se ocuparon los Prelados en las Conferencias [a mà: *de Enero?*] sobre la conveniencia de suprimir o cambiar el epíteto catalana pero no creyeron llegado el momento oportuno de poder verificarlo sin mengua del prestigio de la Iglesia [*hi ha alguna correcció il·legible en el text que fem servir*] frente a las pasiones de los gobernantes en asuntos de la exclusiva incumbencia de la Autoridad eclesiástica.

11 – El Foment ha guardado a las autoridades civiles todas las consideraciones, las ha invitado y obsequiado, a pesar de lo cual se le ha molestado y perseguido por el único pecado de editar sus obras de piedad

exclusivamente en catalán. En cambio no se persigue ni se pone traba alguna a la edición catalana de libros, novelas, revistas, periódicos, folletos y otros impresos inmorales, antirreligiosos y anticatólicos, y lo que es más grave, a excepción de los libros que tienen determinado número de páginas, se publica todo lo demás de haber sido visado por la censura gubernativa, con lo cual parece que no sólo no castiga o tolera, sino que sanciona expresamente o autoriza los impresos inmorales.

12 – Hay que tener en cuenta que de no haber existido el “Foment” con todas las garantías de entidad eclesiástica se habría creado otra empresa editorial de libros de piedad y expendedora de objetos de culto y propaganda católica por el lucro que hubiera alcanzado en perjuicio, por tanto de la difusión extensa de tales libros y objetos que son sus precios módicos el “Foment” ha *conseguido* facilidades a las parroquias e iglesias, de ordinario tan pobres, *obteniendo además donativos que le han permitido que dichos libros y objetos* se pudieran distribuir profusamente entre los fieles, *especialmente en ejercicios, misiones, romerías, etc. con el [tot són afegits de la mà del cardenal Vidal]* consiguiente grandioso y palpable resultado espiritual.

13 – No se ha descuidado sin embargo la edición de libros castellanos de piedad, a cargo de las casas editoriales que ya existían y alguna otra establecida también por fines mercantiles. De haberlos editado “Foment” se habrían considerado perjudicadas dichas casas y aunque hubiese podido hacerlo sin injuria de nadie, fue preferible que limitase su campo de acción a las ediciones catalanas.

14 – El Foment, docilísimo como siempre a las a las indicaciones de la autoridad eclesiástica, suprimió su epíteto “Catalana” así que se le manifestó que lo hiciera. Lo hice yo mismo en cumplimiento del acuerdo de la Conferencia aludida de sufragáneos, sin mentar para nada el mandato de esa venerada S. Congregación al objeto de asumir ante los fieles toda la responsabilidad y dejar a salvo a la Santa Sede en asunto que debía herir los sentimientos de muchos de ellos, que, por sumisos que sean, no saben a veces comprender la razón de ciertas determinaciones y sustraerse al convencimiento de que se ha cedido a exigencias políticas de los gobernantes cuyos principales cooperadores no se han recatado de proclamarlo.

15 – El parecer de los Prelados que habían sostenido que “Foment” *prae se ferre characterem operis exclusive ecclesiasticum* evitó serios inconvenientes al Foment y a otras entidades de organización análoga y de haber prevalecido este criterio [*de sabios Prelados*] [*escrit a mà*] lo cual habría sido fácil en la actual situación [?] [*interrogant afegit a mà*] la posición de estas entidades ante los gobiernos que sucedan al presente hubiera sido muchos más fuerte para sostener las luchas que deberán librarse ante la tendencia cada día más absorbente de esclavizar a la Iglesia

y a sus obras sometiéndola a las prescripciones civiles y privándole del trato que se le debe de sociedad jurídicamente perfecta, suprema y superior en su orden a la potestad civil por razón de su fin.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 4

Acords de les conferències episcopals de la Tarraconense sobre el Foment de Pietat Catalana. Anys 1921 i 1923.

“Acuerdos de las Conferencias Episcopales de la Provincia Tarraconense relativos a ‘Foment de Pietat’.” Còpies mecanografiades dels articles de les conferències episcopals de la Tarraconense de 1921, del gener i del novembre-desembre de 1923 relatiu a decisions preses referents al Foment de Pietat Catalana.

AFP, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993), f. 30.*

Conferencia de 1921

“12°. – A petición del “Foment de Pietat Catalana” aceptan los prelados de Cataluña la presidencia honoraria de esta obra. Bendicen la publicación del “Devocionari parroquial” y del “Missal Romà” traducido al catalán, de los cuales se procurará en su día la adquisición de algunos ejemplares para las parroquias, a expensas del culto. También se procurará anunciar, en una u otra forma, en los Boletines diocesanos, aquellas otras publicaciones del “Foment” que se consideren de mayor interés.

“13°. – Ordenar un ceremonial uniforme para las Misiones [parroquiales] que se celebren en todas las diócesis de Cataluña) proesión inaugural, entrada de los misioneros, procesión de niños, etc.)”

Conferencia de 1923 (Enero)

“6. (Enero 1921 nn. 12º y 13º). – Con satisfacción has visto los Rvmos. Prelados el primer volumen del “Devocionario Parroquial”, publicado por “Foment de Pietat Catalana”. Considerándolo de gran utilidad para las parroquias de Cataluña, acuerdan reproducir en los respectivos Boletines Oficiales la carta de aprobación, que, según lo convenido en la Conferencia de enero de 1921, dirigió a aquella entidad el Emmo. Metropolitano; y recomendar a los párrocos la adquisición de la obra, costeándola, si es preciso, con fondos del culto. Se acuerda también interesar de “Foment” la propia publicación del ceremonial y prácticas para la Misiones parroquiales, de conformidad con lo establecido en la misma Conferencia.”

Conferencia de 1923 (Noviembre y Diciembre).

“1º. – Aprobar y bendecir las obra del “Apostolado de Misiones y Ejercicios” y sus auxiliares “Apostolado del buen libro”. – Propaganda de piedad,- y Obra del culto”, recientemente creadas por el “Foment de Pietat”, para trabajar más eficazmente en la restauración del espíritu cristiano en esta Provincia eclesiástica, conforme al fin propio y exclusivo que persigue esta institución.”

“2º. Advertir a la dirección del “Foment” que, para evitar recelos y torcidas interpretaciones a que pudiera dar ocasión, en las actuales momentos, el título que ha venido usando la entidad desde su origen, fuera preferible substituirlo por el de “Foment de Pietat a Catalunya”, que expresaría en términos más precisos la finalidad puramente espiritual arriba indicada.”

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 5

Carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudald Serra. Tarragona, 12 de gener de 1929.

Carta del cardenal Vidal i Barraquer al director del Foment de Pietat Catalana, mossèn Eudald Serra i Buixó, en què li indica que és sumament convenient i oportú llevar del nom de la institució l'adjectiu «catalana», d'acord amb les resolucions preses per la Conferència de bisbes de la Tarraconense de l'any 1923, però que, en realitat, obeeix al que demanava el decret de la Congregació del Concili del 4 de gener de 1929.

FPC, *Recull de notícies històriques, I (1909-1993), f. 31*. Original dactilografiat.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, f. 522*. Còpia mecanografiada, amb anotacions autògrafes i subratllats del nunci Tedeschini.

Tarragona, 12 de enero de 1929

Rdo. Sr. D. Eudaldo Serra. Pbro.
Director de "Foment de Pietat Catalana".
Barcelona

Estimado Sr. Director: De conformidad con los acuerdos tomados en las Conferencias Episcopales de esta Provincia eclesiástica y para evitar recelos y suspicacias, creemos de suma conveniencia y oportunidad: 1º, que esa entidad se denomine simplemente "Foment de Pietat", y 2º, que cuide de editar también en castellano libros o folletos de piedad o cultura religiosa, *siempre y cuando reciba de los fieles la limosna correspondiente [!!] [sobrefegit a mà doble signe d'admiració] para ello [!!] [anotació de doble subratllat lateral i, novament doble signe d'admiració sobrefegit a mà]*

No es nuestro propósito por estas disposiciones alterar en lo más mínimo la personalidad jurídica tanto canónica como civil de esa entidad, que continúa íntegramente la misma; ni los estatutos por que se rige; ni tampoco los privilegios y gracias espirituales de que disfruta.

Por nuestra parte hemos de procurar que "Foment" no sufra perjuicio alguno por tales cambios, y no dudamos que el sacrificio [!!] *[sobrefegit a mà de doble signe d'admiració]* que ellos pudieran tal vez importarle, le hará más acreedor de las bendiciones del Altísimo [!!] *[sobrefegit a*

mà de doble signe d'admiració] para poder continuar su fructífera labor en bien de las almas.

Con todo el afecto de su alma bendice a V., al Rdo. Consiliario, a los redactores y colaboradores de esa querida entidad

† *F. Card. Vidal y Barraquer* [*signat*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 6

Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Tedeschini. Tarragona, 20 de gener de 1929.

Carta del cardenal Vidal i Barraquer al nunci Federico Tedeschini, amb què li tramet una còpia de la lletra que el mateix cardenal ha adreçat al director del Foment de Pietat Catalana, Eudald Serra i Buixó, datada a Tarragona el 12 de gener de 1929.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, ff. 526-526v. Original mecanografiat, els subratllats i exclamacions són expressats en lletra cursiva.

Tarragona, 20 de Enero de 1929

Excmo. y Rvmo. Mons. Tedeschini, Nuncio Apostólico
Madrid.

Mi venerado Sr. Nuncio: Tengo el honor de acompañar a V. E. Copia de la respuesta dada a la última comunicación del Excmo. Sr. Capitán General Presidente de la Junta de Acción Ciudadana de la Provincia de Barcelona. Desde un principio creí oportuno pasara un lapso regular de tiempo antes de contestarla, al objeto de dar a entender la plena libertad de los Prelados en el ejercicio de su jurisdicción perfectamente compatible con los deseos de paz y armonía con el poder civil.

A la vez incluyo copia de la carta dirigida al Sr. Director de "Foment de pietat" para cumplimentar el acuerdo de los Prelados. He creído preferible no mentar el nombre de la Santa Sede [!!] [dues exclamacions sobreafegides en llapis vermell] para dejar a salvo su alto prestigio delante de todos los fieles [subratllat lateral] asumiendo toda la responsabilidad de una disposición que puede disgustar a mucho católicos de aquí [!!!] [tres exclamacions sobreafegides en llapis vermell]

Se reitera de V. E. attº. s. s. y Hnº.

+ F. Cardenal Vidal y Barraquer [signat]

Aquí hi ha adjuntada la carta del cardenal Vidal i Barraquer a mossèn Eudal Serra, datada a Tarragona el 12 de gener de 1929: Arch. Nunz. Madrid, 838, fasc. 4, f. 528. Vegeu el nostre Apèndix documental núm. 5.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 7

Carta llatina del bisbe Justí Guitart al penitencier major de la Penitenciaría Apostòlica. La Seu d'Urgell, 3 de desembre de 1928.

Carta llatina del bisbe Justí Guitart al cardenal Lauri, penitencier major de la Penitenciaría Apostòlica, en rebre el decret d'aquest alt tribunal, del 17 de novembre de 1928. Acusa rebut de les disposicions romanes i li diu que, a la seva diòcesi, no es donen casos d'abusos en la confessió per mor de clergues abrandats de catalanisme.

APA, Tomo XCII/49a., N. 1784/28, original llatí mecanografiat.

AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb les Congregacions, Consistorial (1929), caps D2 15. Còpia en llatí dactilografiada.

Emme. ac Rdme. Domine:

Litteras Eminentiae Vestrae reverenter accepi (1734/28), de execrabili quorundam huius nostrae regionis Confessariorum abusu, qui poenitentibus, ut fertur, obligationem imponunt nonnisi proprio loci sermone confessione faciendi.

Pergratum mihi est, Eminentissime Domine, huiusmodi flagitium apud sacerdotes Urgellensis Dioecesis esse penitus inauditum; ita ut nec semel (quod noverim) per annos octo Pontificatus mei patratum vel denuntiatum fuerit.

Nec mirum: non tantum quia Clerus Urgellensis parum politicis motibus afficitur, sed etiam quia paucissimi sunt in hac Dioecesi fideles qui cathalaunico sermone tanquam proprio non utantur.

Caeterum, si casus (quod Deus avertat) acciderit, delinquens, veritate comperta, severissime punietur, et isti Sacro Tribunali factum quamprimum communicabitur.

Eminentiae Vestrae Reverendissimae fausta quaeque precor a Domino, et cum osculo Sacrae Pupurae addictissimum me profiteor,

† JUSTINUS, Ep. URGELLEN.

Urgellae, 3 Decembris 1928.

Emmo. ac Rdmo. Domno.

Card, POENITENTIARIO MAJORI.-

ROMAE

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 8

Carta del bisbe Justí Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris. La Seu d'Urgell, 2 de gener de 1929.

Carta del bisbe Justí Guitart al cardenal Gaetano Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris i per a la Universitat dels Estudis, en resposta de la circular d'aquesta Congregació del 21 de desembre de 1928. N'acusa rebut i explica la situació del seu seminari, allunyat de qualsevulla tendència política. Es plany també de la consideració que Roma pot tenir del Seminari d'Urgell i atribueix l'enrariment polític de la situació a Catalunya pel que fa a l'Església al fet que el clergat català no hagi volgut afiliar-se al partit de la Unió Patriòtica.

ACEC, *Fondo Seminari, Spagna, 1929*. Original mecanografiat. Els subratllats els expressem amb lletra cursiva.

ADU, *Bisbe Guitart, capsa 2 (Correspondència del bisbe Guitart amb el metropolità: Directori militar, II República)*. Còpia dactilografiada.

AHAT, *Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació de Seminaris), capsa D12 14*. Còpia dactilografiada.

Emmo. y Rdmo. Sr. Cardenal Prefecto
de la S. Congregación de Seminarios.
ROMA

Eminentísimo y Reverendísimo Señor:

Correspondiendo a la venerada Carta de Vtra. Emcia. Rdma., de 21 de Diciembre último, tengo la satisfacción de manifestar, por lo que toca al Seminario de esta Diócesis de Urgel:

1.º Que los Superiores y Profesores, en cumplimiento de su deber y de mis reiteradas recomendaciones, se esmeran en inculcar a los alumnos, por todos los medios, el verdadero espíritu eclesiástico: la piedad, la disciplina, y la aplicación a las ciencias, particularmente las sagradas, *con absoluta exclusión de toda tendencia política*. Sobre este último extremo, ni siquiera he debido hacer jamás, recomendación alguna.

2.º Que, gracias a Dios, no ha lugar a negar [*afegit a mà*] la ordenación a ningún alumno por estar inficionado de espíritu separatista; y tan

ajeno se considera este espíritu al Seminario, que aun produciría admiración y escándalo que se hiciera sobre él especial investigación.

3.º Que no hay en el Seminario un solo Superior o Profesor separatista, ni siquiera tildado de *catalanista* en el sentido más benévolo de la palabra.

4.º Que no existe en el plan de estudios del Seminario clase alguna de lengua, literatura, historia o geografía catalanas.

Lo único que tienen recomendado los Profesores de Gramática y Retórica es que procuren habituar a los alumnos a la lectura y declamación, no sólo del castellano y del latín, sino también del catalán; pues esta es su lengua nativa, y la que constantemente deberán luego emplear en el ejercicio del ministerio.

En las expresadas clases de Gramática y Retórica se usa ordinariamente la lengua castellana. Pero, con los principiantes, es necesario muchas veces, para darse a entender, que el Profesor les hable en catalán, pues llegan algunos al Seminario, que apenas conocen el castellano.

El único libro de texto en catalán es el Catecismo (versión del último de Pío X); el mismo texto que rige en la Diócesis para el pueblo. Todos los demás están en castellano o en latín, como puede verse en las relaciones trienales presentadas a esa Sagrada Congregación.

Los textos de meditación, lectura espiritual, y otras devociones están en castellano (La Puente, Rodríguez, etc.). Los demás ejercicios de piedad que no requieren libro (ofrecimiento de obras, Rosario, etc.) suelen hacerse en catalán, como lo trae el catecismo, y como se hacen en todas las parroquias del Obispado.

5.º Que está terminantemente prohibida a los alumnos la lectura de periódicos de cualquier clase, y de libros no pertenecientes a su formación espiritual, o a sus respectivos estudios. Sólo se permiten, con especial licencia para cada alumno, algunas revistas escogidas de piedad, o de cultura eclesiástica.

No tengo noticia de que jamás hayan entrado en el Seminario, o circulado entre los alumnos, diarios, revistas o libros, que tendieran a fomentar odios contra España, o contra la lengua oficial. Yo mismo, si alguna vez los recibo (por correo, de procedencia anónima), luego de enterado los destruyo, para evitar en absoluto que puedan llegar a otras manos. Téngase además en cuenta, que la publicación y circulación de tales libros o periódicos está rigurosamente vigilada y perseguida por el Gobierno.

6.º Que según mis informes, ni Profesores ni alumnos, dentro o fuera del Seminario, se ocupan en cuestiones políticas.

Con los Hermanos Comprovinciales trataremos oportunamente del proyecto apuntado al fin de la Carta, a que tengo el honor de referirme.

Ahora, Eminentísimo Señor, después de informar sobre los extremos mandados, séame permitido declarar la dolorosa impresión que ha causado en mi ánimo el ver incluido mi Seminario, siquiera sea con estimables reservas, en el triste concepto que a esa Sagrada Congregación merecen, en mayor o menor grado, el Clero y los Seminarios de Cataluña.

Lejos de mí la pretensión de presentar mi Seminario como modelo en todos conceptos: tiene indudablemente sus deficiencias. Pero, con la mano sobre el corazón, puedo afirmar que me ocupo asiduamente en él; que trato muy de cerca a los Superiores, Profesores y alumnos; y que, por todo cuanto en estas circunstancias me es dado *apreciar* [*ratllat i escrit damunt d'afirmar*], estoy íntimamente convencido de que en él reina la caridad de Cristo, sin que nunca, en los ocho años de mi Pontificado, haya sido perturbada por cuestiones políticas.

Tengo en el Seminario tres alumnos, no más, de habla castellana: uno de ellos, ya Subdiácono, oriundo de la Archidiócesis de Sevilla, y canónicamente incardinado a ésta; los otros dos, mexicanos, fugitivos de la persecución de su país, recibidos aquí hace un año, y totalmente mantenidos a expensas de mi peculio particular. Y es un consuelo ver la caridad con que uno y otros son acogidos de sus compañeros, en nada obstante la diferencia de lengua.

La razón de ser de las acusaciones que en estos tiempos se dirigen contra el Clero de Cataluña, no está precisamente en que éste, olvidando su sagrada misión, se haya lanzado al campo de la política, sembrando odios. Contados, contadísimos son los que *de uno y otro bando* lo hayan hecho, mereciendo en tal caso su conducta la reprobación de toda persona sensata.

La verdadera causa está, muy al contrario, en que el Clero catalán, guardando las normas constantes de la Iglesia en esta materia, se ha abstenido sistemáticamente de afiliarse al nuevo partido político gubernamental, UNIÓN PATRIÓTICA, y no se ha prestado a colaborar a la impopular y odiosa política del actual Gobierno con respecto a esta región, política sintetizada por el propio Sr. Presidente en la frase tristemente célebre: *descatalanizar a Cataluña*.

Se acusa al Clero, y aun se molesta a los Obispos, por no haberse prestado a secundar esta acción descatalanizadora, cambiando (como se pretendía) la lengua vulgar, usada desde tiempo inmemorial en la predicación y en la enseñanza del Catecismo, por la lengua oficial castellana, que el pueblo no habla, y en muchas partes difícilmente comprende. ¡Como

si la predicación y el Catecismo pudieran ser convertidos, a voluntad del Gobierno, en dóciles instrumentos de su particular actuación política!

Y en cuanto a los Seminarios (por lo menos en lo que al mío hace referencia), no veo en que puedan fundarse las acusaciones de orden político, si no es en esa insignificante parte que se concede, como arriba queda dicho, a la literatura catalana; o en el hecho de enseñar a los alumnos la pronunciación romana del latín..., que también eso ha llegado a tomarse como una manifestación de separatismo.

Termino suplicando rendidamente a la Sagrada Congregación, con todo el acatamiento y veneración que se debe a la Santa Sede, que si hay cargos concretos contra el Seminario de esta Diócesis, se digne comunicármelos; para que yo pueda dar la conveniente satisfacción, y poner remedio inmediato a los que efectivamente resultaren comprobados.

Augurando a Vtra. Emcia. Rdma. santas felicidades en el Año que empieza, beso reverente su Sagrada Púrpura, y quedo a sus órdenes.

Devotísimo servidor en Cristo,

(firmado) [*no hi ha signatura*]

JUSTINO, Ob. de URGEL

Seo de Urgel, 2 de Enero de 1929.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 9

Carta llatina del bisbe Guitart al cardenal Bisleti, prefecte de la Congregació del Concili. La Seu d'Urgell, 26 de gener de 1929.

Carta redactada en llatí del bisbe Justí Guitart al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili, La Seu d'Urgell, 26 de gener de 1929, per defensar el seu clergat dels eventuais abusos descrits en el decret de la Congregació del Concili, del 4 de gener de 1929. El Bisbe proclama el bon ús que els sacerdots fan de la llengua catalana en la predicació i en l'ensenyament de la doctrina cristiana. Es refereix també a la Unió Patriòtica i al Govern de la Dictadura.

ACC, Prot. N. 5264/29. Original mecanografiat.

AHAT, Francesc d'A. Vidal i Barraquer, (Correspondència amb la Congregació del Concili), D2 13. Còpia mecanografiada.

4477/28

DIOECESIS URGELLENSIS

Emmo. ac Rdmo. Dno. Cardinali
Praefecto S.C. Concilii.
Romae.

Emme. ac Rdme. Domine:

Eminentiae Vestrae pro meo munere relaturus, quantum ad hanc Urgellensem Dioecesim attinet, - De disciplina Cleri in re politica, - De Catechismo tradendo, - De sacris concionibus, - De lingua catalaunica, - sub respectu de quo in Litteris istius Sacrae Congregationis, datis die 4 currentis mensis, sequentia recensere coram Deo duxi.

I. DE DISCIPLINA CLERI IN RE POLITICA.

a) Conscius bene sum, quamvis forte in pluribus humana fragilitate defecerim, meam agendi rationem in re politica indeficiens exemplum Clero dioecesano praeuisse, iuxta perennem Ecclesiae praxim, et normas ab Apostolica Sede traditas.

Nihil umquam in scriptis de hac re statuere debui, eo quod numquam abusus aliquis frequens vel communis, publica correptione dignus, invaluerit.

Si quando, rarissime quidem, aliquis sacerdos admonendus fuit, ut abstineret a quibusdam quae politicam, ut aiunt, *catalanistam* redolerent; vel ab activa participatione in publicis coetibus factionis politicae UNIÓN PATRIÓTICA; id ore tenus paternoque more feci, et admonitio felicem exitum sortita est.

Adscriptionem sacerdotum, maxime Parochorum, in praeaudata UNIÓN PATRIÓTICA, numquam publice vel private, directe vel indirecte interdixi. Consulentes autem, revera paucos, ut abstinere hortatus sum, iuxta votum Metropolitanarum Hispaniae in adunationibus Matriti habitis, labente anno 1924.

Hoc tamen non prohibet quominus quisque privatum studium teneat, in rebus hominum disputationi relictis.

b) Sequitur ex precedentibus, praescripta Sanctae Sedis de disciplina Cleri in re politica communiter observari; et transgressiones, si quae fuerint, adeo leves et raras exstitisse, ut numquam poenis canonicis locum dederint.

c) Quidquid a Clero dioecesano typis editur, ecclesiastica censura munitur. Pauci sunt de ipso Clero, nec sine expressa Ordinarii licentia, qui in diariis vel libellis periodicis scribant, de quaestionibus tantum religiosis vel socialibus pertractantes, politicis omnino praetermissis.

II. DE CATECHISMO TRADENDO.

a) Catechismus in paroeciis et scholis huius Dioecesis traditur iuxta textum a Pio X secundo editum.

Duplex habetur versio: catalaunica et castellana, distinctis editionibus, ne exemplaria maiori pretio graventur. Exstat etiam editio bilinguis, pro commoditate eorum qui indiscriminatim pueros alterutra lingua Catechismum docere debeant.

Editio catalaunica nomen et approbationem Urgellensis Episcopi praesefert. Pro castellana vero et bilingui, non frequenter adhibendis, sumuntur exemplaria editionis Barcinonensis, ad apicem concordantis cum Urgellensi.

Stylus in utraque est omnino planus et simplex, ad captum plebis, servata proprietate sermonis.

b) Circa usum alterutrius textus, pro casuum varietate, viget in Dioecesi statutum Episcoporum Provinciae Tarraconensis, in collationibus habitis

anno 1921, novissime confirmatum in coetibus Januarii 1928, cuius tenor sic se habet.

«Teniendo noticia de que en algún Colegio, para familiarizar a los alumnos en el uso del inglés o del francés, empieza a introducirse la práctica de enseñarles las primeras oraciones y fórmulas del Catecismo en aquellas lenguas, descuidando su enseñanza y repetición en la lengua materna; y considerando que la enseñanza de la Doctrina cristiana debe ocupar el primer lugar en la formación de la niñez, sin subordinación a ninguna otra disciplina, y que no conviene se utilice la piedad como medio de adquirir conocimientos puramente humanos, aunque en sí nada censurables, se reprueba la práctica aludida, y se manda terminantemente que en los Colegios se enseñe a los españoles el catecismo, y muy en particular las oraciones que suelen rezarse en familia, en castellano o en catalán, a voluntad de los padres o encargados de los alumnos, en consonancia con el lenguaje predominante en el hogar.»

Mens autem est ut praedictum statutum non scholas tantum, sed paroecias etiam afficiat; quamvis de his expressa mentio facta non sit, eo quod abusus catechizandi pueros alia lingua quam materna, in scholis, praesertim religiosorum, potius quam in paroeciis fuerit inductus.

Oportune notandum est ad Urgellensem dioecesim pertinere quasdam Aragoniae paroecias, efformantes Vicariatum foraneum de *Arén*, quarum incolae catalaunicam linguam loquuntur, aliquantulum cum castellana permixtam. Hinc oritur inter has paroecias diversa praxis quoad praedicationem, Catechismum et exercitia pietatis. Nam in paroecia principe, seu capite Vicariatus, licet sermo vulgaris sit catalaunicus, omnia habentur castellane. In quibusdam, praedicatio et Catechismus traduntur castellane; preces vero fiunt catalaunice. In ceteris, omnia peraguntur ut in paroeciis Catalauniae.

c) Centies absit vel verbum de politica Catechismo admiscere.

Cum autem, in praesentibus adiunctis, quidquid de Paria, tum *magna*, tum *parva* [*a partir d'aquí la resta del paràgraf és subratllat en llapis vermell, des de la mateixa Congregació del Concili:*] dicitur, *politicum sonat; et hodierni reipublicae Gubernatores hanc distinctionem omnino respuant, PATRIAM UNICAM ET INDIVISIBILEM dictitantes, consultius videtur, in Catechismo quaestione, huiusmodi non expresse memorare.*

De obedientia et reverentia legitimae Auctoritati, etiam civili, praestanda, tria habentur quaesita in Catechismo dioecesano, dum de quarto Decalogi praecepto, a Piano textu fideliter reddita, nimirum:

(Textus Pianus)

190. Che ci ordina il quarto comandamento *onora il padre e la madre*?

Il quarto comandamento *onora il padre e la madre* ci ordina di amare, rispettare e ubbidire i genitori e chiunque ha potestà sopra di noi, cioè i nostri superiori in autorità.

191. Che ci proibisce il quarto comandamento? Il quarto comandamento ci proibisce di offendere i genitori e i superiori in autorità, e di disubbidirli.

192. Perché dobbiamo ubbidire ai superiori in autorità? Dobbiamo ubbidire ai superiori in autorità perché, non c'è potestà se non da Dio; ... pertanto chi resiste alla potestà resiste all'ordinamento di Dio”.

(Textus catalaunicus)

Què ens mana el quart manament: *Honraràs pare i mare?*

El quart manament; *Honraràs pare i mare*, ens mana estimar, respectar i obeir als nostres pares, i a qualsevol que tingui poder sobre nosaltres, això és, als nostres superiors en autoritat.

Què ens prohibeix el quart manament?

El quart manament ens prohibeix ofendre i desobeir als nostres pares, i als superiors en autoritat.

Per què havem d'obeir als superiors en autoritat?

Havem d'obeir als superiors en autoritat, perquè «no hi ha potestat, sinó de Déu; de manera, que el qui resisteix a la potestat resisteix a la ordenació de Déu.»

(Textus castellanus)

Qué nos manda el cuarto mandamiento: *Honrarás padre y madre?*

El cuarto mandamiento: *Honrarás padre y madre*, nos manda amar, respetar y obedecer a nuestros padres, y a cualquiera que tenga poder sobre nosotros, esto es, a nuestros superiores en autoridad.

Qué nos prohíbe el cuarto mandamiento?

El cuarto mandamiento nos prohíbe ofender a nuestros padres, y a los superiores en autoridad, y desobedecerles,

Por qué debemos obedecer a los superiores en autoridad? Debemos obedecer a los superiores en autoridad, porque «no hay potestad sino de Dios; por tanto, el que resiste a la potestad resiste a la ordenación de Dios.”

Ceterum, de officiis civilibus et socialibus fidelium, iuxta doctrinam catholicam, et nominatim de amore Patriae [*des d'aquí fins al final del paragraf hi ha novament el mateix subratllat de més amunt.*] (*nulla facta*

distinctione inter magnam et parvam), editae sunt Litterae Pastorales collectivae Emmi. Cardinalis Metropolitanae et Episcoporum huius Provinciae, occasione sacri temporis Quadragesimalis, anno 1924.

Consonat etiam fervens adhaesio (ab omni politico studio abstracta) quam Episcopi Catalauniae, praeunte Emmo. Metropolitanus, anno 1923 praestiterunt Gubernio Dictatoriali, vixidum constituto; ut videre est, quantum ad me attinet, in adiuncto folio ex Ephemeridibus officialibus Dioecesis.

c) [*Hauria de ser l'apartat d*] Perniciosum nimis est edictum legis civilis, quo praescribitur ut institutio catechetica, in Scholis Nationalibus, pueris omnibus indiscriminatim lingua castellana tradatur.

A quibusdam Magistris, Ecclesiae praescriptis addictioribus, huiusmodi decretum non observatur, Eos vero qui, ob ignorantiam linguae regionis, vel ob periculum sanctionis incurrendae, illi obtemperare tenentur, Parochi, de consilio Ordinarii rogare solent, ut nonnisi primas orationes et formulas praecipuas castellane doceant; ipsis Parochis personaliter curantibus de integra institutione catechetica lingua materna. Secus, talis oritur apud alumnos mentis confusio, ut ea quae male et extraneo sermone discunt in schola, potius in destructionem quam in aedificationem convertuntur.

III.- DE SACRIS CONCIONIBUS.

a) In Urgellensi Dioecesi una tantum agnoscitur (non duplex) lingua catalaunica, quam populus universus loquitur, et qua omnes, sive Episcopus, sive Parochi aliique sacerdotes, utuntur ad verbum Dei praedicandum. Salva tantum levi exceptione, de qua supra, quoad nonnullas paroecias Vicariatus foranei de *Arén*, extra Catalauniam.

b) Quidquid Cleri catalaunici impii detractores in contrarium dixerint, numquam hodiernis temporibus vel unus sacerdos in Dioecesi (quod noverim) praedicationis ministerium profanavit, politicam, ne dicam revolutionis, etsi larvatam, sed generis cuiuscumque, propagando. Quod ita certum et patens est, ut nec ulla sit accepta delatio in hac Curia episcopali; cum aliunde constet quot factae fuerint delationes in aliis Curiis, saepe tamen calumniosae vel sine ullo solido fundamento, etiam adversus probatissimos utriusque Cleri sacerdotes.

c) In hac Civitate episcopali (ubi unica exstat paroecia, cuius census est 3.600 animarum), exceptis militibus eorumque familiis, qui ad exemptam iurisdictionem castrensem pertinent, non videntur inveniri plus

quam *decem* paroeciani, qui linguam castellanam habeant ut propriam. Ipsi etiam catalaunicam plus minusve percipiunt.

[*Des d'aquí fins al final d'aquest paràgraf c, el text apareix subratllat amb llapis vermell:*] *Explanatio Evangelii, sive in Ecclesia Cathedrali, ab Episcopo vel Canonicis deputatis, sive in Paroeciali, a Parocho, necnon communiter omnis sacra praedicatio, fit ab immemorabili tempore lingua vernacula, seu catalaunica.*

Attamen in Cathedrali mos est ut lingua officiali, seu castellana, fiat quotannis concio de publicanda Bulla Cruciatæ; eo quod solemnitati publicationis assistere solent duces militiae Civitatis, qui aegre ferrent, et probabiliter recederent, si sermo haberetur lingua regionis.

In Ecclesia paroeciali, omnibus dominicis et festis de praecepto, in celebratione Missæ iurisdictionis castrensis, cui assistunt agmina militum, non exclusis ceteris fidelibus, fit castellano sermone homilia in Evangelium, vel concio de festo; non a Capellano aciei, nec a Parocho castrensi Civitatis, sed a Sacerdote dioecetano, Seminarii Professore, qui zelo tantum animarum, absque ulla retributione, ad nutum Episcopi hoc praestat ministerium.

In aliis Dioecesis Paroeciis (salvo dicto de Arén) explicatio Sancti Evangelii lingua catalana tantum fit; nec casus datur quo, iuxta normas istius Sacrae Congregationis, duplici sermone fieri debeat.

d) Mos praedicandi conciones sacras triduanas vel novendiales lingua castellana, in hac Dioecesi numquam existit. Idem, saltem communiter, dicendum est de panegiricis. Nec mirum: cum talis praedicatio triduana vel novendialis fiat generatim, ne dicam semper, in modum sacrae Missionis; et aliunde fidelis plebs, quamvis in privata locutione linguam castellanam aliquantulum percipiat, sermonem solum concionantis, vel omnino, vel absque notabili difficultate non caperet.

IV.- DE LINGUA CATALAUNICA.

a) In Seminario Urgellensi lingua castellana hodie excolitur, non minus quam *decem*, viginti aut triginta abhinc annis.

Clerus in ea satis instructus est ad officia spiritualia, data occasione, erga fideles castellanos implenda.

Fatendum vero est, cultum huius linguae, post studiorum curricula, sacerdotibus urgellensibus circumscriptum esse ad lectionem ephemeridum vel librorum, et ad documenta officialia ab ipsis exaranda. Maxima sacerdotum pars nullam fere habet opportunitatem linguam castellanam audiendi vel loquendi; quo fit, ut data necessitate, ea careant, quae desideranda foret, sermonis expeditione.

b) Circa societatem “Foment de Pietat Catalana”, de religione optime meritam, non est mei muneris longe referre.

Id tantum firmiter adsero, et ab iis quibus spectat erit probandum:

1° Laudatam societatem nullum umquam studium politicum, etiam legitimum, fovisse; sed esse pium opus ad evulgandam pietatem et religionem extollendam in dioecesibus Provinciae Tarraconensis, sive per editionem librorum et foliorum, sive per sacras Missiones, sive per subsidia ad cultum Ecclesiis pauperibus comparanda.

2° “Foment de Pietat Catalana» nullo momento a priori instituto recessisse, prout a Benedicto XV, f. r, non semel laudatum est, et indulgentiis ditatum, et ab Episcopis huius Provinciae saepe commendatum et sub Patronatu susceptum. Imo, si qua immutatio in prioribus statutis Gubernio civili Barcinonensi porrectis, ab eoque probatis, facta est, eo tantum spectat ut assumpti epiteti *catalana* congrua daretur explicatio, ne umquam in suspensionem de re politica hac de causa venire posset.

3° Inter praeclara gesta, huius instituti, seu eius filialis cui nomen “Opus Cultus”, adnumerandi sunt Coetus Eucaristici, cum annexis Expositionibus sacrae suppellectilis pro Ecclesiis indigentibus, in tribus Provinciae dioecesibus iam promoti. Superiori anno 1928 habiti sunt Coetus per hebdomadam, maxima solemnitate, necnon ingenti clericorum et fidelium concursu, Balagarii in hac Dioecesi: sacra vero suppellex a pio opere exhibita et pauperibus Ecclesiis dioecesanis oblata, pretio aestimatur plus quam viginti millibus libellarum.

4° Ut ex Litteris circularibus Emmi. Metropolitanae nuper rescivi, Moderatoribus instituti intimatum est, iuxta mandatum istius S. C., ut in posterum simpliciter nominetur “Foment de Pietat”, suppresso epiteto *Catalana*.

Dignetur Eminentia Vestra testimonium filialis obsequii erga Sedem Apostolicam acceptum habere. Insuper, ad osculum sacrae purpurae reverenter accedens, ipsius E. V. addictissimum servum me profiteor,

[*signat i rubricat:*] + *Justinus, Ep. Urgellen.*

Urgellae, 26 Ianuarii 1929.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 10

“*Memorial reservado sobre la actitud del clero frente al problema catalán*”. Carta del bisbe Guitart al cardenal Sbarretti. La Seu d’Urgell, 5 de març 1929.

Carta o Memorial del bisbe Justí Guitart al cardenal Donato Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili, en contestació de la circular d’aquesta Congregació del 4 de gener de 1929. Hi emprèn novament una estrènua defensa del clergat català contra les calúmnies que, amb fins polítics, li han estat llançades. Ell mateix es defensa de l’acusació de catalanista. Vindica, en definitiva, l’ús del català en la vida de l’Església.

ACC, Prot. N. 5264/29, original mecanografiat, amb subratllats del cardenal prefecte, que indicarem en cursiva. Porta el registre de 21 de març de 1929 i l’anotació “*Riservata*”.

ADU, Bisbe Guitart, caps 2 (*correspondència amb el metropolità: Directori militar, II República*), còpia dactilografiada.

AHAT, Francesc d’A. Vidal i Barraquer, (*Correspondència amb la Congregació del Concili 1923 i 1928*), caps D2 13, còpia dactilografiada.

MEMORIAL RESERVADO
sobre la actitud del Clero
frente al problema catalán.

Al Emmo. y Rdm. Señor
Cardenal Donato Sbarretti
Roma

Emmo. y Rdm. Señor

En la carta que tuve el honor de remitir a Vtra. Eminencia Rdma., como Prefecto de la Sagrada Congregación del Concilio, con fecha 26 de Enero último, cumplí el deber de contestar en forma oficial la venerada circular de esa S. C., del día 4 del propio mes. Ni podía decir menos, ni creí conveniente decir más, dada la naturaleza del documento.

Pero el asunto es tan grave, y de tal manera lastiman mi corazón las calumnias que con fines políticos se han levantado contra el Clero de

Cataluña, que estimo ser necesario salir en defensa de la verdad, *contra las insidias de los que pretenden comprometer la autoridad y prestigio de la Santa Sede en la desgraciada política española [frases senyalades lateramentl amb llapis de color per la Congregació del Concili]*

Tiene esta exposición un carácter puramente confidencial: Vuestra Eminencia hará de ella el uso que tenga por conveniente. Sin presunción puedo hacer constar, que escribo con especial conocimiento de causa; pues me son bien conocidos, no menos que la gran Metrópolis barcelonesa, los últimos rincones de las montañas catalanas.

CONSIDERACIONES PERSONALES

Nací en Barcelona y residí constantemente en ella hasta mi promoción al Episcopado. Ejercí en aquella Diócesis sucesivamente los cargos de provisor (Oficial) y Vicario General durante los pontificados del Emmo. Cardenal Casañas, y de los Rdmos. Obispos Laguarda y Reig, éste después Cardenal Arzobispo de Toledo.

Llevo ocho años y medio en esta Sede de Urgel. He recorrido una a una las 411 parroquias, enclavadas gran parte de ellas en la cordillera pirenaica, que me corresponde en una [f. l] extensión casi de 200 kilómetros.

Ni en mi vida seglar, ni mucho menos, si cabe, como sacerdote, intervine jamás en la política, ni manifesté simpatía especial por ningún partido. Siendo Vicario General del Obispo Reig, de grata memoria, hube de mediar alguna vez, usando del prestigio que para el caso me daba el ser hijo de Barcelona, para contener extralimitaciones de ciertos elementos avanzados del catalanismo.

Huelga decir que, elevado a la dignidad episcopal, me consideré todavía más obligado a guardar esta absoluta independencia de todo partido.

Ello no obstante, en las esferas oficiales soy tenido por separatista.

No ha mucho tiempo, en una reunión de autoridades de la provincia de Lérida (a que pertenece esta ciudad), entre quienes se hallaba el Rdm. Prelado de aquella Diócesis, el Sr. Presidente de la Audiencia se permitió decir que el *Palacio de Urgel* es un foco de separatismo... y que de *ello tenía prueba* documental. *Fue preciso que levantara su voz el Sr. Obispo, para advertirle respetuosamente que un Magistrado no debía lanzar esas acusaciones, sin conocer al acusado, ni hablar con tanta ligereza de la prueba documental [assenyalat amb llapis de color al costat del text]*

Tengo conciencia de haber cumplido siempre religiosamente mis deberes de ciudadano, en relación con el sagrado carácter episcopal. He guardado a las Autoridades civiles las debidas consideraciones. He hospedado en mi palacio a Su Majestad el Rey (que Dios guarde), y en di-

ferentes ocasiones a los Capitanes Generales de esta Región. Al dar éste el golpe de Estado que inició el nuevo régimen en España, presté mi adhesión como los demás Prelados de la provincia, conforme justifico en la carta dirigida a la Sagrada Congregación.

¿Por qué, pues, soy tildado de separatista? Tal vez por predicar a mis diocesanos en su propia lengua, que es también la mía; tal vez por haberme abstenido de firmar ciertos documentos, o de figurar en públicas manifestaciones de adhesión a la política del Directorio, o a la persona del Jefe del Gobierno. Sin duda también por haber protestado, cuando ha sido menester, contra agravios inferidos por otras Autoridades a la Eclesiástica [paràgraf tot ell remarcat lateralment amb llaips de color]

Salvo los pocos actos de esta naturaleza que he debido realizar, siempre exclusivamente en defensa de los derechos de la Iglesia, nunca por razón alguna política, no he tenido otro choque con las Autoridades de la Nación. No porque esté conforme con la actuación del Gobierno que hoy rige; sino porque he sabido guardarme, como es debido, que, claro está, puedo tener como otro cualquiera ciudadano [f. 2]

ESTADO POLÍTICO DE CATALUÑA

En mi concepto la actuación del Gobierno, digna de aplauso por el restablecimiento del orden social, y otros particulares que no es del caso enumerar, merece los más severos calificativos en sus relaciones con Cataluña y con la Iglesia. Con Cataluña, por la política de persecución que desplegó desde su encumbramiento al poder; que no ha servido sino para encender odios y robustecer de modo formidable el separatismo. Con la Iglesia, porque, bajo capa de un aparente respeto, no ha buscado otra cosa que poner a contribución su fuerza moral para mezquinos fines políticos.

Cataluña fue el punto de apoyo del General Primo de Rivera, al dar el golpe de Estado de 13 de Septiembre de 1923. Barcelona, con su obispo Dr. Guillamet al frente, le hizo una despedida ovacional cuando salió para Madrid a encargarse del Gobierno.

Pocos días después recibía Cataluña los primeros agravios a pretexto de la represión de separatismo.

En el Real Decreto de 18 de Septiembre de 1923, se disponía lo siguiente:

“No se podrá izar ni ostentar otra bandera que la nacional... en lugar alguno, sin mas excepción que las Embajadas... u otros Centros pertenecientes a naciones extranjeras”.

“Las señeras, pendones y banderas tradicionales e históricas,... la del Instituto de Somatenes, Gremios, Asociaciones y otras que no tengan ni se les dé significación antipatriótica, podrán ser ostentadas en ocasiones y lugares adecuados, sin incurrir en penalidad alguna”

“El expresarse o escribir en idiomas o dialectos, las canciones, bailes, costumbres y trajes regionales *no son objeto de prohibición alguna*; pero en los actos oficiales de carácter nacional o internacional no podrá usarse por las personas investidas de autoridad otro idioma que el castellano, que es el oficial del Estado español; *sin que esta prohibición alcance a la vida interna de las Corporaciones de carácter local o regional*, obligadas, no obstante, a llevar en castellano los libros oficiales de registros, actas...”.

La interpretación que en la práctica se ha venido dando a este Decreto, con más o menos crudeza según las circunstancias del momento, ha sido diametralmente opuesta a su letra, y pone en evidencia el espíritu del Gobierno respecto de Cataluña y de la Iglesia.

Se permitieron desde un principio, y siguen permitiéndose, aun en los actos oficiales más solemnes y como simple elemento decorativo, las banderas de todos los países de la tierra: mientras se persiguen con saña, rayana a veces en estupidez, *las cuatro barras* de la tradicional bandera catalana y del escudo regional: que al fin y al cabo continúan formando [f. 3] como símbolo de esta región, uno de los cuarteles del escudo de España. Adviértase que es bien distinta de esta enseña tradicional, la moderna bandera separatista.

Se ha molestado a las Asociaciones religiosas (prescindamos de las demás), porque en sus banderas, señeras o pendones, algunos de ellos muy antiguos, y siempre anteriores al citado Decreto, figuraban en una u otra forma las cuatro barras; obligándoles a suprimirlas, o a añadir una cinta de determinadas dimensiones con los colores nacionales.

No son objeto de prohibición alguna, según el decreto los trajes regionales; y se persiguieron sin piedad las *caputxes*, con que las niñas cubrían modestamente sus cabezas en los actos religiosos, restableciendo así en las ciudades (desde algún tiempo antes del actual régimen político) la típica indumentaria de las mujeres para su asistencia a la iglesia, en el campo y montaña catalana. Llegóse en Barcelona al extremo de conminar con multa por este concepto a los padres de familia y aun a los encargados de las iglesias que admitieran las doncellas así cubiertas.

El repetido Decreto permite textualmente *el expresarse o escribir en idiomas o dialectos regionales*, imponiendo sólo la obligación de usar la lengua oficial, o castellana, a las personas investidas de autoridad, *en los actos oficiales de carácter nacional o internacional*. Contados días habían transcurrido, cuando empezó la persecución, que no ha cesado, con-

tra el uso de la lengua catalana en la predicación de la divina palabra, en la enseñanza del Catecismo, en los ejercicios de piedad, y en las publicaciones religiosas que se reparten en los templos.

Yo mismo hube de reprimir en términos violentos la audacia del Comandante Militar que gobernaba entonces esta ciudad, quien me recriminó destempladamente por oficio, el domingo 30 de Septiembre de 1923, por haberse repartido en la iglesia Catedral unos impresos de propaganda antiblasfema redactados *en catalán*, que eran sólo fragmentos de una alocución de Su Santidad Benedicto XV. Pretendía además dicha Autoridad que se redactase en castellano, y se presentase a la previa censura militar, la *Hoja Dominical* que se reparte todas las semanas, y contiene el Santo Evangelio con un breve comentario, y otros textos o avisos de carácter exclusivamente religioso. ¡Toda la fuerza de su argumentación estribaba en el supuesto, que al fin *expressis verbis* manifestó en la discusión, a saber, que *la Iglesia es del Estado!*

Las denuncias que en estos cinco años han sido objeto, por razón del idioma, las personas y entidades eclesiásticas de Cataluña, no tienen cuenta. La monstruosidad de algunas de ellas es incomprensible.

Merece especial mención la formulada contra el Emmo. señor Cardenal Arzobispo de Tarragona por el Coronel que, en representación de la Autoridad Militar, asistió al acto inaugural del curso académico de 1925-1926 de aquella Universidad Pontificia [*f. 4*]

Ni una sola palabra se pronunció en lengua vulgar, castellana o catalana: todo, absolutamente todo, se hizo en latín, hasta la fórmula ritual de declarar abierto el curso, según es costumbre en aquella Universidad.

Otra cosa debió parecerle al Sr. Coronel; y escandalizado de que en acto oficial y tan solemne *se usara la lengua catalana*, y apremiado según parece por sus inmediatos Superiores, formalizó la denuncia que fue elevada a la presidencia del Consejo de Ministros.

El Jefe del Gobierno, sin más averiguaciones, dirigió al Sr. Cardenal una carta *insolente y amenazadora* [*subratllat per la Congregació del Concili*] en los mismos términos con que la hubiera podido dirigir al último Alcalde pedáneo.

Evidenciada la falsedad de la denuncia, en virtud de una información de testigos de calidad que se hizo en la Curia del Arzobispado, el Jefe del Gobierno dio sus excusas al Sr. Cardenal, y le reiteró su amistad, bien que lamentando que en dicho acto no se pronunciaran cuando menos algunas frases patrióticas.

Nada diré, para no salir de mi esfera, del sinnúmero de atropellos que en el orden civil se han cometido, a pretexto de reprimir el separatismo, o lo que el Gobierno entiende con este nombre, que es toda demostración de afecto a Cataluña. Vivimos en tal ambiente de fanatismo político, que (como suele ocurrir en semejantes ocasiones), quien acusa al prójimo de

separatista, *arbitratur obsequium se praestare Caesari*. Y efectivamente es así: pues cualquiera acusación de este género, por absurda que sea, basta para enaltecer al más infame acusador, y hundir al ciudadano más honrado.

Para colmo de desdichas, el jefe del Gobierno ha tenido la pretensión de monopolizar el patriotismo, lanzando el anatema de antipatriota a todo aquél que no se adhiere incondicionalmente a su política. Sí no con expresas palabras, a lo menos implícitamente en todos sus actos y manifestaciones, ha querido identificar a España con el Directorio Militar y con el Gobierno que ha venido a sucederle; haciendo recaer con ello *sobre España* toda la odiosidad del nuevo régimen en sus relaciones con Cataluña.

En nombre de la bandera española se persiguen la bandera y escudo catalanes. En nombre de la hermosa lengua de Castilla, oficial del Estado, se persigue la peculiar de nuestra región. En nombre de la que llaman PATRIA ÚNICA E INDIVISIBLE, se persigue la que llamamos *Patria chica*; expresión que, lejos de saber a separatismo, importa por el contrario un virtual reconocimiento de la *Patria grande*, integrada por las regiones hermanas, como miembros todos de la gran familia española.

Salta a la vista que, en estas circunstancias, la cordialidad [f. 5] entre Cataluña y el Gobierno es imposible. *En vez de cordialidad, hay en gran parte del pueblo catalán, sobre todo en la juventud, verdadero odio al Gobierno; y como el Gobierno ha hecho su particular política en nombre de España, de su lengua oficial y de su bandera. El odio alcanza a la bandera, a la lengua y a la Nación, dando lugar inevitablemente al separatismo [text remarcat laterlament amb llapis de color]*

Este sector político (muy diferente del legítimo regionalismo o catalanismo, como diferente es su bandera) estaba reducido, antes del 13 de Septiembre de 1923, a unos pocos espíritus exaltados; y sus aspiraciones eran tenidas por las personas sensatas, como utópicas.

Al sobrevenir el nuevo régimen, con una política de atracción y de condescendencia con los legítimos anhelos de Cataluña, se hubiera contenido fácilmente su avance. La persecución, en cambio, lo ha robustecido de tal manera que, por desgracia, no parece ya improbable, lo que seis años atrás calificábamos de desvarío [text assenyalat amb llapis]

Éste es el verdadero estado de Cataluña: doloroso cuanto se quiera, pero de una aplastante realidad.

ACTITUD DEL CLERO

¿Cuál ha sido la actitud del Clero catalán en esta contienda?
En medio de tanto apasionamiento, es humanamente imposible que

no haya habido alguna extralimitación, alguna imprudencia, tal vez alguna falta digna de mayor correctivo. Pero, dejando aparte casos aislados, cabe afirmar que el Clero de Cataluña, en general, ha ajustado su conducta a las normas constantes de la Iglesia en esta materia.

Aún sintiéndose doblemente legitimado por los agravios inferidos a la región, y más todavía por la intromisión del poder civil en el orden religioso, ha sabido guardar, en general, la independencia propia de su sagrado ministerio, sin comprometerse por ninguno de los bandos.

La mejor prueba de ello la han dado sus mismos adversarios, quienes, no obstante desplegar en todas partes un celo digno de mejor causa *ut caperent in sermone*, apenas han podido probar cargo alguno en las denuncias o procesos que han intentado.

Han debido limitarse a acusar o calumniar, confiando que algo queda. Han interpretado farisaicamente las palabras y acciones más intachables, calificándolas de *solapadas* y *tendenciosas*. Han lanzado las acusaciones más infames contra el Clero catalán en general, cuando han visto que no podía *concretarlas* [*afegitó a mà*] en ningún individuo en particular.

Hase dicho y repetido públicamente por el Jefe del Gobierno [*f. 6*] *que buena parte de la propaganda separatista se hacía en la Iglesia: en el pulpito y en el confesonario. Se ha acusado a los sacerdotes catalanes (como si fuera entre ellos cosa corriente) de abusar sacrílegamente del sacramento de la penitencia, imponiendo a los penitentes la obligación de confesarse en catalán.* Se han denunciado nuestros Seminarios como focos de separatismo. Se ha supuesto que en la predicación de la divina palabra, y aún en la enseñanza del Catecismo, se mezclan temas políticos, y se hace propaganda revolucionaria contra España, en forma más o menos *solapada* y *tendenciosa*. Todo se ha dicho, pero nada se ha probado [*fragment remarcad a llapis*]

Lo único cierto, que no necesita pruebas, es que el Clero catalán, atento únicamente a las normas de la Iglesia y al bien espiritual de los fieles, ha mantenido el derecho tradicional de enseñar el Catecismo y predicar la divina palabra en la lengua regional, sin admitir cambio alguno por razón del nuevo régimen imperante.

Si el Clero de Cataluña se hubiese entregado a la política del Directorio; si se hubiera suscrito al periódico LA NACIÓN, órgano oficioso del Gobierno; si se hubiera afiliado al nuevo partido llamado de *Unión Patriótica*, y tomado parte activa en sus mítines, y en los homenajes, hoy tan frecuentes, a las altas personalidades de la situación; si hubiera puesto el catecismo y la predicación al servicio del Poder civil, para contribuir con ello a la obra llamada españolizadora, o descatalanizadora, que lleva entre manos; entonces el Clero catalán sería a los ojos de los gobernantes un modelo acabado de virtudes, no sólo cívicas, sino también sacerdotales.

El haber cumplido con su deber, absteniéndose sistemáticamente de toda actuación política, es lo que le ha valido la presente persecución. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam! [text remarca amb llapis de color, com les altres vegades]

FALSOS O INEXACTOS SUPUESTOS

Apuntadas las precedentes consideraciones sobre el estado político de Cataluña y la actuación de su Clero, precisa ocuparse en particular de algunos supuestos que se expresan en la venerada Circular de la S. C. del Concilio, que da motivo a este escrito.

Debo hacer ante todo formal protesta de que cuanto diga de la inexactitud de estas suposiciones, o en orden a su rectificación, no ha de afectar en lo más mínimo el incondicional acatamiento con que rindo mi voluntad y juicio a la definitiva resolución de la Santa Sede. Se trata simplemente de hechos alegados por terceras personas, a mi entender falsos o tergiversados, que, por ser base de trascendentales disposiciones eclesiásticas, creo necesario aclarar.

SI UNA SOLA FRASE O PALABRA DE CUANTAS ESCRIBA, O ANTES HE ESCRITO, PARECIERE MENOS RESPETUOSA A LA SAGRADA CONGREGACIÓN [f. 7] TÉNGASE DESDE LUEGO POR RETIRADA [*fragment senyalat amb llapis vermell*]

1. Supónese que en Cataluña hay quien pretende que la enseñanza catequística en las iglesias debe darse solamente en lengua catalana, aun a los hijos de familias castellanas.

Nunca los Obispos catalanes han dado disposición en este sentido, ni creo que nadie haya sostenido esta teoría.

El acuerdo de la Conferencia Provincial de 1921, ratificado en 1928, según el cual debe enseñarse el Catecismo en la lengua del hogar, se refiere expresamente a los *Colegios*, no porque otra cosa debiera hacerse en las iglesias, sino porque en los Colegios, sobre todo de Religiosas, es donde se introducía el abuso de enseñar las primeras oraciones en idiomas extranjeros, y se enseñaba todo el Catecismo en castellano, sin atender a la lengua familiar de los alumnos. Es doloroso hacer constar que esta última práctica continúa, a pesar del reiterado acuerdo episcopal, y los prelados han debido disimular para evitar perversas interpretaciones.

Ocurre que prácticamente son pocos, aún en Barcelona, los niños de habla castellana que acuden al Catecismo parroquial. Los hijos de familias acomodadas, que son las que mejor conservan el idioma, aprenden la doctrina en los Colegios. Los de familias obreras procedentes de otras

regiones, si han nacido en Barcelona o llevan en ella largo tiempo de residencia, obligados a alternar continuamente con los catalanes de su misma condición, que no hablan el castellano, fácilmente se habitúan al catalán y llegan a hablarlo como los naturales del país.

Durante este período de transición, en que el niño hace una informe amalgama de una y otra lengua, es imposible determinar a punto fijo qué texto le ha de ser más expedito. Hablo por experiencia propia, por haber ejercido el ministerio catequístico en los barrios extremos de Barcelona, donde abundan esas familias obreras procedentes de diferentes puntos de España.

Sucede, pues, en la mayoría de los casos, que el Párroco o catequista opta por enseñarles el texto catalán, porque ésta es la lengua que en definitiva hablarán aquellos niños, si continúan en Barcelona como suele ocurrir.

Es posible que algún Párroco menos celoso, para simplificar su labor, no haya atendido particularmente a algún niño, que en realidad debiera aprender el texto castellano, y se ha limitado a enseñar el catalán, que corresponde a la casi totalidad. Será una deficiencia personal, que fácilmente puede corregirse; no una práctica general, que se haya jamás admitido como conforme a derecho.

2. Supónese que en el Catecismo y en la predicación se usa en Cataluña una nueva lengua (catalán moderno) que, a excepción de unos pocos, ni los mismos catalanes entienden [f. 8]

Respecto del Catecismo, basta abrir el libro para convencerse de lo contrario,

En cuanto a la predicación, el supuesto se referirá, a lo sumo a un número contadísimos de predicadores, que *sean de aquellos pocos* catalanes que entienden esa lengua de nuevo cuño. La inmensa mayoría de los sacerdotes de Cataluña, sobre todos los Párrocos rurales, no pueden venir comprendidos en este tan limitado número; y si no entienden la nueva lengua, mal podrán usarla en la predicación.

La verdad es que el tal catalán moderno no existe. No hay otra cosa que el catalán usual, más o menos correcto, y el catalán de estilo poético o literario, como tiene toda lengua en su época de esplendor [text assenyalat laterlament amb llapis i subratllades les paraules no existe]

Los únicos cambios que en el actual renacimiento de la lengua catalán, de unos treinta años a esta parte, ha tenido el lenguaje usual, aun el familiar, han consistido en depurarlos de varios términos castellanos, cuyo uso se había introducido en las ciudades, substituyéndolos por los vocablos del antiguo y genuino catalán, que se conservan en el campo y en la montaña. No se ha creado, pues, un catalán moderno, sino restablecido en algunas voces la dicción antigua. El estilo poético y literario queda

reservado a las composiciones de su género. Si alguien lo emplea en la predicación, cae simplemente en el ridículo del *nunc non erat his locus*.

3. Supónese que los castellanos (o de lengua castellana) residentes en Cataluña nada entienden de catalán; y, por el contrario, que los catalanes, en general, entienden perfectamente el castellano.

Ambas partes del supuesto, en términos generales, son inexactas.

a) Es muy natural que los castellanos que llevan largo tiempo de residencia en Cataluña, donde constantemente se habla catalán, al fin se habitúen a la inteligencia, y aun al uso, de esta lengua; como el español que reside en Francia o en Italia se habitúa con facilidad al idioma respectivo.

Esto se verifica mucho más en la clase obrera, como arriba se dijo respecto de los niños; ya por el menor interés que tienen en conservar correcto su propio lenguaje, ya por la necesidad de alternar con personas de escasa instrucción, que hablan exclusivamente el catalán.

b) En cuanto a los catalanes, hay que sentar desde luego una distinción.

Las personas cultas, o medianamente instruidas, entienden por igual una y otra lengua.

El pueblo sencillo, en las grandes ciudades, entenderá [f. 9] el castellano en una conversación particular, ya por frecuentar la lectura de periódicos y otros impresos en esta lengua, ya por tener muchas ocasiones de oírla hablar: pero no sin dificultad seguirá el hilo de un sermón, y menos podrá aprovecharse de su doctrina y exhortaciones.

Mas en el campo y en los apartados lugares de la montaña, poco o nada se lee; ni se oye el habla castellana sino en labios de algún guardia civil o carabinero, u otro funcionario del Estado; resultando de aquí por parte del pueblo un desconocimiento casi absoluto del idioma oficial.

No creo apartarme de la realidad al afirmar que un sermón predicado en castellano en estas parroquias rurales aprovecharía lo mismo que si se predicara en italiano en una iglesia del centro de Barcelona. En uno y otro caso los fieles cogerían palabras y frases sueltas, mas no entenderían el sermón [paràgraf remarcad al costat amb llapis de color]

4. Supónese que los fieles de lengua castellana residentes en Cataluña se hallan absolutamente desatendidos. Tampoco es cierto.

En las capitales de provincia, donde es mayor el número de forasteros, no faltan iglesias donde se predica en una y otra lengua, y aun algunas hay en que prevalece el castellano.

Así ocurre prácticamente en Barcelona. Es cierto que en las parroquias de los barrios extremos, hasta ahora, se ha hecho todo en catalán, porque la inmensa mayoría de los feligreses son obreros que no hablan otra cosa; y aun los forasteros, como antes se ha dicho, están habituados

a la lengua del país. Pero en las iglesias del centro de la capital, el tanto por ciento de sermones en castellano, es indudablemente mucho mayor que el correspondiente al número de fieles de esta lengua.

Refiriéndonos concretamente a la predicación cuaresmal, basta ver la interminable lista de Ejercicios espirituales *abiertos*, para diferentes clases de personas, que en estos últimos años se publicaba en los periódicos de Barcelona al empezar la santa Cuaresma. Eran aproximadamente en igual número los que se daban en castellano y en catalán, además de los especiales para extranjeros, en francés, inglés, alemán e italiano.

En poblaciones menos importantes, donde los castellanos son en número relativo y absolutamente pequeño o insignificante, no ha lugar a predicación especial para ellos; sobre todo teniendo en cuenta que ese personal advenedizo, y muchas veces flotante, no es el que más frecuenta la iglesia. Si alguno de ellos quisiera aprovechar, y no entendiera bastante el catalán, no se negaría el Párroco a explicarle particularmente lo que le conviniese. ¡Qué consuelo sería para nuestros buenos sacerdotes ver a esos funcionarios del Estado, que tal vez no cumplen con la Iglesia, o a esos obreros venidos de otras regiones de España, que son a veces la desmoralización de los pueblos, acercándose devotamente a su pastor, como los discípulos del Divino Maestro, para que les explicara lo que no hubiesen comprendido de la sagrada predicación! [f. 10]

Es fuerza reconocer, hablando con sinceridad, que las quejas o protestas de que no se predique en castellano, no proceden de fieles de esta lengua, que echen de menos el pasto espiritual, sino de otras personas a quienes sólo interesa la predicación como medio de divulgar en Cataluña el idioma oficial de España [fragment senyalat també amb color]

5. Supónese, por último, ser antigua costumbre de Cataluña el predicar en lengua castellana, los triduos, novenarios, panegíricos, etc., es decir, todos los sermones menos la explicación dominical del santo Evangelio.

La simple lectura de los documentos relacionados en el ANEXO que acompaña este memorial pone en evidencia lo contrario.

Es cierto que hubo épocas en que, por imposición del poder civil, por ocupar Sedes de esta Provincia Obispos forasteros, y sobre todo por espíritu de vanidad en los predicadores y en el pueblo, se introdujo más de lo conveniente la lengua castellana en la predicación.

Contra este reprobable espíritu de los predicadores, más celosos de su personal ostentación que de la salud de las almas, y contra esa necia vanidad de los pueblos, que preferían (aunque nada entendiesen) las mentadas ampulósidades de la retórica, a la verdad y sencillez evangélica, levantaron su voz la mayor parte de los Obispos en los Concilios Provinciales Tarraconenses, dictando aquellas terminantes Constituciones, que

se reproducen en el anexo y que han sido base de tantas otras disposiciones similares publicadas hasta nuestros días.

Es cierto también que, llevados algunos pueblos rurales de ese mismo espíritu de vanidad, conservaron hasta principios del presente siglo la costumbre de que [*se*] predicase en castellano el sermón de la *Fiesta Mayor*; es decir el panegírico del santo Patrón del lugar.

Pero tal costumbre era considerada como una ridiculez por las personas sensatas, que sabían muy bien cuán escasa era, en la generalidad de los pueblos, la inteligencia de la lengua castellana.

El que esto escribe recuerda muy bien cómo se fustigaba el abuso de predicar en castellano, en la cátedra de Oratoria sagrada del seminario de Barcelona, allá por los años 1890-1895, cuando el moderno catalanismo estaba todavía por nacer.

Es cierto finalmente, que en Barcelona y en algunas otras ciudades de Cataluña, donde es más entendido el castellano, se predicaban asimismo en esta lengua, hasta principios del siglo actual, otros sermones, triduos o novenarios que después han venido a hacerse (no todos) en catalán, por desearlo así la generalidad o totalidad de los fieles.

Muy conforme parece esto al espíritu y disciplina de la Iglesia; no faltando, como no falta, la conveniente predicación para los oyentes de habla castellana [*f. II*]

Este espíritu y disciplina es el que admirablemente resume la S. C. del Concilio, en la referida carta circular de 4 de Enero del corriente año, al decir que en la predicación de la divina palabra debe usarse aquella lengua *qua fideles loquuntur vel quam saltem percipiunt*. Donde parece sentarse una regla y admitirse una excepción: la regla es que debe predicarse en la misma lengua que hablan los fieles, la excepción (cuando especiales circunstancias lo exijan o lo aconsejen), que puede predicarse en otro idioma, a condición de que, *por lo menos*, sea entendido por los oyentes.

Si, pues, los fieles hablan catalán, y quieren que en esta lengua se les predique, no hay porque separarse de la regla, aun suponiendo que en las capitales de provincia y demás ciudades principales de Cataluña, el pueblo entendiera sin dificultad el castellano. Es evidente que, por regla general, no ha de prevalecer la voluntad de unos pocos, a veces muy contados, forasteros (que, por otra parte, también entienden más o menos el catalán) sobre la inmensa mayoría de los naturales, que tienen derecho a que se les predique en la lengua del país.

Nadie más indicado que los párrocos, o encargados de las iglesias, bajo la autoridad del respectivo ordinario del lugar, para determinar en qué casos sea procedente aplicar la excepción y predicar en castellano. Así se estableció para la diócesis de Barcelona, donde el caso es más frecuente, en el Sínodo de 1890, bastante anterior al actual movimiento

catalán. Así se ratificó, en términos todavía más expresos, bajo el pontificado de un obispo valenciano, en el Sínodo de 1919; y así se reprodujo y generalizó, por común acuerdo de los preladados de la provincia, en la Conferencia de Enero de 1923. Véanse los textos en el ANEXO.

CONCLUSIÓN

Por lo dicho apreciará Vuestra Eminencia cuan delicada sea, por no decir peligrosa, cualquiera innovación que sobre el particular se haga en los actuales momentos.

Independientemente del movimiento político, existe en nuestros días un espléndido renacimiento de la lengua y la cultura catalanas. Prueba elocuentísima fue la *Exposición del Libro Catalán*, que se celebró en Madrid el año 1927, y que mereció de los amantes de la Letras los más variados e interesantes elogios. En catalán se publican, total o parcialmente, muchas revistas científicas y literarias, y se componen y pronuncian trabajos y discursos académicos de toda clase.

Si en otro tiempo, cuando la lengua catalana se consideraba pobre de recursos, y los pueblos *prurientes auribus* iban en busca de oradores castellanos, tanto insistieron nuestros predecesores en la necesidad de predicar en la lengua del país; hoy, cuando ésta alcanza tan alto grado de esplendor, y el pueblo [f. 12] está ansioso de oír predicar en ella, ¿podemos los preladados romper la antigua tradición y contrariar el legítimo y natural sentir de los fieles, imponiendo, en términos más o menos absolutos, la predicación castellana?

Pero hay algo más grave todavía. La persecución que en nombre de la lengua oficial del Estado se viene haciendo a la nuestra regional, como antes he dicho, ha engendrado en Cataluña, particularmente entre la juventud, una positiva aversión al castellano. Como cosa contraria a la caridad, es ciertamente reprobable: pero es un hecho. Es verdadero odio (o fobia como hoy se dice), aunque sea injusto [paràgraf tot remarcad lateralment]

Y si el *odium plebis, quamvis injustum et non universale*, es causa bastante para que un Párroco, aun sin culpa suya, sea removido de su Curato, porque se considera que su ministerio será estéril y aún perjudicial, ¿podemos los preladados de Cataluña negar a los fieles el pasto espiritual de la divina palabra en la forma natural a que tiene derecho, y empeñarnos, como pretende el Poder civil, en dárselo en otra forma que muchos de ellos aborrecen?

En medio de los actuales conflictos, la Iglesia en Cataluña ha sido hasta ahora respetada, aun por los elementos menos adictos, que la han visto mantenerse firme en sus tradiciones, atenta únicamente al fiel ejer-

cicio de su ministerio, sin que en nada la hicieran variar las exigencias de la política imperante. Por desgracia, el simple rumor de próximas innovaciones en el Catecismo y en la predicación, de tal manera ha quebrantado ese prestigio ante los pocos adictos, y desorientado a los buenos, que destroza el corazón oír cómo se habla y ver cómo se escribe y siente de las más altas autoridades eclesiásticas [tot reblat al costat del text amb llapis de color]

En consecuencia me he creído obligado, Eminentísima Señor, a poner estos hechos en su elevado conocimiento. Si en ello me he excedido, reitero mi anterior manifestación de que se tenga por no escrito cuanto pareciere menos respetuoso o procedente.

Con sentimientos de profunda sumisión y reverencia a la Santa Sede, quedo de Vuestra Eminencia Rdma., devotísimo servidor,
que besa su sagrada púrpura [f. 13]

[signat i rubricat] † Justino, ob.de Urgel

Seo de Urgel, 5 de marzo de 1929.

Hi ha un al·legat: “ANEXO, Antecedentes sobre el uso de la lengua en la predicación, en la Provincia Eclesiástica Tarraconense”, datat a la Seu d’Urgell, 5 de març de 1929, 15 folis, mecanografiats: ADU, *Bisbe Guitart 2 (correspondència amb el metropolità: Directori militar, II República)*.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 11

Carta del bisbe Comellas al cardenal Bisleti. Solsona, 8 de gener 1929.

Carta de l'administrador apostòlic de Solsona, Valentí Comellas, al cardenal Gaetano Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris, en contestació de la circular d'aquesta Congregació, del 21 de desembre de 1928. És principalment una defensa del seu clergat i del seu seminari davant de les acusacions d'un catalanisme antiespanyol.

ACEC, Fondo Seminari, Spagna, 14/29, original mecanografiat. Conté anotacions laterals de la mà del cardenal prefecte. Hi ha un subratllat que el posem en lletra cursiva.

Obispado de Solsona
8 de Enero de 1929.
Emmo. Sr.

Recibo con la mayor veneración y respeto, a la vez que con rendida sumisión y obediencia la comunicación del 21 de Diciembre próximo pasado bajo Prot. nº 210/24, que esa S. Congregación de Seminarios se ha dignado mandarme. Verdaderamente es en Cataluña algo delicado el amor a la patria chica y a la propia lengua, pero, gracias a Dios, el clero tiene bastante prudencia para no llegar a este apasionamiento culpable. Los enemigos de la clase sacerdotal para dañar a los sacerdotes buenos, sabiendo la facilidad con que son admitidas sus denuncias por los poderes públicos, los acusan de SEPARATISTAS. Algunas veces ha sucedido esto en esta diócesis, y siempre después de un diligente e imparcial examen para depurar la verdad, han resultado calumniosas las denuncias, y con la particularidad que casi siempre se acusa a los más celosos del bien de las almas. Respecto del Seminario, por el cual tan laudable y justamente se interesa esa S. Congregación, tengo la satisfacción de poder manifestar que lo tenemos completamente alejado de estas luchas. El Director general y los directores espirituales, del mismo son sacerdotes piadosos e ilustrados y completamente indiferentes a estas cuestiones. Los Profesores, si bien sentirán este natural amor, pero no hay ni uno que sea apasionado, ni se discute sobre este particular, ni entra en el Seminario clase alguna de periódicos, exceptuada alguna vista de solo carácter religioso y misional. Y como una prueba de lo que acabo de decir, quiero que conste que desde el año 21, y por lo mismo mucho antes del régimen

actual de España, se me entregó la cantidad (3.000 pesetas) para una obra de cultura. La destiné a la fundación permanente, depositada en la Caja Diocesana, para que de los intereses se formasen dos lotes: uno para el sacerdote que mejor celebrase la Santa Misa, y el otro para el alumno del Seminario que mejor escribiese y hablase la lengua castellana, que es la oficial y que se cumple cada año. Se ve, pues, que aunque amemos nuestra lengua vernácula no sentimos aversión ni a la lengua ni a la nación española.

En lo relativo a un *Seminario Central de Cataluña, como un ideal me parece muy bien, pero como cosa práctica lo juzgo no sólo como irrealizable por ahora, sino también de muy discutibles consecuencias* [subratllat amb llapis de color] Así, dócil a la conferencia a que nos convoque nuestro dignísimo Metropolitano, Emmo. Sr. Cardenal Vidal, y con la mayor buena fe y recta intención nos ocuparemos de tan interesante proyecto.

Por lo demás tenga la seguridad esa S. Congregación que procuro cumplir lo que se me ordena y vigilaré con la mayor diligencia para que tanto los sacerdotes como el Seminario vivan alejados de éstas y sólo se inspiren en el celo de Dios y salvación de las almas.

Con sentimientos de la mayor veneración, y con vivos votos de toda suerte de felicidades y bendiciones del cielo me es muy grato repetirme su mas adicto [*sic*] y humilde súbdito.

† Valentín, Obispo [*signat i rubricat*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 12

Carta llatina del bisbe Vila al cardenal Lauri. Girona, 12 de gener de 1929.

Carta llatina del bisbe Josep Vila al cardenal Lorenzo Lauri, penitencier major del Tribunal de la Penitenciaria Apostòlica, en contestació de la circular d'aquesta Congregació del 16 de novembre de 1928. Monsenyor Vila diu que no coneix que hagin hagut abusos en la seva diòcesi en l'administració del sagrament de la Penitència per part de sacerdots catalanistes. Explica també que ha donat a conèixer aquella circular de la Penitenciaria Apostòlica al seu clergat i les mesures que ha adoptat per vigilar eventuals abusos en la confessió. Es refereix igualment a les arts dels catalanistes per assolir llurs objectius i llur presència a Girona.

APA, Tomo XCII/49a, N. 1784/28, original autògraf.

EL OBISPADO DE BARCELONA

(Hispania) 12 Ianuarii 1929.

Eminentissime ac Rvdme. Domine mihi obserbandissime:

Quod in litteris V. E. R. die 16 Novembris 1928 datis (N. 1784/28) continebatur, sacerdotes non paucos poenitentibus imposuisse obligationem, nomini proprio loci sermone confessionem faciendi, ego quidem adhuc non audieram. Audieram aliquos politici studii praeiudicio nativam linguam adhibere ubi oportet et ubi non oportet, affectate, non sincere: renuere usum linguae castellanae quantum possunt: tendere ad huius exclusionem a concionibus, orationibus, lecturis, canticis, culto religioso universo: omnem capere occasionem seradendi fidelibus, ut libros pios catalanos et non castellanos adhibeant, ut ad conciones, spiritualia exercitia et alia, quae dentur lingua castellana, non concurrant: demum excessos crebros circa linguarum usum committi; adeo ut Potestatis saecularis suspiciones et generale excitatae fuerint.

Eveniunt autem haec et alia quae a studio politico nascuntur, ut plurimum, in maioribus oppidis; magis in civitatibus, maxime in illa magna urbe Barcinona.

Excessum hunc vere incivilem et sacrilegum non audieram.

Et quidem acceptis litteris cogitabam qua via, quo modo fidelius et

efficacius iussa perficerem, ordinationes ferrem. Morabatur me nonihil timor ne, si res clero quasi per modum promulgationis cuiusdam communicaretur, murmurationes, et adeo indignationes et irae excitarentur absque ullo investigationes fructu. Interea audio (imo lego in publicis foliis) in vicinis Dioecibus clero congregato intimator V. E. R. litteras.

Tandem ego ipse per me clero civitatis ad spiritualem secessum congregato litteras legi, [?] de officio sanctissimo; commandata simul cura maxima, cautela, silentio, ne res in publica folia transiret, sine cello bono fructu, cum multa materia exercitationis et turbationis.

Nam in universa materia huius politici studii, huius infirmitatis et calamitatis quam patimur, ego quidem ita sentio: ad remedium mali silentium, ad eius incrementum et irritationem voces et clamores magnifice conferre. Nihil magis amant, nihil magis cupiunt catalanistae, quam ut de re quomodocumque disputatur, loquatur, scribatur in publicis foliis.

In Dioecesi universa, quoad rurales paroecias censeo vix posse occurrere adiuncta dennunciati excessus, ubi populus pone sine exceptiones linguam loci propriam loquitur; sed candide, sincere, absque ullo spiritu secessionis aut separationis a reliqua Hispania.

Quoad maiora oppida, ubi ille spiritus odii et separationis ab Hispania, adhibito, quasi praecipuo instrumento, usu linguae affectato, fovetur; ubi ideo possibilis est dennunciati excessus occasio; si litterae S. Poenitentiariae clero publicentur, censeo parcum aut nihil me profecturum; murmurationes illas, quas antea dixi, et querelas (in plerisque affectatas et hypocritas, quasi per calumniam accusati fuerint) timendas.

Melius igitur existimavi sacerdotibus electis, prudentibus, spiritu Dei plenis, catalanis quidem, sed a politico studio liberis et adeo illud detestantibus, ministriorum causa Dioecesim frequenter peragrantibus, iniungere ut aures ubique arrigant, et si quid tale audierint, pro monitione, correptione, poena, ad me deferant.

Quod si casus aliqui altiora remedia postulare videbitur, S. Poenitentiarium opportune docebo.

Frusta quaeque et ego E. V. R. a Deo adprecans, V. E. R. S. P. deosculor, meque profiteor

E. V. R.

Humilissimum et addictissimum

† Josephum Episcopum Gerundensensem

Emo. ac Rvmo. D. D. Cardinali
Maiori Poenintentiario

Romam

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 13

Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti. Girona, 4 de gener de gener de 1929

Carta del bisbe Josep Vila al cardenal Gaetano Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris, en contestació de la circular d'aquesta Congregació del 21 de desembre de 1928. El doctor Vila està d'acord amb les disposicions de la Santa Seu, de les quals en fa grans elogis i manifesta que les farà aplicar al seu seminari. Denuncia els excessos del catalanisme, del separatisme que conlleva i de l'odi que inculca envers Espanya, i aquelles institucions al servei de les idees d'aquest moviment, com el Foment de Pietat Catalana i la seva Obra del Culte.

ACEC, Fondo Seminari, Spagna, 14/29, original mecanografiat. Els subratllats de l'original són expressats en lletra cursiva. Conté anotacions laterals de la mà del cardenal prefecte.

EL OBISPO DE GERONA
Gerundae 4 Ianuarii 1929

Emo. ac Rvmo. D. D. Cardinali S. Congregationis de Seminaris et Universitatibus studiorum Praefecto - Romam.

Eme. ac Rvme. Domine mihi observandissime:

Acceptas V. E. R. litteras die 21 Decembris 1928 datas (Prot. n.210/24) Rectori, Superioribus et Professoribus Seminarii legi et intimavi, et quod saepe antea mea sponte et auctoritate monueram, nunc quasi denuo Istius S. Dicasterii nomine et auctoritate inculcavi, praecepi [subratllat lateral amb llapis de color vermell fet a la Congregació per als Seminaris] cavendum scilicet ne corda aut Professorum aut alumnorum aliquod odium occupet vel aversio a lingua et natione Hispanica; ne quis pessimo et condemnabili studio secessionis aut separationis a reliqua Hispania rapi se sinat; ad ea vitanda et avertenda mala maxime referre ut lingua hispanica aestimetur addicatur, exerceatur, adhibeatur, sine repuagnantia, cum amore.

Digitum posuit in vulnere (uti dici solet) iis praescriptis Istud S. Dicasterium. Nam ex una parte revera usus linguae est praecipuum instrumentum quo pessimum illud studium catalanismi odii et aversionis ab Hispania fovetur et propagatur; est tamquam pabulum illius ignis

[*subratllat lateral*] tamquam aer illius pestilentiae. Ex altera, *Seminaria* esse vera *seminaria separatismi et catalanismi* his nostris temporibus non sine aliquo fundamento quidam dixere. Sacerdotes supra quadragesimum aetatis annum paucos, infra illam aetatem non paucos, contagione illa et lue infectos lugemus. - Ego quidem, accedente ad veterem convictionem reverentia et obedientia erga Sanctam Sedem, agam diligenter ut omnia (quousque potero), *ad normam praescriptorum Istius S. Dicasterii procedant* [*subratllat lateral*]

Nunc autem, ut statim sine mora scribam, causa gravissima et urgentissima est consilium quoddam in litteris V. E. R. expressum, antehac mihi inauditum, quod me timore penitus, et adeo horrore perculit.

Consilium illud dico Seminarii Interdioecesani aut Provincialis parandi et erigendi.

Nihil tale (ut iam dixi) ante audieram. Si audivissem, profecto iam pridem sensum meum Sanctae Sedi aperuissem.

Nunc autem audiens rem supra quam cuique credibile sit timendam, dicam plane (si dicendi mihi copia conceditur) quod sentio.

Quod autem de Seminario Provinciali interdioecesano sentio hoc est: *illud fore non mali remedium aut diminutionem sed incrementum et aggravationem: nihil forsitan aptius et efficacius ad fovendum et augendum malum cuius remedium quaeritur: inter alia, quae lugemus plurima, quibus calamitas catalanismi aggravatur, hoc unum, Seminarium scilicet Provinciale, futurum longe efficacissimum* [*subratllat lateral*]

Dabo meae sententiae rationem.

Inter diversas manifestationes huius politicae passionis, aberrationis et dementiae, quae, sub nomine catalanismi, hominum mentes occupavit, pono certum studium, machinationem, diligentiam per fas et nefas affirmandi et extollendi *nomen et personalitatem* (ut ita dicam) *Catalauniae unius et unicae*, sublata ad hoc, si possibile foret, in re religiosa et ecclesiastica, dioecessum distinctione.

Hic est sensus *Operis exercitiorum spiritualium pro Catalaunia*; quod interdum potius videtur intentum sermoni et linguae fovendae quam exercitiis.

Hic sensus *Operis cultus pro Catalaunia*, curantis providere pauperes ecclesias de paramentis sacris, vasis et quibuslibet rebus ad sacrum cultum spectantibus, idque satagentis ut omnes Catalauniae Dioecesses sibi subiectas et quasi feudatarias, illo favore, habeat.

Hic sensus *Operis famosi*, quod dicitur *Fomentum pietatis catalaunicae*, quod, patientibus incredibiliter Potestatibus saecularibus, edita infinita librorum copia lingua catalaunica, perseveranter et quam efficacissime persequitur finem prorsus contrarium ei quem praescriptio 4 litterarum Istius S. Dicasterii intendit; nempe agit ut lingua hispanica exterminetur et prorsus excludatur a religione, a cultu, a precibus, a canticis.

Hic sensus cuiusdam nuntiati et adhuc non nati folii diarii, quod vult (dicit se velle) esse organum catholicismi *in Catalaunia*.

Quae omnia et singula opera non tam eo spectant ut homines catalanos ad catholicismum, ad pietatem, ad religiosum et spiritualem fervorem ducant, quam ut catholicos, pios, spirituales et religiosos ad catalanimum trahant. Et tali machinatione praeoccupata, *personalitatem Catalauniae unius et unicae* cupiunt, affirmant, aedificant, tuentur.

Ego porro reor Provinciale et interdioecesanum Seminarium fore probabiliter unum praeterea ex illis non laudandis operibus, *conspirantibus in affirmationem personalitatis Catalauniae unius et unicae, et ita foventibus catalanimum*; fore inquam *Seminarium Catalanum, et adeo Seminarium catalanismi*, multo magis quam sint nunc Seminaria Dioecesana. Quod profecto a catalanistis, utpote res ipsis optanda, magna laetitia et gaudio exciperetur; a Potestate saeculari, utpote periculosa, iusto timore et suspicione.

Nam quorum Episcoporum auctoritate illud Seminarium regeretur? quis leges et normas disciplinae statueret? quis Superiores, professores, alumnos, familiam designaret? quorum Episcoporum illi professores criterium et inspirationes sequerentur? quorum despicerent? Profecto non sequerentur eos qui magis sincere catalanimum detestantur. Et si omnium consensu Episcoporum res agenda esset, quomodo possent in unam rem utilem convenire? Quod magnifice daret locum ut, quasi effrenati, quasi laxatis habenis, animi in ardentius studium linguae et eius exclusivi usus raperentur.

Solum posset esse utile tale Seminarium si apostolica auctoritate constitueretur et regeretur. Sed hoc ipsum esset forsitan violentum et periculosum [subratllat lateral]

Quibus de causis consilium Seminarii provincialis aut omittendum omnino, aut saltem differendum, pro diuturniore et maturiore deliberatione, videbitur. Et interea vitandum Episcoporum congressum huius rei tractandae causa.

Cum autem in executionem desiderii Istius S. Congregationis in litteris (prot. n. 210/84) expressi, possibile sit ut a Metropolitano convocentur, rogo plurimum et enixe ut Ista S. Congregatio et V. E. R. dignetur Ei significare differendum quemcumque super hac re tractatum et Episcoporum conventum.

Haec plane quidem, pro rei momento et discrimine gravi, sed de cetero cum omni reverentia dixerim: paratus omnino stare mandatis, desiderii, voluntati Sanctae Sedis.

E. V. R. fausta quaeque a Deo adprecor Eique me profiteor
humillimum servom
S.V.E.R.P.D.

† *Josephus Episcopus Gerundensis [signat i rubricat]*

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 14

Carta del bisbe Vila al cardenal Bisleti. Girona, 19 de gener de 1929

Carta del bisbe Josep Vila al cardenal Gaetano Bisleti, prefecte de la Congregació del Concili, sobre la convocatòria de la conferència episcopal de la província eclesiàstica tarraconense prevista pel 9 de febrer de 1929, per tractar de la qüestió de l'erecció d'un seminari interdiocesà a Catalunya. El Bisbe demana a la Santa Seu que faci per posposar o suprimir aquesta reunió dels prelats catalans pel perill que pot suposar d'instrumentalització catalanista, en particular de la premsa escrita.

ACEC, Fondo Seminari, Spagna, 14/29, original autògraf.

EL OBISPO DE GERONA
Gerundae 19 Ianuarii 1929

Emo ac Rvmo D. D. Card. S. Congr. de Seminariis Praefecto.

Eme ac Rvme Dmne mi observandissime:

Acceptis V. E. R. litteris diei 21 Decembris 1928 (prot. n. 210/24), minima quam potui interposita mora, initio huius mensis, scripsi ad V. E. R. petens et supplicans ut conventus Episcoporum ad tractandum de Seminario interdiocesano catalano (propter causas ibi allatas) vitaretur.

Nunc iam Emm. ac Rvmm. Metropolitanus scribit quaerens num mihi placeat conventus ad diem 9 Februarii.

Timebam ego profecto hanc magnam diligentiam. Supplicabar mandatum et monitionem Istius S. Congregationis de Episcopis congregandi Seminarii provincialis causa Emo. Metropolitanus iucundissimum fuisse; et sicut me (et quoscumque catalanismum sincere reprobantes) timore et conturbatione, ita illum incredibili gaudio affecisse.

Acerbis malis conventus hic Episcoporum, nisi vitetur, redundabit. Veniet statim notitia in folia publica. Extolletur usque ad sidera a catalanistis consilium Seminarii Catalani, Sancta Sede duce et auctrice. Fient pro illo motus et clamores: excipietur ingenti animi impetu et politicae passionis furore: ciebutur turbae, excitabitur contentio. Et haec

universa, maligne quidem, sed affectata hypocrite et fecte submissione et obsequenti erga Sanctam Sedem voluntate fient. Audebunt centum Argi oculis attendere unum sit aliquis Episcopus illius furoris et enthusiasmi non participans, ut eum notent et suggillent. Demum consilium talis Seminarii quasi movum signum et vexillum novamque tesseram catalanismi stutidiosissime amplectentur. ¿Quid hac ne miserabilius?

Nota fuit anno praeterito commotio gravis occasione conventus Episcoporum, datis inopportune in publicitatem captis et non captis decissionibus circa linguae usum. Nunc quasi nullum malum illa commotio fuerit (quoniam catalanistis non malum fuit, sed magna felicitas), nihil doctiores facti; statim ipse conventus et eius causa transibit in publicitatem. Et quod primum transibit erit dissensio Episcoporum, non amplius dissimulanda, quoniam dissimulari nequit si vitanda est complicitas.

Nescio quo modo, antequam Episcopi conveniant, periodistae iam habent notitiam. Spectant quosque, persequuntur. Si quid audire possunt aut coniciere, narrant: multa pro lubitu fingunt.

Quibus de causis (fervescente adhuc politico studio et passione) molestissimum est et paene intolerabile acceptare invitationem ad conventum. Quam tamen cum reiicere nequeam, tantum in responsione ad Emm. Metropolitanum audeo dicere (et quidem ut tempus et locus detur Sanctae Sedis interventui) periculosam esse hunc frigidam tempestatem; ideo supplico ut rem in verum saltem tempus differat.

Nihil de Civili Potestate commemoro, quae timebit, suspicabitur, vigilabit, reclamabit forsitan, quasu aliquid contra se moliatur. Et ego non audeo dicere illam Civilem Potestatem iustis causis ita timendi et suspicandi carere.

Tandem differendi Episcoporum conventus (si ita S. Congregationis et V. E. R. placeret, et estimam placeat) honestissima causa videtur quod Seminaria in Hispania ad Concordatum Regimen spectare videntur, a Gubernio annuos redditus accipiunt, et ideo inconsulto Gubernio forsitan minus iustum esset de re agere.

Atram nubem unum E. V. R. verbum dissipabit, quo Emo. Metropolitanae statim significetur Episcoporum conventum differendum.

Compulsus gravissimo rei momento et periculo postulavi iam, et nunc iterum postulo, rogo, supplico instantissime; ea tamen, qua par est, reverentia.

Meliore tempore posset forsitan deliberari (non ab Episcopis provinciae congregatis) de aliquo Pontifico Semnario ad instar illius de Comillas erigendo.

Iterum atque iterum E. V. R. fausta omina a Deo adprecor neque profitea

Humilissimum servorum
S. V. E. P. D.

+ Iosephum Vila
Episcopum Gerundendem.

Emo ac Rvmo D. D. Cardinali Caietano Bisleti
S. Congreg. de Seminariis Praefecto – Romam.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 15

Carta del bisbe Perelló al nunci Tedeschini. Vic, 11 de juliol de 1929

Carta del bisbe Joan Perelló al nunci Federico Tedeschini sobre l'acte d'homenatge del clergat de Vic a Pius XI arran dels decrets emanats de Roma sobre la qüestió del catalanisme en la pastoral i als seminaris. Aquí surten també els temes de les desavinences entre el cardenal Vidal i Barraquer i el bisbe Miralles de Barcelona, així com la súplica de la concessió d'algun títol o gràcia pontificia a la senyora Concepció Vilà, vídua Rocafiguera.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 338, fasc. 4, ff. 495-496v., original autògraf.

EL OBISPO DE VICH
11, VII, 29

Excmo. y Rdmo. Sr. Dr. D. Federico Tedeschini, Nuncio Apostólico:

Excmo. y apreciado Sr. En los SS. CC [*Sagrados Corazones*]: A raíz de las disposiciones pontificias sobre catalanismo y separatismo, recibidas a fines del año anterior y a principios del presente, surgió en esta Diócesis la idea no sólo de acatar los documentos pontificios, más también se formular un acto de solemne y firme adhesión a la Cátedra de San Pedro, recogiendo al efecto de todos los Rdos. Sacerdotes vicenses que quieran figurar libremente en el Álbum, sus nombres y apellidos.

La propuesta salió del Sr. Vicario General de esta Diócesis y de mi parte no sólo la he aprovechado, más también fomentado, por tratarse de unirnos más extraordinariamente al Sucesor de S. Pedro.

El 18 de los corrientes saldrá, D. m. de Vich una comisión de seminaristas (creo que son 9) presidida por dos catedráticos del seminario, en dirección a Roma para tomar parte en el homenaje que se ha de tributar a Su Santidad Pío XI; y pensaba entregar a dichos profesores el Álbum de referencia para que lo pongan en manos del santo Padre.

Un sacerdote de Barcelona, que comunica con el Sr. Cardenal de Tarragona, me dijo que fuera de Vich habíase visto con malos ojos nuestro homenaje. Como se trata de un catalanista no le hice caso. Me refiero al Sr. Berenguer, Prior de S. Jorge de la Diputación de Barcelona.

Nada me han significado mis HHos. en el Episcopado de la Provincia Tarraconense.

Prescindiendo, pues, del que dirán, mandaré el Álbum al Santo Padre, en la fecha indicada, si V. E. no dispone otra cosa.

Asunto entre el Metropolitano y el Obispo de Barcelona. Día 28 de Mayo último, hallándome en el Monasterio de Montserrat, en ocasión de la visita del los Reyes, el Emmo. Sr. Cardenal de Tarragona me dijo, muy amargado, que sabía que el Sr. Obispo de Barcelona hablaba mal de él hasta delante de los seglares, y que, aunque podía hacerlo, sentía repugnancia en denunciarlo a la Santa Sede. Parecía en sus palabras que sondeaba mi modo de sentir sobre el caso.

Le manifesté que lamentaba lo que ocurría y que él mismo lo manifestare a V. E. o lo indicara al mismo Prelado de Barcelona. Pareció asentir a lo último.

Mi humilde opinión es que el Sr. Cardenal se ha excedido en sus atribuciones y el Prelado de Barcelona no ha sido remirado en las palabras. ¡Pobre de mí, si supiera el Sr. Obispo de Barcelona que hablo así de él! He creído conveniente a la mayor gloria de Dios enterar a V. E. de lo ocurrido, para su gobierno.

Quiero además recordar a V. E. que en Marzo último escribí sobre los deseos que alimenta Dña. Concepción Vila, Vda. Rocafiguera, de poseer un título o condecoración pontificia. Si no puede ser el título de Condesa que sea una simple medalla o cruz, como quiera V. E. Como es muy buena con poco quedará satisfecha.

Con sentimientos de veneración y aprecio me repito se V. E. humilde súbdito y S. S.

Q. B. S. A. P.

† *Juan, Obispo de Vich.*

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 16

Carta del bisbe Isidre Gomà al nunci Tedeschini. Madrid, 25 de maig de 1929.

Carta de resposta del bisbe Isidre Gomà al nunci Federico Tedeschini, amb què respon al despatx del nunci, del dia 25 de maig de 1929. Monsenyor Gomà, després d'haver llegit la denúncia del doctor Viader, de Barcelona, contra el bisbe Miralles, dóna la seva opinió, més tost negativa, del capteniment d'aquest mitrat a l'hora d'anunciar al seu presbiteri els decrets romans, i respecte, també, del seu govern diocesà.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 114-115v., original mecanografiat.

Excmo. Sr. Dr. Don Federico Tedeschini, Nuncio
Apostólico en Madrid.

Excmo. y Revmo. Sr. Nuncio: He leído con la atención que se merece el escrito remitido por el presbítero barcelonés Rdo. Sr. Viader a la Sagrada Congregación del Santo Oficio, en el que se concreta la opinión y estimación de conciencia del mentado sacerdote sobre ciertos hechos ocurridos en Cataluña y especialmente en Barcelona, con el juicio del exponente sobre determinados hechos y personas.

Con la mayor fidelidad a los dictados de mi conciencia y deseado que la exposición de mi juicio contribuya al mejor conocimiento del llamado problema catalán en su aspecto religioso, concreto mi sentir en los siguientes puntos.

Primero: Sin negar veracidad a los hechos denunciados por el Sr. Viader relativos a la actitud de cierto sector del clero joven ante las resoluciones dictadas recientemente por la Santa Sede con el fin de atajar la actuación catalanista del clero en aquella región, digo: a) Que cierta fraseología poco reverente para con la Santa Sede no responde al modo de ser habitual del clero barcelonés, sumiso, en general a la jerarquía eclesiástica y devoto de la Santa Sede, sino a una exacerbación, aunque muy lamentable, del espíritu político de algunos sacerdotes que se han visto contrariados por aquellas superiores indicaciones y mandatos: b) Que en medio de las estridencias de los infelices que tienen en más su opinión política que los deberes sacerdotales para con la Suprema Cátedra y la sagrada persona del Papa, son todavía muchos los sacerdotes que

se mantiene firmemente unidos con el Supremo Jefe de la Iglesia y que no se percatan de manifestar su adhesión al Papado y de argüir a los menos recatados en sus palabras: c) Por lo que personalmente conozco del clero barcelonés, dudo que se encontrara media docena de sacerdotes que: requeridos por la autoridad eclesiástica, sostuviera las frases menos respetuosas que entre contortulios hubiesen podido proferir. Es decir, que al parecer del que suscribe, se trata más bien de un desahogo de la pasión política, siempre muy lamentable, que de verdadero encono contra la Santa Sede.

Segundo: Apuntando a las causas que hayan podido producir este estado circunstancial de ánimo en muchos sacerdotes de Cataluña en general, el que suscribe ha de atribuirlo a las ya indicadas en otras ocasiones en que ha debido informar a requerimientos de Vucencia, a saber: a) La excesiva tolerancia, en años anteriores, de algunos Prelados en consentir que sus sacerdotes se inmiscuyeran en la actuación política: b) La falta de formación verdaderamente sacerdotal en los Seminarios en este punto, ya que en ellos ni se ha dado la pauta a seguir por los clérigos en este particular, ni se han impuesto las debidas sanciones a los atrevidos y díscolos: c) La “catalanización” de la predicación de la piedad, hasta del culto, sino como propaganda catalanista: a lo menos paralelamente a la misma y no pocas veces hecha con espíritu catalanista.

Tercero: Hay que distinguir entre el clero barcelonés y el de las demás diócesis catalanas, y aun entre el clero de la ciudad de Barcelona y el de su diócesis. Siempre el clero barcelonés se distinguió por su actividad y hasta, por el celo muchos de sus individuos; pero su situación económica más desahogada, por regla general que el restante clero de Cataluña, su misma educación ciudadana, y cierta como preeminencia personal que parece derivar de la misma preponderancia de la ciudad, le ha comunicado mayor libertad en estimar las cosas, hasta las más sagradas y una mayor libertad de hablar, que se raya muchas veces con la desenvoltura y con la irreverencia con respecto las personas constituidas en autoridad y a las mismas cosas de la Santa Iglesia. Esto se halla más exacerbado en los círculos eclesiásticos de la misma ciudad, donde hay muchos, clérigos de aluvión, cuyo espíritu se alimenta de la maledicencia y del enredo. Hay en ellos, además, no poco de la rudeza e independencia del carácter catalán, que no suele emplear disimulos ni eufemismos en sus manifestaciones.

Cuarto: El infrascrito no ignoraba la forma poco hábil y poco respetuosa del actual Obispo de Barcelona en la notificación y aplicación de las últimas disposiciones de la Santa Sede. No sólo esto, sino que por su temperamento, por la forma de enjuiciar las cosas, por su espíritu, le juzgo peligroso para la paz espiritual de Barcelona, y sin autoridad ninguna para ejercer una acción grave, serena y sobre todo “eclesiástica” sobre

sus sacerdotes, ante los cuales, casi todos, se halla sin la asistencia de los prestigios necesarios a toda autoridad

Quinto: La falta de “homogeneidad” en el criterio y en la acción de los Obispos de la provincia tarraconense es cosa hoy demasiado notoria para que se haya escapado a la perspicacia del clero catalán, en estos momentos, de exacerbación política. De aquí la falta de confianza en la jerarquía y la mayor libertad; en el juicio y en la palabra, cuando se trata de la actuación de los Obispos, según sean o no favorables a las tendencias de unos o de otros.

Sexto: Por todo ello, el que suscribe, sin que tema nada grave en lo tocante a disciplina eclesiástica, si se trata de una estridencia de carácter público; y menos aun de algo que atente en forma mancomunada contra la autoridad o dignidad de la jerarquía, pero sí juzga la situación delicadísima, en la que se impone una actuación suave y fuerte por parte de los que mandan, mejor que fuera uniforme mancomunada; y más que todo, sostener a todo trance y en forma autorizada, en el orden doctrinal y en el de los hechos, con imposición de las necesarias sanciones a los díscolos y mal hablados, los prestigios altísimos, por sobre toda duda y por sobre toda conveniencia política, de la Sede Romana y de la persona del Papa.

Séptimo: En conversaciones públicamente habidas y hasta en la prensa se ha insinuado la posibilidad, que también apunta en su escrito de denuncia el Sr. Viader, de una resistencia análoga a la de la “Action française”. La creemos imposible en Cataluña. Por parte del clero hay y gracias a Dios, un fuerte sentido de jerarquía, a pesar de los quebrantos que haya podido sufrir en las querellas de carácter político en estos últimos años: y a pesar de conocer bastante la casi totalidad de sacerdotes que pudiesen actuar en un sentido de resistencia, no venos a ninguno capaz de levantar bandera de rebelión. Cuanto a los seculares, no hay en Barcelona fuerza de intelectualidad bastante en el elemento civil, gente ordinariamente más de negocios que de letras, para sostener una rebeldía contra las disposiciones y tendencias procedentes de Roma. Sólo una minoría exigua de literatos y periodistas, más por afán de enredar y envenenar las cuestiones político-religiosas que para sostener una acción protestataria contra la Santa Sede, podría agudizar el daño que a los espíritus ha traído el estado actual de cosas en Cataluña. Una actuación prudente, que pudiese haber sido personal y eficacísima en muchos casos, hubiera contribuido grandemente a matar todo germen de rebelión posible. El abandono ha sido lamentable en este punto.

Tal es, Excmo. Sr., el juicio que, expuesto con toda lealtad le merecen las cosas denunciadas por el Sr. Viader en su escrito y que el suscrito somete a la alta consideración de Vucencia: agradeciendo profundamente la confianza que le ha dispensando al requerírsele y devolviendo el

escrito que ha motivado la presente exposición a la que el suscribiende [sic] quiere dar toda la fuerza de descargo de conciencia.

En Madrid, a 25 de Mayo de 1929.

† *Isidro, Obispo de Tarazona*
A. A. de Tudela [signat i rubricat]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 17

Carta del pare Josep Bover al nunci Tedeschini. Barcelona, 26 de maig de 1929.

Carta del jesuïta Josep Bover a Federico Tedeschini, del 26 de maig de 1929, en què respon a la consulta que li féu el nunci sobre la persona del doctor Viader, que havia presentat a Roma una denúncia contra el bisbe Miralles. El religiós informa que ha fet consultes sobre aquest eclesiàstic als sacerdots Innocenci Colom i Martí Cagigós. A requesta de Tedeschini, ofereix després la seva pròpia opinió sobre la captinença d'aquell respecte a la lectura pública que féu davant del seu presbiteri dels decrets de les Congregacions romanes i, també, sobre el govern de la seva diòcesi.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 112-113, original mecanografiat.

26 de mayo de 1929.

Exmo. y Rdmo. Sr. Dr. D. Federico Tedeschini
Nuncio Apostólico en Madrid.

Excelentísimo y Reverendísimo Señor: Cumpliendo las órdenes de V. Excia., he preguntado a los Sres. D. Inocente Colom, rector del Seminario y D. Martín Cagigós, Visitador gral. de Religiosas, los datos que V. E. deseaba saber sobre D. José Viader. La mayor parte de los datos me los ha suministrado el R. Sr. Cagigós.

D. José Viader es oficial de la curia diocesana. Anteriormente era carlista. Sus tendencias políticas presentes no me las han sabido precisar. Es sacerdote mal reputado, aunque no en materia de moralidad. Se permite hablar muy mal públicamente del Sr. Obispo, al cual ha escrito varios anónimos, como retándole a que le llame, para decirle a su cara lo que de él dice a los otros. El Sr. Obispo sabe esto y con todo le mantiene en su puesto en la curia. Uno de los capítulos de acusación es el mayordomo del Sr. Obispo, el canónigo D. José Riera, hombre muy grosero y de mala fama en materia de moralidad. (Esto último ya lo sabía yo por otros conductos.) Esto de que el Sr. Obispo tenga de mayordomo a una persona gravemente infamada ya lo saben en Roma.

A esto añadiré por escrito, como V. E. me ordenó, lo que ya de palabra le manifesté.

Oí decir que los dos decretos de Roma, sobre los Seminarios y sobre la absolución negada a los penitentes que se confesaban en castellano, el Sr. Obispo los soslayó, y casi tomó a broma. El Sr. Cagigós ha confirmado estos hechos, dándome de ellos datos precisos. Y añade que en el Seminario quedan varios profesores separatistas, sin que el Sr. Obispo haya tomado ninguna providencia, como se ordenaba en el decreto de la sagrada congregación. Pero sobre esto podrá dar datos concretos el Sr. Rector del Seminario, que es persona de toda confianza.

Oí también decir que el Sr. Obispo no es grato al clero. El Sr. Cagigós, sin preguntarle yo sobre esto, me ha dicho que en especial tiene contra sí a los catalanistas. Oí decir también, y lo ha confirmado el Sr. Cagigós, que el canónigo D. José M. Llovera y D. Luis Carreras tienen grande influjo con el Sr. Obispo, no precisamente porque sienta con ellos, sino por cuanto los teme.

Hace casi diez años que fui nombrado miembro del Consejo de Vigilancia. En este tiempo no se ha reunido nunca el consejo. Y las veces que por propia iniciativa he delatado al Sr. Obispo algún escrito que he considerado especialmente pernicioso, apenas he conseguido nada, como se puede ver por el caso reciente del p. miguel de esplugas, cuyo artículo le remito a V. E. por correo aparte, y por la contestación del Sr. Obispo que incluyo. Otro caso parecido, en otra materia, me ha referido el Sr. Cagigós, con idéntico resultado. Se trataba de un P. Capuchino que escribió una carta amorosa de 30 páginas a una muchacha. Se le presentó la carta al Sr. Obispo, quien se limitó a decir al Sr. Cagigós que mostrase el escrito al R. P. Provincial de los capuchinos, lo cual él no hizo, porque no le tocaba.

Si V. E. desea más datos, se los comunicará fácilmente el mismo Sr. Cagigós, quien me ha dicho que alguna vez ha estado a punto de escribir a V. E. Es hombre franco y de buen criterio y zelo [*sic*]

Quedo de V. E., cuyo anillo beso reverente y cuya bendición imploro, afmo. siempre y humilde servidor IN CORDE IESU

José M. Bover S. J. [*signat i rubricat*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 18

Carta de mossèn Innocent Colom al nunci Tedeschini. Barcelona, 29 de maig de 1929.

Carta del rector del Seminari de Barcelona, l'operari diocesà Innocent Colom, en què, tenint sota la vista la denúncia del doctor Viader contra el bisbe Miralles, contesta la consulta que li feia el nunci Tedeschini sobre la manera com aquest prelat donà a conèixer els decrets romans i sobre com governava la diòcesi de Barcelona.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, f. 111, original mecanografiat.

SEMINARIO CONCILIAR
DEL
Obispado de Barcelona

Excmo. y Rmo. Sr. Nuncio Apostólico en España.
Madrid. 20 de Mayo de 1929

Mi venerado y muy apreciado Sr. Nuncio: He recibido la carta del 27 de los corrientes, que V. Excia. Se ha dignado enviarme con el documento reservado acerca del estado de la diócesis de Barcelona y gustoso y reverente cumpro su encargo de devolverlo expresando mi humilde parecer sobre asunto de tanta importancia. Puesta la mirada en Dios y siguiendo el dictamen de la conciencia debo manifestarle lo siguiente.

Primero: Parece exagerada la afirmación de que "Fere ullus inveniatur sacerdos, qui erga Sanctam Sedem plenam fiduciam, verum amorem, interiorem oboedientiam, sinceram devotionem profiteatur". No negaré que haya algunos sacerdotes tan exagerados en regionalismo que se atreven a hablar con poco respeto de la Santa Sede y del Gobierno Español en las decisiones de una y otro que no favorezcan plenamente a sus fines políticos. Hay en cambio una pléyade de sacerdotes beneméritos que buscan en todas las cosas con tesón y cariño los intereses de Dios y de su Vicario en la tierra.

Segundo: Sobre la actuación del Sr. Obispo de Barcelona en las cuestiones de que se le acusa no me atrevo a emitir juicio exacto. A mi pobre modo de entender, el Sr. Obispo, a pesar de su buena voluntad, no estuvo tan oportuno como reclamaban las circunstancias al dar cuenta de algunas de las últimas comunicaciones de la Sagradas Congregaciones y en su aplicación. – Al comunicar las advertencias que hacía la Sagrada Peni-

tenciaria sobre haberse negado la absolución a penitentes que no se confesaban en catalán, vino a decir el Sr. Obispo, según oí de personas fidedignas que él no tenía noticia de tales hechos y sacaron como consecuencia que él sería el padre que los defendería. Estas afirmaciones, o parecidas, no sentaron bien a muchos de los sacerdotes presentes reunidos por el Prelado, ya que asentían de lleno a una afirmación tan categórica de la Sagrada Congregación, que suponían bien informada.

Al recibirse la comunicación de la Sagrada Congregación de Seminarios y Universidades de Estudios, reunió el Prelado a los Profesores Superiores del Seminario y dijo poco más o menos “Que la Sgda. Congregación decía (e insinuó los extremos de la comunicación) pero, como en el Seminario no existían tales abusos, había contestado ya, o tenía preparada la contestación a la Sgda. Congregación en ese sentido”. Quizás estas comunicaciones hubieran producido mejores efectos saludables y abundantes, como era de esperar, después de un examen más maduro de los hechos, que en el caso de la Confesión, suponía como ciertos la Sagrada Penitenciaría, como así es en verdad, según afirmación de personas fidedignas. Este es en conciencia el parecer que debo exponer a V. Excia.. – Si precisara alguna aclaración o nueva contestación sepa V. Excia. que gustoso accederá a cualquiera insinuación que se digne hacerme.

Queda de V. Excia. Afmo y devoto s. s. y Capellán.

Inocente Colom [*signat i rubricat*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 19

Despatx núm. 3997 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Llanes, Oviedo) 22 d'agost de 1929.

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos., 759, fasc. 98, ff. 77v.-79A.*
Original mecanografiat.
ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 108-110v.* Minuta quasi enterament corregida per la mà de nunci Tedeschini.

RISERVATISSIMO

Vidiago (Llanes-Oviedo), 22 agosto 1929.

Ho avuto l'onore di ricevere il venerato dispaccio distinto dal N°. 916/29 col quale Vostra Em.za Rev.ma, comunicandomi il qui unito scritto del Rev.do José Viader, Officiale della Curia di Barcellona, sull'atteggiamento di quel Vescovo e di quel Clero di fronte alla Santa Sede, mi invitava ad assumere in proposito le opportune informazioni.

Non ho tralasciato di compiere colla maggiore fedeltà possibile le disposizioni dell'Em.za Vostra Rev.ma, sebbene dopo la mia inchiesta dello scorso anno in Cataluña, che mi offrì ampia occasione di conoscere uomini e cose, non avessi bisogno di fare ulteriori indagini per vedere in qual conto debbano tenersi le accuse lanciate dal suddetto curiale. Vostra Em.za, ricordando le notizie da me inviate circa il Vescovo ed il Clero di Barcellona nel voluminoso rapporto con cui diedi conto di quella grave inchiesta, troverà che dal sacerdote Viader, eccettuate le esagerazioni, la parte episodica e la vivezza del linguaggio, non ci è apportato nulla di nuovo alla sostanza delle mie osservazioni.

Tuttavia io, compiendo le istruzioni dell'Em.za Vostra Rev.ma, ha assunte nuove informazioni, prima di tutto circa la persona dell'accusatore, e poi circa i fatti denunziati.

Del Viader mi si dice che è un sacerdote mal reputato, non però in materia di moralità; che è di dubbie tendenze politiche oggi, dopo essere stato carlista in passato, e che si è sempre distinto nell'attaccare il Vescovo, prendendo a volte quasi un atteggiamento di sfida per essere da lui chiamato ed avere così l'occasione di rimproverargli, faccia a faccia, la sua condotta e specialmente di mantenere come suo maggiordomo il sacerdote José Riera, uomo di cattiva fama in materia di moralità.

Le accuse lanciate contro la condotta politica del Vescovo sono

disgraziatamente provate nel loro insieme. Monsignor Miralles, quando era a Lérida, non era catalanista. Ebbe anzi dimostrazioni ostili da parte di un gruppo di catalanisti leridani esagerati per futili motivi che lo facevano apparire non già come anticatalanista, ma semplicemente come spagnuolo. Se nell'animo del Governo influisse, pel suo trasferimento a Barcellona, l'essere egli reputato anticatalanista, non saprei dirlo, perché non mi consta: certo però il Governo dovette giudicarlo per lo meno non contrario ai suoi intenti, ed anzi in qualche modo favorevole alla repressione degli eccessi politici anticatalanisti.

Invece Monsignor Miralles risultò una delusione completa. Egli si propose di contentare tutti, e dice sempre che egli stà nel mezzo. Ma come si può contentare tutti quando una parte, la maggiore per disgrazia, del clero, pecca di certa insubordinazione non solo verso le leggi dello Stato, ma anche verso quelle sante ed immutabili della Chiesa?

Credo abbiano ragione quelli che affermano che Mgr. Miralles non segue questa condotta per convinzione, ma per timore: il timore di avere contro di sé il capitolo, il clero, il laicato più poderoso di quella importantissima città. Il certo è che i catalanisti sogliono dire che il Vescovo di Barcellona ha salvato il loro movimento.

Certo è altresì che i maggiori esponenti del clero catalanista hanno libero accesso nel Palazzo Vescovile. Certo è per giunta che egli non vede, o almeno dice di non vedere, i catalanisti che tiene, che nomina, che conserva tra i professori del Seminario; e che di quante accuse si fanno alla sua diocesi e al suo clero, egli dichiara pubblicamente che non vi è nulla di vero. Certo è infine che Mgr. Miralles asserisce e scrive che a Catalunya [*sic*] non manca nessuno dei requisiti per essere una vera nazione.

È dunque fuori di dubbio che egli non vuole urtare i catalanisti e preferisce urtare la Santa Sede ed il Governo.

Almeno però riuscisse con ciò ad essere accetto ad una delle due parti, cioè alla parte favorita, al catalanismo! Ma neppure questo consegue Mgr. Miralles, perché di fatto egli è spiacente a Cristo ed ai nemici suoi, non riuscendo ad essere accetto né ai catalanisti né agli anticatalanisti.

Della sua condotta verso la Santa Sede dirò in appresso, spiegando l'atteggiamento del clero barcellonense.

Quello che veramente sia questo clero e specialmente il clero giovane, ebbi occasione di dire ampiamente nel mio succitato rapporto. Io non credo che il clero di Barcellona sia un clero poco devoto alla Santa Sede, e meno ancora, ribelle, per lo meno nel modo estremo con cui lo descrive il sac. Viader. Vi sono gli esagerati e vi sono i ciechi e vi sono i perversi, ma vi sono anche tantissimi sacerdoti degni, e bramosi soltanto della gloria di Dio.

Purtroppo invece non si può negare quanto asserisce lo stesso Viader circa le disposizioni con le quali sono stati ricevuti e sono commentati i

decreti delle diverse Congregazioni sul catalanismo. Ma questo più che a un sentimento di avversione a Roma, come vorrebbe insinuare il Viader, si deve a motivi politici. Il clero di Barcellona ha accolto le misure dettate dalla Santa Sede, non come la manifestazione della volontà genuina del Santo Padre e come dirette esclusivamente alla tutela della disciplina ecclesiastica e del Diritto Canonico all'infuori e al di sopra di ogni preferenza politica, ma come il risultato di un compromesso politico, cui si sia inclinata la Santa Sede per compiacere al Governo attuale, il quale, per non aver continuato la tolleranza che verso i catalanisti avevano avuto precedenti governi, conta infiniti avversari in Cataluña. Uguali sentimenti si manifestano anche in altri campi. Così, per esempio, è risaputo che in Cataluña trova minori simpatie che nelle altre regioni di Spagna, il Governo attuale d'Italia, perché questo è considerato come un governo amico degli uomini oggi al potere in Ispagna.

Con questa concezione politica Vostra Em.za troverà la spiegazione della non lodevole condotta di una parte del clero di Barcellona. - E qui torniamo a parlare del Vescovo che, come sopra ho detto, preferisce urtare la Santa Sede, anziché urtare il catalanismo che gli sta copra con tutti i suoi tentacoli. La condotta di questo clero avrebbe dovuto trovare un correttivo in quella del Vescovo, come in ogni questione di principio o di disciplina suole avvenire, e questo avrebbe dovuto fare il Vescovo in tre modi: primo, spiegando i veri motivi pei quali la Santa Sede ha emanato le sue disposizioni; secondo, difendendole contro i sofismi e contra la cecità dei Catalanisti, ed instando per la osservanza delle medesime; terzo, ordinando le opportune sanzioni contro i ribelli e contro i contumaci.

Mgr. Miralles invece, e questo è uno dei suoi grandi torti e la maggiore delle sue responsabilità, ha preso, proprio come dice il Viader, le cose in burla, e se ne ha un saggio negli episodi narrati dal sacerdote in parola, i quali già mi erano stati riferiti, e mi risultano disgraziatamente esatti.

La Santa Sede è stata ingannata, qui non c'è nulla di tutto ciò; io sarò il vostro difensore. Questo in sostanza ha detto il vescovo di Barcellona, e lo ha detto dinanzi al clero da lui convocato, e per di più con un sorriso e con una quasi crollata di spalle, come a dimostrare che aveva compiuto soltanto un ufficio imposto; e se ciò è vero, come si può pretendere che il Clero non parli male della Santa Sede, alla stessa guisa che parla male del Governo, col quale, secondo il Clero, la Chiesa è connivente?

In un mio rapporto riservatissimo io mi credei in dovere di non occultare che non avevo nessuna fiducia nel necessario cambio di condotta da parte dei politicanti, mentre l'applicazione dei rimedii stesse in mano di certe persone. Ora chi ha letto questo rapporto dovrebbe concludere che la enumerazione purtroppo non era chiusa, né lo è.

Sottoponendo il tutto all'alto e saggio criterio dell'Em.za Vostra e della Santa Sede, che in qualsiasi caso è sempre ed assolutamente l'unico criterio mio mi inchino al bacio della Sacra Porpora mentre ho l'onore dei confermarmi con sensi di profonda venerazione

Dell'Eminenza Vostra Reverendissima
umilissimo servitore

+Federico, Arciv. De Lepanto,

Nunzio Apostolico [singant i rubricat]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 20

“Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris”,
octubre-novembre de l’any 1929.

*“Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris”,
octubre-novembre de 1929, sobre la gestió del bisbe Miralles al cap
de la Diòcesi de Barcelona. Ve encapçalada per les paraules “Accuse
contro Mons. Miralles, Vescovo di Barcellona”*

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 15-16*, original mecanografiat.

ACCUSE CONTRO MONS. MIRALLES – VESCOVO DI
BARCELLONA.

Già la Santa Sede conosceva la condotta poco corretta di Mons. Vescovo di Barcellona circa la questione catalana, perché egli manteneva un’attività ambigua e perché talvolta tascese a deridere i decreti delle Sacre Congregazioni in merito a non tenerne conto.

Ma in seguito ad una riservata informazione dell’E.mo Card. Arcivescovo di Tarragona si venne in conoscenza di altri gravi addebiti sul conto di Mons. Miralles.

Fu perciò interessato Mons. Nunzio Apostolico, affinché assumesse riservate informazioni che ora egli trasmette assicurando che le otto persone, a cui ha fatto ricorso, sono coscienziose e spassionate.

Da queste testimonianze risulta che Mons. Miralles è un Superiore oltremodo severo, anzi autoritario, despótico e senza cuore verso il clero, al quale applica le disposizioni canoniche con estremo rigore, al punto da essere chiamato il “Calles” del clero. Sembra che egli abbia voglia di molestare tutti e di voler star male con tutti.

È persona intelligente e colta, e lavoratore instancabile; ma un perfetto “funzionario”, una persona piena di sé stessa, che non si consulta mai, che è impressionabile, precipitata nell’agire, poco sincera, leggera nel parlare anche delle autorità ecclesiastiche e di quelle civili. Egli non riconosce mai il suo errore.

Non fa carità del suo, scusandosi che deve pagare i debiti del suo antecessore, ma dicono che sia certo che egli mette da parte 160.000 pesetas all’anno.

Agisce in modo precipitoso anche nelle funzioni liturgiche e nella

visita pastorale, non dando modo di avvicinarle trascurando le consuete visite agli ospedali, scuole, conventi di suore, etc.

Non fa i concorsi alle parrocchie, molte delle quali sono vacanti da anni, e ciò per poter tenere maggiormente soggetto il clero.

È notorio e riesce di scandalo l'urto in cui si trova con il suo Arcivescovo il Card. di Tarragona e la poca cordialità che usa verso i suoi colleghi nell'episcopato.

Il suo maggiordomo, Don Riera, ha una storia torbida, la fama di donnaiuolo, tiene linguaggio erotico, da carrettiere, da taverniere, volgarissimo, da squilibrato, da maleducato.

È scortese, aggressivo, violento, intemperante.

Viene tacciato di simonia.

Il vescovo è a conoscenza delle cose suddette e ride.

Tuttociò diminuisce grandemente il prestigio del Vescovo.

Altre persone addette al Vescovo sono arrogante al punto da far apparire soave il tratto rigoroso del Prelato.

Riesce poco edificante il sapere che il cancelliere-Segretario è in urto con la mamma, con la quale non parla mai.

Non fa quindi meraviglia se *tutto* il clero è *oltremodo* malcontento del Superiore, che rispetta esteriormente, ma che considera come suo nemico e per il quale sente un'avversione che degenera in odio.

I laici, non sentendo la paternità del Padre, che governa piuttosto con il pastorale, pur usando un esteriore rispetto, sono indifferenti o partecipano del malcontento del clero.

Le autorità civili sono in antagonismo con il Prelato, alle quali non usa riguardo, nemmeno nel tempo della visita pastorale alle città e paesi.

Mons. Nunzio scrive che se la Santa Sede ritenesse di prendere il provvedimento di trasferire Mons. Miralles ad altra diocesi egli ha fatta sospendere la provvista di Mallorca, paese nativo del Prelato in parola.

Mons. Miralles ha già altra volta rifiutata questa destinazione, ma se ora la Santa Sede facesse conoscere il suo desiderio "non è impossibile" che egli accetti.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 21

Despatx núm. 3822 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 24 de març de 1929.

Despatx núm. 3822 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri, 24 de març de 1929, amb què responia al telegrama del dia anterior del cardenal Gasparri, per informar-lo, com li ho demanava el secretari d'Estat, sobre el «Catecismo catalano» del bisbe Miralles, de Barcelona, i per donar satisfacció a les pressions que, arran del catecisme, feia a Roma el Govern de Madrid.

AA.EE.SS., *Spagna, 1928, pos. 589, fasc. 15, ff. 15-19*, original mecanografiat. Els subratllats del despatx els posem en lletra cursiva.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 1, ff. 515-516*, minuta mecanografiada, amb moltes correccions autògrafes del nunci Federico Tedeschini.

NUNCIATURA APOSTÓLICA
EN ESPAÑA

3822

Pubblicazione di un catechismo
in Barcellona e proteste del Governo.

A Sua Eminenza Reverendissima
Il Signor Cardinale PIETRO GASPARRI
Segretario di Stato di SUA SANTITÀ
ROMA

Madrid 24 Marzo 1929

Eminenza Reverendissima,

Ho avuto l'onore di ricevere il venerato Dispaccio dell'Em.za Vostra Rev.ma distinto dal n° 549/29 con unita la copia di una lettera del Presidente di questo Governo diretta all'Emo Cardinale Primate, nella quale si richiama l'attenzione dell'Autorità Ecclesiastica su di una pubblicazione dalla Diocesi di Barcellona intitolata "Formulas catequísticas sobre los deberes del Ciudadano cristiano con su patria", nella quale sono contenute

domande e risposte che questo Governo ha ritenute lesive del sentimento patrio inquanto affermano principii dannosi alla unità della Nazione e spiegano con ragioni inadeguate il dovere dell'amore alla Patria.

Le domande e le risposte in parola sono le seguenti:

“P. ¿Tenemos más de una Patria? R. Los nacidos y educados en este Obispado tenemos dos: una llamada grande, España: y otra, región de la primera, llamada pequeña, Cataluña.

P. Por qué hemos de amarla? R. Porque nos ha dado los mayores bienes de nuestra vida en la tierra; porque así lo quiere la Iglesia Católica; porque a ello nos exhorta el Papa, los Obispos y nuestros maestros».

Su queste domande e su queste risposte, come sull'atteggiamento assunto da questo Governo in merito ad esse Vostra Em.za si degna di chiedere il mio umile parere; ed io mi affretto ad esporlo chiaramente anche in questo nuovo caso di Catalanismo, come ho fatto in altre occasioni.

Lasciando da parte che le domande e le risposte, che a chi non ha l'esperienza della passione politica che agita Cataluña debbono riuscire incomprensibili e che riescono invece spiegabili a chi la conosce, sono residentemente tendenziose sotto il punto di vista politico per la educazione delle crescenti generazioni spagnuole di Cataluña, converrà Vostra Em.za che con esse si chiede e si afferma cosa veramente strana e inaudita, perchè tutti sanno che la patria in senso proprio non può essere che una, e che quando si parla ordinariamente di due patrie, il senso non può essere che improprio e perciò impreciso, il che, se è consentito in un linguaggio corrente, non lo è in un catechismo che deve essere preciso come il domma. Un cittadino di qualsiasi nazione accoglierebbe con ironia tale domanda; e un nativo di Ussita, per esempio, rispondendo a una domanda simile, non direbbe mai: io ho due patrie: una l'Italia e l'altra le Marche! e quando per assurdo lo dicesse e lo dicesse sul serio, segno sarebbe che *latet anguis in herba*. Tutto al più, un cittadino di Ussita potrebbe dire: io ho due patrie: una, l'Italia, l'altra, Ussita dove sono nato; ma non mai le Marche. Ed anche parlando così, il suo linguaggio sarebbe evidentemente improprio perchè quando si domanda: Quale è la sua Patria? Sempre si intende, a meno di non voler giocare di equivoci, la *Nazione* alla quale si appartiene, e non la città o la borgata in cui uno ha visto la luce.

Ciò è tanto più sintomatico per una ragione che Vostra Eminenza sa, e per un'altra che vengo a dire. Quello che sa è che in Cataluña, fino ad oggi, non si è fatto che coltivare una idea di patria contraria alla giusta, comprendente a tutti i costi Cataluña, Patria chica o pequeña, colà non è ciò che lo è propriamente, vale a dire il villaggio che ha dato ad uno i natali: è Cataluña; a questa si rassegnano a chiamare anche essa chica o *pequeña*, finchè non la possano chiamare patria unica; ed intanto non fanno che elevarla in tutti i toni collo scopo che si vegga che nulla le manca dei requisiti di una patria non pequeña, ma grande.

Tornare quindi non alla dizione giusta, che cioè la patria è la Spagna, nè più nè meno, ma ad una dizione che torna in iscapito della idea di Patria, sia pure in proporzioni minori, quando non si voglia vedervi vere proporzioni antagoniste, non è ben fatto.

Curioso poi il dire che *los nacidos y educados en este Obispado* tenemos dos patrias. Come è possibile ammettere che *los nacidos en aquel Obispado* e persino *los educados en aquel Obispado*, tengano due Patrie? Non è questo un differenziarsi da tutti gli altri, e un differenziare financo coloro che siano stati educati nella diocesi di Barcellona, applicando a questi la conosciuta pretensione e il ripetuto vanto dei Catalani, che cioè in Cataluña e in Barcellona tutti si naturalizzano immediatamente? Non è così che la Chiesa Cattolica parla della Patria: così ne parla la Chiesa Catalana.

Nacidos y educados en este Obispado, è poi una espressione o parziale, o inesatta. Di fatti, siccome l'argomento si applica a tutte le Diocesi di Cataluña, lo stesso possono dire tutti gli altri Vescovi della regione. E allora perchè, in un Catechismo dire: *nacidos y educados en este Obispado*? Non era più giusto dire: *en este Arzobispado*, cioè nella Provincia Ecclesiastica di Tarragona? Ma allora si scopriva da sè il giuoco, perchè la Provincia di Tarragona è Cataluña; onde sarebbe stato lo stesso che dire: *nacidos y educados en Cataluña*; e questo il bravo Vescovo di Barcellona voleva dirlo di risulta, ma non sfacciatamente.

Meno ben fatto è per la seconda ragione, che Vostra Em.za forse ignora. Ed è che il catechismo suddetto esce in questa forma «en cumplimiento del Decreto de la Sagrada Congregación Romana del Concilio, de 4 de Enero de este año». Anche l'etichetta, dunque.

Una tale dichiarazione potrebbe far sospettare che si tratti non solo di uno di quegli atti di filocatalanismo che ogni tanto sono prodotti da quella infinita ingenuità che in questa materia ha il V. di Barcellona, che lo fa sempre più prigioniero dei Catalanisti, e di cui ho avuto la occasione di scrivere largamente nella mia relazione sopra Cataluña, ma di un atto di autentico catalanismo e di una presa in giro delle disposizioni del Sacro Dicastero.

Ma in Cataluña queste cose non possono meravigliare, specialmente in questa ora di risentimenti, in cui anche persone religiose non si fanno scrupolo di criticare le disposizioni della Santa Sede. - Il Clero (e non è un mistero per nessuno) oppone alle disposizioni del Concilio una resistenza passiva, sperando niente di meno che nelle dimissioni del Cardinale Gasparri! le quali, secondo loro, porterebbero un cambio nella condotta della Santa Sede verso Cataluña!

E sa Vostra Em.za come il Vescovo di Barcellona comunicò al suo Clero le norme della Sacra Congregazione? Seccamente, senza aggiungere verbo: quasi per dimostrare che di suo non ci metteva niente. È meno

male che di suo non ci mise il sorriso malizioso con cui lesse al suo Clero le avvertenze della Sacra Penitenziaria circa le confessioni.

Questa volta però ci ha messo di suo l'abilità nel cogliere a volo le espressioni che, a quanto deduco, deve aver usato la Sacra Congregazione del Concilio, e che io non conosco. Si parla in esse di patria grande e di patria chica o pequeña? Ebbene, ha detto quel Vescovo, questo viene proprio a proposito per contentare la Congregazione e contentare i catalanisti. Così la Congregazione rimane contenta e gabbata, e Cataluña contenta e per bocca del Sacro Dicastero canonizzata! Ma chi non sa che l'espressione *patria chica*, è una espressione impropria e per modo di dire: che l'espressione propria è la *patria*, la patria grande, la patria vera ed unica: che la patria chica, se vogliamo essere giusti, non è la regione, ma il paese, il villaggio, la città in cui uno è nato; e che solo con mala intenzione si può abusare di una *espressione* corrente ed estensiva, e non di una *definizione* del Concilio, per tirare l'acqua al proprio mulino? La Curia di Barcellona è troppo furba per non averlo visto. Ed è, a mio modo di vedere, una indegnità, che si sia voluto fare gli interessi di chi vuole dare esistenza giuridica ad una *patria Catalana*, col compromettere il venerando nome e la altissima autorità della Congregazione del Concilio. Per la Congregazione del Concilio, come per la Chiesa Cattolica, la patria non ha equivoci: è la nazione. Il resto è linguaggio o *improprio*, o *tendenzioso*: e nel Catechismo non vi è posto per esso.

Vengo alla seconda domanda con la relativa risposta. Tra le «formulas catequísticas sobre los deberes del ciudadano con su patria» non si è potuto trovare di meglio che un concetto utilitario per instillare nell'animo dei giovani l'amore alla patria, che nel sentimento religioso ha ragioni ben più profonde, delicate e care. Ed era proprio il caso di menzionare, come cause morali, che devono inclinare a questo amore i *voleri*, sia pure della Chiesa, e le esortazioni del Papa, dei Vescovi e dei maestri? Che si è voluto dire e a che cosa si è voluto mirare con questo? Quasi che, per lasciare da parte altre considerazioni, queste ragioni non siano superflue o per lo meno sottintese, o meglio ancora, più che ragioni, non siano conseguenza quando si tratta di doveri naturali e divini!

È naturale quindi che io ritenga giustificata la cattiva impressione e il severo giudizio del Governo per la lettura di dette *formulas catequísticas*, e non mi pare davvero esagerato che si mostri preoccupato che l'Autorità Ecclesiastica in una regione come Cataluña insegni ufficialmente, in nome della religione, teorie che dividono ed abbassano il concetto di patria, facendo del problema regionalista o meglio separatista un mezzo di burla per la Santa Sede e per il suo intervento.

Vostra Em.za nel suo alto criterio potrà vedere quanto valga questo mio sommesso parere; io posso per altro assicurarla che anche l'Emo Signor Cardinale Primate la pensa dell'istessa maniera; e se ha ricorso

alla Santa Sede, lo ha fatto non solo per assecondare la *Real Orden* comunicatagli dal Governo e per seguire il consiglio che io stesso gli ho dato quando in ciò mi ha consultato, ma anche perché le disposizioni della Santa Sede rafforzino il suo individuale pensiero, e mostrino al Governo che la linea di condotta della Santa Sede è logica e rettilinea e non tollera nè evasioni, nè sogghigni.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora ho l'onore di confermarmi con sensi di profonda venerazione
dell'Eminenza Vostra Reverendissima

Umilissimo servitore

† Federdico, Arc. di Lepanto
Nunzio Apostolico [signat i rubricat]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 22

Carta del bisbe Miralles al nunci Tedeschini. Barcelona, 6 d'octubre de 1929.

Carta del bisbe de Barcelona al nunci a Madrid explicant la conversa que ha mantingut amb Alfons XIII en finalitzar l'estada del monarca a la Ciutat Comtal, a principis d'octubre de 1929, i en què el Rei l'exhortà a aplicar a Barcelona els decrets de la Santa Seu sobre la Qüestió catalana. Miralles manifesta també la seva opinió sobre el capteniment d'una certa prepotència del cardenal Vidal i Barraquer i informa el nunci del Congrés Missional celebrat a Barcelona.

ASV, Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, ff. 229-231v., original autògraf.

Barcelona, 6 de octubre de 1929.

Excmo. e Ilmo. Señor Nuncio Apostólico.

Excelentísimo Señor: Entre tres y cuatro de esta tarde S. M. el Rey ha salido de esta ciudad para asistir a las maniobras navales. Iba despidiéndose de las autoridades y personas de relieve, y, al llegar a mí, se ha producido este rápido diálogo:

Señor Obispo: procure que se cumplan los decretos venidos de Roma. Se cumplen, Señor, al pie de la letra.

Es que acaso se hará presión para que nos e cumplan. (Y mirándome con interés:) Estoy detrás de Vd. (Como si dijera: cuente conmigo).

Acaso pueda V. E. I. descifrar el sentido concreto de este diálogo. No era en tono de queja, sino de prevención y de aliento. S. M. no está quejoso de mí: le contentó mucho mi corto discurso de la sesión de clausura del Congreso [*Misional*]

¿Podrían las palabras del Rey estar relacionadas con la confidencial de V. E. I. de que el sínodo no se aludiera a los decretos? Entonces ¿cómo pudo enterarse de ellos Su Majestad?

Desde mi discurso todas las autoridades están deferentísimas conmigo. No creo que de ellas parta el movimiento de S. M. al pronunciar tales palabras.

Cumplo con mi lealtad al comunicarlas a V. E. I. para que las archive en su memoria.

Su Majestad, el día de su llegada y sin yo saberlo, visitó el Palacio de Misiones. Al llegar a la Sala de Santa Teresita del Niño Jesús, preguntó por qué no estaba dedicada a Santa Teresa, y rechazó entrar en ella. Se me asegura que más tarde se quejó del cardenal secretario hay quien añade que de Su Santidad – por su excesivo amor a Francia en detrimento de España. Aludía al decreto nombrado compatrona de misiones a la santita de Lisieux.

Asistió S. M. al acto de clausura del Congreso y a la Misa en el Stadium. No se le puso trono por temer el director de la fábrica real de tapices a una racha de viento. Vino el cardenal de Tarragona, empezada ya la función y pidió trono. Se le hizo observar que ni el monarca ni el prelado celebrante lo tenían, y parece que se molestó. El día antes me había escrito que, “por singular deferencia” a mí, el celebrante, pensaba no asistir; pero que asistiría por estar presente el Rey. ¡Deferencia a mí! Si el Obispo celebrante ha de ceder el trono a un cardenal, no es humillación cedérselo, sino cumplir con la ley litúrgica, y la liturgia nunca humilla a nadie. ¡Qué lástima esas debilidades de nuestro Metropolitano!

El Congreso Misional fue una maravilla. Hubo una nota discordante: la oposición de los padres jesuitas, quienes, después de hacer atmósfera en contra, negaron la causa [?] por ellos preparada. Todos lo atribuyen al P. [Victor] Elizondo, misionero que fue en China, quien, por su carácter dominante, se ha malquistado con todos, incluso con el presidente del Congreso, Excmo. Sr. Obispo de Vitoria [Mateo Mújica] Puede V. E. I., si gusta, pedir informes al dignísimo prelado. Creo que sería medida de buen gobierno alejar de aquí al padre, pues en todas partes quiere mandar, monopolizar el Palacio de Misiones, y temo que el descontento vaya “in crescendo”.

Perdóneme, Excmo. Sr., estos desahogos confidenciales. ¡Me queda, según temo y deseo a la vez, muy poco tiempo de poder tenerlos! Por lo menos, cuando “veneris in regnum tuum”, se acordará V. E. I. de mi lealtad.

Suyo, afmo., que se encomienda a sus oraciones.

† El Obispo

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 23

Despatx núm. 4001 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Vidiago (Llanes, Oviedo) 29 d'agost de 1929.

Despatx del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri en què respon al telegrama xifrat del secretari d'Estat, del 26 d'agost de 1929. Aquí el nunci dóna la seva particular visió sobre els temors que el cardenal Vidal i Barraquer ha manifestat a la Secretaria d'Estat per la convocatòria del sínode de Barcelona per part del seu bisbe, Josep Miralles. Es mostra enfadat amb Vidal i Barraquer i ofereix els seus remeis sobre els eventuais perills de la celebració del sínode.

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos., 759, fasc. 98, ff. 19-20v.*, original mecanografiat.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, ff. 212-216*, dues minuts del mateix despatx.

Vidiago (Llanes-Oviedo), 29 agosto 1929.

NUNCIATURA APOSTÓLICA
DE ESPAÑA
N. 4001

Sinodo diocesano di Barcellona

Eminenza Reverendissima,

Ho avuto l'onore di ricevere il venerato cifrato n° 9 del 26 u.s. col quale l'Em.za Vostra Rev.ma in via riservata mi comunica che l'Emo Signor Cardinale Vidal ha informato confidenzialmente la Santa Sede circa il progetto del Vescovo di Barcellona di tenere il Sinodo diocesano, cosa di cui l'E'mo mostra preoccuparsi per eventuali difficoltà, date le condizioni regionali e il modo di agire del Vescovo.

Certamente la via confidenziale scelta dall'Emo Cardinale Vidal riguarda le sue impressioni solamente, e non la notizia della celebrazione del Sinodo perché questa da me è stata comunicata da Mgr. Vescovo di Barcellona alla Sacra Congregazione del Concilio, come ho avuto, occasione di sapere, per essere stata consultata questa Nunziatura dalla suddetta Congregazione sulla precedenza fra il Vicario Generale e il Deán del Capitolo, nel prossimo Sinodo Barcellonaese.

Per la loro provenienza le riserve dell'Emo Signor Cardinale debbono

destare qualche diffidenza, perché, anche ammesse in Lui tutte le migliori e più rette intenzioni, nondimeno, non è da dimenticare che egli non è in buone relazioni con Mgr. Miralles, il quale, oltre a parlare del Cardinale senza tanti convenevoli, ha posto termine alle continue ingerenze del medesimo nella diocesi di Barcellona. — Anche in questo caso sembra ragionevole il credere che le disposizioni di animo dell'Emmo. nel prevedere e giudicare non siano senza passione.

Il Cardinale Vidal si preoccupa per eventuali difficoltà, date le condizioni regionali; ma io, invero, non ho motivi di temere che le condizioni regionali di Barcellona e di Catalogna siano per pesare sulla celebrazione del Sinodo.

Vorrà forse l'Emo Signor Cardinale riferirsi a possibili riprovevoli atteggiamenti del clero di Barcellona in relazione al movimento catalanista e alle recenti disposizioni della Santa Sede? In questo caso non è precisamente il Cardinale Vidal che possa mostrarsi sinceramente preoccupato, date le sue idee ed i suoi precedenti in materia di catalanismo.

Tutto considerato, le difficoltà in parola potrebbero nel peggiore dei casi nascere o per dimostrazioni nel Sinodo stesso, o per deliberazioni non conformi alle sagge ordinanze della Santa Sede.

Le dimostrazioni mi pare siano assolutamente da escludere. Si tratta di una celebrazione ecclesiastica, che non sembra comportare tali eccessi, specialmente da parte del clero e sotto la guida di un Prelato.

Le deliberazioni, in cambio, sí, potrebbero temersi, non già in un senso opposto ai decreti della Santa Sede, ma in senso collaterale, che sfugga le decisioni dei Superiori, le elida (*sic*) con abilità, e le renda in sostanza frustranee.

Ma per questo vi sarebbe ovvio rimedio. Potrebbe, cioè, la Sacra Congregazione del Concilio inviare un preavviso a Mgr. Vescovo di Barcellona ricordandogli che le decisioni della Santa Sede non si devono né tergiversare, né eludere. E quando nella peggiore ipotesi si arrivasse fino al punto di prendere le temute decisioni, resta sempre la medesima Sacra Congregazione alla quale dovranno essere sottoposti gli atti sinodali, e che potrebbe ben negare la Superiore approvazione.

Ad ogni modo, se le preoccupazioni a cui allude il Signor Cardinale fossero di diverso ordine o di ben più solido fondamento, egli potrebbe sempre rivolgersi alla Nunziatura Apostolica, la quale come ha fatto in tanto altri casi, compirebbe volentieri il suo dovere di intervenire, sia presso il Vescovo, sia presso il Governo, secondo che le circostanze consigliassero.

In ultimo per quanto riguarda il modo di agire di Mgr. Miralles, io non potrei che ripetere quanto circa questo Prelato ho scritto un più di una occasione, e segnatamente nel rapporto, dopo la mia inchiesta in Catalogna, ed in quello recentissimo n°. 3997.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora ho l'onore di ripetermi con
sensi di profonda venerazione

Dell'Eminenza Vostra reverendissima
Umilissimo servitore

† Federdico, Arc. di Lepanto
Nunzio Apostolico

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 24

Despatx núm. 4032 del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri. Madrid, 21 de setembre de 1929.

Despatx del nunci Tedeschini al cardenal Gasparri en què el primer fa unes observacions sobre el sínode que havia de celebrar-se a Barcelona entre els dies 16 i 17 d'octubre. Fonamentalment, tenen a veure amb els decrets de les Congregacions romanes sorgits en els anys 1928 i 1929 sobre la Qüestió catalana. Porta dos al·legats: un carta del redemptorista Sarabia i els esquemes del sínode.

AA.EE.SS., *Espanya, 1929-1930, pos., 759, fasc. 98, ff. 23-24v.*, original mecanografiat.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, ff. 222-224*, minuta amb correccions de Tedeschini.

Madrid, 21 septiembere 1929.

In ossequio alle venerate disposizioni impartitemi dalla Em.za Vostra Rev.ma col dispaccio n°. 1962/29, mi sono recato a premura di comunicare a Mgr. Vescovo di Barcellona essere opportuno che il prossimo Sinodo che si terrà in quella città nel mese di ottobre si astenga dall'occuparsi di quelle materie a cui han messo mano le recenti disposizioni della Santa Sede per quella regione.

Mi risponde ora Mgr. Vescovo che, se non si inganna, egli ha procurato prevenire i desideri della Santa Sede, e che se per caso non fosse riuscito in questo, egli mi inviava gli schemi del Sinodo onde io facessi le osservazioni opportune.

Ho dato una scorsa alle bozze inviatemi da Mgr. Miralles e mi pare che veramente, malgrado le assicurazioni date dal Vescovo, non solo non si sia evitato di entrare nelle materie già trattate per Cataluña [*sic*] dai diversi Dicasteri della Santa Sede, ma vi sia entrato senza neppure citarle, e peggio ancora, senza osservarle, o per lo meno lasciando la cosa in balia delle antiche disposizioni, generiche e non rispecchianti le vere necessità e condizioni locali.

Che io non mi inganni in questo, che, più che giudizio, amo dire impressione, giunge a confermarmelo, proprio simultaneamente e quando questo rispettoso rapporto stava per partire, una lettera scrittami dal Padre Superiore dei Redentoristi di Barcellona, della quale mi onoro di accluderle copia (allegato 1), affinché Vostra Em.za, vegga che, secondo

quanto io umilmente opino, i decreti ultimi sono per quel Vescovo, e conseguentemente, se non si rimedia subito, lo saranno anche per tutto il Sinodo, lettera morta. Imperroché [*sic*] non solo non si fa di essi la più leggiera menzione (e mi par difficile ammettere che le bozze del Sinodo siano state tirate prima del passato ottobre o novembre, e in ogni ipotesi, che non si sia pensato affatto a correggerle; si cita anzi la celebre lettera del Santo Padre a Vostra Eminenza del 30 maggio 1929), e non solo, tacendo di esse, si corrobora l'asserto con ogni altra citazione, e persino col Concordato di Lituania, già tanto sfruttato dal catalanismo; ma si ripetono per giunta i vecchi errori, come, ad esempio, che la predicazione *generaliter fiet lingua catalanica*; mentre consta che fino a trent'anni fa la predicazione che potrebbe dirsi di lusso, si faceva in castigliano, ed è stata in questi 30 anni sbandita. — Dinanzi a questo fatto, e dinanzi alle ingenuità o meglio alla disinvoltura con cui il vescovo dice proprio al Nunzio: «Vedete che nel Sinodo non c'è niente e che i desideri della Santa Sede sono stati prevenuti», io mi son domandato che cosa dovessi fare e se dovessi, io stesso, muovere al Vescovo queste osservazioni, tanto più che questi nella citata lettera dice: «V.E. verá si ha de hacerme indicaciones, que acogeré con el respeto y la solitud en mi habituales».

Però, pensatolo bene, mi è parso dover concludere che se queste osservazioni giungono al Vescovo per mio condotto, egli, che, a quanto sembra, sta o vuole stare nelle sopraddette opinioni comincerà a discutere, ovvero, sebbene non discuta e si induca a rassegnarsi senza essere convinto, comincerà a dirlo per lo meno ai signori del Sinodo, essendo questa una delle sue debolezze. E allora, anche accettate le mie osservazioni, queste saranno conosciute come osservazioni del Nunzio *e non della Santa Sede*, ed anzi, per questo indizio, si arriverà ad attribuire al Nunzio anche le altre disposizioni dell'anno scorso. Più prudente adunque e più efficace mi pare che la stessa Santa Sede, per l'organo che più le piaccia, Concilio o Segreteria di Stato, avvisi Mgr Vescovo che tutti quei canoni relativi a materie trattate ultimamente da Roma, è meglio lasciarli nella penna, e che in loro luogo riproduca, con le dovute illustrazioni, i recenti decreti su Catalogna. E così dove non c'è convinzione, supplirà l'autorità.

Tutto questo, per riflessione e perché la cosa torni di maggior vantaggio, io oso sottomettere all'altissimo giudizio del Santo Padre e di Vostra Eminenza, dispostissimo per altro a seguire ed a fare non quello che il mio povero parere mi ha dettato, ma quello che il superiore giudizio mi indica è di portarlo, come che sia, a conoscenza del Vescovo di Barcellona per il migliore esito del Sinodo.

Per norma di Vostra Em.za la prevengo che il Sinodo di Barcellona incomincerà il 17 del prossimo ottobre, e le invio qui compiegate le bozze delle deliberazioni del medesimo.

Al·legat núm. 1 al despatx 4032, ff. 25-25v.

Pola de Siero (Asturias) 19-9-1929

Excelentísimo Señor Nuncio de Su Santidad

Excelentísimo Señor

El que escribe a V. E. es el Superior de Padres Redentoristas de Barcelona. Me encuentro predicando en estas tierras asturianas, pero vuelvo a Barcelona dentro de cuatro días.

No ignora ciertamente que en el mes próximo se va a celebrar en Barcelona el Sínodo Diocesano, 17, 18, 19. Yo seré uno de los que tendrán que asistir por delegación de nuestro P. Provincial. Y el Sr. Obispo de Barcelona ha tenido la delicadeza de entregarme el borrador del Sínodo para que antes del mes próximo, ponga yo lo que crea conveniente.

Sin embargo creo conveniente y dentro de la prudencia notificar a V. E. que en dicho Sínodo Diocesano no se han tenido en cuenta muchas cosas determinadas por decretos recientes de Roma en la llamada Cuestión Catalana

He aquí lo que se determina sobre la predicación: “Etsi juxta traditionem et normas Ecclesiae ac veterem mores Dioecesis, ipsis consentaneum, divini verbi praedicatio generaliter fiet lingua catalaunica, populi ac regionis propria, meminerint tamen parrochi praesertim urbani et nominatim Barcinone, in Evangelii explanatio quod est peculiare parocchi officium, ad. normam. Canonis 1344 ea lingua utendum esee qua fideles loquuntur vel quam saltem percipiant. In paroeciis igitur ubi adsunt multae familiae quae linguam suam tantum percipiant, evangelium utraque lingua, scilicet catalaunica et hispanica vel castellana separatim est exponendum. Idem dicatur quad linguae usum de aliis sacris concionibus”.

Creo que esto no está del todo de acuerdo con los nuevos decretos de Roma sobre Cataluña, y se lo comunico reservadamente a V. E. por si cree conveniente tomar alguna precaución. Me temo en efecto, que provoque algún conflicto de parte de las autoridades civiles. Por mi parte, con toda delicadeza expondré al obispo mis temores.

Besando su anillo pastoral y pidiendo su bendición, soy de V. E. h. s. y. c.

Ramón Sarabia

Al·legat núm. 2 al despatx 4032, f. 26.

Conté les pàgines de la 1 a la 32, del *Specimen Decretorum Synodi Dioecesis Barcinonensis indictae die 15 Augusti 1929 celebrandae diebus 16 ad 18 Octobris sequentis*, Barcelona, Editorial Polí-glota, 1929, 135 pp.

Tot el que es refereix a la llengua catalana està subratllat i anotat pel pare Sarabia i pel nunci p. 9, 10-11, 14-15.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 25

Carta del doctor Lluís Carreras al pare Enrico Rosa. Barcelona, 18 d'octubre de 1929.

Carta del doctor Carreras al pare Enrico Rosa, director de La Civiltà Cattolica per informar-lo i, al mateix temps, demanar-li que informi la Congregació del Concili sobre el Sínode de Barcelona i la incidència dels decrets romans respecte del sínode. La lletra és motivada pel temor que sigui el poder civil que vulgui frenar l'aprovació de la Santa Seu de l'esmentat sínode, per mor del que ha aprovat respecte a l'ús del català i del castellà en la vida pastoral de la Diòcesi de Barcelona.

ACC, Prot., n. 5264/29, original autògrafa, amb subratllats expressats en la nostra transcripció en lletra cursiva.

M. R. P. Enrico Rosa
Roma

Veneradísimo Padre: Mucho me hubiera interesado verle a su paso por Barcelona, antes de emprender su viaje de regreso a Roma. Pero la necesidad de atender a mi salud ha hecho que, luego de preparado todo el trabajo preliminar del Sínodo, haya pedido permiso al Sr. Obispo para tomar unos baños prescritos, por el médico, en el Balneario de Santa Coloma de Farnés. Aquí he recibido una carta confidencial del Obispo, que me obliga a escribir a V. P.

Recordará V. P. que yo sometí a su elevado juicio el texto de los Decretos el Sinodales referentes al uso de las lenguas, catalana y castellana, en la predicación, los cuales parecieron bien a V. P., hasta el punto de haber introducido alguna modificación indicada por V. P. y que el Sr. Obispo aceptó gustosamente.

Después de ello se verificó por escrito el *voto consultivo* de los sacerdotes diocesanos y representantes de todas las órdenes religiosas convocadas a Sínodo. Examinados todos los pareceres, ha resultado que de entre los 120 sinodales llamados a dar su voto, sólo *tres* ha habido que hayan hecho observaciones al punto de la lengua, entre los cuales hay dos canónigos, conocidos por su amistad con el Gobierno, y el superior de los PP. Redentoristas. De estos tres pareceres disconformes le mando el texto del canónigo Hospital, que es el más preciso y característico.

Se celebraron luego las sesiones preparatorias de *libera discrepatio* que el Código prescribe y en ellas ningún sinodal formuló la más ligera observación acerca de este punto. Conforme con lo que parecía la más elemental prudencia, lo mismo en el texto del Proyecto de Decretos Sinodales, que en las explicaciones verbales sobre ellos, no hizo ninguna alusión a los Decretos de Roma de enero pasado, con mayor razón por cuanto acerca de las fórmulas catequísticas que él había publicado, la S. Congregación del Concilio le mandó que retirase la que se refería a las dos patrias, como V. P. debe recordar y que el Obispo se abstuviera de citar los Decretos.

Otro incidente muy significativo ha pasado, absolutamente confidencial, y es que, en la estación, cuando S. M. el Rey iba a tomar el tren para Madrid, al despedirse del Sr. Obispo, S. M. le dijo estas palabras: “Cuide, señor Obispo, de la observancia de los decretos. Sé que le están haciendo grande presión para que no los cumpla. Que se cumplan, señor Obispo. Detrás del Obispo está el Rey”.

El miércoles, día 16, empezaron en la catedral las sesiones solemnes del Sínodo. Acabado el primer acto, fue entregado al Sr. Obispo un telegrama del cardenal secretario de Estado, en que, de parte de la S. C. del Concilio, éste encargaba: 1º Que en la discusión se hiciese mención de los Decretos de enero; 2º Que no se publiquen las *actas* del Sínodo sin obtener antes la aprobación de Roma.

El Obispo ha respondido [*sic*] al cardenal Gasparri que lo primero no era posible, porque las sesiones de libre discusión ya se habían celebrado y que lo segundo se practicaría oportunamente, cuando la Comisión de revisión de estilo hubiese cumplido su labor.

He ahí, reverendísimo P. Rosa, los hechos en torno del Sínodo y cuya gravedad no le habrá escapado a V. P. mucho más relacionándolo todo con el texto del Doctoral [*Hospital*] que le incluyo y las palabras del Rey. ¿Será posible evitar este nuevo peligro que amenaza la paz religiosa de este país?

El cambio de los decretos sinodales por imposición del Gobierno, tal como están las cosas, si se realiza, no podrá permanecer oculto y, entonces, la gravedad de la situación puede ser de veras irreparable.

Tendré de todo al corriente a V. P. y me he apresurado a comunicarle en seguida lo ocurrido por si V. P. puede informar en Curia al regreso de su viaje, mucho más después de su visita a este país, que cada día me va pareciendo más providencial.

Le transmito esta carta por manos del M. R. P. Tomás Garrido, asistente general de las Escuelas Pías en Roma, religioso de gran saber y prudencia, muy amigo mío y admirador de V. P. Le he enterado de su contenido y él completará detalles. Puede tener con él la misma confianza con que V. P. se ha dignado honrarme a mí.

Deseándole grato recuerdo de España y *paz en su regreso*, se dice todo suyo, affmo.

Luis Carreras, pbro.

Barcelona 18-X-29.

Al·legat al document

Porta la data de registre de la Congregació del Concili, *14 de novembre de 1929*

Voto del canónigo doctoral [Miquel Hospital]

Que choca y contrasta con el propósito de urgir tan minuciosamente el cumplimiento de toda clase de disposiciones y aún meros deseos, de la Santa Sede, el silencio, casi absoluto, observado así respecto de los decretos de la S. C. del Concilio, de 4 de enero de 1929, públicamente conocidos, como respecto a las “fórmulas catequísticas sobre deberes del ciudadano cristiano con su patria” publicadas en consonancia con ordenaciones superiores, en el Boletín Eclesiástico de este Obispado de 31 de enero de 1929.

Que resulta ser contra el espíritu y la letra de lo recientemente dispuesto para Cataluña por la S. Penitenciaría cuanto se manda y sanciona acerca de la lengua en las confesiones, tergiversando y retorciendo absurdamente, en contra más de los confesores castellanos que los catalanes, lo que sólo fue dictado en Roma contra conocidos abusos sacrílegos de algunos confesores catalanistas.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 26

Carta del bisbe Miralles al cardenal Gasparri. Barcelona, 16 d'octubre de 1929.

Carta del bisbe de Barcelona en què respon al telegrama enviat pel cardenal secretari d'Estat, cardenal Gasparri, el mateix dia 16 d'octubre al matí; dia en què començà el sinode, i en la qual lletra, Gasparri l'advertia que el Bisbe i els pares sinodals observessin en tot les prescripcions de la Santa Seu, en particular les donades recentment sobre Catalunya per la Congregació del Concili, i que sotmeti l'aprovació de les actes a Roma. Miralles diu que així ho fa i que enviarà les actes a la Ciutat Eterna.

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos., 759, fasc. 98, ff. 32-32A.*, original mecanografiat.

Barcelona, 16 de octubre de 1929.

Emmo. y Rvmo. Sr. Cardenal Secretario de Estado.

Eminentísimo Señor: A las 12.40 de hoy, al regresar de la primera sesión solemne del Sínodo, me ha sido entregado el telegrama de Vuestra Eminencia.

Como los esquemas de los decretos fueron enviados a cada uno de los que habían de asistir, y el envío se hizo en la primera semana de septiembre último para que pudieran examinarlos detenidamente y presentar por escrito observaciones; como éstas han sido examinadas, y no pocas de ellas atendidas por la Comisión redactora de los esquemas; y como en las sesiones preparatorias de que habla el Canon 361, celebradas ya en el salón de actos del Seminario, todas las cuestiones propuestas han sido sometidas "liberae adstantium disceptationi", estoy moralmente seguro de que en ninguna de las tres sesiones solemnes se presentará nueva discusión, y, si acaso se presentare, se obrará como la Sagrada Congregación del Concilio desea, y Vuestra Eminencia se ha dignado transmitirme en la segunda parte del telegrama. Debo hacer observar, sin embargo, que las instrucciones por mí recibidas antes de ahora, eran las que se contienen en la siguiente carta reservada de la Nunciatura número 4017: "Madrid, 16 de septiembre de 1929.- Excelentísimo Señor.- Secundando una indicación del Emmo. Sr. Cardenal Secretario de Estado, pues de mi parte lo hubiera estimado superfluo, tengo el honor de comunicar a V. E. que

la Santa Sede vería con agrado que de los estudios y de las deliberaciones del próximo Sínodo de esa diócesis, se excluyeran los puntos que se refieran a materias que hayan sido objeto de las últimas disposiciones de la Santa Sede en esa región.— Aprovecho esta oportunidad para reiterarle los sentimientos de alto aprecio y estima y para suscribirme de Vuestra Excelencia Reverendísima a. y. s. s. y a. a. Federico, A. de Lepanto, N. A.”. Y creo que será del gusto de Vuestra Eminencia saber que ni en las observaciones por escrito a que me he referido, ni en las sesiones preparatorias ninguno de los convocados a Sínodo ha hecho la menor alusión a las materias a que se refiere la primera parte del telegrama, y, por tanto, que sobre ellas no ha habido observación, moción ni discusión de ninguna especie.

Obedeceré gustosamente la indicación de la segunda parte del telegrama, y así, apenas terminadas las sesiones solemnes y los trabajos de la Comisión correctora de estilo, enviaré las Actas a Vuestra Eminencia para que la Santa Sede resuelva acerca de ellas lo que fuere de su mayor agrado.

Una sola cosa debo, por estímulo de mi conciencia manifestar a Vuestra Eminencia, y es que he convocado Sínodo en este año, no por insinuación ni sugestión ajenas, sino pura y exclusivamente para obedecer al Código, que señala el período de un decenio como máximo, ya que lo celebró mi predecesor el entonces Obispo Reig y Casanova en febrero de 1919.

De Vuestra Eminencia Reverendísima afmo. s. e. y capellán

† José, obispo de Barcelona [*signat i rubricat*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 27

Nota del pare Enrico Rosa al cardenal Sbarretti. Roma, 31 d'octubre de 1929.

Nota del jesuïta italià Enrico Rosa al cardenal prefecte de la Congregació del Concili, amb què lliura al cardenal Sbarretti la carta del doctor Lluís Carreras, datada a Barcelona el 18 d'octubre de 1929, adreçada al propi pare Rosa sobre el sinode diocesà de Barcelona i en què el religiós es refereix a la Qüestió catalana de la qual creu que el Govern espanyol ha exagerat molt.

ACC, Prot., n. 5264/29, original autògrafa.

31 ottobre 1929

[Porta el registre d'entrada] 14 Novembre 1929

Eminenza Rvma

Ero venuto anzitutto per ossequiare V. E. dopo il mio ritorno della Spagna, ed insieme per raccomandarle la questione gravissima di cui si tratta nella lettera che mi permetto di racchiuderle, di un coltissimo e buon sacerdote, da me assai conosciuto, Dott. D. Luigi Carreras, di Barcellona.

Ho sentito molto parlare della questione colà, e le persone più zelanti, intelligenti e serene di varie parti della Spagna, anche fuori della Catalogna, sono persuase che siasi molto esagerato per la parte del Governo, senza quasi altro frutto che riscaldare di più le teste catalane e alienare anche i più feroci e meno istruiti dalla Chiesa.

Nelle altre due lettere si parla di un affare di minore importanza, ma credo, bene rimettetele a V. E. per sua semplice informazione.

Con profondo ossequio, Eminenza, Le bacio la mano e La prego di benedirmi.

Della E. V. Rvma

Devmo servo

Enrico Rosa S. J.

[signat i rubricat]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 28

Nota del pare Enrico Rosa (a monsenyor Pizzardo ?). (Roma), 21 de novembre de 1929.

Nota del jesuïta Enrico Rosa a la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, probablement entregada a monsenyor Giuseppe Pizzardo, secretari de la Congregació, responent a les gestions del doctor Lluís Carreras prop de la Santa Seu per la qüestió de l'aprovació del sinode diocesà de Barcelona i en què el pare Rosa es refereix també a la intervenció de l'Ambaixada d'Espanya prop de la Santa Seu.

AA. EE. SS., *Spagna, 1929-1930, 759, fasc. 98, ff. 80-81*. Original mecanografiat. Els subratllats els expressem en lletra cursiva.

Da una lettera di P. Rosa in data del 21 Novembre 1929

Un'altra più grave cosa che mi sento poi obbligato di raccomandarle ed è che Lei procuri, *con le opportune spiegazioni*, di impedire che si faccia qualcosa contro le recenti deliberazioni del Sinodo di Barcellona per quanto concerne le divergenze su la lingua catalana e simili altri punti. Io già ne parlai, con tutta semplicità, al Cardinal Sbarretti, ma potei argomentare, *sebbene egli non me l'abbia detto*, che tanto il Concilio quanto altre Cogregazioni erano intervenute in certe piccolezze o pettegolezzi (ingrossati, dicono, dall'Ambasciata Spagnuola) per mandato della Segretaria di Stato.

Mi fecero leggere, a Barcellona, qualcuno di quei decreti, e non mi parvero compilati (*parlo ora solo della forma*) *iuxta stylum Curiae*, cioè con tutta la circospezione dei termini ecc. Sicchè la interpretazione diede luogo a gravissimi inconvenienti, sebbene imputabili agli interpreti.

Gli stensori dei decreti del Sinodo Barcellonese mi consultarono (bontà loro e per desiderio dell'Arcivescovo, a cui avevo fatto visita) e mi promisero di seguire la formula equilibrata da me proposta = circa il predicar in questa o in quella lingua (*iuxta veterem morem* e per l'unico bene maggiore delle anime, non per motivi politici, adattandosi *ad captum populi*) = E quanto alla citazione degli ordini venuti da Roma se ne ricercasse la interpretazione esatta da canonisti, non da politicanti o fanatici, e questa si seguisse, ma non si dovesse citare nei Decreti sinodali, perchè le ordinazioni di Roma erano state comunicate per via segreta, al clero

solo, e non furono pubblicate se non forse in parte abusivamente; laddove i decreti Sinodali sono di natura loro pubblici, destinati alla stampa e facili quindi a pervenire nelle mani dei laici. La commissione dunque della citazione delle Ordinazioni Romane non fu suggerita da noncuranza, ma da rispetto ad esse ed all'Autorità, com'è chiaro. E similmente la interpretazione data all'ordinazione di predicare *ad captum populi e iuxta veterem morem* fu imposta dalla natura stessa e obbligazione essenziale della predicazione: la cui prima dote è che sia capita e gradita dal popolo per il suo maggior frutto spirituale, a costo di usare anche solecismo, secondo la nota sentenza di S. Gregorio. Di ciò convenne pienamente l'Em.mo Card. Sbarretti; il quale è anche informato quali sono i ricorrenti contro il Sinodo, i cui decreti furono approvati alla unanimità (salvo i due o tre malcontenti) come mi scrivono. Aggiungo tuttavia che io no li ho letti, né conosco l'ultima redazione

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 29

Carta del bisbe Miralles al cardenal Sbarretti. Barcelona, 25 de febrer de 1930

Carta escrita en italià del bisbe Josep Miralles al cardenal Sbarretti, prefecte de la Congregació del Concili, amb què li tramet les actes impreses, en 1930, en un volum in-4º de tres-centes quaranta-nou pàgines, del Sínode de Barcelona de 1929, i en la qual li demana l'aprovació de la Santa Seu.

ACC, Prot., n. 5264/29, original mecanografiat. Hem corregit sol un excés d'accents mal posats i hem deixat intacte, en canvi, el text original, que, d'altra banda podem dir que no presenta un gran domini de l'italià.

DIOECESIS BARCINONENSIS
Barcellona, 25 Febbraio 1930.

Eminentissimo e Reverendissimo Signore,

Il giorno 16 Ottobre ultimo, nel ritornare al Palazzo dopo la prima sessione matutina del Sinodo Diocesano, mi fu consegnato telegramma dell'Emmo. e Revdmo. Sig. Cardinale segretario di Stato nel quale si mi diceva; "Sacra Congregazione Concilio prega V. S. non pubblicare atti Sinodo fino a che Santa Sede non avrà approvato testo."

Lo stesso giorno, in lettera all'Emmo. Sig. Cardinale Gasparri, gli manifestavo che, finite appena le tre sessioni solenni ed i lavori della Commissione correttrice dello stile, manderei gli atti alla Sua Eminenza perché la Santa Sede risolvesse quanto a ciò secondo il suo pienissimo beneplacito.

La Commissione correttrice dello stile vi ha avuto doppio lavoro; 1º accomodare al testo primitivo degli Schemi (di cui questa Sacra Congregazione già ne prese visione) il risultato della discettazione, nelle sessioni preparatorie di cui parla il canone 361, delle questioni proposte dai convocati all'Assamblea; 2º limare, pulire e ritoccare la redazione dei detti Schemi affinché risultano liberi da ogni errate ed incorrezioni. Questo doppio lavoro ha fatto che il volume sia di 349 pagine in 4º, che è stato ristampato, e ieri finalmente dal tutto terminato .

Dunque pur oggi m'affretto a mandare alla Vostra Eminenza Reverendissima il detto volume, quantunque no vi sia stato possibile

evitare alcune errate, che vanno indicate nel margine di ciascuna pagina, e che, essendo la stampa in linotipia, la loro correzione ci avesse domandato molto tempo e dispendi non pochi.

Faccio la remissione direttamente alla Vostra Eminenza invece dell'Emmo. Sig. Cardinale Gasparri, poiché questo non é più nel carico donde mi mando il telegramma.

Degnisi l'Eminenza Vostra far esaminare le Costituzioni che volentieri le rimetto, e se le piace, farle anche approvare dalla Santa Sede e ritornarle per la loro solenne promulgazione.

Se alla Vostra Eminenza fa d'uopo qualche altro documento in rapporto al Sínodo Diocesano, si compiaccia di dirmelo, e al più presto glielo rimetterò.

Dalla Vostra Eminenza Reverendissima affmo. sicuro servitore,

† Giuseppe, Vescovo di Barcellona [*signatura autògrafa*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 30

Carta del pare Xiberta al doctor Carreras. Roma, 28 de març de 1930.

Carta del pare Bartomeu M. Xiberta al doctor Lluís Carreras, en què li comunica que li han estat lliurades les conclusions del Sínode de Barcelona. Fa saber també a Carreras l'opinió que el pare Enrico Rosa té dels decrets romans de 1928-1929. El pare Xiberta manifesta el seu goig per la caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera.

ADB, Dr. Carreras, capsa 37, Documents varis 1926-1931 (carpeta 1930), original autògraf.

†

COLLEGIO INTER. S. ALBERTO
Dei PP. Carmelitani
VIA SFORZA PALLAVICINI, 13
ROMA (13)

Molt Reverent i amat Sr.: Ahir vam ser amb el Sr. Figueras a veure el P. Rosa i entregar-li les constitucions del Sínode i la carta. La veig llegir amb molt de gust. De segur que l'ensorrament de la dictadura farà més que tots els raonaments. Me vaig divertir d'allò més sentint la interpretació dels cèlebres decrets donada pel P. Rosa i, segons ell va dir, aprovada per l'autoritat competent. En substància vindrien a ésser una fórmula com aquella: aio te romanos vincere posse! Diplomàcia número 1. Ara els fruits els que hem plantat [?] El que és bo que s'hagi adonat ell [Rosa] i per tant els pezzis grossi que el poble s'ha revoltat (com s'ha fet pacíficament, jo temia que no se n'adonessin) i que «s'ha fet un mal immens a les ànimes» i així és d'esperar que no posaran embarassos als qui treballin per a esborrar el passat. A la Congregació [del Concili ?] difícilment podria pescar-hi res: per a això es necessita traça. Un servidor fins de la meua part procuro ésser lluny.

De les notícies més plaents que m'ha donat el Sr. Figueras és que V. està perfectament bé i que del malastre passat no en queda res: talment com de la unió patriòtica.

El dia que me varen dar la notícia que En Primo de Rivera l'havien llevat del govern [sic] vaig fer un gracies a Déu que encara em dura. Només que no ho vegi concretitzat en una fórmula política, romanc

pessimista. Al meu entendre no hem fet res d'essencial mentre no tinguem garantida per una llei permanent la unitat oficial de la llengua catalana.

L'altre dia vaig escriure al Dr. Llovera. Tenim a Roma el P. March ens veiem cada dia a la Vaticana. Un any sencer de veure'ns no ens coneixíem; i després no ens parlàvem gairebé fins el dia de després de la caiguda [*de Primo de Rivera*] que va venir a fer les congratulacions i d'aleshores cada tant es fa qualche comentari.

Saluts a Mn. Berenguer, Tenas, Anglès i cia.

Vostre af., in Cto

Fr. Bartomeu + Mª Xiberta

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 31

“*Barcinonensis Synodi Dioecesiani*”. Roma, 23 de maig de 1930.

Conclusions de l'examen de la Congregació del Concili de les constitucions del sínode diocesà de Barcelona de 1929, Constitutiones Barcinonensis Synodi Dioecesianae, presentades a Roma pel bisbe Josep Miralles per a la seva revisió i aprovació, i censurades per Auguste Boudinhon.

ACC, Prot., n. 5264/29, original mecanografiat. Els subratllats els posem en cursiva.

4477/28

[Registre d'entrada] 14 maggio 1930

BARCINONEN [SIS]
SYNODI DIOECESANAE

Specialis est indolis examen mihi commissum circa ingentem librum quo eduntur “Constitutiones Synodi dioecesianae Barcinonensis” (in 8° pp. 349). Non agitur de concedenda iisdem Constitutionibus approbatione in forma specifica, ut patet, sed nec in forma communi; inquirendum tantummodo est de conformitate praefatarum Constitutionum cum iure communi, praesertim vero cum pluribus instructionibus a S. Sede recenter datis circa speciales quaestiones quas «Catalaunicas» dixerimus; quin tamen ullum votum, quod aiunt, a me proponendum quaeratur.

De Constitutionibus synodalibus Barcinonensibus iudicium ferre nec debeo nec cupio. Non possum tamen quin advertam ingens volumen difficilioris usus esse, vel ad examen instituendum. Adhibetur enim ordo a Codice diversus, nec adeo logicus. Cunctis fere legibus in iisdem fit locus, sed oratorio seu homiletico sermone plus quam iuridico. Pars dispositiva statutorum canonum verba modo ad unguem exscribit, modo laxius, mutatis quibusdam verbis aut verborum ordine, additis quandoque pluribus, nunquam tamen praemonito lectore. De quibusdam pluries agitur diversis in locis. Brevi, nullibi habetur fasciculus legum dioecesanarum recto ordine et perspicuis verbis digestarum, quas clerus non aegre attingere et discere possit et dein studiose servet.

Porro, quod ad ius commune attinet, nihil repperi in vastissimis Constitutionibus quod contra Codicis canones statuatur. Imo saepius inculcatur obligatio leges ecclesiasticas accurate et prompto animo servandi. Duo tantum minoris momenti notanda videntur:

1) N. 232. Vetantur clerici ne puellas mulieresve publica vel privatim doceant, praeter catechismum, salva licentia. Additur vero: "Si quis clericus extradioecesanus hoc praeceptum infringere ausus fuerit, ipso facto sit dimissus". Quasi dimissio e dioecesi sit poena, et ipso facto incurrenda.

2) N. 752. Agitur de infirmis "qui iam a mense decumbunt sine certa spe ut cito convalescant" et SSmam Eucharistiam sumere permittuntur non ieiuni (Can. 858). Porro haec adduntur: "Nomine infirmorum qui *iam a mense decumbunt* comprehenduntur quoque illi quorum vires sive morbo, sive senio, sive debilitate, vere fractae sint, ita ut, saltem moraliter, decumbentes dici possint, quamvis e domo egredi valeant ut in ecclesia vicina communicent". Quae legis extensiva interpretatio sustineri non posse mihi videtur.

His dictis, indagare debeo num et quis locus in praefatis Constitutionibus factus fuerit Instructionibus a S. Sede emanatis. Adsunt autem: a) Instructiones datae a S. C. Concilii; et b) a S. C. de Seminariis et Universitatibus; dein epistolae a S. C. super Negotii Ecclesiasticis Extraordinariis directae c) ad S. C. Consistorialem; d) ad S. C. Rituum, tandem e) ad S. Poenitentiarium Apostolicam. Quae epistolae satis sunt ut requisitum instituat examina, quin prae oculis habeatur ipsarum Instructionum tenor.

Cuius examinis ut melius et efficacius appareant elementa, e conspectu posui partem dispositivam praefatarum Instructionum seu epistolarum, et excerpta e synodalibus Constitutionibus, una cum notulis opportunis. Num autem omnia quae in citatis Instructionibus traduntur in Synodalibus Constitutionibus plus minusve explicite inserenda fuissent, minime quaesivi.

Neque etiam ullas conclusiones, quas dicunt, ex attenta et iterata libri perlectione proferendas duxi; rem totam EE. PP. sapientissimo iudicio maxima cum reverentia remittens. Romae, ad S. Ludovicum, die 13 Maii 1930.

Augustus Boudinhon
S. C. C. Consultor
[signat a mâ]

SACRA CONGREGATIO CONCILII

I. DE DISCIPLINA CLERI IN RE POLITICA

Post opportunas considerationes,
“S. Congregatio haec mandat in posterum servanda:

“a) Episcopi, verbo et exemplo, Clerum in re tam gravi ad officium suum studeant revocare;

“b) Idem curent, ut praescripta S. Sedis de disciplina Cleri in re politica adamussim ab omnibus servantur, adhibitis etiam poenis canonicis, si casus ferat;

“c) Advigilent ut nihil a clero edatur absque debita auctoritatis ecclesiasticae licentia; quae quidem illis scriptis erit ornino deneganda, quae normis canonicis supra mempratis minime respondeant”.

b) Nihil explicitum hac de re occurrit, nisi quoad conciones, ut infra notatur.

c) Accurate traduntur leges «De publicationibus et scriptoribus» N. 163-176, non exclusis iis quae ad clerum specialiter attinent; nulla tamen fit specialis mentio de scriptis politicis.

II. DE CATECHISMO TRADENDO

“Haec igitur S. Congregatio mandat, ut:

“a) parochi omnes in catechetica institutione tradenda canonum praescripta religiose servant;

“b) in parociis omnibus catechismus pueris e familiis castelianis lingua castellana imperiatur;

b) Ad rem, N. 21, e): «Statuimus quod hic textus (catechismi) in duplici eius versione, catalaunica scilicet et hispana, pro fidelibus qui hisce linguis respective loquuntur, adhibeatur, tam in scholis, patronatibus et catechismis, quam in instructionibus catecheticis ad

adultos e suggestu habendis. Hoc idem servari volumus quoad versiones notionum elementarium catechismi quibus ad primam communionem pueri praeparantur». Item, N. 63 «Quaere quidem institutio... lingua materna est impertienda, pueris nempe e familiis caalaunici lingua catalaunica, pueris vero ej familiis castellanis lingua castellana».

“c) in textu catechistico paucae brevesque formulae, viva catechistae voce latius exponendae, inserantur circa officia civis christiani erga patriam tam *magnam* quam *parvam*, exclusa qualibet vel larvata allusione ad politicam revolutionis erga patriam magnam”.

Demum de tolerando edicto civili “quo praescribitur ut et institutio catechetica in scholis elementaria Status lingua castellana tradatur”, etiamsi forsitan ageretur de pueris o de familiis catalanicis.

c) Hac de re nihil.

Nihil occurrit, quod sciverim.

III. DE SACRIS CONCIONIBUS.

“Ut igitur abusus omnes etiam in hac parte omnino eliminentur, haec S. Congregatio praescribit:

“a) Omnino sit vetitum quominus uterque clerus in sacris concionibus utatur lingua catalaunica recenti seu literaria, quam nec ipsi catalauni, paucis exceptis, percipiunt:

“b) vetitum item sit, irrogatis etiam poenis canonicis, quominus in iisdem sacris concionibus

a) Nullibi occurrit vel minimum verbum de lingua catalaunica recenti seu literaria.

b) Ad rem, N. 6: «Quod si concionator alia argumenta tractare voluerit non stricte sacra, semper tamen domui Dei convenientia, facultatem a Nobis petere et obtinere debet, quam non

quaelibet vel larvata insinuatio fiat politicae revolutionis erga Hispaniam;

“c) In paroeciis, praesertim urbanis et nominatim Barcinonae, ubi multae sunt familiae castellanae quae linguam catalaunicam veterem non percipiunt, diebus dominicis ceterisque per annum festis de praecepto, ne desit unquam evangelii explanatio lingua castellana. Eplanatio vero evangelii lingua catalaunica, quamvis non absolute necessaria, eo quod familiae catalaunicae linguam castellanam percipiunt, prudens est tamen ut fiat:

“d) Conciones sacras triduas, novendiales, panegyricas etc., iuxta morem veterem lingua castellana habeantur”

IV. DE LINGUA CATALAUNICA

Huic etiam rei ut consulatur, Sacra Congregatio

“a) enixe hortatur episcopos omnes Catalauniae, ut curent ac

concedemus, nisi eius necessitate mature perspecta. De re politica vero in ecclesiis agere omnino et absolute vetitum est».

Item N. 9: «Idem (praedicatorum sese abstineant a contentione et suggestu circa res externas, quae a lectione ephemeridum vel e factis et rumoribus publicis sint haustae»

c) Ad rem N. 21, c): «Etsi... divini verbi praedicatio generaliter fiet lingua catalaunica, populi ac regionis propria, meminerint parochi, praesertim urbani et nominatim Barcinonensis, in Evangelii explanatione... ea lingua utendum esse qua fideles loquuntur, vel quam saltem bene percipiunt. In paroeciis igitur ubi adsunt multae familiae castellanae quae linguam suam tantum percipiunt, Evangelium utraque lingua, scilicet catalaunica et hispana, separatim est exponendum».

d) Prosequitur cit. N. 21, c): «Idem principium prae oculis habeatur, quoad linguae usum, in aliis sacris concionibus».

Nihil autem de lingua additur dum agitur de concionibus quadragesimalibus, de exercitiis spiritualibus, de Novendiali Animarum, de panegyricis (N. 51, 32, 33).

a) b) c) Nihil reperi.

sedulo invigilent ut clerus privato studio linguae catalaunicae addat studium sive privatum sive publicum linguae castellanae, eo praesertim fine, ut officia spiritualia erga fideles castellanos, qui in suo versantur territorio, rite adimplere possit;

“b) Mandat, ut in *El Foment* supprimatur epiteton *Catalana*, iuxta votum Episcoporum Catalauniae...

“c) declarat, Sanctam Sedem minime convenire cum iis qui tenent *El Foment* praesefere characterem operis exclusive ecclesiastici; esse vero etiam, iuxta sententiam quorundam Episcoporum regionis, opus editoriale ad scripta edenda destinatum ac proinde publicae auctoritatis civilis vigilantiae non omnino subtrahendum”.

S. CONGREGAZIONE DEI SEMINARI E DELLE UNIVERSITÀ

“Quindi la S. Congregazione... prescrive:

“1. Che i Superiori di codesto Seminario inculchino nei chierici il vero spirito ecclesiastico, scevro di qualunque politicantismo anche larvato, procurando con ogni mezzo che il Seminario sia un tempio di pietà, di disciplina e di scienza, soprattutto sacra.

“2. Che si neghi l'ordinazione ai chierici i quali si trovassero infetti di catalanismo, cioè, di spirito separatista; e, per conseguenza, che si sia al riguardo risoluti nel licenziamento e ocu-

De sex praescriptionibus a S. C. emanatis nullum occurrit vestigium in cap. «De Seminario» N. 177-191.

latissimi nell'ammissione dei giovani in Seminario.

“3. Che si eliminino senz'altro i professori catalanisti, nel senso suddetto.

“4. Che si limiti al puro necessario l'insegnamento di lingua e tradizioni catalane.

“5. Che si invigili diligentemente perchè in Seminario non entrino giornali e tra i seminaristi non circolino libri e periodici atti comunque a suscitare odiosità per la grande Patria comune, vale a dire la Spagna, e per la lingua ufficiale, cioè il castigliano.

“6. Che si proibisca in maniera assoluta, tanto ai professori che agli alunni del Seminario di parlare di questioni politiche”.

S. CONGREGATIO CONSISTORIALIS

In epistola S. C. super Negotiis EE. SS. ad S. C. Consistorialem, haec videntur esse dispositiva:

“In particolare al Clero raccomandandi di tenersi al difuori e al disopra della politica, curando in egual modo il bene spirituale di tutti coloro, siano essi catalani o castigliani, che la Divina Provvidenza per *mezzo* della Chiesa gli ha affidato.

“Quanto agli studii del catalano e delle tradizioni catalane, essi sono certamente utili per il Clero,..... è necessario però che da questi studii esuli

Horum nulla adest explicita dispositio.

qualsiasi tendenza esclusivista e separatista.

“Inoltre ricordi... quali sono, a norma del diritto canonico, i rapporti fra il Metropolitano ed i suoi Suffraganei.....”

S. CONGREGATIO RITUUM

In epistola S. C. super Negotiis EE. EE. ad S. C. Rituum, agitur de “casulis gothicis” quarum usus augetur in Catalaunia, “e lo scopo, a non dubitare, fu politico”. Decretum quo prohibentur novae casulae gothicae sed tolerantur iam existentes donec *consumentur*, est inefficax. Unde prosequitur citata epistola:

“Converrebbe che la S. Congregazione aggiungesse... la proibizione assoluta di fabbricar nuove pianete gotiche, o meglio ancora che ne permettesse l’uso per un limitato tempo, per es. per cinque o dieci anni, trascorso il quale cessa ogni permesso o tolleranza....”

Notatur dein abusus “che nella parte posteriore delle pianete, figura l’arma di Catalogna”; item “nella parte anteriore della mitra” cuiusdam Praesulis.

Ad rem N. 549, f) : «In conficiendis et adhibendis paramentis pro Missae sacrificio sacrisque functionibus, non licet, inconsulta Apostolica Sede, recedere ab usu in Ecclesia Romana recepto, aliumque modum et formam, etiam antiquam, inducere..... Igitur, perdurante hodierna disciplina, minime innovanda sunt sacrae vestes ad stylum quem dicunt gothicum absque expressa Sanctae Sedis licentia.... memores quoque sint qualescumque ecclesiarum Rectores responsi Sacrae Rituum Congregationis, cuidam consultationi pro casu particulari ab hac dioecesi provenienti, sub data 15 junii 1929 (in Folio officiali dioecetano p. 317-315, voluminis eiusdem anni)

De hoc nihil.

S. POENITENTIARIA APOSTOLICA

In epistola S. C. super Negotiis ES. EE. ad Emum Poenitentiarium Maiorem, sic describitur abusus quem auferre non cunctabitur S. Poenitentiarium:

Ad rem N. 21, h): «In confessionibus audiendis, ea lingua adhibenda est, qua sese poenitens exprimit dummodo eam confessarius sufficienter calleat. Quod si poenitens sese expresserit

in lingua quam confessarius non sat cognoscit, humaniter et humiliter hoc confitenti notum faciat, confessionem intercipiens et alium sacerdotem innuens quem aptum censeat. Si quis vero adeo insane mentis, quod Deus avertat, extiterit ut ea lingua, in qua sese poenitens exprimit (1), confessionem audire renuat, vel ipsum ad aliam linguam adhibendam cogat, gravissimis poenis punietur».

“Bene spesso in Catalogna la passione poiticha è giunta a un tal punto che confessori catalanisti impongono ai penitenti di confessarsi in catalano. Questo abuso è incivile e sacrilego, dovendo il confessore lasciar piena libertà al penitente di confessarsi nella lingua che preferisce, purchè sia nota al confessore”.

(1) Supplenda essent hic, ni fallor, verba: «eam callens».

APPENDIX

Etsi plene persuasum mihi fuerit examen Constitutionum Synodaliū Barcinonensium (quae in ingentem librum excreverunt), non versari circa minuta typographiae aut etiam latinitatis menda, integrum tamen librum attentamente et prompto calamo perlegi. Sat multos typographicos lapsus et nonnulla latinitatis menda obelo notavi et in marginibus correctā volui; quaedam autem non adeo levia in separatis hisce foliis signanda curavi. Satis remuneratum me reputarem, si vel parum profuerim.

Ceterum, nihil in Synodalibus Constitutionibus mihi occurrit quod a Codice Iuris Canonici deflectat, *graviter saltem* [escrit a mà]

ADNOTATIONES

N. 1, lin. 4. — Delendum videtur “unicum”.

N. 9, lin. 8. — Addenda vox “mali” aut quid simile, “Praestat doctrinae catholicae positiva explicatio, potius quam *erroris* recta et sacris impugnatio”. Secus esset impugnatio doctrinae catholicae.

N. 12. Plures lineae bis impressae.

N. 21, pag. 9, lin. 3 ab imo. — Scribendum est, vel: “*ab* omnibus servari praecipimus”; vel rectius: “omnibus... *servandas* praecipimus”.

N. 21, pag. 12, lin. 5. — Addendum videtur: “... ut ea lingua, in qua sese poenitens exprimit, *eam callens*, confessionem...”

N. 39, pag. 17-18. -- Vel: “plures tum Europae tum Americae”, vel “tum Europaeae tum Americanae”.

N.39, pag. 18, lin. 8. — “omnes hortamur... *apud* omnes instamus...”

N.51, lin. 4. — “... integre *executioni mandetur*”.

N.56. — Deficit linea tertia.

N.113, pag. 49, lin. 15. — “designio” ? ? forsan “desiderio”?

N. 117, P&g. 53, lin. 1. — “... dioecesanos nostros *monere ut* haec ad mentem *revocent*”, vel quid simile.

N. 217. — “Dies Pontificis” hic assignatur “dominica sequenti electionem” (rectius anniversarium electionis); dum N. 3 assignatur “dominica sequenti anniversarium diem Pontificaiis Incoronationis”.

N. 218. — Ponatur vox “dicenda”, non autem “legenda” (collecta pro Papa); nam et cantanda est in Missa non privata.

N. 232. — “ipso facto sit dimissus”. Haec atare nequeunt, quasi dimissio e dioecesi sit poena quae possit ipso facto inferri vel incurri. Dicendum: “illum e dioecesi continuo dimittemus” vel quid simile.

N. 245.— Loco “nefas esto”, quae verba adhibentur ad designandum quid gravissimum, ponendum eeset “pariter prohibetur”, vel quid simile.

N. 247, pag. 118, lin. 2. — Delerem vocem “turpis”; non enim necessario turpe est lucrum ex negotiatione.

N. 256, 6°. — Afferuntur verba canonis 418 § 2, quo vetantur Capitulares ultra tertiam partem totius Capituli simul abesse. Et certus videtur esse sensus, ne qui absunt plus quam tertiam partem Capituli efforment. Quem sensum sequi videtur textus, dum dicit: “duas tertias partes Capitularium qui ex praescripto citati canonis servitio choralis intenti esse debent”. Et merito, ut videtur. Statim autem additur: “*tertia pars capitularium, quae praesens adesse debet [subratllat a mà]* intelligenda est de summa completa seu numero totali canonicorum” etc. Scribendum foret, ut opinor, “*tertia pars capitalarium quae simul abesse potest*”

N. 306. — “impendant ac seipsos superimpendant. . .”

N. 309, p. 155, lin. 3. — Adiuvari *ab*, non *per*. Melius: “parochus adiutores sibi adiscere potest alios sacerdotes” etc.

N. 498, ult. versus, pag. 227 — “dubio, a Nobia aut a Nostro Vicario Generali consilium petatur”.

N. 508, vers. secundus, pag. 230. — “... qua singuli pro singulis defunctis, per se vel...” ceteris deletis, quae nec vera sunt.

N. 749, pag. 302, lin. 3. — Loco “sacro Viatico” magis placeret “Sa-

cra Eucharistia”; nam non nisi semel ministratur Viaticum proprie dictum, cum forma “Accipe frater” etc.

N. 752, pag. 303. — Mecum quaero an recta sit interpretatio verborum “qui iam a mense decumbunt”, inter quos annumerat textus eos qui “saltem moraliter dici possint, *quamvis e domo egredi valeant ut in ecclesia vicina communicent*”.

N. 776, vers. penult. pag. 310. — Severior videtur assertio; et dicerem: “Quaevis autem *notatu digna* additio, detractio...”

N. 792, in fine vers. secundi. — Necessario addendum videtur: “in facie Ecclesiae valide *ab ipsis* iniri posse”

N. 816, lin. penultima. — Delendum “pro universo orbe”; nam verum non est.

N. 827. — Mira mihi videtur necessaria praesentia *duorum* parochorum pro matrimonio “inter partem castrensem et partem iurisdictioni ordinariae subditam”; quum vero nullum ius adducatur, quid sentiendum sit nescio.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 32

Informe del doctor Carreras, “*Il Sinodo diocesano de Barcellona*”.
15 de novembre de 1930.

Escrit del doctor Lluís Carreras sobre el sínode diocesà de Barcelona de l'any 1929, dirigit al secretari de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, monsenyor Giuseppe Pizzardo, en el qual defensa el procediment amb què ha estat convocat el Sínode, les seves discussions i conclusions, i en què tracta també sobre l'oportunitat que la Santa Seu l'examini i l'aprovi sense admetre les interferències del poder civil.

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, ff. 99-103*.
Original mecanografiat, els subratllats els posem en lletra cursiva.
Transcrivim el text literalment.

ADB, *Arxiu Dr. Carreras, caps 37. Documents varis 1926-1931 (carpeta 1930)*, còpia mecanografiada.

Il Sinodo Diocesano di Barcellona.

Preparazione e procedura.

Nella preparazione del Sinodo Diocesano del 1929, fu strettamente seguita la procedura stabilita dal Codice Canonico e dalle norme complementarie. Con più di un anno di antelazione fu nominata la Commissione preparatoria e da Mgr. Vescovo fu fatta consulta ai chiamati al Sínodo dei diversi temi a trattare e da suggerire, furono convocati quanti vengono segnati dal Diritto e dalla consuetudine diocesana, e tutti i sinodali riceverono anticipatamente lo *Schema* delle Costituzioni stampate, schema a chè essi risposero abbondantemente in evacuazione del loro voto consultivo. La Commissione preparatoria esaminò l'insieme dell'emende ed osservazioni presentate dai sinodali, le quali furono nella sua maggior parte incorporate, e poi si ebbero nel Seminario le *Sessiones praeparatoriae*, alle quali furono ammessi tutti i sinodali, ed in coteste *sessiones* si rese conto dell'emende e delle modificazioni introdotte nello Schema, e l'insieme fu sottoposto *liberae adstantium disceptationi*, che si svolse pienamente libera in certi punti suscitati da alcuni canonici, ai quali rispose Mgr. Vescovo presidente. Le sedute solenni furono tenute nella Cattedrale durante i giorni 16, 17 y 18 ottobre nella consueta forma.

Si sa che una delle obiezioni fatte a tale Sinodo si è quella di non essere stato demandato il *Placet* ai sinodali alla fine di ciascuna Costituzione. È certo, ma però non v'è nessun precetto canonico, il quale, ne prima, ne dopo il Codice, ordini questo, come è ordinato per il Concilio Provinciale, e daltronde questo non fu appunto trascurato riguardo i decreti concernenti la nomina, *intra Synodum*, degli Esaminatori Sinodali, i Giudici Sinodali ed i Parroci Consultori, i quali, quelli al meno che si trovavano presenti fecero subito il giuramento prescritto. Nel Sinodo anteriore, quello de 1919, fu certamente chiesto il *Placet*, ma questo precedente, invocato ora contro l'attuale Sinodo, dovrebbe essere invocato a maggior ragione per disfare una altra acusazione presentata contra lo stesso Sinodo di 1919, realtiva alla suposta rapida lettura dei Decreti ed alla non integra lettura. Poichè in questo sinodo, come in quello di 1919, in vista della troppa lunghezza del testo, daltronde questa volta meglio conosciuto dai sinodali che allora, si venne al previo accordo di non leggere quelle parti dei Decreti che non sono precetti ed ordinazioni *sensu stricto*, ma solo riassunti di dottrina, consigli, raccomandazioni ed optata. Ma allora ed adesso, quanto aveva carattere veramente precettivo fu letto nelle sedute solenni.

E bisogna pure affermare che il testo definitivo del Sinodo di 1929 era meglio conosciuto di quello de 1919, poichè in questo le *sessiones praeparatoriae*, in disconformità col Codice, furono tenute colla sola intervento delle quattro Commissioni incaricate dalla redazione dello Schema, senza l'intervento degli altri sinodali.

Si deve nettamente dichiarare che nella preparazione del Sinodo attuale, come nella procedura, fu fedelmente osservato quanto prescrive il Diritto, e che Mgr. Vescovo rispettò con straordinaria cura gli studi e la redazione della Commissione e le emende ed osservazioni dei sinodali. La Diocesi ha potuto liberamente manifestarsi in riguardo ai problemi e le necessità diocesane; e solo in pochi punti, e senza importanza, Mgr. Vescovo impose il suo criterio, ma invece in altri, che in tempi precedenti erano stati obbietto di sua particolare ordinazione, accettò modificazioni.

Sospensione della promulgazione del Sinodo.

Nell'inizio della seconda seduta del primo giorno del Sinodo (16 ottobre) Mgr. Vescovo fece la previa dichiarazione seguente: che accogliendosi a la concessione del can. 362, il testo sinodale sarebbe inviato a Roma per l'approvazione, affinché si avesse la sicurezza d'aver proceduto assennatamente, e fece pure un grande sforzo molto abile per poter dissimulare la vera causa di cotale determinazione, che produsse in tutti meraviglia, poichè tutti i sinodali sapevano che proprio nella

Cattedrale dovevano essere promulgate le Costituzioni. In quei momenti la vera causa fu per molto tempo ignorata; adesso è ben conosciuta. Questa è la veridica storia, pienamente conosciuta solo da poche persone.

Il quattro Settembre si fece la distribuzione a tutti i sinodali del progetto stampato delle Costituzioni. Il Capitano Generale conobbe subito il Decreto relativo alla questione della lingua nella predicazione, ed in seguito ad osservazioni provenienti da questo origine e delle quali si fece eco il Direttorio Militare, Mgr. Vescovo ricevette della Nunziatura Apostolica di Madrid una lettera, datata il 16 Settembre, in cui gli si dice che: “Secundando indicaciones del Cardenal Secretario de Estado, pues por mi parte no lo hubiera creído necesario, tengo el honor de comunicarle que sería grato a la Santa Sede que los estudios y deliberaciones para el próximo Sinodo Diocesano se exluyeran las materias objeto de los últimos decretos, y aun el citar estos, especialmente el de la S. Congregación del Concilio de 4 de Enero último”. Mgr. Vescovo rispose spiegando che i Decreti non erano stati citati e mandò a Mgr. Nunzio una copia dell’ante-progetto.

Durante questo tempo, i sinodali diedero risposta scritta al *Decretorum Schema*, e riguardo a questa questione soltanto due capitulari, d’altra parte ben conosciuti per le loro idee politiche, fecero osservazioni e domandarono la citazione ed incorporazione nel Sinodo dei Decreti di Roma. Nessun sinodale chiese la parola per parlare di tale questione né nelle sedute preparatorie né in quelle solenni.

Il 16 ottobre, al suo ritorno a Palazzo alle ore tredici, dopo la prima seduta solenne del Sinodo, Mgr. Vescovo incontrò un telegramma di S. E. il Sgr. Cardinale di Stato, in cui gli dice che “La Sacra Congregazione del Concilio, visto il *Decretorum Schema*, mi prega di comunicare a V. E. che nelle sedute di libera discussione del Sinodo sia fatta menzione dei Decreti e che gli Atti Sinodali non siano pubblicati senza avere ottenuta l’approvazione di Roma.” La risposta di Mgr. Vescovo si trova in Segreteria di Stato.

All’indomani, 17 ottobre, queste disposizioni vennero confermate nel telegramma di risposta del Sr. Cardinale Segretario di Stato a quello inviato da Mgr. Vescovo a nome anche del Sinodo in omaggio a Sua Santità.

Quando giunse quest’ordine della S. Congregazione, erano già state celebrate le sedute preparatorie del Sinodo, e siccome in quelle solenni della Cattedrale non ne fu fatta questione, il Decreto Sinodale sulla lingua della predicazione fu letto in quella stessa sessione in cui Mgr. Vescovo dichiarò che le Costituzioni sarebbero elevate a Roma per la loro approvazione, e che conseguentemente il Sinodo sarebbe promulgato posteriormente mediante Decreto.

Per tanto, i Decreti del Concilio non furono citati nel testo sinodale, e fu letta la formola concernente la lingua della predicazione come era stata

accettata dai sinodali. Lo stesso Mgr. Vescovo che la Commissione preparatoria credettero che doveva procedersi in questo modo, per quanto la formola era giusta e prudente ed avevano ricevuta conferma del loro criterio dal M. R. P. Enrico Rosa, Direttore della Civiltà, a cui fu fatta consultazione e del caso e della formola adottata, durante la permanenza a Barcellona, proprio i quei giorni, del menzionato P. Rosa.

Mgr. Vescovo ed il Sinodo.

Non erano ancora scorsi due mesi dopo la celebrazione del Sinodo, quando Mgr. Miralles fu invitato dalla Nunziatura Apostolica ad accettare la sua traslazione alla diocesi di Mallorca. Molti credettero intimamente relazionati questo fatto ed il Sinodo, ma però un esame obbiettivo pare di non permettere legarli insieme. Sconosciute le vere cause di tale traslazione, solo possiamo dire che il Sinodo si sviluppò in forma si obbiettivamente elevata da parte di Mgr. Vescovo, che certamente non è per questo motivo che si potrebbero formulare verune querele con giustizia contro di Lui. Una questione può essere staccata dall'altra, ed a più forte ragione *post factum*.

Il contenuto del Sinodo rappresenta un notevole avanzo nella formulazione della dottrina e della disciplina in rapporto coi Sinodi anteriori. Il primo libro specialmente contiene un eccellente riassunto degli orientamenti pontifici riguardo ai diversi problemi contemporanei, molto vivi e trascendenti in questa Diocesi; nella predicazione, nell'insegnamento religioso nelle scuole, e nell'Azione Cattolica adatta fruttuosamente le direttive pontificie lo stesso che le esperienze di altri paesi alle realtà complesse di Barcellona. Nei libri che restano non solo segue con fedeltà la disciplina del Codice, ma anche risolve con giustizia e prudenza certune questioni di vera importanza nelle diocesi concernenti parrocchie, funera-ria e beneficiati ed emenda notabili abusi relativi a processioni e alla solenne Esposizione del Smo. Sacramento.

Le querele che alcuni avevano contra Mgr. Vescovo per la sua severa attuazione in materia disciplinare non si possono in verità applicare al Sinodo, in cui Egli rettificò il suo rigore abituale, e lasciò sussistente soltanto una sospensione *latae sententiae* contro i negligenti nell'assistenza al ritiro mensile sacerdotale non esistendo *iusta et rationabilis causa*, severità dovuta al generale abbandono nell'adempimento di questo dovere, che c'era fino allora. Vi è un certo rigore, ma però non contro il Diritto, nelle disposizioni sulla previa permissione della Curia per ciascuno dei sermoni da farsi nella diocesi, rigore che è stato già convenientemente attenuato dal recente Decreto del Vescovo attuale, in data del 26 ottobre ultimo scorso.

Non crediamo giuste le restanti querele presentate contra il Sinodo. La Commissione preparatoria, ben cosciente degli abusi che un pietismo travaiato introduceva nelle *solenni Esposizioni* del Smo. Sacramento ripetute *intra Missam et extra Missam* fino a tre e quattro volte in un stesso giorno in certune chiese, ristabili la disciplina ma senza lasciare inattesa la vera pietà eucaristica; e fece lo stesso in riguardo alle processioni eucaristiche, che in ogni tempo erano celebrate, senza causa sufficiente e con parecchi abusi contrari ai Decreti. Che è leggitima questa procedura della Commissione, c'è lo fa vedere la conferma della S. Congregazione dei Riti, la quale ha negato a diversi Vescovi Spagnuoli la tolleranza all'uso di celebrare la Sta. Messa *coram Smo.*, all'infuori della disciplina generale.

Alcuni canonici, ma non il Capitolo, promossero questione per quanto non si faceva al Capitolo Cattedrale esenzione del Sinodo; come nell'anno 1919. Ma neppure questo lamento deve considerarsi giusto, poichè, studiata la questione, non parve opportuno fare la tale concessione, tra altre ragioni: perchè l'antieriore Decreto d'esenzione serví soltanto per negarsi il Capitolo a mettere il Conopeo sul sagrario, e questo durante nove anni consecutivi.

Salvo sempre il superiore criterio della S. Congregazione sull'emende ad introdurre, crediamo che, in genere, i Decreti sinodali possono essere giustificati. Forse in solo caso, e non importante, si troverebbe una proibizione assoluta, urtante coi i criteri d'altri Sinodi ed ordinazioni dell'Episcopato, quale è quella di Mgr. Miralles sull'uso delle Messe dette *dialogate*, che Egli non permette nè nei collegi nè in atti di associazioni, anche quando non sono un disturbo per il movimento parrocchiale nè richiamano l'attenzione dei fedeli.

Il problema della lingua.

Dai fatti fin qui riportati, e dalla generale opinione della diocesi, quella dei sacerdoti e dei fedeli, pare si possa affermare, che non è temerità il dire che la sospensione del Sinodo risponde al fatto di contenere la formola dell'uso della lingua catalana nella predicazione. E questa generale credenza aggrava la situazione religiosa della diocesi, da un doppio punto di vista, come si dimostra col seguente ragionamento alla portata di tutti.

Il Sinodo di Barcellona costituisce un fatto giuridico normale nella vita disciplinare della Diocesi. Se non è approvato ora che Mgr. Miralles già non regge questa Diocesi, deve esservi una gravissima causa riguardante la procedura, la dottrina o la disciplina, poichè se fossero lievi i motivi, non si spiega il ritardo cosí notevole ed il mantenimento di una sospensione venuta in modo cosí insolito. E che queste cause non

possono essere gravi, si deduce dalla considerazione che, data la qualità delle persone intervenute tanto del clero secolare quanto del regolare, certamente sarebbero state rimarcate le mancanze di procedura, di dottrina oppure di disciplina, le quali lo farebbero indegno d'approvazione; e fin ora da nessuno furono rimarcate, ed anche si sa officiosamente che Roma considera lievi i lamenti fatti in pervenire da alcune persone, forse influite da molestie ed animadversioni contro Mgr. Miralles, e che esse consideravano legittime.

Per questo, dinanzi a tale ragionamento tutti credono che la situazione anomala in cui si trovano le Costituzioni Sinodali di Barcellona è dovuta alla questione della lingua.

Poichè se la vera causa di tale situazione anomala si fosse quella ora esposta, della mancanza notevole riguardante la procedura, etc, cadrebbe sulla diocesi una gravissima nota squalificante, la quale metterebbe il clero di Barcellona in uno stato, certo da non invidiare. Invece se è quella concernente alla lingua della predicazione, viene aggravata la situazione religiosa della Catalogna molto più di quanto l'aggravò la Dittatura, perchè si potrebbe credere alla decisa volontà di Roma a mantenere i Decreti, i quali, considerate le circostanze in cui furono ottenuti, non si possono riguardare come spontanei della Chiesa, perchè non rispondono alla realtà delle cose in questo paese.

L'approvazione del Sinodo significherebbe il termine di questa angoscia e di queste anomalie, in modo totalmente favorevole al prestigio della Chiesa ed alla pacificazione degli spiriti.

Erano forse i sinodali più qualificati quelli che, proprio per questo pericolo di dover trattare siffatta questione candente, consigliarono e domandarono a Mgr. Miralles di tralasciare la convocazione del Sinodo in quelle circostanze. Ma, data la decisa volontà del Prelato di procedere alla convocazione del Sinodo, non si poteva far altrimenti di quanto si fece.

Poichè il problema della predicazione in genere doveva essere trattato nel Sinodo, perchè era uno dei temi, in cui abusi e deficienze notabili esigevano che s'insistesse nella dottrina e nell'ordinazioni sinodali. Ed allora non si poteva prescindere dal far allusione alla questione della lingua nella predicazione, per quanto tale silenzio sarebbe stato ancora più grave, esistendo i Decreti di Roma ed essendovi la tradizione del Sinodo di 1890 e 1919, i quali ne parlarono.

Il Sinodo, daltronde, non poteva incorporare ne dare uno stato pubblico, facendone una citazione, a Decreti riservati, che nè la Congregazione nè i Vescovi della Catalogna avevano promulgato e che per la loro natura rispondevano a circostanze transitorie. Ed la conoscenza pubblica di siffatti Decreti era dovuta alle pressioni illegittime delle autorità militari, le quali impedirono che fossero mantenuti segreti; e

d'altra parte gli accordi dell'Episcopato catalano, ai quali quelle autorità pretendevano di opporre i Decreti di Roma, avevano meritato l'elogio di Sua Santità, come si costa dalle dichiarazioni di Mgr. Vescovo di Osnabrück, fate in notevole conferenza nella stessa Roma, e non smentite e pubblicate dalla stampa tedesca e riprodotte in Catalogna.

Avuto riguardo dei decreti di Roma e delle circostanze delicate di quel momento, si venne alla redazione di una formula minima prudente e giusta, che ha il carattere transazionale di non mutare il criterio tradizionale della Chiesa, applicato alle condizioni ed alle necessità spirituali del paese, ed di evitare per l'avvenire ogni motivo giusto o apparente di conflitto in rapporto colle autorità dello Stato. Se si esamina accuratamente la detta formula, si potrà ben costatare come non manca in essa l'ispirazione dei Decreti, ma discretamente adatta alla realtà diocesana, il chè la coscienza sacerdotale non poteva tralasciare in bene precipuo della Chiesa, specialmente se si tien conto del carattere giuridico e pratico di un Sinodo.

La bontà ed efficacia di tale procedimento, che badava alle difficoltà del momento e teneva conto del non lontano mutamento delle circostanze di allora, da tutti preveduto, sono accreditate dalla situazione attuale di Spagna e particolarmente della Catalogna, dove l'opera tutta quanta della Dittatura è censurata e rettificata in ogni aspetto della vita civile e politica. Se nel Sinodo fosse stata fatta la promulgazione dei Decreti di Roma il danno ora sarebbe irrimediabile, invece, con quella formula adesso si può benissimo riparare il danno portato al prestigio della Chiesa nel nostro popolo dalla intervento indovuta della Dittatura negli affari ecclesiastici.

Per tutto questo, è giudizio equanime dei Prelati, sacerdoti e cattolici eminenti che meglio conoscono lo stato del nostro paese che, se Mgr. Miralles ebbe un visibile sbaglio nel convocare il Sinodo, questo sbaglio è stato una *felix culpa*, per quanto facilita alla Curia Romana il ristabilimento dello status quo alterato dalla Dittatura, senza dover porre nessun atto diretto tendente alla rettificazione dei Decreti sulla questione della lingua, perchè la formula diocesana tien conto di quanto hanno di assimilabile quei Decreti, senza neppure svirtuare ciò che è la vera realtà dell'evangelizzazione della Catalogna nella lingua materna dei catalani, ed in quella propria degli altri fedeli non catalani.

Se un argomento incontestabile dovesse provare quanto fin qui abbiamo detto, lo si troverebbe nel fatto, che, una volta caduta la Dittatura, tanto durante il governo di Mgr. Miralles quanto in quello del Vescovo attuale, la situazione delle lingue nella predicazione è tornato allo stato normale suo, e ciò spontaneamente, senza nessuna querela o conflitto colle presenti autorità, le quali, libere del furore regalista di quelle dittatoriali, non portano la politica al Tempio con evidente guadagno delle buone relazioni tra le due potestà e con contentamento del popolo cristiano,

contentamento che sarebbe definitivo, se non vi fosse più il pericolo di nuove utilizzazioni di quei Decreti nella maniera tendenziosa e persecutoria che ne faceva la Dittatura.

Questo pericolo, d'altra parte, esiste ancora nei Vescovi non catalani, non conoscenti come si converrebbe della realtà del paese. Una prova l'abbiamo nella preparazione del Sinodo diocesano di Vich, diocesi nella quale non esiste appunto il problema bilingue, dato il carattere omogeneo dei suoi abitanti, e, nondimeno, il Vescovo, retto ed esemplare, ma poco cosciente della diocesi, vista la sussistenza dei Decreti si pone con angosciosa inquietudine la questione dell'incorporazione dei detti Decreti nelle Costituzioni Sinodali. L'approvazione del Sinodo di Barcellona la finirebbe con questo pericolo, il quale se diventasse realtà recarebbe forse seco delle conseguenze irrimediabili.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 33

Despatx núm. 4753 del nunci Tedeschini al cardenal Pacelli. Madrid, 13 de novembre de 1930.

Resposta del nunci Tedeschini al cardenal secretari d'Estat sobre la no oportunitat que Roma aprovi i publiqui el sínode diocesà de Barcelona de 1929. El nunci diu que ho consultarà amb el bisbe de Barcelona.

AA.EE.SS, *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 91*, original mecanografiat.

ASV, *Arch. Nunz. Madrid, 837, fasc. 2, f. 250*, minuta.

NUNCIATURA APOSTÓLICA
EN ESPAÑA
N. 4753

Pubblicazione del Sinodo
di Barcellona

Madrid, 13 novembre 1930.

Eminenza Reverendissima,

Ho avuto l'onore di ricevere il venerato Dispaccio distinto dal n°. 3129/30 col quale l'Em.za Vostra Rev.ma si degnava chiedermi se, in seguito agli ultimi avvenimenti, si potrebbe addivenire alla pubblicazione degli atti del Sinodo diocesano di Barcellona secondo il diritto comune.

Trattandosi di un affare molto delicato per le connessioni che ha con la questione catalana, ho creduto bene interrogare il nuovo Vescovo di Barcellona Mgr. Manuel Irurita, il quale mi ha scritto in proposito la unita lettera che sottopongo all'alto esame dell'Em.za Vostra, ed alla quale nulla ho da togliere o da aggiungere.

Inchinato al bacio della Sacra Porpra ho l'onore di conformarmi coi sense della piú profonda venerazione

Dell'Eminenza Vostra Reverendissima
Umilissimo servitore

+ Federico, Arc. Di Lepanto,
Nunzio apostolico

Al·legat al despatx núm. 4753, AA.EE.SS, *Spagna, 1929-1930, pos. 759, fasc. 98, f. 93*, còpia mecanografiada.

Barcelona, 8 de novembre de 1930

Exc.mo y Rev.mo Señor Dr. D. Federico Tedeschini

Nuncio Apostólico

Muy venerado y queridísimo Señor Nuncio:

He estudiado detenidamente el asunto del Sínodo Diocesano, y por el conocimiento que de su lectura he adquirido así como por sus antecedentes y circunstancias concomitantes juzgo que actualmente no es, en manera alguna, conveniente su promulgación, debiendo añadir que este criterio es el general entre los sacerdotes de uno y otro clero que asistieron al mismo. Nadie extrañará, por lo tanto, que no se promulgue. Lo que sí creo procedente es la publicación por decreto episcopal de algunas de sus resoluciones, como por ejemplo la referente a la congrua beneficial.

Si a V.R.I. le interesa conocer otros datos más concretos, con mucho gusto se los proporcionaré apenas se sirva indicármelo.

Aprovecho gustosamente esta ocasión para reiterarle los sentimientos de mi mayor afecto y consideración.

MANUEL, Obispo de Barcelona
Dell'Eminenza Vostra Reverendissima

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 34

“Promemòria *Sinodo di Barcellona* de la Secretaria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre el Sínode de Barcelona”. Vaticà, 1930.

Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre l’aprovació del sínode de Barcelona que recull les opinions respecte a la conveniència que la Santa Seu no aprovi el sínode de Barcelona de 1929, segons el parer del nunci Tedeschini i del bisbe de Barcelona, Manuel Irurita,

AA.EE.SS., *Spagna, 1929-1930, pos.759, fasc. 98, f. 94* minuta mecanografiada amb afegitons manuscrits de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris, que en la seva transcripció posem en cursiva.

DALLA SEGRETARIA
DELLA S. CONGREGAZIONE
DEGLI AFFARI ECCLESIASTICI STRAORDINARI

SINODO DI BARCELLONA

Riguardo alla pubblicazione del Sinodo di Barcellona il Nunzio Apostolico, interrogato in merito, dice di essere del parere del nuovo Vescovo, che, non *convenga* [*subratllat*] publicarlo; ma che basterà che il Vescovo pubblichi con suo decreto alcune decisioni del Sinodo. Come per esempio quella che si riferisce alla congrua beneficiale.

Forse si potrebbe far sapere alla Congregazione del Concilio che la Segreteria di Stato non ha nulla da opporre a che detta Congregazione s’intenda con il Vescovo di Barcellona nel senso indicato.

Udienza 24 Nov, 30? [*manuscrit amb llapis*]
Il Santo Padre ha approvato quanto scrive il V^o ed il Nunzio. Comunicarlo (anche al Concilio [*manuscrit*])

Consegnolo al Minutante il 28 Nov. 1930 [*manuscrit*]

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 35

Despatx núm. 3811 del nunci Tedeschini al cardenal Bisleti. Madrid, 4 de març de 1929.

Despatx del nunci Tedeschini al cardenal Gaetano Bisleti, prefecte de la Congregació per als Seminaris i Universitats dels Estudis, sobre la situació dels seminaris a Catalunya després de la publicació de la circular de l'esmentada Congregació i després també, que el prefecte hagués rebut les cartes dels bisbes catalans en què l'informaven sobre aquest tema. El nunci expressa ací els seus judicis sobre l'episcopat de la Tarraconense.

ACEC, Fondo Seminari, Spagna, 1929, original mecanografiat. Els subratllats i remarques al text els expressem en lletra cursiva.

NUNCIATURA APOSTÓLICA
EN ESPAÑA
Nº 3811
Seminari di Cataluña
Madrid 4 Marzo 1929

Eminenza Reverendissima,

Ho l'onore di rispondere al venerato Ufficio distinto dal Nº 210/24 col quale l'Em.za Vostra Rev.ma mi rimetteva le lettere dei Rev.mi Ordinari di Cataluña [*sic*] a codesta Sacra Congregazione dopo la circolare intorno alla questione dei Seminaris di quella regione, e si degnava di chiedere il mio umile parere, specialmente circa la eventuale erezione di uno o più Seminaris interdiocesani.

Mi permetto innanzi tutto pregare Vostra Em.za di far portare tutta l'attenzione del Sacro Dicastero sul carattere sommamente riservato di questo mio scritto, che può dirsi una continuazione della inchiesta per Cataluña [*sic*] E siccome lo stesso Santo Padre si degnò scrivere di suo pugno sulla mia relazione "Sub Secreto Sancti Officii" lascio all'alta prudenza dell'Em.za Vostra il provvedere al segreto anche di questo rapporto.

Credo di poter dire che le risposte dei Rev.mi Vescovi sono quelle che dovevano attendersi. È naturale in primo luogo il silenzio dell'Emo Cardinale Arcivescovo di Tarragona, che con le disposizioni della Sa-

cra Congregazione ha visto minacciata la sua lunga e abile opera di ardente Catalanista nella educazione del Clero, e che non potendo negare gli addebiti fatti a questa opera nel suo Seminario diocesano, ha preferito chiudere, almeno per ora, in un crucciato silenzio il suo dispetto.

Le altre risposte riflettono la fisionomia di ciascun Vescovo. Risponde bene Mgr. Vescovo di Solsona, bene il Vescovo di Vich, benissimo i Prelati di Lerida e Tortosa, magnificamente Mgr. Vescovo di Gerona. I *quattro ultimi* sono dei Prelati che senza passione politica vedono i mali della situazione presente, li confessano con sincerità, e in quanto possono, apprestano i rimedi necessari.

Resta il Vescovo di Barcellona, e sebbene sia in tante cose differente dal Cardinale che ho nominato per primo, forse in questa materia potrei dire: *primus et ultimus sunt in honore pares*.

Il “Deo gratias” del Vescovo di Barcellona che nulla vede e di nulla si accorge potrebbe assomigliarsi al “Gratias ago Deo meo” del Fariseo nel tempio, se Mgr. Miralles non avesse la scusante di una grande ingenuità. E che deve vedere il Vescovo di Barcellona?

Se Vostra Eminenza volesse conoscere - e forse sarebbe utile - la fisionomia di questo Prelato, potrebbe prendere visione, alla Segreteria di Stato, della mia relazione al Santo Padre dopo la inchiesta dello scorso anno. In essa, con le molteplici ingenuità di Mgr. Miralles, troverebbe la chiara spiegazione della sua lettera e del suo “Deo gratias”.

Le citerò un solo fatto, che dimostra chiarissimamente che lo spirito di pretto catalanismo, il quale nel 1923 indusse il Rettore di quel Seminario a presentarsi a me per implorare di cambiare di quell’Istituto persino le mura, rimane tuttora. Se uno dice: non vedo; cento dicono: vedo; manco a dirlo, bisogna credere a questi.

Mi raccontò nella mia visita apostolica l’ex-Rettore del Seminario (ex Rettore perché ha lasciato proprio l’anno scorso) un grazioso incidente avvenuto nel 1927 per una riffa per le missioni. “Vi furono molti premi. Però quando si trattò della lingua in cui dovessero stamparsi i biglietti, nacquero i dissensi - Il Rettore del Seminario consultò la cosa due volte col Segretario di Camera, in assenza del Vescovo, ed il Segretario rispose che, posto che il Seminario è uno stabilimento ufficiale, si dovevano stampare in Castigliano; e il Rettore lo comunicò alla Comunità. Ma tre alunni esterni, ispirati dai più esaltati fra gli interni, si recarono a Sabadell, dove stava il Vescovo in Santa Visita, e pregarono il Segretario di Visita, Torens [*sic*], Professore al tempo stesso in Seminario, e reputato anch’egli Catalanista, che, posto che i biglietti non si potevano stampare in Catalano per la ragione che della riffa si occupava il Seminario, la passasse alla Unione Missionaria, che non aveva il carattere ufficiale, che ha il Seminario. Il Vescovo accettò, e gli alunni comunicarono la

risoluzione al Direttore della Unione Missionaria. Saputolo gli altri alunni, si fecero la illusione che il Vescovo era Catalanista come loro, e che per conseguenza avrebbe certamente licenziati i Pii Operai di San Giuseppe dalla Direzione del Seminario, dato che questi rappresentano lo spirito e l'elemento spagnolo.

Il Rettore, naturalmente, richiamò l'attenzione del Vescovo su questi commenti, e il Vescovo ordinò che della riffa continuasse ad occuparsi il Seminario, e che i biglietti fossero in Castigliano. Ma i Seminaristi rimasero nelle loro illusioni, ed allora il Vescovo, al principio del nuovo corso, si vide obbligato a tener loro un discorso forte, in virtù del quale i Seminaristi si convinsero che il Vescovo sta al di sopra dei partiti”.

Il Vescovo di Urgel scrive da catalanista; e qui più che altrove si rivela per tale. Il Catalanista non solo non vede nulla, ma quello che vede, lo trova assolutamente giusto e necessario, e se vi è ragione di lamento, è, secondo questo criterio, tutto in favore dei Catalani.

Io però osservo qui che quando dopo la mia visita ho fatto osservazioni sui Seminari, non le ho fatte indistintamente per tutti i Seminari di Cataluña. Quindi applicate indistintamente a tutti i Seminari, alcuni Vescovi hanno buon giuoco per dire: Questo non mi riguarda.

Questo nondimeno non lo può dire il Vescovo di Urgel, nel cui Seminario, se non gravissime osservazioni, alcune e non leggiere ho avuto a farne. Ma oggi è il Vescovo stesso che viene a darci ragione, ed a dimostrare da quale bando sta lui col suo Seminario, naturalmente; quale mentalità regge quella Diocesi; e quali debbono per logica necessità esserne le conseguenze nel Seminario.

E come è venuto a dimostrarlo? Col prendere la difesa dei Catalanisti nella maniera più chiara e più partigiana.

Primo suo argomento: Si perseguita il Clero di Cataluña perché questo non ha voluto affiliarsi alla “*Unione Patriottica*”.

Questa volgarità fantastica e, salvo la buona fede politica, del tutto menzognera, il Vescovo di Urgel la può dire agli agenti del Governo; la può dare ai Catalani; ma non la può dire al Nunzio del Papa che da sé ha fatta la visita, e ha visto quello che i Vescovi catalanisti non vedranno e non comprenderanno mai. Quasi quasi ha ragione il Padre Valdeparès, Dominicano residente in Cataluña, che giorni fa mi diceva: Bisogna fare come Filippo V: Niente Vescovi Catalani!

Secondo argomento suo: il Clero catalano è perseguitato anche perché non si è prestato a collaborare alla odiosa politica dell'attuale Governo, sintetizzata nelle parole dello stesso Presidente: “Descatalanizar a Cataluña!”

La passione acceca quel buon Vescovo. Io che ho parlato cento volte col Presidente e con tutto il Governo su questo problema, mai e poi mai

ho potuto raccogliere questo concetto. Ed è che il Governo attuale rispetta ed ama Cataluña con tutte le sue qualità regionali, compresa la lingua: ma la lingua per gli usi regionali, e non per esiliare la lingua nazionale, come io ho constatato che si va facendo. Il povero Vescovo di Urgel adunque si è foggiate argomenti tali, che solo i Catalani possono udirli senza ridere.

I Vescovi Catalanisti, credo, non si accorgono di ciò che fanno, di ciò che permettono, di ciò che i preti ed i Seminaristi fanno ed essi non vedono. Ma un forestiero *spassionato*, lo vede; e il Nunzio era forestiero, e non aveva nessun interesse in favorire una parte o un'altra. Il Governo in questo non ha influito in altra cosa che in *volere* una inchiesta. Ma nella inchiesta *non è entrato menomamente*; né gli è stato detto nulla del risultato.

Ed anzi, quando il Nunzio, per incarico della Santa Sede, chiese a Primo de Rivera quali erano i suoi desideri (non certo per assecondarli, ma solo per conoscerli), egli rispose: "Io non ho nessun desiderio particolare: io desidero solo che finisca questo stato di cose".

Riassumendo dirò due cose: primo, che era da attendersi una levata di scudi, sia perché le osservazioni fatte nell'inchiesta non riguardano, come ho detto, tutti i Seminari, e quindi alcuni Vescovi hanno buon giuoco per la difesa; sia perché i Vescovi più colpevoli hanno tutto l'interesse a negare, e, forse, effettivamente, dato il loro accecamento, non vedono né possono vedere.

Secondo: se in quasi tutti i Seminarii vi sono, più o meno, fochi di infezione di catalanismo, eccetto, chiaramente, quello di Tortosa, che è guarito, e altri che stanno in via di guarigione, come *Lerida, Gerona, Vich, e anche Solsona, rimangono tuttavia due Seminarii dei quali la Sacra Congregazione non deve stare tranquilla, e sono i più grandi ed i più influenti: Tarragona e Barcellona* [*remarcat en el text amb llapis de color*]

Vengo ora al progetto di Seminario interdiocesano, indicato come rimedio al presente stato di cose in Cataluña.

Il Seminario interdiocesano fu concepito dopo che il Rettore del Seminario di Barcellona, nel 1923!, disse spontaneamente al Nunzio, come sopra ho riferito, che bisognava cambiare anche le mura di quel disgraziato Seminario. Inventava il Rettore? Tutta la Spagna risponderrebbe che no.

Proponeva inoltre il Seminario interdiocesano il Cardinale Arcivescovo di Tarragona e lo proponeva la Santa Sede. La Santa Sede lo proponeva per ragioni *speciali* di qui: cercava cioè un ambiente *nuovo* e la distruzione dell'antico e lo proponeva anche per le ragioni *generali* che valgono anche per l'Italia

Per incominciare da queste ultime mi permetto osservare che la Santa Sede le conosce bene e sa che contro di esse possono sorgere molte

difficoltà come sono sorte anche in Italia, e cioè: ragioni economiche, politiche, di interesse locale di diminuzione di vocazioni, di maggiori spese, ecc.

Ma superate queste difficoltà di ordine generale, rimangono quelle speciali. Come si attuerà il Seminario interdiocesano in modo che giovi alla risoluzione del problema Catalano nella educazione del Clero?

Due sono le ipotesi: o il Seminario interdiocesano lo fanno i Vescovi o lo fa la Santa Sede. Nel primo caso bisogna confessare che l'obiezione di alcuni Vescovi di Cataluña è seria: il male non si rimedia, anzi potrebbe, concentrandosi, farsi più grave e più vasto. Invece di vari piccoli Seminari Catalani, alcuni dei quali non sono, per fortuna, catalanisti, ne avrebbe uno grande e certamente catalanista. Messo in mano dai Catalani, con a capo il Cardinale Arcivescovo di Tarragona, il Seminario interdiocesano diverrebbe quello che il Vescovo di Tortosa dice.

Dovrebbe quindi farlo la Santa Sede del tutto nuovo e con personale di sua fiducia, affrontando le difficoltà politiche, in primo luogo, e le difficoltà di diverso ordine, dopo. Ora tutto questo - dal 1923 è passato parecchio tempo - non mi pare facile; né la Santa Sede lo potrebbe affrontare alla leggera. Dinanzi al mondo intero lo schiaffo a quei Vescovi, anche a quelli non colpevoli, sarebbe gravissimo.

Allora resterebbero due altri rimedi; e cioè o cambiare i Seminari *Diocesani*, o cambiare... mi duole assai doverlo dire; ma Vostra Eminenza lo indovina da sé.

Cambiare i Seminari Diocesani nella direzione e nello spirito! Ma è possibile cambiare il Seminario sotto gli occhi di ciascun Vescovo? Non sarebbe anche questo uno schiaffo troppo grave per essi?

E allora non rimane che fare quell'altro cambio, che io non ho voluto neppure menzionare, ma nel quale sta la chiave di volta di tutto l'edificio.

Il problema dunque, a questo punto, si allarga fuori di quello che l'Em.za Vostra Rev.ma si è degnata chiedermi e fuori della stessa Sacra Congregazione.

Lascio quindi di trattare un argomento nel quale la necessità e la logica tengono una forza irresistibile.

Che se poi all'Em.za Vostra Rev.ma interessasse proprio avere notizie e osservazioni su questo punto e volesse sentire un più autorevole parere, potrebbe rivolgersi ad un Personaggio che credo abbia ben studiata la cosa; e che certo non è capace di tradire la propria coscienza, né di parlare con passione, cioè all'Emo. Signor Cardinale Primate Arcivescovo di Toledo [tot el paràgraf apareix remarcad i al costat hi ha la següent llegenda sobreafegida i manuscrita que sembla dir: Scrivere al Primate]

Mi pare che con questo sommerso rapporto abbia sufficientemente risposto alle richieste dell'Em.za Vostra, ed io spero che le mie

osservazioni possano servire ad una definitiva illustrazione della situazione dei Seminari in Cataluña.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora ho l'onore di confermarmi con sensi di profonda venerazione

Dell'Eminenza Vostra Reverendissima
Umilissimo servitore

+ Federico, Arciv. di Lepanto,
Nunzio Apostolico

[tot manuscrit, signat i rubricat]

A Sua Eminenza Reverendissima
Il Signor Cardinale GAETANO BISLETI
Prefetto della S. Congr. dei Seminari e delle Università.
R O M A
(con allegati)

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 36

“*Normae* del cardenal Vidal i Barraquer sobre l’ús del català en la pastoral”. 1931.

AA.EE.SS., *Spagna*, 1928, 589, *fasc. 19*, ff. 49-49v., original dactilografiat.

NORMAE

I. Iuxta traditionis et normas Ecclesiae ac veteram morem Provinciae Tarraconensis ipsis consentaneum, divini verbi praedicatio generaliter fiet lingua catalaunica, populi ac regionis propria, et lingua castellana iis in ecclesiis et iis in adjunctis, in quibus spiritualis fidelium proventus hoc expostulet.

II. Ex Concilio Tridentino (sess. XXIV, de refor. Cap. 7), ex Synodis provincialibus et el Litteris Episcoporum Catalauniae, institutio catechetica puris tradenda, tam in scholis quam in ecclesiis, lingua materna est impartienda, pueris nempe a familiis catalaunicis lingua catalaunica, pueris vero a familiis castellanis lingua castellana.

III. Pro adulatorum et infantium institutione catechetica, tum in ecclesiis, patronatibus, catechismis, tum in scholis, sive congregationibus et privatis, sive etiam nationalibus et publicis, textus adhibendus erit Catechismus a Pio Papa X approbatus pro dioecesibus Romanae provinciae, prout aptatus fuit in versione iussu Antistitum Tarraconensis Provinciae edita, et quidem in duplici eius versione, catalunica scilicet et castellana, pro fidelibus qui hisce linguas tamquam maternis respective utuntur.

IV. Notum est in aliquibus collegiis, praesertim congregationibus, ad hoc ut alumnis usui linguae angliae, gallicanae aut castellanae magis assuescant, praxim invaluisse eosdem docendi, iam a tenera aetate, formulas catechismi et communes rationes pietatis in illis linguis, repetitione earundem in lingua materna neglecta. Cum vero christiana institutio principalem locum puerorum educatione obtinere debeat, quin aliae cuicumque subordinetur disciplinae, cumque minime expediat pietatem tamquam mediis adhibere ad cogitationes acquirendas pure humanas, certe non in se reprehensu dignas, huiusmodi praxis reprobatur, et decernitur quod in omnibus collegiis doceantur pueris hispanis catechismus et communes orationes pietatis, illae praesertim quae in familiis collectim recitari consueverunt, lingua catalaunica vel castellana, prouti alterera earum fuerit in domo paterna usualis et nativa, ne praescriptiones ecclesiasticas de hac re oblivioni dentur, nec eius

parentum vel eorum quae alumnorum curam concreditam habent, detrimentum patiat.

V. Ne religiosa in scholis educatio mere doctrinalem institutionem complectatur, nec puerorum participatio in pietati paroeciali difficilis evadat, etiam iusta normas praecedentes, ad praxim religiosorum actuum magistri alumnos praeparare curabunt, atque illorum habituales usum in eodem fovere.

VI. Quo fidelibus spiritalis adstantia lingua materna praebatur omnes sacerdotes ipsos edocere curabunt et apte praeparare ut ad suscipienda sacramenta maiori cum reverentia atque animi devotione accedant; ideoque non tantum in praedicatione frequenter et opportune de iis lingua vernacula sermonem instituent (Conc. Trident. Sess. XXIV de Refor eccl.) verum etiam in eorundem administrationem singulis facere haud omittent quae propria succipientium erit, prout in duplici textu aditae sunt in appendice Ritualis Romani proprio uniuscuiusque dioeceseos Provinciae Tarraconensis.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 37

“Promemòria de la Secretaria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre les “*Normae*” del cardenal Vidal i Barraquer”. Vaticà, 20 de juliol de 1931.

Informe de la Secretaria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris, del 20 de juliol de 1931, sobre la consulta feta pel cardenal Vidal i Barraquer sobre unes “Normae” presentades a la Secretaria d’Estat pel mateix cardenal, que tracten de l’ús de la llengua catalana en la pastoral i que el metropolità de la Tarracònese, quan ja havia caigut la Dictadura de Primo de Rivera, pensava d’obtenir l’aprovació de la Santa Seu.

AA.EE.SS., *Espanya*, 1928, pos. 589, fasc. 19, ff. 47-47v. original mecanografiat, els subratllats del text els posem en lletra cursiva.

DALLA SEGRETARIA
DELLA S. CONGREGAZIONE
DEGLI AFFARI ECCLESIASTICI STRAORDINARI

20/VII/31[escrit a mà]

LA QUESTIONE CATALANA

In via pregiudiziale sembra doversi notare che il Cardinale di Tarragona [*Vidal i Barraquer*] che chiede istruzioni in merito, pur essendo persona degnissima, superiore e addetta alla Santa Sede, sia anche *catalano assai spinto*.

Ciò risulta dalla sua attività nel passato e anche dal punto I del progetto delle norme presentate per l’approvazione.

In esse dice “divini verbi predicatio *generaliter* fiet in lingua *catalaunica*, populi ac regionis *propria*” [*tots són subratllats fet a mà*] mentre è noto che la gran maggioranza comprende anche il castigliano e molti non comprendono il catalano.

Salvo errore sembra che il Cardinale con la migliore delle intenzioni cerchi di presentarsi ai suoi [*sic*] suffraganei per *imporre* [*subratllat a mà*] loro le sue decisioni *come già approvate dalla Santa Sede*.

Non si comprende infatti la fretta e perché abbia voluto saltare, come si dice, la Nunziatura.

Parrebbe invece opportuno (e queste sembrano le migliori istruzioni da impartirgli) che si radunino i vescovi catalani ed esprimano liberamente il loro parere (non tutti la pensano allo stesso modo) circa l'applicazione dei decreti della Santa Sede in materia e in relazione alle nuove circostanze [*Aquest paràgraf porta un subrallat lateral i, a més, aquest afegitó*: Queste furono le ultime istruzioni date a voce all'Emmo. Card. Vidal] ma dare già ora ai vescovi le norme, mentre la Santa Sede è *allo scuro della situazione* [*subratllat a mà*] (conoscendola solo per il tramite del Cardinale) sembra imprudente a causa di facili errori.

Queste sembrano le istruzioni che converrebbe dare; ma se si vuole entrare in materia, la questione non si può decidere in fretta come desidera il cardinale di Tarragona, trattandosi di materiale enorme che fu studiato *soltanto* dall'E.mo Sig. Card. Gasparri.

Infatti le istruzioni e i decreti delle diverse congregazioni furono stese dal Segretario di Stato *personalmente* [*subratllat a mà*] e le congregazioni diedero ad esse forma di decreto senza prendere cognizione dei documenti.

Si può anche aggiungere che detti decreti scontentarono tutti eccetto il governo dittatoriale che le aveva provocate [*escrit axí, a mà, damunt de la forma voluto del text*]

Ad ogni modo si accludono alla presente:

1) Una relazione fatta nel 1930 circa la questione catalana, a pag. 3 si trovano le decisioni in merito alla predicazione e al catechismo, alle quali si riferiscono le richieste del Cardinale.

2) Il Decreto della S. Congregazione del Concilio in merito alla predicazione e al catechismo.

Sembra però che senza ricorrere a detto decreto basti applicare quanto dispongono in merito le leggi della Chiesa.

APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 38

“Promemòria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris sobre l’aprovació de les “*Normas*” de la Conferència de bisbes de la Tarraconense». Vaticà (Octubre de 1931).

Informe de la Secretaria de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris respecte a les Normes presentades per la Conferència de bisbes de la Tarraconense a la Secretaria d’Estat sobre l’ús de la llengua catalana en la pastoral, un cop ja havia caigut la Dictadura de Primo de Rivera.

AA.EE.SS., *Espanya, 1931-1939, pos. 800, fasc. 170, f. 39*. Original mecanografiat, els subratllats del text els posem en lletra cursiva.

DALLA SEGRETARIA
DELLA S. CONGREGAZIONE
DEGLI AFFARI ECCLESIASTICI STRAORDINARI

Credo che le norme per l’uso della lingua catalana possano essere approvate qualora si tolgano i tre primi articoli che contengono il *principio generale* dal quale ricevono interpretazione i seguenti paragrafi.

Il principio generale dello schema dice che la istruzione religiosa deve essere fatta in *lingua catalana*. E’ chiaro che questo principio influisce in senso catalano su tutti i seguenti articoli e perciò si avrebbe una confessione dei precedenti decreti della Santa Sede.

Sarebbe quindi preferibile che o non si ponesse nessun principio generale (eliminare i tre paragrafi) o si dicesse che l’insegnamento deve essere fatto nella *lingua materna*.

Questo è il principio usato dalla Santa Sede.

Di fatto poi i vescovi potranno, se credono, fare insegnare in catalano, perchè sotto un governo catalano si fa presto dire che nel tale o tale altro luogo la lingua materna è la catalana.

Secondo questa mente fu fatta la minuta al Cardinale [Pacelli].

Poi fu deciso che si scriva al Nunzio nello stesso senso.

[...] tutto è in sospenso

20 ott 1931

Finalmente fu scritto il dispaccio n° 2658/31 in data 31 Ottobre
E spedito il 6 Novembre 1931
[Aquests darrers mots, escrits a mà]

EL OBISPO IRURITA Y LA PERSECUCIÓN RELIGIOSA
EN LAS CARTAS DE FONT, TORRENT
Y VIDAL I BARRAQUER

VICENTE CÁRCEL ORTÍ

En el Archivo de la Nunciatura de París (*Arch. Nunz. Parigi*), conservado en el Archivo Secreto Vaticano (ASV), se encuentra abundante documentación inédita relativa a la persecución religiosa en la España republicana, de enorme interés porque aporta datos, en gran parte desconocidos, sobre diversos temas que trataré de sintetizar en este artículo. Me refiero a los apuntes que el sacerdote de Gerona, Lamberto Font Gratacós,¹ envió al nuncio en París, Valerio

1. Nacido en Besalú (Gerona), el 24 de julio de 1896 y muerto en Gerona, el 19 de abril de 1980, cursó estudios eclesiásticos en el seminario de Gerona y recibió el presbiterado el 18 de diciembre de 1920. Fue coadjutor de la parroquia de Torroella de Montgrí en 1922, y en 1923, de la de San Feliu de Guixols; además de haber sido profesor de liturgia y de pedagogía catequística en el seminario de Gerona, desempeñó en su diócesis el ministerio de director de la sección de propaganda y material catequístico de la junta diocesana de la doctrina cristiana. Sus aficiones arqueológicas y su dedicación al museo diocesano de Gerona anteriores a 1936 quedaron relatadas en la novela *Los cipreses creen en Dios*, de J. M^a. Gironella, bajo la figura de «Don Alberto». Intervino en la recuperación de los objetos de culto de la catedral que durante la guerra civil fueron expuestos en París y, posteriormente, instaló y reorganizó el museo de la catedral de Gerona, abierto en 1962. El 2 de octubre de 1943 fue nombrado maestro de ceremonias en la catedral; opositó a dicho ministerio en la catedral de Canarias (16 de junio de 1947), ministerio que permutó con el de Gerona,

Valeri,² durante el primer semestre de 1938. Estos apuntes inéditos se complementan con las cartas que el provicario general de Barcelona, José María Torrent,³ dirigió al cardenal Pacelli, secretario de Estado,

por motivos de salud (16 de abril de 1948); el 16 de noviembre de ese mismo año fue nombrado chantre de la catedral de Gerona. Desempeñó desde 1942 hasta 1957 el cargo de director técnico de Amigos del Catecismo, en Barcelona, asociación destinada a la producción de material catequético que se ajustara a criterios pedagógicos válidos. Fue autor del método JECCEL, inspirado en el CIBEL (Catecismo Intuitivo por la Biblia [Antiguo Testamento], Evangelio y Liturgia), que tenía aparatos de proyecciones, láminas murales para los diversos grados, cuadernos para pintar, hojas de recortes, mapas de Palestina, cuadro del año eclesiástico, vales litúrgicos y de otras clases, tarjeta para los primeros viernes, patena de cartón con sellos, juegos catequísticos, etc., adaptando a España mucho de lo publicado en Francia y Bélgica. Desde ese puesto fueron reclamados sus servicios para desempeñar el ministerio de director técnico del secretariado Catequístico Nacional, creado en 1957 y estuvo en este cargo hasta el año 1965. Regresó a su diócesis de origen, donde fue director del secretariado catequístico diocesano, y presidente de la junta diocesana de la Doctrina Cristiana. Fue nombrado prelado doméstico de S.S. Publicó los primeros catecismos unificados para toda España y otras obras, como: *Palestina. Explicación de los itinerarios de la vida de Jesús y su relación con el año litúrgico* (Barcelona, Seix y Barral, 1944); *El Antiguo Testamento. Pasos e itinerarios del Pueblo de Dios desde la creación hasta la venida de Jesucristo, y su relación con el año litúrgico* (Barcelona, Seix y Barral, 1958); *El dibujo en el catecismo. Catecismo en gráficos y simbolismos. I Parte. El credo* (s.l. [Barcelona], Amigos del Catecismo 1940); *Explicación de láminas murales del Catecismo*; *Devocionario de los niños que aman a Jesús* (Barcelona, Seix Barral, 1949); *Pequeño misal de los niños que aman a Jesús*. También publicó *Gerona, la catedral y el museo diocesano*. Cf. mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX* (Madrid BAC, 2006), p. 478. Ver también E. ZARAGOZA, «*Relació que monsenyor Lambert Font féu al cardenal de Sevilla sobre el Congrés Litúrgic de Montserrat (1955)*»: *Áncora*, núms. 1990-93 (sept. oct. 1986).

2. Valerio Valeri (Santa Fiora, Grosseto, 1883 – Roma 1963), ingresó en el servicio diplomático de la Santa Sede y en 1927 fue nombrado arzobispo titular de Efeso y delegado apostólico en Egipto, Arabia, Eritrea, Abisinia, Jerusalén, Palestina, Transjordania y Chipre; en 1933 fue nombrado nuncio en Rumanía en 1936 en Francia, donde permaneció hasta 1944. Creado cardenal por Pío XII en 1953, fue prefecto de la S.C. de Religiosos.

3. José María Torrent Llovera, C.O. (Mataró, Barcelona, 22 mayo 1877 - Barcelona, 11 diciembre 1957), Hijo de padres muy cristianos, hizo brillantemente sus estudios eclesiásticos en el seminario conciliar de Barcelona y en la universidad pontificia de Tarragona, en donde se doctoró en teología. El 22 de septiembre de 1900 recibió el presbiterado en Terrassa. Cantó su primera misa en la arciprestal iglesia de Santa María de su ciudad natal. En su ministerio parroquial ejerció el apostolado como vicario en la parroquia de Mollet del Vallés, y en las de Santa Madrona

conservadas en el Archivo Histórico de la Sagrada Congregación de Asuntos Eclesiásticos Extraordinarios (AAEES. IV Período), por-

y Nuestra Señora de la Merced, de Barcelona, y como ecónomo en la de San Esteban de Palautordera, donde dejó un profundo recuerdo de sus trabajos apostólicos. El 30 de diciembre de 1907 ingresó en la congregación del Oratorio y en ella desplegó plenamente su celo sacerdotal, sobre todo en el ministerio del confesonario. Dotado de un claro entendimiento y de una prudencia remarcable, sabía captarse la entera confianza de sus numerosos penitentes, que hallaban en él un padre y experimentado consejero. Y no bastándole las largas horas de confesonario pasadas en la iglesia del Oratorio y proseguidas aun en el austero retiro de su celda, extendió el campo de su actividad «penitencial» al seminario de la diócesis, siendo durante muchos años uno de los confesores ordinarios de los seminaristas. Asimismo fue confesor y director espiritual de algunas comunidades religiosas femeninas, como las Hermanas Hospitalarias de la Santa Cruz, las Terciarias Franciscanas de la Natividad de Nuestra Señora (Darderas), las Hermanitas de la Asunción y las religiosas Salesas. A ellas hay que añadir la Obra de la Visitación de Nuestra Señora y las religiosas Clarisas de la Divina Providencia, a las que asistió con sus consejos y sus limosnas. Intervino en la fundación de los Hermanos Misioneros de los Enfermos Pobres, que le consideran como su padre y fundador. Otra de sus facetas características fue la predicación. Desprovista en absoluto de los oropeles de una oratoria brillante pero hueca, con lenguaje sencillo, familiar, sus sermones y pláticas eran muy bien escuchadas por los fieles, penetraban en los corazones y movían las voluntades porque su oratoria era verdaderamente filipense.

Pero fue durante los años de la guerra civil española cuando pudo dar muestras de sus dotes de gobierno. El obispo mártir de Barcelona, Manuel Irurita, antes de ser detenido, nombró vicarios generales suyos a tres sacerdotes del Oratorio de Barcelona, el P. José Artigas, el P. Agustín Mas, a la sazón prepósito de la congregación, y el P. Torrent. Caído pronto el P. Mas en manos de los milicianos republicanos, que le inmolaron en Moncada, y ya de edad algo avanzada el P. Artigas, el P. Torrent fue de hecho el único que ejerció el ministerio de vicario general en aquella terrible época de persecución religiosa como nunca se había visto en España. Con heroica entereza y con peligro de su vida rigió con suma prudencia y serenidad la diócesis barcelonesa. Consiguió ponerse en relación epistolar con el secretario de Estado de Pío XI, el cardenal Pacelli, después Pío XII, y de él recibió oportunas instrucciones para la celebración «clandestina» de la santa misa, sin ornamentos ni vasos sagrados, y para la guarda y administración de la Sagrada Eucaristía. Publicó instrucciones pastorales, cortas pero sustanciosas, y proveyó a las necesidades de muchos sacerdotes que se encontraban en la indigencia. Sus actividades apostólicas no se detuvieron ni ante los encarcelados, procurando que no faltara la debida asistencia espiritual a los que iban a ser ejecutados. Y, llegado el caso, no temió enfrentarse al gobierno republicano negándose a autorizar lo que éste pretendía con fines meramente propagandísticos: la apertura al culto de los pocos templos que quedaban en pie, sin las debidas garantías de seguridad para la religión, sus ministros y los fieles.... Llegado el día del final de la persecución religiosa en la Ciudad Condal, fue él quien celebró la primera misa en

que en ellas habla de algunos de los temas tratados por Font. Por consiguiente, poseemos dos visiones e informaciones sobre la persecución religiosa republicana sufrida por Cataluña y, más en concreto, por la diócesis de Barcelona; una procede del interior (Barcelona) y otra desde el extranjero (París), pero dirigidas ambas a las más altas autoridades de la Santa Sede: el cardenal secretario de Estado y en nuncio apostólico en Francia. A ellas hay que añadir la intensa correspondencia epistolar que el cardenal Vidal, arzobispo de Tarragona, mantuvo desde la Cartuja de Farneta (Lucca) con el cardenal Pacelli desde 1936 hasta 1939. Pero esta documentación es tan abundante que requiere un estudio monográfico profundo, que excede los límites del presente trabajo, aunque a lo largo de él haré algunas referencias que me parecen oportunas para entender

público, en la plaza de Cataluña. Y normalizándose la vida jerárquica y espiritual de la diócesis, y emprendida otra vez la vida de comunidad, volvióse tranquilamente a su amado retiro del Oratorio, a proseguir su interrumpida vida de filipense, sin ambición alguna de homenajes y distinciones a que indudablemente se había hecho acreedor. La congregación le eligió por su prepósito para el primer trienio de su nueva etapa de actividades. Ya antes había ocupado importantes cargos en su gobierno, y antes y después, en distintas ocasiones, llevó su representación en los congresos filipenses en Roma. También los prelados barceloneses depositaron su confianza en él, designándole para cargos de responsabilidad en la vida espiritual de la diócesis. Formó parte de la comisión de vigilancia. En el año 1942, los dirigentes del «Centro de San Pedro Apóstol», benemérita fundación del sacerdote Francisco de P. Codina y Sert, solicitaron de la congregación del Oratorio que se encargara de la dirección espiritual del citado centro. Aceptada la petición por la congregación, ésta designó a Torrent para director del centro y en él desplegó una gran actividad apostólica en el ejercicio de su cargo, hasta que los achaques de su delicado estado de salud, en los últimos años, le hicieron retirar de la dirección activa. El aprecio y estima en que se le tuvo en los distintos medios sociales de la ciudad y de la diócesis se patentizó durante su larga enfermedad y con ocasión de sus honras fúnebres. La comisión municipal permanente, en su sesión del 12 de diciembre de 1957, haciéndose intérprete del sentir de Barcelona, hizo constar en acta el sentimiento de la corporación por su muerte. Igual acuerdo tomó la comisión municipal permanente de Mataró. Cf. *Boletín oficial de la diócesis de Barcelona*, 1957, pp. 65-67; A. MANENT I SEGIMON - J. RAVENTÓS I GIRALT, *L'Església clandestina a Catalunya durante la Guerra Civil (1936-1939). Els intents de restablir el culte públic* (Abadía de Montserrat 1984), referencias en p. 294, y mis libros *La gran persecución. España 1931-1939. Historia de cómo intentaron aniquilar a la Iglesia católica* (Barcelona, Planeta, 2000), referencias en p. 369; y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*, pp. 1138-1142.

mejor tanto lo que decía Font desde París, como lo que escribía Torrent desde Barcelona.

Un primer dato que quiero subrayar ya de entrada se refiere a la muerte del obispo Irurita y a los mártires de la persecución. En las notas de Tort aparece la declaración de Nicolau d'Olwer, Gobernador del Banco de España en la zona republicana, quien dijo que *oficialmente y con toda seguridad podía afirmar que el Sr. Obispo de Barcelona era muerto*.

Cuatro testimonios en el mismo sentido los ofrece Torrent al afirmar:

– Cada día se arraiga más en mi el convencimiento de que el obispo fue vilmente ejecutado y que su alma estará gozando ya en el Cielo del premio que Dios concede al Obispo santo.

– Se supone que fue fusilado entre el 3 y el 4 de diciembre de 1936, junto con otras personas, aunque este dato se supo después. Por ello, durante muchos meses se especuló sobre el paradero del obispo ya que nadie sabía con certeza lo que le había ocurrido.

– Respecto a mi Prelado Dr. Irurita, según manifestación de un ex-jefe de patrullas a una religiosa, fue vilmente ejecutado al igual que su mayordomo y los dos hermanos Tort en cuya casa estaba alojado... Si es cierto, dichoso él y dichosa la diócesis por contar con un obispo mártir.

De mártires y martirio hablaron repetidas veces tanto Torrent como el cardenal Vidal en sus cartas a Pacelli:

– Respecto al clero, gracias a Dios –dijo Torrent– no me consta defección alguna; *abundan los mártires* y los ejemplos heroicos.

Y del arzobispo de Tarragona son estos tres textos:

– Quiera el Señor escuchar las súplicas de tantas almas santas, avaladas por la intercesión de *nuestros mártires* y concedernos pronto la anhelada paz y tranquilidad.

– Mucho pueden ayudar a conseguirla las sabias gestiones de la Santa Sede acompañadas de las oraciones y sacrificios del Santo Padre, de Vuestra Eminencia y de tantas almas santas, avaladas por la intercesión de *nuestros mártires*, a quienes ruego todos los días.

– No es tiempo de hablar de lo pasado, sino de acatar los designios inescrutables de N.S. y darle gracias por la gloria que le han dado tantos *mártires invictos* y tantos intrépidos confesores.

RELACIONES DE FONT CON EL NUNCIO EN PARÍS, VALERIO VALERI

Font fue presentado a Valeri por el recién creado cardenal Pizzardo,⁴ para que informara a la Nunciatura Apostólica en Francia sobre el modo de ayudar a los numerosos sacerdotes españoles huidos de la zona republicana y residentes en diversas diócesis francesas.⁵ Valeri le recibió en la nunciatura y le procuró un alojamiento decoroso en la casa de las Benedictinas, a la vez que se hizo cargo de sus gastos de alojamiento y comida⁶, e informó al secretario de Estado sobre todo esto.⁷ Pacelli respondió inmediatamente, agradeciénd-

4. Giuseppe Pizzardo (Savona 1877 -Roma 1970), nombrado arzobispo titular de Efeso y secretario de la S.C. de Asuntos Eclesiásticos Extraordinarios eb 1929; creado cardenal por Pío XI el 13 de diciembre de 1937, fue prefecto de la S.C. de Seminarios y Universidades hasta su muerte.

5. «Dispaccio di S.E. Mgr Pizzardo, Segretario della S.C. degli AA.EE.SS. a Mgr Nunzio Apostolico di Francia: Segreteria di Stato, N.º 4680/37. Dal Vaticano, 30 Novembre 1937. Eccellenza Rev.ma, Mi pregio preavvisare V.E.R. che si presenterà a codesta Nunziatura Apostolica il sacerdote Lamberto Font, di Gerona, il quale per sue personali conoscenze presso le autorità catalane può dare notizie sul come ottenere la liberazione dei sacerdoti imprigionati e come sussidiare quelli privati di mezzi di sussistenza. Profitto volentieri dell'incontro per raffermarmi con sensi di distinto ossequio di Vostra Eccellenza Rev.ma Dev.mo Servitore (firmato) + G. Pizzardo, Arc. tit. Nicea. A Sua Eccellenza Rev.ma Mons. Valerio Valeri Nunzio Apostolico. Parigi» (ASV, *Arch. Nunz. Parigi* 609, *fasc. 851, f. 228*).

6. «Iersera mi si è presentato il Sac. D. Lamberto Font di Gerona di cui nel telegramma e nella lettera dell'E.V.Rev.ma. Egli procurerà di vedere il Sig. Rettore dell'Università di Barcellona [Ministro della Giustizia, *tachado en la minuta*], membro del Governo della Catalogna, che viene spesso a Parigi, onde interessarlo alla liberazione dei sacerdoti che ancora rimangono nelle carceri della Spagna rossa. Il Sig. Card. Verdier mi diceva, tuttavia, l'altro giorno di aver avuto notizie dal Sig. Irujo che detti sacerdoti sarebbero stati ormai tutti liberati. La cosa rimane da appurarsi. Comunque resta il problema urgente di venire in soccorso alla loro estrema miseria. A questo scopo si vedrà di trovare un mezzo sicuro per far loro giungere degli aiuti. Ma qui mi permetto di rivolgere all'E.V. una domanda: sono autorizzato meno a passare delle somme per i poveri preti della Spagna rossa? E nel caso affermativo in quale misura? Farei, del resto, presente a V.E. che in questo momento almeno, la Nunziatura dispone di pochissimo denaro. Inoltre lo stesso D. Lamberto Font mi ha chiesto di trovargli un alloggio conveniente durante la sua permanenza qui. Ciò significa, però, in termini modesti che la Nunziatura debba provvedere a pagare la pensione. Avrei pensato alla «Fraternité Sacerdotale», che accetta facilmente i sacerdoti di passaggio. Posso impegnarmi. In attesa delle istruzioni V.E. etc... » (Despacho n. 3591 de Valeri a Pizzardo, París, 12 diciembre 1937, *Ibid.*, *ff. 229-229v*).

dole a Valeri sus gestiones y autorizándole para entregar a Font las cantidades necesarias para atender a los sacerdotes españoles.⁸

7. «Presentato da una lettera dell'E.mo Card. Pizzardo è venuto l'11 corr. in Nunziatura e vi è tornato in seguito il Rev. Lamberto Font, della diocesi di Gerona per parlarmi delle misere condizioni nelle quali versano i sacerdoti spagnoli che si trovano sul territorio occupato dai rossi. Essendo egli in relazione con personalità appartenenti sia al Governo del Gen. Franco che a quello di Barcellona, mi ha potuto dare a questo riguardo preziose informazioni e, parlandomi del come sollevare gl'infelici sacerdoti, mi ha fatto parte di riflessioni piene di buon senso e veramente opportune. Ho pensato, in conseguenza, di trattenerlo per un pò a Parigi finché non si fosse potuto stabilire con sufficiente precisione il da farsi. Gli ho anche trovato un alloggio presso le Benedettine du Temple e, salvo il giudizio dell'E.V.R., crederci fosse conveniente che la Nunziatura pensasse a regolarne la pensione. Il Sac. Font mi ha confermato che, come l'E.V. ben sa, i sacerdoti imprigionati a Barcellona sono stati recentemente messi in libertà. Non per questo, aggiungeva, la loro situazione è sostanzialmente migliorata. Essi si trovano, infatti, privi di tutto e non sono pochi tra loro quelli che sono costretti a dormire all'aria aperta ed anche ad andare mendicando di porta in porta. Tali notizie, più o meno dettagliate, mi erano peraltro giunte da altre parti e m'avevano già convinto fosse non solamente cosa necessaria ma anche urgente che la S. Sede venisse in loro soccorso, anche perché si andava dicendo da alcuni che Roma si era del tutto disinteressata della loro sorte. La presenza del sac. Font a Parigi viene ora a risolvere la difficoltà concernente il modo di far giungere ai sacerdoti medesimi gli aiuti in parola. Infatti egli mi ha indicato vari mezzi sicuri. Sarei, pertanto, vivamente grato all'E.V. se avesse la bontà di farmi sapere quale sia l'augusta intenzione del S. Padre a questo proposito affinché mi sia possibile provvedere con la sollecitudine che la cosa domanda all'invio dei soccorsi che venissero eventualmente accordati» (Despacho, n°. 3682, de Valeri a Pacelli, Paris, 21 dicembre 1937, *Ibid.*, f. 237-237v).

8. «E' regolarmente pervenuto a questa Segreteria di Stato il pregiato Rapporto dell'Eccellenza Vostra Rev.na N. 3591 del 12 corrente mese che ha per oggetto: «Sac. Font di Gerona»; e La ringrazio vivamente pel grande interesse con cui si adopera in favore dei poveri sacerdoti spagnuoli. Il Santo Padre, informato con ogni premura al riguardo, Si è benignamente degnato di autorizzarLa a passare per i poveri preti della Spagna rossa quelle somme che, nei limiti delle disponibilità di codesta Nunziatura Apostolica, Ella crederà necessarie per sopperire in qualche modo ai loro più urgenti bisogni. Parimenti l'Eccellenza Vostra è autorizzata a provvedere per la pensione del sullodato Rev. Font durante la di lui permanenza in codesta Capitale. Per Sua opportuna conoscenza e norma mi è grato comunicarle infine che, secondo notizie rimesse a questa Segreteria di Stato dal Rev.mo Vicario Generale di Barcellona in data 26 Novembre u.s., sarebbero stati messi in libertà tutti gli ecclesiastici che erano detenuti in quelle carceri governative, restandovi soltanto quei sacerdoti o religiosi che già sono stati condannati o sono tuttora sotto processo. Il medesimo Rev.mo Vicario Generale fa notare per altro che in Barcellona esistono tuttora delle prigioni clandestine. Profitto volentieri dell'incontro per raffermarmi con sensi di distinta e sincera stima di Vostra Eccellenza Rev.ma Servitore E. Card. Pacelli» (Despacho n°. 5170/37 de Pacelli a Valeri, Vaticano 23 dicembre 1937, *Ibid.*, f. 238-238v).

La Santa Sede sabía que Font estaba en París por noticias recibidas del mismo nuncio Valeri,⁹ quien informó, además, de las gestiones que el sacerdote gerundense realizaba en la capital francesa por encargo de su obispo, José Cartaña.¹⁰ En concreto, de la respuesta

9. Despacho N.º 5107 de Valeri a Pacelli sobre la situación religiosa de la España republicana, París, 14 febrero 1938 (ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 854, ff. 2-2v*, minuta mecanografiada).

10. José Cartaña Inglés (Vilavert, Tarragona, 13 septiembre 1875 - Gerona 1 julio 1963), en 1881, después de cursar el primer año de latín junto al párroco de Vilavert, ingresó en el seminario de Tarragona, en el cual curso toda la carrera eclesiástica, obteniendo el grado de doctor en Teología y, posteriormente, en Derecho Canónico. El 17 de septiembre de 1899 recibió el presbiterado e inmediatamente, fue nombrado mayordomo, prefecto de internos del Seminario, profesor auxiliar de Sagrada Teología, capellán de la Adoración Nocturna y del santuario de San Magín de Tarragona. Ocupó, en el seminario y Universidad Pontificia de Tarragona, las cátedras de Latín, Humanidades, Lugares Teológicos, Arqueología, Historia Eclesiástica y Oratoria, sucesivamente. Entre 1901 y 1917 reorganizó el Hospital de San Pablo y Santa Tecla de Tarragona, y su ministerio sacerdotal se extendió al confesonario y la predicación. Obtuvo, por oposición, una canonjía en la catedral metropolitana. Dirigió luego la cátedra de Teología Dogmática y fue nombrado más tarde prefecto de Estudios de la Universidad Pontificia. Desarrolló una intensa labor social en la Acción Católica de la Mujer. Estimuló y dirigió la Bolsa de Trabajo, la Caja Dotal, la Caja de Ahorros, un comedor para niñas pobres, las secciones de visitas a enfermos y catequística, escuelas nocturnas para obreras, escuelas dominicales de sirvientas, salas de lectura, bibliotecas, conferencias, etc. Poco después fue nombrado consiliario diocesano de Acción Católica, creando entonces el Instituto de Estudios Religiosos. En 1927 fue nombrado juez metropolitano de Tarragona. Anteriormente había desempeñado los cargos de censor de oficio, juez prosinodal, provisor y miembro de algunos tribunales especiales. En 1930 fue elevado a la dignidad de arcepreste de la catedral de Tarragona. El 29 de diciembre de 1933 fue nombrado obispo de Gerona. El 22 de abril de 1934 recibió la consagración episcopal en la catedral metropolitana de Tarragona, de manos del cardenal Vidal y Barraquer. El 26 de abril de 1934 tomó posesión, por poderes, de la catedral y de la diócesis de Gerona. El 6 de mayo de 1934 hizo su entrada solemne en ella. El 10 de marzo de 1935 inició en la parroquia de Castañet su primera visita pastoral diocesana. El 8 de octubre de 1943, en la parroquia de Aiguaviva dio comienzo a su segunda visita pastoral diocesana. El 17 de septiembre de 1949, con motivo de sus bodas de oro sacerdotales, el clero diocesano le ofreció un báculo y un álbum con la firma de todos los sacerdotes de la diócesis. El 12 de noviembre de 1951 empezó su tercera visita pastoral en la parroquia de Aiguaviva. En 1955 el Gobierno Español le confirió la Gran Cruz de Alfonso X el Sabio, por su labor cultural. El 22 de abril de 1959, en el XXV aniversario de su consagración episcopal, el Juan XXIII le confirió el título de asistente al Solio Pontificio. El 26 de mayo de 1959 emprendió en la parroquia de Bruñola su cuarta visita pastoral a la diócesis. Y el 17 de diciembre de 1912, en la parroquia de Solius realizó su última visita pastoral. El 14 de abril de 1963 celebró por última vez de pontifical

que preparó a un artículo en defensa del pueblo vasco, que François Mauriac escribió en *Le Figaro*,¹¹ y que el diario católico *La Croix* no quiso publicar, a pesar de que tanto el obispo como el sacerdote fueron personalmente a la redacción de dicho diario y eran conocidos en ella.¹² El director, Leon Mercklen, justificó su rechazo a la publica-

en la catedral con motivo de la Pascua de Resurrección. Su pontificado gerundense duró casi treinta años. Cf. J. CLARA, *Epistolari de Josep Cartaña, bisbe de Girona (1934-1963)* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000).

11. François Mauriac (Burdeos 1885-París 1970), miembro de la Academia de Francia y premio Nobel de Literatura en 1952. El artículo de Mauriac, publicado en *Le Figaro*, el 17 junio 1937, titulado «*Pour le peuple basque*» (AAEESS, IV Período, *Spagna 896, fasc. 296, f. 19*) fue enviado al Vaticano con carta personal de Valeri a Pizzardo, del 18 junio 1937, diciéndole: «Insieme alla «*Vie di Jesús*» di F. Mauriac, Le unisco un articolo che egli ha pubblicato ieri sul Figaro. Vedrà ch'è abbastanza presuntuoso e irriverente. E si che, essendo venuto il giorno innanzi alla Nunziatura sempre per la medesima questione basca con il Sig. Maritain ed altri, avevo chiaramente fatto comprendere ch'era ben difficile che la Santa Sede contro la sua tradizione facesse delle démarches pubbliche. Ma è inutile cercare di persuadere chi non veder che i torti di una delle due parti in lotta e magari la paglia e non la trave» (*Ibid.*, ff. 32-33). Al artículo de Mauriac replicó el periodista y político Henri de Kerillis (1889-1958) en *L'Epoque*, del 18 de junio, con un artículo titulado *Monsieur l'académicien Mauriac, les Basques son héroïques, mais ils sont fous!* (*Ibid.*, f. 35-36).

12. «Credo opportuno far sapere all'Eminenza Vostra Reverendissima che Mons. Cartaña, Vescovo di Gerona, il quale era venuto qui per interessarsi dei sacerdoti e fedeli spagnoli rifugiatisi in Francia ed a cui avevo trasmesso le facoltà concesse dal Santo Padre, ha fatto ritorno per il momento a Pamplona. Prima di ripartire venne di nuovo - una ventina di giorni fa - da Perpignan a Parigi. Poté vedere S.E. Il Signor Cardinale Verdier il quale gli dichiarò, tra l'altro, che avrebbe fatto pubblicare sulla «*Semaine Religieuse*» una nota circa quei sacerdoti (Mons. Cartaña alludeva a quelli baschi) che talora in qualche chiesa approfittano del ministero per esercitare della propaganda politica. La nota, infatti, è comparsa nel numero del 9 Luglio corr., ma bisogna confessare che è del tutto anodina e generica. Mons. Cartaña desiderava anche rispondere con un articolo a quanto il Sig. Mauriac aveva recentemente scritto a proposito della guerra di Spagna sul «*Figaro*» del 30 Giugno u.s. Incaricò per questo il Sac. Lamberto Font, sacerdote di Gerona che, com'è noto all'E.V., sta qui per seguire le vicende del conflitto spagnolo, di fare un passo alla «*Croix*». Il Direttore, Reverendo Mercklen dal suo luogo di vacanze ha risposto con la lettera di cui accludo copia. In fondo la risposta potrebbe passare; è a notare, tuttavia, che non si trattava di anonimi perché tanto Monsignor Cartaña che il Rev. Font si erano già presentati alla «*Croix*», sebbene con le dovute cautele, attesa la circostanza che quest'ultimo ha dei parenti nella Spagna rossa. Quanto, poi, all'interdizione dell'«*Osservatore Romano*» nella Spagna bianca, cui allude il Rev. Mercklen, non saprei se risponda a verità ma sembrerebbe una cosa alquanto strana. Quello che, in ogni modo, mi è

ción del artículo porque no quería que la revista católica tomara posición sobre un asunto tan polémico y conflictivo como era la guerra española, que dividió profundamente a los católicos franceses; quería mantener equidistancia entre las dos partes sin discutir sobre la legitimidad u oportunidad del movimiento revolucionario, pero dijo expresamente que deseaba la victoria de Franco (*Nous souhaitons le succès de Franco*).¹³ Font escribió a Valeri el mismo día de la muerte

parso singolare si è che l'altro giorno un Assunzionista della redazione della «Croix» abbia detto al Rev. Font, il quale l'intratteneva appunto sull'articolo in questione di Mons. Cartañá, che «la Segreteria di Stato stava in relazione e apprezzava assai la condotta del Canonico Onaindíá». Si deve, forse, vedere in ciò un'allusione od una interpretazione di qualche contatto del medesimo Canonico con Monsignor Fontenelle?. Per rivenire a Mons. Cartañá debbo aggiungere che non so quando ritornerà a Perpignano. Credo che si consulterà con il Sig. Cardinale Gomá. Comunque, dopo l'esperienza fatta, il ritorno non sembra urgente. Questo Ministero degli Interni gli ha, intanto, concesso il permesso di libera circolazione in Francia ma il Quai d'Orsay nel comunicarmi tale concessione dichiarava dover essere bene inteso che i fedeli di nazionalità spagnola restassero soggetti all'autorità diocesana francese. Tale precauzione — che metterebbe in difficoltà le disposizioni Pontificie se non si trattasse di un Prelato prudentissimo quale è Mons. Cartañá —, deve essere certo germogliata nella mente del Signor Canet». (Despacho N.º 6426 de Valeri a Pacelli en el que informa sobre el regreso de Mons. Cartañá a Pamplona y sobre la actitud de la revista «La Croix» ante la situación española, Paris, 22 julio 1938 (AAEES, IV Periodo, *Spagna 923, fasc. 333, ff. 3-4*, original mecanografiado, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 854, ff. 33-33v*, minuta autógrafa).

13. «La Croix. 5 Rue Bayard — Paris 12 juillet 1938. Remettre au prêtre espagnol anonyme qui a apporté une «Lettre d'Espagne». Monsieur l'Abbé, 1º) Nous ne publions jamais d'article dont nous ne connaissons pas personnellement l'auteur. 2º) Pour rester fidèles à la ligne de conduite qui nous a été tracée par l'autorité religieuse, nous ne publions aucun document sur l'Espagne qui ait comme conséquence de solidariser la cause du général Franco avec celle de l'Eglise catholique. 3º) Nous condamnons le communisme, nous racontons et stigmatisons les crimes communistes en Espagne. Nous souhaitons le succès de Franco; mais nous ne discutons pas sur la légitimité ou non, l'opportunité ou non de son mouvement; nous passons même sous silence les violences des armées ou de la justice blanche. 4º) Nous refusons d'appeler «croisade» le mouvement franquiste, par obéissance au Saint Père. Les communistes ont d'ailleurs accompli une très réelle persécution. 5º) En vue d'un plus grand bien nous gardons le silence sur les injures et calomnies quotidiennes contre *La Croix*, des journaux franquistes, de la radio de Salamanque et même du ministre de l'Intérieur de Franco. Mais la violence et l'injustice de ces passions nous montrent la sagesse de nos Supérieurs ecclésiastiques dans la ligne de conduite qu'ils nous ont tracée et redoublent nos inquiétudes dans l'avenir d'un mouvement qui prend tous les moyens pour assurer son succès qui suit donc la devise «politique d'abord» et qui, tout en se disant

del Papa (10 de febrero de 1939) dándole el pésame y comunicándole que los sacerdotes refugiados en Francia no tenían inconveniente alguno en regresar a la España nacional, aunque aun no había terminado la guerra.¹⁴ Font mantuvo su relación con Valeri hasta el verano de 1939. Su última carta está fechada en Génova el 19 de agosto de 1939.¹⁵

catholique, interdit l'entrée en Espagne blanche comme «journaux vaticanesques» de *L'Osservatore Romano* et de *La Croix*. Veuillez agréer, Monsieur l'Abbé, l'expression de mes religieux respects. Léon Mercklen, a.a. » (unido al despacho anterior). A propósito de lo que dice hay la siguiente nota autógrafa de Sericano: «28-VII-38. Don Poletto dell Oss, Rom. interrogato per telefono dice: Dell'Oss. Rom. si mandano nella Spagna Nazionale *pochissime* copie perché non ne sono state richieste di più. Finora non è mai stato respinto. Ogni giovedì si invia un plico di 25 copie di un numero della settimana» (AAEESS, IV Período, *Spagna 923, fasc. 333, f. 5*, copia mecanografiada).

14. «París, 10 febrero 1939. Excmo. y Rmo. Dr. D. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de Su Santidad. Reverendísimo y siempre mi más venerado Sr. Nuncio: Beso filialmente y con todo respeto su anillo pastoral y paso a presentarle mi más sentido pésame por la muerte de nuestro amantísimo Padre, el Papa Pio XI (a.C.s.) Profundamente conmovido, presento de nuevo a la Iglesia, en la persona de su Excelencia Reverendísima, mi adhesión filial, mientras ruego por el eterno deseando del alma de Su santidad. El dato que debo dar a Su Excia Revma. es el siguiente: los sacerdotes y religiosos no tienen el más pequeño inconveniente en entrar en España Nacional sólo que una personalidad española, mejor eclesiástica, les avale. Los residentes en Francia tendrán más facilidad si llevan un documento de su Prelado. El medio, hasta que no sea abierta la frontera de Port-Bou, es ir a San Juan de Luz (frontera francesa), dirigirse a un Comité español semi-oficial que tiene sus oficinas en la Villa Nacho-Enea y allí les facilitarán la entrada, pero deberán aguardar dos o tres días para la respuesta de las autoridades de España. Sabe, amadísimo Sr. Nuncio, estoy a sus órdenes en todo lo que Su Excelencia tenga a bien mandarme y en cualquier momento que sea, mientras me digo de Su Excelencia Reverendísima humilde servidor que reverentemente B.S.A.P. Lamberto Font» (ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 851, ff. 257-257v*).

15. «Génova, 19 agosto 1939. Excmo. y Rvdm. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París. Reverendísimo y muy apreciado Sr. Nuncio: El domingo por la mañana llegué a esta ciudad para pasar este tiempo de vacaciones que tan generosamente me ha concedido Su Excia. Reverendísima. Desde aquí le saludo con todo el afecto y me place hacer de nuevo filial sumisión a su sagrada persona, deseoso de ejecutar con toda diligencia y esmero todo lo que V. Excia. Reverendísima me mande para el bien de nuestra amada Iglesia Católica. Aprovecho la ocasión para agradecerle vivamente mi presentación al Consulado de Italia a París y en donde fui recibido excelentemente bien. Beso con toda reverencia su anillo Pastoral y soy siempre de Su Excelencia Reverendísima afmo. sacerdote y servidor Lamberto Font. Salita Angeli, 103. Génova» (*Ibid.*, f. 240).

LA NUNCIATURA DE PARÍS Y LA GUERRA DE ESPAÑA

Monseñor Valerio Valeri fue nombrado nuncio apostólico en Francia el 6 de junio de 1936 y durante los tres primeros años de su misión diplomática informó desde París a la Secretaría de Estado sobre el desarrollo de la guerra civil española y sobre la trágica situación religiosa de la zona republicana, cruelmente afectada por una persecución sangrienta sin precedentes en la historia de España.¹⁶ Desde la salida de Roma del embajador republicano Luis de Zulueta, y del encargado de negocios del Vaticano en Madrid, Silvio Sericano, quedaron cortadas de hecho las relaciones diplomáticas entre el Gobierno de la República y la Santa Sede.¹⁷

16. En mis dos monografías, *Caidos, víctimas y mártires. La Iglesia y la hecatombe de 1936* (Espasa Calpe) y *Pío XI entre la República y Francia. La angustia del Papa ante la tragedia española* (Biblioteca de Autores Cristianos) he señalado las aportaciones inéditas, a mi juicio más interesantes y novedosas, para reivindicar la ingente tarea realizada por la Santa Sede y la Jerarquía española para mitigar los horrores de la guerra y salvar a numerosos detenidos políticos y condenados a muerte.

17. Las relaciones diplomáticas de la República con el Vaticano quedaron evidentemente comprometidas, como demuestran las enérgicas notas del cardenal Pacelli al embajador Zulueta y la denuncia de las atrocidades religiosas publicada en *L'Osservatore Romano* el 10 de agosto de 1936. El 1º de octubre de 1936, Zulueta tuvo que alejarse de Roma porque los funcionarios de la Embajada se había adherido al movimiento de Burgos y porque le habían quitado el cifrario e incluso la dotación económica. Desde entonces quedaron interrumpidas de hecho las relaciones entre la Santa Sede y la República. El 2 de diciembre de 1936, Zulueta envió una carta particular y reservada a Pacelli lamentando no haber podido despedirse personalmente antes de salir de Roma, comentando la gravedad de la situación española y haciendo previsiones muy negativas sobre el futuro de España y del mundo, y le dijo: «Ahora me encuentro en París, sin que, hasta el presente el Gobierno de la República me haya hecho ninguna indicación de que deba cesar en el ejercicio de mi cargo. Ya comprenderá Su Eminencia, aparte de todo ello, con qué angustiosa preocupación sigo el desarrollo de la tragedia de España. ¡Qué dolor, Señor Cardenal! Creo que todas las personas discretas reconocerán que, por muy grave que fuese la situación del país en los comienzos del verano, habría habido, para mejorarla, otros caminos menos insensatos que el de una insurrección militar apoyada por fuerzas africanas, los estragos de la cual son ya cien veces mayores que los males que pretendía remediar. La insurrección, como era previsible, provocó enseguida el desbordamiento de la revolución; al prolongarse aquella, degeneró en una guerra civil; más tarde, ha desencadenado una guerra internacional en España. ¡Quiera Dios que el último acto de la tragedia no sea la guerra mundial!. Pero ya, pase lo que pase, hay que pensar que, en nuestra pobre España, una mitad va a quedar exterminada y otra mitad arruinada. Seguro estoy de que Su Eminencia, de acuerdo con los sentimientos paternos

Las primeras gestiones de Valeri sobre la situación española se refieren precisamente a la salida de Sericano de Madrid, que pudo hacer el viaje en un aeroplano francés gracias a la intervención del nuncio en París. Preocupado por el peligro que corría, Pizzardo pidió a Valeri que Sericano pudiera viajar junto con el encargado de negocios de Francia cuando ambos abandonasen Madrid¹⁸ y Valeri consiguió la autorización y apoyo generoso del Gobierno francés para evacuar a los dos.¹⁹

El 5 de noviembre Valeri informó a Pizzardo sobre la salida de

del Sumo Pontífice, deplora con toda el alma esta catástrofe. Por muy cruelmente que la Iglesia haya padecido en España de parte de gentes que apoyan al Gobierno de la República, no creo yo que la Santa Sede, que ve las cosas desde lo alto, pudiera tampoco estimar satisfactoria una solución basada en el triunfo de los militares y de la parcialidad extremista que les apoyaría. Si esas fuerzas vencieran en todo el país, lo que es harto difícil, no podrían dominarlo en paz, y si lo *dominasen*, no podrían *gobernarlo* normalmente. La despiadada violencia que, sólo para entrar en Madrid, habría de consumir Franco, con arrolladora ayuda extranjera, da ya la medida de lo que cabría esperar de esa hipotética solución. Tengo noticias auténticas, aunque de carácter personal y privado, acerca de las gestiones que se están iniciando por parte de Inglaterra y de Francia en el sentido de una mediación para poner término a la guerra internacional de España, y, con ella, a la lucha civil, y evitar así la guerra internacional en el mundo. ¡Si hubiera todavía esperanza!. Del extremo del mal, y sobre todo de los extremos contrapuestos del mal, cabe a veces esperar el bien. Seguro estoy de que, ante la magnitud de la catástrofe, muchísimas personas de izquierda moderada y de derecha comprensiva y la masa general de la sociedad española están anhelando una solución de paz, de orden, de convivencia civil, de respeto y libertad para las creencias, que salve lo que de estas ruinas pueda aun salvarse y prepare un renacimiento de España, si no para nuestra generación, para la de nuestros hijos. Lamento vivamente no poder conversar sobre estos temas con Su Eminencia y le ruego que disculpe esta carta, que es solo la voz de un español que sufre» (AAEESS, IV Período, *Spagna 889, fasc. 265, ff. 20-23v*).

18. «Prego V.E.R. ottenere da codesto Governo che quando Incaricato Affari Francia lascierà Madrid conceda un posto nel suo aeroplano all'Incaricato Affari Santa Sede» (Telegrama cifrado n.º. 27 de Pizzardo a Valeri, del 31 octubre 1936, AAEESS, IV Período, *Spagna 889, fasc. 264, f. 36*).

19. El 2 de noviembre de 1936 Valeri comunicó a Pizzardo: «Ricevuto cifrato 27. Non è sicuro finora che Incaricato Affari Francia lasci Madrid. Comunque Governo offrirà Incaricato Affari Santa Sede primo mezzo disponibile per partire» (*Ibid.*, f. 37). Pero, al día siguiente, confirmó la salida de ambos: «Ministero Esteri comunica: situazione Madrid aggravata. Governo ha dato disposizioni perché Incaricato Santa Sede possa partire. V.E.R. può avverire interessato» (Telegrama cifrado n.º. 6 de Valeri a Pizzardo, del 3 noviembre 1936, *Ibid.*, f. 38).

Sericano de Madrid²⁰ y sobre la dramática situación religiosa de la capital de España, donde todas las iglesias habían sido transformadas en cuadras o depósitos y en la que la única iglesia todavía abierta al culto era la de San Luis de los Franceses, cuyo superior no había querido abandonarla, aunque se le había pedido que lo hiciera; este sacerdote, cuando podía, atendía a los moribundos vestido de seglar. Igualmente, la superiora francesa de las Hijas de la Caridad protegió a sus religiosas. Valeri sugirió a Pizzardo la conveniencia de que la Santa Sede entrara en contacto tanto con los nacionales como con los republicanos, ya que el embajador francés en Madrid, Herbette, creía que Valeri había sido encargado de ocuparse de la nunciatura de Madrid tras la salida de Sericano.²¹

20. «In compagnia dell'Incaricato di Francia, alle 9 antim.; lasciai l'hotel e con l'auto di quel Console Francese partii alla volta dell'aerodromo. Durante il breve tragitto, una dopo l'altra, tre visite di miliziani, che vogliono vedere talora anche i passaporti: ma nessun incidente. Giunti all'aeroporto incomincia la visita dei passaporti, dei bagagli e la registrazione delle valute...Alle 11 l'aeroplano decollò da quell'aeroporto, e dopo un viaggio bellissimo, allietato da un sole splendido ed una vista incantevole sul magnifico territorio di quella disgraziata Nazione, atterro felicemente a Toulouse verso le 17. Di là, preso commiato e ringraziato vivamente l'Incaricato d'Affari di Francia per la preziosa assistenza usatami durante tutto il viaggio, proseguì in treno il viaggio per Roma». El informe completo de Sericano está publicado en mi artículo «La Nunciatura de Madrid durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 46 (2008) 163-356.

21. «Cara Eccellenza, iersera il Ministro degli Esteri mi fa sapere che Mons Sericano doveva essere già partito da Madrid con l'aeroplano dell'Ambasciata Francese. Qui, però, ancora non si è visto. È sceso a Marsiglia e di lì è venuto direttamente a Roma? Come già feci sapere l'Incaricato d'Affari Francese è, tuttavia, al suo posto. Al Ministero mi dettero notizie desolanti sulla povera città. Tutte le chiese trasformate in depositi o in stalle. L'unica Chiesa aperta tuttora è quella annessa all'Ambasciata, «San Luigi», ma non vi si può celebrare la S. Messa. Il Superiore, benché sollecitato a partire, non ha voluto abbandonare il suo posto; quando può va, travestito, ad amministrare i sacramenti ai moribondi. Anche la Superiora delle Suore della Carità, una francese, ha voluto rimanere per proteggere le sue figliuole. Debbo aggiungere, del resto, che si sono parimenti rifiutati di imbarcarsi sull'aeroplano, od areoplani dell'Ambasciata, una trentina o quarantina di «ressortissants» (*sic*) francesi, i quali temevano, partendo, di non ritrovar più nulla del loro commercio al ritorno. Con tantissimo saluti affm.mo + d. Valerio Valeri. P.S. Se mi fosse lecito esprimere un umile parere crederei, pur non avendo tutti gli elementi per giudicare in merito, che se la S. Sede potesse trovare qualche via indiretta per entrare in contatto con i nazionali, forse non sarebbe male. Come scrissi tempo fa a S.E. Mons. Pizzardo, venne da me il Vescovo di Dax a dirmi che nelle sue visite ai due fronti: basco e nazionalista non aveva, con suo rincrescimento, sentito la presenza della Santa Sede.

Al frente de la representación pontificia en la capital de España estuvo durante toda la guerra el religioso redentorista Maximino-Alfonso Áriz Elcarte,²² sin carácter oficial ni oficioso, si bien el Gobier-

Ma come fare, d'altra parte?. Comprendo che la cosa non si presenta facile. Il Vescovo di Dax venne da me su suggerimento di M. Herbette, Ambasciatore di Francia a Madrid, e credendo che io avessi, in assenza del Nunzio, l'incarico di occuparmi della direzione dell'Ambasciata della S. Sede colà!» (Carta personal de Valeri a Tardini, París, 5 noviembre 1936, AAEESS, IV Período, *Francia 800, fasc. 358. ff. 30-31v.*, original autógrafa escrita sobre papel pequeño con el membrete «Nonciature Apostolique en France»).

22. Sericano dejó como responsable del edificio de la Nunciatura, con el archivo cerrado con llave y sellado, al religioso redentorista Maximino-Alfonso Áriz Elcarte, que había trabajado en la misma desde 1928, y que tuvo la responsabilidad durante los tres años de la Guerra Civil de custodiar el palacio, el archivo y la iglesia pontificia de San Miguel, aneja a la representación pontificia. Fue persona de confianza del nuncio Tedeschini debido a la relación entre la nunciatura y los PP. Redentoristas, que estaban al frente de la Basílica Pontificia de San Miguel. Pero dicho religioso nunca tuvo carácter diplomático ni la Santa Sede le autorizó a tratar asuntos oficiales con el el Gobierno republicano, si bien éste le concedió un estatuto diplomático de hecho y puso vigilancia armada ante la nunciatura. Áriz mantuvo correspondencia epistolar de carácter personal y privado, aunque a veces usaba el papel con membrete de la nunciatura, con monseñor Sericano, a quien informó puntualmente de cuanto acontecía en la misma. La Santa Sede mantuvo económicamente tanto a dicho religioso como a otros sacerdotes que se refugiaron en la nunciatura y a las religiosas y personal de servicio de la misma. Nacido en Pamplona el 2 de agosto de 1900, hijo de Feliciano Áriz y Gabina Elcarte, fue bautizado el 4 de agosto de 1900. Ingresó el 13 junio 1913 en el Seminario menor redentorista de El Espino (Burgos); un antiguo monasterio benedictino a unos diez kilómetros de Miranda de Ebro. Comenzó el noviciado el 24 de agosto de 1918 en Nava del Rey (Valladolid) y allí profesó el 24 de agosto de 1919. Hizo su profesión perpetua en el Seminario mayor redentorista de Astorga (León) el 15 septiembre 1922. Y allí recibió la ordenación sacerdotal el 21 septiembre 1924. Hizo el segundo noviciado en Nava del Rey, y en 1926 fue destinado a la Comunidad de San Miguel, de Madrid, donde alternó el trabajo en la iglesia con sus servicios en las oficinas de la Nunciatura, a la que dedicaba la mayor parte del tiempo. Terminada la Guerra Civil fue destinado, en 1940 a Constantina (Sevilla), pues se había resentido algo del pecho y allí se había acogido para reponerse durante unos meses. Pronto pudo reintegrarse al trabajo. En otoño del mismo año fue destinado a Carmona, pero volvió al año siguiente a Constantina para prestar sus servicios en la parroquia. En octubre de 1942 fue trasladado a Granada, y en junio de 1944 a Valencia. De nuevo en abril de 1946 pasó a la parroquia de Constantina, hasta que a mediados de 1947 salió para la Viceprovincia de Méjico. De regreso de este país, después de haber pertenecido a varias comunidades de Centroamérica, regresó a Constantina en 1956. Dos años después pasó a Valencia, y desde 1958 ésta fue su última residencia hasta que marchó a El Espino herido de

no republicano le consideraba canciller de la Nunciatura.²³ A petición del cardenal Pacelli, que, tres meses después de la salida de Sericano de Madrid, desconocía la situación de la Nunciatura y de las personas refugiadas en ella,²⁴ Valeri pudo recoger informaciones del ministerio francés de Asuntos Exteriores que confirmaron que el edificio estaba intacto a pesar de los bombardeos de los nacionales sobre la capital de España y que las personas que trabajan allí se habían refugiado en la embajada de Chile.²⁵

A medida que avanzaba la guerra y crecía la escasez de víveres en la capital de España, debido al prolongado asedio que sufría por parte de los nacionales, las seis personas que pudieron regresar a la Nun-

muerte por el cáncer. Falleció el 30 de marzo de 1968. Cf. mi artículo: «La Nunciatura de Madrid durante la Guerra Civil (1936-1939)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 46 (2008) 163-356.

23. En el diario *Euzko Deya* del 5 de diciembre de 1937 fue publicada la siguiente noticia: «La Nonciature du Saint Siège conserve son Chancellerie», y publicaba un certificado del Jefe de Protocolo del Ministerio de Asuntos Exteriores del Gobierno de Valencia en que se leía: «Le Ministre des Affaires Étrangères certifie que M. Max. Alfonso Ariz Elcarte, exerce la charge de Chancelier Secrétaire du Ciffre de l'Ambassade du Saint-Siège en Espagne et demande aux autorités compétentes de lui donner les facultés qui peuvent lui être utiles dans l'exercice de ses fonctions».

24. «Interesso V.S.I. vedere se possibile avere con cortese sollecitudine qualche notizia sulla sorte sede Nunziatura Madrid e personale medesima» (Telegrama cifrado nº. 12 de Pacelli a Valeri, del 5 enero 1937, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 841, f. 1*).

25. «Ministro Esteri ha comunicato che palazzo Nunziatura Madrid è intatto. Essendo tuttavia molto esposto, personale rimanente è passato Ambasciata Cile che notifica traslazione al governo Bruxelles» (Telegrama Cifrado Nº. 12 de Valeri a Pacelli, París, 17 enero 1937, AAEISS, IV Período, *Spagna 889, fasc. 265, f. 56, original*); ASV, *Arch. Nunz. Parigi 841, f. 4, minuta*). Tardini no entendió bien el contenido de este telegrama y le pidió a Valeri que lo explicara mejor: «P.S. Quanto alla Nunziatura di Madrid, il tuo telegramma di ieri non era troppo chiaro. Potresti spiegarmi bene per lettera?» (Vaticano, 18 enero 1937, AAEISS, IV Período, *Francia 800, fasc. 358, f. 39*). Valeri dio la siguiente explicación: «A proposito, poi, del Cifrado che spedií il 17 u. sc., volevo riferire, in base a quanto ha scritto l'Incaricato d'Affari di Francia a questo Ministero degli Esteri, che il palazzo della Nunziatura era, a quella data, ancora intato, per quanto, essendo troppo esposto, lo si fosse dovuto evacuare. Il personale che l'occupava - credo si tratti degli ufficiali della Rota - si è rifugiato nella sede dell'Ambasciata del Chile, la quale ha notificato all'autorità spagnuole tale trasloco» (Fragmento de carta confidencial de Valeri a Tardini, Vaticano, 23 enero 1937, *Ibid.*, f. 41v., original mecanografiada; *Ibid.*, f. 43, copia mecanografiada).

ciatura vivían en condiciones muy precarias y en constante peligro; por ello, la Secretaría de Estado envió dinero a Áriz, a través de las nunciaturas de Berna y París, para cubrir las necesidades más esenciales.²⁶ Más adelante, Pacelli pidió a Valeri que le enviara directamente géneros alimenticios²⁷ y Valeri se apresuró a hacerlo con generosidad.²⁸ También la Nunciatura de París sirvió de trámite para la expedición de cartas desde la de Madrid a Roma.²⁹ Pero fue, sobre todo, el Gobierno Federal Suizo el más generoso para ayudar a los españoles, por medio del cónsul suizo en Barcelona, Adolf Gonzenbach, a través del cual pasó la correspondencia que el provicario general, José María Torrent, envió al Vaticano desde mayo de 1937 hasta enero de 1939 y viceversa.³⁰ Cuando terminó esta situación, el nuncio en Sui-

26. La documentación relativa a estos envíos de dinero está en ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 841*.

27. «Il Rev.mo P. Ariz della Nunziatura di Madrid nel segnalare a questa Segreteria di Stato che alcune persone colà residenti ricevono, per mezzo della Camera di Commercio Francese dei pacchi di viveri, manifesta il vivo desiderio che sia inviata anche a lui qualche cosa per il medesimo tramite. Attesa l'estrema penuria di viveri in cui si trovano il menzionato Padre e le persone che sono con lui nella Nunziatura (sei in tutto), mi permetto rivolgermi all'Eccellenza Vostra Rev.ma affinché voglia, nella Sua carità, far pervenire, se Le sarà possibile, alla Nunziatura medesima di tanto in tanto e per il tramite che stimerà più opportuno, qualche pacco di geneni alimentari di primissima necessità, come pasta, carne in conserva ecc.. di cui hanno colà tanto bisogno» (Despacho n.º 3490/38 de Pacelli a Valeri, Vaticano, 16 septiembre 1938, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 841, ff. 50-50v*, original mecanografiado).

28. «In conformità al desiderio manifestatomi dalla Segreteria di Stato spedisco alla P. V. revma. per mezzo di questo Ministero degli Esteri un pacco di viveri di prima necessità, simile a quello che Le ho spedito per lo stesso tramite una ventina di giorni fa e che spero Le sarà pervenuto. Non ho bisogno di dire a V.E. quanto sia spiacente di non poter fare invii corrispondenti al bisogno ma, purtroppo questa valigia del Ministero degli Esteri non può accettare –e per favore speciale– pacchi di tre chilogrammi ed appena ogni quindici giorni. D'altra parte, ho cercato invano di servirmi di altre vie. Nella speranza si presenti nel frattempo qualche occasione che mi metta in grado di esserLe utile come desidererei vivamente, La prego, Revmo. Padre...» (Despacho n.º 6985 de Valeri a Áriz, París, 27 octubre 1938, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 841, f. 53*, minuta mecanografiada).

29. Así, por ejemplo, el 7 de mayo de 1937 Valeri envió a Tardini varias cartas que le había remitido Áriz desde Madrid (AAEESS, IV Período, *Francia 800, fasc. 358, f. 62*).

30. También el cardenal Vidal se sirvió de este medio para comunicarse con el pro-vicario Torrent, siguiendo las instrucciones que le dio Pacelli con las cartas n.º 1884/37, del 10 junio 1937 (*Ibid.*, *Spagna 909, fasc.316, ff. 84-86*), y n.º 2427/37, del 26 junio 1937 (*Ibid.*, *fasc.317, f. 4*); ambas minutas son autógrafas de Sericano).

za, Filippo Bernardini, pidió a Pacelli que la Santa Sede mostrara su gratitud³¹ y así fue hecho.³²

La documentación de Archivo de la Nunciatura de París está recogida en dos grandes cajas, con el siguiente contenido:

ASV, Arch. Nunz. Parigi 609.

Fasc. 841. Nunziatura Apostolica di Madrid (Cartas a y de Ariz) (ff. 60 ff).

Fasc. 842. Missione Cattolica Spagnola di Parigi (ff. 13 ff.).

Fasc. 843. Sacerdoti Spagnoli dimoranti in Francia (ff. 48).

Fasc. 844. Mgr. Salvador Rial y Llovera (ff. 23).

Fasc. 845. Intenzioni di Sante Messe per sacerdoti spagnoli (ff. 13).

Fasc. 846. Scambio di ostaggi in Spagna (ff. 33).

Fasc. 847. Comitato Cattolico Olandese per i rifugiati (ff. 18).

Fasc. 848. Monastero Monserrato (ff. 8).

31. «Con il venerato dispaccio N. 1883/37 del 21 Maggio 1937 l'Eminenza Vostra Reverendissima, per provvedere in qualche modo all'assistenza spirituale della Catalogna, mi pregava d'interessare il Governo Federale affinché, se fosse stato possibile, avesse dato istruzioni al Console svizzero in Barcellona di mettersi in contatto indiretto con il Rev. Josuè (*sic*) M. Torrent, Pro-Vicario Generale di quella diocesi. Il Governo Federale molto molentieri accolse il desiderio di V.E. e per un anno e mezzo il Consolato svizzero di Barcellona è stato il tramite ordinario per la consegna e la trasmissione della corrispondenza tra il Pro-Vicario Generale e la S. Sede. Di questa cortese e volenterosa cooperazione il Governo Federale ha dato una nuova prova nello scorso mese di novembre, accettando di includere nella lista dei cittadini svizzeri ai quali si inviavano soccorsi di viveri, il personale della Nunziatura di Madrid. Anzi, nella lettera di ringraziamento ricevuta dal Rev. P. Ariz questi mi assicurava che i viveri erano stati gentilmente trasportati alla residenza stessa della Nunziatura. Oggi la città e la provincia di Barcellona fanno parte della Spagna nazionalista e le autorità ecclesiastiche locali possono comunicare direttamente con la S. Sede, quindi per quanto riguarda la Catalogna i buoni uffici del Governo Svizzero non saranno più necessari. Tuttavia in considerazione della buona volontà manifestata dal Consiglio Federale e particolarmente dall'On. Motta, oso pregare l'E.V. di voler fare pervenire a questo Governo una amabita parola di ringraziamento da parte del S. Padre. Come V.E. ben conosce, i funzionari svizzeri non possono accettare né onorificenze né doni. Però sono sicuro che una breve lettera dell'E.V. di riconoscente compiacimento al Sig. Adolf Bgonzenbach, Console svizzero a Barcellona, sarà particolarmente gradita» (Despacho n. 5426, de Bernardini a Pacelli, Berna 30 enero 1939, AAEESS, IV Período, *Spagna 923, fasc. 335, ff. 37-37v*, original mecanografiado).

32. La carta de Pacelli a Gonzenbach, del 8 de febrero de 1939, está *Ibid.*, f. 40.

- Fasc. 849. Sacerdoti spagnoli propagandisti del comunismo (ff. 28).
 Fasc. 850. Vescovo di Teruel (ff. 22).
 Fasc. 851. Rev. Lamberto Font. Informazioni date dal medesimo (ff. 266).
 Fasc. 852. Marchese di Fontalba (Francisco Martin Cuba) (ff. 8).
 Fasc. 853. Mediazione in Spagna (ff. 18).
 Fasc. 854. Il Vescovo di Gerona in Francia (ff. 53).
 Fasc. 855. Giuseppe Torre (ff. 50).
 Fasc. 856. Mgr. Antoniutti a Bilbao (ff. 50).
 Fasc. 857. Famiglia Carrasco Formiguera (ff. 24).
 Fasc. 858. Angelo Bonati (ff. 10).
 Fasc. 859. Mme. Vittoria Alzina y de Boschi (ff. 12).
 Fasc. 860. Padre Desiderio Costa, della Pia Società di San Paolo (ff. 2).
 Fasc. 861. Can. Alberto Onaindía de Zuloaga (ff. 31).
 Fasc. 862. Aldo Satoris (ff. 12).
 Fasc. 863. Raccomandazioni in favore dei Sigg. Rio Pinzon e Figueroa Ferretti (f. 1).
 Fasc. 864. Don Carlos Nieulant (f. 3).
 Fasc. 865. Don Frederic Alcané (ff. 7).
 Fasc. 866. Leopoldo Alaz, Rettore dell'Università di Oviedo (ff. 3).
 Fasc. 867. Mons. Sericano (f. 1). No hay nada.

ASV, Arch. Nunz. Parigi 610.

Fasc. 868. Pubblicazioni diverse.

«*La renaissance religieuse dans l'Espagne nationaliste* (París, Edition des Archives Espagnoles), 10 pp.

María de Molina, *La paz esté con vosotros* (Buenos Aires, Editorial Difusión, 1938), 31 pp.

«Anayak. Correspondance bi-mensuelle des prêtres basques en exil», n. 1, 15 enero 1939 hasta n. 7 del 15 abril.

Fr. Leocadio Lobo, Vicar of San Ginés Madrid, Primate and Priest (London 1939), 16 pp.

«La Ciencia Tomista», tomo 58, fasc. 5-6, Salamanca 1957. Artículo sobre «La cuestión vasca y la guerra civil española» (pp. 319-348), de J. Estelrich.

H. Carlier, *En Espagne Nationaliste. Impression du voyage*, 40 pp. (Imp. du Courier de Geneve)

Discours prononcé par S.E.M. Manuel Azaña, Président de la

République a Valence le 18 juillet 1937 anniversaire de l'aggression fasciste contre la République espagnole, 17 pp. S.n.t.

«La Thébaine». Paraissant a Saint-Maurice (Seine), janvier 1939.

Franciso G. de Mardones Zabalandikoetxea, *Les Ouvriers Chrétiens sous le Gouvernement de Franco* (París, Editions des Archives Espagnoles) 32 pp. El auto era secretario general de los Sindicatos Cristianos Bascos.

Pierre Diana, *Un cas de conscience* (París, Editions des Archives Espagnoles), 20pp.

Fasc. 869. Corrispondenza diversa (ff. 254).

Fasc. 870. I Cattolici baschi e la guerra di Spagna (ff. 121).

Fasc. 871. Liberazione condannati a morte e prigionieri (ff. 111).

Joaquín Jovaní y su sobrio Vicente Jovaní (ff. 1-2).

Carta del P. Pou Martí sobre el P. Valentín Pons Elías y el P. Valentín Bosi Rocca (ff. 3-15).

Elisa Echave Cucullo y Joaquina Pérez Vélez (ff. 16-19).

Diecinueve agustinos condenados a muerte (ff. 21-24).

Carta de Pacelli 841/37 del 8 marzo 1937 sobre sacerdotes y religiosos detenidos en Barcelona, entre ellos 60 maristas (ff. 25-26).

Cuatro frailes menores conventuales (29-30).

P. Juan Postíus (ff. 31-34).

José Larraz (ff. 35-39).

Jesús Mérida Pérez (f. 42).

Manuel González Jonte (f. 44-45).

Carta de Cartañá sobre varias personas: Cinta Montañés, María Teresa Sastre y Pilar Simó Grau (ff. 46-50).

Dolores Vila Capablanca, cuñada de Manuel Aparici, Presidente del Consejo Superior de la Juventud Católica de España (ff. 51-55).

Profesor Julio Martínez Santa-Olalla (ff. 56-62).

Joaquina Sot del Clos y Saraj (ff. 63-65).

Juan Rof Boada, agente de la Banca Arnus de Barcelona (ff. 66-71).

Duilio del Bufalo, aviador italiano voluntario de los nacionales (ff. 72-74).

Dino Moretti, voluntario de los nacionales (ff. 75-76).

25 religiosas Siervas de San José, que están en la calle Samaniego, 25 de Madrid, entre ellas la superiora general Amalia Sánchez Benito (ff. 77-79).

Celedonia Marcos, viuda de Joaquín Toran y sus hijas Rosa, Petra y Dolores (ff. 80-99 y 108-109).

Superiora General de la Sociedad de María Reparadoras para que salgan de Madrid sus religiosas (ff. 100-101 y 106-107).

Carlos Cardelús Carrera pide la liberación de su esposa Carmen Barcons Serrallach (ff. 102-105 y 108-109).

Fasc. 872. Capitano Luigi Lodi (ff. 1-10).

Fasc. 873. Sac. Prof. Lagarde (Metz) (ff. 1-14).

Fasc. 874. Rimpatrio fanciulli baschi (ff. 1-103).

Fasc. 875. Comité Français pour la Paix civile et religieuse en Espagne (ff. 1-12).

Fasc. 876. Lettera del cardinale Verdier (ff. 1-7). Son solo recortes de periódicos.

Fasc. 877. Ancelle del S. Cuore di Gesù (ff. 1-20).

Fasc. 878. Padre Vilar (ff. 1-3).

Fasc. 879. Padre ex-gesuita Vallet (ff. 1-2).

Fasc. 880. Gesuiti (ff. 1-4).

Fasc. 881. Comité espagnol pour la paix civile (ff. 1-5).

Fasc. 882. Affaire «Mydoll» (ff. 1-31).

DESAPARICIÓN Y ASESINATO DEL OBISPO DE BARCELONA

Este asunto preocupó intensamente durante toda la guerra tanto a la Secretaría de Estado como a los gobiernos republicano y nacional, así como a las nunciaturas de España y Francia.

El obispo de Barcelona, Manuel Irurita Almandoz,³³ el 21 de julio

33. Manuel Irurita Almandoz, Manuel (Larráinzar, dióc. Pamplona, prov. Navarra, 19 agosto 1876 --¿Barcelona, 3-4 diciembre 1936?), inició su formación en el colegio de los Capuchinos de Lecároz y posteriormente en el seminario diocesano de Pamplona. Antes de finalizar los estudios teológicos consiguió un beneficio en la Catedral de Valencia, donde transcurrió su vida sacerdotal hasta que fue nombrado obispo. Allí terminó su preparación sacerdotal y consiguió los doctorados en Filosofía y Sagrada Teología en la Universidad Pontificia, de la que fue también profesor de filosofía. Fue además canónigo de la catedral tras haber conseguido la prebenda en 1916 en un concurso-oposición frente a doce aspirantes. Fue nombrado obispo de Lérida en 1926, en plena dictadura del general Primo de Rivera, cuando el Gobierno no quería obispos catalanes para las diócesis de Cataluña. Lérida era una diócesis cuyo territorio pertenecía en parte a la provincia del mismo nombre, que es de lengua catalana, y en parte a las provincias aragonesas de Zaragoza y Huesca, en las cuales

de 1936, poco después de celebrar la santa misa y haber sido asaltado el palacio episcopal por los milicianos que andaban cometiendo toda

se habla castellano. Por ello, el nuncio Tedeschini pensó que Irurita podía ser un buen candidato para Lérida, ya que había ejercido su ministerio sacerdotal en Valencia durante veinte años. El gobierno aceptó esta candidatura, que había sido aprobada por la Junta Delegada del Real Patronato en 1924. Irurita, que había destacado por su celo y prudencia, y por sus actividades pastorales entre el clero y el pueblo, fue nombrado obispo por Pío XI el 20 de diciembre de 1926 y recibió la consagración el 27 de marzo de 1927 en la catedral de Pamplona, de manos del nuncio Tedeschini, asistido por el arzobispo de Valencia, Prudencio Melo, y por el obispo de Pamplona, Mateo Múgica. Pero su pontificado en la sede ilerdense fue breve, porque apenas tres años más tarde fue designado para la diócesis de Barcelona, vacante desde finales de 1929, tras el traslado a Mallorca del obispo José Miralles Sbert. Tres motivos habían obligado a trasladar a Miralles de Barcelona a Mallorca. Primero, su conducta sobre la cuestión catalana, que no favoreció los intereses de la Iglesia y perjudicó la vida religiosa y la concordia de los católicos. Segundo, su dureza en el trato con las personas y, tercero, su carácter antipático y frío que perjudicaba sensiblemente a su ministerio. Irurita era exactamente lo contrario y pudo desenvolverse con imparcialidad e independencia entre los diversos partidos y tendencias catalanes, ya que él no era oriundo de Cataluña. Era además un verdadero padre, apóstol de la caridad, obispo pastor y no burócrata, y tenía además fama de santo. En Lérida había demostrado estas cualidades y había sabido resucitar las antiguas tradiciones religiosas e intensificar la piedad popular. El Gobierno estuvo de acuerdo, y el traslado de Irurita a Barcelona se produjo el 13 de marzo de 1930, si bien se le encomendó la administración apostólica de Lérida hasta el nombramiento de su sucesor, el padre Salvio Huix en 1935. En la capital de Cataluña vivió los años difíciles de la República y los primeros meses de la revolución de 1936. El 16 de abril de 1931, dos días después de la proclamación de la república, envió al clero de sus diócesis una circular para dar muestras de obediencia y respeto hacia las nuevas autoridades, exhortando a la serenidad y a la oración en aquellos críticos momentos, augurando que Dios iluminara a los nuevos gobernantes y pidiendo el acatamiento con espíritu cristiano del nuevo régimen. De este modo, se adelantó a las instrucciones que ocho días más tarde recibiría del nuncio. Cf. P. L. LLORENS RAGA, *El obispo mártir. Perfil biográfico de Monseñor doctor Manuel Irurita y Almandoz, apóstol del Corazón Eucarístico de Cristo* (Valencia, Imp. Mari Montañana, 1972); J. RICART TORRENS, *Un obispo de antes del concilio. Biografía del Excmo. y Rvdmo. doctor don Manuel Irurita Almandoz, obispo de Barcelona* (Madrid, Ed. Religión y Patria, 1973); A. XAVIER, *Doctor Irurita. Del consenso al crimen* (Barcelona, Casals, 1991), hagiografía novelada, con datos históricos; J. SANABRE SANROMÁ, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante (a persecución religiosa 1936-1939)* (Barcelona 1943); A. MONTERO MORENO, *Historia de la persecución religiosa en España 1936-1939* (Madrid, La Editorial Católica, 1961), pp. 416-421; A. SOSPEDRA, *La misteriosa muerte del santo mártir obispo de Barcelona doctor Manuel Irurita Almandoz* (Barcelona 2008).

clase de crímenes por Barcelona, junto con algunos de sus familiares, pudo salir del edificio y ocultarse en casa del joyero Antonio Tort y en ella permaneció hasta el 1º de diciembre de 1936, cuando un grupo de milicianos detuvo a todas las personas escondidas y al dueño. Durante mucho tiempo se ignoró el paradero del obispo y se hicieron gestiones para dar con su paradero. A mediados de agosto, Luis Creus Vidal, ingeniero industrial y teniente asimilado de Artillería, intervino para gestionar la salvación del obispo. La iniciativa partió del cónsul general de Italia en Barcelona, Carlo Bossi, que deseaba salvarlo embarcándolo para Italia.

El obispo se opuso a salir de la ciudad, pareciéndole faltar a sus deberes pastorales si huía de Barcelona. También intervino en el asunto el cónsul francés, Tremoulet, quien se mostró dispuesto a facilitar la salida del obispo ya que, «por representar a un Gobierno extranjero rojo, como es el francés, tenía naturalmente mayores facilidades para la empresa», según leemos en el informe del mencionado Luis Creus.

Para facilitar las gestiones, propuso Tremoulet que Irurita presentase al Papa su renuncia como obispo de Barcelona y él mismo se ofreció a hacer llegar a Pío XI, por vía diplomática, la carta en cuestión. Una vez renunciado su cargo, el cónsul francés se ofrecía para sacar a Irurita de Barcelona. Temió Creus que esto fuese una trampa masónica, porque sabía muy bien el cónsul que los republicanos asesinarían a Irurita, tanto si era obispo de Barcelona como si había dejado de serlo, en el caso de caer en sus manos. Existía además la sospecha fundada de una conjura para conseguir «echar la baba inmundada de la masonería sobre el Sr. Irurita, obteniendo una prueba irrefutable de que dicho obispo «se reconocía culpable» y «cómplice» de los «facciosos» y exponerle al universal ludibrio. Las facilidades ofrecidas tan liberalmente para hacer llegar la carta del Dr. Irurita al Santo Padre aumentaban las sospechas».

Bastantes días y pasos le costó a Creus hallar el obispo, hasta que por fin lo encontró oculto en la mencionada casa del joyero Tort y al comunicarle lo ocurrido y el contenido de la conversación, «estalló la indignación del obispo contra este proceder, manifestando debía acabar en el acto toda negociación de evasión. Lo mismo pensaron, unánimemente, cuantos conocieron el asunto».³⁴

34. Datos tomados del amplio informe que el mencionado Luis Creus Vidal, residente en Bilbao, calle Colón de Larreátegui, 57, 5ª izda., y antes en Barcelona,

Siguió tranquilo en su escondite el obispo, hasta que, a primeros de diciembre, y de resultas de un registro practicado en el domicilio de un hermano del Sr. Tort, se realizó otro en casa de éste. Fue en tal ocasión apresado el obispo, tan solo como sospechoso, y durante varios días se ignoró su identidad. Se supone que fue fusilado entre el 3 y el 4 de diciembre de 1936, junto con otras personas, aunque este dato se supo después. Por ello, durante muchos meses se especuló sobre el paradero del obispo, ya que nadie sabía con certeza lo que le había ocurrido.

El 7 de octubre de 1937, Franco le dijo a monseñor Antoniutti,³⁵ delegado de Pío XI en la España nacional, que estaba ocupándose de la liberación del obispo, tratando de intercambiarlo con un detenido civil en Valencia.³⁶ Pero de Irurita no vuelve a hablarse en los despachos de Antoniutti, que marchó de España en junio de 1938.

El 4 de noviembre de 1936, José Anzizu, clérigo minorista argentino, alumno del Seminario de Barcelona, entregó personalmente a

Aribau 177, 1ª, envió el 15 de enero de 1938 al Teniente Coronel Jefe del Servicio de Información Militar de España en Burgos (ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 974, ff. 408-410, copia mecanografiada).

35. Ildebrando Antoniutti nació en Nimis (Udine), el 3 de agosto de 1898; ordenado sacerdote el 5 de diciembre de 1920, fue nombrado delegado apostólico en Albania en 1934 y arzobispo titular de Sinnada de Frigia el 19 de mayo de 1936. Recibió la consagración episcopal el 29 de junio de 1936. Nombrado delegado apostólico en Canadá en 1938, regresó a España como nuncio apostólico en 1953. Creado cardenal del título de San Sebastián en el consistorio del 19 de marzo de 1962, recibió la birreta cardenalicia de manos del general Franco cinco días más tarde. Fue nombrado prefecto de la Sagrada Congregación para los Religiosos y los Institutos Seculares y, pocos meses antes de su muerte, obispo titular de la sede suburbicaria de Velletri. Falleció a causa de un accidente de automóvil, el 1 de agosto de 1974, cuando se dirigía desde la ciudad de Bolonia al aeropuerto para trasladarse a Roma. Un año después de su muerte fueron publicados sus recuerdos personales con el título de *Memorie autobiografiche* (Udine 1975). Sus escritos pastorales, bajo el título *Sub umbra Petri*, fueron publicados en Ottawa 1944, en francés e inglés, y en Madrid 1961, en 2 volúmenes, en castellano. Cf. mi artículo: «Notas sobre la misión pontificia de Mons. Antoniutti en la España Nacional durante la Guerra Civil (1937-1938)»: *Archivum Historiae Pontificiae* 42 (2004) 51-84.

36. «Mi disse poi, che sta occupandosi per liberare il Vescovo di Barcellona. Che ha già proposto il cambio con un detenuto civile di Valenza» (Despacho N.º 37/37 de Antoniutti a Pacelli, Bilbao, 9 octubre 1937. ASV, *Arch. Nunz. Madrid* 968, ff. 226-237, minuta mecanografiada; AAEISS, IV Período, *Spagna* 916, fasc. 325, ff. 8-13, original mecanografiado en papel blanco, sin membrete).

monseñor Pizzardo un extenso *Informe de las gestiones realizadas para obtener el rescate y liberación del Excmo. y Rvdmo. Señor Obispo de Barcelona, Dr. Manuel Luis Irurita Almandoz*.³⁷ Este joven fue presentado a Pizzardo por el embajador de Argentina ante la Santa Sede, Carlos de Estrada, afirmando que «viene de España tras de haber hecho todo lo posible por libertar al Arzobispo (*sic*) de Barcelona. Ruego a Vuestra Excelencia de signe atenderlo cual merece la misión cumplida aunque sin resultado».³⁸ En la audiencia estuvieron también presentes mons. Antoniutti y mons. Sericano. En dicho informe, Anzizu afirmó que en su última entrevista con el señor Valls, administrador de la Cárcel Modelo de Barcelona, «el Sr. Obispo fue fusilado cuando se hallaba en la cárcel clandestina de la calle Arrabal».

Muchas y muy contradictorias fueron las noticias que la Nunciatura de París fue recogiendo sobre Irurita, facilitadas en gran parte por Lamberto Font. Aparecen algunas referencias imprecisas en la correspondencia del nuncio Valeri, quien afirmaba a principios de enero de 1938 que el obispo de Barcelona seguía ocupándose, en la medida de lo posible, de la organización del culto y de los fieles, si bien permanecía oculto por temor a las autoridades republicanas que le perseguían.³⁹ Pero las informaciones sobre la suerte de Irurita eran muy confusas, pues, unos decían que las autoridades republicanas estaban haciendo grandes esfuerzos para llegar a descubrir su paradero,⁴⁰ mientras que otros aseguraban que el obispo había muerto hacía tiempo, y algunos creían que estaba refugiado en Italia.

37. *Ibid.*, *Spagna 917, fasc. 327, ff. 61-100*.

38. Carta del 3 de noviembre de 1937 (*Ibid.*, *f. 60*).

39. «Secondo le ultime notizie giunte qui dalla Spagna sotto il Governo di Valenza, le condizioni religiose tenderebbero in generale a migliorare. A Barcellona, dicono, il Vescovo in carne ed ossa pare cerchi tuttora di occuparsi, per quanto può, dell'organizzazione del culto e dei fedeli. Ma egli può molto poco perché essendo invisibile alle Autorità deve rimanere nascosto e non far trapelare la sua presenza ed il suo luogo di dimora» (Despacho N.º 3856 de Valeri a Pacelli, París, 11 enero 1938 (*Ibid.*, *Spagna 923, fasc. 332, ff. 38-39v.*; original mecanografiado, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 854, ff. 1-1v.*, autógrafo).

40. «Mi risulta, pure, che le autorità governative stan facendo dei grandi sforzi per arrivare a scoprire dove si trova il Vescovo di Barcellona che fino a poco tempo fa credevan morto o rifugiato in Italia. Finora, però, non son riuscite allo scopo. Mi è stato assicurato, d'altronde, che Monsignor Irurita sarebbe riuscito a lasciare Barcellona e si sarebbe nascosto in un villaggio dei dintorni, ove sarebbe, almeno per il momento, al sicuro» (Despacho N.º 5106/38 de Valeri a Pacelli, París, 14 febrero 1938 AAEES, IV Período, *Spagna 927, fasc. 340, ff. 50-51*, original mecanografiado).

Sin embargo, al Vaticano llegaron noticias provenientes del vicario general de Barcelona, padre José María Torrent, el 1º de febrero de 1938, según el cual: «Cada día se arraiga más en mi el convencimiento de que el obispo fue vilmente ejecutado y que su alma estará gozando ya en el Cielo del premio que Dios concede al Obispo santo».⁴¹

En las instrucciones que la Secretaría de Estado le dio al nuncio Cicognani el 10 de junio de 1938 aparece una sola referencia a Irurita afirmando con cierto fundamento que había sido asesinado.⁴²

TEXTOS DE FONT SOBRE IRURITA

En las notas o apuntes que Font fue entregando periódicamente al nuncio Valerio aparecen muchas referencias a la desaparición del obispo Irurita que, demuestran, una vez más, la confusión existente en aquellos años sobre su paradero. Se trata, a veces, de noticias contradictorias porque afirman y desmienten. En su primera información, de principios de 1938, aseguraba que el obispo seguía oculto:

«Cada día aumenta más y más la vigilancia de las fuerzas de policía de Barcelona para saber donde se encuentra escondido, ya que los gobernantes saben actualmente que no es muerto y que no ha pasado la frontera. Él se sirve de dos o tres sacerdotes para comunicarse, pero dada su rigurosidad en esconderse, su actuación es casi nula. A tal grado llega el deseo de encontrarlo que hace muy pocos días se hizo una alocución oficial o semioficial radiada, en la que sin citar su nombre se veía claramente iba encaminada a que se presentara el Sr. Obispo a las autoridades, dándole toda clase de garantías y seguridades. A pesar de todo esto los sacerdotes y católicos que hay en Cataluña aconsejan que continúe manteniéndose oculto» (nº. 3).

«Pocos días más tarde dijo que el Gobierno tenía un interés tan extraordinario en encontrar al obispo que lo ha convertido en una cuestión de honor. Uno de los medios que ha puesto en juego es

41. AAEISS, IV Período, *Spagna 891, fasc 272, ff.23-26.*

42. Cf. mi artículo «Instrucciones al Nuncio Gaetano Cicognani en 1938»: *Revista Española de Derecho Canónico* 63 (2006) 199-227.

ver si por la relación de los sacerdotes vascos con otros que puedan contraer amistad en Barcelona, llegan a saber dónde se encuentra escondido o a lo menos alguno de los lugares donde ha estado escondido. El sacerdote vasco, enemigo acérrimo de los nacionalistas, Dr. Alberto Onaindía,⁴³ canónigo de Valladolid, se

43. Alberto Onaindía Zuloaga (Marquina, Vizcaya, 30 noviembre 1902 - San Juan de Luz, Francia, 18 julio 1988) fue el más conocido de tres hermanos sacerdotes nacidos en una familia muy cristiana. Los otros dos fueron Celestino, fusilado por los nacionales en 1936, y Domingo, que murió siendo coadjutor de San Juan de Luz (Francia), el 2 de abril de 1985 a los 83 años. Cursó los estudios de latín y humanidades en la preceptoría de Marquina y en el colegio de los jesuitas de Durango; la filosofía en el seminario conciliar de Vitoria, donde hizo asimismo un año de teología y los otros tres años de esta facultad en la Universidad Gregoriana de Roma, donde obtuvo el doctorado. También hizo un año de derecho canónico en la misma universidad con obtención de bachillerato. De 1922 a 1924 consiguió el doctorado en filosofía en el ateneo de Santo Tomás de Aquino, de Roma. El 19 de marzo de marzo de 1926 recibió el presbiterado en la capilla del pontificio colegio español de San José, de Roma, del que fue alumno entre 1922 y 1925. Su actividad apostólica fue principalmente académica, pues en 1927 fue nombrado profesor y prefecto de disciplina en el seminario menor de Guipúzcoa, en el cual explicó latín, griego y religión. Hizo oposiciones a una canonjía en la catedral de Vitoria y mereció la aprobación en sus ejercicios. El 9 de enero de 1930 ganó por oposición una canonjía en la catedral de Valladolid, que desempeñó hasta su muerte, y que tenía la tarea de encargarse de la Acción Católica, y en dicha archidiócesis fue profesor de griego en el seminario diocesano. Pero, poco después de su toma de posesión, se ausentó de Valladolid y, al constituirse el Gobierno vasco durante la Segunda República española, el lehendakari José Antonio Aguirre le nombró asesor suyo, por lo que luego participó en numerosas y difíciles misiones diplomáticas, entre ellas la negociación de paz con los italianos, durante la guerra civil española (1936-39), que desembocó en el llamado «pacto de Santoña». Al principio de la guerra redactó un informe para intentar justificar que un partido católico, como era entonces el Partido Nacionalista Vasco (PNV), defendiera al Frente Popular, formado por socialistas y comunistas, enemigos declarados de la Iglesia y responsables directos de la sangrienta persecución religiosa desencadenada en 1936. Dicho texto, consensuado con las autoridades nacionalistas vascas, fue remitido al papa Pío XI. Con este informe, de carácter propagandístico, el PNV intentó hacer lo mismo que había intentado el gobierno republicano a través, entre otras iniciativas, del sacerdote madrileño Leocadio Lobo Canónigo, con el fin de lavar la negativa imagen pública que tenían ante parte de la opinión mundial, a causa principalmente de la sangrienta persecución religiosa, y explicar su postura al Vaticano. En este contexto internacional se inscribe el «Informe Onaindía», documento llamado así por su autor, quien lo redactó por encargo del PNV, a partir del 26 de agosto de 1936, en colaboración con Aguirre, primer lehendakari, y otros dirigentes políticos vascos, y fue presentado por el mismo Onaindía, como comisionado del PNV, en la Secretaría de Estado del Vaticano el 23 de octubre del mismo año, llegando a entrevistarse personalmente con el Papa tiempo después, si bien se negó a besarle el anillo

ha trasladado ya en Barcelona o debe trasladarse uno de estos días, según manifestó públicamente a unos amigos, para este objeto de saber dónde se encuentra el Obispo de Barcelona y además para encargarse de la dirección del culto o a lo menos para ponerse en contacto con el Gobierno y volver a abrir las iglesias. Muy difícil va a serles encontrar al Sr. Obispo, pues en la actualidad ya no se encuentra en la capital. Durante los últimos días han intentado por medio del espionaje saber si se había refugiado en una embajada de Barcelona. Los resultados han sido nulos» (nº. 11).

al pontífice, porque, como dice en sus memorias, «yo también tenía mi dignidad». Se dijo de él que estaba bien relacionado con el cardenal Pacelli, secretario de Estado de Pío XI, y que gozaba de su confianza. Al rendirse las tropas republicanas en las provincias vascongadas, huyó a la ciudad francesa de San Juan de Luz, donde vivió exiliado hasta su muerte, si bien primero estuvo algún tiempo en Londres y luego en Francia. En 1987, a punto de cumplir los 87 años, declaró que no había querido apoyar a la República ni a los socialistas, sino que la motivación principal de su actuación política fue defender la libertad del País Vasco, que se veía entonces amenazada. Sin embargo, los dirigentes políticos vascos tuvieron sus discrepancias con él en el terreno político, ya que la postura del canónigo Onaindía no siempre coincidió con las de ellos, aunque le consideraron un hombre valioso. Durante los años de la posguerra fue conocido como una de las voces más prestigiosas en el exilio. Se hizo muy popular con las emisiones que protagonizó, tanto en la BBC de Londres, con el seudónimo de «James Masterton», y sobre todo con el de «Padre Olaso» en Radio París, desde donde formaba juicios éticos sobre los derechos humanos y la causa vasca, denunciando los que a su juicio eran excesos del sistema político español. Durante bastante tiempo prestó sus servicios de traductor en la UNESCO. Fue, de alguna manera, uno de los símbolos de la oposición vasca al régimen político de Franco. Publicó muchos libros y artículos de prensa, entre ellos *Jóvenes de mañana* (Buenos Aires, Ed. Ekin, 1969); *Hombre de paz en la guerra. Capítulos de mi vida* (Buenos Aires, Ed. Ekin, 1973), 2 vols., obra reeditada en 1980 por la Gran Enciclopedia Vasca, de Bilbao; *Ayer como hoy. Documentos del clero vasco. Selección y presentación* (San Juan de Luz, ed. Axular, 1975); *Experiencias del exilio, El pacto de Santoña*. Cf. J. L. MARTÍNEZ SANZ, El «contrainforme Onaindía»: *Hispania Sacra* 52 (2000) 685-718, y mi Diccionario de sacerdotes diocesanos, pp. 846-847. Su hermano Celestino (Marquina, Vizcaya, 1898 - Oyarzun, Gupúzcoa, 28 octubre 1936) ingresó en el seminario de Vitoria, donde hizo los estudios eclesiásticos, siendo ordenado sacerdote en 1922. Desde 1929 era coadjutor de Elgoibar, donde trabajó apostólicamente como director de las Hijas de María, dirigiendo dos círculos de estudios semanales para obreros. También dirigía el día mensual de retiro para personas mayores y otra asociación de personas que hacían diariamente meditación y lecturas espirituales. Fue detenido por los nacionales, junto con José Peñagaricano, acusados ambos de separatismo vasco, siendo fusilados en lugar desconocido, aunque se sospecha que fue en Oyarzun (*Ibid.*, p. 847).

Y, ante la impotencia de encontrarlo, el Gobierno propagaba para sus fines las noticias de que murió asesinado en una de las represalias del mes de mayo de 1937. Sin embargo, los sacerdotes recién escapados a Francia continuaban asegurando que se encontraba escondido (nº. 60).

El 5 de marzo de 1938, afirmaba Font que

«Los partidarios del Gobierno hacen una gran campaña en el sentido que si no le encuentran es porque ha sido asesinado. Incluso precisan que fue enterrado en el cementerio de Vich, por allá el mes de mayo o junio de 1937. De las noticias que he recogido en informaciones que parecen ciertas continúa escondido y fuera de la capital. No obstante hay que dudar mucho de las seguridades que daba el Gobierno en el caso de presentarse. Es cierto que durante el mes de agosto de 1936, enteradas algunas personas de que la Generalidad había salvado al Sr. Cardenal y a otros Obispos, fueron a pedir que fuera concedido un salvoconducto al Sr. Obispo de Barcelona para ir al extranjero. A cuya demanda contestaron: “A este no se lo concederemos. No descubriremos donde se encuentra a pesar de habérselo dicho, pero tampoco queremos salvarle”. Más tarde parece que cuando los rojos no tenían dinero vinieron a París dos policías de la Generalidad ofreciendo a los nacionalistas la entrega del Sr. Obispo de Barcelona, a cambio de dos millones de pesetas. Los policías afirmaban que exigían esta gran suma de dinero porque con esto perdían su carrera y tenían que trasladarse al extranjero con sus familias. No obstante parece que la verdadera causa era que en aquel momento la Generalidad no tenía dinero y por este medio adquiriría dos millones. Los nacionalistas no lo aceptaron alegando que seguramente al proponer al Sr. Obispo para salir, no aceptaría» (nº. 68).

En una nueva información del mes de marzo, Font hablaba por vez primera de la muerte del obispo y de las tremendas responsabilidades de sus asesinos en estos términos:

«Parece que el reciente asesinato del Sr. Obispo de Barcelona será cierto, si bien las circunstancias son tan terribles que los católicos que defienden a todo trance el Gobierno de Barcelona van a tener de este asesinato una gran responsabilidad ante Dios. He aquí los hechos. Como indicaba en una de las pasadas relaciones, el Sr. Obispo se encontraba muy bien escondido en un pue-

blo pequeño algo distante de Barcelona. Esta noticia me había sido indicada por un diputado con toda reserva y no era conocida. También había indicado en mis notas que uno de los fines que perseguían los sacerdotes vascos al trasladarse a Cataluña era encontrar al Sr. Obispo de Barcelona. Parece que así ha sido.

Es cierto que últimamente estaba bajo la custodia de los vascos y el partido católico “Unión democrática” de Cataluña, una noche, nadie sabe detalles y tampoco los que habían dado juramento de guardarle, desapareció misteriosamente del piso donde era guardado, y nada más se supo de él hasta que les dijeron que había desaparecido. Había sido vilmente asesinado.

¿Quién había sido el autor de asesinato? Los citados vascos y políticos cuando hablan con sinceridad lo atribuyen a la “Xeca” que hace desaparecer misteriosamente y cada día de la zona roja muchísimas personas.

Como estas noticias tienen una capital trascendencia, es mejor que se conozcan con todo detalle las fuentes de información. Esto lo hemos sabido directamente por el Sr. Dencás, a quien se lo comunicó personalmente el Sr. Trías,⁴⁴ el principal motor y dirigente del partido político católico, quien al comunicarlo al citado Sr. Dencás se mostraba muy disgustado por la responsabilidad que habían contraído.

El Sr. Dencás es médico, amigo de Companys,⁴⁵ Gassol⁴⁶ y demás personajes de Izquierda Republicana de Cataluña y en constante comunicación con los rojos, aunque no participa del todo de sus ideas, pues es separatista catalán. Actualmente hace un

44. José María Trías-Peix, católico, catalanista, de tendencia de izquierdas, tuvo buena relación con el cardenal Vidal, quien dijo de él: «No conozco a fondo al Sr. Trías y, si bien le tengo por buen católico y practicante, me parece que está afiliado a «Unión Democrática», partido político de sana ideología religiosa, pero algo extremista en la cuestión de Cataluña, y, por este motivo, mirado con simpatía por algunos de los actuales gobernantes, circunstancias que, si bien debemos aprovechar para practicar todo el bien posible, ha de ser siempre con la cautela de que no induzcan fundadamente sobre nosotros la menor tilde de política partidista» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 10 septiembre 1937, AAEESS, IV Período, *Spagna 909*, fasc. 317, ff. 55-60).

45. Luis Companys i Jover (Tarrós, Lérida, 1882 – Barcelona 1940), presidente de la Generalitat desde 1933 hasta su ejecución, tras un Consejo de Guerra.

46. Bonaventura Gassol i Rovira (La Selva del Camp, Tarragona, 1893 – Barcelona 1980), destacado escritor y político de Esquerra Republicana, fue consejero de la Generalitat.

curso o prácticas en el Instituto Católico de París, en calidad de auditor. Había pero que falsificar el verdadero hecho de la muerte del Sr. Obispo de Barcelona y de ahí que la versión que se propaga es que fue asesinado en una de las revueltas de la F.A.I. del mediados del año pasado (dicen julio de 1937) y que fue enterrado en el cementerio de Vich.

La realidad pero es que el asesinato ha sido producido por uno de los organismos misteriosos al servicio del Gobierno, de este mismo Gobierno que dice querer restablecer el culto y que defienden algunos católicos, sacerdotes y personalidades jerárquicas de Francia. Digo esto para que sepa S.E. los comentarios que se hacen alrededor de este triste hecho. No se sabe exacta la fecha de su muerte, pero se cree con mucho fundamento que es muy reciente, pues a mediados de enero, un sacerdote fugitivo de la zona roja aseguró al pasar a Perpignan que se encontraba vivo y muy escondido» (nº. 78).

Y el 19 de marzo repetía Font que no podía aportar ningún otro nuevo detalle a los manifestados en la última relación. «Solamente que otra persona muy en contacto con los rojos y de su opinión, manifestó o relató el asesinato casi en la misma forma ya conocida» (nº. 83). Sin embargo, esta noticia quedaba desmentida con la que dio el 13 de abril:

«A pesar de lo manifestado anteriormente sobre su muerte y que ha sido confirmado recientemente por una persona en comunicación con los rojos, el mencionado sacerdote de Gerona escribía textualmente: Del Sr. Obispo de Barcelona me dijo una persona se confianza que era vivo y como prueba de ello decía que había hablado con una persona que lo había visto y había hablado con él. Esto me lo dijeron tres días antes de escapar de la zona roja» (nº. 109).

Por fin, el 7 de mayo Font pudo confirmar la muerte del obispo Irurita, basándose en la información dada por un político catalán de mucho relieve: «Como se dijo, ha estado muy recientemente a París el Sr. Nicolau d'Olwer⁴⁷, Gobernador del Banco de España en la zona

47. Luis Nicolau d'Olwer (Barcelona 1888-Ciudad de Méjico 1961), fue ministro de Economía en el primer gobierno de la Segunda República.

roja. *Dijo que oficialmente y con toda seguridad podía afirmar que el Sr. Obispo de Barcelona era muerto.* Los detalles que dio de su muerte son los siguientes. A los alrededores del día de S. José del año 1937, la aviación nacionalista bombardeó Barcelona y causó buen número de víctimas. Como represalias los rojos asesinaron gran número de prisioneros, sobretodo de los que se encontraban en cárceles clandestinas. Estos dos últimos detalles los puedo confirmar personalmente porque aun me encontraba en Barcelona. Entre los que asesinaron, según la referencia del mencionado Nicolau d'Olwer, hay que contar el Sr. Obispo de Barcelona. Preguntaron a dicho señor si sabían que era el Sr. Obispo los que le asesinaron, y dijo que ignoraba este detalle, pero que *su muerte era cierta y la confirmaba oficialmente*» (n. 129).

TEXTOS DE TORRENT SOBRE IRURITA

«Respecto del Sr. Obispo de Barcelona, continúa la más absoluta obscuridad, tal como indiqué en mi última; mi impresión personal se reduce a este dilema: o es muerto o lo guardan para canjearlo con algún personaje político y como este canje sería odioso, mayormente patrocinándolo elementos que quieren pasar por católicos, por esto el misterio y la continua contradicción en todo este proceso».⁴⁸

«Continúa la falta absoluta de noticias y datos acerca el Sr. Obispo».⁴⁹

«Respecto el asunto de mi Sr. Obispo que es aludido por el nombre Manuel de Luis, recibí con fecha 27 Enero una carta del Sr. Irujo que copio literalmente: "Sr. D. José M^a. Torrent. Vicario General de la Diócesis. Mi querido amigo: El Sr. Ministro de

48. Carta de Torrent a Pizzardo, del 21 de agosto de 1937 (AAEES, IV Período, *Spagna* 923, fasc. 331, ff. 13-15). Agradeció lo que estaba haciendo el cónsul de Suiza en su favor y añadió: «Debo corregir un párrafo de mi última y es que la archidiócesis de Tarragona, cuenta desde hace un mes con Vicario General, discípulo y buen amigo mío, el Canónigo Penitenciario Dr. Salvador Rial, con quien he conferenciado dos veces. Respecto a las demás diócesis catalanas continuamos ignorando haya autoridad eclesiástica que resida en ellas».

49. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona 26 noviembre 1937 (*Ibid.*, *Spagna* 891, fasc. 271, ff. 80-83).

Estado me comunica que acepta el canje del sacerdote D. Manuel de Luis por el ex-diputado catalán Sr. Carrasco Formiguera, condenado a muerte y en espera de ejecución de la sentencia en Burgos. En el caso de que fuera posible a ud. averiguar el paradero de aquel, bastaría con que ud. lo supiere para que el canje pudiera tener lugar, poniéndose el Sr. de Luis bajo le protección inmediata de un pabellón extranjero, sin otra intervención de las autoridades. Espero sus noticias y me reitero suyo muy atto. amigo. Manuel de Irujo.”

Le contesté que desgraciadamente ignoraba el paradero del Sr. Obispo con quién no ha sido posible comunicación alguna desde su detención en fecha 1º diciembre 1936. Cada día, Emmo. Sr., se arraiga más en mí el convencimiento de que fue vilmente ejecutado y que su alma estará gozando ya en el Cielo del premio concede el obispo santo».⁵⁰

«Respecto a mi Prelado Dr. Irurita, según manifestación de un ex-jefe de patrullas a una religiosa, fue vilmente ejecutado al igual que su mayordomo y los dos hermanos Tort en cuya casa estaba alojado. Evidentemente Emmo Sr. que no es de absoluto crédito tal versión; que la verdad, sin velos de duda, no será fácil haberla hasta restablecida la paz, pero de las innumerables versiones que han llegado y llegan todos los días a mis oídos sobre la suerte de mi Sr. Obispo, la que dejo apuntada, es la que creo se ajusta más a la verdad. Si es cierto, dichoso él y dichosa la diócesis por contar con un obispo mártir».⁵¹

«Por datos concretos recogidos últimamente, tengo la certeza moral, no absoluta, imposible en estas circunstancias, de que mi Sr. Obispo con su mayordomo D. Marcos Goñi y los dos hermanos Tort en cuya casa habitaban, *fueron muertos en la noche del 3 al 4 de diciembre de 1936*; para cuando se juzgue declarar

50. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 1 febrero 1938 (*Ibid.*, fasc. 272, ff. 23-26)

51. Carta de Torrent a Pacelli, del 9 de mayo de 1938 (*Ibid.*, Spagna. 923, fasc. 333, ff. 107-110). Con carta nº. 2057/38, Pacelli respondió a Torrent, el 3 de junio de 1938, agradeciéndole las noticias dadas y le dijo: «Particolarmente penose sono tornate al Santo Padre le tristi notizie concernenti il Clero in generale ed in particolare gli Ecc.mi Vescovi di Teruel e di Barcellona. È tuttavia di grande consolazione al Suo cuore paterno il sapere che anche in mezzo a tante difficoltà e tribolazioni codesti cari sacerdoti con uno zelo veramente encomiabile si prodigano nell'assistenza spirituale dei fedeli» (*Ibid.*, ff. 112-112v).

sede vacante la Sede Episcopal de Barcelona, manifiesto la imposibilidad absoluta de cumplir extremo alguno de los prescritos por el canon 432».⁵²

TEXTOS DEL CARDENAL VIDAL I BARRAQUER SOBRE IRURITA

«También me comunicaron la noticia circulada por Barcelona desde algunos días sobre la detención del Excmo. Sr. Obispo Dr. Irurita y de su familiar, refugiados en casa de un amigo de ideología carlista. Convendría practicar con gran discreción las oportunas diligencias para conseguir su pronta salvación».⁵³

«Creo interesará a Vuestra Eminencia conocer lo sucedido al Sr. Obispo de Barcelona, por cuya suerte tanto hemos sufrido. A primeros de Diciembre fue practicado un registro en la casa de la calle del Call y en el piso del joyero Sr. Tort, en el cual se hallaba refugiado el Sr. Obispo con su familiar. Fueron detenidos el Sr. Tort y su hermano, y, con ellos, el Sr. Obispo y familiar por haberlos encontrado a los dos últimos sin la debida documentación.

Seguidamente practicamos gestiones para conocer donde habían encarcelado al Sr. Obispo, confiados por el momento de que corría menor peligro por no haberle reconocido la policía. Pero la angustia fue terrible cuando uno de nuestros amigos dijo haber visto en el Comisariato de Policía una lista de presos de la Cárcel Modelo en la cual figuraba el nombre de Manuel Irurita.

Se dio acto seguido aviso al Sr. Irujo, quien observa un proceder y una reserva a la altura de las circunstancias y de la persona. Todas nuestras incesantes pesquisas han sido inútiles para poder encontrar el lugar preciso donde se hallan el Sr. Obispo y el Sr. Tort. Sin embargo, en las conversaciones íntimas de católicos y sacerdotes los más calificados se dice con plena confianza que el Sr. Irujo ha conseguido sacarlo del lugar donde estaba preso.

52. Carta de Torrent a Pacelli, del 11 de junio de 1938 (*Ibid.*, fasc. 334, ff. 17-20).

53. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 5 febrero 1937 (*Ibid.*, Spagna 893, fasc. 281, ff. 30-30v).

El Sr. Irujo ha observado conmigo y con los más íntimos colaboradores una reserva impenetrable. He ahí cuanto he podido yo deducir, mejor que afirmar de nuestras conversaciones.

Por tres veces le he preguntado concretamente cual era la situación del Sr. Obispo y no me ha dado respuesta.

Hace 12 días, la Sra. Tort, temiendo que hubiesen dado muerte a su marido, me rogó que yo hablara de ello con el Sr. Irujo. Le expuse el ansia de la Sra. Tort, y en la pregunta hice también mención del Sr. Obispo. El Sr. Irujo dudó un momento en responder, y luego me dijo, decidido: «Pues bien, dígame que está bien».

En otra conversación reciente, la persona de confianza de quien nos servimos para gestiones muy delicadas, fue encargado por el Sr. Irujo, y bajo sus indicaciones y medios personales, de encontrar unos pasaportes especiales, y dicho señor muy hábilmente, creyó inducir que debían servir para la huída del Sr. Obispo.

Además, no es difícil adivinar de qué procedencia la familia Tort, que tiene 11 hijos, recibe cuanto necesita para su subsistencia, siendo tan difícil como es actualmente el proporcionarse viatuallas. Le han sido hechos ofrecimientos y la señora responde: «Desconozco la procedencia, pero desde la detención de mi marido y del Sr. Obispo nos traen cuanto necesitamos».

Mi impresión personal, convicción íntima, es que el Sr. Irujo tiene al Sr. Obispo, familiar y al Sr. Tort, o en la misma casa de la Delegación Vasca o en una casa de plena confianza, únicamente por él conocida y asegurada, y que no ha de parar hasta haberle puesto totalmente a salvo.

El nombre bajo el cual es disimulada la personalidad del Sr. Obispo es el de Manuel Luis.

Hay que añadir que el Sr. Irujo trabaja en esta forma y con una constancia y serenidad admirables, no obstante sentirse profundamente apenado por la suerte que puedan correr cuatro hermanos suyos presos en Pamplona, uno de los cuales fue condenado a muerte, habiéndosele conmutado la pena gracias a la presión ejercida por las Cancillerías.

Este volumen de cosas, un rebaño disperso y sufriendo congojas constantes y deprimentes, sin otra personalidad a quien acudir fuera del Sr. Irujo, quien hace lo imposible para atender las peticiones, me han movido a salir de Cataluña, aprovechando mi condición de médico, hasta el momento no perseguido, con el intento de averiguar donde se hallen quienes puedan interesarse por la suerte de los perseguidos y presos, con la intención de bus-

car y mover a las personas influyentes y caritativas a venir a prestarnos, en la forma que les sea posible, su auxilio».⁵⁴

«Respecto de la suerte del Sr. Obispo de Barcelona se me dice lo siguiente: El Sr. Obispo, su familiar, y los dos huéspedes suyos (los Sres. Tort) estuvieron en la prisión de San Elías, de la FAI, sin que se supiera su personalidad. El Ministro Irujo logró sacarlos de aquella prisión peligrosísima, y, libres ya, volvieron a caer en manos de patrullas del POUM.

Habiéndolo sabido el Dr. Vila Abadal y sus colaboradores, buscaron manera de poderlo libertar y llegaron a recoger reservadamente 40.000 pesetas para su rescate. Hay personas, de enlace que empezaron a tratar con los del POUM, pero a éstos, después de la persecución de mayo, no ha sido posible últimamente encontrarlos. Esta cantidad era la estipulada para el rescate de aquellos cuatro presos, de los cuales, dos supuestos sacerdotes vascos, que eran el Sr. Obispo y su familiar.

He ahí, Eminencia Reverendísima, con toda objetividad cuanto he recogido del Dr. Vila Abadal, cuyo celo inteligente y abnegado he podido comprobar de nuevo, y a cuyas manifestaciones doy mayor valor porque representaban no criterios personales, sino opiniones y anhelos de personas eclesiásticas de reconocida sensatez».⁵⁵

PÍO XII Y LA CRUZ PECTORAL DEL OBISPO IRURITA

El 28 de marzo de 1939 el nuncio Valeri envió desde París al cardenal Maglione, secretario de Estado del nuevo papa, Pío XII, elegido pocas semanas antes, un breve despacho con el que le remitía, en paquete separado, la cruz pectoral y el *signum Crucis* que habían pertenecido a Irurita, «vittima dei rossi di Spagna», según palabras textuales del nuncio. «Los dos venerados objetos –añadía Valeri– han sido enviados a este Cardenal Arzobispo (se refiere al arzobispo de París, cardenal Jean Verdier), con el ruego de hacerlos llegar al Santo

54. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 21 febrero 1937 (*Ibid.*, fasc. 281, ff. 35-37).

55. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 7 julio 1937 (*Ibid.*, Spagna 909, fasc. 317, ff. 26-29).

Padre, por el señor Irujo, que fue Ministro de la República española, al cual le habían sido entregados por personas amigas del obispo fallecido». ⁵⁶ Maglione respondió el 5 de abril de 1939 diciendo que Pío XII había acogido «los preciosos recuerdos con viva satisfacción, y dispuesto que fueran celosamente custodiados». ⁵⁷

Este documento es suficiente para confirmar dos hechos fundamentales e indiscutibles, apenas terminada la guerra: que el obispo Irurita había sido asesinado por los «rojos» y que su cruz pectoral y el «*signum Crucis*» eran considerados como reliquias de un auténtico mártir de la fe.

«Los rumores que circularon durante la guerra y después sobre el paradero de don Manuel Irurita y las declaraciones de quienes –niños entonces– aseguraron haberse encontrado con él, pu-

56. «Rimetto all'E.V.R., in plico a parte, la Croce pettorale ed il «*signum Crucis*» appartenuti a Mgr. Manuel Irurita Almandoz, Vescovo di Barcellona, vittima dei rossi di Spagna. I due venerati oggetti sono stati inviati con preghiera di farli pervenire al Santo Padre a questo E.mo Cardinale Arcivescovo dal Sig. Irujo, già Ministro della Repubblica spagnola, al quale erano stati consegnati da persona amiche del defunto [en la minuta se lee: dai famigliari, tachado]. Nel pregare, pertanto, L'E.V. di volerli deporre nelle amni Auguste di Sua Santità, mi chino» (Despacho n. 7903, de Valeri a Maglione, París, 28 marzo 1939, ASV, *Arch. Nunz. Partigi*, 610, fasc. 869, f. 216, minuta mecanografiada).

57. «Ho ricevuto insieme col pregiato suo Rapporto N.º 7903 del 28 Marzo u.s., il plico contenente la Croce pettorale ed il «*Signum Crucis*» appartenente a Monsignor Manuel Irurita Almandoz, Vescovo di Barcellona. Con la dovuta sollecitudine ho consegnato tutto al Santo Padre, che ha accolto i preziosi ricordi con viva soddisfazione dell'animo Suo, ed ha disposto che siano gelosamente custoditi. Grato della cortese trasmissione profitto volentieri dell'incontro per confermarmi...» (Despacho n.º 791 de Magliore a Valeri, Vaticano. 5 abril 1939, *Ibid.*, f. 215). Estos documentos confirman una vez más el asesinato del obispo y desmienten la tesis de quienes, sin documentación probatoria fehaciente, difundieron la especie, no demostrada ni demostrable, de que Irurita sobrevivió a la guerra y se le vio pasear por las calles de Barcelona vestido de paisano. En 1940 se creyó identificar su cadáver entre los 1200 exhumados en una fosa común de Montcada y sus restos fueron enterrados solemnemente en la catedral de Barcelona, y la Ciudad Condal le dedicó la calle en que tiene su sede el Arzobispado; dicha calle llevaba inicialmente su nombre, sustituido años más tarde por el actual de «Carrer del Bisbe». Cuando se abrió su proceso de beatificación, y para salir definitivamente de dudas, se hizo la prueba del ADN sobre sus restos mortales y se pudo comprobar que coincidían con los de su hermana. Así consta en la documentación forense incluida en la correspondiente *Positio super martyrio*, presentada el 5 de octubre de 2005 a la Congregación de las Causas de los Santos.

sieron en duda que su martirio hubiera tenido lugar en la madrugada del 4 de diciembre de 1936, sin que se haya podido reconstruir su trayectoria vital a partir de ese día ni conocer las concretas circunstancias de su muerte, si es que ocurrió entonces».⁵⁸

El cardenal Narciso Jubany, arzobispo de Barcelona, no dudó en afirmar rotundamente que el obispo Irurita había sido asesinado en 1936 indicando incluso la fecha exacta; exaltó su figura extraordinaria de pastor diocesano y resaltó las características e importancia de su martirio. Durante la homilía conmemorativa del 50º aniversario de la inmolación del prelado y de otros confesores de la fe, pronunciada en la catedral de Barcelona, el día 3 de diciembre de 1986, en el curso de la misa concelebrada con 30 sacerdotes, muchos de ellos ordenados por el obispo Irurita, dijo:

«En aquesta venerable església catedral, celebrant l'Eucaristia, volem fer memòria d'una de les víctimes més il·lustres d'aquesta persecució: la del que fou bisbe d'aquesta diòcesi Mons. Manuel Irurita i Almandoz. La nit fosca i freda del 2 al 3 de desembre de 1936 fou afusellat a la paret del cementiri de Montcada, juntament amb altres condemnats. Segons un testimoni, el bisbe Irurita digué als qui anaven a matar-lo: «em poseu un vestit blanc sense donar-vos-en compte; jo us perdono i us beneixo; sóc el vostre bisbe». I vàrem cantar tots junts el Credo de la missa en llatí. Els autors del assassinat deien en to de mofa: «mira que en son de tontos; els matem perquè són de missa i encara canten la missa» [...] La inmolació del bisbe Irurita fou la coronació lògica d'un pontificat difícil en una època turbulenta. Ell fou sempre el pastor sol·lícit i ple de zel. Mai no s'apartà d'aquell propòsit que ell mateix va descriure en la presa de possessió de la seu barcelonina: «no tinc cap més programa ni cap altra determinació que cercar la glòria de Déu, no em moure ni un milímetre». Així ho va fer: ho confirmen les seves activitats pastorals i també les persecucions de què va ser objecte. Cal afirmar que el bisbe Irurita, en vessar la seva sang, fou acompanyat en el nostre mateix bisbat per altres sacerdots, religiosos, religioses i laics en diferents indrets i en dies diversos. Tots ells foren

58. M^a. E. GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, *Los doce obispos mártires del siglo xx en España* (Madrid, Edice, 2012), pp. 147-156.

immolats per causa de la fe, en una mateixa persecució religiosa... El vessament de la seva sang tingué lloc en un esclat revolucionari, caracteritzat pels espectacles repugnants d'incendis, profanacions i destruccions. L'odi a les persones consagrades a Déu, és fàcil, adverteix el bisbe Torras i Bages, perquè Déu és invisible. En tot cas, és l'Església «l'única que mereix les preferències de la persecució» [...] El martiri pertany a la mateixa essència de la identitat cristiana. Sense el martiri no existiria pas l'Església. El misteri de la persecució fa que la perversitat humana avorreixi aquells qui porten estampat el nom de Déu en la seva vida. La persecució de l'any 1936 és, doncs, l'episodi d'una lluita eterna. Aleshores els mestres de l'ateisme es mofaven de Déu i de l'Església i amb els assassinats, els incendis i tota mena de violacions de la llibertat religiosa volien esborrar el nom de Déu de la vida dels homes i de la societat [...]

Però fem-nos aquesta pregunta: ¿podem anomenar «màrtirs» el bisbe Irurita i els qui en la persecució de l'any 1936 foren assassinats per raó de la seva fe? Que entengui tothom que el qualificatiu de màrtir, en el seu sentit plenament eclesial i definitiu de cara al culte públic demana un examen detallat i exhaustiu de cada cas concret. Això correspon a la autoritat suprema de l'Església. Però sense voler prejutjar la decisió del Sant Pare, quan s'escaigui, això no esclou pas que ens sigui prohibit anomenar màrtirs a aquells que, en la persecució religiosa dels anys de la guerra civil, foren assassinats per odi a la fe. Així ho entengué el Papa Pius XI, que el dia 14 de setembre de 1936 es va referir als qui foren assassinats a Espanya amb aquestes paraules: «màrtirs veritables en tota la significació sagrada i gloriosa d'aquesta paraula».

Segons l'ensenyament del Papa Benet XIV, clàssic en aquesta matèria, són màrtirs aquells que són executats a causa de l'odi a la fe dels qui els maten, com causa exclusiva o almenys prevalent, i que, per la seva fe en Crist, han acceptat o accepten la mort. ¿I quins eren els sentiments dels nostres màrtirs? Acceptaren la mort com un holocaust ofert a Déu, en una unió amorosíssima amb el Crist sofrent a la Creu. I quantes vegades abans de morir digueren a imitació del Mestre: «Pare, perdoneu-los que no saben pas el que fan» (Lc. 23, 34)».⁵⁹

59. *Butlletí de l'Arquebisbat de Barcelona* (15 gener 1987), 127 (1987) pp. 14-16.

Estos textos y documentos confirman una vez más el asesinato del obispo Irurita, así como el carácter martirial de su muerte, y desmienten la tesis de quienes, sin documentación probatoria fehaciente, difundieron y siguen difundiendo la especie, no probada ni demostrada, de que Irurita sobrevivió a la guerra y se le vio pasear por las calles de Barcelona vestido de paisano. En 1940 se creyó identificar su cadáver entre los 1.200 exhumados en una fosa común del cementerio Montcada. Reconocidos por varios testigos los del obispo y su familiar, se depositaron provisionalmente en un nicho del cementerio de Montcada. Comprobada de nuevo su autenticidad, se inhumaron de modo definitivo el 10 de diciembre de 1943 en la catedral de Barcelona y la Ciudad Condal le dedicó una calle. Cuando se abrió su proceso de beatificación, junto con el de otro sacerdote y tres seglares, y para salir definitivamente de dudas, se hizo la prueba del DNA sobre sus restos mortales y se pudo comprobar que coincidían con los de su hermana. Así consta en la rigurosa documentación forense incluida en la *Positio super martyrio*, presentada el 5 de octubre de 2005 a la Congregación de las Causas de los Santos.

PERSISTENCIA DE LA PERSECUCIÓN RELIGIOSA EN 1938

Según Font, a principios de 1938 quedaban tan solo en las prisiones los sacerdotes que habían sido condenados por los tribunales y todos aquellos a los cuales se les seguía proceso judicial. Todos los demás, tanto los que encontraban en las cárceles de Barcelona, como en las de Gerona, Tarragona y Valencia habían sido liberados. Así lo confirmaron los que llegaron a Perpiñán (*sic*) el día 20 de enero y que acababan de escapar en número de 26 de Barcelona y otros pueblos de Cataluña. (nº. 4).

Sin embargo, aun perseguían a los sacerdotes, pues, además de algunas noticias particulares que lo confirmaban, es interesante leer una nota de *La Vanguardia* que daba cuenta de ello con estas palabras: «Ha practicado la policía la detención de Luis Ruiz, acusado de practicar trabajos no permitidos por las leyes de la República». Se refería a ejercer el culto privado. No obstante, esto sucedía más frecuentemente en los pueblos que en las ciudades, donde había mucha tolerancia religiosa en cuanto se refería al culto privado (nº. 5).

Pero la persecución arreció de nuevo al comenzar la primavera

contra las personas de derecha «y entre ellos hay también sacerdotes y religiosos. No obstante por ahora no es el objeto principal los sacerdotes. Así y todo, hay muchos de detenidos y algunos han sido condenados a muerte. Entre los datos concretos puedo citar que hace pocos días fueron detenidos tres capuchinos y un seminarista. Así nos lo ha comunicado el provincial de los capuchinos que se encuentra habitualmente en Marsella y recibe las noticias directas de Barcelona. Otro detalle son los nombres de algunos de los condenados a muerte por delitos de alta traición que publican los periódicos de la zona roja, y entre ellos han aparecido ya un buen número de sacerdotes. Un detalle muy grave es que la policía a las órdenes del Gobierno de la Generalidad ha sido substituida en la mayor parte de las poblaciones por gente desconocida, al parecer rusa y muy adiestrada en este cargo. Los detenidos en su mayor parte nadie sabe donde se encuentran y por tanto los familiares se ve imposibilitados de enviarles incluso alimentos, cosa permitida al principio de la revolución» (nº. 139).

Nicolau d'Olwer, personalidad ya citada, confirmó que el número de detenciones practicadas últimamente era algo extraordinario y reconoció que esta depuración prácticamente se convertía en una persecución muy deplorable contra las personas de derecha, sacerdotes y religiosos, pero que esto era debido a las maniobras y procedimientos que con el espionaje estaban ejerciendo los nacionalistas en Cataluña. «Temo, dijo, una masacre general de religiosos y sacerdotes» (nº. 130).

FALSEDADES SOBRE LA APERTURA DE CAPILLAS AL CULTO

Según Font, el culto público:

«Es únicamente tolerado por las autoridades. Solamente a causa de esta tolerancia el movimiento religioso católico dentro de las casas es extraordinario. Se puede hacer con más seguridad en las ciudades, en donde la fuerza armada está más adicta al Gobierno que en las pequeñas ciudades y pueblos donde muchísimas veces resulta imposible hacer ningún acto de culto aun privado porque lo prohíben e impiden los que ejercen la autoridad. El Gobierno procura convencer a sus subalternos de que esta poca tolerancia es necesaria para ganar la guerra y para los efectos internacionales. De una persona recientemente llegada que estaba en gran comunicación con los rojos son las siguientes pala-

bras: «Los gobernantes ya no quieren que se celebren misas en las casas y desean que se respete a los sacerdotes, pero los partidos y los obreros que les siguen, todos están en contra. Por eso los sacerdotes en las calles procuran pasar desapercibidos porque aun corren peligro». Es reciente el caso ocurrido en la ciudad de Gerona. La policía advirtió y vio movimiento y se encontró con la celebración de la Santa Misa. Se retiró y concretóse a decir que «valía la pena de pedir permiso a la autoridad». Muchos sacerdotes aun no celebran, por temor a la policía. Entre ellos el secretario de la diócesis de Gerona, los párrocos de la misma ciudad y diferentes sacerdotes viejos y refugiados en un Asilo protegido por la Embajada Francesa» (n. 5).

La organización del culto privado corría a cargo exclusivo de la incitativa particular de los sacerdotes en cuanto a lo que se refería al culto practicado de una manera oculta. El partido político «Unión democrática de Cataluña» organizaba lo que se hacía con carácter privado, pero ya más a la vista del público y con tolerancia de las autoridades. Estos políticos, de acuerdo con algún sacerdote, habían dividido las diócesis en zonas para que pudieran administrarse todos los sacramentos a los fieles que lo pidiesen o desearan. Al parecer, los mencionados políticos dirigían esta organización del culto, recibiendo órdenes del «Comité de la Paix Civile», de París, y por medio de estos, decían que estaban en relación con las autoridades de Francia y con el Vaticano. En el mencionado comité había diferentes religiosos y sacerdotes.⁶⁰ (n. 6)

60. «... di fatto la direzione delle cose e personale ecclesiastico sarebbe piuttosto nelle mani del partito chiamato «Unión democrática de Catalauña»(sic), composto, com'è noto all'Eminenza Vostra Reverendissima, di laici cattolici politicamente molto a sinistra. E' tal partito che raccoglierebbe le elemosine per il culto, designerebbe i sacerdoti per il compimento delle funzioni sacre e avrebbe persino designato i Vicarii Generali per alcune Diocesi. La situazione, se le notizie che mi sono state comunicate rispondono esattamente al vero, sarebbe non solo strana ma pericolosa (Despacho N°. 3856 de Valeri a Pacelli, París, 11 enero 1938, AAEESS, IV Período, *Spagna* 923, fasc. 332, ff. 38-39v, original mecanografiado; ASV, *Arch. Nunz. Parigi* 609, fasc. 854, ff. 1-1v, minuta autógrafa). «Facendo seguito al mio rispettoso Rapporto dell'11 gennaio p.p. mi do premura di portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima che, secondo le ultime notizie pervenutemi, le condizioni religiose nei territori sottomessi al Governo di Valenza non hanno subito fino ad oggi sensibili cambiamenti. La direzione degli affari e del personale ecclesiastici continua ad essere

En un centro católico de París, el Dr. Mendizábal, profesor vasco de la Universidad de Barcelona, dijo públicamente que dentro de muy poco se abrirían de nuevo iglesias católicas en Barcelona. Esta gestión la habían hecho los vascos y políticos de «Unión democrática» de acuerdo con el Gobierno, prescindiendo de toda otra autoridad, según dijo, «y solo lo comunicarán o pedirán permiso al Vaticano». Dijo también que por las gestiones que ellos hicieron con el Gobierno por Navidad de 1937, se celebraron en las casas de Barcelona 6.000 misas, 3 misas cada uno de los 2.000 sacerdotes que ellos sabían de cierto existen en Barcelona. Ningún permiso necesitaban para eso ya que por Navidad de 1936 se hizo lo mismo sin ninguna autorización del Gobierno (nº. 21)

De acuerdo con el Gobierno, los sacerdotes vascos convirtieron un gran local de la Plaza del Pi de Barcelona en capilla pública. Toda la dirección y administración corría cargo de los mencionados sacerdotes. Según decían, los sacerdotes no vascos se habían separado en su mayoría de ésta y a pesar de tener una cabida de 1.000 o 2.000 personas sólo la frecuentaban los vascos y los católicos del Partido *Unió democràtica*.⁶¹ Los demás católicos lo veían muy mal y tenían miedo de represalias. La mencionada capilla se encontraba custodiada por la fuerza armada adicta al Gobierno (nº. 63).

Sin que nadie supiera quién lo había autorizado, si bien se creía que habían sido los políticos de la *Unión democrática*, se estaba organizando las diócesis el culto. Copiamos de una relación: «En la diócesis de Vich tienen ya distribuido el personal de manera que puedan dentro de lo posible llegar a atender las nece-

nella mani del laici cattolici –politicamente molto a sinistra– membri dell’«Union démocratique de Catalauña» (*sic*), i quali dicono che stanno in contatto con la Santa Sede e con S.E. il Sig. Cardinale Verdier attraverso i membri soprattutto, del «Comité pour la paix civile» che si è qui formato. Tale strana e, soprattutto, pericolosa situazione lo diviene ancor più ora a causa della presenza a Barcellona di alcuni preti baschi - ai quali presto si aggiungerà il già troppo celebre Can. Onaindía - che, desiderosi di prender parte essi pure alla direzione degli affari religiosi, sono riusciti a moltiplicare gli arbitrii e ad accrescere la già grande confusione» (Despacho Nº. 5107 de Valeri a Pacelli, París, 14 febrero 1938 (AES, *Spagna 923, fasc. 332, f. 61*, original mecanografiado; ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 854, ff. 2-2v*, minuta mecanografiada).

61. H. RAGUER, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps: (1931-1939)* (Montserrat, 1976).

sidades espirituales de la mayoría de fieles diocesanos: mandaron por escrito una circular conteniendo las normas a las cuales debían atenerse todos durante estas circunstancias anormales, a todos los sacerdotes. Han determinado el estipendio de las misas a cinco pesetas. Todo lo que pasa o viene por otro conducto va a un fondo común y con esto se atiende a los que aun no pueden celebrar o están enfermos. Lo de la distribución de personal, en lo posible, ya se ha hecho en Gerona y demás diócesis». (nº. 64).

El envío de sacerdotes a los pueblos había disminuido mucho, debido por una parte por el temor a la constante desaparición de personas sin que nadie lo supiera y por otra a la incomunicación en que vivía un pueblo con otro, pues había tanta vigilancia que era casi imposible comunicarse libremente unos con otros. Estaban vigiladas las calles, las casas, las personas que se visitaban, etc. (nº. 143)

En Inglaterra hubo una disputa sobre la libertad de culto en la zona roja porque el obispo anglicano de Chelwford había dado una conferencia en Londres y había escrito no pocos artículos en los periódicos sobre este tema: «La libertad religiosa en la España roja», afirmando que existía y era respetada como nunca. Católicos, e incluso protestantes, demostraron la inexactitud y falsedad de sus afirmaciones. Entre los datos que el obispo anglicano afirmaba había uno particularmente curioso. Decía que algunos sacerdotes celebraban la Sta. Misa en la catedral de Barcelona con algunas precauciones de prudencia, como por ejemplo tener las puertas cerradas a las personas no escondidas, etc. Este detalle causó impresión entre el auditorio. Font procuró averiguar qué había de cierto en este asunto y parece que habitualmente no se hacía y sí solamente se había hecho alguna vez por los sacerdotes vascos en momentos en que había comisiones internacionales y así poder impresionar el mundo con estas noticias» (nº. 144).

El 15 de junio de 1938, en su última información a Valeri, Font dijo que: «De las declaraciones de los sacerdotes de la diócesis de Gerona que han pasado hace muy pocos días la frontera, se desprende que va disminuyendo la práctica, aun privada, del culto, en proporciones alarmantes. La cantidad extraordinaria de refugiados en todas partes hace que por temor a una falsa denuncia, en cada casa, cada piso y cada familia viven tan aislados que en realidad, excepto los que sienten el ideal comunista, los demás no quieren preocuparse de nada y por tanto ignoran o quie-

ren ignorar toda práctica de religión, incluso lo que habían hecho hasta ahora. Faltados de toda predicación, aislados hasta el punto de no saber lo que viven en un piso quienes habitan en el otro dicen los aludidos que los pocos servicios religiosos que se tenían van disminuyendo y algunos sacerdotes que habían ido a la campaña o sea en los pueblos pequeños se van retirando de nuevo a las ciudades, imposibilitados de una parte de hacer nada y de otra faltados de seguridad personal. El cuadro que describen los que escapan de la zona roja comunista es tan triste que impresionan vivamente sobretodo tratándose de los buenos católicos y pobres sacerdotes » (nº. 160).

¿POR QUÉ TORRENT NO AUTORIZÓ LA APERTURA DE IGLESIAS AL CULTO PÚBLICO?

La verdad sobre la firme actitud de Torrent –tan criticada por algunos–, que se opuso a las pretensiones de Irujo de abrir una capilla al culto público quedan ampliamente explicadas en esta extensa carta que dirigió al cardenal Pacelli el 4 de diciembre de 1937, y que merece ser leída íntegramente:

«Emmo. Sr. Una propuesta del Sr. Ministro de Justicia del Gobierno de la República D. Manuel Irujo, referente a la Iglesia, me obliga molestar a S. Emma. En cumplimiento de un deber de mi oficio que es comunicar todo lo que tenga alguna trascendencia a la S.S. y esperar con docilidad absoluta, sus ordenes, consejos e indicaciones.

El Ministerio de Justicia dio una nota a la prensa diaria, comunicando haber recibido de los nacionalistas vascos refugiados en Barcelona la petición de que se habriese (*sic*) al culto una iglesia en la que pudiesen cumplir sus deberes religiosos.

El día siguiente, recibía yo la visita de un secretario particular del Sr. Irujo para sondear mi criterio sobre el mismo asunto, como para sondear la opinión pública, me dijo, había sido dada la nota a la Prensa. Mi respuesta fue que el Sr. Ministro pusiera por escrito sus deseos y que lo estudiaría con interés, ocultando, por tratarse de un intermediario muy secundario, mi resolución, firme desde el primer momento, de comunicárselo a S.S., único juez en estas circunstancias.

Al cabo de pocos días, propúsome recibiera una comisión de vascos presidida por el Jefe accidental del Gobierno Vasco Sr. La Torre, para presentarme una solicitud de abertura de una iglesia para ellos. Me negué a recibirlos, con el pretexto de que el asunto, en las circunstancias actuales, debía tratarse únicamente entre las dos potestades supremas, eclesiástica y civil.

El sábado 27 de noviembre, el Sr. Irujo me solicitó una entrevista en el lugar, día y hora que yo quisiera. Creí que, tratándose del Sr. Ministro de Justicia, no podía negarme, se la concedí, pero pidiéndole fuese en su domicilio particular, no en el mío, ni en el Ministerio, y tuvo lugar el domingo 28 a las 4 de la tarde.

La entrevista fue larga, casi de hora y media, muy afectuosa y por fin, concretó su deseo de sumar mi autoridad a la suya para restablecer el culto público. Mi contestación fue que no tenía facultades para acceder a sus deseos que con mucho gusto comunicaría a la S.S. Entonces hablóme de sus fracasos, todas cuantas veces ha intentado por mediación, dijo, de los Emmos. Srs. Cardenales Arzobispos de París y Tarragona y el Excmo. Sr. Nuncio en Francia, relacionarse con la S.S. para restablecer amistosas relaciones. En un momento, que me pareció oportuno, le pregunté qué garantías ofrecía a la Iglesia para que Ella acogiera favorablemente su petición, y me contestó vagamente con esta frase: «El que poco a poco se van normalizando las cosas e imperando la justicia, la que persigue y condena todos los desmanes».

Hasta aquí los hechos; ahora si me permite Emmo. Sr. añadiré mis apreciaciones personales, que no tienen otro fundamento que el real de las afirmaciones del propio Ministro en su conversación conmigo.

Buenos deseos, pero poca ortodoxia práctica. Dijo estar dispuesto ha (*sic*) abrir algunas iglesias, ha citado algunas de Barcelona, que podrían habilitarse fácilmente, mas quisiera el beneplácito de la Autoridad eclesiástica, tanto por ser lo debido, como por no arrostrar él solo la responsabilidad, en caso de una reacción violenta de los partidos extremos. En caso de negativa, por parte de la S.S., no cedería en su propósito. En Madrid, dijo, tenían preparada la abertura de una iglesia a cargo del P. Lobo, que según él, arrastra al pueblo. Cuenta con sacerdotes vascos como funcionarios del Estado en su Ministerio. Puede que la actividad de este Sr. obedezca a la vez que a un imperativo de su conciencia a una finalidad política; él es sin duda, el elemento de más orden en el Ministerio, y siente más que sus compañeros la nece-

sidad de una legalidad, tanto para vivir en casa como para mejorar el frente internacional.

Finalmente Emmo. Sr. permita le indique lo que los sacerdotes y pueblo fiel siente respecto este asunto. Ven con espanto la prolongación del estado actual por los destrozos que en el orden moral ha de producir la ausencia total del culto público, pues la influencia del culto privado es muy limitada. Una relajación de costumbres debe darse y desgraciadamente se da en progresión dolorosísima. Pero los mismos sacerdotes y pueblo no cree que el actual Gobierno de la República tenga fuerza moral ni pueda ofrecer garantías para restablecer el culto».⁶²

La respuesta de Pacelli fue la siguiente:

«27 [tachado] 29 dicembre 1937. Ill.mo e Rev.mo Monsignore, Mi è regolarmente pervenuta la pregiata lettera del 4 c.m. con la quale la S.V. Rev.ma. informava circa il recente Suo colloquio con codesto Ecc.mo Ministro di Giustizia, Sig. Irujo, in merito alla proposta apertura al culto pubblico di qualche chiesa in Barcellona.

Il Santo Padre, informato della cosa, ne ha preso conoscenza con vivo interesse, ed ha espresso la Sua profonda pena per la rilassatezza dei costumi, che, come la S.V. rileva, va purtroppo accentuandosi «en progresión dolorosísima» tra codesti cari fedeli il prolungarsi della totale assenza del culto pubblico.

Qualora l'attuazione della proposta in parola contribuisse ad ovviare, in parte almeno, il lamentato inconveniente, la cosa non potrebbe che tornare di grande consolazione al cuore del Santo Padre, che tanta sollecitudine ha per il bene spirituale di codesti dilette figliuoli [Né vale obiettare che l'accennata proposta avrebbe per fine una speculazione politica perchè questo potrà essere il

62. Carta de Torrent a Pacelli, del 4 de diciembre de 1937 (AAEES, IV Período, *Spagna 923, fasc. 331, ff. 20-24*, original mecanografiada). Nota de Tardini a Sericano del 20 de diciembre de 1937 (f. 27): «Mons. Sericano me ne parli. Come crede si possa rispondere al Vicario Generale? Se, almeno in qualche chiesa, si può riprendere il culto pubblico, non è il caso di profittarne? Si va incontro a pericoli? Ma il culto pubblico è un dovere e per il dovere si possono affrontare pericoli. Ha per fine una speculazione politica? Questo sarà il *fine* del Governo; ma il *finis operis* è ben diverso: i fedeli possono radunarsi, assistere alle sacre funzioni, ecc. ecc. Quello che dovrebbe esigersi, è che tutti (non solo i baschi) possano liberamente frequentare la chiesa ecc. ecc. » (*Ibid.*, f. 27).

fine del Governo; ma il *finis operis* è ben diverso: è il bene delle anime, alla cui santificazione la Chiesa ha l'obbligo di cooperare con tutte le forze, *tachado en la minuta*].

Occorre però, come è ovvio, che si abbiano al riguardo le dovute garanzie: come, ad esempio, che tutti i fedeli, non solo i baschi, possano liberamente frequentare dette chiese; che sia garantito il tranquillo esercizio del culto medesimo e che siano prese inoltre le necessarie misure per impedire che tale esercizio fornisca l'occasione o il pretesto di nuove vessazioni contro il clero e codesti già tanto tribolati fedeli.

Voglia pertanto la S.V., che essendo sul luogo dispone degli elementi necessari per formarsi un'idea esatta della situazione ponderare «*coram Domino*», la delicatissima questione, e facendo uso della podestà diocesana ordinaria di cui è rivestita, prendere al riguardo quei provvedimenti che crederà possibili ed opportuni per il maggior bene delle anime affidateLe.

L'Augusto Pontefice con cuore paterno è più che mai vicino in quest'ora di durissima prova a codesti diletti figli che soffrono. Egli ne conosce le tribolazioni e la Sua più grande sofferenza è di saperli, in mezzo a tante pene, sprovvisti, sovente, di quei conforti celesti che solo la nostra Santa Religione può dare.

Sua Santità eleva tuttavia fiduciosa la mente a Dio benedetto pregandoLo affinché, nella Sua infinita bontà e misericordia, si degni di venire in aiuto di tanti cari fedeli che soffrono per il Suo nome e per la Sua legge; invita codesti fedeli a moltiplicare le loro fervide preghiere per ottenere dal Divino redentore che cessi finalmente tanto male, e nella paterna sollecitudine per tutte le anime affidateLe dalla Divina Provvidenza implora la misericordia Divina anche su coloro che oggi così crudelmente perseguitano la Chiesa.

Con tali sentimenti il Santo Padre invia di cuore a Lei, a codesti cari sacerdoti ed ai fedeli tutti, quale auspicio di tempi migliori, la particolare Sua Benedizione Apostolica. Profitto... ».⁶³

Por consiguiente, si la propuesta de Irujo no prosperó, no fue por la oposición del P. Torrent, sino porque Irujo no pudo –ni tenía fuerza política para hacerlo– ofrecer las garantías debidas,

63. Carta n°. 5169 de Pacelli a Torrent, del 29 de diciembre de 1937, minuta (*Ibid.*, ff. 25-26v). Nota autografa de Tardini: «29-XII-37. Riferito al S.P. che ha approvato la mente. D.T. ». El subrayado es mío.

exigidas por la Santa Sede.⁶⁴ Es cierto que ésta, según su constante criterio, dejó libertad de acción al Ordinario del lugar, quien con su discreción y elementos de juicio debería apreciar *coram Domino*, lo que permitieran las circunstancias. «Circunstancias, en el caso presente, al parecer muy graves y delicadas –según dijo el cardenal Vidal–, que obligan a considerar seriamente el presente y en especial, para después de terminada la guerra, el porvenir del a Iglesia, la cual debe estar en las mejores condiciones posibles de recomenzar su obra evangelizadora, aun del pueblo, tan fácil en dejarse llevar de prejuicios y tan desviado por propagandas malsanas».⁶⁵

INTENTOS FRACASADOS DEL GOBIERNO PARA RESOLVER LA CUESTIÓN RELIGIOSA

Después de su entrevista del 27 de noviembre de 1937 con Torrent, Irujo envió al Vaticano un amplio *Informe absolutamente confidencial*, sobre la situación religiosa de la zona republicana, fechado en Bayona, el 1º de enero de 1938, escrito en francés.⁶⁶ La Secretaría de Estado lo estudió atentamente para preparar la adecuada respuesta y en un apunte de Mons. Sericano se lee «que este informe no responde a la verdad en muchos puntos, confunde e invierte a menudo el orden cronológico de los hechos y llega a ser tan tendencioso que quiere hacer creer que el Gobierno rojo respeta a la Iglesia al afirmar que estaría dispuesto a adquirir teatros y otros locales para el culto, si la Iglesia no quiere abrir algún templo. Como si las poquísimas iglesias que no han sido destruidas estuvieran todavía bajo el control del clero».⁶⁷

Durante la primavera de 1938, a la vez que el Gobierno buscaba

64. Sobre este punto véase la nota autógrafa de Sericano, *Ibid.*, *Spagna* 923, *fasc.* 334, *f.* 26.

65. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 25 julio 1938 (*Ibid.*, *Spagna* 909, *fasc.* 320, *ff.* 27-28).

66. *Ibid.*, *Spagna* 923, *fasc.* 334 *ff.* 32-36.

67. Resumen y apuntes con observaciones sobre el informe de Irujo del 1 de enero de 1938 (*Ibid.*, *ff.* 22-22v). Otra copia o minuta de las observaciones al memorial de Irujo, corregidas por Sericano (*Ibid.*, *ff.* 25-32). Proyecto de minuta de carta al cardenal Verdier (nº. 258/38] del 23 de enero de 1938 (*Ibid.*, *ff.* 33-33v); minuta autógrafa de Pizzardo de la misma carta (*Ibid.*, *ff.* 34-35); otra minuta de la misma carta a Verdier del 17 enero 1938 (*Ibid.*, *f.* 36).

caminos diversos de negociación con la Santa Sede para resolver la cuestión religiosa, se intensificó la detención de sacerdotes, religiosos y seglares, lo cual no favorecía la exteriorización del culto pedida por el ministro republicano Irujo, que era vasco y católico. El 22 de marzo Torrent fue detenido durante seis días y en el registro hecho en la casa donde estaba alojado, la policía encontró algunos ejemplares de una pastoral ciclostilada que él mismo había escrito con motivo de la cuaresma para animar tanto a los sacerdotes como a los católicos en aquellas circunstancias de persecución así como unos apuntes de catecismo que explicaba a un grupo de jóvenes. Con Torrent fueron detenidos otros religiosos, sacerdotes y católicos que permanecieron en las cárceles aun después de la liberación del vicario general, considerada como una excepción y quizá propiciada por Irujo porque deseaba un reconocimiento oficial del culto semipúblico que se celebraba en la capilla vasca de Barcelona.⁶⁸ La pastoral era una exhortación profundamente espiritual, en la que Torrent terminaba con estas palabras: «Vuestra casa sea para todos, y principalmente para vuestros hijos, escuela, oratorio, templo, que sustituya la escuela católica y la Iglesia parroquial. En este oratorio de vuestras casas, no olvidéis de cultivar las tres devociones prueba de perfecta catolicidad: devoción a la Sagrada Eucaristía, a la Santísima Virgen y al Papa. El Santo Rosario en familia vuelva a ser la devoción predilecta, clásica en los hogares cristianos de nuestra Patria».⁶⁹

68. «Se ha intensificado la detención de sacerdotes y seglares como ya denuncié en mi última; yo mismo fue detenido el día 22 de marzo y mi detención duró seis días. En el registro hecho en la casa donde me alojo, la policía no encontró otra cosa sospechosa para llevar a la Comisaría que unos ejemplares de mi Circular Cuaresmal de la cual adjunto una copia y unos apuntes de catecismo que explico a un grupo de jóvenes. He de confesar fui tratado con deferencia. Quedan detenidos un gran número de buenos colaboradores religiosos, clérigos y seglares de ambos sexos; mi libertad ha sido una excepción; cierto que no había dado causa ni ocasión para detenerme. Al despedirme muy amablemente *el Jefe Superior de Policía me indicó que no eran tiempos propicios para tratar de la abertura de iglesias como deseaba el Sr. Irujo*. Sintiendo todos un cansancio físico y moral por lo largo y duro de la prueba no desfallecemos. Emmo. Sr., la gracia de Dios sensiblemente actúa conforme las circunstancias y es de gran consuelo no haber que llorar defecciones en nuestro clero cuya fidelidad a su vocación es admirable. Tenga la bondad de expresar una vez más a S. Santidad nuestro testimonio de sumisión filial la más sincera y sentida» (Carta de Torrent a Pacelli, del 7 de abril de 1938, *Ibid.*, ff. 89-89B). El subrayado es mío.

69. Carta ciclostilada de Torrent al clero y fieles de Barcelona, de marzo de 1938 (*Ibid.*, f. 88-88v).

El 9 de julio la prensa dio la noticia de que «el departamento de Justicia ha dispuesto en una orden que publica ayer el diario oficial que sean dadas las máximas facilidades para la recepción de auxilios espirituales de cualquiera confesión religiosa a los reclusos en los establecimientos que dependen de la Dirección General de Servicios Correccionales de la Generalitat de Cataluña». Aunque esta disposición no afectaba al obispo de Teruel, que era un rehén militar, sin embargo, Torrent fue autorizado el 26 de julio por el secretario general del Ministerio de Defensa, Zugazagoitia, para que visitara a dicho obispo y a los que convivían con él en la cárcel, «debiendo efectuarse este servicio religioso con el mayor recato y discreción». La comunión fue administrada por Torrent el día 30 de julio,⁷⁰ y el día 28 de agosto se le autorizó al obispo a celebrar la Santa Misa en su celda.⁷¹

Ante la petición de garantías, formulada por el vicario general, para que la Iglesia pudiera acoger favorablemente la solicitud del ministro, éste sólo pudo responder de forma muy vaga asegurando «que poco a poco se van normalizando las cosas e imperando la justicia, la que persigue y condena todos los desmanes». Irujo insistía en la autorización de la competente jerarquía eclesiástica para abrir la iglesia destinada a los vascos, tanto por respeto hacia las normas canónicas cuanto para no arrostrar él solo la responsabilidad de dicha apertura, en caso de reacción violenta de los partidos más extremistas, que predominaban en el Gobierno e influían directamente sobre el presidente Negrín.

70. «Gracias a Dios, el día 30 de Julio, pude administrar la sagrada Comunión al Sr. Obispo de Teruel y a los dos sacerdotes que le acompañan en la prisión. El permiso estaba redactado en los siguientes términos: «Ministerio de Defensa Nacional. De acuerdo con las instrucciones del Sr. Presidente, se autoriza a V. para que facilite la Comunión al Obispo de Teruel y a los dos sacerdotes que con él conviven en la cárcel, debiendo efectuarse este servicio religioso con el mayor recato y discreción. Barcelona. 26 de Julio de 1938. El Secretario General. Zugazagoitia. - Sr. José M^a. Torrent. Vicario». Últimamente se ha concedido al Sr. Obispo el permiso de celebrar la Santa Misa en su celda; Dios mediante celebrará la primera el próximo domingo, festividad de San Agustín» (Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 24 agosto 1938 (AAEES, IV Período, *Spagna 891*, fasc. 273, ff. 4-9).

71. «El Excmo. Sr. Obispo de Teruel, con profundo agradecimiento ha recibido la bendición apostólica, por Su Emccia, remitida, así como los sentimientos de Su Santidad por la mejora en su estado que supone el poder celebrar el Santo Sacrificio, celebración que por las circunstancias del lugar poco apropiado, el Prelado limita a los domingos y fiestas de precepto (Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona 6 octubre 1938 (Ibid., ff. 26-27).

Vidal informó al cardenal Pacelli sobre la petición de Irujo con carta del 4 de diciembre de 1938 y no dudó en declarar que «... los sacerdotes y el pueblo fiel ... ven con espanto la prolongación del estado actual por los destrozos que en el orden moral ha de producir la ausencia total del culto público, pues la influencia del culto privado es muy limitada. Una relajación de costumbres debe darse y desgraciadamente se da en progresión dolorosísima. Pero los mismos sacerdotes y el pueblo no creen que el actual Gobierno de la República tenga fuerza moral ni pueda ofrecer garantías para restablecer el culto».⁷² Pacelli respondió el 29 de diciembre diciendo que, en el caso de que la actuación de la propuesta referida contribuyera a obviar, al menos en parte, el inconveniente lamentado, la cosa no podría sino resultar de gran consuelo para el Santo Padre, que tanta solicitud había demostrado por el bien espiritual sus amados hijos de Barcelona. Sin embargo, era necesario conseguir las garantías debidas, como por ejemplo, que todos los fieles, y no sólo los vascos, pudieran frecuentar libremente dicha iglesias; que se garantizase también el ejercicio normal del culto y que, además, se tomaran las medidas necesarias para impedir que este ejercicio no fuera pretexto u ocasión para nuevos vejámenes contra el clero y contra los fieles ya tan atribulados. Pacelli dijo a Torrent que ya que él se encontraba en el lugar y disponía de los elementos necesarios para formarse una idea exacta de la situación, debería ponderar ante el Señor la delicada cuestión y, haciendo uso de su potestad diocesana ordinaria, tomar las medidas que estimara posibles y oportunas para el mayor bien de las almas que tenía confiadas.

Ante nuevas gestiones hechas por los vascos para que autorizara el culto público, Torrent se opuso rotundamente si no precedía una negociación bilateral con el presidente del Gobierno o con los ministros de Justicia o Gobernación. Juan Negrín se opuso a esto, porque como él mismo confesó el 30 de junio al embajador francés Labonne, «un fracaso público constituiría una herida de amor propio; un debilitamiento de nuestra posición internacional y una amenaza de reacción interna grave», por lo que consideraba necesario llevar toda la negociación con el máximo secreto y discreción. Negrín aspiraba a que las relaciones se establecieran de forma inmediata con el nombramiento simultáneo de un nuncio en Barcelona y un embajador en

72. AAEISS, IV Período, *Spagna 909, fasc.320, f. 92.*

Roma, y, en cuanto al clero, mantenía el criterio de que los regulares no podrían ser autorizados para reemprender la vida monacal. El embajador francés manifestó entonces que su Gobierno estaba dispuesto a admitir en su país a los religiosos y religiosas cuya salida de España fuera autorizada por el Gobierno y a mediar en la forma en que deseaba Negrín, que solicitó los consejos, los buenos oficios y el concurso francés. A la luz de estas revelaciones de Labonne aparece coherente la postura de Torrent y no se concibe cómo se pretendía hacer depender la apertura del culto de la conducta del responsable de una sola de las diócesis situadas en la zona republicana y sin que precediera una autorización oficial y expresa. El afán puramente político de la pretensión quedaba bien manifiesto, y ante esta situación se comprende la enérgica actitud del vicario general de Barcelona, contraria a la apertura de iglesias, porque el Gobierno jamás ofreció garantía alguna para tutelar la libertad religiosa.

En septiembre consiguió que los condenados a muerte, que ocupaban un departamento separado en la Cárcel Modelo, cuya dirección pertenecía a la Consejería de Justicia de la *Generalitat*, y que por aquellas fechas pasaban de un centenar, pudieran ser visitados semanalmente por un sacerdote nombrado por él. Esta actividad no podía desarrollarse en las cárceles pertenecientes al Gobierno Central, pero fue tolerada una asistencia espiritual prudente y disimulada a los enfermos en hospitales y asilos. El 17 de octubre tuvo lugar en Barcelona el entierro de un militar vasco, con asistencia de algunos ministros del Gobierno de la República y altas personalidades de la misma. El Gobierno de Euzkadi quiso que se celebrase con rito católico con sacerdote revestido con los ornamentos sagrados y cruz alzada por las calles de la ciudad. Torrent, solicitado por el secretario de la presidencia, negó la autorización porque se trataba de un culto público, que no estaba autorizado oficialmente, y aconsejó que la ceremonia religiosa se celebrase en la capilla ardiente donde estaba depositado el cadáver pero no por la calle. Sin embargo, las autoridades permitieron el acto, que fue presidido por un sacerdote vasco, siendo objeto de toda clase de comentarios y censuras por los católicos, pues se trataba de un acto evidente de propaganda política, ya que la fotografía del mencionado entierro, con la cruz alzada y el sacerdote al frente, dio la vuelta al mundo y la prensa favorable a la República la difundió para demostrar la «normalidad religiosa» existente en la España republicana. Entre tanto, las cárceles continuaban repletas de

sacerdotes y seculares católicos y seguían firmándose sentencias de muerte, aunque a estas no se les daba publicidad.⁷³

ACTITUD Y COMENTARIOS DEL CARDENAL VIDAL

El Gobierno republicano dio algunas muestras de moderación con el fin de desvirtuar la pésima imagen de su régimen en el extranjero a medida que iban conociéndose los horrores de la persecución religiosa. El católico Manuel de Irujo, del Partido Nacionalista Vasco, entonces ministro de Justicia, comenzó a ser tenido en cuenta, se redujo notablemente la virulencia de la persecución, se libertaron a algunos sacerdotes presos y se permitió a los católicos adictos al sistema que intentaran establecer contactos con la Santa Sede para restablecer unas relaciones interrumpidas, pero jurídicamente subsistentes.

El cardenal Vidal comentaba en tono muy pesimista estos hechos diciendo:

« Por las noticias que tengo de Cataluña, si bien de momento han disminuido los asesinatos, registros y saqueos, continúan armados los anarquistas (C.N.T.-F.A.I.) y trotsquistas (P.O.U.M.) en poder de los cuales continúan las principales fuentes de riqueza, dudándose se dejen desarmar por los comunistas y sus actuales aliados. Estos últimos parece que intentaron restablecer el culto como medida política y de repercusión en el exterior, pero no creo que los católicos se dejen engañar, ya que no existe la menor garantía y podría resultar peligroso sobre todo para los sacerdotes, religiosos y aun católicos que procuran pasar desapercibidos».⁷⁴

Y ante las insistencias de Irujo para conseguir normalizar la situación religiosa, el cardenal Vidal declaró:

«Es muy difícil que la Iglesia se avenga a pedir autorización previa al Poder civil para el ejercicio privado del culto, señalan-

73. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 20 octubre 1936 (AAEESS, IV Período, *Spagna* 891, fasc. 273, ff. 28-29, original mecanografiada).

74. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa de Farneta, 29 junio 1937 (Ibid, *Spagna* 909, fasc. 317, ff. 11-13, original mecanografiada). El subrayado es mío.

do los locales en que se deben celebrar los actos del mismo y el sacerdote celebrante, y además ponerlo en conocimiento del Ministro de la Gobernación, como se dispone en el n° 4 del acuerdo del Gobierno, pues además de ser atentatorio a los derechos de la libertad de la Iglesia en asunto de su exclusiva incumbencia, se corre el peligro de comprometer a personas y cosas que serían vejadas y atropelladas en un nuevo recrudecimiento de la persecución, cosa frecuente en la Revolución francesa y en casi todas las demás».⁷⁵

Un año antes del final de la guerra, el Gobierno republicano invitó a Vidal para que regresara a Tarragona, donde sería recibido con todos los honores, debidos a su dignidad. Irujo le había formulado esta invitación el 11 de febrero de 1938, de parte del Presidente del Gobierno, Juan Negrín, y del ministro de Estado, José Giral, «garantizándole el respeto y la asistencia debidos a la dignidad de su persona y a los prestigios y jerarquía de su cargo y jurisdicción».

Irujo le hizo esta invitación «como vasco y como católico... significando la esperanza de días mejores para la Iglesia, para la República y para Cataluña».⁷⁶ La prensa dio la noticia de haberse hecho la invitación, añadiendo que el cardenal no había contestado.

El 30 de abril se ofreció Vidal al Gobierno como rehén, junto con su secretario particular. Un gesto semejante ya lo había hecho el cardenal en los primeros meses de la revolución con autorización de la Santa Sede, cuando envió un telegrama al Presidente de la Generalidad ofreciéndose a constituirse en rehén en un barco o prisión a condición de que fuesen liberados y puestos en lugar seguro sacerdotes y religiosos que estaban encarcelados. El Cónsul francés en Barcelona, encargado de tramitarlo, dijo que creía debía abstenerse de notificarlo al Presidente Companys porque, siendo los elementos extremistas de aquel Gobierno inaccesibles a toda piedad, el ofrecimiento podría resultar contraproducente.

Ciertamente hubiera sido más cómodo y de mayor provecho personal para el cardenal trasladarse desde el primer momento a la zona nacional, pero entendió que su responsabilidad de obispo le imponía el deber de sacrificarse personalmente para aliviar a sus sacerdotes,

75. *Ibid.*, ff. 83-89.

76. Carta de Irujo a Vidal, Barcelona, 11 febrero 1938 (*Ibid.*, fasc. 319, f. 58).

cosa que desde aquella zona le hubiera sido imposible y así se explicaba que casi nada o poco hubieran sabido de sus diócesis los preladados que se situaron en dicha zona, por ejemplo, el arzobispo de Valencia, y los obispos de Cartagena, Tortosa, Urgel, y otros. Muchos de estos obispos procuraron por todos los medios influir en favor de cuantos sacerdotes estaban en la zona roja, pero la tarea resultaba muy difícil, porque, como le dijo el obispo de Gerona a Vidal «hay un abismo entre las dos zonas».⁷⁷ A pesar de su exilio, el cardenal pudo nombrar y comunicarse con su vicario general y con su clero de ambas zonas y se mantuvo en la zona republicana con un excelente espíritu sacerdotal y ejemplar comportamiento.

El cardenal pidió como condición previa para regresar a su diócesis una reparación pública y sincera de los ultrajes infligidos a la Iglesia y a sus ministros –gesto que nunca hicieron los republicanos, ni entonces ni después–, por ello, no aceptó la invitación y explicó sus razones en carta dirigida a Irujo:

«En la suya de 11 Febrero que, como ya le he dicho, no recibí, me invita V. por encargo del Sr. Presidente del Gobierno y del Sr. Ministro de Estado a hacer una visita a mi Arzobispado garantizándome el respeto y asistencia unidos a la dignidad de mi persona y los prestigios y jerarquía de mi cargo y jurisdicción, invitación que me renueva en su última del 13 de los corrientes.

Agradezco las muestras de atención personal que ello significa, pero ¿cómo puedo yo dignamente aceptar tal invitación, cuando en las cárceles continúan sacerdotes y religiosos muy celosos y también seglares, detenidos o condenados, según me informan, por haber practicado actos de su ministerio o de caridad y beneficencia sin haberse entremetido en lo más mínimo en partidos políticos, de conformidad a las normas que se les habían dado? Con qué prestigio podría presentarme ante sacerdotes y seglares que sufren de nuevo en estos últimos tiempos registros y persecuciones.

Los fieles todos y en particular los sacerdotes y religiosos saben perfectamente los asesinatos de que fueron víctimas muchos de sus hermanos, los incendios y profanaciones de templos y cosas sagradas, la incautación por el Estado de todos los bienes

77. Carta de Cartañá a Vidal, Pamplona, 15 de noviembre de 1937 (J. CLARA, *o.c.*, p. 58).

eclesiásticos, y no les consta que hasta el presente la Iglesia haya recibido de parte del Gobierno reparación alguna, ni siquiera una excusa o protesta. Ya comprenderá V. que todo ello dificulta, mientras no se modifiquen las presentes circunstancias, mi regreso decoroso a mi querida Archidiócesis, a pesar del deseo vehemente nunca aminorado de reintegrarme a ella, para alentar a mi Clero y fieles y acompañarles en sus angustias y sufrimientos.

Hay más y se lo comunico a V. reservadamente, por conocer sus sentimientos, convencido de que el único camino para atraer a las clases populares, desgraciadamente por prejuicios infundados tan apartadas de nosotros, es la práctica de la caridad, intenté hacer llegar a ese Gobierno por mediación del Emmo. Sr. Cardinal Verdier, mi sincero ofrecimiento de constituirme como preso o como rehén junto con mi Secretario particular ya en un buque francés ya en la misma Cárcel modelo, con tal fuesen inmediatamente libertados los sacerdotes presos y se diesen las garantías convenientes de que su libertad sería respetada en lo sucesivo. Mantengo mi ofrecimiento ampliando el beneficiarse del mismo a todos los fieles, prescindiendo de ideologías, que no sean autores o cómplices de delitos comunes.

Mi único anhelo es hacer el mayor bien posible y trabajar por la paz y armonía de todos y para que termine pronto esta convulsión que está desolando nuestro país, manteniéndome al margen y muy por encima de partidismos políticos, ya que un Obispo, aun perseguido y encarcelado, sigue siendo de todos y se debe a todos, y por ello ama y perdona.

Y en vista de cuanto llevo dicho, ya comprender V. que no tengo por el momento posibilidad de darle una respuesta definitiva a la invitación que se me hace.

Agradezco vivamente y correspondo en el Señor a los sentimientos que me expresa y recomendándole de nuevo que su comportamiento sea siempre el de un católico práctico y ejemplar, le bendice su atto. e.a. y cap. ».⁷⁸

Irujo insistió en su petición y le declaró al cardenal que la invitación hecha en nombre del presidente del Gobierno, Juan Negrín, y del ministerio de Estado, José Giral, no era «un mero cumplimiento

78. Carta de Vidal a Irujo, Chartreuse de Farneta, 30 abril 1938 (AAEES, IV Período, *Spagna 909, fasc. 319, f. 59-60*, copia mecanografiada).

ni un motivo de propaganda. Ni siquiera un gesto afectivo tan solo. Obedece a la necesidad de llevar la paz a las conciencias y llegar a la restauración de la vida religiosa, la apertura de las iglesias, la asistencia a los fieles». Esta intervención de Irujo demuestra una vez más los deseos sinceros del ministro vasco de acabar con aquella caótica situación y de normalizar las relaciones con la Iglesia; deseos que nunca fueron acogidos por parte del gobierno republicano. Pero Vidal veía difícil y arriesgado trasladarse a Tarragona, junto con su secretario, aunque estaba dispuesto a hacerlo si la Santa Sede lo creía conveniente. Sin embargo, nunca recibió una respuesta ni del Papa ni del cardenal Pacelli, probablemente porque por aquellas fechas era inminente el reconocimiento diplomático de los nacionales y el nombramiento del nuncio Cayetano Cicognani, acreditado ante el Gobierno de Salamanca, y porque el Gobierno republicano –a pesar de los buenos deseos de Irujo– no acababa de ofrecer pruebas convincentes de su cambio de actitud, como estaba demostrando el recrudecimiento de la persecución en Cataluña lo largo del año 1938.

Tanto los textos de Font como los de Torrent confirman que el culto público en la zona republicana sólo pudo restablecerse después de la llegada del Ejército Nacional, más atenuada que al principio y, a pesar de que se sigue afirmando que el gobierno dio fin a los asesinatos y detenciones arbitrarias, y que quiso restablecer la libertad religiosa, pero los intentos de moderación, de restablecimiento del orden y de tolerancia manifestados por el presidente Azaña y el jefe del Gobierno Negrín llegaron tarde y, además, no fueron sinceros porque llegaban después de diez meses de crímenes horribles, consentidos cuando no animados por los mismos Azaña-Negrín; lo podían haber hecho antes, pero no lo hicieron en otros momentos más propicios en que hubiera sido posible controlar el desorden y la anarquía; sin embargo, lo intentaron cuando Bilbao estaba en peligro y cuando las potencias protectoras lo exigían. Esta era la tesis defendida por monseñor Antonio Vilaplana,⁷⁹ un sacerdote catalán, que estudió en

79. Antonio Vilaplana Forcada (Sentforas, Barcelona, 20 mayo 1894 - San Quirico de Safaja, Barcelona, 7 abril 1944), comenzó los estudios en el seminario de Vic y los completó en el Pontificio Colegio Español de Roma, doctorándose en filosofía, teología y derecho canónico en la universidad Gregoriana. Después fue alumno de la Pontificia Academia Eclesiástica, pero no pudo seguir la carrera diplomática, a pesar de las insistentes recomendaciones de los superiores de dicho colegio que le querían mucho, por razones que no quedaron claras, si bien se adujeron entonces motivos de

Roma y estuvo considerado como uno de los alumnos más brillantes que pasaron por el Colegio Español (1911-1917), y después fue, durante algún tiempo, secretario de monseñor Pizzardo.⁸⁰ El cardenal

salud. Se le consiguió entonces una canonjía papal de Mallorca, de la que tomó posesión en 1922, y en 1927 fue nombrado canónigo arcipreste de Gerona. También fue provisor de la diócesis, así como rector del «Paedagogium», institución de cultura religiosa superior y complementaria, similar a la existente en el «Alma Mater», que dio muy buenos frutos, y a cuyo servicio dedicó Vilaplana sus mejores energías. Después de haber estado algún tiempo al servicio de la nunciatura de Madrid, marchó de nuevo a Roma, donde permaneció hasta 1944, y fue secretario del cardenal Pizzardo, prefecto de la Congregación de Seminarios. Durante los años de la Segunda República fue consejero y colaborador del cardenal Vidal y Barraquer y del nuncio Tedeschini, quienes le encomendaron como persona de confianza algunas gestiones reservadas sobre relaciones Iglesia-Estado, juntamente con Luis Carreras Mas. El 31 de diciembre de 1940 fue nombrado camarero secreto supernumerario de S.S. También representó a España en los consejos superiores generales de las Obras Misionales Pontificias. Publicó una *Teología pastoral y práctica parroquial* (Barcelona 1921) y tradujo al castellano la obra de Luigi Civardi, *Apóstoles en el propio ambiente* (1940). Cf. mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 1200-1201.

80. «Ho l'onore di offrire a Vostra Eccellenza Reverendissima le mie umili e sincere congratulazioni per la compiuta Sua alta e importante missione, nel corso della quale, oltre che rappresentare l'Augusto Pontefice nelle solennità dell'Incoronazione di S.M. Britannica, l'Eccellenza Vostra ha anche lavorato per la Chiesa, per la liberazione di quanti in Spagna sono perseguitati o incarcerati e per il ristabilimento della pace nella mia cara e sfortunata Spagna. Mi permetta Vostra Eccellenza di porgerle i miei più fervidi ringraziamenti. Sono riuscito ad avere notizie dirette da Barcellona dopo la terribile lotta che si è svolta, principalmente nella Catalogna, durante i primi giorni di questo mese. A quanto pare non vi sono state vittime tra gli elementi ecclesiastici, religiosi o semplicemente cattolici. La lotta è stata interna tra gli elementi costituenti il cosiddetto Antifascismo. Da una parte gli anarco-sindacalisti (F.A.I. e C.N.T.) ed i trozkisti (P.O.U.M.), e dall'altra i governativi (comunisti, socialisti [U.G.T.] e repubblicani di sinistra [gruppi Azaña e Ezquerria repubblicana] appoggiati dagli istituti armati agli ordini del Governo (Guardias de Asalto). La lotta è stata accanita e la repressione operata dal generale Pozas, rappresentante del Governo, si può qualificare benissimo di inumana. Ma però gli anarco-sindacalisti ed i trozkisti non sono stati vinti; essi dominano in parecchie città e nella provincia di Gerona e di Lérida e sono i padroni della frontiera franco-spagnuola; dominano pure nel fronte di guerra di Aragón, dove si sono costituiti in Governi indipendenti. Si ha la impressione che la lotta può riprendere nuovamente. D'altra parte, Largo Caballero non stà mica zitto. Muove sotto mano i suoi aderenti delle gioventù socialiste e della U.G.T., in modo che questa possente organizzazione, d'accordo con gli anarco-sindacalisti incominciano a reagire a favore di Largo Caballero e contro il Governo Azaña-Prieto; Negrín di fatto conta poco. Questa grave divisione interna degli elementi del Fronte Popolare indebolisce la sua forza,

Vidal, que lo estimaba mucho, quiso que lo nombraran obispo coadjutor o auxiliar suyo, con residencia en Tarragona, mientras él seguía en el exilio, pero la Santa Sede no se lo concedió.⁸¹

favorendo allo stesso tempo la causa dei Nazionali, i quali se riusciranno a prendere presto Bilbao, avranno fatto un grande progresso verso la vittoria finale. Ed è stata la critica situazione militare nel fronte di Bilbao una delle cause principali di tale lotta, provocata dallo stesso Governo e dalla crisi susseguente, nella cui soluzione sono stati sacrificati, insieme con gli anarco-sindacalisti, gli estremisti del socialismo con a capo Largo Caballero. Bilbao ha grande importanza economica per l'Inghilterra, che vi possiede grandi interessi e ha lo sguardo fisso sugli importanti miniere di ferro e gli alti forni; ha perciò Bilbao una grande importanza militare. L'Inghilterra non desidera la vittoria decisiva di Franco per varie ragioni, tra le altre per umiliare l'Italia e forse per dar retta agli anglicani, nemici della Chiesa cattolica. Bilbao è la capitale della repubblica Basca; i baschi si presentano come cattolici vittime innocenti di una ingiusta aggressione. Prestare un aiuto, in apparenza umanitario, ai baschi è una bella occasione l'Inghilterra per prestare anche aiuto bellico, senza contravvenire, apparentemente, i suoi impegni. D'altra parte, conveniva per poter coonestare un tale atteggiamento, che il Governo di Valenza si manifestasse procacciatore ed amante dell'ordine, della democrazia, della tolleranza. Quindi la repressione degli anarco-sindacalisti imposta dall'Estero; la crisi governamentale, occupando i posti di governo uomini più moderati, in modo che si possa compiacere a Ginevra e coprire le intenzioni de l'Inghilterra e della Francia. Mosca dirige i fili; e in Spagna, secondando gli indirizzi di Londra e di Parigi, combatte i trotskisti, come nell'interno della Russia. Ma questo intento di moderazione, di ristabilimento dell'ordine, di tolleranza del gabinetto Azaña-Prieto è tardivo e insincero. Dopo dieci mesi di crimini orrendi, consentiti, quando no incoraggiati dagli stessi Azaña-Prieto; etc. non si può credere alla sincerità; vi sono stati altri momenti più propizi per arginare il disordine e l'anarchia; no lo hanno fatto; lo fanno ora che Bilbao è in pericolo; ora che le potenze protettrici lo esigono; ora che vogliono finalmente vincere la guerra nel fronte internazionale. Tardivo, poco sincero tale atteggiamento, ma forse inefficace, poiché nessuno può prevedere sino a qual punto potranno i governativi tener fermo contro gli anarco-sindacalisti ed i trotskisti. Per ridurre questi è necessaria un'altra forza, possente, disciplinata, informata da ideali ben più alti di quelli del Governo Azaña-Prieto, sottoposto a Mosca; non c'è pertanto nessuna garanzia a favore di una vera tolleranza e di un prossimo trionfo sui rivoluzionari estremisti. Neppure è guarentigia la presenza del Ministro Irujo al portafoglio di Giustizia; il Gabinetto è certamente sottoposto a Mosca; Azaña è anticattolico; lo è apertamente Prieto; la Pubblica Istruzione è affidata a un comunista, il quale ha dichiarato voler fare delle scuole spagnuole una copia fedele delle scuole russe e dei fanciulli atei militanti. Forse Irujo può servire per salvare alcune persone; non per influire nella politica del Governo. La politica «di moderazione» e la presenza di Irujo possono sì, con beneficio di Mosca anche all'estero e specialmente in Francia, agevolare la deviazione dei cattolici esteri; in Francia i cattolici continuano a non capire, o a non voler capire la questione spagnuola; intanto i comunisti proseguono la loro subdola propaganda ignobilmente

INSISTENCIA DE IRUJO Y FIRME ACTITUD DE TORRENT

El cardenal Verdier,⁸² arzobispo de París, envió a Pacelli desde Budapest, el 28 de mayo de 1938,⁸³ dos cartas de Josep M. Trias-

servita dai baschi, i quali a Parigi principalmente –dove pubblicano un giornale– giuocano ancora l’equivoco del cattolicesimo. Perciò sarebbe pericoloso parlare d’un ristabilimento qualunque –fosse neppure minimo– del culto nella Spagna rossa; oltre che non si sa in quali condizioni e con quali guarentigie si potrebbe ristabilire; questo fatto farebbe le parti di Mosca, contribuirebbe a maggiormente ingannare i cattolici dei paesi democratici, specialmente i francesi, i più minacciati da una rivoluzione comunista. Già adesso abbiamo a deplorare che «La Croix» sia proibita nella Spagna liberata e che essa, almeno in parte, si senta portata ad un atteggiamento d’antipatia verso i dirigenti cattolici francesi; questa antipatia potrebbe essere coltivata dal nazional-socialismo tedesco per mezzo dei falangisti. Tutte queste ragioni danno a credere che per ora non si può pensare ad una vera mediazione; le circostanze sono mutate nel corso del presente mese. Bisogna che prima ci sia la resa di Bilbao ed è necessario insistere principalmente in una rigida osservanza del non intervento da parte di tutte le potenze e specialmente delle più collegate al Governo di Valenza. Più tardi si potrà pensare da una mediazione ed alla restaurazione. Ho scritto nuovamente a Barcellona; spero avere risposta tra poco ed allora potrò pure sapere se vi è sicurezza sufficiente per poter trattare per mezzo di lettere quanto riguarda la liberazione dei perseguitati; so che molti sacerdoti desiderano uscire dalla Spagna rossa. In quanto avrò altre notizie, scriverò a Vostra Eccellenza. Parto per Firenze, dove credo che ci fermeremo una settimana; poi non so dove andremo. Se Vostra Eccellenza crede opportuno di farmi pervenire i suoi ordini, La prego di voler indirizzare le lettere a Fermo in Posta-Firenze». Prego l’Eccellenza Vostra di voler benignamente scusarmi per la lunghezza di questa lettera e per la mia difficile scrittura; non ho macchina da scrivere» (Carta de Vilpalana a Pizzardo, Siena, 29 mayo 1937, AAEESS, IV Período, *Spagna 889, fasc. 267, ff. 44-46v.*, original autógrafa).

81. El cardenal Vidal dijo de él: «Acabo de recibir carta de Mons. Vilaplana, Dignidad de Arcipreste del Cabildo de Gerona, cuñado del Dr. Vila Abadal, comunicándome haber escapado de la zona roja, donde le han matado a dos de sus hermanos, y que a primeros de mayo piensa ir a Roma. Es sacerdote muy ilustrado, que estudió en esa Pontificia Academia de Nobles, y creo que Vuestra Eminencia podría recoger de sus labios algunos datos y noticias interesantes. Yo pienso enviarle una carta de presentación para Vuestra Eminencia, por si estimara oportuno concederle audienciea, que la merece no sólo por las cualidades que le adornan, si que también por lo mucho que ha trabajado y sufrido por la causa de Jesucristo» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 23 abril 1937, Ibid., *Spagna 909, fasc. 316, ff. 62-66*, original mecanografiada).

82. Jean Verdier, sulpiciano (La Croix d’Aveyron, Francia, 1864 - París 1940), nombrado arzobispo de París el 18 de noviembre de 1929 y creado cardenal por Pío XI el 16 de diciembre del mismo año.

83. AAEESS, IV Período, *Spagna 923, fasc. 334, ff. 3-3v.*

Peitx, fechadas en París el 9⁸⁴ y el 20 de mayo de 1938,⁸⁵ relativas a la situación española. En la respuesta que le dijo el secretario de Estado se le comunicó que cuanto se decía en ellas ya lo sabía la Santa Sede porque a nadie más que al Papa le preocupaba la situación espiritual de los fieles; las autoridades diocesanas estaban en casi todas las partes y ellas no tenían la culpa si no podían ejercer el sagrado ministerio; cuanto se pedía a la Santa Sede presuponía una situación religiosa que estaba muy lejos de la realidad, porque en la España republicana la Iglesia seguía siendo perseguida, muchos sacerdotes y el obispo de Teruel estaban en la cárcel y el culto solo podía ejercerse clandestinamente y con mucho peligro. El Gobierno republicano no se preocupaba de la situación religiosa sino que trataba más bien de tener elementos para demostrar al mundo que no era verdad que en la España republicana se perseguía cruelmente a la Iglesia. Por ello, buscaba la reanudación de las relaciones diplomáticas con la Santa Sede. La presencia en la España republicana de un delegado de la Santa Sede habría servido de poco o de nada en caso de una victoria improbable de los republicanos. En cambio, habría sido muy dañina para los intereses de la Iglesia si el general Franco, como era de desear, conseguía la victoria completa. La gestiones que el cardenal Verdier había hecho había sido sin mandato alguno de la Santa Sede. Él había escogido a monseñor Fontenelle, sin que nadie le autorizara. Pero esto no había ido a Cataluña, aunque las autoridades le habían concedido el permiso.⁸⁶

El 31 de mayo de 1938, Irujo escribió a Torrent una carta, de la que el propio Torrent dijo «Creo no necesita glosa, ella sola se comenta». En efecto, el contenido era presuntuoso y un tanto ofensivo.

«Mi querido amigo:

Indiqué al Sr. Miravittles la conveniencia de facilitar a Vd. los medios precisos para que pueda editar el Boletín Eclesiástico o publicación similar. Era mi objeto el que pueda Vd. relacionarse con sus sacerdotes, dándoles alientos y situando estas relacio-

84. *Ibid.*, ff. 5-6.

85. *Ibid.*, f. 7.

86. Este es el resumen que de la carta a preparó la Secretaría de Estado (*Ibid.*, ff. 8-8v). Carta n.º. 2284/38 de Pacelli a Verdier, del 23 de junio de 1938 (*Ibid.*, ff. 9-11); primera minuta del 17 de junio (*Ibid.*, ff. 12-12v).

nes en plena normalidad. Para ello me apoyo, de modo singular, en el Sr. Ruiz Hebrard, funcionarios de aquel organismo, hombre magnífico y católico como Vd. Sabe.

Me gustaría mucho que Vd. aceptara la invitación y la aprovechara en bien de las almas y restauración de la paz entre los Ministros del culto.

El Cardenal Vidal y Barraquer me hace saber, por medio de su hermano, que existen sacerdotes y católicos detenidos en las prisiones por el hecho de serlo. Yo le contesté rogándole me envíe la relación de esos Srs. detenidos, sin otro delito que el ser sacerdotes, religiosos o simplemente católicos. Significaría ello una clara y grave trasgresión de los principios fundamentales en que se basan la gestión y la política del Gobierno; pero yo me atrevo a rogar a V. que tenga la bondad de decirme si sabe que existen aquellos sacerdotes o religiosos detenidos y quienes sean, en su caso, ya que resulta poco airoso que, existiendo aquí una organización eclesiástica, cuyo rector es Vd., a quien, por mi parte al menos, se han prestado todas las asistencias necesarias para realizar su misión, venga desde el Cardenal la noticia y el ruego de libertad para personas por las cuales tengo yo el mismo interés que aquél y que Vd.

La Asociación Femenina Confesional Vasca, encargada de los asuntos del culto y de mantener la capilla de los vascos establecida en la calle del Pino, cuenta ya con la capilla de San Severo, que le ha sido entregada por la Consejería de Cultura de la Generalidad, al objeto de poderla destinar al culto como capilla de los vascos.

Me dicen aquellas señoras que siguiendo mis indicaciones, han puesto el hecho en conocimiento de Vd. Me gustaría tener sus noticias sobre este asunto, que es de interés.

La capilla de San Severo no ha sido profanada. Actualmente habrá de utilizarse por medio de su puerta lateral, que da acceso a la capilla, entrando primero a las habitaciones que separan la sacristía y la capilla, ya que la puerta principal está colocada sobre unas obras que interceptan el paso directo a la misma. Junto a la capilla existen habitaciones privadas, reservadas para los sacerdotes que han de celebrar en ella.

Cuenta también la Asociación Confesional Vasca con la cesión de la Capilla de Pompeya y de la Iglesia de San Justo, la primera en poder del Ministerio de Hacienda y la segunda de la Generalidad. Su entrega será hecha uno de estos días. Claro es

que no habrán de ponerse en culto hasta que no lo haya sido, previamente, la de San Sebero (*sic*), y los hechos afirmen que se llena y que es necesario un nuevo templo.

Me apena que solo los vascos abran capillas. En tierra catalana yo hubiera esperado que los catalanes se preocuparan del tema como cosa propia. Existiendo, como existe, organización eclesiástica, me hubiera parecido más conveniente el que esa misma jerarquía ordenara la apertura de capillas privadas o semipúblicas y mejor aun de templos públicos. El Gobierno no tiene en ello ningún inconveniente. Es V. quien se opone. Sus razones tendrá, aunque yo, ciertamente, no comparto su criterio y lo he hecho saber así al Cardenal Arzobispo de Tarragona, al Cardenal Verdier y al Secretario de Estado del Vaticano, Cardenal Pacelli.

Agradeceré de todos modos tenga a bien dispensar cordial acogida a los deseos y aspiraciones de la Asociación Femenina Confesional Vasca, guiada de celo cristiano y de emoción religiosa magníficos y que cuenta con toda nuestra simpatía y asistencia.

Me gustaría que cesara, con relación a este tema, el rumor, que constantemente llega de sacerdotes de la capilla del Pino de que V. va a retirar las licencias a quienes oficien en la nueva capilla que los vascos abran. Ya antes recogí ese rumor. Me hice eco de un modo claro y categórico del mismo cerca de V. y le expuse mi molestia leal y profunda. Tampoco he ocultado el hecho a las autoridades eclesiásticas antes mencionadas. Pero ahora he vuelto a recoger el rumor. Lo he oído confirmado de labios de eclesiásticos. Estimaré mucho tenga a bien adoptar las medidas adecuadas para cortarlo, ya que he de presumir que V. no ha sido hoy, como antes me manifestó no haber sido, el autor de la frase que le atribuyen esos eclesiásticos.

En todo caso, sabe V. es su más afmo. amigo Manuel de Irujo». ⁸⁷

«Juzgando el contenido de la carta y antecedentes y previas prudentes consultas, dijo Torrent, le contesté con la lacónica cuya copia acompaño también»:

87. *Ibid.*, ff. 21.25.

«Barcelona, 4 de junio de 1938

Excmo. Sr. D. Manuel de Irujo, Ministro de la República

Muy señor mío: Ayer tarde recibí la suya fecha 31 mayo. En contestación a la misma debo manifestarle:

Primero: Desde noviembre de 1937 no me he comunicado con el Sr. Cardenal Vidal y Barraquer, por lo tanto sus indicaciones sobre presos y procesados no pueden obedecer como no obedecen a actuaciones mías cerca de su Emma.

En segundo lugar, pláceme manifestarle que cuando el Gobierno de la República juzgue oportuno tratar con la Autoridad Eclesiástica del restablecimiento del culto en esta diócesis, gustoso aceptaré el diálogo conveniente con los Srs. Ministros de Justicia y Gobernación a quienes compete entender en tan grave y delicado asunto, como gustoso acudí al requerimiento de V. cuando era el titular de Justicia y que tan amable estuvo conmigo en aquella ocasión.

Deseándole buenas Pascuas de Pentecostés se reitera de V. affmo. Servidor y capellán
José María Torrent».⁸⁸

Pacelli aprobó todo lo que Torrent había hecho,⁸⁹ y este le respondió el 9 de julio:

«Emmo. Sr.: recibidas sus muy gratas n°. 2957 y 2318/38 cuyo contenido agradezco, en especial la última, recibida providencialmente el mismo día en que se me comunicó que los vascos abrirían al culto la Iglesia de San Severo, el domingo día 10 del actual, habiendo cursado a este fin invitaciones a personas y entidades amigas.

La carta de su Emma., los conceptos de la misma, la especial Bendición de Su Santidad, todo ha sido para mi motivo de gran consuelo. Un nuevo favor, a más de la carta de S. Emma. He de

88. *Ibid.*, 26-26v.

89. Minuta de la carta n°. 2318/38 de Pacelli a Torrent, del 24 de junio de 1938: «Approvo quanto Ella ha operato, e prego Iddio perché sostenga tuttora V.S. e quanti sono fedeli sacerdote e buoni cristiani, nelle gravi sofferenze che devono sopportare e nelle prove che devono affrontare per compiere il proprio dovere verso Dio. L'Augusto Pontefice, al quale mi sono recato a premura di far conoscere quanto Ella mi scrive, mi incarica di comunicarLe il Suo paterno incoraggiamento e la Sua Apostolica Benedizione» (*Ibid.*, ff. 27-28).

agradecer a Dios, y es que, no conforme el Gobierno de la República con la actuación de los Vascos, dirigidos por el Sr. Irujo, respecto el restablecimiento del culto público, ayer fue suspendida por orden gubernativa la anunciada apertura de la Iglesia de San Severo. (Sigo hablando de otros asuntos de menor interés).

No se me concedió la solicitada visita al Sr. Obispo de Teruel, de quien recibí carta recientemente, lamentando el ayuno eucarístico de él y de sus compañeros. En mi contestación, por escrito y en forma disimulada, le he transmitido los Sentimientos Paternales de Su Santidad para él y demás sacerdotes que están con él.

La situación general en el orden religioso es semejante a la descrita en mi última. Actualmente están en la cárcel condenados a muerte el P. Mir,⁹⁰ del Instituto de Padres Misioneros del Inma-

90. El beato Jaime Mir Vime (Ciudadilla, Tarragona, dióc. Lérida, 21 diciembre 1889 -Tarragona, 22 julio 1936), hijo de Jaime y Filomena, fue bautizado el día de Navidad. Entrado en la provincia religiosa catalana de los Misioneros Hijos del Corazón Inmaculado de María (Claretianos), vistió el hábito el 24 de agosto de 1906 e hizo la profesión religiosa el 25 de agosto de 1907 en Cervera. Fue ordenado sacerdote el 18 de julio de 1915. En su familia religiosa fue profesor de teología en los colegios de Cervera, Solsona y Tarragona, así como en el seminario diocesano de esta última ciudad. Fue primer consultor en Solsona de 1925 a 1928 y segundo consultor de la casa de Tarragona de 1931 a 1936. Experto en sagrada escritura y patología, vivió consagrado a la vida espiritual y al estudio de la teología. La revolución le sorprendió en L'Espluga de Francolí, cuando daba ejercicios espirituales a la comunidad de religiosas carmelitas, que se vieron obligadas por los milicianos a abandonar su residencia en apenas cinco minutos. El padre Mir previendo el peligro, porque desde hacía algunos días los milicianos rodeaban y vigilaban la casa, había transportado el Santísimo a la casa del sacerdote Francisco Miquel, que vivía delante de la residencia, y en la cual dormía él durante los ejercicios. Transportó el Santísimo, vestido de sacerdote y pasando entre los milicianos que vigilaban. Durante los ejercicios espirituales nunca habló de la situación política; pero animó a las religiosas a vivir con los espíritus de los primeros cristianos en las catacumbas. Con el pretexto de llevarlo a Montblanc para conseguir un pase que le permitiera trasladarse a Tarragona, a casa del sacerdote Raimundo Bergadá, desapareció y no se supo más de él hasta que el 22 de julio apareció su cadáver en el Monte de la Oliva, cerca del cementerio de Tarragona. Al examinarlo se encontraron muchos objetos personales que fueron conservados en una dependencia del tribunal de Tarragona y después fueron entregadas a personas que posteriormente las hicieron llegar a disposición tribunal eclesiástico que inició el proceso de beatificación. Entre estos objetos había un calendario eclesiástico de su instituto perforado por algunos golpes de arma de fuego. Fue asesinado únicamente por odio a la fe, porque no aparece en la documentación testimonial alguna razón diversa. Cf. mi libro *Mártires del siglo XX en España* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2013, en prensa).

culado Corazón de María, y el H. Carlos Arezo, benedictino del Monasterio de Montserrat.

Nota consoladora, si sinceramente se cumple, es lo que acabo de leer en un periódico de hoy y que copio literalmente: «El Departamento de Justicia ha dispuesto en una Orden que publica ayer el Diario Oficial, que sean dadas las máximas facilidades para la recepción de auxilios espirituales de cualquier confesión religiosa, a los reclusos en los establecimientos que dependen de la Dirección General de Servicios Correccionales de la Generalitat de Catalunya». Tal disposición no afecta al Sr. Obispo de Teruel por ser preso militar en el Cuartel 19 de Julio».⁹¹

Siguieron los intentos del Gobierno republicano de restablecer relaciones con la Santa Sede propiciando un acercamiento a la misma a través de Francia,⁹² pero nada se consiguió.⁹³

Queda pues, bien documentado que si no se abrieron iglesias al culto público no fue porque lo prohibió el P. Torrent, sino porque las autoridades republicanas no concedieron jamás las mínimas garantías para que ello fuera posible. Torrent no hizo más que seguir las instrucciones que recibió de la Santa Sede, como he documentado ampliamente. Además, aunque no estuvo en contacto directo él sobre este asunto, el cardenal Vidal era del mismo sentir y lo dijo expresamente. Por dos veces declaró por escrito Torrent que no autorizaba el culto público y censuró la apertura de la capilla vasca, hecha por los

91. AAEESS, IV Período, *Spagna 923, fasc. 334, ff. 41-44*. Carta n.º. 2881/39 de Pacelli a Torrent, del 2 de agosto de 1938 (*Ibid.*, f. 45).

92. Apunte en francés del 7 de octubre de 1938 sobre las no relaciones diplomáticas con la República, con la siguiente nota autógrafa de Tardini: «14-X-38. Ripeto a voce al Consigliere dell'Ambasciata di Francia quanto gli ho già detto alcuni giorni fa. I rapporti diplomatici sono l'ultima cosa. Prima è necessario che ci sia la vera e totale libertà religiosa. Ora nella Catalogna questa libertà non c'è, per quanto la persecuzione sia attenuata» (*Ibid.*, f. 71).

93. Apunte del 22 de noviembre de 1938: «Notizia pubblicata da qualche giornale circa presunto ravvicinamento Santa Sede Governo Barcellona nonché nomina Visitatore Apostolico per Catalogna è priva fondamento. Pur essendo in questi ultimi mesi notevolmente diminuita sanguinosa persecuzione, situazione Chiesa nella zona repubblicana è tuttora penosissima, non essendovi che una sola piccola cappella aperta ai fedeli: quella dei Baschi a Barcellona. Notizie da Parigi segnalano che in quei circoli politici si ritiene situazione Governo Barcellona anche militarmente molto precaria: ciò spiegherebbe crescente campagna medesimo Governo per ottenere mediazione grandi Potenze nel conflitto spagnuolo» (*Ibid.*, f. 48).

políticos regalistas del Partido Nacionalista Vasco y, en parte, de la Unión Democrática de Cataluña, que se entrometieron en un asunto que no les competía y que el mismo cardenal Vidal también censuró. En aquellas circunstancias era impensable la reapertura de iglesias porque, después de la terrible persecución de los primeros meses, muchos sacerdotes, religiosos y católicos seguían encarcelados y no se podía creer que el orden público estaba asegurado; ciertamente se trataba de una maniobra propagandística de cara a la opinión internacional, que tanto la Santa Sede como las autoridades eclesiásticas legítimas desenmascararon. El mismo Jefe Superior de Policía de Barcelona le indicó a Torrent el día que salió de la cárcel «que no eran tiempos propicios para tratar de la abertura de iglesias como deseaba el Sr. Irujo».⁹⁴

La apertura de la capilla vasca, en realidad, fue un abuso de las autoridades políticas, porque se hizo sin el consentimiento de la autoridad eclesiástica del lugar, la única competente, ya que nada se puede hacer sin el permiso del Prelado correspondiente. Torrent la toleró, como toleró la iniciativa de la Asociación Femenina Confesional Vasca, de la que hablaba Irujo. «Una Asociación Vasca Femenina me *anunció* la apertura en Barcelona de la Iglesia Parroquial de los Santos Justo y Pastor, la de San Severo que pertenece a una comunidad de Presbíteros Beneficiados, vecina a la Catedral y la de Pompeya propia del convento de PP. Capuchinos en la Vía Diagonal, y finalmente la iglesia parroquial en el pueblo de Caldetas. Creí prudente no contestar ya que no se me pedía permiso ni consejo, era una sencilla comunicación».⁹⁵

A este propósito, es oportuno recordar que el problema de la libertad de cultos se lo planteó el Gobierno de la España republicana solamente cuando nació para ella la necesidad de encuadrarse en un ordenamiento jurídico que pudiera parecer democrático. Esta necesidad se explica por las repercusiones internacionales que tenía la guerra de España. El retorno a la libertad de cultos fue prometido en Ginebra en 1937 por el delegado del Gobierno, Álvarez del Vayo. Más tarde, tras la caída de Largo Caballero, el presidente Negrín prometió que a la Iglesia católica le serían reconocidos los mismos dere-

94. Carta de Torrent a Pacelli, del 7 de abril de 1938 (*Ibid.*, *Spagna 923, fasc. 333, ff. 89-89B*).

95. Carta de Torrent a Pacelli, del 11 de junio de 1938 (*Ibid.*, *ff. 17-20*).

chos que a todas las demás iglesias: «Garantizaremos la plena libertad de conciencia conforme a las exigencias profundas del espíritu español», dijo. A principios de agosto de 1937, el entonces ministro de Justicia, Manuel de Irujo, anunció la autorización del culto privado, sin embargo, según podía deducirse de una declaración del sacerdote republicano Leocadio Lobo, para ejercer dicho culto era necesaria una autorización ministerial en base a la cual podrían celebrar en privado todos los sacerdotes que no hubiesen atentado contra el régimen. Las declaraciones de Lobo fueron publicadas en el periódico comunista francés *L'Humanité*. La primera misa «en privado» fue celebrada en Valencia el 15 de agosto de 1937 en el comedor de la Delegación Vasca, transformado en capilla para aquella circunstancia. Después de la celebración, Irujo manifestó su esperanza de que «dentro de un mes las campanas vuelvan a sonar convocando a los fieles a los oficios sagrados». ⁹⁶ Misas «en privado» —estrictamente «en privado»— se celebraron siempre, tanto en Barcelona como en toda la España republicana, desde los primeros días de la revolución.

Pero la esperanza de Irujo nunca se realizó, porque la pretendida restauración del culto privado determinó la organización de un movimiento ateo de tal entidad que trató de impedir que la Iglesia «volviese a ser dueña de la supremacía social y política». Irujo presionó al Gobierno para que las iglesias fueran reabiertas. Pero el Gobierno, a pesar de su deseo de presentarse en Ginebra con el mayor número de realizaciones democráticas posibles, no aceptó la propuesta de Irujo para no enfrentarse con las masas combatientes, formadas en su mayor parte por marxistas ateos. Las cosas habían quedado en este punto porque el diputado vasco Jáuregui pidió en la reunión de las Cortes del 1 de febrero de 1938 el reconocimiento del derecho de culto católico en toda la España «legal».

ACTUACIÓN DE TORRENT

Torrent mantuvo, como he dicho, una intensa correspondencia epistolar con el cardenal Pacelli, que comenzó en junio de 1937 y terminó en diciembre de 1938. En sus cartas expuso la situación en que se en-

⁹⁶ Estas noticias fueron publicadas en el periódico *Libre Belgique*, de Bruselas, el 22 de febrero de 1938.

contraba, manifestó las dudas que se le presentaban para ejercicio de su ministerio y pidió instrucciones al respecto, que le fueron puntualmente dadas en respuesta a cada una de sus peticiones, y que ahora omito porque fueron muchas y muy variadas. Fueron, en general, escritos breves, limitados a asuntos muy concretos, evitando comentarios superfluos porque, como él mismo declaró un año más tarde:

«No habrá pasado desapercibido para S. Emma. que en mis informaciones a la Santa Sede he sido lacónico en los puntos tratados y he omitido otros, cuya omisión da el carácter de pobreza al trabajo informativo. Es debido Emmo. Sr. a la gran prudencia con que hoy debe manejarse la pluma. Es desgraciadamente cierto que existen actitudes muy molestas en el presente y de más o menos peligro para el futuro. Ello me obliga suplicar a S. Emma. que cuando las circunstancias lo permiten, en los comienzos de la paz, si es voluntad de Dios sobrevivamos a la tempestad, me facilite una entrevista con el Exmo. Sr. Nuncio de Su Santidad o con el Emmo. Sr. Cardenal Primado Dr. Gomá, quien a más de su autoridad y su mucha ciencia y virtud eclesiásticas, reúne conocimiento personal y directo del problema religioso en Catalunya».⁹⁷

En su primera misiva, sin fecha, pero de finales de junio de 1937, dijo:

«Me inquieta de un modo particular la suerte de los seminaristas. Respecto al clero, gracias a Dios, no me consta defección alguna, abundan los mártires y los ejemplos heroicos. Esta heroicidad de los sacerdotes es mayor por la muy grave situación económica de muchos de ellos. A la Paternidad a la que indignamente me dirijo, expongo el caso, pues su solución o alivio no puedo confiarlo a mejores manos».⁹⁸

El 26 de julio de 1937 escribió monseñor Pizzardo:

«Excmo e Ilmo. Sr: Con gran consuelo recibí su grata del 6 del actual, n.º. 2566/37 de su protocolo.

97. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 24 agosto 1938 (AAEESS, *Spagna 891*, fasc. 273, ff. 4-9, original mecanografiado).

98. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 24 agosto 1938 (AAEESS, *Spagna 891*, fasc. 273, ff. 4-9).

Le pido encarecidamente ante todo manifieste al Santo Padre en nombre del Clero, Pueblo fiel, que no es escaso gracias a la bondad divina, y propio nuestra gratitud filial por sus lágrimas, oraciones y especialísima bendición a favor de este país mártir de la fe, pues a las innumerables víctimas que han derramado su sangre por su catolicidad, debe sumarse el martirio incruento de los que viven aun dispuestos a todo antes que retroceder en su fe, y especialmente en su devoción, hoy más que nunca, a la Santa Sede Apostólica. No obstante esta nota de fidelidad temo por los flacos y por la juventud, si este estado de laicismo y persecución duran, por esto pido confiadamente a la Santidad de Pío XI, como Sumo Sacerdote no cese de levantar al Cielo sus brazos suplicantes a favor de la verdadera paz espiritual: Pax Christi in Regno Christi, en nuestra patria.

Gracias al celo del Sr. Cónsul de Suiza en Barcelona tan sincero como prudente y digno de todo elogio, me permito en la presente ser más explícito en el fondo y forma de lo que fui en mi primera.

El que suscribe Vicario general del Sr. Obispo de Barcelona, es de la congregación del Oratorio de esta ciudad, casi profano en cosas de curia a la vez que faltado de libros por la destrucción de todas las bibliotecas públicas y particulares de eclesiásticos. No tengo a mi disposición otros libros que un ejemplar del Derecho Canónico y un «*Summarium Theologiae Moralis*» del P. Arregui S.J.⁹⁹ Esto explica sea más molesto en mis escritos y preguntas. El M.R.P. Arcadio Larraona C.M.F.¹⁰⁰ Visitador Apostóli-

99. Antonio María Arregui (Pamplona 1868 - Barcelona 1942), moralista, profesor de Oña. Su célebre *Summarium* muy conocido por los sacerdotes, fue redactado por su discípulo Isacio Morán sobre los apuntes de sus clases (M. Zalba, I, 242).

100. Arcadio María Larraona, C.M.F., nacido en Oteiza de la Solana, Navarra, el 13 de noviembre de 1887, y muerto en Roma el 7 de mayo de 1973. El 2 de diciembre de 1902 ingresó en Vic, en la Congregación de los Misioneros Hijos del Inmaculado Corazón de María (Claretianos), fundada por san Antonio María de Claret, e hizo la profesión religiosa el 8 de diciembre de 1903. Ordenado de sacerdote en Zaragoza el 10 de junio de 1911, marchó a Roma donde se doctoró *in utroque iure* en el Ateneo de Sant'Apollinare. En 1916 trabajó con el claretiano Felipe Maroto en la preparación del Código de Derecho Canónico, promulgado el siguiente año por Benedicto XV. Restablecidas las facultades de Derecho Canónico y Civil en el mencionado ateneo en el curso 1919-1920, le fue encomendada la cátedra de Instituciones e Historia del Derecho Civil. Con su asistencia al capítulo general de la congregación claretiana, inaugurado en Vic en 1922, inició una etapa de importantes inter-

co de la Congregación del Oratorio puede informar a la Santa Sede acerca mi persona, si Ella lo juzga conveniente.

I. Me permito como dato informativo indicarle que en toda Cataluña no existe actualmente para el culto ni una iglesia ni una

venciones en el gobierno de dicha congregación, que se extendió hasta 1949. En el mencionado capítulo de 1922 se trató de adaptar las constituciones al nuevo Código de Derecho Canónico. En él, ayudado por otros capitulares preparó la ley particular de su congregación. Unos meses después se le encomendó la dirección de la revista *Commentarium pro Religiosis*, que había fundado con el padre Maroto en 1920. Desde 1929 colaboró cada vez más intensamente en diverso dicasterios de la curia romana sin abandonar su cátedra del «Apollinare». Fue consultor de las Congregaciones para la Iglesia Oriental y de Religiosos y miembro de la comisión pontificia para la codificación del Derecho de las Iglesias Orientales. En 1943 fue nombrado pro-secretario de la Congregación de Religiosos, en 1944 miembro del Consejo General de Propaganda Fide y en 1949 secretario de la Congregación de Religiosos. Desde este último cargo dio un impulso decisivo al movimiento de actualización de la vida religiosa, en los años anteriores al Vaticano II, que centró la atención de los congresos internacionales. También participó en la preparación de varios documentos pontificios, como la constitución apostólica *Provida Mater Ecclesia* (1947), sobre los institutos seculares, en la constitución *Sponsa Christi* (1950), que dio nuevas orientaciones a la vida contemplativa de las religiosas y en la constitución *Sedes Sapientiae* (1956), que trató de mejorar la formación de los religiosos. Promovió la creación de centros superiores en Roma, como *Regina Mundi* y *Mater Divinae Gratiae* para la formación cultural de las religiosas, y *Jesus Magister*, para religiosos laicos. Juan XXIII lo creó cardenal en el consistorio del 14 de diciembre de 1959. En 1960 fue nombrado penitenciario mayor y, dos años más tarde, prefecto de la Congregación de Ritos, cargo al que renunció en 1968. El 5 de abril de 1962 fue nombrado arzobispo titular de Diocesarea de Isauria y el 19 del mismo mes y año recibió la consagración episcopal en la Basílica Vaticana, de manos del beato Juan XXIII. Tomó parte activa en la preparación del Vaticano II y durante el concilio, trabajó en la elaboración de la constitución sobre la Sagrada Liturgia; intervino decisivamente en la preparación de la constitución dogmática sobre la Iglesia y cooperó plenamente a la renovación adaptada de la vida consagrada. Sus restos mortales reposan en la capilla de San José de la basílica del Corazón de María, en Piazza Euclide de Roma. Religioso de amplia y profunda formación jurídica y humanista, fue uno de los canonistas más insignes que tuvo la Curia Romana en su tiempo y uno de los principales ideadores de la reforma curial antes de que Juan XXIII convocara el Vaticano II. Pablo VI, que fue discípulo suyo en el Instituto de Sant' Apollinare, lo definió como ejemplo fiel de consagración a la Iglesia, cuando fue a visitarle al Colegio Claretianum de Roma, donde se hallaba enfermo y donde falleció. Publicó varias obras canónicas y además numerosos artículos sobre la vida religiosa, especialmente en la revista *Commentarium pro religiosis*, que publicó la relación de sus escritos: 39 (1960) 154-163; y le dedicó el *In memoriam*, 54 (1973) 97-99; y una breve biografía, escrita por I. B. FUERTES, *Emmus. Cardinalis A. M. L., CMF, ad Patrem rediit*: Ibid., 100-121.

capilla ni un oratorio siquiera privado. Son muchas las Iglesias parroquiales destruidas totalmente no solo por los incendios de los primeros días sino por mandato posterior de la autoridad civil o de los comités revolucionarios. El Santo Sacrificio se celebra únicamente en casas particulares y aun con mucha cautela pues es prácticamente perseguido el culto privado; ello motiva lo igualmente lamentable: que algunos sacerdotes no celebren para no comprometer la casa que caritativamente los aloje y que otros sean detenidos y encarcelados. No creo exagerada la afirmación de que la mayoría, la casi totalidad de sacerdotes no recen el Santo Oficio por carencia de breviario, supliéndolo con el rezo del Santo Rosario.

II. Mi Señor Obispo fue detenido en 1º de Diciembre de 1936, no por policía oficial sino por una patrulla revolucionaria y hasta el momento presente no ha sido posible comunicarse con él ni una sola vez. Dicen que vive aun, lo aseguran, mas en cárcel clandestina; no ha sido posible concretar dato alguno cierto. En el caso desgraciado de su fallecimiento no será posible la aplicación del canon 432 párrafos 1º y 2º del Código de Derecho Canónico, pues no existe ni Cabildo Catedral, ni Metropolitano ni Obispo alguno residente en toda la Provincia eclesiástica. Por este motivo pregunto a la Santa Sede: Si desgraciadamente he de recurrir a Ella, ínterin llegue la sustitución pertinente, puedo hacer uso válido y lícitamente de la jurisdicción eclesiástica de la que ahora estoy indignamente revestido?

III. Por la falta de libros indicada anteriormente le ruego Excmo. Sr. se digne remitirme copia de las interpretaciones auténticas el can. 1098 de fecha 25 Julio 1931 ya que en el «Summarium» Arregui solo constan las de 10 Noviembre de 1925. (Después habló de las facultades de los sacerdotes para confesar).

V. Indiqué en mi primera comunicación que me preocupaba la suerte de los seminaristas. Algunos de ellos han podido salir de Barcelona hallándose en Seminarios franceses o de la España libre. Me piden Letras Dimisorias para ordenarse, cosa que no me es lícito conceder sin mandato expreso del Sr. Obispo, mas como la comunicación con él no es posible, cómo debo conducirme?». ¹⁰¹

101. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 26 julio 1937 (AAEES, IV Período, *Spagna* 891, fasc. 271, ff. 30-36)

CARTAS DE TORRENT A PACELLI

De sus cartas entresaco algunos textos que se refieren a la persistencia de la persecución religiosa:

«D) No estando erigido en lugar alguno el Vía Crucis y destruidos o robados por los saqueos, hasta los pequeños crucifijos en muchas casas particulares, se pide una nueva forma de practicar tan piadoso ejercicio.

E) Por los motivos indicados en el párrafo anterior, son muchos los fieles que para el rezo del Rosario no pueden usar las «cuentas» acostumbradas e indulgenciadas. La piedad ingeniosa de algunos fieles y hasta de religiosos y sacerdotes, unos en la cárcel y otros en sus domicilios particulares, ha utilizado en sustitución de las «cuentas» tradicionales, cuentas de cordel con nudos, unas de cinco decenas, otras de una sola decena; se pregunta si en las presentes circunstancias son bendecibles e indulgenciables.

F) Para las visitas a Jesús Sacramentado, custodiado con permiso del Ordinario, en casas particulares como estímulo, se suplican algunas indulgencias, que sustituyan a las concedidas para la visita de las Cuarenta Horas,

G) Siendo muchos los fieles que ejercen heroicamente la caridad, quienes con sus limosnas, quienes con su actividad y esfuerzo personal, a favor de los detenidos en las cárceles, o refugiados en casas particulares o cuando no, sumidos en la miseria, postrado a los Pies de Su Santidad, humildemente imploro para ellos una gracia espiritual que les sea un consuelo y una recompensa».¹⁰²

«Continuando mis notas informativas debo manifestar:

a) Persiste la ignorancia más absoluta acerca de lo que ha sido del Sr. Obispo.

b) Conozco ya la existencia de Autoridad eclesiástica en la Archidiócesis de Tarragona y en las Diócesis de Vich, Gerona y Solsona. Con todas ellos sostengo fraternal correspondencia y les he remitido copia de lo decretado por la Santa Sede. Igual he hecho con la Archidiócesis de Valencia a petición de algunos sa-

102. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 2 septiembre 1937 (Ibid., *fasc.* 271, ff. 8-11).

cerdotes completamente desorientados; la persecución en ella ha sido puede más cruel que en Cataluña.¹⁰³

103. Se desconoce el número exacto de víctimas de la persecución religiosa en Valencia, porque faltan datos precisos sobre los seglares, aunque consta que fueron asesinados 372 hombres y jóvenes de A.C. y 97 mujeres de la misma asociación. Las cifras sobre sacerdotes y religiosos son más seguras, aunque existen ligeras discordancias de escasa entidad, que para nada afectan a los datos globales. Los sacerdotes seculares asesinados en Valencia fueron 350 sobre un total de 1.200, es decir, casi un tercio. En muchos pueblos se intentó aniquilar a todo el clero local, como en Alcoy, donde perecieron 14 sacerdotes; en Gandía y Onteniente 9; en Torrente 8; en Játiva y Carcagente 7; en Liria, Sueca, Algemesi y Alcira 6; en Oliva 5 y en Manises 4. Frecuentes fueron las ejecuciones de sacerdotes en grupo. Este aspecto masivo de las matanzas se interrumpió a principios de 1937, pero siguieron algunas ejecuciones individuales cada vez más esporádicas. Algunas comunidades religiosas contribuyeron a paliar los efectos negativos de la encarnizada persecución, como las Hermanitas de los Ancianos Desamparados, que acogieron a las religiosas encarceladas en su casa central, transformada en prisión y controlada por los republicanos, porque ellas mismas permanecieron al servicio de los ancianos. Los religiosos fueron arrancados de sus respectivos conventos y siguieron la misma suerte que el clero secular. Muchos de los asesinados no eran valencianos, sino que procedían de otras provincias y estaban destinados en las comunidades establecidas en la archidiócesis. Los datos sobre las víctimas de algunas órdenes ejecutadas en el ámbito valenciano son los siguientes: franciscanos 44; escolapios 37; capuchinos 26; jesuitas 23; 14 hospitalarios de San Juan de Dios, carmelitas 6 y salesianos 7. No es posible precisar el número de seglares, pero ciertamente debieron ser varios miles, si tenemos en cuenta que durante los primeros meses de la persecución ingresaron en el cementerio general de Valencia decenas de cadáveres al día, llegándose el 30 de septiembre a la cifra impresionante de 255, de los cuales sólo muy pocos eran sacerdotes o religiosos. La persecución no se limitó a los sacerdotes, a los frailes y a los seglares sino que se extendió también a las monjas y a las mujeres de Acción Católica. Este es un dato fundamental que refuerza la característica antirreligiosa de la persecución, ya que no fueron respetadas ni siquiera personas ancianas, consagradas al ejercicio de la caridad en los hospitales y a la enseñanza en colegios y escuelas. Las 37 carmelitas de la Caridad, que trabajaban en la Casa de la Misericordia de Valencia, fueron obligadas a abandonarla. Lo mismo les ocurrió a las nueve hermanas de la misma congregación, que ejercían su labor educativa y docente en el asilo de Cullera y fueron asesinadas en el mismo pueblo el 19 de agosto de 1936, mientras que doce religiosas de la comunidad de Valencia fueron ejecutadas en el Picadero de Paterna el 24 de noviembre del mismo año. En el mismo lugar, cinco días antes, habían sido inmoladas 17 Hermanas de la Doctrina Cristiana, de Mislata, con la superiora general al frente. Una de las víctimas tenía 86 años, otra 84, y la mayoría más de 60. Todas ellas fueron beatificadas por Juan Pablo II el 1º de octubre de 1995. El 9 de diciembre fueron sacrificadas en el fatídico Picadero cinco Hijas de la Caridad de Bétera, junto con una empleada de la casa. La misma suerte corrieron en diversos lugares de la archidiócesis otras hermanas de religión del asilo de San Eugenio y de la casa de Beneficencia de Valencia;

c) Nuestra situación sigue igual: raro el sacerdote o religioso a quien se le haya concedido la libertad no obstante ser decretada por los Tribunales; la persecución personal no reviste la violencia de tiempos anteriores, pero el culto privado debe ejercerse con las mismas precauciones; las movilizaciones militares afectan cada día a mayor número de sacerdotes, lo que limita notablemente los ministerios ya de siempre muy limitados; una gran mayoría de católicos prácticos y piadosos, desde el comienzo de la revolución no han podido oír Misa ni comulgar una sola vez, El problema de los refugiados ha aumentado la población de Barcelona ciudad tan notablemente, que no parece exagerado afirmar, que llegan a dos millones los vecinos con que cuenta actualmente nuestra capital.

d) Agradecería, si Su Eminencia juzga prudente remitirlo un ejemplar de la última Encíclica de Su Santidad¹⁰⁴ para que traducida, como pude hacerlo con la «Divini Redemptoris»,¹⁰⁵ sea su lectura instrucción y consuelo para algunos, ya que la prudencia, limitando la divulgación, impide sean muchos los favorecidos».¹⁰⁶

«II. El M.ltre. Sr. Vicario General de Solsona, Dr. D. Manuel Vilella Antich, enfermo de suma gravedad,¹⁰⁷ no siéndole posible comunicarse con su Obispo Excmo. e Ilmo. Dr. D. Valentin Comellas Santamaría, me ruega pida humildemente a esa Secretaria de Estado de S. S. comunique a su Prelado el estado en que se halla y la necesidad de nombrarle sucesor. Se atreva indicar para tal cargo entre los sacerdotes que actualmente residen en la Diócesis al Rdo. Dr. D. Ramón Espert que ha merecido siempre la confianza tanto del Sr. Obispo como del clero y pueblo fiel.

III. El clero de la diócesis de Lérida es el que cuenta con más víctimas de la revolución; parece son mucho más de la mitad los

cuatro capuchinas de clausura del monasterio de Agullent; cinco escolapias de Valencia; dos Hermanitas de los Ancianos Desamparados de Requena y dos agustinas descalzas de la misma población.

104. Se refiere a la encíclica *Ingravescentibus malis*, del 29 de septiembre de 1937, sobre el Santo Rosario (AAS 29, 1937, 373-380).

105. Encíclica del 19 de marzo de 1937, sobre el comunismo ateo (*Ibid.*, 65-107).

106. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 18 octubre 1937 (AAEES, IV Período, *Spagna 891, fasc. 271, Ibid.*, f. 65).

107. Con carta del 27 de diciembre de 1937, Torrent comunicó a Pacelli que este sacerdote había fallecido, y urgía el nombramiento de un sustituto (*Ibid.*, ff. 105-107).

que con su santo Obispo al frente, han dado su sangre con generosidad y edificación.¹⁰⁸

108. Salvio Huix Miralpeix nació en la casa solariega de Huix, de la parroquia de Santa Margarita de Vellors (Gerona) el 21 de diciembre de 1877; al cumplir los treinta años ingresó el oratorio de San Felipe Neri, de Vic, donde su fervor y competencia habían de llevarle más tarde a la dirección de la casa y de las obras apostólicas anejas a ella en calidad de prepósito. En 1927 fue nombrado obispo de Ibiza y en 1935 de Lérida. Estallada la revolución, se mantuvo a la expectativa los dos primeros días, agotando todos los recursos para seguir ejerciendo sus deberes pastorales. Las cosas, empero, iban de mal en peor, y el día 21 de julio se vio forzado a tomar una decisión. A la una y media de la tarde del martes 21 de julio, cuando ya las turbas habían comenzado a violentar las puertas del palacio episcopal, se decidió a salir de él, tras largas vacilaciones. Vacilaba, porque por salvar su vida nunca hubiera tomado él semejante resolución, ya que «su deber –decía– era no abandonar el puesto, en el cual estaba resuelto a morir». Pero la tomó por salvar la vida de sus familiares, todos los cuales hasta el último portero, se resistían a abandonarle, no obstante las reiteradas instancias suyas para que se pusiesen a salvo. Por el huerto salió de su residencia y se dirigió a la casa de unos parientes de los porteros, distante unos diez minutos, los cuales se la habían ofrecido aquella misma mañana. Pero el 23 conoció que su presencia llenaba de desazón al dueño, el cual le dijo con toda claridad que valía más que se marchase por el peligro en que los ponía a todos. Se marchó, efectivamente, a las nueve y media de la noche del 23. Cuando caminaba por la calle del Alcalde Costa, lindante con la Carretera de Madrid, pasó junto a un control instalado en las oficinas de la Sociedad Anónima Eléctrica del Cinca, en el que patrullaban guardias civiles y obreros. Su congénita fe en el orden y su confianza en la Guardia Civil le decidieron a entregarse a ellos en estos términos: «*Soy el obispo de la diócesis y me entrego a la caballerosidad de ustedes*». Superado el primer asombro, los más audaces entre los obreros presentes propusieron la ejecución inmediata del prisionero, aunque por fortuna los guardias hicieron valer su escasa autoridad y convencieron a todos de que sobre aquel «pez gordo» nada podía decidirse sin consultar a la Generalidad. Así lo hicieron en efecto, y poco después llegaba al control una escuadrilla de guardias de Asalto que se hacía cargo del detenido. Hacia las once y media de la noche llegó el obispo a la cárcel, vestido con un traje negro. Tomáronle las señas personales y fue inmediatamente conducido a una sala de la planta baja, que en tiempos normales había servido de capilla. Ya dentro de la cárcel manifestó que se había entregado por esta razón: «*Por esto me entregué: para estar con vosotros*. Su presencia constituía un faro de esperanza para los demás encarcelados, orando con ellos y llegando a impartir la absolución penitencial y la comunión eucarística. Por esto su celda era llamada la «capilla». Estuvo en la cárcel de Lérida hasta la noche del día 4 de agosto, cuando se lo llevaron con otros encarcelados, aparentemente para conducirlo a Barcelona, pero en realidad fue para fusilarle en el cementerio de la misma ciudad la noche entre el cuatro y el cinco de agosto. Beatificado el 13 de octubre de 2013. Cf. CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, P. N. 665. ILLERDEN. *Beatificationis seu declarationis martyri servi Dei Salvii Huix Miralpeix, Episcopi Illerdensis, in odium fidei, uti fertur, interfecti († 5.VIII.1936). Positio su-*

Hállanse sin Autoridad Eclesiástica, y algunos sacerdotes refugiados en Barcelona me ruegan proponga a la S.S. para administrar la Diócesis, ínterin Ella disponga lo que definitivamente juzgue mejor el Rdo. Dr. D. Luis Borres Perelló, Beneficiado de la Sta. Iglesia Catedral, Vice Rector y Profesor de Moral del Seminario Conciliar, y Director de le Academia de le Inmaculada, asociación católica masculina, la primera en fama y mérito en le Diócesis. Parece ser dicho Sr. el eclesiástico de más relieve que ha sobrevivido a le persecución cruenta.

IV. He podido comunicarme, gracias a Dios, con el M. Iltre. Sr. provisor de esta Diócesis de Barcelona Dr. D. Juan Serra Puig lo que aligera mi actuación en el gobierno de la misma

V. Se ha concedido ya la libertad a todos los presos gubernativos, quedando solo en les cárceles oficiales, los sacerdotes y religiosos que sufren condena, o procesados que esperen sentencia. Digo en las cárceles oficiales, pues desgraciadamente existen aun cárceles clandestinas. Continúa la falta absoluta de noticias y datos acerca el Sr. Obispo.

VI. La prolongación de la guerra civil y la libertad concedida a sacerdotes, religiosos y seglares, aludida en el párrafo anterior, hace que cada día sea más pavoroso el problema de socorrer la necesidad y la miseria que sufren le mayoría de los católicos. Son innumerables les familias que después de haber perdido sus mejores miembros asesinados por la revolución, se hallan en la suma indigencia.

Si fuera posible llegase a mis manos alguna limosna del extranjero, la Autoridad Eclesiástica podría ejercer le caridad, función tan propia de la misma, y no vería con pena y temor que sacerdotes y religiosos buscan el socorro de elementos políticos tolerados en la actualidad, y que por ley de agradecimiento, podría ello producir en nuestro amado clero desviación y hasta desobediencia».¹⁰⁹

per martyrio (Roma 1998); N. TIBAU DURÁN, *Apuntes biográficos del Excmo. y Rvdmo. P. Salvio Huix Miralpeix, C.O., obispo de Lérida* (Lérida 1948); M^a. E. GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, *o.c.*, 57-65; R. VIOLA GONZÁLEZ, *El martirio de una Iglesia. 1936-1939* (Lérida, 1981).

109. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona 26 noviembre 1937 (AAEESS, IV Período, *Spagna 891, fasc. 271, ff. 80-83*).

El Ministerio de Justicia difundió en la prensa a finales de noviembre de 1937 una nota según la cual los nacionalistas vascos refugiados en Barcelona pidieron que se abriese al culto una iglesia en la que pudiesen cumplir sus deberes religiosos. Desde que las provincias vascongadas quedaron bajo el control militar de los nacionales, el gobierno autónomo de Euzkadi se había instalado en la Ciudad Condal. Torrent, recibió al secretario particular de Irujo que deseaba conocer su opinión sobre dicha petición, que había sido difundida intencionadamente para crear un ambiente favorable. Una comisión de vascos, presidida por el jefe accidental del Gobierno autónomo, La Torre, intentó hablar con Torrent, pero éste se negó a recibirles con el pretexto de que un asunto tan delicado en aquellas circunstancias debía ser tratado por las máximas autoridades eclesiástica y civil. Por ello, el 28 de noviembre Irujo recibió al vicario general en su domicilio particular e insistió para que concediera cuanto los vascos pedían. En el largo coloquio mantenido con Torrent reconoció Irujo sus fracasos cuantas veces había intentado la mediación de los cardenales de París y de Tarragona así como del nuncio en Francia, pues no había conseguido respuesta alguna de la Santa Sede.

«I. Con autorización especial del Sr. Ministro de Defensa, el domingo 6 del actual visité al Sr. Obispo de Teruel Fr. Anselmo Polanco, que como preso militar e incomunicado se halla en el cuartel «19 de Julio» de esta Ciudad. No le es permitido celebrar la Santa Misa porque la celebración no fuera ocasión de protestas por la diversidad de ideologías, según carta contestación de dicho Sr. Ministro a la súplica que se le dirigió. El Venerable Prelado, a quién acompañan en la prisión su Vicario General y un Sr. Canónigo de Albarracín, me ruega, por si una carta suya dirigida a la Santa Sede no hubiere llegado a su destino, manifieste a S. E. que las circunstancias de su sede de Teruel no le permitieron constituir Autoridad Eclesiástica para el gobierno de la diócesis.

II. Con sorpresa y disgusto recibí de los vascos una carta que literalmente copio: «Euzkadi'ko Emakume Abertzale Batza «Gure Etxía». Pino 5 - Barcelona. Barcelona 3 de Marzo de 1938.- Ilmo. Sr. D. José María Torrent - Vicario General - Barcelona.- Ilustrísimo señor: tenemos el agrado de poner en conocimiento de S. I. que, a partir del domingo 13 de los corrientes, esta Asociación ampara la apertura de la Iglesia de la barriada del 6 de Octubre del pueblo Aguas Toses de Llobregat, habiendo comunicado el

hecho, a los fines estadísticos y de Orden Público procedentes, a los Srs. Ministro de Justicia y Director General de Seguridad. La primera Misa que se celebre en aquella Iglesia denominada a efectos legales les «Capilla de los Vascos», tendrá lugar a las 10 de la mañana del citado día. Atenta y respetuosamente le saluda. La Presidenta, Concepción de Azaola».

Obrando según los dictámenes de mi conciencia y conforme al parecer unánime del clero y pueblo, no puedo permitir el culto público cuya ausencia es tan lamentable. Si el Sr. Ministro de Defensa por motivos de orden y disciplina en una prisión militar niega la celebración a un Sr. Obispo, ¿cómo puedo yo cargar con la responsabilidad del culto a puerta abierta? Desde hace algunas semanas se ha intensificado de nuevo la detención de sacerdotes y seglares lo cual a la vez que constituye una atmósfera poco propicia para la exteriorización del culto, produce verdadero pánico entre los seglares».¹¹⁰

«I. El Sr. Irujo dejó el Ministerio de Justicia quedando Ministro de la República sin cartera en 11 de Diciembre. Su sucesor Sr. Ansó en su discurso de toma de posesión según la Prensa diaria dijo que a su juicio cuando se trate de defender a la República hay que pasar por encima del derecho. Afirmó que no siente fanatismos de ninguna clase, ni siquiera el fanatismo de la ley.

Posteriormente, el Sr. Irujo intentó de nuevo la abertura de alguna Iglesia al culto público; gracias a Dios, pude convencerle que desgraciadamente no había llegado aun la hora tan deseada por todos los buenos; los vascos que han dado ocasión a esas instancias del Sr. Irujo tienen en sus domicilios sociales el culto privado con numerosa asistencia relativamente a la que puede reunirse en los domicilios particulares de los demás católicos; en los momentos presentes no es posible hacer más según el unánime parecer de celosos sacerdotes y prudentes seglares.

El Sr. Obispo de Teruel está en Barcelona en calidad de preso, parece que la acusación mayor contra él es haber firmado la Carta Colectiva del Episcopado. Se lo comunico creyendo cumplir un deber y por si fuera posible sustituyese en el canje propuesto el Sr. Obispo de Barcelona, caso, moralmente cierto de que este no sea hallado».¹¹¹

110. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 10 marzo 1938 (Ibid., , fasc. 272, ff. 49-52).

111. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 1 febrero 1938 (Ibid., , ff. 23-26).

«Emmo.Sr. recibidas las de su Emma. de 4 y 19 marzo, así como por conducto particular recibí un socorro que en nombre de los favorecidos sic Agradezco a la caridad de la Santa Sede.

Es muy difícil en estos días comunicarme con Tarragona, no obstante no seré perezoso para que mi colega tarraconense reciba el nombramiento con que ha sido agraciado por S. Santidad.

Murió El Vicecónsul francés de esta ciudad, católico practicante y el Sr. Embajador de Francia ante el Gobierno, solicitó la busca de la Autoridad Eclesiástica para rezar las preces litúrgicas ante el cadáver, antes de su traslado a Francia. Me personé yo mismo a bordo del barco, donde tuvo lugar una sencilla ceremonia, vistiendo solo la estola negra sobre mi traje seglar.

Nada nuevo puedo añadir a mis últimas informaciones acerca de los Srs. Obispos de Barcelona y Teruel. Mi Sr. Obispo continúa siendo un desaparecido y en cuanto al Sr. Obispo de Teruel no me ha sido posible comunicarme de nuevo con él, ni recoger de tercera persona dato concreto alguno.

No se abrió al culto la iglesia de pueblo Aguas Tossas del Llobregat (antes S. Andrés de la Barca) como me habían anunciado los vascos por carta de la que remití copia a V.Emma».¹¹²

«Emmo.Sr. con profundo agradecimiento acuso recibo de su grata n. 1189/38 de su protocolo, así como de las cantidades que la caridad apostólica remite para los sacerdotes necesitados.

I. Vigilias de la fiesta onomástica de S. Santidad, dignese Emmo. Sr. manifestarle una vez más los afectos de filial cariño i (*sic*) sumisión de esta diócesis, con sus votos sinceros de que Dios conserve tan preciosa vida para bien de su Iglesia en estos tiempos tan combatida y por Pío XI tan sabia y sobrenaturalmente defendida.

II. La situación religiosa continúa siendo la misma indicada en mis últimas; de extrema delicadeza me obliga a actuar con una máxima prudencia.

Los condenados a muerte y cuya sentencia ha sido cumplida, gracias a Dios han recibido, creo que todos, el consuelo de la absolución sacramental, Santo Viático y Bendición Papa. Tratándose de hombres, ha sido fácil, por hallarse sacerdotes en todas

112. Carta de Torrent a Pacelli, del 7 de abril de 1938 (Ibid., *Spagna* 923, *fasc.* 333, *ff.* 89-89B).

las cárceles; para asistir a las dos mujeres que hasta la fecha han sido ejecutadas, yo mismo avisado por el Director General de Prisiones, pude personarme pocas horas antes en la cárcel. Ha sido ejecutado el P. salesiano D. Julio Junyer¹¹³ y actualmente están condenados a muerte un sacerdote y un seminarista.

Es consoladora la actividad ministerial de los sacerdotes presos; en una de las cárceles, supe que el Jueves Santo se administraron unas noventa comuniones; esto explica que algunos de ellos

113. Los salesianos martirizados en la España republicana fueron 90, a los que se añaden dos salesianas y cinco seglares cooperadores. La mayoría fueron asesinados por separado o en grupos reducidos en lugares, situaciones y fechas muy diferentes, a causa de la dispersión obligada en diversos domicilios muchas veces en grandes ciudades. La mayor parte murieron sin ningún juicio previo, pocos con uno de mero trámite, y sólo nos consta un juicio formal en el Tribunal de Espionaje y Alta Traición de Barcelona: en él fue condenado a muerte el sacerdote don Julio Junyer Padern el 23 de marzo de 1938, sentencia que se cumplió al ser fusilado en los fosos de Montjuic el 26 de abril de 1938. El beato Julio Junyer Padern (Vilamaniscla, Gerona, 31 octubre 1892 - Barcelona, 26 abril 1938) había realizado todos sus estudios en Campello (Alicante), y su trienio práctico en Baracaldo (Vizcaya). Hizo la profesión religiosa en la Congregación Salesiana en Carabanchel (Madrid) el 31 de julio de 1912 y recibió la ordenación sacerdotal en Orihuela (Alicante) el 11 de mayo de 1921. Era un maestro excelente; tenía metodología, conocimiento de las materias, y claridad de exposición. Era también un gran músico. Trabajó en Baracaldo y Gerona. Al arrear la persecución religiosa, salió de la casa de Gerona, a la que pertenecía, y se refugió en su pueblo, en casa de sus padres, creyéndose bastante seguro. Cuando la situación pareció mejorar volvió de nuevo a la capital de provincia. Para ganarse el sustento diario, se dedicaba a dar clase a muchachos. Aunque intentaron proporcionarle una ocupación mejor remunerada, no la aceptó por miedo al peligro de que conocieran su condición sacerdotal. A escondidas prestaba sus servicios sacerdotales allí donde fuere menester. Cooperaba también con Gaspar Mestre, ayudando a quienes deseaban pasar la frontera. Y resultó que fracasó una de aquellas expediciones, que llevaba una carta de recomendación de Julio para el obispo de Pamplona, el también salesiano don Marcelino Olaechea, futuro arzobispo de Valencia. Esa carta motivó la detención de Julio, su proceso y su martirio. Tres meses pasó en la Cárcel Modelo de Barcelona. Allí cambió su carácter apocado y tímido, transformándose en un hombre valeroso y enérgico. Animaba a todos, con la palabra y el ejemplo, sin hacerse ilusiones con las gestiones de los amigos que luchaban para conseguir su indulto. Él sólo quería dejar claro que moría por su condición de sacerdote y, aceptaba el martirio que le aguardaba en los fosos de Montjuic. Tras ser fusilado el 26 de abril de 1938, recibió el tiro de gracia y su cadáver quedó tendido sobre el césped. Sus restos se veneran en la parroquia María Auxiliadora, de Sarriá (Barcelona). Tenía 45 años. Fue beatificado por el beato Juan Pablo II en 11 de marzo de 2001. Cf. mi libro *Mártires del siglo XX en España* (Madrid, Bibliotecas de Autores Cristianos, 2013, en prensa).

den gracias a Dios de su estado actual por el bien que pueden hacer y hacen a sus compañeros de infortunio.

III. Continúa el silencio más absoluto respecto al venerable Prelado de Teruel como si dicho Sr. no existiera o no interesara; siento vivamente no poderlo ver, tanto para traerle el consuelo de Jesús Sacramentado como los Paternales Votos y Bendición de S. Santidad. Tengo incoada una gestión para visitarle, mas dudo el éxito.

Respecto a mi Prelado Dr. Irurita, según manifestación de un ex-jefe de patrullas a una religiosa, fue vilmente ejecutado al igual que su mayordomo y los dos hermanos Tort en cuya casa estaba alojado. Evidentemente, Emmo Sr., que no es de absoluto crédito tal versión; que la verdad, sin velos de duda, no será fácil averla (*sic*) hasta restablecida la paz, pero de las innumerables versiones que han llegado y llegan todos los días a mis oídos sobre la suerte de mi Sr. Obispo, la que dejo apuntada, es la que creo se ajusta más a la verdad. Si es cierto, dichoso él y dichosa la diócesis por contar con un obispo mártir.

IV. Adjunto gustoso las cartas que dirigidas a S. Santidad y a S. Emma. me confía el Ilmo. Sr. Administrador Apostólico de Lérida y Vicario General de Tarragona.

Al despedirme de S. Emma. me es grato testimoniarle mi personal gratitud por el consuelo que sus cartas llenas de bondad paternal proporcionan a mi espíritu; permítame me encomiende muy encarecidamente a sus sacrificio y oraciones de su Emma devoto servidor q.b.r.s.s.p. ».¹¹⁴

«II. Después de inútiles investigaciones para conocer el estado y circunstancias del Sr. Obispo de Teruel, con fecha 31 mayo, recibí carta suya, única que me ha escrito desde su prisión. Me pide, si es posible, una segunda visita para poder recibir a Jesús

114. Carta de Torrent a Pacelli, del 9 de mayo de 1938 (AAEES, IV Periodo, *Spagna* 923, fasc. 333 ff. 107-110). Con la carta n°. 2057/38 Pacelli respondió a Torrent el 3 de junio de 1938 (*Ibid.*, f. 112-112v; otra minuta de la misma carta, f. 113), le da las gracias por las noticias que le había comunicado y le dijo: «Particolarmente penose sono tornate al Santo Padre le triste notizie concernenti il Clero in generale ed in particolare gli Ecc.mi Vescovi di Teruel e di Barcellona. È tuttavia di grande consolazione al Suo cuore paterno il sapere che anche in mezzo a tante difficoltà e tribolazioni codesti cari sacerdoti con uno zelo veramente encomiabile si prodigano nell'assistenza spirituale dei fedeli».

Sacramentado. Fracasadas las gestiones de algunos intermediarios, yo mismo he solicitado por escrito el necesario permiso; dudo del éxito.

III. En la madrugada del 27 de mayo fue cumplida la sentencia de muerte contra el sacerdote José Masip y diez y seis seglares. La tarde anterior visité al citado sacerdote, cuya disposición de ánimo fue para mí muy consolador y edificante. El mismo celebró la Santa Misa pocas horas antes de la ejecución, viaticando con sus propias manos a sus compañeros, todos de la misma ideología menos uno que fue condenado por ladrón y homicida, y que ante el espectáculo tan apologético que presenciaron sus ojos, rindióse a la gracia como otro Dimas, recibió los Sanitos Sacramentos y murió con la jaculatoria «Jesús misericordia» en sus labios.

IV. Continúa la detención y procesamiento de muchas personas de carácter derechista; actualmente no se aduce el motivo religiosos para justificar la detención, pero sí que son muchos los sacerdotes y seglares que sin razón y causa que se conozca o adivine sufren los rigores de la justicia humana. Varios jueces, entre ellos el juez especial para instruir la causa del Sr. Obispo de Teruel y compañeros, son también actualmente procesados.¹¹⁵

«V. Hace pocos días visité la Catedral y Palacio Episcopal. En uno de los últimos bombardeos estalló una bomba en la bóveda de la nave derecha muy cerca del Coro; el boquete abierto por la explosión es relativamente pequeño, han sufrido desperfectos de consideración tres o cuatro sillas del Coro, así como los ventanales próximos al lugar de la explosión y la casi totalidad de las vidrieras del Templo. Omito por prudencia otros informes sobre nuestra Catedral esperando mejores tiempos para comunicarlos.

VI. Poco ha cambiado el estado general religioso desde mi última. Las 64 ejecuciones de pena capital que tuvieron lugar en la semana del 7 al 14 del presente mes, fueron muy edificantes por el espíritu cristiano, de verdadero mártir de las víctimas. Sin que ello signifique disminución de mérito y virtud en los demás, merece citarse el joven Ignacio Trías Bertrán de 19 años,¹¹⁶ pre-

115. Carta de Torrent a Pacelli, del 11 de junio de 1938 (AAEISS, IV Periodo, *Spagna* 923, fasc. 334, ff. 17-20).

116. Prefecto de la congregación de la Anunciación y San Juan Berchmans, fusilado el 11 de agosto de 1938 en los Fosos de Santa Elena, del Castillo de Montjuic. A la entrada de este lugar, los milicianos republicanos colocaron un cartel que decía «En este lugar se hace justicia». Aquí fueron ejecutadas centenares de personas.

fecto de la Congregación Menor de los Padres Jesuitas, autor y alma de los que hoy están trabajando a favor de los pobres, especialmente sacerdotes, algunos jóvenes que sin pertenecer a ningún partido político, devotamente sujetos a la autoridad Eclesiástica, hacen verdadera y meritoria acción católica.

VII. Si por nuestros pecados, el estado actual no se liquida antes del invierno, la miseria hoy ya extraordinaria, será absoluta. Los socorros recibidos de la bondad de la Santa Sede constituyen un alivio para el clero necesitado, pero queda el pueblo, que en grandes ciudades como Barcelona de unos dos millones de habitantes, ofrece abundantes casos de verdadera indigencia, hasta en muchas familias antes de los sucesos de posición económica desahogada. Sería posible y prudente hacer una llamada a los católicos de países como por ejemplo Estados Unidos, Inglaterra, etc. pidiéndoles su ayuda material, tratando ellos mismos con la Cruz Roja o Cuerpo Consular del envío y distribución de lo remitido, para que la legalidad de esto último es difícilísimo en los momentos presentes?

Es desgraciadamente cierto que existen actitudes muy molestas en el presente y de más o menos peligro para el futuro. Ello me obliga suplicar a S. Emma. que cuando las circunstancias lo permiten, en los comienzos de la paz, si es voluntad de Dios sobrevivamos a la tempestad, me facilite una entrevista con el Exmo. Sr. Nuncio de Su Santidad o con el Exmo. Sr. Cardenal Primado Dr. Gomá, quién a más de su autoridad y su mucha ciencia y virtud eclesiásticas, reúne conocimiento personal y directo del problema religioso en Catalunya». ¹¹⁷

«No puedo dar a Su Emma. noticias más satisfactorias de las contenidas en mis últimas.

Continúan siendo muchos los sacerdotes y religiosos detenidos en cárceles oficiales, extraoficiales y en campos de trabajo.

La blasfemia se multiplica así como aumenta la relajación de costumbres, y a la miseria espiritual se suma la material cada día en proporción más espantosa.

Un dato consolador. He logrado g.a D. que los condenados a muerte, que ocupan un departamento aparte en la Cárcel Modelo, cuya dirección pertenece a la Consejería de Justicia de de le

117. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 24 agosto 1938 (Ibid., *Spagna 891*, fasc. 271, ff. 4-9).

Generalitat de Catalunya, y que actualmente pasan de cien, sean visitados semanalmente por dos sacerdotes nombrados por mi.

Las cárceles pertenecientes al Gobierno Central no me es fácil controlarlas. Este es el único bien espiritual que se hace oficialmente. Toda otra asistencia a enfermos en Hospitales y Asilos se hace con prudencia y disimulo.

La situación religiosa no ha cambiado, y temo mucho por los numerosos sacerdotes y religiosos que están movilizados; temo que en su mayoría no volverán».¹¹⁸

«Poco puedo añadir a los manifestado en mis dos últimas. El venerable Sr. Obispo de Teruel, continúa en el mismo Cuartel-Cárcel como preso incomunicado. Le acompañan en la misma celda y también incomunicados como el Pelado, su Vicario General, D. Felipe Ripoll Ribalta y el canónigo de Albarracín, D. Javier García Blasco. El Sr. Rector del Colegio Español en Roma. D. Buenaventura Pujol, que actualmente trabaja en las oficinas de la Cruz Roja internacional en Barcelona, me comunica que se ha pedido el canje del Sr. Obispo, mas en la lista presentada por el Gobierno de Burgos no se hace mención de los dos compañeros del Excmo. Sr. Polanco. Creo sería muy doloroso a este prelado, que se le concediera a él y no a los que desde el primer momento le han acompañado en el infortunio.

No ha habido cambio alguno notable en este lapso de tiempo. El Gobierno de la República no ha dado paso alguno de acercamiento a la Autoridad Eclesiástica. El Gobierno vasco y un partido político, formado por muy pocos católicos simpatizantes más o menos con lo existente, continúan intentando la apertura de iglesias y aproximaciones, que, unánimemente el clero y pueblo fiel repugnan como repugna a mi conciencia.

El Gobernador Civil de Valencia ha publicado una carta abierta dirigida a un supuesto sacerdote católico y de ella es el siguiente párrafo: «la solicitud de permiso que necesariamente habrá de firmar el sacerdote que haya de officiar, éste hará constar de un modo concluyente y explícito que está en desacuerdo con la carta colectiva de los Obispos españoles y que condena la complicidad de la Iglesia, en la zona facciosa con la rebelión militar».

Aunque confío mucho en la ortodoxia del clero actual, cuya

118. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 9 septiembre 1938 (*Ibid. fasc. 273, ff. 18-21*).

conducta en general es muy edificante, ruego a Dios no se ponga en práctica tal propósito». ¹¹⁹

LAS CARTAS DEL CARDENAL VIDAL Y BARRAQUER A FRANCO, NEGRÍN Y MUSSOLINI

El cardenal Vidal propuso la mediación de la Santa Sede para acabar la guerra de España en carta confidencial del 7 de octubre de 1938, que hizo llegar en sobre cerrado al cardenal Pacelli, a través del procurador general de los Cartujos, el 11 de octubre de 1938. Antes de que el papa Pío XI viera la carta, Pacelli dejó un apunte autógrafo en el que se lee: «*Da riferire al S. Padre. Mi sembra però una proposta di difficile attuazione*». En el margen superior derecho de la carta Mons. Tardini dejó, por su parte, otro apunte: «*Ex audientia Ss.mi: Non expedire. Al più protrebbe lui direttamente tentare*».

El arzobispo de Tarragona afirmaba en su carta que después de 26 meses de lucha fratricida la inmensa mayoría de los españoles de una y otra zona deseaban la paz. Los recientes acuerdos de Munich, habían puesto de manifiesto que con un arreglo, «fruto de la comprensión, de la transigencia y aun del sacrificio, se pueden conseguir más provechosos resultados que con la fuerza y con la violencia y evitarse desastres morales y materiales inevitables en toda guerra, por legítima que sea. Si el esfuerzo de las grandes potencias se ha movilizad, rivalizando todos en demostrar su interés y en aceptar iniciativas, para evitar una guerra inminente y horrorosa, habiéndolo conseguido, ¿no sería posible y procedente extender tamaña acción benéfica y humanitaria a extinguir la hoguera de tanto tiempo encendida en el suelo de nuestra infortunada Patria? Un arreglo discreto podría desterrar del mismo las ideologías por igual exóticas del comunismo y anarquismo ateos y del racismo neopagano».

Según el cardenal Vidal, estaban enfrentados dos ejércitos, cuya mutua destrucción iba a ser muy difícil, «mayormente si en hombres como en material no les faltan valiosas asistencias extranjeras. Entretanto van cayendo las mejores vidas en los frentes, son a millares los encarcelados y los que sufren horrores indecibles en la retaguardia,

119. Carta de Torrent a Pacelli, Barcelona, 1 diciembre 1938, (*Ibid.*, ff. 48-51).

las ruinas materiales aumentan a diario, está en pleno colapso la vida de la nación y horroriza pensar en el cúmulo de odios, venganzas y crímenes que se van encubando. El cuadro es desolador. Pensar en el exterminio total del adversario es un sueño, una falta de justicia y de caridad, y es contrario al bien público rechazar de la organización del Estado, sacrificándolo todo al malhadado partidismo político, a personas capacitadas de reconocida solvencia moral, cuando salta a la vista que tan faltos se está de valores humanos».

«Y ante esta perspectiva –se preguntaba– ¿no sería conveniente, aprovechando la euforia de los actuales momentos pacifistas, intentar un supremo esfuerzo para que los hombres de estado, que ya han entrado en contacto directo en la jornada histórica de Múnchen, extendieran su gesto pacificador a España? Está en su mano el poner fin a la guerra. Claro que no faltan dificultades, pero todas resultan pequeñas y fácilmente superables cuando se tienen en cuenta los grandes males causados por la guerra».

Y sugería, como posible solución, que «un llamamiento, una indicación personal y amorosa del Vicario de Jesucristo a favor de la paz en España podría tener un eco formidable en ambas zonas y en todo el mundo, amortiguar los odios encendidos allí contra el Clero y la Religión y recobrar para la Iglesia la bandera de la concordia y de esta pacificación, aun ante los que viven apartados y son hostiles a la misma. La Iglesia, la gran mártir, la sacrificada, sería la que por mediación del Gran Pontífice, se interpondría entre sus hijos, pródigos muchos de ellos, para alcanzar la paz y el bien de todos».¹²⁰

Pacelli respondió al cardenal Vidal el 31 de octubre diciéndole que el Papa había leído con el mayor interés su carta y que agradecía los sentimientos de adhesión hacia su persona, pero lamentaba no poder acceder a su propuesta porque en las circunstancias del momento sería muy difícil de ejecutar; sin embargo, el Papa no era contrario a que el mismo cardenal, si lo estimaba oportuno, hiciera él mismo directamente un paso en el sentido propuesto.¹²¹

120. La carta está en el apéndice de este artículo.

121. «Per ciò che riguarda tuttavia la proposta da Lei avanzata, benché a malincuore il Santo Padre è d'avviso che nelle attuali circostanze la cosa sia di difficile attuazione, ma se ciò non ostante l'Eminenza Vostra stimasse opportuno fare Ella stessa direttamente [qualche passo, *tachado en la minuta*] un tentativo in proposito, la Santità Sua no avrebbe nulla da eccepire» (Carta n° 3943/38 de Paceili a Vidal, 31 octubre 1938, AAEESS, IV Período, *Spagna 940, fasc. 347, fol. 58*).

En verdad, hay que decir, que ya en marzo de 1938, Vidal había escrito sendas cartas al jefe del Gobierno republicano, Juan Negrín, y a Franco pidiéndole, al primero que hiciera todos los esfuerzos posibles para «conseguir una paz rápida y duradera, que está en los votos de todo el ambiente internacional. Ella exigirá el esfuerzo y la colaboración de todas las regiones y de todos los españoles de buena voluntad, unidos por la práctica de la justicia social, y por un amor intenso que todo lo puede y supera». Al comienzo de dicha carta le recordó la tragedia de su diócesis y la suya personal:¹²²

122. Al estallar la revolución de 1936, Vidal conoció personalmente los horrores de la persecución republicana, de la que fue víctima sólo en sus primeros días. El 21 de julio de 1936 salió de su palacio arzobispal y fue trasladado a Poblet, donde fue detenido dos días más tarde por elementos de la FAI (Federación Anarquista Ibérica) y encarcelado en Montblanc, quedando encerrado «en un calabozo sin más muebles que dos jergones de paja y unos trozos de manta»; consiguió salvarse gracias a la intervención de las autoridades de la *Generalitat* y el 30 de julio se embarcó en Barcelona hacia Italia, acogido con todos los honores en el crucero de la marina italiana *Fiume*, por el cónsul Carlo Bossi y el almirante Goiran: después se estableció en la Certosa di Farneta, cerca de Lucca, de riguroso incógnito. Llegado a dicho lugar, «después de haber sido arrancado de las garras de la muerte y de haber pasado durante nueve días un verdadero calvario de sufrimientos que Dios me ha dado fortaleza para resistir con toda serenidad», mientras se recobraba un poco y se disponía a escribir una detallada relación de cuanto le había ocurrido para enviarla al cardenal Pacelli, se apresuró, con carta del 3 de agosto, a agradecerle las palabras del Papa, que le fueron transmitidas por el cónsul Bossi, y las demás noticias por él mismo comunicadas, que le conmovieron profundamente y confortaron poderosamente su espíritu, habiéndole proporcionado el más eficaz consuelo después del de Dios, «cuya proyección en todo momento pude experimentar de una manera casi sensible. Por ello aprovecho la primera ocasión que se me ofrece para rendir al Santo Padre el tributo más fervoroso de mi sincero reconocimiento». Hubiera sido su deseo al salir de España, haberse dirigido a la Ciudad Eterna para presentarse seguidamente al Romano Pontífice, pero en atención a circunstancias especiales que, según el Cónsul, exigían que permaneciera por una temporada ignorando en España su panadero le pidió que eligiera una casa religiosa donde pudiera hacer vida retirada para evitar que la prensa se ocupase de su salida. Por la buena amistad que le unía a los cartujos, decidió establecerse en ella de riguroso incógnito, recibiendo toda la correspondencia bajo sobre exterior a nombre del P. Prior. «Son muy confusas —dijo— las noticias que tengo sobre la situación de España, donde se está en plena guerra civil, cuyos horrores no falta quien afirme que superan los de la Revolución francesa. Iglesias incendiadas, sacerdotes encarcelados y asesinados, Obispos perseguidos, etc., todo hace prever que los daños inferidos a la Religión serán gravísimos. Yo estoy totalmente incomunicado y sólo conozco las informaciones que publica la prensa y no puedo por tanto apreciar la verdadera situación de los dos bandos contendientes. ¡Que Dios nos asista y salve a España!» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca,

«Fueron asesinados mi amadísimo Obispo Auxiliar,¹²³ más de cien sacerdotes de mi Diócesis y muchos religiosos y seglares dignísimos, incendiados o profanados la mayor parte de templos y conventos, secuestrados todos los bienes pertenecientes a la Iglesia y cometidos sacrilegios y excesos que han llenado de horror al mundo civilizado.¹²⁴ Yo mismo, a pesar de haber permanecido siempre alejado de todo partidismo político, de haberme acercado a las autoridades constituidas para tratar con ellas los asuntos relacionados con la Iglesia y con el bien público, y de haber hecho cuanto he podido a favor de las clases menesterosas y de los obreros que acudían a mí en demanda de intercesión e influencia cuando se hallaban procesados o encarcelados, me he visto arrestado, tratado como un criminal, conducido con mi Secretario al suplicio y arrancado de la muerte por una especial provi-

3 agosto 1936: *Arxiu de l'Església catalana durante la guerra civil. 1. Juliol-desembre de 1936*. Hilari Ragner i Suñer (ed.). (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2003), pp. 3-4. La relación sobre su liberación está *Ibid.*, 50-64).

123. Antes de embarcarse para Italia, el cardenal hizo lo posible por liberar a su obispo auxiliar, Manuel Borrás Ferré, pero todos sus esfuerzos resultaron vanos; el obispo siguió detenido en Montblanc^o y fue fusilado el 12 de agosto, «aun cuando le dijeron al cardenal que nada contra él existía y que su detención era para la seguridad personal del mismo». De la muerte del auxiliar tuvo noticia el cardenal días más tarde, y supo que había «sido asesinado por anarquistas quienes se ensañaron bárbaramente en su cadáver quemándolo» (Carta de Vidal a Pacelli, 2 septiembre 1936: *ib.*, 79 Cf. también M.M^a. FUENTES GASSÓ - F. ROIG QUERAL, *Manuel Borrás i Ferré: una vida al servei de l'Església*, La Canonja (Tarragona) 2004. El obispo fue beatificado el 13 de octubre de 2013 junto con otros compañeros, agrupados en una causa que comprende un total de 147 mártires divididos del siguiente modo: 1 obispo (Manuel Borrás, auxiliar de Tarragona), 66 sacerdotes diocesanos, 2 seminaristas diocesanos, 7 carmelitas descalzos, 20 benedictinos de Montserrat, 1 capuchino, 7 claretianos, 39 Hermanos de las Escuelas Cristinas y 4 Hermanos terciarios carmelitas de la Instrucción. Cf. CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM. Prot. N. 917. Tarraconen. *Beatificationis seu declarationis martyrii servorum Dei Emmanuelis Borrás Ferré episcopus auxiliaris Tarraconensis necnon Agapiti Modesti ex Instituto Fratrum Scholarum Christianarum et CXLV sociorum in odium fidei, uti fertur, interfectorum* († 1936-1939). *Positio super martirio* (Roma 2000).

124. Al igual que en el resto de la España republicana, la persecución religiosa se centró en el territorio de la archidiócesis tarraconense en los miembros, edificios y bienes de la Iglesia Católica. El 21 de julio de 1936, el cardenal-arzobispo de Tarragona, Dr. Francisco de Asís Vidal y Barraquer, intentó infructuosamente que las autoridades republicanas evitaran la efusión de sangre, el pillaje y los incendios del primer momento. Ante la impotencia, expresada por las autoridades de evitar tales

dencia de Dios. Se me ha desposeído de cuanto tenía como particular y como Obispo, sin haber sido respetados los documentos

atropellos, el cardenal, junto con su obispo auxiliar, Dr. Manuel Borrás Ferré y otros sacerdotes familiares suyos, se dirigió al monasterio de Poblet, situado dentro de los límites de la archidiócesis. Detenido días después por los anarquistas, su vida corrió verdadero peligro, pero finalmente fue encarcelado en la prisión de Montblanc. Gracias a la intervención personal del presidente de la Generalitat de Cataluña, Companys, pudo llegar, sano y salvo, a Barcelona. Posteriormente se trasladó a Italia refugiándose en la Certosa di Farneta, donde permaneció durante todo el período bélico. Su obispo auxiliar, Dr. Manuel Borrás, que había permanecido en Poblet con la intención de ejercer la autoridad diocesana, también fue prendido y posteriormente encarcelado en Montblanc. El cardenal Vidal intentó liberarlo, sin embargo, el día 12 de agosto de 1936 fue asesinado en el Coll de Lilla. Algunos sacerdotes diocesanos, especialmente aquellos que trabajaban en el mundo de la cultura, pudieron salir de Cataluña gracias a la intervención directa o indirecta de la Generalitat de Cataluña y se refugiaron en Italia, Francia y Alemania. Otros permanecieron ocultos en los mismos pueblos en que ejercían su ministerio pastoral, y los más pudieron ocultarse en otras poblaciones, después de una larga y penosa huida. Merece especial mención un grupo de unos cincuenta sacerdotes diocesanos que pudo esconderse en Barcelona donde pasaban más desapercibidos. Cuando tuvieron ocasión algunos se pasaron a la España nacional con la intención de escapar de la persecución.

A partir de julio de 1937, bajo la dirección del vicario general, Dr. Salvador Rial Lloberas, en la archidiócesis se estableció una verdadera iglesia clandestina. El trabajo abnegado y apostólico de muchos sacerdotes y religiosos permitió, aunque fuera de manera clandestina, dispersa y más o menos puntual, a bastantes fieles participar de algunos sacramentos, especialmente de la Eucaristía y la reconciliación, y mantener viva la llama de su fe. En octubre del mismo año en Barcelona se constituyó el Consultorio Bibliográfico por correspondencia que permitió a muchos sacerdotes diocesanos, y también a algunos de otras diócesis catalanas, obtener una ayuda económica para poder vivir dignamente. El cardenal Vidal se preocupó desde su exilio de enviar a su presbiterio la ayuda que necesitaba para sobrevivir, tanto en metálico como en forma de víveres, libros u objetos de culto.

Las detenciones masivas de los primeros días obligaron a utilizar como lugar de encarcelamiento los barcos anclados en el puerto de Tarragona: *Isla de Menorca*, *Cabo Cullera* y *Río Segre*. Muchos sacerdotes del arzobispado de Tarragona, después de ser detenidos *arbitrariamente* por el simple hecho de ser presbíteros, fueron encerrados en ellos. Allí vivían sometidos a pésimas condiciones higiénicas, médicas y alimenticias. La disciplina era durísima y sometida a la arbitrariedad de las decisiones de los carceleros. Esta situación empeoró cuando la dirección de los barcosprisión pasó de manos de la guardia civil a la de los milicianos anarquistas. Sin embargo, lo que provocaba más zozobra, miedo y ansiedad entre los prisioneros eran las reiteradas e indiscriminadas «sacas» que se llevaron a cabo regularmente entre los meses de agosto y noviembre. La lectura, generalmente durante la noche, de la lista de los nombres de aquellos que iban a ser sacrificados, por el simple hecho de

más íntimos y reservados pertenecientes al fuero de la conciencia y afectados por el más riguroso secreto profesional, contra todo

ser sacerdotes o religiosos, fue ocasión propicia para las confesiones de fe y aceptación personal del martirio. Otros sacerdotes fueron encarcelados en la prisión Modelo de Barcelona, en la cárcel provincial de Tarragona –castillo de Pilatos– y en algunas cárceles de los partidos judiciales de Reus, Montblanc o El Vendrell. En los barcos-prisión, en la cárcel Modelo de Barcelona, y, en menor medida, en las cárceles de partido los sacerdotes tuvieron la oportunidad de rezar, formarse académicamente y espiritualmente, y también de celebrar algunos actos de piedad e incluso la misma Eucaristía.

La tarde del día 21 de julio de 1936 fueron incendiados los templos y conventos de la ciudad de Reus. Fueron los primeros de una larga serie, pues los incendios y saqueos se sucedieron durante todo el mes de julio, y en algunos lugares en agosto. Prácticamente todas las iglesias, ermitas y capillas del arzobispado fueron incendiadas también, o bien, sus altares y ajuar litúrgico destruidos en el exterior. Un par de ellas incluso fueron demolidas hasta sus cimientos al considerar que eran símbolos mudos de un mundo oscuro que perecía y que, por lo tanto, ya no eran de ninguna utilidad. Posteriormente a la destrucción muchas iglesias fueron destinadas por los comités revolucionarios o los ayuntamientos de las distintas poblaciones a garajes, almacenes de frutos, establos, salones de baile, etc. Sin embargo, es de justicia reconocer el interés y las acciones concretar de la consejería de Cultura de la Generalitat de Cataluña, pasados de los primeros días de ira irracional, revolucionaria e iconoclasta, para salvar los objetos de arte que aún perduraban, preferentemente orfebrería y algunas imágenes singulares que los vecinos habían salvado de la destrucción, y los archivos parroquiales o monásticos. Merece una especial mención la catedral de Tarragona que fue salvada expresamente de la destrucción por la acción decidida de las autoridades republicanas. El deseo de convertirla en un museo de arte medieval conllevó sin embargo la destrucción de algunos de sus retablos barrocos. Las casas curales incautadas por los comités revolucionarios fueron utilizadas como locales de reunión de ayuntamientos, partidos o sindicatos. Conforme avanzaba la guerra se convirtieron preferentemente en lugar de asilo para los muchos refugiados que llegaban a Cataluña huyendo del avance de las tropas nacionales. En 1936 el territorio del arzobispado de Tarragona tenía una población de 210.000 habitantes. El servicio pastoral diocesano era atendido por 404 sacerdotes. Como consecuencia de la persecución religiosa fueron asesinados el obispo auxiliar y 132 sacerdotes, que residían en poblaciones del arzobispado, y 3 presbíteros más que ejercían su ministerio en la diócesis de Barcelona. El número total de muertes representaba el 32,92% del presbiterio diocesano. Cf. *Victimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939* (Tarragona, Imp. y Libr. Suc. de Torres & Virgili, s.a.), 318 pp. con fotografía de todos los sacerdotes. No consta el nombre del autor que es Juan Serra Vilaró; *Los monumentos arqueológicos y tesoro artístico de Tarragona y su provincia durante los años 1936-39* (Poblet, 1942); F. BASCO GRACIÀ, *Mártires del siglo XX. Arquebisbat de Tarragona* (Tarragona, Ed. Escua, 2009); J. MASSO I GARBALLIDO, *Patrimoni en perill. Notes sobre la salvaguarda dels béns culturals durant la guerra civil i la postguerra* (1936-1948) (Reus, 2004).

lo prescrito por la ley natural y positiva, contra las prácticas vigentes entre personas, aun de diferentes ideologías, que se precian de dignas y honestas, y sin el menor reparo al protocolo obligado a la alta Jerarquía de una Institución de derecho publico reconocida como tal por el Estado».

También en la carta a Franco recordó su tragedia personal y la de su familia diciendo que usaba un

«lenguaje que sale espontánea y modestamente del corazón de un Prelado que nada apetece en este mundo, fuera de la gloria de Dios, la salvación de España y el bien de sus atribulados fieles y sacerdotes a quienes recuerda siempre con el mayor cariño, cuyas angustias y sufrimientos son los suyos, a quienes debe el sacrificio de su bienestar, de sus gustos e inclinaciones naturales, de su trabajo y de su vida, para quienes ha de mendigar y por quienes aun ha de abstenerse de cualquier acto que pudiese causarles perjuicio o agravar sus penas y tribulaciones; de un Prelado que se ha visto despojado de todo, maltratado, encarcelado, en inminente peligro de muerte de cuyas garras lo arrancó una especial providencia de Dios; que llora la muerte de su carísimo Obispo auxiliar, la de más de cien de sus adictos colaboradores y amados hermanos en el sacerdocio y la de muchísimos religiosos y católicos rebosantes de fe y de caridad, esperanza y porvenir de la archidiócesis; de un Prelado cuyo hermano, enfermo de úlcera duodenal, ha visto incautados todos sus bienes y está en la miseria, habiendo sufrido más de 20 registros policíacos en Barcelona donde reside con sus ocho hijos, el mayor de los cuales, estudiante de Medicina, llevado del deseo de alistarse en el ejército a las órdenes de V.E., pasó el Pirineo, sirvió primero en Sanidad siguiendo los consejos de su padre, habiendo pasado luego espontáneamente y ocultándolo a los suyos a la sección de carros de asalto que operaba últimamente en el frente de Teruel, y últimamente ha pedido ingresar en Aviación militar, y el segundo de sus hijos, de 19 años, tiroteado y detenido al intentar pasar la frontera, libre ya de la cárcel, espera repetir con más éxito la aventura para seguir los pasos de su hermano mayor Francisco, no obstante el peligro de represalias a que queda expuesta su familia, y los dos hijos menores están también decididos a imitar en su día los ejemplos de sus hermanos; de un Prelado cuya restante familia tanto la que no ha podido salir de la zona roja, como la que reside

en la del mando de V.E., ha sufrido grandes trabajos y privaciones por haber sido fiel a su fe y a las tradiciones de sus mayores».

Además le dijo:

«No se me oculta que la guerra es la guerra y que tiene sus leyes y difíciles de evadir, pero tanto ella, por legítima que sea, como sus métodos y procedimiento revisten solamente la condición de medio indispensable para alcanzar un fin junto no asequible de otra manera. Esta peculiar característica implica una constante y esmerada atención sobre la situación interna y exterior al objeto de no prolongar la lucha más de lo necesario, o de proseguirla con los menores daños posibles, o aun de apelar a otro recurso que pueda conducir a la finalidad anhelada sin los horrores y ruinas inseparables de la guerra, si se estimase llegado el momento propicio para ello. Momento de gran transcendencia para la vida de un pueblo, perentorio y fugaz tal vez, que la Providencia depara para su bien. Con la mirada fija en Dios, en nuestra España y en nuestros hermanos, cabría tal vez preguntar si las presentes circunstancias marcan llegado este momento en nuestro caso. Nadie más indicado que V.E., con su claro talento, visión aguda y con los datos que posee, para apreciarlo».

Una tercera carta la escribió Vidal en octubre de 1938 al jefe del gobierno italiano, Mussolini, felicitándole por su decisiva intervención en favor de la paz en la reciente conferencia de Munich.¹²⁵

Con respecto a Franco, hay que decir que ya el 21 de febrero de

125. Las tres cartas están publicadas en el apéndice de este artículo. Las dos primeras no recibieron respuesta alguna. La de Mussolini fue contestada por el prefecto de Florencia, pero en ella no se habló de España ni se puso obstáculo alguno a los anhelos pacificadores: «Il Prefetto di Firenze, li 23 ottobre 1938-XVI. Eminenza, per incarico di S.E. il Ministro degli Affari Esteri, Conte Galeazzo Ciano, sono molto onorato di rendermi interprete dei ringraziamenti del DUCE per la felicitación che Vostra Eminenza si è compiaciuta inviarGli, per il Suo decisivo intervento in favore della Pace, in occasione dei recenti avvenimenti europei; espressioni che sono state molto gradite e vivamente apprezzate. Vi prego, Eminenza, di voler accogliere i sensi del mio personale deferente ossequio devotissimo (firma ilegible). A Sua Eminenza il Cardinale Francesco Vidal y Barraquer, Arcivescovo di Tarragona. Firenze (La Certosa)» (AAEESS, IV Período, *Spagna 909, fasc. 320, f. 77*).

1937, Vidal había manifestado su abierta simpatía por el general y el deseo de que ganara la guerra:

«...poniendo en práctica los sabios consejos de Vuestra Eminencia, he intentado hacer llegar reservadamente y de palabra al General Franco el testimonio de mi felicitación y simpatía y mis sinceros votos por el éxito de la buena causa. No sé si el Emmo. Sr. Cardenal Gomá, a quien hice el encargo, habrá tenido ya ocasión de cumplirlo. Pero si a Vuestra Eminencia le pareciera conveniente u oportuna una manifestación más clara y explícita, estoy dispuesto a ello. Yo de momento por la razones indicadas en la presente y en mis anteriores, que tienen aun todo su valor, no me inclino a avanzar más, a no ser que Vuestra Eminencia fuese de otro parecer, en cuyo caso mucho le agradecería se sirviera manifestármelo. Deseo vivamente que triunfe Franco, pero aun cuando vaya obteniendo ventajas, no se vé muy clara la actitud de ciertas grandes potencias que pueden influir decisivamente en la terminación de la guerra y en la forma de acabarla».¹²⁶

Pacelli se limitó a responderle que el Papa consideraba superflua una nueva manifestación, más clara y explícita, de simpatía a Franco.¹²⁷

Pero, contento con esta respuesta, siete meses más tarde, Vidal volvió a preguntarle a Pacelli

«si en vista de las presentes circunstancias, estima oportuno que yo haga alguna manifestación más explícita de simpatía al General Franco en carta confidencial. Como subsisten las mismas razones que anteriormente, o sea el temor de represalias, la falta de reserva, la mayor dificultad que posiblemente ello importaría para trabajar a favor de los sacerdotes y religiosos, el tener toda la Diócesis y Provincia Eclesiástica bajo el dominio de los rojos, y haber hecho ya llegar verbalmente, conforme me

126. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 21 febrero 1937 (*Ibid.*, *Spagna 893*, fasc. 281, ff. 35-37, original mecanografiada)

127. «A riguardo in fine della nuova manifestazione più chiara ed esplicita di simpatia che V.E. non sarebbe aliena di fare al Sig. Generale Franco, sembrerebb a Sua Santità che tale manifestazione sia superflua» (Carta n.º. 842/37 de Pacelli a Vidal, del 13 marzo 1937, *Ibid.*, ff. 50-52, minuta autógrafa de Sericano).

insinuó Vuestra Eminencia con tanta discreción, al Generalísimo la expresión de mis sentimientos, no he creído oportuno adelantar un paso. Quedo no obstante, gustosamente a disposición de la Santa Sede, cuyas sabias instrucciones seguiré literalmente».¹²⁸

Pacelli le dijo de, por parte de la Secretaría de Estado no existía dificultad alguna para que, conociendo su prudencia, hiciera lo que estimara oportuno.¹²⁹

EL CARDENAL VIDAL DESEÓ EL FUTURO DE ESPAÑA GOBERNADA POR FRANCO

El arzobispo de Tarragona no ocultó «las simpatías que me han merecido los propósitos y la recta intención del general Franco y la forma en que se las he manifestado ya verbalmente ya por tercera persona, ateniéndome a altísimos consejos, ya últimamente mediante carta que le dirigí».¹³⁰

Como prueba documental de esto es oportuno leer algunos textos suyos, muy reveladores de su sentir sobre la situación española:

«Me llegan noticias de que las Cancillerías desean activar la pacificación de España, en vista de los horrores de esta guerra y de los peligros de su prolongación. Pero, *hic labor*. Unas aspiran al predominio absoluto de los elementos que apoyan al General Franco, en particular de los falangistas, que se inspiran en el nacional-socialismo y no sienten simpatías por la Monarquía. Otras pretenden el reconocimiento de un gobierno de «Frente Popular»

128. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca 14 septiembre 1937 (*Ibid.*, *Spagna* 909, *fasc.* 317, *ff.* 80-82).

129. «Circa la convenienza de una Sua nuova manifestazione più esplicita di simpatia verso il generale Franco, da parte di questa Segreteria di Stato non vi sarebbe difficoltà che l'Eminenza Vostra faccia al riguardo quei passi che nella Sua nota prudenza stimerà opportuni. *En la minuta aparece tachada esta frase*: non poso che richiamare quanto, a tale proposito, ebbi a scrivere all'Eminenza Vostra in data 13 marzo u.s., N. 842/37, poiché le circostanze non sono su questo punto notevolmente mutate in senso favorevole all'utilità di un tale passo» (Minuta de la carta n. 4325/37, del 6 noviembre 1937, de Pacelli a Vidal, *Ibid.*, *ff.* 94-94v).

130. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta 21 marzo 1938 (*Ibid.*, *Spagna* 896, 299, *fasc.* 299, *ff.* 57-60)

aun con comunistas. Y unas terceras quisieran un frente único con exclusión de los extremistas de ambos lados, o sea, de los comunistas y anarco-sindicalistas y de los falangistas y aun de los requetés. Parece que esta última solución no disgustaría, a Inglaterra, la potencia que se halla hoy en mejores condiciones para trabajar por la paz y aun imponerla, en caso necesario.

No sería viable hoy en España, después de la presente guerra, un gobierno en el que participaran socialistas y sus afines, pues impedirían la sólida y verdadera reconstitución de España, el castigo de los instigadores y autores de tantos y tan horrendos crímenes contra todo lo más santo y sagrado y prepararían el terreno para una nueva revolución marxista.

Tal vez de momento no sería oportuna una restauración monárquica, pues el nuevo gobierno habría, de ser riguroso, justiciero y debería actuar, al principio, dictatorialmente, lo que restaría simpatías al Rey y no le granjearía la estima de las masas ni de las naciones guiadas por las llamadas ideologías democráticas.

Un gobierno nombrado por Franco, conservando éste la función de director y moderador, de carácter transitorio y pacificador, formado por elementos militares y civiles ponderados, enérgico y prudente, sin dejarse llevar por extremismos peligrosos, parecería el más indicado y quizás el que suscitaría menos recelos, si presidiera el acierto en la designación de sus componentes. Ello requeriría una presión fuerte y una vigilancia, constante de las naciones mediadoras hasta haber logrado desarmar al pueblo y sobre todo expulsar del país a los criminales de todas las naciones que han afluído en España, atraídos por el afán de lucro o por la sed de odios y venganzas.

Cabría mayor o menor transigencia en la fórmula de arreglo según fuesen las fuerzas con que contara Franco y las de sus contrarios, pues la prolongación de la lucha, además de los peligros de orden internacional, entraña la desmoralización propia de todas las guerras, la descristianización de los pueblos, la matanza y persecución de los buenos y la desaparición de toda señal de culto y de religión en la zona roja».¹³¹

131. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 23 abril 1937 (AAEES, IV Período, *Spagna*, 909, fasc. 316, ff. 62-66).

«Aun cuando el General Franco haya obtenido ventajas en la región de Vizcaya y conquiste Bilbao y otras ciudades, vistas las cosas humanamente, la guerra de España con sus consiguientes calamidades ha de durar mucho tiempo; tiene en ello marcadísimo interés Rusia con las potencias por ella influenciadas. *La táctica comunista es siempre la misma en todos los órdenes*. Así como en el orden interior de cada nación promueve huelgas, revueltas y conflictos sociales y retarda el arreglo de los mismos, en el internacional provoca las guerras y las prolonga con el fin de tener constantemente encendida una hoguera. que pueda propagar el incendio a otras naciones. Sabe muy bien que las epidemias mortales, como las fisiológicas, son también muy contagiosas y por esto le conviene mantener vivo el foco de infección y conservar toda su virulencia al microbio comunista y revolucionario.

Por ello indicaba a Vuestra Eminencia en mi anterior los peligros que entraña la prolongación de la guerra y la conveniencia de poner fin a ella por medio de un arreglo o intervención mesurada y prudente. No podría prescindirse de Franco y Mola, que parecen los factores más ponderados y, si debiera recurrirse a otra persona, necesitaría contar con ellos como elementos imprescindibles. Puesto el gobierno en manos fuertes, se podría reorganizar el ejército, la guardia civil, la policía, y castigar a los culpables de tantos crímenes y tener a raya a los comunistas y anarquistas con medidas preventivas y represivas y establecer las bases del nuevo Estado. El pronóstico, hoy por hoy, no puede ser muy lisonjero: angustias y sufrimientos para el presente, temores e incertidumbres para el porvenir. Quiera el Señor escuchar las súplicas de tantas almas santas, avaladas por la intercesión de nuestros mártires y concedernos pronto la anhelada paz y tranquilidad».¹³²

«Desgraciadamente la terrible guerra española con todos sus horrores y daños incontables y los peligros que encierra se va prolongando. *Rusia y los comunistas tienen interés en ello*, manifiesto interés, y con habilidad y táctica procuran que venga el conflicto mundial, del cual esperan gran provecho para su causa. Cada día se ve más clara la conveniencia de una paz verdaderamente cristiana, sin los extremismos condenados por el Papa en

132. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta 10 mayo 1937 (*Ibid.*, ff 70-77).

sus luminosas Encíclicas, buscada con caridad y alteza de miras por la Iglesia y aun por los hombres de buena voluntad. Mucho pueden ayudar a conseguirla las sabias gestiones de la Santa Sede acompañadas de las oraciones y sacrificios del Santo Padre, de Vuestra Eminencia y de tantas almas santas, avaladas por la intercesión de nuestros mártires, a quienes ruego todos los días».¹³³

«Es cosa muy comprensible que todos los Obispos y el Clero sientan simpatías profundas por el Gobierno de Burgos –prescindiendo de su origen–, porque combate el comunismo ateo, como está muy puesto en orden que los Prelados de la zona blanca acaten y reconozcan el poder allí constituido; pero no lo resulta tanto, sin ponerse en contradicción con los documentos colectivos anteriormente publicados, que los Obispos cuyas diócesis radican en la zona roja, no sepan abstenerse de exteriorizar oficialmente sus simpatías y se declaren abiertamente contra la autoridad allí constituida, aunque desgraciadamente haya cometido grandes yerros o tolerado abusos inexplicables.

No parece que sea misión de los Obispos quitar o poner gobiernos, o proclamar legítima y apoyar una subversión (salvando siempre las intenciones) con todas las consecuencias que para el pasado y el porvenir se deducirán, particularmente en las diócesis donde, por lo menos de hecho, funciona otro gobierno; los partidos políticos y los seculares tienen el campo más expedito. Atendida la situación actual, el temperamento español y la tendencia politicante de los elementos religiosos y eclesiásticos, no ha de producir buenos efectos exponer dicha doctrina en la forma como se hace: unos creen que el gobierno de España está dominado por los Prelados, otros que éstos son juguete de los gobernantes que los manejan a su antojo, y todos los descontentos de la actuación de la pública autoridad se crearán fácilmente con derecho a la insubordinación y quien sabe si al atentado personal. En el mercado periodo de transición que estamos atravesando parece conveniente que la Jerarquía no se separe del ejemplo admirable de los primitivos cristianos y de las doctrinas y normas de los últimos Papas sobre el respeto y obediencia debidos al poder constituido, sin confundir la autoridad con los abusos de

133. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 27 julio 1937 (*Ibid.*, fasc. 317, ff. 40-42).

los encargados de ejercerla ni con la legislación impía o sectaria, ni la mansedumbre y sujeción del sacerdote con la fortaleza de proclamar los derechos de Dios y de defender la libertad de la Iglesia. Muchos Obispos franceses, como reacción contra la Revolución y deseándose llevar del ambiente reinante, se colocaron decididamente al lado de Napoleón I sin prever las amarguras que éste debía hacer sentir a la Iglesia. En asuntos de esa índole es preferible, si se estima necesaria, una actuación secreta y reservada, de menos compromisos para el porvenir.

Con satisfacción, no exenta de serios temores, veo el avance de las tropas de Franco en el sector del Norte de España. A medida que crecen las probabilidades de triunfo, se dibujan más claramente los intentos de algunos extremistas que apoyan al Generalísimo y que pretenden apoderarse de las riendas del futuro Estado sin reparar en los medios: revueltas castigadas y recientes concomitancias con anarquistas de Barcelona y Zaragoza. son pruebas de ello. Se inspiran unos en la ideología nazi y otros en la de Action Française. Poco cuenta para los primeros la Iglesia, y aspiran los segundos a tenerla dominada y hacerla servir. Partidarios unos y otros de la violencia, sólo piensan en el exterminio de sus contrarios y preparan listas negras con vistas, al entrar en los pueblos, a la labor que ellos llaman «de limpieza», sin tener en cuenta que el abuso de la fuerza. material y el asesinato sólo engendran odios y no conducen a una labor verdaderamente constructiva.

Si Franco, apoyado por los elementos sensatos en el interior y por las potencias de sana tradición cristiana o conservadora, en el exterior, no consigue hacer prevalecer el buen sentido, son de prever días tristes para la Iglesia y para la paz y tranquilidad públicas, que los sectarios, revolucionarios e izquierdistas, que abundan por desgracia en España, intentan perturbar aprovechando el desgaste y el disgusto inevitables en todo gobierno cimentado principalmente en la fuerza material. Verdad es que Franco tiene también a su lado a los carlistas, religiosos en su mayoría, aunque propensos por temperamento y educación a la violencia.; a los de Acción Popular, amigos de Gil Robles, católicos antes que todo, tildados por «Acción Española» de vaticanistas y de partidarios de la Acción Católica; a gran parte de los regionalistas, combatidos también duramente por los falangistas y los de «Acción Española»; a algunos de los más sensatos de entre los antiguos conservadores, liberales y aun izquierdistas. Todos ellos bien

unidos podrían contrarrestar la influencia extremista que a menudo suele imponerse y arrastrar a las masas particularmente en periodos pre y post revolucionarios.

A este objetivo de unión y ponderación podría coadyuvar de una manera muy eficaz el Duce, Sr. Mussolini, figura de un relieve verdaderamente extraordinario, no sólo con su gran prestigio personal, si que también porque su actuación en favor de Franco y contra el comunismo ateo le coloca en situación privilegiadísima para aconsejar y aun imponer la concordia en lo esencial y hacerla prevalecer contra las naturales resistencias de todo extremismo violento e insensato.

Los temores arriba aludidos aumentan si consideramos la situación internacional y el decidido apoyo que Rusia y sus afines dan a los gobiernos de Valencia y Cataluña. Dichas potencias por su superior riqueza y población pueden prolongar por mucho tiempo la guerra y aun hacerla variar de rumbo, pues, si bien las pérdidas de hombres en ambas zonas son enormes, resultan más sensibles y de más difícil reparación en la zona blanca por ser la mayor parte de sus combatientes gente del país, mientras que los rojos con menor esfuerzo y menos eficacia pueden renovar las brigadas internacionales y dotarlas de abundante material de toda clase. Por ello y por la desmoralización y demás plagas que suelen acompañar siempre a la guerra, la prolongación de la misma puede en cierta manera ser considerada como una victoria del comunismo ateo.

Fundado en esto, me atrevía a insinuar a Vuestra Eminencia en mis cartas anteriores la conveniencia, de practicar decididamente las gestiones posibles para llegar cuanto antes a una paz a base de Franco y de sus elementos más sensatos y ponderados, con exclusión de todo extremismo perseguidor y peligroso y teniendo por norma la doctrina de nuestro Santísimo Padre el Papa Pío XI tan claramente expuesta en las recientes Encíclicas contra el comunismo ateo y contra el racismo y neo-paganismo. Hay que aprovechar el momento más propicio para negociarla y alcanzarla en buenas condiciones, antes de que se acentúen la fatiga y cansancio de los que apoyan a los blancos, o bien posibles contratiempos, que menudean en esta clase de luchas.

Un triunfo de los rojos sería un desastre, y una victoria arrolladora de los blancos podría dar un predominio peligroso a los elementos extremistas simpatizantes con los ideales y procedimientos hoy vigentes en Alemania. Para los intereses religiosos de

España y para garantía de la tranquilidad pública no parece conveniente ni una cosa ni otra, pero sí la pronta terminación de una guerra que aleje los riesgos del conflicto mundial, el cual, si desgraciadamente sobreviniera, sería una gran cosa que encontrara ya resuelto en buen sentido el que por tanto tiempo se halla planteado en nuestra martirizada España. Inglaterra podría ser el gran paladín de la paz y si existiera un acuerdo entre ella, Italia y Francia, el éxito sería casi seguro. Que Dios vele por nosotros y por su santa Iglesia». ¹³⁴

«Han circulado estos días rumores, que no perecen del todo infundados, sobre gestiones en París para terminar cuanto antes con los horrores de esta guerra, que está costando tantas víctimas y destrozos. Los últimos movimientos de desespero de los anarquistas espantan. Por ello yo no dejo de pedir a Dios que tenga clemencia de nuestra Patria y que nos depare un arreglo cristiano, a base de Franco, que aleje los extremismos de toda clase y acabe con ese afán de exterminio del adversario, cuyo castigo debe ser inspirado siempre en los postulados de la justicia suavizada por una gran dosis de caridad». ¹³⁵

«El intento del Gobierno de Barcelona de resistir hasta el extremo al avance de los ejércitos de Franco, me espanta. Ha de costar mucha sangre inocente y acumulará ruinas, desolación, odios y venganzas. ¿No podrían en un superior esfuerzo las grandes Potencias gestionar cuanto antes la terminación de esta guerra horrible y desoladora? Por caridad, por humanidad, por ahorrar sufrimientos y angustias a millares de familias y de ciudadanos y para preparar los ánimos a una cristiana reconciliación, base de una paz estable, parecen muy pertinentes gestiones eficaces cerca, de ambas partes beligerantes.

También es de urgencia interesar a los Gobiernos que puedan tener mayor influencia cerca del de Barcelona –Francia e Inglaterra–, que recomienden eficazmente la excarcelación de los sacerdotes y católicos y que procuren, evitar se tomen con ellos

134. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 10 septiembre 1937 (*Ibid.*, fasc. 317, ff. 55-60).

135. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 2 mayo 1938 (*Ibid.*, fasc. 319, ff. 53-56).

medidas tan extremas por su sola condición de sacerdotes o católicos, ya que se han portado con dignidad y no se han mezclado en política partidista, habiéndose limitado a prestarse mutuo auxilio, según les imponen elementales deberes de fraternidad cristiana.

Más aun. Deberían dichos Gobiernos abrirles las puertas de sus Embajadas y Consulados para que aquellos pudiesen encontrar asilo y amparo contra la persecución actual y contra posibles represalias en los primeros momentos de la entrada de los ejércitos nacionales.

Sería además muy conveniente y provechosa una gestión moderadora de la Santa Sede, Italia e Inglaterra cerca del Generalísimo Franco para prevenir posibles excesos y violencias de sus tropas victoriosas, contra buenos ciudadanos y excelentes católicos, tal vez comprensibles en los primeros momentos, ante la dura resistencia encontrada y atendida la prevención notoria que existe contra los catalanes.

La moderación, la magnanimidad y la clemencia le ganarían al Generalísimo Franco las simpatías de todos y prepararían la pacificación de los espíritus.

Compenetrado con los sufrimientos de mi ya tan martirizada grey, acudo nuevamente a Vuestra Eminencia exponiéndole, con la mayor reserva por el peligro de represalias que encierra el divulgarse en la otra zona las noticias que tengo el honor de comunicarLe, mis preocupaciones y mis sugerencias, seguro de que la Santa Sede las acogerá con Su benignidad acostumbrada y hará cuanto esté de Su parte para aliviar la suerte de aquellos infortunados fieles expuestos a tantos peligros y miserias». ¹³⁶

«El Sr. Herrera¹³⁷ después de haber pasado una temporada en Santander al lado de su madre octogenaria, pensaba, a mediados de Octubre regresar a Friburgo para continuar sus estudios. Yo le aconsejé que viera de orientar a las personas y salvar las cosas, que visitara al Generalísimo Franco, al Emo. Cardenal de Toledo, etc, para convencerles de la necesidad de dejar actuar a la Acción

136. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 14 abril 1938 (*Ibid.*, 51-52). 137. Angel Herrera Oria (Santander 19 diciembre 1886 - Madrid , 28 julio 1968), periodista y jurista, fue obispo de Málaga (1946-1966) y creado cardenal por Pablo VI en 1965. Está en proceso de beatificación.

Católica, de no cambiar constantemente sus organismos y bases por que se rigen en menoscabo de la eficacia y del prestigio que les otorga una continuidad demostrativa de permanecer al margen y por encima de todo partidismo político, sin perjuicio de acatar siempre el Poder constituido y de ayudarlo en todo lo relacionado con el bien común. De esta manera se evitará la creación e incremento de organizaciones de niñez y juventud con finalidades exclusivamente políticas, que, una vez constituidas y más o menos arraigadas, pueden perjudicar a la Acción Católica».¹³⁸

Por último, hay que decir que el cardenal Vidal, a la vez que alabó la conducta del ministro Irujo, censuró duramente la alianza de los vascos con los comunistas y anarco-sindicalistas y su nacionalismo:

«Es admirable la conducta del Sr. Irujo con respecto a los sacerdotes, religiosos y demás necesitados, no obstante tener presos en Pamplona a cuatro de sus hermanos. *Un exagerado nacionalismo ha ofuscado a los Vascos y no se comprenden las razones con que hombres de temple católico innegable hayan podido justificar su alianza con los comunistas y anarco-sindicalistas, enemigos jurados de nuestra Religión.* Ciertamente no faltan en la historia casos deplorables que ponen de manifiesto como el amor propio, el egoísmo particular y colectivo, los intereses políticos y mercantiles han apasionado extraordinariamente a los hombres por encima de sus sagrados y más altos deberes religiosos a los cuales quizá, procediendo en dicha forma, se creían equivocadamente servir mejor. Baste recordar que reyes cristianos, aun en España mismo, se aliaron con los moros para guerrear contra otro reino, también cristiano, y que príncipes y naciones católicas desoyeron el llamamiento que les hiciera el Papa para oponerse al poder amenazador de los turcos y que aun se aliaron con ellos, favoreciendo abierta o secretamente a los enemigos de nuestra sacrosanta Religión y de la cultura cristiana. Y si bien es verdad que tales hechos en manera alguna pueden abonar el lamentabilísimo proceder de los Vascos, tal vez podrían servir de advertencia a los jefes y gobernantes en orden a la táctica y prudencia con que han de ser tratados los hombres y los

138. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 25 septiembre 1937 (*Ibid.*, ff. 97-98v).

pueblos que yerran y obran mal, o para no exasperarles, haciendo más infranqueables aun las barreras que les separan de la verdad y del bien. Hay pueblos que son niños, con los defectos y las cualidades propias de éstos y que, por lo tanto, como a tales deben ser tratados. Altos ejemplos de ello ha dado en todos los tiempos a los poderes civiles la Iglesia, forjadora de civilizaciones y educadora de pueblos, tratando a éstos con una benignidad, paciencia y sacrificio jamás incompatibles con la dignidad, fortaleza y responsabilidad de una madre».¹³⁹

139. Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Farneta, 1 febrero 1937, AAEISS, IV Período, *Spagna* 893, *fasc.* 281, *ff.* 35-35.

APUNTES DE LAMBERTO FONT PARA EL NUNCIO
VALERIO VALERI¹⁴⁰

1. [f. 1] *Notas breves.*

- Ofrecimiento valija diplomática inglesa.
- Organización de la «Xeca» en Barcelona.
- De nuevo vuelven a desaparecer muchas personas. Recientemente un Vice-Cónsul francés.
- Opinión de un almirante francés, sobre la guerra de España y el cual acaba de visitar las dos zonas.
- La retaguardia de las dos zonas.
- Precios de los comestibles en las dos zonas.
- Respuesta del Sr. Obispo.
- El caso Tusquets en la España Nacional.¹⁴¹

140. Estos apuntes o notas son en su mayoría autógrafos de Font, escritos en pequeñas hojas dirigida al nuncio Valeri, algunas con fecha de entrega y otras sin ella.

141. Juan Tusquets Terrats (Barcelona, 31 marzo 1901 - 25 octubre 1998) hizo los estudios primarios en una escuela privada y el bachillerato con los jesuitas. Además de los estudios sacerdotales cursados en el seminario de Barcelona, donde ingresó en 1918, y del doctorado en teología, que consiguió en la universidad pontificia de Tarragona, acudió también a las aulas universitarias de Lovaina, donde completó su formación con la licenciatura en filosofía. Su formación intelectual procedía de la tradición neoescolástica del cardenal Mercier y fue también discípulo de Juan Zaragüeta. Recibió la influencia del movimiento de renovación que experimentó el catolicismo alemán durante los años de entreguerras (1919-1939) y conectó con el neoescolaticismo y la pedagogía para fomentar una pedagogía en la línea de la escuela católica alemana. Al volver a España, consiguió la licenciatura en filosofía y letras en la universidad de Madrid y el doctorado en pedagogía. Fue uno de los fundadores de la Sociedad Catalana de Filosofía en 1923 y secretario de la revista filosófica *Criterion*, que dirigía el capuchino Miguel de Esplugues. Ordenado sacerdote en 1925 por el obispo José Miralles Sbert e incorporado a la diócesis de Barcelona, en una parroquia, desarrolló una notable actividad especialmente en materia de catequesis. Fue catedrático de pedagogía catequística en el seminario de Barcelona y en calidad de tal dictó la lección inaugural del curso 1927-1928, que versó sobre la formación sobrenatural del catequista. Fue fundador y director de las revistas *Formación Catequística* y *Perspectivas Pedagógicas* y de la editorial Lumen, que inicialmente tuvo orientación religiosa. La mayor parte de sus trabajos estuvieron centrados en la catequesis o en la pedagogía que había estudiado, aplicada con bastante frecuencia a la vertiente catequética. Por ello fue considerado maestro en pedagogía comparada y protagonista de la introducción e institucionalización de esta disciplina en España y en Hispanoamérica, ya que entendió los problemas de la educación y enfocó las posibles soluciones que, según él, exigían un planteamiento comparativo.

- Unos sacerdotes vascos delante un Tribunal militar en la España Nacional.¹⁴²

También publicó otros escritos no relacionados con la catequesis, centrados en la masonería. En 1941 el cardenal Vidal, arzobispo de Tarragona, desde su exilio de Suiza, pidió a la Santa Sede que no lo nombraran obispo porque había sido falangista acérrimo durante la guerra civil, dando conferencias en Burgos contra la masonería, el separatismo y otros temas, que después publicó en forma de folletos. De hecho, durante la persecución religiosa de 1936 pudo huir de la zona republicana y pasar a la nacional, donde frecuentó a la familia de Franco, gracias a su amistad con el capellán del general, José María Bulart, que fue compañero suyo de seminario. Publicó numerosas obras y artículos contra el nazismo y los campos de concentración. Cf. A. MORA, *Joan Tusquets, en els 90 anys d'un home d'estudi i de combat*: Anuari 1990-1991 de la Societat d'Estudis d'Història Moderna i Contemporània (Tarragona 1992), pp. 231-242; J. SUBIRÀ, *Capellans en temps de Franco* (Barcelona 1996), pp. 15-37; R. VALLS- C. VILANOU, *Joan Tusquets (1901-1998) intel.lectual i pensador comparatista*: Revista Catalana de Teologia 27 (2002) 107-122, y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 1153-1155.

142. El 4 de octubre de 1936, la Comandancia Militar de Rentería anunció la detención de varios sacerdotes vascos, que fueron ingresados en traje seglar ese mismo día en la cárcel de Ondarreta, donde se encontraban a disposición de la autoridad. Eran Gervasio Albisu Vidaur y Martín Lecuona, acusados de ser dos nacionalistas exaltados por denuncias recibidas en dicha Comandancia. Ambos fueron fusilados pocos días después, sin que, al parecer, mediara juicio previo y por decisión de la inmediata autoridad militar. Ambos tenían fama de ser sacerdotes ejemplares. Los tribunales militares condenaron a muerte a otros sacerdotes y religiosos y el total de los ejecutados fue de catorce vascos (doce sacerdotes y dos religiosos); entre ellos el padre Ariztimuño, promotor de los contactos con Mola -entre el día 23 de octubre y el 7 de noviembre, un día después de que Franco dirigiera un telegrama a San Sebastián ordenando el fin de los fusilamientos, tras la intervención personal y directa del cardenal Gomá para que volvieran a repetirse estos execrables e hechos, que enfrentaron definitivamente a los nacionalistas con Franco y fueron un factor que contribuyó a dificultar las relaciones entre la Iglesia y el Régimen militar. Es cierto que en la zona vasca leal al Gobierno y administrada por Aguirre fueron 47 los sacerdotes asesinados, cifra tres veces superior, y no es menos cierto que en el resto del territorio republicano fueron varios centenares los sacerdotes o religiosos vascos que sufrieron igual suerte, pero esos asesinatos se imputaron exclusivamente al Frente Popular y los nacionalistas vascos se consideraron libres de cualquier responsabilidad, lo que se compaginaba mal con la dureza con que trataron a las autoridades del bando nacional por haber autorizado o tolerado los excesos que se produjeron en su zona. Los fusilamientos de sacerdotes por parte de los nacionales lo fueron exclusivamente por razones políticas; se realizaron en aquella época tan encrespada por su separatismo vasco, activo en casi todos los casos. Los del bando contrario lo fueron por motivos religiosos, por ser sacerdotes o frailes, por odio a la Iglesia, a todo lo que ésta y aquéllos representaban. Los primeros fueron fusilados a pesar de ser sacerdotes; los segundos precisamente por serlo. Los primeros fueron 14; los segundos, 47. Cf. mi libro *Caídos, víctimas y mártires*, pp. 242-249.

- *Occident* y los de *La Paix Civil*.
- Estado de ánimo de los católicos hacia el Vaticano.
- Como se juzga en la España Nacional. La conducta seguida por el Emmo. Sr. Cardenal de Tarragona.
- Como los sacerdotes y seminaristas cumplen en la España Nacional sus deberes militares.
- Opinión del Sr. x x.
- [f. 2] - ¿Soldados franceses en Barcelona?
- Disgusto de los nacionalistas españoles por la actuación de *La Croix*.
- La petición que han hecho los sacerdotes vascos para actuar en Barcelona.
- Situación económica de los sacerdotes en la España Roja.
- Intentos de armisticio donde se efectuaron y personas que intervinieron.
- Indicaciones de los rojos al Abad de Montserrat.

(sin fecha)

[f. 3] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico de París.

2. *Señor Obispo de Teruel*.¹⁴³ *Por una información de un miembro de*

143. El beato Anselmo Polanco Fontecha, O.S.A., Obispo de Teruel-Albarracín nació en Buenavista de Valdavia (León) 16 abril 1881 y fue asesinado en «Can Tretze» (Pont de Molins, Gerona) 7 febrero 1939. Adolescente todavía, educado en una familia cristiana y atraído por la vocación a la vida religiosa, frecuentó la escuela apostólica de Barriosuso (Palencia) para completar los estudios medios. Habiendo ingresado en el noviciado de los Agustinos en Valladolid, emitió los votos simples en 1897 y en 1900 hizo la profesión solemne, mientras cultivaba esforzadamente las virtudes teologales y las cardinales. Cursó la Sagrada Teología durante los años 1900-1904 en el convento de los Agustinos de Santa María de la Vid (provincia de Burgos, entonces diócesis de Osma), y allí, después de recibir la ordenación sacerdotal en Burgo de Osma el día 17 de diciembre de 1904, celebró su primera misa en la natividad del Señor del mismo año. Perfeccionados los estudios teológicos en Alemania, fue profesor de diversas materias en el mencionado convento de La Vid. Obtuvo también el título de maestro en Teología. Siendo prior de la comunidad Agustina de Valladolid, fue elegido definidor de la provincia del Santísimo Nombre de Jesús de Filipinas y se trasladó a Manila, donde fue designado superior mayor de la provincia. Visitó con celo y caridad pastoral las casas de la misma provincia en diversas naciones (China, Japón, Estados Unidos de América, Italia, La Amazonia, Perú y Colombia). Vuelto a España, Pío XI lo nombró obispo de Teruel y administrador apostólico de la diócesis de Albarracín. Consagrado en Valladolid el día 24 de agosto de 1935, llegó a Teruel el día 7 de octubre y tomó posesión de la diócesis. Cuando en 1936 el pueblo de Teruel se vio afligido por la gran tragedia de la guerra permaneció con sus fieles en comunión de oración y de caridad. Firmó, en colegialidad con los obispos y prelados

la Embajada Francesa en Barcelona se ha sabido que se encuentra, por ahora, muy bien tratado y respetado. De la misma fuente de información se sabe que no hay ninguna intención de mortificarle sino de respetarle. Según otras noticias fidedignas querían obligar al mencionado Prelado a que impusiera su autoridad jerárquica entre los católicos y sacerdotes de Cataluña y España Republicana y él se opuso a ello resueltamente.

Está en comunicación con los políticos católicos adheridos al nuevo régimen pero no le dejan comunicarse libremente con los otros católicos y sacerdotes que no son políticos.

Hace algunos días habló por radio, obligado por las repetidas instancia de los gobernantes. Fue muy breve su alocución y se limitó a decir que estaba muy bien tratado por los que le atendían y [f. 4] por los gobernantes. Se le oyó desde París. A los primeros días de encontrarse prisionero ya le quería obligar a hablar, pero se resistió y solo cuando se vio forzado accedió a la mencionada alocución.

Antes de caer prisionero, cuando aun los nacionalistas tenían contacto con los que resistían en Teruel entre los cuales tuvo que refugiarse el mencionado Sr. Obispo, el General Franco le ofreció un medio seguro para huir y trasladarse a Salamanca. El Sr. Obispo de Teruel no quiso salir alegando que su misión en aquellos momentos era quedarse allá para consolar y asistir espiritualmente a sus fieles y sacerdotes. Agradeció el ofrecimiento y no quiso moverse. Cuando aquel General de Teruel se rindió con todos los que había en el edificio, entre ellos se encontraba el referido Sr. Obispo y fue hecho prisionero.

de casi todas las diócesis de España, la carta dirigida a los obispos de la Iglesia universal en la que daban a conocer las causas de la guerra, y los sufrimientos originados por ella. Al mismo tiempo, intercedió muchas veces ante los tribunales del ejército «nacional» para liberar a condenados a muerte de la otra facción. El día 8 de enero de 1938, después de un cruento asedio, la ciudad de Teruel fue tomada por los republicanos y el obispo fue hecho prisionero en el seminario diocesano. Al preguntar un jefe militar qué sacerdote estaba dispuesto a acompañar al obispo, su vicario general, Felipe Ripoll se presentó pronta y espontáneamente, anticipándose al resto de los presbíteros, y desde ese momento permaneció con él hasta la muerte. Por muchos motivos, la muerte de Fr. Anselmo Polanco, obispo de Teruel, reviste notables peculiaridades de las cuales la más sobresaliente es la fecha misma de su fusilamiento: 7 de febrero de 1939, cincuenta días antes del final de la guerra. Fue beatificado en 1995 por el beato Juan Pablo II. Cf. CONGREGATIO DE CAUSIS SANCTORUM, *Terulen. Beatificationis seu declarationis martyrii Servorum Dei Anselmi Polanco, Episcopi Terulen, O.S.A., et Philippi Ripoll, sacerdotis, in odium fidei, uti fertur, interfectorum* († 1939) (Roma, Tip. Guerra, 1994); A. DEL FUEYO, *Héroes de la epopeya. El obispo de Teruel*, (Barcelona, Ed. Amaltea, 1941); M^a. E., GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, *Los doce obispos mártires del siglo xx en España* (Madrid, Edice, 2012), pp. 157-166.

En Barcelona se organizó una manifestación pidiendo su cabeza, pero el Gobierno la prohibió con la fuerza de las armas.

3. *Sr. Obispo de Barcelona.* Cada día aumenta más y más la vigilancia de las fuerzas de policía de Barcelo [f. 5] na para saber donde se encuentra escondido, ya que los gobernantes saben actualmente que no es muerto y que no ha pasado la frontera. Él se sirve de dos o tres sacerdotes para comunicarse, pero dada su rigurosidad en esconderse, su actuación es casi nula.

A tal grado llega el deseo de encontrarlo que hace pocos días se hizo una alocución oficial o semioficial radiada, en la que sin citar su nombre se veía claramente iba encaminada a que se presentara el Sr. Obispo a las autoridades, dándole toda clase de garantías y seguridades. A pesar de todo esto los sacerdotes y católicos que hay en Cataluña aconsejan que continúe manteniéndose oculto.

4. *Sacerdotes prisioneros.* Como ya manifesté en otra relación, quedan tan solo en las prisiones los que han sido condenados por los tribunales y todos aquellos a los cuales se les sigue en la actualidad proceso judicial. Todos los demás, tanto los que encontraban en las cárceles de Barcelona, como en las de Gerona, Tarragona y Valencia han sido liberados. Así lo confirmaron los que llegaron a Perpiñá (*sic*) el día [f. 6] 20 de este mes y que acababan de escapar en número de 26 de Barcelona y otros pueblos de Cataluña.

5. *Culto religioso privado.* Es únicamente tolerado por las autoridades. Solamente a causa de esta tolerancia el movimiento religioso católico dentro de las casas es extraordinario. Se puede hacer con más seguridad en las ciudades, en donde la fuerza armada está más adicta al Gobierno que en las pequeñas ciudades y pueblos donde muchísimas veces resulta imposible hacer ningún acto de culto aun privado porque lo prohíben e impiden los que ejercen la autoridad. El Gobierno procura convencer a sus subalternos de que esta parca tolerancia es necesaria para ganar la guerra y para los efectos internacionales. De una persona recientemente llegada que estaba en gran comunicación con los rojos son las siguientes palabras: «Los gobernantes ya no quieren que se celebren misas en las casas y desean que se respete a los sacerdotes, pero los partidos y los obreros que les siguen, todos están en contra. Por eso los sacerdotes en las calles procuran pasar desapercibidos [f. 7] porque aun corren peligro». Es reciente el caso ocurrido en la ciudad de Gerona. La policía advirtió y vio movimiento y se encontró con la celebración de la Santa Misa. Se retiró y concretóse a decir que «valía la pena de pedir permiso a

la autoridad». Muchos sacerdotes aun no celebran, por temor a la policía. Entre ellos el secretario de la diócesis de Gerona, los párrocos de la misma ciudad y diferentes sacerdotes viejos y refugiados en un Asilo protegido por la Embajada Francesa.

6. *Organización del culto privado.* Corre a cargo exclusivo de la incitativa particular de los sacerdotes en cuanto a lo que se refiere al culto practicado de una manera oculta. El partido político «Unión democrática de Cataluña» organiza lo que se hace con carácter privado, pero ya más a la vista del público y con tolerancia de las autoridades. Estos políticos, de acuerdo con algún sacerdote, han dividido las diócesis en zonas para que puedan administrarse todos los sacramentos a los fieles que lo pidan [f. 8] o deseen. Parece que los mencionados políticos dirigen esta organización del culto, recibiendo órdenes del «Comité de la Paix Civile», de París, y por medio de estos, dicen que están en relación con las autoridades de Francia y con el Vaticano. En el mencionado comité hay diferentes religiosos y sacerdotes.

7. [f. 9] *Noticias breves.*

- Es urgentísimo intervenir jerárquicamente en la organización del culto en la España roja. Sería tal vez una solución transmitir desde París las órdenes que recibiéramos de los Prelados bajo la inmediata dirección del Excmo. Sr. Nuncio.

- Piden con insistencia los sacerdotes de la zona roja si puede continuar escapando o dada la mitigación actual es mejor permanecer allá para ayuda espiritual de los fieles.

- Noticias que se propagan contra el Administrador Apostólico de Vitoria¹⁴⁴ y en relación con el Vaticano.

- Han salido para Barcelona 52 camiones de víveres y ropas producto de la suscripción de Navidad organizada por el Socorro Rojo Internacional. Han contribuido a ella sacerdotes.

- Parece que en las puertas de algunas iglesias de París y alrededores se han hecho colectas para el mencionado Socorro Rojo Internacional y [f. 10] con destino a España.

- El párroco de Vigneux-sur-Seine tuvo que advertir a sus fieles desde el púlpito de qué se trataba por el mencionado Socorro Rojo Interna-

144. Javier Lauzurica Torralba (Yurreta, Vizcaya, 3 diciembre 1890 - Madrid, 12 abril 1964), fue obispo titular de Dalisando de Isauria y auxiliar de Valencia (1931-1937), obispo administrador apostólico de Vitoria (1937-1943), obispo de Palencia (1943-1949), obispo de Oviedo (1949-1954) y primer arzobispo de la misma diócesis (1954-1964).

cional, dada la grande cooperación que equivocadamente daban a ello los católicos.

- Nota de *La Vanguardia* a que hace referencia *Le Temps* y en la que se cita al cardenal Verdier.

- Otra nota de *La Vanguardia* en la que se habla del Vaticano.

- Aun del mismo periódico *La Vanguardia* un artículo interesante de la producción en la España Nacionalista y en la España Roja.

- Las autoridades eclesiásticas superiores de París asisten a las fiestas de los sacerdotes vascos. Comentarios muy desagradables.

- El Gobierno de Barcelona en unas notas radiadas dice que los obispos y sacerdotes son los [f. 11] responsables de los bombardeos. Esto produce una gran odio contra la Iglesia, que es lo que se intenta.

- Los envíos de alimentos a cargo de la Cámara Oficial de Comercio en París demuestran el orden y organización de la España Republicana, algo diferente de lo que dicen los católicos y sacerdotes del grupo Maritain.

- En el folleto del director del *Courrier de Genève* hay una refutación absoluta de lo que dicen los de Maritain y «La Pax Civile» referente a la Carta Colectiva de los Prelados de España.

- Nueva entrevista habida con el Sr. X.

- Venta de *Temps Present* en las iglesias. Efecto que produce.

12.2.1938

[f. 12] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico en París.

8. *Juicio del Sr. Obispo de Teruel*. Se está llevando a cabo en Barcelona con toda aparatosidad. La prensa francesa comenta el hecho en el sentido que es pura fórmula este juicio. No así los periódicos republicanos, incluso los más adictos a Prieto.¹⁴⁵ Así *El Liberal* y *El Día Gráfico* hacen una campaña extraordinaria contra el mencionado obispo y dicen que debe ser juzgado con todo rigor. En esta campaña mezclan el Papa, al cual hay que exigir una declaración condenatoria del mencionado Obispo o romper toda relación con el Papa (Véase el fragmento de «El Liberal» en «Bolletín d'information espagnole», pág. 3, n.º. 486, año III, 4 febrero 1938).

9. *Acusaciones contra el Obispo de Teruel*. El haber [f. 13] firmado la «Carta Colectiva de los Prelados» y no haberse adherido desde el primer momento a la causa de la España Republicana.¹⁴⁶ Es fascista furioso, según ellos.

145. Indalecio Prieto Tuero (Oviedo 1883-Ciudad de México 1962), dirigente socialista, fue ministro de la Segunda República Española.

146. El hecho de que el obispo Polanco no quisiera retirar en aquellas circuns-

10. *La ficción que habla por radio.* Como se dijo en otra relación, un día habló por radio, obligado a ello, y muy brevemente. Ahora dos o tres veces por semana se anuncia que va a hablar. La realidad es que habla un joven que tiene la voz parecida y semejante su pronunciación, pues el Sr. Obispo no ha querido hablar más. En esta alocución que fingen ser del mencionado Prelado, pero que en realidad es una farsa, atacan casi siempre a los Obispos de España y a los Cardenales Gomá¹⁴⁷ y Segura¹⁴⁸ espe-

tancias su firma de la carta fue causa suficiente para su ejecución. Ello demuestra la importancia que los republicanos atribuían al documento y el daño moral que la denuncia de los obispos había hecho a la causa republicana. El obispo Polanco había conocido muy bien y de cerca los horrores de la persecución tanto en su diócesis de Teruel como en su « calvario personal ». Por eso estaba plenamente de acuerdo con el contenido de la carta y no podía retractar en modo alguno cuanto en ella se decía. Un eventual retiro de su firma hubiera supuesto un cedimiento a las presiones de sus perseguidores y una violación de su propia conciencia. Hubiera sido una claudicación ante el peligro. Si él tenía conciencia plena de que el no retirar la firma suponía su muerte, no cabe duda de que estamos ante un caso clarísimo de muerte por la fe. Porque hubiera bastado el retiro de la firma para salvar la vida. Las circunstancias en que se produjo su muerte refuerzan la tesis, ya que monseñor Polanco fue asesinado prácticamente al final de la guerra; cuando la persecución había terminado de hecho, si bien todavía se producían casos esporádicos de asesinatos. En el caso de monseñor Polanco se da además el agravante de que los republicanos sabían quién era el obispo, qué representaba para la Iglesia y qué repercusiones podía tener su eventual asesinato. Lo tuvieron prisionero en Barcelona sabiendo que era un obispo. La decisión de ejecutarle fue tomada poco antes de la derrota final del ejército rojo, cuando era inminente la victoria de los nacionales. No fue una víctima de los primeros meses de la persecución, cuando la anarquía, el desorden y la confusión que reinaban por doquier podían justificar algunos errores en la selección de las víctimas. Monseñor Polanco fue asesinado a sangre fría, porque era obispo y porque no quiso retractar cuanto sus hermanos en el Episcopado habían afirmado en la Carta colectiva.

147. Isidro Gomá y Tomás nació el 19 de agosto de 1869 en La Riba (Tarragona). El 8 de junio de 1895 recibió la ordenación sacerdotal de manos del arzobispo de Tarragona, Tomás Costa y Fornaguera. Ejerció el ministerio en Valls y en Mombrió. Fue rector y profesor del Seminario de Tarragona y canónigo de la catedral. El 20 de junio de 1927 Pío XI le nombró obispo de Tarazona. El 12 de abril de 1933 fue nombrado arzobispo de Toledo. El 19 de diciembre de 1935 fue creado cardenal del título de San Pedro *in Montorio*. Falleció en Toledo el 22 de agosto de 1940.

148. Pedro Segura Sáenz nació en Carazo (Burgos) el 4 de diciembre de 1880. El 14 de marzo de 1916 fue nombrado obispo titular de Apolonia y auxiliar del cardenal José María de Cos y Macho, arzobispo de Valladolid. El 10 de julio de 1920 fue trasladado a la diócesis de Coria y el 20 de diciembre de 1926 fue nombrado arzobispo de Burgos. La intervención del rey Alfonso XIII hizo que el 19 de diciembre de 1927 Pío XI lo nombrase cardenal del título de Santa María *in Trastevere* y lo destinase a Toledo. Expulsado de España por el gobierno de la República, el 26 de sep-

cialmente. Con mucha frecuencia hay frases mortificantes para Su Santidad, imposible de ser pronunciadas por un Prelado en comunicación con la Iglesia.

11. *A la captura del Sr. Obispo de Barcelona.* Pare [f. 14] ce que el Gobierno tiene un interés tan extraordinario en encontrar al Sr. Obispo de Barcelona que lo ha convertido en una cuestión de honor.

Uno de los medios que ha puesto en juego es ver si por la relación de los sacerdotes vascos con otros que puedan contraer amistad en Barcelona, llegan a saber donde se encuentra escondido o a lo menos alguno de los lugares donde ha estado escondido.

El sacerdote vasco, enemigo acérrimo de los nacionalistas, Dr. Alberto Onaindía, canónigo de Valladolid, se ha trasladado ya en Barcelona o debe trasladarse uno de estos días, según manifestó públicamente a unos amigos, para este objeto de saber donde se encuentra el Obispo de Barcelona y además para encargarse de la dirección del culto o a lo menos para ponerse en contacto con el Gobierno y volver a abrir las iglesias.

[f. 15] Muy difícil va a serles encontrar al Sr. Obispo, pues en la actualidad ya no se encuentra en la capital. Durante los últimos días han intentado por medio del espionaje saber si se había refugiado en una embajada de Barcelona. Los resultados han sido nulos.

12. *Aun persiguen a los sacerdotes.* Además de algunas noticias particulares que lo confirman, es interesante leer una nota de *La Vanguardia* que da cuenta de ello con estas palabras: «Ha practicado la policía la detención de Luis Ruiz, acusado de practicar trabajos no permitidos por las leyes de la República». Se refiere a ejercer el culto privado.

No obstante esto sucede más frecuentemente en los pueblos que en las ciudades donde hay mucha tolerancia religiosa en cuanto se refiere al culto privado.

13. [f. 16] *Una nota de la «Semana Religiosa».* En los medios franquistas de París y en la España Nacional (dirigentes y Prelados) ha producido hondo disgusto una crónica de los niños vascos publicada en la página 160, nº. 4.387 de *La Semaine Religieuse de Paris*.

Se ha evitado haciendo entrar en reflexión a los más excitados, constatar fuertemente desde la prensa como se proponían.

tiembre de 1931 renunció a su sede de Toledo, presionado personalmente por el Papa, quien le pidió que se trasladase a Roma. El 14 de septiembre de 1937 fue nombrado arzobispo de Sevilla. Murió en Madrid del 8 de abril de 1957.

14. *Rectificación de la noticias sesión de Cortes.* La información que daba *Paris Soir* en la que decía se había celebrado la sesión de Cortes en la *grande chapelle* debe ser rectificada, pues según todas las noticias recogidas, fue celebrada dicha sesión en el refectorio del Monasterio de Montserrat y no en la iglesia de dicho Monasterio, que solo ha sido por ahora despojada de sus joyas de plata y oro. Lo demás resta igual que antes.

15. [f. 17] *Noticias breves.* Esta semana han escapado de la zona roja algunos sacerdotes. Han marchado directamente a la España Nacional. Confirman las noticias ya reseñadas.

Interesante conversación con un diputado de derecha, diplomático y hombre de gran cultura. Coincidencia con la cuestión religiosa en la España republicana y sobre otros puntos.

Inquietudes de los sacerdotes españoles partidarios del Gobierno de Barcelona en París, sobre la organización del culto.

12.2.1938

16. [f. 18] *El proceso del Sr. Obispo de Teruel.* Corroboración el adjunto recorte lo que se ha sabido particularmente referente a este asunto («Le Temps», de París, 1 fevrier 1938). L'Espagne gouvernementale et l'Église catholique. On télégraphie de Barcelone: *La Vanguardia*, organe officieux du gouvernement, publie une série d'articles, consacrés à la politique sociale des catholiques.

La présentation des études, écrit l'auteur, sera la plus objective possible et servira à renseigner le lecteur, pour lui permettre d'apprécier l'accueil fait par le pape à la politique de la main tendue préconisée par les communistes français.

Le premier article, paru vendredi, portait sur la position historique de la papauté et étudiait la période de Pie VI à Leon XIII. L'auteur, résumant succinctement pour les lecteurs les principales encycliques, qu'il traite des questions sociales, donne une importance assez grande à l'encyclique *Rerum novarum*. Le second article, d'hier, porte sur la période qui va de Benôit XV à Pie XI, et insiste, en particulier, sur l'encyclique *Quadragesimo anno*, écrite au quatrième anniversaire de l'encyclique *Rerum novarum*, et donne de larges extraits des passages qui ont trait aux socialistes.

On ne peut manquer de rapprocher la publication de cette étude de l'instruction du procès de l'évêque de Teruel qui se poursuit actuellement.

17. [f. 19] *Profanación por el Gobierno de la República de la iglesia de Montserrat en 2 de febrero de 1938* (de «Paris Soir», dernière édition, jeudi 3 fevrier 1938). [Desmentido en el n.

Pour échapper au bombardement aérien les Cortes se sont réunies

secrètement ou convent de Montserrat, ou d'après la légende, fut conservé le Saint Graal. «Nous poursuivrons la guerre jusqu'au but», a déclaré le président Negrin. Barcelone, 2 Février. C'est dans le plus grand secret, et après un démenti officiel formel, que la réunion des Cortès a eu lieu hier matin à 59 kilomètres de Barcelone, dans la plus haute salle du célèbre monastère de Montserrat, à 1.200 metres d'altitude.

Seance historique, à laquelle assistaient des délégations étrangères et des représentants de la presse venus des quatre coins de l'Europe. On notait la présence de trois parlementaires anglais et d'hommes politiques français.

[f. 20] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico en París.

18. *Del Sr. Obispo de Teruel.* Las noticias de los últimos días son pesimistas. El Gobierno le tiene incomunicado y según noticias de unas personas llegadas el día 1 de febrero de Barcelona, está en la cárcel debido a la presión que han hecho los extremistas extranjeros que hay en Cataluña. A pesar de todo, el Gobierno en sus declaraciones oficiales continúa afirmando que está bien tratado y respetado.

Se teme fundadamente que no sea juzgado por la «Xeca», como se ha hecho con otros prisioneros de Teruel, y que se le haga desaparecer.

Parece que se prepara un canje de prisioneros cogidos por una parte y otra en el frente de Teruel y que se intenta hacer un cambio del Sr. Obispo con un general rojo.

Dado el peligro de la «Xeca» se debe insistir con la Cruz Roja Internacional y con la [f. 21] España nacionalista. No obstante es un hecho cierto que el General Franco desea proponer en el mencionado canje el cambio del general rojo con el citado Sr. Obispo.

Por noticias, parece fidedignas, el Gobierno ha ordenado que se celebrara cuanto ante el juicio del Sr. Obispo de Teruel, para evitar dicen los dirigentes en sus declaraciones que pase a los tribunales revolucionarios.

Confirma la anterior noticia en la parte de la celebración del mencionado juicio *Le Temps* en su edición del 1 febrero 1938 y el recorte del cual se acompaña.

«Un gobierno que defienden muchos católicos franceses y que juzga severamente un Obispo porque le encuentran ejerciendo su ministerio pastoral. No son los extremistas, es el mismo Gobierno». Nota radiada el martes de esta semana por una estación T.S.F. extranjera sin haber podido saber de qué nación había sido transmitida.

Parece que las indicaciones de los Gobiernos francés e inglés referentes a la conveniencia de que [f. 22] no se celebrara el juicio mencionado, no han sido atendidas.

19. Asunto de los sacerdotes vascos. Han llegado ya a Barcelona un número, por ahora parece muy crecido, de sacerdotes vascos enemigos acérrimos de la España Nacionalista. Han comenzado a ejercer su ministerio y el culto y han hecho declaraciones a la prensa. Intentaron salir a la calle en traje talar y ante los peligros y befas que inmediatamente sufrieron por los milicianos y otros elementos del pueblo, hubieron de desistir.

Los mencionados sacerdotes vascos, son muy bien tratados y considerados por los políticos, mientras los sacerdotes catalanes son despreciados. Este hecho explicado por una persona que es familiar del secretario del Sr. Companys ha producida muy mal efecto incluso en la personas no creyentes adictas al Gobierno. Como se preveía ya, no es la causa de la Iglesia, sino la política, el móvil del viaje de los sacerdotes vascos a Cataluña.

Como era de temer, esto ha producido una confusión terrible entre los sacerdotes y católicos practicantes, pues los mencionados vascos, unidos con los católicos del partido político «Unión democrática» dicen a cada momento que están en relación y obedecen al card. Verdier.

[f. 23] Entre los sacerdotes que se encuentran en el extranjero así como entre los católicos, ha producido el hecho un efecto lamentable y nadie se explica cómo unos sacerdotes de otro Arzobispado y en estas circunstancias pueden ejercer su ministerio en Barcelona.

20. Confusión actual entre los católicos. Esta conducta de los sacerdotes ha producido entre los católicos que practicaban el culto privado un efecto muy lamentable. Hemos de recordar que los católicos que hay en la España Republicana, excepto una pequeñísima e ínfima minoría no hay del partido político Unión Democrática y los vascos que allí se han refugiado, todos son partidarios de Franco. La llegada de los referidos sacerdotes y su imprudencia o malicia de involucrar con su actuación el nombre de personalidades del Colegio cardenalicio y aun el del Vaticano, ha producido un pesimismo extraordinario y no pocos desgraciadamente se van apartando del culto privado que con tanto fervor se realizaba en esos meses de revolución y en los últimos del años 1937.

[f. 24] Por otra parte es indigna la campaña que se hace en ciertos Centros o Instituciones Católicas de París, en donde se hace una gran propaganda de que los sacerdotes vascos han ido a convertir los sacerdotes catalanes.

21. Próxima apertura de iglesias en Barcelona. El martes de esta semana en un centro católico de París, el Dr. Mendizábal, profesor vasco de la Universidad de Barcelona, dijo públicamente que dentro de muy poco se abrirán de nuevo iglesias católicas en Barcelona. Esta gestión la

han hecho los vascos y políticos de «Unión democrática» de acuerdo con el Gobierno. Prescindirán de toda otra autoridad, según dijo, y solo lo comunicarán o pedirán permiso al Vaticano. Dijo también que por las gestiones que ellos hicieron con el Gobierno por Navidad de 1937, se celebraron en las casas de Barcelona 6.000 misas, 3 misas cada uno de los 2.000 sacerdotes que ellos saben de cierto existen en Barcelona.

Ningún permiso necesitaban para eso ya que por Navidad de 1936 se hizo lo mismo sin ninguna autorización del Gobierno.

22. [f. 25] *El Dr. Múgica*¹⁴⁹ *acusa al Vaticano*. Durante estos días se hace aquí gran propaganda de una acusación que ha manifestado a los

149. Mateo Múgica Urrestarazu, nació en (Guipúzcoa), perteneciente entonces a la diócesis de Vitoria, en 1870; nombrado obispo de Osma en 1918, fue trasladado a Pamplona en 1923 y a Vitoria en 1928. Apenas proclamada la República, visitó al Gobernador Civil de Alava para manifestarle «respetuosa sumisión a los poderes constituidos tan dignamente en él representados». Hizo este gesto el 20 de abril, adelantándose a las instrucciones que la Nunciatura daría siete días más tarde a los obispos españoles. Sin embargo, el 17 de mayo Múgica fue expulsado de España por el orden del Ministro de la Gobernación, Miguel Maura, quien le acusó «de dar a sus visitas a las ciudades de su diócesis un carácter marcadamente político». Según el Gobierno, Múgica fomentaba manifestaciones carlistas y antirrepublicanas en las tres provincias vascongadas, que entonces pertenecían a su jurisdicción espiritual. El obispo se trasladó al pueblo francés de Cambó y más tarde a Anglet, próximo a Bayona, desde donde escribió una carta al cardenal Pacelli, el 23 de agosto de 1931, para comunicarle «que lo mismo que el Sr. Cardenal Primado he sido víctima de un nuevo atropello de parte de nuestro impío gobierno español. Me han suprimido la asignación y los honores civiles. ¿Y porque?. Lo digo en presencia de Dios: sin ningún motivo; y sin causa ninguna; arbitraria, injusta y sacrilegamente (...). Ni antes, ni ahora, podrá el Gobierno hacerme un solo cargo concreto, ni antes ni ahora podrá el Gobierno probarme que yo he realizado un solo acto de hostilidad a la República que tanto y tan gratuitamente persigue a los ungidos del Señor. Y esto es lo que quería comunicar a Su Eminencia, para que ahí defiendan a la Iglesia de Vitoria, horriblemente perseguida en mi humilde persona, por ser mi diócesis «el Gibraltar Vaticanista», como dijo en son de burla y en un discurso el impío, el ateo Sr. Prieto, Ministro de Hacienda». Dos días más tarde escribió Múgica una nueva carta a Pacelli para denunciar «La persecución religiosa que arrecia en España», a propósito de incidente ocurrido en la aduana de Irún pocas semanas antes, cuando le abrieron la correspondencia a su vicario general, Justo de Echeguren, y le secuestraron los documentos que el cardenal Segura había enviado a todos los Obispos de España; documentos en los que se consignan bajo reserva facultades especiales concedidas por la Santa Sede, «para asegurar en lo posible el sustento del clero y defender los bienes eclesiásticos, y amparar la vida religiosa».

El obispo se expresaba en dicha carta con términos durísimos contra la República: «El Gobierno anticatólico, impío, sectario y perseguidor de la Iglesia lo que bus-

vascos el Dr. Múgica. Dice que él entregó a Su Eminencia el Cardenal Secretario de Estado la renuncia o dimisión de su Obispado de Vitoria

ca es que la Iglesia ni siquiera defiende sus bienes, el pan de sus hijos y sus ministros: y que se entregue atada de pies y manos a sus fieros enemigos y ya la prensa habla de reclamaciones al Vaticano, etc. ¡Ah! si a estos malvados no oponemos en España la serenidad y firmeza que opone el Papa a los que combaten la Iglesia, estamos definitivamente perdidos (...) El Gobierno y el Ministro de la Gobernación permiten que una prensa impía, numerosa, de Madrid y de provincias vomiten toda clase de horrores, blasfemias, contra sacerdotes, Obispos, Cardenales, Papa, ni al Papa respetan, etc., etc. No cabe mayor desprecio a la opinión católica, muy grande mayoría, por lo menos en mi diócesis y en Navarra (...). Tres meses llevo desterrado sin que nadie haya probado, ni alegado la menor culpa, falta o imprudencia en mi actuación episcopal y pastoral: ahora, en este santo retiro, vivo dedicado a rezar, a no salir apenas de casa». La expulsión de Múgica provocó numerosas reacciones. El Nuncio Tedeschini hizo todo lo posible para que el obispo regresara y lo consiguió el 13 de mayo de 1932.

Al estallar la Guerra Civil, Múgica, considerado de orientación carlista con tendencias muy integristas, el 6 de agosto de 1936, junto con el obispo de Pamplona, Marcelino Olaechea, condenó la alianza del Partido Nacionalista Vasco con los republicanos que favorecían al comunismo. En octubre del mismo año Múgica se trasladó a Roma y a Frascati, y desde allí pidió la intervención de la Santa Sede en conflicto español: «A mi humilde juicio - le dijo al Cardenal Pacelli - sería definitiva y eficaz una intervención de la Santa Sede para que los nacionalistas vascos se rindan en Vizcaya; pero una intervención también de la Santa Sede cerca de los generales Franco o Mola, para que las condiciones que impongan en orden a la rendición no sean duras, terribles, inaceptables: que no puedan repetirse en Vizcaya las multas pecuniarias insostenibles, las confiscaciones de bienes, los fusilamientos de seglares -y menos de Sacerdotes- que con horror se han visto y efectuado en la Provincia de Guipúzcoa». Múgica fue duramente criticado por los nacionalistas vascos porque no le consideraban suficientemente nacionalista y por los nacionales porque no mostró su adhesión al Movimiento y se negó a firmar la Carta colectiva del Episcopado, porque no quiso, en conciencia, avalar un documento que exaltaba a los nacionales, responsables del asesinato de 14 sacerdotes vascos, acusados de separatismo. El mismo cardenal Gomá, en carta a Pacelli, dijo, «noto que cada día se enrarece más la atmósfera contra el Señor Obispo de Vitoria, en todos los grados altos de la autoridad, dándose como inconcuso que no ha de volver al gobierno de la diócesis».

Múgica defendió siempre a sus sacerdotes y a su seminario. Nunca fue nacionalista ni era separatista: al contrario defendió siempre y como base fundamental «la unidad de la Patria Española», según sus mismas declaraciones hechas en 1933. Pero defendió al Partido Nacionalista Vasco porque «funcionaba como legal, no solo en la república última sino en plena monarquía». El 31 de agosto de 1937 el cardenal Pacelli le comunicó a Múgica que, teniendo en cuenta la grave situación de la diócesis y la imposibilidad de su regreso a la misma, el Papa había decidido nombrar administrador apostólico de Vitoria al obispo auxiliar de Valencia, Francisco Javier Lauzurica

para que la entregara a Su Santidad y que él esperaba en Bélgica la respuesta. «Yo me enteré de que había sido aceptada por Su Santidad - dijo primero por los periódicos de Franco que por la respuesta que debía darme la Secretaría de Estado». Y de aquí se propalan noticias muy tendenciosas de los vascos contra el Vaticano.

23. *Atacan los vascos a Mgr. Antoniutti.*¹⁵⁰ *Por el mismo procedimiento atacan con mucha acritud los sacerdotes y católicos vascos a*

Torralba. Ante esta decisión, Múgica, el 5 de septiembre de 1937, renunció al gobierno de la diócesis y al cargo de presidente de la Unión Misional del Clero en España que la Sagrada Congregación de Propaganda Fide le había confiado (durante su presidencia el número de 5.000 socios con que contaba dicha Unión, se elevó a 16.000). Una vez formalizada su renuncia fue nombrado obispo titular de Cinna el 12 de octubre de 1937. Múgica se convirtió increíblemente en el «mártir de la causa vasca», que el había detestado de todo corazón, cuando Franco le impidió que regresara a su diócesis al terminar la guerra. Años más tarde se le permitió establecerse en Zarauz, donde vivió completamente retirado hasta su muerte, en 1968. Cf. mi libro *Caidos, víctimas y mártires*, pp.157-188, y mi artículo «Los dos exilios del obispo Múgica. Cartas inéditas del obispo de Vitoria (1931-1937)»: *Scriptorium Victoriense* 57 (2010) 425-562.

150. Antoniutti se ocupó de la situación de los sacerdotes vascos encarcelados, a los que visitó apenas llegó a Bilbao, y trató de aliviar sus penas mediante contactos personales con el Auditor de Guerra y con las autoridades locales de Vizcaya. Tras la toma de Bilbao, los nacionales encarcelaron a numerosos sacerdotes vascos, acusados de separatismo. En agosto de 1937, cuando Antoniutti llegó seguían todavía detenidos 63 sacerdotes seculares pertenecientes todos ellos a la diócesis de Vitoria –que entonces comprendía también los territorios de las provincias de Vizcaya y Guipúzcoa–, 13 carmelitas y 5 pasionistas. 24 de estos sacerdotes, acusados por los militares de traición a la causa nacional, fueron encarcelados en Bilbao; los otros, por una deferencia de las autoridades, fueron internados en el Convento de los Carmelitas y los cinco pasionistas en su propio convento. A las puertas del Carmelo había dos centinelas armados de guardia. En la primera visita que Antoniutti hizo al Auditor de Guerra pidió y consiguió que también los 24 detenidos en las cárceles fuesen trasladados al Carmelo, donde vivían observando vida comunitaria. En este lugar los visitó inmediatamente y pudo conversar con ellos. Todos le hablaron con tono de amargura y descontento, sobre todo porque hasta ese momento - según le dijeron - ninguna autoridad eclesial se había ocupado de ellos. Según Antoniutti, la mayor parte de estos sacerdotes eran víctimas del ambiente: en tiempos normales habrían sido pacíficos curas de almas, si bien había otros más turbulentos, agitadores y obstinados. De muchos de ellos se decía que habían sido propagandistas encendidos del separatismo, en particular, algunos carmelitas, pasionistas, capuchinos y algún jesuita. Pero los superiores de éstos dos últimos grupos habían conseguido alejar en tiempo oportuno a los sujetos más turbulentos de sus casas, de forma que ninguna de estas dos

Mgr. Antoniutti. Las censuras, bastante públicas, recaen sobre todo contra el Excmo. Sr. Nuncio de España porque reunió en Bayona a los sa-

comunidades se hallaba bajo proceso. Muchos sacerdotes había pronunciado discursos políticos, algunas iglesias habían sido transformadas en clubs de propaganda separatista y los artículos incitando al separatismo en periódicos y revistas los habían escrito los sacerdotes. Y esto ocurría mientras los rojos dominaban prácticamente la situación y aprovechaban la actitud del clero separatista en contra de la misma religión. Tres de los sacerdotes detenidos y un carmelita habían sido condenados a muerte por alta traición a la causa nacional, otros a cadena perpetua y algunos a condenas que oscilaban entre los treinta y los seis años. Antoniutti se ocupó inmediatamente de la situación de cada uno de ellos, si bien reconocía que el ambiente seguía muy excitado y que nadie estaba todavía dispuesto a la reconciliación y al perdón. Como primer paso, Antoniutti pudo conseguir de las autoridades locales que fueran liberados tres sacerdotes encarcelados por acusaciones falsas y también obtuvo que a otros dos se les retirara el decreto de exilio. El Auditor de Guerra le prometió que no serían ejecutadas las sentencias, sin haber consultado previamente a la autoridad eclesiástica. Las autoridades militares judiciales que el delegado pontificio pudo consultar le dijeron que les daba pena verse obligados a juzgar a sacerdote y religiosos, y le aseguraron que con ningún otro grupo de personas usaban tanto respeto como con el clero. Pero, lamentaban, al mismo tiempo, que en ningún otro grupo social habían encontrado tanta obstinación y firmeza en la defensa de sus ideas políticas y tanta resistencia al «nuevo orden» como entre estos sacerdotes. El mismo Auditor de Guerra había intentado varias veces persuadir a los sacerdotes para que estuvieran más tranquilos y se mostrasen más favorables al nuevo estado de cosas, pero había recibido solamente respuestas insolentes. Las autoridades y militares y también muchos ciudadanos estaban totalmente en contra del clero separatista, tanto que temían que la opinión pública se sublevara contra ellos si daba un trato especial a los sacerdotes separatistas diverso del que se daba a los otros detenidos. Todos decían que la guerra hubiera terminado antes si los vascos no hubiesen opuesto resistencia y acusaban al clero vasco de fanatismo separatista contra el ejército nacional. «Nosotros no podemos usar dos pesos y dos medidas», le dijo el Auditor de Guerra a Antoniutti. «La justicia debe ser inexorable también con el Clero que ha faltado a sus deberes». Según los datos recogidos por Antoniutti, muchas eran las acusaciones que la opinión pública lanzaba contra curas y frailes que hacían más acción política que sacerdotal, obligando a los jóvenes a alistarse en el ejército vasco y negándoles la absolución y los sacramentos si no lo hacían.

Algunos sacerdotes tradicionalistas y nacionalistas tuvieron que vivir escondidos y dejar sus parroquias a los vascos por temor a ser perseguidos y se llegó hasta el extremo de que un sacerdote reveló a los rojos donde estaba escondido el tesoro de la Virgen de Begoña que fue trasladado a Francia y después recuperado gracias al atrevimiento de un tradicionalista. Lo mismo ocurrió con las coronas de la Virgen que fueron llevadas al extranjero y después salvadas por un devoto bilbaíno. Antoniutti criticó que la represión de las autoridades militares fuese sumaria y no siempre objetiva y equilibrada, especialmente por exceso de celo de los agentes subordinados y

cerdotes vascos y les aconsejó que volvieran a sus respectivas parroquias y que garantizaba sus personas.

Según ellos esto es una coacción sin precedentes e intolerable del Vaticano.

24. [f. 26] *Uso de los socorros enviados por la Nunciatura Apostólica de París.*

Aunque resulta muy difícil la comunicación sabemos que se ha colocado ya decentemente en casas particulares tres sacerdotes que hacían de mendigos y dos que trabajaban en una fábrica de corcho de Palafrugell. También se han hecho ya tres envíos muy importantes de pan, desde Perpignan al Asilo de ancianos de Gerona, donde hay recogidos los párrocos de la capital y gran número de sacerdotes viejos. Estos son de los que encontraban en gran necesidad por los achaques de su avanzada edad y por la dificultad de hacer nada para ganarse su sustento.

Iremos comunicando los detalles que se reciban de la distribución.

esto habían encendido particularmente los ánimos. Otro problema grave afectaba a los curas exiliados, cuyo número ascendía a 48 tras la toma de Bilbao. Cuantos eran sospechosos de separatismo eran exiliados. La autoridad militar y civil indicaba a la autoridad eclesiástica de Vitoria los sacerdotes incriminados y ésta daba siempre la autorización para que fuesen exiliados mediante una circular que tanto el clero como muchos seglares habían justamente criticado. Muchas veces se procedía al exilio tras una simple denuncia de personas que a veces buscaban venganzas personales. Antoniutti consiguió que se retiraran algunas ordenes de exilio, pero como el clero vasco se encontraba en una situación de privilegio en una región muy católica, ninguno de ellos quería marcharse de su tierra. Cerca de 160 sacerdotes nacionalistas vascos habían huido al extranjero cuando el Ejército Nacional entró en Bilbao. En abril de 1937 las autoridades militares habían presentado al cardenal Gomá una lista de 187 sacerdotes vascos, reclamando la imposición de sanciones canónicas contra los más exaltados políticamente y contra los simpatizantes del nacionalismo separatista. Para 18 sacerdotes vascos la autoridad militar había pedido el traslado a otras diócesis. Antoniutti se percató de la rígida actitud de las autoridades civiles y militares contra el clero vasco por los sacerdotes vascos huidos a Francia desarrollaban una amplísima propaganda comprometedora para los que se habían quedado en Vizcaya y porque decía que en Santander habían encontrado documentos que demostraban su actividad política; se interesó en favor del clero vasco, pero las autoridades le respondían diciendo que tenían órdenes superiores de reprimir duramente a todos los responsables del movimiento vasco, a la vez que el cardenal Gomá se mostraba poco dispuesto a tratar este asunto con el Gobierno de Salamanca. Antoniutti criticó la actitud remisiva del vicario general de Vitoria con las autoridades civiles y militares sobre el alejamiento de numerosos sacerdotes de la diócesis, causa de grave malestar y preocupaciones entre el clero. Antoniutti le pidió al vicario general que se mantuviera firme en la defensa del clero. Cf. mi libro *Caídos, víctimas y mártires*. pp. 242-249.

25. *Los republicanos celebran una sesión de Cortes en la iglesia del monasterio de Montserrat.*

Los que dicen que quieren tener contacto con el Vaticano y respetar la religión católica, profanan la iglesia del Monasterio de Montserrat, celebrando una sesión de las Cortes y tocando la música en la misma los himnos nacionales que son los revolucionarios.[desmentido en el n. 14].

27.2.1938

[f. 27] Para el Excelentísimo y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico en París.

26. *Del Sr. Obispo de Teruel.* De otros sacerdotes recién escapados de la zona roja, se confirma que el Sr. Obispo se encuentra en la cárcel.

Nada se dice en los periódicos sobre la sentencia que aun no la han dado los tribunales. Después de la propaganda que han hecho los periódicos adictos el Gobierno para que sea condenado, ahora es muy difícil dar una sentencia que pueda satisfacer los partidos políticos. Es no obstante intención del Gobierno el absolverle para que pueda servir de propaganda en el mundo internacional.

Es muy interesante leer lo que dice el periódico *Occidente* en su último número referente al Sr. Obispo de Teruel. Se [f. 28] acompaña un ejemplar.

27. *Cartas a Su Santidad.* Un hecho que ha producido una muy dolorosa impresión, ha sido dada a conocer al público la noticia de que los Cardenales de París y Westminster¹⁵¹ habían dirigido una carta a Su Santidad el Papa (cuya vida Dios guarde muchos años para la gloria de nuestra Madre la Iglesia), pidiéndole intercediera con el General Franco para que cesara en sus bombardeos a las ciudades abiertas.

Cierto es que nada particular tiene el hecho de las cartas, pero entraña mucha gravedad que se dé a conocer este hecho al público como se ha llevado a cabo durante esta semana, con comentarios no muy a propósito para el bien de la Iglesia en estos difíciles momentos.

Además hay incluso periódicos más o menos favorables al Frente Popular que reconocen que este asunto es un arma política y por [f. 29] lo mismo de gravísimo peligro para la Iglesia.

La misma persona que propala la noticia y que dice haberla recibido de una gran personalidad eclesiástica, dice que a consecuencia de estas cartas hubo gran revuelo durante estos últimos días en la Nunciatura de París.

151. Arthur Hinsley (1865-1943), nombrado arzobispo de Westminster en 1935 y creado cardenal en 1937.

Dada la división de opiniones y la pasión política que existe de una y otra parte en estos momentos, esta divulgación ha sido de un efecto deplorable.

La noticia ha sido propagada por un sacerdote, ha sido conceptuada como veraz y ha venido ya conocida por mucha gente.

Han relacionado muchos este hecho con las tres noticias siguientes y que han producido mucha indignación entre muchos sacerdotes y entre los favorables a la causa de Franco.

28. [f. 30] *Semana Religiosa*. En el número 4.839, correspondiente al 19 de febrero de 1938, pág. 226, publica un telegrama que ha sido enviado al Papa por algunos intelectuales franceses y en el que piden intervenga Su Santidad con Franco para que cesen los bombardeos de ciudades abiertas.

Ha producido en los católicos españoles de la España Nacional gran indignación. Se acompaña ejemplar.

29. *Una noticia «La Croix»*. Lo mismo debe decirse de la noticia publicada en la primera página de *La Croix* del día 20 y 21 de este mes. Se acompaña ejemplar. [No está].

30. *Un artículo de «La Croix»*. En el número siguiente, del mismo periódico se publicó un artículo, sobre la situación pasada y actual en Barcelona y Cataluña.

Confirma buena parte de las [f. 31] noticias que últimamente había comunicado a S.E.

Referente al pasado, que expone estas falsedades y calumnias, y en cuanto al presente, demuestra claramente como la organización del culto corre a cargo de los políticos. No oculta tampoco sus malignas intenciones.

Creo que tendrá ciertas consecuencias este artículo, pues hay deseos de contestar desde la prensa y en forma ciertamente algo dura.

31. *Un P. Agustino a París*. Ha llegado hace muy pocos días un Padre Agustino, de prestigio en el mundo intelectual, que desea relacionarse con los rojos, para proponer un Gobierno de Franco y Prieto y terminar así la guerra civil.

Aceptado por los rojos, propondría al Vaticano, que lo propusiera a los Nacionalistas.

32. [f. 32] *Vicarios Generales*. Parece que es cierto por los respectivos obispos el nombramiento de Vicarios Generales en Barcelona, Tarragona y Gerona.

El de Barcelona, P. Torrents (*sic*) fue nombrado al principio, el de

Tarragona hace poco desde Francia por el E. Sr. Cardenal. El de Gerona, sé que el Sr. Obispo, al salir de mi casa, me encargó de comunicar la transmisión de poderes, y que al escapar el Vicario general la transmitió al secretario de Cámara que aun se encuentra en Gerona, recogido con muchos otros sacerdotes viejos y enfermos en el Asilo de las Hermanas de los Pobres, y en donde han llegado ya varios envíos de comestibles que hemos hecho empleando parte del dinero que nos entregaron.

En las otras diócesis parece que caso de existir, como todos dicen existe, no sería un nombramiento jerárquico. Se duda de Seo de Urgel.

33. [f. 33] *Otra campaña cárcel (sic) Card. Vidal.*¹⁵² De nuevo se hace una gran campaña afirmando que el Cardenal Vidal no viene a ponerse al frente de los destinos de la España Republicana porque se encuentra prisionero del fascismo de Italia con consentimiento del Vaticano.

Al Cardenal Vidal no le han dejado actuar, pero pronto vendrá, quieran o no quieran, entrará en Cataluña y gobernará.

El Cardenal Gomá es solo un buen hombre, pero no tiene altura y ha engañado miserablemente al Vaticano.

Tales son las indignas noticias que en estos días se van propalando entre los sacerdotes y católicos vascos partidarios de los rojos.

34. *Gállegos y Lobos (sic) ante la Radio.* Los sacerdotes Gallegos Rocafull,¹⁵³ canónigo de Córdoba, y el Rvdo. Lobos (*sic*),¹⁵⁴ vicario de una parroquia de Madrid, hablan cada domingo por Radio desde Barcelona.

152. Francisco Vidal y Barraquer nació en Cambrils, Tarragona, el 3 de octubre de 1868; el 10 de noviembre de 1913 fue nombrado obispo titular de Pentacomia y administrador apostólico de Solsona. El 7 de mayo de 1919 Benedicto XV lo nombró arzobispo de Tarragona y dos años más tarde, en el consistorio del 7 de marzo de 1921 lo creó cardenal del título de Santa Sabina. Pudo salvar su vida al comenzar la persecución religiosa de 1936 y vivió retirado en la Cartuja de Farneta (Italia) hasta el final de la guerra. Murió en la Certosa di la Valsainte (Suiza), el 13 de septiembre de 1943.

153. Gallegos Rocafull, José Manuel (Cádiz 1895 - Guadalajara, Méjico, 12 junio 1963). Inició el bachillerato en el Instituto General y Técnico de Sevilla, comenzando los estudios eclesiásticos en el seminario conciliar de la misma ciudad y continuándolos en el de Madrid. Obtuvo la licenciatura en teología en la universidad pontificia de Toledo en marzo 1920, así como la de filosofía y letras en la universidad Central de Madrid, en la que también aprobó tres asignaturas del curso de doctorado. Recibió el presbiterado en la capital de España el 30 de marzo de 1918, y fue nombrado inmediatamente capellán de las religiosas adoratrices, ministerio que ejerció desde abril de 1918 hasta el 27 de enero de 1921. En 21 de enero de 1921, tras la oposición correspondiente, fue nombrado canónigo de Córdoba, tomando posesión seis días después. En 19 de abril de este mismo año, el obispo Adolfo Pérez Muñoz

[f. 34] Parece que uno de sus principales argumentos consiste en afirmar que los Obispos no proceden como deben, que el Vaticano no debería consentir lo que pasa, etc.

(1864-1945) le nombró director espiritual y consiliario de la Casa Social Católica de Córdoba y asesor de los sindicatos católicos agrarios locales. En la vacante de la lectoría cordobesa, producida por el paso de Balbino Santos Olivera (1887-1953) – futuro arzobispo de Granada– a una canonjía en la catedral hispalense, se presentó como único opositor y, tras brillantes ejercicios, obtuvo la plaza de la que tomó posesión el 12 de marzo de 1922, doctorándose en teología en la universidad pontificia de Sevilla al año siguiente. En 1921 pronunció el discurso de apertura del seminario de Córdoba sobre «La evolución del dogma». Intervino en la semana social celebrada en Madrid en 1933 junto con el padre Gafo y Maximiliano Arboleya. En 1935, con licencia de la Sagrada Congregación del Concilio, pasó a residir en Madrid en la Casa del Consiliario, coincidiendo en ella con el futuro cardenal Vicente Enrique y Tarancón y, temporalmente, con Juan Lucena Rivas. Estando todavía en Córdoba trabajó mucho en la Acción Católica y realizó un viaje a América junto con el futuro arzobispo de Valladolid, Félix Romero Menjíbar, y otro sacerdote cordobés, dando conferencias que destacaron su fuerte personalidad y excelente preparación intelectual. Después entabló amistad con políticos de izquierdas cuando obtuvo una cátedra de profesor auxiliar en la universidad de Madrid y comenzó a escribir y hablar por la radio en defensa de la República. Con licencia de su obispo se presentó como candidato a diputado a las Cortes constituyentes de 1931 por el partido de Acción Nacional, pero, con decreto del 22 de diciembre de 1936, fue suspendido *a divinis* y privado de todo oficio y beneficio por grave transgresión de las normas canónicas, debido al gravísimo escándalo que dio con palabras, escritos y actividades en favor de la República, en los años de la guerra civil y de la persecución religiosa, condenada por el Papa Pío XI y por el episcopado español. Esta pena canónica le fue impuesta por su obispo, Adolfo Pérez Muñoz, debido a la actitud política que adoptó al comienzo de la guerra civil y porque a principios de noviembre de 1936 marchó a Bruselas, sin permiso de su obispo, subvencionado por el gobierno republicano, junto con el sacerdote madrileño Leocadio Lobo, y en aquella ciudad impartió dos conferencias en defensa de dicho gobierno, patrocinadas por socialistas y comunistas, con gran escándalo de los católicos. El cardenal Van Roey, arzobispo de Malinas, no les permitió ni a él ni a Lobo celebrar misa en su archidiócesis y les prohibió que hicieran propaganda política en favor del Frente Popular español. No usó el hábito eclesiástico y fue acusado también de mala conducta. También se le reprochó su amistad con el político Osorio Gallardo, quien desde el exilio de Buenos Aires promovía una intensa campaña contra la Iglesia. Sin embargo, gozó de la protección del obispo auxiliar de París, monseñor Beaussart, quien en 1937 le recomendó ante el mismo Papa, pero Pío XI prefirió respetar la sanción que el obispo de Córdoba le había impuesto y no atendió la recomendación del mencionado obispo francés. Poco tiempo después, siempre en 1937, se separó definitivamente de Leocadio Lobo, desaprobó su conducta política y no volvió a tener ninguna actitud pública censurable. Sin embargo, debido a todos los hechos relatados tuvo que emigrar a México en 1939, una vez terminada la guerra

Los mismos rojos de París no están conformes con lo que dicen.

Una de las atribuciones que se han tomado, es la inspección del culto privado donde se practica.

civil, donde vivió exiliado hasta su muerte, habiendo sido catedrático de la Universidad Nacional Autónoma. Con un cierto idealismo utópico, fue uno de los pocos sacerdotes diocesanos que discreparon abiertamente de la actitud de los militares sublevados en 1936. Debido a su reconocida fama intelectual fue invitado a dar conferencias en varios países hispanoamericanos sobre temas eclesiales y filosóficos. Durante su exilio su conducta sacerdotal fue siempre correcta, pues no fue rebelde a la autoridad eclesial sino que simplemente, como sacerdote, defendió siempre aquella parte del pueblo que él consideraba víctima de injusticias sociales, y actuó de buena fe, permaneciendo fiel al gobierno republicano español en el exilio por finalidades apostólicas. En vista de todo esto y por presiones del gobierno nacional de Madrid, se le abrió expediente en Córdoba para declarar vacante su canonjía, cuya ejecución fue encomendada al provisor y vicario general de la diócesis, Rafael García Gómez, habiéndose declarado vacante la canonjía por renuncia tácita de su poseedor en fecha 31 de mayo de 1939. En Córdoba dejó partidarios y adversarios. En México fue acogido por el arzobispo de aquella ciudad, Luis María Martínez, y se hizo notar positivamente por sus escritos y por su acción pastoral, sobre todo entre los intelectuales, llegando a estar en muy buenas relaciones con el jesuita Romero, director de la obra de la Buena Prensa y uno de los religiosos más estimados en México. En 1950 el arzobispo de México quiso incardinarlo en su archidiócesis apenas le fuera quitada la pena canónica que se le había impuesto, ya que durante sus once años de estancia en México había llevado una conducta intachable y él mismo había pedido desde 1946 ser rehabilitado para el ejercicio del ministerio al nuevo obispo de Córdoba, fray Albino González Menéndez-Reigada, O.P., quien le había conocido personalmente durante su estancia en Bruselas. En 1956 renunció expresamente a la lectoralía cordobesa, si bien la Sagrada Congregación del Concilio le concedió la dispensa coral en 30 de septiembre de 1931. Fue más un intelectual preparado en el conocimiento de la Sagrada Escritura y de la doctrina social de la Iglesia, que hombre de acción. Falleció repentinamente. Publicó, tanto en España como en México, una larga relación de libros, así como numerosas colaboraciones en la prensa de los dos países. Cf. mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 495-496.

154. Lobo Canónigo, Leocadio Párroco de San Ginés, de Madrid (Batres, Madrid, ? - Nueva York, Estados Unidos, 11 julio 1959). Hijo de familia muy humilde, fue prefecto de disciplina y profesor del seminario de Madrid, teniente de una parroquia y luego cura de la Almudena, pero llevaba en el alma un poso de resentimiento que le inclinó a la demagogia verbal. Le dio por la sociología, pero en vez de hacerse un ideólogo de la misma, al igual que otros muchos clérigos que les dio también por esta misma materia, optó por la acción. Tras la proclamación de la Segunda República, en 1931, púsose de lado de la misma, y, estallada la guerra civil, hizo causa común con los republicanos, a los que halagó y exaltó desde los micrófonos de la radio. Valiéndose de su influencia cerca de las autoridades republicanas madrileñas, salvó de la destrucción varios archivos parroquiales e incluso las oficinas todas del

35. *L'Ami du Clergé*. Es muy interesante leer el artículo sobre España publicado en el número 3 febrero 1938. [No está].

obispado junto con el mismo palacio episcopal, de cuyas llaves se hizo cargo; por lo que, gracias a él, todas las dependencias del obispado, los locales de la curia y hasta el mismo palacio episcopal, conserváronse, casi intactos, hasta el final de la guerra. Fue este un inestimable servicio prestado a su diócesis. Ejercía en 1936 la coadjutoría de la parroquia madrileña de San Ginés, cuando por simpatizar con la causa republicana, actuó como propagandista religioso de la misma y, tras el fracaso ante el Vaticano de esta propaganda y las gestiones del ministro Manuel de Irujo, católico y nacionalista vasco, intentó crear una Iglesia nacional sometida a la República, prometió libertad a los sacerdotes encarcelados, que después fueron ejecutados, y la apertura de iglesias a cambio de la firma de un documento de adhesión. No consiguió ninguna adhesión, pues un sacerdote que firmó por miedo, cuando se dio cuenta de lo que había hecho, se presentó a exigir que se borrara su firma. Al comenzar el otoño de 1937, estuvo en Valencia, capital de la República en aquellas fechas, para organizar, a las órdenes del gobierno republicano, la restauración del culto católico en la zona republicana. Para ello, reclutó en Madrid sacerdotes que se prestasen a celebrar públicamente el culto católico y parece ser que llenó reunir unos 16 o 18 que se prestaron a esta ficción, con vistas sin duda alguna a la propaganda internacional en favor del Gobierno de Valencia. Llegó a escribir a la Santa Sede pidiendo normas de conducta para actuar en aquellas circunstancias, indicando los nombres de tres sacerdotes que podrían hacerse cargo de la situación como vicario de Madrid: José María García Lahiguera, director espiritual del seminario, Emilio González González, profesor del mismo seminario, y Juan Echevarría Aramburu, párroco de San Antón, de Madrid. Sin embargo, estos tres sacerdotes fueron totalmente ajenos a la iniciativa de Lobo, pues no estaban de acuerdo con ella, ya que ni siquiera les había consultado. Con todo, Lobo escribió una carta al padre Azemar, de la congregación de la Misión, rector de la iglesia de San Luis de los Franceses, de Madrid, y su iniciativa coincidió con cuanto el ministro republicano Manuel de Irujo, estaba haciendo en aquellas fechas para demostrar ante el extranjero que en la zona republicana el culto católico había sido restablecido. La tesis de Lobo era que en Madrid no había autoridad eclesiástica, lo cual era falso porque el obispo Leopoldo Eijo Garay, residente en la zona nacional, tenía su delegado legítimo residente en la zona republicana, que era el rector del seminario, Rafael García Tuñón, quien actuaba como pro-vicario, y ninguno de ellos había sido informado de estos hechos que tenía todas las apariencias de un movimiento tendenciosamente político, que el cardenal Gomá llegó a considerar «como un hecho de cisma o indisciplina». El escrito autógrafa de Lobo, firmado en Madrid el 14 de septiembre de 1937, fue firmado por otros ocho sacerdotes. Considerado como el prototipo de sacerdote que contemporizó con el Gobierno de la República e incluso colaboró abiertamente con él, enfrentándose con la Jerarquía y la Santa Sede, quedó desacreditado por su actuación ante la mayoría del clero y de los católicos, habida cuenta de la implacable persecución religiosa republicana. Pero la suya no fue una apostasía ante dicha persecución sino más bien de una consecuencia de su actitud anterior abiertamente favorable al régimen republicano. A finales de

36. *Causas de la inactividad Obispos*. De una carta particular que he recibido se puede deducir que es debido que no vengan al temor que tiene de disgustar a las autoridades militares, las cuales de ninguna manera aprueban cualquier gestión que pueda [f. 35] hacerse para la otra zona.

37. *El Abad General de los Benedictinos a la España Nacional*.¹⁵⁵ Hace 7 días que ha llegado allá. Este detalle es importante.

38. [f. 36] *Noticiero de personal religioso* [Esta página está escrita a máquina].

A) El director del Observatorio del Ebro, R.P. Rodés,¹⁵⁶ S.J., continúa ejerciendo su profesión científica, dirigiendo en Tortosa el notable observatorio. Al principio le destrozaron todos los objetos y ornamentos de símbolo religioso, pero luego volvieron a reponerlo todo.

B) Me acaba de comunicar un amigo recién llegado de Barcelona, que los PP. Jesuitas Vives y Carlos Puigrefagut fueron víctimas de los últimos bombardeos, de las calles de la Diagonal y Aragón de Barcelona.

noviembre de 1936 fue denunciado al cardenal Gomá por el gabinete diplomático de Franco acusado de haber intervenido en la Casa de España en Bruselas, junto con el sacerdote cordobés, José María Gallegos Rocafull, en defensa de la actuación del gobierno de Madrid al tiempo que ambos atacaban duramente al gobierno nacional de Burgos, presidido por Franco. Abandonado por sus mismos correligionarios tuvo que abandonar España antes de acabar la guerra como muchos exiliados españoles y se estableció en los Estados Unidos. Murió en Nueva York, donde estuvo adscrito durante algunos años a la parroquia de los Sagrados Corazones, siendo enterrado en el cementerio de San Juan de Brooklyn. Hombre recio, con buen talento y exaltado corazón, fue el prototipo de sacerdote opuesto al nuevo régimen de Franco y como redactor de *Cruz y raya*, fue propagandista de la Segunda República dentro y fuera de España. Cf. mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 690-691.

155. Fidel de Stozingen, abad primado de los benedictinos confederados.

156. Luis Rodés Campdera (Santa Coloma de Farnés, Gerona, 1897 - Beniarraix, Baleares, 1939), astrónomo y geofísico, en 1922 gestionó la entrada de España en la Unión Astronómica Internacional. «Debido a su prestigio tanto en España como en el extranjero, al ser disuelta (1932) la Compañía de Jesús, el gobierno republicano no se atrevió a incautarse del Observatorio del Ebro, que continuó bajo la dirección de Rodés, incluso después del comienzo de la guerra civil (18 julio 1936), si bien no pudo evitar que el ejército republicano en su retirada desmantelase el observatorio. Este hecho y las tensiones y peligros sufridos en estos años minaron su salud y casaron su muerte» (J. CASANOVAS, en *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, dir. Ch. E. O'NEILL Y J.M. DOMÍNGUEZ (Institutum Historicum S.I. - Universidad Pontificia Comillas, Roma-Madrid, 2001), IV, p. 3386).

[f. 37] [Esta página está escrita a máquina].

39. Estado hambriento en la zona gubernamental

Como que las autoridades españolas del gobierno creen que el secreto de su seguridad estatal proviene de tener adictos y contentos a todos sus agentes en especial policías y fuerza pública, naturalmente procuran que a ellos no les falte nada, especialmente en lo de comer. Es por ello que han puesto sus cooperativas para que puedan proveer de víveres todos los dichos, más los empleados de los organismos del Estado. Resultando que el pueblo es el peor tratado, para nada se tiene en cuenta sus clamores y se le somete por el terror. Resultando que, v.g. lo que los agentes pagan 1,50 o 2,00 pts. el pobre pueblo está obligado a pagar la enorme cantidad de 18 pesetas, como pasa en el bote de leche condensada. Así como esta conserva, todo lo demás. Júntase a ello la desastrosa administración que impera en toda la zona; no es extraño el resultado catastrófico y hambriento que esté azotando a estos pobres españoles.

Un chófer recién llegado de Valencia en donde se fue a buscar un camión de naranjas, nos explicaba ayer, que la parte en que más estragos hace el hambre, es fuera de Cataluña y en especial, las regiones del Sur. Es exorbitante, nos decía, el ver el estado anémico de la mayoría de personas; los pobres jóvenes parece que llevan estampado en su rostro la maligna enfermedad de la tisis. Cuando están haciendo, como ahora, la recolección de naranjas en las comarcas valencianas, se ven los pobres mujeres endeble y tristes por falta de alimentos y algunas caen extenuadas. Por toda comida, toman unas cuantas almendras y un par de naranjas sin pan y sin nada, porque no tienen. La mayoría de jóvenes exceptuados del servicio militar sea por la edad, o por defecto físico, para poder comer, están obligados a ingresar de voluntarios al frente. Los niños de los pueblos así ven que alguien come pan, les produce una novedad y curiosidad tal, que inmediatamente son atraídos hacia allí igualmente que las moscas en un panal de miel. ¡Pobrecitos!.

40. La inmoralidad pública

Es este, otro de los estragos que está haciendo el dominio marxista en la zona del Gobierno. En lo que atañe al Matrimonio, es espantoso; se unen ambos sexos y se separan a libre arbitrio sin freno y con escasa intervención de la autoridad. El otro día, me dice el informador, estando en una calle de Barcelona, un conocido mío, tuvo la desvergüenza de presentarme a la que tenía al lado diciéndome: «Aquí te presento la compañera de noche.»

Los espectáculos y en especial el cine, es otro instrumento de propaganda marxista y de perdición. Lo primero de todo se infunde a los incautos un odio a los nacionales, pintándoles: martirios, destrucciones,

y otras barbaridades que se inventan. Predominan las de propaganda rusa y atea.

La radio es otro flagel (*sic*). En este mismo momento que escribo estos apuntes, lo está haciendo una emisora extracorta roja diciendo estas palabras: «Este mismo cura gallego de falange española nacionalista, Sr. Álvarez (a) el Reinillo, que vive con una joven guapa. Y cuida de una casa de estas jóvenes para su uso particular...» y otras barbaridades por el estilo. La calumnia y la mentira son siempre el distintivo de la gente maleante.

41. Otra propaganda antirreligiosa

Mando estas dos hojitas impresas de actualidad, en las que podrán ver si se respetan los símbolos religiosos y tradicionales en la desgraciada zona gubernamental.

La pequeña, la he recogido hoy del periódico local *L'Independant* (17.II.1938), copiada seguramente de uno de Barcelona.

La otra, es parte de un calendario rojo de este año, que sustituyó el popular «Calendario del Ermitaño».

Pour supprimer le mot «San», 110 villages ont changé de nom.

Barcelona. Le Bulletin officiel de la Généralité de Catalogne signale que 110 villages ont changé de nom depuis le 18 juillet et que quatre cantons ont été créés. Ces changements de noms s'expliquent par le nombre imposant de villages dont le nom commençait par le mot San. (*L'Independant*, 17-11-38). La misma noticia publicaba «Le Temps».

41. *Nuevos nombres de pueblos de Cataluña* (Hoja de un Calendario rojo de Cataluña).

Habiéndose cambiado oficialmente el nombre de varias poblaciones catalanas, insertamos una relación de los que hemos tenido conocimiento por si es de utilidad a nuestros lectores.

Molins de Rey, *Molins de Llobregat*.

Parroquia de Ripoll, *Font Freda de Ter*.

San Celoni, *Baix Montseny*.

San Clemente de Llobregat, *Cirerer de Llobregat*.

San Cristófol de Tossas, *Tossas de la Montaña*.

San Estaban de Palautordera, *Vall Florida*.

San Feliu de Codinas. *Codinas del Vallés*

San Feliu de Llobregat, *Rosas de Llobregat*.

San Hilario Sacalm, *Fonts de Sacalm*.

San Jaime dels Domenys, *Domenys del Penedés*.

San Juan Despí, *Pi del Llobregat*.

San Juan de las Abadesas, *Puig Alt de Ter*.
 San Juan de Palamós, *Villarromá*.
 San Martín de Maldá, *Plana de Riucorp*.
 San Martín de Sesgayolas, *Sesgayolas*.
 San Martín Sarroca, *Castellsarroca*.
 San Martín de Tous, *Tous de Anoià*.
 San Pablo de Seguries, *Seguries de Ter*.
 San Pedro de Ribas, *Ribas del Penedés*.
 San Pedro de Torelló, *Bellserrat*.
 San Quintín de Mediona, *Aigüesbones*.
 San Vicente de Castellet, *Castellet de Llobregat*.
 San Vicente dels Horts, *Horts de Llobregat*.
 San Vicente de Montalt, *Llavaneras de Montalt*.
 San Vicente de Torelló, *Lloriana de Ter*.
 Santa Coloma de Cervelló, *Pinedas de Llobregat*.
 Santa Coloma de Farnés, *Farnés de la Selva*.
 Santa Coloma de Gramanet, *Gramanet del Besós*.
 Santa Coloma de Queralt, *Segarra de Gayà*.
 Santa Perpetua de la Moguda, *Perpetua de la Moguda*.

[f. 38] Para el Exmo. y Rmo. Monseñor Valerio Valeri. Nuncio Apostólico de París.

42. *El caso de Maurras*.¹⁵⁷ Es conocida ya la visita que ha hecho a la España Nacional. El hecho ha suscitado gran apasionamiento en la mayor parte de los católicos franceses. En esta ocasión, hay que reconocerlo como sea, el recibimiento y honores oficiales que se han tributado a Maurras en la España de Franco, han producido una pésima impresión.¹⁵⁸

157. Charles Maurras (1868-1952), fundador de la Action française, condenada por Pío XI.

158. Sobre esta visita, Antoniutti envió la siguiente información: «Col venerato Dispaccio n°. 1963 del 30 maggio p.p. l'Eccellenza Vostra Reverendissima mi comunicava che Sua Santità, alludendo a certe pubbliche manifestazioni di simpatia accordate qui, recentemente, a dirigenti dell'Action Française, ha espresso la speranza che l'opinione pubblica della Cattolica Spagna sarà in avvenire più riservata verso persone e teorie che tanto danno recano ai fedeli. Mi sono fatto eco di questo paterno ammonimento di Sua Santità presso alcuni membri del Governo, che ho avuto l'occasione d'incontrare il 6 corrente, a Loyola, in occasione di una festa pel riconoscimento ufficiale della Compagnia di Gesù; e mi gradito riferire che hanno accolto con filiali sentimenti la giusta raccomandazione pontificia. A questo proposito credo opportuno significare a V. E. che appena ebbi conoscenza del ricevimento fatto a Charles Maurras al suo arrivo in Spagna, ho espresso al Ministro degli Esteri tutta

Lo peor del caso es que el mismo «Bulletin d'information espagnole» (es periódico oficial de Franco), publicado diariamente en París, no solamente calla, sino que desgraciadamente da cuenta y enaltece los actos oficiales hechos en honor de Maurras, como si fuera un jefe de Estado.

[f. 39] Entre los actos tributados hay un banquete que le ofrecieron en su honor las autoridades de San Sebastián (Buletin, número 556, página 3), una visita oficial al General Franco (el mismo número y la misma página), un mensaje dirigido al pueblo español por Radio Zaragoza (número 558, página 2), un banquete que le ofrecieron los miembros del Gobierno de Burgos y al cual asistió el Ministro del Interior (número 557, página 4), los discursos pronunciados en la visita oficial al Ministro del Interior (número 557, pág. 4), las autoridades, con el Ministro del interior, le acompañaron en su visita al generalísimo (número 557, página 4), el nombramiento como miembro correspondiente de la Academia de Ciencias Morales y políticas (número 559, página 3), la visita a los frentes (idem), un banquete con el General Moscardó¹⁵⁹ (idem), la entrega y colocación a las tropas de las insignias [f. 40] de varias *Croix de Feu* (idem), la revista militar que pasó a un batallón de infantería (idem), un banquete que le dedicaron las autoridades de Zaragoza (idem), un desfile militar de autoridades y soldados en su honor en Balaguer (idem) y una visita oficial al hospital de Benavent (idem). Todo esto, hecho con el carácter oficial y extraordinario que se le ha dado, como se desprende del mencionado periódico oficial, es ciertamente muy y muy lamentable.

Muchos católicos que son partidarios de nuestra Causa Nacional, al conocer estos hechos se muestran muy contrariados y algunos lo reprueban, incluso públicamente. Dicen que esto hace temer mucho para el porvenir de la Iglesia en España y que nunca debía pasar en los días sobreto-

la mia sorpresa, richiamando la sua attenzione sulla situazione del detto signore nei riguardi della Chiesa. Il Ministro volle assicurarmi che l'accoglienza fatta al Direttore dell' *Action Française* non era in alcun modo intesa in favore delle teorie sostenute dal Maurras, ma era soltanto un ringraziamento ad uno dei pochi giornalisti francesi che ha sostenuto sempre entusiasticamente la causa del Governo Nazionale. Il Ministro degli Esteri mi pregava di voler vedere solamente sotto questo punto di vista le dimostrazioni di simpatia fatte al menzionato signore. Il richiamo da me fatto sembra abbia avuto qualche effetto perché il soggiorno di Maurras è passato quasi sotto silenzio dopo il terzo giorno dal suo arrivo, e la sua uscita dalla Spagna avvenuta in forma privatissima» (Despacho N.º. 583/38 de Antoniutti a Pacelli, San Sebastián, 8 junio 1938. AAEESS, IV Período, *Spagna 916, fasc. 327, ff. 41-42*, original mecanografiado en papel blanco, sin membrete).

159. José Moscardó Ituarte (1878-1956), defensor del Alcázar de Toledo durante la guerra civil.

do en que el papa (que Dios guarde muchos años) era tristemente preocupado [f. 41] do por los acontecimientos hitlerianos en Roma.

Se han ocupado de ello varios periódicos, entre ellos «La Croix», «Temps Present», «L'Aube» y creo algún otro.

También se dice que algunos Prelados franceses, reunidos el domingo pasado con motivo de las fiestas de Sta. Juana de Arco, hablaron de este asunto, ante lo que de ello han publicado los periódicos franceses adictos a la *Acción francesa*, y se mostraban muy contrariados.

43. *Un artículo de Eusko-Deya sobre la muerte de Carrasco, sobre el Sr. Obispo de Gerona y los otros Prelados.* «Eusko-Deya», periódico publicado en París para los vascos, en su número del día 8 de mayo, inserta un artículo muy violento sobre la muerte de Carrasco y Formiguera¹⁶⁰ y los Srs. Obispos de España fir [f. 40] mantes de la Carta Pastoral Colectiva. Se acompaña una copia y he mandado otra a mi Sr. Obispo. Las palabras que cita del Sr. Obispo de Gerona no sé si son ciertas, falsas o exageradas. No las conocía, pero de la manera que las pone entre comillas parece como si las hubiera dicho al autor del artículo. Ignoro otros detalles.

160. El canónigo Alberto de Onaindía envió el 11 de mayo de 1937 al nuncio Valeri una nota redactada por Carrasco en la que se ve la posición que había adoptado y su gran sentido cristiano: «Estoy afiliado al partido de Unión Democrática de Catalunya, confesionalmente católico, que no participó, ni en las elecciones de Febrero ni el Frente popular y que ya en Octubre de 1934 hizo constar que no participaba en el movimiento. Mi viaje a Bilbao era motivado exclusivamente por las persecuciones de que era objeto en Barcelona, no tenía carácter oficial y obedecía al propósito de intentar un intercambio comercial de productos y era obligado para mi sustento y el de mi familia pues siéndome imposible vivir en Barcelona, era el único sitio donde podía trabajar pues por falta de recursos no podía vivir en Francia. La mejor prueba del carácter pacífico y particular de mi viaje es que lo realizaba en compañía de mi mujer y de seis de mis ocho hijos a los cuales nunca habría expuesto a una aventura. En cuanto a mis ideas me atengo a lo que resulta de mis intervenciones en el Parlamento Constituyente y que constan en el Diario de Sesiones. Defendí mis sentimientos religiosos en la discusión de la Constitución y en la ley de Congregaciones religiosas, haciendo una defensa apasionada de los jesuitas que me valió mi expulsión de Acción Catalana y otra igual de los escolapios que me valió obtener la carta de agregación a la orden. De manera que soy escolapio. Mi claridad al exponer la cuestión Catalana fue causa de que el Sr. Companys, jefe de la minoría me expulsara de esta. He defendido siempre el principio de autodeterminación. Pero lo que no ha de olvidarse es que mi vida política terminó en Octubre de 1933, y que desde de que dejé en aquella fecha de ser diputado, no he tenido cargo político alguno ni he participado directamente en política» (ASV, Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 857, ff. 11-12).

[f. 47] *Copia de un artículo publicado por «Euysko-Deya», 8 mayo 1938.*

Episodes d'une Guerre Sainte. Les signataires de la Lettre Collective n'ont pas pu sauver un innocent.

M. Carrasco i Formiguera, alors qu'il était député de Gérone, avait farouchement combattu la législation laïque aux «Cortès» constituantes. L'évêque de Gérone connaissait ce fait et connaissait le député de son diocèse. Nous supposons que M. l'Evêque avait travaillé à la défense de cet innocent, que était en outre un catholique exemplaire. Voici, en effet, les paroles consternées que Son Excellence vient de prononcer à Paris: «Nous n'avons pas pu le sauver».

Nous le comprenons. Les tempos sont âpres, et un évêque est peu de chose pour sustraire un innocent à l'appétit de sang de la Croisade.

[f. 48] Mais M. l'Evêque de Gérone se sera-t-il vu seul dans ses efforts, que d'ailleurs nous supposons tenaces, et même dangereux?

Non. M. l'Evêque de Gérone n'a pu être seul dans ces démarches. M. Carrasco Formiguera avait été l'un des peu nombreux défenseurs qu'eut la Compagnie di Jesús aux Cortès Constituantes: la Compagnie aura donc demandé également le pardon de qui n'avait rien fait.

Il est exact que les rebelles ont exilés 22 pères jésuites pour le délit d'être Basques et de ne pouvoir ne pas l'être, mais en général la Compagnie de Jesús est très bien vu de la Croisade, et c'est précisément en holocauste à celle-ci que les Pères basques ont été sacrifiés. La Compagnie de Jesús, paraissait donc être en condition spéciale pour sauver la vie de M. Carrasco Formiguera.

D'autre part, qui sait si les Dominicains espagnols n'avaient pas inter [f. 49] cédé eux aussi en faveur d'une personnalité catholique si digne de reconnaissance de la part de tous les Ordres religieux. Précisément les Dominicains espagnols maintiennent, en général, des relations spécialement cordiales avec Franco. C'est un dominicain espagnol, le P. Menéndez Reigada,¹⁶¹ qui ha déclaré que cette guerre civile était: «la guerre la plus sainte qu'ont ait connue». Le Dominicains espagnols abéissant aux désirs de Franco, furent aussi les instigateurs auprès du R.P. Gillet¹⁶² de la mort foudroyante de *Sept*, la grande revue où des courageux Dominicains français s'étaient permis de ne pas défendre la Croisade.

En même temps, on pouvait mettre son espoir dans beaucoup de puissances étrangères dont les ambassades ont prêté aux franquistes tant de services humanitaires. Ne pourraient-elles en échange, en demander

161. Albino González Menéndez-Reigada, O.P. (Corias, Cangas de Tineo, Asturias, 18 enero 1881 - Córdoba, 13 agosto 1958), fue obispo de Tenerife y Córdoba.

162. Maestro general de los dominicos.

un à Franco? Ceux qui ont défendu et sauvé [f. 50] tant de rebelles ne pourraient-ils sauver aussi quelqu'un qui ne l'était pas?

Mais nous avons lu dans le journal catholique *L'Aube*: «Ni la qualité de ceux qui intercedèrent, princes de l'église, ambassadeurs des diverses puissances, supérieurs d'ordres religieux, journalistes catholiques... rien ne devait le protéger de la fureur partisane de la guerre civile espagnole...»

Et nous avons lu aussi dans *Temps Present*: «Ni le Saint Siège, ni le Foreign Office, ni les princes de l'église, ni les personnalités du monde intellectuel, qui ont multiplié leurs démarches auprès des généraux de Burgos, n'ont réussi».

Nous sommes, donc, devant une Croisade – «la guerre la plus sainte qu'on ait connue»- où, ni les ambassadeurs, ni le Foreign Office, ni les signataires de la Lettre Collective, ni même le Saint Siège n'ont pas pu réussir à sauver un innocent [f. 51] pendant un an qui a duré son emprisonnement.

Quand les franquistes veulent lancer leur plus grande attaque contre le Gouvernement basque, ils rappellent toujours l'assaut aux prisons de Bilbao de la part de la populace excitée par les attaques de l'aviation. La lettre Collective del'Episcopat espagnol fait aussi allusion à ce triste événement, dont les premiers et lointains responsables étaient les franquistes, auteurs des sauvages bombardements, ceux-la même qui venaient de se refuser à l'échange de 4.000 prisonniers.

Mais les évêques espagnols ne peuvent prétendre que le Gouvernement basque ait obtenu en un moment (et à un moment de périlleuse excitation), ce qu'ils n'ont pas obtenu eux mêmes en un an? M. l'évêque de Gérone sait, en outre qu'il est plus facile de soustraire un innocent à la justice que de sauver de la fureur populaire deux cent rebelles prisonniers (ce fut la chiffre [f. 52] des victimes).

Cependant, M. l'Evêque de Gérone - l'un des 48 signataires de la Lettre Collective - a avoué l'échec des plus hautes puissances: «Nous n'avons pas pu le sauver».

44. Mitigación en la zona roja. Los sacerdotes residentes en Perpignan dicen que ha mitigado algo la persecución en Cataluña, sobre todo si tenemos en cuenta la dureza de los últimos quince días. No obstante aun detienen algunas personas de derecha y sacerdotes pero no en la intensidad y crueldad con que se hacía.

45. Vigilancia de las fronteras. En cambio se vigilan de tal manera las fronteras rojas que es difícilísimo escapar, o pesar de ser ahora [f. 43] más fácil, por la desaparición de la nieve en las montañas. No obstante continúan existiendo una cantidad enorme de guías que se prestan a ello.

46. *La actitud del Gobierno francés.* A todo el grandioso envío de material que actualmente se hace a los rojos, no es alieno el Gobierno francés, sino que en gran parte contribuye a ello.

De fuente autorizada se dice que el Gobierno ha de conceder a los obreros el envío oficial de armamento a los rojos para que aquellos accedieran al aumento de las horas de trabajo en las fábricas de material de guerra para la defensa nacional.

También una personalidad del actual Gobierno francés ha sido parece la que ha privado la capitulación [f. 44] de los rojos. Así se dice con todo lujo de detalles en la oficina de Franco en París.

47. *Armamento.* Así como los Estados Unidos es cierto que legalmente o no legalmente han enviado material de guerra abundante en Barcelona, con marcas de fabricación desconocidas, es también un hecho que Portugal ha cesado instantáneamente en las últimas semanas en su tráfico de armas para nuestra Causa Nacional.

De cierto no se sabe a qué atribuirlo pero se teme que no haya sido una exigencia de Inglaterra. Por contrapartida ha venido el reconocimiento oficial del Gobierno de Franco.

48. *Campaña contra los Obispos de España.* De nuevo arrecia una fuerte campaña contra los Obispos de la España Nacional con motivo de lo de Maurras y lo de Hitler en [f. 45] su viaje a Roma.

Otra vez se ha resucitado la cuestión de que se publicaron los documentos pontificios contra el Nacional-Socialismo de Alemania. Se dice que durante su estancia en Roma, se ha preguntado al cardenal Gomá, no por nuestros superiores, sino particularmente, por qué no se han publicado en España los mencionados documentos. La respuesta dicen que ha sido, a causa de la prohibición que había impuesto al Estado el embajador de Alemania en España. Evidentemente que los comentarios alrededor de esta respuesta son muy duros y muy amargos.

Lo peor, aunque se comprensible, es que los Obispos franceses están muy en contra de este estado de cosas de la Iglesia en España.

También se ha comentado entre Prelados franceses la venida del Sr. Obispo [de Gerona] [f. 46] a París, sus manifestaciones, pero sobretodo la larga ausencia de España del cardenal Gomá en momentos tan delicados y su asistencia al Congreso Eucarístico de Budapest.

49. *La campaña para una mediación.* La campaña de una mediación propugnada por Maritain, el Grupo del Comité de la Paix Civile y *Temps Present*, parece que es llevada al mismo tiempo por Prieto, en nombre del Gobierno de Barcelona, en combinación con los Gobiernos inglés y francés.

En este asunto parece que hay muchas complicaciones.

[f. 53] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico de París.

50. *Cesa persecución sacerdotes.* A las exigencias presentadas al Gobierno rojo por los vascos, parece que es debida la atenuación extraordinaria de la persecución de sacerdotes y religiosos que últimamente había empezado. Además de haber recogido esta impresión en París, o sea que ahora se ha dado órdenes terminantes y precisas de dejar completamente tranquilos los sacerdotes, lo confirman los funcionarios que han pasado en estos últimos días la frontera. Solo son perseguidos de entre los sacerdotes los que encontrándose en la edad militar no se presentan en los respectivos cuarteles.

La Vanguardia periódico oficioso del Gobierno, en su edición del jueves último, publicaba un artículo en el que exigía [f. 54] de los representantes del Gobierno que respetaran las creencias de los ciudadanos y que sería castigado el que se atreviera a perseguir a un sacerdote o religioso.

Los vascos delegados del Gobierno, y con plenos poderes, están con las autoridades de las distintas provincias y les exigen que dejen celebrar privadamente la Sta. Misa a los sacerdotes y asistir privadamente a los fieles.

Últimamente se trasladaron a Gerona y las autoridades les dijeron no había necesidad de practicar o conceder nada especial porque todos los sacerdotes celebraban ya en realidad privadamente la Misa, y nadie era molestado.

En verdad, parece que ahora la mayor parte de los sacerdotes que hay en la zona roja celebran diariamente en las casas, la Sta. Misa. Hay que exceptuar solo los que se encuentran en edad mi [f. 55] litar, que han de estar muy escondidos como queda dicho.

51. *La actual persecución.* No por eso dejan de funcionar las «Checas», tribunales y prisiones clandestinas, pero la persecución va actualmente contra los hombres y jóvenes que no se presentan al Ejército rojo y han sido oficialmente llamados. También se persigue vivamente a los espías, que dicen ellos, y entre los cuales comprenden muchas veces personas católicas y por el solo hecho de ser católicos o personas de derecha.

52. *La comunicación de Barcelona con Valencia.* Desgraciadamente aun existe y casi con toda normalidad el tráfico o comunicación de Barcelona con Valencia, sin que se sepa de qué medios marítimos se sirven, aunque algunos dicen que es por medio de submarinos rusos.

Como pruebas del hecho es la tras [f. 56] lación de soldados de Barcelona a Valencia para hacer frente al avance de los nacionalistas. Así sabemos de cierto que un seminarista y dos religiosos, en edad militar y que fueron sorprendidos en Barcelona y no se habían presentado, se les ha llevado al frente de Valencia y desembarcaron en la misma capital.

Esta semana he visto también cartas llegadas de Barcelona y que procedían de Barcelona. Prueba que la correspondencia se hace normalmente, pues las letras de referencia no eran de ninguna persona que tuviera una influencia o cargo especial.

53. *Vigilancia fronteras.* Continúa aun muy rigurosamente, pero a pesar de ello esta semana han pasado muchos jóvenes sujetos a la edad militar. En cambio no ha pasado desde mucho tiempo, más de un mes [f. 57] ni un solo sacerdote.

54. *Los socorros enviados.* Además de los paquetes de víveres que se continúan enviando a Gerona y las cantidades que se decía en las notas de la semana anterior, sabemos que el P. Torrent, vicario general de Barcelona, con lo que ha recibido ha podido hacer frente y remediar gravísimas necesidades de sacerdotes y religiosos. Se muestra muy satisfecho y agradecido.

55. *El caso del general Yagüe.*¹⁶³ Se habla muchísimo en todos los

163. Sobre este asunto Mons. Antoniutti envió la siguiente información: «Ho trasmesso, col Rapporto N.472/38 del 20 aprile, il testo del discorso pronunciato dal Gen. Franco in occasione dell'anniversario dell'unificazione del Partito della Falange con quello Tradizionalista. In tutte le città più importanti della Spagna sono state tenute, in tale occasione, delle solenni adunate, e furono pronunciati dei discorsi dalle personalità più in vista della politica e dell'esercito. Merita, tra tutti, una menzione particolare merita il discorso pronunciato in Burgos dal Generale Yague, comandante del famoso Tercio che ha avanzato nella Catalogna occupando l'importante città di Lérida. Il Gen. Yague appartiene alla corrente politica di sinistra della Falange. E' un uomo audace, indipendente ed ambizioso. Si è parlato, più volte, di dissensi esistenti tra lui ed il Gen. Franco. La sua tesi politica, in questi momenti, è di aprire le braccia a tutti quelli che vengono dalla Spagna e che sono stati ingannati dalla propaganda marxista. Per tutti ci deve essere posto nei ranghi della Falange. Nel discorso pronunciato a Burgos il Gen. Yague ha ribadito la necessità di una intesa con i rossi di oggi. Domandò la libertà per i prigionieri politici, clemenza per quelli che vengono dalle file rosse e grande generosità per tutti. «Perdón para esos equivocados o envenenados, enemigos míos antes, camaradas míos en lo futuro». Nei ranghi della Falange e in vari settori dell'Esercito l'atteggiamento del Gen. Yague è stato accolto con simpatia. La sua tesi, di presentare la possibilità di una conciliazione con quanti vengono dalla Spagna marxista, ha incontrato una corrente favorevole in certi

medios franceses, por haberse ocupado largamente de ello la P.S.F. de París, del caso del general Yagüe.

Como se deduce de las informaciones, han exagerado muchísimo y los periódicos que son contra nuestra Causa lo han aprovechado extraordinariamente para atacar al general Franco y de [f. 58] mostrar a los franceses que los que gobiernan en la España nacional son los alemanes, y así que reaccionen en favor de los gubernamentales.

Parece que de noticias semi-oficiales, hay lo siguiente. El general Yagüe hizo un discurso y en él se lamentó y protestó en cierto modo, de los abusos y atropellos que cometían contra los españoles, los italianos y alemanes que se encontraban en España, luchando con ellos; sobre todo digo, los alemanes.

Lo cierto es que a pesar de todas sus victorias, ha sido relevado de su cargo en el frente de Aragón y ha sido desterrado y arrestado en Burgos. Como un arresto de un general, según las leyes españolas, no exige un encarcelamiento, el mencionado general se encuentra en la citada ciudad donde se pasea, pero sin cargo. Como Yagüe parece que tenía gran prestigio militar y valor personal evidentemente el hecho ha causado incluso en la España Nacional mucha sensación.

Parece, esto no es muy claro, que los alemanes han exigido esta separación.

56. Temores fundados. Como corolario a lo anterior, se confirma que en España hay fundados temores de que no venga una división entre las fuerzas del Ejército, dado el descontento que hay entre gran número de oficiales y militares de alta graduación, por la manera como se comportan los alemanes con los oficiales españoles y aun con los mismos oficia-

strati popolari. Nelle sfere governative, invece, il discorso fu aspramente criticato, e la diffusione del stesso, proibita. Soltanto un giornale, «El Castellano» di Burgos, ne ha riprodotto il testo: ma subito fu sequestrato. Si dice che il Gen. Yague è stato destituito e qualcuno aggiunge che sarebbe confinato. Queste energiche misure sarebbero state prese non tanto per le tesi conciliative sostenute dal detto Generale, quanto per le conseguenze possibili della stessa. Nei circoli governativi si è voluto vedere qualche nesso tra questo discorso e quello pronunciato pochi giorni fa da Negrín a Barcellona, il quale ha indicato le possibili soluzioni del dopo guerra mediante un plebiscito popolare per la scelta di un nuovo sistema statale con l'unione di tutte le correnti che desiderano la libertà della Spagna. Invio, a titolo di documentazione il testo del discorso del Gen. Yague, che è un indice non trascurabile di certe correnti abbastanza forti nell'ambiente falangista e popolare» (Despacho N.º. 497/38 de Antoniutti a Pacelli, San Sebastián, 2 mayo 1938. *AES, Spagna 916, fasc. 327, ff. 3-4*, original mecanografiado en papel blanco, sin membrete).

les italianos. Los alemanes, además de tener en todas partes hoteles propios en donde no puede entrar nadie más que ellos, exigen determinados cargos en donde se encuentre el material que ellos han [f. 60] enviado. Los españoles e italianos tiene completamente prohibido servirse, ni acercarse a los puntos donde se encuentra este material que es manejado por alemanes exclusivamente.

Claro que esto produce evidentes disgusto y hay fundados temores que no provoquen esto una división y que se manifieste al exterior.

Se habla también mucho de Queipo de Llano¹⁶⁴. Parece que este general no se rinde a las exigencias de los alemanes y estos exigen su relevamiento. Los periódicos hacen una gran propaganda entorno a este hecho y propalan mil falsedades, pero el general Franco conserva gran intimidad con él –dicen– y no pasará nada, afirman.

57. *Material a los rojos.* Aunque ya se ve por la prensa, por una confidencia puede afirmarse [f. 61] que el material que reciben es enorme. Es en tanta cantidad, que incluso las fábricas existentes en la zona roja han disminuido un poco su actividad y no tiene suficientes medios de transporte para llevarlo de Francia a Barcelona y Valencia. Lo peor es que la vía por mar la tienen ahora muy libre, pues el hundimiento del *Baleares* fue un perjuicio muy grande para nuestra Causa y ahora la abundancia de submarinos adquiridos por los rojos, no pueden exponer demasiado la flota nacionalista.

58. *Los rusos impidieron la rendición.* Se confirma casi con toda certeza por noticias llegadas de Barcelona que los rusos impidieron la rendición. Ahora los mismos rusos les han prometido una mediación y les han asegurado que vendrían y de ahí la resistencia [f. 62] enorme que oponen en este avance nacionalista.

De todas maneras esta mezcla de rusos, católicos franceses (Maritain, grupos *Temps Present*), algunos católicos ingleses y laboristas, con muchos personajes franceses, trabajando esta mediación produce un efecto muy deplorable. Es cierto pero que en estos momentos trabajan, o dicen al menos que trabajan, extraordinariamente.

20.2.1938

[f. 63] Para el Excmo. y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri. Nuncio Apostólico de París.

59. *Del Sr. Obispo de Teruel.* Según las noticias los fugitivos llega-

164. Gonzalo Queipo de Llano y Sierra (1875-1951), teniente general de Caballería que intervino activamente en el levantamiento militar de 1936.

dos durante esta semana (dos sacerdotes y una madre con dos hijas) se encuentra en la cárcel. Al preguntárseles si estaba bien tratado contestaron «Relativamente. Lo cierto es que quieren cargarle de responsabilidades. Intentan sacar fruto de él para la propaganda internacional queriéndole hacer afirmar lo que no piensa ni quiere, y mandarle hacer decir lo que nunca ha dicho».

La sentencia del juicio, que dicen ha terminado ya y que se ha verificado con toda aparatosidad, aun no es conocida.

60. *Del Sr. Obispo de Barcelona.* El Gobierno ante la impotencia de encontrarlo, propaga para sus fines la noticias de que murió asesinado en una de las represalias del mes [f. 64] de mayo de 1937.

Los sacerdotes que han pasado esta semana escapados continúan asegurando que se encuentra escondido.

61. *Sacerdotes asesinados.* En la ofensiva que hicieron en el mes de diciembre 1937 los rojos para apoderarse de Teruel, tomaron antes las poblaciones de Codo y Belchite y otras. Al entrar asesinaron los sacerdotes de estas poblaciones que estaban ejerciendo su ministerio e iban vestidos de sotana.

62. *Sacerdotes que se encontraban en Teruel.* La mayoría han caído prisioneros de guerra. Al apoderarse los rojos de la ciudad, la mayoría ya se habían quitado el hábito y algunos incluso se vistieron de soldados para así pasar más desapercibidos y no los fusilaron, como habían hecho en Codo y Belchite. Actualmente se encuentran parte en Valencia y parte en Barcelona y Gerona.

62 [f. 65] *Últimos momentos de Teruel, antes de caer en poder de los rojos.* Véase la narración de unas señoras que se encontraban allá y han escapado esta semana. De esta narración entresacamos las siguientes palabras: «El Sr. Obispo estaba en el seminario con la mayoría de sacerdotes rezando y ejerciendo el ministerio entre los caídos».

63. *Apertura de una capilla al culto público en Barcelona.* De acuerdo con el Gobierno, los sacerdotes vascos han convertido un gran local de la Plaza del Pi de Barcelona en capilla pública. Toda la dirección y administración corre a cargo de los mencionados sacerdotes. Según dicen, los sacerdotes no vascos se han separado en su mayoría de esta y a pesar de tener una cabida de 1.000 o 2.000 personas solo la frecuentan los vascos y los católicos del Partido *Unió democràtica*.

Los demás católicos lo ven muy mal y tienen miedo de un día de represalias.

[f. 66] La mencionada capilla se encuentra custodiada por la fuerza armada adicta al Gobierno.¹⁶⁵

165. Carta de Irujo a Ariz relativa al restablecimiento del culto en la zona republicana, Barcelona, 19 enero 1938. [Nota autógrafa de Sericano: «Copia di lettera del Ministro Irujo al P. Ariz, inviata dal padre Ariz a Mons. Sericano con lettera particolare del 22 gennaio»]. «Ministro de la República. Manuel de Irujo. Barcelona, 19 de Enero de 1938. Sr. Don Max-Alfonso Ariz Elcuret. Encargado de Negocios (*sic*) de la Nunciatura. Mi querido amigo y paisano: Creo mi deber dirigirle estas letras, con carácter puramente oficioso y confidencial. Ha sido detenido el Sr. Obispo de Teruel, que se encuentra en los actuales momentos detenido en esta ciudad, aunque rodeado de las consideraciones a que su cargo obliga. Creo discreto el que Vd. haga saber al Vaticano lo que precede, si ya no lo hubiere comunicado. Tenga presente que, este señor suscribe en unión de los restantes miembros del Episcopado, (con muy contadas excepciones), la pastoral sugerida por Franco al Sr. Arzobispo de Toledo y que éste en su servicio, redactó recogiendo las firmas de los preladados españoles. Otro problema existe con actualidad que debe y conocer. Me permito hacer su exposición sucinta. El Gobierno de la República, expresó al constituirse en mayo del año pasado, su decisión de llegar a una normalidad jurídica, que es inherente al régimen de derecho significado en la democracia legal vigente, convirtiendo la situación «de jure» en realidad «de facto». Entre otros temas abordados entonces en vías de franca realización esta la paz espiritual y religiosa consolidada en el régimen de libertad de cultos. No ignora V. sin duda el detalle de la vida religiosa en Barcelona donde los dos mil sacerdotes controlados dijeron el día de Pascua seis mil misas en otros tantos locales diversos, alguno de los cuales como la capilla del Pino (de los Vascos) recibió a un millar aproximadamente en sus tres misas. Capillas hay como la del Pino y la de las Ramblas 9 (ambas de los Vascos) que reciben cientos de practicantes católicos todos los días, hallándose en la primera normalizada cultos diarios, con exposición permanente y asistencia de todos los sacramentos. Las órdenes publicadas en la Gaceta, de protección a los sacerdotes, garantía para los cultos, respeto a los edificios religiosos prohibición de atentar contra los mismos, libertad de los Ministros detenidos, enjuiciamiento de los Institutos religiosos que participaron en la rebelión, con absolución y sobreseimiento *sensu* (*sic*) de los que limitaron sus actividades a las del Evangelio; todo ello ha contribuido a que el culto autorizado en privado, se haya transformado en semipúblico y exija esa realidad autorizada por el Gobierno y respetada por la ciudadanía, las medidas adecuadas para preparar y acometer la restauración discreta y paulatina del culto público en las Iglesias. Al objeto de avanzar en este camino celebré una conferencia con el Sr. Vicario de esta diócesis, que me opuso sus reservas a que se intenta abrir un templo, mientras el Vaticano no lo autorizara de modo expreso. Sucedió esto en Noviembre. Han transcurrido dos meses. El problema pide cada día solución más inmediata. Estoy dispuesto a convertir en capillas semi-públicas algunos cines. El Sr. Vicario me ha anunciado de nuevo su visita. No quiero que V. ignore la situación creada y sus consecuencias, cuando sea conocida la posición adoptada por aquella autoridad eclesiástica, momento que no podrá retardarse mucho. Aprovecho la ocasión para enviarle mi más afectuosos saludo con el deseo cordial del mejor año para el que ha comenzado a correr. (Firmado) Irujo» (AAEES, IV PERÍODO, *Spagna 942, fasc. 348, f. 122-123*, original mecanografiada sobre papel en blanco).

64. *Organización del culto.* Sin que nadie sepa quién lo ha autorizado, si bien creen que han sido los políticos de la *Unión democrática*, se están organizando las diócesis. Copiamos de una relación: «En la diócesis de Vich tienen ya distribuido el personal de manera que puedan dentro de lo posible llegar a atender las necesidades espirituales de la mayoría de fieles diocesanos: mandaron por escrito una circular conteniendo las normas a las cuales debían atenerse todos durante estas circunstancias anormales, a todos los sacerdotes. Han determinado el estipendio de las misas a cinco pesetas. Todo lo que pasa o viene por otro conducto va a un fondo común y con esto se atiende a los que aun no pueden celebrar o están [f. 67] enfermos. Lo de la distribución de personal, en lo posible, ya se ha hecho en Gerona y demás diócesis».

65. *Sacerdotes escapados.* Esta semana han pasado por Perpignan y se han trasladado ya a la España Nacional, los Rvdos. Miguel Bruns y Domingo Auquer, ambos de la diócesis de Gerona.

66. *Uso de los socorros enviados.* En estos últimos días se han enviado paquetes de víveres a la cárcel de Figueras, donde se encuentran sacerdotes reclusos y condenados a la cárcel de Olot, donde hay los condenados religiosos y sacerdotes que fueron hechos presos al escapar por la montaña, al Asilo de Gerona donde hay más de 100 sacerdotes viejos y enfermos y algunos otros en Barcelona.

67. [f. 68] *Noticias breves.*

- Felicitación del card. Gomá al *Courrier Genève*.
- La cuestión Jesuitas (P. Rodés y P. Vergés).¹⁶⁶
- La prohibición de publicar documento papal persecución Alemania.
- Negrín¹⁶⁷ y Prieto a París. Objeto del viaje.
- Propaganda por republicanos a París efecto del viaje.
- Se podría repetir en España Republicana el caso de Txecoslovaquia.

166. Manuel María Vergés Furnells (Barcelona 1886-1956), formador de la juventud, fue director de la congregación de la Inmaculada y San Luis Gonzaga para jóvenes y de la Purificación para caballeros en la residencia del Sagrado Corazón de Jesús de Barcelona. Disuelta la Compañía en 1932, las congregaciones perseveraron en sus actividades. Al estallar la guerra permaneció oculto en varias masías hasta que pudo pasar al territorio nacional y en 1939 regresó a Barcelona y reorganizó las congregaciones y sus obras en la mencionada residencia (M. BATLLORI, *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús* IV, pp. 3931-3932).

167. Juan Negrín López (Las Palmas, 1892 – París, 1956), médico fisiólogo, fue presidente del Gobierno de la república desde 1937 a 1945, ya en el exilio.

- Artículo Marañón¹⁶⁸ *Revue Paris*, diciembre 1937.
- El hambre en la zona republicana.
- Efecto respuesta S. Excia. a la negativa asistir represen. Franco a la recepción del día 12.
- Sacerdotes pris. en España Nacionalista.
- Efecto nota *Le Temps*.

5.3.1938

[f. 69] Para el Excelentísimo y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

68. *Del Sr. Obispo de Barcelona*. Los partidarios del Gobierno hacen una gran campaña en el sentido que si no le encuentran es porque ha sido asesinado. Incluso precisan que fue enterrado en el cementerio de Vich, por allá el mes de mayo o junio de 1937.

De las noticias que he recogido en informaciones que parecen ciertas continúa escondido y fuera de la capital.

No obstante hay que dudar mucho de las seguridades que daba el Gobierno en el caso de presentarse. Es cierto que durante el mes de agosto de 1936, enteradas algunas personas de que la Generalidad había salvado al Sr. Cardenal y a otros Obispos, fueron a pedir que fuera concedido [f. 70] un salvoconducto al Sr. Obispo de Barcelona para ir al extranjero. A cuya demanda contestaron: «A éste no se lo concederemos. No descubriremos donde se encuentra a pesar de habérselo dicho, pero tampoco queremos salvarle».

Más tarde parece que cuando los rojos no tenían dinero vinieron a París dos policías de la Generalidad ofreciendo a los nacionalistas la entrega del Sr. Obispo de Barcelona, a cambio de dos millones de pesetas. Los policías afirmaban que exigían esta gran suma de dinero porque con esto perdían su carrera y tenían que trasladarse al extranjero con sus familias. No obstante parece que la verdadera causa era que en aquel momento la Generalidad no tenía dinero y por este medio adquiriría dos millones.

Los nacionalistas no lo aceptaron alegando que seguramente al proponer al [f. 71] Sr. Obispo para salir, no aceptaría.

69. *Del Sr. Obispo de Teruel*. Continúa todo igual que la semana pasada. Solamente se ha sabido que le han negado comunicarse con los demás sacerdotes que hicieron prisioneros en Teruel y que se encontraban con él durante el sitio de la ciudad y al caer en manos de los rojos Teruel. Alegó que eran sacerdotes diocesanos suyos, pero no accedieron.

168. Gregorio Marañón (1887-1960), médico, historiador, científico y pensador.

No se ha dado la sentencia del juicio del Sr. Obispo, o al menos no la han hecho pública.

El joven que fingiendo su voz hablaba por radio como si fuera el Sr. Obispo, hace algunos días que nada ha dicho.

70. «*Etudes*» y *protesta Jesuitas españoles*. Un artículo de *Etudes* ha producido un gran revuelo entre los medios nacionalistas y se dice que los Jesuitas residentes en la España Nacionalista han protestado de una manera muy violenta.

Efecto de todo esto se dice que la [f. 72] mencionada revista va a publicar un artículo favorable a Franco, para que se acallen las protestas.

71. *El Cardenal Vidal y su situación*. Desde el principio de la guerra parece ser que el Abad de Montserrat,¹⁶⁹ el canónigo de Barcelona Dr. Llovera,¹⁷⁰ en la actualidad en Milán, el Dr. Cardó,¹⁷¹ también canónigo

169. Antonio María Marcet fue elegido abad coadjutor de Montserrat en 1913 y, al morir el abad Deas en 1921, le sucedió en el cargo.

170. José María Llovera Tomás (Castellón de Ampurias, Gerona, 7 diciembre 1874 - Barcelona, 17 diciembre 1949), estudió en el seminario de Gerona y fue ordenado sacerdote en 1909; después ingresó en los carmelitas calzados, orden que abandonó tras haber sido durante algunos años misionero por Andalucía, consultor general en Roma, donde terminó los estudios de teología, y haber publicado su obra más conocida, el *Tratado de sociología cristiana* (1909), que llegó a su octava edición ampliada, en 1953, y le dio fama por España e Hispanoamérica. Después volvió a Gerona, siendo nombrado profesor de ética y sociología del seminario diocesano de 1915 a 1918, y este último año consiguió una canonjía en la catedral de Barcelona y fue nombrado profesor de sociología en el seminario, presidente de la Asociación de Eclesiásticos, director de la revista *Catalunya Social* y de su Movimiento de Acción Popular promovido por el padre Palau; llegó a ser en 1919 vocal del consejo ejecutivo del Grupo de la Democracia Cristiana, fundado aquel mismo año. En julio de 1920 fue uno de los sacerdotes firmaron el *Manifiesto del Grupo de la Democracia Cristiana*, que tantas polémicas suscitó con el diario integrista *El Siglo Futuro*. Como traductor, hizo la versión al catalán de las *Confessions* de San Agustín (1931), de las poesías de Horacio y de la parte de la *Iliada*, de los discursos de Cicerón, de la *Sinopsi evangelica* del padre Lagrange, de los sermones de san Juan María Vianney y del himnario litúrgico. Fue mantenedor de los Juegos Florales de Barcelona y compuso poesías originales. Como humanista se distinguió por sus traducciones de textos bíblicos, patrísticos, litúrgicos y de clásicos griegos y latinos. Fue llamado para dar cursos en la Casa del Consiliario de Madrid (1934). Cf. mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 689-690.

171. Carlos Cardó Sanjuán (Valls, Tarragona, 5 mayo 1884 - Barcelona, 24 marzo 1958). Cursó el bachillerato en Valls (1895-1900) y en el seminario conciliar de Tarragona hizo los estudios eclesiásticos (1900-1903). El futuro cardenal Gomá, entonces rector de dicho seminario, lo envió a Roma (1903-1910), donde obtuvo los

de Barcelona, en la actualidad a Turín, el célebre escritor Dr. Luis Carreras,¹⁷² íntimo y casi secretario del cardenal Vidal, en la actualidad a

doctorados en teología y derecho canónico en la universidad Gregoriana, y el de filosofía, en la Academia de Santo Tomás, habiendo sido alumno del pontificio colegio español de San José, donde fue ordenado sacerdote el 16 de julio de 1908. Regresó a España en 1910 y fue nombrado profesor del seminario de su diócesis tarraconesa (1910-1917). Muy pronto se dio a conocer como notable polemista en el diario *La Cruz*, llegando a publicar 225 artículos en castellano, y por su colaboración en varias revistas catalanas. Con una aureola de notable polígrafo y apologista fue nombrado canónigo de Barcelona en 1918 y allí pudo desarrollar sus extraordinarias dotes de escritor como liturgista, sociólogo, y como seguidor del ideario de Balmes y del obispo Torras y Bages, de quienes recogió, en parte, la herencia espiritual. En Barcelona fundó y dirigió *La paraula cristiana* (1925) y *El Bon Pastor* (1925), y perteneció a la redacción de *El Matí* y *La Veu de Catalunya*, órgano de la Lliga Regionalista, exponiendo su ideología catalanista y tradicionalista. Publicó libros, folletos y artículos en otras revistas, entre ellas *Catalunya Social* y *Vida Cristiana*. Al mismo tiempo, como humanista, se encargó de las traducciones de las obras de Séneca (13 vols.) para la Fundación Bernat Metge y de varios libros del Antiguo y Nuevo Testamento para la Fundación Bíblica Catalana, ambas fundaciones patrocinadas por Cambó. En el verano de 1936, cuando comenzó la persecución religiosa en España, pudo huir como tantos sacerdotes a Italia y en 1938 se estableció en Friburgo de Suiza, en cuya universidad hizo algunos cursos, particularmente los de Sagrada Escritura del padre E. B. Alio, que mucho le servirían para mejorar técnicamente sus últimas traducciones bíblicas. Continuó allí su fecunda labor con éstas y otras traducciones para la casa Benziger de Suiza, y con nuevas creaciones, tales como su única obra poética, *El càntic nou*, y el ensayo inédito *Meditació catalana*, en que enjuicia la historia cultural y política de Cataluña a través de los siglos, y principalmente a partir del renacimiento cultural del siglo XIX. Volvió a su canonicato de Barcelona en 1954, pero falleció cuatro años después. En 1963 se le dedica una *Miscel·lània*, en la que unos cincuenta amigos y admiradores trazan la fisonomía de su persona y obra desde los más variados aspectos y la lista exhaustiva de sus escritos (1.200 números). La crítica lo considera hoy como el más preclaro prosista catalán de su tiempo en temas religiosos y sociales. En sus escritos usó los pseudónimos de Levissimus, R. Vespella y J. Torelló. Cf. *Miscel·lània Carles Cardó* (Barcelona 1963); A. ROVIRA I VIRGILI, *La historia espiritual de les Espanyes*: Revista de Catalunya 20 (París 1947) 167-184; F. COSTAS I JOVÉ, *El doctor Carles Cardó prevere*. Pròleg de Joan Ventura i Solé (Valls, Estudis Vallencs, 1969), glosa en torno a la vida y obra del canónigo barcelonés –cuya breve biografía sólo alcanza hasta su marcha a Italia en 1936– con especial interés por dos puntos claves de su ideario: la necesidad de un socialismo cristiano, y sus ideas sobre Cataluña. Se reproducen amplios fragmentos de las obras de Cardó. Cf. S. CARRASCO, *El Dr. Cardó i la qüestió social* (Barcelona 1985); J. GIRÓ, *El pensament polític de Carles Cardó i Jacques Maritain* (Barcelona 1995); y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 302-30.

172. Luis Carreras Mas nació en Sabadell (Barcelona) en 1884 - Barcelona, 7

Castelnandary (*sic*), y el Dr. Trens,¹⁷³ profesor del seminario de Barcelona y hombre de letras, con algunos otros sacerdotes de Cataluña de mucho renombre y muy adheridos al movimiento catalanista secundaban y seguían las directivas del Emmo. Cardenal Vidal.

marzo 1955). Después de haber hecho los estudios eclesiásticos en el seminario de Barcelona y, tras su ordenación sacerdotal, fue profesor de filosofía de dicho seminario, así como capellán y profesor del religión del distinguido colegio de Loreto, en el cual estaba excluida la lengua catalana. Sacerdote muy conocido y estimado en Barcelona por su cultura y probidad, y por su especial devoción a la Santa Sede y al Papa, fue presentado en 1917, cuando apenas contaba con 33 años, como candidato al episcopado por el obispo de Barcelona, Enrique Reig Casanova, que dio de él muy buenos informes. Carreras fue discípulo predilecto del obispo de Vic, Torras y Bages, y considerado como su continuador más fiel e ideal, así como seguidor de la doctrina de Balmes, procurando mantenerse siempre en el terreno de los principios doctrinales, sin entrar en debates políticos concretos; defendió siempre un regionalismo no exclusivista ni separatista. Por ello, fue víctima de un clima de delaciones y hostilidades, nacidos precisamente en los ámbitos clericales catalanes, y promovidos por un sacerdote suspenso *a divinis* por su conducta inmoral, quienes lanzaban acusaciones infundadas y calumnias contra cuantos no participaban de su ideas extremistas. Tuvo una destacada actuación durante la Segunda República como consejero del cardenal Vidal, arzobispo de Tarragona, para asuntos político-religiosos, mientras se preparaba y discutía el proyecto de Constitución, en el verano y otoño de 1931. Sobre estas gestiones escribió un lacónico diario, que constituye una fuente primordial para conocer los acontecimientos de aquellos días. Publicó numerosos escritos sobre temas de carácter apologético, social y litúrgico, entre otros: *Cultura cristiana* (Sabadell 1934), con un prólogo del cardenal Vidal, en la que le demuestra gran afecto y estima sincera; también publicó *Grandeza cristiana de España. Notas sobre la persecución religiosa* (Toulouse 1938); *Obras completas* (Barcelona 1960). Cf. J. MIQUEL I MACAYA, *El Dr. Lluís Carreras, Pvre. de santa memòria* (Vich 1955); Q. ESTOP, *L'esperit del Dr. Carreras* (Barcelona 1956); D. VINAS I CAMPS, *El doctor Lluís Carreras i Mas* (Barcelona 1985) y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles*, pp. 1068-1072.

173. Manuel Trens Ribas (Villafranca del Panadés, Barcelona, 1892 - Barcelona, 25 abril 1976). Estudió en el seminario de Barcelona y se licenció en la universidad pontificia de Tarragona. Ordenado sacerdote en 1914 se integró en el grupo promotor del movimiento de renovación litúrgica de Cataluña. Nombrado profesor de arte sagrado del seminario de Barcelona en 1916, el mismo año comenzó a dirigir el museo diocesano. También figuró desde 1922 en el grupo de la Fundación Bíblica Catalana y organizó exposiciones de arte litúrgico y sagrado. En 1955 fue nombrado miembro correspondiente de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, de Madrid. En 1939 fundó y dirigió la publicación *Ars Sacra*. Colaboró en numerosas revistas especializadas en temas de arte. Cf. LL. BONET I ARMENGOL, *Mn. Manuel Trens, dignificador de l'art sagrat: Quaderns de Pastoral* (1977) 65-68; F. CAPDEVILA, *Bibliografía de Mn. Manuel Trens i Ribas* (Villafranca del Panadés 1984) y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, p. 1154.

En la actualidad la casi totalidad de ellos se han vuelto nacionalistas y han dejado casi solo al Card. Vidal.

Uno de los sacerdotes que en París [f. 73] llevaba todo esto y relacionaba unos con otros, decía esta semana: «A Luca [*sic*, Lucca] están muy disgustados de esta conducta. A esto hay que añadir que últimamente he sabido con secreto que los de arriba han cambiado mucho».

La frase *los de arriba*, traducida literalmente del catalán, indica los superiores.

Todo esto ha producido, decía este sacerdote, una impresión muy dolorosa a los de aquí. Es decir a los que en contacto con los políticos intentan dirigir la restauración del culto en Cataluña.

72. *A la captura de sacerdotes para Barcelona.* Al objeto de causar impresión en los medios internacionales, los citados sacerdotes y políticos rojos van a la captura de sacerdotes catalanes refugiados para enviarlos a Barcelona y propagar entonces por todo el mundo que los sacerdotes vuelven a la España Republicana.

[f. 74] Un caso concreto es la proposición que se hizo al Rdo. Coma y al que se le aseguraba garantía absoluta personal, pasaporte y una buena pensión si quería volver a Barcelona.

73. *Refugiados Embajada Noruega de Madrid.* Han llegado hace pocos días a Perpignan los refugiados en la Embajada de Noruega de Madrid. Eran más de cien. Entre ellos había cinco religiosos, algunos sacerdotes y militares. De los cinco religiosos, había tres jesuitas.

74. *Propaganda inmoral desde las trincheras.* Aun actualmente los rojos hacen una gran propaganda para animar a los soldados con la promesa de toda clase de prostitución inmoral en las trincheras.

Lo mismo hacen por medio de potentes altavoces desde las trincheras rojas invitando a los soldados que luchan al lado de Franco.

75. [f. 75] *Lo de Sept.* En los medios franceses se habla en estos días con algo de acritud de la prohibición de *Sept*, a propósito de la conferencia de los Dominicos y del número extraordinario de «*Temps Present*».

He aquí lo que se ha hecho con ellos: «Pocos días antes de su suspensión nuestros redactores fueron recibidos por el Papa quien les animó extraordinariamente y felicitó y les dijo que continuaran. Después, pasó muy poco tiempo, un telegrama del General ordenando la suspensión por motivos económicos».

Todo lo atribuyen a las maniobras del cardenal Gomá y Dominicos españoles cerca del Vaticano.

76. *Envíos de alimentos.* Se han enviado esta semana varios paquetes a Gerona y Barcelona. Han llegado por ahora muy bien.

77. *Companys en París.* Hace poco ha estado [f. 76] Companys en París. Mientras los de allá mueren de hambre el Presidente de Cataluña gastaba miles y más miles de francos para divertirse de la manera más ignominiosa e inmoral.

Los mismos partidarios de los rojos consideran esta actuación como digna del mayor desprecio y así lo propagan.

El hecho es cierto.

(sin fecha)

[f. 77] Para Su Excelencia Rma. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

78. *Muerte del Sr. Obispo de Barcelona.* Parece que el reciente asesinato del Sr. Obispo de Barcelona será cierto, si bien las circunstancias son tan terribles que los católicos que defienden a todo trance el Gobierno de Barcelona van a tener de este asesinato una gran responsabilidad ante Dios.

He aquí los hechos. Como indicaba en una de las pasadas relaciones, el Sr. Obispo se encontraba muy bien escondido en un pueblo pequeño algo distante de Barcelona. Esta noticia me había sido indicada por un diputado con toda reserva y no era conocida.

También había indicado en mis notas que uno de los fines que perseguían los sacerdotes vascos al trasladarse a Cataluña era encontrar al Sr. Obispo de Barcelona. Pa [f. 78] rece que así ha sido.

Es cierto que últimamente estaba bajo la custodia de los vascos y el partido católico «Unión democrática» de Cataluña, una noche, nadie sabe detalles y tampoco los que habían dado juramento de guardarle, desapareció misteriosamente del piso donde era guardado, y nada más se supo de él hasta que les dijeron que había desaparecido. Había sido vilmente asesinado.

¿Quién había sido el autor de asesinato? Los citados vascos y políticos cuando hablan con sinceridad lo atribuyen a la «Xeca» que hace desaparecer misteriosamente y cada día de la zona roja muchísimas personas.

Como esta noticia tiene una capital trascendencia, es mejor que se conozcan con todo detalle las fuentes de información. Esto lo hemos sabido directamente por el Sr. Dencás, a quien se lo comunicó personalmente el Sr. Trías, el principal motor y [f. 79] dirigente del partido político católico, quien al comunicarlo al citado Sr. Dencás se mostraba muy disgustado por la responsabilidad que habían contraído.

El Sr. Dencás es médico, amigo de Companys, Gassol y demás personajes de Izquierda Republicana de Cataluña y en constante comunicación con los rojos, aunque no participa del todo de sus ideas, pues es separatista catalán. Actualmente hace un curso o prácticas en el Instituto católico de París, en calidad de auditor.

Había pero que falsificar el verdadero hecho de la muerte del Sr. Obispo de Barcelona y de ahí que la versión que se propaga es que fue asesinado en una de las revueltas de la F.A.I. del mediados del año pasado (dicen julio de 1937) y que fue enterrado en el cementerio de Vich.

La realidad pero es que el asesinato ha sido producido por uno de los [f. 80] organismos misteriosos al servicio del Gobierno, de este mismo Gobierno que dice querer restablecer el culto y que defienden algunos católicos, sacerdotes y personalidades jerárquicas de Francia. Digo esto para que sepa S.E. los comentarios que se hacen alrededor de este triste hecho.

No se sabe exacta la fecha de su muerte, pero se cree con mucho fundamento que es muy reciente, pues a mediados de enero, un sacerdote fugitivo de la zona roja aseguró al pasar a Perpignan que se encontraba vivo y muy escondido.

79. *La persecución del P. Guim, S.J.*¹⁷⁴ Otra víctima que quieren hacer por el mismo procedimiento es el P. Guim, S.J., provincial de los Jesuitas, aun en la zona roja, pues no ha querido escapar para atender a los suyos. Esto lo explicó un reciente fugitivo de Barcelona quien narraba al mismo tiempo [f. 81] los constantes cambios de domicilio del citado Padre para escapar de la muerte. No obstante es ya muy conocido el deseo de captura que contra él ha decretado la «Checa» y es muy difícil que pueda escapar a la muerte.

Es muy interesante transcribir un párrafo de una carta llegada de un amigo de Barcelona y cuya carta ha podido burlar la censura de la zona roja. Es persona prudente, no exaltada y dice así hablando de la «Checa»: «Aunque ahora ya no se encuentran las gentes asesinadas por las calles, no por eso dejan de desaparecer diariamente un sin fin de personas decentes de las que la policía (todos rusos y rusas) pueda encontrar pista alguna. Se muere de hambre, pero la ciudad tiene el aspecto tranquilo gracias al terror de la «Checa», que obra por su cuenta».

174. Juan Carlos Guim Mollet (Vallfogona de Riucorb, Tarragona, 1873-San Cugat del Vallés, Barcelona, 1959), apóstol de los enfermos incurables, fue delegado provincial de la Compañía desde 1932 a 1939, en los años de la disolución y guerra civil, durante la cual su vida, puesta a precio, estuvo en constante peligro (C.DE DALMASES – B. LLORCA, en *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, II, 1843-1844).

80. [f. 82] *Del Sr. Obispo de Teruel*. La mayor parte de lo que podría explicar lo dice «Occident» en su número 10 y cuyo ejemplar se acompaña.

Hay pero un dato curioso que es mejor conocer. Un ferroviario anticatólico y que él mismo se llama antirreligioso, hace muchos días el viaje de Barcelona a La Tour de Carol. A pesar de eso, en sus propagandas en favor del Gobierno Rojo, con mucha frecuencia habla del obispo de Teruel y lo que aunque es cierto que se encuentra prisionero y sujeto a la ley. «Está muy bien cuidado y celebra todos los días sus cosas de la Misa».

En realidad, lo cierto parece que el Gobierno no se atreve a condenarlo por temor a producir un efecto contrario a ellos en el mundo internacional y no se atreve a publicar una sentencia [f. 83] favorable por temor a los partidarios que tiene el Gobierno en su zona que todos piden su cabeza.

Según me han dicho, casi con certeza, será incluido en el próximo cambio de prisioneros.

En lo referente a *Occident* hay que advertir que tienen mucha importancia las palabras irreverentes contra la Iglesia copiadas del periódico *La Humanitat*, ya que este periódico fue fundado por Luis Companys, Presidente del Gobierno de Cataluña. En la actualidad es un periódico oficial y al servicio del Gobierno de Cataluña.

81. *Los socorros enviados a la Zona Roja*. En estos momentos podemos dar ya detalles preciosos referentes a los socorros entregados por la Nunciatura de París para socorrer a los sacerdotes hambrientos de la Zona Roja.

[f. 84] El dinero ha sido entregado personalmente al P. Alsina, del Corazón de María, en Gerona y el cual ha escrito una carta que se ha recibido ya (conocemos su letra y firma) en la que dice ha entregado la cantidad correspondiente a las demás diócesis al P. Segur, C.M.F residente en Barcelona quien la ha entregado a un delegado de cada Diócesis. El delegado de referencia no es nombrado por los partidos políticos, sino al nombrado por el Sr. Obispo donde exista o a otro de confianza y conocedor de las necesidades de los sacerdotes. En la citada carta del P. Alsina, que no ha pasado por la censura, dice que todos ya saben que se trata de un socorro y recuerdo del Santo Padre. No hay que explicar la emoción profunda que estos ha reproducido entre nuestros amados sacerdotes perseguidos.

[f. 85] Además del dinero, se han mandado víveres comprados con la cantidad que nos fue entregada y cuyo detalle es el siguiente:

11 enero. Un saco de pan de 12 kilos.

24 enero. Idem de 18 kilos.

2 febrero. Idem de 20 kilos.

16 febrero. Idem de 20 kilos.

16 febrero. Un paquete grande de arroz, judías, garbanzos y bacalao.

24 febrero. Un saco de pan de 18 kilos.

28 febrero. Un saco de pan y otros comestibles.

9 marzo. Un saco de pan de 20 kilos.

82. *Montserrat*¹⁷⁵ a los capuchinos vascos. Otra noticia muy importante es la referente a los capuchinos vascos. Según dicen personas muy autorizadas, el Gobierno acaba de acceder a la petición de los capuchinos vascos para trasladarse al Monasterio de Montserrat¹⁷⁶ y abrir la iglesia al

175. A principios de septiembre de 1936, el nuncio Valeri envió a la Secretaría de Estado, a través de monseñor Fontenelle, tres paquetes que contenían algunos títulos y acciones de propiedad de la Abadía de Montserrat, que habían sido depositados en la nunciatura de París, por el P. José Oliver, pidiendo que fueran entregados al superior de San Anselmo, de Roma. El cardenal Pacelli comunicó a Valeri que habían sido entregados al P. Anselmo M. Albareda, monje de Montserrat, prefecto de la Biblioteca Apostólica Vaticana (Despacho n. 3628/36, del 25 septiembre 1936, *ASV, Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 849, f. 5*).

176. La histórica abadía de Montserrat fue víctima de la persecución religiosa republicana, a pesar de que, como escribe Sanabre, «era tan viva la simpatía popular que la rodeaba y tan palpable el agradecimiento de la opinión por su importante tarea de apostolado y de cultura que realizaba, que se consideraba inconcebible ver llegar a aquellas alturas el oleaje homicida que amenazaba el país. Pero el venerado Santuario, visitado durante el decurso de los siglos de millares de devotos peregrinos, vio acercarse al mismo las turbas iconoclastas que irrumpieron en todos los templos de nuestra Diócesis. No era la primera vez que el célebre Santuario presenciaba la visita de equipos devastadores; en todas las guerras de los tiempos modernos había sufrido efectos de semejantes visitas. En el siglo pasado la persecución religiosa dejó en la máxima desolación y abandono el Monasterio de Montserrat cerca de cuarenta años, pero sin que se produjera efusión de sangre de sus moradores». En 1936 se salvó la Basílica y el Monasterio en sus partes principales, pero hubo numerosas víctimas. Al estallar la revolución la comunidad del Monasterio de Montserrat se componía de ciento ochenta miembros residentes, entre profesos y novicios, etc. La lejanía del Monasterio de núcleos urbanos importantes hizo muy difícil la salvación de los monjes; sin una serie de providencias bien extraordinarias, el número de víctimas de aquellas primeras horas de confusión y exaltación habría resultado muy elevado. Cuando la comunidad se vio obligada a dejar el monasterio, se tomaron diversas iniciativas para dispersar y esconder a los monjes en casas de familias privadas con el fin de prepararles documentos para su expatriación a Italia; para ello se aprovechó la hospitalidad ofrecida por personas no sospechosas, porque no estaban en relación con el monasterio; algunas de ellas no conocían siquiera a los monjes que acogieron en sus apartamentos, les llevaban comida y les atendían en la medida de sus posibilidades. Algún padre del monasterio, que tenía posibilidad de moverse con mayor tranquilidad porque no era reconocido, trató de visitar a los dispersos para

culto en colaboración con los sacerdotes vascos. Parece que esto ha sido debido [f. 86] a que ante la imposibilidad de obtener permiso los sacer-

animarles y confortarles espiritualmente, llevándoles la comunión. Algunos de ellos se instalaron en un apartamento que el monasterio tenía en la Ronda de San Pedro, número 7, piso tercero. Era un lugar frecuentado por los mismos monjes cuando estaban de paso por Barcelona. Cuando estalló la revolución, dicho apartamento, al igual que los otros de la misma calle, fueron registrados varias veces, sin que de momento sucediera nada, hasta que el día de 19 de agosto, por la noche, cuando el portón de la finca ya estaba cerrado, un grupo de milicianos, a quienes le abrió el vigilante, obligaron a los siete monjes a salir inmediatamente; bajaron las escaleras serenamente, en silencio y sin poner resistencia alguna; después le obligaron a subir a un camión, y se marcharon por una calle repleta de milicianos armados, que impedían el paso de las personas y que los vecinos se asomaron a los balcones, amenazándoles con las armas. A pesar de ello, muchos vecinos vieron la escena detrás de las persianas, y oyeron que los milicianos gritaban: «Vamos, dáos prisa, que llegamos tarde al paseito». El coche marchó en dirección al Paseo de Gracia y poco antes de llegar al cruce con la avenida de la Victoria, cerca del Monasterio de Pedralbes, en la calle Els Garrofers, los asesinaron y dejaron sus cadáveres en tierra toda la noche. A la mañana siguiente fueron llevados al Hospital Clínico e identificados, a pesar de que estaban desfigurados por las armas de fuego. El número total de víctimas en la comunidad de Montserrat fue de veintiuna, una de las cuales fue inmolada en su residencia de El Pueyo (Barbastro). Siete de estos religiosos eran hijos de Barcelona; uno de ellos, el P. Fulgencio Albareda, era hermano del futuro cardenal Anselmo, que entonces era prefecto de la Biblioteca Apostólica Vaticana.

El padre Anselmo María Albareda, historiador del monasterio de Montserrat en 1931, añadió en 1946 unas páginas sobre lo ocurrido en él en 1936 y a los monjes con motivo de la persecución religiosa, de indudable valor histórico. Sin embargo, en la 5ª edición de esta obra, publicada en 1972, dichas páginas fueron suprimidas y sustituidas por una alusión de pocas líneas referentes al hecho histórico de la persecución. A pesar de todo, las vicisitudes por las que pasó el monasterio y sus moradores fueron recogidas en publicaciones de indiscutible valor histórico, como *Annales Ordinis S. Benedicti* (XLV, 1937, p. 179). Existen además otras dos cartas del Rdm. P. Antoni Marcet, abad del Monasterio, escrita la primera el 15 de septiembre de 1936, y la segunda en julio de 1939, escritas en latín, y dirigidas a todos los abades, superiores y monjes benedictinos del mundo, que contienen una amplia recensión de lo ocurrido en Montserrat durante la persecución. Esta información ha sido publicada, entre otros, por J. MASSOT I MUNTANER, *La guerra civil a Montserrat* (Abadía de Montserrat 1984). Cf. también N. XIFRA RIERA, *El 19 de Juliol de 1936 al monestir de Montserrat* (Barcelona Portic, 1973); R. M. SANS, *Montserrat 1936-1939. Episodis viscuts* (Barcelona, Publicacions de la l'Abadia de Montserrat, 1984).

Entre los que se pudieron salvar de la catástrofe se encontraban algunos jóvenes, que estaban cursando sus estudios en San Anselmo, en Roma, y otros, los más, en Alemania, y algunos en Suiza, Francia y Portugal. Desde Roma, donde se hallaba de paso, comunicó el abad Marcet al cardenal Gomá noticias sobre la situación de los

dotes de sus superiores eclesiásticos legítimos, intentan ver si los religiosos como exentos consiguen formalizar una situación.

monjes supervivientes, enviándole una lista con los nombres de éstos jóvenes para que se supiera que eran religiosos, «pero que si es necesario están dispuestos a prestar sus servicios volviendo o regresando inmediatamente de ser llamados a la madre patria». Afirmaba en su carta el abad Marcet: «No hay por qué decir que vivimos con trepidación los acontecimientos de España, rogando incesantemente por el triunfo de los que pugnan por la Religión y la tradición española. Aquí estoy con una pequeña parte de mis monjes, esperando que el Señor nos abra de nuevo las puertas de la patria para regresar a ella y continuar nuestra tarea cultural y cultural según convenga a la gloria de Dios e intereses de la Patria y lo permitan nuestras posibilidades» (Carta del abad Marcet al cardenal Gomá, Roma 7 febrero 1937 (J. ANDRÉS GALLEGO y A. M. PAZOS, *Archivo Gomá. Documentos de la Guerra Civil*, Madrid, C.S.I.C., 2002, 3, 135). Gomá se tomó el máximo interés para atender la petición del abad Marcet relativa a los estudiantes benedictinos sujetos al servicio militar, pero le comunicó que en la Presidencia de la Junta de Burgos se le había indicado la suma conveniencia de que los monjes «tuvieran el bello gesto de no acogerse al beneficio de la ley y se ofrecieran a prestar servicio en el ejército. Por mi parte juzgo fuera de gran provecho para Vds. el que siguieran este consejo, ya que no tengo que ocultarle cierta preocupación existente sobre el espíritu de la Abadía de Montserrat, preocupación que juzgo absolutamente sin fundamento, pero fácil de ser explotada». Gomá prometía, si el abad seguía su consejo, hacer cuanto pudiera para que los monjes estuvieran bien y fueran dedicados a servicios propios de su estado religioso Carta de Gomá al abad Marcet, 26 de febrero de 1937 (*Ibid.*, 3, pp. 324-325). A finales de 1937, el abad Marcet reunió en el balneario de Belascoain (Navarra) a una docena de monjes que se habían salvado de la persecución; allí improvisó un pequeño monasterio, y una vez terminada la guerra, volvió a Montserrat. Mientras se encontraba refugiado en dicho balneario, pidió ayuda al Papa, durante la audiencia que le concedió el 9 de marzo de 1938, para atender a las grandes necesidades de la comunidad dispersa y la obtuvo dos meses más tarde. Meses antes, el abad comunicó a Antoniutti que había sido invitado por el ministro Irujo para que la comunidad dispersa, regresara a Montserrat y para que se formara a su alrededor una colonia vasca. Pero el abad rechazó categóricamente el ofrecimiento, declarando que no regresaría a Montserrat hasta que no tuviera garantías seguras de libertad no solo para el Monasterio, sino también para todas las diócesis de la región catalana, todavía perseguidas. Decía el delegado pontificio, Antoniutti: «He podido ver estos días a muchos sacerdotes y a otras personas evadidas de Cataluña y me he informado sobre la situación religiosa de aquellos lugares. Todos me dicen que en este momento hay un cierto «detente» hacia la Iglesia, pero que sigue prácticamente impedida toda manifestación de culto». (Despacho de Antoniutti a Pacelli, San Sebastián 7 de mayo de 1938 (ASV, *Arch. Nunz. Madrid 974, f. 107*). El proceso canónico de beatificación de los mártires de Montserrat, incoado en 1952, sufrió un cierto retraso debido a la decisión adoptada en 1990 por el abad Bardolet y comunicada al postulador de la causa, H. Luigi Morelli, en carta, fecha

La nueva noticia ha causado un profundo disgusto entre los católicos catalanes, aunque creen que no será autorizada eclesiásticamente esta apertura.

A algunos capuchinos catalanes les propusieron para agregarse y dicen que rehusaron enseguida. De todas maneras es cierto que pasaron esta semana uno o dos capuchinos catalanes, huyendo de la zona roja.¹⁷⁷

19.3.1938

[f. 87] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

83. *De la muerte del Sr. Obispo de Barcelona.* No puedo aportar ningún otro nuevo detalle a los manifestados en la última relación. Solamente que otra persona muy en contacto con los rojos y de su opinión, manifestó o relató el asesinato casi en la misma forma ya conocida.

84. *Del Sr. Obispo de Teruel.* Parece que las manifestaciones que grupos de extremistas hicieron por las calles de Barcelona el martes y miércoles de esta semana se pedía su cabeza. Hasta el momento de escribir estas líneas que se sepa no ha pasado nada. Noticias seguras llegadas ayer (jueves) lo confirmaron. Dada pero la actual situación de Cataluña, peligra la vida del mención [f. 88] nado Prelado y la de los sacerdotes.

da el 9 de diciembre de dicho año. El proceso pudo reemprender su camino a partir del 24 de diciembre de 2001, fecha en la que el abad de Montserrat, Josep M. Soler, comunicó al cardenal José Saraiva Martins, Prefecto de la Congregación de las Causas de los Santos el deseo de la comunidad.

177. El 12 de enero de 1938, el cardenal Pizzardo envió a Valeri la siguiente carta personal (sin número, y no oficial): «Cara e venerata Eccellenza: Ricorro a V.E.R. per un parere in cosa assai delicata. Per salvare Monastero Montserrat Barcellona che è intatto (sebbene Benedettini che lo abitavano siano parte uccisi parte fuggiti o in carcere) qualcuno pensa di accogliere pensiero di ambiente governativo di Barcellona, cioè di farlo occupare dai Sacerdoti baschi che sono fuggiti dalla Spagna bianca. A prima vista si può dire: questa proposta di natura politica cela o no una insidia? Che impressione farebbe presso la Spagna bianca? Non farebbe cadere così celebre Monastero in mano della politica? Rinnovo i più caldi e devoti auguri per nuovo anno G. Card. Pizzardo» (AS, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 848, f. 7*). Valeri respondió el 28 enero 1938 con el despacho n. 4032: «Eminenza Reverendissima, La risposta alla domanda che V.E.Rev.ma mi faceva con lettera 12 corrente non è facile. Credo bisognerebbe avere innanzi tutto parere interessati, cioè benedettini di Monserrato, e tener tuttavia presente che preti baschi difficilmente si limiteranno azione puramente religiosa. Pertanto mi sembra che se progetto dovesse realizzarsi, esso dovrebbe essere attuato per esclusiva iniziativa Governo Barcellona» (*Ibid.*, f. 8).

85. *Estado actual de Cataluña.* Como ya se ve por la Prensa y las noticias particulares recibidas ayer lo confirman, el estado de pánico y catastrófico domina en la zona roja. La T.S.F. de Barcelona en sus emisiones demuestra claramente su estado de ánimo.

No obstante no es cierto lo que ha dicho la prensa francesa y extranjera de que los anarquistas se hayan apoderado del Gobierno de Barcelona y que las calles de Barcelona y demás ciudades de Cataluña estén en manos de los de la F.A.I.

Solo es cierto que ha habido graves desórdenes en Puigcerdá (frontera francesa por la parte de La Tour de Carol) y en donde los anarquistas de la F.A.I. se han apoderado de la población, han cerrado la frontera, han asesinado algunas personas de derecha y [f. 89] republicanos partidarios del Gobierno y los restantes han tenido que huir.

En las otras poblaciones de Cataluña hay por ahora gran tranquilidad.

86. *Azaña,¹⁷⁸ Negrín y Prieto llegan a París para pedir el auxilio del Gobierno francés.*

Los citados dirigentes republicanos llegaron en avión a París durante la noche del martes al miércoles. Este detalle es cierto a pesar de que los periódicos lo nieguen. Pidieron la intervención del ejército francés en la siguiente forma. Los componentes del contingente francés que se mandara cuidarían del mantenimiento del orden público en la retaguardia y los miles de hombres que deben ahora cuidar del orden público, podrían ir a luchar al frente.

Después de esta entrevista se reunieron durante algunas horas los ministros [f. 90] del Gobierno francés. Hubo discrepancias. Dos o tres ministros, entre ellos Paul-Boncour, eran partidarios de intervenir inmediatamente y acceder a la petición del Gobierno republicano de España. Los otros negaron esta petición y no concedieron ninguna intervención en los asuntos de España. Así se acordó.

Solo han sido concedidos dos barcos de guerra que han sido trasladados ya, uno a Barcelona y otro a Valencia, para recoger las 20.000 personas que ellos han calculado deberán trasladarse al extranjero, cuando los nacionalistas hayan ocupado Valencia y Barcelona.

87. *Petición de paz.* Entretanto las mencionadas personalidades gestionaban en París la intervención del Gobierno de Francia con un ejército, otras personalidades pedían a Franco la paz, exigiendo solo para su

178. Manuel Azaña (Alcalá de Henares 1880-Montauban, Francia, 1940), fue presidente de la Segunda República desde 1936 hasta 1939.

rendición inmediata que concediera [f. 91] una amnistía general. Contestaron los nacionalistas que no podían acceder porque produciría una desilusión extraordinaria en estos miles de soldados y familias que han sacrificado su vida y sus seres más queridos para el restablecimiento de la verdadera paz con el castigo de los delincuentes.

Las impresiones particulares recibidas es que la guerra de España toca a su fin. Dado el enrarecimiento del ambiente europeo las naciones, incluso Rusia, quieren para ellas todo el material de guerra y el que se fabrica en la zona roja es malo e insuficiente.

88. *Situación religiosa.* Por una persona que ha pasado esta semana, se ha confirmado lo que en anteriores notas había explicado. Todo es de cara al mundo internacional. Mientras en «El Diluvio», «La Hu [f. 92] manitat» (periódico del Gobierno), «El Día Gráfico» (de Prieto) etc. insertan artículos como «El capitalismo y el Clero», afirmando que «hay que acabar con ellos», «hay que aplastar la cabeza del Obispo de Teruel» y «este veneno de la religión debe desaparecer para siempre de España», algunos significados dirigentes de Izquierda asisten los domingos a la Sta. Misa que se celebra ocultamente, principalmente en la comarca de Vich donde se han refugiado la mayor parte de los mencionados dirigentes pues allí están libres y viven tranquilos sin temor a los bombardeos.

El culto religioso pues se celebra en las mismas condiciones de clandestinidad que al principio de la revolución con la sola diferencia que ahora no son asesinados los que celebran la Sta. Misa y los que asistente a ella y en cambio hasta en noviembre 1937 esto era motivo de [f. 93] de ser condenado a muerte.

Cierto es que hay abierta una capilla, la de los vascos, pero deber ser guardada noche y día por la fuerza pública. Esto demuestra que el objeto de la apertura de esta capilla era puramente político y sobre todo para ver si podían engañar a nuestros Superiores, los representantes de Dios. Buen ejemplo lo tenemos en lo del altar portátil que entregaron en diciembre al Emo. Cardenal Verdier para ofrecerlo al papa. Otra muestra evidente que la mencionada capilla es un motivo político lo tenemos en que no los fieles, ni los sacerdotes de nuestras Diócesis han querido ni un solo día asistir a ella, si exceptuamos los del partido político «Unión Democrática de Cataluña».

En cambio sobre éste, los vascos y todos los que desde París les han ayudado, [f. 94] protegido y dirigido pesará, si se confirman las noticias recibidas, el asesinato del Sr. Obispo de Barcelona, el confusionismo religioso que han pretendido sembrar y el desprecio más absoluto que a esta maniobra política han dado los sacerdotes y fieles que sufren la persecución con heroísmo cristiano y ejemplar.

89. *Situación de nuestros sacerdotes, peligro en que se encuentran y propuesta para salvarles en los últimos momentos.* Después de haber recibido los sacerdotes los recursos que sin ninguna intervención política se les ha enviado y que les consta es una recuerdo cariñoso de nuestro amantísimo papa, Pío XI, cuya vida Dios guarde muchos años para el bien de la Iglesia, el espíritu de los hermanos que allí sufren, antes ya elevado y generoso, se encuentra lleno de valor y coraje.

[f. 95] Pero cabe no olvidar que en estos momentos se encuentran en peligro inminente.

Primeramente vuelven a tener el peligro de los anarquistas de la F.A.I. la casi totalidad de los cuales fueron puestos en libertad a primeros de este mes. Unos volvieron a los respectivos pueblos donde tantos crímenes habían cometido. Otros han ingresado en el cuerpo de Guardias de asalto el cual junto con la Policía constituye actualmente la fuerza de represión al servicio del Gobierno. A la Policía han entregado [*entrado?*] también muchos de los anarquistas. Salta a la vista que esto constituye para nuestros hermanos sacerdotes un peligro gravísimo.

Además y en segundo lugar hay que temer los últimos momentos que serán desesperados. Hasta ahora los anarquistas tenían donde huir cuando Franco ocupaba un territorio y así y todo es conocido el sal [f. 96] vajismo que a última hora han empleado los rojos en todas partes. ¿Qué va a ser ahora que su única salida será para Francia la cual no dejará que entren tantos miles de asesinos en su territorio?

El envío de dos barcos para recoger las personalidades rojas, deja ya entrever estos difícilísimos momentos y el estado anárquico que reinará. Todos saben ahora ya los miles de sacerdotes (de tres a cinco mil parece) que aun viven en la zona roja. Ellos y los religiosos serán como siempre las primeras víctimas y claro está que el número que ya llevamos horroriza pensar en su futuro masacre.

A este fin, Su Excelencia dirá si procede, no podría conseguirse que así como se ha enviado ahora un barco de guerra para los refugiados futuros o sea para las personalidades política que de [f. 97] serán huir, no podría obtenerse una cosa semejante para albergar a los sacerdotes y religiosos en los últimos momentos? Es algo difícil conseguir resultados positivos de esta clase, pero se trata de algo tan humanitario y tan evidente que creo que tal vez, ayudados de la gracia del Señor, algo podría conseguirse. Y en caso de no obtener nada, los esfuerzos realizados siempre serían una demostración clara y evidente que se ha hecho todo lo que humanamente era posible por parte de la Iglesia, como Madre amorosísima que vela por sus hijos predilectos.

90. *La campaña contra los Obispos y el Cardenal Gomá.* De nuevo esta semana vuelve a hacerse una campaña contra los Obispos y el carde-

nal Gomá y se afirma que no han hecho publicar los documentos pontificios por temor a disgustar a Franco y a los ale [f. 98] manes que luchan en la España Nacional.

Esta campaña es calumniosa y falsa. Todos los periódicos nacionalistas han publicado estos documentos del papa contra el nacional-socialismo y por añadidura las letras pastorales de los obispos alemanes. Para concretar más citamos el «Diario de Navarra» de Pamplona, donde reside el cardenal Primado. En el número del día 27 de febrero de 1938 se ocupa de esta cuestión y no solamente hace una larga mención de los documentos del papa, sino que da un extracto muy completo de la Carta Colectiva de los obispos católicos alemanes condenando los errores del neo-paganismo racista.

26.3.1938

[f. 99] Para el Exmo. y Rmo. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de Su Santidad de París.

91. *Manifestaciones inoportunas*. El sábado pasado se celebró en el teatro de Embajadores una conferencia organizada por los Dominicos de la Avenida La Tour-Maubourg. Hablaron el P. Bernadot,¹⁷⁹ Gabriel Marcel,¹⁸⁰ Maritain¹⁸¹ y Mauriac. Ha producido una indignación sin precedentes. He aquí un resumen hecho media hora después del acto. P. Bernadot. Habla de la necesidad de levantar la voz cristiana en esta revuelta actual del mundo contra los usurpadores y contra los que quieren ahogar las conciencia con la fuerza de las armas y del poder. La conferencia es un ataque duro contra los estados totalitarios. Alemania y Rusia son los menos atacados. Italia sufre una crítica feroz y llega al paroxismo cuando habla de España. Todo el resto es calumnia con [f. 100] tinuada, aunque encubierta, de la España Nacional y pone los obispos de España al nivel más vulgar y casi indigno que ninguno puede imaginarse. Habla de los recientes bombardeos de Barcelona y dice «El Papa ya hace tiempo ... ha intervenido, ha aconsejado, ha protestado, nada atiende la feroz bestia humana... ¿qué queréis? es la guerra, dicen... como si en la guerra fuera permitido el crimen y el pecado». Después alude a los obispos españoles y les separa casi de la Iglesia, como incumplidores de su deber. Cita el caso de un emperador, Teodosio, que

179. MarieVincent Bernadort (1884-1941), teólogo dominico francés.

180. Gabriel Marcel (Paris 1889-1973), dramaturgo, crítico literario y filósofo cristiano.

181. P. DORIA, «Jacques Maritain e la Guerra Civile Spagnola nella documentazione dell'Archivio Segreto Vaticano (1936-1939)», *Notes et documents* (Institut International Jacques Maritain 13), 2009, 38-69.

después de haber cometido un crimen quería entrar al templo y el Obispo le salió al encuentro y haciéndole retroceder y amenazándole, le impidió pertenecer a la comunidad cristiana si no se retractaba y no hacía pública penitencia y entonces el P. Bernadot recalando y como pidiendo el aplauso de la multitud dice: Esto es la [f. 101] Iglesia». Los aplausos fueron tan extraordinarios como uno puede imaginar. *G. Marcel*. Después de muchas disquisiciones filosóficas, dice que el conformismo debe ser repudiado por toda conciencia cristiana, cuando este conformismo significa aceptación de un régimen, de una doctrina que ataca los fundamentos de la libertad humana y de la dignidad del cristiano. Jamás debemos aceptar este conformismo si no queremos llegar al más alto grado de abyección cristiana y humana. Aplica entonces esta doctrina al régimen totalitario atacando directamente unas veces, indirectamente otras, Rusia, Portugal, Alemania e Italia. Cuando toca el turno a la España Nacionalista empieza citando con las mismas palabras al general Franco: «El General Franco ha realizado, ha impuesto este conformismo peor que los otros Estado totalitarios». Se extiende en ataques muy violentos contra la España Nacionalista y los Obispos que han aceptado [f. 102] este conformismo, han sujetado la Iglesia al Estado etc. «y ha culminado» la masacre inhumana, cruel y salvaje de los bombardeos de Barcelona, con el conformismo más repugnante y abyecto (*Delirium tremens* de aplausos).

En el mismo tono, algo más moderados, sobre todo referente a la Iglesia, hablaron Maritain y Mauriac. Este pero atacó al arzobispo de Viena y se aludió irrespetuosamente al de Lisboa. Hay que hacer notar que cuando se atacó a Rusia, que se hizo muy poco, nunca aplaudió el público ya adiestrado en estas materias. Se aplaudió poco en los ataques a Alemania, mucho cuando se habló de Italia y frenéticamente y durante largo rato en los ataques a la España Nacionalista.

92. [f. 103] *Otras notas que interesan.*

- Justificar la conducta del Emmo. Sr. C. Verdier, con estas palabras «A Roma mandan y hay que obedecer».

- Petición del Sr. Obispo en pro de los objetos artístico-religiosos.

- Manifestaciones de un redactor del periódico «Madrid», órgano del Gobierno, sobre los bombardeos últimos de Barcelona. han sido hechos esta semana en París.

- Idem guerra de España y los Estados Unidos.

- Idem guerra de España e isla de Menorca.

- Una opinión sobre la desaparición del Sr. Obispo de Barcelona.

[f. 104] - Actitud de los Dominicos La Tour-Maubourg en el estado actual de cosas. Como hablan de Italia.

- Idem del dominico P. Janvier.
- Libro respuestas del Episcopado mundial.
- Intento de venta objetos religioso, depositados en Francia.
- Estado anárquico y desmoralizador en Cataluña.
- Sacerdote escapado anteayer y sus explicaciones sobre la España Roja.
- Los presos de Figueras, sacerdotes (los hay de tres diócesis) agradecen con lágrimas los alimentos que han recibido.
- Estado hambriento de Cataluña. Piden intenciones de misas.

Sin fecha

[f. 105] Para el Exmo. y Rmo. Monseñor Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

93. *En ocasión de la conquista de Castellón.* El día que el Ejército de la España Nacionalista ocupó la ciudad de Castellón de la Plana se celebró en Burgos una manifestación de entusiasmo por las calles de la ciudad. Al frente de la misma, con otros miembros oficiales, había el Exco. Señor Arzobispo de Valencia y dando gritos de entusiasmo como los demás. Esta noticia ha sido publicada y la he leído personalmente en el «Diario de Burgos».

Ni que decir tiene que este hecho ha sido comentado muy irreverentemente y recibido por el grupo Maritain etc. como una burla del catolicismo. Lo peor es que el periódico hacía resaltar este hecho de [f. 106] una manera extraordinaria.

94. *La cuestión documentos pontificios en la España Nacional.* De nuevo se agita con intensidad esta cuestión de los documentos pontificios condenando el nacional socialismo, por no haber sido publicados en España Nacional. Un gran periodista católico francés, cuyo nombre me parece es George [Bernanos?] preguntó durante el Congreso Eucarístico de Budapest al cardenal Gomá por qué aun no se podían publicar y dijo que «dada la intervención de los alemanes en España que no era prudente, etc. « Este mismo periodista afirma que en una visita que hizo al Excmo. Dr. Gomá, cuando un viaje que realizó a la España Nacional, le indicó que «no se habían publicado los documentos del Papa contra el nazismo alemán, o al menos él no había obligado a hacerlo, porque el [f. 107] Embajador de Alemania en España hizo ciertas manifestaciones que impidieron de hacerlos».

Todo esto se ha avivado extraordinariamente con motivo de un artículo que sobre el particular ha publicado en su último número la revista «Ciencia Tomista», redactada por los Dominicos españoles. Siguiendo las indicaciones superiores –dicen– trataron aunque incidentalmente de

la cuestión alemana. Todo les ha sido censurado por los encargados eclesiásticos y militares de hacerlo y el número de la revista ha aparecido con grandes espacios en blanco.

Como ya puede suponer S. Excia. Reverendísima, los Dominicos, grupos «Temps Present», etc. etc. y aun en otras esferas, se comenta este hecho de una manera muy desagradable.

95. [f. 108] *Una polémica de Irujo contra las propagandas nacionalistas.* A propósito del restablecimiento del culto en la zona roja, el Ministro Sr. Irujo, ha hecho unas declaraciones a un redactor de «L'Ere Nouvelle» afirmando que «actualmente, la tolerancia reina en Cataluña y la zona del Gobierno republicano. La iglesia abierta en Barcelona por los vascos es muy frecuentada y todos los domingos se publica una Hoja de Información religiosa, redactada por un sacerdote».

Los nacionalistas le han contestado diciendo que esta tal capilla era la Delegación de la Casa Vasca, no una capilla o iglesia pública, sino un oratorio particular y donde podían ir solamente los vascos. La realidad no es ni lo de Irujo, ni lo de los otros.

[f. 109] Como dije a Su Excelencia hace muchos días, en realidad existe una capilla abierta en un almacén que dieron a los vascos y emplazado en la Plaza del Pino, y no en el oratorio particular de la Delegación Vasca que existe y se ha conservado durante todo el tiempo de la guerra. Todo esto en Barcelona. Irujo dice que es para los vascos. La realidad es que la abrieron para todos y esta era la intención del Gobierno. Ante el fracaso que tuvieron, que los católicos que se encuentran en la zona roja no quisieron adherirse a los rojos vascos, en su mezcla de política y religión, fue cuando dijeron que se trataba de una capilla o iglesia abierta para los vascos.

Esto me ha sido confirmado plenamente con certeza y es la realidad del asunto.

96. [f. 110] *Propaganda de los rojos en Francia. Se habla del Papa.* Con motivo de todo lo que se está haciendo internacionalmente, los elementos del frente Popular francés, los más extremistas, han organizado una tournée por la mayor parte de las poblaciones de Francia, haciendo propaganda de la barbarie de los nacionalistas. Empleando estas mismas palabras.

En esta propaganda el argumento que más agudizan es el de los bombardeos y presentan fotografías retocadas y arregladas que muchas veces dejan por algunos días en la población, como una exposición.

En muchas partes dicen estas palabras «a pesar de las peticiones que se le han hecho, el Papa de Roma tampoco ha protestado de los bombardeos». Dicen - no pueden asegurar este detalle [f. 111] que en algunas

poblaciones las mencionadas palabras son escritas en un cartel y quedan, entre otras inscripciones, a la exposición de las susodichas fotografías.

97. *Último número de «Eusko Deya»*. El número del día 12 de junio del semanario «Eusko Deya» ataca muy fuertemente al Emmo. Cardenal Gomá.

98. *Opinión de un diplomático*. Un secretario francés de la Oficina Internacional de Ginebra ha comunicado confidencialmente que, de no haber ninguna complicación, por ahora no prevista, la guerra de España terminará a últimos de este año o principios del otro.

Dijo también que por ahora la guerra general quedaba fuera de posibilidad, pues los alemanes se habían [f. 112] dado cuenta que estaban mal preparados para una guerra que pudiera tener duración.

99. *Copia respuesta «Journal Officiel» referente a objetos artísticos de España*. Es una respuesta del ministro de Negocios Extranjeros a una cuestión propuesta por el diputado M.A. de Monzie.

100. [f. 113] *«L'Europe Nouvelle» y los bombardeos*.

Hablando esta revista del asunto susodicho escribe: «Vif emoi en Angleterre et en France devant ces massacres, systématiques. Le chargé d'affaires d'Angleterre à Barcelone, M. Leche, s'est rendu à Granollers, bombardée le 31 mai. Il ha constaté que le raid de l'aviation nationaliste n'avait servi aucun intérêt militaire. Les Gouvernements français et britannique décident de protester auprès des autorités de Salamanque contre ces pratiques cruelles. Il est répondu à [f. 114] l'agent britannique que le général Franco n'en est aucunement responsable. Les aviateurs italiens et allemands opèrent d'ordre de leurs gouvernements».

101. [f. 115] *Impresiones de un sacerdote que ha vivido mucho tiempo en la España Nacional*.

Los Prelados asisten al acto de constitución del Gobierno Nacional. Con motivo de la constitución del Gobierno Nacional y Asamblea consultiva política, se celebró un gran acto público. Al mismo asistieron casi todos los Prelados, aplaudiendo con gran entusiasmo, etc.

El que narraba esto decía que gran parte de sacerdotes y no pocos fieles de gran prudencia, lo lamentaran, en oculto, como se puede comprender. Una de las exclamaciones más corrientes era ésta: Nadie puede dudar de los excesos cometidos y que se cometerán, ¿Cómo pues mezclar tan claramente la Iglesia en estas cosas? ¿Qué diferencia había en [f. 116] esta Asamblea entre los representantes de los partidos políticos y los re-

presentantes de la Iglesia? se dieron gritos de Arriba y Abajo, de Viva y de Muera, lo mismo aplaudían unos que otros, los mismos entusiasmo de una parte que de otra.

102. Asistencia de los Prelados a los actos puramente militares. No menos pena producía ver como asistían a todos los actos militares, aun en aquellos que se celebraba ninguna clase de ceremonia religiosa. Y lo peor, dice, es que asistían allá más como Prelados como súbditos de los generales.

103. El Sr. Obispo de Vitoria. Cuando la cuestión de los vascos y el Dr. Múgica, pasaron casos muy fuertes dice. Sobre todo no era [f. 117] del caso lo que se hacia contra él, habiendo aconsejado a los vascos que se adhirieran a Franco o a lo menos se separaran de los comunistas. Su expulsión fue muy ignominiosa en la forma que se hizo.

Y ya en el exilio, dice, de una parte y otra, se entabló una campaña pública periodística y fue tan fuerte y desedificante que el que fue Obispo de Vitoria, se vio obligado a contestar desde un periódico de Bayona y no estuvo tampoco muy cortés. Unos y otros dieron gran escándalo.

104. El actual administrador apostólico de Vitoria. Al tomar posesión, por parte de las autoridades militares, se le indicó reuniera a los sacerdotes y que hiciera resaltar la indigna conducta de su predecesor. reunió en efecto a los sacerdotes residentes [f. 118] en la diócesis, aun los no diocesanos, pero no dijo una palabra de su predecesor, ni en bien, ni en mal. El sacerdote que dictó esto, asistió a la misma.

Esto ya no complació del todo a los militares, quienes desde entonces le miraron ya con un poco de displicencia.

Pasó después lo de la predicación en vasco que ya conoce Su Exce-lencia Reverendísima, y agravado que nunca ha querido hablar públicamente contra los vascos, su actual situación es algo delicada y parece que le miran las autoridades en la actualidad, con mucho recelo.

105. Hospitales donde no son asistidos los que mueren. En San Sebastián y otras ciudades hay hospitales en donde [f. 119] no se administran los últimos sacramentos, ni aun a los que lo piden. Afortunadamente no son muchos estos hospitales.

El mencionado sacerdote ante el escándalo que esto representa dice que muchos sacerdotes fueron a ofrecerse, incluso él mismo, para que a lo menos, les dejaran entrar y visitar a los enfermos. La respuesta fue negativa. Entonces hicieron intervenir una persona de la alta aristocracia muy influyente y después de visitar al director, contestó a los sacerdotes que se habían ofrecido: «No se puede hacer nada y por ahora es mejor no

hacer ninguna gestión porque aun sería peor». Este caso concreto pasó en un hospital de San Sebastián.

Parece que esto pasa especialmente en los hospitales dirigidos por elementos afiliados Falange, pero tam [f. 120] bién en otros.

*106. Muerte del Sr. Obispo de Oviedo.*¹⁸² Como es sabido, murió en un accidente automovilístico. Su Secretario que pasó por París afirmó que fue asesinado por haber protestado de ciertos abusos y crímenes. El accidente fue el medio de ocultarlo a los ojos del mundo. Este detalle de las manifestaciones del secretario lo he recogido personalmente. El sacerdote hablando de esto dijo que se decía algo en este sentido por allá, pero que nadie se atrevía hablar de ello, ni ocultamente, por temor y por falta de detalles.

13.4.1938

[f. 121] Para el Exmo. y Rmo. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de Su Santidad a París.

107. El Vicario general de Barcelona P. Torrent ha sido hecho prisionero. Hace unos ocho o diez días que los actuales encargados del Orden Público en Barcelona hicieron preso a un sacerdote refugiado en dicha capital. Ante las amenazas que le hicieron reveló el domicilio del P. Torrent y la organización que tenía para socorrer a los sacerdotes. Inmediatamente fue detenido y anteayer, día 11 de abril, aun se encontraba en la cárcel. Como con él fueron detenidos dos católicos que militan en el partido de «Unió Democràtica de Catalunya», adherido al Gobierno rojo. Aguirre, el ex-presidente de los vascos, ha salido inmediatamente para Barcelona, a fin de conseguir su libertad. Todo esto ha sido confirmado por una persona política roja [f. 122] llegada ayer a Barcelona.

108. Del Sr. Obispo de Teruel.^{182 bis} Según las manifestaciones de un sacerdote que recientemente ha escapado de la diócesis de Gerona, y que se ha trasladado ya a la España Nacional, el Sr. Obispo de Teruel se encuentra actualmente prisionero en la cárcel de Valencia.

109. Del Sr. Obispo de Barcelona. A pesar de lo manifestado anteriormente sobre su muerte y que ha sido confirmado recientemente por

182. Juan Antonio de Echeguren Aldama (Amurrio, Álava, 1884), nombrado obispo de Oviedo en 1935, murió en accidente automovilístico en Asturias el 16 de agosto de 1937.

182 bis. Nos comunica el doctor Ramon Corts i Blay que, en el Archivo Diocesano de Gerona se conserva una "Copia literal de la Pro-memoria entregada al Sr. Nuncio de París, en el día 13 de abril de 1938" dirigida al obispo José Cartaña, que contiene al menos las unidades del manuscrito aquí publicado, números 108-110.

una persona en comunicación con los rojos, el mencionado sacerdote de Gerona escribía textualmente: «Del Sr. Obispo de Barcelona me dijo una persona de confianza que era vivo y como prueba de ello decía que había hablado con una persona que lo había visto y había hablado con él. Esto me lo dijeron tres días [f. 123] antes de escapar de la zona roja».

110. *Orden público en Cataluña*. Se encuentra casi todo en manos de los comunistas y es dirigido por el representante de Rusia. Los anarquistas, por ahora, son en número reducido. En los primeros días, después de la caída de Prieto, se hicieron muchísimas detenciones en todas las poblaciones de Cataluña y principalmente en Barcelona. Los detenidos son en su mayor parte gente de derecha y también sacerdotes y religiosos, pero estos en menor número. Entre los sacerdotes ha sido detenido el canónigo de Tortosa, Dr. Mañachs [*Manyà*].¹⁸³ Esta noticia ha sido comunicada confidencialmente por la mencionada persona llegada ayer.

183. Juan Bautista Manyá Alcoverro (Gandesa, Tarragona, 30 octubre 1884 - 22 diciembre 1986) comenzó los estudios eclesiásticos en el seminario diocesano de Tortosa y en la completó en la pontificia universidad Gregoriana de Roma, como alumno del pontificio colegio español de San José, donde obtuvo los grados de doctor en filosofía y en teología. Fue ordenado sacerdote en Roma el 18 de julio de 1909. Sucesivamente desempeñó los siguientes ministerios: profesor del seminario diocesano de Tortosa desde 1909 hasta 1921; cura ecónomo de la parroquia de San Blas, de Tortosa, de 1917 a 1918; canónigo magistral de Tortosa desde 1918 hasta 1953; cura ecónomo de Nuestra Señora del Rosario, de Tortosa, desde 1939 hasta 1944; cura encargado de Vinallop desde 1939 hasta 1942; profesor de religión en el Instituto Nacional de Tortosa desde 1939 hasta 1960 y director del mismo centro desde 1943 a 1944. Fue dignidad de arcediano de la catedral tortosina desde 1953 hasta su muerte. Con fecha 1 de octubre de 1974 le fue concedida la Gran Cruz de la Orden Civil de Alfonso X el Sabio. También fue profesor de teología en el seminario de Castellón durante el curso 1961-63. Fue enterrado en la iglesia del santuario de la Fontcalda, en cumplimiento de su última voluntad, previa concesión de la Santa Sede. Destacó por su dedicación a los estudios teológicos y filosóficos, en los que, sin abandonar el escolasticismo tomista en el que se había formado, supo elaborar un ideario propio y más abierto. Fue uno de los promotores de la renovación pastoral de la diócesis tortosina, lo cual le ocasionó algunos enfrentamientos e incomprensiones con la jerarquía, por lo que fue apartado de la docencia en el seminario tortosino por el obispo Manuel Moll, conocido por su adicción incondicional al régimen de Franco. Algunas de estas obras fueron traducidas a otras lenguas o varias veces editadas; escribió otras que esperan su publicación, entre ellas un nuevo volumen de *Theologumena*, sobre la fe. En su obra *Meditaciones marianas en las esgástulas del S.I.M.* (1942) narra su encarcelamiento por el Servicio de Información Militar de la República, durante la persecución religiosa de 1936, primero en una checa y después en el *Villa de Madrid*, vapor anclado en el puerto de Barcelona, y los ejercicios espirituales que hacía a sus compañeros de prisión, a los que celebraba misa, dirigía espiritualmente

111. *Asesinatos*. Es cierto que de nuevos se cometen asesinatos, pero no en el número que [f. 124] han dicho algunos periódicos. Se teme no obstante un recrudescimiento horrible. Entre los asesinados de pocos días hay el hermano y cuñado del Dr. Oliveras, párroco arcipreste de una parroquia de Barcelona. Fueron asesinados en su propio domicilio.

112. *Material que han recibido los rojos*.

La misma persona llegada ayer de Barcelona, confirma que el material que los rusos han enviado en estos últimos días es extraordinario y dijo confidencialmente que los rusos prácticamente se han hecho cargo de todo. El domingo último volaron casi durante todo el día por el cielo de Barcelona, una cantidad muy notable de aviones que acababan de llegar para la resistencia. Toda su esperanza, dijo la tiene aun en una intervención del extranjero

113. [f. 125] *El problema de la electricidad*. Solo ha estado Barcelona privada de fuerza eléctrica dos o tres días. Les llega de Andorra y han hecho una conexión con las centrales eléctricas de Francia, que se prestaron a ello.

114. *Por la paz*. Como se había propuesto, al objeto de aconsejar la rendición sin condiciones y evitar tantas víctimas y destrucción, ha habido un contacto con elementos que están enterados de la actual situación de la zona roja y que pueden intervenir en ella. De las relaciones que se han tenido hay que remarcar que solo se ha aconsejado siempre la rendición sin condiciones en bien de la Iglesia y de la Patria y por iniciativa particular. Los elementos rojos con los cuales se ha hablado han demostrado excelentes disposiciones y por ellos se [f. 126] venido en conocimiento de los republicanos. A continuación se detallan.

115. *Proposición al Gobierno francés*. Hace unos días que el Ministro de Negocios Extranjeros, Mons. Paul Boncour, pidió al Gobierno de Barcelona en qué condiciones harían la rendición. El domingo último por la tarde una Comisión llegada de Barcelona entregó, a pesar de la crisis,

y le animaba a resistir en la fe. En su obra *Les meves confessions* (Tortosa, Imp. Algueró i Bages, 1965) cuenta su odisea y el espíritu de fe que siempre le animó, unido a sus ascesis personal. Cf. *Miscel·lanya Manyà* (Tortosa-Valencia 1979); J. PERARNAU, *Joan Bta. Manyà: Quaderns de Pastoral* (1977) 69-72; ID., *Els arrels de Mossèn Manyà* (Tortosa 1977); J.J. MORENO MATEOS, *Mossèn Manyà. La llibertat d'un exili* (Tortosa 1985), y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 733-734.

al mencionado Ministro, las condiciones. Son estas aproximadamente: 1ª. Respetar la vida de los jefes militares que realizaran la rendición o que les dejaran escapar. 2ª. Que puedan huir antes de llegar las tropas todas las personas civiles y militares que tengan responsabilidad. 3ª. Que no hubiera represiones de muerte de carácter político con los que no han cometido crímenes comunes o asesinatos, pero han [f. 127] ocupado cargos, como Alcaldes de Ayuntamiento etc. 4ª. Que sea una persona adicta a Franco la que haga la rendición, pues ellos no quieren pasar a la historia con esta traición a sus ideales. Para esto el Parlamento Catalán elegiría esta persona como nuevo Presidente de Cataluña, quien apoyado por los gobiernos francés e inglés realizaría la rendición.

El Gobierno francés debía trasladar esta comunicación al Gobierno inglés para su resolución.

116. Proposición que se hizo. Esto mismo se comunicó a los elementos con los cuales estamos en contacto para que se viera si era posible acaba con la guerra. Se dijo también que el Sr. de la Barra, gran personalidad americana, había sido llamado por [f. 128] el Excmo. Sr. Nuncio de Su Santidad en París y que a instancia del Sr. Obispo de Gerona le pedía que viera si se podía hacer algo por la paz. Este Señor dijo a Su Excelencia Reverendísima, según ellos, que haría todo lo que pudiera. Dijo también a nuestro comunicante que se había puesto en contacto con el Embajador ruso de París, que es el encargado de los asuntos de España, y manifestó que tenía excelentes disposiciones para llegar a un fin próximo. Le dijo asimismo que las condiciones propuestas por Barcelona eran aceptables y que Franco no debía dejar de ninguna manera este momento para acabar y evitar sangre y que si se esperaba ocho o quince días, tal vez sería tarde.

117. Gestiones hechas. Propuestas estas condi [f. 129] ciones, las tres primeras no tienen importancia alguna, pues la generosidad de Franco lo haría sin pedirlo. En cuanto a la cuarta, todo y considerarla muy difícil después del decreto de Franco suprimiendo el Estatuto, se consultó, pues es de carácter político a personalidades de Cataluña. Los consultados fueron el ex-ministro Sr. Juan Ventosa, actualmente gran personalidad en la zona de Franco, el jefe de la minoría del Parlamento Catalán Sr. Durán y Ventosa, y el diputado católico al parlamento Español, Sr. Estelrich. representando la circunscripción de Gerona. Todos dijeron que la cuarta condición era imposible de ser cumplida, porque no era posible llegar al nombramiento de un nuevo Presidente por el parlamento catalán y aun en el caso de ser posible, esta persona que [f. 130] tendría que ir allá no tendría seguridad, pues los gobiernos de Francia e Inglaterra si aceptaran, no podrían responder de la vida de la supuesta persona.

23.4.1938

[f. 131] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

118. *El caso del P. Torrent.* En la última relación se explicaba que el P. Torrent, Vicario general de Barcelona, había sido detenido por las manifestaciones de otro sacerdote hecho prisionero y el cual dijo que el mencionado Padre auxiliaba económicamente a los sacerdotes refugiados y necesitados de auxilio urgente. Esta misma versión ha sido dada por otra persona que ha escapado recientemente de la zona roja y habló hace muy pocos días con el Sr. Obispo.

Otros lo atribuyen, y entre ellos los del Grupo del «Comité de la Paix Civile», a una venganza de los anarquistas, por haber asistido al entierro del cónsul francés que murió en los bombardeos últimos que sufrió Barcelona. Según ellos [f. 132] el embajador francés pidió al P. Torrent que asistiera al acto religioso del entierro del citado Cónsul, ya que sería católico por expresa voluntad del difunto y de la familia. Así lo hizo el mencionado sacerdote. Dentro de la capilla, revestido con los ornamentos sagrados, entonó los responsos mandados por la Liturgia católica y después, vestido de negro de paisano, pero no con sotana, presidió el entierro por las calles de Barcelona, con carácter particular, pero rezando en voz baja y secreta las oraciones del Ritual. A este hecho atribuyen que después fuera hecho prisionero por los anarquistas.

La embajada francesa, según los ya citados, en nombre del Gobierno, ha intervenido y después de muchas gestiones han puesto en libertad al P. Torrent ante las exigencias del Gobierno francés. Parece que ha costado mucho trabajo [f. 133] de encontrarlo pues lo habían trasladado a una cárcel clandestina.

Esta noticia de la liberación del P. Torrent me la ha comunicado hoy 23 de abril el Rvdo. Tarré y ha dicho que hacía ya cerca una semana de la mencionada liberación.

119. *Artículos de «La Croix».* Últimamente se han publicado en «la Croix» dos artículos, uno sobre las relaciones de los Obispos españoles con el célebre poeta Rvdo. Jacinto Verdaguer,¹⁸⁴ muerto hace más de treinta años, y otro sobre el destierro al Sur de España (Sevilla) del administrador Apostólico de la diócesis de Vitoria. Han causado en todo el mundo católico de París pésima impresión. De lo primero es imprudentísimo hablar en un periódico católico y lo segundo es una mala interpretación de los hechos, por no decir otra cosa.

184. Jacinto Verdaguer Santaló (1845-1902).

120. [f. 134] *Un viaje a Barcelona*. Parece que el Rvdo. Dr. Tarragó, del grupo del «Comité de la Paix Civil», ha hecho muy recientemente un viaje a Barcelona, con un salvoconducto personal del Presidente de Ministros, Negrín. Se dice que el objeto ha sido para asuntos de la organización del culto.

En octubre de 1937 hizo otro por encargo del cardenal Verdier a Barcelona y Valencia. Es el elemento de enlace de Su Eminencia con los de Barcelona y demás personalidades.

121. *Petición para la Cruz Roja internacional*. Unas señoras católicas de Madrid, residentes en la actualidad en Perpignan, piden si por medio de la Nunciatura de París, podrían saberse noticias por medio de la Cruz Roja Internacional del paradero de su hermano Pedro [f. 135] Alejandro Dupré López, detenido en Madrid el 28 de agosto ed 1936 por los anarquistas de la C.N.T. El motivo de la detención fue por pertenecer a las Conferencias de S. Vicente de Paúl.

En nota aparte, escrita por las mismas señoras, van todos los detalles.

122. *Reparto de los últimos socorros enviados*. Ha sido hecho de la siguiente manera. Mil francos para la diócesis de Gerona, en paquetes de víveres que se han enviado a la capital donde hay la mayor parte de sacerdotes necesitados. Dos mil pesetas al Rvdo. Dr. Salvador Rial,¹⁸⁵ canóni-

185. Salvador Rial Lloberas (Tarrasa, Barcelona, 1887 - Tarragona, 1 diciembre 1953) estudió en el seminario de Barcelona, del cual fue profesor de latín, griego, teología dogmática, historia eclesiástica y otras materias. Ordenado sacerdote en 1900, se doctoró en teología en la universidad pontificia de Tarragona. Ejerció el ministerio en la diócesis de Barcelona como coadjutor en las parroquias de San Andrés de Llavaneras, Olesa de Montserrat y Santa María de Villafranca del Panadés, así como ecónomo de El Bruc y de San Juan y San José de Mataró, y en todas ellas dejó huella profunda de su ministerio, hasta que en 1915 fue nombrado canónigo de la catedral y secretario de cámara y gobierno de la diócesis de Gerona por el obispo Francisco de Paula Mas y, al fallecer éste, quedó como vicario general y gobernador eclesiástico. En 1918 ganó por oposición una canonjía en la catedral gerundense, dirigió el boletín eclesiástico y fue el primer director del *Full parroquial* de aquella diócesis. En 1921 pasó a la diócesis de Tarragona como canónigo penitenciario, prebenda que ganó tras reñidas oposiciones, y profesor y prefecto de estudios del seminario, así como visitador de religiosas y consiliario de la junta archidiocesana de Acción Católica de la provincia eclesiástica. En 1935 fue presentado a la Santa Sede como candidato idóneo para el episcopado por los obispos de la provincia eclesiástica de Tarragona. Al comenzar la persecución religiosa de 1936 estuvo a punto de ser asesinado por los republicanos, pues permaneció diez meses detenido en el vapor-prisión *Río Segre* en el puerto de Tarragona. Durante su estancia en esta cárcel compuso una novena a la Virgen del Claustro, de la que era muy devoto, siendo el consiliario de la cofradía

go de Tarragona, para los sacerdotes de Tarragona y Lérida. El envío ha sido hecho por un diplomático que trajo después la carta del mencionado [f. 136] do canónico, cuya copia fue entregada a Su Excelencia.

erigida bajo dicha advocación en la capilla del claustro de la catedral tarraconense. Cuando la persecución religiosa se fue mitigando –gracias por una parte a la valiente denuncia que los obispos españoles hicieron a todo el mundo con la carta colectiva del 1 de julio de 1937 (carta no firmada por el cardenal Vidal, de Tarragona, y el obispo Múgica, de Vitoria, por razones de oportunidad, pero no porque ambos no estuvieran totalmente de acuerdo con el contenido de la carta) y por otra a la política del ministro católico vasco, Manuel de Irujo, que intentó inútilmente conseguir de las autoridades republicanas la normalización religiosa y la libertad de culto–, fue juzgado y absuelto, y el cardenal Vidal, ausente de la diócesis al haber conseguido escapar de la persecución en 1936 e imposibilitado más tarde a regresar a España por la prohibición de las autoridades militares, lo nombró vicario general en 1937, y la Santa Sede le encomendó el gobierno de las diócesis de Lérida y Tortosa, en calidad de administrador apostólico, consiguiendo mantener buenas relaciones con las autoridades republicanas y las de la Generalitat de Cataluña, a pesar de las difíciles circunstancias. Por ello trató con mucha prudencia de desarrollar una acción pastoral, que resultaba prácticamente imposible debido a que continuaba la persecución, seguían las ejecuciones de sacerdotes y las cárceles permanecían repletas de clérigos y seglares católicos, razón por la cual el cardenal Vidal nunca quiso regresar a su diócesis, a pesar de las insistencias del ministro Irujo, que pretendía de esta forma demostrar una normalidad religiosa que nunca existió de hecho en la zona republicana. A finales de 1938 viajó a París y a Roma para entrevistarse con el cardenal Vidal e informar a la secretaría de Estado del Vaticano de la situación religiosa de Cataluña. Llevó también una carta del ministro Álvarez del Vayo al cardenal Pacelli, que garantizaba la libertad religiosa y proponía la normalización de relaciones diplomáticas, pero se trataba de una clara maniobra propagandista de un gobierno agonizante y buscaba medios de subsistencia en el extranjero, cuando el final de la guerra era cada vez más inminente por el veredicto irrefutable de las armas. Cuando el Ejército nacional entró en Tarragona quedó detenido durante algunos días por las autoridades militares, pero fue puesto inmediatamente en libertad y después pudo continuar ejerciendo su ejemplar ministerio como vicario general. El 19 de enero de 1939 se apresuró a escribirle al cardenal Pacelli –que apenas un mes y medio más tarde sería elegido papa con el nombre de Pío XII– estas palabras: «Gracias al Señor esta ciudad y archidiócesis han sido felizmente liberadas por el glorioso Ejército español, y ha renacido a nueva vida religiosa, patriótica y social, con el intenso entusiasmo de todo el pueblo». A la muerte del cardenal Vidal en 1943, en el exilio, la Santa Sede le nombró administrador apostólico de Tarragona y ejerció esta misión hasta que el 9 de octubre de 1944 tomó posesión del nuevo arzobispo, Manuel Arce Ochotorena, que le nombró gobernador eclesiástico *sede plena*. Desempeñó la vicaría general en los años difíciles en que tuvo lugar la reconstrucción espiritual y material de la archidiócesis tarraconense, gravemente afectada por la persecución religiosa, que provocó el martirio de casi dos centenares de sacerdotes diocesanos, incluido el obispo auxiliar, Manuel Borrás Ferré. El 18 de julio de 1952 el general Franco le conce-

Lo restante ha sido enviado a Barcelona por el hermano y familia de un sacerdote, personas de toda confianza. Era para las restantes diócesis de Cataluña. Cerca de 4.000 francos y nos consta que ha llegado todo perfectamente.

De los paquetes de víveres enviados a Gerona, la Superiora de Hermanitas de los Pobres de Perpiñán ha recibido una carta de la Superiora del Asilo de Gerona, en donde están refugiados la mayor parte de sacerdotes y 20 religiosas veladoras de enfermos de S. José, y agradece vivamente a la Nunciatura, en nombre de todos, los paquetes de pan y víveres que continuamente van recibiendo. Se envían también a las cárceles.

30 Aprile 1938

[f. 137] Para el Excelentísimo y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

123. *Carta del P. Torrent*. La carta que se acompaña del P. Torrent, Vicario general de Barcelona, demuestra no solo que se encuentra ya en libertad, sino también que ha recibido todos los socorros que se le han enviado para los sacerdotes necesitados en nombre de la Nunciatura de Paría.

Hay que hacer notar de esta carta, escrita, como se comprende, con palabras disimuladas, dos cosas: 1ª, el gran número de sacerdotes refugiados en Barcelona y procedentes de todas partes; 2º, la necesidad que tendrán de un auxilio en el día de la victoria final. Esta interpretación debe darse a las palabras *mañana para vestirse*. El sentido de la carta responde a la comunicación que se le hizo advir [f. 138] tiéndoles que en momentos desesperados habría unos barcos enviados para recoger a ellos y a las personas de derecha. En la comunicación se les decía muy disimuladamente que era una gestión hecha por Su Excelencia Reverendísima, en nombre del Papa.

Como se ve por la carta esto les ha dado gran consuelo.

dió la encomienda de la Orden de Alfonso X el Sabio. Las insignias de la misma, que le fueron ofrecidas por el consejo provincial de Falange, le fueron impuestas por el ministro de Educación Nacional, Joaquín Ruiz Jiménez, el 3 de octubre de 1953, y este fue el último acto público al que pudo asistir, ya que un ataque de apoplejía le afectó por completo a su salud. Publicó *El catecismo mayor en imágenes* (1913); *Manual del Buen Pastor. Notas y apuntes de teología pastoral y de práctica pastoral* (1933), adoptado como libro de texto en muchos seminarios de España e Hispanoamérica; *Las religiosas*, esta obra también tuvo mucho difusión en los países de la América española. Cf. H. RAGUER, *Salvador Rial, vicari del cardenal de la Pau* (Barcelona 1993), y mi *Diccionario de sacerdotes diocesanos*, pp. 948-950.

124. *Destino de las celebraciones.* Fueron enviadas unas 700 a nuestros hermanos perseguidos y tenemos la gran satisfacción de poder comunicar que han llegado perfectamente a los delegados diocesanos legítimos: P. Torrent en Barcelona, que cuida también de la Seu d'Urgell y Vich; Dr. Rial en Tarragona, que atiende a Lérida, Solsona y Tortosa y Dr. Costa, secretario del Obispado de Gerona.

125. [f. 139] *Arrecia la persecución.* Por noticias fidedignas sabemos que ciertamente ha empezado de nuevo la persecución contra las personas de derecha y entre ellos hay también sacerdotes y religiosos. No obstante por ahora no es el objeto principal los sacerdotes. Así y todo, hay muchos de detenidos y algunos han sido condenados a muerte.

Entre los datos concretos puedo citar que hace pocos días fueron detenidos tres capuchinos y un seminarista. Así nos lo ha comunicado el provincial de los meritados (sic) capuchinos que se encuentra habitualmente en Marsella y recibe las noticias directas de Barcelona.

Otro detalle son los nombres de algunos de los condenados a muerte por delitos de alta traición que publican los periódicos de la zona roja, y entre ellos han aparecido ya un buen número de sacerdotes.

[f. 140] Un detalle muy grave es que la policía a las órdenes del Gobierno de la Generalidad ha sido substituida en la mayor parte de las poblaciones por gente desconocida, al parecer rusa y muy adiestrada en este cargo.

Los detenidos en su mayor parte, nadie sabe donde se encuentran y por tanto los familiares se ven imposibilitados de enviarles incluso alimentos, cosa permitida al principio de la revolución.

126. «*L'Aub*» y «*La Vie Catholique*». «*L'Aube*» en su número del 24 de abril y «*La Vie Catholique*» en su número de la semana pasada, publicaba sendos artículos comentando el fusilamiento de Carrasco y Formiguera.

El final del artículo de «*La Vie Catholique*» sobre todo, era de una [f. 141] marcada intención contra los obispos de la España Nacional. A lo menos así lo dicen ellos en sus comentarios verbales, ya que este asunto, durante esta semana, ha provocado muchas discusiones y palabras duras.

127. *Los vascos van a publicar unos libros.* Parece que los vascos preparan la publicación de unos libros hablando de las cuestiones de España, en los que desgraciadamente se van a mezclar asuntos eclesiásticos que van a provocar algo muy desagradable.

128. *El Observatorio del Ebro.* Las noticias que se tienen de este asunto son del todo contradictorias.

La prensa de la España Nacional dice que fue todo destruido por los rojos antes de llegar allá las tropas nacionales. Según esta prensa el P. Rodés [f. 142] y los Jesuitas que se encontraban con él, fueron trasladados a la viva fuerza a Barcelona.

En cambio, personas al parecer bien informadas y dignas de crédito afirman que con tiempo los aparatos y todo el material fue trasladado a Barcelona bajo la dirección del mencionado Padre Rodés el cual continúa como director instalando de nuevo interinamente los aparatos para que se conserven.

No he podido averiguar dónde está lo cierto. Unos jesuitas dijeron el pasado lunes que creían que todo se había salvado o a lo menos en su mayor parte, pero que no estaba en manos de los nacionales.

7.5.1938

[f. 144] Para el Exmo. y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

129. El Sr. Nicolau d'Olwer afirma que el Sr. Obispo de Barcelona es muerto.

Como se dijo, ha estado muy recientemente a París el Sr. Nicolau d'Olwer, Gobernador del Banco de España en la zona roja. Dijo que oficialmente y con toda seguridad podía afirmar que el Sr. Obispo de Barcelona era muerto. Los detalles que dio de su muerte son los siguientes. A los alrededores del día de S. José del año 1937, la aviación nacionalista bombardeó Barcelona y causó buen número de víctimas. Como represalias los rojos asesinaron gran número de prisioneros, sobre todo de los que se encontraban en cárceles clandestinas. Estos dos últimos detalles los puedo confirmar personalmente porque aun me encontraba [f. 145] en Barcelona.

Entre los que asesinaron, según la referencia del mencionado Nicolau d'Olwer, hay que contar el Sr. Obispo de Barcelona.

Preguntaron a dicho señor si sabían que era el Sr. Obispo los que le asesinaron, y dijo que ignoraba este detalle pero que su muerte era cierta y la confirmaba oficialmente.

130. La depuración es una persecución violentísima. La personalidad ya citada [Nicolau d'Olwer] ha confirmado que el número de detenciones practicadas últimamente es algo extraordinario. Reconoció que esta depuración prácticamente se convierte en una persecución muy deplorable contra las personas de derecha, sacerdotes y religiosos, pero que esto era debido a las maniobras y procedimientos que con el [f. 146] espionaje están ejerciendo los nacionalistas en Cataluña. Temo, dijo, una masacre general de religiosos y sacerdotes.

131. *Duración de la guerra.* Aun creo que puede ser de interés explicar su opinión sobre la guerra. Afirmó que sería muy larga aun y no hubiera hecho de ninguna manera el viaje que acaba de hacer a París, dijo, si se tratara tan solo de algunos meses. Explicó que las posibilidades de resistencia y de continuar la guerra que aun tienen son enormes y manifestó que la guerra de España podía muy fácilmente acabarse con un conflicto internacional.

132. *Misa exequial en sufragio de Carrasco y Formiguera.*¹⁸⁶ Se celebró el día 27 de abril pasado, fiesta de Nuestra señora de Montserrat, en la iglesia de Saint-Germain-L'Averrois. Algunas personalidades de Cataluña hicieron expresamente el viaje desde Barcelona para asistir al acto. Invitaban al mismo, además de hacerlo por la viuda, familia y amigos, en nombre de una Asociación canónicamente erigida en las diócesis de Cataluña y denominada «Liga espiritual de Nuestra Señora de Montserrat». Es posible que consintieran a ello algunos de los dirigentes que se encuentran en Francia y Suiza, pero después de lo que ha pasado, es ciertamente una usurpación. Acompaño un ejemplar de la invitación.

La concurrencia al acto fue extraordinaria. Hicieron acto de presencia los miembros de la Embajada roja de París, muchísimos españoles y especialmente gran número de franceses, entre ellos muchos sacerdotes, religiosos y personalidades como Maritain, Gabriel [f. 148] Marcel, Mauriac y muchísimos otros.

Entre los medios intelectuales franceses se ha comentado mucho este acto. En estos días se habla muchísimo de esta cuestión y de una manera muy violenta en estos ambientes intelectuales católicos de París, donde la muerte de Carrasco es comentada muy agriamente. Hacen resaltar el hecho de fusilarlo después de nueve meses de condenación y haber intervenido el Vaticano.¹⁸⁷ Es la adhesión y respeto, dicen, que tienen los nacio-

186. Esquela: «Una Messe sera célébrée le mercredi 27 avril 1938 à 10 h. du matin, à l'église de Saint-Germain-l'Auxerrois (Louvre) à l'intention du patriote catalan monsieur Manuel Carrasco i Formiguera, délégué de la Catalogne auprès du Gouvernement Basque, ancien conseiller de la Généralité de Catalogne, mort pour sa patrie, le 9 avril, à Burgos. De la part de Madame Carrasco i Formiguera son épouse, de ses fils et de la «Liga espiritual de la Mare de Deu de Montserrat» de tous ses parents et fidèles amis. Paris, le 23 avril 1938» (*Ibid.*, f. 143).

187. La Santa Sede intervino en favor de Carrasco, pero sus gestiones fueron inútiles. Pacelli comunicó a Valeri el 16 de abril de 1938: «Non ostante ripetuto passo ed istanze S. Sede giunta notizia che Deputato Carrasco è stato fucilato stop. Motivo addotto è che Governo Barcellona ha fatto fucilare prigionieri militari e civili che avrebbero dovuto essere scambiati in questi giorni. Prego darne notizia Cardinale Arcivescovo che si era (dovuto? sic) per ottenere grazia» (Telegrama ci-

nalistas a la Santa Sede y a todas las personalidades eclesiásticas que de un lado y otro han intervenido.

frado n. 17, ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 857, f. 22*). Este telegrama respondía al siguiente despacho de Valeri: «Il Sig. Giuseppe Ageorges, Segretario Gen. del «Bureau Int. des Journalistes Cathol.» il quale 2 com'ebbi l'onore di scrivere all' E.V.R. con mio rispettoso rapporto del 16 Marzo u.sc. n.º. 1475,- aveva domandato l'intervento della S.Sede in favore del sig. Manuel Carrasco Formiguera, ha di nuovo richiamato la mia attenzione sulla dolorosa situazione nella quale si trova il medesimo sig. Formiguera e la sua famiglia. Dalla lista consegnatami dal sig. Ageorges e qui unita in copia, l'E.V. rileverà che cinque dei figliuoli del Carrasco si trovano alla prigione d'Ondaretta a S. Sebastiano o all'Asilo San José che ne dipende, mentre la moglie con una bambina di 8 mesi e la nutrice si trovano internate alla «Cárcel Provincial» Santa Agueda 29, a Burgos. In questa città, e verosimilmente alla prigione militare, trovansi pure il sig. Carrasco sul quale, sembra, continui a pesare la minaccia d'una condanna. Il sig. Ageorges ed i giornalisti spagnoli membri del «Bureau», i quali rimangono profondamente riconoscenti per il sollecito e valido interessamento manifestato nei riguardi dell'infelice giornalista, supplicano la Santa Sede a degnarsi d'intervenire presso il Governo del Gen. Franco in favore del loro collega e della sua famiglia. Non so se sarà possibile, nelle attuali condizioni, fare il passo desiderato. Mi permetto, in ogni modo di segnalare e di raccomandare vivamente questo caso particolarmente pietoso, mentre chinato» (Despacho n.º. 1656 de Valeri a Pacelli, París 9 abril 1937, *Ibid.*, ff. 9-9v.). Sobre la situación de Carrasco se interesó también el cardenal Vidal y Barraquer varias veces: «El propio Sr. Trias me pide con gran insistencia que apoye la petición de la gracia de indulto o la conmutación de la pena de muerte a la que fue condenado en la España nacional el Sr. Carrasco Formiguera «sobre cuya suerte, son sus palabras, tengo noticias nada favorables; temo mucho por él. No podría hacer algo de su parte a favor del mismo? Es terrible una situación como esta. Ruego a S.E. que haga de su parte cuanto pueda y me atrevería a pedir, más de lo que pueda». El Sr. Carrasco es esposo ejemplar, padre de numerosísima prole, pero político extremista en cuanto a catalanismo. Es católico practicante y no se avergonzó de confesarlo públicamente ante las Cortes Constituyentes, donde sin ningún respeto humano defendió siempre los derechos de la Iglesia. Pedir clemencia para un buen católico, aunque extraviado políticamente, no desdice de un Prelado y espero que V.E. en su siempre elevado criterio apreciará si es oportuna una gestión cerca del Generalísimo Franco por medio de Mons. Antoniutti. No me atrevo, por ahora, a escribir al General Franco. Temo comprometer la situación de nuestros sacerdotes y fieles, hartos ya afligidos. La confianza absoluta que tengo en la Providencia divina ya deparará ocasión oportuna. En este asunto, como en los demás, bien le consta a Vuestra Eminencia, he procurado sustraerme a toda inclinación natural, a todo afecto familiar, a toda conveniencia personal, para actuar únicamente como he creído era deber de un Obispo cuya grey se halla en condiciones especialísimas y muy delicadas» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 10 noviembre 1937, *Spagna 909, fasc. 318, ff. 5-9*). «Habla también de nuevas gestiones para mejorar la suerte del Sr. Carrasco ante los ruegos apremiantes de su buena esposa, madre de nueve hijos; del interés que tiene en conseguir la salida de las familias reclamadas

133. *Una pensión a la viuda de Carrasco*. Ha sido concedida a la viuda de Carrasco y Formiguera una pensión por el Gobierno rojo. Este hecho en París ha sido puesto muy en realce por estas personalidades [f. 149] intelectuales, sacerdotes y religiosos partidarios de los rojos.

134. *Prieto en París*. Es cierto que este personaje ha venido a París para gestionar diferentes asuntos para la zona roja. Algunos periódicos dijeron que había venido para gestionar en nombre del Gobierno rojo una mediación con Franco y que a ello era debido a la suspensión de grandes operaciones. Por la noche del mismo día la T.S.F. de París desmintió categóricamente que el Gobierno de Barcelona hubiera propuesto ninguna mediación.

A pesar de este mentís de la T.S.F. confidencialmente me han comunicado que en realidad Prieto ha hecho alguna indicación a personalidades francesas en sentido de terminar la guerra sin vencidos, ni vencedores, cosa como se comprende del todo imposible.

[f. 150] De todas maneras parece que Prieto se ha reconciliado con los rojos y trabaja muy activamente por ellos. Dados los grandes refuerzos que han recibido, se ven de nuevo valientes y a estos refuerzos recibidos parece que se debe en realidad la dificultad actual de las operaciones.

135. *Preocupaciones en los políticos franceses por la causa nacionalista*. La felicitación que Franco envió a Hitler por la anexión de Austria y que precisamente los periódicos partidarios de los nacionalistas no publicaron por no alarmar la opinión francesa, preocupa extraordinaria-

por sus deudos residentes en la zona roja, al objeto de aprovecharse de este servicio para obtener ventajas y mejorar la situación de nuestros eclesiásticos; de la conveniencia de dar la sensación de que la Iglesia no se desentiende de la serie de problemas religiosos, por cierto bien difíciles y delicados, que allí se plantean y que bien orientados y resueltos, servirían para afirmar en la fe a los fieles y ganar para Jesucristo a elementos de las masas por desgracia extraviados y apartados de la religión» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 7 enero 1938, *Spagna 909, fasc. 318, ff. 59-63*. «Ha sido fusilado el Sr. Carrasco Formiguera, por cuya suerte tanto se había interesado la Santa. Sede. Me dicen que tuvo una muerte ejemplarísima, habiendo sido asistido hasta los últimos momentos por el Rev. P. Romaña, S.J. cuyas gestiones de última hora para obtener el indulto resultaron ineficaces» (Carta de Vidal a Pacelli, Certosa di Lucca, 2 mayo 1938 *Spagna 909, fasc. 319, ff. 53-56*). Cf. también de H. RAGUER, *Divendres de passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera* (Barcelona 1984), *El cristià Carrasco i Formiguera* (Montserrat, 1989) y *Carrasco i Formiguera, un cristiano nacionalista: (1890-1938)* (Madrid, 2002), además la edición y prólogo de *Cartes de la presó*, de Carrasco (Barcelona, 1988).

mente los políticos franceses, sobre todo después que es cierto que un general alemán es o ha sido comandante militar de una zona de la frontera franco-española. Este general ha estado recientemente unos días en París y lo ha [f. 151] dicho a varios amigos. Hoy en muchos ambientes es conocido este detalle, que ha causado penosísima impresión, aun en los mismos partidarios nacionalistas. Las palabras del general aludido me han sido comunicadas casi directamente en primera información.

136. Los políticos vuelven a Barcelona. Los políticos que como Pi Sunyer, Nicolau d'Olwer etc. que habían huido de Barcelona, vuelven a estar en su mayor parte en Cataluña. Se ve que sus viajes eran para gestiones oficiales, sobre todo para la cuestión del armamento que habían de recibir.

137. Las prisiones clandestinas rusas. Son ciertas las prisiones clandestinas de la *Checa* dirigidas por rusos. Se da el caso que [f. 152] hace muy poco encarcelaron a una hermana del consejero de la Generalidad Sr. Pi y Suñer. Parece que su detención fue debida a que se dedicaba a favorecer sacerdotes en lo que podía. Ha caído en una de estas cárceles rusas y a pesar de toda la influencia del Gobierno de la Generalidad y del mismo Presidente Sr. Companys, no ha podido ser encontrada.

138. Los presos absueltos de nuevo a la cárcel. Por las investigaciones hechas para poner en libertad a mi tío sacerdote he venido en conocimiento de otro detalle muy doloso de la persecución en Cataluña. Los Tribunales compuestos por elementos del país absuelven muchas veces a personas que ven con toda evidencia que son inocentes. Entonces lo justo sería dejarlos en libertad. Pues bien, no pocas veces con la excusa de que serán [f. 153] puestos en libertad por la tarde o al día siguiente son llevados a cárceles clandestinas de donde ya nadie sabe de ellos.

Entonces sale en los periódicos la noticia de que han sido absueltos. Los familiares acuden a las cárceles oficiales donde se encontraban para acompañarles a sus casas y al preguntar por ello en la Administración de las mismas, dicen que han sido puestos en libertad y nada saben de ello.

Así parece ha pasado con mi tío sacerdote y otros cinco sacerdotes que fueron absueltos por el Tribunal de Gerona.

*139. Un artículo de Ossorio y Gallardo.*¹⁸⁸ Ha sido publicado en el periódico «La Vanguardia» de Barcelona (se acompaña un ejemplar). Los

188. Ángel Ossorio y Gallardo (Madrid 1873 – Buenos Aires 1946), jurista y político democristiano.

documentos que cita, según informaciones fidedignas, son ciertos en buena parte, pero [f. 154] no todos los que se citan en el libro aludido.

140. *Una información sobre el Papa.* Hace unos días la T.S.F. de París publicó una información sobre la salud del Papa (q.D.g. muchos años) y afirmó que el médico de cabecera del Papa era judío, siguiendo una antigua tradición. Dado el ambiente de Francia de discusión pro y contra judíos, el tema ha sido muy discutido.

Me dio esta información un verdadero católico que lo oyó de la Radio pero no supo fijar ciertamente el día.

30.5.1938

[f. 155] Para el Excelentísimo y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

141. *Campaña pro mediación.*

La carta de Maritain publicada en los periódicos de Londres ha hecho en aquella capital extraordinaria impresión y son muchos actualmente, entre los cuales personalidades de relieve, que trabajan en este sentido. Esto me lo dice en una carta un sacerdote religioso que actualmente se encuentra refugiado en Londres.

Además es cierto que aquí se trabaja mucho en este sentido y en diferentes sectores, además de las que siguen a Maritain. Entre ellos hay algunos que son partidarios de Franco, pero que no verían mal esta mediación.

Creo no obstante que los nacionalistas nunca aceptarán una mediación.

142. [f. 156] *Permiso para celebrar.* El Gobierno de la zona roja bajo el pretexto de salvaguardar a los sacerdotes que celebran la Sta. Misa particularmente, exige a los que quieran celebrar el Sto. Sacrificio en su misma casa, *un permiso de las autoridades o del Gobierno.* Sin este permiso serán castigados los sacerdotes que se les encuentre celebrando la Sta. Misa.

«Se ha hecho esto –dijo el Sr. Nicolau d’Olwer en otra visita que ha hecho a París– para evitar que los llamados a las armas se escondan en casa de los sacerdotes. Sucede que a algunos jóvenes al encontrárseles dicen que no están escondidos sino que se encuentran allí accidentalmente por la celebración de la Misa. De esta manera –dijo– con el permiso para celebrar, esto se evitará».

El mismo Sr. Olwer dijo que era cierto que últimamente habían sido en [f. 157] encarcelados algunos sacerdotes y religiosos pero según él fue por ocultar jóvenes sujetos al servicio militar. Creo que este detalle es falso y la causa de su encarcelamiento fue debido al funcionamiento de las Checas.

Ignoro si el permiso aludido se necesita para toda la zona roja o solamente en las grandes ciudades.

143. *Organización religiosa.* Lo que se había hecho hace algunos meses en la zona roja de empezar a enviar sacerdotes en los pueblos, ha disminuido ahora nuevamente mucho. De una parte por el temor a causa de esta constante desaparición de personas sin que nadie lo sepa y de otra a la incomunicación en que vive un pueblo con otro, pues hay tanta vigilancia que es casi imposible comunicarse libremente unos con otros. Son vigiladas las [f. 158] calles, las casas, las personas que se visitan, etc.

144. *Disputa sobre la libertad de culto en la zona roja, habida en Inglaterra.* El obispo anglicano de Chelwsford ha hecho más conferencia en Londres y ha escrito no pocos artículos en los periódicos sobre este tema: «La libertad religiosa en la España roja», afirmando que existía y era respetada como nunca. Católicos, e incluso protestantes, de sus afirmaciones han demostrado la inexactitud y falsedad.

Entre los datos que el Obispo anglicano afirma hay uno particularmente curioso. Dice que algunos sacerdotes celebran la Sta. Misa en la catedral de Barcelona con algunas precauciones de prudencia, como ejemplo tener las puertas cerradas a las personas no escondidas, etc. Parece que este detalle ha causado impresión.

[f. 159] He procurado averiguar qué había de cierto en este asunto y parece que habitualmente no se hace y sí solamente se ha hecho alguna vez por los sacerdotes vascos en momentos que había comisiones internacionales y así poder impresionar el mundo con estas noticias.

145. *Comisión para los objetos y ornamentos que han de recogerse en favor de España.* A consecuencia del viaje del prelado que le manifesté en mi última, ha aparecido en *Le Jour* una nota afirmando que los nombres dados para la Comisión deben ser no tenidos en cuenta ya que aun no habían aceptado los interesados y que próximamente ya sería publicada la lista ampliada con otros nombres, etc.

146. *La pretendida rebelión de S. Cristóbal.* Las noticias de la rebelión de los anarquistas y [f. 160] falangistas presos en el fuerte de San Cristóbal (Navarra)¹⁸⁹ creo que deben disminuirse extraordinariamente,

189. El obispo Marcelino Olaechea realizó una labor callada en sus años de Pamplona, en favor de los miles de detenidos políticos llegando a conseguir la conmutación de muchas penas de muerte y la liberación de miles de encarcelados. De la carta personal que el obispo Olaechea envió a Franco se conserva el borrador escrito

aunque algo ciertamente ha habido. Han escapado algunos hasta Francia y estos lo han explicado, pero sus manifestaciones no son muy dignas de crédito.

a máquina en su archivo, con varias correcciones autógrafas: «Pamplona, a 30 de diciembre de 1940. Excmo. Sr. D. Francisco Franco Bahamonde. Jefe del Estado Español y Generalísimo de los Ejércitos. Excmo Señor.: Todos los días le encomiendo con fervor en la santa misa; y lo he tenido más intenso en estas fiestas de Navidad y fin de año. Quiera Dios –como yo se lo pido– seguir asistiéndole, como hasta ahora con sus mejores gracias y darle la alegría de ver un día en su apogeo a la España grande y buena, que forma el anhelo de su vida. Una ilusión; la de que mi carta sea leída por Vucencia me ha movido a apartarla del sin fin de felicitaciones, que le habrán consolado en estas fiestas, porque quiere llevarle la mía un consuelo más excogido (sic) en la fuente de consuelos para otros. Y es que con mi felicitación, Señor, va la de dos mil desgraciados, que creen en Vucencia y en las largas horas de miseria, de dolor y desesperanza suspiran: «Ah; si el Caudillo supiera...» Lo digo puesta la mano en el corazón, sin flor de literatura ni lisonja. El Castillo de San Cristóbal (un tiempo fortaleza, luego prisión militar y hoy presidio común) los alberga. A él se sube por una larga y escabrosa (en la minuta dice: *muy mal tenida*) carretera, y en el angosto patio y las estrechas galerías, en que se hacinan, viven (*los*, tachado) dos mil hombres tan sin sol y sin aire, tan sin abrigo y tan sin alimento que casi una mitad se hallan enfermos, y enfermos de tuberculosis. Hay cosas buenas arriba: unas autoridades inmejorables, una monjitas heroínas y dos ejemplares capellanes. Y... hay presos buenos; hay centenares de hombres (tengo la lista ante mis ojos) que ni tienen manos manchadas en sangre, ni han envenenado al pueblo; centenares de hombres que tiene revisada favorablemente su causa y esperan la ratificación del fallo (en la minuta: *el turno de su expediente*) para salir a la vida y al amor de los suyos. Señor, al alborear el último día de este año, por los presos que creen en Vucencia y le quieren, este su servidor no acierta a pedirle porque no sabe si es posible dar mayor prisa al fallo de las causas (en la minuta: *se anima a pedirle una palabra a las Auditorías de la España que nunca fue roja, Valladolid, Segovia, Salamanca, Burgos ...*, o al ministerio del Ejército, por si es posible mayor rapidez en las tramitaciones) ni sabe si es posible un aumento en la pobre asignación diaria de los presos. Y después de pedirle perdón de su osadía... Es tan magnánimo el corazón de Vucencia que yo sé que me lo concede amplio, (borrado). Solo sabe que lo que sea posible entrará muy hondo en el corazón de Vucencia y que él sabrá perdonarle la osadía de esta carta. De Vucencia humilde y agradecido servidor y capellán † Marcelino, Obispo de Pamplona». Dicha carta se refiere a reclusos sentenciados por Consejo de Guerra, reunido en Valladolid en 19 de septiembre de 1936, y por Causa nº. 102 de 1936, condenados a treinta años de Reclusión Mayor, por «Rebelión Militar». Otros Consejos de Guerra en Medina del Campo, Vitoria, Lugo, Burgos, Ávila, Segovia, Salamanca, Astorga, La Coruña, El Ferrol, Vigo, Tuy, Oviedo, Pontevedra, Lueca, Pamplona, Ponferrada, San Sebastián, Elgoibar. Más de mil, de los que solo seis tenían delitos de sangre. Estos reclusos enviaron al obispo varios escritos de felicitación. El primero de estos documentos es el «Mensaje enviado por los reclusos de San Cristóbal al Excmo. e Ilmo. Señor Obispo de Pamplona, con

La adjunta relación de *La Vanguardia* es ciertamente exagerada y muchos detalles casi esenciales en la narración, son falsos.

ocasión de su visita a la Prisión-Fortaleza el 24 de septiembre de 1940, día de Nuestra Señora de la Merced», que dice textualmente: «Señor Obispo: Ilustrísimo Señor, doblemente Ilustrísimo por su dignidad tan alta que toca al cielo, y por su cristiana humildad que ha venido hasta nosotros para compartir y aliviar nuestra amargura. Señor Obispo: tengo misión de elevar a Vuestra Ilustrísima un mensaje de respetuoso y ferviente afecto y, al hacerlo, hablo en nombre de todos mis compañeros de pena; en nombre de los aquí presentes; en nombre de los excarcelados que salieron llevando prendida en su pecho, sobre el corazón, una flor de gratitud, la única que las almas buenas pueden recoger sobre las piedras de este recinto; y hablo en nombre, también, de los muertos, a quienes Dios liberó y a cuyas almas él habrá permitido hallarse hoy entre nosotros... Todos, los que estamos y los que estuvieron, somos deudores a Vuestra Ilustrísima del mayor bien que a los hombres puede hacerse, que es amarles y socorrerles en la adversidad. Pero muy especialmente tienen hacia Vuestra Ilustrísima esa deuda inmarcesible y dulce de la gratitud, los compañeros de aquella trágica *Tercera Brigada* que se hallaban sepultados en vida bajo la doble losa de una doble condena. La trágica *Tercera Brigada* ya no existe gracias a Vuestra Ilustrísima.... La doble losa de la doble condena que ninguna fuerza material podía remover, ha sido levantada por la fuerza espiritual del amor cristiano, del amor humano de Vuestra Ilustrísima. De tal modo, los que parecían irredimibles están redimidos. Muchos de ellos han vuelto a sus hogares, y los que aun se hallan aquí, esperan, en las mismas condiciones que los demás reclusos, la hora tal vez próxima de su liberación... Tal es la obra de Vuestra Ilustrísima; la obra que todos nosotros, los presentes y los ausentes, solo podemos pagar devolviendo moneda por moneda, es decir amor por amor, sin olvidar que ese amor nos obliga, con sagrado e ineludible fuero, a vivir para el bien, como Vuestra Ilustrísima vive y como quiere que, según su ejemplo vivan los hombres. He aquí, Señor Obispo, el mensaje que tengo misión de elevar a Vuestra Ilustrísima en esta jornada grande; en esta jornada que en San Cristóbal une dos solemnidades: la del día de Nuestra Señora de la Merced, y la de esta visita, tan esperada y deseada de Vuestra Ilustrísima. Debemos y queremos terminar este mensaje haciendo extensivo su testimonio de gratitud a nuestros Señores Capellanes, que en todo momento nos han prodigado consuelo y amparo; a la Hijas de la Caridad, que voluntariamente comparten nuestro cautiverio y le alivian con su abnegación; a nuestro Señor Director, que acertó siempre a hermanar la severidad de la disciplina con los paliativos de la bondad; y en fin, al Señor Administrador, a los Señores Jefes de Servicio, Oficiales y Guardianes que, identificados con el espíritu de la Dirección, saben cumplir su deber guardando a los reclusos las consideraciones que merecen. Esto es, Señor Obispo, lo que tenía misión de decir en esta hora y en nombre de todos mis compañeros: los presentes, los ausentes, y los muertos a cuyas almas Dios habrá permitido estar hoy aquí, entre nosotros, para esta fiesta de gratitud que es amor en los corazones de los hombres de buena voluntad. Antonio G. de Linares». Cf. mi libro *La Iglesia y la transición española* (Valencia, Edicep, 2003), pp. 47-71.

Las radios inglesas también dieron muchos detalles sobre este hecho el jueves pasado y también las de Francia.

Los falangistas que figuran detenidos lo habían sido a consecuencia de un complot contra Franco el año pasado.

147. Los bombardeos de Alicante. Parece que [f. 161] el balance total de muertos es de 200 y unos 1.000 heridos. Aparte los detalles que publica la prensa, aquí se dice que esto no es voluntad de Franco y que los alemanes lo hacen por su cuenta.

Ignoro lo que pueda haber de cierto en el actual bombardeo de Alicante, a pesar de afirmarlo personas de alta significación. Lo que sí que es cierto fueron hechos sin autorización del general Franco y contra su voluntad los que se hicieron en Barcelona, a mediados de marzo y que costaron tantas víctimas.

148. «Occident» y Navarra. La campaña y fotografías que se acompañan al adjunto número de «Occident» son de nuevo muy lamentables y el efecto que ha producido no es muy agradable.

149. [f. 162] Número de sacerdotes que han pedido permiso de sacerdotes para celebrar.

Pasan en la ciudad de Barcelona de 60, además de los vascos que lo han pedido a su Gobierno. Es de suponer que ellos no creen que sea una adhesión al Gobierno ya que en este caso no creo que nadie o pocos lo harían.

De todas maneras es una injusticia y atropello exigir este permiso.

Es un punto que podría traer consecuencias muy lamentables.

150. Impresión sobre los libros. Dejando aparte la cuestión política en la que hay errores, inexactitudes y alguna vez malignas intenciones, pero que no nos toca examinar, creo que se pueden hacer las observaciones siguientes.

1ª. Con estos mismos libros que quieren probar que los vascos no hacían política [f. 163] en cuanto se refiere a los sacerdotes, se demuestra con toda certeza que una buena parte del clero hacía política.

2ª. Ellos conceden que los sacerdotes en las otras regiones no hacían política, especialmente en Cataluña. Cuando se unieron con los del Gobierno de Madrid los dirigentes socialistas creían que exigirían el respeto a los otros sacerdotes y a la Iglesia, y estaba dispuesto a acceder. En cambio los vascos hicieron el pacto con los rojos sin hablar de este asunto.

3ª. Los hechos que se citan en los libros son ciertos, pues los conozco

por otros conductos fidedignos, pero son muy exagerados y no tiene en cuenta las imprudencias que cometieron algunos ante un vencedor.

4ª. Hubo inocentes, y por parte de los militares, grandes excesos que [f. 164] ciertamente la Iglesia no puede aprobar nunca, ni en caso de guerra.

5ª. Con la previsión de los Prelados, que no la tuvieron, la parte sana de la opinión cree que se habrían evitado la mayor parte de estos excesos. El entregarse totalmente y sin reservas en todos los casos, dice una gran parte de buenos sacerdotes, les ha quitado autoridad ante los mismos militares.

6ª. Una conclusión se impone de todos estos hechos. No se deben confundir los intereses materiales con los de la Iglesia, como desgraciadamente en algunas cosas se ha hecho y se debe prevenir, pues hay fundado temor que los excesos que ha habido con los sacerdotes vascos no se repitan en Cataluña, a pesar de la adhesión tácita de nuestros sacerdotes.

[f. 165] En cuanto a los vascos nada hay que hacer sino reparar la injusticia que en un estado que se dice católico los sacerdotes prisioneros estén mezclados con prisioneros anarquistas, sin que les dejen celebrar y que en algún caso les paguen y maltraten, detalles dolorosamente ciertos, aun hace poco tiempo.

Con los libros nada debe hacerse que toda intervención es contraproducente y aun les da coraje, como ha sucedido con el caso conocido por Su Excia. reverendísima de querer intervenir. Lo mejor es publicar folletos o libros demostrando la falsedad en algunas cosas, malicia en otras y silenciando la verdad de lo bueno que hay en la otra parte, y que es mucho.

7.6.1938

[f. 166] Para el Exmo. y Rmo. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

151. *Carta de trabajo a los sacerdotes.* Ampliando la noticia dada en mi última relación que los sacerdotes en la zona roja necesitan de un permiso para celebrar la Sta. Misa en sus casas y así no ser molestados, resulta que a este permiso llamado *carta de trabajo*, como si la celebración del Sto. Sacrificio fuera equiparada en este caso a un trabajo cualquiera. Como en la zona roja no puede existir, dicen ellos, una persona sin la carta de trabajo, a los sacerdotes les hemos presentado esta solución.

Es ciertamente una humillación y un desprecio a nuestra fe que no se explica como haya católicos en el Gobierno, como los vascos, que lo acepten.

Todos los que celebran sin [f. 167] esta *carta de trabajo* son perseguidos bajo la apariencia de reuniones clandestinas.

Los que hasta ahora se han inscrito son unos 90. La mayor parte se obstinan a ello y no aceptan esta solución tan despreciativa para la Iglesia y prefieren no celebrar.

Consecuencia de lo que a cabo de explicar se encuentran de nuevo encarcelados buen número de sacerdotes hechos prisioneros porque se les encontró celebrando sin esta llamada *carta de trabajo*.

152. *Situación de los sacerdotes y de los fieles.* De unos que han logrado escapar y llegados hace dos días a París, son las siguientes manifestaciones: «A consecuencia de las nuevas disposiciones dadas para los sacerdotes, estos llevan una vida muy penosa y en extremos triste. Los que no se encuentran otra vez [f. 168] en la cárcel, se vuelven de nuevo a esconder y son muy pocos los que salen de sus casas y aun para pocos momentos. La administración de los sacramentos llega a una muy pequeña parte, ínfima minoría, pues los mismos católicos practicantes prescindan de ello, para no exponerse a persecuciones y represalias. Han cumplido con el precepto pascual un tanto por ciento reducido, a pesar de desearlo una gran parte con toda intensidad.

El bautismo se administra por la comadrona o persona que lo sepa hacer. Raras veces va el sacerdote. Los matrimonios son en número muy pequeño los que se hacen católicamente, pero entre los católicos, la mayor parte atienden o esperan el fin de la guerra para realizarlo».

153. *La campaña «Eusko Deya».* En un penúltimo [f. 169] número con el afán de explicar hechos contra los nacionalistas, narra cosas casi inmorales. Sin entrar en la parte histórica, si son o no verdad los hechos, repugna que en un periódico dirigido por católicos y sacerdotes se cuenten esta clase de cosas.

En esta parte no creo difícil conseguir una rectificación de conducta, especialmente si ven ellos que no se les dice nada de la parte política. Este último número más bien parecía un periódico inmoral que católico.

154. *El cambio constante de prisioneros.* Para evitar que los familiares o conocidos los sacerdotes vayan a ver en la cárcel los detenidos, se emplea ahora el sistema de cambiarlos constantemente de prisión. Ellos no quieren que de [f. 170] nuevo pueda hacerse en el extranjero una campaña de los sacerdotes presos citando nombres y detalles.

Un caso entre muchos otros. El P. Serra, jesuita de Tarragona, en pocos días le han cambiado cuatro veces de cárcel. Actualmente se encuentra en el penal de Figueras (provincia de Gerona), con otros cinco sacerdotes condenados a 30 años de presidio.

155. *Campaña de los bombardeos*.¹⁹⁰ El último de Granollers, en realidad los objetivos militares eran muy reducidos, ha producido una campaña muy dolorosa contra la España Nacional.

190. Después de Guernica, Barcelona fue la primera gran ciudad europea sometida a un nuevo tratamiento bélico que costó la vida a miles de civiles, entre ellos mujeres y niños inocentes, utilizados por las autoridades republicanas como escudos humanos para defender objetivos militares. Fue la guerra total, la destrucción física del enemigo a través de bombardeos incesantes durante cuarenta horas, que comenzaron el 13 de febrero de 1938 y se intensificaron durante los días 16 al 18 de marzo, como modelo de la nueva estrategia bélica que caracterizaría años más tarde la Segunda Guerra Mundial. El espacio vital de la ciudad se transformó en espacio bélico, con los objetivos civiles situados junto a los militares. Por vez primera una gran ciudad europea fue sometida al bombardeo indiscriminado de aviones militares. Se calcula que fueron cerca de tres mil las víctimas, entre ellas muchos niños pequeños. En esta ofensiva militar intervino la aviación italiana, que trató de ayudar a los nacionales arrojando una lluvia de bombas sobre la ciudad símbolo de la República. Ordenado por el Comandante militar italiano, este ataque formaba parte de una estrategia precisa de Mussolini, que pretendía demostrar la eficiencia de la poderosa máquina bélica italiana tras la derrota de Guadalajara.

La Santa Sede se anticipó al bombardeo y actuó, como siempre, con total autonomía y sin dejarse presionar por otros gobiernos, con un telegrama cifrado del 6 de febrero de 1938 en el que Pacelli pidió a Antoniutti que interviniera ante Franco para que se evitaran los bombardeos aéreos sobre ciudades abiertas, que causaban numerosas víctimas entre la población civil así como la destrucción de obras de arte, provocadas por las dos partes en guerra, a la vez que se reservaba solicitar al nuncio apostólico en Francia que interviniera como le fuera posible ante el Gobierno de Barcelona para hacer cesar esta inhumana forma de guerra. Antoniutti envió dos días más tarde la siguiente nota al Ministro de Exteriores: «El corazón paterno de Su Santidad se ha sentido profundamente dolorido por las numerosas víctimas que, entre la población civil, han causado las últimas incursiones aéreas sobre las ciudades y pueblos de retaguardia de la España Nacional, y por las que han perecido a consecuencia de las incursiones de represalia en la otra parte del territorio español. Su Santidad, como es público, ha dado a conocer, en diversas ocasiones, su angustia por los métodos inhumanos de guerra empleados por los rojos. Pero fiel a su empeño, dictado por Su paternidad universal, de mitigar, cuanto sea posible, todos los dolores causados por la guerra, confía en los conocidos y probados sentimientos católicos de las Autoridades Nacionales para que estudien la forma de desistir de los bombardeos que, causando víctimas inocentes, sirven a los adversarios para intensificar su violenta campaña contra la España Nacional». El 16 de febrero Antoniutti confirmó la actitud de Franco a propósito de los ataques aéreos sobre Barcelona, que era una auténtica plaza militar con un centenar de objetivos de guerra, si bien trataba de evitar todos los daños posibles a la población civil inocente. La actitud oficial del Vaticano ante estos trágicos sucesos quedó sintetizada en un artículo publicado en *L'Osservatore Romano* el 24 de marzo, titulado *A proposito dei bombardamenti aerei*, que traduzco del italiano: «Ante la repetición de los bombardeos aéreos de ciudades

Entre los nacionalistas de por aquí se dice que si el Vaticano se mezcla en ellos, al lado de Francia e Inglaterra, demostrará que está casi al lado de los rojos.

en España, muchos, de modo particular la prensa, se preguntan cuál es la actitud de la Santa Sede sobre hechos tan graves que conmueven a la opinión pública. La Santa Sede, fiel a su misión de justicia y de caridad, se ha activado siempre para deplorar las violencias, vengas de donde vengas, y para hacer obra de persuasión y de moderación tratando de atenuar lo más posible las dolorosas consecuencias de la guerra. En efecto, ha intervenido cada vez que su obra podía ser útil para salvar la vida de un hombre o para restituir un padre, un esposo, un hermano, un hijo a sus seres queridos. Es conocido, por no hablar de los miles de niños vascos que han sido devueltos al afecto de sus padres por la intervención de la Santa Sede, su vivo interés para conseguir el intercambio de detenidos, para liberar a prisioneros y para hacer condonar penas de muerte, como pueden testimoniar particularmente muchas familias vascas, que han recurrido no en vano a ella. Cuando a primeros de febrero se tuvo noticia de las numerosas víctimas que había entre la población civil y de la destrucción de obras de arte causadas por los cada vez más frecuentes bombardeos aéreos de ciudades abiertas, el Santo Padre no dejó, mientras otras Potencias intervenían ante el Gobierno Republicano, de hacer una fuerte llamamiento a los católicos y nobles sentimientos del Generalísimo Franco para que también los Nacionales desistieran de tales bombardeos. El Generalísimo Franco se mostró muy sensible al paternal interés demostrado por Su Santidad en favor de las víctimas inocentes de la guerra, y por medio del Encargado de Negocios de la Santa Sede, S.E. Monseñor Antoniutti, hizo llegar al Santo Padre filiales y tranquilizadoras explicaciones y declaraciones. Sin embargo, mientras la Iglesia cumplía esta obra caritativa, se le inferían recientemente nuevas heridas (por callar las antiguas) crueles y sangrientas, particularmente en Teruel, donde, entre otros hechos, según noticias fidedignas, de los 65 sacerdotes y religiosos que se encontraban el 6 de enero pasado, 27 sacerdotes, salidos hacia la zona republicana, fueron fusilados por los comunistas en los alrededores de la ciudad; y las dos únicas iglesias de los suburbios, que habían quedado inmunes de los horrores de la guerra, fueron sacrílegamente profanadas y despojadas de todo por los mismos comunistas. A tantas víctimas hay que añadir ahora otras, causadas esta vez por los recientes bombardeos aéreos de Barcelona: víctimas inocentes que la Santa Sede deplora más que nunca, mientras, fiel a su misión, continúa haciendo llegar sus palabras de moderación y consejos de humanidad para atenuar lo más posible los horrores de la guerra. Y es por esto que el Augusto Pontífice, siempre por su propia iniciativa e independientemente de la acción de otras Potencias, el 21 del corriente mes ha encargado al mismo Monseñor Antoniutti que haga con esta finalidad un nuevo y urgente paso ante el Generalísimo Franco». Por su parte, el Ministerio de Defensa Nacional hizo pública la siguiente Nota: «La Prensa internacional hace intensa campaña acerca de los bombardeos aéreos contra Barcelona. Se quiere olvidar a propósito que Barcelona no puede ser considerada como ciudad abierta y sin defensa y que, además de ser el centro principal del Ejército rojo ha sido transformada en objetivo militar por los mismos dirigentes marxistas, que mantienen en pleno centro de la ciudad depósitos militares, estación antiaérea y fábricas de municiones. Los princi-

[f. 171] En estos mismos ambientes se dice que en realidad el Vaticano no está del lado de los estados totalitarios. Hay de nuevo, en este sentido, efervescencia.

El próximo número de «Temps Present». Como habrá visto Su Excelencia Reverendísima, será dedicado al fascismo y al catolicismo. Estos jóvenes que lo venden en las puertas de las iglesias, al hacer la propaganda dicen que se verá como son tratados los católicos *chez Franco*. En realidad parece será un número muy duro contra los nacionalistas.

156. *Petición del Sr. Obispo de Gerona*. En carta recibida ayer, adjunta una nota, que he transcrito, para Su Excelencia Reverendísima.

[f. 172] El caso de que se trata, es realmente muy atendible, no solo por lo que dice el Sr. Obispo, sino porque me consta por lo que sé de cuando me encontraba en la zona roja, que la persona de referencia era una de las que más se distinguía en socorrer a los sacerdotes y fieles en sus necesidades espirituales y materiales.

pales objetivos militares están en el centro de la ciudad. En la zona comprendida entre la plaza de Letamendi, la Diagonal y la calle de las Cortes se encuentra el Seminario, transformado en base artillera antiaérea y en el que han sido colocadas seis baterías. En la misma zona se encuentra la Universidad transformada en gran depósito de material de guerra. Un poco más lejos está el Cuartel general de los milicianos. Al Sur del Paseo de Gracia está instalada una fábrica de gases. En la Ronda de San Pablo y en la de San Antonio hay fabricas para bombas de aviación, dos fabricas de cartuchos y una de armas automáticas. El Colegio de los Escolapios ha sido transformado en depósito de bombas y un poco más lejos se encuentran las importantes fabricas de armas Mathieu. Entre la plaza de Cataluña, las Ramblas y la Ronda de la Universidad hay importantes centros militares, como la fábrica de Electricidad, la Central de reclutamiento del Buen Suceso, el cuartel principal del Ejército popular, la estación telegráfica, en la que hay establecidas baterías antiaéreas, y la Radio Cataluña. En la plaza de Urquinaona hay baterías antiaéreas y depósitos de armas. Poco más al Este está el cuartel de guardias civiles, con batería antiaérea, y finalmente en la Estación del Norte, hay grandes angares repletos de camiones. En la Rambla de las Flores, además de numerosas instalaciones militares, se encuentran el Banco de España, el Cuartel General de las Milicias antifascistas y numerosos depósitos de material de guerra, y Capitanía General es la sede del Mando supremo rojo. Es evidente, dada la situación de los objetivos militares, que el fin del Mando rojo al denunciar los bombardeos es especular con la generosidad del general Franco, que hasta el presente quiso evitar los rigores de la guerra a la población civil. Es completamente falso, sin embargo, la afirmación de que la conducta guerrera de Franco sea ciega y que ordene los bombardeos de Barcelona con el fin de aterrorizar a la población civil. La aviación nacional ataca a los centros nerviosos que contribuyen al desarrollo de las finalidades estratégicas». Cf. mi libro *Caidos, víctimas y mártires*, pp. 345-351.

Como el delito de que se le acusa es de traición, cosa falsa completamente, sería necesario intervenir cuanto antes.

157. *La campaña de mediación.* En París y Londres continúa de una manera muy activa y dice que en ellos hay personas de mucho prestigio.

Es muy fácil que no se llegue ni a proponer en vías de fácil investigación, pero me consta que los [f. 173] informes que recibe la España Nacionalista procedentes de sus fuentes de información de París, son de que esta campaña de mediación es solo llevada a cabo por Maritain y cuatro personas que le siguen.

158. *Información de un periódico sobre unas palabras.* «L'Intransigeant», 6 de junio 1938. Dice así: «*Des paroles singulières.* Par ailleurs, le Cardinal Gomá y Tomás, archêveque de Tolède, primat d'Espagne, publie une déclaration assez suprenante dans la bouche d'un prélat, proclamant que la guerre ne peut se terminer par une médiation, mais seulement par les armes.

Ce n'est ni par de tels actes, ni par de telles paroles, qu'on peut espérer convaincre l'univers d'identifier la cause des nationalistes espagnols à celle de la chrétienté».

159. [f. 174] *Nota del Sr. Obispo.* Joaquina Sot Delclós, natural de Massanet de Cabrenys y vecina de Gerona de unos 40 años de edad, fue detenida a primeros de abril de 1938.

No se le puede acusar de otro delito que de su obra humanitaria en favor de personas que ella creía necesitaban de su auxilio.

Será juzgada dentro de pocos días por un Tribunal de Barcelona y, según noticias de personas bien informadas, es fácil que sea condenada a muerte y luego ejecutada.

Por ello se recomienda con más interés y una posible y eficaz recomendación.

15.6.1938.

[f. 175] Para el Excmo. y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

160. *Disminución del culto en la zona roja.* De las declaraciones de los sacerdotes de la Diócesis de Gerona que han pasado hace muy pocos días la frontera, se desprende que va disminuyendo la práctica, aun privada, del culto, en proporciones alarmantes. La cantidad extraordinaria de refugiados en todas partes hace que por temor a una falsa denuncia, en cada casa, cada piso y cada familia viven tan aislados que en realidad, excepto los que sienten el ideal comunista, los demás no quieren preocu-

parse de nada y por tanto ignoran o quieren ignorar toda práctica de religión, incluso lo que habían hecho hasta ahora. Faltados de toda predicación, aislados hasta el punto de no saber los que viven en un piso quienes habitan en el otro [f. 176] dicen los aludidos que los pocos servicios religiosos que se tenían van disminuyendo y algunos sacerdotes que habían ido a la campaña o sea en los pueblos pequeños se van retirando de nuevo a las ciudades, imposibilitados de una parte de hacer nada y de otra faltados de seguridad personal.

El cuadro que describen los que escapan de la zona roja comunista es tan triste que impresiona vivamente sobre todo tratándose de los buenos católicos y pobres sacerdotes.

161. El último número de «Temps Present». Los mismos que me habían dicho que iba a hablar directamente de la España Nacional y otros bien enterados, dijeron «que si no se metieran por medio ciertas personas que no se debieran meter, habría publicado todo lo que debía publicarse y tal como deseaba la Redacción». Ciertamente no es muy [f. 177] agradable que estos jóvenes con estos grupos de «Temps Present» se formen en este rarificado ambiente.

162. Se predica en algunas iglesias de París en favor de la libertad y contra el fascismo.

En estos últimos días en algunas iglesias de París se ha predicado abiertamente contra el fascismo y en pro de la libertad. Puedo testificarlo ciertamente de dos iglesias parroquiales en el domingo de Pentecostés. Ignoro si es efecto de una consigna, pero puedo asegurar que uno de los que habló contra el fascismo pronunciando la palabra fascismo varias veces con notoria y visible sorpresa de los fieles que asistían a la Sta. Misa, particularmente era fascista y sus ideas privadas simpatizantes son las de Mussolini y Franco (Ste. Marie Batignobles y Saint George. Av. Bolivar).

163. Sobre el viaje del cardenal Verdier a Tchecoslovaquia [f. 178] Aparte de muchas versiones sobre este viaje, como ejemplo que el Card. Verdier fue allá por indicaciones del Vaticano y que excepto el papa y pocos otros muy próximo a él, los demás no son contra Hitler y no condenan sus procedimientos, etc., hay que hacer notar que los nacionalistas españoles están en estos momentos haciendo una gran campaña alrededor de este viaje, justificando el recibimiento y honores que la España Nacional hizo a Maurras. Dice: «Los periódicos católicos de París, entre los cuales alguno que sigue directamente las instrucciones del Vaticano se ha ocupado con protesta del viaje de Maurras a España y en cambio no se

ocupa del viaje que el cardenal Verdier ha hecho recibiendo comunistas y masones y tributándoles honores».

En realidad es una nueva campaña encubierta contra el Vaticano, el cual según [f. 179] ellos no está como debería estar al lado de la España Nacional.

Esta injusticia que hacen los españoles apasionados causa mucha pena, pero entristece doblemente cuando se da cuenta que no la desvirtúan, y no dicen lo que deberían, muchas personalidades eclesiásticas y no pocos sacerdotes que se dejan arrastrar por este ciego y perjudicial apasionamiento político.

164. Un periódico católico y el Conde Della Torre. Capítulo aparte al mismo apasionamiento son las palabras de elogio que en Budapest pronunció el Excmo. Sr. Conde Della Torre, por uno de los periodistas de «La Croix». Es indigno que un periódico que ha hecho una campaña tan ignominiosa contra la España Nacional sea elogiado por el Director del periódico oficioso del Vaticano, dicen los menciona [f. 180] anteriormente, elevados por su apasionamiento.

165. Los bombardeos y el Vaticano. Ante la nota que algunos periódicos han publicado sobre la acción de paz del Vaticano en la cuestión de los bombardeos de poblaciones abiertas, hay una gran nerviosidad por si aparece alguna nota oficial para entonces –dicen– convencernos que el Vaticano está decididamente contra nosotros. Dado el actual apasionamiento es una cuestión muy peligrosa.

Aumenta el apasionamiento de los partidarios de la España Nacional, el ambiente de opinión contraria alrededor de estos bombardeos. En este sentido últimamente el prestigio de nuestra Causa nacional ha perdido muchísimo. Además se ha hecho una propaganda de las fotografías de las víctimas que impre [f. 181] siona vivamente.

En todos los cinemas de París, durante esta semana pasada y la presente, el reportaje de los bombardeos de Granollers y Alicante constituyen un tema principalísimo en la sección de *actualidades*.

166. El malestar en la zona de Franco. Ignoro si a causa del entusiasmo de los falangistas por el Nacional-Socialismo, desgraciadamente cada día más acentuado, un español que acaba de llegar de la España Nacional de Burgos, confirma que ciertamente las divisiones entre los oficiales españoles e italianos, fomentadas con mucha habilidad por los alemanes, son tan profundas que de no remediarse pronto van a pasar cosas desagradables en extremo. La población en general también se manifiesta contra [f. 182] ellos, y cada día simpatizan más con los alemanes los partidarios

falangistas que se adhieren a sus sistemas y doctrinas, desgraciadamente. Los fervientes católicos pero temen muchísimo de todo esto por la cuestión religiosa de Alemania y que se manifiesta en ciertos detalles muy tristes.

Lo peor es que nadie dice nada y no hay oposición a los métodos alemanes a los cuales la mayor parte de españoles, incluso nacionalistas, creen responsables de los bombardeos de ciudades abiertas.

167. «*La Vanguardia*». Entre otros artículos que se pueden leer como documentación del estado miserable de la zona roja y que acompaño, hay uno en el que ataca directamente al Vaticano por la cuestión [f. 183] de los bombardeos.

168. *Petición de indulto*. Me piden que se vea de interceder en favor de Sara Jordá de Figueras, presidenta de una Asociación religiosa y condenada a muerte por su acción caritativa en favor de sacerdotes y religiosos.

169. *Contra el Administrador Apostólico de Vitoria*. En espera de poderle dar más detalles, parece que hay una fuerte campaña de oposición en ciertas esferas oficiales nacionalista contra el Administrador Apostólico de Vitoria. Es algo grave.

6.7.1938

[f. 184] Para el Excelentísimo y Reverendísimo Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

170. *Aun contra el Cardenal Gomá*. No se publica en los periódicos, pero va de boca en boca, propalándola aun con malignas intenciones la conducta del card. Gomá en el Congreso Eucarístico de Budapest. Se pone en boca del periodista Georges la actitud del Emmo. Cardenal Verdier durante el discurso del Emmo. Cardenal Gomá en Budapest. El cardenal de París se levantó mientras el Cardenal primado de España hacía el discurso en español y aquél se ausentó del salón.

La explicación, dicen, es que el Cardenal Verdier estaba fatigado, pero la realidad es que quería dar un desprecio a lo que hacía y decía su compañero de púrpura.

[f. 185] Dar estas explicaciones no es ciertamente muy cristiano y menos juzgar y propalar actitudes de dos Príncipes de la Iglesia que tal vez no ha habido ni la menor intención en un acto tan sencillo como ausentarse por fatiga física.

171. *La guardia mora no dio escolta en la recepción del nuevo Sr.*

*Nuncio en España.*¹⁹¹ Se ha publicado en algunos periódicos que durante la recepción del Sr. Nuncio en España, le había acompañado la guardia

191. El primer nuncio apostólico ante el nuevo Estado Español fue el arzobispo Gaetano Cicognani. Nació en Brisighella, diócesis de Faenza, provincia de Ravenna, el 26 de noviembre de 1881. Estudió en el Seminario diocesano. El 24 de septiembre de 1904 fue ordenado sacerdote y enviado a Roma para completar los estudios en el Instituto de Sant'Apollinare, donde se doctoró en filosofía, y *utroque iure*. Continuó como escritor de la Rota y profesor de Derecho canónico y, posteriormente, desde 1912 hasta 1916, como alumno de la Academia de Nobles Eclesiásticos y ayudante de la Secretaría de Estado. Pasó al servicio diplomático de la Santa Sede a partir de 1916, siendo destinado a la nunciatura de Madrid en calidad de secretario del nuncio Ragonesi, con quien estuvo cuatro años, desde 1916 hasta 1920. Fue después auditor de la nunciatura de Bruselas (1920-1925) y durante la primavera y el verano de 1921 estuvo de encargado de negocios en La Haya. Nombrado arzobispo titular de Ancira el 2 de enero de 1925 por Pío XI y además internuncio en Bolivia, el 10 del mismo mes y año, recibió la consagración episcopal el 1 de febrero sucesivo de manos del cardenal Gasparri, secretario de Estado, llegando a ser el primer nuncio apostólico en Bolivia a partir del 11 de febrero. Fue nombrado nuncio apostólico en Perú el 20 de mayo de 1928 y aquí permaneció hasta su nombramiento como nuncio en Austria el 14 de junio de 1936. Llegó a Viena a finales de dicho año, pero a raíz del «Anschluss», del 13 de marzo de 1938, que supuso la anexión de Austria a Alemania Cicognani tuvo que abandonar Viena a principios de abril, tras haber cerrado la Nunciatura, porque el Gobierno del Reich negó las inmunidades diplomáticas al nuncio apostólico y cualquier forma de representación pontificia. Pocas semanas más tarde, el 16 de mayo fue nombrado nuncio apostólico ante el Gobierno Nacional de Salamanca, y en España permaneció durante quince años hasta su elevación al cardenalato en el consistorio del 12 de enero de 1953. Continuó en España como pronuncio hasta el 29 de octubre del mismo año, cuando recibió en Castelgandolfo el capelo cardenalicio y el título presbiteral de Santa Cecilia. El 7 de diciembre de 1953 fue nombrado prefecto de la Sagrada Congregación de Ritos. También fue prefecto del Tribunal Supremo de la Signatura Apostólica desde el 1954 hasta 1959. Nombrado obispo suburbicario de Frascati el 14 de diciembre de 1959, murió en Roma el 5 de febrero de 1962. Pío XI decidió elevar la representación pontificia en la España nacional al rango de nunciatura el 17 de abril de 1938, según comunicó el Sustituto de la Secretaría de Estado, monseñor Montini, a monseñor Antoniutti, para que, a su vez, informara al Ministro de Estado. Antoniutti cumplió inmediatamente el encargo. Una semana más tarde le comunicó Montini que el nuncio sería Cicognani, a la vez que el nuevo destino de Antoniutti sería la delegación apostólica en Canadá. La aceptación de Cicognani por parte del Gobierno Nacional fue comunicada por telegrama de Antoniutti del 26 de abril de 1938. Cicognani llegó a la frontera de Irún el sábado 18 de junio de 1938 a las 6 de la tarde. La Secretaría de Estado le dió amplias y detalladas instrucciones, que resumían las cuestiones más importantes que el nuevo nuncio debería tratar o afrontar. Durante su Nunciatura en Madrid, que duró quince años y terminó poco después de la firma del Concordato del 27 de agosto de 1953, destacó por su acción humanitaria en el último año del conflicto, por su firme actitud

de los moros. Por conducto fidedigno debemos decir que es una falsedad. Franco personalmente dispuso que la guardia de honor fuera hecha por soldados españoles, que escogió entre los de más reconocida catolicidad.

172. [f. 186] *Ataques del mal empleo de una colecta contra el Dr. Gomá.*

Son algo indignas las palabras que copio del último número de Euzko Deya: «Les fonds recuillis pour ces reconstructions de la zone de Franco seront-ils envoyés au Dr. Gomá? Je me souviens d'avoir lu dans la presse franquiste que lorsque les catholiques irlandais lui envoyèrent le produit d'une collecte semblable, le cardinal –«tjours docile à des imitations aimables», disait un journal franquiste– remit l'argent à Franco pour les nécessités de son armée». Esto se refiere a la colecta que actualmente se hace en París para recoger fondos para la reconstrucción de Iglesias.

173. *Carta del can. Onaindía al cardenal Baudrillart (sic).*¹⁹² La spongo en conocimiento [f. 187] de Su Excia. Reverendísima y ha sido publicado en Euzko-Deya. Hace realmente muchísima pena ver como un sacerdote habla públicamente con tan poco respeto de un príncipe de la Iglesia. A pesar de ser una cosa tan despreciable esta carta, junto con el número de Euzko-Deya, es enviada y propagada tanto como pueden a Asociaciones, particulares, sacerdotes, etc. ya que como el periódico es tan y tan poco propagado, se han visto obligados a emplear este medio, haciendo cuantiosos gastos.

174. *Otras cosas despreciables.* En este mismo último número de Euzko-Deya se publican muchas cosas que hacen una pena extrema en un periódico que publican católicos y sacerdotes. Creo que hay que hacer atención al grado extremo a [f. 188] que se ha llegado. Ya no se trata en

frente a la propaganda y las influencias nazis en la España nacional y también frente a la prepotencia de la Falange. Intervino para negociar el privilegio de presentación de los obispos relacionado con la interpretación sobre la vigencia del concordato de 1851, para reorganizar de la Acción Católica, los seminarios y la formación del clero, hasta llegar a los acuerdos que precedieron al concordato de 1953. Cf. en *Il cardinale Gaetano Cicognani (1881-1962). Note per una biografia*. Presentazione di Mons. Achille Silvestrini (Coscienza studi, 11), Roma, Studium, 1983, mi estudio sobre *Le missioni diplomatiche*, pp. 51-233.

192. Alfred Baudrillart (París 1859-1942), ingresó en la Congregación del Oratorio en 1890 y fue ordenado sacerdote en 1893. En 1907 fue nombrado rector del Instituto Católico de París y en 1918 fue elegido miembro de la Academia de Francia. En 1921 Benedicto XV lo nombró obispo y en 1935 fue creado cardenal por Pío XI.

este numero de pequeñas imprudencias, sino de luchas de mal sentido entre católicos.

Hay que hacer notar el artículo titulado «Le successeur de Mgr. Tedeschini»,¹⁹³ el cual es incluso algo irreverente para el Santo Padre y el

193. Federico Tedeschini nació en Antrodoco, diócesis de Rieti, el 12 de octubre de 1873. Estudió en el seminario diocesano y posteriormente en el Romano. Consiguó los doctorados en filosofía, teología y derecho canónico y fue ordenado sacerdote el 25 de julio de 1896 en Rieti, de cuya catedral fue canónigo teólogo desde 1898. En 1900 pasó al servicio de la Secretaría de Estado y en 1903 fue nombrado camarero secreto de Su Santidad y el 24 de septiembre de 1914 el nuevo papa, Benedicto XV, lo nombró sustituto de la Secretaría de Estado. El 13 de noviembre de 1914 fue nombrado consultor del Santo Oficio. El 31 de marzo de 1921 fue nombrado nuncio apostólico ante el rey de España. El 30 de abril de 1921 fue nombrado arzobispo titular de Lepanto, el mismo título que había tenido Aquiles Ratti (futuro Pío XI), nombrado arzobispo de Milán, y fue nombrado nuncio apostólico ante el rey Alfonso XIII. Recibió la consagración episcopal de manos de Benedicto XV en la Capilla Sixtina, el 31 de marzo de 1921. Llegó a Madrid en el otoño del mismo año y permaneció en la capital de España hasta el 11 de junio de 1936, cinco semanas antes del comienzo de la guerra civil. Su misión diplomática duró casi 16 años y fue la más larga de un representante pontificio en España en la época contemporánea. Sin embargo, no es este el dato más importante y característico de la nunciatura de Tedeschini sino el hecho de que durante dichos años conoció España varios cambios políticos radicales, que tuvieron enorme trascendencia para su historia. Tedeschini presentó sus credenciales al rey Alfonso XIII cuando la crisis nacional, arrastrada desde años atrás, provocaría el paso de los poderes a un directorio militar presidido por el general Primo de Rivera, que desde septiembre de 1923 hasta enero de 1929 implantó una dictadura. Tras ella siguió un breve gobierno provisional y, desde el 14 de abril de 1931, la Segunda República, caracterizada por su radical anticlericalismo y por su declarada hostilidad a la Iglesia. En estas circunstancias se desarrolló el ministerio del representante de la Santa Sede, que supo mantener el equilibrio de las relaciones diplomáticas con dos regímenes tan opuestos como el monárquico y el republicano, aunque no sin polémicas, acusaciones, calumnias y difamaciones por parte sobre todos de elementos intraeclesiales, tanto eclesiásticos como laicos. Fue creado cardenal por Pío XI en el consistorio del 13 de marzo de 1933 y reservado *in pectore* y su nombre publicado en el consistorio del 16 de diciembre de 1935 y el 18 de junio de 1936 se le asignó el título de Santa María de la Victoria, título que mantuvo hasta que el 28 de mayo de 1951 optó por la iglesia suburbicaria de Frascati, de la que fue obispo hasta su muerte ocurrida en Roma en 2 de noviembre de 1959. También fue datario mayor. Cf. Cf. Z. PIETA, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, vol. IX (Padua 2002), p. 266; y mis estudios *Instrucciones del Cardenal Gasparri al Nuncio Tedeschini en 1921*: Revista Española de Derecho Canónico 48 (1991) 455-482; y *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. I-1. Documentos del año 1931 (Febrero-julio) La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano. I-1. Documentos del año 1931 (Febrero-julio); I-2. Documentos del año 1931 (Agosto-diciembre)* (Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2011).

libro «Deux Années de Croisada» en donde se explica con evidente mala intención y mala interpretación la suspensión de «Sept», etc.

Y lo que hace más mal efecto es que en el mismo número hablan que sus niños vascos, como si fueran una misma cosa con ellos, han dado una audición en la Exposición Mariana del Pabellón Pontifical, etc.

Es un número que hablando imparcialmente es indigno de que sea publicado por personas católicas.

175. [f. 189] *La reconstrucción de las iglesias en la España Nacional*. Acaba de publicarse una orden oficial mandando que los prisioneros rojos sean dedicados a la construcción de las iglesias destruidas.

La mencionada orden ha sido dada como se comprende con la mayor buena fe y en el sentido que las reparen aquellos que las destruyeron. No obstante a los mismos católicos y sacerdotes les ha causado muy mala impresión pensar que los templos *Domus Dei et porta coeli* hayan de edificarse con las blasfemias y maldicciones (*sic*) de esta pobre gente.

De ahí que se harán algunas indicaciones para que en este punto se hagan modificaciones. Además parece que es voluntad de los Prelados que se haga de otra manera, y así lo expondrán, pues prefieren que nunca pueda [f. 190] significar esto una dependencia económica de la Iglesia con el estado, en las contingencias futuras.

176. *Un seminarista perseguido*. Copia de «Le Jour» del día 4 de julio: «Un seminariste, chassé d'Espagne par la persecution, est réfugié au séminaire d'Yssy-les-Moulineaux. Il est docteur des sciences en Espagne, chef scout, a professé dans son pays et a 33 ans. Pendant les vacances, juillet et août, il serait nécessaire qu'il puisse être accueilli dans une famille catholique. Répétitions des sciences. Leçons d'espagnol. Conduite des jeunes gens. Renseignements: Supérieur séminaire, 5ª bus, rue Ernest-Renan. Yssy (Seine). Timbre réponse».

Hace muy mal efecto un seminarista que tiene su diócesis liberada y en donde si no vuelve es solamente por la cuestión política [f. 191] tica en que ellos están metidos.

177. *Temps Present*. Ha sido muy comentado el último número en todos los ambientes católicos que se preocupan de la guerra de España. Esperemos que el apaciguamiento de una parte y otra sean un bien para la Iglesia.

(sin fecha)

[f. 192] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.

178. *Un artículo y el decreto del «Gobierno Rojo».* «La Vanguardia» ha publicado un artículo dedicado al Vaticano, con motivo del decreto que ha dado el Gobierno republicano sobre la libertad que tenían los soldados en el frente para pedir los auxilios de la religión y los sacerdotes de administrarlos según el contexto del decreto.

Se acompaña un ejemplar del decreto y del mencionado artículo.

Los que han pasado en estos últimos días, dicen, que el cumplimiento del mencionado decreto es casi imposible.

179. *Los sacerdotes en el frente militar rojo* [f. 193] Un religioso de las Escuelas Pías que ha escapado de Barcelona y con el cual he hablado personalmente en París, me dijo que los sacerdotes en edad militar eran destinados al Cuerpo de Sanidad si comprobaban su situación de sacerdotes y no tenían –según las declaraciones de los Comités– antecedentes fascistas.

Los sacerdotes que son hechos prisioneros al querer pasar la frontera y se encuentran en edad militar, en lugar de ser llevados a las brigadas disciplinarias al frente de combate, como los demás, son dedicados a trabajos forzados de fortificación en los campos de concentración. Así lo dijo el mencionado religioso.

180. *Discurso del Ministro del Interior de Es* [f. 194] *pañá Nacionalista.* Se acompaña ejemplar. Las afirmaciones contra Maritain y «La Croix» son demasiado fuertes ciertamente. Hoy Maritain contesta desde «La Croix» y parece que han exarcebado aun los ánimos las palabras del Sr. Serrano. El Sr. Obispo lo encuentra también muy fuerte y procurará suavizar asperezas.

Si de una parte y otra se mitigara se haría ciertamente un grande bien a la Iglesia.

181. *El libro «Guerre et religion».* Me he procurado un ejemplar que acompaño para que Su Excelencia Reverendísima tenga conocimiento del mismo. Es escrito con la misma mala fe de los anteriores y aun tal vez ha aumentado.

Creo que no se puede dudar que es un vasco.

[f. 195] Hay alguna alusión de muy mala fe contra Monseñor Antoniutti.

182. *Los Santos Oleos para los de Barcelona.* Fueron pedidos por los de la «Unión democrática» a París y ellos cuidaron de llevarlos a Barcelona. Están en íntimo contacto con Tarragó y el canónigo Onaindía es el que va de una parte a otra. El mencionado eclesiástico va con frecuencia a Barcelona y a San Juan de Luz para cuidarse de los suyos de una parte

y otra, en el terreno nacionalista vasco y en el orden religioso. Con Tarragó cuidan también de la propaganda de la tolerancia religiosa del Gobierno de Barcelona que actualmente se lleva a cabo en el extranjero, junto con Mendizábal.

183. [f. 196] *Abusos a corregir*. Además de las luchas políticas constantes entre falangistas y requetés, como punto complementario de lo que escribí el otro día, hay que señalar que en las iglesias con demasiada frecuencia se predica la guerra y abiertamente la política.

También es de lamentar la extremada intromisión de los sacerdotes en los periódicos, ocupándose con mucha frecuencia de temas políticos y no propios del sacerdote.

Lo he comunicado al Sr. Obispo haciéndole ver la propaganda que de esto se hace en el extranjero para atacar la Iglesia española. No sería empero inoportuno un conocimiento de esto al Excmo. Sr. Nuncio de España.

20.7.1938

[f. 197] Para Su Excelencia Reverendísima Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de Su Santidad de París.

184. *Una visita peligrosa*. Hace muy pocos días han visitado los objetos artístico-religiosos de Maisons-Laffitte los siguientes personajes: el Sr. España, ministro de la Gobernación de Cataluña al estallar la revolución, actualmente reside en París; el Sr. Corominas, actual ministro de la Generalidad y residente por enfermo en Maisons-Laffitte; el Sr. Gassol, ministro de Cultura de Cataluña y actualmente Presidente del Comité de objetos artístico religiosos de Cataluña expuesto a París (reside también en esta capital). Había además otro personaje del actual Gobierno republicano de la zona roja, cuyo nombre no he podido saber y un ex-ministro francés del partido socialista y representante de dicho partido.

[f. 198] Parece que el objeto de la visita era hacer una valoración aproximada de los objetos allí existentes. ¿Sus intenciones? No serán a buen seguro muy buenas pues se hablaba al mismo tiempo que de los objetos de las posibilidades que había para poder continuar la guerra y el dinero con que cuenta el Gobierno de Barcelona. Entre otras cosas dijeron que con la cuenta de las alhajas que en la zona roja el Gobierno había recogido de los particulares fascistas que han huido (podrían añadirse y que han asesinado) y las alhajas de Museos e Iglesias podían aun reunir unos 600 millones aproximadamente sin contar el oro que aun tienen.

Toda esta conversación, el interés que tenía el delegado del Gobierno de Barcelona para saber el valor de cada objeto, y la presencia de un [f. 199] representante del partido socialista de Francia, hace temer que van a intentar algo contra estos objetos.

Hay que hacer notar que el representante del Gobierno de Barcelona acababa de llegar de la zona roja.

185. Carta del P. Mercklen. Me fue entregada el viernes por un P. Asumpcionista. En el curso de la conversación me dijo que la secretaría de Estado del Vaticano estaba en relación y apreciaba mucho la conducta del canónigo Onaindía. De ser cierto, convendría juzgar la carta abierta dirigida al Cardenal Braudillart y publicada en «Eusko-Deya», pues este detalle me parece podría producir consecuencias muy desagradables en la España Nacional, dado el ambiente que allá se respira.

[f. 200] En cuanto a la carta aludida del P. Mercklen, no he querido enviarla al Sr. Obispo, a pesar de urgirme el envío o contestación de lo que me habían dicho, en una carta que recibí ayer de Pamplona de Su Excelencia, sin consultarlo antes a Vuestra Excelencia Reverendísima.

186. Algo muy peligroso. En unos artículos publicados en «Euzko-Deya» (último número), además de una alusión muy indiscreta al cardenal Pizzardo, se reproducen artículos atacando a Gil Robles que había ido a Salamanca para proponer una mediación pacífica. Los mencionados artículos reproducidos por el periódico vasco ya citado son copiados de periódicos falangistas de la España Nacional y en ellos se indica que Gil Robles hacía su gestión en nombre del Vaticano y de l'«Intelligent Ser [f. 201] vice» de Inglaterra. Ha producido esto una excitación muy extraordinaria en la España Nacional hasta el punto que Gil Robles se ha visto obligado a salir de España y como consecuencia hay algo de revuelta en los mismos católicos. «Euzko-Deya» indica de una manera velada que Gil Robles esta en contacto con el «Comité de la Paix Civile» y que el Vaticano se encuentra mezclado en todo eso.

De una carta particular recibida de San Sebastián se deduce que allá se habla mucho de esta cuestión y que el pueblo no está dispuesto a estas mezclas y que «parece imposible que quienes están investidos de altísima autoridad se mezclen en esto que los españoles no toleraremos ni podemos tolerar». El que escribe es un hombre sensato y equilibrado profe [f. 202] sor y director del Instituto Nacional de segunda Enseñanza de la provincia de Gerona.

187. Unas declaraciones del cardenal Verdier. Copio del periódico «Le Petit Journal» las siguientes palabras de una declaraciones del cardenal Verdier: «La hierarchie ne se prononce pas dans ce domanine. Elle se contente de soulager les souffrances. Nous avons fait ce que nous pouvions pour aider les malhereuses victimes de cette guerre». Responde con estas palabras a la pregunta que se le hizo sobre la guerra de España.

Hay mucha diferencia entre estas palabras y las de una carta de con-

testación al cardenal Gomá y Prelados de España y en las cuales me dijo se rectificaba cuando últimamente le visité y me dijo podía asimismo comunicarlo a la España Nacional.

188. [f. 203] *Un Obispo, Vice-Rector del Instituto Católico de París.* Parece que Mgr. Baussart, Obispo auxiliar de París, será nombrado Vice-rector del Instituto Católico de París a fin de que el mencionado Centro de Enseñanza sea atendido debidamente pues el cardenal Braudillart se encuentra demasiado ocupado *en cuestiones de la Academia Francesa y de la política.* Las palabras subrayadas las propagan los que han quedado molestados por la carta del Cardenal en la cuestión del problema vasco.

189. *Un interviu en «Temps Present».* El interviu que publica de Paul Vignaux ha causado mucha indignación. Realmente hay falsedades que nunca debieran publicarse en periódicos que tiene contactos íntimos con la Iglesia.

190. [f. 204] *Como retratan sus soldados la España nacional* (Perpignan, 24-11-36) [Enviado por José Mª Albert]

Un moro prisionero evadido

Se nos presenta hoy en esta, otro de los muchos ejemplos que retratan el espíritu religioso-patriótico de los soldados de Franco en la España-Liberada.

Un alférez marroquí de la Zona del protectorado español, oficial del Tabor de Regulares, llamado Ab-del-Cader, y destacado su regimiento en el frente de Teruel durante estas últimas operaciones, fue hecho prisionero juntamente con otros moros (árabes) soldados y algunos oficiales. Conducidos los soldados en Gandía, ellos fueron llevados en Valencia donde se fugó, y llegado a pie, desde dicha ciudad.

Le interrogamos para que nos enterara de su muy interesante información:

- ¿Hace algunos años que sirve V. a España como militar?

Desde el año 18 y por tanto he seguido todas las campañas que se han desarrollado allí desde esta fecha. Durante los actos de sublevación de la región asturiana, seis de Octubre del 36, seguí con mi Tabor todo el tiempo que duró hasta dejar dominada y apaciguada aquella Zona. Posteriormente al grito de «A salvar España» dado por el Caudillo, todos los marroquíes como un solo hombre se pusieron a sus órdenes a fin de lograrlo.

- ¿En qué ocasión fue hecho prisionero?

Era el día 24 de Enero pasado, algunos días después de la toma por el

Gobierno Marxista de la ciudad de Teruel, fuimos hechos prisioneros por los rojos unos tres o cuatro cientos moros; en vano defendernos de la inmensa multitud de soldados internacionales que componen la mayoría de Brigadas rojas compuestas de franceses, checos, rusos, en general la escoria de cada nación. Los soldados moros fueron llevados a Gandía (Valencia) y nosotros con cuatro o cinco oficiales a Valencia para recibir un juicio más riguroso.

¿Cómo se desarrolló el interrogatorio del juicio?

Pues lo primero que nos inculparon fue por qué motivo nos revelamos contra el Gobierno legalmente constituido?

Yo dije claramente la verdad «porque moros no poder mentir», pues porque, el gobierno que permite «robos y asesinatos, que mata ministros religión y destruye templos, no es gobierno, es un tirano. Nosotros tener religión y por tanto estar con Dios, los rojos no estar con Dios».

¿Cómo pudo evadirse de la cárcel?

Viendo que las pasaría mal con aquella mala gente, intenté escapar de la retención, y salté de noche una ventana de unos metros de altura; así me fugué y marchando a pie desde Valencia a Perpignan (Francia).

¿Sintió hambre por el camino y cansancio?

Estamos los moros ya acostumbrados a la vida de alimentación sencilla, aunque no comí durante el camino otra cosa que abellotas (sic) y algarrobas. Pedí alguna vez en alguna masía si tenían o podían darle un mendrugo de pan. Pobre gente!, casi todos me contestaban que hacía meses que no habían comido. Y de cansancio, no mucho, porque «los moros estar también acostumbrados a las correrías largas».

[f. 205] ¿En llegando a Francia, la policía le ha dicho algo?

Precisamente aquí en Perpignan, viendo un nombre árabe en la ficha del hotel, mandóme presentar inmediatamente en la comisaría. Su mayor interés en las preguntas de los agentes, se mostraba al preguntarme si nosotros en el campo nacionalista luchábamos obligados o voluntariamente?. Naturalmente yo les quité este equívoco, diciéndoles que todos los «moros ser buenos amigos de España y enamorados de Franco; dos vidas daríamos si las tuvieramos todos para salvarla». Si queréis una muestra, aquí os la puedo dar; les enseñé la multitud de cicatrices de heridas de que estaba sembrado mi cuerpo. Posteriormente me preguntaron si había pasado solo la frontera o bien en grupo? Yo he pasado sin guía y sin grupo, ahora que «moro nunca pasar solo siempre ir con Dios. Vosotros, los franceses ser amigos de los rojos españoles, estos no estar con Dios y por tanto, tampoco vosotros». Por la misma razón, no pueden ellos ganar la guerra.

¿Marcha V. contento para la España Nacional?

Soy entusiasta de la causa nacionalista, es mi gusto y mi deber volver

pronto a ocupar mi sitio de soldado en la salvación de la Patria. No temo para nada la vida, porque nuestra religión nos enseña que muriendo por Dios y por la Patria, vamos a una vida mejor. Como he dicho, tenemos todos los soldados una gran veneración para Franco, por ser bueno, gran militar y amar mucho a los soldados. Y allí piensa V. que se lucha con absoluta garantía de la victoria final.

Los soldados en el frente nacionalista

Desde que está formado el gobierno en la España Nacional, ha considerablemente aumentado el orden, disciplina, seriedad en las informaciones oficiales por radio y de prensa. Lo que más se destaca, es el ardor y coraje con que luchan los soldados en el frente. Si antes, ninguno de ellos había dudado un momento del victorioso final, ahora va en aumento día por día el entusiasmo por defender la Patria contra el lobo Marxista, de manera que es algo que verdaderamente no se explicaría humanamente. Ya por las cartas que nos llegan de nuestros soldados, por otras personas que llegan de la E.N. todo coincide en afirmar que pasa algo extraordinario y providencial en nuestros bravos luchadores. Podríamos contar una infinidad de casos los cuales revelan un espíritu sin igual. No llega soldado alguno del frente de Aragón en Zaragoza, que no vaya a postrarse a los pies de la Virgen del Pilar en su Basílica, la cual hoy día es convertida en un constante jubileo por el inmenso gentío de soldados y oficiales que acuden a pedir auxilio, valor y gracia para salvar a nuestra queridísima España. Existe entre ellos una verdadera obsesión en cual ofrecer más sacrificios a la Patria. Hoy consideran todos un deshonor vivir en la retaguardia; solicitan las plazas del frente como lo más apetecible. Allí los actos de religiosidad: santo rosario; confesiones, comuniones, etc. es corriente y habitual, pues que en el frente nacionalista se han reunido la mayoría y las mejores de las juventudes de España. No temen la muerte. Se dan casos de caridad cristiana ejemplar y de heroísmo sin igual. Tan solo el día que termine la guerra, se sabrá la pura verdad de lo que pasa en la Z.N., de la que tanto se resiste a admitir el mundo internacional.

190. [f. 206] *Para el Excmo. y Rmo. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico de París.*

- Gestiones hechas por el «Comité de la Paix Civile» a los Gobiernos de Inglaterra y Francia».
- Azaña y Prieto partidarios de la rendición.
- Parece cierto que en estos últimos días se ha intensificado el encar-

celamiento de las personas de derecha. Ayer se hacía llegar a 32.000 entre sacerdotes, religiosos y personas de derechas.

- El nuevo Gobierno de los rojos, donde dominan las tendencias de los comunistas, dispuesto a resistir y a todas [f. 207] las instrucciones si no se llega a un final de acuerdo para respeto de las vidas.

- Intento e gestiones hechas esta mañana de acuerdo con el Sr. Obispo.

- Las personalidades que llegarán hoy a París.

Indirizzo del P. Font, 48 Bd. Percire Carnot, 75-49.

Il Rev. Juan Tarré è all'Istituto Cattolico. Passa per antifranchista.

191. [f. 208] *Carta de Torrent a Albert*: «Barcelona, 21 Abril 1938. Sr. D. José María Albert. Muy Sr. Mío: recibida la suya y muy agradecido por todo su contenido. Procuraré gustosamente cumplir los encargos que en la misma se me hacen. En Barcelona abundan los refugiados de todas las regiones. Hoy para comer y mañana para vestirse, será necesaria la caridad que se ofrece y que con toda el alma en nombre de todos agradezco. Este agradecimiento sincero y ya manifestado al Secretario del S.P. sírvase transmitirlo a todos los intermediarios. Suyo muy obligado s.s. in Dom. J.M. Torrent».

192. [f. 210] *Intentos de armisticio entre las dos partes*. Es cierto que ha existido. Se reunieron en Burdeos (Bordeaux) el ex-ministro Ventura Gassol, como delegado de los republicanos y Duran y Ventosa, eminente político de Barcelona, como delegado de Franco.

No sólo no se llegó a ningún acuerdo, sino que uno y otro vieron la imposibilidad de continuar haciendo gestiones sobre este particular.

Hay que hacer notar que inmediatamente después se emprendió por parte de los republicanos la batalla de Teruel y sobre todo después de haber llegado a Barcelona gran cantidad de refuerzos de hombres y armas.

[f. 214] *Copia de una carta del Muy Ilustre Dr. D. Salvador Rial, canónigo magistral de Tarragona y en la cual agradece lo que ha recibido para los sacerdotes necesitados*.

Tarragona, 14 marzo 1938.

R. Dr. J. M^a. Albert, Pbro.

Muy apreciado Sr. mío: recibida su muy atenta, 12 corrientes, con lo demás que indica en ella. Agradecidísimo por tanta caridad y paternal solicitud que revela, a lo que nos acogeríamos, Dios mediante, si las circunstancias lo exigieran.

Permítame que le ruegue quiera hacer llegar a la Santa Sede y a la Nunciatura de París la expresión de nuestros más fervientes homenajes y de nuestro más profundo agradecimiento. Y a la Santa Sede, en particular, que se me ha notificado el nombramiento de Administrador Apostólico de Lérida pero que, por ahora no puedo ir a tomar posesión por estar cerrada la comunicación por las líneas de fuego, aunque he procurado ponerme en relación con un sacerdote de allá de toda confianza. Cumpliré la apostólica misión tan pronto me sea posible. Y entretanto elevo a la Santa Sede por mediación de la Secretaría de Estado el testimonio de filial adhesión i (*sic*) amor al Padre, no solo mío sino también de aquellos diocesanos y de los de Tarragona, implorando para todos la bendición apostólica.

No extrañe, apreciado Sr. mío, le moleste con la presente petición; ésta es la primera ocasión para cumplirla. Hace días que la buscaba y aun debo hacerlo precipitadamente.

Tengo el gusto de aprovechar la ocasión para repetirme de V. afmo. s. y a.c. p.e.s.m. Salvador Rial (firmado). Mucho le agradeceré un cariñoso recuerdo y saludo a Mr. Badía, Secretario diocesano de las Obras Católicas de esa.

193. [f. 215] *Para Su Excelencia Reverendísima*

- Resolución del Sr. Obispo de Gerona, referente a los objetos artísticos y religiosos, del Chateau Maison Lafite.

- Resolución de los delegados de la España Nacional referente a los objetos artísticos y religiosos que procedentes de España se encuentran repartidos en diferentes poblaciones francesas.

- Opinión y deseos manifestados por el Sr. Folch y Torres referente a la conservación de los objetos de Chateau Maison Lafite de donde es director.

- El Sr. Obispo de Barcelona fue hecho prisionero en la calle del Call en casa del Sr. Tort. Se apoderaron allá mismo de la mayor parte de las joyas de la iglesia de la Merced y de muchos otros conventos y oratorios. Se confirma que el Sr. Obispo de Barcelona se encuentra actualmente escondido, muy escondido en Barcelona. La policía le busca con mucho interés.

- Se agudiza el problema de la manutención de los sacerdotes. Algunos continúan mendigando, otros empleados en casa de comercio, fábricas y casas de campo.

- Cómo se distribuye la cantidad recibida del Excmo. Sr. Nuncio de París.

- Como se celebran los actos privados de religión. Administración de

casi todos los Sacramentos. Las diócesis divididas en zonas. Conducta de la policía en donde encuentra reunidos los fieles para la celebración del culto.

- Queja de los sacerdotes porque no saben a qué atenerse en muchos casos, faltos de instrucciones superiores.

- Se ha vuelto, en Barcelona y otras ciudades, a instaurar la «Xeca». [f. 215v] - Extremada vigilancia en la frontera. El día 11 pero llegaron 20 evadidos y el día 12 unos diecisiete evadidos.

- La organización del culto es llevada aún a término por el partido político «Unión Democrática de Cataluña».

- Conducta del periódico «Temps Present» y como se juzga su posición en estos momentos.

- Quien dirige en el terreno eclesiástico el Comité Paix Civil y los destinos religiosos de España Republicana.

- Comentarios que produjeron (*sic*) en la España nacionalista una palabra del card. Verdier referente al Card. Vidal.

- Opinión del partido X.X.

- Ambiente de los sacerdotes y católicos en la España Nacional.

- Ambiente de los mismos en la zona roja.

- Cantidad que durante todo este tiempo ha enviado el Emmo. Cardenal de T. [arragona]?

194. [f. 232] *Pro memoria*

1°. *Parecchi sacerdoti e religiosi prigionieri della Spagna rossa sono stati liberati.*

Questa notizia fu confermata il 13 di questo mese per un diplomatico di una Repubblica di America che procedeva da Barcellona e arrivò a Parigi il 12 di dicembre. Dalla sua dichiarazione si apprende che sono stati liberati tutti quelli che erano nelle prigioni di Barcellona e alcuni di Gerona (In totale più di 400). Sono ancora parecchi nelle prigioni di Gerona, Tarragona, Valencia, Madrid ed Almería. I prigionieri mangiano, spesso, una volta al giorno.

2°. *Situazione economica deplorabile di parecchi sacerdoti nascosti nella Spagna rossa.*

La situazione dei nostri sacerdoti, specialmente dei sacerdoti secolari, è ogni giorno più deplorabile. Il suddetto diplomatico ha confermato il triste effetto che hanno fatto alla popolazione i sacerdoti liberati in Barcellona cercando alloggio e vitto nei primi giorni che furono liberati. Parecchi dormivano nei giardini pubblici e la sua situazione è stata miserrima. A questo numero devono aggiungersi parecchi che sono in prigione e quelli che purtroppo sono in situazione indigente.

[f. 233] 3°. *Dove si trovano nascosti principalmente i sacerdoti indigenti ed affamati della Spagna rossa?*

In Barcellona, Gerona, Valencia ed alcuni in Tarragona.¹⁹⁴

4°. *Mezzi pratici per fare raggiungere soccorsi ai sacerdoti della Spagna Rossa?*

In Perpignan c'è un comitato di sacerdoti per aiutare, nei primi momenti, i sacerdoti e cattolici che scappano dalla Spagna rossa. Fra i componenti vi sono il prof. Domenico Campmol, canonico di Gerona e il sacerdote della stessa diocesi Giuseppe Albert. Questo Comitato hanno mezzi per inviare, con sicurezza, denaro alla Spagna rossa.

Si servono del Consule (*sic*) francese in Gerona, Signor Esteve, uomo di tutta fiducia, architetto. È cattolico pratico. Nel nostro caso le quantità sarebbero poste nelle mani del Segretario della Diocesi di Gerona, prof. Giuseppe Costa o del Vice segretario, sacer. Giuseppe Montes. Si domanderebbe un biglietto di ricevuta.¹⁹⁵

194. En una nota del Archivo de la Nunciatura de París se lee: «I cinquantamila franchi, rappresentanti gli onorari delle SS. Messe da celebrarsi dai preti spagnoli, sono stati versati alla cassa della Nunciatura. Questa, pertanto, ha provveduto e provvederà del suo all'invio delle intenzioni. Al 4 Luglio 1938 dei cinquantamila franchi suddetti, risultavano: 17.000 inviati a Mgr. Vescovo di Perpignano; 18.000 consegnati a Mgr. Vescovo di Gerona; 5.000 a Mgr. Rial, Vicario generale di Tarragona; 10.1000 al Sig. D'Aure per conto del Card. Vidal [Totale]: 50.000» (ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 845, f. 13*). La nunciatura de París hizo llegar al cardenal Vidal, a principios de enero de 1939, a través de Edouard d'Aure, residente en Montpellier, un cheque de diez mil francos como estipendios para la celebración de mil misas. El cardenal Vidal, agradeció esta cantidad con carta dirigida a Valeri, desde la Certosa di Farneta, fechada el 21 de enero de 1939, diciéndola: «Ruego a V.E. eleve al venerado Augusto Pontífice el homenaje filial de mi sincera gratitud, al propio tiempo que me complazco en comunicar a V.E. que ya he enviado a destinación una primera remesa de 550 y espero a no tardar poderles hacer llegar el resto» (*Ibid., f. 12*).

195. Así se hizo, como documentan estos dos recibos: «Hemos recibido de la Nunciatura Apostolica de Paris, el envío - por cheque de la casa The Chase Bank- de la cantidad de cinco mil francos (5.000) (en pesetas al cambio de hoy, 14.500); para atender la indigencia de los pobres sacerdotes españoles que aun sufren el yugo de la opresión del Gobierno Español marxista, en la Zona aun no liberada. Perpignan, 4 Enero de 1938. Domingo Campmol, Canónigo. José M^a. Albert, organista de Figueras, pbro (Gerona, España)» (ASV, *Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 851, f. 209*). «Hemos recibido del Exmo. y Revmo. Sr. Nuncio de Su Santidad en Paris, Mgrs. Valeri, la cantidad de cinco mil francos librado en un cheque a favor de uno de los suscritos José María Albert, pbro. contra The Chase Bank, de cuya cantidad que ha sido convertida en diez mil pesetas, nos hacemos cargo para ser distribuida según las circunstancias lo permitan a los sacerdotes indigentes que residen en la zona o territorio aun sometido al gobierno republicano español. Perpignan, 15 Febrero de 1938. Domingo Campmol, Canónigo. José M^a. Albert» (*Ibid., f. 224*).

Questi di Gerona farebbero la distribuzione con grande prudenza fra i sacerdoti della città e diocesi. Per altro è molto facile e sicura la comunicazione fra Gerona e Barcelona.¹⁹⁶ Allora il Segretario [f. 234] o Vice-Segretario di Gerona farebbe raggiungere nella mani del Vicario generale di Barcellona, P. Torrent del Oratorio di San Filippo Neri, le quantità destinate a Barcellona. Per lo stesso mezzo il Vicario generale di Barcellona potrebbe fare raggiungere i soccorsi a Valencia e Tarragona.¹⁹⁷

[f. 242] *Datos y noticias que pueden interesar*

195. *Asunto Sr. Obispo de Barcelona.* Fue hecho prisionero entre los meses de noviembre y diciembre de 1936, en un piso de la calle del Call de Barcelona, por los milicianos del P.O.U.M., que lo encerraron en una

196. El obispo Cartañá mostró su gratitud a Valeri con la siguiente carta: «Pamplona, 27 de marzo de 1938. Excmo. y Revmo. Mgr. Valerio Valeri, Nuncio Apostólico. París. Excmo y Rvdmo. Señor: Por el sacerdote de Gerona, Rdo. Dn. Lamberto Font, me he enterado de la protección que V. E. viene dispensando a los sacerdotes españoles refugiados en Francia, haciéndola extensiva también, en lo posible, a los que no pudieron salir de la zona roja. Como Prelado español y por ser muchos los sacerdotes de mi diócesis que han sido beneficiados por la generosidad de V.E., no puedo dejar en silencio el profundo agradecimiento a que su obra caritativa le hace acreedor. Dígnese, pues, aceptar el testimonio de mi sincero reconocimiento con los más fervientes votos de que el Señor, que tanto aprecia las obras de misericordia, le recompense la que V. E. tiene con sus ministros. Con esta oportunidad me complazco en ofrecerme de Vuestra Excelencia Reverendísima afmo. Seguro sacerdote y humilde Capellán. † José, Obispo de Gerona» (*Ibid.*, f. 223).

197. Estas ayudas llegaron también a los sacerdotes de Madrid como demuestra la siguiente carta de agradecimiento que el vicario general de la diócesis, Casimiro Morcillo, envió a Valeri: «Irún 16 avril de 1938. A Son Excellence Mgr. le Nonce Apostolique à Paris. Excellence, Dans cette ville de la frontière ou je me trouve je viens d'apprendre, par une lettre de Soeur Gérard, combien Vous avez été généreux envers les prêtres persecutés du diocèse de Madrid-Alcalá, pour les quels Votre Excellence a donné la somme de cinq mille francs. Encore que mon Evêque Mgr. Eijo Garay, a qui maintenant meme je fais connaitre Votre charité, vous écrira particulièrement, je m'empresse moi de le faire, comme délégué que je suis de Monseigneur pour cettas affaires-ci; et son vicaire général, pour Vous exprimer a l'avance nos remerciements et la gratitude la plus dévouée au nom de mon Evêque, des malheureux prêtres a la zone rouge et de tout notre diocèse. Je sais bien mieux qu'autres, tant que j'ai eu la chance de connaître a V.E., quels sont Vos sentiments de chrétienne charité envers l'Espagne si éprouvé. Veuillez, Excellence, agréer les assurances de mon constant souvenir et de ma profonde gratitude pour toutes Vos attentions et bontés. A V.E. religieusement dévoué. Signé: Casimiro Morcillo, Vicaire Général de Réorganisation a l'Eveché de Madrid-Alcalá» (*ASV, Arch. Nunz. Parigi 609, fasc. 851, f. 213*).

cárcel clandestina. El hecho fue casual, no ya con la intención de coger al Sr. Obispo, durante un registro practicado en el mencionado piso. En el mencionado registro encontraron y se apoderaron de una extraordinaria cantidad de joyas de iglesias que allá estaban escondidas, principalmente y la mayor parte de las de la iglesia de la Merced. Con certeza nada más se ha sabido del Sr. Obispo. Es falso que fuera rescatado por el Partido Vasco o por el Sr. Irujo. Actualmente los dirigentes del partido católico que están con los de Valencia dicen que hay un tanto por ciento extraordinario de probabilidades de que ha sido asesinado. Otros en cambio se presentan a los sacerdotes y les dan noticia de las órdenes que ha dado asegurando haber hablado con él. Este último extremo no parece que sea fidedigno.

196. Liberación de sacerdotes. Un medio legal y eficaz que se está realizando estos días es el cambio de sacerdotes, que tengan ya 60 años y en casos especiales (enfermos, etc.) que tengan mas de 50, con personas que viven en la España Nacional, no prisioneras, y que por tener el resto de la familia en la España republicana quieren trasladarse a Barcelona. Unos y otros salen con toda garantía. Falta hacer la gestión con el Ministro.

197. Organización del culto. No es cierto que se celebre con altar portátil y mucho menos como el que se ha ofrecido a Su Santidad. Me confesó este extremo la misma persona [f. 242v] que lo entregó a S. Emin. Cardenal V.[erdier].

Desgraciadamente la mayor parte de la reorganización del culto la lleva a cabo el Partido «Unión Democrática de Cataluña» y con marcada finalidad política. Ellos reciben y distribuyen las limosnas, escogen los sacerdotes que deben ir a una comarca u a otra de entre los que se ofrecen y afirman «ya tenemos Vicario General en casi todas las diócesis de Cataluña», sin querer comprobar quien le haya nombrado. Excluyeron sólo dos diócesis, en las cuales dijeron pronto lo tendremos nombrado. Afirieron no tener ninguna relación con ningún obispo de Cataluña, ni con el Cardenal Vidal.

La mayor parte de los sacerdotes celebran como antes. Así lo dicen sacerdotes recientemente escapados. En cambio los del partido católico político afirman que tienen cáliz y que muchos celebran con alba. Evidente que exageran por interés político.

No es cierto que exista seguridad para la celebración del culto privado y depende exclusivamente del sectarismo o condescendencia de la policía de cada localidad. Así, por ejemplo, en la ciudad de Gerona, en algunas casas se celebra en los domingos con toda libertad, y se llega a anunciarse 1ª misa y misa mayor. En el día dela Inmaculada comulgaron

1000 personas. En cambio en Figueras (diócesis de Gerona) fueron detenidas varias familias, entre ellas la ejemplar Fortuet, porque se celebró el Santo Sacrificio. Lo mismo pasó en Barcelona, Tarragona y otras ciudades. Y en los periódicos al dar cuenta de la detención, se decía que había sido por *reunión clandestina*.

El mencionado partido político propaga con insistencia que ellos ya están de acuerdo con el Vaticano que lo sabe todo, pero no lo están con los propios obispos.

198. [f. 243] *Sacerdotes encarcelados*. Quedan algunos. Fueron puestos en libertad todos los que estaban detenidos por orden o medida peremptoria, como sospechosos de no adhesión al nuevo régimen. Quedaron en la cárcel los que habían sido juzgados y condenados y los que aun estaban sujetos a proceso. Se han nombrado tribunales especiales para volverlos a juzgar y según las noticias que se reciben, y creo fidedignas, se ha dado ordena los tribunales de obrar con extrema benevolencia, pues por motivo político desean actualmente que no haya ningún preso sacerdote en las cárceles, especialmente en Cataluña.

199. *Eminentísimo Cardenal Vidal*. Por radio «Barcelona» el día 27 de diciembre de 1937 se dio una conferencia sobre el problema religioso de Cataluña. Y se dijo casi textualmente: «Es una vergüenza que un cardenal, como el Arzobispo de Tarragona, que por simpatía a nuestra Causa no ha firmado la Pastoral Colectiva de los Obispos, que por esta misma causa no lo dejan entrar en la otra parte, no pueda venir y residir a Barcelona. Es una injusticia que se debe inmediatamente corregir».

200. [f. 244] *Objetos artístico religiosos*.

- «Chateau Masion Lafite». Quieren proceder por Orden del Emmo. Cardenal Gomá y Sr. Obispo de Gerona a un embargo oficial. Creo peligrosísimo.

- El «Comité Paix civil» ha hecho una insinuación de trabajar para la recuperación de objetos todos, religioso-artísticos, de Cataluña y España republicana.

- Dinero Caja Diocesana Barcelona. A Suiza. Dr. Despujol. Estuvo allá en diciembre 1936.

- Joyas parroquia Concepción de Barcelona. Vendidas y recuperadas.

APÉNDICE I

CARTA DE VIDAL Y BARRAQUER A FRANCISCO FRANCO

Le manifiesta su preocupación por la prolongación de la guerra, le informa sobre la situación de algunos de sus familiares y le pide que haga lo posible para acabar cuanto antes la contienda evitando males mayores a España.

AAEES, IV Período, *Spagna 909, fasc. 319, ff. 10-18*, copia mecanografiada

Certosa di Farneta, 3 de marzo de 1938

A Su Excelencia el Generalísimo

Don Francisco Franco Bahamonde

Salamanca

Excelentísimo Señor:

Circunstancias especiales anejas a las graves y delicadas obligaciones de mi cargo cuya enorme responsabilidad pesa sobre mi conciencia torturando constantemente mi espíritu, me han impuesto un silencio y una reserva en mi actuación que imperativos de caridad me inducen hoy a romper solo para. V.E. con este carta confidencial.

Me llegan cada día más apremiantes los clamores de mis queridos diocesanos y de los fieles de mi provincia eclesiástica, inspirándome compasión profunda. Deberes del cargo, lazos de familia, motivos de caridad o la falta de medios les han forzado a permanecer allí. Víctimas muchos de ellos de vejaciones y persecuciones indecibles, los han soportado con la constancia y ejemplaridad de los primitivos cristianos. El comportamiento del Clero ha sido admirable. Consciente del deber de mantenerse alejado de todo partidismo político, sin perdonar sacrificios y despreciando todos los peligros, se ha consagrado solo el ejercicio de su sagrado ministerio con gran consuelo, edificación y aliento de los fieles.

Los sufrimientos pasados, las punzantes angustias de la hora presente y los temores del porvenir hieren en lo más vivo los entrañas del Pastor, que siente más que si fueran propios el dolor y la tragedia de la grey a su solicitud confiada, hasta el punto de impulsarle a acercarse con el mayor respeto y estima al corazón magnánimo de V.E. para suplicarle encarecidamente por amor de Jesucristo que se procure suavizar y disminuir en lo posible los estragos que causa esta fratricida guerra y aun, si factible fuese, llegar cuanto antes a su completa terminación.

No se me oculta que la guerra es la guerra y que tiene sus leyes y difíciles de evadir, pero tanto ella, por legítima que sea, como sus métodos y procedimiento revisten solamente la condición de medio indispensable para alcanzar un fin junto no asequible de otra manera.

Esta peculiar característica implica una constante y esmerada atención sobre la situación interna y exterior al objeto de no prolongar la lucha más de lo necesario, o de proseguirla con los menores daños posibles, o aun de apelar a otro recurso que pueda conducir a la finalidad anhelada sin los horrores y ruinas inseparables de la guerra, el se estima llegado el momento propicio para ello. Momento de gran transcendencia para la vida de un pueblo, perentorio y fugaz tal vez, que la Providencia depara para su bien.

Con la mirada fija en Dios, en nuestra España y en nuestros hermanos, cabría tal vez preguntar si las presentes circunstancias marcan llegado este momento en nuestro caso. Nadie más indicado que V.E., con su claro talento, visión aguda y con los datos que posee, para apreciarlo.

El ambiente internacional parece favorable. La mayor parte de las naciones que siguen con interés nuestras cosas, ansían la extinción de una hoguera fácil en propagarse y gustosas aceptarían y aun, oportunamente rogadas, apoyarían una solución razonable que implicare el desterrar para siempre de nuestra Patria el sindicalismo anarco-comunista y ateo, enemigo acérrimo de nuestra civilización cristiana.

Es perfectamente comprensible este ambiente internacional y cabe además no olvidar que toda guerra, y más la presente, a la larga, des-cristianiza, desmoraliza y causa bajas muy dolorosas en especial entre la juventud de buenas ideas y costumbres morigeradas, la más entusiasta y generosa de ordinario, que, sumadas a las producidas por los asesinatos cometidos por comunistas y anarquistas, dejan desangrado el país privándolo del elemento más vigoroso y sano, y dificultan en gran manera la pronta reconstrucción o reacción en un sentido verdaderamente cristiano y tradicional.

Precisamente por ello el Komintern con todos sus esfuerzos y propagandas favorece la prolongación de la lucha y tiende a extenderla a otros pueblos, pues sabe bien que los odios, venganzas, cansancio y malestar engendrados por la violencia, constituyen la preparación más adecuada para la difusión del comunismo ateo y que dejan viva su raíz siempre a retoñar en momento oportuno. Conocedores, por experiencia, las naciones, aun las más fuertes, de los temibles efectos de la guerra, se esfuerzan en componer pacíficamente sus diferencias mediante la mutua comprensión y gestiones amistosas, y en establecer la base de las relaciones entre los individuos, entre las clases sociales y entre los pueblos, en la justicia social y en la colaboración y amor recíprocos.

Actitud o ejemplo merecedor de consideración en España donde muchos de nuestros connacionales por su exagerado individualismo han preparado el camino al anarquismo y donde, por desgracia, existe, particularmente entre los obreros, mucho elemento maleado o extraviado a quien puede atraerse al buen camino principalmente con la práctica de una ardiente caridad discreta y celosa.

Verdad es que la prudencia humana aconseja también otros medios, al parecer, de mayor eficacia y aceptables siempre que sean indispensables y no se opongan a la moral, al derecho o a la justicia, pero no debe olvidarse que Dios nuestro Señor con su admirable providencia e infinita sabiduría *fortiter et suaviter disponens omnia*, es quien dirige y levanta a los pueblos y quien da la victoria a las naciones que saben merecerla.

Es por ello que algunos de nuestros príncipes y gobernantes, aun sintiéndose los más fuertes y estando convencidos de que luchaban por una justa causa, ofrecían muchas veces al enemigo antes de empezar o proseguir la guerra, condiciones claras y razonables de paz. Resulta admirable el ejemplo del gran Emperador Carlos V, exponiendo personalmente ante el Papa y los Cardenales la conveniencia y los medios de componer las diferencias con su rival Francisco I de Francia, en vista de los peligros que amenazaban a Europa y a la cristiandad en aquella fecha.

Y no se trataba entonces de una guerra civil, en la cual los hombres que luchan y mueren, están unidos con doble lazo fraternal, y las ciudades y los barcos y las cosas que se destruyen mutuamente son propia sustancia de la nación, y los monumentos y obras de arte que desaparecen son girones de nuestra bandera y testimonios fehacientes de nuestra gloriosa historia que ya no será posible legar a las generaciones venideras, y los millones que a diario por ambos bandos combatientes se emplean en sembrar por doquier la desolación y la muerte, gravan y empobrecen el mismo patrimonio nacional, y los odios y venganzas, secuela de toda guerra, quedan en nuestro mismo suelo, en cada ciudad, en cada pueblo y a veces en la misma familia.

Me he permitido usar este lenguaje, que me ha parecido el propio de un Obispo, seguro de que V.E. ha de comprenderlo y recibirlo con la misma afectuosa y buena voluntad y alteza de miras de quien lo escribe. Tenía ya de V.E. las mejores referencias por un muy buen amigo mío (e.p.d) padre del Sr. Serrano Súñer, que he visto confirmadas por las de otras personas y por la rectitud de intención que revelan las reiteradas manifestaciones y propósitos que tanto enaltecen a V.E. y tantas simpatías le han ganado y a las cuales sinceramente he unido las mías.

Lenguaje que sale espontánea y modestamente del corazón de un Prelado que nada apetece en este mundo, fuera de la gloria de Dios, la salvación de España y el bien de sus atribulados fieles y sacerdotes a quienes

recuerda siempre con el mayor cariño, cuyas angustias y sufrimientos son los suyos, a quienes debe el sacrificio de su bienestar, de sus gustos e inclinaciones naturales, de su trabajo y de su vida, para quienes ha de mendigar y por quienes aun ha de abstenerse de cualquier acto que pudiese causarles perjuicio o agravar sus penas y tribulaciones; de un Prelado que se ha visto despojado de todo, maltratado, encarcelado, en inminente peligro de muerte de cuyas garras lo arrancó una especial providencia de Dios; que llora la muerte de su carísimo Obispo auxiliar, la de más de cien de sus adictos colaboradores y amados hermanos en el sacerdocio y la de muchísimos religiosos y católicos rebosantes de fe y de caridad, esperanza y porvenir de la archidiócesis; de un Prelado cuyo hermano, enfermo de úlcera duodenal, ha visto incautados todos sus bienes y está en la miseria, habiendo sufrido más de 20 registros policíacos en Barcelona donde reside con sus ocho hijos, el mayor de los cuales, estudiante de Medicina, llevado del deseo de alistarse en el ejército a las ordenes de V.E., pasó el Pirineo, sirvió primero en Sanidad siguiendo los consejos de su padre, habiendo pasado luego espontáneamente y ocultándolo a los suyos a la sección de carros de asalto que operaba últimamente en el frente de Teruel, y últimamente ha pedido ingresar en Aviación militar, y el segundo de sus hijos, de 19 años, tiroteado y detenido al intentar pasar la frontera, libre ya de la cárcel, espera repetir con más éxito la aventura para seguir los pasos de su hermano mayor Francisco, no obstante el peligro de represalias a que queda expuesta su familia, y los dos hijos menores están también decididos a imitar en su día los ejemplos de sus hermanos; de un Prelado cuya restante familia tanto la que no ha podido salir de la zona roja, como la que reside en la del mando de V.E., ha sufrido grandes trabajos y privaciones por haber sido fiel a su fe y a las tradiciones de sus mayores.

Puesta la vista en Dios y en nuestros hermanos, todo lo he perdonado, no guardo ningún rencor, ruego cada día al Señor por mis perseguidores y detractores y espero la ocasión de poderles hacer merced y favor. Estoy plenamente convencido de que sin la práctica de la caridad, de la justicia social y de la íntima y comprensiva unión de todos los españoles en lo esencial, prescindiendo de las cosas secundarias aunque respetándolas como merecen, difícilmente podremos reaccionar con eficacia y salvarnos de la catástrofe sufrida que ha de dejar profundas huellas en las presentes y en las futuras generaciones.

Ruego a V.E. se digne dispensarme esta larga carta que confío a sus notorias caballerosidad y discreción por el daño que pudiera ocasionar su divulgación, y en la cual he dejado transparentar mi alma para que V.E. pudiera conocer los móviles que la han inspirado.

Me cabe el honor de reiterar a V.E. el testimonio de mi simpatía y

afecto y de manifestarle que diariamente ruego a Dios nuestro Señor por V.E., y por la salvación de nuestra estimada España, al ofrecerme de V.E. atento seguro servidor y capellán que de corazón le bendice

† F. Card. Vidal y Barraquer.

Arzobispo de Tarragona

En carta del 31 de marzo de 1938 Vidal le habló al cardenal Pacelli de «las simpatías que me han merecido los propósitos y la recta intención del General Franco y la forma en que se las he manifestado ya verbalmente y por tercera persona, ateniéndome a altísimo consejos, ya últimamente mediante carta, que le dirigí».

APÉNDICE II

CARTA DE VIDAL Y BARRAQUER A JUAN NEGRÍN

Le informa sobre su persecución personal y la situación del clero de su archidiócesis, le pide la concesión de diversas gracias en favor de condenados a muerte y detenidos políticos y le manifiesta su deseo de una rápida terminación de la guerra.

AAEESS, IV Período, *Spagna 309, fasc. 319, ff 8-11*, copia mecanografiada.

Confidencial
Chatreuse de Farneta, 12 Marzo 1938

Excmo. Sr. Don Juan Negrin,
Presidente del Consejo de Ministros
Barcelona.
Excelentísimo Señor

El intenso amor que siempre he sentido por España y los estrechos vínculos de afecto que me unen a los fieles de Cataluña, mi Provincia Eclesiástica, y especialmente a mis abnegados sacerdotes y queridos diocesanos para quienes no debo reparar en sacrificios, me impulsan, interrumpiendo mi silenciosa actuación, a dirigir a V.E. esta carta confidencial.

No se ocultará a su claro talento que, al hacerlo, he de hallarme cohibido y con el corazón profundamente apenado.

Fueron asesinados mi amadísimo Obispo Auxiliar, más de cien sacerdotes de mi Diócesis y muchos religiosos y seglares dignísimos, incendiados o profanados la mayor arte de templos y conventos, secuestrados todos los bienes pertenecientes a la Iglesia y cometidos sacrilegios y excesos que han llenado de horror al mundo civilizado.

Yo mismo, a pesar de haber permanecido siempre alejado de todo partidismo político, de haberme acercado a las autoridades constituidas para tratar con ellas los asuntos relacionados con la Iglesia y con el bien público, y de haber hecho cuanto he podido a favor de las clases menesterosas y de los obreros que acudían a mí en demanda de intercesión e influencia cuando se hallaban procesados o encarcelados, me he visto arrestado, tratado como un criminal, conducido con mi Secretario al suplicio y arrancado de la muerte por una especial providencia de Dios. Se me ha desposeído de cuanto tenía como particular y como Obispo, sin

haber sido respetados los documentos más íntimos y reservados pertenecientes al fuero de la conciencia y afectados por el más riguroso secreto profesional, contra todo lo prescrito por la ley natural y positiva, contra las prácticas vigentes entre personas, aun de diferentes ideologías, que se precian de dignas y honestas, y sin el menor reparo al protocolo obligado a la alta Jerarquía de una Institución de derecho publico reconocida como tal por el Estado.

Cohíbe asimismo mi ánimo dolorido por el constante sufrimiento, la consideración de que, después de tantas injurias y atropellos, no ha recibido la Iglesia protesta alguna, ni excusa, ni reparación por parte de un Gobierno que conservaba con ella relaciones diplomáticas y cuyos Prelados habían acatado y respetado el poder constituido.

Por lo que a mi personalmente atañe lo tengo todo perdonado. No sé guardar rencor y es mi único deseo dar prueba de afecto y hacer el mayor bien que pueda a los que me han perseguido y maltratado. Todo lo ofrezco en holocausto por la salvación de España y la pronta pacificación de los espíritus y de los españoles todos.

La caridad que todo lo supera y los sentimientos humanitarios hijos de la misma me obligan a hacerme cargo de la situación especial y angustiosa de V.E. y aun a interesarle encarecidamente algunas gracias y favores que, lo digo con el mayor respeto, considero son de justicia:

1°.- La condonación de la pena capital impuesta a las Srtas. Sastre y Simó, diocesanas mías, y aun la revisión del proceso. Las conozco muy bien; trabajaban en Tarragona con celo y abnegación en obras de Accion Católica, de beneficencia y de caridad, completamente apartadas de todo partido político y las considero incapaces de cometer los delitos que se me dice les son imputados.

2°.- La liberación del Exmo. y Rvmo. Sr. Obispo de Teruel, Prelado dignísimo cuya actuación ha ido encaminada siempre al mayor bienestar de sus diocesanos.

3°.- La liberación de los sacerdotes y religiosos que se hallen detenidos gubernativamente o extinguiendo condena. Casi todos estaban dedicados a sus ministerios al margen y por encima de la política partidista, como reiteradamente se les tenía encomendado.

4°.- La concesión de pasaportes a los sacerdotes y religiosos enfermos y ancianos que deseen trasladarse a Francia, donde encontrarán el refugio y el auxilio requeridos por su edad y sus achaques.

5°.- La excarcelación de D. José Viladrich Viladomat, hermano de mi secretario, preso en Lérida. Perseguido por sus enemigos políticos que no le perdonaban haber actuado en algún partido democrático de centro, fue detenido al intentar pasar la frontera. No está comprendido en la edad militar y es un joven activo y muy honrado.

6º.- De un modo especial me permito rogar a V.E. por amor a España y a nuestros compatriotas cuantas gestiones y esfuerzos sean factibles para la pronta terminación de esta cruel y fratricida guerra o a lo menos para la humanización de la misma, disminuyendo sus estragos y ruinas que tan hondamente apenan el ánimo de todo buen español. Los hombres que ella hiere o mata están unidos entre sí con doble o triple vínculo fraternal, los pueblos y ciudades que se destruyen, los barcos que se hunden, los puertos que se inutilizan y las cosas que se arruinan son substancia de la propia nación y al patrimonio común pertenecen los edificios monumentales y los objetos artísticos que desaparecen, preciada herencia que nos legaron nuestros mayores para guardar intacta y transmitir a las generaciones futuras, y vivos quedan en nuestro mismo suelo, en nuestro pueblos y en nuestras familias los odios, venganzas y rencores, trágica e inevitable secuela de toda guerra.

Estas dolorosas consideraciones que no escaparán a la fina perspicacia de V. E., aminoran todo sacrificio, por grande que sea, encaminado a conseguir una paz rápida y duradera, que está en los votos de todo el ambiente internacional. Ella exigirá el esfuerzo y la colaboración de todas las regiones y de todos los españoles de buena voluntad, unidos por la práctica de la justicia social, y por un amor intenso que todo lo puede y supera.

Quiera Dios que no se haga esperar el advenimiento de este anhelado día que marcará el comienzo de una era de reconstrucción y engrandecimiento de España.

Con todo respeto queda de VE. arto. s.s. y cap.

† F. Card. Vidal y Barraquer
Arzobispo de Tarragona.

APÉNDICE III

CARTA DE VIDAL Y BARRAQUER A BENITO MUSSOLINI

Le envía un mensaje de congratulación por el éxito de su intervención decisiva en la reciente conferencia de la paz celebrada en Munich.

AAEESS, IV Período, *Spagna 909, fasc. 320, ff.76-77*, copia mecanografiada

Confidenziale
Certosa di Firenze, 14 Ottobre 1938

A Sua Eccellenza il Signor
Benito Mussolini
Capo del Governo Italiano
Roma

Eccellenza

Ho l'onore di esprimere all'Eccellenza Vostra l'omaggio del mio plauso più sincero per il contributo decisivo da V.E. apportato al convegno di Monaco che ha risparmiato alla vecchia Europa ed anche al mondo intero gli orrori di una guerra paurosamente minacciosa.

Una volta ancora ci ha insegnato l'esperienza, col voto e la gioia pressoché unanime, che i popoli come gli individui sono chiamati ad intendersi fra loro con la ragione, colla mutua comprensione.

Voglia credere, Eccellenza, che l'immensa maggioranza degli spagnuoli, così duramente provati da 27 mesi di rivoluzione e di guerra, ha salutato nell'accordo di Monaco, l'alba di giorni migliori ed è vivamente ansioso di vedere che la sua benefica ed umanitaria influenza arrivi anche alla nostra cara e martoriata Spagna, riportandovi presto una pacificazione riparatrice e confortante coll'eliminazione dell'estremismo perturbatore ed esotico, come pure di ogni motivo interno di dissidenza che possa disturbarla o ritardarla.

Non Le sarà difficile, Eccellenza, di collaborare con efficacia a questa grande opera date le insigni qualità straordinarie di che V.E. è stata dotata dalla divina Provvidenza e la perfetta conoscenza che V.E. ha della nostra storia, specialmente di quella del secolo scorso.

Viva rimane tuttora nel mio cuore la gratitudine verso il Sig. Cav. Carlo Bossi, già Console Generale a Barcellona, e le altre autorità italiane,

per la mia salvezza col trasferimento alla già grande e tanto simpatica Italia dove risiedo in discreto riserbo, e per la salvezza di tanti sacerdoti, religiosi e suore, nei primi momenti della rivoluzione spagnuola.

Mi trovo per alcuni giorni alla monumentale Certosa di Firenze. Il Rev.mo P. Priore di qui, memore e sempre grato della squisita benevolenza con che V.E. si benignò di riceverlo mesi fa, Le umilia a mio mezzo i suoi deferenti e profondi ossequi.

Profitto volentieri dell'incontro per porgerLe i sensi della mia più alta considerazione personale, mentre ho l'onore di dirmi dell'Eccellenza Vostra

Devotissimo ossequentissimo Servitore

† F. Cardinale Vidal y Barraquer

Arcivescovo di Tarragona

APÉNDICE IV

CARTA DE VIDAL A PACELLI

Propone la mediación de la Santa Sede para poner fin a la guerra de España mediante un acuerdo entre las dos partes beligerantes.

AAEES, IV Período, *Spagna 940, fasc. 347*, fol. 55-56v, original mecanografiada).

Certosa di Farneta, 7 de octubre de 1938

Confidencial

A Su Eminencia Reverendísima el Sr. Cardenal Eugenio Pacelli
Secretario de Estado de Su Santidad

Eminencia Reverendísima,

Profundamente emocionado por la bellísima Alocución y las paternas gestiones del Santo Padre que culminan con el generoso ofrecimiento de Su Vida, para salvaguardar la paz mundial tan seriamente amenazada, me honro en elevar, por mediación de Vuestra Eminencia Reverendísima, al Augusto Pontífice el testimonio de mis más sinceros plácemes y de mi reverente adhesión filial, sintiéndome totalmente compenetrado con su elevada visión de los graves problemas actuales y con la manera de encauzarlos que he procurado secundar en la medida de mis escasas fuerzas. ¡Quiera Dios nuestro Señor conservarle su preciosa Vida para honra de la Iglesia y edificación y provecho de la comunidad cristiana y aun de la gran familia humana!

Por las diversas impresiones que he podido recoger, se ve que los hombres de todas partes están hambrientos de paz, de justicia y de caridad. Claramente lo manifiestan cuando expresan libre y espontáneamente (sic) las ideas y los sentimientos que les animan. No obstante la adversidad de los tiempos actuales, conservan viva la savia cristiana que les da la verdadera vida.

Iguales, sino mayores después de 26 meses de lucha fratricida, son las ansias de la inmensa mayoría de los españoles de una y otra zona.

Una vez más acaba de ponerse de manifiesto que con un arreglo, fruto de la comprensión, de la transigencia y aun del sacrificio, se pueden conseguir más provechosos resultados que con la fuerza y con la violencia y evitarse desastres morales y materiales inevitables en toda guerra, por legítima que sea.

Si el esfuerzo de las grandes potencias se ha movilizad, rivalizando todos en demostrar su interés y en aceptar iniciativas, para evitar una guerra inminente y horrorosa, habiéndolo conseguido, ¿no sería posible y procedente extender tamaña acción benéfica y humanitaria a extinguir la hoguera de tanto tiempo encendida en el suelo de nuestra infortunada Patria?

Un arreglo discreto podría desterrar del mismo las ideologías por igual exóticas del comunismo y anarquismo ateos y del racismo neopagano.

De mucho tiempo están enfrentados dos ejércitos, cuya mutua destrucción va a ser muy difícil, mayormente si en hombres como en material no les faltan valiosas asistencias extranjeras. Entretanto van cayendo las mejores vidas en los frentes, son a millares los encarcelados y los que sufren horrores indecibles en la retaguardia, las ruinas materiales aumentan a diario, está en pleno colapso la vida de la nación y horroriza pensar en el cúmulo de odios, venganzas y crímenes que se van incubando. El cuadro es desolador. Pensar en el exterminio total del adversario es un sueño, una falta de justicia y de caridad, y es contrario al bien público rechazar de la organización del Estado, sacrificándolo todo al malhadado partidismo político, a personas capacitadas de reconocida solvencia moral, cuando salta a la vista que tan faltos se está de valores humanos.

Y ante esta perspectiva, no sería conveniente, aprovechando la euforia de los actuales momentos pacifistas, intentar un supremo esfuerzo para que los hombres de estado, que ya han entrado en contacto directo en la jornada histórica de München, extendieran su gesto pacificador a España? Está en sus manos el poner fin a la guerra. Claro que no faltan dificultades, pero todas resultan pequeñas y fácilmente superables cuando se tienen en cuenta los grandes males causados por la guerra.

Un llamamiento, una indicación personal y amorosa del Vicario de Jesucristo a favor de la paz en España podría tener un eco formidable en ambas zonas y en todo el mundo, amortiguar los odios encendidos allí contra el Clero y la Religión y recobrar para la Iglesia la bandera de la concordia y de esta pacificación, aun ante los que viven apartados y son hostiles a la misma. La Iglesia, la gran mártir, la sacrificada, sería la que por mediación del Gran Pontífice, e interpondría entre sus hijos, pródigos muchos de ellos, para alcanzar la paz y el bien de todos.

Rogando a Vuestra Eminencia Reverendísima ser intérprete de estos mis sentimientos cerca del Santo Padre, y dándole las gracias anticipadas por tal merced, me honro en expresarle los homenajes de una profunda veneración y fraternal estima con que al besarle la mano, me repito de Vuestra Eminencia Reverendísima humilds.mo. devotis.mo y verdadero servidor

† F. Card. Vidal y Barraquer
Arzobispo de Tarragona.

APÉNDICE V

CARTA DE VIDAL A TORRENT

AAEESS, IV Período, *Spagna 909, fase.* 317, ff. 43-49 (copia mecanografiada).

25 julio 1937

Sr. D. José María Torrent
Pro-Vicario General de Barcelona

Mi muy estimado amigo: Vamos a ensayar un medio y no motu proprio para poder comunicarnos y dar luego curso a tus informaciones, para ver de poner entre todos algún remedio a tanto estrago y aliviar las penas hartas duras y prolongadas que sufren tantas almas beneméritas. Si este procedimiento que hoy inicio y del cual puedes tu también servirte, da buen resultado, podremos seguir nuestra correspondencia, aunque siempre con la prudencia debida.

No es tiempo de hablar de lo pasado, sino de acatar los designios inescrutables de N.S. y darle gracias por la gloria que le han dado tantos mártires invictos y tantos intrépidos confesores. Él no ha querido galar-donarnos con la palma de aquellos y nos ha dejado la vida para sufrir y trabajar por Él y solo por Él.

Se me ha sugerido que los extremos de tu sucinta información pudieran particularmente abarcar los tres puntos siguientes:

1) ¿Como sigue tu principal? ¿puedes comunicarte con Él? ¿Que se puede hacer para aliviar su suerte? Le tenemos muy presente, rogamos por él y estamos dispuestos a todos sacrificios para darle pruebas de nuestro afecto.

2) ¿Cual es la situación de la Iglesia en Cataluña? ¿cuales son las necesidades más urgentes de nuestros hermanos y de nuestros fieles?

Medios más eficaces y oportunos para atenderlas.

Al igual que los hacían los primeros cristianos, hemos de aprovechar para practicar el bien a los hombres de buena voluntad y de recta intención; hay que actuar con gran caridad, muy por encima de todo partidismo político, para poder ganar las almas a Christo. Aun así nos ha de costar mucho trabajo pues la propaganda pasada y presente contra la Iglesia y los sacerdotes ha sido y es activísima, tenaz y de pésimas consecuencias. Continuamente debemos orar y sacrificarnos para que se haga la voluntad del Señor, para que se salven nuestra España, nuestra Cataluña, nuestras diócesis, nuestros sacerdotes, y todos nuestros fieles y para que

venga pronto una paz cristiana cimentada en las doctrinas de las admirables recientes encíclicas de nuestro venerado Romano Pontífice Pío XI.

Procuraré enviar los medios que pueda para aliviar a todos los sacerdotes sin distinción alguna. El Dr. Vila, que trabaja con gran celo, te tendrá al corriente de lo que reciba. Para que la labor no inspire recelos, se eviten peligros innecesarios y se obtengan mejores resultados, es conveniente valerse de buenos seglares, pero siempre bajo la dirección de los superiores.

Conviene cierto contacto con los otros elementos de las otras diócesis de Cataluña para que se vea armonía y unidad en nuestra actuación y en la dirección de los fieles, religiosos y sacerdotes. El Dr. Vila ya te habrá indicado quien es mi representante, quien por su competencia y celo podrá prestar muy buenos servicios.

Conviene animar a los sacerdotes jóvenes y que se dediquen en lo posible con prudencia a su ministerio y estudiar la manera de poner a salvo a los enfermos, a los viejos, a los que no tengan valor o corran peligro. Los seglares aludidos te ayudarán con gusto.

Te envío copia de las facultades concedidas. Si se necesitaran otras o algunas normas sobre cosas de disciplina, etc. envíame nota y yo me ocuparé con gusto de ello.

Al recordar tantos pecados, tantas profanaciones y sacrilegios, tantos crímenes y tanta devastación, siento un dolor intenso y no puedo contener las lágrimas. No hay que olvidar que el territorio de nuestras diócesis continúa en poder de los rojos, lo cual nos obliga a extremar la prudencia y entensificar (*sic*) la plegaria para todos.

Y por hoy basta. Sabe te quiere muy de veras tu antiguo arzobispo que de corazón te bendice].

(f.) Vidal y Barr[quer].

P.D. Conviene tomar medidas para asegurar la validez de la materia empleada para Sto. Sacrificio.

Ya te dirá el Dr. V. que pude proporcionarle Santos Oleos.

NOTES CRITICOBIBLIOGRÀFIQUES

La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano, I: Documentos del año 1931 (t. I-1: *Febrero-julio*; t. I-2: *Agosto-diciembre*), a cura de Vicente Cárcel Ortí, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 2011, 678 + 814 [Bibliografía complementaria en la BAC: 5]

Ens trobem davant d'una obra que, quan el seu curador la culmini, podrem qualificar-la certament de monumental i d'imprescindible per a conèixer el capteniment de la Santa Seu en la dècada que va de la proclamació de la Segona República a l'acabament de la Guerra Civil espanyola.

El que es proposa de fer en aquesta darrer treball monsenyor Vicente Cárcel Ortí –valencià d'origen, molt ben relacionat amb els investigadors catalans, que ha treballat a la Cúria romana des de 1969, cap de la Cancelleria de la Signatura Apostòlica des de 1982, i que mai ha deixat d'investigar en els arxius vaticans, com ho testimonia la seva gran producció històrica– ho explica ell mateix en la Presentació que fa del primer volum en dos toms: això és, donar a conèixer els documents de l'Arxiu Secret Vaticà que es refereixen a la Segona República i a la Guerra Civil espanyola, des de la proclamació de la República, 14 d'abril de 1931, fins al 10 de febrer de 1939, que és la data en què mor Pius XI, i fins on hom pot investigar fins aquest moment. Podria ser que, en acabar la publicació dels volums que monsenyor Cárcel té previstos, el Papa autoritzés l'obertura de la documentació del pontificat de Pius XII –des del 2 de març de 1939 fins al 9 d'octubre de 1958, que és ara en la fase de catalogació.

La col·lecció serà de quatre volums més. A part del primer, el segon anirà de 1932 a 1934; el tercer, de 1935 a 1936, i el quart, de 1937 a 1939. Suposem que, com el primer volum, els que vindran després també deuran tenir més d'un tom; en total, doncs, cinc volums en diversos toms. Tingui en compte el lector, que en el primer volum ja hi ha transcrits i presentats –i sovint comentats i fins contextualitzats amb d'altres escrits del mateix

arxiu– sis-cents cinquanta-vuit documents –molts d’inèdits– que tenen una extensió de mil quatre-cents noranta-dues pàgines en total, de lletra petita i d’espai ben aprofitat.

L’obra entera abraçarà, per tant, el quinquenni republicà, des del 14 d’abril de 1931 fins al 18 de juliol de 1936, i el trienni de la Guerra Civil, des del 18 de juliol de 1936 fins al 10 de febrer de 1939, o bé –ja n’hem explicat el perquè– fins al primer d’abril del mateix any, data en què acaba el conflicte armat.

El nostre curador assenyala que es proposa de publicar el textos del període a què ens hem referit sense fer manifestacions ideològiques i ajudant a crear un clima de serenitat, molt necessari tant per a l’investigador com per a l’historiador. Així ho farà, tot i que en la Presentació de l’obra no deixa de palesar el seu judici sobre la Llei de la Memòria Històrica del Govern Zapatero i, anant més enrere, de donar la seva visió del període republicà, l’origen de la Guerra Civil amb la seva historiografia, la persecució religiosa que vingué després i que es plantegi les preguntes que ell mateix es fa respecte a reacció de la Santa Seu i dels catòlics espanyols davant d’aquell dissortat fet, i encara, la producció mediàtica i bibliogràfica actuals, etc. Nosaltres ens deturarem sols en la documentació transcrita, en el mètode i en la valoració d’aquest gran aplec documental.

Entrem ja a l’anàlisi del primer volum. D’avançada, diem que la Presentació i les dues parts de l’estudi personal de monsenyor Cárcel que col·loca a l’inici d’aquest primer volum són impecables. Tant la primera part, el de la nunciatura de Tedeschini, com l’estudi dels documents de 1931, impliquen un esforç de síntesi i també d’interpretació que sols la podia fer algú que hagués manejat tanta documentació inèdita i que conegués molt bé la historiografia. Els documents exhumats en aquests dos toms provenen en la seva totalitat de l’Arxiu de la Sagrada Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris –que avui és la Secció Segona de la Secretaria d’Estat, conservats des del gener de 2011 en l’Arxiu Històric d’aquest organisme– i de l’Arxiu Secret Vaticà, en els seu fons de la Nunciatura Apostòlica de Madrid. El curador reproduceix els missatges i discursos de Pius XI, les cartes entre el Papa i personalitats eclesiàstiques i civils, els apunts, notes, esborranys o minutes, notes de servei i notes privades de la Secretaria d’Estat i de la Congregació d’Afers Eclesiàstics Extraordinaris, els vots dels consultors en sessió secreta, la correspondència entre la Secretaria d’Estat i els representants de la Santa Seu a Espanya. Aquí entrarien els llargs despatxos, cartes i papers diversos del nunci Tedeschini i dels seus col·laboradors a la Nunciatura de Madrid, Silvio Sericano, Maximino-Alfonso Áriz Elcarte, Ildebrando Antoniuti –l’enviat pontifici a l’Espanya de Franco des de finals de juliol de 1937 fins l’any

següent– del nunci Gaetano Cicognani, finals de juliol de 1938 fins al febrer de 1939;¹ les notes diplomàtiques intercanviades entre la Secretaria d'Estat i els ambaixadors i els ministres acreditats davant de la Santa Seu tant de la República, com de l'Espanya Nacional i una multitud de cartes i informes d'eclesiàstics i de seglars adreçades a la Secretaria d'Estat. Diguem aquí, que els interessants i llargs informes dels doctors Antoni Vilaplana i Lluís Carreras no els trobareu en aquest volum, perquè ja foren publicats en l'*Arxiu Vidal i Barraquer*.

Ens hem referit a les notes de servei de la Secretaria d'Estat, aquells apunts reservats del cardenal Pacelli (els autògrafs, *Apuntes Pacelli*, com en diu Cárcel, el qual, per ajudar al seus lectors distingeix encara entre *Notas autógrafas de Pacelli tras su audiencia con Pío XI* i *Apunte personal de Pacelli*, els quals apunts van del 12 de febrer de 1930 al mateix mes de 1939), de monsenyor Tardini i després de Montini, que servien per a preparar despatxos o instruccions segons la ment del Papa, a més de les notes que aquests prelats prenién cadascun pel seu compte. Reblem, doncs, la importància d'aquest material, en bona part desconegut, i que monsenyor Cárcel empra en el seu treball. Vet aquí, per tant, una novetat més de l'obra que estem presentant. El mateix curador explica els criteris metodològics de l'edició, que no poden ser qualificats d'altra manera que d'excel·lents, triats per algú que domina com pocs la tasca de recerca als arxius vaticans. Respecte d'això darrer, afegim-hi que l'investigador ha adoptat, és clar, les normes de citació donades pels dos grans arxius de què parlem, fent-ne tanmateix algunes reduccions i deixant algun element a l'hora de donar-los a la impremta; com, per exemple, la manera de citar l'abreujament d'alguns dicasteris romans o de no fer servir tota la lletra cursiva en la citació, preceptiva segons les normes de l'Arxiu Secret Vaticà i de la Secretaria d'Estat.

No deixem encara la Secretaria d'Estat, ja que el nostre estudiós fa servir també per a la seva investigació les sessions plenàries de la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris, la qual formava part d'aquell organisme i que ja sabem que avui és la Secció Segona de la Secretaria d'Estat per a les relacions amb els Estats. Monsenyor Cárcel en recull dotze de les celebrades durant el decenni republicà, són, doncs, les que van del 23 d'abril de 1931 al 22 de desembre de 1938. Es tracta de reunions que el mateix investigador diu que «sorprenen per la cruesa i realisme» amb què podien expressar-se els purpurats en la seguretat que els donava el secret pontifici a què estaven obligats de guardar els seus

1. D'aquests i d'altres funcionaris del Cos Diplomàtic de la Santa Seu amb rang d'auditors, en torna a parlar Cárcel en la p. 4 del primer tom.

components. Una altra aportació veritablement interessant en aquest primer volum sobre la Segona República i la Santa Seu.

Ja ens hem referit a l'Arxiu Vidal i Barraquer. Vegem ara amb Cárcel Ortí què diu ell mateix sobre una altra important arxiu per a l'estudi del paper de l'Església en el període que l'autor aborda. No publicarà, diu, la correspondència de Gomà amb Pacelli, perquè això ho ha fet ja José Andrés Gallego en el seu *Archivo Gomà*. Monsenyor Cárcel, a més d'avisar al lector d'aquestes particularitats, traça en la seva Presentació com un paral·lelisme entre els dos cardenals catalans per projectar amb més llum el fill de la Riba parangonant-lo amb el cardenal de Cambrils, comparació de la qual surt un radiant Gomà, segons Cárcel, «promotor de la pacificació i de la reconciliació» de les dues Espanyes.

Deixem ja la Presentació. Hom no hauria pas de prosseguir amb la lectura de *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano* sense deturar-se en el no tant, per atapeït, «Breve estudio sobre la Nunciatura de Federico Tedeschini» que traça Cárcel en la primera part de l'obra, verbigràcia la «Introducción al volumen I (año 1931)». Resulta interessantíssima ja sia per les notícies biogràfiques del nunci –en especial, per les transcripcions de cartes personals de Pacelli adreçades a l'amic Tedeschini–, ja sia també per la descripció quasi desconeguda dels períodes i organització arxivística de la seva nunciatura. Un estudi en definitiva quasi inèdit i clarificador de tot el que li seguirà.

D'aquesta manera entrem a la Segona part de la Introducció, «Los documentos de 1931». És una exposició diguem que sucosa i, a més, compromesa per a l'autor mateix. Després de presentar importants documents anteriors a la República (una relació del nunci sobre el protestantisme espanyol, despatxos sobre la situació política i els béns de l'Església), monsenyor Cárcel aborda a la llum de la documentació per ell mateix recollida la qüestió del capteniment de la Santa Seu a l'hora de reconèixer la República, esperant com sempre la reacció d'altres potències, i l'anàlisi que hi fa sobre els homes i les forces del Govern provisional de la República en ordre a llur posicionament respecte a la religió, sense oblidar de referir-se a llur adscripció; això és, a l'anticlericalisme militant i a la francmaçoneria –Alejandro Lerroux i Indalecio Prieto, i Fernando de los Ríos i Largo Caballero. Hi surten també les reunions a París en temps encara de la Dictadura de Primo de Rivera dels polítics Santiago Alba i Francesc Cambó per a analitzar el futur de la Qüestió religiosa després del dictador; l'aparició dels primers decrets i disposicions del Govern provisional respecte a la llibertat de cultes, l'ensenyament religiós, el tresor artístic, i el mateix posicionament de Tedeschini, en veure que els dirigents de la República no comptaven per a res amb la Santa Seu, a l'hora

de tractar de tots aquests punts acaba el primer bloc analitzat pel nostre historiador.

¿Cal qualificar una altra vegada de novetat el que aporta la documentació de Cárcel Ortí sobre les discrepàncies dels cardenals romans davant de la República incipient? Ignorem si abans havien estat presentades com ho fa ara monsenyor Cárcel Ortí mostrant el contrast d'opinions, un rere l'altre, dels purpurats que componien la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris; en tot cas, construeixen un extrem molt il·luminador tant perquè molts dels seus components ja els coneixíem per llur activitat respecte d'Espanya en altres moments, com naturalment pel que diuen. Molts d'ells, diplomàtics experimentats, afrontaren, segons que ho rebla Cárcel, la qüestió de l'Espanya d'aleshores com el resultat d'un moviment revolucionari, un cop d'Estat pacífic, que havia derrocat la monarquia sense unes eleccions legislatives; perquè les eleccions del 12 d'abril foren simplement administratives i no suposaven un canvi radical de règim polític. Remarquem també nosaltres el que podria constituir un elogi la referència que féu el cardenal Pacelli del bisbe Irujita de Barcelona pel fet d'haver reconegut de seguida la República –al marge dels seus gustos personals– per col·laborar així al bé comú de la convivència. També resultaria bo de portar ací a col·lació com els cardenals tingueren com a model a seguir en les relacions de la Santa Seu amb la República a penes nada la solució oferta pels bisbes de Baviera després de la desfeta de la monarquia de 1918: preparar el vot catòlic per assolir una bona majoria, de manera que els elegits constituïssin el grup parlamentari més poderós per frenar les tendències bolxevics.

L'abast del tema dels incendis d'esglésies i convents, quan encara no havia passat ni un mes de la proclamació de la República, és una altra aportació que resulta dels papers editats per Cárcel Ortí. Els documents que publica li permeten a ell mateix de veure la inoperància de la força pública davant d'aquelles esfereïdores vexacions a eclesiàstics i d'aquells aldarulls incendiàris, i la manca de reacció de l'autoritat, que era la del mateix Govern republicanosocialista, amb majoria maçònica, com ho remarca Cárcel en el seu estudi. Aporta igualment la quantitat d'edificis cremats –avaluats per la Nunciatura–, més de cent, i enumera quins foren els principals tresors convertits en cendra, de manera particular a Andalusia. Davant de la impunitat amb què el Govern deixà que passessin aquells fets, la Santa Seu protestà amb una nota oficial que mai no obtingué una resposta satisfactòria. Monsenyor Cárcel no deixa de referir-se tampoc, a la vista de les declaracions de Miquel Maura, ministre de Governació, així com la premsa diària, a la dèbil reacció dels catòlics davant d'aquells avolots, la qual cosa prova, segons el nostre investigador, la manca d'una

organització mínima en les forces del consistent grup catòlic. Era, diem nosaltres, un símil del que ja havia passat a Catalunya durant la Setmana Tràgica. El Govern provisional reeixí a aturar els moviments revolucionaris, però ho féu emanant paral·lelament una sèrie de disposicions que lesionaven, segons Roma, els mateixos catòlics. Són les que hom coneix en cada moviment polític de signe esquerrà: la llibertat de cultes, l'abolició de l'ensenyament religiós i la prohibició dels militars i de les autoritats públiques a participar als actes de culte catòlic. Aquí és on Càrcel Ortí explica com el nunci Tedeschini envià la documentació històrica de la Nunciatura a l'ambaixada alemanya i com d'allí passà a Roma.

En aquest primer volum de *La II República y la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano*, hi ha una enorme quantitat de documents –la que més en el seu conjunt– que tracten de l'exili i de la dimissió del cardenal Segura. Moltes coses ja ens són conegudes, però moltes d'altres ens apareixen com a novetats entremig de tants papers. Podem ponderar també les explicacions i precisions de monsenyor Càrcel sobre aquell episodi de la sortida d'Espanya, de l'entrada i de la posterior sortida a la força del cardenal, de manera particular la reacció de la Nunciatura, dels cardenals Pacelli i Gasparri i dels qui formaven la Congregació d'Afers Eclesiàstics Extraordinaris. Aquest darrer punt, junt amb les relacions de Tedeschini amb Segura, és una bona aportació de l'investigador, que ens ofereix una documentació tan rica i desconeguda. «*Tedeschini no dudó en calificar a Segura de «nefasto» y criticó durísimamente que actuara por su cuenta y riesgo, prescindiendo de la Nunciatura. Sus despachos y telegramas están repletos de censuras tan severas contra el primado que el cardenal Gasparri tuvo que intevenir para que cesara la polémica entre ambos. Tedeschini dijo que Segura era audaz e imprudente y lo calificó de ser su eterno enemigo*» (p. 30).

Junt amb la documentació sobre l'expulsió pel Govern republicà de l'arquebisbe de Toledo hi ha també, transcrita i comentada pel nostre curador, la del bisbe de Vitòria, Mateo Múgica. Càrcel Ortí aporta moltes notícies desconegudes sobre aquell fet, particularment les gestions realitzades per Tedeschini encaminades a resoldre la situació i els seus contactes que sobre aquest punt tingué amb el catòlic ministre Maura. Caldrà esperar a veure els papers corresponents als anys 1932 i 1933 per seguir el desenvolupament de l'expulsió i retorn del bisbe a Espanya.

I arribem en aquest recull de documents referents a l'any 1931 a les Corts Constituents. Amb la publicació dels arxius de Vidal i Barraquer, i de Gomà, així com els diversos estudis que posseïm, com els de Víctor Manuel Arbeola, hom podria dir que coneixem bé el tema. Com ja ho hem dit altres vegades, la documentació aplegada per Càrcel Ortí amplia sens

dubte el nostre coneixement, sobretot en veure l'activitat del nunci i de la Secretaria d'Estat. Deuen ser uns quatre-cents papers que en fan esment directament o indirecta. Això és el que permet d'altra banda al nostre investigador d'analitzar la composició de les Corts, amb una minoria catòlica, minoria també al Govern, davant de les forces anticlericals i maçòniques de ministres i de diputats, i dels atacs de la premsa laica a l'Església. «¿*Qué podía esperar la Iglesia, de una prensa tendenciosa y sectaria, de un pueblo en gran parte anticlerical, de un Parlamento antirreligioso en su mayoría y de un Gobierno apoyado por dichas masas y formado por anticlericales, masones y católicos débiles?*», p. 33. Amb aquest mots sintetitza monsenyor Cárcel el contingut del despatx de Tedeschini al cardenal Pacelli de primers d'agost de 1931 i la presentació de la seva mateixa recerca documental sobre les Corts Constituents.

Els documents que publica Cárcel Ortí permeten oferir molta més informació sobre les Corts de 1931 i l'Església; això és, la seva intervenció en els preparatius del naixement de la nova Constitució, les relacions diplomàtiques entre la Santa Seu i la República, el gran tema de la Companyia de Jesús en aquest context. Totes aquestes grans qüestions, abordades ja per Arbeola i el pare Batllori queden sens dubte àmpliament documentades mercès al llibre que podem tenir a les nostres mans. Vet aquí altra vegada un nova valoració del treball del nostre curador que nosaltres repetim un cop més. Dit això, voldríem remarcar la novetat d'alguns focus de llum projectats per monsenyor Cárcel en el seu recull històric, així ens referim a les gestions de Tedeschini amb Azaña en ordre a la revisió de l'encara *non nata* Constitució –interessants les raons que dona el president per no llevar-li el caràcter anticlerical i fins sectari que tindria; val a dir, per a evitar un alçament del poble i la crema de convents–, la negació del *placet* per Pius XI de l'ambaixador davant la Santa Seu, acceptat per les Corts, Luis de Zulueta; el no reconeixement inicial al començ del Govern d'Alcalà Zamora del deganat del nunci del Sant Pare del Cos Diplomàtic, que el ministre Lerroux ajudà a resoldre en la línia dels costums antics; el paper jugat, i qüestionat amb lleugeresa, del nunci –i dels bisbes– en la defensa dels jesuïtes arran de l'article 24 de la Constitució i ací la intervenció del pare Enrique Carvajal, visitador de la Companyia de Jesús a Espanya; l'acció de Tedeschini per a salvar el patrimoni eclesiàstic, detalladament exposada en la documentació que aporta Cárcel; finalment, el procés de gestació de la declaració col·lectiva de l'Episcopat del 20 de desembre, un cop aprovada la Constitució, que fou obra segurament del cardenal Vidal i Barraquer, de què Gomà emeté un judici un xic sever, i que monsenyor Cárcel la considera en canvi «molt moderada i respectuosa i que sembla inspirada en un cert temor a dir tota la veritat» p. 46.

La presentació de la documentació del curador és modèlica. Resulta fàcil trobar el document que hom cerca i per a qui ignora el seu contingut pot fer-se càrrec del que conté sense que hagi de donar un esguard a tot el volum. A això, hi ajuda el fet que cada document, numerat pel nostre investigador, que apareix anunciat a més a la part superior de cada pàgina, el posa al final del tom segon i en forma de regest. I és que de cada document, en fa un breu regest, amb la corresponent signatura arxivística, que indica l'arxiu d'on prové (això darrer val sobretot per les minutes). Aquesta tasca sols pot dur-la a bon terme qui té un gran domini dels arxius i qui durant molt de temps els ha pogut explorar. No cal dir que Cárcel Ortí facilita la tasca de l'estudiós que s'acosta a aquest aplec d'escrits fent-li un completíssim índex onomàstic i de matèries. Realment una gran feina. Sense deixar el camp dels documents, afegim-hi com Cárcel publica també els articles periodístics que troba –un punt veritablement interessant en el fons de la Nunciatura de Madrid–, així com manifestos, lleis, etcètera; en fi, tota la documentació important, a part de despatxos, cartes i telegrams, la qual cosa evita a l'investigador d'haver d'anar a cercar-la en altres llocs.

Hem de referir-nos també a les notes a peu de pàgina: n'hi ha mil vuit-centes setze. Constitueixen una informació valuosíssima per la bibliografia, les explicacions històriques i de vocabulari, les remissions a altres documents d'altres arxius, per la transcripció d'altres textos, i per les biografies que contenen, i que moltes vegades resulten ser novadores del tot. No oblidem que Cárcel Ortí és autor de diversos diccionaris biogràfics de primer ordre i d'una multitud d'estudis en què ha treballat tothora les biografies dels personatges que hi sortien. No hi ha qüestió que aparegui en els despatxos i altres documents que Cárcel no la contextualitzi, expliqui i remeti a altres fonts o a altres llibres. No és pas sols un compilador. En la recollida de documents que ell ha tingut cura de publicar, s'hi mostra l'historiador de classe que és i l'investigador que coneix millor l'Espanya contemporània segons l'Arxiu Secret Vaticà i que els sap treballar amb bon domini i capacitat.

A Federico Tedeschini, hom podrà tenir-li més o menys simpatia, sobretot arran del seu capteniment envers la Qüestió catalana d'abans de la Guerra Civil, però el que resulta evident és que monsenyor Cárcel amb la seva aportació ens fa veure la talla del nunci en el seu paper d'equilibri en les seves relacions diplomàtiques. Amb Cárcel coneixem molt més la diplomàcia pontifícia i el mateix Tedeschini.

Limitant-nos ara a l'àmbit de la província eclesiàstica tarraconense, hem de manifestar que a l'investigador d'aquest període que ens ocupa, la seva feina d'arxiu –almenys de les fonts més importants per a l'estudi de l'Església catòlica– li estarà definitivament llevada mercès a aquesta

recollida de documentació de Càrcel Ortí i dels arxius ja publicats del cardenal Vidal i Barraquer, i del cardenal Gomà. Aquests dos darrers arxius més el volum que estem tractant i els que li seguiran, i els extensos articles de monsenyor Càrcel publicats en la nostra revista, *Analecta Sacra Tarraconensia*, sobre nomenament de bisbes durant el mateix període constitueixen sens dubte una font imprescindible de consulta tant per a la Història de l'Església com la civil. En la nostra personal recerca hem pogut comprovar com es complementen perfectament l'*Arxiu Vidal i Barraquer* i aquest primer volum de *La II República i la Guerra Civil en el Archivo Secreto Vaticano*. La història de l'Església a Catalunya trobarà en aquestes dues publicacions el que necessita saber sobre el paper de l'arquebisbe de Tarragona i de la jerarquia eclesiàstica catalana des de la República fins al final de la Guerra Civil. Parlem, doncs, d'una aportació senzillament cabdal en aquest àmbit geogràfic.

Així com hem conegut millor Tedeschini gràcies al nostre historiador, la publicació de les notes i apunts personals del cardenal Pacelli –emmarcats i explicats per monsenyor Càrcel Ortí en el seu context històric– ens han ajudat a comprendre millor també la gestió diplomàtica de qui seria Pius XII, la seva visió de futur, la seva amabilitat i fins tímidesa, que no deixaven pas, tanmateix, que no pogués sortir de dintre seu la fermesa de les seves opinions.

No tot és un coneixement de persones, sinó que Càrcel Ortí, en recollir i comentar la documentació que ara ha vist per primera vegada en molts casos la llum, ens traça la història de les institucions i dels moviments, com el de l'Acció Catòlica espanyola, el moviment obrer, el catalanisme...

Al Primer Congrés d'Història de l'Església Catalana, celebrat en 1993 a Solsona, hom reclamava la necessitat de disposar d'aquelles pedres –val a dir de més fonts historiogràfiques– per a poder bastir així al seu damunt la història de l'Església a Catalunya; doncs bé, el que ara ha començat monsenyor Càrcel Ortí és ben segur un d'aquests carreus on podrà recolzar l'edifici d'aquesta obra tantes vegades proposada i mai duta a bon terme. Per tot el que hem dit, pel coneixement de la història dels papes i de la història civil i de l'Església a tota Espanya que significa la recerca de Càrcel Ortí, i per això darrer que acabem de comentar referent a Catalunya creiem que aquests àmbits i tots els investigadors hauran d'estar profundament agraïts al doctor Càrcel Ortí.

Per a poder fer alguna observació diguem-ne crítica, ens hauria agradat que el format d'aquests llibres que inicia ara monsenyor Càrcel Ortí hagués estat més gran, amb una lletra igualment més grossa, de manera particular en les notes, i també que hagués tingut un relligat millor.

Ramon CORTS I BLAY

Joan BADA I ELIAS, *Societat i Església a Catalunya. Cent anys entre constitucions i dictadures, 1876-1978*. (Col·lectània Sant Pacià, 97), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2011, p. 276.

Aquest conjunt d'estudis del Dr. Joan Bada, publicats amb el títol de *Societat i Església a Catalunya*, s'estructura en deu capítols que ens marquen l'itinerari seguit per l'Església catalana des de la Constitució alfonsina de l'any 1876 als Acords concordataris de l'Església espanyola amb el Vaticà, signats l'any 1979 en el marc de la represa democràtica. Hem d'assenyalar que aquests estudis de recerca històrica foren prèviament publicats pel Dr. Bada, en forma d'articles, a diverses publicacions periòdiques del nostre país, a excepció del capítol titulat: «Guerra Civil i Església de Barcelona. Noves aportacions sobre la mort del bisbe Irurita (1936-1942)» (cf. p. 187-233).

Aquests articles són ara ordenats i harmonitzats en forma de llibre, un volum que, certament, serà de gran utilitat per a poder comprendre una mica millor aquests cent anys d'història recent, puix que Mn. Joan Bada tracta, a fons, de la convulsa i variable història contemporània espanyola marcada per tantes fórmules polítiques (monarquia, dictadura militar, i república), la qual, pel que fa a l'Església de Catalunya, s'ha viscut de manera pròpia i amb un tarannà ben peculiar.

L'anàlisi d'aquests importants temes de la nostra història socioeclesial arrenca de l'any 1982, quan el Dr. Josep Pont i Gol, arquebisbe de Tarragona, i el Dr. Ramon Masnou, bisbe de Vic, van haver de presentar la dimissió per raó de l'edat. Fou en aquesta circumstància que Mn. Joan Bada oferí una anàlisi sobre l'origen dels bisbes de les seus catalanes des del segle XVI fins als nostres dies (cf. p. 15-25). Després, al llarg de vint-i-cinc anys, el professor Joan Bada ha continuat investigant sobre les temàtiques que afecten de manera directa el moment present de la vida eclesial catalana i que ara, molt encertadament, la Facultat de Teologia de Catalunya ha compilat en aquest volum de la Col·lectània Sant Pacià.

Les temàtiques analitzades per Joan Bada són: la llibertat religiosa en la Constitució de 1869 i les seves conseqüències i, també, la llibertat religiosa en el marc de la Constitució alfonsina de 1876 i, especialment, la reacció catòlica a través del magisteri episcopal i de la política escolar (cf. p. 27-52). El segon estudi està dedicat als fets de la Setmana Tràgica de 1909, que Joan Bada situa en el context dels canvis profunds de la societat espanyola i catalana que no s'acabà d'articular suficientment en aquells moments convulsos (cf. p. 53-70); en aquest treball, que cronològicament és el més recent (car fou publicat l'any 2009 a la *Revista Catalana de Teologia*), el Dr. Bada hi posa de manifest que els fets de la Setmana Tràgica

no incidiren pas massa en la política dels governs que s'anaren succeint, i que la «qüestió religiosa» seguí marcant encara la tensió social, que tornà a esclatar amb la proclamació de la Segona República l'any 1931, amb les protestes de l'episcopat i dels catòlics en contra de les mesures secularitzadores dels governants republicans.

Segueix encara una sèrie de treballs sobre la vindicació i defensa de la catalanitat eclesial durant el regnat d'Alfons XIII, especialment en el context de la dictadura de Primo de Rivera (cf. p. 71-97), on l'autor, per a la seva elaboració i anàlisi, ha emprat, com a fonts bàsiques, els registres de documentació del segle xx sobre Catalunya i la Santa Seu conservada als arxius vaticans (compilada i editada pel Dr. Ramon Corts, director de la nostra revista, dins la col·lecció *Studia, Textus, Subsidia* de la Facultat de Teologia). És especialment suggeridor l'apartat dedicat als decrets romans de 1928-1929, publicats a petició del Govern espanyol en contra de la pastoral catalana (i que no foren aplicats pels bisbes de la Tarraconense, cf. p. 86-97) com, també, presenta un gran interès l'anàlisi que el Dr. Bada fa sobre la vindicació de la llengua catalana, la pròpia de la predicació i catequesi (cf. 78-80), amb una referència directa a l'oposició dels frares caputxins a predicar en llengua castellana durant la missió popular de l'any 1917, oposició que ocasionà, finalment, que el bisbe Reig demanés al nunci que gestionés l'allunyament de Barcelona dels caputxins Miquel d'Esplugues i Rupert M. de Manresa. Sobre aquesta temàtica, l'any 2000, a través de documentació de l'arxiu general dels caputxins, vam escriure en les pàgines 89-90 del volum 70 de la *Col·lecció Sant Pacià* que: «El bisbe Reig Casanova, gelós de l'èxit pastoral dels caputxins, aconseguí al final de 1917, a través de la Nunciatura de Madrid, que el cardenal prefecte de la Congregació de Religiosos, Giulio Tonti, determinés que els P. Miquel d'Esplugues i Rupert M. de Manresa fossin allunyats de Barcelona, acusats de catalanisme. Tanmateix, el llavors ministre provincial, P. Fermí de la Cot, amb gran sagacitat i complint *literalment* amb les disposicions romanes, escriví al ministre general, P. Venanci de Lisle-en-Rigault, tot indicant-li que, quan la salut li ho permetés el P. Rupert estava disposat a *sortir temporalment de Barcelona* (se l'envià uns dies al convent de Sarrià!), i que el P. Miquel d'Esplugues ja es trobava fora de Barcelona, puix que el convent de Sarrià *està rigorosament fora de la ciutat de Barcelona*, car fins l'any 1921 Sarrià fou encara municipi independent»; unes notícies ben significatives sobre la sagacitat dels frares caputxins que il·lustren allò que el Dr. Bada explica i analitza a la p. 79.

El cinquè estudi del volum que ressenyem per a *Analecta Sacra Tarraconensia* tracta de «L'Església en la Catalunya de l'Estatut de Núria» (cf. p. 99-141), on Joan Bada ofereix un acurat repàs a la gran vitalitat de

la pastoral catalana d'aquells anys: el moviment bíblic i litúrgic, les associacions i l'apostolat laïcal, el Foment de Pietat Catalana i les publicacions (*El Matí, La Paraula Cristiana, Estudis Franciscans, El Bon Pastor, Catalunya Social*, etc.) i, sobretot, examina a fons les propostes pastorals dels bisbes de la Tarraconense davant la nova situació política. Tot i la vitalitat eclesial de la Tarraconense, Joan Bada es pregunta «si realment s'havia encertat el camí, i si l'Església catalana tenia les forces suficients per a dur-ho a bon terme» (p. 139).

El sisè i setè apartats del llibre tracten del capteniment de l'Església catòlica durant la Guerra Civil (cf. p. 143-186). Mn. Joan Bada examina les relacions de l'Església amb el Govern republicà i, de manera molt extensa, analitza l'abast de la persecució religiosa, que és esguardada per l'autor «com a confluència dels dos esclats: l'alçament militar i la revolució social», sense oblidar de tractar sobre l'Església clandestina i la pugna pel culte públic, a partir del pioner i documentat treball d'Albert Manent i Josep Raventós publicat l'any 1984. La temàtica de la *recepció* de la guerra civil per part de l'Església de Catalunya, la trobem extensament presentada a les pàgines 169-186, on l'autor escriu que «Seria un error afirmar que la guerra civil acabés l'1 d'abril de 1939. La repressió que va començar aleshores és el rastre de la guerra en la societat [...] massa paraules en defensa de la guerra, massa poques paraules en defensa de la pau» (p. 186), i seguidament Joan Bada ofereix diversos detalls de la repressió disposada per les autoritats franquistes, amb tràgiques notícies extretes de fonts diverses, com ara del dietari del framenor caputxí Ricard d'Olot, titulat *Entre reixes. Records de la presó Model*, editat el 2008, on el sacerdot caputxí explica els reptes i dificultats pastorals per atendre adientment els sentenciats a mort.

Segueix un extens capítol i amb força novetats, on el Dr. Bada presenta les «noves aportacions sobre la mort del bisbe Irurita (1936-1942)» (cf. p. 187-239); una minuciosa recerca, pròpia d'un expert historiador, feta «sense intenció d'atacar o de defensar res ni ningú», amb paraules del prologuista, P. Hilari Ragner (p. 10). Joan Bada ens aporta dades molt importants, fins ara absolutament desconegudes, sobre el bisbe de Barcelona Manuel Irurita Almándo, tretes de l'Arxiu Tarradellas (dipositat al monestir de Poblet) i dades localitzades en diversos arxius del País Basc i, també, amb documentació d'arxius militars i de la Creu Roja Internacional que proven, documenten i certifiquen les mediacions efectuades (especialment a través del canonge Onaindia i del ministre Manuel Irujo) per tal de reeixir en l'alliberament del bisbe Irurita. A més de les declaracions del Dr. Josep Raventós i de Mn. Josep M. Aragonés (publicades a les pàgines 234-239), que testimonien haver vist, viu, a Barcelona el

bisbe Irurita el dia 28 de gener de 1939, Mn. Joan Bada ha trobat importants documents que certifiquen que Manuel Irurita no va ser occit *in odium fidei* a Montcada el 3 de desembre de 1936 ja que, per exemple, consta que el maig de 1937 passà com a presoner al castell de Montjuïc, i poc després, el setembre de 1937, Mons. Antoniutti, assegurà, en presentar les seves credencials a Franco, que el bisbe Irurita era viu, i l'informà que s'estava negociant l'intercanvi. També, les actes de les reunions de la Conferencia de Metropolitanos Españoles (editades per Mons. Cárcel Ortí l'any 1994), proven que durant la tardor de 1938 els arquebisbes espanyols es plantejaren com gestionar la salvació dels bisbes Polanco i Irurita.

La hipòtesi que formula el Dr. Bada, a partir de la nova documentació que ha descobert, és que, una volta acabada la guerra, el bisbe Irurita no se sentí amb forces per a explicar que havia estat segregat del grup de la família Tort que l'havia acollit (juntament amb unes religioses vedrunes refugiades en aquella mateixa casa i del seu nebot sacerdot, Marcos Goñi Almádoz), i que ell hauria salvat la vida pagant un fort rescat als anarquistes. A més, segons Joan Bada, la misteriosa visita del nunci Cicognani a Barcelona «absolutament privada», esdevinguda el febrer de 1939, respondria a la possibilitat que la Santa Seu, ateses les especialíssimes circumstàncies, hagués cregut convenient d'acceptar la renúncia d'Irurita i que se l'emportés en el seu viatge de retorn. Què va passar després, i com va morir el bisbe Irurita, de moment no se sap res... ¿secret pontifici? (cf. p. 232). Altres investigadors, com el P. Antoni Sospedra, han plantejat diverses hipòtesis, sense excloure que Irurita fos assassinat en el moment de la retirada, però com escriu el mateix Antoni Sospedra són «Varias hipótesis sin pruebas»; (cf. A. Sospedra, *La misteriosa muerte...*, Barcelona 2008, p. 284-293). El que sembla inqüestionable és que el bisbe Manuel Irurita no fou occit a Montcada el desembre de 1936, i que les restes que foren dipositades a la catedral de Barcelona, segurament siguin les despulles del nebot del bisbe, el sacerdot Marcos Goñi Almádoz, que sí que fou afusellat el 3 de desembre de 1936 a Montcada.

El penúltim treball del Dr. Bada tracta sobre «L'Església oblidada, i els clergues a l'exili» (cf. p. 241-256), on presenta les grans figures eclesials que sofriren exilis de llarga duració (el cardenal Vidal i Barraquer, el canonge Carles Cardó, Mn. Josep M. Tarragó), així com també esmenta alguns dels religiosos que foren represaliats en la postguerra enviant-los a les missions estrangeres (com ara el cas d'Isidre Griful, Pere Masdevall, Joan Tarré i Pere Voltas), i cita alguns sacerdots que foren condemnats a l'ostracisme o exili interior, com el cas dels reverends Josep Armengou, Antoni Ferré i Joan Bapista Manyà.

El darrer treball del volum que ressenyem analitza les actituds de

l'Església catòlica, a Catalunya, durant el procés democratitzador, el qual procés divideix en tres etapes: un període previ que va des de la celebració del Concili Vaticà II (1962-1965) a la mort del general Franco (1975), amb una etapa de transició que va des de la mort de Franco a la signatura dels Acords concordataris (1979), i un tercer període que va de l'aplicació d'aquests Acords al moment actual moment en el qual, segons Joan Bada, les Esglésies espanyola i catalana, per tal de tirar endavant s'haurien de «re-ubicar en aquesta societat sense nostàlgies del passat» (p. 270). En aquesta mateixa pàgina 270 i en la següent, Joan Bada ofereix una breu bibliografia sobre l'Església durant la transició democràtica que ens hauria agradat que fos més àmplia i que inclogués totes les referències bibliogràfiques esmentades per l'autor al llarg de les notes del volum que ressenyem, a tall d'una petita guia de fonts per a l'estudi de l'Església catalana contemporània.

No podem pas cloure aquesta recensió sense felicitar de cor el Dr. Joan Bada per la seva valuosa i constant contribució a l'estudi profund de la història de l'Església del nostre país.

Fra Valentí SERRA DE MANRESA

RECENSIONS BIBLIOGRÀFIQUES

Joan CARRERES I PÉRA, *Els goigs de Mossèn Cinto*, Barcelona, Ed. Claret, 2003, p. 222; *Verdaguer i l'Església*, Barcelona, Ed. Claret, 2007, p. 142; *Caritat*, Barcelona, Ed. Claret, 2010, p. 118.

El autor, párroco de Tossa de Mar (Gerona), publicista de reconocido prestigio, que ha escrito mucho sobre los santuarios marianos de España y tiene en curso de publicación su tesis doctoral sobre Josep Mª Capdevila i Balanzó, de quien fue discípulo, es actualmente el mayor especialista en la vida y obra del también sacerdote escritor y poeta catalán el mayor del siglo XIX, Mn. Jacint (Cinto) Verdaguer, sobre cuya vida y obra ha publicado últimamente los citados tres volúmenes. En el primero de los cuales, *Els Goigs de Mossèn Cinto*, estudia y recoge hasta 100 cánticos populares poéticos, de gran arraigo en Cataluña, que musicalizados y publicados en hojas volanderas, se cantaban y aún se cantan en las festividades de los santos patronos de iglesias y ermitas. En el segundo volumen, *Verdaguer i l'Església*, recoge la trágica biografía de Verdaguer, cuyo hilo conductor es su identidad sacerdotal, mostrándole en sus facetas de hijo de Vic, seminarista, sacerdote, viajero, literato, limosnero y exorcista, y la relación que tuvo con sus contemporáneos san Antonio Mª Claret y el venerable Josep Torres i Bages, obispo de Vic, con una antología de textos y cartas, que arrojan luz sobre la biografía del mayor poeta catalán de todos los tiempos. En el tercer volumen, *Caritat*, prologado por el cardenal Martínez Sistach, de Barcelona, reproduce con el mismo título la edición crítica del libro de poesías, que Verdaguer publicó a favor de las víctimas de los terremotos de Andalucía de 1884, que revelan su honda carga humana y solidaria ante las desgracias de los pobres, especialmente en momentos de tanta necesidad.

Con estas tres obras importantes sobre Mn. Jacint Verdaguer, el autor hace una magnífica y cuidada contribución a la biografía del más grande, prolífico, franciscano, celoso y solidario poeta laureado de Catalunya del siglo XIX y con ello acerca el conocimiento y aprecio de su vida y obra a las nuevas generaciones. Por lo cual felicitamos vivamente a su autor por su inestimable aportación.

E. ZARAGOZA

Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, Barcelona, Arxiu de Textos Catalans Antics 25 (2006) p. 267-345.

El Dr. Josep Hernando ens ofereix el resultat del buidatge dels protocols del segle XV dels arxius de Barcelona, on ha trobat, en els registres notariais, que la presència de les obres de Ramon Llull (†1316), tant quantitativament com qualitativa, era força significativa: més lectors, més obres i temàtica més àmplia. El recull que es presenta el Dr. Hernando és fruit del buidatge sistemàtic de la documentació notarial que es troba als arxius de Barcelona: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB). La recerca es limita a les obres de Ramon Llull presents a les biblioteques particulars, deixant de banda les institucionals. Aquest estudi del Dr. Hernando clarifica quin era l'abast de lul·lisme a la Barcelona del segle XV. Val a dir que la presència d'obres de Ramon Llull en les biblioteques és constant durant els segles XIV i XV. Aquest treball del Dr. Josep Hernando representa una aportació d'innegable importància, no sols per elles mateixes, ans també perquè, sumades a aportacions d'altres procedències, poden permetre d'arribar a reconstruccions més completes de moments del passat, no sols lul·lià, ans més encara cultural, de Barcelona, dels Països Catalans, o d'on sigui, perquè aquells primers decennis del segle XV foren un moment expansiu del lul·lisme barceloní de l'Escola Lul·liana de Barcelona.

Fr. V. S. de M.

Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, Barcelona, Arxiu de Textos Catalans Antics, 26 (2007), p. 385-586.

Les notícies i estudis sobre els manuscrits que contenen les obres de Francesc Eiximenis († 1409) i sobre els seus destinataris i la seva ubicació, són força abundoses, com també els estudis sobre les estampacions i els exemplars conservats. Hi ha, però, un aspecte de la recerca mancada d'atenció: els posseïdors i, per tant, els lectors de les obres de Francesc Eiximenis.

La popularitat d'Eiximenis en vida i també posteriorment és un fet indiscutible, però són pocs els treballs sobre els posseïdors d'obres eiximenianes i els seus lectors. Aquesta informació cal espigolar-la, sobretot, de la documentació notarial tasca feixuga, lenta i llarga que ha realitzat de manera meticulosa el Dr. Josep Hernando, qui en aquesta monografia ens ofereix el resultat del buidatge sistemàtic de la documentació notarial del segle XV que es troba als arxius de Barcelona: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) i que l'autor limita a la recerca de les obres de Francesc Eiximenis presents a les biblioteques particulars, és a dir, dels barcelonins del segle XV, i deixa de banda

les institucions. Això ha permès copsar la presència de les obres de Francesc Eiximenis, tant quantitativament com qualitativa: quins lectors, quines obres, quina temàtica.

El Dr. Hernando, destacat medievalista del nostre país, demostra amb aquest treball que Francesc Eiximenis fou llegit i, sobretot, llegit i copiat. Per altra banda aquesta monografia ens mostra que el debat sobre l'autenticitat d'algunes obres de Francesc Eiximenis, considerades espúries, s'ha de plantejar sobre bases més contrastades, ja que amb aquesta recerca se'ns mostra que una considerable quantitat d'exemplars de les grans obres d'Eiximenis (*Crestia*, *Llibre dels Àngels*, *Vida de Crist*) foren copiades i corrien per Barcelona des dels anys inicials de la seva publicació fins al final del segle xv, i àdhuc reapareixen obres posades sota el nom de Francesc Eiximenis desconegudes en exemplar fins ací: *Breviari d'amors*, *Sanctoral*, *Metaphysica*. Cas a part és *la Compil·lació del Terç del Crestià* del qual s'ha provat l'existència en un manuscrit guardat a Sevilla. Aquest treball del Dr. Hernando prova a través de la documentació notarial que de l'obra de Francesc Eiximenis, no se'n pot tocar ni el catàleg. És, per tant, una contribució decisiva a l'estudi de la difusió primerenca dels manuscrits del menoret Francesc Eiximenis a la ciutat de Barcelona i àdhuc a la Catalunya del segle xv, i una valuosa aportació a la història de la cultura franciscana.

Fr. V. S. DE M.

Josep HERNANDO I DELGADO, *El mercat de valors a barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades*, Barcelona, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols XXIV* (2007) p. 97-254.

S'ha escrit que la ciutat de Barcelona esdevingué, a la Baixa Edat Mitjana, una plaça canviària de notable importància i que caldria estudiar el curs del for o preu dels canvis i els procediments d'especulació canviària, que semblen haver tingut un desenvolupament força reeixit, en bona part potser a conseqüència de les dificultats comercials que travessà Catalunya en aquella època. Doncs bé, el Dr. Josep Hernando, destacat estudiós del món econòmic medieval, en examinar els protestes de les lletres de canvi del segle xv, ha observat que a partir de l'any 1440, comença a aparèixer, de manera regular, en el text del protestes de les lletres de canvi girades sobretot contra Barcelona, la declaració del corredor de canvis jurat de la ciutat, certificada per un notari davant de testimonis, sobre quin era el valor del canvi vigent a Barcelona, lloc de destinació de les lletres de canvi, sempre a la baixa en relació al canvi del lloc d'origen de la lletra. Amb aquesta certificació s'iniciava una nova etapa en la història del protest per lletres de canvi impagades. A partir d'ara, doncs, en els protestes hom troba dos fors o preus dels canvis: el del lloc d'origen i el del lloc de destinació, aquest certificat pel notari a partir de la valoració d'un funcionari, el corredor de canvis públic i jurat de la ciutat de Barcelona. El treball del Dr. Josep Hernando demostra que

allò que importa, des del punt de vista econòmic, és la tendència a l'alça o a la baixa del dos cursos del for o preu del canvis. Cal tenir present que la diferència entre els dos cursos del for o del preu dels canvis ens mostra la realitat de l'interès que hom carregarà en girar la nova lletra, és a dir, en girar lletra de recanvi forçós. A tall de complement s'aporten set gràfics que ens visibilitzen el significat econòmic: la tendència del valor de la moneda que podia ser diària i l'allunyament cada vegada més accentuat del valor «oficial», la tendència dels dos «mercats» de valors, el del lloc d'origen i el del lloc de destinació, l'oscil·lació del valor de la moneda d'origen en moneda de destinació en tant per cent i que segons la conjuntura del moment podia ser, en el cas mínims, de 0%, 0,32%, 0,34%, etc., fins a màxims com 8,21%. Un dels gràfics que trobem en el treball del Dr. Hernando (cf. *Diferències absolutes entre els cursos dels fors*), té una gran importància, car ens mostra l'interès que hom afegiria al principal, a més d'altres despeses, si hom girava lletra de recanvi forçós, que, en ser anualitzat, podia arribar fins quasi un 300%. Aquest treball representa, a més, una aportació considerable en el debat entre historiadors de la història de Catalunya sobre la crisi del segle xv i la incidència de la guerra civil catalana iniciada l'any 1462, és a dir, que aquest debat és molt lluny d'acabar. Tant és així que l'autor, davant les opinions esdevingudes clàssiques sobre la interconnexió entre crisi i guerra civil d'autors com ara Pierre Vilar, Claude Carrère, Dufourq i Gautier-Dalché i Josep M. Salrach, es decanta per l'opinió de Mario del Treppo i Núria Coll. Finalment, el Dr. Josep Hernando ens mostra un aspecte de la història econòmica del segle xv, de la qual no se sabia res fins ara: l'existència d'un autèntic mercat de valors a la ciutat de Barcelona del segle xv i la importància d'aquesta recerca per a fer llum en la polèmica esmentada de la interconnexió entre crisi i guerra civil.

Fr . V. S. de M.

Igansi X. FUSTER CAMP, *Persona y libertad. La posibilidad de una antropología metafísica de la persona humana*. Editorial Balmes, Barcelona 2009, 315 p.

Nos encontramos con un estudio filosófico, original, muy serio y con una visión de la realidad humana impresionante y con algo que lo hace profundamente valioso; en todos los planteamientos tiene muy presente las raíces y fuentes de donde el problema se ha originado. Y también los planteamientos que se nos ofrecen en nuestros días y las motivaciones más profundas.

El libro, como indica el título tiene dos grandes partes: la persona y la libertad, aunque en muchos aspectos la segunda parte es consecuencia de la primera.

El estudio está dividido en tres capítulos. El primero es un *estudio de la filosofía ante la persona humana*.

El capítulo segundo, mucho más extenso, titulado *el acceso metafísico a la filosofía humana* está dividido en cuatro apartados: *1º lo específico del hombre*;

2º *La persona humana en la historia*; 3º *La metafísica fundamental en la persona humana* y 4º *el amor antropológico al ser humano*. Y el capítulo tercero: *Antropología de la libertad personal*. Aquí en este capítulo es donde estudia en profundidad la libertad.

1.-Yo diría que el profesor Ignasi X. Fuster intenta con este estudio poner en práctica lo que el papa Juan Pablo II en la *Encíclica Fides et Ratio*, n. 83, nos pide y que el profesor Ignasi cita en las páginas 26 y 27:

«Es necesaria una filosofía de alcance auténticamente metafísico, capaz de trascender los datos empíricos para llegar en su búsqueda de la verdad, a algo absoluto, último y fundamental... No quiero hablar aquí de la metafísica como si fuera una escuela específica o una corriente histórica particular.

Sólo deseo afirmar que la verdad y la realidad trascienden lo fáctico y lo empírico y reivindican la capacidad que el hombre tiene de conocer esta dimensión trascendente y metafísica de manera verdadera y cierta, aunque imperfecta y analógica.

En este sentido, la metafísica no se ha de considerar como alternativa a la antropología, ya que la metafísica permite precisamente dar un fundamento al concepto de dignidad de la persona por su condición espiritual. La persona, en particular, es el ámbito para el encuentro con el ser, y por tanto con la reflexión metafísica.»

Y me gustaría completar estas palabras de Juan Pablo II con estas otras que también cita Benedicto XVI procedentes del Discurso a los participantes en el encuentro europeo de profesores universitarios. Sábado 23 de Junio, *Osservatore Romano*, n. 27, 6 de Julio del 2007, y que también cita el profesor Ignasi:

«La cuestión del hombre, que es central en vuestras discusiones, es esencial para una comprensión de los procesos culturales actuales. El actual cambio cultural se considera con frecuencia un desafío para la cultura de la universidad y para el cristianismo mismo, más que un horizonte en el que se pueden y se deben encontrar soluciones creativas. Vosotros, como hombres y mujeres de educación superior, estáis llamados a participar en esta ardua tarea, que requiere una reflexión continua sobre diversas cuestiones fundamentales.

Entre éstas quiero mencionar en primer lugar la necesidad de un estudio exhaustivo de las crisis de la modernidad.

Durante los últimos siglos, la cultura europea ha estado condicionada fuertemente por la noción de modernidad. No obstante, la crisis actual tiene menos que ver con la insistencia de la modernidad en la centralidad del hombre y de sus preocupaciones, que con los problemas planteados por un humanismo que pretende construir un *regnum hominis* separado y sin necesario fundamento ontológico.

Una falsa dicotomía entre teísmo y humanismo auténtico, llevada al extremo de crear un conflicto irreconciliable entre ley divina y libertad humana, ha conducido a una situación en que la humanidad, por todos los procesos económicos y técnicos se siente profundamente amenazada».

2.-Sigue muy de cerca en sus desarrollos a los profesores C. Cardona y

Leonardo Polo y en cuanto a planteamientos tiene muy presente a Kierkegaard y a Nietzsche, aunque naturalmente en las soluciones son muy dispares especialmente con el segundo, si bien en los planteamientos coinciden bastante.

Quiero destacar los aportes ricos y estimulantes que nos aporta al concepto de persona. Sabemos que santo Tomás defiende y asume la definición de Boecio sobre la persona. A ella, santo Tomás, entre otros lugares le dedica el artículo primero de la cuestión 29 de la primera parte de la Suma Teológica. El Aquinate no añade aparentemente ningún contenido nuevo a la definición de persona aportada por Boecio.

Sin embargo, realiza una aportación que será trascendental en la comprensión metafísica del concepto de persona. Es precisamente su perspectiva radical del *esse* para comprender el *ens*. Así distingue cuando se refiere a la sustancia, entre el orden de la esencia –que se corresponde con la definición– y el orden del ser que se corresponde con la misma realidad. Así pues el Aquinate apunta al ser, que estaba oculto, o no suficientemente explicitado en la definición de Boecio.

De esta manera santo Tomás se da cuenta de que la realidad personal (el nombre) se sitúa profundamente en el orden del ser, y trasciende la definición, que es esencial. La «definición comprende los principios de la especie, pero no, los principios individuales.» (I, q. 29 ar. 2 ad 2).

La persona, más que una definición conceptual es la vida íntima de alguien, es decir, dice de un origen. El mismo santo Tomás había reconocido que este o aquel singular no pueden ser definidos, aunque sí podemos aportar una definición general de lo singular como trata de hacer Boecio.

3.-En esta misma línea refuta con un gran conocimiento de causa el *esencialismo* en el conocimiento que tanto daño ha hecho a la filosofía y que podemos, con toda verdad, llamarlo el padre del escepticismo y subjetivismo de nuestros días. En varios lugares nos ofrece los orígenes del esencialismo con Escoto y Guillermo Ockham.

Al hablarnos del origen del esencialismo nos habla de tres deslizamientos esencialmente significativos.

Un primer deslizamiento tiene lugar de la razón hacia la voluntad. Se observa una tendencia a colocar el primado de la vida en la voluntad. No sólo en lo que se refiere a Dios, sino también en lo referente al hombre. Si la inteligencia y la voluntad son potencias espirituales superiores, ahora la insistencia se centra en la voluntad. Se produce una *fascinatio voluntati*. Sin olvidar la nobleza del entendimiento se descubre la excelencia de la voluntad.

Efectivamente, si la potencia intelectual «refleja» la verdad del ser, ahora se descubre de un modo nuevo que la potencia volitiva es realmente «creativa» en cuanto pone la novedad del acto humano. Con la voluntad se da una nueva creación. La voluntad permite el surgimiento de un nuevo acto. La actividad creativa de la voluntad es la que realiza el progreso más intenso de la historia. La historia se comprende no tanto como un proceso intelectual, sino como un progreso de la voluntad, y por tanto un progreso activo y práctico. El pensamiento se abre al misterio de la voluntad.

En Duns Escoto encontramos un esfuerzo por comprender los entresijos de

la potencia racional de la voluntad. Escoto interpreta que la voluntad tiene un carácter absoluto y es totalmente activa, porque se caracteriza por su autodeterminación y su indeterminación. Existe una *perseidad* de la voluntad. Esta perseidad es «desencadenarse de suyo».

En Escoto, la perspectiva primera es la afirmación de que «Dios es formalmente amor y formalmente caridad» y esto funda la primacía de la voluntad y del amor.

En Guillermo de Ockham, la voluntad sobresale tanto respecto al entendimiento, que se separa drásticamente de él, perdiendo su fundamento en la verdad racional del ser. La voluntad de Dios es el principio absoluto de todas las cosas. Y es tan misteriosa, que trasciende absolutamente al hombre. El poder de la voluntad humana depende entonces absolutamente de las decisiones inescrutables de la voluntad divina, que determina el ser de las cosas y la bondad de los actos. Por eso en Ockham, su visión absoluta de la voluntad, escindida de la verdad del ser, degenera en voluntarismo. Los actos humanos dependen en último término de la voluntad absoluta y arbitraria de Dios. La adecuación intelectual cedía el paso a la adecuación de la voluntad, entendida como adecuación de la voluntad humana a la voluntad divina, más allá de la verdad del bien.

Asistimos también a otro deslizamiento intelectual fundamental, del ser hacia la esencia. Ciertamente no se abandona el ser como principio metafísico de todo lo que existe, pero se siente una curiosidad por escrutar los recovecos de las perfecciones de la esencia de todo lo existente. Se produce entonces un interés centrado en la esencia, y en los análisis sutiles de la esencia del existente. La perfección de la esencia pide un conocimiento profundo. Este conocimiento esencial permite un conocimiento de la esencia de las cosas, en su actividad, su dinamismo, su *feri*. Ciertamente las esencias resultaban más fáciles de dominar que la actualidad del ser, que trasciende la misma esencia.

En las páginas 100 y siguientes nos afirma «El autor en que este corrimiento hacia la esencia es más patente es Duns Escoto. Para el Doctor Sutil existen tres niveles o estados de la esencia; el divino, el real y el noético. Por una parte, el prioritario es el orden de las esencias tal como son conocidas por el conocimiento divino (*esentia absolute tantum*). En segundo término de importancia, existe el orden de las esencias en cuanto actualizadas por el ser en la existencia (esencia real). Finalmente, en cuanto término, existe el orden de las esencias en cuanto que son conocidas por la razón humana (*esencia cogitata tantum*). Y Escoto afirma que las esencias pensadas son esencias, pero no son esencias reales. Y la esencia de los entes se comprende como pura posibilidad o potencia de ser. Lo real queda difuminado entre las esencias íntimas del pensamiento divino y las esencias pensadas por el pensamiento humano. El planteamiento de Escoto es netamente esencialista.

De esta metafísica de la esencia deriva también un tipo de noética esencialista. La inteligencia se concibe no tanto como «*intellectus essendi*» –inteligencia del ser–, sino como razón que «apresa» las esencias y «escudriña» su perfección real y activa.

Pero el conocimiento de las esencias, aunque fiel a las esencias reales, está en último término desapegado de la realidad.

Sin duda la noética representacionista (del conocimiento como *speculum* o reflejo) de Guillermo de Ockham, está influenciada por esta noética esencialista de Duns Escoto. Para Ockham, los conceptos son puras representaciones lógicas de las formas esenciales de las cosas. Pero la realidad del ser mismo de la realidad se nos escapa. La razón, ante el misterio de la realidad íntima de las cosas, es impotente y baja los brazos. Y si el ser se nos escapa, también al final, la esencia se esfuma. Y la filosofía deviene juego de conceptos, puro logicismo. Es el nominalismo que propugna Guillermo de Ockham.

Y aquí se encuentra el tercer deslizamiento que caracterizó los orígenes medievales de la modernidad. La *res* se desplaza hacia el *nomen*. En Ockham se da una especie de pesimismo respecto al conocimiento, una pusilaminidad en relación con la grandeza de la realidad que se abre ante los ojos del espíritu humano.

La filosofía se ha complicado y ha degenerado en debates estériles en los que la verdad profunda de las cosas se impone como inalcanzable. Ockham sufre una especie de agotamiento intelectual. El hombre debe renunciar a conocer la realidad de Dios, del mundo y de sí mismo. Es demasiado grande para él.

Basta con «referirnos» a través de los conceptos y de los nombres a la existencia fáctica de las cosas. El conocimiento humano tan sólo señala. Pero los nombres no pretenden para nada adentrarse en el misterio de la realidad. La Gnoseología queda reducida a una lingüística puramente lógica, desvinculada expresamente de la realidad misma. En la Baja Edad Media se pierde el carácter activo del conocimiento como ya pensó Aristóteles. El conocimiento queda vaciado de su actualidad y acaba siendo una débil referencia a lo real, un tenue nombramiento de las cosas, una construcción lingüística del razonamiento.

La doctrina escotista del ser como un «*esse commune*» –que es un ser abstracto–, había hecho estragos en la comprensión de la realidad y del mismo conocimiento. Lo único verdaderamente importante era la actualidad absoluta de la voluntad, a través de la cual el hombre, podía así hacer la historia.

Para Ockham, si el ser y el conocimiento estaban desvitalizados, y lo único que podíamos manejar eran los conceptos «muertos» (*flatus vocis*), en cambio la voluntad era lo único que en el hombre podía guiar la existencia. El ser humano podía decidir, mirando de adecuar su voluntad con la voluntad divina. Y esto bastaba para vivir rectamente.

Con estos planteamientos se corría el peligro de que la razón se abocase al conocimiento de la esencia humana y a la interpretación del dinamismo humano sin la adecuada comprensión del ente. Escoto no accedía al ser y quedaba fascinado ante el reino de las esencias. Surgía entonces una *antropología esencialista*, privada de raíces ontológicas. La antropología olvidaba demasiado pronto la metafísica y devenía un antropocentrismo precipitado.

El profesor Ignasi nos continúa diciendo: En este sentido resulta muy interesante la metafísica tomista que distingue realmente el ser y la esencia en el interior del ente. Hacíamos ver que tal distinción resultaba problemática al aplicarla al caso realísimo de la persona humana. El dilema fundamental lo situábamos, según nuestro parecer en resolver la distinción en el hombre, y plantear oportunamente el tránsito metafísico del orden esencial al orden del ser.

La modernidad perdía esta tensión metafísica. El ser caía en un olvido, como en su momento denunció lúcidamente Heidegger. En este punto, estaba la clave para poder fundar adecuadamente una antropología metafísica de la persona.

4.- En la página 28, nos dice el autor: «Se abre ante nosotros el proyecto de elaborar una antropología metafísica de la persona humana. Para ello debemos ser capaces de desarrollar una antropología que parta fenomenológicamente del hombre y sus manifestaciones, pero que se desarrolle según un método de alcance metafísico. Al mismo tiempo, desde que penetramos desde la fenomenología en el ser humano nos preguntamos por la persona humana con una perspectiva metafísica. Es decir: ¿Quién es la persona humana, en cuanto se manifiesta de un modo especialmente humano? Así cabe preguntarse, ¿cómo podemos dar razón de la vida amorosa humana? ¿Qué es la persona en cuanto libremente amorosa? No se trata sólo de analizar las características del amor, o sus fases sucesivas en la existencia humana; o sus diversas modalidades.

No basta ofrecer una definición teórica del acto amoroso humano, mostrando su carácter esencial en la vida humana. La metafísica está llamada a alcanzar el fundamento que se halla detrás del fenómeno. Es decir ¿por qué el amor? ¿a qué se debe que yo ame? ¿de donde brota el amor? Y más todavía ¿Cómo es posible?

Cada una de estas preguntas abre la metafísica al reto de dar respuesta a la cuestión fundamental del amor, y que debe afrontar con coraje, sin tener la pretensión de perturbar la pureza del amor.»

5.-En esta línea se sitúa el gran pensador Sören Kierkegaard, cuando se dedicó a explorar los orígenes del amor y de sus manifestaciones. Del mismo modo otro autor, situado en las antípodas del cristiano Kierkegaard, Nietzsche, plantea el mismo reto de abrazar al hombre desde su planteamiento radical, que se atreve a descender hasta lo más profundo.

En la página 30 relaciona ambos autores. Y más adelante afirma: nuestra época contemporánea dio pasos en este sentido. La fenomenología de Husserl nació como fenomenología del espíritu, que a través de un método realista –volviendo a las cosas mismas– pretendía superar el círculo idealista del sujeto y del objeto. Quería ser un método transobjetivo.

Heidegger por otra parte, inmerso en la escuela fenomenológica, quiso desde el estudio atento del ser humano y su existencia, recuperar el ser lamentablemente olvidado con el pasar de los siglos. La filosofía debía volver a la ontología, para poder fundar una verdadera antropología unitaria y coherente y ahí el profesor Ignasi coloca al filósofo Leonardo Polo y a lo que hace llama *antropología transcendental*. Con ella pretende mostrar la transcendentalidad del ser personal, que está situado más allá de la esencia, aunque en perfecta coherencia con ella.

En definitiva, afirma el autor: Nos encontramos ante el proyecto de una antropología metafísica. No es una metafísica aplicada a la antropología. Sería un método puramente descendente. Había afirmado Gilson: «La antropología no puede deducirse de la metafísica». Tampoco se trata de una antropología con base metafísica. Sería la preocupación legítima por una antropología fundada metafísica-

mente. Sin embargo según nuestra opinión, afirma el autor, buscamos una antropología adecuada que emerja de la misma antropología. O de una antropología hasta sus últimas consecuencias, es decir, abierta al horizonte metafísico.

En este camino me complace destacar la metafísica del ser descubierta por santo Tomás y que tanta importancia se le da en esta obra que estamos recensionando y de la que ya hemos hablado. Así como también las consecuencias nefasta de Duns Escoto y que culmina con Guillermo Ockham con su nominalismo rabioso, que nace de la concepción del ser como esencia olvidando el ser (*esse*) que tanta importancia tiene en este estudio y en santo Tomás que lo descubrió.

Quiero terminar felicitando al autor por este magnífico estudio que –ciertamente no es fácil de leer– pero que está lleno de intuiciones fecundas y que demuestran que conoce muy bien el tema y la filosofía de nuestros días y que nos pone al descubierto las raíces medievales de muchos de los problemas.

También quiero felicitar a la Biblioteca Balmes por este estupendo libro precisamente en el centenario de Jaime Balmes.

Juan José GALLEGO SALVADORES, OP

Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario de Benedicto XIII, Vol. IV: El papa Luna (1394-1423), promotor de la religiosidad hispana.*- (Fuentes Históricas Aragonesas, 46).- Zaragoza, Institución Fernando el Católico (C.S.I.C) y Excma. Diputación de Zaragoza 2009, p. 541.

Regestos de la nueva documentación sobre Benedicto XIII, el papa Luna, que ha sido espigada de los Registros Aviñonenses conservados en el Archivo Secreto Vaticano (353 volúmenes). Con esta documentación el autor amplía y completa la edición del *Bulario Aragonés*, editado entre 2003 y 2006 en tres tomos, correspondientes a las tres etapas del pontificado de Benedicto XIII: la Curia de Aviñón (1394-1403), la Curia itinerante (1401-1411) y la Curia de Peñíscola (1412-1423). Los documentos regestados en el presente tomo tratan sobre la vitalidad de la religiosidad popular que fomentó el último papa de Aviñón. En efecto, las 1030 bulas compiladas y resumidas por Ovidio Cuella no solamente muestran la voluntad papal de impulsar la continuidad y el desarrollo de la vida eclesial a través de los nombramientos, sino que además señalan las tendencias de la religiosidad y de las devociones populares que de manera progresiva iban forjando su peculiaridad en iglesias y poblaciones del sur de Europa, especialmente la situadas en los territorios hispanos a través de la creación de nuevas parroquias, fundación de capellanías, institución de beneficios y concesión de indulgencias, construcción de nuevas casas religiosas y conventos, hospitalidad y redención de cautivos, etc.

El presente Bulario, además, como visión compendiada de su tiempo, no oculta los hechos negativos, sino que los reprueba explícitamente con medidas administrativas y jurídicas (a veces severas, especialmente en el campo moral) que tienen

su expresión en la privación de los cargos y beneficios a los infractores. Estas sanciones ayudaban a sanear el cuerpo eclesiástico y social, de modo que los castigos ejemplarizantes redundaban en bien de la pastoral y de la moral cristiana (ver las Bulas 176, 242, 284, 424, 453, 657, 672, 818, 823, 842, 955 y 1006).

Por otra parte, debemos señalar que Benedicto XIII se mostró particularmente sensible hacia los problemas y necesidades de ancianos y enfermos. Las bulas y gracias por él concedidas muestran una gran generosidad y solicitud paternal del pontífice. Por ejemplo, a un ciego de Barcelona llamado Beltrán y a su acompañante se les concede poder asistir a la misa y oficios a cualquier sitio pidiendo limosna, incluso en los lugares sujetos a entredicho (doc. 24, 17 mayo 1395); a una viuda de Gerona, llamada Elvira, anciana y pesarosa, se le concede poder lucrar indulgencias sin necesidad de visitar las iglesias agraciadas (doc. 375, 13 abril 1409); a Clara, esposa de Berenguer Perelló, impedida por su parálisis, el papa le confiere potestad de elegir un presbítero para que pueda celebrar la Santa Misa en su domicilio (doc. 404, 17 agosto 1409); el dominico fray Francisco Marcel, que apenas podía moverse por una enfermedad en la tibia, logra licencia para residir perpetuamente en el convento de dominicos de Barcelona (doc. 1023, 19 agosto 1418), etc.

El millar de documentos regestados, además de mostrar la figura de Benedicto XIII como un gran impulsor y animador de la religiosidad hispana, ofrece también valiosas informaciones para los investigadores de la historia eclesiástica y social de la época medieval, puesto que nos aporta abundantes datos geográficos, hagio-toponímicos, devocionales, tradiciones y costumbres locales de carácter inédito, especialmente sobre la vida monástica. Destacamos las referencias a los monasterios benedictinos de Santa María de Montserrat y Sant Benet de Bages, a la cartuja de Montalegre, a los monasterios jerónimos de la Vall de Hebron y Sant Jeroni de la Murtra, a las cistercienses de Valldonzella, para referirnos, a título de ejemplo, solamente al ámbito barcelonés, dado que son muchos los regestos de bulas concedidas a los cartujos, dominicos, franciscanos, clarisas, mercedarios, agustinos, jerónimos, carmelitas, órdenes militares y terciarios (cf. p. 530).

Curiosamente se halla solamente una bula dirigida a la Orden Premostratense (núm. 619, Peñíscola 12 octubre 1412), en la cual Benedicto XIII confirma a los abades y priores de los monasterios premostratenses situados en los reinos y tierras sujetas al rey de Castilla y León, además de confirmar todas las gracias y privilegios concedidos anteriormente por la Santa Sede a los premostratenses, nombrando conservadores de los derechos de la Orden premostratense a los abades de los monasterios de San Pedro de Cardeña, Valparaíso y Valbuena.

Los 1030 documentos regestados en el presente volumen abarcan una extensa cronología: Aviñón, 12 de octubre de 1392 hasta Peñíscola, 29 de noviembre de 1422. La presente edición se completa con un utilísimo y modélico índice onomástico y toponímico en p. 511-540 y una selección de ilustraciones complementarias en p. 493-509.

Fra Valentí SERRA, OFM Cap.

GAVALDÀ RIBOT, J. M.; MARTÍ AIXALÀ, J.; MUÑOZ MELGAR, A.; MONCUNILL CIRAC, LI. M.; SERRA ABELLÀ, R.; PUIG TÀRRECH, A.; SCORZA BARCELONA, F.: *Les actes del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i dels seus diaques sant Auguri i sant Eulogi. Context històric, teologia i espiritualitat*. Ed. Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, Arquebisbat de Tarragona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, 165 p.

Aquest llibre és un compendi d'articles tots ells relatius a les *Actes del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i dels seus diaques sant Auguri i sant Eulogi*, més comunament conegudes com la *Passio Fructuosi*. El volum s'inicia amb una traducció al català amb notes del text llatí de les *Actes* a la qual segueixen tot un seguit d'articles i comentaris, històrics, literaris i teològics. Com a complement, el llibre també presenta els textos en llatí i català del Sermó 273 dedicat a Fructuós, pronunciat l'any 396 per sant Agustí d'Hipona, i de l'himne *Les Corones del Peristephanon* del poeta Prudenci (348-410 d.C). Tant el Sermó 273 de sant Agustí com *Les Corones del Peristephanon* de Prudenci testimonien que el martiri del bisbe de Tarragona i els seus diaques no van deixar indiferent la cristiandat i al seu temps reflecteixen com les *Actes* van causar un gran impacte tant a Hispània com a tota la Mediterrània. Sens dubte aquest fou el motiu pel qual les *Actes* foren redactades amb tota seguretat contemporàniament al martiri del bisbe de Tàrraco l'any 259. Tots els indicis fan pensar que aquest text és fruit de l'*stylus* d'un soldat romà cristià present en tot el procés, la seva detenció, el judici, la condemna i l'execució a mort entre flames. La literatura martirial ens ha llegat tres gèneres: les actes, les passions i les llegendes. Les *Actes* de sant Fructuós es troben a mig camí entre les primeres i les segones, això és entre les actes i les passions, ja que presenten molts detalls de lèxic i gramàtica pròxims a la retòrica judicial del dret romà de l'època.

Aquestes actes són un dels escrits cristians més antics coneguts fins ara a la Península Ibèrica i aquest fet, juntament amb la importància dels tres escrits, citats, com també la devoció que els tarragonins senten pels seus sants màrtirs, han justificat que l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós decidís l'any 2009 publicar aquest merescut compendi. Ultra el prefaci de Monsenyor Jaume Pujol Balcells i del pròleg del Dr. Josep Maria Gavalvà i Ribot, el llibre s'articula en nou capítols, bibliografia i tres apèndixs. Com hem dit més amunt, en el primer capítol es presenta la més actualitzada traducció al català amb notes que serveix de base i fonament per a tots els comentaris posteriors. El capítol segon –d'Andreu Muñoz i Lluís Moncunill– concerneix el context històric de la *Passio Fructuosi* i és, juntament amb el capítol següent –el de Francesc Scorza–, el dedicat a l'anàlisi literària i històrica, la part més reveladora del llibre segons el nostre parer. Són semblantment interessants tot i que menys històrics, però més teològics el capítol quart –de Josep Martí– dedicat al context teològic i litúrgic i el cinquè i el sisè –ambdós de Rafael Serra– referents al baptisme, l'eucaristia i la vida cristiana arran de les *Actes* de sant Fructuós, l'un i a l'espiritualitat del martiri, l'altre. El setè capítol –d'Armand Puig– és tan interessant com breu i presenta una suggerent correlació de paraules entre les darreres paraules dels màrtirs tarragonins i les Cartes de sant Pau i altres escrits que s'hi relacionen,

com ara els *Fets dels Apòstols* i la *Primera carta de Pere*. El vuitè article –de Josep Maria Gavaldà– redunda en la influència paulina que a llur parer traspuen les darreres paraules de sant Fructuós i el seu impacte en la protocomunitat cristiana de Tàrraco, segons l'autor, tal vegada Fructuós, Auguri i Eulogi així com la resta de la comunitat eren fruit de la tradició i del record de la influència personal del mateix apòstol dels gentils. El darrer capítol, el novè, és la conferència que Josep Martí dictà al Paranimf del Seminari Pontifici de Tarragona el 21 de gener de 2008 i que versa sintèticament sobre els disset segles de devoció als tres sants màrtirs tarragonins. Clou el volum la bibliografia i els tres apèndix amb la traducció amb el *testo a fronte* de les *Actes del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona, i dels seus diaques sant Auguri i sant Eulogi*, l'himne de Prudenci *Les Corones del Peristephanon* i el *Sermo CCLXXIII: In natali martyrum Fructuosi episcopi, Augurii et Eulogii diaconorum* de Sant Agustí d'Hipona.

Alexis SERRANO MÉNDEZ

Joan Antoni TORRES PLANELLS. *El pare Morey, el capellà de la joventut d'Eivissa*, Editorial Mediterrània, Eivissa, 2009, 205 p.

És un goig la lectura d'un llibre com aquest, evocador, il·lustratiu i útil, que ens ajuda a conèixer una persona, en aquest cas un capellà que va saber connectar amb el jovent del seu entorn, i transmetre-li ¿o suscitar-hi?, valors humans i cristians. Literatura com aquesta contribueix a fer història viva. Podria semblar que es tracta d'un tema limitat: el d'un educador de la fe i de valors i virtuts en una colla de xicots –diguem ara al·lots o boixos, ja que ens trobem a Eivissa i l'obra està escrita en un bon català amb les boniques peculiaritats de la parla de les Illes Balears i Pitiüses–, però ja es veu que en casos com aquest es pot anar més enllà. S'hi pot veure un lligam amb la societat entera, amb les herències culturals i ideològiques que ens han transmès les generacions anteriors i que estan marcades per unes circumstàncies concretes, i sobretot en relació amb les seves autoritats, i en aquest cas en concret el bisbe de la diòcesi, amb la manera d'exercir-se el govern pastoral. I sempre hi ha, en algun grau, un parentiu amb tot un món que cada vegada és més global i que es vol conèixer millor.

Quan es descriu el comportament d'una persona o d'un grup, amb les interferències que les afecten, es copsa que hi ha sempre llums i ombres, presència visible i de vegades formes d'eclipsi, d'algun valor, i amb això es pot anar seguint l'evolució de les actituds morals, no sempre com a dificultat, sinó sovint per a millorar en elles.

Aquest volum, que passa de 200 pàgines, escrit per un eivissenc coneixedor dels temes de què tracta i que afecten les persones i circumstàncies en què viuen, ens descriu molt bé la figura d'un capellà de molta personalitat i atractius qualitats, sobretot pel que fa als primers anys anys de la seva vida pastoral. És un home que mostra una gran generositat, en l'organització i realització

d'activitats formatives o esportives –en aquest cas nois– en un temps en què aquesta pastoral es trobava en alguns llocs encarcarada, i certament s'hi trobava a faltar quelcom de l'explosió que es produí només uns pocs anys més tard amb motiu del Concili Vaticà II, que l'audàcia de Joan XXIII va posar en moviment.

S'entén que partidaris de l'immobilisme sembressin dubtes al voltant d'aquelles activitats –la més important de les quals portava el títol, en l'estil de l'època de «La Ciudad de los Muchachos»–, que conduís a apartar-ne aquell sacerdot –Jaume Morey–, bé que sortosament no consta cap denúncia que hagués pogut ser tinguda en consideració, i tot fa pensar que eren les habituals manifestacions de les miserietes humanes a què porta l'enveja dels èxits dels altres, i se suposa que les pressions de gent benestant sobre l'autoritat eclesiàstica pogueren provocar el cessament del capellà en aquella activitat, sense donar-ne raonable explicació als interessats. I tot això proporcionà ocasió a altres manifestacions de generositat pastoral en el nostre protagonista: l'anada a l'Àfrica, al Congo que havia estat administrat pels belgues. I el veiem aleshores, perfeccionant el francès i aprenent swahili i canalitzant les ajudes materials i de tota mena per afavorir la gent d'aquells territoris.

L'amor al seu sacerdoci i la forma generosa d'exercitar-lo amb els altres, i els seus sentiments en l'acolliment de tothom, sense discriminacions, la comprensió davant tots, mereix ser encara més reconegut si se sap que el seu pare, un treballador en unes pedreres de Mallorca, el van matar, per un procediment sumari, expeditiu, els qui van guanyar la guerra, els quals en aquelles illes van dominar la situació des del primer moment.

Greument malalt, va tornar a Mallorca, i afectuosament atès pels seus, va morir, en la pau de Déu, sense rancúnia, i amb la gratitud de tota aquella jovenalla que l'havia seguit en aquells anys.

F.B.

Ferran BLASI, *D'ètica i d'estètica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, p. 320

Las relaciones que, en los ámbitos intelectuales e, incluso, en la sociedad actual se establecen entre ética y la estética y, sobre todo, la interpretación de sus valores y la aplicación a las peculiares condiciones de la vida personal, familiar y social constituyen temas de permanentes debates académicos y de hondas preocupaciones que, a veces, inquietan a los ciudadanos responsables y, sobre todo, a los docentes de los diferentes niveles académicos. Objeto de las conversaciones entre los padres y los educadores, estos asuntos despiertan el interés de los estudiosos de diversas ciencias humanas, en especial de sociólogos, antropólogos, filósofos, psicólogos y teólogos. No nos sorprenderá que esta cuestión, tan interesante y tan compleja, sea abordada por un sacerdote que, dotado de una sólida preparación teológica y humanística, acumula una amplia y diversa experiencia pastoral y una dilatada trayectoria periodística.

En mi opinión, esta obra –rigurosa, clara y valiente– nos proporciona unos principios sólidos para intervenir en el debate que, en la actualidad, alcanza entre los especialistas una singular importancia debido a esa necesidad que sienten los padres y a esa obligación que contraen los educadores creyentes de repensar y de aplicar criterios seguros y pautas concretas con el fin de mantener una triple fidelidad: al Evangelio, a la Iglesia y a los hombres de nuestro tiempo.

Este libro, que no pretende ser un manual sistematizado de Ética, nos señala con lucidez y con coraje –en palabras apoyadas en reflexiones agudas y en múltiples experiencias– las pistas seguras y las sendas claras para pensar, para debatir y para actuar, y nos proporciona unas referencias directas a los principios evangélicos y a los criterios eclesiales que han de servir de fundamentos sólidos para plantear de forma rigurosa y para resolver de manera correcta las cuestiones más candentes en la actualidad como, por ejemplo, la ética del mercado, la ética fiscal, la bioética, la ética sexual, la ética matrimonial y la ética social.

Pero, si ahondamos hasta el fondo de estas reflexiones, podremos descubrir cómo una de las aportaciones más valiosas, más sugerentes y más audaces de esta obra es la claridad con la que Ferran Blasi formula la originalidad del mensaje de Jesús sobre la «ética del amor», en el contexto de la tradición judía, como núcleo esencial de todo el entramado de la moral cristiana. Creo que cuando, efectivamente, se explica la moral cristiana concibiéndola como una respuesta libre y, al mismo tiempo, responsable, y cuando se aplica como una práctica de la libertad y del amor, es más fácil asumir los compromisos ciudadanos, comprender y vivir la vida eclesial e, incluso, establecer relaciones fluidas con otros grupos que, con sinceridad y con valentía, buscan una convivencia solidaria, justa y pacífica. Reorganizando la vida familiar y la convivencia ciudadana desde el núcleo de los principios y de los valores evangélicos, sería más coherente y más gratificante recuperar la ética de las virtudes, asumir los cambios operados en el concepto de salud y de la práctica médica, el derecho a una muerte digna –humanizando el acto de morir manteniendo la dignidad y la fe–, la visión positiva de la sexualidad y responder de manera lúcida al reto inevitable de la globalización.

Sólo de esta manera podremos evitar caer en el relativismo o en el fundamentalismo, replantear el sistema normativo de la ética cristiana, superando una moral que, en ocasiones, se formula sobre unas bases antropológicas pesimistas y que se justifica mediante unos principios bíblico-teológicos mal interpretados y erróneamente aplicados. Creo que, a partir de estas reflexiones, aún sería posible entablar un diálogo provechoso con todos los intelectuales que buscan salidas razonables en este mundo que, de manera tan acelerada y tan caótica, cambia permanentemente de referencias éticas.

José Antonio HERNÁNDEZ GUERRERO

Josefa PASTOR MIRALLES, *Historia de la congregación de Carmelitas Misioneras Teresianas. Guerra Civil y refundación 1930-1950*. Vol. III-1 y III-2. Roma-Burgos, Carmelitas Misioneras Teresianas y Ed. Monte Carmelo 2009, 2823 p.+ 28 p.

Tercer volumen, en dos tomos, sobre la historia de la congregación de Carmelitas Misioneras Teresianas (fundadas en 1860-1861 por el beato Francesc Palau, †1872) enmarcada en los años de la Segunda República, Guerra Civil y postguerra hasta la celebración del capítulo general de la congregación vivido en la casa madre de Tarragona de julio a diciembre de 1947 (cf. p. 2573-2592). La obra se estructura en diecisiete capítulos de carácter monográfico adecuadamente situados en el contexto sociopolítico y religioso, siendo especialmente significativos los que tratan de la expansión misionera de la congregación en Argentina y Uruguay y, sobretodo, remarcar el gran valor de los relatos recopilados sobre la persecución religiosa que sufrieron las hermanas carmelitas palautianas durante la revolución que estalló en julio de 1936 en España, y que obligó a la dispersión y odisea de las comunidades e, incluso, a algunas hermanas a servir en las clínicas «en calidad de prisioneras» (cf. p. 211-227). Después, acabada la guerra, empezó la ardua tarea de una difícil reconstrucción y organización de las comunidades, con reajustes de primera hora, principalmente en las casas situadas en el arzobispado de Tarragona y diócesis de Barcelona y Lérida (cf. p. 2005-2361). Unos copiosos índices de nombres y lugares ofrecen un arsenal de datos y facilitan, enormemente, el manejo de esta documental monografía. Valiosa aportación a la historia de la vida carmelitana.

A.S.T.

Cirici PELLICER, A.; OBIOLS, R.; J. DE C. LAPLANA: *Josep Obiols, pintor de Montserrat*. Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, 285 p.

Josep Obiols, pintor de Montserrat és un llibre de petit format, però molt ric tant en contingut com en il·lustracions. Aquest volum compta amb una presentació a tall de pròleg del pare Josep Maria Solé i Canals, abat de Santa Maria de Montserrat, que reflexiona a l'entorn de l'obra montserratina d'Obiols en el context de renovació artística del moment de la seva creació i l'encàrrec del comitent, el seu predecessor en el càrrec, l'abat Escarré. L'abat Solé considera que el pintor va assolir amb escreix l'encàrrec del seu comitent i que Montserrat amb l'exposició del mateix títol d'aquesta publicació i amb aquest llibre ha intentat fer-li un merescut reconeixement.

El primer dels treballs que forma part d'aquest volum es titula *Josep Obiols en els anys quaranta* i és obra del seu fill i exeurodiputat Raimon Obiols. Raimon Obiols mescla rigor històric amb vivències i records personals a l'entorn del seu pare i del context artístic de la Barcelona de la immediata postguerra, la Barcelona vençuda, on els artistes més propers al seu pare es reunien a la galeria Syra

com uns naufrags noucentistes en un panorama, des del punt de vista cívic, desolador.

El segon treball d'aquest volum és del P. Laplana i duu el títol del llibre i de l'exposició amb motiu del qual aquest es publicà: *Josep Obiols, pintor de Montserrat*. Josep de Calassanç Laplana hi justifica el perquè de la publicació de l'article de Cirici Pellicer de 1946, sobre el qual parlarem més endavant, per després comentar el context històric en el qual se circumscriu l'obra obiolenca a Montserrat i encara en un següent apartat versa sobre el context artístic immediat, l'estudi d'art montserratí, en el qual durant els anys «40», «50» i «60» excel·liren en la direcció de l'obra de l'abadia els pares Celestí Gusi, Martí Canyís i Josep Maria Gassó, Dom Benet M. Martínez, els germans oblats regulars Joan Parés i Lluís M. Torrents i el pintor Pere Pruna, que residia a l'abadia. Ultra aquests preàmbuls, els següents apartats versen: un sobre la construcció de la Sagristia Nova, el següent sobre les seves pintures al fresc, un altre sobre les marqueteries, segueixen els apartats dedicats al cambril i el tron de la Mare de Déu, el relatiu a les seves pintures i un altre sobre els mosaics, els dibuixos preparatoris que havien d'executar els mestres orfebres, les pintures del refetor, les de la sala abacial de la llar i el tron pontifical. La compilació de diverses consideracions fetes per diversos autors entorn de l'obra d'Obiols clouen el treball del P. Laplana.

El tercer article del llibre és la reproducció d'una publicació històrica del crític d'art Alexandre Cirici Pellicer que veié la llum l'any 1946 a la revista *Anales* i al *Boletín de arte de Barcelona* i que duu el títol «Les pintures murals de Josep Obiols a Montserrat». En aquest article, Cirici hi lloa el paper de mecenes que dugué a terme l'Abadia de Montserrat durant la seva contemporaneïtat, sobretot quant a la monumentalitat del conjunt i la gosadia d'afrontar una reforma, ampliació i decoració de tan gran abast i amb artistes de gran qualitat com Obiols, Pruna, Monjo... A Cirici li reca, però, la poca valentia d'innovar dels artistes i la supeditació quasi d'artesà d'aquests envers els comitents. Ultra aquests comentaris, Alexandre Cirici obre un excurs en el qual glossa un per un els espais decorats: la nova sagristia amb les seves tèmpores i llunetes, les marqueteries i les pintures del refetor. El treball històric de Cirici Pellicer va seguit de la traducció castellana de tots els textos del llibre i clou el llibre la reproducció a mode de catàleg de les obres de l'exposició del Museu de Montserrat inaugurada el 25 de març de 2009. Rubrica el llibre una bibliografia bàsica que complementa tots els treballs del llibre.

Alexis SERRANO MÉNDEZ

Ricardo PICHEL GÓTERREZ, *Fundación e primeiros séculos do mosteiro bieito de Santo Estebo de Chouzán (Sécs. IX-XIII)*, A Coruña, Ed. Toxosoutos, 2009, 320 p.

Del antiguo monasterio benedictino de San Esteban de Chouzán, a las orillas del río Miño, declarado monumento nacional en 1950, que primero fue

dúplix y luego sólo femenino hasta 1499, en que quedó sin monjas y fue unido como priorato dependiente al monasterio de benedictinas de San Payo de Antealtares, en Santiago de Compostela. De su archivo han llegado hasta nosotros hasta 150 unidades de documentación de los siglos IX al XVI, que se guardan en el archivo del citado monasterio de benedictinas de San Payo, en el Archivo Histórico de la Universidad de Santiago de Compostela, así como en el Archivo Histórico Nacional, de Madrid. El autor publica en este volumen 65 documentos correspondientes a los siglos IX-XIII, casi todos referentes a la economía y patrimonio del monasterio, precedidos de unos apuntamientos historiográficos e históricos, con la tipología, criterios de transcripción, aspectos gráficos i braquigráficos, criterios de la edición, con sus cuadros de prioras-abadesas y notarios y en apéndice la regesta de todos los documentos y la fotografía de los mismos, con las referencias bibliográficas. De modo que el volumen resulta muy interesante para la historia del patrimonio de dicho monasterio y sus lugares de influencia. Sería de desear que a esta cuidada y crítica transcripción que hace el autor le siguiera un segundo volumen, donde se recogiera la documentación restante de los siglos XIV-XVI.

E. ZARAGOZA

Giuseppe ALBERIGO, *Transizione epocale. Studi sul Concilio Vaticano II*. Il Mulino, Bologna, 2009, p. 895.

Amb gran emoció he rebut i llegit aquest gros volum que compila els estudis sobre el Vaticà II del meu professor i amic Giuseppe Alberigo, mort el 15 de juny del 2007. M'haurà de ser permès el to personal d'aquesta recensió. El vaig conèixer l'estiu del 1978, en un inolidable seminari per a la formació d'historiadors de l'Església, a l'Istituto per le Scienze Religiose de Bolonya, del qual ell era director. Tot i que en principi el seminari era per a joves postgraduats i jo ja tenia 50 anys, havia demanat una plaça, perquè m'havia assabentat que en aquell Institut s'estudiava la història de l'Església amb un mètode històric positiu i rigorós, bo i respectant que d'altres adoptessin un enfocament teològic.

Alberigo havia nascut el 1926 (tot just dos anys abans que jo) a Cuasso al Monte a la província de Varese, a la regió de la Lombardia, a uns 50 km de Milà, i com a genuí italià del nord, alt, ros, d'ulls blaus i seriós, per bé que gentilíssim, semblava més algú del centre d'Europa que un meridional. Havia estat deixeble del gran historiador alemany Jubert Jedin, especialista en la història del concili de Trento, tema també de la tesi doctoral d'Alberigo, que així, sense saber-ho, es preparava per a esdevenir el gran estudiós del Vaticà II. Però encara que no el tingués de professor acadèmic, el gran mestre d'Alberigo va ser Giuseppe Dossetti (veg. p. 393-502, Dossetti al Concilio Vaticano II). Aquest era un diputat del sector més obert de la Democrazia cristiana. Havia participat en la resistència i va ser un dels pares de la constitució de la República italiana, però desencisat

pel gir dretà que prenia el govern, va abandonar la política (o almenys la política de partit) i, després de rebre una sòlida formació teològica, va ser ordenat prevere. Va esdevenir el braç dret de l'arquebisbe de Bolonya Giuseppe Lercaro, a qui acompanyaria com a teòleg al Concili Vaticà II. Va ser per indicació de Dossetti que Lercaro va crear l'Istituto per le Scienze Religiose més amunt esmentat, del qual Alberigo seria director fins a la seva mort. Finalment, Dossetti, que de primer s'havia retirat de la política, va deixar també de l'activitat intel·lectual i va passar la resta de la seva vida, fins a la seva mort, el 1996, en una comunitat monàstica que havia fundat, dedicada totalment a la lectio divina.

El tema principal d'aquell seminari era Joan XXIII. Alberigo havia enviat a tots els participants, amb molts mesos d'anticipació, com a *instrumentum laboris*, una conferència del cardenal Lercaro (preparada per Dossetti), pronunciada poc després de la mort d'aquell Papa, sobre la seva cultura. Distingia entre homes dels manuals, dels assaigs i de les fonts (segons el P. Miquel Batllori, era una clara al·lusió, respectivament, a Pius XII, a Pau VI i a Joan XXIII). Roncalli no era de cap manera (com alguns maliciosament apuntaven) un bon mossèn alegre i ben intencionat, però poc «preparat», que no sabia el que es feia quan va convocar el Concili, i sort que el seu successor el va redirigir. En realitat, Roncalli era molt intel·ligent i tenia una sòlida cultura de les grans fonts eclesiàstiques: Bíblia, concilis, litúrgia, Pares de l'Església, etc. Una cultura que certs teòlegs, aferrats a les tesis dels manuals, no eren capaços d'apreciar. També volia Alberigo reaccionar contra el Roncalli de les «floretes», les anècdotes jocosos, que el poble llegia amb simpatia, però de les quals alguns en feien argument d'aquella suposada imprevenció, i per aquesta via desautoritzaven el Vaticà II. Alberigo ens va dir que encara que la majoria de la documentació personal de Roncalli (les seves precioses agendes, molt més significatives que el prou conegut *Diari de l'ànima*) no estigués encara disponible, gelosament conservada pel seu fidel secretari, monsenyor Capovilla, hi havia tota una massa de documentació que calia espoliar en recerca de dades positives. Va dividir la vida de Joan XXIII en períodes i en va assignar un a cadascun d'aquella vintena d'estudiosos, de manera que quan comencéssim el seminari ja haguéssim regirat tota la documentació consultable: revistes eclesiàstiques i arxius, més que bibliografia o comentaris. Segurament pel fet de ser el més gran de la colla, em va confiar el període més breu, però més interessant: el primer any del pontificat de Joan XXIII, d'octubre de 1958 a octubre de 1959, inclosa la convocatòria del Concili i el seu començament. Va ser així com vaig descobrir, estupefacte, que «L'Osservatore romano» havia amagat durant uns quants dies la notícia de l'anunci del Concili. Algú molt important de l'entorn curial devia haver dit al director del periòdic vaticà que no en parlessin, perquè era una bogeria que caldria aturar. Encara clama al cel aquella portada de «L'Osservatore romano», l'endemà de l'anunci, sense cap títol ni subtítol que proclamessin la notícia del segle, que aquells dies fins la premsa profana difonia de manera destacada. Amb raó parlava Lercaro (Dossetti) de «la soledat institucional» en què havien deixat el Papa.

Sempre sota el guiatge del professor Alberigo, vaig fer encara en aquell

seminari dues descobertes més. La segona va ser la gran quantitat d'anècdotes de la seva vida, des de la infància a Sotto il Monte, passant per les missions diplomàtiques a l'Orient o a París fins als temps més recents que Joan XXIII explicava públicament. Només en les al·locucions, cartes i fins en encíclics i altres documents solemnes d'aquell any, en vaig trobar tantes que, posades per ordre cronològic, en resultava quasi una autobiografia. Vaig concebre aleshores el projecte, que encara no he pogut realitzar, d'estendre la recerca, més enllà d'aquell any, a tota la seva vida, amb la seguretat de trobar una gran massa d'anècdotes que, ordenades cronològicament el que per endavant ja he batejat com «El diari del cos», perquè seria molt més realista que el famós *Diari de l'ànima*. Aquest, en efecte, és preciós, sobretot si se sap llegir entre línies, per exemple amb l'ajut de l'edició crítica anotada per Alberto Melloni, que t'assabenta del que passava en aquell moment. Però no oblidem que bàsicament són meditacions d'exercicis o retirs, o preparacions per a confessar-se, en les quals extrema les expressions d'humilitat i es declara gran pecador. Les anècdotes personals que explicava eren més reals, i per això en dic «Diari del cos». Ens desplauen les persones que parlen massa d'elles mateixes. Són rares les que, com Pau, Agustí o Roncalli ho han sabut fer no per egocentrisme, sinó contemplant el pas de Déu en la seva vida: *l'umile arco della mia vita*, que deia Joan XXIII quan a les seves darreries mirava enrere.

I la tercera descoberta va ser la manera peculiaríssima, sapiencial, com el Papa Joan citava i s'aplicava la Bíblia. Sovint, en les audiències, en discursos improvisats, feia aplicacions molt originals d'un passatge de les matines o de la missa del dia. Però hi ha uns quants textos que tenia molt al cor i que citava una vegada i una altra. No sols li eren aliment de la seva vida espiritual, sinó que els projectava a l'Església, i a tothom, convençut que portaven una energia capaç de transformar el món. Vet ací els principals:

«Jo sóc el Bon Pastor» (Jo 10). – El tomb pastoral que ha fet darrerament l'Església parteix de la vivència que Roncalli tenia d'aquest text, manifestada sobretot en el seu discurs de coronació.

«Jo sóc Josep, el vostre germà» (Gn 45,4). – L'adreça als venecians com a Patriarca, a l'homília de la coronació, 4 nov. 58 (diu que alguns volen un Papa polític, però «el nou Pontífex, per les vicissituds de la seva vida es pot comparar amb aquell fill del Patriarca que, en rebre els seus germans que passaven gravíssimes tribulacions, els va mostrar el seu amor i, plorant com ells, els va dir: Jo sóc Josep, el vostre germà»); als romans com a Papa; als jueus a l'inici del Concili; als germans separats observadors del Concili; a 200 jueus de la United Jewish Appeal dels Estats Units; als franciscans; a la Cúria i a molts altres. Té la seva arrel en la forma com va viure la relació amb la seva família.

«Apreneu de mi, que sóc dolç i humil de cor» (Mt 11,29). – Es posa ell mateix delicadament per exemple i invita a fer com ell, que sempre ha mirat d'imitar el bon cor de Jesús (i no hi ha sortit perdent...): «Pregueu pel vostre Pontífex, perquè avanci més i més en la mansuetud evangèlica».

«Veritatem facientes in caritate...» (Ef 4,15). – El text grec diu: «Tot fent la veritat, cresquem en la caritat...». Però la puntuació de la Vulgata ho ajuntava: «Fent la veritat amb caritat». Joan XXIII hi dona el sentit de mantenir la integritat

de la veritat, però que el zel per l'ortodòxia no porti a faltar a la caritat (com feia de vegades el Sant Ofici).

Però la que tindrà més repercussió és: «Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis» (Lc 2,14). A la versió litúrgica, al glòria de la missa, s'ha traduït «els homes que estima el Senyor», perquè l'original grec es refereix als homes que són objecte de la voluntat bona, salvífica, del Senyor. Però el famós document de la Pontificia Comissió Bíblica sobre «La interpretació de la Bíblia a l'Església», del 1993, admet que quan un passatge bíblic ha estat durant segles traduït o interpretat en un determinat sentit, amb gran profit pastoral, es pot mantenir, per a usos pastorals, aquella traducció o interpretació, encara que s'hagi demostrat científicament que el sentit literal és un altre. Roncalli l'interpretava relacionant les dues parts, Déu i els homes, el cel i la terra. Un altre passatge concurrent, que també citava repetidament, és la benedicció d'Isaac a Jacob: «De rore coeli et de pinguedine terrae» (Gn 27,28). El sentit originari de la benedicció era el de prometre la rosada o pluja del cel, i per tant la fecunditat de la terra. Roncalli també unia ací cel i terra, convençut que la religió no serveix únicament per a anar al cel, sinó també per a viure més feliços a la terra, i d'una manera molt especial, per ell molt viscuda, per a preservar el més gran bé de la humanitat que és la pau. Aquesta és l'arrel de l'encíclica *Pacem in terris*. Si puc acabar la recerca exhaustiva de les seves citacions bíbliques i l'estudi de l'aplicació que en fa, n'ha de sortir un altre llibre: *La Bíblia del Papa Joan*.

Alberigo ens insistia que en Roncalli-Joan XXIII no hi havia dicotomia entre la seva vida personal i l'exercici del seu ministeri. El seu estil de Papa és el mateix del noi de Sotto il Monte, el jove sacerdot, el diplomàtic, el bisbe i el Papa. Aquestes característiques personals, les va infondre al «seu» Concili: bonesa, humanitat, compassió, sentit pastoral més que dogmàtic, misericòrdia i no anatemes i sobretot distingir l'essencial de les coses secundàries. Un dia, durant aquell seminari, va sortir el tema del cardenal Tardini i de la seva Villa Natzareth, la residència per a orfes de guerra que havia fundat. Una noia del grup, creient abonar la línia crítica del professor, va dir que allò era el que feien tots aquells eclesiàstics: tenir alguna activitat benèfica de la qual parlessin els mitjans de comunicació, per dissimular la vida que portaven. El professor li va replicar: «No, senyoreta, no és això. És una cosa més greu. Tardini estimava molt la Villa Natzareth i els seus orfes, hi dedicava molt de temps i molts diners, però com a Secretari d'Estat propiciava una política internacional en la línia de Pius XII i de l'Aliança Atlàntica que produïa orfes de guerra» (Tardini no feia comèdia amb Villa Natzareth: el meu amic l'historiador Carlo Felice Casula, orfe de guerra, a Villa Natzareth s'havia sentit estimat i ajudat per Tardini; és agnòstic, però que no li toquin Tardini; li ha consagrat una òptima biografia política: *Domenico Tardini, 1881-1961: L'azione della Santa Sede nella crisi fra le due guerre*, Studium, Roma, 1988).

Els treballs compilats en el volum que comentem es refereixen al Vaticà II: preparació, celebració, recepció i interpretació. L'obra principal del professor Alberigo és la monumental *Storia del Concilio Vaticano II*, per ell dirigida, amb la col·laboració d'un equip internacional d'historiadors, en el qual vaig tenir l'honor de participar, en cinc volums i publicada simultàniament en set llengües

entre 1995 i 2001 (edició espanyola per l'editorial Sígueme). Acabat el 1965, el Concili (quan diem «Concili», nom propi, amb majúscula, ens referim al Vaticà II), durant els anys setanta es van multiplicar arreu les edicions dels seus documents primer, i després els comentaris, però, com Alberigo deia en la introducció al primer volum d'aquesta història, «aturar-se en una visió del Concili com la suma de centenars de pàgines de conclusions –sovint prolixes, de vegades caduques– ha frenat fins ara la percepció de la seva significació més profunda d'impuls a la comunitat dels creients a acceptar la confrontació inquietant amb la Paraula de Déu i amb el misteri de la història dels homes [...]. Ha arribat, doncs, el moment d'operar una historicització del Vaticà II, no per allunyar-lo, relegant-lo al passat, sinó per a facilitar la superació de la fase controvertística de la seva recepció per part de l'Església». L'exegesi dels documents conciliars ja ha donat tot el fruit que podia donar. Ara cal estudiar l'esdeveniment. Això demanarà, més enllà de l'estudi de les actes oficials del Vaticà II, una vasta recerca de documentació d'altres fonts (correspondència i diaris personals) i, abans no desapareguin, els testimoniatges de pares conciliars, teòlegs, pèrits, observadors i auditors. L'equip de redacció es va reunir el 1988 per examinar la possibilitat d'emprendre aquesta recerca. Aprovat el projecte, Alberigo va organitzar successius simposis a Leuven / Louvain-la-Neuve, Houston (Texas), La Tourette (Lió), Bolonya, Würzburg, Moscou i Sao Paulo, als quals van ser invitats alguns protagonistes del Concili i també arxivers eclesiàstics, historiadors i teòlegs d'aquell país o zona. Així s'ha pogut constituir a l'Istituto per le Scienze Religiose un formidable fons documental per a la història del Vaticà II.

A *L'Osservatore romano* es van publicar uns quants articles criticant la història d'Alberigo, qualificada de «progressista». Alguns li han aplicat el que Benet XVI, en el seu discurs del 22 de desembre de 2005 a la cúria vaticana, va dir de les dues hermenèutiques del Concili, la de «la discontinuïtat i la ruptura» i la de «la reforma en la continuïtat». Però ni Alberigo ni cap dels seus col·laboradors havien pensat mai en una ruptura, una Església que trenqués amb l'anterior. Pensaven (pensem!) que del Vaticà II n'ha de sortir no una Església nova, en el sentit d'una altra Església, sinó una Església renovada, *aggiornata*, per dir-ho amb el mot encunyat per Joan XXIII. L'expressió cara al professor Alberigo, i que presta el títol al present volum, és *transizione epocale*, pas a una nova època, un esdeveniment que marca un abans i un després. ¿O és que no hi va haver un abans i un després amb la definició trinitària de Nicea, la doctrina de la fe i la justificació de Trento i la proclamació de la infal·libilitat i la jurisdicció universal i directa del Papa al Vaticà I? Més aviat caldria parlar de ruptura a propòsit dels que voldrien trencar amb el Concili i tornar a un enyorat *statu quo ante*.

Hilari RAGUER

Antonio OLIVA SALA, *Artífices en el siglo XIX del Santuario expiatorio de la Sagrada Familia*, Asociación Verdad y Justicia, Barcelona, 2009, segona edició, 320 p. Amb il·lustracions.

Antonio Oliva Sala és editor d'un altre assaig històric, *La Catedral Visigoda. El enigma Witiza*, on es fa un repàs dels possibles orígens visigòtics de la basílica dels Sants Just i Pastor. En aquest segon llibre, l'autor vol apropar-nos als orígens de la basílica de la Sagrada Família a través dels seus promotors, entre els quals destaca la figura de Josep Maria Bocabella i Verdaguer, fundador de la revista *Promotor de la devoció a San José* i principal ideòleg de la construcció del temple. L'autor relaciona aquesta figura amb la religiositat del papa Pius IX i l'esperit del concili Vaticà I. També l'autor ens parla d'altres col·laboradors de la construcció de la Sagrada Família com sant Josep Manyanet i Vives, Josep Maria Rodríguez i Bori O.M. o el bisbe Josep Morgades i Gili. A més, en aquesta segona edició, afegeix unes *Addendas* on s'inclouen articles del *Promotor de la devoció a San José* i finalitza el llibre amb biografies dels sacerdots de la parròquia de la Sagrada Família assassinats en el trienni 1936-39.

Borja HIDALGO

VILAR, Juan B. y VILAR, Mar, *El primer hispanismo británico en la formación y contenidos de la más importante biblioteca española de libros prohibidos. Correspondencia inédita de Luis de Usóz con Benjamín Wiffen (1840-1850)*, Alcalá de Guadaíra, Sevilla, MAD, 2010, 522 p.

Es tracta de l'edició anotada de la correspondència entre l'intel·lectual i bibliòfil espanyol Luis de Usóz del Río (1805-1865) i l'hispanista anglès Benjamin Barron Holmes Wiffen (1794-1867), la qual ha estat extreta, conjuntament amb altres documents addicionals, del Wadham College de la Universitat d'Oxford. El patrocini de l'edició és del Centro de Investigación y Memoria del Protestantismo Español.

L'estudi preliminar ressegueix el perfil vital d'ambdós protagonistes, refereix la formació, continguts, proveïdors, copistes i finançament de la biblioteca de llibres prohibits, i conté també referències a l'activitat de l'agent Fernando o Ferdinand Brunet i a la ciutat de Sant Sebastià com a centre editor i difusor clandestí de llibres d'aquesta mena, als circuits alternatius i a la destinació final dels volums, un cop mort Luis de Usóz, a la Biblioteca Nacional, l'any 1873, gràcies a una donació efectuada per la seva vídua.

El fons bibliogràfic, compost per més d'onze mil volums, va conformar una biblioteca especialitzada en autors clàssics i de la literatura espanyola dels segles XVI i XVII, els quals –per la seva postura dissident o heterodoxa– van ser objecte de persecució i obligats a publicar fora del territori controlat per la Inquisició. Lògicament, uns anys després de la donació, Marcelino Menéndez y Pelayo va servir-se d'aquest llegat quan s'imposà la tasca d'estudiar l'obra i el pensament

dels heterodoxos espanyols. Segons els autors, el fons d'Usoz és de primera categoria per a l'estudi de les dissidències religioses a l'Estat espanyol i un dels més rellevants sobre el pensament i la literatura espanyola dels segles moderns, i també, a més a més d'aplegar un repertori formidable de bíblies hebrees, gregues, llatines i traduïdes a les diverses llengües modernes, conserva exemplars únics dels clàssics grecs i llatins i de la literatura universal, sobretot anglesa, italiana, francesa i alemanya.

L'epistolari, anotat oportunament, permet de documentar el diàleg entre dos intel·lectuals europeus i contextualitzar el moment en què es realitzà la correspondència (és a dir, a mitjan segle XIX, quan l'Estat era confessional i la intolerància religiosa resultava molt evident), i alhora ens informa del procés d'edició que seguí Usoz, amb la col·laboració del mateix Wiffen, a l'hora de confegir una Col·lecció de Reformistes Antics Espanyols, publicada de manera clandestina, en vint volums que foren impresos a Londres, Madrid i Sant Sebastià.

Són moltes les notícies particulars i interessants que poden extreure's de la lectura de l'obra: autors, llibreters, edicions, personatges, dificultats i inquietuds del moment. Des de l'òptica catalana, cal remarcar la relació establerta per Usoz amb l'editor barceloní Antoni Bergnes de las Casas i l'interès demostrat per les obres d'Antoni Puigblanch, polític liberal que s'hagué d'exiliar a Anglaterra i va ser proper a les Societats Bíbliques.

Juan B. Vilar, catedràtic d'història contemporània, i Mar Vilar, professora titular de filologia anglesa, ambdós docents a la Universitat de Múrcia, són prou coneguts i reconeguts acadèmicament per les investigacions i publicacions sobre les relacions internacionals, les minories religioses i els hispanistes anglesos. Amb aquesta nova aportació acreixen llur contribució personal a una temàtica que els és ben familiar, i això és una garantia per a acostar al lector aquest corpus de correspondència excepcional, significativa des de molts punts de vista, sobretot com a reflex de la societat i la cultura d'una època.

Josep CLARA

Antonio CASTELL, *Theórica y práctica de boticarios en que se trata dela arte y forma como se han de componer las Confectiones ansí interiores como exteriores*. Barcelona, En casa de Sebastián Cormellas, Año 1592, 16 f. s.n + 347 f.+ 13 f .s.n + 147 p. suplementarias. Edición facsímil y estudio introductorio a cargo de Miquel Ylla-Català Genís y Xavier Sorní Esteva, Barcelona, Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat y Biblioteca de Catalunya, 2010.

Edición facsímil del tratado farmacéutico escrito por el monje de Montserrat, y después de San Benito el Real de Valladolid, fray Antonio Castell († 1640). Esta rareza bibliográfica fue estampada en Barcelona en 1592, y de la cual solamente se conocen seis ejemplares. El tratado *Theoria y práctica de boticarios* se presenta estructurado en dos partes y, tal como se indica ya en el título de la

obra, la primera parte se ocupa de las confecciones interiores y la segunda de las exteriores. En el documentado y orientador estudio introductorio del Dr. Sorní se pone de relieve que, en 1592, fecha de la edición del tratado hacía exactamente cien años del descubrimiento de América, y que muchas de las de las nuevas drogas americanas eran ya usadas por los médicos y empezaban a formar parte de los recetarios de los boticarios y, además, figuraban también en las farmacopeas editadas por los Colegios de Boticarios de las principales ciudades de Europa, entonces de uso obligado por los boticarios de las respectivas ciudades. La obra del benedictino fray Antonio Castell fue redactada pensando en la botica catalana, pero se redactó y estampó en lengua castellana. El ejemplar que ha sido objeto de la reproducción facsímil se conserva en la Biblioteca de Catalunya, en Barcelona, completado, en las hojas que le faltan, con el ejemplar de la Academia Nacional de Medicina de Madrid. Esta edición facsímil constituye una valiosa aportación al conocimiento de la labor científica del monacato europeo en la época Renacentista y Barroca.

V. S.

Armand PUIG I TÀRRECH, *La Sagrada Família segons Gaudí. Comprendre un símbol*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 2010, p. 280.

Es podia preveure que s'escriurien molts llibres –i ja està succeint– i de característiques ben diverses, sobre la Sagrada Família de Barcelona, el Temple –diguem-ne ara Basílica– que l'arquitecte Antoni Gaudí va concebre i va començar a realitzar, i que avança a bon pas cap al seu total acabament. N'hi ha que toquen concretament els aspectes artístics. No mancaran els que recullin gràficament moments de la vida que hi ha sorgit o que s'hi desenvolupa, amb el record de la presència, i amb la benedicció, del papa Benet XVI en la cerimònia de la dedicació, i que era penyora de les gràcies que aniran venint a mesura que sigui cada vegada més utilitzada als efectes per als quals va ser concebuda, en les activitats de culte i de pregària, de les quals també sortosament participen els milers de visitants que hi passen. Alguns d'aquests llibres tenen interès històric i anecdòtic en relació sobretot a la vida de Gaudí.

Jo, personalment, m'alegro molt del fet que, tan avançades les obres, en iniciar-se aquesta etapa que ha de conduir, ajudant Déu, a la culminació de les obres, hagi aparegut tan oportunament aquest llibre d'Armand Puig en les 275 pàgines del qual, en una sòbria i discreta, elegant presentació, no li falta res del que es pugui anar a cercar en una obra així, i un possible lector seriosament interessat en aquests temes hi trobarà el que li caigui. I en aquest cas pensem en els aspectes més importants de la persona i obra de Gaudí –el seu món interior, la conscienciació de les seves conviccions, el progressiu creixement de la seva cultura, també la religiosa, amb el coneixement de la Bíblia i l'aprofundiment en la teologia– i les característiques, tècniques i artístiques de la seva tasca d'arquitecte que s'expressen en el llenguatge de les pedres i de les proporcions

de la seva obra. Per a descobrir tot això ens ajuda el llibre que és objecte d'aquesta recensió. I aprofito l'avinentesa per dir que ja n'ha sortit també l'edició en castellà: *La Sagrada Família según Gaudí (Comprender un símbolo)*, publicada per El Aleph Editores, Barcelona 2011.

No és pas poca coincidència –que pot contribuir a aquesta sintonia espiritual entre l'autor del llibre, Armand Puig, i Antoni Gaudí– el fet que tots dos procedeixen del Camp de Tarragona, i hi ha motiu perquè s'hagin sentit lligats afectivament a alguns indrets d'aquelles contrades: Reus, Riudoms i la Selva. I justament en aquesta última població, on l'autor va néixer el 1953, s'hi ha exercitat, també en el seu sentit artístic, i amb interès pastoral, en la restauració d'una antiga peça dramàtica d'arrels medievals de tema religiós. *El Misteri de la Selva*, que toca un punt, no pas petit, de la fe i la devoció cristiana –el de la Mare de Déu. També a la Sagrada Família, Maria Santíssima hi és present a tot arreu, tant en allò que toca al naixement de Jesús, com en el drama de la Creu, o en la participació en el triomf per la Resurrecció.

L'autor, el Dr. Armand Puig i Tàrrach, és capaç de realitzar un exercici personal de descobrir allò que ell sap bé pel seu coneixement –ampli i profund de l'Escriptura, com a especialista que és de la matèria– i de la Teologia, de la qual resulta un gran expert, per aquesta preparació, i per l'estudi i la recerca, en la devoció a l'Església i al seu Magisteri. Però, a més, ha acudit a les fonts històriques que ens apropen a Gaudí, i als escriptors –artistes, erudits, homes d'Església– que, des dels primers moments del projecte, i al llarg dels anys que l'arquitecte van poder dedicar a bastir el Temple, ens ajuden a interpretar-lo i a executar-lo. Entre les nombrosíssimes notes que el llibre ofereix, en aquest sentit, assenyalem com a significatives les que han estat pouades en figures eminents, contemporànies de Gaudí o que han dedicat la màxima atenció al tema. A mi em plau molt de veure-hi esmentades autoritats en la matèria, com són les de Puig-Boada o Cèsar Martinell, o comentaris de l'actual director de les obres, l'arquitecte Jordi Bonet Armengol. Amb aquest gran Temple, fet de pedra i de natura, Gaudí plasma la Creació, l'Encarnació i la Redempció, i tot interpretant la revelació de Déu, en la naturalesa i en l'Escriptura que és l'anima de la Teologia, ho fa de forma entenedora perquè pugui constituir una catequesi, en un llibre, escrit amb arquitectura i escultura, que es podrà llegir d'una altra manera. I tot això en el que s'ha anomenat la catedral dels pobres i ara, sense deixar de ser-ho, Catedral d'Europa, i qui sap si també del món.

Sense que l'interès màxim d'aquest llibre deixi de ser el de la relació que té amb la història, la teologia i l'art com a tal, m'agradaria subratllar la novetat que ofereixen les 25 darreres pàgines d'aquest llibre, en un Apèndix que presenta uns Esquemes gràfics, realitzats per Raquel Sancho, que podem considerar com una mostra d'aquest gènere que, dins la comunicació, en podem dir «infografia», que tracta de transmetre la informació, més que per paraules, visualment, amb imatges. Hi trobem maquetes, esquemes, mapes i il·lustracions, des de diferents perspectives. Aquests dibuixos poden ser especialment útils, per fer més entenedor el missatge d'Armand Puig, ajudant la imaginació, per captar el valor catequètic de les pedres dels edificis de la Sagrada Família, en la trajectòria del creient des de la vida terrena a la Jerusalem celestial, per trobar-

hi des de les beceroles de la fe i de la pietat, a través dels sagraments, en la vivència dels grans misteris de l'Encarnació i de la Redempció, i en la companyia dels protagonistes de la vida oculta de Jesús, al costat de sant Josep i de la Mare de Déu –els grans temes de la façana del Naixement, i en la Passió, Mort i Resurrecció, que han d'ajudar a evocar la nova façana que ja està realitzada i la que queda per acabar, la de l'entrada principal.

Sabem bé que Antoni Gaudí, a més dels càlculs, amb la matemàtica i la física procurava sempre fer experiments amb mòbils, politges, cordes de diversa mena, i projectà la preparació d'aquelles maquetes que admirem, i tingué sempre presents les perspectives més adequades.

Tal com repetidament s'ha posat de manifest, Gaudí ideà un sistema estructural revolucionari i va aconseguir, en les seves realitzacions en vida i les que han continuat la seva idea, quan ell ja ha faltat, de crear un espai sagrat que invita a la intimitat i al encontre amb Déu, i ha intentat donar a cada element, a cada pedra en particular, amb els seus dibuixos, amb els seus relleus, amb les seves notes de color, amb l'ajuda de la il·luminació, un sentit religiós.

I deia més amunt que en preparar aquest volum s'ha procurat que no hi manqués res d'essencial de faïçó que s'hi pot trobar també, encara que de manera complementària o accidental, les suggestives fotografies, en blanc i negre o el color, que ens ofereixen imatges d'un present que, ajudant Déu, mira cap a una completa terminació, o de la història entranyable, amb aquelles emblemàtiques quatre torres, que eren una materialització de l'esperança que no ha faltat mai en la realització del projecte, o aquelles en què es pot veure el Gaudí jove i elegant, o el fidel piadós amb el ciri a la mà, sortint cap a la processó de Corpus.

Ferran BLASI BIRBE

Pedro ALONSO DE BURGOS, *De la preparación para la muerte y de cómo debe ser tenida en poco*. Estudio, revisión del texto y notas de Ernesto Zaragoza Pascual, Madrid, Editorial Sanz y Torres 2010, 211 p.

Fray Pedro Alonso de Burgos, considerado como el más ilustre de los ermitaños escritores de Montserrat y de la Congregación de San Benito de Valladolid, nació entorno del año 1500 en Holanda, de ascendencia burgalesa. Después de doctorarse en teología por la célebre Universidad de Lovaina, en el año 1535 ingresó en el monasterio de Montserrat (Barcelona). Por espacio de 27 años vivió como ermitaño, hasta su muerte acaecida en 1572. En el estudio introductorio preparado por el Dr. Zaragoza, se pone de manifiesto que la espiritualidad y doctrina de Fr. Pedro Alonso de Burgos no son nuevas sino tradicionales, siendo su principal aportación a la espiritualidad cristiana la equilibrada síntesis que realizó sobre lo antiguo y lo nuevo a partir de su propia experiencia.

En este volumen se ofrece la versión castellana del *Libro de la preparación para la muerte*, según la edición estampada en Barcelona el año 1568; un clási-

co de la espiritualidad en el cual Fray Pedro Alonso, siguiendo el sistema tradicional de las tres vías, nos explica las tres etapas de la muerte: purgativa (primera muerte), iluminativa (segunda muerte), unitiva (tercera muerte). La primera acontece cuando el hombre muere al pecado, renuncia a las riquezas y pompas mundanas. La segunda, cuando el alma llega a mortificar sus apetitos desordenados practicando las virtudes teologales y las cardinales. La tercera muerte espiritual es «un sueño bienaventurado en el cual no sólo nos olvidamos de las cosas de este siglo, más aún de nosotros mismos». Fray Pedro Alonso indica que cuando el creyente llega a este grado ya no le es nada dificultoso despedirse del cuerpo, porque de ordinario es arrebatado en la contemplación de las cosas celestiales y del mismo Dios, en el cual mueren todos los sentidos y el alma queda resplandeciente de luz.

En el orientador estudio introductorio, el Dr. Zaragoza pone de relieve que cada capítulo de la obra parece un sermón, «lleno de citas de la Biblia o de Santos Padres, como fundamento de lo que diciendo, muy del estilo de la época, con frases y períodos a menudo muy largos. Se sirve y gusta mucho de la interpretación alegórica» (p. 33), de tal manera que esta obra debemos situarla en el género de los tratados llamados *Ars bene moriendi* de su tiempo (y de tiempos posteriores), ya que la meditación sobre la propia muerte, tan resaltada por los autores de la *devotio moderna*, constituye una peculiar y eficaz metodología para lograr la madurez humana a través del propio conocimiento.

Se ofrecen unas notas críticas en las páginas 193-211, que constituyen una valiosa aportación a la historia de la espiritualidad monástica de la Europa del siglo XVI.

V. S.

L'Estampe au grand siècle, Études offertes à Maxime Préaud (Matériaux pour l'histoire, publiés par l'École des Chartes, 9) Paris, École Nationale des Chartes, Bibliothèque National de France, 2010. 612 p. amb il·lustracions.

Maxime Préaud es un historiador francès especialista en gravats i estampes que, fins la seva jubilació, va ser conservador general encarregat de la sala de reserva d'estampes i fotografies de la *Bibliothèque National de France*. Com a homenatge, la institució on sempre va treballar, juntament amb l'*École Nationale des Chartes*, ha editat aquest llibre on es repassa l'història del gravat des del segle XVI fins al XIX, a través de 37 articles escrits principalment en francès però també en anglès.

Malgrat que els articles estan consagrats al gravat, no segueixen una disposició ni temàtica ni cronològica. Així, podem trobar articles dedicats a un gravat concret, com per exemple: «*La Vierge aux yeux crevés : une image miraculeuse ou superstitieuse? Du bon usage de l'estampe dans la lutte contre*

l'iconoclasme protestant au XVIIe siècle.» escrit per Vanessa Selbach. En aquest article es parla de la història d'una pintura mutilada durant les guerres de religió i que a través del gravat, es va utilitzar com a propaganda contrària als iconoclastes protestants.

Les sèries d'estampes també tenen cabuda a aquest llibre a través d'articles com «*Henri Bellange and the Commedia dell'Arte in Paris*» on es parla de la història i introducció de la *Commedia dell'Arte* a França a través del gravats que es van imprimir del seus personatges. A l'article de Madeleine de Terris «*L'allégorie de les quatre saisons dans la gravure française du XVIIe siècle*» es fa un repàs de l'evolució de la representació d'aquest model iconogràfic tan repetit.

El tema del gravat al servei de la monarquia, sobretot dels reis Borbons, també el podem trobar en articles com «*Carles Le Brun's Constantine prints for Louis XIV and Jean-Baptiste Colbert*» de Louis Marcherano. En aquest article es parla d'una sèrie de gravats on es pretenia comparar la figura de Lluís XIV amb la de l'Emperador Constantí.

El llibre no s'oblida del la vida dels gravadors ni de les seves nissagues i podem trobar informació sobre aquest tema als articles: «*Marolles Illustrés: Chauveau, Naunteuil et les Autres*» escrit per Véronique Meyer i «*Pierre II Mariette, or the Mariette dynasty revisited*».

Costums de l'època els podem trobar a articles com «*L'héraldique en noir et blanc. Armoiries gravées et couleurs du blason aux XVIe et XVIIe siècles*» de Michel Pastoreau. Aquí, l'autor ens explica la problemàtica de passar els colors de l'heràldica al gravat en blanc i negre. També podem trobar a «*Prints of Pentecost, the title plates and frontispieces to an annual sermon in seicento Rome*» la curiosa història de les impressions que es feien a la Roma del segle XVII per il·lustrar el sermó anual de Pentecosta.

Finalment, el llibre es refereix al col·leccionisme d'estampes a articles com «*Le duc d'Aumale et l'estampe du XVIIe siècle*» de Nicole Garnier-Pelle o a l'article «*De la collection du marquis de Beringhen au cabinet des Estampes de la Bibliothèque royale*» de Jean-Gérald Castex.

Borja HIDALGO CALLEJA

Pedro ALONSO DE BURGOS, *Diálogo de la vida eremitica y Diálogo de la Sacra Eucaristía*. Introducción, versión y notas de Ernesto Zaragoza Pascual, Madrid, Editorial Sanz y Torres 2010, 168 p.

El siglo XVI español es un siglo rico en reformas. En la primera mitad de este siglo se multiplicaron las casas de recolección, los beaterios y eremitorios, donde se cultivaba la oración mental metódica, la austeridad de vida y la penitencia. También entorno del Monasterio de Montserrat, donde todavía se dejaba sentir con fuerza el impulso renovador del abad García de Cisneros, se fomentó

el gusto por la oración mental y metódica, con monjes que deseaban una vida de mayor soledad y contemplación en los eremitorios. Fruto de esta experiencia son estos dos tratados: *Diálogo de la vida eremítica* y *Diálogo de la Sacra Eucaristía*, ambos publicados en lengua latina (Barcelona 1562), y ahora traducidos y editados en este volumen al cuidado del Dr. Zaragoza.

El primer tratado es un diálogo entrañable entre un experimentado ermitaño anciano y su discípulo novicio a través del cual le va enseñando los secretos de la vida retirada y contemplativa, comenzando por la manera de ordenar la jornada de modo que su vida parezca «un perpetuo reloj» en meditación, lectura y trabajo, con el fin de alcanzar la pureza del corazón sin la cual no se puede llegar a la contemplación perfecta.

El segundo tratado que se edita consiste en un diálogo interior entre el alma y Jesucristo, a través del cual Fray Pedro Alonso de Burgos († Montserrat 1572) va aclarando algunas dudas sobre el sacramento de la Eucaristía, además de poner de relieve los frutos que brotan del sacramento de la Eucaristía en orden a aplacar la ira, domeñar la envidia, la gula, la lujuria, la malicia y así propiciar la paz, atraer la humildad, engendrar la mansedumbre y la caridad.

Se añaden algunas notas críticas en las p. 147-168. El texto editado por el Dr. Zaragoza constituye una destacada aportación a la historia de la espiritualidad europea postridentina.

V. S.

Joan ARIMANY I JUVENTENY, *Diccionari de sants històrics catalans*, Sant Vicenç de Castellet, Farell Editors, 2011, 158 p.

Aquest diccionari és interessant perquè el seu autor recull els sants històrics catalans, si bé això s'ha d'entendre de manera àmplia, perquè inclou també els sants des de més enllà de l'actual frontera amb França fins a l'antic bisbat de Tortosa, que arribava fins a Vila-real, prop de València, des dels inicis del cristianisme fins a l'actualitat. Cal dir que alguns sobrepassen aquest marc i d'altres no nasqueren a Catalunya, sinó que només hi feren estada algun temps i alguns «sants» només són beats i en aquest cas en podia haver posat d'altres ben coneguts com ara: el beat Bonaventura Gran, la beata Maria Ràfols i la beata Carme Sallés, que d'ací uns mesos serà canonitzada. Hi trobem a faltar en canvi: santa Isabel de Portugal, princesa de Catalunya, la beata Àngela Astorch i sant Raimon de Fitero. I es deixa per a un altre volum els sants d'existència dubtosa. De cada sant, en dona les dades biogràfiques principals, juntament amb els atributs, la devoció a Catalunya i la Bibliografia de referència i específica, quasi tota de repertoris anteriors. Nosaltres creiem que cada biografia hauria estat més completa si l'autor hagués citat les biografies monogràfiques impreses de cadascun dels sants que en tenen, si més no les impreses en el mateix àmbit territorial, i en tot cas l'última edició de les biografies, perquè el lector interessat pogués anar a cercar més dades biogràfiques de cada un dels sants. Amb tot,

felicitem l'autor per aquest treball, que posa a disposició dels lectors les dades essencials de cadascun dels nostres sants, a l'espera que un dia reculli en un altre volum, els que històricament són beats a fi de tenir un santoral complet de sants i beats catalans d'origen o de residència.

E. ZARAGOZA

Josep AMENGUAL I BATLE, *Joaquim Rosselló, Miquel Maura, Miquel Costa i Llobera i mig segle de bisbes mallorquins (1898-1947)*, Lleonard Muntaner, Editor, Ciutat de Palma (Mallorca) 2011, p. 133.

És un llibre de 133 pàgines que sap mirar amb perspectiva, i d'una manera viva, tota la història de l'Església a les Illes Balears i les Pitiüses, bé que no de manera sistemàtica, però oferint ocasions per fer-ho a mesura que avança la lectura, començant òbviament per la nostra època i prenent com a punt de partida i fil conductor la figura d'un gran mallorquí, el pare Joaquim Rosselló, fundador de la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria. Això dona lloc a presentar la trajectòria espiritual d'aquest eclesiàstic que va viure totes les peculiaritats del treball pastoral de Mallorca, amb les seves necessitats, aspiracions i dificultats. Tot això posa en primer lloc la preocupació, per a respondre-hi adequadament, per la formació dels sacerdots, en els seus diversos aspectes: els específicament pastorals i els culturals, amb un particular esment de l'arrelament que aquestes coses han de tenir en la societat de les Illes.

Tot va sortint, sobretot, a propòsit de la relació del P. Rosselló, primer amb els seus companys de seminari i de la diòcesi, o després, en la seva adscripció a l'Oratori de Sant Felip Neri, i en la seva dedicació a la Fundació de la nova congregació, la qual mostrarà sempre un caràcter missioner que la portarà a sentir la necessitat d'adaptar-se a tot arreu on anirà, i ara aquí, per a respectar sempre el tarannà de la gent d'aquestes illes, amb la seva llengua peculiar i la seva secular cultura.

Les qüestions van sorgint de manera particular tot fent la història de l'evolució espiritual d'alguns clergues mallorquins i veient la manera d'influir-hi, de personalitats diverses dels directors de seminari o dels bisbes. Així aniran apareixent els problemes d'origen ideològic que han afectat la societat civil i que han repercutit en l'eclesiàstica. Un tema que, des del Concili Vaticà II es veu clarament plantejat i amb respostes adients i del qual abans no s'havia acabat de fer una bona anàlisi, és el de l'aparició de la Il·lustració en l'àmbit eclesiàstic, i de la seva evolució, i de la defensa que li oposà un integrisme que se sentia amb una especial consciència de responsabilitat i que, de vegades, feia que menystingués un poc, o molt, els aspectes humans o culturals, amb la temença de posar en perill els factors religiosos genuïns. I aquests problemes havien d'anar sovint a remolc de la marxa política de la societat en les tensions entre les actituds liberals i les conservadores, i en les característiques de l'organització social de les Illes, amb alguns nuclis influents, de vegades més aviat impermea-

bles, i amb la diversa manera d'entendre el que hauria de ser el respecte a les característiques de la cultura autòctona i en la repercussió que això podia tenir en els bisbes i l'organització eclesiàstica, amb les posicions extremes que adopten a favor de la utilització preferent d'una o altra llengua: el castellà o el català amb les estimades peculiaritats mallorquines. Tots aquests problemes van sortir de manera viva en el llibre en la relació entre alguns dels personatges historiatats, i arran, per exemple, de les decisions que havia de prendre sobre la seva vocació un home de la vàlua d'un Mn. Miquel Costa i Llobera, i els consells, de vegades diferents, segons les respectives personalitats que els donaven: si eren, per exemple, un sacerdot com Miquel Maura –que no podem oblidar que era germà de l'Antonio Maura, que representava a Madrid la política conservadora– i les actituds certament equilibrades del P. Joaquim Rosselló, figura que l'autor coneix bé i té motius per a apreciar.

La condició d'historiador de Josep Amengual li dóna ocasió de mirar cap endarrere en la consideració dels temes, i ens arriba a portar no solament a l'època de la restauració de la vida cristiana a les Illes en temps de Jaume I, sinó fins als primers moments de la vida cristiana a Mallorca.

Ferran BLASI BIRBE

Santiago CANTERA MONTENEGRO, O.S.B., *Estudios de historia y espiritualidad monástica*, Analecta Cartusiana, 295, Salzburg, 2011, 2 vols. de 335 y 321 p.

No se trata de una obra de investigación, sino de la recopilación de los trabajos monásticos publicados en diferentes revistas desde 1996 a hasta 2010, por el autor benedictino del Valle de los Caídos (Madrid), que hizo su tesis doctoral sobre la Orden de la Cartuja. En el primer volumen, dividido en seis partes, trata del mensaje monástico; de la tradición monástica e identidad europea; del desarrollo del monacato en España en los siglos XII-XIII; de los monjes y ermitaños mártires (1936); y a la oración en san Isidoro de Sevilla y la tradición monástica en la *Vita Fructuosi*. Sigue con artículos sobre la vida de san Benito, su regla y las reglas hispano-visigóticas, recreándose en las figuras monásticas de san Anselmo, del benedictino observante español fray García de Cisneros, autor del *Directorio de las Horas Canónicas* y reformador de Montserrat, de Dom Próspero Guéranger, restaurador de Solesmes, del medievalista P. Justo Pérez de Úrbel, antiguo abad del Valle de los Caídos, y sobre la abadía-santuario americano de Esquipulas. Luego trata de las corrientes marianas corredentoras e inmaculistas entre los cistercienses; de la historia de la camáldula de Santa María de Herrera (España). Y dedica la última parte a la orden de San Jerónimo, en sus monasterios de Aniago, Yuste y a la biblioteca del de Espeja, haciendo referencia al IV Centenario del historiador jerónimo Fr. José de Sigüenza († 1606) y a la biografía del jerónimo Fr. Antonio de Lugo († 2009), a quien dedica esta obra.

El segundo volumen, dividido en tres partes, trata del tema de la Cartuja en

España. En la primera parte recrea la figura de San Juan Bautista en la tradición cartujana; el anonimato cartujano en la publicación de libros; y el pensamiento, obra e influencia de Dionisio el Cartujano. En la segunda parte aborda el tema de los cartujos en la Edad Media y sus relaciones con la monarquía castellana (1390-1598), dentro de las reformas de los reyes de la casa de Trastámara; y la fidelidad al propósito cartujano. Y en la tercera parte estudia particularidades de las cartujas españolas, tales como el uso del agua en las castellanas, sobre las cartujas de El Paular y Cazalla de la Sierra, Aniago, las limosnas del Paular, y los santos relacionados con las cartujas valencianas de Porta-coeli y Valdecris en el siglo XVI.

Se trata pues, de dos volúmenes que tocan puntos interesantes tanto para la historia monástica española de benedictinos, cistercienses, camaldulenses, jerónimos y sobre todo cartujos, aunque no escribe sobre documentación archivística, sino sobre fuentes librarias, de manera que no es obra de investigación, sino de alta divulgación. Por señalar algunas lagunas, cabe decir que cuando habla de los camaldulenses en España, desconoce la documentación publicada sobre los primeros intentos de fundación camaldulense que hubo en España entre 1597 y 1602; que la fidelidad al propósito cartujano no fue tanta, pues en 1537 las cartujas de la provincia de Cataluña obtuvieron de Roma dispensa para comer carne, y que a los benedictinos de Valladolid, los llamaban también «cartujos de San Benito». Con todo, hay que felicitarle vivamente por su valiosa aportación a la historia del monacato español.

E. ZARAGOZA

José Ángel ECHEVERRÍA (coord.), *Historia magistra vitae. Miscelánea de estudios en homenaje a Tarsicio de Azcona, OFM Cap, historiador*, Pamplona, Hermanos Menores Capuchinos – Convento de Extramuros, 2011, 870 p.

Tarsicio de Azcona (Jesús Morrás és el seu nom de família) va entrar en la historiografia per la porta gran ja fa més de mig segle amb un estudi emblemàtic. El títol d'aquella magna obra de 1960 era *La elección y reforma del episcopado español en tiempo de los Reyes Católicos*. Quatre anys després el seguia un altre treball de gran abast sobre Isabel la Catòlica, ampliat successivament, i des de llavors va anar creixent el nombre de publicacions centrades en el mateix període, mirat des de molts punts de vista, i en la temàtica de la reforma de l'Església i dels ordres religiosos. No es va limitar a aquests horitzons d'interès de Tarsicio de Azcona, que té també altres estudis històrics al voltant del seu orde religiós i l'antic regne de Navarra, a més d'altres relacionats amb la seva docència al llarg de tots aquests anys.

Aquesta voluminosa i ben presentada *Miscelánea* que se li ha dedicat recentment, impulsada i coordinada pel també caputxí J. A. Echeverría, comença amb una impressionant i exhaustiva llista de l'obra de l'homenatjat preparada pel mateix Echeverría per a allò que titula *Bio-bibliografía* i que presenta la

vida de l'autor sobre el canemàs dels seus escrits, degudament classificats en monografies, articles en congressos, revistes, diccionaris i enciclopèdies, on es destaquen els inclosos en la *Gran Enciclopedia de Navarra*; i articles publicats en periòdics, i encara amb una referència genèrica a altres escrits menors que no s'inclouen en aquesta relació.

De la producció històrica de Tarsicio de Azcona al voltant del personatge de la reina Isabel, Arsenio Dacosta en fa una interessant anàlisi i assenyalava amb precisió perspicaç alguns punts centrals que, al seu parer, i també al del seu autor, romanen encara sense una explicació clara.

No és possible passar revista aquí a cadascuna de les setze notables contribucions de la primera part de la *Miscelánea*, que recull els articles d'índole històrica. Pel seu interès especial per a l'àrea catalana cal, però, assenyalar la contribució de M. Barrio González sobre *La monarquía española y los obispos de Cataluña (1599-1713)*, un tema que va començar a estudiar fa molts anys i que lliga especialment amb l'interès de Tarsicio de Azcona per la reforma catòlica en general i, específicament, la de l'episcopat. També hem d'assenyalar la contribució d'un altre conegut estudiós de la nostra terra, Valentí Serra de Manresa, que tracta de les actuacions i interferències de Felip II i dels franciscans observants respecte a la implantació i expansió hispana de la reforma fanciscanocaputxina.

La segona part de la *Miscelánea* aplega uns altres setze articles de contingut divers i alguns d'ells de notable extensió, força interessants i valuosos, aportats per amics i col·legues per tal d'unir-se a l'homenatge.

La *Miscelánea* incorpora algunes il·lustracions ben seleccionades i reproduïdes, i acaba amb un treballat índex onomàstic, una cortesia dels editors, fet que no és tan freqüent com seria de desitjar en les publicacions del nostre país i que és sempre molt d'agrair.

Enric MOLINÉ

Diversarum rerum, núm. 6 (Ourense 2011), 440 p.

Este anuario de los archivos catedralicio y diocesano del obispado de Ourense, dirigido por su director, D. Miguel Ángel González García, nos ofrece varios trabajos interesantes sobre diversos aspectos eclesiásticos de Galicia, escritos por reconocidos investigadores y estudiosos. Contiene tres trabajos que tratan de aspectos biográficos de los obispos orensanos del siglo XIX, a saber de D. Pedro Quevedo, obispo y cardenal, del que su autor publica el interesante inventario de sus bienes en 1812 (de M. A. González y T. A. López) y D. Cesáreo Rodrigo Rodríguez (1876-95) (de L. M. Cuña), y un catálogo del libro de notas de D. Rodrigo Alfonso (1417-58) (de A. De Evan). Nos limitamos a consignar los títulos restantes: María B. Pumar, *Los documentos del Coto Viejo y sus ampliaciones, según los escribanos del siglo XVIII*; R. Máñez, *La trompa en la capilla musical de la Catedral de Ourense (1748-1873)*; J. A. Hervella, *El cabildo*

de Ourense dona una casa para construir un puente; E. Zaragoza, *Noticias sueltas sobre la reforma de algunos monasterios benedictinos gallegos y asturianos (1523-1541)*; P. Leza, *Apuntes para la historia de los franciscanos en Ribadavia*; María D. Yáñez, *Cinco monjes eximios del monasterio cisterciense de Oseira*. Y diversa documentació sobre la villa de Ribadavia y las parroquias de San Juan de Piñeiro y San Julián de Ribela, así como otros artículos menores sobre aspectos artísticos, devotos y literarios, y la relación de las actividades de l'Asociación de Amigos de la Catedral de Ourense. En su conjunto se trata, pues, de una buena aportación a la historia eclesiástica de Ourense y de Galicia.

E. ZARAGOZA

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, *Els caputxins i les herbes remeieres*, Barcelona: Editorial Mediterrània, 2011, 90 p.

El món dels frares és realment sorprenent. Fra Valentí Serra, recercador genial del microcosmos que ha constituït la vida dels frares caputxins catalans al llarg de cinc-cents anys, ens ofereix en aquest petit i bell volum de la col·lecció «A la caputxina» d'Editorial Mediterrània un recull de les herbes remeieres que els frares cultivaven en els horts dels convents amb la finalitat de fer «Remeis a la caputxina» per a guarir les malalties en un món que des la llunyania dels temps es veu com a entranyable.

El savi Dr. Miquel Ylla-Català, de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, en l'afable i docte estudi de fa de pròleg del volum, remarca que les plantes remeieres són les matèries primeres que «podem considerar-les encara vigents en el seu ús i vàlides algunes de les seves propietats sobretot les que avui es poden fonamentar en el coneixement dels principis actius que contenen i de la seva acció terapèutica, que no és sempre la que s'indica en el llibre», mentre que «els preparats és a dir: els licors balsàmics, els unguents i els remeis a la caputxina, caldria incloure'ls en un apartat de medicina popular amb marcades influències del costums de l'època i fins amb un cert contingut de superstició que demana per aconseguir la seva efectivitat, un marge important de fe i credibilitat». Des del punt de vista científic, doncs, ens trobem en un món clarament passat, però des del punt de vista simbòlic –i fins i tot lingüístic– entrem en un món que gairebé és màgic:

«per a qui se pixa al llit: [prendràs] cervell de llebra, lo faràs secar â la sombra o al forn, y ne faràs polvos subtils, y li'n donaràs ab la vianda o caldo una cullerada. Cosa certa y probada.

[un vomitori:] Pren estièrcol de ratas pulverisat, y donat ab un poch de vi blanch és vomitori. Aprovat, però molt sucio.»

Ja es veu que el remei per a vomitar havia de ser enormement eficaç, tenint en compte els ingredients que el componien.

Els caputxins del segle XVII del convent de Montcalvari tenien un jardí anomenat amb el nom entranyable de «Jericó» que els servia per a embellir els

altars amb les flors i compondre receptes per a guarir malalties. Alguns d'aquests elixirs frarescos tenien uns noms formidables, com ara el següent, que deu de ser la recepta màgica que qualsevol laboratori farmacèutic contemporani probablement deu cercar:

Elixir salutis

«Per notícia de l'apreciable composició de l'Elixir salutis [del cardenal Sienfuegos]. És menester saber que lo cardenal Sienfuegos, que actualment habita a Roma y que lo any present de 1739 és entrat en los 80 anys de edat, se troba tan robusto y rigurós com en sa joventut [...] [Prendràs] fullas de Senet, quatre onças; de palo santo, dues onças; de pansas trets los grans, vuit onças; de regalèsia, un onça; de llavor de coriandre, dues onças; de llavor de cumí, dues onças; de Riubábaro, dues onças; de cremonis Tartari, una onça i mitja [...] Lo modo de fer-se és matxecar o esclafar lo palo santo y demás arrels y llavors y Riubábaro, posant-ho tot junt dins d'una ampolla o vas de vidre y posar-ho ab infusió ab sinch meitadelles de aiguardent refinada una vegada, y deixar-ho ab cendra calenta per espay de set dies, y després colar-ho ab una muñeca ben colat. Després se pren una meitadella de aigua de font y una lliura de sucre blanch, y se fa aixarop ab poch punt; se cola y després de colat se mescla y se guarda ben tapat per lo ús ab ampolletas de vidre, y se manté molt anys.»

Altres, com ara el «licor estomacal», probablement encara podran ser aprofitats pel savi Ferran Adrià i per les magnífiques persones i institucions que formen la Fundació Alicia:

«[Prendràs] orenga, tarongina, poliol, fonoll, ruda, nepta, comí, marialluïsa, malrobí, escabiosa, malva rosa, malva pom, taronges agres, marduix, un brot de donzell, menta romana, menta llarga, tres roses sense poncella, camamilla, farigola, borratxa, flor de taronger agre, tres clavells mascles, tres grans de ginebró, una nou moscada, una canó de canyella d'Holanda y tres flors de lligabosc, una pela de taronja. De cada herba s'hi posen tres brots. Es posa dins una garrafa que hi hagi un porró d'aguardent. Es posa a sol y serena durant nou dies, y en haver-se llevat les bosses, per cada porró s'hi barreja una lliura de sucre.»

Fra Valentí Serra ha fet una recerca impressionant ens arxius i manuscrits per poder recollir els materials que componen aquest llibre, a l'estil del *Tractat o Llibre en que se contenen diferentes cosas que pertañen a la Medecina, Cirurgia y Química compost per varios Autores perits y doctes en la facultat medicinal, y ara de nou recopilat per Fr. Jacinto de Sarriá, Religios Caputxí e Infermer del Convent de Vilanova de Cubellas* (1756) o *De algunas [h]erbas y sas virtus medicinals y temperaments de ellas, ab los noms llatins y bárbaros, que són los que se usan per las botigas* (1756).

El món que hi descobrim és fascinant. Parem atenció en la recepta per a guarir l'epilèpsia:

«*Remey per mal de St. Pau.* Se ha de tenir cuydado quan <h>ísquian los cadells de una gossa perdiguera prendre'ls luego antes que la mare los llèpia; se'ls lleva lo cap, y la sanch que trahuen se fregeix ab oli en una paella, y en haver lo pacient haver tingut lo mal, se menjarà la sanch fregida de dits cadells y curarà.»

Però, a banda d'aquest món a la frontera del realisme màgic hi descobrim

alguns dels secrets més ben guardats de la frateria, com ara el del famós rapè dels frares:

«*Per fer tabaco de Rapè*. Per cada lliura de tabaco 2 unzas de càsia, un cuar[t] de lliri de Florència, 3 xicras de aygua clara, mitja unza de mel, tres o quatre brots de murtra; lo que es posa en una olla reposan[t] en infusió per espai de 6 o 7 horas; després se li farà arrancar lo bull y després [sens aygua] [ai]xugarà lo tabaco, y és probat».

Ara, per damunt de tot, aquest bell llibre –il·lustrat amb uns gravats formidables trets d'un llibre antic, impresos en les pàgines mitgeres del llibre, que a més són de color verd– ens revela la millor de totes les receptes, que és la «recepta per curar de tots mals, y preservativa de totes enfermetats, y método per viure alegre, y allargar la vida fins à la mort»:

«Prendràs un gros manat de arrels de *Alegria*; dos lliuras de *Poch se me'n dóna*; dos dotzenes de fullas de *Bé-li-vaga* [...] onze escrúpols de *Tarragona manxan*; catorze dragmas de *Si tens pa sech fes-te sopas*. Tot això ho esclafaràs rient, y ho posaràs en una olla à bullir sota lo capsal del llit».

Aquesta, sobretot aquesta, ens l'hem d'aprendre i aplicar.

Joan FERRER I COSTA

Estudios Mindonienses, núm. 27, (2011), 749 p.

Este anuario de estudios histórico-teológicos de la Diócesis de Mondoñedo-Ferrol, en lengua gallega y castellana, recoge, tras la presentación de su obispo Mons. Manuel Sánchez Monge, sobre la *Nueva Evangelización y la cultura actual*, la transcripción, hecha por J. L. López Sangil y M. Vidán Torreira, de la documentación del *Tumbo Viejo de Lugo* (p. 11-373), con bibliografía temática y completos índices onomásticos de personas y lugares, que suministra interesantísimos datos sobre la diócesis de Lugo, a través de 114 documentos que abarcan desde el año 960 hasta el de 1286, entre ellos testamentos reales y de particulares, cartas de fundación de monasterios, inventarios de bienes de iglesias, sobre el concilio de Lugo (569), confirmaciones reales de propiedades y privilegios, donaciones, permutas entre iglesias y monasterios, hechas por reyes, infantas, nobles, obispos, clérigos, etc., singularmente durante los reinados de Fernando II y Alfonso IX y otros reyes castellanos. A continuación, Enrique Cal Pardo, prosigue, con su erudición acostumbrada, el episcopologio mindoniense del siglo xx (p. 375-530) con las biografías de los obispos Fernando Quiroga Palacios (1945-49) y Mariano Vega Mestre (1951-57), con su realizaciones, visitas pastorales, escritos, etc. Luego A. Barón, trata sobre los magnates y nobles en la curia del conde Raimundo de Borgoña, príncipe de Galicia en los años (1091-1107) (p. 531-574) en tiempo del rey Alfonso VI; J. J. Burgoa refiere la situación de la ciudad de Ferrol en el siglo xiv, según las crónicas medievales de Fernando Lopes y Jean Froissart (p. 575-588). Luego siguen dos trabajos con evidente interés toponímico local, a saber: X. C. Ríos y M. Vigo, *Toponimia* y

microtoponimia entre Ponteceso y Laje, referida en la documentación del monasterio de Almerzo (p. 615-643) y J. M. Rodríguez Díaz, *El monasterio de Esperautano y su coto* (p. 615-643). Sigue M. Sánchez sobre el principio de la construcción de la iglesia de San Julián de Ferrol (p. 644-721), muy documentado. Cierra el volumen la presentación que del mismo se hizo, la relación de libros publicados sobre Galicia en 2010 y reseñas de libros. De manera que en su conjunto resulta una buena aportación a la historia de la diócesis mindoniense, que los historiadores agradecerán vivamente.

E. ZARAGOZA

Miquel MIR y Mariano SANTAMARÍA, *La otra memoria histórica. Últimas investigaciones sobre las persecuciones y ejecuciones en la España republicana durante la Guerra Civil*, Madrid, Ediciones Nowtilus 2011, 203 p.

Esta obra reúne el resultado de una meticulosa investigación sobre uno de los temas más delicados de la Guerra Civil española: la persecución en contra los católicos y de las personas de talante conservador (empresarios, comerciantes, médicos, abogados, militares) y, sobretodo, en contra de los religiosos y sacerdotes.

Se han contabilizado 4.184 sacerdotes diocesanos y 2.365 religiosos asesinados, de un total de 55.000 víctimas de la violencia que se desencadenó en la zona republicana por el Frente Popular. Los autores ponen de relieve que, con el pretexto del anticlericalismo se produjo el mayor holocausto de la historia de Europa en contra de los católicos y de sus instituciones. Esta persecución, muy bien tramada y organizada, causó matanzas masivas que todavía hoy sorprenden por su número y crueldad. Además de estos asesinatos «in odium fidei» o «in odium Ecclesiae», también fue destruida y profanada una gran parte del patrimonio arquitectónico, pictórico y escultórico (civil y religioso), perdiéndose para siempre obras de incalculable valor.

A lo largo de este libro de Miquel Mir y Mariano Santamaría sugerentemente titulado: *La otra memoria histórica*, se aportan elocuentes testimonios y documentos que revelan cómo, debido a su ideología conservadora y militancia católica, miles de personas vivieron amenazadas por el terror de la violencia revolucionaria en la zona republicana durante la Guerra Civil, ya que en esta zona, con el fracaso del golpe militar se abrió un proceso revolucionario que el gobierno no logró controlar. Allí la violencia fue imparable, y con el derrumbe del Estado se quiso legitimar la pretensión de transformar radicalmente la sociedad. El resultado fue una persecución sistemática contra el catolicismo y todo lo que ello significaba.

La otra memoria histórica, la forman una larga serie de nombres de personas que, a causa de su fe, antes de ser asesinadas, muchas fueron sometidas a una escrupulosa vigilancia y seguimiento que acabó con detenciones, torturas y, finalmente, asesinatos; auténticos genocidios como el de Paracuellos del Jarama,

cerca de Madrid (cf. p. 155-172); como las matanzas ocurridas en las fosas y pozos abandonados de la mina toledana de Camuñas (cf. 173-185); como el asesinato de los 172 religiosos maristas chantajeados, estafados y traicionados por la CNT-FAI (cf. p. 17-144); como los asesinatos de eminentes socios del Círculo Ecuéstre de Barcelona [el marqués de Balanzó, Narciso de Camps, José de Caralt, Javier Garriga-Nogués, Alfonso Vidal-Ribas, Fernando Villavecchia, entre otros], documentados con 742 órdenes de detenciones y confiscaciones de patrimonio (cf. p. 187-195), etc.

Los autores remarcan que los religiosos maristas de Catalunya fueron perseguidos y asesinados por ser unos miembros de la Iglesia de gran prestigio por su influencia en la sociedad catalana a través de la docencia. Estos religiosos no se involucraron en cuestiones políticas, pero igualmente fueron víctimas de los revolucionarios, y a pesar de que el gobierno de la Generalitat expidió centenares de visados y salvoconductos que salvaron la vida de muchos eclesiásticos, el instituto de los hermanos maristas no recibió ninguna protección y, finalmente, fueron chantajeados y estafados. Los maristas llegaron a pagar 200.000 francos franceses para ser evacuados (j), pero solamente lograron pasar a Francia los jóvenes seminaristas de la casa-noviciado de Les Avellanes, una vez efectuada la primera entrega de 100.000 francos. El segundo grupo formado por 172 hermanos maristas que debía trasladarse a Marsella fueron engañados y vilmente asesinados, ya que el barco que había de evacuarlos era «una ratonera» (cf. p. 74-78).

Los autores manifiestan sin ambigüedades que las autoridades de la Generalitat «fueron responsables, por su inhibición y falta de voluntad en socorrerlos, por juzgar que [los hermanos maristas] no estaban identificados con el nacionalismo catalán» (p. 37); más todavía, «Aurelio Fernández [del Comité Central de Milicias Antifascistas] entregó los 200.000 francos franceses a Josep Tarradellas. Su destino: la compra de armas en Suiza» (cf. p. 125-135), de modo que los autores del libro que aquí reseñamos, los historiadores Miquel Mir y Mariano Santamaría, por honestidad científica no pueden silenciar que: «Lluís Companys, como presidente de la Generalitat, y Josep Tarradellas conocían a los máximos dirigentes de la CNT-FAI y con ellos negociaron el control del orden público en Cataluña y consideraron a los anarquistas unos buenos aliados, pues ellos formaron parte de todos los gobiernos de la Generalitat hasta junio de 1937» (p. 137).

En el mismo estudio, y a propósito de la trágica historia de los asesinatos de Paracuellos del Jarama, los autores escriben que se trata del «mayor holocausto de todos los tiempos sucedido en España. Inicua y gigantesca carnicería de hombres inermes, indefensos, plenos de espíritu cristiano y patriótico. De esta carnicería los responsables intentaron encubrirla con el silencio y excusas frívolas [...] Las listas y órdenes de salida de las prisiones, la conducción de los presos ya en camiones de servicio oficial u otros medios, la apertura de zanjas, los piquetes preparados con abundancia de armas y de municiones no las confeccionaron los incontrolados. Con certeza podemos asegurar que todo estaba previsto y ordenado de antemano» (p. 171-172).

Pero, desde la misma fidelidad a la *memoria histórica*, no podemos acabar esta reseña sin recordar que, lamentablemente, acabada la guerra, el gobierno

del general Franco no quiso atender suficientemente *las lecciones de la guerra y los deberes de la paz* (en las palabras del cardenal Gomá) y, por esto, tal como escribe acertadamente Miquel Mir en el apartado introductorio del libro que hemos reseñado: «Cuando acabó la guerra, los vencedores continuaron la represión hasta sofocar toda forma de oposición a su política» (cf. p. 13-14), pero esta es la temática de otra investigación que nada tiene que ver con la persecución religiosa y mucho con la represión política, ya que en muchos casos se olvidaron las lecciones de una guerra fratricida *y los deberes de la paz*. Deseamos que la lectura de esta cuidada investigación histórica, realizada con documentación recientemente descubierta (alguna procedente de los archivos barceloneses de la CNT-FAI de Vía Layetana, trasladados primero a París y, luego a Londres durante la ocupación alemana de Francia y, finalmente, a partir de 1947, acabada la Segunda Guerra Mundial, a la ciudad holandesa de Amsterdam, donde se depositó en el Instituto Internacional de Historia Social), ayude a la reconciliación y a la paz, evitando que tan luctuosos y horribles episodios jamás vuelvan a ocurrir.

FR. Valentí SERRA, OFMCap.

Pere TOMÀS, *Tractatus brevis de modis distinctionum*. Text llatí amb traduccions catalana i anglesa. Edició a cura de Celia López Alcalde, Josep Batalla, introducció de Claus A. Andersen, en col·laboració amb Robert D. Hugues (Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae, 2), Barcelona, Obrador Edèndum, Universitat Autònoma de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Universitat Rovira i Virgili, 2011, 399 p.

La col·lecció «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae», dirigida per Josep Batalla (Fundació Quer Alt i Obrador Edèndum) i Alexander Fidora (professor d'investigació ICREA adscrit al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la UAB), té com a objectiu divulgar el pensament filosòfic (lògica, filosofia del llenguatge, filosofia natural, ontologia...) medieval català, en el sentit més ampli del mot. La col·lecció ofereix obres representatives d'aquest patrimoni cultural en la llengua original (normalment el llatí) i en traducció anglesa i catalana. Els texts van precedits d'un estudi introductor i –pel que podem veure en aquest volum i en l'anterior– extens en català i anglès. El primer volum de la col·lecció fou dedicat a la *Quaestio de unitate universalis*, de Vicent Ferrer, el segon és el que ara presentarem, i n'hi ha dos més en preparació: el *Tractatus de suppositionibus*, de Vicent Ferrer, i la *Confutatio errorum quorundam magistrorum*, de Guiu Terrena. Col·laboren amb la col·lecció la Universitat Autònoma de Barcelona, l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat Rovira i Virgili.

El *Tractatus brevis de modis distinctionum*, de Pere Tomàs, és el segon de la col·lecció. Han preparat l'edició crítica del text la recercadora de la UAB, Celia López Alcalde (ben formada en filologia i filosofia) i l'esmentat professor

Josep Batalla (conegut per les seves nombroses i prestigioses traduccions d'autors antics i medievals). L'estudi introductori és obra de Claus A. Andersen, especialista en el pensament escotista, de la Universitat de Bonn. Hi ha col·laborat també Robert D. Hugues, Honorary Research Fellow de la Universitat de Lancaster. Aquesta obra ha estat publicada amb el suport del projecte «Latin into Hebrew» (200403) de l'European Research Council en el marc del Seventh Framework Programme de la Comissió Europea (FP7/2007-2013).

Abans d'exposar el contingut del llibre, vegem-ne el sumari: *Nota dels curadors de l'edició*, en català (p. 8) i anglès (9); abreviatures (10-11), introducció, en català i anglès (12-271); edició del *Tractatus brevis de modis distinctionum*: criteris d'edició (274-283), text llatí amb traducció catalana encarades (284-347), traducció anglesa (349-381), l'*appendix* (383-387) amb la transcripció de tres textos complementaris: Guillermi Vorrillong, *Super quattuor libris sententiarum*, I, d. 8, a. 1 (383); Petri Tatareti, *Super libris logices Porphyrii et Aristotelis* (384-385); Alipii Locherer, *Clypeus Philosophico-scotisticus, sive cursus philosophicus justa mentem et doctrinam doctoris subtilis Joannis Duns Scoti elaboratus*, I, d. 4, a. 1, n. 4 (386-387); *Bibliographia* (389-393), *Index nominum* (395-396), *Index rerum* (397-399).

La introducció, de cent trenta pàgines (130 en català i 130 en anglès), és de C. A. Andersen. L'objectiu és presentar la vida i l'obra de Pere Tomàs i el text editat: versions, anàlisi del contingut, recepció de l'obra. És sabut que els escolàstics eren mestres en l'art de dividir. Deia Francis Bacon, *Assaig, I, Dels estudis*: «si l'enginy d'algú no és apte a distingir o trobar diferències, que estudiï els escolàstics, que, si cal, dividiran llavors de comi» (traducció de Josep Carner, Barcelona, Curial, 1976, p. 198). El *Tractatus brevis de modis distinctionum* reflexiona sobre aquesta activitat típicament escolàstica i n'estableix els fonaments teòrics. Pere Tomàs distingeix –valgui la redundància– entre set tipus de distinció. Aquesta doctrina de Pere Tomàs ha tingut una influència considerable en la història de la filosofia.

Pere Tomàs escriu aquesta obra en els anys de formació de l'escotisme. Duns Escot havia mort l'any 1308, però havia deixat deixebles molt ben formats: Antoni Andreu, Francesc de Maironis, Joan Bassols, Guillem d'Alnwick. Davant les crítiques de dos altres franciscans, Pere Auriol i Guillem d'Occam, aquests deixebles defensaren la filosofia escotista. Aquests debats sobre la filosofia d'Escot contribuïren a perfeccionar el corrent escotista, a dotar-lo de més consistència i de formulacions més sistemàtiques. Pere Tomàs va néixer vers l'any 1280, potser a Galícia. Durant el primer terç del segle XIV es formà en filosofia i teologia. Tradicionalment, hom havia cregut que va estudiar teologia a París, però recentment diversos estudiosos han posat en dubte aquesta dada. Hagués estudiat o no amb Duns Escot a París, Pere Tomàs se'n considera deixeble. El cita molt sovint; polemitza amb d'altres escotistes o amb Pere Auriol. Ensenyà a l'*studium* franciscà de Barcelona, primer filosofia i després teologia, segurament durant la segona i la tercera dècades del segle XIV. Entre els anys 1323 i 1326, probablement comentà les *Sentències* de Pere Llombard. A partir de 1332, exerceix diversos oficis a la Cúria pontifícia d'Avinyó. Fou acusat de bruixeria (1336). Morí a la presó l'any 1340.

Pere Tomàs és autor de diverses obres: *Commentarium in primum librum Sententiarum*, *De esse intelligibili*, *De ente*, *Quolibet*, *De unitate minori*, *De divite christiano*, *Liber de originali Virginis conceptione*, *De modis distinctionis* «i un breu tractat sobre les distincions que ens ha pervingut en dues versions diferents i en diverses versions intermèdies» (p. 26). Precisament, el llibre que recensionem edita una d'aquestes dues versions esmentades. Potser també va comentar la *Física* i la *Metafísica* aristotèliques.

Tradicionalment, l'obra objecte del llibre que recensionem ha estat atribuïda a Antoni Andreu. La raó d'aquesta atribució pot ser que en alguns manuscrits l'anònim *Tractatus brevis* és editat entremig d'obres d'Antoni Andreu. Aquesta atribució és, però, segons Andersen (p. 34) «definitivament errònia». Andersen observa, efectivament, que l'anomenada versió intermèdia del tractat habitualment ha estat transmesa per manuscrits miscel·lanis entremig d'obres filosòfiques, sobretot de lògica, d'altres autors, però mai entre obres d'Antoni Andreu. A més, les referències del *Tractatus brevis* remetent a altres obres de Pere Tomàs. En canvi, no hi fa res, sempre segons Andersen, que mai no trobem mencionat el *Tractatus brevis* en altres escrits de Pere Tomàs, atès que fou redactat en una època tardana. El *Tractatus brevis*, recalca Andersen, «pertany indubtablement a Pere Tomàs» (38).

El títol de la versió editada en el llibre recensionat, *Tractatus brevis de modis distinctionum*, podria fer pensar que és un resum de l'obra *De modis distinctionis*. No és ben bé així. Entre ambdues obres hi ha, això sí, una clara relació: El *Tractatus brevis* sembla ésser un desenvolupament posterior de la qüestió 10 del *De modis distinctionis*.

Del *Tractatus brevis*, com hem dit, n'hi ha dos tipus de versions: la llarga i l'anomenada intermèdia. Una de les versions llargues –entre elles divergeixen– és l'editada en el llibre que recensionem; l'altra fou publicada en una «working edition» per Egbert Bos, l'any 2000, amb el títol *De distinctione praedicamentorum*. La principal diferència entre ambdues versions llargues rau en el plantejament: l'ara recensionada es presenta com una anàlisi de l'ésser i dels transcendents (la identitat i la distinció són propietats de l'ésser); l'editada per Egbert Bos sembla ésser una interpretació metafísica de les categories aristotèliques (el tema de la distinció hi entra indirectament). L'estructura entre ambdós texts també és diferent: el recensionat és dividit en quatre parts, i la versió editada per Bos ho és només en dues: la primera de l'edició de Bos es correspon amb les tres primeres de la versió recensionada; i la segona, amb la quarta. La primera part del text de l'edició editada sembla el resultat «d'un treball per millorar la doctrina jerarquitzadora de les distincions» (p. 74), en concret el de les pàgines del *Quodlibet*, 7 que tracten del tema. De les dues versions llargues, l'editada en el nostre volum és més propera al *Quodlibet* 7 i, pot ser, doncs, també, més propera a un suposat text original.

Presentat breument el *Tractatus brevis* i emmarcat en les coordenades biogràfiques de Pere Tomàs, l'autor de la introducció, C. A. Andersen, passa a examinar el contingut de l'obra. En l'apartat 2.1. *Maneres d'abordar la divisió de les distincions en Duns Escot i els primers escotistes* (80-92), Andersen recorda la importància crucial que tingué per a Escot el tema de la identitat i la

distinció. Escot hi reflexiona en totes les seves grans obres. A diferència d'Enric de Gant, que parlava de «distinció intencional», Escot prefereix l'expressió «distinció formal»: «la distinció formal no és cap alternativa a la distinció intencional –no l'exclou–, ans és allò que justifica que tingui un fonament real», adverteix Andersen (82). Per a Escot, no només hi ha una distinció entre coses, sinó també entre els elements que constitueixen les coses. Hi ha tres tipus de distincions reals: la *màxima* o distinció entre les natures o els supòsits (ens subsistents i individuals), la mitjana o distinció entre les natures que són en un supòsit (ens independents però no subsistents, com per exemple la matèria i la forma), i la mínima o distinció entre les perfeccions o les *rationes* que porten a la perfecció (no són pròpiament ens, ans *entitates*, *formalitates*, etc.). Aquesta distinció mínima és formal. Duns Escot, però, no tracta sistemàticament de la jerarquia de les distincions. Això, en canvi, és el que feren els primers escotistes. Francesc de Maironis (†1328) estableix un ordre jeràrquic entre quatre distincions *ex natura rei*: la distinció essencial (és la que hi ha entre éssers que tenen una existència i essència pròpies, com per exemple entre Déu i les criatures); la real (és la que hi ha entre éssers que tenen en comú una mateixa essència, *v. gr.* la que hi ha entre el Pare i el Fill en la Trinitat), la formal (és una distinció no entre éssers, sinó entre quiditats del mateix ésser) i la modal (entre una quiditat i el seu mode intrínsec, com per exemple, la que hi ha entre la blancor i els diferents graus de blanc).

L'apartat 2.2. *La divisió entre identitat i distinció segons Pere Tomàs* (92-109), exposa la teoria de la distinció del *Tractatus brevis* de Pere Tomàs, comparant-la amb altres obres seves. Pere Tomàs ha tractat aquest tema en tres obres: el *De modis distinctionis*, el *Quodlibet* i el *Tractatus brevis*. Hi ha diferències entre les dues primeres obres esmentades i el *Tractatus brevis*. En el *Quodlibet* 7, Pere Tomàs hi estableix una primera diferència entre la distinció que depèn d'un acte de la ment i la que no en depèn. Aquesta divisió de la distinció és paral·lela a la distinció de l'ésser en *ens reale* i *ens rationis*. I a continuació estableix una classificació de les distincions que no depenen de la ment: entre una essència i una altra essència (*essentia et essentia*); entre una cosa i una altra cosa (*res et res*); entre una realitat i una altra realitat (*realitas et realitas*); una realitat i una cosa (*realitas et res*); entre una formalitat i una altra formalitat (*formalitas et formalitas*); entre una formalitat i una cosa (*formalitas et res*), i finalment «la que es dona entre un mode intrínsec i allò a què es troba vinculat» (94). Aquesta forma de dividir és semblant, per bé que més completa, a la divisió de Francesc de Maironis: totes dues estan basades en l'ésser real.

El *Tractatus brevis* hi introdueix novetats. Després de distingir entre la distinció de raó (*distinctio rationis*) i la distinció a partir de la naturalesa de la cosa (*distinctio ex natura rei*), divideix la distinció que no depèn de la raó de manera diferent. Per a Pere Tomàs, en el *Tractatus brevis*, allò que és distint en la realitat ho pot ésser de tres maneres diferents: distint realment (*realiter*); distint formalment (*formaliter*) i distint essencialment (*essentialiter*). I, a la vegada, el que és distint essencialment ho pot ésser subjectivament (*subiectiue*) o objectivament (*obiectiue*). A diferència d'aquesta nostra versió, l'editada per Bos no dona raó dels criteris de subdivisió, totes les distincions *ex natura rei* són

col·locades al mateix nivell. En ambdós casos, però, es tracta de les mateixes set distincions. A cada distinció li correspon un tipus d'identitat, hi ha una correlació.

L'apartat següent, 2.3., és dedicat a *La «distinctio rationis» i la «distinctio ex natura rei»: l'alternativa bàsica* (110-119). En tots els textos de Pere Tomàs dedicats a aquesta qüestió, la distinció bàsica és entre la distinció de raó i la distinció no basada en la raó, és a dir, en la *distinctio ex natura rei*. La primera sempre és el resultat d'un acte comparatiu de la *ratio*. Són distincions que no existeixen en la realitat. La distinció *ex natura rei* es caracteritza per trets oposats a la *distinctio rationis*, és a dir, mai no té l'origen en un acte de la *ratio*, ans en unes *rationes* reals. La *distinctio ex natura rei* és la distinció més elemental i inferior de la realitat. Cal no confondre la distinció *ex natura rei* amb la *distinctio realis*, que és una de les seves categories. Les categories aristotèliques formen part, doncs, de la *distinctio ex natura rei*. Segons Andersen, sembla que la primera distinció *distinctio rationis / distinctio ex natura rei* tindria l'objectiu de centrar la resta del tractat en les distincions *ex natura rei*.

En l'apartat 2.4. *La «distinctio formalis» i la «distinctio realis», la identitat idèntica i l'abstracció última* (120-145), Andersen hi explica les distincions formal i real. La distinció formal, per a Pere Tomàs, «és la que es dona entre extrems que, quiditativament, no s'inclouen l'un a l'altre, quan són separats l'un de l'altre per mitjà d'una abstracció última» (120) i la distinció real «és la que es dona entre extrems positius que no sols no s'inclouen l'un a l'altre, ans, formalment i idènticament, no poden ésser predicats l'un de l'altre quan són separats l'un de l'altre per mitjà d'una abstracció última» (120). Per abstracció última hem d'entendre aquella que exhaurix les possibilitats d'abstracció de quelcom, és a dir, aquella que es produeix quan «quelcom és abstret de tot allò que no estigui inclòs en la seva *ratio* quiditativa o en la seva definició pròpia» (120). Per a Pere Tomàs l'abstracció última no exclou la identitat idèntica (o essencial) *in divinis* o *in transcendentibus*, però, en canvi, sí que exclou la identitat formal *in creaturis*. La identitat idèntica és la «identitat entre extrems que s'inclouen essencialment l'un a l'altre» (122), com per exemple els atributs respecte de l'essència divina o l'essència divina respecte dels atributs. La identitat formal és «la que es dona entre extrems l'un dels quals inclou l'altre en la seva *ratio* formal o en la seva definició pròpia» (122). En són exemple la matèria o la forma en un compost, o el gènere i la diferència en una espècie.

L'exposició de la distinció real es basa en la teoria de la predicació. La predicació essencial –Pere Tomàs segueix Escot– pot ésser idèntica i formal. Les condicions que determinen que una predicació sigui idèntica són: *a)* el subjecte i el predicat han de ser essencialment el mateix; *b)* que almenys un dels extrems sigui infinit. Aquestes condicions es compleixen en la realitat divina i en els transcendentals. La distinció real es dona entre *realitates*.

L'apartat següent és dedicat a les tres darreres distincions i a la problemàtica que plantegen. Porta per títol 2.5. *La «distinctio essentialis», «subiectiue» i «obiectiue» i el concepte unívoc d'ésser com a límit de la distinció entre les categories* (146-176). Aquestes tres distincions no formen un cos doctrinal homogeni, com el de les distincions formal i real, però tenen quelcom en comú: la distància entre els extrems distingits augmenta significativament. En la

distinctio essentialis els extrems poden existir independentment l'un respecte de l'altre; les altres dues distincions es caracteritzen pel fet que els extrems no tenen en comú res de subjectiu ni res d'objectiu. Aquestes dues darreres distincions, la *distinctio se totis obiective* i la *distinctio se totis subiective*, semblen originals de Pere Tomàs i apareixen per primera vegada en el nostre tractat. Pertanyen a la distinció essencial totes les relacions causals. Una de les discussions més extensa del tractat analitza si la distinció entre les deu categories aristotèliques és essencial. Per a Pere Tomàs, aquesta distinció és efectivament aplicable no només a les categories que anomena absolutes (substància, qualitat i quantitat), sinó també a les relatives, és a dir, a les relacionals (les set restants). La distinció subjectiva total «es dona entre extrems les realitats (*realitates*) dels quals són numèricament i individualment distintes, sia en llur existència actual sia com a resultat de la separació d'un dels extrems» (156-158). Un exemple d'aquesta distinció és la que hi ha entre individus d'una espècie. Ésser subjectiu és el tipus d'ésser de les coses que existeixen realment; equival a ésser en acte, a ésser real. Aquesta distinció també es pot aplicar a les categoriers aristotèliques. La distinció objectiva total «es dona entre extrems que no tenen en comú cap realitat o *ratio* quiditativa, o bé dels quals hom no pot extreure cap concepte unívoc» (162). Aquesta distinció es pot aplicar a les diferències formals i individuals, però no a les categories.

Una tercera part de la introducció tracta de *La recepció de la teoria de Pere Tomàs sobre les distincions* (176-266). El primer apartat (3.1.) d'aquest tercer capítol és dedicat a les *Transformacions en la primera tradició formalista* (176-202). Efectivament, el *Tractatus brevis* exercí una influència notable en l'anònim *Tractatus formalitatum secundum doctrinam Francisci Mayronis*, del segle XIV o començaments del XV. L'autor es basa, certament, en l'obra de Maironis, però, quan exposa la tipologia de les distincions s'apropia, tot transformant-la, de la reflexió de Pere Tomàs. No dona raó de les divisions i subdivisions i les presenta sense la jerarquia que estableix Pere Tomàs. Malgrat aquestes innegables influències, però, l'autor del *Tractatus formalitatum* no fa cap referència al nom de Pere Tomàs. Jean Gerson (†1429) en el *Centilogicum de conceptibus* esmenta les set distincions de Pere Tomàs, juntament amb les distincions d'Occam, més simples. La font d'informació de Gerson podria ésser certament el *Tractatus brevis* de Pere Tomàs, però sembla més probable que sigui el *Tractatus formalitatum*. El *Tractatus brevis* fou imprès l'any 1517. La introducció s'acaba amb un breu apartat (4. *Conclusió*, 266-271) dedicat a recapitular les conclusions principals.

Després de la introducció trobem l'edició del text llatí, amb la traducció catalana (284-347), i la traducció anglesa (349-381). Precedeixen les pàgines de l'edició, unes altres que exposen els *Criteria d'edició* (274-282), en català i traducció anglesa, de Celia López Alcalde. De les diverses versions del *Tractatus brevis* n'hi ha 37 manuscrits. L'edició del llibre que recensionem he estat feta a partir de tres manuscrits: Pàdua, Biblioteca Universitaria di Padova, 1580 (del segle XIV); Assís, Biblioteca Comunale, 668 (del segle XV); i Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, 2674 (del segle XV). Aquests manuscrits són descrits summàriament. Representen «la redacció de l'obra que més difereix dels dos testimonis emprats per Bos» (276), l'editor de l'altra versió llarga del nostre

tractat. Els criteris d'edició dels textos medievals d'aquest llibre i en general de l'Obrador Edendum estan inspirats en els de la col·lecció Sources Chrétiennees (*Directives pour la préparation des manuscrits*, Lió, Institut des Sources Chrétiennees, 1978). El text llatí (284-381, pàgines parells) és acompanyat de l'aparat de variants, d'un segon aparat amb traduccions hebrees d'alguns fragments (extretes de la introducció que Eli Habbillo redactà per a les *Quaestiones super XII libros metaphysicorum* d'Antoni Andreu) i de la traducció catalana (285-247, pàgines senars), amb notes a peu de pàgines que identifiquen les fonts i comenten el text. Les línies del text llatí estan numerades; l'editor també hi ha afegit títols i ha numerat els paràgrafs. A continuació trobem la traducció anglesa del *Tractatus brevis* i de les notes (249-381). Arrodoneixen l'edició, un apèndix, la bibliografia, l'*index nominum* i l'*index rerum*. L'apèndix (383-387), de C. A. Andersen, transcriu tres textos (en llatí) que es fan ressò i/o reproduïen les distincions de Pere Tomàs (383-387). El primer és un fragment de Guillem Vorrillong, *Super quattuor libris sententiarum* (383); el segon és de Pere Tataret, *Super libris logices Porphirii et Aristotelis* (384-385) i el tercer d'Alipi Locherer, *Clypeus Philosophico-scotisticus* (386-387). La bibliografia (389-393) aplega les edicions i els estudis sobre el text editat i en general sobre Pere Tomàs. La taula de noms inclou els autors citats en el text editat o pels editors (395-396); i la taula de matèries (397-399), dels principals conceptes del *Tractatus brevis*.

Per a acabar aquesta recensió potser ja massa llarga, felicitem els responsables de la col·lecció, els del volum i farem alguna remarca crítica.

a) El passat cultural medieval català és ric en molts àmbits, també en el del pensament. Una col·lecció com la «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae», que es proposa donar a conèixer i estudiar aquest patrimoni, està més que justificada i fins i tot és una necessitat cultural bàsica. Les circumstàncies socials i polítiques del poble català no han estat propícies a l'existència de col·leccions dedicades a l'edició i l'estudi dels texts que conformen el nostre llegat cultural. Altres pobles europeus, sobretot del Romanticisme ençà, han instituït grans col·leccions especialitzades a estudiar i divulgar llur patrimoni cultural. Nosaltres no. Almenys fins ara. Per això desitgem èxit a la «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae». Esperem també que els directors de la col·lecció trobin els suports necessaris per a dur a terme els seus objectius.

b) Durant les darreres dècades, la cultura catalana ha fet esforços considerables de «normalització». En aquest context de «normalització» cultural, potser ha arribat l'hora de les col·leccions destinades a acollir la publicació i l'estudi de les fonts. Segurament no és casual que aquests darrers anys, a més de la «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae», s'hagi concretat un altre gran projecte, el «Corpus Scriptorum Cataloniae», dirigit pel prof. Josep Perarnau i Espelt, amb el patrocini de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Facultat de Teologia de Catalunya. Integren aquest projecte, diverses sèries. La *Series A: Scriptores* edita críticament obres d'autors catalans o anònimes. Acull les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, de la qual han estat publicats dos volums i n'hi ha un altre quasi enllestit (a càrrec de Josep Perarnau); la *Series B: Scripta*: edició crítica de documents relatius a autors, esdeveniments, matèries o

institucions; la *Series C: Versiones*, que té per objecte l'edició crítica d'obres de qualsevol autor o anònimes traduïdes al català i de les traduccions d'obres d'autors catalans en altres llengües. El *Corpus Biblicum Catalanicum*, del qual ja han sortit diversos volums i els treballs del qual avancen a bon ritme, s'integra en aquesta sèrie; i finalment la *Series D: Subsidia*: edició de repertoris, inventaris, catàlegs. Certament, la «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae» i el «Corpus Scriptorum Cataloniae» tenen característiques diferents: la primera es limita a l'Edat Mitjana, l'àmbit temporal del segon arriba fins al final del segle XVIII; la primera edita obres de filosofia, el segon és general; la primera no es compromet a fer edicions crítiques (tot i que sovint, com el volum que hem presentat, les fa), el segon només prepara edicions crítiques. La «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae» tradueix els textos originals al català i a l'anglès. En aquest sentit, pot esdevenir un instrument ambiciós de divulgació. En aquests moments de globalització, la projecció exterior de la nostra cultura és important. Cal saber aprofitar bé les sinèrgies que es puguin crear.

c) Un projecte com el de la «Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae» implica un treball en equip i interdisciplinari. Això és el que trobem en aquest volum segon: historiadors de la filosofia, especialistes en filosofia medieval, filòlegs i lingüistes han col·laborat en l'edició, l'estudi i les traduccions del *Tractatus brevis de modis distinctionum* de Pere Tomàs. Valorem molt positivament aquest mètode de treball en equip.

d) La introducció del volum, de C. A. Andersen, és extensa, ben documentada, demostra un bon coneixement de l'autor i de l'obra, és orientadora i dona raó de la bibliografia relativa al *Tractatus brevis de modis distinctionum* i, en general, a Pere Tomàs. Tant el lector especialista que busca informació sobre el text editat com aquell que s'aproxima per primera vegada al pensament de Pere Tomàs, hi trobarà el que busca. Encara que estrictament no ho sigui, la introducció pot fer la funció d'una monografia global sobre el pensament de Pere Tomàs i la seva vida. Hi ha dues qüestions, no del tot secundàries, que haurien exigít, almenys per a aquest crític, un tractament més complet. La primera afecta l'autoria del *Tractatus brevis de modis distinctionum*. En general, em semblen convincents les raons que C. A. Andersen aporta a favor de l'autoria de Pere Tomàs. Hi ha un element, però, que no m'acabat de quedar clar: per què la versió llarga editada en el volum que presentem figura entre les obres d'Antoni Andreu? Què és el que explica aquesta presència? Quines afinitats hi ha entre el *Tractatus brevis de modis distinctionum* i el pensament d'Antoni Andreu? Hom ha trobat a faltar una explicació en aquest sentit. La segona: l'estada de Pere Tomàs a Barcelona és clara. En canvi, no ho és la seva condició de català. És més, segons Andersen, sembla que Pere Tomàs no era català i «que cal admetre que nasqué a Galícia» (18). Atès que habitualment els estudiosos l'han tingut per català, hom també ha trobat a faltar en aquest cas una recerca sobre aquest aspecte concret. O almenys una valoració crítica i completa dels diversos elements coneguts sobre el particular.

e) Voldria fer ara una reflexió sobre els antropònims medievals. La grafia i l'adaptació dels noms llatins medievals, catalans o no, és complicada. M'ha sobtat veure a la pàgina 20 *Alfred Guanter* o a la 16 *Joan de Bassoles*. No són

les formes habituals. La *Gran Enciclopèdia Catalana* (versió digital: <http://www.enciclopedia.cat/>) utilitza les grafies *Alfred Gunter* i *Joan Bassols*. No diré que s'hagi de seguir la proposta de la *Gran Enciclopèdia Catalana* –o qualsevol altra–, perquè algunes em semblen defectuoses. La manera tan variada d'escriure els noms dels filòsofs medievals del nostre país entre els especialistes, però, és un símptoma d'un problema general. No hi ha criteris clars. Si dels noms llatins passem als hebreus o als àrabs, la situació encara és més greu. Cal fer-hi alguna cosa. Ja hi ha qui ha treballat. Els diversos especialistes implicats, coordinats i guiats pels representants de les autoritats acadèmiques competents, haurien de buscar una solució.

f) La presentació material del volum (paper, enquadernació de tapa dura, relligadures, cobertes, tipografia, disseny) fa goig. És de qualitat i facilita la lectura del contingut. Caldria extreure encara més la correcció d'alguna errada tipogràfica (per exemple, p. 34: «prové de que molts» en comptes de «prové del fet que molts» o en tot cas «prové de què molts»; o, p. 82: «no la exclou» en comptes de «no l'exclou») o en la paginació. En el meu exemplar, la paginació salta de la 304 a la 321, i les pàgines que manquen vénen després de la 336.

Per a acabar, doncs, felicitem els directors de la col·lecció, els responsables del volum i augurem una vida llarga i ubèrrima a la *Bibliotheca!*

Jaume MENSA I VALLS

José DE LA CANAL, *España Sagrada, tomo XLV. Iglesia de Gerona, IIII*. - Edició de Rafael Lazcano, Guadarrama, Editorial Agustiniàna 2011, 484 p.

Nueva edición del último tomo de *España Sagrada* dedicado a la Iglesia gerundense que, por vez primera, se publicó en Madrid el año 1832, en el cual se ofrece un estudio de antiguas ceremonias litúrgicas, inscripciones lapidarias y reliquias (principalmente de San Félix y San Narciso, patronos de Gerona). Seguidamente se añaden algunos datos históricos sobre las colegiadas de San Félix (en la ciudad de Gerona), de Vilabertran, Besalú, Ullà y Lledó. También se examina la historia de los principales conventos y monasterios gerundenses, así como la historia de la universidad y seminario conciliar. Contiene un extenso apéndice documental (cf. p. 259-459), donde destaca la transcripción de las actas de consagración de las iglesias de Ullà, Lledó, Besalú, Colera, Amer, etc. Utilísimo índice de nombres (solamente onomástico!) en p. 465-477.

V. S.

José DE LA CANAL, *España Sagrada, tomo XLVI. Iglesias de Lérida, Roda y Barbastro*. Edición de Rafael Lazcano, Guadarrama, Editorial Agustiniiana 2011, p. 446

Segunda edición del tomo XLVI de *España Sagrada*, revisado y completado con un índice de nombres de personas y lugares (cf. p. 431-441). La primera edición se publicó en Madrid en el año 1836, durante la primera etapa de la exclaustación religiosa, al cuidado del erudito religioso agustino y académico José de la Canal (†1845). A lo largo del volumen se ofrece una descripción topográfica de Lérida, episcopologio ilerdense, estudio de las actas del concilio de Lérida del año 546, así como también se añaden algunos datos históricos sobre los obispados de Roda y Barbastro y de los antiguos monasterios de: Arasarre, Taberna, Obarra y Alaón. Se incorpora un extenso y valioso apéndice documental en p. 325-428, del cual destacamos la transcripción de las actas de consagración de las iglesias de Tolba y Roda, así como también la edición del texto del oficio litúrgico de San Ramón de Roda datado del año 1191 (cf. p. 289-307).

V. S.

Pedro SAINZ DE BARANDA, *España Sagrada, tomo XLVII. Iglesia de Lérida*. Edición de Rafael Lazcano, Guadarrama, Editorial Agustiniiana 2011., 611 p. + 1 mapa.

Nueva edición del volumen XLVII de *España Sagrada* publicado por vez primera durante la exclaustación de la vida religiosa (Madrid 1850), dedicado a la restauración del obispado de Lérida a partir del pontificado de Guillén Pérez (años 1149-1176) hasta el del obispo Costa y Borrás (años 1848-1850). El volumen fue redactado por el bibliotecario de la Real Academia de la Historia, Pedro Sainz de Baranda, continuador de la obra del P. José de la Canal. En este volumen se trata sobre los santos locales ilerdenses, las colegiatas (San Vicente de Roda, Santa María del Romeral de Monzón, Santa María la Mayor de Tamarite y San Vicente de Albelda), los monasterios (San Victorián y Escarpe), los numerosos conventos, la universidad y seminario conciliar de este extenso obispado que, hasta tiempos bien recientes, integraba un amplio territorio de Aragón de habla catalana, que en el reciente año de 1995 fue desmembrado y anexado al obispado de Barbastro (ver el mapa del obispado de Lérida «grabado y estampado en el establecimiento del Atlas de España» que se reproduce en facsímil en la p. 35).

El volumen contiene un amplio apéndice documental (cf. p. 303-586), con la relación de los concilios celebrados en Lérida desde 1173 a 1294 y se completa con un modélico índice de nombres y lugares en p. 591-606.

V. S.

Vázquez Osuna, Federico: *Les esglésies evangèliques històriques de Barcelona (1876-1978)*, Ed. Ajuntament de Barcelona-Consell Evangèlic de Catalunya, Barcelona, 2011, 238 p., amb nombroses fotografies.

Federico Vázquez Osuna, investigador del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona ens ha fet un gran servei amb la crònica de *Les Esglésies evangèliques històriques de Barcelona (1876-1978)*, publicada per l'Ajuntament de Barcelona i el Consell Evangèlic de Catalunya (CEC).

En la presentació d'aquest estudi, el Sr. Jordi Hereu, alcalde de Barcelona, hi concreta una realitat evident:

«Aquesta publicació no és solament un recorregut per la nostra història recent, que ens ajuda a entendre la persecució a què van estar sotmesos els protestants i a conèixer millor la història de les esglésies evangèliques a casa nostra, sinó que també mostra la voluntat de reconciliació, la generositat i el compromís d'una part molt valuosa de la ciutat: la seva comunitat evangèlica» (p.11).

El Sr. Guillem Correa, pastor de Barcelona i Secretari General del CEC, pensa que aquest estudi: «serà la reparació d'un greuge històric. Serà recuperar la memòria. Serà fer justícia. Serà, en definitiva, un espai de trobada per endegar un nou camí»: (oficina de premsa del CEC, 20-02-2011).

El Sr. Gorrea no té cap dificultat a afirmar que Barcelona «és una ciutat justa que sap mirar endavant per construir un millor futur comú» (p. 13).

Al mateix temps, «per aquestes raons, la comunitat protestant d'aquesta ciutat vol posar en valor la iniciativa de treure de l'anonimat i de l'oblit el patiment al qual ha estat sotmesa durant massa anys aquesta Església cristiana.

El protestantisme barceloní ha viscut en carn pròpia el significat de la paraula «intolerància» i, quan aquesta actitud social ha passat a la història, ha descobert què vol dir la paraula «indiferència» (p. 13).

Estem, efectivament, davant d'una crònica de la intolerància tradicional catòlica davant de les altres confessions cristianes; de la indiferència i, certament, de la ignorància sobre els valors cristians d'uns germans nostres que han patit durant llargs decennis un clar malentès de la preponderància social del catolicisme espanyol durant l'últim segle, de 1876 fins el 1978.

El camí iniciat és un camí de coneixement i de reconeixement. Això vol dir «que el camí que s'ha iniciat marca la bona direcció» (p. 14).

La introducció (p.15-21) presenta esquemàticament els antecedents polítics, socials i religiosos de l'època estudiada. Així, hi veiem la supressió del Tribunal de la Inquisició (1834); la manca de llibertat religiosa, ja que la mateixa Constitució de 1812 –liberal– declarava que el catolicisme «és i serà a perpetuïtat» la Confessió de l'Estat; les Encíclics «modernes» contra el liberalisme i les llibertats modernes; el daltabaix de la guerra civil de 1936-1939; la realitat dominant de les relacions privilegiades Església-Estat des de 1939 fins el canvi profund que representa per a Espanya la nova època inaugurada pel Concili Vaticà II.

Dintre d'aquest marc polític i religiós, l'autor «només es proposa la

descripció de la realitat repressiva i de desigualtat que van viure els protestants durant més d'un segle, circumscrita a Barcelona...» (p. 20).

També, una característica important d'aquest estudi és el fet que «aquest treball s'ha realitzat per mitjà de la investigació en els arxius de l'Estat» (p. 20). Això vol dir que «només es poden consultar els documents que tenen més de cinquanta anys, i això significa que només s'ha pogut accedir als que va produir l'Administració abans de 1958» (p. 20). Per tant, s'han estudiat les denominacions protestants que es van establir a Barcelona durant el segle XIX, «cosa que ha permès seguir-les documentalment fins al 1958» (p. 20). Després l'autor ha utilitzat fons d'hemeroteques i testimoniatges orals.

Aquests elements personals són importants, molt importants, diria jo. «Al llarg de l'estudi, molts protestants m'han ensenyat quina era la seva fe, la seva història i les seves esperances» (p. 21). Així és, estem resseguint la història d'una gran família!

Finalment, hem de dir que l'obra queda «circumscrita a Barcelona, sense entrar en les dinàmiques internes de les denominacions mateixes, moltes de les quals disposen d'estudis sobre la seva història» (p. 20).

Un Annex (p. 195-199) amb el títol «Les esglésies protestants històriques de Barcelona» ens ajuda amb una breu presentació historicodogmàtica d'aquestes diverses Esglésies: Assemblees de Germans, Baptistes, Església Espanyola Reformada Episcopal, Església Evangèlica Espanyola, FIEIDE, La Federació d'Esglésies Evangèliques Independents d'Espanya, Luterans, Metodistes, Presbiterians.

Anys de la «segona reforma» i la II República (p. 23-93)

Els primers protestants catalans, després que el Tribunal de la Inquisició fos suprimit (1834), «se situen al primer terç del segle XIX» (p. 23). La «segona reforma», és a dir, la difusió del protestantisme a Espanya durant el segle XIX prové de Gibraltar.

Aquests primers passos queden ben descrits en el primer capítol «La Restauració (1876-1931)», que recull ja les primeres fundacions a Barcelona, els problemes discriminatoris dels protestants «durant la Restauració en els enterraments i la celebració del matrimoni» (p. 29) i l'«ofensiva de la monarquia contra el protestantisme (p. 33-43).

Per això, «la lluita dels protestants per la llibertat de culte (p. 43-51) s'estén fins la proclamació de la II República, el 14 d'abril de 1931, perquè «poques setmanes després, el govern provisional promulgava el decret de llibertat de cultes» (p. 53). De fet, el President de la Generalitat, Francesc Macià, «va rebre una comissió de pastors evangèlics el 24 d'abril de 1931» (p. 55).

Amb la Constitució del 9 de desembre de 1931 «comença la plena llibertat religiosa» (p. 59) –laïcista– i també la nostàlgia catòlica pel «règim de confessionalitat viscut durant la monarquia» (p. 61). En aquest moment, afirma l'autor, «existien a l'Estat 20.000 protestants aproximadament sobre una població pròxima als 24.000.000 d'habitants, els quals tenien 200 llocs de culte, 200

escoles... dos hospitals i diferents revistes» (p.65). Són dades gairebé inalterables fins a l'esclat de la Guerra Civil.

Els comentaris sobre la difícil expansió del protestantisme, els evangèlics, «al territori rebel» i «al territori republicà», l'ajuda evangèlica internacional i, finalment, l'exili (p. 64-93) constitueixen interessantíssimes pinzellades històriques sobre la vida social i religiosa de les comunitats protestants a la Barcelona d'aquella època.

Crònica d'una persecució: La dictadura franquista, 1939-1946 (p. 95-181)

Més de la meitat del llibre és dedicat a l'estudi i a la presentació de l'època franquista. Malauradament és també la crònica d'una persecució social i religiosa. No voldria resumir fets viscuts per molts de nosaltres. Sí que convé no oblidar-los mai per aprendre, per penedir-nos, per demanar perdó i per viure l'amistat i la germanor que proposa a totes les confessions cristianes l'esperit del Concili Vaticà II o, més ben dit, el mateix Evangeli.

L'enumeració dels apartats ja indica prou bé el seu mateix contingut:

- Les esglésies evangèliques a les catacumbes, 1939-1946 (p. 100-108)
- La repressió franquista contra els protestants (p. 108-116)
- Els protestants, ciutadans de segona categoria (p.116-121)
- Una tènue tolerància, 1946-1953 (p. 121-129)
- La persecució de la Conferència de Metropolitans (p. 129-133)
- Els assalts a les capelles protestants (p. 133-141)
- El muntatge del contuberni judeo-maçònic-comunista-protestant (p. 141-146)
- Nova onada repressiva contra el protestantisme, 1953-1967 (p. 146-151)
- Els atacs contra l'Església metodista de Barcelona (p. 151-164)
- La negativa a l'establiment de noves capelles (p. 154-162)
- Divisió del Consell de Ministres (p. 162-171)
- La Lei de «llibertat religiosa», 1967-1978 (p. 171-181)
- La transició democràtica i la Constitució de 1978 (p. 182-193)

Després de l'Annex amb la llista de les Esglésies protestants històriques de Barcelona, podem llegir en les Fonts documentals tots els Arxius utilitzats per a la fonamentació d'aquesta història (p. 217 s.). Finalment, voldria valorar de manera molt especial la quantitat enorme de fotografies i la seva qualitat immillorable. Formen, per així dir-ho, un autèntic àlbum familiar. Els dedicats a l'ecumenisme ho agraïm de manera molt personal.

Com a avaluació conclusiva, puc dir que aquest llibre forma part de la nostra memòria col·lectiva: per a recordar tot allò que va succeir, per lamentar-ho i per aprofundir i desitjar –com diu el Sr. Guillem Correa, Secretari General del Consell Evangèlic de Catalunya– que «el camí iniciat vagi molt més lluny del que avui podem imaginar»(p. 14).

Hèctor VALL, SJ

Rosa María ALABRÚS IGLESIAS (ed.), *Tradición y modernidad. El pensamiento de los dominicos en la Corona de Aragón en los siglos XVII y XVIII*, Madrid, Sílex ediciones 2011, 162 p.

Conjunto de estudios en los cuales se analiza la trayectoria del pensamiento dominicano en el ámbito territorial de la antigua Corona de Aragón, no en forma de corrientes ideológicas o doctrinales, sino a través del estudio de las biografías de unos personajes muy concretos que marcan la historia de los siglos XVII y XVIII. Estas personalidades estudiadas en *Tradición y modernidad*, ofrecen el flujo evolutivo del pensamiento dominicano.

En primer lugar, la profesora Laura Giordano aborda el primer personaje de la serie: la religiosa dominica Hipólita de Rocabertí, nacida en Barcelona en 1551 y muerta en la misma ciudad en 1624, defensora apasionada del biblismo en un contexto cultural contrarreformista y hostil a la libre lectura de la Sagrada Escritura (cf. p. 17-17-52: «La contrarreforma y sus críticos. Biblia y oración mental en Hipólita de Rocabertí»). Seguidamente, Emilio Callado presenta y analiza la interesante figura de Juan Tomás de Rocabertí (1627-1699), hombre clave en el reinado de Carlos II que se involucró en los hechizos y manipulaciones sufridas por el rey en función de la angustia general ante la incertidumbre de la sucesión (cf. p. 53-94: «El inquisidor general Rocabertí»). Después, Rosa María Alabrús se ocupa de Raimundo Costa (1640-1703) y de Tomás Ripoll (1653-1747), dos grandes figuras de la Orden de Predicadores que transitan por el camino de los grandes cambios del siglo XVIII, en que el discurso doctrinal tomista se va convirtiendo progresivamente en integrador y ecléctico: es cuando la tradición parece conjuntarse con la modernidad; es cuando la teología metafísica da paso a la teología moral y ésta deviene muchas veces casuística (cf. p. 95-136). El último estudio lo ofrece Alfonso Esponera y lo dedica a la insigne figura de Juan Tomás de Boixadors (1703-1780), representante del tomismo en plena ofensiva de la Ilustración francesa. Su opúsculo *De renovanda et de defendenda doctrina sancti Thomae* de 1757 es el mejor testimonio ante las posiciones galicanas y regalistas. Además tuvo la iniciativa de encargar al también dominico Salvatore Rosselli la publicación en seis volúmenes de una *Summa Philosophiae* (años 1777-1783), importante construcción doctrinal ante el racionalismo moderno (cf. p. 137-162: «Juan Tomás de Boxadors OP (1703-1780), Provincial y Maestro de la Orden de Frailes Predicadores. Nuevas perspectivas»).

Debemos señalar que esta obra colectiva pone de relieve la gran importancia del aporte de los frailes dominicos de la Corona de Aragón al pensamiento escolástico y a la espiritualidad contrarreformista.

Fr. V. S. de M.

Matías VICARIO SANTAMARÍA, *Catálogo de los Archivos de Cofradías de la Diócesis de Burgos*, vol. II, Colección «Ecclesiae Vita», núm. 1, Burgos, Imp. Santos S. L., 2011, 677 p.

Prologado por D. Agustín Hevia, presidente de la Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, este segundo volumen aporta la relación de la documentación existente en el Archivo Diocesano de Burgos, referente a las cofradías establecidas en cada uno de los pueblos de la diócesis burgense, por orden geográfico, continuando el primer volumen publicado en 1996, que abarcaba los topónimos A-B. Este II abarca los de las letras C a G. Se trata de la primera sistematización de esta documentación específica de las cofradías burgalesas, muy interesante para la sociología, antropología, demografía, geografía eclesiástica, economía, derecho, iconografía y música religiosa, así como para la historia de las diferentes mentalidades de cada época, de las instituciones y parroquias, de la acción social, las fiestas, los estatutos, la piedad popular, además de otras consideraciones pastorales y catequéticas. Esta documentación al mismo tiempo es testimonio de la *Platatio Ecclesiae* en los pueblos de Burgos. Por ella se conocen las diversas asociaciones, congregaciones o cofradías, sobresaliendo por su número las dedicadas a la Virgen María en sus diferentes advocaciones, especialmente la del Rosario, seguida de cerca por las cofradías de la Vera Cruz, las de las Ánimas, del Santísimo Sacramento y entre las dedicadas a los santos, cabe destacar las puestas bajo la advocación del Arcángel San Miguel, los Apóstoles San Andrés, y San Bartolomé y el mártir San Sebastián. De cada una de las cofradías da un resumen histórico, seguido del contenido del libro o documento y de las observaciones pertinentes. Muy buena es pues esta aportación de D. Matías Vicario. Por ello esperamos impacientes que pronto nos regale el tercer volumen del catálogo, para que tengamos toda la documentación completa de cofradías burgalesas.

E. ZARAGOZA

Anselm M. ALBAREDA i Josep MASSOT i MUNTANER, *Historia de Montserrat*, Montserrat, Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 2011, 458 p. con ilustraciones.

Se trata de la edición castellana de la historia del célebre monasterio y santuario de Ntra. Sra. de Montserrat (Barcelona), corazón espiritual de Cataluña, de obligada visita para todo el que pasa por nuestro país. La primera edición de esta obra la publicó en 1931 en catalán y castellano el monje de Montserrat y futuro cardenal, P. Albareda, pero en sus sucesivas ediciones fue revisada, actualizada y ampliada por otro monje del mismo monasterio, el P. Massot, los dos muy notables e infatigables obreros de la pluma en la investigación histórica y crítica de diversas instituciones, personajes y obras catalanas o de catalanes. La edición catalana ha tenido hasta hoy ocho ediciones, siendo la última la de 2010.

Pero nosotros hacemos la recensión de la presente edición castellana que es la cuarta (por cierto muy cuidada y hecha por el también monje de Montserrat Emilio Solano Sancho) por ser la más completa, ya que en ella se han incorporado hasta dieciocho páginas más de noticias, respecto de la catalana de 2010. Como las anteriores ediciones, se trata de una amplia y muy completa síntesis de la historia de Montserrat, basada en documentos fidedignos antiguos y modernos, aunque sin notas, pero esta falta se ha solucionado en parte con la muy abundante bibliografía puesta al día, que ha enriquecido muchísimo la misma historia respecto de otras ediciones anteriores, singularmente, como se hace notar en el prólogo, con las nuevas aportaciones de Francesc-Xavier Altés y de Ernesto Zaragoza y de otros, aunque nosotros echamos en falta alguna cita notable, como la de fray Juan de San Juan de Luz, que fue a reformar y murió en el monasterio, donde escribió el primer tratado de Occidente que habla de la misión interna del Espíritu Santo, cuya versión ha tenido en estos últimos años tres ediciones. Pero ya se sabe que en una obra de síntesis, por amplia que sea, no puede salir todo.

Tras el prólogo del P. Massot, sigue la introducción a la obra, que va dividida en cuatro partes. En la primera trata de los orígenes del monasterio (siglo XI), su crecimiento (siglos XII-XIII), su emancipación del de Ripoll (siglo XIV), su independencia y el fracasado intento de reforma casinense (siglo XV), la reforma observante vallisoletana (siglos XVI-XIX), con su célebre abad García de Cisneros, escritor y paladín de la *Devotio Moderna*, las dificultades internas del monasterio, con su célebre visita apostólica de 1585, la dos expulsiones de los monjes castellanos en las guerras de Secesión (1641) que dio lugar a la fundación de Montserrat de Madrid, y de Sucesión (1708), etc. Y la destrucción del monasterio en la Guerra de la Independencia (1811) y sobre todo tras la excomunión de 1835, en que el monasterio quedó sin comunidad, hasta que a partir de 1844 empezó su reconstrucción material y la de la comunidad monástica hasta prácticamente el año 2010. La segunda parte trata de la devoción y culto a la Virgen de Montserrat, su imagen, sus milagros y exvotos, las romerías, el tesoro litúrgico, la «*laus perennis*» y la cofradía, extendida en el siglo XVI por toda España y por algunos lugares de Europa y América Latina. La tercera parte trata de los custodios del santuario, a saber: los abades y monjes que sobresalieron en alguna especialidad, singularmente la música, la investigación, cargos y publicaciones, los ermitaños, los donados, los escolanes, los presbíteros, los servidores y la cultura, los peregrinos, publicaciones, museo, etc. La cuarta parte cuenta la expansión de Montserrat en el mundo, especialmente en Europa (Italia, España, Austria) y América Española (Perú y México), pero también en otras partes y sobre todo en Cataluña. Tras el epílogo se da el catálogo completo de los priores conventuales y abades del monasterio con sus años de gobierno. Sigue la bibliografía esencial puesta al día, de la que ya hemos hablado, y las ilustraciones en blanco y negro de imágenes y pinturas antiguas del monasterio. Ojalá que algún día no lejano pudiera publicarse una edición lo más completa posible de la historia de Montserrat con notas y con los más importantes documentos justificativos. Pero hasta tanto esto no suceda tenemos en ese volumen la síntesis más completa, fiable y rica que existe de la historia del monasterio-

santuario de Montserrat, en la que pueden confiar todos los que quieran tomar préstamos de ella. De manera que felicitamos calurosamente al P. Massot por esta nueva edición en castellano de la *Historia de Montserrat*, revisada, ampliada y puesta al día por él.

E. ZARAGOZA

Valentí SERRA DE MANRESA, OFM Cap.: *La predicació dels framenors caputxins des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*. (Col·lectània Sant Pacià, 100). Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2012, p. 512, con ilustraciones.

La Provincia de la «Mare de Déu de Montserrat» fue en plena reforma de la Iglesia la Madre de las cinco Provincias de capuchinos de España. Ahora es ella la que va por delante y puede ofrecer la historia más actual y completa de tan largos siglos. Es posible, entre otros factores intrínsecos de sus religiosos, gracias al trabajo y a las dotes del incansable investigador y autor Fr. Valentí Serra. Son ocho los volúmenes dedicados a esta tarea, tres a la historia formal de la Provincia, y cinco a aspectos específicos de la misma. Parece una *marathon* poder ofrecer un estudio cada dos años, siempre extenso y con documentación de primera mano. No es sólo su Orden religiosa, sino la Iglesia de Cataluña la que va enriqueciendo su historia y su identidad.

Ahora le ha tocado el turno a un aspecto esencial de los capuchinos en Cataluña, el de la predicación al pueblo. Hace algunas décadas era tema preferido de investigación; se hablaba de la predicación kerigmática, que no dio los frutos esperados. El libro del Fr. Valentí Serra de Manresa habrá esclarecido no poco la investigación, como se apreciará en la recensión que ofrecemos por medio de *Analecta Sacra Tarraconensia*.

No resulta difícil sintetizar el contenido de esta nueva publicación. Merece la pena leer con atención el Prólogo del Dr. Joan Bada con sus puntos de vista sobre la predicación en Cataluña y sobre la cercanía al autor, a quien siempre ha acompañado y aconsejado en la enseñanza y en la investigación. Son entrañables las palabras de gratitud del autor a quienes le han ayudado. Sigue con rigor metodológico una larga lista de abreviaturas y siglas (p.17-19) y una densa y copiosa lista de fuentes y de bibliografía (p. 21-90), sobre las que volveremos más adelante. Divide el autor su estudio en seis amplios capítulos, sobre la predicación en el Barroco, metodología y temas de dicha predicación en Cataluña, las misiones parroquiales y el fomento de las devociones populares, la geografía de dicha predicación, los sermones reaccionarios al tiempo de la excomunión del siglo XIX, y la homilética contemporánea de los capuchinos en Cataluña. Termina el estudio con unas palabras conclusivas, en las que nos confía el propósito de continuar este tema desde 1936 hasta nuestros días.

Descendiendo a detalles precisos, es necesario llamar positivamente la atención sobre la *Fuentes manuscritas* del estudio, por su extensión y método. No

extraña que la fuente más considerable sea el mismo Archivo Provincial de capuchinos situado en Sarriá y que él mismo dirige, renueva y actualiza. Posee abundantes bloques de documentación proveniente de crónicas, capítulos provinciales, en especial del tiempo de la exclaustación y restauración, la sección específica de predicación, los archivos conventuales muy numerosos, así como los de las misiones de Trinidad, Caquetá y Guayana. No son pequeños ni de menor importancia los fondos personales de catorce predicadores de distintas épocas. El horizonte se acrecienta con los archivos externos, como el General de la Orden capuchina de Roma en sus diversas secciones de España y de América, el Archivo de la Congregación de Propaganda Fide, la sección manuscrita de la Biblioteca Hispano-Capuchina, singularmente rica en su sección de predicación con más de treinta predicadores. Añádanse a estos fondos los breves datos de la Biblioteca Episcopal y los abundantes de la Biblioteca Universitaria de Barcelona, procedentes de la exclaustación. El autor ha rastreado incluso manuscritos en la Biblioteca Apostólica Vaticana y algunos datos en la de Cagliari (Cerdeña). Insistimos en esta sección no sólo por su riqueza, sino como ejemplo de investigación. A las fuentes manuscritas propias, siguen las fuentes impresas, con una rica bibliografía de casi trescientos predicadores que sin ser siempre capuchinos, suponen una rica mina para el tema de la predicación.

Después de esta impresionante introducción, el autor expone el tema en cinco extensos capítulos, cuyos títulos son suficientes para significar los cinco grandes espacios de investigación y las cinco laderas y aspectos del tema. Son los siguientes: 1. El estilo propio de la predicación capuchina. 2. Las misiones populares y el fomento de las devociones populares, 3. La geografía de la predicación. 4. Los sermones reaccionarios durante los años de la exclaustación. 5. La homilética capuchina contemporánea. Cada uno de estos cinco capítulos tiene su propiedad y sus notas diferenciadas para entender en su justa medida la expresión de la predicación *a la capuchina*, que debe ser bien entendida, no como una oratoria incoherente e improvisada, sino como un sello propio de la Orden, con estructura y estilo propios, según su *Modus concionandi* (p.156, 172, 136). Por ejemplo en las misiones populares predicaban los «novísimos», pero también la pasión de Jesucristo, realzada con el Viacrucis y con el ejercicio de las Cuarenta Horas. Es seguro que les afectaron los signos de los tiempos, como por ejemplo el «gerundianismo», fustigado por el P. Isla (¿una novela?, cf. p. 172).

Los capuchinos catalanes eran hombres del pueblo y asistían al mismo sin diferencias sociales; aunque sin duda tenían lugares preferidos. Es impactante el capítulo de la geografía de su predicación, guardados los distritos de cada convento, y quedan ilustrados con una gran expresividad en el grabado general de Cataluña y en los ocho valiosos mapas que valen por otros tantos hitos sobre la irradiación geográfica de la predicación de los capuchinos (p. 295-309). Resulta no pequeña novedad la predicación capuchina en las misiones americanas del capítulo cuarto así como el novedoso capítulo quinto dedicado a los sermones reaccionarios a lo largo del siglo XIX, en sus distintos momentos, napoleónico, constitucional y liberal, con atención a trabajadores, emigrantes y a la cuestión social. El autor nunca se contenta con afirmaciones, y a las más llamativas nun-

ca les falta el testimoni transcrit al pie de la letra. Estas citas explícitas son casi tantas como las notas a pie de página. El autor hace bien en hacernos participantes de esos testimonios de primera mano. Ni faltan alusiones a *sermones de campanillas* con motivos y en lugares especiales.

Al estudio acompaña un apéndice gráfico excepcional, que se parece y puede servir para una gran exposición, rica en materiales y contenidos, recuerdos, estilos, cantos de invitación a la misión, gozos, tiempos y personas. (p.431-471). Como hace siempre el autor, termina sus libros con excelentes apéndices de nombres y lugares.

No terminaremos esta recensión sin un apunte crítico, válido para este libro excepcional, y para todos los que se escriben sobre la materia. El apunte se refiere y abarca desde el Barroco, hasta casi nuestros días. Sabemos muy bien que cada ministerio y cada personaje es necesario situarlo en sus contextos históricos. Ahora bien, cabe preguntar: los sacerdotes y los predicadores ¿acertaron al enfocar el ministerio de su predicación durante tantos siglos con prevalencia para los «novísimos»? ¿No abrume y desorienta las conciencias de los fieles cierta predicación tétrica y de miedo? No son pocos los fieles que se lamentan y quejan de las misiones parroquiales, que estuvieron en uso hasta buena parte del siglo xx. Se refieren al contenido y a la forma, poco acordes con el contexto evangélico adecuado. Será conveniente hacer una encuesta entre los fieles que conocieron aquel modelo de predicación. Parece que, sobre todo, las tétricas misiones populares no saldrían bien paradas. En el extenso y pleno estudio de Fr. Valentí Serra se atisban señales de que en las misiones de los capuchinos no faltaban fervientes exhortaciones a la perfección cristiana y al compromiso social.

En síntesis, he aquí un estudio no sólo rico en contenido, como respuesta positiva a su título, sino un modelo técnico y una ayuda para realizar estudios parecidos, nada fáciles, sobre el ministerio de la predicación en la Iglesia Católica.

Tarsicio de AZCONA, OFMCap.

Joan Anton ABELLÁN I MANONELLAS i Josep GRABULEDA I SITJÀ, *Els senyors de Banyoles. Els abats del monestir de Sant Esteve*, Girona, Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, 2012, 100 pàgs. Il·lustrat.

Escrit amb competència i entusiasme pels autors en ocasió del XIX «Col·loqui de Tardor» organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i la Universitat de Girona, en la commemoració del 1200 aniversari de la fundació del monestir de Sant Esteve de Banyoles, que recull el catàleg dels abats que regiren aquest monestir des del 812 fins el 1835, recopilant dades biogràfiques i realitzacions de tots i cadascun dels abats, completant així els abaciologies banyolins publicats fins ara, des dels antics cronistes benedictins, com el pare Gregorio de Argaiz al segle xvii, fins als historiadors de casa nostra, com ara

Francesc Monsalvatje i sobre tot l'infatigable Mn. Lluís G. Constants, i també el que això escriu, en el seu *Abaciologi Benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, Ed. Balmesiana, 2002, amb ànim de posar a l'abast dels estudiosos monàstics una eina de treball i esperonar-los a cercar noves dades, a fi i efecte de millorar el que s'havia publicat fins el present. L'abadia de Banyoles té l'indiscutible honor d'haver estat el primer de tot Catalunya i de tota la Península Ibèrica, en viure segons la *Regula monachorum* de sant Benet de Norcia, de ser un dels primers de Catalunya en emprar la litúrgia romano-galicana, establerta era la província eclesiàstica a Narbona –que era la de la Marca Hispànica– des de la primera meitat del segle IX.

Encoratjats pels reis i pels nobles, que enriquiren els monestirs amb possessions, drets i rèdits, sovint a canvi de sufragis per les seves ànimes i les de la seva família, els monestirs guanyaren al bosc terrenys cultivables, propiciaren el conreu de la terra amb canals i nous mètodes, la ramaderia de la qual en treien robes de llana i els pergamins tant necessaris com a suport de la documentació i per a copiar els escriptors monàstics llibres litúrgics, i obres dels sants pares i de l'antiguitat clàssica, que així se'ns va conservar, com en són testimoni els escriptors i biblioteques de Ripoll, de Sant Cugat, de Roda i d'altres monestirs. I les escoles monàstiques on els oblats es preparaven religiosament i cultural per a ser més tard monjos. També els bisbes ajudaren els monestirs en la seva tasca cristianitzadora a través d'una creixent xarxa d'esglésies i en la cura pastoral dels feligresos, especialment dels de les viles, que com la de Banyoles, naixien i creixien a redós del monestir. També els papes, amb les seves butlles l'exemptaren de la jurisdicció episcopal i a vegades els donaren jurisdicció pròpia sobre les parròquies de l'abadiat, a més de la concessió de nombrosos privilegis i gràcies espirituals. Però la història de tot monestir té com a pal de paller, la sèrie d'abats que regiren la seva comunitat, sense oblidar els monjos de la seva comunitat, beneficiats, oficials i obrers del monestir, que formaven com una gran família interdependent. El llibre està estructurat així: Després de la Presentació de Núria Batllem i del pròleg d'Ernest Zaragoza, s'introdueix la publicació historiant la fundació del monestir i dels monjos i càrrecs, començant pel de l'abat, amb referències al seu Palau, les seves facultats, els béns, rendes i propietats de l'abadia, les relacions dels abats amb el reis, bisbes i els senyors nobles i eclesiàstics i laics, les relacions amb els habitants de Banyoles. Segueix el catàleg dels abats banyolins les biografies de 72 abats i segrestadors –que per primera vegada a casa nostra se'ls equipara als abats–, dividits en quatre èpoques: Els abats primitius, els abats marsellesos, els abats del país, els abats comendataris i els abats del Patronat Reial. Acaba amb la bibliografia emprada i els agraïments. Saludem amb goig aquest nou abaciologi de l'abadia de Sant Esteve de Banyoles, que és una valuosa i ben documentada –doncs publica força documents justificatius i una llarga llista de bibliografia temàtica– aportació a la història d'aquest monestir i dels seus abats, que en endavant serà d'obligada consulta per a tots els que estudiïn qualsevol tema relacionat amb el monestir.

E. ZARAGOZA

Diversorum rerum, núm. 7 (Ourense 2012) 500 págs.

Esta revista anual de los archivos catedralicio y diocesano de Ourense y de los Amigos de la catedral de Ourense, nos regala un año más con artículos de historia de Galicia, en esta ocasión con gran participación de jóvenes investigadores. Este volumen, que se dedica al nuevo obispo de la diócesis de Ourense Dr. D. José Leonardo Lemos Montaner, contiene 18 artículos, los tres primeros referentes a la evolución del nombre de la diócesis Auriense, a su obispo Pedro de Quevedo y al clero francés residente en ella a finales del siglo XVIII. Siguen dos trabajos, uno del archivero D. Miguel Ángel González, sobre noticias de «*La Guerra de la Independencia en Ciudad Rodrigo y Extremadura en la correspondencia privada de D. Agapito de Mena, con el sochantre de la catedral de Ourense, José Díez Bayón (1809-1811)*» y otro de J. M. Uruburu «*Ordenaciones de la Hermandad de Ntra. Sra. del Rosario de la catedral de Ourense. Año 1753*». Siguen diversas noticias sobre los conventos y monasterios ourensanos: de San Francisco de Monterrei, siete documentos inéditos sobre la reforma de los benedictinos gallegos (1496-1530), un estudio arquitectónico de la escalera del monasterio cisterciense de San Clodio de Leiro y sobre la reliquia de su santo titular, sobre el priorato cisterciense de Marín, sobre unas propiedades de Nanín, en Allariz, sobre la música en la colegiata de Xunqueira de Ambía, sobre el priorato de San Berísimo de Refoxos, la iglesia de Santo Tomé de Maside «O Vello» y un estudio sobre la incidencia de los terremotos del siglo XVIII sobre el patrimonio monumental eclesiástico de Ourense. Y dentro del apartado de *Varia*, se dan algunos datos para la historia de la provincia y diócesis de Ourense, otros sobre la documentación de nobleza en el archivo catedral de Ourense en 1701, sobre el paso de los ejércitos españoles por Tui (siglos XVII-XVIII), con una muy interesante genealogía de la familia Arias Teixeira y finalmente se consignan las actividades de la asociación de los Amigos de la Catedral de Ourense en 2011. Por tanto, en su conjunto, se trata de un interesante ramillete de aportaciones, a la historia eclesiástica gallega y especialmente ourensana.

E. ZARAGOZA

Compostellanum, vol. LVI, núms. 1-2, Santiago de Compostela, enero-junio 2012, 299 p.

El volumen se abre con la *Biobibliografía del Excmo. y Rvdmo. Dr. Don Leonardo Lemos Montaner, obispos de Ourense. Omnia in caritate*, escrita por el director de la revista S. L. Pérez López (p. 11-20) con ocasión de su nombramiento como obispo de Ourense, el cual publica a continuación un interesante trabajo sobre la vida del teólogo gallego *Ángel Amor Ruibal y el modernismo* (p. 21-44); S. L. Pérez López, *La trascendencia tiene nombre*, discurre sobre el

profesor Diego Sabiote Navarro (p. 45-72); R. Martínez Díaz, hace una *Aproximación biográfica del P. Juan Alfaro, S.I. (1914-1993)*, uno de los grandes teólogos españoles del siglo xx (p. 73-146); J. Barreiro en *Madurez y plenitud*, reflexiona sobre la problemática actual del sacramento de la Confirmación (p. 147-191); V. González Radío escribe sobre *El tiempo: radiografía de nuestra época* (p. 193-212); A. Linage Conde, *El cabildo eclesiástico de Sepúlveda en los días barrocos* (p. 213-162), publica un interesante memoria histórica del cabildo eclesiástico de su pueblo natal; F. Suárez, *Apariencia y representación del poder episcopal en el pontificado compostelano de fray Antonio de Monroy* (p. 263-275), dominico mejicano que vivió a caballo de los siglos xvii y xviii; E. ZARAGOZA, *Abadologio del monasterio de San Pedro de Montes (siglos vii-xix)* (p. 277-312), publica el catálogo y la biografía esencial de los abades de este monasterio benedictino leonés; I. Jericó Bermejo, *El tratado moderno de la Iglesia y la Escuela de Salamanca*, publica sobre este tema un texto del teólogo Juan Gallo (1572) (p. 313-349); J. R. Hernández Figueredo, *Solución del Papa Pío IX a la «cuestión de las Hijas de la Caridad españolas»*, célebres por su aportación benéfica asistencial, (p. 351-394) traza la división de estas religiosas en francesas y españolas. Y concluye el volumen con diversas recensiones. En su conjunto resulta una buena aportación a la historia eclesiástica de España.

E. ZARAGOZA

Javier ALVARADO PLANAS, *Historia de los métodos de meditación no dual*, Col. Ignitus, Ed. Sanz y Torres, Madrid, 2012, 614 p.

Tras muchos años de lecturas y reflexiones, el profesor Alvarado, nos presenta en esta su obra la historia de los diferentes métodos de meditación no dual que ha hallado en diversas culturas antiguas y religiones, algunas ya extinguidas, a partir de fuentes y autores significativos, respetando la terminología de cada uno de ellos, aunque no todos los conceptos que usan, como alma o espíritu, tienen siempre el mismo significado. Sin embargo, todos ellos se inscriben dentro de la mística basada siempre es la experiencia personal del misterio en el silencio. Así nos muestra los diferentes sistemas de regreso y unión con el Uno y Único Dios, con sus métodos y etapas del paso de la meditación a la contemplación, descritos por cada autor o corriente espiritual, aunque en realidad cada cual tiene su método, dado que las experiencias habidas en la contemplación, son de hecho inexplicables e incommunicables. Comienza la obra con un prólogo Advaita, por ser uno de los testimonios más antiguos de meditación, con el tema de la finalidad de la meditación del «yo soy» y de no ser yo mi cuerpo, ni mi mente, ni mi conciencia, y la «experiencia» de la presenciación es la experiencia de la nada. Sigue con la iluminación del mundo hermético greco-egipcio y sus tres grados; la meditación en la cábala judía a través de sus fuentes, teorías, etapas y fines; prosigue buceando en los máximas de Pitágoras, mostrando la purificación del pensamiento propugnada por Platón, refiere la contemplación

según Plotino, los estoicos y Filón de Alejandría, hasta llegar a la ciencia y arte de la meditación en el cristianismo a través de los siglos, con su definición, accesibilidad de la contemplación y métodos contemplativos, las etapas de la vida espiritual, a saber: purgativa, iluminativa y unitiva, la nube del no-saber y el rayo de tinieblas, los errores y obstáculos y el renacimiento de la práctica contemplativa en el siglo xx, aduciendo y analizando los testimonios hallados en los escritos de san Gregorio de Nisa, san Agustín, Evagrio Póntico, Juan Casiano, el Maestro Eckhart, un monje anónimo inglés del siglo xiv, Nicolás de Cusa sobre la visión de Dios, donde verle es verte, para llegar a los métodos, etapas y consejos de los dos santos doctores carmelitas españoles, Teresa de Ávila y Juan de la Cruz, y de Miguel de Molinos, con un epílogo sobre el recuerdo de Dios, el recogimiento y el éxtasis sufíes. La finalidad común de todos los métodos es siempre tratar de «matar» el ego, es decir vaciarse de uno mismo, para dar lugar en esta vida al conocimiento, visión y unión de Dios, para lo cual no sirve la manera humana de conocer, pues se necesita un conocimiento suprarracional para conocerlo todo en Dios, mediante un don divino. No se trata del estudio sistemático de la evolución de los métodos de la meditación, sino de la historia de ellos. Notamos sin embargo muchas repeticiones de ideas y textos, quizás inevitables en una obra tan extensa como la presente, puesto que los autores reciben influencias y toman préstamos de otros autores anteriores, a los que añaden su propia experiencia. Por lo demás, esta obra es un magnífico, denso y extenso resumen de la historia de los métodos de meditación no dual a lo largo de los siglos, que nos proporciona una visión general y nueva de la historia de la meditación no dual, prestando con ello un buen servicio a todos los interesados en los temas de meditación, contemplación y espiritualidad, por lo cual felicitamos vivamente a su autor.

E. ZARAGOZA

Oña. Un milenario. Actas del Congreso Internacional del monasterio de Oña (1011-1012), (2012), 746 p.

Coordinado por el profesor Rafael Sánchez, este volumen presenta 21 ponencias y 14 comunicaciones en torno a la historia, documentación y arte del célebre monasterio benedictino de San Salvador de Oña (Prov. y Archidiócesis de Burgos), cuyos autores son, casi todos, profesores de diversas Universidades. Aquí solamente hacemos breve mención de los temas tratados en las ponencias por su orden de aparición: M. Lafourcade, trata del origen del monacato en Francia; F. Reyes, sobre los orígenes eremíticos de Oña y su condición de monasterio dúplice; M. C. Vivancos estudia 55 documentos onienses de letra visigótica de los años 933-1144, y H. Sirantoine, trata comprender el fenómeno imperial hispánico, a través de los datos suministrados por la colección diplomática oniense; A. Gamba, discurre sobre la acción tuitiva de los reyes pamploneses sobre los monasterios castellano-leoneses, sobre todo en el de

Sahagún; F. Suárez, prueba que fue en tiempo de los Trastámara (siglo XIII) cuando se produjo el mayor acrecentamiento del dominio monástico de Oña; L. Maté, muestra la trayectoria del monasterio de Oña dentro de la Congregación de Valladolid (siglos XVI-XIX); R. Sánchez estudia muy documentadamente el proceso y los efectos de los decretos desamortizadores del siglo XIX (1809-14, 1820-23, 1835ss) en el monasterio de Oña; C. Camarero, trata de los bienes del priorato oniense de San Juan de Cillaperlata, según el catastro del Marqués de la Ensenada (1751-52); L. M. de la Cruz, refiere las vicisitudes del patrimonio documental oniense que se guarda en el Archivo Histórico Nacional, de Madrid; E. Vinatea, estudia el fenómeno monástico, bajo el triple prisma de ascetismo, monacato y *communitas*, su utopía espiritual, instituciones y ritos; G. Viñuales, muestra cómo las colecciones documentales de Oña, dejan constancia de las obras realizadas en la fábrica de este monasterio; J. Williams, trata de las Biblias y beatos de Oña; F. Palmero estudia la evolución de las reformas de la iglesia abacial de Oña (siglos XI-XIII); J. L. Senra, se centra en el desaparecido claustro románico de Oña; R. Cómez, muestra el mecenazgo de Alfonso X el Sabio en diferentes monasterios y conventos en la segunda mitad del siglo XIII; M. Ildia, se centra en las transformaciones del claustro oniense de los caballeros (siglos XIV-XVI); A. M. Pérez, sigue el proceso constructivo del monasterio de Oña en el siglo XVI; I. Cerdà, refiere su participación en la restauración de algunos conventos novohispanos de Michoacán, del siglo XVI y H. Álvarez, de la restauración del convento franciscano de Santa Ana de Tzintzuntzan, mientras que J. R. Duralde, nos habla de la restauración de parte del monasterio de Oña, del cual es arquitecto director.

Siguen las comunicaciones de M. Ali de Unzaga, con nuevos datos sobre el bordado de Oña; VV.AA. refieren la recuperación de dos prendas de indumentaria medieval que proceden de Oña; B. Núñez y J. A. Gómez, tratan del origen de la educación de las personas sordas y de su iniciador el benedictino oniense fray Pedro Ponce de León; A. Hernández, aporta datos sobre las copias de Biblias del siglo XII, singularmente las de León y Oña; C. Herrero, incursión sobre la brujería, Inquisición y feligresía en el Norte de Burgos; J. A. García y F. Blaya, dan noticias del poblado troglodítico del arroyo de las Torcas; J. M. López, trata de los antecedentes de un hospital psiquiátrico burgalés (1932-34); E. Martín, rastrea las reformas de la iglesia abacial de Oña en el siglo XV; I. M. Palomero, escribe sobre los santuarios precristianos del entorno de Oña; B. Prieto y V. Rebollo, nos dan a conocer el gobierno económico del monasterio de Oña, a tenor de las constituciones de la Congregación de Valladolid, de 1701; C. Rincón, trata de las boticas burgalesas de Oña, Hospital del Rey y Silos – pero no ha consultado lo publicado en 1982 sobre todas las boticas benedictinas-; E. Rojo, historia la fundación de Oña y los castillos de Cuevarana y Petralata; M. L. Menéndez y J. A. Villalmanzo, tratan del retablo del siglo XVI pintado por el llamado maestro de Oña, y de su restauración y E. Zaragoza aporta doce *Documentos inéditos sobre la reforma de los monasterios benedictinos castellano-leoneses y otros (1456-1532)*.

En su conjunto este volumen es una muy valiosa aportación a la historia, arte, patrimonio e influencia del monasterio de Oña, uno de los más importan-

tes de la Congregación de Valladolid, juntamente con los de Sahagún, Montserrat, Santiago de Compostela, Celanova y Valladolid. Por tanto hay que agradecer cordialmente a los autores el esfuerzo intelectual i la aportación interdisciplinaria que suponen las 35 ponencias y comunicaciones de este volumen y a la Fundación Milenario de San Salvador de Oña y demás patrocinadores el esfuerzo monetario para publicarlas, en medio de la profunda crisis económica que estamos padeciendo.

E. ZARAGOZA

Valentí SERRA DE MANRESA, *Pócimas de capuchino. Hierbas y recetas conventuales*, Barcelona: Editorial Mediterrània 2013, 116 p.

Els escriptors que van redactar les narracions dels llibres dels Reis de la Bíblia ens han conservat memòria de la impressionant saviesa de Salomó, fill de David, rei d'Israel:

«Era el més savi de tots els homes: més que Etan, l'ezrahita, més que Eman, Calcol i Dardà, fills de Mahol. La seva anomenada arribava a totes les nacions veïnes. Va pronunciar tres mil proverbis i fou l'autor de cinc mil càntics. Va tractar de les plantes, des del cedre del Liban fins a l'hisop que creix a les parets. Va tractar dels animals que caminen, dels que volen, dels que s'arrosseguen per terra i dels que neden. Venia a escoltar la saviesa de Salomó gent de tots els països, de part de tots els reis de la terra» (1Reis 5,11-14).

Els homes savis saben tractar de plantes. Fra Valentí Serra, historiador conspicu que ha escrit ell tot sol una lleixa de llibres eruditíssims acaba de publicar un *divertimento* deliciós: una recopilació de receptes terapèutiques dels frares caputxins tretes de manuscrits de frares catalans conservats a la Biblioteca Hispano-Caputxina, a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya i a la Biblioteca Universitària de Barcelona, i que complementa el seu anterior llibre *Els caputxins i les herbes remeïres* (Ed. Maditerrània 2011, quatre edicions).

En el conjunt de l'obra erudita de Fra Valentí Serra, aquest llibre és allò que –parafraçant el meu mestre Joan Coromines– en diríem els «lleures d'un historiador»; però aquests lleures vénen a ser allò que Salvador Espriu en diria «la tieta anècdota», sense la qual «la mare història» és molt avorrida. *Pócimas de capuchino* recull receptes que els frares catalans d'abans del període de l'exclaustració van escriure en castellà, perquè la història cultural del nostre país ha estat la que ha estat. La llengua ha hagut de patir infinites servituds. A banda de la llengua, però, el món que s'hi veu és perfectament català.

El Dr. Miquel Ylla-Català i Genís, de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, ha escrit un assaig a mode de pròleg, preciós, per al llibre. Hi diu:

«Hay que agradecer a Fr. Valentí Serra de Manresa esta obra de recopilación y de difusión remarcable, que nos informa de unas enfermedades que preocupaban a nuestros antepasados, muchas de las cuales

aún persisten; nos habla de una medicina que en algunos aspectos hoy regresa y que en la dimensión de terapéutica histórica nos informa de cómo las generaciones pasadas preparaban y hacían servir estos remedios con el consejo y la ayuda de los frailes capuchinos siempre disponibles, siguiendo el ejemplo de san Francisco de Asís, a ofrecer ayuda al enfermo, al pobre y al desvalido».

En un món de pobresa, els frares feien tota mena de funcions al servei dels desvalguts: aquest és el carisma dels frares de sant Francesc. Avui, llegir aquest catàleg de plantes medicinals i de remeis frarescos és un veritable plaer. Vegem què ens explica sobre la ruda (*Ruta graveolens*):

«Planta medicinal que en forma de arbusto echa tallos de cinco a seis pies [...] de hojas de olor muy subido [...] Por su olor fuerte y penetrante es buena para extinguir los piojos y la tiña friccionando fuertemente la cabeza [...] Su simiente, bebida con agua, mata los gusanos y lombrices. El zumo cura al herido de víbora, provoca la orina, restriñe el vientre y es contra venenos mortíferos [...]. Administrada como bebida, favorece la menstruación difícil y elimina los flujos. De los polvos de ruda se sirven los labradores para matar los parásitos de las plantas y arbolados y ahuyentar a los ratones. La ruda desea vivir cerca de la higuera» (p. 68).

És simplement encisadora la lectura d'aquestes propietats que ens retorna a un món que sembla que es perdi en la nit dels temps.

Els frares eren prodigiosos. Fixem-nos en aquesta recepta de pastilles per a la tos:

«Tomen un puñado de hojas de salvia, otro de flores de saúco y uno de raíces de malvavisco. Se hace hervir en medio azumbre de agua hasta reducirlo a una cuarta parte, y todo filtrado y colocado en una cazuela nueva, se añade una libra de azúcar, con algo de bicarbonato de sosa, brea y se procurará que llegue al punto de caramelo. Después se extiende sobre un papel de barba untado de aceite y se parten» (p. 94).

El treball de fra Valentí Serra de recuperar els textos que ens permeten tenir accés a aquest món és imprescindible: aporten un saber que de ben segur serà aprofitat per persones que desitgen recuperar coses bones i senzilles d'un món tradicional i també portador de saviesa i, també n'estic segur, els grans cuiners i les cuineres de casa nostra, intel·ligents i innovadors com són, en sabran treure idees per a construir el món d'aromes i sabors en què treballen i excel·leixen. També serà útil, és clar, per als estudiosos de la vida quotidiana en els convents i monestirs de casa nostra.

El disseny del llibre és magnífic: fra Valentí i els seus editors han acompanyat el llibre de gravats de plantes trets de llibres del segle XVIII, que són també un goig per als ulls. A la bona flaire d'aquestes plantes i pocions del tresor dels frares cal afegir-hi el goig per a la vista que constitueix el recull *Pócimas de capuchino*, una significativa aportació a la cultura popular i tradicional de casa nostra.

Joan FERRER I COSTA

BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA
ALS PAÏSOS CATALANS (2011)

Isabel JUNCOSA GINESTÀ

FONTS, BIBLIOGRAFIES I BIOGRAFIES

- Joan BADA, *Biobibliografia de Josep M. Marquès (1939-2007)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 11-22.
- Marià BAIG, *Els Pergamins del santuari del Mont*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 91-101.
- Bibliografia de Gabriel Llompart*, dins «Randa» 66 (2001) 179-198.
- Josep BRUGADA, *Mossèn Gabriel Roura i la seva vinculació amb Sarrià de Ter*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 975-980.
- Esteve CANYAMERES RAMONEDA, *Aproximació a la història de Santa Maria de l'Antiga*, dins «Ordit» 4 (2011) 127-148.
- Montserrat DEL POZO FERRER, *Documents papals*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 355-367.
- Miquel S. GROS I PUJOL, *Bibliografia litúrgica i patristica de Dom Alexandre Olivar y Daydí*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 13-22.
- Josep GUAL GALLOFRÉ – Lluís CATALÀ GASSOT, *Mossèn Joaquim Boronat i Capdevila*, dins «Recull de Treballs» 11 (2010) 5-15.
- Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia de Gabriel Roura Güibas (1932-2008)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 21-25.
- , *Bibliografia de Mn. Josep Marquès i Planagumà*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 673-683.

2 BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS

- Antoni LLAGOSTERA FERNÁNDEZ, *Els Estudiosos ripollesos i el monestir de Ripoll*, dins «Annals del Centre d'Estudis del Ripollès» (2011) 183-217.
- Manel MIR I TOMÀS, *Mossèn Gabriel Roura*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 981-1013.
- Eloi MIRALLES FIGUERES, *Mossèn Trens i Vilafranca*, dins «Del Penedès» 24 (2011) 42-51.
- Màrius MONEO VILALTA, *Mossèn Armengou*, dins «L'Erol» 106 (2010) 7-9.
- Assumpta MUSET I PONS, *Peregrins i turisme religiós: el seu impacte en l'economia collbatonina (X-XIX)*, dins «Materials del Baix Llobregat» 17 (2011) 13-22.
- Llum POCOSTALES PLAZA, *L'Ornamentació de Santa Maria l'Antiga, un secret al descobert*, dins «Ordit» 4 (2011) 67-84.
- Jaume de PUIG I OLIVER, *Fragments annalístics del Ms. 11 de la Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 161-205.
- Àngel RODRÍGUEZ VILAGRAN, *Catàleg de publicacions periòdiques catòliques a la diòcesi de Girona (I)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 935-975.
- Jordi ROIG BUXÓ – Joan M. COLL RIERA, *Evolució històrica i arqueològica de Santa Maria de l'Antiga (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental) de la vil·la romana a la parròquia medieval i moderna: 2000 anys d'història*, dins «Ordit» 4 (2011) 29-65.
- Pep VILA I MEDINYÀ, *Documentació d'abadies, convents i prioritats de les comarques gironines a la sèrie H dels Arxius dels Pirineus Orientals de Perpinyà (ADPO)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 41 (2010) 481-496.
- Joan VILLART TORRENT, *Mn. Gabriel Roura i Güibas (1932-2008), canonge axiver de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 13-20.
- Ernest ZARAGOZA, *Documentació inèdita del monestir de Sant Pere de Roda*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 212-221.

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA ANTIGA

- Narcís M. AMICH – J. M. NOLLA, *Caritat a la ciutat tardoantiga i carolingia de Gerunda: els xenodochia*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 95-111.
- Xavier FIERRO I MACIÀ, *La Recerca arqueològica del monument [Sant Pere de Madrona]: el castell i l'església*, dins «L'Erol» 104 (2010) 14-20.
- Sebastià JANERAS, *Noves publicacions sobre Egèria*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 23-30.

HISTÒRIA MEDIEVAL

- Francesc Xavier ALTÈS, *Un Antifoner de l'ofici segons el costum de la catedral de Vic i altres identifikacions de manuscrits litúrgics*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 233-265.
- , *Dues edicions del bisbe Jaume Caçador per a la reforma de la clerecia del bisbat de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 299-313.
- , *Un Singular calendari provinent d'un sacramentari gironí de Castelló d'Empúries*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 39-53.
- Jesús ALTURO I PERUCHO, *Escriptors llatins de la Catalunya altmedieval: el prevere Ermengol de Llers, escriptor públic de Girona*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 87-90.
- Joan ARMANGUÉ HERRERO, *Ramon Llull a la Biblioteca Universitària de Càller*, dins «Randa» 68 (2012) 27-29.
- Josep BUSQUETS CASTELLA, *Montbenet, el primer monestir femení de Berga*, dins «L'Erol» 106 (2010) 19-25.
- Vicenç CARBONELL VIRELLA, *El Món de les bruixes, els diables i els inferns*, dins «Del Penedès» 24 (2011) 80-87.
- Antoni EGEA, *Salvetats i «hospitals» a l'Empordà medieval*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 109-118.
- Josep M. ESCANDELL, *Guillem de Montgrí, sagristà major de Girona i arquebisbe de Tarragona (s. XII-XIII) i la conquesta d'Eivissa*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 119-129.
- Michelle GARCEAU, *Here begin of the miracles of the blessed, Bernat Calbó, bishop of Vic, and AVC 36/1*, dins «Ausa» 165 (2010) 477-492.
- Anna GIRONELLA, *L'Hospital de Na Clara de Girona: nous documents per a la història de l'assistència als pobres en època medieval*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 143-149.
- Gener GONZALVO BOU, *Entre el bàcul i l'espasa: els sofriments del feudalisme*, dins «Urtx» 25 (2011) 269-274.
- Miquel S. GROS I PUJOL, *Fragment d'un antic responsorial de la Catedral de Girona*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 71-74.
- , *Fragments d'un missal ripollès del final del segle XI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 127-135.
- , *El Sacramentari de Santa Maria de Vilabertran (Paris; BNF, lat. 1102)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 47-201.
- Josep M. LLOBERT I PORTELLA, *Algunes dades documentals relacionades amb el Camí de Sant Jaume de Galícia (1372-1863)*, dins «Palestra universitària» 19 (2008) 179-183.

- Elvis MALLORQUÍ GARCIA – Eduard SIERRA VALENTÍ, *La Imposició de la clausura al monestir de Sant Daniel de Girona, 1300-1370*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 243-287.
- Gerard MARÍ BRULL, *Els Freres de l'orde de Sant Jaume d'Altopascio al bisbat de Girona a través de la quesitoria del segle XIV*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 162-170.
- Camila DEL MÁRMOL, *Cátaros: entre memorias i olvidos. Usos del pasado en el Pirineo catalán y occitano* dins «Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès» 6 (2010) 331-335.
- Youna MASSET, *De la Croada del 1209 a la Croada dels Pastors: els jueus rossellonesos i catalans davant de la Inquisició*, dins «Revista de Dret Històric Català» 10 (2011) 291-299.
- Jerónimo MÉNDEZ CABRERA, “*La Malvada confesió de frare Juliot*” en *disputa de l'ase: tòpics i originalitats de la sàtirs turmediana*, dins «Randa» 66 (2001) 5-22.
- Monjas Trinitarias de Avinganya: monacato femenino medieval: colección documental*. Lleida: Milenio, 2011.
- Juan NADAL Y CAÑELLAS, *La Abolición del orden del Temple y su gestación*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» 66 (2010) 35-50.
- Albert PIBERNAT LÓPEZ, *Primera acta de consagració de l'església del monestir de Sant Quirze de Colera (935)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 41 (2010) 277-294.
- Jaume RIERA I SANS, *L'“Officium Beate Marie” entre els templers catalans*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 323-334.
- Juan Pablo RUBIO SADIA, *Narbona y la romanización litúrgica de las iglesias de Aragón*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 267-321.
- Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI – Josefina MUTGÉ VIVES, *Contribució a l'estudi de la fundació i els primers anys de la cartoixa de Valldemosa (Mallorca)*, dins «Randa» 64 (2010) 17-30.
- Rotllà SERRES-BRIÀ, *El Monestir de Santa Clara de Perpinyà*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 225-235.
- Matthieu SMYTH, *Les Fragments de l'antique prière eucharistique romaine disperses dans les sacramentaires hispaniques*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 31-46.
- Xavier SOLDEVILA, *Un clergue vilatà del segle XIV: Antoni Major de Torroella de Montgrí*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 192-196.
- Marc SUREDA, *La Memòria escrita d'un clergue il·lustre. Documents de Guillem de Montgrí*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 197-211.
- Marc SUREDA - Miquel S. GROS I PUJOL, *Una Llosa amb inscripció procedent de La Margineda (Andorra)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 213-231.
- Josep TORNÉ I CUBELLS, *Plet de sarraïns i jueus de Móra contra els cristians de la població, 1421-1422*, dins «Miscel·lània del Centre d'Estudis Comarcal de la Ribera d'Ebre» 20 (2010) 227-240.

HISTÒRIA MODERNA

- Eulàlia AHUMADA BATLLE, *La Carta privada a l'època moderna: un epistolari conventual femení inèdit*, dins «Manuscrits» 29 (2011) 51-64.
- Maximiliano BARRIO GOZALO, *Las Rentas de los obispos de Cataluña en el Antiguo Régimen (1536-1837)*, dins «Manuscrits» 28 (2010) 143-179.
- , *El Sistema benefical de la Iglesia española en el Antiguo Régimen (1475-1834)*. Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2010, 252 p.
- Emilio CALLADO ESTELLA, *El Virreinato del arzobispo de Valencia fray Pedro de Urbina (1650-1652)*, dins «Saitabi» 60-61 (2010-2011) 273-301.
- M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Visita pastoral y tonsura en la diócesis de Valencia (1526-1527)*, dins «Saitabi» 60-61 (2010-2011) 105-130.
- Marta CUSÓ SERRA, *Un Monestir cistercenc femení català durant el primer segle borbònic espanyol: Santa Maria de Vallbona (1701-1802)*, dins «Manuscrits» 27 (2009) 189-192.
- Eugení CROS ARNAY, *La Reconstrucció familiar a partir de les dispenses matrimonials per impediment. El cas de la parròquia de Sant Pere de l'Escala*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 41 (2010) 365-388.
- Martí GELABERTÓ VILAGRAN, *No tomarás el nombre de Dios en vano. Blasfemia y castigo divino en Cataluña (siglos XVI-XVIII)*, dins «Espacio, tiempo y sociedad» 23 (2010) 153-180.
- Pere GIFRE RIBAS, Santi PUIG PLA, Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *Consuetes de Sant Feliu de Lladó (s. XVI-XVII)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 42 (2011) 505-560.
- Vicente GIL VINCENT, *La Represión del austriacismo por la Inquisición "Novedades del reino" del Tribunal de Valencia*, dins «Estudis Castellonencs» 11 (2006-2008 [2011]) 237-284.
- José Eloy HORTAL MUÑOZ, *La Lucha contra la "Monarchia Universalis" de Felipe II: la modificación de la política de la Santa Sede en Flandes y Francia respecto a la monarquía hispánica a finales del siglo XVI*, dins «Hispania» 237 (2011) 65-88.
- Joan IVARÉS CERVERA, *Hospitals i cases de caritat a la Marina Alta: l'Hospital de Sant Martí, Bisbe, de Teulada (s. XVI-XIX)*, dins «Aiguats» 29 (2010) 37-56.
- Josep M. LLOBET I PORTABELLA, *Jueus i conversos de Falset*, dins «Lo Violí» 9 (2010) 24-26.
- Elvis MALLORQUÍ, *El Llibre Verd del Bisbe de Girona (1362-1371): el delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*, Girona: Diputació, 2011. 580 p.
- Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Els Tocs de campanes del Monestir de Poblet segons el "Directorio Perpetuo" de l'abat F. Dorda de 1694*, dins «Estudis Castellonencs» 11 (2006-2008 [2011]) 669-690.
- David MORÉ – Salvador VEGA, *El Pregó de fra Jeroni Climent, abat dels monestirs de Santa Maria d'Amer i de Roses, als habitants del lloc de Colomers (1669)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 312-325.

- Ramon MIRÓ BALDRICH, *La Comunitat i la unió de preveres de Bellpuig al segle XVII*, dins «Quaderns El Pregoner d'Urgell» 24 (2011) 17-29.
- Ordinariun Sacramentorum Tarraconense 1530*. Ed. Fac. amb intr. i index Francesc Xavier Altés i Aguiló. Barcelona: IEC, 2011. 374 p.
- Marc PALLICER BENEJAM, *La Inquisició a menorca durant la Guerra de Successió espanyola (1706-1713)*, dins «Randa» 63 (2009) 81-90.
- Cristina PUIG ARGENTÉ, *El Llibre de miracles del sant Crist de Santa Eulàlia*, dins «Randa» 64 (2010) 41-52.
- Miquel PUJOL, *Trasllat de la comunitat del monestir de Sant Pere de Rodes al castell de Vila-sacra (document inèdit del segle XVIII)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 327-335.
- Francisco A. ROCA TRAVER, *El Hospital dels folls e ignocents: el Padre Gelabert Jofré*, dins «Estudis Castellonencs» 11 (2006-2008 [2011]) 669-690.
- Pere SABORIT – Magín ARROYAS, *Manual para la explicación de la doctrina cristiana: un catecismo del siglo XVIII de El Toro (Castellón)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 336-343.
- I. SÁNCHEZ, *El Buen Pastor y la Monarquía Hispánica en la segunda mitad del siglo XII*, dins «Espacio, tiempo y forma» 22 (2009) 29-43.
- Juan Cosme SANZ LARROCA, *Excomuniones y procesos judiciales contra seres irracionales en la España del siglo XVII*, dins «Espacio, tiempo y forma» 22 (2009) 45-71.
- Josep SENDRA I MOLLÓ, *Sobre una carta de franquesa atorgada pel duc de Gandia al prevere Josep de Celada (1611)*, dins «Cabdel» 8 (2010) 15-32.
- Eduard SIERRA VALENTÍ, *Processos de la cúria episcopal de Girona (segle XVI)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 344-355.
- Maria TOLDRÀ – Teresa HUGUET TERMES, *La Butlla de la legació de Roderic de Borja “ad regna Hispaniarum”, copiada per Joan Freixes, servidor de Calixt III (BC, ms. 482)*, dins «Revista Borja» 3 (2011) 85-111.
- Pep VALLSALOBRE, *Una “Summa” religiosa barroca: el “Promptuari moral sagrat” de Pere Salses*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 366-379.
- Pep VILA – Enric PRAT, *Jesús batejat per lo precursor sant Joan Baptista*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 381-389.

HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

- Jaume ADAM, *Els problemes de la retribució al clergat en el segle XIX. El cas del rector de Sant Llorenç de Morunys*, dins «L'Erol» 108 (2011) 49-53.
- Narcís AMICH, *L'Esclat de la guerra civil a Celrà: el testimoni de mossèn Joan Coll i Taberner*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 439-447.

- Ugo BALDINI - Gian Paolo RIZZI (COORD.), *La presenza in Italia dei gesuiti iberici espulsi. Aspetti religiosi, politici, culturali*. Bologna: Clueb, 2010.
- Isidre BERMÚDEZ - David GUÀRDIA - Catalina PARPAL, *Esplais i escoltes al Baix Llobregat*, dins «Materials del Baix Llobregat» 17 (2011) 63-73.
- Jordi BOHIGAS, *L'Antidarwinisme i el Seminari de Girona: la lliçó inaugural de Josep Mundet i Pagès (1881)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 448-461.
- Pere BOSCH, *Els Inicis del sindicalisme catòlic agrari al Bisbat de Girona*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 462-474.
- Jaume BOTEY, *Capellans obrers*, Barcelona: Cristianisme i Justícia, 2011.
- Joan BUSQUETS, *Església i Segona República. Antoni Vilaplana, canonge arxipreste de Girona, diplomàtic del Vaticà i col·laborador de Vidal i Barraquer*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 475-490.
- Júlia BUTINYÀ, *Una Relectura de "La venjança de martre" de F. Xavier Butinyà, SJ*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 491-500.
- Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Intentos frustrados de Pío XI para acabar la Guerra de España*, dins «Anales Valentinus» 71 (2010) 1-28.
- , *El Nuncio Gaetano Cicognani en la España nacional (1938-1939)*, dins «Archivium Historiae Pontificae» 47 (2009) 277-430.
- Pompeu CASANOVAS, *Balmes i la filosofia, dos-cents anys després*, dins «Ausa» 167 (2011) 82-96.
- Josep CLARA, *Josep Dorca i González, capellà i inspector*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 913-933.
- , *Unes Notes de guerra de Carles de Bolòs*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 501-505.
- Joan DOMÈNECH, *El Rector de Lloret Joaquim Coch i Camps (1810-1854). Una vida amb polèmica però amb final heroic*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 530-534.
- Joan DOMÈNECH I MONER - Ramon TORRAMILANS I ROCA, *El Clergue Joaquim Torramilans i Pujolar (1778-1836)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 695-723.
- Gil ERRA I GIL - Margarida CASTANYER I VIVAS, *Verdaguer a Folguerolas: un recurs local ben aprofitat. Estudi d'un sistema local territorial*, dins «Ausa» 165 (2010) 591-604.
- Jordi FONT, *Una Secció escolta al Seminari Diocesà, Josep Maria Marquès, cap de patrulla*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 535-547.
- Jordi GALOFRÉ, *La Presència dels ordes religiosos a Banyoles*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 548-554.
- J. Víctor GAY, *El Paper de l'església de Girona en la Guerra del Francès*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 555-561.

- Pere GIFRE RIBAS - Santi PUIG PLA - Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *Memòries del santuari del Mont (final s. XVIII-1953)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 42 (2011) 83-132.
- Anna GIRONELLA I DELGÀ – Joan BOADAS I RASET – Lluís Esteve CASELLAS I SERRA, *La Documentació de convents desamortitzats a l'Arxiu Municipal de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 481-505.
- Albert LLONA, *L'Ensenyament secundari a Cervera durant el període claretià (1887-1933)*, dins «Palestra universitària» 19 (2008) 249-314.
- Àngel JIMÉNEZ, *La Repressió contra els preveres a Sant Feliu de Guíxols (1936)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 563-571.
- Joseba LOUZAO VILLAR, *La Virgen y la salvación de España: un ensayo de historia cultural durante la II República*, dins «Ayer» 82 (2011) 187-210.
- Vicente LEÓN NAVARRO, *El Canónigo Antonio Lorenzo Portillo: de héroe a villano. Entre México y Valencia*, dins «Anales Valentinós» 72 (2010) 315-337.
- M. Rosa LLABRÉS RIPOLL – Alexandre FONT JAUME, “*L'Herodot*” de P. Bartomeu Pou del manuscrit a la impremta, dins «Societat Arqueològica Lul·liana» 66 (2010) 139-155.
- , *La Publicació de l'Herodot del P. Bartomeu Pou: una llarga odissea*, dins «Societat Arqueològica Lul·liana» 66 (2010) 157-170.
- Benigne MARQUÈS, *L'Annexió de les parròquies de la Cerdanya francesa, pertanyents al bisbat d'Urgell, a la diòcesi de Carcassona (1803)*, dins «Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès» 6 (2010) 161-172.
- Salomó MARQUÈS, *El Paper del clergat en la represa de l'escoltisme gironí durant el franquisme*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 573-581.
- Francesc MASRIERA BALLESCÀ, *Una Aproximació a la Federació de Joves Cristians a Mataró (1931-1936)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» 102 (2012) 14-24.
- Antonio MESTRE SANCHÍS, *Jansenismo y regalismo en España: datos para la historia*, dins «Anales Valentinós» 71 (2010) 161-166.
- Francesc X. MORALES, *Notícies històriques de Cassà de la Selva (1878-1904). Un exemple d'historiografia cultural eclesiàstica*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 593-603.
- Josefa PASTOR MIRALLES, *Presència i missió de les Carmelites Missioneres Teresianes a Valls. Fundació de la casa de Santa Teresa: trajectòria històrica (1910-2010)*, dins «Quaderns de Vilaniu» 58 (2010) 35-62.
- Ramon PINYOL I TORRENTS, *Dialèctica i humanisme en el pensament de Balmes* dins «Ausa» 167 (2011) 68-80.
- Jordi PLA I PLANAS, *Pere Vayreda i Olivas, historiador i divulgador de Lladó i el santuari del Mont*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 42 (2011) 171-178.
- Enric PRAT – Pep VILA, *Revisió de les “Memòries de mossèn Curp, rector de Villalonga dels Monts” (s. XVII), editades per Emmanuel Coste (1919-1920)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 507-563.

- Andreu PUJOL, *Podran arrancar, però no desarrelar: vida de Mn. Pere Ribot i Sunyer*. Barcelona Pub. Abadia Montserrat, 2012
- Rafael RAMIS BARCELÓ, *Un Decret del bisbe Despuig condemnant unes cobles antilul·lianes (1761)*, dins «Randa» 68 (2012) 155-164.
- Joan RECASENS PIQUER, *Vers l'edició crítica d'un poema de Verdaguer: La Rosa de Jericó*, dins «Randa» 67 (2011) 53-69.
- Ramon REIXACH I PUIG, *Breu aproximació biogràfica al beat Josep Samsó i Elias, rector de Santa Maria de Mataró*, dins «Singladures: revista d'història i patrimoni cultural de Vilassar de Mar i el Maresme» 27 (2010) 14-27.
- Ofelia REY CASTELAO, *Las Instituciones monásticas femeninas ¿centros de producción?* dins «Manuscrits» 27 (2009) 50-76.
- Àngel RODRIGUEZ, *Les Missions populars i la "ràdio de la Missió"* dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 615-621.
- Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Edictos cuaresmales de los obispos de Mallorca*, dins «Societat Arqueològica Lul·liana» 66 (2010) 237-261.
- Pere ROSSELLÓ BOVER, *Nova aportació a l'obra de Salvador Galmés i Sanxo*, dins «Randa» 67 (2011) 145-170.
- Ignasi ROVIRÓ ALEMANY, *Jaume Balmes i el Franquisme: A propòsit de les dues visites de Franco a Vic (1947 i 1949)*, dins «Ausa» 167 (2011) 8-49.
- Pere SABORIT BADENES, *Un Bisbe a la Seu de Sogorb-Castelló: Josep Maria Cases Deordal (1972-1996)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 861-865.
- Luis Àngel SÁNCHEZ GÓMEZ, *Imperialismo, fe y espectáculo: la participación de las iglesias cristianas en las exposiciones coloniales y universales del siglo XIX*, dins «Hispania» 237 (2011) 153-180.
- Joan SANTANACH I PUJOL, *L'Ermità innominat i el record del pare Aubry. Una nova font de l'Atlàntida de Jacint Verdaguer*, dins «Anuari Verdaguer» 18 (2010) 37-54.
- Vantí SERRA DE MANRESA, *El Caputxí Joaquim M. de Llavaneres: semblança biogràfica i projecció internacional*. Sant Andreu de Llavaneres: Museu-Arxiu Vives i Tutó, 2011.
- , *Els Caputxins i les herbes remeieres*. Barcelona: Mediterrània, 2011.
- , *Cuina caputxina: les pitances dels frares*. Barcelona: Mediterrània, 2010.
- , *La Predicació dels framenors caputxins: des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia, 2012.
- Lluís SERRA I LLANSANA, *La força de la fraternitat. Cent anys de Maristes a Les Avellanès*. Barcelona: Claret, 2012.
- Josep M. TERRICABRES, *L'Evolució de les doctrines en la «Historia de la Filosofía» de Jaume Balmes* dins «Ausa» 167 (2011) 98-127.
- Anna Maria VELAZ SICART, *La Publicació Santa Maria del Mont: la veu d'un col·lectiu i el reflex d'una època*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 42 (2011) 141-170.
- Albert VENTURA RIUS, *Los Inicios y la culminación del ministerio sacerdotal del cardenal Tarancón (Les Alqueries, 1930 y 1994)*, dins «Estudios Castellonencs» 11 (2006-2008 [2011]) 351-384.

- Conrad VILANOU, *Contribució a l'estudi de la presència de Balmes en l'obra de Verdaguier*, dins «Ausa» 167 (2011) 50-67.
- Ernesto VILÀS GALINDO, *Agregacions al segle XIX. El cas de Santiga, 1836-1847*, dins «Ordit» 4 (2011) 149-158.
- Ana YETANO LAGUNA, *Con toca. Mujeres y trabajo hospitalario, avances en tiempos convulsos: las Hermanas de la Caridad*, dins «Manuscrits» 27 (2009) 113-139.

ART

- Elisenda ASTURIOL CASTELLÓ, *Tres contractes inèdits sobre els retaules de l'altar major de l'església del convent de Carmelites descalces de Santa Teresa de Vic i els seus artífexs*, dins «Ausa» 165 (2010) 493-516.
- Joan CASTAÑO GARCÍA – M. Gertrudis JAÉN SANCHEZ, *El Museo de la Virgen de la Asunción, patrona de Elche: instalación técnica y discurso expositivo*, dins «Facies Domini» 3 (2011) 325-356.
- Miquel Àngel CHAMORRO, *L'Església de Sant Feliu de Girona al segle XIV: els constructors "anònims"*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010, p. 235-245.
- Josep CLARA I TIBAU, *Una Nova anàlisi dels textos de la Passió de Verges*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 629-657.
- , *La «Passió» de Verges: anàlisi filològica dels textos*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010, p. 506-519.
- Oscar CLAVÉ MASCARELL, *El Uso de la imagen del profeta en la cultura valenciana bajomedieval*, dins «Ars longa» 20 (2011) 49-68.
- Josep CLIMENT BARBER, *La Música a la Catedral de València*. València: Ajuntament, 2010.
- Joan CLOSA PUJABET, *L'Església de Sant Pere de Madrona. La restauració de l'SPAL al segle XXI*, dins «L'Erol» 104 (2010) 10-13.
- Pere CLOTAS CIERCO, *El Patrocini empresarial, instrument de comunicació i exercici de responsabilitat social. El patrocini empresarial en la restauració de Santiga*, dins «Ordit» 4 (2011) 91-98.
- Antoni COBOS FAJARDO, Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *Una inscripció gòtica del santuari de la Mare de Déu del Mont*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 42 (2011) 133-140.
- Gabriel COMAS NOLLA, *Els Exvots dels pescadors de Baix a Mar: Torredembarra*, dins «Recull de Treballs» 12 (2011) 21-32.
- Margarita COSTA TROST – Manuel JULIÀ MACIAS, *Rehabilitació de l'edifici de culte de Santa Maria de l'Antiga*, dins «Ordit» 4 (2011) 9-27.
- Carles DORICO, *Construcció i moblament de l'església de Sant Lluc segons el llibre de comptes de l'obra*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010, p. 390-403.
- Joan DURAN-PORTA, *Adam o Llätzer? Notes iconogràfiques al voltant de les creus processionals catalanes*, dins «Randa» 62 (2009) 41-58.

- Antoni EGEA I CODINA, *El Pòrtic comunals a l'Empordà medieval*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 237-241.
- Miquel Maria FARRÉ, *Falset i les seves campanes*, dins «Lo Violí» 9 (2010) 4-7.
- Francesc FITÉ LLEVOT, *El Santuari de Santa Maria del Merli de la vila d'Alguaire: anàlisi artístic del temple del segle XIII*, dins «Urtx» 25 (2011) 265-267.
- Borja FRANCO LÓPEZ, *Los Moriscos i la Inquisició: cuestiones artisticas*, dins «Manuscrits» 28 (2010) 87-101.
- Pere FREIXAS CAMPS, *Martí Joan, pintor de Girona (Originari de Biscaia, actiu a Girona entre 1497 i 1505)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 289-297.
- Mercedes GAMBÚS SÁIZ, *Constantino Ruggeri i el fallit projecte de reforma de la Capella del Santíssim de la catedral de Mallorca*, dins «Randa» 63 (2009) 247-269.
- Fernando GARCÉS, *El Esplendor del románico: tesoros ocultos de Cataluña*, dins «Clio» 115 (2011) 38-47.
- Maria GARGANTÉ LLANES, *Entre utopia i realitat: l'exemple setcentista d'Olot*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 671-693.
- Emmanuel GARLAND, *La Mejestad de Santa Fe de Conques*, dins «Románico» 13 (2011) 32-37.
- Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *La Capilla del gremio de armeros de la catedral de Valencia (1492-1505)*, dins «Ars longa» 20 (2011) 69-82.
- Quique GONZÁLEZ, *El Monasterio de Monte-Sión: su historia y su arte*. Espugues de Llobregat: Comunidad Dominica Monasterio de Santa Maria de Monte-Sión, 2009.
- Pablo GONZÁLEZ TORNEL, *El Ornamento arquitectónico como base del cambio de gusto en la Valencia de mediados del siglo XVIII. De los estucos de la parroquia de San Andrés a los modelos académicos de Vicente Gascó en la Capilla del Carmen*, dins «Ars longa» 20 (2011) 97-108.
- Milagros GUARDIA – Immaculada LORÉS, *De la fragmentació a una nova contextualització de la pintura mural romànica catalana*, dins «Urtx» 25 (2011) 153-159.
- Isabel JUAN I CASADEMONT, *El Retaule de Sant Sebastià de l'antic hospital de Santa Caterina i el vot de la ciutat de Girona contra la pesta de 1650. Redescoberta i vicissituds d'una obra inèdita de l'escultor Josep Tramulles*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 435-479.
- Joaquín JUBERÍAS [ET AL.], *L'ermita de Sant Antoni d'Oliva: Projecte de restauració*, dins «Cabdells» 8 (2010) 7-76.
- Raquel LACUESTA CONTRERAS, *Restauracions de l'església de Sant Pere de Madrona entre els segles XVIII i XX*, dins «L'Erol» 104 (2010) 33-38.
- Marc LAMUÀ ESTAÑOL, *Sota la mirada de Júpiter: representació de la intervenció divina del sarcòfag del rapte de Prosèrpina de Sant Feliu de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 113-125.
- Josep LLOP TOUS, *Apunts sobre l'església de Falset: els artífexs*, dins «Lo Violí» 9 (2010) 10-12.
- Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre retaules catalans (1375-1863)*, dins «Palestra universitària» 19 (2008) 179-183.

- Norberto MESADO OLIVER, *La Iglesia del Salvador, Burriana. Metamorfosis y "summa" arquitectónica de un templo*, dins «Estudis Castellonencs» 11 (2006-2008 [2011]) 373-524.
- Josep MINGUELL, *Pintura al fresc: procediment i pensament a propòsit dels frescos de Santa Maria de l'Alba*, dins «Urtx» 25 (2011) 63-70.
- Feliu NOVELL ANDINYAC, *L'Obra musical de mossèn Joan Rebull conservada a Montserrat*, dins «Singladures: revista d'història i patrimoni cultural de Vilassar de Mar i el Maresme» 28 (2010) 13-24.
- Maria LLUÏSA ORDOÑEZ, *Josep Gaz i els recursos de la llengua literària. Estructures i termes emprats pel mestre de capella de la catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» 52 (2011) 565-593.
- Montserrat PAGÈS I PARETAS, *Pintura al fresc del segle XI: de nou, Pedret*, dins «Urtx» 25 (2011) 161-169.
- , *La Signatura i una altra inscripció al frontal romànic de Cardet*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» XIX (2011) 203-212.
- Joaquim PANNON, *Capelles i rellotges*, dins «Fonts» 46 (2011) 20-23.
- Josefina PLANAS BADENAS, *El Poder religiós: llibres il·luminats per als bisbes catalans baixmedievals (segles XIV-XV)*, dins «Ars longa» 20 (2011) 37-48.
- Ermengol PUIG TÀPIES, *Els Murals de l'altar major de l'església d'Oliana*, dins «Urtx» 25 (2011) 81-89.
- Ramon RIBERA GASSOL, *Fèlix Ferrer, escultor: obra de l'església parroquial de Santa Maria*, dins «Quaderns de Vilaniu» 60 (2011) 85-93.
- , *L'Obra escultòrica de Fèlix Ferrer Guasch a l'església parroquial de l'Assumpció de Maldà*, dins «Urtx» 25 (2011) 399-405.
- Pere ROVIRA – Teresa FONT JUANATI, *Las Pinturas murales de Sant Vicenç d'Estamariu: descubrimiento, conservación e interpretación*, dins «Románico» 13 (2011) 22-31.
- Marina SÁNCHEZ, *Els Precedents preromànic i romànic de l'església parroquial de Sant Cebrià dels Alls*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 255-261.
- Marta SEGARRÉS GISBERT, *La Pintura mural en el "Diversus artibus" de Teòfil*, dins «Urtx» 25 (2011) 146-151.
- Xavier SOLÀ, *La Historiografia de l'art barroc en el segle XIX: el paper dels excursionistes, eclesiàstics, artistes i arquitectes. Entre el rebuig i el menyspreu*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 655-665.
- Rafael SOLÉ I FONRODONA, *Tres pintures del segle XVII a Mataró, obra de Pere Cuquet*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria» 102 (2012) 8-10.
- M. José SUREDA BERNÀ, *Esglésies berguedanes coetànies de Sant Pere de Madrona*, dins «L'Erol» 104 (2010) 39-43.
- Marc SUREDA I JUBANY, *El Finestral nord-oest de la nau de la Catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 52 (2011) 137-159.
- Jordi TORNER, *Dues personalitats del món cultural manresà i la salvaguarda del patrimoni documental: Joaquim Sarret i Arbos (1853-1935) i Josep Guitart i Santasusana (1864-1935)*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 667-671.

- Joaquim TREMOLEDA, *Una Nova representació de Sant Ferriol*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 357-365.
- Joan VALERO, *Un Grup de relleus gòtics procedents d'un retaule gironí*, dins «Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès», Montserrat, Publ. de l'Abadia, 2010. p. 263-273.
- Alberto VELASCO GONZÁLEZ – Francesc FITÉ I LLEVOT, *El Comte Pere d'Urgell (1348-1408) i les pintures murals de Sant Miquel de Montmagastre*, dins «Urtx» 25 (2011) 133-143.
- Alberto VELASCO GONZÁLEZ – Joan YEGUAS GASSÓ, *Intel·lectualitat i encàrrecs artístics al segle XVIII: els erudits de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes*, dins «Urtx» 25 (2011) 337-359.
- Frederic Pau VERRIÉ, *Gaudí a la Seu de Mallorca: una rectificació obligada*, dins «Randa» 66 (2001) 161-162.
- Cristina VIDAL VALENCIA – Núria FELIU BELTRÁN, *Aportaciones al estudio de la cerámica medieval valenciana. El proyecto de investigación arqueológica en las cubiertas de San Martín Obispo y San Antonio Abad de Valencia*, dins «Saitabi» 59 (2009) 231-252.
- Ernesto VILÀS GALINDO, *Recuperem Santiga, un projecte de gestió patrimonial*, dins «Ordit» 4 (2011) 99-115.
- Andreu Josep VILLALONGA VIDAL – Guillem Fiol PONS, *El Convent i les pintures murals del Socors de Ciutadella. Apotacions documentals per a la seva conservació*, dins «Randa» 63 (2009) 5-18.
- Jaume VINYALS ROVIRA, *Joan Vila-Pui, pintor de Santiga*, dins «Ordit» 4 (2011) 159-168.
- , *La Restauració dels bancs, pedestal de la creu i reclinatori*, dins «Ordit» 4 (2011) 85-89.
- Joan YEGUAS GASSÓ, *Fragments d'art bellpuigenc dels segles XVII i XVIII*, dins «Quaderns El Pregoner d'Urgell» 24 (2011) 69-94.
- , *Sant Isidor de Quis i la seva imatge a Mollerussa (1500-1525)*, dins «Mascançà» 2 (2011) 29-41.
- Joaquim ZUERAS NAVARRO, *Marià Viñas i Dordal, mestre de capella*, dins «Modillianum» 42 (2010) 55-70.

LLIBRES REBUTS A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA
DURANT ELS ANYS 2011-2012

- Jaume ABRIL I FIGUERAS, *Santuari del Corredor de la Mare de Déu dels Socors: origen, història i restauració del santuari*. Pròleg de Josep M. Martí i Bonet. El Corredor: Santuari del Corredor de la Mare de Déu dels Socors, Parròquia de Sant Andreu d'Alfar, 2011, 143 p. amb il·lustracions.
- Josep AMENGUAL I BATLE, *El P. Joaquim Rosselló «columna i torxa» de l'Església a Mallorca*. (Scripta et Documenta, 94). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, 268 p.
- Breve historia de Europa*. Jean CARPENTIER i François LEBRUN, dir. (El libro de bolsillo. Humanidades, 4225). Madrid: Alianza Editorial, 2012; 754 p. amb il·lustracions, mapes i gràfics.
- Sílvia COLL-VINENT, Isabel de COLMENARES, *El llegat Milà i Fontanals a la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona*. (Humanitats, 4). Barcelona: Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull. Institut d'Estudis Penedesencs, 2011, 238 p. amb il·lustracions.
- Diccionari biogràfic de l'Acadèmia de Bones Lletres*. Obra dirigida per Pere MOLAS, Eulàlia DURAN i Josep MASSOT. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres. Fundació Noguera. 2012, 502 p.
- Enrique GARCÍA HERNÁN, María del Pilar RYAN, *Francisco de Borja y su tiempo: política, religión y cultura en la Edad Moderna*. (Bibliotheca Instituti Historici Societatis Iesu, 4). València. Roma: Albatros. Institutum Historicum Societatis Iesu, XII, 800 p., 14 p. de lám.
- Albert GÜELL I JUANOLA, *Del guix al ratolí: Col·legi Cor de Maria de Mataró:*

1861-2011, 150 anys al servei de la ciutat. Mataró: Col·legi Cor de Maria, 2011, 128 p. amb il·lustracions.

Sebastià JANERAS, *Les esglésies orientals: història, tradició espiritual i visió ecumènica.* (Sèrie Estudis, 125). Lleida, Pagès, 2011, 285 p. amb il·lustracions, mapes, taules.

Josep M. MARTÍ I BONET, *Selecta: des del cor de la catedral de Barcelona.* Amb la col·laboració de Joana Alarcón i Ignasi Carbonell. Barcelona: Catedral de Barcelona, 2011, 295 p. amb il·lustracions.

M. Carmen MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, "*Caritas in Veritate*" y el compromiso por el trabajo y el desarrollo humano. Córdoba: Diputación de Córdoba, 2011, 213 p.

Thomas M. McCOOG, *The Society of Jesus in Ireland, Scotland, and England, 1589-1597: Building the Faith of Saint Peter upon the King of Spain's Monarchy.* (BIHSI, 73). Farmham, Surrey (England). Burligton (USA). Roma: Ashagte. Institutum Historicum Societatis Iesu, 212, 469 p.

La memoria escrita de los dominicos: Corona de Aragón. Época moderna. Rosa M. ALABRÚS (coord.). Sant Cugat: Arpegio, 2012, 217 p. amb il·lustracions.

Jesús MESTRE I GODES, *Sant Vicenç de Sarri: poble i parròquia.* Barcelona: El Mirador, 2011, 111 p., 1 p. de lám.

Miscel·lània Jordi Bonet i Armengol. Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Patronat de la Junta Constructora de la Sagrada Família, 2011, 326 p. amb il·lustracions.

Cecilia de NOVALES ANIBARRO, *Vida trinitaria y oración contemplativa en san Juan de la Cruz.* Córdoba: Diputación Provincial de Córdoba, 201, 169 p.

Joan ORIOL I RIERA, *Un crit de fe.* S.l.: s.n., 2012, 158 p.

Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Franco y la Iglesia: las relaciones con el Vaticano.* (Biblioteca Homolegens, 68). Madrid: Homo Legens, 2011, 974 p.

ÍNDEX

Jill R. WEBSTER <i>La trajectòria medieval de tres convents emblemàtics de Vic: Sant Francesc, Santa Clara i Nostra Senyora del Carme</i>	5
Valentí SERRA DE MANRESA <i>Retornar als orígens de Santa Clara. La primera generació de clarisses-caputxines</i>	45
Valentí SERRA DE MANRESA <i>Els religiosos de Barcelona i l'exempció de la taxa d'entrada dels productes vitícoles, en el marc de la nova administració borbònica</i>	95
Joan FLORENSA <i>Els escolapis a Solsona (1757-1840)</i>	107
Ernest ZARAGOZA PASCUAL <i>Actes de visita de monestirs de benedictines de Catalunya (1789-1816)</i>	141
Cecília VIVES BRESÇÓ <i>Cançons a la Catalunya de la tercera guerra carlina</i>	173

ÍNDIX

Eduardo Javier ALONSO ROMO <i>Aventuras y desventuras de un dertosense en el Portugal finisecular: Don Manuel Domingo y Sol</i>	195
Jesús ALTURO I PERUCHO <i>La primera versió original del poema llatí «In bolscevikum hodiernum» del doctor Josep Fonts i Surinyach (1877-1930)</i>	231
Antonio CÉSAR MORENO CANTANO <i>Del silencio al olvido. El sacerdote y diputado republicano Jerónimo García Gallego (1893-1961)</i>	247
Ramon CORTS I BLAY <i>La recepció dels bisbes de la Tarraconense dels decrets de la Santa Seu (1928-1929) sobre la “Qüestió Catalana”</i>	313
Vicente CÁRCEL ORTÍ <i>El obispo Irurita y la persecución religiosa en las cartas de Font, Torrent y Vidal i Barraquer</i>	733
NOTES CRITICOBIBLIOGRÀFIQUES	957
RECENSIONES BIBLIOGRÀFIQUES	971
BIBLIOGRAFIA D’HISTÒRIA DE L’ESGLÉSIA ALS PAÏSOS CATALANS (2011)	1037
LLIBRE REBUTS A L’ANALECTA SACRA TARRACONENSIA DURANT ELS ANYS 2011-2012	1051

NORMATIVA PER A LA PUBLICACIÓ
A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

El consell de redacció d'«Analecta Sacra Tarraconensia» estudia adoptar una nova normativa de citació bibliogràfica. És per això que, de moment, es respecta la pròpia manera de citar de cada autor.

Els autors podran incloure la seva adreça electrònica al final dels seus articles.